Isaac Bashevis Singer

Toplu Öyküler

ÖYKÜ

Çeviren: Aslı Biçen

TOPLU ÖYKÜLER

Isaac Bashevis Singer 1904'te Polonya'da doğdu. Babası ve büyükbabası hahamdı, kendisi de Varşova'da hahamlık eğitimi aldı. 1935'te ABD'ye göç etti ve New York'ta yayınlanan *Jewish Daily Forward* gazetesinde muhabir ve köşe yazarı olarak çalıştı. İlk yazılarını İbranice kaleme alan Singer, sonraları Yidiş yazmaya başladı. Spinoza, Gogol ve Dostoyevski'nin yapıtlarının yanı sıra, Yahudi kültürünün özünü içeren Kabala ve Talmud'dan etkilendi. Geleneklere bağlılık ile yenilikçilik, dini inanç ile laik düşünce arasındaki çatışma, onun öykü ve romanlarının başlıca temasıdır. "Kökleri Leh-Yahudi kültürel geleneğine dayanan ve evrensel insanlık hallerini hayata geçiren düzyazılarıyla" 1978'de Nobel Ödülü'ne layık görüldü. Edebiyat çevrelerince yirminci yüzyılın en önemli öykü yazarlarından biri olarak kabul edilen Singer, 1991 yılında öldü.

Başlıca yapıtları

Öykü: *Gimpel the Fool and Other Stories* [Budala Gimpel ve Başka Öyküler], 1953; *The Spinoza of Market Street* [Çarşı Caddesinin Spinozası], 1961; *Short Friday and Other Stories* [Kısa Cuma ve Başka Öyküler], 1964; *The Séance and Other Stories* [Seans ve Başka Öyküler], 1968; *A Friend of Kafka* [Kafka'nın Bir Arkadaşı], 1970; *A Crown of Feathers and Other Stories* [Tüyden Bir Taç ve Başka Öyküler], 1973; *Passions and Other Stories* [Tutkular ve Başka Öyküler], 1975; *Collected Stories*, 1986 (*Toplu Öyküler*, YKY, 2002).

Roman: *Satan in Goray* [Şeytan Goray'da], 1935; *The Magician of Lublin* [Lublinli Sihirbaz], 1961; *The Slave* [Köle], 1962; *The Manor* [Malikâne], 1967; *Enemies: A Love Story* [Düşmanlar: Bir Aşk Hikâyesi], 1972; *Meshugah*, 1994 (*Meşuga*, YKY, 2003).

Anı: *A Little Boy in Search of God* [Tanrıyı Arayan Küçük Bir Çocuk], 1976; *A Young Man in Search of Love* [Aşkı Arayan Genç Bir Adam], 1978.

Aslı Biçen 1970'te Bursa'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi, İngiliz Filolojisi Bölümü'nü bitirdi. Julio Cortazar'dan *62 Maket Seti*'ni, Djuna Barnes'tan *Geceyi Anlat Bana*'yı, Carlos Fuentes'ten *Doğmamış Kristof*'u, Salman Rushdie'den *Geceyarısı Çocukları*'nı, John Fowles'tan *Fransız Teğmenin Kadını*'nı dilimize çevirdi. William Faulkner'dan *Absalom, Absalom!* ve Charles Dickens'tan *Kasvetli Ev* 2001'de, Louis Breger'den *Freud: Görüntünün Ortasındaki Karanlık* ve Singer'dan *Toplu Öyküler* 2002'de, Gilbert Adair'den *Kapalı Kitap* ile *Kulenin Anahtarı* ve Singer'dan *Meşuga* 2003'te Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı.

ISAAC BASHEVIS SINGER

Toplu Öyküler

ÇEVİREN:
ASLI BİÇEN

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 1757
Edebiyat - 479

Toplu Öyküler / Isaac Bashevis Singer
Özgün Adı: Collected Stories
İngilizceden Çeviren: Aslı Biçen

Kitap Editörü: Ayça Sabuncuoğlu
Düzelti: Birol Durucan

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

Çeviriye Temel Alınan Baskı: Penguin Books, 1984
1. Baskı: İstanbul, Aralık 2002
2. Baskı: İstanbul, Mayıs 2003
ISBN 975-08-0470-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2001
Copyright © 1982 by Isaac Bashevis Singer

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://www.estore.com.tr/bulvar/yky

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu • 7
Budala Gimpel • 9
Krakovlu Beyefendi • 24
Sevinç • 41
Küçük Kunduracılar • 51
Görünmez • 75
Çarşı Caddesinin Spinozası • 102
Kreşev'in Mahvı • 120
Taibele ve İblisi • 164
Tek Başına • 176
Yeşiva Öğrencisi Yentl • 187
Papa Zeidlus • 211
Son İblis • 222
Kısa Cuma • 232
Seans • 243
Şohet • 254
Ölü Kemancı • 266
Ateş Henne • 294
Mektupçu • 305
Kafka'nın Bir Arkadaşı • 337
Kafeterya • 349
Şaka • 366
Güçler • 385
Orada Bir Şey Var • 400
Tüyden Bir Taç • 426

Coney Island'da Bir Gün • 450
Doğu Broadway Kabalacısı • 462
Klopstock'tan Bir Alıntı • 469
Bir Dans, Bir Sıçrayış • 480
Dedeyle Torun • 491
İhtiyar Aşkı • 509
Hayran • 524
Hasret Çeken Düve • 541
İki Kız Kardeşin Hikâyesi • 554
Üç Karşılaşma • 571
Tutkular • 585
Böcek Kardeş • 599
İsrail Düşmanı • 609
Psişik Yolculuk • 618
Roman • 634
Karanlığın Gücü • 643
Otobüs • 653
Düşkünlerevinde Bir Gece • 680
Uygarlıktan Kaçış • 692
Vanvild Kava • 699
Tekrar Karşılaşma • 707
Komşular • 713
Ay ve Delilik • 723

Yazarın Notu

Bu seçkideki kırk yedi hikâyeyi yüz küsur hikâye arasından neye göre seçtiğim üzerine yorumda bulunmak çok zor. Kadınlar ve çocuklarla dolu bir hareme sahip Doğulu bir baba gibi hepsinin benim için ayrı bir değeri var.

Onları yaratma sürecinde, kurmaca yazarını bekleyen pek çok tehlikenin farkına vardım. Bunların en kötüleri şunlardı: 1. Yazarın kendini sosyal diyalektik denen şeye uyduran bir sosyolog ve politikacı olması gerektiği fikri. 2. Para ve hızlı şöhret hırsı. 3. Zoraki özgünlük – yani, iddialı retoriğin, kıymetli üslup yeniliklerinin ve yapay simgelerle oynamanın insan ilişkilerinin temel ve sürekli değişen doğasını ifade edebileceği ya da kalıtımla çevrenin çeşitli birleşimlerini ve yarattıkları karmaşıklıkları yansıtabileceği yanılsaması. "Deneysel" yazı tabir edilen şeyin bu sözel çıkmazlarının hakiki yeteneğe bile zarar verdiği olmuştur; modern şiiri gizemli, içrek ve cazibesiz bir hale getirerek mahvetmiştir. Hayal gücü başka şeydir, Spinoza'nın "şeylerin düzeni" dediği şeyi bozmak başka şey. Edebiyat, absürd olanı gayet iyi tanımlayabilir ama kendisi absürd olmamalıdır.

Son zamanlarda kısa hikâye moda olmasa da, ben hâlâ yaratıcı yazar için en çetin sınav olduğuna inanıyorum. Uzun sapmaları, geri dönüşleri ve gevşek yapıyı kaldırabilen, hatta affettiren romanın aksine, kısa hikâyenin doğrudan doğruya doruk noktasını hedeflemesi gerekir. Kesintisiz bir gerilim ve muallaklığa sahip olmalıdır. Özünde kısalık yatar. Kısa hikâye-

nin belirli bir planı olması gerekir; edebi jargonda belirtildiği gibi "bir hayat dilimi" değildir. Kısa hikâye ustaları, Çehov, Maupassant, aynı zamanda Tekvin kitabındaki Yusuf hikâyesinin yazarı, nereden nereye gittiklerini tam anlamıyla biliyorlardı. İnsan onları hiç sıkılmadan tekrar tekrar okuyabilir. Kurmaca, genel itibariyle asla analitik olmamalıdır. Aslında kurmaca yazarının psikoloji ve onun çeşitli izmlerine girmeye teşebbüs bile etmemesi gerekir. Gerçek edebiyat, eğlendirirken bilgilendirir. Hem açık hem de derin olmayı başarır. Rastlantıyı maksatla, şüpheyi inançla, tenin tutkularını ruhun özlemleriyle kaynaştırmak gibi büyülü bir gücü vardır. Eşsiz ve geneldir, milli ve evrenseldir, gerçekçi ve mistiktir. Başkalarının yapacağı yorumları kaldırsa da, asla kendini açıklamaya çalışmamalıdır. Bu apaçık gerçeklerin vurgulanması gerekir, çünkü yanlış eleştiri ve sözde-özgünlük bizim kuşağımızda edebi bir bellek kaybı yaratmıştır. Mesaj merakı, pek çok yazarın, sanatsal nesrin amacının hikâye anlatmak olduğunu unutmasına neden olmuştur.

"Daha kişisel" bir şey söylememi bekleyen okurlar için, geçenlerde yazdığım bir günlükten (yazıldığı sırayla olmasa da) bazı alıntılar yapacağım: "Her şeyden yalıtılmışlığımda bir değişiklik yok. Kendimi melankoliye teslim ettim, o da beni esir aldı. Hilkata ültimatom verdim: 'Ya bana sırrını aç ya da bırak yok olayım.' Kendimden kaçmalıyım. Ama nasıl? Nereye? Yaratanın bize mubah gördüğü ve gelecekte mubah göreceği bütün kötülükleri reddetmeyi temel alan bir hümanizm ve etik hayal ettim. Sanat, olsa olsa, insanın sefaletini bir müddet unutturan bir şey."

Ben hâlâ bu "bir müddet"i güzelleştirmek için çabalıyorum.

Gayet yetenekli üç gerçek editörle çalışmak benim için büyük talih: Robert Giroux, Cecil Hemley ve Rachel MacKenzie. Bu seçkiyi Rachel MacKenzie'nin kutsal anısına adıyorum. Bilgelik, cazibe ve tevazuyla donatılmıştı, ayrıca edebiyat konusunda çok yetkindi – müthiş bir editör, daha da önemlisi, müthiş bir insandı.

I. B. S.
6 Temmuz 1981

Budala Gimpel

I

Ben, budala Gimpel. Bence budala değilim. Hem de hiç. Ama herkes bana öyle diyor. Bu ismi bana daha okuldayken taktılar. Tam yedi adım vardı: Embesil, eşek, mankafa, salak, bön, ahmak ve budala. Sonuncusu yer etti. Neden mi budalaydım? Her söylenene kanardım. Bir keresinde, "Gimpel, hahamın karısı çocuk doğuruyormuş, duydun mu?" demişlerdi. Ben de okulu kırmıştım. Sonradan yalan çıktı. Nerden bilecektim ki? Karnı filan şişmemişti. Ama zaten hiç karnına bakmazdım. Bu o kadar salakça mı? Bütün çete kahkahalara boğuldu, bağırıştı, tepindi, dans etti, bana iyi geceler duası okudular. Bir kadın doğum yaptığında herkese verdikleri kuru üzüm yerine elime bir tomar keçi kılı tutuşturdular. Çelimsiz değildim. İçlerinden birine bir tane geçirsem gözünü Krakov'da açardı. Ama dövüşmekten hoşlanmam. Kendi kendime şöyle derim: Sineye çek. Bu yüzden de hep beni tiye alırlar.

Okuldan eve gelirken bir köpek havlaması duydum. Köpeklerden korkmam ama tabii karşı karşıya gelmek de istemem. İçlerinden biri kafayı yemiş olabilir, üzerine saldırdı mı da yardıma koşacak bir gözüpek çıkmaz. Ben de yolumu değiştirdim. Sonra başımı kaldırıp baktım ve pazar yerinde herkesin gülmekten kırıldığını gördüm. Havlayan köpek filan değilmiş, hırsız Volf-Leib'miş. O olduğunu nerden bilebilirdim? Uluyan bir kancık gibiydi.

Şaka meraklıları kolay aldandığımı görünce birer birer başıma musallat olmaya başladılar. "Gimpel, çar Frampol'a geliyor; Gimpel, ay Turbeen'e düşmüş; Gimpel, küçük Hodel Furpiece mikvenin* arkasında hazine bulmuş." Ben de bir golem** gibi herkese inandım. Bir kere, her şey mümkündür, *Babaların Bilgeliği*'nde de böyle yazar, ama nasıldı unuttum. İkincisi, bütün kasaba öyle dediğine göre inanmaktan başka çarem yoktu! "Benimle dalga geçiyorsunuz!" desem mesele çıkardı. İnsanlar sinirlenirdi. "Ne demek istiyorsun! Bana yalancı mı diyorsun?" diye bağırırlardı. Ne yapacaktım? Onlara inandım ve bunun onları memnun etmesini diledim.

Yetim kalmıştım. Beni büyüten dedemin bir ayağı çukurdaydı. Beni fırına çırak verdiler ama orada da burnumdan geldi! Şehriyesini fırınlatmaya gelen bütün kızlarla kadınlar beni en az bir kere kandırdılar: "Gimpel, gökyüzünde panayır var; Gimpel, haham yedinci ayda bir buzağı doğurdu; Gimpel, çatının üstünden uçan bir karga pirinç yumurta yumurtladı." Bir keresinde din okulunda okuyan bir öğrenci ekmek almaya geldiğinde, "Gimpel, sen burada fırıncı küreğinle uğraşa dur, Mesih geldi. Ölüler dirildi," demişti. "Nasıl yani?" diye sordum. "Ben kimsenin koç boynuzunu çaldığını duymadım!" dedim. "Sağır mısın?" dedi. Sonra hepsi, "Biz duyduk, biz duyduk!" diye bağırıştılar. Sonra mumcu Rietze geldi ve haşin bir sesle, "Gimpel, babanla annen mezarlarından çıktılar. Seni arıyorlar," dedi.

Doğrusu böyle bir şey olmadığını gayet iyi biliyordum, yine de onlar konuşurken yün yeleğimi üzerime giyip dışarı çıktım. Belki de bir şeyler olmuştu. Gidip bakmakla ne kaybederdim? Tabii hemen şamata koptu! Bunun üzerine ben de bir daha hiçbir şeye inanmamaya yemin ettim. Ama o da işe yaramadı. Kafamı öyle karıştırıyorlardı ki elifi mertekten ayıramıyordum.

Öğüt almak için hahama gittim. Dedi ki: "Bir saat kötü ol-

* Mikve: Yahudi yasaları uyarınca, kişinin ruhsal ve bedensel açıdan temizlenmesi amacıyla kullanılan, içi su dolu bir havuz şeklindeki yapı. (Ed. n.)

** Golem: Burada "aptal, budala" anlamında. Ayrıca, Yahudi kültüründe bazı aziz hahamların canlandırabilme gücüne sahip olduğu insan biçimli "şekilsiz madde". (Ed. n.)

maktansa ömür boyu budala olmak daha iyidir, yazılmış. Sen budala değilsin. Esas onlar budala. Çünkü komşusunu utandıran Cennete giremez." Yine de hahamın kızı beni faka bastırdı. Tam evlerinin avlusundan çıkarken, "Duvarı öpmedin mi yoksa?" dedi. "Hayır, neden öpecekmişim?" diye sordum. "Âdet böyle; her ziyaretten sonra öpmen lazım," dedi. Bu işten bir zarar çıkmazmış gibi geldi bana. Ama kız kahkahalarla gülmeye başladı. İyi numaraydı. Beni gerçekten de gafil avlamıştı.

Başka bir kasabaya gitmek istiyordum ama bu sefer de herkes bana çöpçatanlık yapmaya soyundu, çekiştirip durmaktan neredeyse ceketimi paralayacaklardı. Konuşmalarını dinlemekten kulaklarım sağır olmuştu. Namuslu bir kız değildi ama bana bakire olduğunu söylüyorlardı. Topallıyordu ama nazlanmak için özellikle yaptığını söylüyorlardı. Bir piçi vardı ama çocuğun küçük kardeşi olduğunu söylüyorlardı. "Zamanınızı boşa harcamayın, o orospuyla evlenmem," diye bağırdım. Buna çok bozuldular, "Ne biçim konuşuyorsun! Utan, utan. Seni hahama şikâyet edelim de kızın adına kara çaldığın için cezalandırsın," dediler. O zaman ellerinden o kadar kolay kurtulamayacağımı anladım ve şöyle düşündüm: Benimle dalga geçmek için yapmayacakları yok. Ama evlendin mi koca efendi olur, kadın bunu kabul ediyorsa benim için de mesele olmaz. Hem insan bütün hayatını incinmeden yaşayamaz, bunu bekleyemez bile.

Kadının kum üzerine yapılmış kerpiç evine gittim, bütün güruh da bağrışıp çığrışarak peşimden geldi. Ayı avına çıkmış gibi davranıyorlardı. Kuyuya geldiklerinde oldukları yerde kaldılar. Elka'yla ağız dalaşına girmekten korkuyorlardı. Ağzı yaylı gibi açılıverirdi, çok da sivri bir dili vardı. Eve girdim. Duvardan duvara gerilmiş iplere çamaşır serilmişti. Çıplak ayakla leğene eğilmiş, çamaşır yıkıyordu. Birilerinin verdiği eski bir kadife sabahlık giymişti. Saçlarını örmüş, başına tutturmuştu. Çamaşırın buharı nefesimi keser gibi oldu.

Belli ki kim olduğumu biliyordu. Bana şöyle bir bakıp, "Bakın kim gelmiş! Bizim şaşkaloz. Geç otur," dedi.

Ona her şeyi anlattım; hiçbir şey saklamadım. "Bana doğru söyle," dedim, "gerçekten bakire misin, bir de şu yaramaz Yekiel gerçekten kardeşin mi? Beni kandırma çünkü ben yetimim."

"Ben de yetimim," dedi, "senin kafanı karıştırmaya uğraşan her kimse, kendi daha beter olsun. Ama beni ucuza kapatacaklarını zannetmesinler. Elli gulden çeyiz isterim, üzerine bir de sinagogda para toplasınlar. Yoksa neyi alırlar sen daha iyi bilirsin." Çok açık konuşmuştu. "Çeyizi damat değil gelin getirir," dedim. "Benimle pazarlık etmeye kalkma. Ya evet ya hayır. Nerden geldiysen oraya git," dedi.

Bu hamurla ekmek mekmek pişmez, diye düşündüm. Ama bizimki fakir bir kasaba değildir. Her şeye razı oldular, evlilik de gerçekleşti. Tesadüf bu ya, o sırada bir dizanteri salgını vardı. Tören mezarlık kapısında, cenazelerin yıkandığı kulübenin yanında yapıldı. Herkes sarhoş oldu. Evlilik akdi yazılırken, en sofu üst hahamın, "Gelin dul mu yoksa boşanmış mı?" diye sorduğunu duydum. Zangocun karısı, "Hem dul hem de boşanmış" dedi. Dünya başıma yıkılmıştı. Ama ne yapabilirdim, nikâh örtüsünün altından kaçsa mıydım?

Şarkılar söylendi, danslar edildi. Tam karşımda örgülü beyaz bir hala* tutan yaşlı bir nine dans ediyordu. Cümbüşçülerin başı, gelinin ana babası hatırasına, "Tanrı affetsin," dedi. Okul çocukları, Teşa-Beav oruç gününde yaptıkları gibi pıtraklar fırlattılar. Törenden sonra bir sürü hediye geldi: Bir ekmek tahtası, bir hamur teknesi, bir kova, süpürgeler, kepçeler, bir sürü ev eşyası. Sonra ellerinde bir beşik taşıyan iki delikanlı gördüm. "Buna ne gerek var?" diye sordum. "Sen kafanı yorma. Zamanı gelince işe yarar," dediler. Oyuna getirileceğimi anlamıştım. Ama işe başka bir taraftan bakınca, kaybedecek neyim vardı? Bakalım bunun altından ne çıkacak, diye düşündüm. Bütün kasaba toptan çıldırmadı ya.

II

Geceleyin karımın yattığı odaya gittim ama beni içeri almadı. "Baksana, bizi bunun için mi evlendirdiler?" dedim. "Muayyen günümdeyim," dedi. "Ama dün seni mikveye götürdüler, bu iş için muayyen günün geçmesi gerekmiyor mu?" "Dün başka bugün başka," dedi, "İşine gelmezse kapı orda." Kısacası bekledim.

* Hala: Beyaz undan, burgu şeklinde yapılmış özel Şabat ekmeği. (Ed. n.)

Dört ay geçmemişti ki doğum yapıyordu. Kasabalılar kahkahalarını saklamak için ağızlarını elleriyle kapatıyorlardı. Ne yapabilirdim? Müthiş acı çekiyordu, duvarları tırmalıyordu. "Gimpel!" diye bağırdı, "Ben ölüyorum. Beni affet!" Ev kadınlarla doldu. Tencerelerde su kaynatıyorlardı. Çığlıkları gökleri tutmuştu.

Yapılacak tek şey sinagoga gidip dua etmekti, ben de öyle yaptım.

Bu, kasabalıların çok hoşuna gitti. Bir köşede durmuş ilahiler ve dualar okuyordum, onlar da başlarını sallıyorlardı. "Sen daha dua et!" diyorlardı. "Bir kadının duadan hamile olduğu görülmüş şey mi?" Cemaatten biri ağzıma bir saman sapı tıktı, "İneklere saman," dedi. Tanrı biliyor ya, haksız da sayılmazdı!

Bir oğlan doğurdu. Cuma günü sinagogda zangoç Sandığın önünde durdu, okuma masasına eliyle vurdu ve, "Varlıklı Rabi Gimpel oğlunun doğumu şerefine cemaati ziyafete davet ediyor," diye ilan etti. Bütün salon kahkahalarla çınladı. Yüzüm alev alevdi. Ama yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Ne de olsa sünnet işi ve törenlerinden ben sorumluydum.

Kasabanın yarısı koşa koşa geldi. İçeride bir kişi daha alacak yer kalmamıştı. Kadınlar biberli nohut getirdiler, tavernadan da bir fıçı bira geldi. Yemede içmede hiçbirinden geri kalmadım, hepsi de beni tebrik ettiler. Sonra sünnet yapıldı, oğlana babamın adını verdim, huzur içinde yatsın. Herkes gittikten sonra karımla baş başa kaldım, başını karyolanın perdesinden uzatıp beni çağırdı.

"Gimpel," dedi, "neden sessizsin? Karadeniz'de gemilerin mi battı?"

"Ne söyleyeyim?" dedim. "Bana iyi oyun ettin. Annem duysa ikinciye ölürdü."

"Delirdin mi nedir?" dedi.

"Evin reisi ve efendisi olması gereken birini nasıl böyle aptal yerine koyabildin?" dedim.

"Neyin var?" dedi. "Kafandan neler uyduruyorsun?"

Her şeyi açıkça söylemekten başka çarem yoktu. "Bir yetime böyle mi davranılır?" dedim. "Bir piç doğurdun."

"Bu saçmalıkları kafandan çıkar. O senin çocuğun," dedi.

"Nasıl benim olsun?" dedim. "Düğünden on yedi hafta sonra doğdu."

Bebeğin prematüre olduğunu söyledi. "Biraz fazla prematüre değil mi?" dedim. Ninelerinden birinin de böyle kısa bir hamilelik sonucu çocuk doğurduğunu, kendisinin de tıpatıp ona benzediğini söyledi. Öyle yeminler etti ki, panayırda bir köylü bu kadar yemin etse insan ona inanmadan edemezdi. Aslında ona inanmamıştım; ama ertesi gün, söylediklerini öğretmene anlattığımda, Adem'le Havva'nın da başına aynı şeyin geldiğini söyledi. Yatağa iki kişi yatmışlar, dört kişi kalkmışlar.

"Dünyada Havva'nın torunu olmayan tek bir kadın bile yoktur," dedi.

İşte böyle; öyle şeyler söylediler ki nutkum tutuldu. Ama bu işleri kim tam manasıyla bilebilir?

Üzüntümü unutmaya başladım. Çocuğu acayip seviyordum, o da beni. Beni görür görmez minik kollarını sallayarak onu kucağıma almamı istiyordu, gazı olduğunda da ancak ben sakinleştirebiliyordum. Dişlerini kaşıması için küçük bir halka, bir de süslü şapka almıştım. Durmadan nazar değiyordu, onu kurtarmak için hemen koşup şu abrakadabralardan alıyordum. Köpek gibi çalışıyordum. Evde bebek olunca masraflar ne kadar artar bilirsiniz. Ne yalan söyleyeyim, Elka'dan da hoşlanmıyor değildim. Bana sövüp saymaktan hiç bıkmıyordu. Ne kuvvetliydi! Bir bakışıyla insanın dilini bağlardı. Ya nutukları! Katran ve kükürtten ibarettiler, yine de bir hoşlukları vardı. Her kelimesine hayrandım. Ama beni fena yaralıyordu.

Akşamları ona beyaz ekmekle kara ekmeğin yanı sıra, kendi pişirdiğim haşhaşlı ekmekten de getirirdim. Onun için hırsızlık yapıyor, elime geçirdiğim her şeyi cukkalıyordum: Acıbadem kurabiyesi, kuru üzüm, badem, kek. Kadınların fırında ısınsın diye bıraktıkları cumartesi tencerelerinden çaldığım için umarım bağışlanırım. Birkaç parça et, bir kâse puding, bir tavuk budu ya da kafası, işkembe, kolayca aşırabileceğim ne varsa. Bütün bunları yedikçe şişmanlayıp güzelleşiyordu.

Hafta boyunca geceleri fırında yatmam gerekirdi. Cuma akşamları eve gittiğimde hep bir bahane bulurdu. Ya çarpıntısı olurdu, ya böğrüne sancı girerdi, ya hıçkırırdı ya da başı ağrır-

dı. Kadınların bahanelerini bilirsiniz. Çok içerliyordum. Ağır geliyordu. Buna ilaveten, küçük kardeşi, hani şu piç büyüdükçe büyüyordu. Durmadan bana sataşıyordu, ben karşılık vermeye kalkınca Elka ağzını açıp öyle bir küfür savuruyordu ki, gözlerimin önünde yeşil dumanın uçuştuğunu görür gibi oluyordum. Günde on kere beni boşanmakla tehdit ederdi. Yerimde başka bir adam olsa Fransız usulü ortadan kaybolurdu. Ama ben her şeyi sineye çeken, hiç sesini çıkarmayan tiplerdenim. Elden ne gelir? Omuzlar da Tanrıdan, yükler de.

Bir gece fırında bir felaket meydana geldi; fırın patladı, neredeyse yangın çıkacaktı. Eve gitmekten başka yapacak bir şey yoktu, ben de eve gittim. Hafta ortası da yatakta yatmanın keyfini çıkarayım diye düşündüm. Uyuyan ufaklığı uyandırmamak için eve parmak ucunda girdim. İçeri girince sanki iki kişi horluyormuş gibi geldi bana, bir ince horlama, bir de boğazlanan bir öküz gibi bir horlama. Bu iş hoşuma gitmedi! Hem de hiç hoşuma gitmedi. Yatağa gidince başımdan aşağı kaynar sular boşaldı. Elka'nın yanında bir adam yatıyordu. Benim yerimde başka biri olsa ortalığı birbirine katar, bütün kasabayı uyandırırdı ama böyle bir şey yaparsam çocuğu uyandıracağımı düşündüm. O minicik şeyi – küçük serçeyi niye korkutmalı, dedim. Hadi bakalım tekrar fırına döndüm, bir un çuvalının üzerine uzandım ve sabaha kadar gözümü bile kırpmadım. Sıtmaya yakalanmış gibi titredim durdum. "Bu kadar öküzlük yeter," dedim kendi kendime. "Gimpel hayatı boyunca enayilik etmeyecek. Gimpel gibi bir budalanın bile budalalığının bir sınırı var."

Sabahleyin akıl danışmak için hahama gittim, bütün kasaba çalkalandı. Hemen mübaşiri Elka'ya yolladılar. Kucağında çocukla geldi. Ne yapsa beğenirsiniz? İnkâr etti. Her şeyi baştan sona inkâr etti! "Aklını kaçırmış," dedi. "Ben rüyadan, hayalden anlamam." Onu azarladılar, ikaz ettiler, masaya vurdular ama kılını bile kıpırdatmadı: Kendisine iftira edildiğini söyledi.

Kasaplarla at tüccarları onun tarafını tuttu. Mezbahadaki çocuklardan biri gelip bana, "Gözümüz üstünde, seni mimledik," dedi. Bu sırada çocuk altına yaptı ve kirlendi. Haham mahkemesinde bir Ahit Sandığı olduğundan buna izin verilemezdi, Elka'yı eve gönderdiler.

Hahama, "Ne yapayım?" dedim.

"Onu hemen boşa," dedi.

"Ya karşı çıkarsa?" diye sordum.

"Boşanacağını bildir. Yapacak başka bir şey yok."

"Peki haham efendi. Bir düşüneyim," dedim.

"Düşünecek bir şey yok," dedi. "Onunla aynı çatı altında kalmamalısın."

"Ya çocuğu görmek istersem?" diye sordum.

"O fahişeyi de, onun piçler sürüsünü de bırak gitsin," dedi.

Eşiğinden içeri adım atmamamı buyurdu – ömrümün sonuna kadar asla.

Gün boyunca fazla kafaya takmadım. Düşündüm ki: Eninde sonunda bu olacaktı, çıban patlayacaktı. Ama geceleyin çuvalların üzerine uzanınca içim yandı. Onu ve bebeği özledim. Öfkelenmek istiyordum ama maalesef bende öfkenin zerresi yoktur. Bir kere, böyle kusurlar olmadan olmaz, diye düşünüyordum. Hatasız kul olmaz. Belki de o yanındaki herif ayartmıştır kadını, hediyelerle filan kandırmıştır, hem kadınların saçı uzun aklı kısa olur, adam onu kandırmıştır. Hem inkâr ettiğine göre sakın ben hayal görüyor olmayayım? Halüsinasyon diye bir şey var. İnsan bir figür, manken gibi bir şeyler görür bazen ama yakına gidince orada hiçbir şey yoktur. Eğer öyleyse, ona haksızlık etmiş olacaktım. Düşüncelerim bu safhaya geldiğinde ağlamaya başladım. Hıçkıra hıçkıra ağlarken, yattığım yerdeki unu da ıslattım. Sabahleyin hahama gidip hata yaptığımı söyledim. Haham tüylü kalemiyle yazı yazmayı sürdürürken, bana bu durumda bütün vakayı tekrar gözden geçireceğini söyledi. O bu işi bitirene kadar karımın yanına gitmeyecektim ama bir ulakla ona ekmek ve para gönderebilirdim.

III

Bütün hahamların fikir birliğine varması dokuz ay sürdü. Mektuplar gitti geldi. Böyle basit bir meselede bu kadar etraflı inceleme yapıldığını bilmezdim.

Bu arada Elka bir çocuk daha doğurdu, bu seferki kızdı. Şabat günü sinagoga gidip onu takdis ettirdim. Beni Tora [Tev-

rat] okumaya çağırdılar, çocuğa kayınvalidemin adını verdim – huzur içinde yatsın. Fırına doluşan kasabanın lafazan takımı canımı burnumdan getirdi. Benim dertlerim ve ıstırabım bütün Frampol'u neşelendirmişti. Yine de, daima söylenenlere inanmaya karar verdim. İnanmamanın ne faydası vardı ki? Bugün karına inanmazsın, yarın Tanrıya.

Komşusu olan bir çırakla ona her gün mısır ya da buğday ekmeği, biraz kurabiye ya da çörek gönderiyordum, fırsatını bulursam biraz puding, bir dilim ballı kek ya da düğün pastası yolluyordum – elime ne geçerse. Çırak iyi kalpli bir çocuktu, birkaç kere kendisi de bir şeyler eklemişti. Başlarda burnumu çeker, kaburgalarıma vurur, çok canımı sıkardı ama evimi ziyaret etmeye başladıktan sonra nazik ve dostça bir tutum almıştı. "Bana bak Gimpel," dedi, "çok aklı başında bir karın, iki de sevimli çocuğun var. Sen onlara layık değilsin."

"Ama herkes onun hakkında demediğini bırakmıyor," dedim.

"Elin ağzı torba değil ki büzesin," dedi. "Geçen kışın soğuğuna nasıl tahammül ettiysen, onlara da edeceksin."

Günün birinde haham beni çağırttı ve, "Karın konusunda yanıldığından emin misin Gimpel?" diye sordu.

"Eminim," dedim.

"İyi düşün! Kendi gözlerinle görmüştün."

"Gölge filandı herhalde," dedim.

"Neyin gölgesi?"

"Direklerden birinin gölgesiydi herhalde."

"Madem öyle, eve gidebilirsin. Yanover hahamına şükret. Maimonides'te* senin işine yarayacak muğlak bir şeyler bulmuş."

Hahamın eline sarılıp öptüm.

Hemen eve koşmak istiyordum. İnsanın karısından ve çocuğundan bu kadar uzun süre ayrı kalması kolay değil. Sonra düşündüm: Şimdi işe gitsem daha iyi olur, eve de akşam giderim. Kimseye tek kelime etmedim ama kalbim bayram günlerindeki gibi çarpıyordu. Kadınlar her zaman yaptıkları gibi be-

* Moses Maimonides (Moşe Ben Maymon): Endülüslü Yahudi filozof, hukuk bilgini ve hekim. Ortaçağda Yahudiliğin en büyük düşünürüdür. (Ed. n.)

nimle dalga geçiyorlardı ama benim kafamdan şu düşünceler geçiyordu: Siz boş boş konuşmaya devam edin. Gerçek yağ gibi su üzerine çıkar. Maimonides doğru diyor, demek ki doğru!

Geceleyin, mayalansın diye hamurun üstünü örttükten sonra, payıma düşen ekmeği ve unu alıp eve doğru yola koyuldum. Dolunay vardı, yıldızlar kırpışıyordu, insanın ruhunu ürperten bir şey. Hızlı hızlı yürüyordum, önümde uzun bir gölge gidiyordu. Kıştı, daha yeni kar yağmıştı. İçimden şarkı söylemek geldi ama geç olmuştu, mahalleliyi uyandırmak istemedim. Sonra ıslık çalayım dedim ama geceleyin ıslık çalmanın iblisleri uyandırdığını hatırladım. Bu yüzden de ses çıkarmadan hızlı hızlı yürümeye devam ettim.

Hıristiyan evlerinin önünden geçerken avlulardaki köpekler bana havlıyordu. Siz daha bağıra durun, altı üstü köpeksiniz işte! diye düşünüyordum. Ben öyle miyim ya, hoş bir kadının kocasıyım, ümit vaat eden çocukların babasıyım.

Eve yaklaştıkça kalbim bir caninin kalbi gibi çarpmaya başladı. Korkmuyordum ama kalbim güm güm atıyordu! Geri dönmek yoktu. Usulca kapıyı açıp içeri girdim. Elka uyuyordu. Bebeğin beşiğine baktım. Kepenkler kapalıydı ama ay ışığı aralıklardan içeri sızıyordu. Yeni doğmuş çocuğun yüzünü gördüm ve görür görmez, bütün minicik kemikleriyle –anında– sevdim.

Sonra yatağa yaklaştım. Bir de ne göreyim, çırak Elka'nın yanında yatmıyor mu? Ayı mayı görmez oldum. Dünyam karardı, zangır zangır titriyordum. Dişlerim birbirine vuruyordu. Ekmek ellerimden düştü, karım uyanıp, "Kim var orda?" diye sordu.

"Benim," diye mırıldandım.

"Gimpel, sen misin?" dedi. "Buraya nasıl gelebildin? Yasak olduğunu zannediyordum."

"Haham izin verdi," dedim, hummalı gibi titreyerek.

"Şimdi Gimpel," dedi, "ahıra gidip şu keçiye bir bakıver. Bana hasta gibi geldi." Bir keçimiz olduğunu söylemeyi unutmuşum. Kötü olduğunu duyunca avluya çıktım. Bu dişi keçi küçük, uysal bir hayvancağızdı. Onu neredeyse bir insan gibi severdim.

Tereddütlü adımlarla ahıra gidip kapıyı açtım. Keçi orada dört ayağı üzerinde duruyordu. Her yerini yokladım, boynuzlarından çektim, memelerine baktım, bir gariplik görmedim. Herhalde biraz fazla ağaç kabuğu yemişti. "İyi geceler küçük keçi," dedim. "Kendine dikkat et." Hayvancağız iyi niyetim için teşekkür etmek ister gibi bana "Maa" diye cevap verdi.

Geriye döndüm. Çırak ortadan kaybolmuştu.

"Çocuk nerde?" diye sordum.

"Ne çocuğu?" dedi karım.

"Ne demek ne çocuğu?" dedim. "Şu çırak. Onunla yatıyordun."

"Hay boyu devrilesice!" dedi, "Sana kötü bir cin musallat olmuş, gözüne olmadık şeyler gösteriyor." Ciyak ciyak bağırıyordu, "Musibet herif! Geri zekâlı! Adi! Terbiyesiz! Ya hemen defolup gidersin ya da bütün Frampol'u ayağa kaldırırım!"

Ben kıpırdayamadan erkek kardeşi sobanın arkasından fırlayıp kafamın arkasına bir tane patlattı. Boynum kırıldı zannettim. Bende bir tuhaflık olduğunu hissettim. "Rezalet çıkartma! Bir de beni cinlere karışmakla suçlarlarsa işim tamam." Çünkü niyeti oydu. "Kimse benim pişirdiğim ekmeğe elini sürmez."

Kısacası, onu bir şekilde yatıştırdım.

"Tamam," dedi, "bu kadar yeter. Yat da zıbar."

Ertesi gün çırağı yanıma çağırdım. "Bak birader!" dedim. Böyle böyle. "Bu işe ne diyeceksin?" Sanki çatıdan filan düşmüşüm gibi yüzüme baktı.

"Valla," dedi, "bir otacıya ya da üfürükçüye gitsen iyi olacak. Galiba kafayı üşüttün, ama ben kimseye bir şey söylemem." Mesele böylece noktalandı.

Uzun lafın kısası, karımla yirmi yıl birlikte yaşadım. Bana altı çocuk doğurdu, dört kız, iki oğlan. Pek çok olay cereyan etti ama ben ne gördüm ne de duydum. Sadece inandım. Geçenlerde haham bana dedi ki, "İnanç kendi başına hayırlı bir şeydir. İyi insan inancıyla yaşar, yazıyor."

Aniden karım hastalandı. Önemsiz bir şey gibi başladı, göğsünde küçük bir yumru vardı. Ama belli ki uzun yaşamaya yazgılı değildi; fazla zamanı kalmamıştı. Onun için bir servet harcadım. Bu arada, kendi fırınımı açtığımı ve Frampol'un zen-

ginlerinden sayıldığımı söylemeyi unuttum. Her gün bir otacı geliyordu, etrafta getirtmediğim üfürükçü kalmadı. Önce sülük kullandılar, sonra bardak çektiler. Lublin'den doktor bile getirttiler ama çok geçti. Ölmeden önce beni yanına çağırıp, "Affet beni Gimpel," dedi.

"Affedecek ne var ki? Hep iyi ve sadık bir eş oldun," dedim.

"Yapma Gimpel!" dedi. "Yıllar boyu seni aldatmam çok çirkindi. Yaradanın yanına temiz gitmek istiyorum, çocukların sana ait olmadığını söylemek zorundayım."

Kafama bir odunla vurulsa bu kadar sersemlemezdim.

"Kimin peki?" diye sordum.

"Bilmiyorum," dedi. "Öyle çoktu ki... ama senin değiller." Konuşurken başını yana çevirdi, gözleri dondu, son nefesini vermişti. Beyazlayan dudaklarında bir tebessüm kalmıştı.

Ölmüş olmasına rağmen, "Gimpel'i aldattım. Kısa hayatımın anlamı buydu," diyormuş gibi geldi bana.

IV

Matem süresi dolduktan sonra bir gece, un çuvallarının üzerinde yatarken rüyamda bizzat Şeytan gelip, "Gimpel, neden uyuyorsun?" dedi.

"Ya ne yapsaydım? Krepleh* mi yeseydim?" dedim.

"Cümle âlem seni kandırıyor," dedi, "senin de onları kandırma sıran geldi."

"Cümle âlemi nasıl kandırabilirim ki?" diye sordum.

"Her gün bir kova sidik topla, geceleri de onu hamura kat. Bırak Frampol'un akıllıları pislik yesin."

"Öteki tarafta hesabını nasıl veririm?" dedim.

"Öteki taraf diye bir şey yok," dedi. "Sana bir senet imzalattılar, sonra da onlara borçlu olduğuna ikna ettiler. Ne saçma!"

"Peki," dedim, "Tanrı da mı yok?"

"Tanrı da yok," dedi.

* Krepleh: Genellikle çorba içinde sunulan, peynirli ya da kıymalı küçük bir tür mantı. (Ed. n.)

"O zaman ne var?" dedim.

"Kalın bir çamur."

Keçi sakalı, boynuzları, uzun dişleri ve kuyruğuyla karşımda duruyordu. Söylediklerini duyunca, kuyruğundan tutup onu yere çalmak istedim ama un çuvallarının üzerinden yuvarlandım, neredeyse kaburgamı kıracaktım. Sonra, tesadüf bu ya, hacet görmem gerekti, tuvalete giderken kabaran hamuru gördüm, bana, "Yap şu işi!" der gibiydi. Kısacası, ikna olmaktan kendimi alamadım.

Şafak vakti çırak geldi. Ekmeklere şekil verdik, üzerine keraviye serptik, fırına attık. Sonra çırak gitti, fırının yanındaki küçük oyuğa, bir tomar paçavranın üzerine oturdum. Ya, Gimpel, diye düşündüm, işte sana yaşattıkları bütün utançların öcünü aldın. Dışarıda kırağılar ışıldıyordu ama fırının yanı sıcacıktı. Alevler yüzümü ısıtıyordu. Başım önüme düştü, uyuyakaldım.

Rüyamda Elka'yı kefeninde gördüm. "Sen ne yaptın Gimpel?" diye seslendi bana.

"Hepsi senin suçun," dedim ve ağlamaya başladım.

"Budala!" dedi. "Budala! Ben yalancıyım diye her şey yalan mı olacak? Kendimden başka kimseyi kandırmamışım meğer. Hepsinin cezasını ödüyorum Gimpel. Burada hiçbir şey gözden kaçmıyor."

Yüzüne baktım. Kapkaraydı; sıçrayarak uyandım ve sersemlemiş vaziyette oturmaya devam ettim. Her şeyin bir karşılığı vardı. Şimdi hatalı bir adım atacak olsam, ebedi hayatı kaybedecektim. Ama Tanrı yardım etti. Uzun küreği kaptığım gibi ekmekleri fırından çıkarttım, avluya götürdüm ve donmuş toprakta bir çukur kazmaya başladım.

Ben bu işle uğraşırken çırağım geldi. "Sen ne yapıyorsun patron?" dedi, beti benzi atmıştı.

"Ben ne yaptığımı biliyorum," dedim ve gözlerinin önünde hepsini gömdüm.

Sonra eve gittim, birikmiş paralarımı sakladığım yerden çıkarıp çocuklara paylaştırdım. "Bu gece rüyamda annenizi gördüm," dedim. "Kararmaya başlamış, zavallı."

Öyle hayrete düşmüşlerdi ki tek kelime edemediler.

"İyilikten şaşmayın," dedim, "ve Gimpel diye birinin varlığını unutun." Paltomu, botlarımı giydim, bir elime içinde dua şalımın olduğu çantayı, öteki elime kumanyamı aldım ve mezuzayı* öptüm. Beni sokakta görenler şaşkına döndüler.

"Nereye gidiyorsun?" dediler.

"Dünyaya," dedim ve Frampol'dan ayrıldım.

Dolaştım durdum, iyi insanlar beni ihmal etmedi. Seneler geçti, ihtiyarladım, saçım sakalım ağardı; çok şeyler duydum, yalanlar, düzenbazlıklar ama yaşlandıkça gerçekte yalan diye bir şey olmadığını anladım. Gerçekte olmayan rüyada oluyor. Birine olmasa ötekine, bugün olmasa yarın, seneye olmasa bir asır sonra. Ne fark eder? Öyle hikâyeler duydum ki, "Artık bu da olmaz," dedim. Ama senesi gelmeden o hikâyenin bir yerde gerçekleştiğini öğrendim.

Oradan oraya gidip yabancı masalarda yemek yerken, iblisler, büyücüler, yel değirmenleri falan filan hakkında masallar uydururum – asla gerçekleşemeyecek olanaksız şeyler. Çocuklar, "Dede, bize bir masal anlat," diyerek peşimden koşuştururlar. Bazen benden belli masallar anlatmamı isterler, onları memnun etmeye çalışırım. Bir keresinde şişman bir oğlan bana, "Dede, bize yine aynı hikâyeyi anlatıyorsun," dedi. Hayta haklıydı.

Rüyalar da öyle. Frampol'dan ayrılalı uzun seneler geçti ama ne zaman gözlerimi kapasam oradayım. Orada kimi mi görüyorum? Elka'yı. İlk karşılaşmamızda olduğu gibi çamaşır leğeninin başında duruyor ama yüzü parlıyor, gözleri de bir azizin gözleri gibi nurla dolu, bana duyulmadık şeyler söylüyor, tuhaf şeyler. Uyandığımda hepsini unutmuş oluyorum. Ama rüyayı görürken kendimi rahatlamış hissediyorum. Bütün sorularıma cevap veriyor, sonuçta her şeyin yolunda olduğu anlaşılıyor. Ağlayıp yalvarıyorum, "İzin ver yanına geleyim." Beni avutuyor ve sabırlı olmamı söylüyor. Çoğu gitti, azı kaldı. Bazen beni okşuyor, öpüyor, gözyaşları yüzüme dökülüyor. Uyandığımda dudaklarını hissediyorum, gözyaşlarının tuzu geliyor ağzıma.

* Mezuza: Yahudilerin uyması gereken kuralların yazılı olduğu bir parşömen içeren ve kapı pervazlarına çivilenen; gümüş, tahta ya da başka bir maddeden yapılmış bir kılıfla kaplı nesne. (Ed. n.)

Kuşkusuz bu tümüyle hayali bir dünya ama gerçek dünyadan sadece kısa süreliğine ayrılıyor. İçinde yattığım kulübenin kapısında, ölüleri taşıdıkları tahta duruyor. Mezar kazan Yahudi'nin küreği hep hazır. Mezar bekliyor, kurtlar aç; kefenler hazırlanıyor – onları dilenci torbamda taşıyorum. Bir başka *şnorer* [dilenci] saman döşeğimi miras almak için bekliyor. Zamanı geldiğinde seve seve gideceğim. Orada her ne varsa gerçek olacak, basit, alaysız, aldatmasız. Tanrı büyüktür: Orada Gimpel bile aldatılamaz.

Krakovlu Beyefendi

I

Sık ormanlar ve derin bataklıklar arasında, üstü yassı bir tepenin yamacındaydı Frampol köyü. Kimse kimin kurduğunu, neden orada kurduğunu bilmezdi. Mezarlığın toprağına gömülmüş mezar taşları arasında keçiler otlardı. Köy odasında bir vakayiname vardı ama ilk sayfası kopmuş, yazıları da silikleşmişti. Ahali arasında türlü efsaneler dolaşıyordu, deli bir asilzade, şehvet düşkünü bir hanımefendi, Yahudi bir âlim, vahşi bir köpek hakkında entrikalı hikâyeler anlatılıyordu. Ama gerçek kökenleri geçmişte kaybolmuştu.

Köyün etrafındaki tarlaları işleyen köylüler fakir, toprak inatçıydı. Köydeki Yahudiler yoksuldu; evlerinin çatısı saman, yeri topraktı. Yazları çoğu ayakkabı giymezdi, soğuk havalarda ayaklarını paçavralarla sarar ya da samandan yapılma sandaletler giyerlerdi.

Engin bilgisiyle ün yapmış Haham Ozer bile haftada sadece on sekiz grosz kazanıyordu. Yardımcı haham ise kurban kesmesinin, öğretmenlik ve çöpçatanlık yapmasının, mikvede çalışmasının yanı sıra, düşkünlerevinde de bakıcılık yapıyordu. Zengin sayılan köylüler bile lüksten habersizdi. Pamuklu cüppe giyer, belini sicimle bağlar, sadece Şabat günü et yerlerdi. Frampol'da altın para nadiren görülürdü.

Ama Frampol sakinlerine güzel çocuklar bahşedilmişti. Oğlanlar upuzun ve kuvvetli, kızlar alımlı olurdu. Ama bu nimet

heba oluyordu, çünkü delikanlılar evlenmek için başka kasabalara gidiyordu, çeyizi olmayan kız kardeşleriyse evde kalıyordu. Yine de, her şeye rağmen, anlaşılmaz bir biçimde, yemek kıt, su kirli olmasına rağmen çocuklar serpilmeye devam ediyordu.

Sonra bir yaz kuraklık oldu. En yaşlı köylüler bile böyle bir felaket görmemişlerdi. Hiç yağmur yağmadı. Ekinler kavrulup güdük kaldı. Hasat etmeye değecek pek bir şey yoktu. Üç beş sap buğday toplanıp yığılmıştı ki, yağmurla birlikte dolu boşandı, kuraklıktan paçayı kurtaran mahsulü de o mahvetti. Fırtınanın ardından neredeyse kuş kadar iri çekirgeler sökün etti; gırtlaklarından insan sesi çıktığı söyleniyordu. Onları kovalamaya çalışan köylülerin gözlerine uçuyorlardı. O sene panayır yapılmadı, çünkü her şey kaybedilmişti. Frampol'da ne köylülerin ne de Yahudilerin yiyecek bir lokma ekmeği vardı. Büyük şehirlerde buğday vardı ama alacak para yoktu.

Tam bütün ümitler tükenmiş, ahali topyekûn dilenmeye çıkmak üzereyken bir mucize oldu. Sekiz güzel atın çektiği bir araba Frampol'a geldi. Köylüler arabada bir Hıristiyan beyefendisi olduğunu zannetmişlerdi ama yirmi otuz yaşlarında bir Yahudi aşağı indi. Uzun boylu, soluk tenliydi, siyah çember sakalı, ateşli siyah gözleri vardı, samur kürkünden bir şapka, gümüş tokalı ayakkabılar, kunduz kürküyle astarlanmış bir kaftan giymişti. Beline yeşil, ipek bir kuşak sarmıştı. Heyecana kapılan bütün köy, yabancıyı görebilmek için koşturdu. Onlara şu hikâyeyi anlattı: Krakovlu dul bir doktordu. Zengin bir tüccarın kızı olan karısı, doğum yaparken bebekle birlikte ölmüştü.

Üzülen köylüler neden Frampol'a geldiğini sordular. Mucizeler yaratan bir hahamın önerisi üzerine geldiğini söyledi. Haham ona, karısının ölümünden sonra kapıldığı hüznün Frampol'da dağılacağını söylemişti. Düşkünlerevinden dilenciler çıktılar, onlara sadaka dağıttı – kimine üç, kimine altı grosz, kimine yarım gulden. Yabancı belli ki Yaradanın bir lütfuydu, Frampol yok olmaya yazgılı değildi. Dilenciler ekmek almak için fırına koştular, fırıncı da bir çuval un almak için Zamosc'a adam gönderdi.

"Bir çuval mı?" diye sordu doktor. "Ama o bir gün bile yetmez. Ben bir araba getirtirim, hem sadece un değil mısır unu da."

"Ama hiç paramız yok," dedi köyün büyükleri.

"Tanrı izin verirse, durumunuz düzeldiğinde borcunuzu ödersiniz," diyen yabancı, düka altınlarıyla dolu bir kese çıkarttı. O, paraları sayarken, Frampol saadetten uçuyordu.

Ertesi gün un, esmer buğday, arpa, akdarı ve fasulye yüklü arabalar Frampol'a geldi. Köyün başına konan talih kuşu köylülerin de kulaklarına gitti, bir zamanlar Mısırlıların Yusuf'a geldikleri gibi, bir şeyler satın almak için Yahudilere geldiler. Paraları olmadığından borçlarını hayvanla ödediler; sonuçta köye et gelmiş oldu. Artık fırınlar tekrar yanıyordu; tencereler ağzına kadar doluydu. Bacalardan çıkan dumanlar kızarmış tavuk ve kaz, soğan, sarımsak, taze ekmek ve çörek kokularını akşam havasına yayıyordu. Köylüler yeniden zanaatlarına döndüler; ayakkabıcılar ayakkabı tamir ediyor, terziler paslanmış makaslarıyla ütülerini çıkarıyorlardı.

Çardaklar Bayramı geçtiği halde akşamlar ılık, gökyüzü berraktı. Yıldızlar olağanüstü büyük görünüyordu. Kuşlar bile uyumuyor, yaz ortası gibi cıvıldaşıyorlardı. Krakovlu yabancı hanın en iyi odasına yerleşti; yemeği kızarmış ördek, badem ezmesi ve ekmekten ibaretti. Tatlısı da kayısı ve Macar şarabıydı. Masayı altı mum süslüyordu. Bir akşam yemekten sonra Krakovlu doktor ahalinin en meraklılarının toplandığı büyük salona girdi ve, "Kâğıt oynamak isteyen var mı?" diye sordu.

"Ama daha Hanuka* gelmedi," dediler şaşkınlıkla.

"Hanuka'yı neden bekleyelim ki? Her grosza bir gulden veririm."

Adamlardan daha uçarıca olanları şanslarını bir denemek istediler, zararlı da çıkmadılar. Bir grosz bir gulden demekti, bir gulden de otuz gulden oldu. İsteyen herkes oynadı. Herkes kazandı. Ama yabancının bu işe canı sıkılmış gibi görünmüyordu. Banknotlar, altın ve gümüş paralar masayı kapladı. Kadınlarla kızlar odaya doluştular, önlerindeki altının parıltısı gözlerine vuruyor gibiydi. Hayretle nefeslerini tuttular. Frampol'da daha önce hiç böyle bir şey olmamıştı. Anneler kızlarına saçlarını başlarını düzeltmelerini tembihlediler, bayramlıklarını giymelerine de izin verdiler. Genç doktorun gözüne girecek kız çok şanslı olacaktı; o, çeyiz isteyecek tiplerden değildi.

* Hanuka: Işıklar Bayramı olarak da bilinir. (Ed. n.)

II

Ertesi gün çöpçatanlar yabancının kapısını çaldı, hepsi de kendi temsil ettiği kızın erdemlerini öve öve bitiremiyordu. Doktor onlara oturacak yer gösterdi, ballı kek, acıbadem kurabiyesi, fındık ve bal likörü ikram etti, sonra da dedi ki:

"Hepiniz bana aynı hikâyeyi anlatıyorsunuz: Müşteriniz güzel, akıllı, on parmağında on marifet. Ama hanginizin doğru söylediğini nereden bileceğim? Ben kendime eş olarak en iyisini istiyorum. Bir teklifim var: Bütün adayların geleceği bir balo düzenlensin. Endamlarına, hal ve tavırlarına göre kimi seçeceğime karar vereyim. Sonra evlilik akdi ve düğün yapılır."

Çöpçatanların nutku tutulmuştu. Kendini toparlayıp ilk konuşan ihtiyar Mendel oldu. "Balo mu? Zengin Hıristiyanlar böyle şeyler yapar ama biz Yahudiler Kudüs Tapınağı yıkıldığından bu işlerden elimizi eteğimizi çektik – Şeriatın emrettiği bazı bayramlar hariç."

"Her Yahudi, kızlarını evlendirmeye mecbur değil midir?" diye sordu doktor.

"Ama kızların bu işe uygun kıyafetleri yok," dedi bir başka çöpçatan. "Kuraklık yüzünden baloya pılı pırtıyla gelmek zorunda kalacaklar."

"Ben hepsine birer kıyafet ayarlarım. Zamosc'tan bütün kızlara elbise yapmaya yetecek kadar ipek, yünlü, kadife ve keten getirtirim. Balo yapılsın. Frampol'un asla unutmayacağı bir balo olsun."

"Peki baloyu nerede yapacağız?" diye sordu bir başka çöpçatan. "Düğünleri yaptığımız salon yandı, evlerimiz de çok küçük."

"Pazar meydanı var ya," dedi Krakovlu beyefendi.

"Ama Heşvan ayına geldik bile. Yarın öbür gün hava soğur."

"Mehtaplı, ılık bir gece buluruz. Merak etmeyin."

Çöpçatanların bütün itirazlarına yabancının cevabı hazırdı. Sonunda büyüklere danışma kararı aldılar. Doktor acelesi olmadığını söyledi, kararlarını bekleyecekti. Bütün bu konuşma-

lar esnasında, kuru üzüm atıştırarak, köyün en akıllı delikanlılarından biriyle satranç oynuyordu.

Büyükler bu teklifi duyunca kulaklarına inanamadılar. Ama genç kızlar heyecanlanmıştı. Delikanlılar da onaylıyordu. Anneler tereddüt edermiş gibi yaptılar ama sonunda kabul ettiler. Durmuş oturmuş birkaç adam, Haham Ozer'den izin almak için ona gittiklerinde haham köpürdü.

"Bu şarlatan da neyin nesi?" diye bağırdı. "Burası Frampol, Krakov değil. Bir balomuz eksikti! Maazallah başımıza bir felaket gelecek, sonra da bizim hafifliğimizin cezasını masum bebeler ödeyecekler!"

Ama adamlardan daha pratik zekâlı olanları işin başka yönlerine de dikkat çektiler: "Kızlarımız yalın ayak, paçavralar içinde dolaşıyor. Onlara ayakkabı ve elbise alacak. İçlerinden biri hoşuna giderse onunla evlenip buraya yerleşir. Bu bizim yararımıza olur. Sinagog yeni bir çatı ister. Dershanenin pencereleri kırık, mikvenin tamir edilmesi lazım. Düşkünlerevinde hastalar çürüyen samanlar üzerinde tıklım tıkış yatıyorlar."

"Tamam, bunlar doğru. Ama ya günaha girersek?"

"Her şey Şeriata göre yapılacak Haham efendi. Bize güvenebilirsin."

Haham Ozer, Şeriat kitabını alarak sayfalarını karıştırdı. Arada sırada durup bir sayfayı okuyordu, sonunda içini çekerek ve tereddüt ederek icazet verdi. Başka bir seçenek var mıydı ki? Kendisi de altı aydır maaş almıyordu.

Haham icazet verir vermez ortalığı hummalı bir faaliyet aldı. Tüccarlar hemen Zamosc'la Yanev'e gidip parasını Krakovlu beyefendinin ödediği kumaşları ve derileri aldılar. Erkek ve kadın terzileri gece gündüz çalışıyor, ayakkabıcılar sandalyelerinden sadece dua etmek için kalkıyordu. Beklenti içindeki genç kadınların etekleri tutuşmuştu. Hayal meyal hatırlanan dans adımları deneniyordu. Kekler, hamur işleri pişiriliyor, hastalık olursa diye saklanan reçellerle turşular kullanılıyordu. Frampol müzisyenleri de onlar kadar faaldi. Nicedir unutulmuş, ihmal edilmiş ziller, kemanlar ve gaydaların tozları alınıyor, akort ediliyordu. Bu neşe en yaşlılara bile bulaşmıştı, çün-

kü asil doktorun fakirler için bir ziyafet düzenleyeceği ve sadaka dağıtacağı rivayet ediliyordu.

Gelin adayı kızlar kendilerini tümüyle güzelleşmeye vermişlerdi. Tenlerini keseliyor, saçlarına şekil veriyorlardı; hatta birkaçı geleneksel mikveye gitmiş, evli kadınlarla birlikte yıkanmıştı. Akşamları kırmızı yanaklar ve çakmak çakmak gözlerle birbirlerinin evlerinde toplanıyor, hikâyeler anlatıp bulmacalar soruyorlardı. Geceleri uyumak onlar için olduğu kadar anneleri için de zordu. Babalar uyurken iç çekiyordu. Birdenbire Frampol'un genç kızları öyle çekici bir hal almıştı ki, başka köylerden kızlarla evlenmeyi düşünen delikanlılar onlara âşık oldu. Delikanlılar hâlâ dershanede oturup kafalarını Talmud'dan kaldırmasalar da, artık kitabın hikmeti içlerine işlemiyordu. Artık sadece balodan söz ediyorlardı, düşüncelerinde bir tek o vardı.

Krakovlu doktor da halinden memnundu. Günde üç beş kere kıyafet değiştiriyordu. Önce ayağında ponponlu terlikler ve ipek bir ceketle görülüyor, sonra yünlü bir kaftanın altına uzun çizmelerini çekiyordu. Yemeklerden birinde, kunduz kuyruğuyla astarlanmış bir pelerin, diğerinde çiçekler ve yapraklarla işlenmiş bir kap giyiyordu. Kahvaltıda, üzerine sek şarap döktüğü kızarmış güvercin yiyordu. Öğlenleri yumurtalı erişte ve börek ısmarlıyordu, hafta içi günlerde de Şabat pudingi yiyecek kadar cüretkârdı. Asla dualara katılmıyor, çeşit çeşit oyunlar oynuyordu: Kâğıt oyunları, keçi-kurt, yazı tura. Öğle yemeğinden sonra arabasıyla gezintiye çıkardı. O geçerken köylüler şapkalarını çıkarıp neredeyse yerlere kadar eğilirlerdi. Bir keresinde Frampol'da yürüyüşe çıktığında elinde altın topuzlu bir baston vardı. Kadınlar ona bakmak için pencerelere toplanmış, peşinden giden oğlanlar onlara dağıttığı akide şekerlerini kapışmıştı. Akşamları genç ve neşeli genç adamlarla birlikte gece yarılarına kadar şarap içerdi. Haham Ozer, Şeytanın peşinden yokuş aşağı indikleri konusunda sürüsünü uyarıp duruyordu ama onu hiç umursamıyorlardı. Zihinleri ve yürekleri tümüyle balonun esiri olmuştu; balo ay ortasında, dolunayda, pazar yerinde yapılacaktı.

III

Kasabanın dışında, bataklığa yakın küçük bir vadide, kümesten pek de büyük olmayan bir kulübe vardı. Yeri topraktı, penceresine tahta çakılmıştı; yeşil ve sarı yosunlarla kaplı çatısı insana terk edilmiş bir kuş yuvasını hatırlatıyordu. Kulübenin önünde küme küme çöpler vardı, kireç çukurları ıslak toprağı oyuk oyuk yapmıştı. Çöplerin arasında minderi olmayan bir koltuk, kulbu kopuk bir testi, ayaksız bir masa göze çapıyordu. Burada her türlü tahta, kemik ve paçavra çürümeye terk edilmişti sanki. Paçavracı Lipa, kızı Hodle'yle birlikte burada oturuyordu. İlk karısı hayattayken Lipa, Frampol'da saygın bir tüccardı, sinagogun doğu duvarı önünde bir tezgâhı vardı. Ama karısı kendini nehre attıktan sonra adamın durumu kötüleştikçe kötüleşti. Kendini içkiye verdi, köyün serserileriyle düşüp kalkmaya başladı ve çok geçmeden iflas etti.

Yanevli bir dilenci olan ikinci karısı ona bir kız çocuğu doğurdu, kendisine bakamadığı için Lipa'yı terk ederken de bu çocuğu ona bıraktı. Karsının gidişini umursamayan Lipa kızını da kendi haline bıraktı. Haftanın birkaç günü çöplükten paçavra toplardı. Geri kalan zamanını da meyhanede geçirirdi. Hancının karısı ona çekidüzen vermeye çalışsa da, karşılığında sadece şirretlik bulmuştu. Lipa anlattığı güzel hikâyelerle tanınırdı. Cadılar, yel değirmenleri, iblisler ve cinlere dair olağanüstü masallarıyla hana adam çekerdi. Ayrıca Polonya ve Ukrayna şarkıları söyler, çok güzel fıkra anlatırdı. Hancı onun sobaya yakın bir yerde oturmasına izin verir, arada eline bir tas çorbayla bir parça ekmek tutuştururdu. Lipa'nın varlıklı günlerini bilen eski arkadaşları zaman zaman ona bir pantolon, eski bir palto ya da gömlek verirlerdi. Her şeyi teşekkürsüz kabul ederdi. Hatta kendisine bu iyiliği yapanlar sırtlarını döner dönmez arkalarından dil çıkarırdı.

Hani "Anasına bak kızını al" derler ya, Hodle de ayyaş babası ve dilenci annesinin kötü yönlerini miras almıştı. Altı yaşına geldiğinde açgözlü ve hırsız olarak ün salmıştı. Yalınayak başı kabak kasabada dolanır, evlere girer, evde olmayanların kilerlerini yağmalardı. Tavuklarla ördekleri yakalar, gırtlakları-

nı camla keser ve yerdi. Frampol sakinleri ahlaksız bir çocuk yetiştirdiği yönünde babasını sık sık uyarsalar da, adamın hiç umuru değildi. Kızla nadiren konuşurdu, zaten kız da ona baba demezdi. On iki yaşına geldiğinde açlığı kadınlar arasında hep konuşulurdu. Kulübesine çingeneler gelirdi, kedi köpek, hatta her türlü leşi yediği söylenirdi. Uzun ince, kızıl saçlı, yeşil gözlüydü, yaz kış yalınayak dolaşırdı, etekleri terzilerin attığı rengârenk parçalardan yapılmıştı. Çocuklarına ettiği beddualaların çıktığını düşünen anneler ondan korkardı. Ona öğüt vermeye çalışan köy büyükleri ağızlarının payını almıştı. Bir piçin kurnazlığına sahipti, dili bir engereğinki gibi çatallıydı, sokak çocukları sataştığında onlara karşılık vermekten geri durmazdı. Küfür konusunda çok ustaydı, sınırsız bir repertuarı vardı. "Dili kopasıca, gözleri kör olasıca," ya da "etlerin öyle çürüsün ki kokarcalar bile senden kaçsınlar" gibi lafları dilinden düşürmezdi.

Zaman zaman beddualarının tuttuğu olmuştu, bu yüzden de ahali onu kızdırmaktan çekiniyordu. Ama büyüdükçe köyden uzak durmaya başladı, hatta neredeyse unutulmuştu. Ama Frampol tüccarlarının balo için köyün genç kızlarına kumaş ve deri dağıttığı gün Hodle yeniden ortaya çıktı. Artık on yedisindeydi, büyüyüp gelişmişti ama ayağında hâlâ kısa etek vardı; yüzü çilli, saçları karmakarışıktı. Boynunda çingenelerin taktıkları türden boncuklar, kollarında kurt dişinden yapılmış bilezikler vardı. Kalabalığın içinde ilerleyerek kendi payını istedi. Geriye üç beş parça bir şey kalmıştı, çıkarıp verdiler. Hissesine düşeni heyecanla kapıp eve koştu. Onu görenler, "Bakın kimler baloya gidiyor! Kim bilir neye benzeyecek!" diyerek gülüştüler.

Sonunda ayakkabıcılarla terzilerin işi bitmişti; her elbise, her ayakkabı mum gibi oturuyordu. Günler mucizevi bir biçimde ılıktı, geceler Şavuot* akşamları gibi ışıl ışıldı. Balo günü bütün köyü sabah yıldızı uyandırdı. Pazar yerinin bir tarafına masalar ve banklar konuldu. Aşçılar dana, koyun, keçi, kaz, ördek ve tavuk etlerini çoktan kızartmıştı; sünger kekleri ve kuru üzümlü kekler, örgülü ekmekler, küçük ekmekler, soğanlı çörekler ve zencefilli ekmekler de hazırdı. Şarap tüccarı bal likö-

* Şavuot: Haftalar Bayramı olarak da bilinir. (Ed. n.)

rü, bira ve bir fıçı Macar şarabı getirmişti. Çocuklar geldiklerinde, Omer Bayramında oynamaya alışık oldukları oklarıyla yayları, Purim çıngırakları ve Tora bayrakları da yanlarındaydı. Doktorun atları bile söğüt dalları ve sonbahar çiçekleriyle süslenmişti; arabacı onlarla resmi geçit yapıyordu. Çıraklar işlerini, din okulundaki çocuklar Talmud ciltlerini bırakmışlardı. Haham Ozer, genç anneleri baloya gitmemeleri için uyarmış olsa da gelinliklerini giyip gelmişlerdi, her biri gelin nedimeleri gibi elinde birer mum tutan, beyazlar giymiş genç kızlarla birlikte girdiler pazar yerine. Bando çoktan çalmaya başlamıştı, müzik hareketliydi. Sadece Haham Ozer yoktu, kendini çalışma odasına kilitlemişti. Hizmetçisi de onu kendi haline bırakıp baloya gitmişti. Böyle bir olayın sonunun iyi çıkmayacağını biliyordu ama bunu engellemek için yapabileceği bir şey yoktu.

Akşama doğru bütün kızlar pazar yerinde toplandılar, ahali de etraflarını sardı. Davullar çalındı. Soytarılar hünerlerini icra etti. Kızlar dans etti; önce kadril, sonra makas dansı. Derken kazaçok, son olarak öfke dansı. Artık ay çıkmıştı ama güneş daha batmamıştı. Krakovlu beyefendinin gelme zamanıydı. İki yanında muhafızları ve uşağıyla, beyaz bir kısrak üzerinde geldi. Uzun tüylü bir şapka giymişti, yeşil ceketinin gümüş düğmeleri parıldıyordu. Belinden bir kılıç sarkıyor, parlak çizmeleri üzengiler üzerinde duruyordu. Maiyetiyle savaşa giden bir beyefendiyi hatırlatıyordu. Dans eden kızları seyrederek sessizce eyerin üzerinde oturdu. Ne kadar zariftiler, nasıl zarafetle hareket ediyorlardı! Ama içlerinden biri dans etmiyordu: Paçavracı Lipa'nın kızı. Kimsenin kaale almadığı kız bir kenarda duruyordu.

IV

Batmakta olan koskoca güneş, göksel bir göz gibi öfkeyle Frampol'un pazar yerine baktı. Frampol'da böyle bir gün batımı daha önce hiç görülmemişti. Yanan kükürt nehirleri gibi alevden bulutlar arşa akıyor, fil, aslan, yılan, canavar şekilleri alıyordu. Sanki gökyüzünde savaşıyorlar, birbirlerini yutuyor,

tükürüyor, ateş püskürtüyorlardı. Sanki seyrettikleri Ateş Nehriydi, yanan kömürler ve kül yığınları arasında iblisler kötülük yapanlara işkence ediyordu. Ay büyüdü, genişledi, kan kırmızı, lekeli, yaralı bir hal aldı, çok az ışık veriyordu. Akşam çok karanlık olmuştu, sanki yıldızlar bile eriyordu. Delikanlılar meşale getirdiler, ortaya da büyük bir ateş yakıldı. Gölgeler kendi balolarını düzenlemiş gibi dans ediyorlardı. Pazar yerinin etrafındaki evler adeta titriyor, çatılar zangırdıyor, bacalar sallanıyordu. Frampol'da daha önce böyle neşe, böyle sarhoşluk görülmemişti. Aylardır ilk defa herkes yeterince yemiş ve içmişti. Hayvanlar bile eğlentiye katılmıştı. Atlar kişniyor, inekler mölüyor, kümes hayvanı katliamından kurtulmuş üç beş horoz ötüyordu. Kargalar ve bilinmedik kuş sürüleri artıklardan sebeplenmek için uçup geliyorlardı. Karanlığı ateşböcekleri aydınlatıyor, ufukta şimşekler çakıyordu. Ama gök gürültüsü yoktu. Gökyüzünde bir iki dakikalığına tuhaf yuvarlak bir ışık parladı, sonra ardında, yanan bir sopayı andıran kızıl bir kuyrukla aniden ufka kaydı. Herkes hayretle gökyüzüne bakarken Krakovlu adam konuştu:

"Beni dinleyin. Size söyleyecek harika şeylerim var ama sevincinize yenik düşmeyin. Erkekler, karılarınızı tutun. Delikanlılar, yavuklularınıza bakın. Beni dünyanın en zengin adamı olarak görüyorsunuz. Para bende kum gibi, elmaslar benim için çakıl taşı. Kral Süleyman'ın tapınağını yapmak için altın bulduğu Ofir'den geliyorum. Saba Melikesinin sarayında kaldım. Arabam som altından, tekerleri safir kaplı, okları fildişi, lambaları yakutlar, zümrütler, opaller ve ametistlerle süslü. İsrail'in On Kayıp Kabilesinin Efendisi sizin çektiklerinizi biliyor ve beni sizi himaye etmem için gönderdi. Ama tek bir şart var: Bu gece bütün bakirelerin evlenmesi gerek. Her genç kız için on bin dükalık çeyiz, ayrıca dizlerine kadar inen bir dizi inci vereceğim. Ama acele edin. Saat on ikiyi vurmadan bütün kızların bir kocası olmalı."

Ahalinin gıkı çıkmıyordu. Koç boynuzunun çalınmasından önceki Yılın İlk Günü gibi sessizdi ortalık. Tek bir sineğin vızıltısı bile duyulabilirdi.

Sonra ihtiyar bir adam konuştu: "Ama bu imkânsız. Kızlar daha nişanlanmadı bile!"

"O zaman nişanlansınlar."

"Kiminle?"

"Kura çekelim," dedi Krakovlu beyefendi. "Kim evlenecekse ismini bir karta yazsın. Ben kendi ismimi de yazacağım. Sonra kimin kime düştüğünü görmek için kura çekeceğiz."

"Ama bir genç kızın yedi gün beklemesi gerekir. Sonra usullere uygun şekilde yıkanması gerekir."

"Günahı benim boynuma. Beklemesine gerek yok."

Yaşlı adamlarla karılarının itirazlarına rağmen oracıkta bir kâğıt parçalara bölündü ve bir kâtip, her birinin üzerine bir kızın ya da delikanlının adını yazdı. Artık Krakovlu adamın hizmetinde olan köyün mübaşiri, bir takkeden delikanlıların, diğerinden genç kızların adını çekiyordu ve Tora okumak için cemaat üyelerini çağırdığı makamla isimleri okuyordu.

"Katriel oğlu Nahum, Nathan kızı Yentel'le nişanlandı. Kov Baer oğlu Solomon, Jonah Lieb kızı Trina'yla nişanlandı." Bu tuhaf bir yöntemdi, ama geceleyin bütün koyunlar kara olduğundan, eşleşmeler makul görünüyordu. Her çekilişten sonra yeni nişanlanmış çift el ele doktorun yanına gidiyor, çeyizlerini ve düğün hediyelerini alıyorlardı. Krakovlu beyefendi söz verdiği gibi her birine on bin düka veriyor, gelinin boynuna da bir dizi inci asıyordu. Artık sevinçten kendini tutamayan anneler çığlıklar atarak dans etmeye başlamışlardı. Babalar sersemlemiş vaziyette kalakalmıştı. Kızlar doktorun verdiği altın paraları almak için eteklerini kaldırdıklarında, bacakları ve iç çamaşırları görünüyordu, bu da erkekleri şehvet nöbetlerine sevk ediyordu. Kemanlar gıcırdıyor, davullar gümbürdüyor, trompetler haykırıyordu. Kulakları sağır eden bir gürültü vardı. On iki yaşındaki oğlanlar, on dokuz yaşındaki "kızkurularıyla" eşleşmişti. Oturaklı ailelerin oğulları, gelin olarak fakir fukaranın kızlarını almıştı; mini miniler devlerle, güzeller çirkinlerle eşleşiyordu. Son iki kâğıt parçasında Krakovlu beyefendiyle, paçavracı Lipa'nın kızı Hodle'nin adları çıktı.

Daha önce konuşmuş olan ihtiyar, "Başımıza gelenler, bu kız sürtüğün teki," dedi.

"Gel Hodle, kocana gel," dedi doktor.

İki uzun saç örgüsü, basma elbisesi, saman sandaletleriyle

Hodle fazla nazlanmadı. Çağrılır çağrılmaz, kısrağı üzerinde oturan Krakovlu adamın yanına gitti ve diz çöktü. Önünde yedi kere secde etti.

"Şu yaşlı budalanın söylediği doğru mu?" diye sordu müstakbel kocası.

"Evet efendim, doğru."

"Sadece Yahudilerle mi günah işledin, yoksa Hıristiyanlarla da mı?"

"İkisiyle de."

"Ekmek için mi?"

"Hayır. Sadece zevki için."

"Başladığında kaç yaşındaydın?"

"On yaşında yoktum."

"Yaptıklarından pişman mısın?"

"Hayır."

"Neden?"

"Neden olayım ki?" diye cevap verdi utanıp sıkılmadan.

"Cehennem azabından korkmuyor musun?"

"Hiçbir şeyden korkmam – Tanrıdan bile. Tanrı diye bir şey yoktur."

Yaşlı adam tekrar bağırmaya başladı: "Vay başımıza gelenler! Ey Yahudiler, üzerimizde bir ateş yanıyor, Şeytanın ateşi. Ruhlarınızı kurtarın Yahudiler. Çok geç olmadan kaçın!"

"Susturun onu," diye buyurdu Krakovlu beyefendi.

Muhafızlar ihtiyarı yakalayıp ağzını kapadılar. Doktor, Hodle'yi elinden tutarak dans etmeye başladı. Sanki karanlığın güçleri çağırılmış gibi yağmur ve dolu boşanıyordu; şimşeklere muazzam gök gürültüleri eşlik ediyordu. Ama fırtınayı umursamayan dindar kadınlarla erkekler, birbirlerine sarılmış, hiç utanmadan, içlerine şeytan girmiş gibi bağırıyor ve dans ediyorlardı. Yaşlılar bile etkilenmişti. Taşkınlıkla elbiseler yırtılıyor, ayakkabılar çıkıyor, şapkalar, peruklar ve takkeler çamura yuvarlanıyordu. Yere düşen kuşaklar yılan gibi kıvrılıyordu. Aniden korkunç bir çatırtı duyuldu. Sinagog, dershane ve mikvenin üzerine yıldırım düşmüştü. Bütün köy yanıyordu.

Aldanmış insanlar sonunda bütün bu olayların doğal olmadığını fark ettiler. Yağmur iyice şiddetlenerek yağmaya de-

vam ettiği halde yangın sönmüyordu. Pazar yerini tekinsiz bir ışık aydınlatıyordu. Aklını kaçırmış kalabalıktan uzaklaşmaya çalışan birkaç basiretli kişi de yere yuvarlanıp ayaklar altında ezildi.

Sonra Krakovlu beyefendi gerçek kimliğini açığa çıkardı. Artık köylülerin karşıladığı genç adam değildi; üzeri pullarla kaplı, göğsünde gözü olan, alnındaki boynuzu hızla dönen bir yaratıktı. Kolları kıllar ve dikenlerle kaplıydı, kuyruğunda bir tomar yılan kıvranıyordu çünkü o Ketev Mriri'nin, yani Baş İblisin ta kendisiydi.

Kimi süpürgeler, kimi çemberler, kimi örümcekler üzerinde cadılar, kurtadamlar, habis ruhlar, iblisler ve cinler gökyüzünden yağıyordu. Maklat'ın kızı Osnat ateşten saçlarını rüzgâra salmış, göğüsleri ve kalçaları açıkta, bacadan bacaya atlıyor, saçaklardan kayıyordu. Nama, Aff'ın kızı Hurmiza ve diğer dişi iblisler taklalar atıyorlardı. Damadın şahidi bizzat Şeytandı, nikâh örtüsünü tutan dört direk piton yılanlarına dönüşmüştü, onları da dört iblis tutuyordu. Damada dört köpek eşlik ediyordu. Hodle'nin elbisesi üzerinden düştü ve çırılçıplak kaldı. Göğüsleri göbeğine sarkmış, ayakları birbirine bağlanmıştı. Saçları kurtlar ve kırkayaklardan ibaretti. Damat üçgen bir yüzük çıkarttı ve, "Musa ve İsrail'in kanunları uyarınca bu yüzükle seni kutsuyorum," demek yerine, "Korah ve İsmail'in zındıklığıyla bu yüzükle seni kutsallıktan koparıyorum," dedi. Kötü ruhlar çifte talih yerine, "Talihsizlik," dilediler ve şarkı söylemeye başladılar:

Havva'nın laneti, Kabil'in lekesi,
Yılanın kurnazlığı, birleştir bunları.

Son bir kez haykıran ihtiyar adam başını tutarak öldü. Ketev Mriri ölünün ardından şunları söyledi:

İblis pisliği, Şeytan laneti
Cehennemde yanmaya getir bu hayaleti.

V

Gece yarısı Haham Ozer uyandı. Din adamı olduğundan kasabayı yakan ateş onun evini etkilememişti. Yatağında oturup şafak erken mi söküyor diye etrafına bakındı. Ama dışarısı ne gündüzdü ne de gece. Gökyüzü ateş kırmızısıydı ve uzaktan vahşi hayvanların ulumalarını andıran bağırışlarla şarkıların uğultusu geliyordu. İlk başta aklına hiçbir şey gelmeyen yaşlı adam neler olduğunu merak etti: "Dünyanın sonu mu geldi? Yoksa Mesih'i müjdeleyen koç boynuzunun sesini duymadım mı? Geldi mi?" Ellerini yıkadıktan sonra ayağına terliklerini, üzerine de paltosunu giydi ve dışarı çıktı.

Köy tanınmaz haldeydi. Eskiden evlerin olduğu yerlerde sadece bacalar kalmıştı. Sağda solda közlerin dumanı tütüyordu. Mübaşiri çağırdı ama ses eden olmadı. Haham, asasıyla sürüsünü aramaya çıktı.

"Nerdesiniz ey Yahudiler, nerdesiniz?" diye seslendi acıklı bir sesle.

Toprak ayaklarını yakıyordu ama hızını kesmedi. Vahşi köpekler ve tuhaf yaratıklar üzerine saldırdı ama onları asasıyla savuşturdu. Üzüntüsü öyle büyüktü ki hiç korku hissetmiyordu. Eskiden pazarın olduğu yerde korkunç bir manzarayla karşılaştı. Çamur, balçık ve küllerden ibaret koca bir bataklıktan başka bir şey yoktu. Bellerine kadar gelen çamurun içinde çıplak insanlar dans ediyorlardı. Haham ilk başta acayip hareketler yapan bu insanları iblis zannetti, tam şeytan kovmak için okunan bölümü söyleye başlamıştı ki, bunların kendi köyünün insanları olduğunu anladı. Ancak o zaman Krakovlu doktoru hatırladı ve acı bir sesle bağırdı: "Yahudiler, Tanrı aşkına ruhlarınızı kurtarın! Şeytanın eline düşmüşsünüz!"

Ama onun bağrışlarını duymayacak kadar transa geçmiş olan ahali, uzun müddet çılgınca hareketlerine devam etti; kurbağalar gibi sıçrıyor, hummalı gibi titriyorlardı. Açık başları ve çıplak göğüsleriyle kadınlar gülüyor, bağırıyor ve sallanıyorlardı. Din okuluna giden çocuklardan birini saçlarından tutan bir kız kucağına çekiverdi. Kadınlardan biri, yabancı bir erkeğin

sakalına asılıyordu. Karınlarına kadar balçığa batmış yaşlı kadınlarla erkekler pek canlıymış gibi görünmüyorlardı.

Haham yılmadan insanları şeytana karşı direnmeye davet etti. Tora ve diğer kutsal kitaplardan bölümler okudu, Tanrının isimlerini saydı, böylece bir kısmını uyandırmayı başardı. Çok geçmeden diğerleri de tepki verdiler. Haham çamurun içinden ilk adamı çekip çıkardı, sonra o bir başkasına, ondan sonra gelenler de diğerlerine yardım ettiler. Sabah yıldızı göründüğünde çoğunluk kurtarılmıştı. Belki de atalarının ruhları yardım etmişti, çünkü çoğu günah işlemesine rağmen o gece pazar yerinde sadece bir kişi ölmüştü.

Şeytanın gözlerini bağladığını, onları batağa çektiğini fark eden adamlar şaşkına dönmüş, ağlıyorlardı.

"Paralarımız nerede?" diye sızlanıyordu kızlar. "Altınlar, mücevherler nerede? Giysilerimiz nerede? Şaraba, bal likörüne, düğün hediyelerine ne oldu?"

Ama her şey çamura dönüşmüştü; soyulmuş ve yıkılmış Frampol köyü bataklığa dönüşmüştü. Sakinleri çamura bulanmış, çırılçıplak, korkunçtular. Bir an kederlerini unutup birbirlerinin haline güldüler. Kızların saçları kıtık gibi olmuş, aralarına yarasalar dolanmıştı. Genç adamlar yaşlanmış, yüzleri kırışmıştı; yaşlılar ceset gibi sapsarıydı. Ortalarında, ölmüş olan ihtiyar yatıyordu. Güneş utançtan kıpkırmızı doğdu.

"Elbiselerimizi paralayıp yas tutalım," diye bağırdı adamlardan biri ama sözleri kahkahalarla karşılandı, çünkü hepsi çıplaktı.

"Lanetlendik kardeşlerim," diye inledi bir kadın.

"Gidip kendimizi nehre atalım," diye haykırdı bir kız. "Neden yaşayacağız ki?"

Din okuluna giden çocuklardan biri, "Kuşaklarımızla kendimizi boğalım," dedi.

"Kardeşlerim, artık işimiz bitti. Tanrıya isyan edelim," dedi bir at tüccarı.

"Aklınızı mı kaçırdınız Yahudiler?" diye bağırdı Haham Ozer. "Çok geç olmadan nedamet getirin. Şeytanın pençesine düştünüz ama bu benim suçum, günahı ben üzerime alıyorum. Günah keçiniz ben olacağım, siz temiz kalacaksınız."

"Olacak iş değil!" diye karşı çıktı öğrencilerden biri. "Mukaddes başınıza bu kadar günahı almanızı Tanrı esirgesin!"

"Siz onu merak etmeyin. Benim omuzlarım geniştir. Önceden sezmem gerekirdi. Krakovlu doktorun iblis olduğunu göremeyecek kadar kördüm. Çoban kör oldu mu sürü başıboş kalır. Cezayı, laneti hak eden benim."

"Haham, biz ne yapacağız? Evimiz, yatağımız, yorganımız, hiçbir şeyimiz yok. Başımıza neler geldi, bedenlerimize, ruhlarımıza neler oldu?"

"Bebeklerimiz!" diye bağırdı genç anneler. "Hemen yanlarına koşalım!"

Ama Frampol sakinlerinin günah işlemelerine neden olan altın tutkusunun gerçek kurbanları bebekler olmuştu. Beşikler yanmış, küçükler kavrulmuştu. Anneler eğilip küçük ellere, ayaklara, başlara dokundular. Feryatlar, hıçkırıklar uzun süre dinmedi ama koca bir köy ne kadar ağlayabilir? Mezarcı, kemikleri toplayıp mezarlığa götürdü. Köyün yarısı yedi günlük mateme girdi. Ama hepsi oruç tutuyordu, çünkü hiç yemek yoktu.

Ama Yahudi dayanışması ünlüdür; komşu Yanev kasabasındakiler olanları öğrenince, Frampol'a göndermek için giysi, yatak yorgan, ekmek, peynir ve tabak topladılar. Kereste tüccarları evleri yeniden yapmak için kereste getirdi. Zengin bir adam kredi açtı. Ertesi gün köy yeniden inşa edilmeye başlamıştı. Yas tutanların çalışması yasak olsa da, Haham Ozer bunun istisnai bir durum olduğunu ilan etti: İnsanların hayatı tehlikedeydi. Mucize eseri hava ılık gitti; hiç kar yağmadı. Frampol'da daha önce böyle bir çalışkanlık görülmemişti. Sakinler bir yandan ev yapıp bir yandan dua ediyorlar, bir yandan kireci kumla karıştırıp bir yandan ilahiler okuyorlardı. Kadınlar da erkeklerle birlikte çalışıyor, kızlar müşkülpesentliği bırakıp onlara yardım ediyorlardı. Âlimler ve önde gelenler de yardımcı oluyordu. Felaketi duyan çevre köylerin ahalisi, yaşlılarla hastaları evlerine almışlardı. Odun, patates, lahana, soğan ve başka yiyecekler getiriyorlardı. Büyü kabilinden şeylerin olduğunu duyan Lublinli rahipler ve piskoposlar şahitleri dinlemek için gelmişlerdi. Kâtip, Frampol'da yaşayanların isimlerini kay-

dederken, birden akıllara paçavracı Lipa'nın kızı Hodle geldi. Ama ahali onun kulübesinin olduğu yere gittiğinde her yeri ot bürümüştü, ineklerle kedilerin sesleri dışında her yer sakindi; orada insanların yaşadığına dair hiçbir işaret yoktu.

Bunun üzerine Hodle'nin aslında Lilit olduğu anlaşıldı, cehennem güruhu Frampol'a onun yüzünden gelmişti. Lublinli din adamları tetkiklerini tamamladıktan sonra, gördükleri ve duyduklarından şaşkın vaziyette geri döndüler. Birkaç gün sonra, Şabat'tan bir gün önce Haham Ozer öldü. Bütün köy cenazesine katıldı ve köyün vaizi onu öven bir konuşma yaptı.

Bir müddet sonra cemaatin başına yeni bir haham geldi, artık yeni bir köy kurulmuştu. Yaşlılar öldü, mezarlıktaki tümsekler basıldı, mezar taşları çöktü. Ama güvenilir şahitlerin imzaladığı hikâye, hâlâ vakayiname parşömeninde duruyor.

Hikâyedeki olaylar bir de sonuç doğurdu: Frampol'da altın hırsı söndü, bir daha da hiç canlanmadı. Nesiller boyu halk fakir kaldı. Frampol'da altın paradan nefret edildi, gümüşe bile şüpheyle yaklaşıldı. Bir ayakkabıcı ya da terzi ne zaman yaptığı iş için yüksek bir fiyat talep etse, "Krakovlu beyefendiye git, o sana kova kova altın verir," dendi.

Haham Ozer'in hatıra şapelindeki mezarında sonsuz bir ışık yanar. Çatıda sık sık beyaz bir güvercin görülür: Haham Ozer'in, aziz mertebesine ermiş ruhudur bu.

Sevinç

I

Komarov Hahamı Bainiş, üçüncü oğlu Bunem'i gömdükten sonra hasta çocukları için dua etmeyi bıraktı. Sadece bir oğluyla iki kızı kalmıştı, hepsi de kan tükürüyordu. Sık sık çalışma odasının ıssızlığına dalan karısı bağırıyordu: "Neden bu kadar sessizsin? Neden yeri göğü kaldırmıyorsun?" Sıktığı yumruklarını havaya kaldırarak sızlanıyordu: "Bütün o bildiklerin, dualarının, atalarının fazileti, uzatmalı oruçların ne işe yarıyor? Göklerdeki Babamızın seninle ne alıp veremediği var? Neden bütün öfkesini sana yöneltiyor?" Bir keresinde umutsuzlukla kutsal bir kitabı kaptığı gibi yere fırlatmıştı. Haham Bainiş ise kitabı sessizce yerden kaldırmıştı. Cevabı hiç değişmezdi: "Beni yalnız bırak!"

Daha ellisinde bile olmamasına rağmen telleri tek tek sayılabilecek kadar seyrek sakalı ihtiyar bir adamınki gibi bembeyaz kesilmişti. Uzun bedeni kamburlaşmıştı. Siyah, haşin gözleri herkesi delip geçiyordu. Artık ne Tora'yı yorumluyor ne de yemeklerde bulunuyordu. Haftalardır dershanede görülmemişti. Takipçileri onu ziyaret etmek için başka kasabalardan gelseler de, ağzından hoş geldin lafı bile duyamadan geri dönmek zorunda kalıyorlardı. Kilitli kapısı ardında sessizce oturuyordu; pek çok şeylere gebe bir sessizlikti bu. Cemaati, "ekmek kapısı" Hasidim'i, yavaş yavaş başka hahamlara gitmeye başlamıştı. Sadece en yakınları, eski Hasidim'i, görmüş geçirmişler

kalmıştı. En küçük kızı Rebeka öldüğünde, haham tabutunun arkasından bile gitmedi. Zangocu Avigdor'a kepenkleri kapamasını söyledi, bir daha da açmadı. Kepenklerin ortasında kalp şeklinde bir açıklıktan kitaplarını karıştırmasına yetecek kadar ışık geliyordu. Artık yüksek sesle okumuyordu; sadece sayfaları çeviriyor, kitabın kâh bir sayfasını, kâh diğerini açıyor, tek gözünü kapatıp boş boş kitaplarla duvarların ardına bakıyordu. Kalemini hokkaya batırıp önüne bir kâğıt çekiyor ama yazamıyordu. Piposunu dolduruyor ama yakmıyordu. Çalışma odasına getirilen kahvaltıya ya da öğle yemeğine dokunmuyordu. Böyle böyle haftalar, aylar geçti.

Bir yaz günü haham dershanede boy gösterdi. Pek çok oğlan çocuğu ve delikanlı çalışıyordu, öylesine uğramış birkaç ihtiyar da derin derin düşünüyordu. Hahamları uzun zamandır görünmediğinden, onu birden karşılarında bulunca korktular. Haham gidecekmiş gibi bir adım atıp sonra geri dönerek, "Borisovlu Abraham Moşe nerede?" diye sordu.

"Handa," dedi, henüz dili tutulmamış bir delikanlı.

"Lütfen buraya çağırır mısın?"

"Çağırırım efendim."

Delikanlı hemen hana yollandı. Haham kitaplığa gidip rasgele bir kitap çekti, bir sayfasına baktıktan sonra geri koydu. Önü açık cüppesi, uzun saçaklı entarisi, kısa pantolonu, beyaz çorapları, geri itilmiş şapkası, dağınık favorileri, çatık kaşlarıyla öylece duruyordu. Dershane öyle sessizdi ki, lavaboya damlayan suyun, mumlar etrafında vızıldayan sineklerin sesi duyulabiliyordu. Uzun zincirleri ve kadranında narlar olan büyük duvar saati üçü vurdu. Açık camlardan bahçedeki meyve ağaçları görünüyordu; kuşların cıvıltısı duyuluyordu. Eğik toz sütunları içinde artık madde olmayan, henüz ruh da olamamış küçücük zerreler titreşiyor, gökkuşağı renklerini yansıtıyorlardı. Haham, İbranice okulunu daha yeni bitirmiş bir çocuğu yanına çağırdı ve sessizce Talmud'u okumaya başladı.

"Adın ne senin?"

"Moşe."

"Ne okuyordun?"

"Birinci tezi."

"Hangi bölüm?"

"Şur Şenagah at haparah."

"Nasıl tercüme edersin?"

"Bir boğa bir ineği boynuzladı."

Haham terlikli ayağını yere vurdu. "Boğa ineği neden boynuzlamış? İnek ona ne yapmış?"

"Boğa akıl yürütmez."

"Ama onu yaratan akıl yürütür."

Çocuğun buna verecek cevabı yoktu. Haham yanağını sıktı.

"Çalışmana geri dön," dedi ve odasına gitti.

Rabi Abraham Moşe birkaç dakika sonra yanına geldi. Ufak tefek, genç yüzlü bir adamdı, saçı sakalı ağarmıştı, yerleri süpüren bir cüppe giymiş, beline kalın, yosun yeşili bir kuşak sarmıştı, dizlerine kadar gelen uzun bir pipo taşıyordu. Takkesinin üzerine şapka giymişti. Tuhaflıklarıyla tanınırdı. Sabah duasını ikindide eder, ikindi duasınıysa diğerleri akşam ayininden döndükten çok sonra okurdu. Purim'de ilahiler söyler, Kol Nidre duası sırasında da uyurdu. Pesah* arifesinde, herkes Pesah ziyafeti çekerken, Zararlar ve Telafileri Üzerine Talmud Tezleri'nin yorumlarını okurdu. Bir keresinde, tavernada bir generali satrançta yendiği, ödül olarak da generalin ona brendi satma lisansı verdiği rivayet edilirdi. Aile işini karısı sürdürüyordu; kendisi vaktini evden çok Komarov'da geçirirdi. Komarov'da yaşamanın, Sina Dağı eteklerinde durmak gibi olduğunu söylerdi; havası bile saftı. Daha esprili zamanlarında, Komarov'da çalışmaya gerek olmadığını söylerdi; dershanedeki sıralardan birinde aylak aylak oturup Tora'yı solumak da yeterliydi. Hasidim, hahamın Rabi Abraham Moşe'ye çok önem verdiğini, batıni doktrinleri onunla tartıştığını ve ona fikir danıştığını bilirdi. Rabi Abraham Moşe hep masanın başında otururdu. Yine de ne zaman hahamı ziyarete gitse, bir delikanlı gibi üstüne başına titizlenirdi. Ellerini yıkar, kaftanını ilikler, favorilerini büker, sakalını tarardı. Bir azizin evine girer gibi saygıyla içeri girerdi.

* Pesah: Hamursuz Bayramı, Fısıh Bayramı olarak da bilinir. (Ed. n.)

Rebeka'nın ölümünden beri haham onu çağırtmamıştı; bu bile hahamın kederinin başlı başına bir göstergesiydi. Rabi Abraham Moşe her zamanki gibi ağır ağır yürümüyor, acele ediyor, hatta koşuyordu. Hahamın kapısına geldiğinde bir an durdu, şapkasına, göğsüne bir dokundu, mendiliyle alnını sildi, sonra küçük adımlarla içeri girdi. Kepenklerden birini açmış olan haham, fildişi kolluklu sallanan sandalyede piposunu içiyordu. Masada yarım bardak çay, yanında da bir küçük ekmek vardı. Anlaşılan haham kendini topluyordu.

"Geldim Haham Efendi," dedi Rabi Abraham Moşe.

"Görüyorum. Otur."

"Teşekkür ederim."

Haham bir müddet sessiz kaldı. İnce elini masanın kenarına koyup uzun parmaklarının beyaz tırnaklarına baktı. Sonra, "Abraham Moşe, kötü," dedi.

"Ne kötü?"

"Abraham Moşe, zannettiğinden çok daha kötü."

"Daha kötü olan ne?" diye sordu Abraham Moşe, dalga geçercesine.

"Abraham Moşe, ateistler haklı. Adalet de yok, Yargıç da."

Rabi Abraham Moşe hahamın sert sözlerine alışıktı. Komarov'da Evrenin Efendisi bile eleştiriden nasibini alırdı. Ama isyan etmek başka şeydi, Tanrıyı inkâr etmek başka şey. Rabi Abraham Moşe'nin beti benzi attı. Dizleri titredi.

"Peki dünyayı kim yönetiyor, Haham Efendi?"

"Kimse."

"Ama biri olmalı."

"Kuyruklu yalan."

"Ama yapmayın..."

"Gübre yığını..."

"Peki gübre nereden geliyor?"

"Başlangıçta gübre vardı."

Rabi Abraham Moşe donup kaldı. Konuşmak istiyordu ama savları boğazına takılıyordu. Acısından böyle konuşuyor, diye düşündü. Yine de hayret etmişti. Eyüp bile her şeye sabredebildiyse, hahamın da sabretmesi gerekirdi.

"Madem öyle, ne yapmalıyız Haham Efendi?" diye sordu Rabi Abraham Moşe, haşin bir sesle.

"Putlara tapmalıyız."

Rabi Abraham Moşe düşmemek için masanın kenarına tutundu.

"Hangi putlara?" diye sordu. İçi sıkışmıştı.

Haham hafifçe güldü. "Korkma; seni papaza göndermem. Ateistler haklıysa, Terah'la İbrahim arasında ne fark var? İkisi de farklı bir puta tapıyordu. Daha basit düşünen Terah topraktan bir tanrı uydurmuştu. İbrahim ise bir Yaratıcı uydurdu. Önemli olan insanın ne uydurduğu. Bir yalanın içinde bile bazı gerçekler olmalı."

"Latife ediyorsunuz," diye kekeledi Rabi Abraham Moşe. Ağzı kurumuş, gırtlağı şişmişti.

"Karşımda titreyip durma! Otur!"

Rabi Abraham Moşe oturdu. Haham koltuğundan kalkıp pencereye gitti ve dışarıya bakarak uzun müddet orada durdu. Sonra kitap dolabının yanına gitti. Şarap ve söndürülmüş tören mumu kokan dolapta bir baharat kutusu, bir ağaçkavunu kutusu, bir de Hanuka şamdanı vardı. Haham bir Zohar* çıkarıp rasgele açtı, sayfaya baktı, başını salladı, sonra dudaklarını şaklatarak bağırdı: "Aman ne icat ne icat!"

II

Hasidim eksildikçe eksiliyordu. Cumartesileri dershanede sadece yetecek sayıda insan toplanıyordu. Avigdor dışında bütün zangoçlar gitmişti. Hahamın karısı yalnızlığa tahammül edemeyerek, Biala hahamı olan ağabeyini ziyarete gitmişti. Rabi Abraham Moşe, Komarov'da kaldı. Her ay bir Şabat gününü ailesiyle, doğduğu kasabada geçiriyordu. Bir insanı nasıl vücudu hastalandığında terk etmemek gerekiyorsa, ruhu hastalandığında da terk etmemek gerekir, diye düşünmüştü. Tanrı esirgesin, hahamları günah işlese onunla görüşmesi yasaklanabilirdi ama o her zamankinden daha dindardı. Dua ediyor, okuyor, mikveye gidiyordu. Kendini hayır işlerine öyle vermişti ki, en

* Zohar: Kabala'nın ana kitabı. Tevrat'ın gizli ve esrarlı açıklamalarını kapsar. (Ed. n.)

önemli varlıklarını –gümüş şamdanları, büyük Hanuka şamdanını, altın saatini ve Pesah tepsisini– satmış, parayı fakirlere dağıtmıştı. Rabi Abraham Moşe ona sitemle mirasını çöpe attığını söylemişti ama haham, "Fakirler gerçekten var. En azından bundan kesinlikle eminiz," demişti.

Yaz geçti, Elul ayı geldi. Hafta içi günlerde, Zangoç Avigdor, dershanede koç boynuzunu üflüyordu. Eskiden Komarov Elul ayında tıklım tıklım olurdu; hanlarda yatak bulunmaz, gençler depolarda, ahırlarda, tavan aralarında uyurdu. Ama bu yıl Komarov sakindi. Hanların kepenkleri kapalıydı. Hahamın avlusundaki otlar diz boyu olmuştu; üzerlerinde dolaşıp onları ezen kimse yoktu. Havada incecik ağlar uçuşuyordu. Elmalar, armutlar, erikler ağaçların üzerinde olgunlaşmıştı, çünkü eskiden onları toplayan çocuklar gitmişti. Kuşların cıvıltısı kulağa her zamankinden daha gürültülü geliyordu. Köstebekler yerde bir sürü tümsek oluşturmuştu. Zehirli yemiş çalıları bitmişti. Günün birinde haham, mikveye giderken bu yemişlerden bir tane kopardı. "Bu kadarcık şey insanı bir cesede döndürüyorsa," diye düşündü, "ceset nedir ki?" Yemişi kokladıktan sonra fırlatıp attı. "Bütün her şey bir yemişe bağlıysa, demek bütün meselelerimiz birer yemiş." Haham, mikveye girdi. "Ey iblisler, nerdesiniz?" diye bağırdı, yankı sözlerini ona geri yansıttı. "En azından iblisler olsa bari." Sıraya oturdu, soyundu, püsküllü gömleğini çıkarıp inceledi. "İpliklerle düğümler, hepsi bu..."

Su soğuktu ama onun için fark etmiyordu. "Kim üşür? Hem insan üşüse bile ne fark eder?" Soğuktan nefesi kesildi, havuzun kenarına tutundu. Sonra dibe daldı ve suyun altında uzun müddet kaldı. İçinde bir şeyler gülüyordu. "Nefes alabildiğin müddetçe almak zorundasın." Haham kurulanıp giyindi. Çalışma odasına dönüp Kabala kitabını, Ahdin İki Tabletini açtı. Burada, "Şeytanı besininden etmek için şeriatın yumuşatılması gerekir," yazıyordu. "İyi de, ya bu bir peri masalıysa?" Haham tek gözünü kapatıp öteki gözüyle bakmaya devam etti. "Güneş de ne? Gözlerini kapadın mı güneş müneş yok. Kuşlar da ne? Kulaklarını tıkadın mı kuş muş yok. Acı da ne? Zehirli yemişi yuttun mu acı macı yok. Peki geriye ne kalıyor? Hiçbir

şey. Geçmiş yok, gelecek uzakta. Demek ki şu anın dışında hiçbir şey var olmuyor. Eğer öyleyse dert edecek bir şey yok."

Roş Aşana sırasında Komarov'da Hasidim otuzu geçmiyordu. Haham törene cüppesi ve şalıyla katılsa da, kimse dua edip etmediğini anlamadı, çünkü sessizdi. Törenden sonra Hasidim masaya oturdu ama hahamlarının yeri boştu. Yaşlı bir adam kısa bir şarkı mırıldandı, diğerleri de ona tempo tuttular. Rabi Abraham Moşe, hahamın yirmi yıl önce Tora üzerine yaptığı bir yorumu yineledi. Pratikte ölmüş gibi olsa da, Tanrıya şükür haham hayattaydı.

Avigdor hahamın odasına bir sürahi şarap, ballı elma, sazan kafası, iki hala, dörtte bir tavuk yanında kızarmış havuç, ilk meyve adına bir dilim ananas getirmişti. Ama akşam olmasına rağmen haham bunlara dokunmamıştı.

Elul ayı boyunca oruç tuttu. Vücudunun içi boşalmış gibiydi. Midesinde bir yerde açlık hâlâ kendini hissettiriyordu ama onunla alakasız bir açlıktı bu. Komarovlu Bainiş'in yemekle ne işi olabilirdi? Bedenin arzularına teslim mi olmalıydı? Ona karşı koyarsan ne yapardı yani – ölür müydü? "İstediği buysa, ölsün o zaman. Bana göre hava hoş." Sarılı yeşilli bir sinek, açık pencerenin perdesi altından içeri girip sazanın camlaşmış gözüne kondu. Haham mırıldandı: "Daha ne bekliyorsun? Yesene..."

Haham, kollarını iki yana dayamış, düşündüğünü fark etmediği düşüncelere dalmış, dış dünyayla ilişkisini kesmiş, eski koltuğunda yarı uyur yarı uyanık otururken, aniden en küçük kızı Rebeka'yı gördü. Kapalı kapıdan içeri girmişti, saçları bukle bukle, dimdik, solgun karşısında duruyordu, en güzel sim işlemeli elbisesini giymişti, bir elinde dua kitabı, diğerinde mendil vardı. Onun öldüğünü unutan haham, şaşkınlıkla yüzüne baktı. "Koskoca kız oldu ama nedense hâlâ gelin olamadı." Kızın yüz hatlarında olağanüstü bir soyluluk vardı; hastalıktan yeni kalkmış gibi görünüyordu; gerdanlığındaki inciler dünyevi olmayan bir ışıkla, Nedamet Döneminin halesiyle parlıyordu. Alçakgönüllü ve sevgi dolu bir ifadeyle hahama baktı.

"Mutlu bayramlar baba."

"Mutlu bayramlar, mutlu yıllar," dedi haham.

"Baba, şükran duasını oku."

"Ne? Tabii, tabii okurum."

"Baba, masadaki misafirlerin yanına git," dedi yarı buyuran, yarı yalvaran bir sesle.

Hahamın sırtından soğuk bir ter boşandı. "Ama o öldü!" Gözleri yaşlarla doldu, sanki ona koşacakmış gibi ayağa fırladı. Gözyaşlarının sisinde Rebeka'nın görüntüsü biraz bozuldu, uzadı ve kısmen bulandı ama hâlâ karşısında duruyordu. Haham, dua kitabının gümüş tokasını ve mendilinin dantelini fark etti. Sol taraftaki saç örgüsüne beyaz bir kurdele bağlamıştı. Ama yüzü, üzerine peçe örtülmüş gibi silinmişti. Hahamın sesi titredi.

"Kızım, burda mısın?"

"Evet baba."

"Neden geldin?"

"Senin için."

"Ne zaman?"

"Bayramdan sonra."

Çekilmiş gibiydi. Girdaplanan sisin içinde görüntüsü dağıldı ama elbisesi yerde sürüklenmeye devam ediyordu, kıvrımları altındandı sanki, ışıldıyordu. Çok geçmeden o da kayboldu ve bir hayret hissinden, doğaüstü bir şey yaşamış olma duygusundan, mübarek bir sevinçten başka bir şey kalmadı. Haham ağlamıyordu, ama parıltılı gözyaşları, üzerine çiçekler ve yapraklar işlenmiş beyaz ipek cüppesine düşüyordu. Mersin, karanfil ve safran kokuyordu. Hahamın ağzında, badem ezmesi yemiş gibi bir his vardı.

Haham, Rebeka'nın ona söylediklerini hatırladı. Kürk şapkasını giydi, ayağa kalktı ve dershaneye giden kapıyı açtı. Akşam duası zamanıydı ama yaşlı adamlar daha masadan kalkmamışlardı.

"İyi bayramlar dostlarım," dedi haham, neşeli bir sesle.

"İyi bayramlar Haham Efendi."

"Avigdor, şükran duasını okumak istiyorum."

"Ben hazırım Haham Efendi."

Avigdor şarap getirdi ve haham bir bayram ezgisiyle duayı okudu. Gerektiği gibi şükranla ellerini yıkadı ve ekmek duasını

okudu. Biraz çorba içtikten sonra Tora üzerine konuştu, bunu yıllardır yapmıyordu. Sesi alçaktı ama rahatça duyuluyordu. Haham, Roş Aşana'da ayın neden görünmediği sorusunu ele aldı. Bunun cevabı şuydu: Roş Aşana'da insan hayat için dua ediyordu, hayat da özgür seçim anlamına geliyordu, özgürlükse Gizemdi. İnsan gerçeği bilse, özgürlük diye bir şey olabilir miydi? Cennetle cehennem pazar yerinin ortasında olsa herkes aziz olurdu. İnsana ihsan edilen lütufların en büyüğü, Tanrının yüzünü asla görememesidir. İnsanlar Yaradanın çocuklarıydı, o da onlarla saklambaç oynuyordu. Yüzünü saklıyordu ve çocukları Onun var olduğuna inandıkları müddetçe onu arıyordu. Ama, Tanrı esirgesin, ya insan inancını kaybederse? Günahkârlar inkârla yaşardı; inkâr da bir inançtı, günaha duyulan inanç, insan inkârdan bedeni için güç çıkarabilirdi. Ama dindar bir adam inancını kaybederse gerçek ona gösterilir, o tekrar geri kazanılırdı. "Bir adam bir çadırda öldüğünde" kelimelerinin simgesel anlamı buydu: Dindar bir adam eriştiği mertebeden düştüğünde, günahkârlar gibi kalıcı bir sığınaktan mahrum kaldığında, yukarıdan bir ışık imdada yetişiyor, bütün şüpheler ortadan kalkıyordu...

Hahamın sesi iyice hafifledi. Yaşlı adamlar kulaklarını iyice açıp ona doğru eğilmişlerdi. Dershane o kadar sessizdi ki, mumların titredikleri duyulabiliyordu. Rabi Abraham Moşe'nin yüzünden kan çekildi. Bütün bunların ardında yatan anlamı fark etmişti. Sabaha kadar oturup yazdığı mektupları, Roş Aşana biter bitmez postaya verdi. Hahamın karısı Biala'dan döndü ve Yom Kipur için kalabalık bir Hasidim toplandı. Haham eski kişiliğine bürünmüştü. Sukot Bayramında, çardağında Tora üzerine yorumlarda bulundu. Aşana Raba'da Hasidim'iyle birlikte bütün gece, şafak sökene kadar dua etti. Simha Tora'da okuma kürsüsü etrafında hiç yorulmadan dans etti durdu. Sonradan Hasidim, Komarov'un, huzur içinde yatsın eski haham zamanında bile bu bayramı böyle coşkuyla kutlamadığını söyleyecekti. Hasidim'in her bir üyesiyle ayrı ayrı konuştu, ailesini sordu ve her ricayı dikkatle okudu. Çocukların çardağı fenerler, kurdeleler, asma dallarıyla süslemesine yardım etti. Mersinler için kendi elleriyle sepetler ördü. Babalarıy-

la birlikte gelen çocukların yanaklarını sıkıp kurabiyeler verdi. Genelde haham daha geç ve tek başına dua ederdi ama Sukot'tan sonra dershanede ilk toplananlarla birlikte dua etti. Törenden sonra bir fincan kahve istedi. Rabi Abraham Moşe ve bir grup delikanlı, hahamın kahve içmesini izlediler. Bir yudum alıyor, sonra piposundan bir nefes çekiyordu. "Maddi dünyanın aslı astarı olmadığını bilmenizi isterim," dedi.

Kahvaltıdan sonra haham şükran duası etti. Sonra yatağının yapılmasını istedi ve eski dua şalını getirmelerini söyledi. Yatar yatmaz can çekişmeye başladı. Yüzü de saçaklı gömleği gibi sapsarı kesildi. Gözkapakları kapandı. Kırışıklıklarla kaplanan alnı tuhaf bir görünüm aldı. Hayatın onu terk ettiği adeta gözle görülüyordu; vücudu büzülüp değişti. Hahamın karısı doktoru çağırmak istedi ama haham onu engelledi. Gözlerini açıp kapıya baktı. Kapıda, mezuzanın yanında hepsi bekliyordu – dört oğlu, iki kızı, babası ve dedesi. Hepsi saygıyla, beklentiyle kollarını uzatmış, ona bakıyorlardı. Hepsi farklı bir ışık yayıyordu. Görünmez bir çit onları tutuyormuş gibi öne eğilmişlerdi. "Demek böyle oluyor," diye düşündü haham. "Şimdi her şey açıklığa kavuştu." Karısının hıçkırdığını duydu, onu avutmak istedi ama gırtlağında ve dudaklarında hiç kuvvet kalmamıştı. Aniden Rabi Abraham Moşe, sanki konuşmak istediğini anlamış gibi üzerine eğildi ve haham, "İnsan hep neşeli olmalı," diye mırıldandı.

Son sözleri bunlardı.

Küçük Kunduracılar

I

Kunduracılar ve Soyağaçları

Küçük kunduracıların ailesi sadece Frampol'da değil, çevresinde de –Yanev, Kreşev, Bilgoray, hatta Zamoşoh'ta– nam salmıştı. Ailenin kurucusu olan Abba Şuster, Kmielnitzki katliamından bir süre sonra gelmişti Frampol'a. Yassı tepede, kasap ahırlarının arkasında kendine bir arsa almış ve daha düne kadar yerli yerinde duran bir ev yapmıştı. Aslında ev pek de iyi durumda değildi – taş temelleri toprağa gömülmüş, pencereleri çarpılmış, tahta kiremitleri yosun yeşiline dönmüş ve serçe yuvalarıyla dolmuştu. Dahası, kapı da evle birlikte aşağı çökmüş, pervazları bel vermişti; insan eşikte bir basamak yukarı çıkmak yerine bir basamak aşağı inmek zorunda kalıyordu. Yine de ilk başlarda Frampol'u kasıp kavuran bütün yangınları atlatmıştı. Ama çatı kirişleri öyle çürümüştü ki, üzerlerinde mantar bitiyordu, bir sünnetten sonra kanı emdirmek için talaş gerekse, duvarın dış tarafından bir parça tahta koparıp parmaklar arasında ovalamak yeterliydi. Çatının eğimi öyle dikti ki, baca temizleyicisi üzerine tırmanamıyordu, bu yüzden de baca sık sık tutuşuyordu. Evin bir felakete kurban gitmemesi Tanrının bir kerametiydi.

Abba Şuster adı, Frampol Yahudi cemaati vakayinamesinde, bir parşömene kaydedilmişti. Abba her yıl altı çift ayakkabı yapıp dul ve yetimlere dağıtırdı; bu hayırseverliğini ödüllen-

dirmek için sinagog, Tora okunduğu zaman onu Murenu, yani "hocamız" sıfatıyla davet ederdi.

Mezar taşı kaybolmuştu ama kunduracılar mezarın yerini bir işaret sayesinde biliyorlardı – yakınında bir fındık ağacı vardı. Kocakarılara bakılırsa fındık ağacı Rabi Abba'nın sakalından fışkırmıştı.

Rabi Abba'nın beş oğlu vardı; biri dışında hepsi komşu kasabalara yerleşmişti; sadece Getzel Frampol'da kalmıştı. O da babası gibi hayır işlemek için fakirlere ayakkabı yapıyordu ve mezar kazıcıları birliğinde faaldi.

Kayıtlara bakılırsa Getzel'in Godel adında bir oğlu, onun Treitel adında bir oğlu ve Treitel'in de Gimpel adında bir oğlu olmuştu. Kunduracılık zanaatı kuşaktan kuşağa aktarılmıştı. Ailenin bir kuralı vardı: En büyük oğlan baba evinde kalıyor ve baba mesleğini sürdürüyordu.

Kunduracılar birbirlerine benziyordu. Hepsi kısa boylu, sarı saçlı, dürüst ve güvenilir zanaatkârlardı. Frampol halkı, ailenin kurucusu Rabi Abba'nın ayakkabı yapmayı Brodlu bir ustadan öğrendiğine inanıyordu; deriyi sağlamlaştırıp dayanıklı bir hale getirmenin sırrını ona bu usta öğretmişti. Evlerinin bodrumunda, küçük kunduracıların derileri ıslatmak için kullandığı bir fıçı vardı. Tabaklama sıvısına başka hangi kimyevi maddeleri eklediklerini sadece Tanrı bilirdi. Formülü yabancılara söylemiyorlardı; bu sır babadan oğula geçiyordu.

Küçük kunduracıların bütün nesilleri bizi ilgilendirmediğinden, sadece son üç tanesiyle kendimizi sınırlayacağız. Rabi Lippe epeyce yaşlandığı halde hiç çocuğu olmamıştı, soyunun da onunla birlikte ortadan kalkacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Ama yetmişine merdiven dayadığı sıralarda karısı öldü, o da yaşı biraz geçkince bir bakireyle, mandırada çalışan bir kızla evlendi; karısı ona altı çocuk doğurdu. En büyük oğulları Feivel'in hali vakti yerindeydi. Halk yararına yapılan işlerde ön plandaydı, bütün önemli toplantılara katılırdı, senelerce terziler sinagogunda zangoçluk yapmıştı. Bu sinagogun âdeti her Simha Tora'da yeni bir zangoç seçmekti. Seçilen adamın başına bir balkabağı konarak onurlandırılırdı; balkabağı mumlarla süslenir, şanslı adam evden eve gezdirilir, her durakta kendisine şa-

rap, çörek ya da ballı kek ikram edilirdi. Ama tesadüf bu ya, Rabi Feivel tam da Simha Tora'da, Şeriat gününde, yine böyle evden eve gezerken öldü; pazar meydanının ortasında yere yığıldı, bir daha da kalkamadı. Feivel kasabanın önde gelen hayırseverlerinden olduğu için, cenazeyi kaldıran haham, başının üzerinde taşıdığı mumların onun için Cennete giden yolu aydınlatacağını söylemişti. Kasasında bulunan vasiyette, mezarlığa götürüldüğünde, tabutunun üstündeki siyah örtünün üzerine bir çekiç, bir biz ve bir kundura kalıbı konulmasını istemişti, böylece müşterilerini asla kandırmayan, dürüst bir zanaatkâr olduğu anlaşılacaktı. Vasiyeti yerine getirildi.

Feivel'in büyük oğluna ailenin kurucusu Abba'nın adı verilmişti. O da diğer aile üyeleri gibi kısa ve tıknazdı, uzun sarı bir sakalı, sadece hahamlarla kunduracılarda görülen kırışıklarla kaplı geniş bir alnı vardı. Gözleri de sarıydı ve genel olarak asık suratlı bir tavuk izlenimi veriyordu. Yine de akıllı bir işadamıydı, ataları gibi hayır işlerine düşkündü ve Frampol'da sözünün eri dendi mi akla o gelirdi. Yerine getirebileceğinden emin olmadan asla söz vermezdi; emin olmadı mı, kim bilir, Tanrı izin verirse ya da belki derdi. Hem biraz okumuş yazmışlığı da vardı. Her gün Tora'nın Yidiş çevirisinden bir bölüm, boş zamanlarında da halk masalları ve destanlar okurdu. Abba, kasabaya gelen gezici vaizlerin tek bir vaazını bile kaçırmazdı, özellikle de kış aylarında sinagogda okunan Kutsal Kitap bölümlerini dinlemeye bayılırdı. Karısı Peşa, Şabat günlerinde, Tekvin Kitabının Yidiş çevirisinden ona hikâyeler okuduğunda, kendisinin Nuh, oğullarının da Şem, Ham ve Yafet olduğunu hayal ederdi. Ya da kendini İbrahim, İshak veya Yakup gibi düşünürdü. Yaradan ona büyük oğlu Gimpel'i kurban etmesini emretse, sabahleyin erkenden kalkıp hiç oyalanmadan emirlerini yerine getireceğini tasarlardı. Polonya'dan, doğduğu evden ayrılmakta, dünyada Tanrı onu her nereye gönderiyorsa oraya gitmekte hiç tereddüt etmezdi. Yusuf ve kardeşlerinin hikâyesini ezbere biliyordu ama tekrar tekrar okumaktan hiç bıkmazdı. Eskileri kıskanırdı, çünkü Evrenin Kralı kendini onlara göstermiş, onlar uğruna mucizeler gerçekleştirmişti ama kendisinden, Museviliğin öncülerine kadar kesintisiz bir kuşaklar zincirinin uzandı-

ğını düşünerek kendini teselli ederdi – sanki kendisi de Kutsal Kitap'ın bir parçasıydı. Yakup'un kasıklarından çıkmıştı; o ve oğulları, kum gibi, yıldızlar gibi artan o tohumlardan geliyordu. Kutsal Topraklardaki Yahudiler günah işlediği için Abba sürgünde yaşıyordu ama Kurtuluş Gününü bekliyordu, zamanı geldiğinde hazır olacaktı.

Abba, Frampol'daki en iyi kunduracıydı. Yaptığı botlar hep tam otururdu, ne sıkar ne de bol gelirdi. Mayasıldan, nasırdan ya da varisten mustarip olanlar çıkarttığı işlerden özellikle memnun kalır, yaptığı ayakkabıların kendilerini rahatlattığını iddia ederlerdi. Yeni moda şeylerden, cicili bicili çizmelerden, acayip topuklu terliklerden, ilk yağmurda düşen, kötü takılmış ökçelerden nefret ederdi. Müşterileri saygın Frampol sakinleri ya da çevre köylerden gelen köylülerdi ve en iyiye layıktılar. Ölçülerini, eski günlerdeki gibi düğümlü bir iple alırdı. Frampol kadınlarının çoğu peruk takardı ama karısı Peşa başına aynı zamanda bone de giyerdi. Ona yedi erkek evlat vermişti, Abba da çocuklara dedelerinin adlarını koymuştu – Gimpel, Getzel, Treitel, Godel, Feivel, Lippe ve Çananya. Hepsi de babaları gibi kısa boylu ve sarı saçlıydı. Abba daha en baştan onları kunduracı yapacağını söylemişti ve sözünün eri bir adam olarak daha küçükten tezgâhını seyretmelerine izin verdi, zaman zaman onlara eski bir atasözünü hatırlatırdı – iyi iş boşa gitmez.

Günde on altı saatini tezgâhının başında geçirirdi, dizlerinin üzerine bir çuval yayar, biziyle delikler açar, iğnesiyle dikiş diker, deriyi boyar ya da cilalar, bir cam parçasıyla kazırdı; çalışırken de Nedamet Döneminden ilahiler okurdu. Genellikle kedi yakınlarda bir yere kıvrılır, sanki onu kollar gibi yaptıklarını seyrederdi. Kedinin annesiyle anneannesi, zamanında küçük kunduracılar için fare avlamıştı. Abba tepenin üzerindeki evinin penceresinden bütün kasabayı ve ötesini, Bilgoray yoluna ve çam ormanlarına kadar görürdü. Sabahları kasap ahırlarında toplanan çocuklu kadınları ve genç adamları, sinagogun avlusuna girip çıkan aylakları, çay için su almaya tulumbaya giden kızları, alacakaranlıkta mikveye koşturan kadınları seyrederdi.

Akşamları güneş batarken evi loş bir ışık istila ederdi. Işık huzmeleri köşelerde dans eder, tavanda oynaşır, Abba'nın sakalını altın rengine boyardı. Abba'nın karısı Peşa mutfakta kaşa [yulaf ezmesi] ve çorba pişirirdi, çocuklar oyun oynar, komşu kadınlarla kızlar eve girip çıkarlardı. Abba işinden kalkar, ellerini yıkar, paltosunu giyer, akşam duası için terziler sinagoguna giderdi. Koskoca dünyanın yabancı şehirler ve uzak memleketlerle dolu olduğunu, Frampol'un küçük bir dua kitabındaki bir noktadan daha büyük olmadığını bilirdi; ama küçük kasabası ona evrenin merkezi gibi gelirdi, kendi evi de kasabanın merkezindeydi. Mesih, Yahudileri İsrail topraklarına götürmek için geldiğinde, kendisinin Frampol'da, evinde, kendi tepesinde kalacağını düşünürdü. Sadece Şabat günü ve bayramlarda bir bulutun üzerine çıkıp Kudüs'e taşınmaya razı olurdu.

II

Abba ve Yedi Oğlu

Gimpel en büyük oğlu olduğu ve babasının yerine geçmeye yazgılı olduğu için Abba en çok onunla ilgileniyordu. Onu en iyi İbranice öğretmenlerine göndermiş, hatta Yidiş, Lehçe, Rusça ve aritmetik öğrenmesi için özel bir öğretmen tutmuştu. Kendisi de çocuğu bodruma götürür, tabaklama sıvısına çeşitli kimyevi maddelerin ve ağaç kabuklarının nasıl katıldığını gösterirdi. Ona, çoğu insanda sağ ayağın sol ayaktan büyük olduğunu ve ayakkabıların uymamasının nedeninin ayak parmaklarının büyüklüğü olduğunu öğretmişti. Sonra Gimpel'e tabanları ve iç tabanları, kalkık burunlu ve sivri burunlu ayakkabıları, yüksek ve alçak topukluları yapmayı; düz tabanlıların, ayakları şişenlerin, kıvrık parmaklıların ve nasırlıların ayaklarına ayakkabıyı uydurmayı öğretti.

Cumaları, yetiştirilmesi gereken işler biriktiğinde, büyük oğlanlar okuldan saat onda çıkar, babalarına dükkânda yardım ederlerdi. Peşa hala pişirir, öğle yemeklerini hazırlardı. İlk somunu fırından çıkar çıkmaz sıcak sıcak, bir elinden diğerine aktararak Abba'ya götürür, o da başını sallayarak beğen-

diğini belli edene kadar önünde evirip çevirirdi. Sonra elinde bir kepçeyle geri gelip balık çorbasının tadına baktırır ya da yeni pişirilmiş kekten bir parça tattırırdı. Peşa onun yargılarına güvenirdi. Kendisi ya da çocuklar için kumaş alacağı zaman eve küçük küçük parçalar getirir, içlerinden birini Abba'ya seçtirirdi. Kasaba bile giderken onun fikrini sorardı – ne alsa daha iyi olurdu, göğüsten mi yanlardan mı, rostoluk mu yoksa pirzola mı? Ona korkudan ya da kendi aklı ermediğinden sormazdı, sadece her zaman ne dediğini bildiğini öğrenmişti. Hatta onun yanıldığından emin olduğu zamanlarda bile Abba sonunda haklı çıkmıştı. Karısını hiç azarlamazdı, sadece kendini aptal durumuna düşürdüğünü belirten bir bakış fırlatırdı. Çocuklara da aynı şekilde davranırdı. Duvarda bir sopa asılıydı ama pek kullanılmazdı; Abba istediği şeyi iyilikle yaptırırdı. Yabancılar bile ona saygı duyardı. Tüccarlar deriyi ucuza satar, istediğinde malı taksitle verirlerdi. Müşterileri ona güvenir, istediği ücreti hiç itirazsız verirlerdi. Terziler sinagogunda Tora okunacağı zaman hep altıncı olarak çağrılırdı –büyük şerefti bu–, para vereceğini taahhüt etmişse asla ikinciye hatırlatılması gerekmezdi. Şabat gününden hemen sonra mutlaka ödemeyi yapardı. Kasaba kısa sürede erdemlerini öğrenmişti, alt tarafı basit bir kunduracı olduğu halde, hatta doğrusu biraz da saftaron olduğu halde herkes ona mühim adam muamelesi ederdi.

Gimpel on üçüne bastığında, Abba oğlanın beline bir çuval sarıp onu da tezgâha oturttu. Gimpel'den sonra Getzel, Treitel, Godel ve Feivel de çırak oldular. Kendi oğlu olmalarına ve kazancıyla onları geçindirmesine rağmen hepsine haftalık veriyordu. En küçük iki oğlu, Lippe ve Çananya hâlâ ilkokula gidiyorlardı ama onlar da çivileri çakmaya yardım ediyorlardı. Abba'yla Peşa onlarla gurur duyuyordu. Sabahları altı işçi kahvaltı için mutfağa dalıyordu, gerekli duaları söyleyerek ellerini yıkıyor, kavrulmuş yulaflarını ve mısır ekmeklerini yiyorlardı.

Abba iki küçük oğlunu dizlerine oturtmayı ve onlara eski bir Frampol şarkısını söylemeyi çok seviyordu:

Bir annenin
On küçük oğlu varmış.
Tanrım, on küçük oğlu!

Birincisi Avremele,
İkincisi Berele,
Üçüncüsü Gimpele,
Dördüncüsü Dovid'l
Beşincisi Herşele...

Bütün oğlanlar hep bir ağızdan katılıyordu:

Tanrım, Herşele!

Artık çırakları olduğu için Abba daha fazla iş çıkarıyordu, geliri de artmıştı. Frampol'da yaşam ucuzdu; köylüler de sık sık ona bir ölçek mısır, bir topak tereyağı, bir çuval patates, bir çömlek bal, bir tavuk ya da kaz hediye ettiklerinden para biriktirebiliyordu. Varlıkları arttıkça Peşa evi yeniden inşa etmekten söz etmeye başladı. Odalar çok dar, tavan çok alçaktı. Üzerinde yürürken yer zangırdıyordu. Duvarların sıvaları dökülüyordu, tahtaları da kurt basmıştı. Sürekli çatının kafalarına çökeceği korkusuyla yaşıyorlardı. Kedileri olduğu halde her yer fare kaynıyordu. Peşa, bu harabeyi yıkıp yerine daha büyük bir ev yapmak için ısrar ediyordu.

Abba hemen hayır demedi. Karısına bunu enine boyuna düşüneceğini söyledi. Ama düşündükten sonra her şeyi olduğu gibi muhafaza etmek fikrinde olduğunu söyledi. Bir kere, evi yıkmaktan korkuyordu çünkü şanssızlık getirebilirdi. İkincisi, nazardan korkuyordu – insanlar zaten haset ve kıskançtı. Üçüncüsü, ana babasının, dedesiyle babaannesinin, nesiller boyu bütün ailesinin yaşadığı ve öldüğü bu evden ayrılmak ona zor geliyordu. Evin her köşesini, her çatlağını ve gediğini biliyordu. Duvarın boyaları döküldü mü altından başka bir renk boya çıkıyordu; onun altından başka bir renk. Duvarlar, ailenin başına gelenleri kaydetmiş bir albüm gibiydi. Tavan arası dokuma tezgâhları, masalar, sandalyeler, tamir aletleri, kundura

kalıpları, biley taşları, bıçaklar, eski giysiler, tencereler, tavalar, yataklar, beşiklerle doluydu. İçleri paralanmış dua kitaplarıyla dolu çuvallar yerlere saçılmıştı.

Abba sıcak yaz günlerinde tavan arasına çıkmayı severdi. Çatlaklardan sızan güneş ışığı, örümceklerin ördüğü büyük ağları gökkuşağı renklerine boyardı. Her şey kalın bir toz tabakasıyla kaplı olurdu. Dikkatle dinlediğinde bir fısıltı, bir mırıltı, hafif bir tırmalama sesi duyardı, sanki sonsuz faaliyet içinde görünmez bir yaratık, dünyaya ait olmayan bir dille konuşuyordu. Atalarının ruhlarının evi koruduklarından emindi. Evi sevdiği gibi üzerine kurulu olduğu toprağı da seviyordu. Otlar adam boyu olmuştu. Etrafı saçak saçak ve dikenli bitkiler kaplamıştı – yapraklarla dallar, sanki dişleri ve pençeleri varmış gibi insanın giysilerini yakalıyordu. Sineklerle tatarcıklar uçuşuyor, toprakta her türlü yılan ve solucan sürünüyordu. Bu yoğun çalılık arasında karıncalar yuvalarını iyice yükseltmiş, tarla fareleri kendilerine yuva kazmıştı. Bu karmaşanın ortasında bir armut ağacı büyümüştü; her yıl Çardaklar Bayramında, odun tadında ve sertliğinde küçücük meyveler verirdi. Bu ormanın üzerinde kuşlarla arılar, büyük, sarı göbekli böcekler uçardı. Her yağmurdan sonra zehirli mantarlar fışkırırdı. Toprak bakımsızdı ama görünmez bir el ona bereket katıyordu.

Abba bahçede durup yaz göğüne baktığında ve yelkenlilere, koyun sürülerine, süpürgeye, file benzeyen bulutlara dalıp gittiğinde, Tanrının varlığını, inayetini ve merhametini hissederdi. Yaradan, ışıktan tahtında adeta gözlerinin önünde belirirdi, yer ise ayaklarını dayadığı bir tabure olurdu. Şeytan yenilmişti; melekler ilahiler söylerdi. İnsanların bütün yaptıklarının yazılı olduğu Bellek Kitabı açık dururdu. Zaman zaman, gün batımında, Abba cehennemdeki Ateş Nehrini gördüğünü sanırdı. Yanan kömürlerden alevler yükselirdi; bir ateş dalgası kıyıları basardı. Dikkatle dinlediğinde, günahkârların boğuk çığlıklarını ve kötü evsahiplerinin alaycı kahkahalarını duyar gibi olurdu.

Hayır, Abba Şuster için bu kadarı yeterliydi. Değişmesi gereken bir şey yoktu. Her şey yıllardır olduğu gibi kalmalıydı, ta

ki, bu dünyada zamanı dolup da bu mübarek topluluk için ayakkabılar yapmış ve namı sadece Frampol'a değil, civar köylere de yayılmış atalarının yanına gömülene kadar.

III

Gimpel Amerika'ya Göç Ediyor

Ne demiş eskiler: Niyet kuldan, nasip Tanrıdan.

Günün birinde Abba bir bot üzerinde çalışırken, büyük oğlu Gimpel dükkâna girdi. Çilli yüzü kızarmış, takkesinin altındaki sarı saçları dağılmıştı. Tezgâhtaki yerine oturmak yerine babasının yanında durdu, tereddütle ona baktı ve sonunda baklayı ağzından çıkardı: "Baba sana bir şey söylemem lazım."

"Söyle o zaman, sana engel olan yok," dedi Abba.

"Baba," diye bağırdı, "ben Amerika'ya gidiyorum."

Abba elinden işini düşürdü. Duymayı beklediği son şey buydu, kaşlarını yukarı kaldırdı.

"Ne oldu? Birini mi soydun? Kavga mı ettin?"

"Hayır baba."

"Öyleyse neden kaçıyorsun?"

"Frampol'da benim için gelecek yok."

"Neden? Bir zanaat biliyorsun. Tanrı izin verirse günün birinde evlenirsin. Seni bekleyen çok şey var."

"Küçük kasabalar beni bunaltıyor; insanlar beni bunaltıyor. Pis kokulu bir bataklıktan başka bir şey değil bu."

"Drenajı yaptıklarında bataklık kuruyacak," dedi Abba.

"Hayır baba, ben onu kastetmiyorum."

"Madem öyle, ne kastediyorsun?" diye çıkıştı Abba. "Anlat da anlayalım!"

Oğlan konuştu ama Abba tek kelimesini bile anlamadı. Sinagog ve genel durum hakkında öyle zehirli sözler söylemişti ki, Abba ruhuna şeytan girdi zannetti: İbranice öğretmenleri çocukları dövüyordu; kadınlar bulaşık sularını kapının önüne döküyordu; dükkâncılar aylak aylak sokaklarda geziyordu; hiçbir yerde tuvalet yoktu, halk mikvenin arkasında ya da canının çektiği başka bir yerde hacet görüyor, böylece salgın hastalıkla-

ra davetiye çıkıyordu. Üfürükçü Ezreal ve çöpçatan Mekeles'i bir güzel tiye aldı; dini mahkeme, mikveci, çamaşırcı kadın, düşkünlerevi görevlisi, meslekler ve hayır cemiyetleri de paylarına düşeni aldılar.

İlk başta Abba oğlanın aklını kaçırdığından korkmuştu ama ateşli konuşması uzadıkça, doğru yoldan saptığı iyice aşikâr bir hal aldı. Ateist Yakob Reifman, Frampol yakınlarındaki Şebreşin'de tutunmuştu. İsrail'i sürekli yerin dibine geçiren bir öğrencisi Frampol'daki teyzesini sık sık ziyarete gelirdi, bir baltaya sap olamayanlar arasında epeyce bir yandaş toplamıştı. Gimpelciği'nin de bu çeteye katılabileceği Abba'nın aklına bir kez olsun gelmemişti.

"Ne diyorsun baba?" diye sordu Gimpel.

Abba düşündü taşındı. Gimpel'le tartışmanın faydası yoktu, eski atasözünü hatırladı: Tek bir çürük elma bütün fıçıyı çürütür. "Ne diyeyim ki?" dedi. "Gitmek istiyorsan git. Sana engel olmam."

Tekrar işine döndü.

Ama Peşa o kadar kolay razı olmadı. Gimpel'e o kadar uzağa gitmemesi için yalvarıyordu; ağlayarak, ailenin yüzünü kara çıkartmamasını rica ediyordu. Hatta ölülerin yardımını almak için, mezarlığa, ataların mezarlarına koşmuştu. Ama sonunda Abba'nın haklı olduğuna ikna oldu: Tartışmanın faydası yoktu. Gimpel'in yüzü meşin gibi sertleşmişti, sarı gözlerinde de tuhaf bir ışık yanıyordu. Kendi evinde yabancı olmuştu. O geceyi dışarıda arkadaşlarıyla geçirdi, sabahleyin döndüğünde dua şalını, muskalarını, bir iki gömlek, bir battaniye, birkaç da katı yumurta aldı – gitmeye hazırdı. Yeterli parayı biriktirmişti. Annesi kesin kararlı olduğunu görünce en azından bir kavanoz turşu, bir şişe vişne suyu, yastık, döşek alması için ısrar etti. Ama Gimpel istemedi. Almanya sınırından gizlice geçecekti, üzerinde fazla ağırlık olmazsa şansı artardı. Fazla oyalanmadan annesini öptü, kardeşleri ve arkadaşlarıyla vedalaşıp yola koyuldu. Oğlundan kızgın ayrılmak istemeyen Abba onu arabayla Reivetz istasyonuna götürdü. Tren gece yarısı tıslaya pıslaya, gümbür paldır geldi. Abba lokomotifin farlarını korkunç bir iblisin gözlerine benzetti; kıvılcımlar, dumanlar ve buhar

bulutları püskürten bacalardan uzak durdu. Gözleri kör eden ışıklar karanlığı daha da koyulaştırıyordu. Gimpel elinde çantası deli gibi koşuyordu, babası da arkasından. Oğlan babasının elini son anda öptü, Abba onun arkasından karanlığa bağırdı: "İyi şanslar! Dinini terk etme sakın!"

Tren, Abba'nın burnunda is kokusu, kulaklarında da bir çınlama bırakarak çekip gitti. Toprak, ayakları altında titriyordu. Sanki oğlunu iblisler kaçırıyordu! Eve döndüğünde ve Peşa ağlayarak ona sarıldığında, ona, "Tanrı verdi, Tanrı aldı..." dedi.

Aylarca Gimpel'den hiç haber almadılar. Abba, evini terk eden delikanlıların böyle davrandığını biliyordu – en sevdikleri insanları unutuyorlardı. Gözden uzak olan gönülden de ırak olur. Ondan bir daha haber alacağından emin değildi ama günün birinde Amerika'dan bir mektup geldi. Abba oğlunun yazısını tanımıştı. Gimpel, sınırdan sağ salim geçtiğini, pek çok yabancı şehir gördüğünü, gemide dört hafta geçirdiğini, mekruh yemek yememek için sadece patates ve ringa balığıyla beslendiğini yazıyordu. Okyanus çok derindi, dalgalar göklere kadar yükseliyordu. Uçan balıklar görmüştü ama denizkızı ya da denizadamı görmemiş, şarkılarını duymamıştı. New York büyük bir şehirdi, evler bulutlara değiyordu. Trenler çatıların üzerinde gidiyordu. Hıristiyanlar İngilizce konuşuyordu. Kimse kafası yerde yürümüyor, herkes başını dik tutuyordu. New York'ta bir sürü memleketlisiyle karşılaşmıştı, hepsi kısa ceket giyiyordu. Kendisi de. Evde öğrendiği zanaat çok işine yaramıştı. Çok *iyiydi*; hayatını kazanıyordu. Bir dahaki sefere daha uzun bir mektup yazacaktı. Babasını, annesini ve kardeşlerini öpüyor, arkadaşlarına selam ediyordu.

Gayet dostane bir mektuptu bu.

Gimpel, ikinci mektubunda bir kıza âşık olduğunu ve ona elmas bir yüzük aldığını yazıyordu. Adı Bessie'ydi; Romanya'dan gelmişti; *giyim kuşam* işindeydi. Abba, pirinç çerçeveli gözlüğünü takıp, yazılanları çözmek için epeyce uğraştı. Bu çocuk bu kadar kelimeyi nereden öğrenmişti? Üçüncü mektupta, evlendiğini, töreni de bir *din adamının* yaptığını yazmıştı. Karısıyla kendisinin bir fotoğrafını da göndermişti.

Abba gözlerine inanamıyordu. Oğlu beyefendi ceketi ve fötr şapka giymişti. Gelinin üzerinde kontesler gibi kuyruklu ve duvaklı beyaz bir elbise vardı; elinde bir buket çiçek tutuyordu. Peşa resmi görür görmez ağlamaya başladı. Gimpel'in kardeşlerinin ağzı açık kalmıştı. Komşular ve dostlar koşup geldiler: Gimpel'in adeta sihirli bir değnekle mamur bir memlekete uçurulduğuna ve bir prensesle evlendiğine yemin edebilirlerdi – tıpkı bohçacıların kasabaya getirdiği masal kitaplarında olduğu gibi.

Uzun lafın kısası, Gimpel Getzel'i Amerika'ya aldı, Getzel Treitel'i; ondan sonra Godel gitti, Godel'den sonra da Feivel; sonra beş kardeş birleşip küçük Lippe ve Çananya'yı yanlarına aldılar. Peşa sadece posta için yaşıyordu. Kapının kenarına bir hayır kumbarası iliştirmişti, ne zaman mektup gelse içine para atıyordu. Abba tek başına çalışıyordu. Artık çırağa ihtiyacı yoktu, çünkü artık masrafı azalmıştı, daha az para kazanmasında sakınca yoktu; aslında istese hiç çalışmayabilirdi, oğulları ona para gönderiyordu. Yine de her zamanki gibi erkenden kalkıyor, akşam geç vakte kadar tezgâhının başından ayrılmıyordu. Çekicinin sesi, çalılıktaki cırcırböceğinin, deliğindeki farenin, çatıda çıtırdayan kiremitlerin sesine karışıyordu. Ama kafası rahat değildi. Nesillerdir küçük kunduracılar Frampol'da yaşamıştı. Aniden kuşlar yuvadan uçmuştu. Bu ona ceza mıydı, reva mıydı? Bunu neye yormalıydı?

Abba bir delik açtı, içine bir çivi soktu ve mırıldandı: "Desene Abba, sen ne yaptığını biliyorsun da Tanrı bilmiyor, öyle mi? Utan, utan! Tanrı ne derse o olur. Amen!"

IV

Frampol'un Yağmalanması

Aradan yaklaşık kırk yıl geçmişti. Avusturya işgali sırasında Peşa koleradan ölmüştü. Abba'nın oğulları Amerika'da zengin olmuşlardı. Ona her hafta mektup yazıyor, yanlarına gelmesini rica ediyorlardı ama Frampol'da yassı tepenin üzerindeki aynı eski evde kalmaya devam ediyordu. Peşa'nın yanında, küçük kundu-

racılar arasında kendi mezarı da hazırdı; taşı yerine konulmuştu bile, bir tek günü yazılmamıştı. Abba, Peşa'nın mezarının yanına bir sıra koymuştu, Roş Aşana arifesinde ya da oruç zamanlarında oraya gidip dua eder ya da Mersiyeler kitabını okurdu. Mezarlığı seviyordu. Kasabaya nazaran burada gökyüzü çok daha berrak ve yüksekti, kutsanmış topraktan ve yosunla kaplı eski mezar taşlarından müthiş, anlamlı bir sessizlik yükseliyordu. Orada oturmayı, rüzgâr esmediğinde bile yaprakları titreyen uzun, beyaz huş ağaçlarını, kara meyveler gibi dallara dizilen kargaları seyretmeyi severdi. Peşa ölmeden önce, Abba'ya yeniden evlenmeme ve düzenli olarak mezarına gelip çocuklardan haber getirme sözü verdirmişti. Sözünü tutuyordu. Tümseğin yanına uzanır, hâlâ hayattaymış gibi kulağına fısıldardı: "Gimpel'in bir torunu daha oldu. Getzel'in en küçük kızı nişanlandı, Tanrıya şükür..."

Tepenin üzerindeki ev adeta harabeye dönmüştü. Kirişler çürümüş, çatının beton direklerle desteklenmesi gerekmişti. Üç pencerenin ikisi tahtayla kapatılmıştı çünkü artık çerçevelere cam uymuyordu. Zemin tahtası diye bir şey kalmamıştı, yerde çıplak toprak vardı. Bahçedeki armut ağacı kurumuş, gövdesiyle dalları pul pul olmuştu. Bahçenin kendisini de zehirli böğürtlen ve sarmaşık bürümüştü, her yeri çocukların Teşa-Be-av'da attığı pıtraklar kaplamıştı. Ahali geceleri orada tuhaf ateşlerin yandığını gördüklerine yemin ediyordu, tavan arasındaki yarasaların da kızların saçlarına dolandığını iddia ediyorlardı. Öyle olsun ya da olmasın, evin yakınlarında bir baykuşun öttüğü kesindi. Komşular, çok geç olmadan bu harabeyi terk etmesi için Abba'yı ikaz edip duruyorlardı – en hafif bir rüzgârda bile yıkılabilirdi. Çalışmayı bırakması için yalvarıyorlardı – oğulları avuç avuç para gönderiyordu. Ama Abba inatla her sabah şafakta kalkıp tezgâhının başına geçiyordu. Sarı saçlarının rengi pek değişmemiş olsa da sakalı bembeyaz kesilmişti, o da zaman içinde yeniden sararmıştı. Kaşları orman gibi olmuş, gözlerini örtüyordu, geniş alnı bir parça sarı parşömen gibiydi. Ama hâlâ becerisini kaybetmemişti. Biraz daha uzun sürse de, geniş topuklu, sağlam ayakkabılar yapabiliyordu. Bizle delikler açıyor, iğneyle dikiyor, çivileri çakıyor ve çatlak bir sesle eski kunduracı şarkısını söylüyordu:

Bir anne bir teke almış,
Şohet tekeyi öldürmüş,*
Tanrım, tekeyi!
Avremele kulaklarını almış,
Berele ciğerini,
Gimpele gerdanını,
Dovid'l da dilini,
Herşele boynunu almış...

Ona eşlik edecek kimse kalmadığından, koro bölümünü de tek başına okuyordu:

Tanrım, tekeyi!

Arkadaşları bir hizmetçi tutmasını istiyorlardı ama yabancı bir kadını eve sokmak istemiyordu. Arada bir komşu kadınlardan biri gelip ortalığı süpürüyor, toz alıyordu ama bu bile ona fazla geliyordu. Tek başına yaşamaya alışmıştı. Yemek pişirmeyi öğrenmişti, sacayağın üzerinde çorba yapar, hatta cuma günleri Şabat için puding yapardı. En çok da tek başına sedirde oturup kendini düşüncelerin akışına bırakmayı severdi, seneler geçtikçe düşünceleri de iyice çetrefilli bir hal almıştı. Gece gündüz kendi kendine konuşurdu. İçinde bir ses sorular sorar, diğeri ona cevap verirdi. Aklına akıllıca sözler, yaşının bilgeliğiyle dolu zekice, yerli yerinde ifadeler gelirdi, sanki dedeleri canlanmışlar, bu dünya ve öteki dünyaya dair bitmez tükenmez tartışmalarını onun kafasında devam ettiriyorlardı. Bütün düşünceleri tek bir tema üzerineydi: Hayat nedir, ölüm nedir, durmadan akan zaman nedir ve Amerika ne kadar uzakta? Gözleri kapanır, çekiç elinden düşerdi; yine de sanki yanında bir hayalet oturmuş, görünmeyen ayakkabıları tamir ediyormuş gibi kunduracıların o kendine has tıkırtısını duyardı – önce hafif bir vuruş, sonra biraz daha kuvvetli, sonra daha da kuvvetli. Komşularından biri neden oğullarının yanına gitmediğini soracak olsa, tezgâhın üzerindeki yığını işaret ederek, "*Nu***, ya ayakkabılar ne olur? Onları kim tamir eder sonra?" derdi.

* Şohet: Dini kurallara uygun olarak hayvan kesen kişi. (Ed. n.)
** Nu: "Yani", "ne olacak", "hadi bakalım" gibi anlamlara gelebilen ünlem. (Ed. n.)

Seneler geldi geçti, nasıl kayıplara karıştıklarını anlayamadı bile. Gezici vaizler Frampol'a geldikçe dış dünyadan can sıkıcı haberler getiriyorlardı. Abba'nın halen devam ettiği terziler sinagogunda delikanlılar savaştan ve Yahudi karşıtı bildirilerden, Filistin'e akın eden Yahudilerden söz ediyorlardı. Senelerdir Abba'nın müşterisi olan köylüler aniden onu bırakmış, Polonyalı kunduracılara gitmeye başlamıştı. Günün birinde ihtiyar adam yeni bir dünya savaşının kapıda olduğunu duydu. Hitler –adı batasıca!– barbar ordularını toplamış, Polonya'yı işgal etmeye hazırlanıyordu. İsrail'in başındaki bu bela, İspanya'da olduğu gibi Yahudileri Almanya'dan sürüyordu. İhtiyar adam Mesih'i düşündü ve müthiş bir heyecana kapıldı. Kim bilir? Belki de bu, Gog'la Magog'un savaşıydı. Belki Mesih gerçekten de gelmek üzereydi, ölüler tekrar dirilecekti! Mezarların açıldığını ve küçük kunduracıların dışarı çıktığını görür gibi oldu – Abba, Getzel, Treitel, Gimpel, dedesi, babası. Hepsini evine çağırıyor, onlara kek ve brendi ikram ediyordu. Karısı Peşa evi bu durumda görmekten utanıyordu ama o onu teskin ediyordu: "Boşver, toparlayacak birini buluruz. Yeter ki birlikte olalım!" Aniden bir bulut beliriyor, Frampol kasabasını –sinagogu, dershaneyi, mikveyi, bütün Yahudilerin evlerini, onlarla birlikte kendi evini– sarmalıyor ve olduğu gibi Kutsal Topraklara götürüyordu. Amerika'dan gelen oğullarıyla karşılaşınca nasıl da şaşıracaktı. Ayaklarına kapanıp, "Affet bizi baba!" diyeceklerdi.

Abba bu olayı gözünde canlandırınca çekicinin temposu hızlanıyordu. Şabat günü için ipeklerle satenlere, dökümlü cüppelerle geniş kuşaklara bürünmüş küçük kunduracılar geliyordu gözlerinin önüne, hepsi neşeyle Kudüs'e gidiyordu. Süleyman Tapınağında dua ediyor, Cennet şarabı içiyor, büyük öküzü ve Levitan'ı yiyorlardı. Dindarlığı ve bilgeliğiyle nam salmış, kunduracıların atası Jochanan aileyi karşılıyor, onlarla Tora ve kunduracılık üzerine bir tartışmaya giriyordu. Şabat günü sona erdiğinde bütün sülale, artık İsrail Ülkesinin bir parçası olmuş Frampol'a geri dönüyor ve eski eve giriyordu. Ev her zamanki kadar küçük olduğu halde, geyik derisi gibi mucizevi bir biçimde genişlemiş oluyordu. Abba'lar, Gimpel'ler, Getzel'ler, Godel'ler, Treitel'ler ve Lippe'ler aynı tezgâha otu-

rup Zion'un kızları için altın sandaletler, oğulları için efendilere layık botlar yapıyordu. Mesih'in kendisi de küçük kunduracılara geliyor, bir çift ipek terlik yaptırmak için ölçü aldırıyordu.

Bir sabah Abba düşüncelere dalıp gitmişken muazzam bir çatırtı duydu. Yaşlı adam tir tir titriyordu: Mesih'in borazanıydı bu! Üzerinde çalıştığı botu bırakıp heyecanla dışarı koştu. Ama Mesih'i müjdeleyen İlyas Peygamber değildi bu. Nazi uçakları Frampol'u bombalıyordu. Kasabalılar panik içindeydi. Sinagog yakınlarına bir bomba düştü; öyle müthiş bir gürültü çıkartmıştı ki, Abba'nın beyni kafatasının içinde zangırdadı. Cehennem önüne serilmişti. İlk baştaki parlamayı, bütün Frampol'u aydınlatan bir patlama takip etti. Sinagogun avlusundan kara bir bulut yükseldi. Kuşlar sürüler halinde havalanmıştı. Orman yanıyordu. Abba, tepesinden aşağı baktığında meyve bahçelerinden dumanların yükseldiğini gördü. Çiçeğe durmuş elma ağaçları yanıyordu. Yanındakiler kendilerini yere atmış, ona da aynı şeyi yapmasını söylüyorlardı. Onları duymuyor; dudaklarının kıpırdadığını görüyordu sadece. Korkuyla titreyerek, dizleri birbirine vurarak tekrar evine girdi, dua şalını, muskalarını, gömleğini, aletlerini, ot döşeğe sakladığı kâğıt paraları bir çantaya doldurdu. Sonra eline bir sopa aldı, mezuzayı öptü ve kapıdan çıktı. Ölmemesi mucizeydi, o kapıdan çıkar çıkmaz ev yanmaya başladı. Çatı bir kutu kapağı gibi açılarak tavan arasındaki hazineleri meydana çıkarttı. Duvarlar çöktü. Abba arkasına döndüğünde, kutsal kitapların durduğu rafın yandığını gördü. Kararmış sayfalar havada uçuşuyordu, ateşten harfler Yahudilere Sina Dağında verilmiş Tora'nın harfleri gibi ışıldıyordu.

V

Okyanus Aşırı

O günden itibaren Abba'nın hayatı tanınmayacak hale geldi – Kutsal Kitap'ta okuduğu bir hikâye, gezgin bir vaizin ağzından duyduğu bir masal gibiydi. Atalarının evini, doğduğu kasabayı terk etmişti ve elinde sopasıyla İbrahim gibi dünyayı gezmeye başlamıştı. Frampol ve çevre köylerdeki yıkım akla, adeta fırına

atılmışçasına yanan Sodom ve Gomora şehirlerini getiriyordu. Diğer Yahudilerle birlikte geceleri mezarlıkta kalıyor, yatarken başını mezar taşına dayıyordu – Yakup'un Beer Şeba'dan Haran'a giderken Bet-El'de yaptığı gibi.

Roş Aşana'da Frampol Yahudileri töreni ormanda yaptılar, dua şalı olan tek kişi Abba olduğundan duayı da o okudu. Mihrap vazifesi gören bir çam ağacının altında durdu ve çatlak bir sesle Nedamet Döneminin tekrar bölümünü okudu. Ona bir guguk kuşu ve bir ağaçkakan eşlik ediyor, etraftaki bütün kuşlar cıvıldıyor, ıslık çalıyor, ciyaklıyordu. Yaz sonu uçuşan tohumlar Abba'nın sakalına takılıyordu. Zaman zaman ormanda, koç boynuzunun sesi gibi bir böğürtü duyuluyordu. Kefaret Günü yaklaştıkça, Frampol Yahudileri bağışlanma duaları etmek için gece yarısı kalkıyor, hatırlayabildikleri kadarını parça parça söylüyorlardı. Etraftaki çayırlarda atlar kişniyor, serin gecelerde kurbağalar vıraklıyordu. Uzaklardan kesintisiz atış sesleri geliyor, bulutlar kızıl kızıl aydınlanıyordu. Göktaşları düşüyor, şimşekler gökyüzünü katediyordu. Ağlamaktan bitkin düşen aç çocuklar hastalanıp annelerinin kollarında ölüyordu. Ölenler açık araziye gömülüyordu. Hatta bir kadın doğum yapmıştı.

Abba, adı Frampol vakayinamesine kaydedilmiş, Kmielnitzki katliamından kaçan kendi büyük-büyük-büyükbabası gibi hissediyordu kendini. Bu adın takdis edilmesi uğruna kendini feda etmeye hazırdı. Rahipleri, engizisyonu hayal ediyor, dallar arasından rüzgâr estikçe şehit düşmüş Yahudilerin seslerini duyuyordu: "Duy bizi Ey İsrail, ey Yüce Tanrı, Tanrı Birdir!"

Neyse ki Abba parasıyla ve kunduracı aletleriyle pek çok Yahudi'ye yardım edebildi. Parayla araba kiralayıp güneye, Romanya'ya doğru kaçmaya başladılar; ama genellikle uzun mesafeleri yürümeleri gerekiyor, ayakkabıları paralanıyordu. Abba hemen bir ağacın altında durup aletlerini eline alırdı. Tanrının yardımıyla tehlikeyi atlatıp, geceleyin Romanya sınırını aştılar. Ertesi sabah, Yom Kipur'dan bir gün önce yaşlı bir dul Abba'yı evine aldı. Abba'nın Amerika'daki oğullarına, babalarının sağ olduğunu bildiren bir telgraf gönderildi.

Elbette Abba'nın oğulları onu kurtarmak için yeri göğü kaldırdılar. Nerede olduğunu öğrenince Washington'a koştular ve zar zor onun için bir vize ayarladılar; sonra Bükreş konsolosuna para gönderdiler ve babalarına yardım etmesini rica ettiler. Konsolos Abba'ya bir kurye gönderdi, onu Bükreş'e giden trene bindirdiler. Bükreş'te bir hafta bekledikten sonra bir İtalyan limanına gönderildi, orada tıraş edildi, bitleri temizlendi, elbiseleri buhara tutuldu. Amerika'ya giden son vapura bindirildi.

Uzun ve zorlu bir yolculuktu. Romanya'dan İtalya'ya giden tren bir yokuş yukarı bir yokuş aşağı, yolunu otuz altı saatte tamamlamıştı. Ona yemek vermişlerdi ama mekruhtur diye korktuğundan yemeklere elini sürmedi. Muskalarıyla dua şalı kayboldu, onlarla birlikte zaman duygusunu da kaybetti, artık Şabat günüyle hafta içi günlerini birbirinden ayıramıyordu. Görünüşe göre gemideki tek Yahudi yolcu oydu. Gemide Almanca konuşan bir adam vardı ama Abba onu anlayamıyordu.

Deniz yolculuğu fırtınalı geçti. Abba neredeyse sürekli yatıyordu, sık sık safra kusuyor ama kuru ekmekle sudan başka bir şey yemiyordu. Uykuya dalıyor, gece gündüz uğuldayan makinelerin, is ve kükürt kokan ürkütücü uyarı sirenlerinin sesiyle uyanıyordu. Kamarasının kapısı, üzerinde bir cin sallanıyormuşçasına, sürekli açılıp kapanıyordu. Dolaptaki bardak tabak yerlerinde zıplayıp tıngırdıyor, duvarlar zangırdıyor, güverte beşik gibi sallanıyordu.

Abba gün boyu yatağının üzerindeki lombozdan dışarıya bakıyordu. Gemi gökyüzüne tırmanır gibi havaya kalkıyor, yırtılan gökyüzü, dünya o ilk kaos günlerine geri dönmüş gibi yere düşüyordu. Sonra gemi tekrar okyanusa dalıyor ve Tekvin Kitabındaki gibi gökkubbe tekrar sudan ayrılıyordu. Dalgalar kükürt sarısı ve siyahtı. Kâh bir dağ sırası gibi ufka uzanıyor, Abba'ya mezmurlardaki* sözleri hatırlatıyordu: "Dağlar koçlar, tepeler kuzular gibi sıçradı." Kâh, mucizevi Suların Ayrılmasında olduğu gibi, kabararak geri dönüyorlardı. Abba fazla eğitim görmemişti ama kafasından Kutsal Kitap bölümleri geçiyordu ve ken-

* Mezmurlar: Tanrı inancı, anlayış, iyilik ve sevgi gibi temaları işleyen yüz elli ilahi. (Ed. n.)

dini Tanrıdan kaçan Yunus Peygamber gibi görüyordu. Kendisi de bir balinanın karnında yatıyor, Yunus gibi kurtulmak için Tanrıya dua ediyordu. Sonra okyanus ona sonsuz bir çöl gibi görünüyordu, Deuteronomi'de yazdığı gibi her yerinde yılanlar, canavarlar ve ejderler dolaşıyordu. Geceleyin gözünü bile kırpmıyordu. Tuvalete gitmek için kalktığında kendini dermansız hissediyor, dengesini kaybediyordu. Büyük zorlukla ayağa kalkıyor, dizleri tutmuyor, dar, karışık koridorlarda yolunu kaybediyor, inleyerek yardım çağırıyor, sonunda bir kamarot gelip onu kamarasına geri götürüyordu. Her seferinde öldüğünü zannediyordu. Yahudi âdetlerine göre gömülmeyecek, okyanusa atılacaktı. Kemikli yumruğunu göğsüne vurarak günah çıkarıyor, "Affet beni Tanrım!" diye bağırıyordu.

Seyahate ne zaman başladığını hatırlamadığı gibi, bittiğini de anlamadı. Gemi, New York Limanında bir doka bağlanmıştı bile ama Abba hiç farkında değildi. Büyük binalar ve kuleler görüyor, bunları Mısır piramitleri zannediyordu. Beyaz şapkalı, uzun boylu bir adam kamaraya gelip bağırarak bir şeyler söyledi ama o hiç kıpırdamadı. Sonunda onu giydirip güverteye çıkarttılar, oğulları, gelinleri ve torunları onu orada bekliyordu. Abba'nın nutku tutulmuştu; Polonyalı toprak ağaları, kontlar, kontesler, Hıristiyanlara benzeyen oğlanlarla kızlar üzerine atılıp ona sarıldılar, onu öptüler, Yidişe hem benzeyen hem de benzemeyen bir dilde ona bağırıyorlardı. Onu neredeyse omuzlarında taşıyarak bir arabaya oturttular. Abba'nın akrabalarıyla dolu başka arabalar da gelmişti, yola koyuldular, köprüler, nehirler ve çatılar üzerinden ok gibi gidiyorlardı. Binalar, sihir yapılmış gibi aniden beliriyor, sonra geride kalıyor, bazıları göğe değiyordu. Sanki önüne pek çok şehir serilmişti; Abba, Pitom ve Ramses'i düşündü. Araba öyle hızlı gidiyordu ki, sokaklardaki insanlar geri geri yürüyormuş gibi geldi ona. Gök gürlüyor, şimşekler çakıyordu; bir gümbürtü, bir patırtı, sanki hem düğün hem yangın. Milletler delirmişti, tam bir putperest festivali...

Oğulları etrafına toplandı. Onları sanki bir sis perdesi arkasından görüyor, tanıyamıyordu. Kısa boylu, beyaz saçlı adamlar. Sağırmış gibi bağırıyorlardı.

"Ben Gimpel!"

"Ben Getzel!"

"Ben Feivel!"

Yaşlı adam gözlerini kapadı, hiç cevap vermedi. Sesler birbirine karıştı; her şey birbirine geçiyor, tepetaklak oluyordu. Birdenbire Mısır'a ulaşan Yakup'u düşündü, orada onu firavunun arabaları karşılamıştı. Daha önceki bir hayatında bu tecrübeyi tekrar yaşamış olduğunu hissetti. Sakalı titremeye başladı; göğsünden boğuk bir hıçkırık yükseldi. Kutsal Kitap'tan, unutulmuş bir bölüm boğazına takıldı.

Görmeyen gözlerle oğullarından birine sarıldı ve hıçkırdı: "Bu sen misin? Hem de canlı!"

"Artık yüzünüzü de gördüm, bırakın öleyim, çünkü hayattasınız!" demek istemişti.

VI

Amerikan Mirası

Abba'nın oğulları New Jersey'nin dış mahallelerinde yaşıyordu. Bahçe içindeki evleri bir gölün kıyısındaydı. Her gün, Gimpel'in sahibi olduğu ayakkabı fabrikasına gidiyorlardı ama Abba'nın geldiği gün tatil yapmışlar, onun şerefine bir ziyafet hazırlamışlardı. Dini usullere uygun bu yemek Gimpel'in evinde düzenlenecekti. Gimpel'in karısı Bessie'nin babası eski ülkelerindeyken İbranice öğretmeniymiş, bu sayede Bessie bütün ritüelleri hatırlıyor ve onları özenle yerine getiriyordu, hatta başını bile bağlamıştı. Eltileri de aynı şeyi yapmış, Abba'nın oğulları eskiden bayramlarda taktıkları takkeleri giymişlerdi. Torunlar ve torunların çocukları Yidiş bilmiyorlardı, sadece üç beş kelime öğrenmişlerdi. Frampol, küçük kunduracılar ve ailenin kurucusu ilk Abba hakkında efsaneler anlatılmıştı onlara. Komşu Hıristiyanlar bile bu tarihi gayet iyi öğrenmişti. Gimpel'in gazetelere verdiği reklamlarda, ailesinin kunduracı aristokrasisine dahil olduğu gururla belirtiliyordu:

> Tecrübemiz üç yüzyıl öncesine dayanır. Atamız Abba bu zanaatı, Polonya'nın Brod şehrindeki bir ustadan öğrenmiştir. Aile-

mizin on beş nesil boyunca işlerini sürdürdüğü Frampol kasabasında, yaptığı hayırlı işler onuruna dedemize Usta unvanı verilmiştir. Topluma karşı duyduğumuz sorumluluk, bu zanaatın en yüksek ilkelerine olan bağlılığımız ve müşterilerimize karşı şaşmaz dürüstlük politikamızla birleşmiştir.

Abba'nın geldiği gün Elizabeth gazetelerinde, meşhur ayakkabı firmasının sahibi yedi kardeşin Polonya'dan gelen babalarını karşıladıkları yolunda bir ilan çıkmıştı. Gimpel'e rakip firmalardan, akrabalar ve dostlardan telgraf yağmıştı.

Ziyafet olağanüstüydü. Gimpel'in yemek odasına üç masa kurulmuştu; biri yaşlı adam, oğulları ve gelinleri için, ikincisi torunlar, üçüncüsü de onların çocukları için. Gündüz vakti olmasına rağmen masalara –kırmızı, mavi, sarı, yeşil– mumlar konmuştu; alevleri tabaklardan, çatal bıçaktan, kristal bardaklar ve kadehlerden, Pesah Sederi'ni* anımsatan sürahilerden yansıyordu. Her köşede buket buket çiçekler vardı. Tabii gelinleri Abba'nın bu kutlama için gerektiği gibi giyinmesini isterlerdi ama Gimpel ağırlığını koymuş, Abba'nın ilk gününü Frampol tarzı uzun ceketiyle geçirmesine göz yumulmuştu. Yine de Gimpel, ziyafetin fotoğraflarını –gazetede yayınlanmak üzere– çektirmek için bir fotoğrafçı tutmuş, yaşlı adamın şerefine verilen bu yemekte geleneksel şarkının söylenmesi için de bir haham ve bir tegannici çağırmıştı.

Abba masanın başına bir sandalyeye oturdu. Gimpel'le Getzel bir çanak getirip, yemekten önceki takdis için ellerine su döktüler. Gümüş tepsiler içindeki yemeği zenci kadınlar servis ediyordu. Yaşlı adamın önüne çeşit çeşit meyve suları, salatalar, brendi, konyak ve havyar konmuştu. Ama Firavun, Yusuf, Potifar'ın karısı, Goşen Toprakları, ekmekçi başı ve baş uşak başının içinde dönüp duruyordu. Elleri öyle titriyordu ki kendi başına yiyemedi, Gimpel'in ona yardım etmesi gerekti. Oğulları onunla ne kadar konuşurlarsa konuşsunlar, hâlâ onları birbirlerinden ayıramıyordu. Ne zaman telefon çalsa yerinden sıçrıyordu – Naziler Frampol'u bombalıyordu. Koskoca ev dönmedolap

* Seder: Pesah Bayramının ilk gecesi evde uygulanan dini tören ve buna uygun sofra düzeni. (Ed. n.)

gibi etrafında dönüyordu; masalar tavanda duruyor, herkes tepetaklak oturuyordu. Mumların ve lambaların ışığında, yüzünde hastalıklı bir solgunluk vardı. Çorba bittikten sonra, tavuk servis edilirken uyuyakaldı. Onu hemen yatak odasına götürüp soydular ve bir doktor çağırdılar.

Bilinci bir gelip bir giderek, ateşi varmış gibi derin derin uyuyarak haftalarca yattı. Dua edecek gücü bile yoktu. Gece gündüz yatağının başında bir hemşire bekliyordu. Sonunda bahçeye çıkacak kadar kendini topladı ama melekeleri zayıftı. Elbise dolaplarına giriyor, kendini banyoya kilitleyip nasıl dışarı çıkacağını unutuyor, zil sesi ve radyodan korkuyor, evin yanından hızla geçen arabalar yüzünden sürekli kaygıya kapılıyordu. Bir gün Gimpel onu on beş kilometre mesafedeki bir sinagoga götürdü ama orada bile kafası karıştı. Zangoç tıraşlıydı; şamdanda elektrik ampulleri yanıyordu; avlu, el yıkamak için çeşme, etrafında duracak soba yoktu. Tegannici gerektiği gibi şarkı söylemek yerine karga gibi gaklıyordu. Cemaatin minicik dua şalları, eşarp gibi boyunlarına dolanmıştı. Abba din değiştirmesi için kiliseye getirildiğinden emindi...

Bahar geldiği halde durumunda bir düzelme yoktu, gelinleri onu bir huzurevine yerleştirmenin fena olmayacağını ima etmeye başlamışlardı. Ama umulmadık bir şey gerçekleşti. Günün birinde tesadüfen bir dolabı açtığında, yerde kendisine tanıdık gelen bir çuval gördü. İçini açıp baktığında, Frampol'dan getirdiği kunduracı aletlerini hatırladı: kundura kalıbı, çekiç, çiviler, bıçak, kerpeten, eğe, biz, hatta yırtık bir ayakkabı. Abba heyecanla titredi; gözlerine inanamıyordu. Bir tabureye oturdu ve alışkanlığını kaybetmiş parmaklarıyla çalışmaya başladı. Bessie içeri girip onu kirli, eski bir ayakkabıyla uğraşır bulunca gülmeye başladı.

"Ne yapıyorsun baba? Dikkat et de bir yerlerini kesme."

O gün Abba yatağında uyuklamadı. Akşama kadar çalıştı, hatta her zamanki tavuk yemeğini daha iştahlı yedi. Ne yaptığını görmek için yanına gelen torunlarına gülümsedi. Ertesi sabah Gimpel kardeşlerine, babalarının eski alışkanlıklarına döndüğünü söylediğinde gülüp geçtiler – ama çalışmak kısa sürede yaşlı adamı kurtaracaktı. Günbegün yorulmadan işinin başı-

na geçiyor, dolaplarda eski ayakkabı arıyor, oğullarından ona deri ve alet almalarını rica ediyordu. Bu isteği yerine getirilince evdeki bütün ayakkabıları –erkek, kadın, çocuk– tamir etti. Pesah'tan sonra oğulları bir araya gelip ona bahçede bir kulübe yapmaya karar verdiler. Kulübenin içine bir kundura tezgâhı, meşin tabanlar, deriler, çiviler, boyalar – zanaatla uzaktan yakından ilgisi olan ne varsa bulup koydular.

Abba yeniden hayat bulmuştu. Gelinleri on beş yaş gençleştiğini söylüyorlardı. Frampol'da olduğu gibi şafakta uyanıyor, dualarını okuyor ve hemen işinin başına geçiyordu. Ölçü almak için yine düğümlü ip kullanıyordu. Bessie'ye yaptığı ilk ayakkabının ünü bütün mahalleye yayılmıştı. Bessie hep ayaklarından şikâyet ederdi ama bu ayakkabıların hayatında giydiği en rahat ayakkabılar olduğuna yemin ediyordu. Çok geçmeden diğer gelinler de kendilerine birer tane yaptırdılar. Onları torunlar takip etti. Hatta sadece çalışma keyfi için ısmarlama ayakkabı yaptığını duyan bazı Hıristiyan komşular bile Abba'ya geldiler. Onlarla daha çok el hareketleriyle anlaşabiliyordu, yine de araları gayet iyiydi. Küçük torunlarla torunların çocukları ise kapıya gelip onu seyretmeyi âdet edinmişlerdi. Abba artık para kazandığından onları şeker ve oyuncağa boğuyordu. Hatta kendine bir kalem yontmuş, onlara İbraniceyi ve din kurallarını öğretmeye başlamıştı.

Bir pazar günü Gimpel atölyeye geldi ve laf olsun diye kollarını sıvayıp tezgâhta Abba'nın yanına oturdu. Diğer kardeşlerin de ondan geri kalmaya niyeti yoktu, bir hafta sonra tezgâhın başında sekiz tabure vardı. Abba'nın oğulları dizlerinin üzerine çuval yayıp taban kesiyor, ökçe yapıyor, delik deliyor ve çivi çakıyordu, tıpkı eski günlerde olduğu gibi. Kadınlar gülüşerek dışarıdan onlara bakıyorlardı ama kocalarıyla gurur duyuyorlardı, çocuklarsa büyülenmişti. Pencerelerden içeri güneş doluyor, toz zerreleri ışıkta dans ediyordu. Yüksek bahar göğünde, çayırların ve gölün üzerinde, süpürgeye, yelkenliye, koyun sürüsüne, file benzeyen bulutlar süzülüyordu. Kuşlar cıvıldıyor, sinekler vızıldıyor, kelebekler uçuşuyordu.

Abba kalın kaşlarını kaldırdı, hüzünlü gözleriyle halefleri ne baktı, yedi kunduracı: Gimpel, Getzel, Treitel, Godel, Feivel,

Lippe ve Çananya. Arada yer yer sarı tutamlar göze çarpsa da, saçları beyazlamıştı. Tanrıya şükür Mısır'da doğru yoldan sapmamışlardı. Miraslarını unutmamış, kendilerini kıymetsiz şeylere kaptırmamışlardı. Yaşlı adam derin derin öksürdü ve aniden boğuk, çatlak bir sesle şarkı söylemeye başladı:

Bir annenin
On tane oğlu varmış,
Tanrım, on küçük oğlu!

Altıncı Velvele,
Yedinci Zeinvele,
Sekizinci Çenele,
Dokuzuncu Tevele,
Onuncu Yudele...

Abba'nın oğulları hep bir ağızdan koroya katıldılar:

Tanrım, Yudele!

Görünmez

I

Nathan ve Temerl

Derler ki ben, Şeytan, insanları günaha teşvik etmek için yere indikten sonra, onları suçlamak için de göğe çıkacakmışım. Aslında, günahkâra ilk hamlesini de ben yaptırırım ama bunu öyle akıllıca yaparım ki, günah erdem gibi görünür; böylece diğer kâfirler ondan ders alamaz ve uçuruma gömülmeye devam eder.

Gelin şimdi size bir hikâye anlatayım. Bir zamanlar Frampol kasabasında zenginliği ve müsrifliğiyle ün salmış bir adam yaşardı. Adı Nathan Jozefover'di çünkü Küçük Jozefov'da doğmuş, Frampollu bir kızla evlenip oraya yerleşmişti. Bu hikâyedeki olaylar gerçekleştiğinde Rabi Nathan altmış yaşında, belki biraz fazlaydı. Kısa boylu, kalın kemikli ve zenginlerin çoğu gibi koca göbekliydi. Kısa siyah sakalının boşluklarından, şarap gibi kıpkırmızı yanakları görünürdü. Küçük parlak gözleri üzerinde kalın ve dağınık kaşları vardı. Hayatı boyunca yemiş, içmiş, keyif sürmüştü. Kahvaltıda karısı önüne soğuk tavuk ve kuru üzümlü ekmek koyar, o da büyük bir toprak ağasına yaraşır şekilde ekmeğini bal likörüyle ıslatırdı. Kızarmış güvercin yavrusu, didiklenmiş balık doldurulmuş gerdan, ciğerli turta, et suyuna yumurtalı şehriye gibi zor bulunur yemeklerden hoşlanırdı. Kasaba ahalisi, karısı Roise Temerl'in ona her gün şehriyeli puding yaptığını, eğer canı çekmişse Şabat yemeğini hafta ortasında hazırladığını fısıldaşırlardı. Doğrusu karısı da biraz boğazına düşkündü.

Bol bol paraları olduğu ve hiç çocukları olmadığı için, anlaşılan karı koca, keyif çatmanın kendilerine mubah olduğuna inanıyorlardı. Bu yüzden ikisi de şişmanlayıp tembelleşmişti. Öğle yemeğinden sonra yatak odalarının panjurlarını kapatıp, sanki gece yarısı gibi kuştüyü yataklarında horluyorlardı. Yahudi'nin sürgünlüğü gibi uzun kış gecelerinde yataktan kalkıp kendilerine taşlık, tavuk ciğeri, reçelden oluşan bir ziyafet çekerler, yanında da pancar çorbası ya da elma suyu içerlerdi. Sonra da perdeli yataklarına geri döner, rüyalarında ertesi günün lapasını görürlerdi.

Rabi Nathan kendi kendini döndüren zahire işine pek vakit ayırmazdı. Evin arkasında, kayınpederinden miras kalan, meşe kapılı büyük bir tahıl ambarı vardı. Bahçeye de ahırlar, barakalar ve başka binalar serpiştirilmişti. Çevre köylerdeki yaşlı köylülerin çoğu tahıl ve keteni sadece Nathan'a satarlardı, çünkü diğerleri daha fazla para verdiği halde onun dürüstlüğüne güvenirlerdi. Kimseyi eli boş göndermezdi, hatta bazen bir yıl sonranın ürünü için avans verirdi. Basit köylüler minnettarlıktan ona ormandan topladıkları odunu, karılarının topladığı mantar ve böğürtlenleri getirirlerdi. Gençliğinde dul kalmış orta yaşlı bir uşak evi çekip çeviriyor, hatta işe de yardım ediyordu. Nathan'ın, pazar kurulduğu gün hariç, parmağını bile oynatması gerekmiyordu.

Güzel kıyafetler giymekten ve masal anlatmaktan hoşlanırdı. Yazın, meyve bahçesindeki bir sedire uzanır, ya Yidiş Kutsal Kitap ya da öylesine bir hikâye kitabı okurdu. Şabat günü bir magidin* vaazını dinlemekten hoşlanır, ara sıra evine fakir birini davet ederdi. Pek çok eğlencesi vardı: Mesela karısı Roise Temerl'in ayağını gıdıklamasından hoşlanırdı, karısı da ne zaman istese ayağını gıdıklardı. Karısıyla ikisinin, bahçelerindeki özel mikvelerinde birlikte banyo yaptıkları rivayet olunurdu. Üzerine çiçekler ve yapraklar işlenmiş ipek bir sabahlık ve ayağında ponponlu terliklerle öğleden sonra verandaya çıkar, kehribar piposunu tüttürürdü. Gelen geçen ona selam verir, o da dostane bir tavırla onlara karşılık verirdi. Bazen geçen bir kızı durdurur, havadan sudan birkaç soru sorar, bir espri patlatmadan

* Magid: Halk arasında tanınan, vaazlar veren kişi. (Ed. n.)

bırakmazdı. Cumartesi günü Perek okuduktan sonra, kadınlarla bir sedire oturur, fındık ya da kabak çekirdeği yiyerek dedikodu dinler; toprak ağaları, rahipler ve hahamlarla maceralarını anlatırdı. Gençliğinde bol bol seyahat etmiş, Krakov, Brod ve Danzig'i görmüştü.

Roise Temerl, kocasının hık demiş burnundan düşmüştü. Eskiler derler ya: Karı koca aynı yastıkta yata yata bir kafada olurmuş. Ufak tefek, tombul bir kadın olan Roise'nin yanakları yaşına rağmen dolgun ve pembeydi; minik ağzıysa hiç kapanmazdı. Dua kitaplarını zar zor sökmesini sağlayan İbranicesi, dua salonunun kadınlar bölümünde ona liderlik rolü kazandırmıştı. Gelinleri sinagoga götürür, çocukların sünnet masrafını karşılar, bazen fakir bir kızın çeyizi için para toplardı. Zengin bir kadın olduğu halde hastalara bardak çeker, büyük bir hünerle tavuğun kurbağacığını kesiverirdi. Becerileri arasında nakış ve örgü de vardı. Bir sürü mücevheri, elbisesi, paltosu ve kürkü vardı, bunları güvelerden ve hırsızlardan korumak için meşe sandıklarda saklardı.

Cana yakın tavırları sayesinde kasapta, mikvede ve gittiği her yerde iyi karşılanırdı. Tek üzüntüsü çocuğunun olmayışıydı. Bunu telafi etmek için hayır işleri yapıyordu, öldükten sonra arkasından dua okuması için de bir din âlimine para vermişti. Senelerdir bir kenara koyduğu ihtiyat akçesini çantasıyla birlikte bir yere saklamıştı, altın paraları ara sıra çıkarıp saymaktan büyük keyif duyardı. Ama Nathan ona istediği her şeyi verdiğinden bu parayı nasıl harcayacağını bilmiyordu. Nathan da onun bir kenara koyduğu paradan haberdar olduğu halde bilmezden gelirdi, "Çalınmış su dile tatlı gelir," der, bu zararsız hınzırlığı başına kakmazdı.

II

Hizmetçi Şifra Zirel

Günün birinde eski hizmetçileri hastalandı, çok geçmeden de öldü. Nathan'la karısı karalar bağladılar, bunun tek sebebi kadına adeta akrabaları gibi bağlanmış olmaları değildi; dürüst, çalışkan ve sadık olan hizmetçinin yerine yenisini bulmak

kolay olmayacaktı. Nathan ve Roise Temerl mezarın başında ağladılar, Nathan birinci Kadiş'i okudu. Otuz günlük yas döneminden sonra Yanov'a gidip onun hak ettiği gibi bir mezar taşı alacağına söz verdi. Aslına bakılırsa Nathan'ın bu ölümden fazla kaybı yoktu. Kazancının pek azını harcayan hizmetçi, bir ailesi de olmadığı için her şeyini patronlarına bırakmıştı.

Cenazeden hemen sonra Roise Temerl yeni bir hizmetçi aramaya başladı ama eskisinin yerini tutacak birini bulamıyordu. Frampol kızları hem tembeldiler hem de Roise Temerl'in istediği gibi yemek pişiremiyorlardı. Ona pek çok dul, boşanmış, kocası terk etmiş kadın tavsiye ettiler ama hiçbirinde Roise Temerl'in aradığı özellikler yoktu. Evine getirilen her adaya balığı nasıl hazırladığını, borç çorbasına nasıl terbiye yaptığını, nasıl kek, pasta, çörek pişirdiğini soruyordu; süt ve borç ekşimişse, tavuk fazla sertse, et fazla yağlıysa, Şabat pudingi fazla koyulaşmışsa, lapa çok koyu ya da çok suluysa neler yapılması gerektiği gibi zorlu soruları vardı. Şaşkına dönen kızın dili tutulur, utanç içinde evden ayrılırdı. Bu şekilde haftalar geçti; bütün gündelik işler üzerine kalan, lükse alışmış Roise Temerl, yemek yemenin yemek yapmaktan çok daha kolay olduğunu gayet iyi anlamıştı.

Ben, Başayartıcı, öylece durup Nathan'la karısının açlıktan ölmesini seyredemezdim; onlara bir hizmetçi gönderdim, hem de ne hizmetçi.

Zamoscluydu, hatta Lublin'de zengin ailelerin yanında bile çalışmıştı. Frampol gibi küçük bir yere gelmeyi ilk başta reddetmişti –ağırlığınca altın verseler gelmezdi– ama araya girenler olmuş, Roise Temerl önceki hizmetçiye verdiğinden birkaç gulden fazlasını ödemeyi kabul etmiş, Şifra Zirel de işe girmeye karar vermişti.

Onu ve yüklü bagajını almak için Zamosc'a gönderilen arabanın içinde, bavulları, sepetleri ve bohçalarıyla zengin bir gelin gibi çıkageldi. Yirmili yaşlarını sürse de on sekiz, on dokuzdan fazla göstermiyordu. Saçlarını iki örgü yapıp başının iki yanına iliştirmişti; püsküllü ekose bir şal, kalın pamuklu bir elbise ve dar topuklu ayakkabılar giymişti. Çenesi kurt gibi sivri, dudakları ince, gözleri kurnaz ve küstahtı. Kulaklarına halka

küpeler, boynuna mercan bir kolye takmıştı. Hemen Frampol'un çamuruna, kuyu suyundaki çamur tadına, ev yapımı yamru yumru ekmeğe kusur buldu. İlk gün Rosie Temerl'in ikram ettiği fazlaca kaynamış çorbadan kaşığının ucuyla bir parça alır almaz yüzünü buruşturdu, "Ekşi ve bayat!" olmasından şikâyet etti.

Kendine yardımcı olarak Yahudi ya da Hıristiyan bir kız istedi; Roise Temerl meşakkatli bir araştırmadan sonra Hıristiyan bir kız buldu, mikvecinin gürbüz kızıydı bu. Şifra Zirel emirler yağdırmaya başladı. Kıza yerleri ovmasını, sobayı temizlemesini, örümcek ağlarını almasını buyuruyor, Roise Temerl'e de gereksiz mobilyalardan, çürük sandalye, tabure, masa ve sandıklardan kurtulmasını söylüyordu. Camlar temizlenmiş, tozlu perdeler indirilmiş, odalar daha aydınlık ve ferah bir hal almıştı. Roise Temerl ve Nathan hizmetçinin hazırladığı ilk yemeğe hayran kaldılar. Bir imparator bile bundan iyi aşçı bulamazdı. Çorbadan önce kuzu akciğeri ve karaciğerinden yapılmış, kısmen haşlanıp kısmen kızartılmış bir meze servis edildi, kokusu burunlarını harekete geçirmişti. Çorbaya paprika ve kebere gibi Frampol'da bulunmayan şeyler katılmıştı, yeni hizmetçi belli ki bunları Zamosc'tan getirmişti. Elma suyu, kuru üzüm ve kayısıdan yapılan tatlıya, tarçın, safran ve karanfil konmuş, kokusu da bütün evi sarmıştı. Sonra hizmetçi, Lublin'deki zengin evlerde olduğu gibi hindibalı kahve ikram etti. Öğle yemeğinden sonra Nathan'la karısı her zamanki gibi uyumak istediler ama Şifra Zirel yemekten hemen sonra uyumanın sağlıksız olduğunu, çünkü midedeki buharların beyne çıktığını söyleyerek onları uyardı. Bahçede birkaç tur atmalarını önerdi. Nathan güzel yemeklerden patlayana kadar yemişti, kahve de hafif kafa yapmıştı. Bir yandan yürüyor bir yandan da, "Karıcığım, bu hizmetçi tam bir hazine, değil mi?" deyip duruyordu.

"Umarım kimse onu elimizden almaz," dedi Roise Temerl. İnsanların ne kadar kıskanç olduğunu bildiğinden nazara gelmekten ya da başkalarının kıza daha iyi bir teklif yapmasından korkuyordu.

Şifra Zirel'in onlara hazırladığı harika yemekleri ve mezeleri, pişirdiği nefis hamur işlerini ayrıntısıyla anlatmanın gereği

yok. Komşular Nathan'ın odalarını ve bahçesini tanıyamıyorlardı. Şifra Zirel duvarları kireçlemiş, barakaları ve dolapları temizlemiş, bahçenin otlarını yolacak, çiti ve verandanın tırabzanını tamir edecek birini tutmuştu. Evin hizmetçisi değil de hanımıymış gibi her şeye nezaret ediyordu. Cumartesileri, yemeği önceden hazırlayıp, yünlü elbisesi ve topuklu ayakkabılarıyla yürüyüşe çıktığında, sadece sıradan işçiler ve fakir kızlar değil, iyi ailelere mensup kadınlarla erkekler de ona bakardı. Eteğini zarafetle tutarak, başı yukarıda yürürdü. Yardımcısı, mikvecinin kızı, meyve ve kurabiye dolu bir sepetle peşinden gelirdi, çünkü Yahudiler Şabat günü paket taşıyamazdı. Evlerinin önlerindeki sedirlerde oturan kadınlar onu seyreder ve başlarını sallarlardı. "Bir toprak ağasının karısı kadar gururlu!" derlerdi, Frampol'da fazla kalmayacağını da eklerlerdi.

III

Günaha Teşvik

Bir salı günü Roise Temerl, hastalanan kız kardeşini ziyaret etmek için Yanov'a gittiğinde, Nathan Hıristiyan kızdan kendisine buhar banyosu hazırlamasını istedi. Kolları, bacakları, kemikleri sabahtan beri ağrıyordu ve bunun tek çaresinin bol bol terlemek olduğunu biliyordu. Kız tuğlaların etrafına bol bol odun dizdikten sonra ateşi yaktı, küveti suyla doldurdu ve mutfağa geri döndü.

Ateş közlenince Nathan soyundu, sonra da kızarmış tuğlaların üzerine bir kova su döktü. Mikve buhar doldu. Nathan, buharın bütün sıcaklığı ve yoğunluğuyla toplandığı üst basamağa çıktı, önceden hazırladığı bir çalı süpürgesiyle kendine vurmaya başladı. Genelde bu işi yapmasına Roise Temerl yardım ederdi. Terlesin diye tuğlalara su dökerdi, sonra da Nathan aynı şeyi onun için yapardı. Birbirlerini çalı süpürgesiyle dövdükten sonra Roise Temerl onu tahta fıçıda yıkar ve saçlarını tarardı. Ama bu sefer Roise Temerl, Yanov'a hasta kız kardeşine gitmişti, Nathan da onun dönmesini beklemenin iyi bir fikir olduğunu düşünmüyordu, çünkü baldızı çok yaşlıydı, ölebilirdi,

o zaman da Roise Temerl'in orada yedi gün kalması gerekirdi. Daha önce hiç tek başına banyo yapmamıştı. Buhar her zamanki gibi kısa sürede dağıldı. Nathan aşağı inip tuğlalara su dökmek istedi ama ayakları ağırlaşmıştı, çok üşeniyordu. Kocaman göbeğiyle sırt üstü yatmış, süpürgeyle kendini dövüyor, dizlerini, bileklerini ovuşturuyor, dumanın kararttığı tavandaki eğri kirişe bakıyordu. Bir çatlaktan masmavi gökyüzü görünüyordu. Elul ayıydı ve Nathan hüzne kapılmıştı. Baldızının hayat dolu, genç bir kadın olduğu günler geliyordu aklına, şimdiyse ölüm döşeğindeydi. Kendisinin de sonsuza kadar badem ezmesi yeyip, ördeğin göğsünden alınmış yumuşak tüylerden yapılma yorganına sarınamayacağını düşündü, çünkü günün birinde o karanlık mezara konacaktı, gözleri bezlerle bağlanmış olacaktı, Roise Temerl'in karısı oldu olalı, neredeyse elli yıldır el üstünde tuttuğu bu gövdeyi kurtlar kemirecekti.

Nathan ruhunun derinliklerini yoklayarak sırt üstü yatıyordu ki, zincirin şıkırdadığını, kapının gıcırdadığını duydu. İçeri girenin Şifra Zirel olduğunu görünce çok hayret etti. Ayakları çıplaktı, başına beyaz bir başörtüsü bağlamıştı, üzerinde de sadece bir kombinezon vardı. Boğulur gibi bir sesle, "Hayır!" diye bağırdı ve örtünmeye hamle etti. Sıkıntıyla başını sallayarak ondan dışarı çıkmasını istedi ama Şifra Zirel, "Korkmayın efendim, sizi yemem," dedi.

Sıcak tuğlaların üzerine bir kova su döktü. Odayı bir tıslama sesi doldurdu, beyaz buharlar hızla yükselerek Nathan'ın uzuvlarını yaktı. Sonra Şifra Zirel basamakları tırmanıp Nathan'ın yanına gitti ve çalı süpürgesini alıp ona vurmaya başladı. Nathan öyle şaşırmıştı ki dili tutulmuştu. Nefesi kesilmişti, neredeyse basamaklardan aşağı yuvarlanacaktı. Bu esnada Şifra Zirel onu süpürgeyle dövmeye ve yanında getirdiği bir kalıp sabunla sabunlamaya devam ediyordu. Sonunda kendini toparlayıp, "Senin derdin nedir? Ayıp, utan!" dedi.

"Utanacak ne var ki?" diye sordu hizmetçi, rahat bir tavırla. "Efendime bir zararım dokunmaz..."

Uzun uzun Nathan'a masaj yaptı, sabunla ovdu, duruladı, sonunda efendisi de bu şeytan kadının Roise Temerl'den daha becerikli olduğunu kabul etti. Elleri de daha yumuşaktı; vücu-

dunu gıdıklıyor, şehvetini uyandırıyorlardı. Çok geçmeden Elul ayında olduklarını, Nedamet Dönemine birkaç gün kaldığını unuttu ve hizmetçiye kapının tahta sürgüsünü çekmesini söyledi. Sonra titrek bir sesle ona teklifte bulundu.

"Asla olmaz beybaba!" dedi kız kararlılıkla, üzerine bir kova su fırlattı.

"Neden ki?" diye sordu, boynundan, göbeğinden, başından, kolları ve bacaklarından sular süzülüyordu.

"Çünkü ben kocama aitim."

"Ne kocası?"

"Tanrı izin verirse günün birinde beni alacak adam."

"Yapma Şifra Zirel," dedi. "Sana istediğini alırım – mercan bir kolye ya da broş."

"Nefesini tüketme," dedi.

"En azından bir öpücük ver!"

"Bir öpücük yirmi beşe patlar," dedi Şifra Zirel.

"Grosz mu yoksa üç kuruşluklardan mı?" diye sordu Nathan. Şifra Zirel, "Gulden," dedi.

Nathan düşündü. Yirmi beş gulden az para değildi. Ama ben ona sonsuza kadar yaşamayacağını hatırlattım, geride birkaç gulden az bırakmasında ne zarar vardı? Bunun üzerine fiyata razı oldu.

Şifra Zirel üzerine eğildi ve boynuna sarılarak onu dudaklarından öptü. Bu yarı öpücük yarı ısırık nefesini kesti. İçinde şehvet uyandı. Kollarıyla bacakları titrediğinden basamaklardan aşağı inemiyordu, bu yüzden de onu Şifra Zirel aşağı indirdi, hatta bornozunu bile o giydirdi. "Senin de ne menem bir şey olduğun anlaşıldı..." diye mırıldandı Nathan.

"Bana hakaret etme Rabi Nathan," diye karşı çıktı kız. "Ben temizim."

"Bir domuzun ayağı kadar temiz," diye düşündü Nathan. Ona kapıyı açtı. Görülmediğinden emin olmak için endişeyle sağa sola baktıktan sonra kendisi de çıktı. "Ya gerçekten öyle bir şey olsaydı!" diye mırıldandı. "Ne yüzsüzlük! Tam bir orospu!" Bir daha onun yanına bile yaklaşmamaya karar verdi.

IV

Uykusuz Geceler

Nathan geceleyin ipek çarşaflı, ördek tüyü yatağında, başının altında üç yastıkla yatıyordu ama karım Lilit ve dostları yüzünden uykusu kaçmıştı. Gözleri kapanıyordu ama uyanıktı; rüya görmeye başladı ama gördüklerinden korktu ve irkilerek doğruldu. Görünmeyen biri kulağına bir şey fısıldamıştı. Bir an susadığını zannetti. Sonra ateşi çıkmış gibi geldi. Yatağından çıkıp terlikleriyle sabahlığını giydi ve su içmek için mutfağa gitti. Fıçıya eğildiğinde ayağı kaydı, neredeyse içine düşecekti. Birdenbire Şifra Zirel'i genç bir adam gibi arzuladığını fark etti. "Bana neler oluyor böyle?" diye mırıldandı, "Bu olsa olsa şeytanın oyunudur." Odasına gitmek için mutfaktan çıktı ama ayakları onu hizmetçinin uyuduğu küçük odaya götürdü. Kapıda durup içeriyi dinledi. Sobanın arkasından bir hışırtı geldi ve kuru tahtalar gıcırdadı. Dışarıda bir fenerin solgun ışığı belirdi; bir iç çekiş duyuldu. Nathan Elul ayında olduklarını hatırladı, Tanrıdan korkan Yahudiler Selihot dualarını okumak için şafak vakti kalkarlardı. Tam arkasını dönecekti ki, hizmetçi kapıyı açıp tedirgin bir sesle, "Kim var orda?" dedi.

"Benim," diye fısıldadı Nathan.

"Efendim ne isterlerdi?"

"Bilmiyor musun?"

Biraz homurdandıktan sonra ne yapacağını bilmiyormuş gibi sustu. Sonra, "Yatağınıza dönün efendim. Konuşmanın faydası yok," dedi.

"Ama uyuyamıyorum," diye sızlandı Nathan, arada bir Roise Temerl'e karşı da kullandığı bir ses tonuyla. "Beni kovma!"

"Hemen gidin efendim," dedi Şifra Zirel, öfkeli bir sesle, "yoksa bağırırım!"

"Sus. Seni asla zorlamam, Tanrı esirgesin. Senden hoşlanıyorum. Seni seviyorum."

"Madem efendim beni seviyor, o zaman benimle evlensin."

"Nasıl olur! Benim karım var!" dedi Nathan şaşkınlıkla.

"Olsun, ne fark eder? Boşanma diye bir şey yok mu?" diyerek üzerine yürüdü kadın.

"Bu, kadın değil iblis," diye düşündü Nathan. Ondan ve konuşmalarından korktuğu için şaşkın ve hareketsiz, kapının pervazına yaslanıp kalmıştı. Elul ayı boyunca gücünün doruğunda olan Yüce Ruh ona –Yidişten okuduğu– *Doğruluğun Ölçüsü*'nü hatırlattı; toprak ağalarının karıları, dişi-şeytanlar, fahişeler tarafından baştan çıkarılan ama teslim olmaya direnen dindar adamların hikâyeleriydi bunlar. "Yarın ilk iş onu sepetleyeceğim, gerekirse bir yıllık maaşını da veririm," diye karar verdi. Ama, "Senin neyin var? Ben karımla neredeyse elli yıldır birlikteyim! Onu neden boşayayım ki?" dedi.

"Elli yıl yeter," dedi yüzsüz hizmetçi.

Bu küstahlığı ona itici gelmek yerine, gözünde kadının çekiciliğini daha da artırıyordu. Gidip yatağının kenarına oturdu. Kızdan kötücül bir sıcaklık yükseliyordu. Güçlü bir arzunun esiri olarak, "Onu nasıl boşarım? Razı olmaz ki," dedi.

"Razı olmasa da boşayabilirsin," dedi hizmetçi, belli ki bu konularda pek bilgiliydi.

İltifatlar ve vaatler fikrini değiştirmeye yetmiyordu. Nathan'ın bütün ikna gayretlerine kulağını tıkadı. Nathan yatağına döndüğünde gün ağarmıştı bile. Yatak odasının duvarları tual gibi griydi. Bir kül yığını üzerinde parlayan közler gibi güneş doğudan yükseldi, cehennem ateşi gibi kıpkırmızı bir ışık saçıyordu. Pencerenin pervazına konan bir karga, kötü haber getirmiş gibi, kıvrık siyah gagasıyla gaklamaya başladı. Nathan iliklerine kadar titredi. Artık kendi efendisi olmadığını, dizginlerini eline geçiren Kötü Ruhun onu engeller ve kötülüklerle dolu günah yoluna sürdüğünü hissediyordu.

O andan sonra Nathan bir an huzur bulmadı.

Karısı Roise Temerl, Yanov'da kız kardeşi için yedi günlük yas tutarken, o her gece uyandı ve her seferinde onu reddeden Şifra Zirel'in yanına gitti.

Rica etti, yalvardı, pahalı hediyeler vaat etti, yüklü bir çeyiz ve mirasına dahil edilme sözü verdi ama başarılı olamadı. Bir daha onun yanına gitmemek için yeminler etti ama her seferinde yeminini bozdu. Saygın bir adama yakışmayacak aptalca sözler

ediyor, kendini küçük düşürüyordu. Gidip kızı uyandırdığında, kız onu kovmakla kalmıyor, azarlıyordu da. Karanlıkta kendi odasından onunkine giderken kapılara, dolaplara, sobalara çarpıyor, sağını solunu yaralıyordu. Bir keresinde içi sabunlu su dolu bir kovayı devirmişti. Bardaklar, tabaklar kırmıştı. Mezmurlardan ezbere bildiği bir bölümü okumaya çalıştı ve benim ağımdan onu kurtarması için Tanrıya yalvardı ama kutsal sözler dudaklarında çarpılıyor, zihnini murdar fikirler karıştırıyordu. Yatak odasına benim doldurduğum ateşböcekleri, sinekler, güveler ve sivrisinekler sürekli vızıldıyorlardı. Nathan, gözleri ardına kadar açık, kulakları tetikte, her hışırtıyı dinleyerek uyumadan yatıyordu. Horozlar ötüyor, su birikintilerinde kurbağalar vıraklıyor, cırcırböcekleri ciyaklıyor, tuhaf ışıklar parıldayıp sönüyordu. Küçük bir cin ona sürekli hatırlatıyordu: Aptallık etme, Rabi Nathan, seni bekliyor; erkek misin fare misin görmek istiyor. Cin mırıldanıyordu: İster Elul olsun ister olmasın kadın kadındır, bu dünyada tadına varmazsan, öteki dünyada çok geç kalmış olursun. Nathan, Şifra Zirel'e sesleniyor, ondan cevap bekliyordu. Çıplak ayakların pıtırtısını duymuş, karanlıkta vücudunun ya da kombinezonunun beyazlığını görmüş gibi oluyordu. Sonunda ateşten titreyerek yatağından kalkıp onun odasına gidiyordu. Ama o inat ediyordu. "Ya ben ya hanımım," diyordu. "Odana dön efendi!"

Arkasından da tozlu bir süpürgeyle sırtına bir tane indiriyordu. Bunun üzerine Frampol'un en zengin adamı, genciyle yaşlısıyla herkesin saydığı Rabi Nathan Jozefover, yenilmiş ve sopalanmış bir halde perdeli yatağına dönüyor, sabaha kadar ateşli ateşli dönüp duruyordu.

V

Orman Yolu

Roise Temerl, Yanov'dan dönüp de kocasını görünce korkuya kapıldı. Yüzü kül rengiydi; gözlerinin altında torbalar oluşmuştu; simsiyah sakalına kırlar düşmüştü; göbeği gevşemiş, boş bir çuval gibi sarkıyordu. Çok hastaymış gibi ayaklarını sürüyordu. "Vay başıma gelenler, bundan daha sağlamlarını

bile mezara koyuyorlar!" diye bağırdı Roise Temerl. Hemen onu sorguya çekti ama kocası ona doğruları söyleyemediğinden başının ağrıdığını, kalbinin sıkıştığını, sancılandığını filan söyledi. Roise Temerl kocasını görmek ve onunla birlikte keyif çatmak için can attığı halde hemen bir araba hazırlanmasını emretti ve ona Lublin'e doktora gitmesi gerektiğini söyledi. Bir çantanın içini kurabiyeler, reçeller, meyve suları ve başka türlü yiyeceklerle doldurduktan sonra, kocasına, en iyi doktorları bulmasını, onların verdiği tedavileri uygulamasını, parayı hiç sakınmamasını tembihledi. Şifra Zirel de efendisini uğurlamaya geldi, köprüye kadar yürüyerek arabaya eşlik etti ve ona acil şifalar diledi.

Gecenin ilerleyen saatlerinde, dolunayın ışığında, araba, gölgesi önünde orman yolunda ilerlerken, ben, yani Şeytan, Rabi Nathan'a gidip sordum: "Nereye gidiyorsun?"

"Görmüyor musun? Doktora."

"Senin derdine doktor derman olamaz," dedim.

"Madem öyle ne yapayım? Yaşlı karımı boşayayım mı?"

"Neden olmasın?" dedim. "İbrahim sırf Sara'yı tercih ettiği için, cariyesi Agar'ı yanına sadece bir şişe su vererek çöle salmamış mıydı? Ya sonra, Ketura'yı alıp ondan altı oğul sahibi olmamış mıydı? Bütün Yahudilerin hocası Musa, Zippora'ya ilaveten Kuşlu bir kadınla da evlenmemiş miydi? Kız kardeşi Miryam onun aleyhine konuştuğunda cüzama yakalanmamış mıydı? Şunu bilesin Nathan, senin kaderinde kızların ve oğulların olması gerektiği yazıyor, şeriata göre Roise Temerl'i evlendikten sonra on yıl içinde boşaman gerekirdi. Çocuk sahibi olmadan bu dünyadan ayrılmayacaksın, bunun için sana Şifra Zirel gönderildi, kucağında yatacak, hamile kalacak ve sağlıklı çocuklar doğuracak; sen öldükten sonra çocukların ardından Kadiş okuyup, mallarını miras alacaklar. Bu yüzden de direnmeye çalışma Nathan, takdiri ilahi böyle, bunu yerine getirmezsen kısa sürede ölürsün, Roise Temerl her halükârda dul kalır, sen de cehenneme gidersin."

Nathan bu sözleri duyunca korktu. Tepeden tırnağa titreyerek, "Madem öyle, neden Lublin'e gidiyorum? Sürücüye Frampol'a dönmesini emredersem daha iyi olur," dedi.

Ben hemen atıldım: "Hayır Nathan. Ne yapacağını karına neden söyleyesin ki? Onu boşayıp yerine bir hizmetçi almayı düşündüğünü söylersen çok üzülür ve seninle hizmetçiden intikam almaya kalkabilir. Sen iyisi mi Şifra Zirel'in öğüdünü tut. Lublin'den boşanma kâğıtlarını al ve onları gizlice karının elbiselerinin arasına koy; böylece boşanmış sayılırsın. Sonra doktorların bir ur yüzünden seni Viyana'ya ameliyata gönderdiğini söylersin. Gitmeden önce bütün parayı yanına alırsın ve karına sadece evi, mobilyaları, bir de özel eşyalarını bırakırsın. Evden iyice uzaklaştıktan, Şifra Zirel'i de yanına aldıktan sonra, Roise Temerl'e onu boşadığını haber verirsin. Böylece bir rezaletten kurtulursun. Ama sakın oyalanma Nathan çünkü Şifra Zirel fazla beklemez; eğer seni terk ederse cezalandırılırsın, mahvolursun, hem bu dünyayı hem de öte dünyayı kaybedersin."

Dindar, dinsiz daha pek çok laf söyledim, şafak vakti uykuya daldığında da gözlerinin önüne Şifra Zirel'i çırılçıplak getirdim ve doğuracağı kıvırcık saçlı kız ve erkek çocukları gösterdim, ona yapacağı hayali yemekleri tattırdım: Cennet gibiydiler. Bu rüyadan açlıkla uyandı ve tıka basa yedi. Şehre yaklaşırken araba bir handa durdu, orada Nathan'a kahvaltı verdiler ve yumuşak bir yatak hazırladılar. Ama onun damağında rüyasında yediği yemeklerin tadı kalmıştı. Dudaklarında Şifra Zirel'in öpücüklerini hisseder gibiydi. Özleme yenik düşerek hemen üzerine paltosunu giydi, hancıya da tüccarlarla buluşacağı için acele etmesi gerektiğini söyledi.

Onu yönlendirdiğim bir arka sokakta, beş guldene boşanma kâğıtları yazan ve yasanın gerektirdiği gibi şahitlere imzalatan, sefil bir arzuhalci buldu. Sonra bir eczaneden çeşit çeşit şişeler ve haplar alarak Frampol'a geri döndü. Karısına üç doktora muayene olduğunu, karnında bir ur bulduklarını ve hemen Viyana'ya gidip büyük uzmanlar tarafından tedavi edilmesi gerektiğini söyledi, yoksa bir yıla kalmaz ölecekti. Bu hikâyeyle sarsılan Roise Temerl, "Para da neymiş? Senin sağlığın benim için daha önemli," dedi. O da kocasına eşlik etmek istiyordu ama Nathan karısını ikna etti: "Yolculuk masrafları iki katına çıkar; hem buradaki işlerle de birinin ilgilenmesi lazım. Sen burada kal, Tanrının izniyle her şey yolunda giderse geri döne-

rim, birlikte mutlu bir hayat süreriz." Uzun lafın kısası, Roise Temerl razı oldu ve Frampol'da kaldı.

Aynı gece Roise Temerl uykuya daldığında, Nathan yataktan kalkıp boşanma kâğıtlarını sandığına koydu. Aynı zamanda Şifra Zirel'in odasına gidip ona ne yaptığını anlattı. Kadın ona sarıldı, onu öptü ve onun için sadık bir eş, çocukları için de iyi bir anne olacağına söz verdi. Ama içten içe onunla alay ediyordu: Seni ihtiyar salak, bir fahişeye âşık olmak ne demekmiş görürsün.

Şimdi ihtiyar günahkâr Nathan Jozefover'i ben ve dostlarımın nasıl herkesi gören ama kimseye görünmeyen bir adam olmaya zorladığını anlatacağım, kemikleri asla layıkıyla gömülmeyecekti çünkü zamparalığın cezası buydu.

VI

Nathan Geri Dönüyor

Aradan bir yıl geçmişti; Roise Temerl'in artık ikinci bir kocası vardı, kendisi boşandığı sıralarda karısını kaybeden Frampollu bir tahıl tüccarı olan Moşe Mekeles'le evlenmişti. Moşe Mekeles ufak tefek, kızıl sakallı, kalın kaşlı ve delici sarı gözleri olan bir adamdı. Genellikle Frampol hahamıyla kavga eder, dua ederken iki muska takardı. Bir su değirmeni vardı. Hep unla kaplı olurdu. Önceden de zengindi ama Roise Temerl'le evlendikten sonra onun tahıl ambarlarını ve müşterilerini devralmış, işi iyice büyütmüştü.

Roise Temerl onunla niçin evlenmişti? Bir kere, araya birileri girmişti. İkincisi, kendini yalnız hissediyordu ve bir başka kocanın Nathan'ın yerini biraz da olsa dolduracağını düşünmüştü. Üçüncüsü, ben, yani Başayartıcı, onun evlenmesini istiyordum. Evlendikten sonra büyük hata yaptığını anladı. Moşe Mekeles'in tuhaf huyları vardı. Sıska bir adamdı, karısı da onu şişmanlatmak istiyordu ama kadının yaptığı hamur tatlılarına, gözlemelere, tavuklara hiç dokunmuyordu. Ekmekle sarımsak, kabuklu patates, soğan, turp ve günde bir kere ince bir dilim haşlanmış biftek yiyordu. Lekeli kaftanının önünü hiç iliklemezdi; pantolo-

nu düşmesin diye beline sicim bağlardı, Roise Temerl'in onun için ısıttığı banyoya girmezdi, gömleğini ya da çamaşırlarını da zorla değiştirirdi. Dahası eve pek az uğrardı; ya iş gezilerine çıkar ya da cemaat toplantılarına katılırdı. Geç yatar, yatakta inler ve horlardı. Güneşle birlikte kalkar, arı gibi mırıldanıp dururdu. Roise Temerl altmış yaşına merdiven dayamış olduğu halde, herkesin sevdiği şeyden elini eteğini çekmiş değildi ama Moşe Mekeles bu işi nadiren ve sadece görev icabı yapardı. Kadın en sonunda basiretinin bağlandığına kanaat getirmişti ama yapacak ne vardı? Gururunu bir kenara bırakıp sessizce katlanıyordu.

Elul ayında bir ikindi vakti Roise Temerl bulaşık suyunu dökmeye çıktığında tuhaf birini gördü. Bir çığlık attı; leğen elinden düştü, sular ayaklarına döküldü. On adım ötede eski kocası Nathan duruyordu. Dilenci gibi giyinmişti, kaftanı yırtık pırtıktı, beline bir parça urgan tutturmuştu, ayakkabıları lime limeydi, başında da bir şapkanın sadece astarı vardı. O eski pembe yüzü sararmış, sakalı kırlaşmıştı; gözlerinin altı torba torbaydı. Yere indirdiği kaşlarının altından Roise Temerl'e baktı. Kadına bir an öyle geldi ki, Nathan ölmüştü, bu karşısındaki onun hayaletiydi. Neredeyse ona bağıracaktı: Vah zavallı Ruh, yerine geri dön! Ama bu olay güpegündüz meydana geldiği için kısa sürede şaşkınlığını yendi ve titreyen bir sesle sordu: "Gözlerim beni yanıltıyor mu?"

"Hayır," dedi Nathan. "Benim."

Karı koca, uzun müddet birbirlerine bakarak öylece durdular. Roise Temerl öyle hayrete düşmüştü ki konuşamıyordu. Bacakları titremeye başladı, düşmemek için bir ağaca tutundu.

"Vay başıma gelenler, sana ne oldu böyle?" diye bağırdı.

"Kocan evde mi?" diye sordu Nathan.

"Kocam mı?" kafası karışmıştı, "Yok..."

Roise Temerl tam onu içeri davet edecekti ki, yasalara göre onunla aynı çatı altında bulunmasının yasak olduğunu hatırladı. Aynı zamanda hizmetçinin onu hatırlayacağından korkuyordu. Eğilip yerden leğeni aldı.

"Ne oldu?" diye sordu.

Nathan kesik kesik, Şifra Zirel'le Lublin'de buluştuğunu, onunla evlendiğini ve birlikte Macaristan'daki akrabalarının

yanına gitmeyi kabul ettiğini anlattı. Kadın, sınıra yakın bir handa, giysileri de dahil her şeyini çalarak kayıplara karışmıştı. O zamandan beri bütün ülkeyi yürüye yürüye dolaşıyor, düşkünlerevinde yatıyor, dilenciler gibi evleri geziyormuş. İlk başta, tekrar evlenebilmek için yüz hahamın imzaladığı bir ferman almayı düşünmüş, bunun için de Frampol'a doğru yola koyulmuş. Sonra Roise Temerl'in tekrar evlendiğini duymuş ve ondan af dilemeye gelmişti.

Gözlerine inanamayan Roise Temerl ona bakmaktan kendini alamıyordu. Nathan bir dilenci gibi eğri büğrü sopasına dayanmış, gözlerini yerden hiç kaldırmamıştı. Kulaklarından ve burnundan kıllar fışkırıyordu. Yırtık ceketinin altından bir çuval, onun yırtığından da eti görünüyordu. Adeta küçülmüştü.

"Ahaliden seni gören oldu mu?" diye sordu.

"Hayır. Tarlaların ordan geldim."

"Vay başıma gelenler. Ben seni ne yapayım şimdi?" diye inledi. "Evliyim ben."

"Senden hiçbir şey istemiyorum," dedi Nathan. "Elveda."

"Gitme!" dedi Roise Temerl. "Ah ne bahtsızım!"

Yüzünü elleriyle kapatarak hıçkırmaya başladı. Nathan yanına sokuldu.

"Benim için dertlenme," dedi. "Daha ölmedim."

"Keşke ölseydin," dedi eski karısı. "Daha mutlu olurdum."

Ama ben, Başyıkıcı, daha bütün sinsi numaralarımı harcamamıştım. Günah kefesiyle ceza kefesi daha dengelenmemişti. Bu yüzden de zekice bir hamleyle kadınla merhametin diliyle konuşmaya başladım zira gayet iyi bilinir ki, merhamet de diğer bütün duygular gibi hem iyi hem kötü amaçlara hizmet edebilir. Roise Temerl, dedim, o senin kocan; onunla elli yıl birlikte yaşadın, şimdi böyle düştü diye onu reddedemezsin. "Ne yapayım öyleyse? Burada durup, herkesin beni ayıplamasına meydan veremem," deyince, hemen bir öneride bulundum. Titreyerek gözlerini kaldırdı ve Nathan'a peşinden gelmesini söyledi. Adam, evin hanımının her dediğini yapan bütün fakir ziyaretçiler gibi uysal bir tavırla peşine düştü.

VII

Harabenin Sırrı

Bahçede ambarın arkasında, mikvenin yanında, seneler önce Roise Temerl'in ana babasının oturduğu bir evin harabesi vardı. Artık içinde kimse oturmuyordu, alt kat pencerelerine tahtalar çakılmıştı, yine de ikinci katta iyi durumda birkaç oda vardı. Çatısına güvercinler tünerdi, oluklarının altına serçeler yuva yapmıştı. Bacaya eski bir süpürge sokulmuştu. Nathan eskiden hep bu evi yıktırmak isterdi ama Roise Temerl, kendisi hayatta oldukça baba evini yıktırmamakta kararlıydı. Tavan arası eski süprüntüler ve çaputlarla doluydu. Okul çocukları gece yarısı harabede ışıklar görüldüğünü, bodrumunda iblisler yaşadığını söylerdi. Roise Temerl, Nathan'ı oraya götürmüştü. İçeri girmek kolay değildi. Dikenli ve yakıcı otlar girişi kapamıştı. Roise Temerl'in eteği tırnak kadar keskin dikenlere takılıyordu. Her yerde küçük köstebek tümsekleri oluşmuştu. Açık kapının önünü kalın bir örümcek ağı perdesi örtmüştü. Roise Temerl, bir dal parçasıyla ağları temizledi. Basamaklar çürüktü. Bacakları ağırlaşmıştı, Nathan'ın koluna yaslanmak zorunda kalıyordu. Müthiş bir toz bulutu kalktı ve Nathan öksürüp tıksırmaya başladı.

"Beni nereye götürüyorsun?" diye sordu hayretle.

"Korkma," dedi Roise Temerl. "Her şey yolunda."

Onu harabede bırakıp eve döndü. Hizmetçiye izin verdi, o zaten dünden razıydı. Kadın gidince Roise Temerl hâlâ Nathan'ın kıyafetleriyle dolu olan dolapları açtı, sandıktan çamaşırlarını çıkarttı ve bütün hepsini harabeye götürdü. Sonra tekrar eve döndü; mutfaktaki pilav, güveç, paçalı işkembe, beyaz ekmek ve erik hoşafını bir sepete koyup ona götürdü. Nathan yemeği çalakaşık mideye indirip hoşafı da başına diktikten sonra, Roise Temerl kuyudan bir kova su çekti ve ona başka bir odaya gidip yıkanmasını söyledi. Gece oluyordu ama alacakaranlık epeyce uzun sürdü. Nathan, Roise Temerl'in dediğini yaptı, yan odadan su şıkırtılarıyla iç çekişler geliyordu. Sonra elbiselerini değiştirdi. Roise Temerl onu gördüğünde gözlerinden yaşlar boşandı. Pencereden giren ay ışığı odayı gündüz gibi aydınlatıyordu; temiz gömleği, çiçek ve yaprak nakışlı sa-

bahlığı, ipek takkesi ve kadife terlikleriyle Nathan yine eskisi gibi görünüyordu.

Tesadüf bu ya, Moşe Mekeles şehir dışındaydı, Roise Temerl'in de acelesi yoktu. Tekrar eve gidip yatak yorganla geri döndü. Yapılması gereken tek şey, tahtalardan karyolamsı bir şey ayarlamaktı. Birileri görür diye mum yakmaktan çekinen Roise Temerl karanlıkta Nathan'la birlikte tavan arasına tırmandı, el yordamıyla birkaç tiriz buldular. Sonra bu tahtaların üzerine döşeği yayıp çarşafı örttüler, üstüne de bir yastık koydular. Eski karısı, Nathan yatarken atıştırsın diye ona reçel ve kurabiye getirmeyi bile unutmamıştı. Ancak bütün bu işler bittikten sonra dinlenmek için sarsak bir tabureye oturdu. Nathan yatağın ucunda oturuyordu.

Uzun bir sessizlikten sonra, "Neye yarar? Yarın gitmek zorundayım," dedi.

"Neden yarın gidecekmişsin?" dedi Roise Temerl. "Dinlen biraz. Düşkünlerevinde pineklemek için daha çok zamanın olacak."

Gece geç vakitlere kadar konuşarak, mırıldanarak oturdular. Roise Temerl bir ağlıyor bir susuyor, tekrar ağlamaya başlıyor, tekrar sakinleşiyordu. Nathan'ın hiçbir ayrıntıyı atlamadan ona her şeyi itiraf etmesi için ısrar ediyordu, bunun üzerine Nathan tekrar Şifra Zirel'le nasıl buluştuklarını, nasıl evlendiklerini, kendisini Presburg'a gitmeye nasıl ikna ettiğini, handa onunla bütün geceyi nasıl tatlı sözler ve aşk oyunlarıyla geçirdiğini anlattı. Gün ağarırken Nathan uyuyakaldığında Roise Temerl ayağa kalkıp boynundaki torbayı çıkardı. Nathan ona, utanmayı sıkılmayı nasıl unutmak zorunda kaldığını, dilenci yatakhanelerinde yattığını ve yabancıların sofralarında yemek yediğini de anlatmıştı. Bu hikâyeye çok öfkelendiği, ona mankafa, şaşkın, salak, budala, eşek dediği halde, kalbi parça parça olmuştu.

"Şimdi ne yapmalı?" diye kendi kendine mırıldanıp duruyordu. Ben, Kötüler Kötüsü, hemen cevabı verdim: Onu bırakma. Dilenci hayatı ona göre değil. Utançtan ve kederden ölebilir. Roise Temerl, evli bir kadın olduğundan onunla birlikte olmaya hakkı olmadığını söylediğindeyse, şöyle dedim: Elli yıllık müşterek hayatın birbirine kaynaştırdığı iki ruhu, bir boşanma belgesi-

nin on iki satırı ayırabilir mi? Bir ağabeyle bir kardeş, kanunla iki yabancıya dönüştürülebilir mi? Nathan senin bir parçan değil mi? Onu her gece rüyalarında görmüyor musun? Bütün servetin onun çalışkanlığı ve gayretinin sonucu değil mi? Moşe Mekeles de ne oluyor? Bir yabancı, bir hödük. Cennette Moşe Mekeles'in ayak taburesi olmaktansa, Cehennemde Nathan'la birlikte yanmak daha iyi değil mi? Ayrıca ona bir hikâye kitabında anlatılan bir olayı da hatırlattım; karısı ayı terbiyecisiyle kaçan bir toprak ağası sonradan onu affetmiş, tekrar evine almıştı.

Frampol kilisesinin çanı on biri çaldığında Roise Temerl evine döndü. Perdeli, gösterişli yatağında ateşi varmış gibi dönüp duruyordu. Uzun müddet Nathan penceresinin altında onu bekledi. Elul göğü yıldız doluydu. Sinagogun çatısındaki baykuş insan gibi haykırıyordu. Kedilerin acı miyavlamaları ona doğum yapan kadınları hatırlatıyordu. Cırcırböcekleri ötüşüyor, sanki görünmez testereler ağaç gövdelerini kesiyordu. Bütün gece otlayan atların kişnemeleri çobanların bağrışlarıyla birlikte çayırlardan yankılanıyordu. Nathan üst katta kaldığından tek bakışta bütün kasabayı görebiliyordu; sinagogu, kiliseyi, mezbahayı, mikveyi, pazar yerini ve Hıristiyanların yaşadığı ara sokakları. Kendi bahçesindeki her bir barakayı, ambarı, tahta perdeyi seçebiliyordu. Bir keçi bir ağacın kabuğunu kemiriyordu. Tarla sıçanı ambardan çıkmış, yuvasına dönüyordu. Nathan uzun uzun seyretti. Etrafındaki her şey tanıdık, yine de yabancıydı, gerçekti ama hayal gibiydi, sanki artık yaşayanlar arasında değildi – sadece ruhu orada süzülüyordu. Kendisine uyan İbranice bir söz olduğunu hatırladı ama tam olarak çıkaramadı. Kendini epey zorladıktan sonra nihayet hatırladı: *Görülmeden gören.*

VIII
Görülmeden Gören

Frampol'da hizmetçisiyle kavga eden Roise Temerl'in, onu anlaşması dolmadan işten çıkardığı dedikodusu yayılmıştı. Bu haber ev kadınlarını şaşırtmıştı, çünkü kız çalışkanlığı ve dürüstlüğüyle tanınıyordu. Aslında Roise Temerl kızı, Nathan'ın

harabede yaşadığını keşfetmesin diye kovmuştu. Günahkârları ayartırken her zaman yaptığım gibi, çifti bunun geçici bir şey olduğuna, Nathan'ın sadece yorgunluğunu atlatana kadar kalacağına inandırmıştım. Ama Roise Temerl'in gizli misafirinin varlığından memnuniyet duymasını, Nathan'ın da kaldığı yerde keyfinin yerinde olmasını sağlamıştım. Her görüşmelerinde ileride ayrılacaklarından söz etseler de, Roise Temerl, Nathan'ın mekânına orada kalıcıymış gibi bir hava vermişti. Ona leziz yemekler pişirmeye ve kaldığı yere taşımaya devam ediyordu. Bir iki gün içinde Nathan'ın görünümünde büyük değişiklik meydana gelmişti. Hamur işleriyle pudinglerden yanakları pembeleşmiş, zenginler gibi yine göbek salmıştı. Yine nakışlı gömlekler, kadife terlikler, ipek sabahlıklar giyiyor, batist mendiller kullanıyordu. Boş boş oturmaktan sıkılmasın diye Roise Temerl ona Kutsal Kitap'ın Yidiş çevirisini, *Geyiğin Mirası*'nın bir nüshasını, ayrıca çeşitli hikâye kitapları getirmişti. Hatta pipo içmeyi sevdiği için ona pipo tütünü bulmuştu; mahzenden Nathan'ın senelerdir biriktirdiği şarapları ve bal likörlerini getiriyordu. Boşanmış çift harabede kendilerine ziyafet çekiyordu.

Moşe Mekeles'in eve pek uğramamasını sağlıyordum; onu çeşitli panayırlara gönderiyordum, hatta anlaşmazlıklarda arabulucu olarak tavsiye ediyordum. Ambarın arkasındaki harabenin Roise Temerl'in yegâne keyfi olması uzun sürmedi. Nasıl bir fukaranın düşünceleri gizli bir yere sakladığı hazineye kayarsa, Roise Temerl de sadece harabeyi ve yüreğindeki sırrı düşünüyordu. Bazen Nathan'ın öldüğünü ve kendisinin onu sihirli bir şekilde dirilttiğini düşünürdü; bazen bütün her şeyi bir rüya zannederdi. Ne zaman penceresinden harabenin yosun bürümüş damına baksa, Hayır! Nathan'ın orada olması akıl alır şey değil; kendimi kandırıyor olmalıyım, diye düşünürdü. Onu hemen harabeye koşmaktan hiçbir şey alıkoyamazdı; çürük basamakları tırmanır, yarı yolda onu güzel gülüşü ve hoş kokusuyla Nathan karşılardı. "Nathan, burda mısın?" diye sorardı, o da, "Evet Roise Temerl, burdayım ve seni bekliyorum," derdi.

"Beni özledin mi?" diye sorardı kadın. "Özlemez olur muyum. Senin ayak seslerini duymak benim için bayram," derdi Nathan.

"Nathan, Nathan," derdi Roise Temerl. "Bir yıl önce bizi böyle bir sonun beklediğine inanabilir miydin?"

Adam mırıldanırdı: "Hayır Roise Temerl, kötü bir rüya gibi."

"Ah Nathan, bu dünyayı zaten kaybettik, korkarım ötekini de kaybedeceğiz," derdi Roise Temerl.

"Biliyorum, çok kötü ama cehennem de insanlar için, köpekler için değil."

Moşe Mekeles, Hasidim'e dahil olduğundan, ben, En Eski Asi, onu Nedamet Dönemini hahamının yanında geçirmeye göndermiştim. Tek başına kalan Roise Temerl, Nathan'a bir dua şalı, beyaz bir mintan, bir dua kitabı getirmiş, onun için bir bayram yemeği hazırlamıştı. Roş Aşana'da mehtap olmadığından yemeğini karanlıkta yedi, ekmeğini el yordamıyla bala batırdı, elmayı, havucu, sazan kafasını yedikten sonra nar yiyerek, ilk meyve için şükranlarını sundu. Gün boyu mintanı ve dua şalıyla dua edip durdu. Sinagogda çalınan koç boynuzunun sesi hafiften kulağına çalındı. Dualar arasındaki boşlukta, Roise Temerl yeni yılını kutlamak için sarı elbisesi, saten astarlı beyaz ceketi, sim işli şalıyla yanına geldi. Boynunda, evlenirlerken ona verdiği altın zincir vardı. Göğsünde, ona Danzig'den getirdiği bir broş parlıyordu, bileğinden de Brod'dan aldığı bir bilezik sarkıyordu. Üzerine ballı kek ve sinagogdaki kadınlar bölümünün kokusu sinmişti. Kefaret Gününden bir gece önce Roise Temerl ona kurban etmesi için beyaz bir horoz getirdi ve onu oruca başlamadan önce yenecek yemeğe hazırladı. Aynı zamanda, ruhu için sinagoga bir mum verdi. Sinagogdaki Minha duasına gitmeden önce ona hoşçakal demeye geldi ve öyle yüksek sesle dövünmeye başladı ki, Nathan etraftan duyacaklar diye korktu. Kollarına atılıp ona sıkı sıkı yapıştı, ayırmanın imkânı yoktu. Yüzünü gözyaşlarıyla yıkıyor, cin çarpmış gibi uluyordu. "Nathan, Nathan," diye hıçkırdı, "artık daha fazla mutsuz olmayalım." Aileden biri öldüğünde söylenen lafları tekrar edip duruyordu. Düşüp bayılacağından korkan Nathan onu aşağı kadar indirdi. Sonra penceresinde durup Frampol ahalisinin sinagoga gidişini seyretti. Kadınlar ölüm döşeğindeki birine dua etmeye gider gibi hızlı hızlı yürüyorlardı; yürür-

ken eteklerini tutuyorlar, birbirleriyle karşılaşınca kucaklaşıyor, gizemli bir kavgaya tutuşmuş gibi iki yana sallanıyorlardı. Önde gelen adamların karıları fakirlerin kapılarını çalıp özür diliyorlardı. Çocukları hasta olan anneler birilerini takip ediyormuş gibi kollarını açarak koşuyor, deliler gibi ağlıyorlardı. Yaşlıca adamlar evden çıkmadan önce ayakkabılarını çıkarıyor, beyaz mintanlarını, dua şallarını, beyaz takkelerini giyiyorlardı. Sinagog avlusunda fakirler, yanlarında sadaka kutularıyla banklarda oturuyordu. Çatıların üzerine yayılan pembe ışık camlardan yansıyor, solgun yüzleri aydınlatıyordu. Batıda güneş iyice büyüdü; etrafında bulutlar alev aldı, alevler gökyüzünün yarısını kapladı. Nathan, bütün ruhların içinde kendilerini temizleyecekleri Ateş Nehrini hatırladı. Güneş çabucak ufkun altına battı. Beyazlar giymiş kızlar dışarı çıkıp özenle panjurları kapadılar. Sinagogun yüksek pencerelerinde küçük alevler kımıldanıyordu, içerideyse bütün yapı ateşe kesmişti sanki. Dışarı boğuk bir mırıltı ve yer yer hıçkırık sesleri taşıyordu. Ayakkabılarını çıkaran Nathan mintanını ve şalını giydi. Yarı okuyarak, yarı ezberden Kol Nidre'yi, sadece yaşayanların değil, mezarlarındaki ölülerin de söylediği şarkıyı mırıldandı. O, Nathan Jozefover, bir ölüden başka neydi ki; mezarında huzur içinde yatmak dururken, var olmayan bir dünyada dolaşan bir ölüden başka neydi?

IX

Karda Ayak İzleri

Kutsal Günler geçti. Kış geldi. Ama Nathan hâlâ harabedeydi. Hem soba olmadığı için hem de bacadan çıkacak duman şüphe uyandıracağı için odayı ısıtamıyordu. Nathan donmasın diye Roise Temerl ona kalın giysiler ve mangal getirmişti. Geceleri üzerine iki tane kuştüyü yorgan örtüyordu. Gün boyu tilki kürkü ve keçe botlar giyiyordu. Roise Temerl, içinde kamış olan küçük bir şişe içki getirmişti, üşüdükçe ondan bir yudum çekiyor, yanında da kurutulmuş et yiyordu. Roise Temerl'in yağdırdığı besleyici gıdalar yüzünden şişmanlayıp ağırlaşmıştı.

Akşamları pencerenin önüne geçip, mikveye giden kadınları merakla seyrederdi. Pazarın kurulduğu günlerde pencerenin önünden bir an olsun ayrılmazdı. Bahçeye arabalar girer, köylüler tahıl çuvallarını boşaltırlardı. Moşe Mekeles, pamuklu kapitone ceketiyle, haşin haşin bağırarak sağa sola koşuştururdu. Bu gülünç adamın, malına mülküne sahip çıktığını ve karısıyla yattığını düşünmek Nathan'a acı verse de, Moşe Mekeles'in görünüşüne gülmekten kendini alamazdı, sanki bütün olanlar Nathan'ın rakibine oynadığı bir oyundu. Bazen içinden ona bir parça sıva ya da kemik fırlatıp, Hop, baksana Moşe Mekeles! diye seslenmek gelirdi.

Kar yağmadığı müddetçe Nathan ihtiyaç duyduğu her şeye sahipti. Roise Temerl onu sık sık ziyaret ediyordu. Geceleri dışarı çıkıp bir patikadan nehre iniyordu. Ama bir gece her yeri kar kapladı, ertesi gün Roise Temerl birileri kardaki ayak izlerini görür diye korktuğundan onu ziyarete gitmedi. Nathan da doğal ihtiyaçlarını karşılamak için dışarı çıkamadı. İki gün boyunca sıcak bir şey yiyemedi, kovadaki su da buz tutmuştu. Üçüncü gün Roise Temerl evle ambar arasındaki karı temizletmek için bir adam tuttu, adama ambarla harabe arasındaki yolu da temizlemesini söyledi. Moşe Mekeles eve döndüğünde bu işe şaşırdı ve nedenini sordu ama Roise Temerl araya laf karıştırdı, adam hiçbir şeyden şüphelenmediği için kısa sürede meseleyi unuttu.

O günden itibaren Nathan'ın hayatı gittikçe zorlaştı. Kar her yağdığında Roise Temerl patikayı bir kürekle temizliyordu. Komşular bahçede olup biteni görmesin diye çiti tamir ettirmişti. Harabeye gitmek için bahane olsun diye yanına bir çöp çukuru kazdırmıştı. Nathan'ı her görüşünde, adam artık bohçasını toplayıp gitme zamanının geldiğini söylüyordu ama Roise Temerl beklemesi için yalvarıyordu. "Nereye gideceksin?" diye soruyordu. "Tanrı esirgesin, yorgunluktan ölebilirsin." Yıllığa göre bu kış yumuşak geçecekti, yaz erken başlayacaktı, Purim'den haftalar önce; tek yapması gereken, Kislev ayının yarısını, Tevet ve Şevat'ı atlatmaktı. Ona başka şeyler de söylüyordu. Bazen hiç konuşmuyor, sessizce el ele oturup ağlaşıyorlardı. Aslında ikisi de her geçen gün güçten düşüyordu. Nathan

şiştikçe şişiyordu; çok gazı vardı; bacakları kurşun gibiydi; gözleri de bozuluyordu. Artık hikâye kitaplarını okuyamıyordu. Roise Temerl veremli gibi kilo vermişti, iştahsız ve uykusuzdu. Bazı geceler ağlamaktan uyuyamıyordu. Moşe Mekeles sebebini sorduğunda, öldükten sonra dua edecek bir çocuğu olmadığı için ağladığını söylüyordu.

Günün birinde yağmur karları eritti. Roise Temerl iki gündür harabeye gelmediğinden Nathan'ın gözü kapıdaydı. Yiyecek bitmişti; fıçının dibinde bir parçacık brendi kalmıştı sadece. Soğuktan buğulanan pencerenin yanında saatlerce dikilip onu bekledi ama gelmedi. Gece zifiri karanlık ve buz gibi soğuktu. Köpekler havlıyor, rüzgâr esiyordu. Harabenin duvarları titriyor, bacada rüzgâr uğulduyor, çatıda saçaklar tangırdıyordu. Artık Moşe Mekeles'in evi olan Nathan'ın evinde bir sürü lamba yakılmış gibiydi; ev olağanüstü aydınlık görünüyordu ve bu ışık etrafındaki karanlığı daha da koyulaştırıyordu. Nathan tekerlek sesleri duydu, eve bir araba gelmişti sanki. Karanlıkta birileri kuyudan su çekti, birileri pis suları döktü. Gece ilerliyordu ama panjurlar hâlâ açıktı. Oraya buraya koşuşan gölgeleri gören Nathan, mühim misafirlerin geldiğini ve onlara ziyafet verildiğini düşündü. Dizleri tutmayana kadar geceyi seyretti ve kalan son kuvvetiyle yatağına gidip derin bir uykuya daldı.

Ertesi sabah soğuk onu erkenden uyandırdı. Kaskatı kesilmiş vaziyette pencereye kadar zorlukla gidebildi. Geceleyin tekrar kar yağmıştı, her yer buz tutmuştu. Nathan evin etrafında kadınlı erkekli bir grubun durduğunu görünce şaşırdı. Ne olup bittiğini merak etti. Ama fazla merakta kalmadı çünkü aniden kapı açıldı ve dört adam siyah örtüyle örtülü bir tabutu dışarı çıkardılar. "Moşe Mekeles öldü!" diye düşündü Nathan. Ama sonra tabutun arkasından giden Moşe Mekeles'i gördü. O değil, Roise Temerl ölmüştü.

Nathan ağlayamadı. Sanki soğuk, gözyaşlarını dondurmuştu. Zangır zangır titreyerek adamların tabutu taşıyışını, mübaşirin sadaka kutusunu sallayışını ve cenaze alayının karda bata çıka ilerleyişini seyretti. Çarşaf gibi solgun gökyüzü adeta alçalmış, yerin üzerine kapanıyordu. Tarlalardaki ağaçlar,

sanki sele kapılmış gibi beyazlığın üzerinde yüzüyordu. Nathan penceresinden mezarlığa giden yolu olduğu gibi görüyordu. Tabut inip kalkıyordu; peşindeki kalabalık arada gözden kayboluyor, adeta yere gömülüyor, sonra tekrar meydana çıkıyordu. Nathan'a bir an kortej durmuş, ilerlemiyormuş gibi geldi, sonra da ahalinin naaşla birlikte geri geri gittiğini sandı. Kortej yavaş yavaş küçüldü, kara bir nokta halini aldı. Nokta artık kıpırdamadığından, Nathan mezarlığa ulaştıklarını ve sadık karısının gömüldüğünü anladı. Kovadaki su buz tuttuğundan ellerini kalan brendiyle yıkadı ve ölünün ardından bir dua mırıldanmaya başladı.

X
İki Yüz

Nathan geceleyin eşyalarını toplayıp evden ayrılmaya niyetlendi ama ben, Baş İblis, onun bu planı gerçekleştirmesine engel oldum. Güneş doğmadan karnına feci kramplar saplandı, ateşi çıktı, bacakları öyle güçsüzdü ki yürüyemiyordu. Ayakkabıları kuruyup daralmıştı, ayağına olmuyordu; bacakları şişmanlamıştı. Yüce Ruh ona yardım istemesini, insanlar onu kurtarmaya gelene kadar bağırmasını salık verdi, çünkü insanın kendi ölümüne sebebiyet vermemesi gerekir ama ben ona şöyle dedim: Kral Davud'un sözlerini hatırlamıyor musun? "İnsanların eline düşmektense Tanrının eline düşeyim daha iyi," demişti. Moşe Mekeles'le avenesinin senden intikam almasını, seninle dalga geçmesini istemezsin. Köpek gibi öl daha iyi. Kısacası, benim sözümü tuttu; birincisi, gururlu olduğundan, ikincisi, şeriata göre gömülmek kaderinde olmadığından.

Yattığı yerden dışarıyı seyredebilmek için gücünün son kırıntılarını toplayıp yatağını pencerenin yanına itti. Erken uyudu, erken uyandı. Bir gündüzdü, bir gece. Bazen bahçeden bağrış sesleri geliyordu. Bazen birilerinin ona adıyla seslendiğini zannediyordu. Kafası, boynunun üzerinde değirmen taşı varmış gibi muazzam büyümüş ve ağırlaşmıştı sanki. Parmakları ağaç gibi, dili kaskatıydı; kapladığı alan dar geliyor-

du. Yardımcılarım, cinler, rüyalarına giriyordu. Bağırıyor, ıslık çalıyor, ateş yakıyor, sırıklar üzerinde yürüyor, Purim oyuncularının bütün numaralarını sergiliyorlardı. Rüyasında önce seller, sona yangınlar görüyor, dünyanın mahvoluşunu seyrediyor, derken yarasa kanatlarıyla boşlukta asılı kalıyordu. Rüyalarında aynı zamanda gözlemeler, hamurlu çorbalar, peynirli erişteler görüyor, uyandığında bütün bunları gerçekten yemiş gibi karnı şiş oluyordu; geğiriyor, içini çekiyor, ağrıyan, boş midesini sıvazlıyordu.

Bir keresinde doğrulup pencereden bakarken insanların geri geri yürüdüğünü gördü ve buna pek hayret etti. Çok geçmeden başka olağanüstü şeyler de görmeye başladı. Yoldan geçenler arasında çoktan ölmüş adamlar da vardı. "Gözlerim mi beni kandırıyor?" dedi şaşkınlıkla, "Yoksa Mesih geldi de ölüleri mi diriltti?" Dışarıya baktıkça şaşkınlığı bir kat daha artıyordu. Omuzlarında denkler, ellerinde sopalar, gelmiş geçmiş bütün nesiller kasabada resmi geçit yapıyordu. Aralarında babasını, dedesini, büyükannelerini ve halalarını seçti. İşçilerin Frampol sinagogunu inşa etmelerini seyretti. Tuğla taşıyor, tahta kesiyor, harç karıyor, saçakları çakıyorlardı. Okul çocukları etrafta durup seyrediyor, yukarı bakarak yabancı bir dilde, anlayamadığı bir söz söylüyorlardı. Tora etrafında dans eder gibi iki leylek binanın üzerinde halka çizdi. Sonra bina ve işçiler ortadan kayboldu ve yalınayak, sakallı, gözü dönmüş bir grup insanın, ellerinde haçlarla bir Yahudi'yi idam sehpasına götürdüğünü gördü. Siyah sakallı genç adam yürekleri parçalarcasına bağırdığı halde onu sürükleyip sıkı sıkı bağladılar. Çanlar çalıyordu; sokaklardaki insanlar kaçıp saklandı. Öğlen vaktiydi ama güneş tutulmuş gibi ortalık kararmıştı. Nihayet genç adam, "Şema [Dinle] Yisrael, Efendimiz Tanrı, Tanrı Birdir!" diye bağırdı, sonra dili dışarı fırlamış halde ipin ucunda sallanmaya başladı. Ayakları uzun müddet debelendi, başının üzerinden haşin haşin gaklayarak karga sürüleri geçti.

Son gecesinde Nathan, rüyasında Roise Temerl'le Şifra Zirel'i iki yüzü olan tek bir kadın gibi gördü. Onu gördüğüne çok sevinmişti. "Neden bunu daha önce fark etmedim?" diye düşündü. "Neden bunca eza, bunca sıkıntı çekmem gerekti?" İki

yüzlü kadını öptü, kadın da çifte dudağıyla ona karşılık verdi, iki çift göğsünü ona bastırdı. Kadına sevgi sözcükleri söyledi, kadın iki sesle karşılık verdi. Onun dört kolu ve iki göğsünde Nathan'ın bütün soruları cevaplanmıştı. Artık yaşam, ölüm; burası, orası; başlangıç ya da son yoktu. "Gerçek iki yönlüdür," diye bağırdı Nathan. "Bütün sırların sırrı budur!"

Son bir kez günah çıkaramadan, geceleyin öldü Nathan. Ben, ruhunu hemen aşağı, dünyanın uçurumuna taşıdım. Hâlâ ıssızlıklarda dolanıp duruyor, daha cehenneme girmesine izin verilmedi. Moşe Mekeles tekrar evlendi, daha genç bir kadınla. Kadın bu seçimi ona pahalıya ödetti, kısa sürede mirasına kondu ve çarçur etti. Şifra Zirel, Presburg'da fahişe oldu ve düşkünlerevinde öldü. Harabe hâlâ eski yerinde duruyor, Nathan'ın kemikleri de içinde. Kim bilir, belki görülmeden gören başka bir adam yine içinde saklanıyordur.

Çarşı Caddesinin Spinozası

I

Dr. Nahum Fischelson, Varşova'nın Çarşı Caddesindeki çatı katı odasında bir aşağı bir yukarı yürüyordu. Dr. Fischelson kısa boylu, kır sakallı, kamburca bir adamdı ve ensesindeki üç beş saç tutamı dışında keldi. Burnu, gaga gibi kıvrık; iri, kara gözleri büyük bir kuşun gözleri gibi kıpırtılıydı. Sıcak bir yaz akşamıydı ama Dr. Fischelson dizlerine kadar inen siyah bir ceket, kolalı yakalı bir gömlek giymiş ve kravat takmıştı. Eğik tavanlı odada, kapıyla yüksek çatı penceresi arasında ağır ağır gidip geliyordu. Dışarı bakmak için birkaç basamak çıkmak gerekiyordu. Masanın üzerinde, pirinç şamdanında bir mum yanıyor, alevinin etrafında da türlü türlü böcekler vızıldıyordu. Arada bir mahluklardan biri ateşe fazla yaklaşıp kanatlarını yakıyor ya da alev alıp mumun üzerinde bir an parlıyordu. O zaman Dr. Fischelson'un suratı asılıyordu. Kırışıklarla dolu yüzü çarpılıyor, dağınık bıyığının altında dudaklarını ısırıyordu. Sonunda cebinden bir mendil çıkarıp böcekleri dağıttı.

"Gidin burdan, salak şeyler sizi," diye çıkıştı. "Burada ısınamazsınız; olsa olsa kendinizi yakarsınız."

Böcekler dağıldı ama bir saniye sonra tekrar titreyen alevin etrafında dönmeye başladılar. Dr. Fischelson, kırışık alnındaki terleri silerken içini çekti: "İnsanlar gibi bunlar da anlık bir hazdan başka bir şey istemiyor." Masanın üzerinde Latince bir kitap duruyordu, sayfalarının kenarlarındaki geniş boş-

luklara Dr. Fischelson, küçük harflerle notlar ve yorumlar düşmüştü. Kitap, Spinoza'nın *Etika*'sıydı ve Dr. Fischelson, otuz yıldır bu kitap üzerinde çalışıyordu. Her önermeyi, her kanıtı, her sonucu, her notu ezbere biliyordu. Belli bir bölümü bulmak istediğinde genellikle hiç aramadan tam sayfasını açardı. Yine de kemikli elinde büyüteç, mırıldanıp takdirle başını sallayarak, her gün saatlerce *Etika*'yı incelemeye devam ediyordu. Doğrusu Dr. Fischelson ne kadar çok çalışırsa, o kadar kafa karıştıran cümle, muğlak bölüm, üstü örtülü ibare buluyordu. Her cümlede, Spinoza'nın hiçbir öğrencisinin sezemediği ipuçları vardı. Aslında filozof, Kant ve takipçileri tarafından yapılan bütün saf akıl eleştirilerini önceden bilmişti. Dr. Fischelson, *Etika* üzerine açıklayıcı bir yazı yazıyordu. Çekmeceleri notlarla, taslaklarla doluydu ama bu işi bitirebilecekmiş gibi görünmüyordu. Senelerdir başına musallat olan mide hastalığı gün geçtikçe ilerliyordu. Artık sadece birkaç kaşık yulaf ezmesi yedikten sonra bile midesine ağrılar saplanıyordu "Tanrım, zor, çok zor," derdi, eski Tişevitz Hahamı olan babasıyla aynı tonlamayla. "Çetin, çok çetin."

Dr. Fischelson ölmekten korkmazdı. Bir kere, genç değildi. İkincisi, *Etika*'nın dördüncü bölümünde, "Özgür bir adam en az ölümü düşünür; bilgeliği ölümü değil, yaşamı düşünmekten kaynaklanır" yazıyordu. Üçüncüsü, kitap, "İnsan zihni, insan vücuduyla birlikte tümüyle yok olmaz, bir parçası ebediyete intikal eder" diyordu. Yine de Dr. Fischelson'un ülseri (belki de kanseri) canını sıkmaya devam ediyordu. Dili hep paslıydı. Sık sık geğiriyor, her seferinde kötü kokulu bir başka gaz çıkarıyordu. Kalp sıkışması ve kramplardan şikâyetçiydi. Bazen kusacakmış gibi hissediyordu, bazen soğan, sarımsak, kızartma yemek için can atıyordu. Doktorların ona verdiği reçeteleri uygulamayı çoktan bırakmıştı; kendi derdine kendi deva bulmaya çalışıyordu. Yemeklerden sonra rendelenmiş turp yemenin ve karın üstü yatağa yatıp başını yatağın yanından aşağı sarkıtmanın kendisine iyi geldiğini keşfetmişti. Ama bu ev yapımı çareler sadece geçici çözüm sağlıyordu. Muayene olduğu bazı doktorlar hiçbir hastalığı olmadığını söylemişti. "Asabi," demişlerdi. "Yüz yaşına kadar yaşarsın."

Ama bu sıcak yaz gecesi Dr. Fischelson, gücünün çekildiğini hissediyordu. Dizleri titriyordu, nabzı zayıflamıştı. Okumak için oturduğunda gözleri bulandı. Sayfanın üzerindeki harfler yeşilden sarıya döndü. Satırlar dalgalanıp birbirlerinin üzerinden atladılar, geride, metin gizemli bir biçimde ortadan kaybolmuş gibi beyaz boşluklar kaldı. Teneke çatıdan doğrudan doğruya aşağı geçen sıcak dayanılmazdı; Dr. Fischelson kendini fırında gibi hissediyordu. Pek çok kereler camın önündeki dört basamağı tırmanıp başını serin akşam esintisine uzattı. Camda o kadar uzun duruyordu ki, dizleri tutmamaya başlıyordu. "Latif bir rüzgâr," diye mırıldanıyordu, "gerçekten enfes." Bunun üzerine hemen Spinoza'ya göre ahlakla mutluluğun aynı şey olduğunu hatırlıyordu; bir insanın yapabileceği en ahlaklı şey, akla aykırı olmayan bir keyiften nasibini almaktı.

II

En üst basamağa çıkmış, pencereden bakan Dr. Fischelson iki dünya görüyordu. Yukarıda yıldızlarla kaplı gökyüzü vardı. Dr. Fischelson hiç ciddi anlamda astronomiyle ilgilenmemişti ama dünya gibi güneşin etrafında dönen gezegenlerle, uzak güneşler olan ve ışıkları bize yüzlerce hatta binlerce yıl sonra uzanan sabit yıldızları ayırt edebilirdi. Dünyanın uzayda aldığı yolu gösteren takım yıldızları ve o bulutsu kuşağı, yani Samanyolu'nu tanırdı. Dr. Fischelson'un, öğrenim gördüğü İsviçre'den satın almış olduğu küçük bir teleskopu vardı ve onunla en çok aya bakmaktan hoşlanırdı. Ayın yüzeyinde, güneşte yıkanan volkanları ve karanlık, gölgeli kraterleri gayet açık görebilirdi. Bu yarıklara ve çukurlara bakmaktan hiç bıkmazdı. Ona hem uzak hem yakın, hem gerçek hem gerçekdışı görünürlerdi. Zaman zaman bir kuyrukluyıldızın, ardında ateşten bir iz bırakarak gökyüzünde büyük bir kavis çizdiğini, sonra da kaybolduğunu görürdü. Dr. Fischelson o zaman, atmosferimize bir göktaşının girdiğini, yanmamış bir parçasının belki de okyanusa, çöle ya da insanların bulunmadığı bir bölgeye düştüğünü düşünürdü. Dr. Fischelson'un çatısının ardından çıkan yıldız-

lar, sokağın karşısındaki evin çatısı üzerine gelene kadar ağır ağır yükselirdi. Evet, Dr. Fischelson gökyüzüne baktığında, Spinoza'ya göre Tanrının vasıflarından biri olan o sonsuzluğu görüyordu. Kendisi sadece zayıf, önemsiz bir adam, sonsuz Maddenin değişen bir modu olsa da, evrenin bir parçası olmak, gökcisimleriyle aynı maddeden yapılmış olmak onu rahatlatırdı; bu durumda Tanrının da bir parçası olduğundan asla yok olmayacağını biliyordu. Böylesi zamanlarda Dr. Fischelson, *Amor dei Intellectualis* yaşardı; Amsterdamlı filozofa göre zihnin ulaşabileceği en yüksek seviyedeki mükemmellik buydu. Dr. Fischelson derin derin nefes aldı, kolalı yakasının imkân verdiği ölçüde başını yukarı kaldırdı; dünyayla, güneşle, Samanyolu'nun yıldızlarıyla ve sadece sonsuz düşüncenin bildiği sonsuz sayıda galaksiyle birlikte döndüğünü hissetti. Bacakları hafifledi; ayağı kayıp sonsuzluğa uçmaktan korkmuş gibi pencere çerçevesine iki eliyle birden sıkı sıkı tutundu.

Dr. Fischelson gökyüzünü izlemekten bıktığında, bakışları aşağıdaki Çarşı Caddesine eğildi. İki yanında, ipe dizilmiş ateş noktaları gibi görünen gaz lambalarıyla Yanaş'ın bakkalından Demir Sokağına kadar uzanan bir şeritti cadde. Kara, teneke çatıların üzerindeki bacalardan duman yükseliyordu; fırıncılar fırınlarını yakıyordu, yer yer kara dumana kıvılcımlar karışıyordu. Cadde, yaz gecelerinde her zamankinden daha kalabalık ve gürültülü görünürdü. Hırsızlar, fahişeler, kumarbazlar, kaçakçılar, yukarıdan haşhaş tohumlarıyla kaplı bir çöreğe benzeyen meydanda cirit atardı. Genç erkekler kaba kaba güler, kızlar çığlık atardı. Genel uğultuyu, sırtında fıçısıyla limonata satan adamın düzenli bağrışları delerdi. Karpuzcu vahşi bir sesle haykırır, meyveyi kesmek için kullandığı uzun bıçağın ucundan kana benzeyen karpuz suyu akardı. Arada bir, sokak daha da şamatalı bir hal alırdı. Ağır tekerlekleri tangırdayan itfaiye arabaları hızla geçerdi; arabayı çeken güçlü, yağız atların gemi azıya almamaları için suluk zinciri iyice sıkılırdı. Derken sirenini öttüre öttüre bir ambülans geçerdi. Sonra sokak serserileri kavgaya tutuşur, polis çağrılırdı. Yoldan geçen biri soyulur, yardım isteyerek sağa sola koşuştururdu. Odun dolu arabalar, fırınların baktığı avlulara girmeye çalışırdı ama atlar arabaları

yüksek kaldırımların üzerinden atlatamazdı, bunun üzerine sahipleri hayvanlara bağırıp onları kamçılardı. Yeri döven toynaklardan kıvılcımlar fışkırırdı. Saat yediyi geçeli çok olmuştu, dükkânlar için belirlenen kapanma saati gelmişti ama aslında iş daha yeni başlamıştı. Müşteriler gizli gizli arka kapılardan içeri alınıyordu. Caddedeki Rus polis rüşvetini aldığından, bütün bunları hiç görmezdi. Sokak satıcıları herkesten fazla bağırarak mallarını pazarlamaya çalışırdı.

"Altın bunlar, altın, altın!" diye bağırıyordu çürük portakal satan kadın.

"Şeker, şeker, şeker!" diye haykırıyordu geçkin eriklerini satmaya çalışan adam.

"Kafalar, kafalar!" diye kükrüyordu balık kafası satan çocuk.

Yolun karşısında, Hasidim'e ait bir okulda, Dr. Fischelson uzun favorili çocukların kutsal ciltlerin üzerinde ileri geri sallandığını, kaşlarını çatıp yüksek, melodili seslerle kitapları okuduklarını görebiliyordu. Kasaplar, hamallar ve meyve tüccarları aşağıdaki tavernada biralarını içiyordu. Tavernanın açık kapısından dışarı, mikvedeki gibi yoğun bir buhar ve yüksek bir müzik sesi yükseliyordu. Tavernanın dışında, sokak kızları sarhoş askerlere ve fabrikalardan evlerine dönen işçilere kanca atıyordu. Adamların bazılarının sırtlarında taşıdıkları odun tomarları Dr. Fischelson'a Cehennemde kendi ateşlerini yakmaya mahkûm edilen günahkârları hatırlattı. Boğuk sesli pikaplar, açık pencerelerden dışarı çıtırtılı müzik seslerini boca ediyordu. Bayram ilahilerine açık saçık vodvil şarkıları karışıyordu.

Dr. Fischelson, bu yarı aydınlık keşmekeşe baktı ve kulaklarını tıkadı. Bu güruhun yaptıklarının aklın antitezi olduğunu biliyordu. Bu insanlar en anlamsız tutkulara kapılmış, hislerinin sarhoşu olmuşlardı ama Spinoza'ya göre hisler kesinlikle iyi değildi. Peşinde koştukları haz yerine, sadece hastalık ve hapishane, cehaletten kaynaklanan utanç ve ıstırap bulabiliyorlardı. Buradaki çatılarda dolaşan kediler bile şehrin diğer yerlerindeki hemcinslerinden daha vahşi ve şehvet düşkünüydüler sanki. Doğum yapan kadınlar gibi bağırıyor, iblisler gibi duvara tırmanıp saçaklara ve balkonlara atlıyorlardı. Erkek kediler-

den biri Dr. Fischelson'un penceresinde durdu ve öyle bir bağırdı ki, Dr. Fischelson yerinden sıçradı. Doktor bir süpürge kapıp pencereye gitti ve siyah hayvanın parlak, yeşil gözlerine doğru salladı. "Pist, defol git, seni vahşi mahluk!" – baba kedi uzaklaşana kadar süpürgenin sapını çatıya vurdu.

III

Dr. Fischelson, felsefe eğitimi gördüğü Zürih'ten Varşova'ya döndüğünde onu parlak bir istikbalin beklediği tahmin ediliyordu. Dostları, Spinoza üzerine önemli bir kitap yazdığını biliyorlardı. Lehçe yayımlanan bir Yahudi dergisi sürekli yazarlarından biri olması teklifini getirdi; sık sık çeşitli zengin evlerinde ağırlanıyordu, Varşova sinagogunda baş kütüphaneci yapılmıştı. Daha o zamanlar bile yaşlı bir bekâr olarak görüldüğü halde, çöpçatanlar ona pek çok zengin kız teklif ediyordu. Ama Dr. Fischelson bu fırsatlardan faydalanmadı. Bizzat Spinoza kadar özgür olmak istemişti. Olmuştu da. Ama zındıkça fikirleri yüzünden hahamla arası açılmış, kütüphanecilik görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Daha sonra senelerce İbranice ve Almanca dersleri vererek geçindi. Hastalandıktan sonra da Berlin Yahudi cemiyeti ona senelik beş yüz mark vermeyi kararlaştırdı. Bunu, felsefi konularda yazıştığı Dr. Hildesheimer'e borçluydu. Bu kadar kısıtlı bir parayla geçinebilmek için Dr. Fischelson çatı katındaki odaya taşınmış ve bir gaz ocağında kendi yemeklerini kendisi pişirmeye başlamıştı. Çok çekmeceli bir dolabı vardı, her çekmecenin üzerine içindeki yiyeceğin adı yazılmıştı – karabuğday, pirinç, arpa, soğan, havuç, patates, mantar. Dr. Fischelson haftada bir kere geniş kenarlı şapkasını giyer, bir eline sepetini, öteki eline Spinoza'nın *Etika*'sını alır ve erzak almak için çarşıya çıkardı. Sırasının gelmesini beklerken *Etika*'yı açardı. Satıcılar onu tanırlar, tezgâhlarına davet ederlerdi.

"Nefis peynirim var Doktor – insanın ağzında eriyor."

"Taze mantar var Doktor, ormandan daha yeni toplandı."

"Doktora yol açın hanımlar," diye bağırırdı kasap. "Girişi kapamayın."

Hastalığının ilk yıllarında Dr. Fischelson, akşamları İbranice öğretmenleri ve diğer entelektüellerin takıldığı bir kafeye giderdi. Yarım fincan kahve içerken orada oturup satranç oynamayı âdet edinmişti. Bazen Kutsal Haç Caddesindeki ucuza eski kitap ve dergi satan sahaflara uğrardı. Bir keresinde eski bir öğrencisiyle bir lokantada buluşmayı kabul etmişti. Lokantaya gittiğinde, karşısında bir grup dostu ve hayranını bulunca çok şaşırmıştı; onu zorla masanın başına oturtup, sırayla hakkında konuşmalar yapmışlardı. Ama bunlar uzun zaman önceydi. Artık kimse onunla ilgilenmiyordu. Kendini tümüyle yalıtmış ve unutulmuştu. 1905 olaylarında, Çarşı Caddesinin gençleri grevler örgütler, polis karakollarına bombalar atar, grev kırıcılarını vururken, dükkânlar hafta içi günlerinde bile açılmazken, yalnızlığı iyice artmıştı. Modern Yahudi'yle birlikte anılan her şeyden –Siyonizm, sosyalizm, anarşizm– nefret etmeye başlamıştı. Söz konusu gençler ona toplumu, olmaması halinde makul bir varoluşun mümkün olamayacağı toplumu mahvetmeye kararlı cahil bir güruh gibi görünüyordu. Hâlâ İbranice dergileri okuduğu oluyordu ama kökünü Kutsal Kitap ya da Mişna'dan* almayan modern İbraniceyi hiç beğenmiyordu. Lehçe kelimelerin imlası da değişmişti. Dr. Fischelson, sözde din adamı olacakların bile akıl yolunu terk ettiğini, avama yaranmak için ellerinden geleni yaptığını düşünüyordu. Nadiren de olsa hâlâ bir kütüphaneye gidip modern felsefe tarihi kitaplarını karıştırdığı olurdu ama profesörlerin Spinoza'yı anlamadığını, yanlış alıntıladığını, kendi karmaşık fikirlerini filozofa yamadığını görürdü. Dr. Fischelson, öfkenin akıl yolunda yürüyenlere yaraşmayan bir duygu olduğunu bildiği halde, böyle bir kitapla karşılaştığında çileden çıkar, hemen kitabı kapatıp kendinden uzaklaştırırdı. "Salaklar," diye mırıldanırdı, "eşek kafalılar, zıpçıktılar." Bir daha modern felsefeye elini bile sürmeyeceğine yemin ederdi.

* Mişna: Tora üzerine yorumlardan oluşan sözlü şeriat derlemesi. (Ed. n.)

IV

Sadece para taşıyan özel bir kurye üç ayda bir Dr. Fischelson'a seksen ruble getirirdi. Üç aylığını temmuz başında bekliyordu ama günler geçmiş, sarı bıyıklı, uzun boylu, parlak düğmeli adam görünmemişti, doktor endişelenmeye başlamıştı. Meteliğe kurşun atıyordu. Kim bilir, belki de Berlin cemaati maaşını kesmişti; Tanrı esirgesin, belki Dr. Hildesheimer ölmüştü; postanede de bir yanlışlık olmuş olabilirdi. Dr. Fischelson her olayın bir sebebi olduğunu biliyordu. Her şey belirlenmişti, her şey gerekliydi, akıl mantık sahibi birinin endişelenmeye hakkı yoktu. Yine de endişe beynini işgal etmiş, sinekler gibi vızlıyordu. İşler iyice sarpa sararsa intihar ederim, diye düşündü ama sonra Spinoza'nın intiharı onaylamadığını ve kendi canına kıyanları delilerle bir tuttuğunu hatırladı.

Dr. Fischelson günün birinde bir kompozisyon kitabı almak için dükkâna girdiğinde, savaştan bahsedildiğini duydu. Sırbistan'da bir yerlerde Avusturyalı bir prens öldürülmüş, Avusturya, Sırbistan'a ültimatom vermişti. Sarı sakallı, oynak sarı gözlü genç bir adam olan dükkân sahibi, "Yakında küçük bir savaş çıkacak," dedi ve Dr. Fischelson'a yiyecek depolamasını tavsiye etti, çünkü yakın bir gelecekte muhtemelen yiyecek kıtlığı olacaktı.

Her şey çok hızlı gelişti. Henüz Dr. Fischelson bir gazeteye dört groşen vermek konusunda bir karara varamamışken, her yere seferberlik ilan edildiğini duyuran posterler asıldı. Sokaklarda, yakalarına askere alındıklarını gösteren yuvarlak, madeni rozetler iliştirilmiş adamlar dolaşıyordu. Peşlerinden de ağlayan karıları geliyordu. Bir pazartesi günü Dr. Fischelson kalan son kapikleriyle yiyecek almak için sokağa çıktığında, bütün dükkânların kapalı olduğunu gördü. Dükkân sahipleriyle karıları dükkân kapılarının önünde duruyorlardı ve alacak mal bulamadıklarını söylediler. Ama bazı özel müşteriler bir kenara çekilip arka kapılardan içeri alınıyordu. Sokakta tam bir keşmekeş hâkimdi. Kılıçlarını çekmiş polisler atları üzerinde geziyorlardı. Tavernanın etrafına büyük bir kalabalık toplanmıştı; çarın emriyle tavernanın bütün viski stoku lağıma boşaltılıyordu.

Dr. Fischelson eskiden gittiği kafeye uğradı. Belki ona akıl verecek eski bir tanıdığa rastlayabilirdi. Ama tanıdığı tek bir kişiye bile rastlamadı. Bunun üzerine, bir zamanlar kütüphanecilik yaptığı sinagogun hahamına gitmeye karar verdi ama altı parçalı takke takan zangoç, hahamla ailesinin kaplıcaya gittiklerini söyledi. Dr. Fischelson'un şehirde başka eski dostları da vardı ama hiçbirini evde bulamadı. Yürümekten ayakları zonkluyordu, gözlerinin önünde siyah ve yeşil benekler uçuşuyordu, içine fenalık gelmişti. Durup baş dönmesinin geçmesini bekledi. Yanından geçenler ona çarpıyordu. Kara gözlü bir lise öğrencisi eline para tutuşturmaya çalıştı. Savaş daha yeni başlamıştı ama sekizerli sıralar halindeki askerler tam teçhizatla uygun adım gidiyorlardı – toza bulanmış, güneşten yanmışlardı. Mataraları bellerindeydi, göğüslerine çapraz fişeklikler takmışlardı. Tüfeklerinin ucundaki süngüler soğuk, yeşil bir parıltı saçıyordu. Hüzünlü seslerle şarkı söylüyorlardı. Adamları sekizer atın çektiği top arabaları takip ediyordu; hayvanların burunları kasvetli bir dehşetle titriyordu. Dr. Fischelson'un midesi bulandı. Karnı ağrıyordu; sanki içorganları altüst olmuştu. Yüzü soğuk soğuk terledi.

"Ölüyorum," diye düşündü. "Artık bitti." Yine de zar zor kendini eve atmayı başarabildi, demir somyasına uzandı ve güçlükle soluk alarak orada öylece kaldı. Herhalde bir ara uyuklamıştı, çünkü kendini memleketi Tişevitz'te görmüştü. Boğazı ağrıyordu, annesi sıcak tuzla doldurulmuş bir çorabı boynuna sarmakla meşguldü. Evde konuşulanları dinliyordu; mumlardan ve birini ısıran bir kurbağadan söz ediliyordu. Sokağa çıkmak istiyordu ama ona izin vermiyorlardı, çünkü Katolik bir tören alayı geçiyordu. Uzun cüppeli, ellerinde iki taraflı baltalar tutan adamlar, ortalığa kutsal su serpiştirip Latince dualar mırıldanarak yürüyorlardı. Haçlar parlıyor, kutsal resimler havada sallanıyordu. Burna buhur ve ceset kokusu geliyordu. Aniden gökyüzü alev kızılına kesti ve bütün dünya yanmaya başladı. Çanlar çalıyor, insanlar deli gibi koşuşturuyordu. Kuş sürüleri tiz çığlıklar atarak, gökyüzünde daireler çiziyordu. Dr. Fischelson sıçrayarak uyandı. Vücudu ter içindeydi, boğazı da gerçekten ağrıyordu. Bu olağanüstü rüya üzerinde dü-

şünmeye, başına gelenlerle rüya arasında mantıklı bir bağlantı kurmaya ve *sub specie eternitatis* [sonsuzluk bağlamında] anlamaya çalıştı ama hiçbir şeye yoramadı. "Yazık, beyin tam bir saçmalık deposu," diye düşündü Dr. Fischelson. "Dünya delilerin dünyası."

Gözlerini tekrar kapadı; tekrar uykuya daldı; tekrar rüya gördü.

V

Anlaşılan Dr. Fischelson'un hayatının son bulması şimdilik alınyazısında yoktu.

Dr. Fischelson'un çatı katı odasının solunda, daima kavrulmuş soğan ve çamaşır sabunu kokan, kutular ve sepetlerle dolu karanlık bir koridora açılan bir kapı vardı. Bu kapının ardında, komşuların Kara Dobbe dedikleri bir kızkurusu yaşardı. Dobbe ince uzun, fırıncı küreği kadar kara bir kadındı. Burnu çarpıktı, üst dudağında da bıyığı vardı. Sesi erkek sesi gibi kalındı ve erkek ayakkabıları giyerdi. Kara Dobbe senelerdir fırından aldığı çeşit çeşit ekmekleri evin kapısı önünde satıyordu. Ama günün birinde fırıncıyla kavga etmiş, işini pazar yerine taşımıştı, artık "çizikli", namı diğer çatlak yumurta satıyordu. Kara Dobbe'nin erkekten yana şansı yoktu. Fırıncının çıraklarıyla iki kere nişanlanmış ama her ikisinde de çıraklar nişan akdini ona iade etmişlerdi. Bir müddet sonra yaşlı bir adamdan bir nişan akdi almıştı; camcılık yapan bu adam boşandığını iddia etmişti ama sonradan hâlâ evli olduğu ortaya çıkmıştı. Kara Dobbe'nin Amerika'da ayakkabıcılık yapan bir kuzeni vardı ve sürekli kuzeninin ona yol parası göndereceğini söyleyerek böbürlenirdi ama Varşova'dan bir yere kımıldamazdı. Mahallenin kadınları, "Hiç ümit yok Dobbe. Kaderinde kızkurusu olarak ölmek varmış," diye onunla dalga geçerlerdi. Dobbe hep, "Benim hiçbir erkeğe köle olmaya niyetim yok. Hepsinin canı cehenneme," diye cevap verirdi.

O ikindi, Dobbe Amerika'dan bir mektup almıştı. Genellikle mektubu okutmak için terzi Leizer'e giderdi. Ama o gün Le-

izer yerinde yoktu, Dobbe'nin de aklına, duaya gitmediği için diğer kiracıların din değiştirdiğini düşündüğü Dr. Fischelson gelmişti. Doktorun kapısını çaldı ama ses seda çıkmadı. "Zındık dışarıda galiba," diye düşündü Dobbe, yine de bir kere daha çaldı, bu sefer kapı hafifçe aralandı. Kapıyı ittiğinde karşısında gördüğü manzara onu korkuttu. Dr. Fischelson kıyafetleriyle yatakta yatıyordu; yüzü balmumu gibiydi; âdemelması dışarı fırlamış, sakalı havaya dikilmişti. Dobbe bir çığlık attı; adamın öldüğünden emindi ama –hayır– vücudu kıpırdıyordu. Dobbe masanın üzerinde duran bardağı alıp koridordaki çeşmeye koştu, bardağı suyla doldurdu, hemen geri dönüp suyu baygın adamın suratına döktü. Dr. Fischelson başını sallayarak gözlerini açtı.

"Neyin var?" diye sordu Dobbe. "Hasta mısın?"

"Teşekkür ederim. Değilim."

"Ailen var mı? Çağırayım."

"Ailem yok," dedi Dr. Fischelson.

Dobbe sokağın karşısındaki berberi getirmeyi teklif etti ama Dr. Fischelson berberin yardımını istemediğini söyledi. Hiç "çizikli" olmadığı için o gün pazara gitmeyen Dobbe bir iyilik yapmaya karar verdi. Hasta adamın yataktan kalkmasına yardım etti, battaniyeyi düzeltti. Dr. Fischelson'u soydu ve gaz ocağında ona bir çorba pişirdi. Dobbe'nin odasına hiç güneş ışığı girmezdi ama burada soluk duvarlara kare kare güneş ışığı vurmuştu. Zemin kırmızıya boyanmıştı. Yatağın üzerinde, geniş fırfırlı yakalı ve uzun saçlı bir adamın resmi asılıydı. "Adamcağız o kadar yaşlı olduğu halde evini temiz pak tutuyor," diye düşündü Dobbe, takdirle. Dr. Fischelson *Etika*'yı istedi, kadın biraz kınayarak kitabı uzattı. Bunun bir Hıristiyan dua kitabı olduğuna emindi. Sonra ortalığı toparlamaya başladı, bir kova su getirdi, yeri sildi. Dr. Fischelson yemeğini yedi; bitirdikten sonra kendini çok daha güçlü hissediyordu, Dobbe ondan mektubu okumasını rica etti.

Doktor, ellerinde titreyen kâğıdı ağır ağır okumaya başladı. New York'tan, Dobbe'nin kuzeninden geliyordu. Yine, ona "çok önemli bir mektup" ve bir Amerika bileti yollamak üzere olduğunu yazıyordu. Artık Dobbe hikâyeyi ezbere biliyordu,

kuzeninin kötü el yazısını çözmesi için yaşlı adama yardım etti. "Yalan söylüyor," dedi Dobbe. "Beni çoktan unuttu." Akşamleyin Dobbe tekrar geldi. Yatağın yanında, pirinç şamdanda bir mum yanıyordu. Duvarlarda ve tavanda kırmızımsı gölgeler titreşiyordu. Dr. Fischelson yatağında oturmuş bir kitap okuyordu. Mum, ortadan ikiye yarılmış gibi duran alnına sarı bir ışık düşürmüştü. Pencereden içeri bir kuş girmiş, masanın üzerine konmuştu. Dobbe bir an korktu. Bu adam ona cadıları, kara aynaları ve geceleri etrafta dolanıp kadınları korkutan cesetleri hatırlatıyordu. Yine de bir iki adım yanına yaklaşıp, "Nasılsın? Daha iyice misin?" diye sordu.

"Biraz daha iyiyim, teşekkür ederim."

"Gerçekten de dönme misin?" diye sordu ama bu kelimenin ne anlama geldiğini tam bilmiyordu.

"Ben mi? Yok canım, bütün Yahudiler kadar Yahudiyim," dedi Dr. Fischelson.

Doktorun bu teminatı Dobbe'nin kendini daha rahat hissetmesini sağladı. Bir şişe gaz bulup sobayı yaktı, sonra da odasından bir bardak süt getirip kaşa pişirmeye başladı. Dr. Fischelson *Etika*'yı okumaya devam etti ama o akşam teorileri ve başka pek çok aksiyoma, tanıma, teoriye gönderme yapan kanıtları anlayamıyordu. Titreyen elleriyle kitabı gözlerinin önüne kaldırıp okudu: "İnsan bedeninin her türlü değişimi fikri insan bedeni hakkında yeterli bilgi sunmaz... İnsan bedeninin her türlü değişimi fikrinin fikri insan zihni hakkında yeterli bilgi sunmaz."

VI

Dr. Fischelson bugün yarın öleceğinden emindi. Vasiyetini yazmış, bütün kitaplarıyla elyazmalarını sinagog kütüphanesine bağışlamıştı. Giysileri ve eşyaları, ona baktığı için Dobbe'ye gidecekti. Ama ölüm gelmedi. Hatta sağlığı iyiye gitti. Dobbe pazardaki işine geri dönmüştü ama gün boyunca ihtiyar adamı ziyaret ediyor, ona çorba yapıyor, giderken bir bardak çay bırakıyor, savaş havadislerini anlatıyordu. Almanlar, Kaliş'i, Ben-

din'i ve Çestekov'u almıştı, Varşova'ya ilerliyorlardı. Sabah sessizliğinde topların uğultusunun duyulduğu söyleniyordu. Dobbe ağır zayiat verildiğini söylüyordu. "Sinek gibi telef oluyorlar," demişti. "Kadınlar için ne büyük bahtsızlık."

Nedenini bilemiyordu ama ihtiyar adamın çatı katı odası onu kendine çekiyordu. Sırtı yaldızlı kitapları raflardan indirmeyi, tozlarını alıp pencere kenarında havalandırmayı seviyordu. Basamaklardan pencereye çıkıp teleskopla etrafı seyrediyordu. Dr. Fischelson'la konuşmak da hoşuna gidiyordu. Doktor ona eğitim gördüğü İsviçre'yi, içinden geçtiği büyük şehirleri, yazın bile karla kaplı yüksek dağları anlatırdı. Babasının haham olduğunu, öğrenci olmadan önce yeşivaya* devam ettiğini söylemişti. Dobbe ona kaç dil bildiğini sorduğunda, Yidişe ilaveten İbranice, Rusça, Almanca ve Fransızca okuyup yazdığını öğrenmişti. Latince de biliyordu. Dobbe, bu kadar eğitimli bir adamın Çarşı Caddesindeki bir çatı katı odasında oturmasına pek şaşmıştı. Ama onu en çok hayrete düşüren, adamın "Doktor" unvanı taşımasına rağmen reçete yazamayışıydı. "Neden gerçek doktor olmadın?" diye sorardı. "Doktorum," derdi adam. "Sadece, tıp doktoru değilim." "Ne doktorusun peki?" "Felsefe doktoru." Dobbe bunun ne olduğunu bilmese de, çok mühim bir şey olduğunu hissediyordu. "Vay anam vay," derdi, "bu beyni nerde buldun?"

Derken bir akşam Dobbe ona krakerini ve sütlü çayını verdiğinde, doktor ona nereli olduğunu, ailesinin kim olduğunu, neden evlenmediğini sordu. Dobbe şaşırmıştı. Daha önce kimse ona böyle sorular sormamıştı. Alçak bir sesle hikâyesini anlattı ve saat on bire kadar oturdu. Babası kaşer** kasaplarında hamalmış. Annesi mezbahada tavuk yolarmış. Aile, Çarşı Caddesi 19 numarada bodrum katında yaşarmış. On yaşına bastığında hizmetçilik yapmaya başlamış. Yanında çalıştığı adam, meydandaki hırsızlardan çalıntı mal alıp satarmış. Dobbe'nin bir er-

* Yeşiva: Dini kitaplar Tora, Mişna ve Talmud'un ileri düzeyde incelendiği akademi. (Ed. n.)

** Kaşer (koşer): Dini kurallara uygun olarak hazırlanan yiyeceklerin tümü ve bu tip yiyecekleri satan kasap ve gıda dükkânlarına verilen ad. Bundan türetilen "kaşerut" da, dini kurallara uygun yemeklerin hazırlanmasında göz önüne alınması gereken hüküm ve gelenekler sistemidir. (Ed. n.)

kek kardeşi varmış ama Rus ordusuna yazılmış, bir daha da geri dönmemiş. Ablası Praglı bir arabacıyla evlenmiş ve çocuk doğururken ölmüş. Dobbe, 1905'te yeraltı dünyasıyla devrimciler arasında meydana gelen çatışmaları, kör Itche'yle çetesini, dükkânlardan nasıl koruma parası topladıklarını, emniyet parası vermezlerse cumartesi günleri gezintiye çıktıklarında serserilerin saldırısına uğrayan kızlarla oğlanları anlattı. Arabalarda dolaşıp, Buenos Aires'te satmak için kadın kaçıran pezevenklerden de söz etti. Dobbe bazı adamların onu bile geneleve satmaya çalıştığına ama kaçıp kurtulduğuna yeminler ediyordu. Kendisine yapılan binlerce kötülüğü sayıp döküyordu. Soyulmuştu; erkek arkadaşını çalmışlardı; bir rakibi bir keresinde ekmek sepetine bir şişe gaz dökmüştü; ayakkabıcı kuzeni, Amerika'ya gitmeden önce yüz rublesini dolandırmıştı. Dr. Fischelson onu dikkatle dinledi. Sorular sordu, başını salladı ve homurdandı.

"Peki, Tanrıya inanır mısın?" diye sordu nihayet.

"Bilmem," dedi kadın. "Ya sen?"

"Evet, inanırım."

"Madem öyle neden sinagoga gitmiyorsun?" diye sordu Dobbe.

"Tanrı her yerdedir," diye cevap verdi doktor. "Sinagogda, pazarda. Hatta bu odada. Biz kendimiz de Tanrının bir parçasıyız."

"Öyle şeyler söyleme," dedi Dobbe. "Beni korkutuyorsun."

Odadan çıkıp gitti, Dr. Fischelson yatmaya gittiğini düşündü. Ama neden iyi geceler demediğini anlayamadı. "Herhalde felsefe yaptığım için kaçtı," dedi kendi kendine. Sonra ayak seslerini duydu. Seyyar satıcı gibi kucağında bir öbek giysi vardı.

"Sana bunları göstermek istedim," dedi. "Bunlar benim çeyizim." Elindeki yün, ipek, kadife giysileri sandalyenin üzerine yaymaya başladı. Hepsini sırayla alıp üzerine tutuyordu. Doktora çeyizdeki her giysiyi –çamaşır, ayakkabı, çorap– tek tek gösterdi.

"Müsrif değilimdir," dedi. "Elim sıkıdır. Amerika'ya gitmeye yetecek param var."

Sonra sustu ve yüzü kıpkırmızı kesildi. Yan gözle, ürkek, sorgularcasına Dr. Fischelson'a baktı. Dr. Fischelson'un vücudu aniden üşümüş gibi titremeye başlamıştı. "Çok güzel, çok hoş şeyler," dedi. Alnı kırıştı, iki parmağıyla sakalını çekiştirdi. Dişsiz ağzında hüzünlü bir tebessüm belirdi, çatı katı penceresinden dışarıya dalan gözleri de hüzünle gülümsüyordu.

VII

Kara Dobbe, hahamın odasına gelip de Dr. Fischelson'la evleneceğini söylediğinde, hahamın karısı onun delirdiğini zannetti. Ama haber terzi Leizer'e ulaşmış, oradan da fırına ve diğer dükkânlara yayılmıştı bile. "Kızkurusu"nun çok şanslı olduğunu düşünenler vardı; doktorun çok parası olduğunu söylüyorlardı. Ama onun iflas etmiş bir sefahat düşkünü olduğunu, kadına frengi bulaştıracağını düşünenler de vardı. Dr. Fischelson, düğünün küçük ve sakin bir düğün olmasında ısrar ettiyse de, hahamın yerinde bir sürü misafir toplanmıştı. Genellikle yalınayak, başlarında kesekâğıdı ve üzerlerinde içdonuyla gezinen fırıncı çırakları, açık renk takım elbiseler, hasır şapkalar, sarı ayakkabılar, cicili bicili kravatlar giymiş, yanlarında büyük kekler ve tepsi tepsi kurabiyeler getirmişlerdi. Savaş zamanı içki yasak olmasına rağmen bir şişe de votka bulmuşlardı. Gelinle damat hahamın odasına girdiklerinde, kalabalıktan bir mırıltı yükseldi. Kadınlar gözlerine inanamadılar. Gördükleri kadın, tanıdıkları kadın değildi. Dobbe'nin başında kirazlar, üzümler ve eriklerle süslü, geniş kenarlı bir şapka, üzerinde beyaz ipekten kuyruklu bir elbise vardı; ayaklarına yüksek topuklu, lame ayakkabılar giymişti, boynundaysa bir dizi sahte inci vardı. Hepsi bu kadar da değil: Parmakları yüzükler ve parıltılı taşlarla doluydu. Yüzünde duvak vardı. Viyana Salonunda evlenen zengin gelinlere benziyordu adeta. Fırıncının çırakları alayla ıslık çaldılar. Dr. Fischelson ise siyah ceketini ve geniş burunlu ayakkabılarını giymişti. Zorlukla yürüyor, Dobbe'ye yaslanıyordu. Kapıdan kalabalığı görünce korkup geriledi ama Dobbe'nin eski patronu yanına gelip, "İçeri gel damat. Utanma. Artık hepimiz kardeşiz," dedi.

Tören şeriata göre yapıldı. Eski, saten bir cüppe giymiş olan haham evlilik akdini yazdı, sonra gelinle damat kabul ettiklerini göstermek için mendiline dokundular; haham kaleminin ucunu takkesine sildi. Nikâh için yeterli sayıyı sağlamak üzere sokaktan bir sürü hamal çağrılmıştı, örtüyü onlar tutuyordu. Dr. Fischelson öleceği günü hatırlatan beyaz bir mintan giydi, Dobbe de âdet olduğu üzere onun etrafında yedi kere dolaştı. Burgulu mumların ışığı duvarlarda titreşiyordu. Gölgeler bir büyüyüp bir küçülüyordu. Şarabı bir kadehe boşaltan haham, hüzünlü bir sesle onları takdis etti. Dobbe sadece bir kere hıçkırdı. Diğer kadınlarsa oyalı mendillerini ellerine alıp yüzlerini buruşturarak oturdular. Fırıncının oğulları birbirlerine fıkralar anlatmaya başlayınca, haham parmağını dudaklarına götürüp, konuşmanın yasak olduğunu hatırlatmak için, "*Eh nu oh*," diye mırıldandı. Nikâh yüzüğünü gelinin parmağına takma zamanı gelmişti ama damat öyle titriyordu ki, Dobbe'nin yüzükparmağını zar zor tutturdu. Âdetlere göre, yüzük takıldıktan sonra kadehi kırmak gerekiyordu ama Dr. Fischelson kadehin üzerine birkaç kere bastığı halde kırılmadı. Kızlar başlarını eğip birbirlerini dirsekleyerek kıkırdaştılar. Sonunda çıraklardan biri topuğunu kadehin üzerine indirdi ve cam tuzla buz oldu. Haham bile kendini gülmekten alamamıştı. Törenden sonra misafirler votka içip kurabiye yediler. Dobbe'nin eski patronu, Dr. Fischelson'un yanına gelip, "*Mazel tov* [Tebrikler] damat. Senin de şansın karınınki kadar açık olsun," dedi. "Teşekkür ederim, teşekkür ederim," diye mırıldandı Dr. Fischelson, "ama benim şansa ihtiyacım yok." Bir an önce çatı katı odasına dönmek için can atıyordu. Karnında bir baskı hissediyordu, göğsü ağrıyordu. Yüzü yeşermişti. Dobbe birden sinirlendi. Duvağını kaldırıp kalabalığa bağırdı: "Neye gülüyorsunuz? Karşınızda hokkabaz mı var?" Hediyelerin sarılı olduğu yastık kılıfını almadan, hemen kocasıyla birlikte beşinci kattaki odalarına döndü.

Dr. Fischelson odasındaki yeni düzeltilmiş yatağa uzanıp *Etika*'yı okumaya başladı. Dobbe kendi odasına gitmişti. Doktor ona yaşlı bir adam olduğunu, hasta ve güçsüz olduğunu açıklamıştı. Ona hiçbir vaatte bulunmamıştı. Yine de Dobbe

saçlarını açmış vaziyette, üzerinde ipek bir gecelik, ponponlu terliklerle çıkageldi. Gülümsüyordu, mahcup ve çekingendi. Dr. Fischelson titredi, *Etika* elinden düştü. Mum söndü. Dobbe karanlıkta Dr. Fischelson'a sarılıp onu dudaklarından öptü. "Sevgili kocacığım," diye fısıldadı kulağına, "*Mazel tov*."

O gece olanlar için ancak mucize denebilir. Dr. Fischelson, her olayın doğanın kanunlarına göre olduğuna kanaat getirmiş olmasaydı, Kara Dobbe'nin kendisini büyülediğine inanabilirdi. İçinde uzun süredir uykuda olan güçler uyanmıştı. Takdis şarabından sadece bir yudum içtiği halde sarhoş olmuştu sanki. Dobbe'yi öptü ve ona aşktan bahsetti. Klopstock, Lessing ve Goethe'den, nicedir unuttuğu alıntılar dudaklarına geldi. Baskılarla ağrılar dindi. Dobbe'ye sarıldı, onu kendine bastırdı, yine gençliğindeki gibi erkek olduğunu hissetti. Dobbe zevkten bayılacak gibiydi; ağlayarak, doktorun anlayamadığı bir Varşova argosuyla bir şeyler mırıldanıyordu. Daha sonra Dr. Fischelson sadece delikanlıların harcı olan derin bir uykuya daldı. Rüyasında kendini İsviçre'de, dağlara tırmanırken gördü – koşuyor, düşüyor, uçuyordu. Şafak vakti gözlerini açtı; birisi kulaklarına üflemiş gibi geldi. Dobbe horluyordu. Dr. Fischelson sessizce yataktan kalktı. Uzun geceliğiyle pencereye yaklaştı, basamakları çıkıp hayretle dışarı baktı. Çarşı Caddesi uykudaydı, derin bir dinginlikle soluyordu. Gaz lambaları titreşiyordu. Dükkânların kara kepenkleri demir çubuklarla tutturulmuştu. Serin bir rüzgâr esiyordu. Dr. Fischelson gökyüzüne baktı. Karanlık kubbe yıldızlarla doluydu – yeşil, kırmızı, sarı, mavi yıldızlar vardı; büyükleri, küçükleri, kırpışanları, kırpışmayanları. Kalabalık gruplar halinde toplaşmış olanları, tek başına olanları vardı. Anlaşılan kubbenin yukarılarında, Dr. Fischelson'un geç yaşında Kara Dobbe diye biriyle evlendiği kimsenin umurunda olmamıştı. Yukarıdan bakıldığında Büyük Savaş bile modların geçici bir değişikliğinden başka bir şey değildi. Milyonlarca sabit yıldız, sınırsız uzayda yazgılı oldukları yörüngeyi takip ediyordu. Kuyrukluyıldızlar, gezegenler, uydular, göktaşları bu parıltılı merkezlerin etrafında dönmeyi sürdürüyordu. Kozmik patlamalarda dünyalar doğup ölüyordu. Nebulaların kaosunda ilksel madde oluşuyordu. Arada sırada bir yıldız yerinden ko-

pup gökyüzünde kayıyor, ardında ateşten bir kuyruk bırakıyordu. Meteor yağmurlarının olduğu ağustos ayıydı. Evet, kutsal madde uçsuz bucaksızdı, ne başı ne de sonu vardı; mutlak, bölünmez, ebedi, süresizdi, vasıfları sınırsızdı. Dalgalarıyla kabarcıkları evrensel kazanda dans ediyor, değişimle kaynıyor, sebeplerle sonuçların kesintisiz zincirini takip ediyordu ve kendisi, Dr. Fischelson, önlenemez yazgısıyla bunun bir parçasıydı. Doktor gözlerini kapadı; esinti alnındaki teri soğutuyor, sakalını okşuyordu. Gece havasını derin derin içine çekti, titreyen ellerini pencere pervazına dayadı ve mırıldandı: "Yüce Spinoza, affet beni. Tam bir budala oldum."

Kreşev'in Mahvı

I

Rabi Bunim, Kreşev'e Geliyor

Ben o İlk Yılanım, Kötü Melek, Şeytan. Kabala benden Samael diye söz eder, Yahudiler de bazen sadece "şu" derler.

Tuhaf evlilikler ayarlamayı sevdiğimi, yaşlı adamları genç kızlarla, kaknem dulları hayatının baharında delikanlılarla, eciş bücüşleri güzellerle, güzel seslileri sağırlarla, böbürlenip duranları dilsizlerle eşleştirdiğim gayet iyi bilinir. Şimdi size, San nehri üzerinde küçük bir kasaba olan Kreşev'de gerçekleştirdiğim böyle "ilginç" bir birleşmeyi anlatacağım; bu bana hem layıkıyla hınzırlık etme şansı hem de sadece bir evet ya da hayırla bu dünyayı da ötekini de kaybettiren o küçük oyunlarımdan birini sergileme imkânı verdi.

Kreşev, en küçük dua kitaplarındaki en küçük harfler büyüklüğündedir. Kasabanın iki kenarında sık çam ormanları, üçüncü kenarında San nehri vardır. Komşu köylerde yaşayan köylüler, Lublin yöresindeki bütün köylülerden daha fakirdir, tarlaları da adeta çöl gibidir. Senenin büyük bölümünde, büyük kasabalara giden yollar su birikintileriyle kaplanır; arabayla yolculuk etmek tehlikelidir. Kışın kasabanın yakınlarına ayılarla kurtlar iner, başıboş koyunlarla danalara, hatta savunmasız yakaladıkları insanlara saldırırlar. Son olarak da köylüler sefaletlerinden asla kurtulmasın diye benim içlerine yerleştirdiğim

güçlü inanç vardır. Ülkenin bu kesiminde her köyün bir kilisesi bulunur, her on eve bir türbe düşer. Meryem, kollarında Yahudi marangoz Yossel'in bebeği, başında paslı bir haleyle ayaktadır. Yaşlılar onu görmeye gelir – kışın ortasında diz çökerler, böylece romatizmaya yakalanırlar. Mayıs ayı geldiğinde her gün, açlıktan ölmesine ramak kalmış insanlar çatlak sesleriyle yağmur duasına çıkar. Buhur kekre bir koku yayar, veremli bir davulcu beni korkutup kaçırmak için bütün gücüyle davulunu döver. Yine de yağmur yağmaz. Yağsa bile zamansız yağar. Ama bu durum insanları inanmaktan alıkoymaz. Ezelden beri böyle gelmiş böyle gider.

Kreşev Yahudileri, köylülerden hem biraz daha bilgili hem de zengindir. Karıları satıcılık yapar, ağırlıkları ve uzunlukları yanlış ölçmekte ustalaşmışlardır. Seyyar satıcılar köylü kadınlara her türlü ıvır zıvırı nasıl satacaklarını bilir, böylece mısır, patates, keten, tavuk, ördek, kaz – bazen biraz da fazlasını kazanırlar. İncik boncuk, süslü bir toz alma fırçası, çiçekli bir basma ya da yabancı birinden güzel bir söz duymak için kadınlar neler vermez? Bu yüzden de sarı lepiska saçlı çocuklar arasında arada sırada kıvırcık saçlı, kara gözlü, kıvrık burunlu bir velede rastlamak pek de şaşırtıcı değildir. Köylüler çok derin uyur ama şeytan genç kadınların uyumalarına izin vermez, onları arka yollardan seyyar satıcıların bekledikleri ahırlara götürür. Köpekler aya ulur, horozlar öter, Tanrının kendisi bulutlar arasında kestirir. Ne de olsa Kendisi yaşlı; sonsuza kadar yaşamak kolay iş değil.

Ama biz tekrar Kreşev Yahudilerine dönelim.

Yıl boyunca pazar yeri derin bir bataklıktır, zira kadınlar pis suları oraya döker. Evler doğru düzgün durmaz; yarı yarıya toprağa gömülmüşlerdir, çatıları yamalıdır; pencerelerinin aralıklarına paçavra tıkılmış ya da üstlerine öküzlerin sidik torbaları gerilmiştir. Fakirlerin evinde zemin tahtası yoktur; bazılarında baca bile bulunmaz. Bu evlerde sobanın dumanı tavandaki bir delikten dışarı çıkar. Kızlar on dört-on beş yaşında evlenir, çocuk doğurmaktan erken yaşlanır. Kreşev'de kunduracılar, zanaatlarını ancak yıpranmış, lime lime ayakka-

bılar üzerinde icra edebilir. Terzilerin, kendilerine getirilen yoluk kürkleri tersine çevirmekten başka seçenekleri yoktur. Fırçacılar, domuz kıllarını tahta taraklarla fırçalar ve çatlak sesleriyle ilahiler, düğün şarkıları söyler. Pazar kurulduktan sonra dükkâncılara yapılacak iş kalmaz, dershanenin etrafında dolanır, kafalarını kaşıyarak Talmud okur ya da birbirlerine canavar, hayalet, kurtadam hikâyeleri anlatırlar. Elbette böyle bir kasabada benim yapabileceğim fazla bir şey yoktur. Oralarda gerçek bir günaha rastlamak fazlasıyla zordur. Ahalinin günah işlemeye hem gücü hem de meyli yoktur. Kırk yılda bir kadın terzisi hahamın karısının dedikodusunu yapar ya da sakanın kızının karnı şiştikçe şişer ama bunlar beni oyalayacak türden şeyler değildir. Bu yüzden de Kreşev'e nadiren giderim.

Ama benim sözünü ettiğim günlerde kasabada üç beş zengin vardı, zengin bir evde de her şey olabilir. Bu yüzden de ne zaman gözlerimi o tarafa çevirsem, cemaatin en zengin adamı olan Rabi Bunim Şor'un evinde olup bitenleri görmek isterdim. Rabi Bunim'in Kreşev'e nasıl yerleştiğini ayrıntısıyla anlatmak uzun sürer. Esasen Lemberg yakınlarında bir kasaba olan Zholkve'de oturuyordu. İş icabı oradan ayrıldı. Kereste ticaretiyle uğraşıyordu ve Kreşev yargıcından çok ucuza ormanlık bir alan satın almıştı. Ayrıca karısı Şifra Tammar (seçkin bir ailenin kızı, meşhur âlim Rabi Samuel Edels'in torunu) kan tükürmesine neden olan kronik bir öksürükten mustaripti ve Lembergli bir doktor ona ormanlık bir bölgede yaşamasını tavsiye etmişti. Neticede Rabi Bunim bütün malı mülküyle, yetişkin oğlu ve on yaşındaki kızı Lise'yle Kreşev'e taşındı. Sinagog sokağının sonunda, bütün diğer evlerden uzağa kendine bir ev yaptırdı; içine de araba araba mobilya, çanak çömlek, giysi, kitap, ıvır zıvır doldurdu. Yanında iki hizmetkâr da getirmişti, yaşlı bir kadın ve Rabi Bunim'in arabasını süren, Mendel adında genç bir adam. Yeni gelenler kasaba hayatına canlılık getirmişti. Artık Rabi Bunim'in ormanlarında delikanlılar için iş vardı, Kreşev arabacıları da araba araba kütük taşıyordu. Rabi Bunim kasabanın mikvesini tamir ettirdi ve düşkünlerevine yeni bir çatı yaptırdı.

Rabi Bunim uzun boylu, güçlü, iri kemikli bir adamdı. Sesi baş tegannicininki kadar güzeldi, ikiye ayrılan kapkara bir sakalı vardı. Pek okumuş birisi değildi, Midraş'ın* bir bölümünü zar zor sökebilirdi ama hayır işlerinde eli açıktı. Yemeğe oturdu mu bir somun ekmeği, altı yumurtayla yapılmış omletle yer, üzerine de bir litre süt içerdi. Cuma günleri mikvede en yüksek basamağa çıkar, mumlar yanana kadar mikveciye kendini bir tomar çırpıyla dövdürürdü. Ormana giderken yanına iki sert köpek, bir de silah alırdı. Bir ağacın sağlıklı olup olmadığını bir bakışta anladığı söylenirdi. Gerektiğinde hiç durmadan on sekiz saat çalışır, kilometrelerce yol yürürdü. Karısı Şifra Tammar, zamanında pek güzel bir kadın olsa da, doktor doktor dolaşıp kendisi için endişe etmekten zamanından önce yaşlanmıştı. Uzun ince, neredeyse tahta göğüslüydü, uzun solgun bir yüzü, kıvrık bir burnu vardı. İnce dudakları hep kapalıydı, gri gözleri kavgacı bir ifadeyle dünyayı süzerdi. Âdet dönemleri sancılı geçtiğinden, ölümcül bir hastalığa tutulmuş gibi yorgan döşek yatardı. Aslında hastalık hastasıydı – kâh başı ağrır, kâh dişi apse yapar, kâh karnı şişerdi. Kocası için uygun bir eş olmasa da, Rabi Bunim durmadan şikâyet eden tiplerden değildi. Muhtemelen kadınların hepsinin böyle olduğuna kanaat getirmişti, çünkü evlendiğinde on beş yaşındaydı.

Oğlu hakkında söylenecek fazla bir şey yok. Babası gibiydi – derslerde kötü, yemekte iyi, güçlü bir yüzücü, saldırgan bir işadamıydı. Babası Kreşev'e taşınmadan önce Brodlu bir kızla evlenmiş ve kendini hemen işlere vakfetmişti. Kreşev'e nadiren gelirdi. Babası gibi paradan yana sıkıntısı yoktu. İkisi de anadan doğma finansçıydı. Adeta parayı kendilerine çekiyorlardı. Göründüğü kadarıyla Rabi Bunim'le ailesinin, basitlikleri sayesinde şanssızlıktan kurtulan ve gerçek bir sorun yaşamadan hayatlarını sürdüren bütün sıradan insanlar gibi, huzurlu bir ömür geçirmemeleri için bir sebep yoktu.

* Midraş: Bilge kişiler tarafından Tevrat'taki kuralların yorumlanmasını ve bunların atasözleriyle desteklenmesini kapsayan eserlere verilen ad. (Ed. n.)

II

Kız

Ama Rabi Bunim'in bir de kızı vardı ve gayet iyi bilindiği gibi, kadınlar talihsizlik getirir.

Lise hem güzeldi hem de iyi yetiştirilmişti. On ikisinde babasıyla aynı boydaydı. Saçları sarı, teni beyaz ve saten gibi yumuşaktı. Gözleri kâh mavi kâh yeşil görünürdü. Yarı Polonya hanımefendisi, yarı dindar Yahudi genç kızı, karma bir davranış tarzı vardı. Altı yaşındayken babası ona din ve gramer dersleri vermesi için bir mürebbiye tutmuştu. Daha sonra Rabi Bunim kızına bir öğretmenden ders aldırmış, kız da baştan itibaren kitaplara büyük ilgi göstermişti. Kendi kendine Yidiş Kitabı Mukaddesi okur, Eski Ahdin ilk beş kitabını annesinin Yidiş tefsirinden çalışırdı. *Geyiğin Mirası, Ceza Değneği, İyi Yürek, Kısasa Kısas* ve evde bulduğu benzer kitapları yalayıp yutmuştu. Daha sonra kendi kendine çat pat İbranice öğrenmişti. Babası sürekli, bir kızın Tora okumasının uygun olmadığını söylüyor; annesi, kimse eğitimli bir eş istemediği için evde kalacağı konusunda onu uyarıyordu ama kız bu ikazları hiç dikkate almıyordu. Çalışmayı sürdürüyordu; *Kalp Vazifesi* ve Josephus'u* okumuş, Talmud hikâyelerine aşina olmuş, ayrıca Tanailer ve Amorilerin mesellerini öğrenmişti. Bilgi açlığının sınırı yoktu. Kreşev'e ne zaman bir kitap satıcısı gelse onu eve çağırır, çuvalında ne var ne yok alırdı. Şabat yemeğinden sonra yaşıtları, Kreşev'in en iyi ailelerinin kızları ona ziyarete gelirdi. Kızlar gevezelik eder, tek mi çift mi oynar, birbirlerine bilmeceler sorar ve bütün genç kızlar gibi kıkırdayıp dururlardı. Lise, arkadaşlarına hep çok kibar davranır, Şabat meyveleri, kuruyemişleri, kek ve kurabiyeleri ikram ederdi ama pek konuşmazdı – aklı giysiler ve ayakkabılardan daha ağır mevzularla meşguldü. Yine de hep dostça davranır, en ufak bir kibir sergilemezdi. Bayramlarda Lise, kendi yaşındaki kızların törenlere katılması âdetten olmadığı halde kadınlar sinagoguna giderdi. Ona pek düşkün olan Rabi

* Flavius Josephus (Yasef ben Mattias): İ.S. 37-100 yılları arasında yaşamış Yahudi din adamı ve tarihçi. (Ed. n.)

Bunim pek çok kereler, "Yazık, erkek olmamış. Kim bilir nasıl bir adam olurdu," demişti.

Şifra Tammar'ın duyguları daha farklıydı.

"Kızı mahvediyorsun," derdi. "Bu iş böyle devam ederse, patates pişirmeyi bile öğrenemeyecek."

Kreşev'de dindışı konularda yeterli bir öğretmen olmadığından (cemaatin yegâne öğretmeni Yakel sadece bir satır okunabilir Yidiş yazabiliyordu), Rabi Bunim kızını hekim Kalman'a ders almaya göndermişti. Kalman, Kreşev'de çok sayılırdı. Cinlülelerini yakarak çıkarmayı, sülük yapıştırmayı ve sıradan bir ekmek bıçağıyla ameliyat yapmayı becerirdi. Bir sandık kitabı vardı ve tarlalardaki otlardan hap imal ederdi. Kısa boylu, tıkız, koca göbekli bir adamdı; yürürken muazzam kilosu yüzünden yalpalardı. Pelüş şapkası, kadife kaftanı, dizaltı pantolonu ve tokalı ayakkabılarıyla ekâbirden biri gibi görünürdü. Kreşev'de gelin alayı, gelini mikveye götürürken, bir dakika Kalman'ın verandası önünde durup ona neşe içinde serenat yapmak âdettendi. "Böyle adamları hoş tutmak gerekir," derdi ahali. "Tabii en iyisi hiç eline düşmemek."

Ama Rabi Bunim, Kalman'ın eline düşmüştü. Hekim sürekli Şifra Tammar'ın dertlerine deva bulmaya çalışıyor, bir yandan da kızına, kütüphanesinden ödünç kitap veriyordu. Lise bütün kitaplarını okumuştu: ciltli ciltli tıp kitapları, uzak ülkeleri ve vahşi insanları anlatan seyahat kitapları, asillerin romantik hikâyeleri, avları, aşkları, şatafatlı baloları. Hepsi bu kadar da değildi. Kalman'ın kütüphanesinde büyücüler, tuhaf hayvanlar, şövalyeler ve prenseslere dair masallar da vardı. Evet, Lise bunların da her satırını okumuştu.

Artık Mendel'den bahsetmenin zamanı geldi, uşak Mendel'den – arabacı Mendel'den. Kreşev'de hiç kimse bu Mendel'in nereli olduğunu bilmiyordu. Bir rivayete göre, sokaklara bırakılmış bir aşk meyvesiydi. Başkaları, bir dönmenin çocuğu olduğunu söylüyordu. Kökeni ne olursa olsun, cahilin tekiydi ve sadece Kreşev'de değil, kilometrelerce çevresinde de bununla nam salmıştı. A'yı B'yi bilmezdi, bir sürü muskası olduğu halde dua ettiği de görülmemişti. Cuma akşamları bütün er-

kekler dua salonundayken Mendel pazar yerinde dolaşırdı. Hizmetçi kızların kuyudan su çekmesine yardım eder, ahırlardaki atları seyrederdi. Sakalını tıraş eder, saçaklı mintan giymez, şükran duası etmezdi; kendini Yahudi âdetlerinden tümüyle azat etmişti. Kreşev'e ilk geldiğinde pek çok kişi onunla ilgilenmişti. Ona bedava eğitim teklif edenler olmuştu. Dindar hanımlar, kendini Gehinam'da [Cehennem] çivili bir yatakta bulacağını söyleyerek onu uyarırlardı. Ama genç adam kimseyi kaale almazdı. Sadece dudaklarını büzüp umursamazca ıslık çalardı. Kadınlardan biri fazla üzerine gelecek olsa, hemen saldırıya geçerdi: "Hay Tanrının zalimi. En azından Gehinam'da sen yanımda olmayacaksın."

Hep yanında taşıdığı kırbacı alıp kadının eteklerini kaldırırdı. Ayıplamalar, kahkahalar birbirine karışır, dindar hanım bir daha arabacı Mendel'e ilişmemeye yemin ederdi.

Ama zındık olması yakışıklı olmasına engel değildi. Uzun boylu, ince yapılı, düzgün bacaklı, dar kalçalıydı, hafif dalgalı ve dağınık, siyah saçlarına hep bir parça saman ya da kuru ot takılmış olurdu. Kalın kaşları burnunun üzerinde birleşirdi. Gözleri kara, dudakları kalındı. Hıristiyanlar gibi giyinirdi. Külot pantolon, altına çizme, üzerine kısa ceket ve deri siperlikle Polonya şapkası giyer, şapkanın siperliğini arkaya atıp ensesine kadar indirirdi. Ağaç dallarından kaval yontar, ayrıca keman da çalardı. Bir hobisi de güvercinlerdi, Rabi Bunim'in evinin terasına bir kümes yapmıştı, sık sık terasa çıkar, uzun bir sopayla kuşlara idman yaptırırdı. Kendine ait bir odası ve gayet güzel bir yatağı olmasına rağmen samanlıkta uyumayı tercih ederdi, havasında olduğunda on dört saat aralıksız uyuyabilirdi. Bir keresinde Kreşev'de öyle feci bir yangın çıkmıştı ki, ahali kasabadan kaçmaya karar vermişti. Rabi Bunim'in evinde herkes eşyaların toplanmasına ve taşınmasına yardım etsin diye Mendel'i arıyordu. Ama ortalıkta Mendel filan yoktu. Ancak yangın söndürülüp heyecan dindikten sonra, hiçbir şey olmamış gibi avludaki elma ağacının altında uyurken bulmuşlardı onu.

Ama arabacı Mendel sadece uykucu değildi. Kadın avcısı olduğu da gayet iyi biliniyordu. Ama hakkını yememek lazım: Kreşevli genç kızlara hiç yaklaşmazdı. Kaçamaklarını hep kom-

şu köylerdeki genç köylü kızlarıyla yapardı. Bu kadınların gözünde adeta doğaüstü bir cazibesi vardı. Tavernadaki biracılar, kızların Mendel'e gelmesi için adamın bir bakışının yettiğini söylüyorlardı. Çatı katına onu ziyarete pek çok kızın geldiği biliniyordu. Tabii köylüler bundan hoşlanmıyordu, günün birinde birilerinin kafasını koparacağını söylemişlerdi ona ama Mendel bütün tehditleri görmezden gelerek gittikçe şehvete gömülüyordu. Rabi Bunim'le gittiği her köyde "karıları" ve aileleri vardı. Tek bir ıslığının bile bir kızı koşa koşa yanına getirmeye yetecek kadar sihirli olduğu doğruydu sanki. Ama Mendel kadınlar üzerindeki etkisini kimseyle konuşmazdı. Viski içmez, kavga etmez, Kreşev'in fakirlerinden olan ayakkabıcılar, terziler, kasnakçılar ve fırçacılardan uzak dururdu. Zaten onlar da Mendel'i kendilerinden saymazlardı. Parayı da önemsemezdi. Söylentiye bakılırsa, Rabi Bunim ona sadece oda ve yemek veriyordu. Ama Kreşevli bir taşımacı onu maaşıyla tutmak istediğinde, Rabi Bunim'in evine sadık kalmıştı. Görünüşe göre köle olmak umurunda değildi. Atları, çizmeleri, güvercinleri ve kızları, onu ilgilendiren yegâne şeylerdi. Kasaba ahalisi arabacı Mendel'den ümidi kesmişti.

"Kayıp bir ruh," diyorlardı. "Yahudi bir Hıristiyan."

Zamanla ona alıştılar sonra da onu unuttular.

III

Nişan Şartları

Lise on beşine basar basmaz, kiminle evleneceği konusunda tahminler yürütülmeye başlandı. Şifra Tammar hastaydı, kocasıyla ilişkisi de gergindi, bu yüzden Rabi Bunim konuyu kızıyla konuşmaya karar verdi. Konu açıldığında Lise utandı ve babasının uygun gördüğü şekilde davranacağını söyledi.

"İki olasılık var," dedi Rabi Bunim. "Birincisi, çok zengin bir aileden gelen ama fazla okumuşluğu olmayan Lublinli bir delikanlı. İkincisiyse, Varşovalı bir delikanlı, tam bir dâhi. Ama meteliğe kurşun atıyor. Konuş bakalım kızım. Karar senin. Hangisini tercih edersin?"

"Para mı?" dedi Lise, burun kıvırarak. "Paranın ne değeri var? İnsan parayı kaybedebilir ama bilgiyi asla kaybetmez." Sonra gözlerini yere indirdi.

"Madem öyle, yanlış anlamadıysam, Varşovalı çocuğu seçiyorsun, öyle mi?" dedi Rabi Bunim, uzun, siyah sakalını sıvazlayarak.

"Sen daha iyi bilirsin baba," diye fısıldadı Lise.

"Unutmadan," diye sürdürdü konuşmasını Rabi Bunim, "zengin çocuk çok yakışıklı – uzun boylu, sarı saçlı. Âlim çok kısa – senin ancak omuzlarına gelir."

Lise saç örgülerini tuttu, yüzü kıpkırmızı oldu, sonra birden solgunlaştı. Dudaklarını ısırdı.

"Eee, ne karar verdin kızım?" diye sordu Rabi Bunim. "Utanma, konuş."

Lise kekelemeye başladı; dizleri utançtan titriyordu. "Nerede?" diye sordu. "Yani ne yapıyor? Nerede öğrenim görüyor?"

"Varşovalı çocuk mu? Tanrı kimsenin başına vermesin, çocuk yetim. Şu anda Zusmir yeşivasında okuyor. Bütün Talmud'u ezbere bildiğini, hem filozof hem de Kabala öğrencisi olduğunu söylediler. Sanırım Maimonides üzerine bir yorum yazmış bile."

"Evet," dedi Lise, dili dolanarak.

"Yani onu mu istiyorsun?"

"Senin için de uygunsa baba."

Yüzünü elleriyle kapatıp odadan kaçtı. Rabi Bunim onu gözleriyle takip etti. Kızına bayılıyordu – güzelliği, iffeti, zekâsı. Kızı ona, annesinden daha yakındı ve artık neredeyse gelişimini tamamlamış olduğu halde babasına sokulur, sakalını okşardı. Cumaları Rabi Bunim mikveye gideceği zaman kızı temiz gömleğini hazır etmiş olurdu, geri döndüğündeyse mumlar yanmadan önce ona taze kek ve erik hoşafı ikram ederdi. Onun diğer genç kızlar gibi şuh kahkahalar attığını hiç duymamıştı, hem babasının yanında asla yalınayak dolaşmazdı. Şabat yemeğinden sonra kestirmeye başladığında, Lise onu uyandırmamak için parmak ucunda dolaşırdı. Hastalandığında, ateşi olup olmadığını anlamak için elini alnına koyar, ona ilaçlar, şifalı içecekler getirirdi. Rabi Bunim, onun eşi olacağı genç, mutlu adamı kıskanmadan edemezdi.

Birkaç gün sonra Kreşev ahalisi, Lise'nin müstakbel kocasının kasabaya geldiğini duydu. Genç adam at arabasıyla tek başına gelmişti ve Haham Ozer'in evinde kalıyordu. Bu kavruk genç herkesi şaşırtmıştı; kısa boylu ve zayıftı, favorileri karışık, yüzü solgundu ve sivri çenesini topu topu üç beş tutam sakal örtüyordu. Uzun cüppesi bileklerine iniyordu. Öne eğik, hızlı hızlı, nereye gittiğini bilmezmiş gibi yürüyordu. Genç kızlar pencerelere toplanıp onu seyrediyorlardı. Dershaneye gittiğinde erkekler onu karşılamış, o da gayet aklı başında bir tavırla onlarla muhabbet etmeye başlamıştı. Anadan doğma şehirli olduğuna kuşku yoktu.

"Burası bayağı bayağı metropol," demişti genç adam.

"Varşova'yla boy ölçüşemez," demişti çocuklardan biri.

Genç şehirli gülmüştü. "Her yer birbirine benzer," demişti. "Dünya üzerinde her yer birdir."

Bunu söyledikten sonra Babil Talmudu'ndan ve Kudüs Talmudu'ndan bazı alıntılar nakletmiş, onu bitirince de Kreşev'in dışındaki büyük dünyada olup bitenleri anlatarak herkesi eğlendirmişti. Radzivil'i şahsen tanımıyordu ama görmüştü; yalancı Mesih Sabetay Sevi'nin bir müridini tanıyordu. Perslerin antik başkenti Şuşan'dan gelmiş bir Yahudi'yle tanışmıştı, ayrıca din değiştiren ve Talmud'u gizli gizli okuyan bir Yahudi biliyordu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, orada toplananlara duydukları en zor bilmeceleri sormaya başlamış, ondan sıkılınca da Haham Heşl'in küçük hikâyelerini anlatarak oyalanmıştı. Ayrıca bir şekilde, satranç oynamayı bildiğini, zodyağın on iki burcunu kullanarak duvar resimleri yaptığını, hem düzden hem tersten okunabilen ve neresinden okursan oku aynı şeyi söyleyen İbranice şiirler yazdığını araya sıkıştırmıştı. Hepsi bununla da bitmiyordu. Bu genç deha, ayrıca felsefe ve Kabala okumuş, mistik matematikte ustalaşmış, hatta Kilayim tezindeki kesirleri bile çözmeyi başarmıştı. Zohar'ı, *Hayat Ağacı*'nı ve *Yolunu Şaşıranlar Kılavuzu*'nu adı gibi biliyordu.

Kreşev'e geldiğinde üstü başı dökülüyordu ama birkaç gün içinde Rabi Bunim ona yeni bir cüppe, yeni ayakkabılar, beyaz çoraplar almış, bir de altın saat hediye etmişti. Artık genç adam sakalını taramaya, favorilerini kıvırmaya başlamıştı. Lise

damadı akit imzalanana kadar görmedi ama ne kadar eğitimli olduğunu duyuyor, Lublinli zengin adam yerine onu seçtiğine memnun oluyordu.

Nişan akdinin imzalanmasından sonra yapılan kutlamalar neredeyse düğün kadar tantanalıydı. Kasabanın yarısı davet edilmişti. Her zamanki gibi erkeklerle kadınlar ayrı oturmuştu ve Şloimele, yani müstakbel damat, gayet zekice bir konuşma yapmış, imzasını da gösterişli bir hareketle atmıştı. Kasabanın okumuş adamları ağır meselelerde onunla tartışmaya kalkışmış ama hitabeti ve bilgeliği onlara fazla gelmişti. Kutlama hâlâ sürmekteyken, yemekler sunulmadan önce, Rabi Bunim gelinle damadın birbirini nikâhtan önce görmeme âdetini bozdu ve Şloimele'yi Lise'nin odasına götürdü, zira şeriatın doğru yorumu bir erkeğin bir kadınla görmeden evlenmemesini gerektirir. Genç adamın cüppesinin önü açıktı, içinden ipek yeleği ve altın kösteği görünüyordu. Pırıl pırıl ayakkabıları ve başının üzerine yerleştirilmiş kadife takkesiyle görmüş geçirmiş bir havası vardı. Alnı terlemiş, yanakları kızarmıştı. Kara gözleriyle, meraklı ve mahcup bakışlarla etrafına bakıyor, işaretparmağını heyecanla kuşağının kenarına dolayıp duruyordu. Lise onu gördüğünde kıpkırmızı kesildi. Bir şeye benzemediği söylenen bu adam ona yakışıklı görünmüştü. Yanındaki diğer kızlar da aynı fikirdeydi. Her nasılsa Şloimele çok çekici bir hal almıştı.

"İşte evleneceğin kız bu," dedi Rabi Bunim. "Utanacak bir şey yok."

Lise siyah ipek elbisesini giymişti, boynunda da ona nişan hediyesi olarak verilen inci kolye vardı. Saçları mum ışığında neredeyse kızıl görünüyordu, sol elinde, üzerine "M" harfi işlenmiş bir yüzük vardı, *mazel tov* sözünün ilk harfiydi bu. Şloimele içeri girmeden önce elinde nakışlı bir mendil tutuyordu ama onu görünce mendili yere düşürmüştü. Kızlardan biri gidip mendili yerden kaldırdı.

"Güzel bir akşam," dedi Şloimele, Lise'ye.

"Harika bir yaz," dedi gelin ve iki nedimesi.

"Ama biraz sıcak sanki," dedi Şloimele.

"Evet, sıcak," dedi kızların üçü bir ağızdan.

"Sizce bende mi bir acayiplik var?" diye sordu Şloimele, şarkılı bir sesle. "Talmud'da der ki..."

Ama Lise sözünü kesti. "Talmud'da ne dediğini ben de biliyorum. 'Eşek, Tammuz ayında* bile üşürmüş.' "

"Demek Talmud öğrencisisiniz!" diye bağırdı Şloimele, hayretle ve kulaklarının uçları kızardı.

Kısa süre sonra konuşma sona erdi ve herkes odaya doluşmaya başladı. Ama Haham Ozer gelinle damadın nikâhtan önce görüşmesini onaylamamış, ayrılmalarını buyurmuştu. Bunun üzerine Şloimele yine kendini erkekler arasında buldu ve kutlama şafak sökene kadar sürdü.

IV

Aşk

Lise, Şloimele'ye ilk görüşte âşık olmuştu. Bazen yüzünün ona, nikâhtan önce bir rüyada gösterildiğine inanıyordu. Bazen başka bir hayatta birbirleriyle evli olduklarına kanaat getiriyordu. İşin aslı, benim, Kötü Ruhun, planlarımın işlemesi için böyle büyük bir aşka ihtiyaç duymamdı.

Geceleri Lise uyurken, Şloimele'nin ruhunu ona getirirdim; ikisi konuşur, öpüşür, birbirlerine aşk yadigârları verirlerdi. Lise uyanıkken ondan başka bir şey düşünmezdi. Hayalini içinde saklar, onunla konuşur, içindeki hayal de ona cevap verirdi. Ruhunu ona açar, hayal de onu teselli eder, duymayı arzuladığı aşk sözcüklerini fısıldardı. Elbisesini ya da geceliğini giyerken Şloimele'nin yanında olduğunu hayal eder, utanır ama beyaz ve yumuşak tenli olduğu için memnun olurdu. Zaman zaman bu görüntüye çocukluğundan beri aklını kurcalayan sorular sorardı: "Şloimele, gökyüzü nedir? Toprak ne kadar derindir? Neden yazın hava sıcak, kışın soğuk olur? Neden ölüler geceleyin toplanıp sinagogda dua eder? İnsan bir iblisi nasıl görebilir? İnsan aynada kendi yansımasını neden görür?"

* Tammuz: Yahudi dinsel takviminin dördüncü ayı. (Ed. n.)

Hatta Şloimele'nin bütün bu sorulara cevap verdiğini hayal ederdi. Zihnindeki gölgeye sorduğu bir soru daha vardı: "Şloimele, beni gerçekten seviyor musun?"

Şloimele, başka hiçbir kızın güzellikte onunla boy ölçüşemeyeceğine onu temin ediyordu. Lise gündüz düşlerinde kendini San nehrinde boğulurken görüyor, Şloimele onu kurtarıyordu. Kötü ruhlar onu kaçırıyor, nişanlısı onların elinden alıyordu. Kafasında gündüz düşlerinden başka bir şey yoktu; aşk aklını öyle karıştırmıştı ki.

Ama kaderin cilvesi, Rabi Bunim'in nikâhı Şavuot'tan sonraki Şabat gününe atası tutmuştu ve Lise'nin hemen hemen dokuz ay fazladan beklemesi gerekmişti. İçinde bulunduğu sabırsızlık sayesinde, Yakup'un Rahel'le evlenmeyi beklediği yedi yıl boyunca neler çektiğini daha iyi anlıyordu. Şloimele hahamın evinde kalıyordu ve Lise'yi Hanuka'ya kadar göremeyecekti. Genç kız, belki onu bir an olsun görürüm umuduyla genellikle pencerede bekliyordu ama hahamın evinden dershaneye giden yol evlerinin yanından geçmediği için muradına erememişti. Lise ancak onu ziyarete gelen kızlar sayesinde Şloimele'den haber alabiliyordu. Birisi boyunun biraz daha uzadığını, bir başkası dershanede diğer gençlerle Talmud okuduğunu bildiriyordu. Bir üçüncüsü, hahamın karısının belli ki Şloimele'yi iyi beslemediğini çünkü çocuğun iyice iğne ipliğe döndüğünü söylüyordu. Ama Lise, ağırbaşlılıktan arkadaşlarına inceden inceye soru sormaktan kaçınıyordu; yine de sevdiğinin adı ne zaman geçse yüzü kızarıyordu. Kış daha çabuk geçsin diye müstakbel kocasına bir muska torbası ve Şabat ekmeğini örtmek için bir örtü işlemeye başlamıştı. Torba siyah kadifedendi, üzerine sırmayla Davud yıldızı, Şloimele'nin adı ve tarih işlenmişti. Üzerine iki ekmek, bir de kadeh işlediği örtüyse onu çok daha fazla oyaladı. "Kutsal Şabat" kelimeleri simle işlenmiş, köşelere birer geyik, aslan, leopar ve kartal kafası nakşedilmişti. Örtünün ek yerlerine rengârenk boncuklar dikmeyi ve kenarlarını püsküllerle süslemeyi de ihmal etmemişti. Kreşev kızları ustalığına hayran kalmış, kullandığı deseni onlara da vermesini rica etmişlerdi.

Nişanlanmak Lise'yi değiştirmişti: Daha da güzelleşmişti. Teni beyaz ve pürüzsüzdü; gözleri boşluğa dalıp dalıp gidiyordu. Evin içinde uyurgezer gibi sessiz adımlarla dolaşıyordu. Durduk yerde gülümsüyor, saatlerce aynanın karşısında duruyor, saçlarını düzeltiyor, büyülenmiş gibi kendi yansımasıyla konuşuyordu. Eve bir dilenci gelecek olsa onu merhametle karşılıyor, seve seve sadaka veriyordu. Her yemekten sonra düşkünlerevine gidiyor, hasta ve yaşlılara çorbayla et götürüyordu. Zavallı bahtsızlar gülerek ona hayır duaları ediyorlardı: "Tanrı sana düğün çorbanı bir an önce içmeyi nasip etsin."

Lise usulca, "Amen," diyordu.

Zaman sırtında yük olmaya devam ettiğinden, genelde babasının kütüphanesindeki kitapları karıştırıyordu. Orada *Evlilik Âdetleri* diye bir kitap bulmuştu; kitapta, gelinin törenden önce kendisini temizlemesi, âdet günlerini takip etmesi ve mikveye gitmesi gerektiği yazılıydı. Ayrıca düğün ayinleri de sıralanıyordu, yedi düğün kutsaması dönemini anlatan bölüm, karıyla koca için uygun davranış tarzının nasıl olması gerektiğini belirtiyor, özellikle kadın üzerinde durarak binlerce ayrıntıya dikkat çekiyordu. Lise bunları çok ilginç bulmuştu, çünkü karşı cinsler arasında ne olduğu konusunda zaten bir fikri vardı, hatta kuşlarla hayvanların aşk oyunlarına şahit olmuştu. Okudukları üzerinde derin derin düşünmeye başladı; düşünmekten geceleri gözüne uyku girmiyordu. Eskisinden de daha ağırbaşlı olmuştu, yüzü kızarıyor, ateş basıyordu; davranışları öyle tuhaftı ki, birinin ona büyü yaptığını düşünen hizmetçi, kızı kurtarmak için dualar okuyordu. Ne zaman Şloimele'nin adı geçse –kendisiyle birlikte anılsın anılmasın– kızarıyordu; ne zaman biri yanına gelecek olsa, ha bire okuyup durduğu talimatlar kitabını saklıyordu. Dahası, vesveseli ve şüpheci olmuştu; kendini öyle bir duruma sokmuştu ki, hem düğün gününü iple çekiyor hem de düşündükçe korkudan ürperiyordu. Ama Şifra Tammar kızının çeyizini hazırlamaya devam etti. Kızıyla fazla yakın olmadığı halde düğünün çok muazzam olmasını, Kreşev ahalisinin zihninden yıllar boyu silinmemesini istiyordu.

V

Düğün

Düğün gerçekten de müthiş oldu. Gelinin giysilerini Lublin terzileri dikmişti. Haftalar boyu Rabi Bunim'in evinde kadın terzileri, geceliklere, iç çamaşırlara, bluzlara danteller dikmiş, nakışlar işlemişti. Lise'nin gelinliği beyaz satenden yapılmıştı, kuyruğunun uzunluğu iki metre vardı. Yemeklere gelince; aşçılar iki yanı örgülü, adam boyu bir Şabat ekmeği pişirmişlerdi. Kreşev'de daha önce hiç böyle ekmek görülmemişti. Rabi Bunim hiçbir masraftan kaçınmamıştı; onun emriyle, düğün ziyafeti için koyunlar, danalar, tavuklar, kazlar, ördekler, horozlar kesilmişti. San nehrinden balık tutulmuş, Macar şarabı ve hancının tedarik ettiği bal likörü hazır edilmişti. Düğün günü Rabi Bunim, Kreşev'in fakirlerinin doyurulmasını emretti; haber yayılınca yakın çevredeki ayaktakımı da sebeplenmek için kasabaya doluştu. Sokaklara masalar konuldu; dilencilere Şabat ekmeği, sazan dolması, sirkeli et, zencefilli ekmek ve fıçı fıçı bira verildi. Müzisyenler fakir fukara için çaldı, geleneksel düğün hokkabazı da onları eğlendirdi. Paçavralar içindeki kalabalık, pazar meydanında halkalar yaptı, neşe içinde dans edip şarkı söyledi. Herkes bağırıp çağırıyordu, kulakları sağır eden bir gürültü vardı. Akşamleyin düğün davetlileri Rabi Bunim'in evinde toplanmaya başladı. Kadınlar boncuklu ceketler, türbanlar, kürkler giymiş, bütün mücevherlerini takmıştı. Kızlar ipek elbiselerini, düğün için özel olarak yaptırdıkları sivri burunlu ayakkabılarını giymişlerdi; ama düğünden önce terzilerle kunduracılar bütün talepleri karşılayamadığından epeyce kavga çıkmıştı. Düğün gecesi evlerinde kalan, sobanın yanına iyice sokulup gözleri şişene kadar ağlayan pek çok talihsiz kız vardı.

O gün Lise oruç tutmuş, dua zamanı geldiğinde günahlarını itiraf etmişti. Kefaret Günüymüş gibi göğsünü dövmüştü, çünkü insanın düğün gününde bütün kabahatlerinin affedildiğini biliyordu. Aşırı dindar olmamasına, hatta zaman zaman inancından şüpheye düşmesine rağmen, fazla düşünenlerde sıkça rastlandığı üzere canı gönülden dua etmişti. Gün bittiğin-

de kocası olacak adam için de dualar etmişti. Şifra Tammar odaya girip de kızını bir köşede gözyaşları içinde kendini yumruklarıyla döverken görünce, "Şu kıza bakın! Tam bir azize!" demekten kendini alamadı – Lise'den ağlamamasını rica etti, yoksa örtünün altında gözleri kırmızı ve şiş görünecekti.

Ama siz bana inanın, Lise'yi ağlatan dini hisler değildi. Düğünden önce günler, haftalar boyu onun üzerinde çalışmıştım. Kıza çeşit çeşit tuhaf ve kötü düşünce eza çektiriyordu. Bir an bakire çıkmayacağından korkuyor, sonra bekâretinin bozulacağı anı gözlerinin önüne getiriyor, acıya dayanamayacağını düşünerek gözyaşlarına boğuluyordu. Kimi zaman utanç içinde kıvranıyor, hemen ardından düğün gecesi aşırı terlemekten, kusmaktan, yatağı ıslatmaktan ya da daha aşağılayıcı bir duruma düşmekten korkuyordu. Bir düşmanının kendisine büyü yaptığından da şüpheleniyor, giysilerinde gizli düğümler arayıp duruyordu. Bu vesveselerden kurtulmak istiyor ama onları bir türlü denetleyemiyordu. "Muhtemelen," dedi bir keresinde kendi kendine, "bütün bunları hayal ediyorum, evleneceğim filan yok. Belki de kocam insan kılığına girmiş bir tür iblis, düğün sadece bir hayal, misafirler de şeytani ruhlar olacak."

Ona musallat olan kâbuslardan sadece biriydi bu. İştahı kesilmiş, kabız olmuştu ve Kreşev'deki bütün kızlar onu kıskandığı halde hiçbiri ne büyük ıstıraplar çektiğini bilmiyordu.

Damat yetim olduğundan, kayınpederi Rabi Bunim gardırobunu düzme işini üzerine almıştı. Damadına biri hafta içi günler, diğeri Şabat günü için iki tilki kürkü palto, biri ipek biri saten iki cüppe, pamuklu bir pardösü, iki sabahlık, çok sayıda pantolon, kenarı kokarca kürkü kaplı on üç köşeli bir şapka, üç kenarı bezemeli bir Türk dua şalı yaptırmıştı. Damada verilecek hediyeler arasında, üzerine ağlama duvarı resmedilmiş gümüş bir enfiye kutusu, altından bir ağaçkavunu kabı, sedef saplı bir ekmek bıçağı, fildişi kapaklı bir tabaka, ipek ciltli bir Talmud ve gümüş kapaklı bir dua kitabı vardı. Bekâr yemeğinde Şloimele çok güzel bir konuşma yaptı. Öncelikle on temel soru sordu, sonra hepsine tek bir sözle cevap verdi. Ama bütün bu temel soruları savuşturduktan sonra tekrar geri dönüp, sorduğu soruların aslında soru olmadığını gösterdi ve bina ettiği o

muazzam malumat yerle bir olup hiçliğe karıştı. Dinleyenlerin nutku tutulmuştu.

Tören üzerinde fazla durmayacağım. Kalabalığın, düğünlere katılanların, özellikle de kasabanın en zengin adamının kızının düğününe katılanların her zaman yaptığı gibi dans ettiğini, şarkı söylediğini, tepindiğini söylemek yeterli olacaktır. Bir iki terziyle ayakkabıcı, hizmet eden kızlarla dans etmek istemiş ama geri çevrilmişlerdi. Misafirlerin çoğu sarhoş olmuş, "Şabat, Şabat!" diye bağırarak cig dansı yapmaya başlamıştı. Sarhoş olmayanlar da "Fakir bir adam ne yemek yapar? Borç çorbasıyla patatesten başka..." türünden sözleri olan Yidiş şarkılar söylüyorlardı. Müzisyenler kemanlarının yayına abanıyor, trompetlerini öttürüyor, zillerini çınlatıyor, davullarını dövüyor, flütleriyle tulumlarını üflüyorlardı. Kocakarılar elbiselerinin eteklerini kaldırmış, bonelerini geri itmiş, birbirleriyle karşı karşıya dans ediyor, el çırpıyor, yüzleri birbirine değecek gibi olduğunda adeta öfkeyle birbirlerine arkalarını dönüyor, seyredenler de gülmekten kırılıyordu. Şifra Tammar, her zaman sağlığından şikâyet etmesine rağmen (ayağını yerden zor kaldırırdı) orkestranın ateşleyicilerinden biri tarafından ortaya çekilmiş ve hem kazaçok hem de makas dansı oynamaya zorlanmıştı. Düğünlerde âdet olduğu üzere, ben, Baş İblis, her zamanki kıskanç dedikoduları, kibir gösterilerini, kendini beğenmişlik ve böbürlenme nöbetlerini ayarlamıştım. Kızlar su dansını yaparlarken, gerçekten sudan geçiyorlarmış gibi eteklerini bileklerinin üzerine kaldırmış, pencerelerden bakan aylakların hayal güçlerini ateşlemişlerdi. Düğün hokkabazı herkesi eğlendirmek için kendini öyle paralıyordu ki, misafirler için sayısız aşk şarkıları söylemiş, Kitabı Mukaddes ayetleri arasına Purim'deki soytarılar gibi açık saçık laflar sıkıştırmış, genç kadınlarla kızlar da neşe içinde bağırarak ellerini çırpmıştı. Birden eğlentiyi bir kadın çığlığı kesti. Yaka iğnesini kaybetmiş ve üzüntüden bayılmıştı. Herkes köşe bucak aradığı halde iğne bulunamadı. Bir dakika sonra kızlardan biri, bir delikanlının kalçasına iğne batırdığını söyleyince ortalık tekrar karıştı. Bu yaygara da kesildiğinde fazilet dansı yapma zamanı gelip çattı; dans başladıktan sonra Şifra Tammar ve nedimeler Lise'yi gelin odasına götürdüler; oda zemin kattaydı ve her yerine öyle kalın per-

deler gerilmişti ki, içeri hiç ışık sızmıyordu. Odaya giderken kadınlar Lise'ye nasıl davranması gerektiğini anlattılar ve damadı görünce korkmamasını söylediler, zira bize üremek ve çoğalmak emredilmişti. Kısa süre sonra Rabi Bunim bir adamla birlikte damadı gelinin yanına getirdi.

Ama bu sefer merakınızı tatmin etmeyeceğim, size düğün odasında olanları anlatmayacağım. Sabahleyin Şifra Tammar odaya girdiğinde kızı onunla konuşmaya çok utandığından yorganın altında saklanıyordu. Şloimele çoktan kalkıp kendi odasına gitmişti. Annesinin çarşaflara bakma izni koparmak için Lise'ye epeyce dil dökmesi gerekti; baktığında çarşaflarda kan gördü.

"*Mazel tov* kızım!" diye bağırdı Şifra Tammar. "Artık sen de kadınsın ve bizim gibi Havva'nın lanetini paylaşıyorsun."

Ağlayarak Lise'nin boynuna sarıldı ve onu öptü.

VI

Tuhaf Davranışlar

Düğünden hemen sonra Rabi Bunim, bazı işlere bakmak için ormana gitti, Şifra Tammar da hasta yatağına ve ilaçlarına döndü. Dershanedeki delikanlılar, Şloimele evlendikten sonra yeşivanın başına geçer ve kendini cemaat işlerine adar diye düşünüyorlardı; zengin bir adamın damadı olan bir dâhi için münasibi buydu. Ama Şloimele hiç böyle bir şeye yeltenmedi. Ev kuşu oldu çıktı. Sabah ayinlerine zamanında yetişemiyor, sondaki "Cümlemize" lafı biter bitmez kendini kapıdan atıp eve yollanıyordu. Akşam dualarından sonra da fazla oyalanmıyordu. Kasaba kadınları Şloimele'nin akşam yemeğinden hemen sonra yattığını söylüyorlardı, yatak odasının yeşil panjuru sabah geç saatlere kadar kapalı kalıyordu. Rabi Bunim'in hizmetçisi de gördüklerini yetiştiriyordu. Genç çiftin rezilce davranışları vardı. Sürekli fısıldaşıyor, birbirlerine sırlarını anlatıyor, birlikte kitaplara bakıyor, birbirlerini takma isimlerle çağırıyorlardı. Aynı kaptan yiyor, aynı bardaktan içiyor, Polonyalı genç aristokratlar gibi el ele tutuşuyorlardı. Bir keresinde hizmetçi,

Şloimele'nin Lise'yi yük beygiri gibi kuşağıyla koşumladığını ve bir sopayla kamçıladığını görmüştü. Lise de bir kısrak gibi kişneyip koşarak bu oyuna katılmıştı. Oynadıkları bir diğer oyundaysa, kazanan kaybedenin kulağını çekiyordu; hizmetçi bu saçmalığı ikisinin de kulakları kıpkırmızı olana kadar sürdürdüklerine yeminler ediyordu.

Evet, çift âşıktı ve her geçen gün tutkuları biraz daha artıyordu. Kocası dua etmeye giderken sanki uzun bir yolculuğa çıkıyormuş gibi Lise pencerede durup gözden kaybolana kadar arkasından bakıyordu; mutfağa gidip çorba ya da yulaf ezmesi yapacak olsa Şloimele de yanına geliyor ya da elini çabuk tutsun diye sesleniyordu. Şabat günü Lise sinagogda dua etmek yerine kafesin arkasından, dua şalını kuşanmış, doğu duvarı önünde ibadetini yapan Şloimele'yi seyrediyordu. O da karısını görme umuduyla kadınlar tarafına kaçamak bakışlar fırlatıyordu. Bu durum, uzun dilleri harekete geçirmişti ama Rabi Bunim onların dediklerini hiç umursamıyor, kızıyla damadının bu kadar iyi geçindiklerini öğrenmek onu memnun ediyordu. Ne zaman yolculuktan dönse eli kolu hediye dolu olurdu. Öte yandan Şifra Tammar hiç mi hiç memnun değildi. Bu acayip davranışları, gizlice fısıldanan sevgi sözcüklerini, bitmek bilmeyen öpüşüp koklaşmaları onaylamıyordu. Babasının evinde hiç böyle bir şey görmemişti, sıradan insanların da yapmadığı şeylerdi bunlar. Yüzünü kara çıkaran Lise'yi de Şloimele'yi de paylamaya başlamıştı. Kesinlikle tahammül edemeyeceği şeylerdi bunlar.

"Ben bunlara gelemem," diye şikâyet ederdi. "Düşüncesi bile beni hasta ediyor." Ya da aniden bağırırdı: "Polonya asilzadeleri bile kendilerini böyle teşhir etmez."

Ama Lise ona ne cevap vereceğini biliyordu. "Yakup'un da Rahel'e olan sevgisini göstermesine izin verilmemiş miydi?" diye sorardı annesine. "Süleyman'ın bin karısı yok muydu?"

"Kendini o azizlerle kıyaslamaya nasıl cüret edersin!' diye bağırırdı Şifra Tammar. "Onların adını ağzına almaya layık değilsin sen."

Aslında Şifra Tammar, gençliğinde dini vecibelere sıkı sıkıya uymazdı ama kızını yakından takip ediyor ve temizlik kurallarına uymasını sağlıyor, hatta gerektiği gibi yıkanması için mikveye onunla birlikte gidiyordu. Zaman zaman, Lise mumla-

rı geç yaktığı için anne kız cuma akşamları kavga ederdi. Düğün töreninden sonra gelin saçlarını kazımış, geleneksel ipek eşarbı takmaya başlamıştı ama Şifra Tammar, Lise'nin saçlarının yeniden uzadığını, ayna önünde oturup dalgalı saçlarını taradığını ve ördüğünü görmüştü. Şifra Tammar damadına da aksi sözler söylüyordu. Dershaneye çok az gitmesini, zamanını meyve bahçeleri ve tarlalarda dolaşarak geçirmesini hoş görmüyordu. Sonradan sonraya boğazına pek düşkün ve son derece tembel olduğu ortaya çıkmıştı. Her gün derma dolması ve gözleme istiyor, sütüne bal karıştırıyordu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, odasına erik hoşafı, kurabiye, kuru üzüm ve vişne suyu getirtiyordu. Geceleyin odalarına çekildiklerinde, Lise yatak odası kapısını kilitleyip sürgülüyor, Şifra Tammar genç çiftin içeride gülüştüklerini duyuyordu. Bir keresinde odada çıplak ayakla koşuştuklarını duyar gibi olmuştu; tavanın sıvası dökülmüş, avizeler zangırdamıştı. Şifra Tammar yukarı bir hizmetçi gönderip, genç âşıkların sessiz olmasını istemek zorunda kalmıştı.

Şifra Tammar'ın dileği, Lise'nin bir an önce hamile kalıp doğum sancıları çekmesiydi. Anne olduğunda bebeğe bakmaktan, bezini değiştirmekten, hastalandığında başında beklemekten bu sersemliğini unutacağını düşünüyordu. Ama aylar geçmiş, hamile kalmamıştı. Lise'nin yüzü süzülmüştü ama gözleri tuhaf bir ateşle yanıyordu. Kreşev, çiftin birlikte Kabala okuduğu dedikodusuyla çalkalanıyordu.

"Çok tuhaf," diye fısıldıyorlardı birbirlerine. "Orada acayip şeyler oluyor."

Yaşlı kadınlar verandalarında çorap yıkayıp yün eğirirken konuşacak ilginç bir şey bulmakta hiç sıkıntı çekmiyorlardı. Az işiten kulaklarını iyice açıyor, başlarını hışımla sallıyorlardı.

VII
Odanın Sırları

Artık yatak odasının sırlarını açıklama zamanı geldi. Bazıları için sadece arzularını tatmin etmek yeterli değildir; buna ilaveten çeşit çeşit boş laflar söylemeleri, zihinlerini tutku-

ya esir etmeleri gerekir. Bu günahkâr yola sapanların melankoliye yuvarlanması ve Murdarlığın Kırk Dokuz Kapısından geçmesi kaçınılmazdır. Eskinin bilgeleri, herkesin bir gelinin neden nikâh örtüsü altına geldiğini bildiğini söylerler ama bu eylemi sözlerle lekeleyenler öteki dünyayı kaybeder. Akıllı Şloimele, engin bilgisi ve felsefe merakı yüzünden "kadın ve erkek" konuları üzerine gittikçe daha fazla kafa yormaya başlamıştı. Mesela karısını okşarken aniden soruverirdi: "Diyelim ki benim yerime Lublinli adamı seçseydin, onunla da burada böyle yatıyor mu olurdun?" Lise ilk başta bu tip laflara çok bozulur, "Ama ben onu değil seni seçtim," derdi. Ama Şloimele sorusunun cevabını almadan onu rahat bırakmazdı, konuşmaya, hatta daha müstehcen sorular sormaya devam ederdi; sonunda Lise, Lublinli adamı seçse kuşkusuz Şloimele yerine şimdi onun kollarında yatıyor olacağını kabul etmek zorunda kalırdı. Bu yetmezmiş gibi kendisi ölecek olsa ne yapacağını sorardı Lise'ye. "Tekrar evlenir miydin?" derdi. Hayır, hayır, başka bir erkeğin hiç mi hiç ilgisini çekemeyeceğinde ısrar ederdi Lise ama Şloimele kurnazca tezler ve ustalıklı söz oyunlarıyla onun bu inancının boş olduğunu ortaya koyardı.

"Hâlâ genç ve çekicisin. Çöpçatanın biri gelip seni tekliflere boğacak, baban da bekâr kalma isteğini dikkate bile almayacaktır. Gelsin yeni bir nikâh örtüsü, yeni bir kutlama, yeni bir düğün yatağı."

Bu konuyu çok üzücü, ayrıca geleceği görmek mümkün olmadığı için çok gereksiz bulan Lise'nin, böyle konuşmamasını rica etmesi işe yaramazdı. Ne söylerse söylesin, Şloimele günahkâr konuşmasına devam ederdi, çünkü bu laflar onun tutkusunu kamçılıyordu, zamanla Lise'nin de hoşuna gitmeye başlamıştı; çok geçmeden gecelerinin yarısını birbirlerine sorular ve cevaplar fısıldayarak, kimsenin bilemeyeceği konuları kurcalayarak geçirmeye başladılar. Şloimele, Lise bir gemi kazası geçirse ve sadece geminin kaptanıyla birlikte ıssız bir adaya düşse ne yapacağını, vahşi Afrikalılar arasında kalsa nasıl davranacağını öğrenmek istiyordu. Hadımağaları tarafından kaçırılıp sultanın haremine götürülse ne yapardı? Ya

Ahaşveroş'un önüne getirilen Kraliçe Ester olsaydı! Bunlar hayallerinin sadece küçük bir kısmıydı. Lise, böyle uçuk kaçık meselelerle fazlaca uğraştığını söyleyerek ona sitem ettiğinde, karısıyla birlikte Kabala okumaya başlamıştı; kadınla erkek arasındaki yakınlığın sırlarını, karı koca birleşmesinin ayrıntılarını inceliyorlardı. Rabi Bunim'in evinde, *Hayat Ağacı, Melek Raziel* ve başka Kabala ciltleri vardı; Şloimele, Lise'ye Yakup, Rahel, Lea, Bilha ve Zilpa'nın üst dünyada nasıl yüz yüze ve kız kıza ilişkiye girdiğini ve Kutsal Baba ile Kutsal Annenin nasıl sevişiklerini anlatıyordu; bu kitaplarda çok müstehcen kelimeler vardı.

Bu da yetmezmiş gibi Şloimele, Lise'ye kötü ruhların sahip olduğu güçleri anlatmaya başlamıştı – bunlar sadece şeytanlar, hayaletler, iblisler, cinler, ifritler ve harpiler değildi, ayrıca mesela Nogah gibi, üst dünyalarda da kutsallıkla murdarlık karışımı bir şekilde hüküm sürüyorlardı. Şeytanın azatlık dünyasıyla bağlantılı olduğunu kanıtlayan deliller öne sürmüştü; Şloimele'nin sözlerine bakılacak olsa, Şeytanla Tanrının iki eşit kuvvet olduğu, sürekli mücadele ettiği ama birbirini yenemediği zannedilebilirdi. Bir başka iddiası da günah diye bir şeyin olmadığıydı, çünkü günah da iyilik gibi büyük ya da küçük olabilir, yüceltilirse muazzam irtifa kaydedebilirdi. Bir insanın şevkle günah işlemesinin, heyecansızca iyilik yapmasına tercih edilmesi gerektiğine ikna etmişti Lise'yi; evetle hayır, karanlıkla ışık, sağla sol, cennetle cehennem, kutsallıkla rezillik hep ilahi gücün suretleriydi, insan ne kadar çukura gömülürse gömülsün Yüce Tanrının gölgesinde kalırdı, çünkü Onun ışığından başka şey yoktu. Bütün bu bilgileri öyle bir hitabetle süslüyor, tezlerini öyle çok örnekle güçlendiriyordu ki, onu dinlemek bir zevkti. Lise'nin onunla birlikte olma ve bu ifşaatları içine sindirme açlığı gittikçe artıyordu. Zaman zaman Şloimele'nin onu doğru yoldan saptırdığını hissediyordu. Sözleri onu korkutuyor, artık kendi kendinin hâkimi olmadığını hissediyordu; ruhu esir olmuştu sanki, sadece Şloimele'nin düşünmesini istediği şekilde düşünüyordu. Ama onun karşısına çıkacak iradesi yoktu, kendi kendine, "Beni nereye götürürse oraya gideceğim, ne olursa olsun fark et-

mez," diyordu. Çok geçmeden Şloimele onun üzerinde öyle bir hâkimiyet kurmuştu ki, dediklerine harfiyen uyuyordu. Bile isteye kendini ona teslim etmişti. Şloimele çırılçıplak soyunmasını, hayvan gibi dört ayağı üzerinde yürümesini, karşısında dans etmesini, yarı İbranice yarı Yidiş şarkılar söylemesini emrediyordu, Lise de itaat ediyordu.

Artık Şloimele'nin Sabetay Sevi'nin gizli bir müridi olduğu iyice açığa çıkmıştı. Çünkü sahte Mesih çoktan ölmüş olduğu halde, pek çok memlekette takipçileri gizli kültler oluşturmuştu. Panayırlarda ve pazarlarda buluşuyor, gizli işaretler sayesinde birbirlerini tanıyor, böylece onları aforoz edecek diğer Yahudilerin gazabından kurtuluyorlardı. Pek çok haham, öğretmen, kurban kasabı ve saygın insan bu tarikata dahildi. Bazıları mucize yaratma rolüne soyunmuştu; kasaba kasaba geziyor, üzerine Tanrının kutsal adı yerine köpeklerin, Lilit ve Asmodeus gibi kötü ruhların, tabii Sabetay Sevi'nin isimlerinin yazılı olduğu tılsımlar dağıtıyorlardı. Bütün bunları öyle kurnazca yapıyorlardı ki, sadece tarikatın diğer üyeleri yapılanları anlayabiliyordu. Dindarları kandırıp karmaşa yaratmak onları çok memnun ediyordu. İşte Sabetay Sevi'nin bu müritlerinden biri bir çiftliğe gelmiş ve kendisinin mucizeler yarattığını ilan etmiş, çok geçmeden insanlar etrafını sarmış, sorunlarıyla ricalarının yazılı olduğu kâğıt parçalarını adama verip ondan nasihat istemişler. Sahte mucizeci kasabadan ayrılmadan önce onlara bir oyun oynamış ve bütün bu notları pazar meydanına saçmış; kâğıtları çapulcular bulmuş ve kasabada pek çoklarının şerefi iki paralık olmuş. Müritlerden bir diğeri de yazıcıymış; muskaların içine gerektiği gibi kutsal kitaptan bölümler yazmak yerine, pislik ve keçi gübresi koyuyor, muskayı takanın, yazıcının geri tarafını öpmesini yazıyormuş. Tarikatın başka üyeleri kendilerine işkence ediyor, buzlu suda yıkanıyor, kışın karda yuvarlanıyor, yazın zehirli sarmaşıkları vücutlarına sürüyor ve Şabat gününden Şabat gününe oruç tutuyorlarmış. Ama bunlar yoldan çıkmıştı, Tora ve Kabala ilkelerini bozmaya çalışıyor, her biri kendine göre şeytani güçlere biat ediyordu – Şloimele de onlardan biriydi.

VIII

Şloimele ve Arabacı Mendel

Günün birinde Lise'nin annesi Şifra Tammar öldü. Yedi günlük matemin ardından Rabi Bunim işlerine döndü, Lise'yle Şloimele de baş başa kaldılar. Keresteyi Volhinya'dan alan Rabi Bunim, atlarla öküzleri ve onları kullanacak köylüleri oradan tutmuş, giderken arabacı Mendel'i yanına almamıştı. Delikanlı Kreşev'de kaldı. Yaz gelmişti; Şloimele'yle Lise genellikle kırlarda araba gezintisine çıkıyor, arabayı da Mendel kullanıyordu. Lise'nin işi olduğunda iki adam yalnız gidiyorlardı. Taze çam kokusu Şloimele'yi sarhoş ediyordu. San nehrinde yıkanmayı da seviyordu; nehrin sığ bir yerine geldiklerinde Şloimele'nin soyunmasına Mendel yardım ediyordu, ne de olsa ileride bütün her şeyin sahibi o olacaktı.

Böyle böyle arkadaş oldular. Mendel, Şloimele'den neredeyse iki kafa boyu daha uzundu, Şloimele de arabacının görmüş geçirmişliğine hayrandı. Mendel yüz üstü ya da sırt üstü yüzebiliyor, çıplak eliyle balık tutabiliyor, nehir kıyısındaki en yüksek ağaçlara tırmanabiliyordu. Şloimele tek bir inek görse korkardı ama Mendel koca bir sürüyü önüne katıp götürür, boğalardan da korkmazdı. Gece sabaha kadar mezarlıkta yatabileceğini söyleyerek böbürlenir, ayılarla boğuştuğunu, kurtların saldırısına uğradığını anlatırdı. Onu soymaya kalkan bir haydudun hakkından geldiğini iddia ediyordu. Ayrıca düdükle her türlü melodiyi çalar, karga gibi gaklar, ağaçkakan gibi tıkırdar, inek gibi möler, koyun gibi meler, kedi gibi miyavlar, cırcırböceği sesi çıkarırdı. Bu marifetleri, onunla birlikte olmaktan hoşlanan Şloimele'yi pek eğlendirirdi. Ayrıca Mendel, Şloimele'ye ata binmeyi öğreteceğine de söz vermişti. Eskiden Mendel'i kaale almayan Lise bile artık ona iyi davranıyor, çeşitli işlere koşuyor, ballı kek ve tatlı brendi ikram ediyordu, çünkü iyi yürekli bir genç kadındı.

Bir keresinde iki erkek nehirde yıkanırken, Şloimele, Mendel'in fiziğine dikkat etmiş ve erkeksi çekiciliğine hayran kalmıştı. Uzun bacakları, dar kalçası ve geniş göğsü kuvvet timsaliydi. Şloimele giyindikten sonra Mendel'le konuşmaya başladı,

köylü kadınlar konusundaki başarısını çekinmeden anlatıyor, yakın köylerde yattığı kadınlarla ve döllediği piçlerle övünüyordu. Sevgilileri arasında aristokratlar, kasabalılar ve fahişeler de vardı. Şloimele bunların hiçbirinden şüphe etmedi. Mendel'e, bütün bunların hesabını vermekten korkmuyor musun, diye sorunca, genç adam, bir cesede ne yapılabilir ki, diye sordu. Öldükten sonra hayat olduğuna inanmıyordu. Zındıkça fikirlerini ifade etmekten çekinmedi. Sonra dudaklarını büzüp tiz bir ıslık çalarak, çevik bir hareketle bir ağaca tırmandı, aşağı kozalaklar ve kuş yuvaları dökülmüştü. Bir yandan da aslan gibi kükrüyordu, sesi öyle kuvvetliydi ki, kilometrelerce öteye taşınıyor, çağrısına yüzlerce iblis cevap veriyormuş gibi ağaçtan ağaca yankılanıyordu.

O gece Şloimele, Lise'ye bütün olanları anlattı. Olayı öyle ayrıntılı konuştular ki, ikisi de tahrik oldu. Ama Şloimele karısının tutkusunu tatmin etmeye yeterli değildi. Şehveti kifayetinden fazlaydı ve açık saçık konuşmalarla yetinmek zorunda kalmışlardı. Şloimele aniden, "Doğru söyle Lise, aşkım, arabacı Mendel'le yatmak istemez miydin?" diye sordu.

"Tanrı esirgesin, o ne biçim laf öyle?" dedi Lise. "Sen aklını mı kaçırdın?"

"Güçlü ve yakışıklı bir adam – kızlar onun için deli oluyor..."

"Utan, utan!" diye bağırdı Lise. "Ağzını kirletiyorsun!"

"Kirliliği seviyorum!" diye bağırdı Şloimele, gözleri çakmak çakmaktı. "Cehennemin efendisinin tarafına geçeceğim!"

"Şloimele, senin için korkuyorum!" dedi Lise, uzun bir sessizlikten sonra. "Gittikçe daha derine batıyorsun!"

"İnsan her şeyi göze alabilir!" dedi Şloimele, dizleri titreyerek. "Bu nesil tümüyle saf olamadığına göre, bırak saflığını tümüyle kaybetsin!"

Lise ürkmüş gibiydi, bir müddet hiç konuşmadı. Şloimele uyuyor mu yoksa düşünüyor mu anlamamıştı.

"Ciddi miydin yani?" diye sordu merakla, sesi kısık çıkıyordu.

"Evet, ciddiydim."

"Bu seni hiç kızdırmaz mı?" diye sordu.

"Hayır... Sana keyif verirse bana da keyif verir. Sonradan bana anlatabilirsin bile."

"Sen imansızsın!" diye bağırdı Lise. "Zındıksın!"

"Evet, öyleyim! Aibjah'ın oğlu Elişa da zındıktı! Bağa bakan sonuçlarına katlanır."

"Her şeye Talmud'la cevap veriyorsun – dikkat et Şloimele! Kendini kolla! Ateşle oynuyorsun!"

"Ateşi seviyorum! Ateşte yanmayı seviyorum... Bütün dünyanın yanmasını, hâkimiyeti Asmodeus'un ele geçirmesini isterdim."

"Sus!" diye bağırdı Lise. "Yoksa yardım çağıracağım."

"Neden korkuyorsun aptal şey?" diyerek onu sakinleştirdi Şloimele. "Düşünce, eylem değildir. Seninle birlikte çalışıyorum, sana Tora'nın sırlarını açıklıyorum, ama sen saflığını bozmuyorsun. Sence neden Tanrı, Hoşea'ya bir fahişeyle evlenmesini emretmiş? Kral Davud neden Batşeba'yı Hititli Uryah'tan, Abigail'i Nabal'dan almış? Neden yaşlılığında, Şunammite Abeişag'ın kendisine getirilmesini istemiş? En asil eski zaman insanları bile zina yapardı. Günah, temizlenmektir! Lise, sevgilim, aklımdan geçen her şeye uymanı isterdim. Ben sadece senin mutluluğunu istiyorum... Seni uçuruma götürürken bile...!"

Onu kucakladı, okşayıp öptü. Lise bitkin ve bu nutuktan kafası karışmış vaziyette yatıyordu. Altındaki yatak zangırdıyor, duvarlar titriyor ve ona benim, Karanlıklar Prensinin gerdiği ağa dolanıyormuş gibi geliyordu.

IX

Hagit'in oğlu Adoniyah

İlerleyen günlerde tuhaf hadiseler meydana geldi. Genelde Lise arabacı Mendel'i pek fazla görmezdi. Karşılaştıklarında da onunla pek ilgilenmezdi. Ama Şloimele'in ona Mendel'den bahsettiği günden beri sanki adam her yerde karşısına çıkıyordu. Mutfağa girince onu hizmetçiyle oynaşırken buluyordu. Lise'yi görünce hemen susuyordu. Çok geçmeden her yerde onu görmeye başladı; ahırda, at üstünde San nehrine giderken. Eye-

ri ve koşumları gereksiz bulurcasına bir Kazak gibi dimdik otururdu at üstünde. Bir keresinde Lise'ye su lazım olmuştu ama hizmetçiyi bulamamıştı; kovayı alıp kuyuya gitti. Birden arabacı Mendel, ona yardım etmek için kuyunun başında bitiverdi. Bir akşam Lise çayırlarda yürüyordu (Şloimele o gün dershanedeydi), karşısına kasabanın yaşlı tekesi çıktı. Lise yanından geçmek istedi ama o sağa dönünce hayvan yine yolunu kesti. Sola dönünce teke de sola sıçradı. Aynı zamanda onu boynuzlayacakmış gibi sivri boynuzlarını yere eğmişti. Aniden arka ayakları üzerine kalkıp ön ayaklarını ona dayadı. Gözleri, içine şeytan girmiş gibi kıpkırmızı parlıyordu. Lise kendini kurtarmak için debelenmeye başladı ama hayvan ondan daha kuvvetliydi ve onu ezmek üzereydi. Çığlık attı, tam bayılacaktı ki, keskin bir ıslık sesi ve kamçı şaklaması duydu. Arabacı Mendel yetişmiş, onları boğuşurken görünce hayvanın sırtına kamçıyı indirmişti. Kalın düğümlü kösele, hayvanın neredeyse belkemiğini kıracaktı. Teke tıkanır gibi bağırarak başıboş bir koşu tutturdu. Bacak tüyleri uzamış, birbirine girmişti. Bir tekeden çok, vahşi bir hayvanı andırıyordu. Lise donakalmıştı. Bir müddet sessiz sessiz Mendel'e baktı. Sonra bir kâbustan uyanır gibi silkindi ve, "Çok teşekkür ederim," dedi.

"Aptal keçi!" diye bağırdı Mendel. "Onu bir yakalayayım, bağırsaklarını sökeceğim!"

"Derdi ne bunun?" diye sordu Lise.

"Kim bilir? Bazen keçiler insanlara saldırır. Ama hep kadınlara, erkeklere hiç saldırmazlar!"

"Neden? – şaka yapıyorsun!"

"Hayır, ciddiyim... Efendiyle gittiğim bir köyde, mikveden dönen kadınları bekleyip onlara saldıran bir teke vardı. Ahali hahama ne yapmaları gerektiğini sordu, o da hayvanın kesilmesini buyurdu..."

"Ciddi mi? Neden öldürülmesi gerekiyormuş?"

"Kadınları boynuzlamasın diye..."

Lise ona tekrar teşekkür etti ve tam zamanında gelmesinin bir mucize olduğunu düşündü. Pırıl pırıl çizmeleri, külot pantolonu ve kamçısıyla genç adam ona küstah gözlerle baktı. Lise yürüyüşe devam mı etsin yoksa eve mi dönsün kararsız kal-

mıştı, çünkü keçiden iyice gözü korkmuştu ve kendisinden intikam alacağını zannediyordu. Genç adam, sanki zihnini okur gibi ona eşlik etmeyi ve onu korumayı teklif etti. Muhafız gibi arkasından yürüyordu. Bir süre sonra Lise eve dönmeye karar verdi. Yüzü yanıyordu; Mendel'in gözlerini üzerinde hissettikçe ayakları birbirine dolanıyor, düşecek gibi oluyordu. Gözünün önünde kıvılcımlar dans ediyordu.

Şloimele eve döndüğünde Lise ona her şeyi bir çırpıda anlatmak istedi ama kendini tuttu. Akşam ışığı söndürene kadar hiçbir şey söylemedi. Şloimele son derece şaşırmıştı, Lise'yi inceden inceye sorguya çekti. Onu öptü, okşadı, bu olay onu çok memnun etmişe benziyordu. Birden bağırdı: "O lanet teke seni arzulamış –" Lise: "Bir teke bir kadını nasıl arzular?" diye sordu. Şloimele, onunki kadar müthiş bir güzelliğin bir tekeyi bile tahrik edebileceğini söyledi. Aynı zamanda arabacının sadakatini övdü ve tam zamanında ortaya çıkmasının bir rastlantı değil bir aşk ilanı olduğunu, Lise için kendini ateşe atmaya hazır olduğunu iddia etti. Lise, Şloimele'in bütün bunları nereden bildiğini sorunca, kocası ona bir sır verme vaadinde bulundu. Eski âdet uyarınca karısından elini kasığının altına koymasını istedi ve kimseye bu konuda tek kelime etmemesini rica etti.

Lise söz verince anlatmaya başladı: "Seninle arabacının dünyaya ilk gelişi değil bu, ikiniz de ortak tinsel kaynaktan geliyorsunuz. Sen ilk dünyaya geldiğinde Şunammite Abeişag'dın, o da Hagit'in oğlu Adoniyah'tı. Seni arzuladığı için Batşeba'yı Kral Süleyman'a göndermiş, karşılığında eş olarak seni istemişti ama kanuna göre sen Davud'un dulu olduğun için, bu isteği ölümle cezalandırıldı; Sunağın Boynuzları da onu koruyamadı, başka bir yere götürülüp öldürüldü. Ama şeriat sadece beden için geçerlidir, ruh için değil. Bu yüzden de bir ruh bir diğerini arzuladığında, ilahi adalet bu arzu tatmin edilmeden huzura kavuşturmaz onları. Bütün tutkular gerçekleşmeden Mesih'in gelmeyeceği yazılıdır kitapta, bu yüzden de Mesih gelmeden önceki nesiller tam bir sefahat içinde olacaktır! Bir ruh arzusunu bir varoluşta yerine getiremezse, tekrar tekrar dünyaya gelir, tıpkı sizin ikinizde olduğu gibi. Neredeyse üç bin yıldır ruhlarınız çırılçıplak dolaşıyor ve çıktıkları Azatlık

Dünyasına dönemiyor. Şeytanın güçleri buluşmanıza izin vermedi, çünkü o zaman kurtuluşa erecektiniz. Öyle ayarladılar ki, o prensken sen cariyeydin, sen prensesken o köleydi. Ayrıca aranıza okyanuslar da girdi. O sana doğru yelken açtığında İblis bir fırtına çıkarıp gemisini batırdı. Başka engeller de çıktı, sen derin bir kedere kapıldın. Artık ikiniz de aynı evdesiniz ama o imansız olduğundan sen ondan uzak duruyorsun. Aslında gövdelerinizde kutsal ruhlar var, karanlıkta haykırıyor, birleşmek için can atıyorlar. Sen de evli bir kadınsın, çünkü ancak zinayla sağlanabilecek bir temizlenme var. Yakup'un iki kız kardeşiyle eşleşmesi, Yehuda'nın gelini Tamar'la yatması, Reuben'in kendi babasının odalığı olan Bilha'nın yatağına tecavüz etmesi, Hoşea'nın bir genelev kadınıyla evlenmesi hep bu yüzdendi. Şunu da bil ki, o teke sıradan bir teke değil bir iblisti, Şeytana aitti, Mendel zamanında gelmese, Tanrı esirgesin sana bir zarar verebilirdi."

Lise, Şloimele'nin de dünyaya yeniden gelip gelmediğini sorunca, Şloimele kendisinin Kral Süleyman olduğunu ve Adoniyah'ı idam ettirmekten kaynaklanan günahının kusurunu telafi etmek için dünyaya geri döndüğünü, çünkü Cennette ona ayrılan Malikâneye giremediğini söyledi. Lise, bu hatanın düzeltilmesinden sonra ne olacağını, hep birlikte dünyayı terk edip etmeyeceklerini sorunca, Şloimele, kendisiyle Lise'nin uzun bir hayat süreceğini söyledi ama Mendel'in geleceğine dair bir şey söylemedi, onun dünyada fazla uzun zaman kalamayacağını ima ediyordu. Bütün bunları, sır diye bir şey tanımayan bir Kabalacının kendinden emin tavrıyla söylemişti.

Lise bu sözleri duyunca tir tir titredi ve dili tutulmuş bir vaziyette yattığı yerde kaldı. Kitab-ı Mukaddes'e aşina olan Lise, babasının odalığını arzulayan ve kral olmak isteyen, bunu da hayatıyla ödeyen, Kral Davud'un maceraperest oğlu Adoniyah'a karşı hep bir yakınlık hissetmişti. Dahası, Krallar Kitabında bu bölümü okurken birkaç kere ona acıyarak ağlamıştı. İsrail topraklarındaki en güzel genç kız olan Şunammite Abeişag'a da acımıştı, zavallı, kralla cinsel ilişkiye girmediği halde hayatının sonuna kadar dul kalmaya mecbur olmuştu. Kendisinin Şunammite Abeişag olduğunu, Adoniyah'ın ruhunun da Men-

del'in bedeninde bulunduğunu öğrenmek onun için çok aydınlatıcı olmuştu.

Aniden, Adoniyah'ı hayalinde gerçekten de Mendel gibi canlandırdığını düşündü ve bu ona çok şaşırtıcı geldi. Gözlerinin neden o kadar siyah ve parlak, saçlarının gür olduğunu, neden ondan kaçıp başkalarından uzak durduğunu ve ona o kadar arzulu baktığını anladı. Şunammite Abeişag olduğu zamanları, Adoniyah'ın elli adam koşulmuş bir arabayla nasıl sarayın önünden geçtiğini, Kral Süleyman'a hizmet ettiği halde kendini Adoniyah'a vermek için nasıl güçlü bir arzu duyduğunu hayal etmeye başladı... Sanki Şloimele'nin açıklaması büyük bir bulmacayı çözmüş, uzak bir geçmişten gelen sırların çilesini ona hissettirmişti.

O gece çift uyumadı. Şloimele yanında yatıp sabaha kadar usul usul onunla konuştu. Lise sorular sordu, Şloimele makul cevaplar verdi, çünkü benim insanlarım saflıklarıyla nam salmıştır; Lise de bütün masumiyetiyle ona söylenen her şeye inanıyordu. Bir Kabalacı bile bunların yaşayan Tanrının sözleri olduğuna, Peygamber İlyas'ın bizzat bu sırları Şloimele'ye verdiğine kandırılabilir. Şloimele'nin sözleri onda öyle bir coşku yaratıyordu ki, ateşlenmiş gibi yatakta bir o yana bir bu yana dönüyor, dişleri birbirine vuruyordu; yatak altında zangırdıyor, vücudundan terler boşanıyordu. Lise yapmaya yazgılı olduğu şeyi, Şloimele'ye itaat etmekten başka çaresi olmadığını anlayınca, acı acı ağlayarak yastığını sırılsıklam yaptı. Şloimele onu teskin etti, okşadı ve ona Kabala'nın en büyük sırlarını açtı. Şafak vakti Lise baygın gibi yatıyordu, gücü uçup gitmişti, diriden ziyade ölüydü. Böylece sahte bir Kabalacının gücü ve Sabetay Sevi'nin bir müridinin kokuşmuş sözleri, namuslu bir kadının doğru yoldan sapmasına neden oldu.

Aslında zalim Şloimele, bu kaprisi sırf kendi doymak bilmez tutkularını tatmin etmek için icat etmişti, zira aşırı düşünmekten sapıklaşmıştı ve onu ancak, normal bir insanı fazlasıyla üzecek şeyler tatmin edebiliyordu. Aşırı şehvetten iktidarsızlaşmıştı. İnsan doğasının karmaşıklığını anlayanlar, sevinçle ıstırabın, çirkinlikle güzelliğin, sevgiyle nefretin, merhametle acımasızlığın ve diğer zıt duyguların genellikle birbirine karıştığını,

birbirinden ayrılamadığını bilirler. Bu sayede ben insanları hayali bir sebep uğruna sadece Yaradandan uzaklaştırmakla kalmam, kendi bedenlerine zarar vermelerini de sağlarım.

X

Nedamet

Sıcak ve kuru bir yazdı. Cılız buğdayları biçen köylüler ağıt yakıyorlardı. Buğday boy atmamış, kavrulup kalmıştı. San nehrinin karşı kıyısından çekirgeler ve kuşlar getirmiştim; çiftçilerin bütün emeğini böcekler yiyip bitirmişti. Muhtemelen cadıların yaptıkları büyüler yüzünden ineklerin sütü kesilmişti. Kreşev'den fazla uzak olmayan Lukoff köyünde, süpürgesini savurarak kasnak üzerinde giden bir cadı görülmüştü. Önünde siyah cinlüleli, tüylü postu ve kuyruğu olan bir şey koşuyormuş. Değirmenciler cinlerin, unlarına şeytan pisliği karıştırdığından şikâyetçiydi. Geceleri bataklıklar yakınında atlarını tımar eden bir at tüccarı, gökyüzünde dikenlerden yapılmış bir taç giymiş bir yaratık görmüştü; Hıristiyanlar bunu Kıyamet Gününün fazla uzak olmadığına yormuşlardı.

Elul ayıydı. Ağaçlara dadanan bir hastalık yüzünden dökülen yapraklar, rüzgârda daireler çizerek dönüyordu. Güneşin sıcaklığı, Donmuş Denizden gelen soğuk rüzgâra karışıyordu. Uzak ülkelere göç eden kuşlar sinagogun çatısında toplanıyor, cikliyor, kanatlarını çırpıyor, kuş diliyle tartışıyordu. Akşamları yarasalar cirit atıyor, genç kızlar evden çıkmaya korkuyordu, çünkü insanın saçına yarasa takıldı mı o seneyi çıkaramaz. Bu mevsimde bekleneceği üzere müritlerim Hortlaklar da kendi kötülüklerini icra etmek için işbaşındaydı. Çocuklar kızamığa, çiçeğe, ishale, krup ve kızıla yakalanıyor; annelerinin her zamanki tedbirleri almasına, mezarları ölçmesine ve hatıra mumları yakmasına rağmen ölüp gidiyorlardı. Dua evinde koç boynuzu gün boyu defalarca çalınıyordu. Koç boynuzunun beni kaçırtmak için çalındığı gayet iyi bilinir, çünkü boynuzu duyunca güya Mesih'in geldiğini ve Tanrının beni ortadan kaldırmak üzere olduğunu düşüneceğimi sanırlar. Ama kulaklarım o

kadar kötü işitmez, Büyük Şofar'la bir Kreşev koçunun boynuzu arasındaki farkı bilirim...

Gördüğünüz gibi tedbiri elden bırakmadan, Kreşev ahalisinin kolay unutamayacağı bir musibet hazırlamıştım.

Pazartesi sabahı, ayin sırasındaydı. Dua evi kalabalıktı. Zangoç tam Parşömeni çıkarmak üzereydi. Kutsal sandığın perdesini kaldırmış, kapısını açmıştı ki, aniden odada bir patırtı koptu. İbadet edenler sesin geldiği tarafa baktılar. Açılan kapıdan içeri Şloimele girdi. Görünüşü şaşırtıcıydı. Astarı yırtılmış eski bir pelerin giymiş, matemdeymiş gibi yakasını söküp atmıştı; Ab'ın dokuzuncu günüymüş gibi ayaklarında çorap vardı, beline de kuşak yerine bir urgan sarmıştı. Rengi kül gibi, sakalı karışık, saçları dağınıktı. İçerdekiler gözlerine inanamadılar. Hızla bakır leğene gidip ellerini yıkadı. Sonra okuma kürsüsüne çıktı, üzerine yumruğunu vurup titrek bir sesle bağırdı: "Beyler! Kötü haberlerim var! Korkunç bir şey oldu!" Aniden sessizleşen dua evinde, mumların alevleri yüksek sesle çıtırdıyordu. Fırtına kopmadan önce ormanda olduğu gibi, hafif bir hışırtı kalabalığı yalayıp geçti. Herkes kürsüye yaklaştı. Dua kitapları yerlere düştüğü halde kimse eğilip almıyordu. Gençler, üzerinde kutsal kitapların durduğu sıralara ve masalara tırmandılar ama kimse onlara inmelerini söylemedi. Kadınlar tarafında bir uğultu ve kımıldanma oldu. Kadınlar, aşağıda erkekler bölümünde neler olduğunu görmek için kafesin önüne toplandılar.

Yaşlı haham Rabi Ozer'de hâlâ hayat vardı ve sürüsünü demir yumrukla yönetirdi. Ayini kesme niyetinde olmadığı halde, dua şalı ve muskalarıyla ibadetini yaptığı doğu duvarı önünden Şloimele'ye dönüp, "Ne istiyorsun? Konuş!" diye öfkeyle bağırdı.

"Beyler, ben günahkârım! Başkalarına da günah işleten bir günahkâr. Nebat'ın oğlu Jerobom gibi!" Şloimele bağırırken göğsünü yumruğuyla dövüyordu. "Karımı zinaya zorladım. Her şeyi itiraf ediyor, ruhumu açıyorum!"

Alçak sesle konuşmasına rağmen, salon boşmuş gibi yankılanıyordu. Sinagogun kadınlar bölümünden kahkaha gibi bir ses duyuldu, sonra Kefaret Günü arifesinde akşam dualarında

duyulan hıçkırıklara dönüştü. Erkekler taş kesmiş gibiydi. Çoğunluğu Şloimele'nin aklını kaçırdığını düşünüyordu. Diğerleri dedikoduya başlamıştı bile. Bir süre sonra, Şloimele'nin gizli bir Sabetay Sevi müridi olduğundan ne zamandır kuşkulanan Rabi Ozer, titreyen ellerle dua şalını başından kaldırıp omuzlarına indirdi. Beyaz sakalı ve favorileri arasındaki yüzü, ölü gibi sapsarı kesilmişti.

"Sen ne yaptın?" diye sordu, tehditkâr, çatlak bir sesle. "Karın kiminle zina işledi?"

"Kayınpederimin arabacısı Mendel'le... Hepsi benim suçum... Kendisi yapmak istemedi ama ben onu ikna ettim..."

"Sen mi?" Rabi Ozer, Şloimele'nin üzerine atılacak gibiydi.

"Evet Haham – ben."

Rabi Ozer, bitkin düşen ruhunu kuvvetlendirmek ister gibi elini uzatıp bir tutam enfiye aldı ama eli titrediğinden enfiye parmakları arasından döküldü. Dizleri titrediği için bir yere tutunmak zorunda kaldı.

"Neden böyle bir şey yaptın?" diye sordu, cılız bir sesle.

"Bilmiyorum Haham... Üzerime bir şey geldi!" diye bağırdı Şloimele ve ufak bedeni adeta daha da küçüldü. "Büyük hata yaptım... Büyük hata!"

"Hata mı?" diye sordu Rabi Ozer, tek gözünü kaldırarak. Sanki o gözde bu dünyaya ait olmayan bir kahkaha vardı.

"Evet, hata!" dedi Şloimele, acı ve şaşkınlıkla.

"*Oy vey* –Yahudiler, bir ateş yanıyor, Gehinam'dan gelme bir ateş!" diye bağırdı kapkara sakallı, uzun karışık favorili bir adam. "Çocuklarımız onlar yüzünden ölüyor! Günah nedir bilmeyen masum bebeler!"

Çocukların lafı geçince, kadınlar sinagogundan bir ağıt yükseldi. Ölen bebeklerini hatırlayan annelerdi bunlar. Kreşev küçük bir kasaba olduğundan haber çabuk yayıldı ve ortalığı müthiş bir telaş kapladı. Kadınlar erkeklere karıştı, muskalar düştü, dua şalları açıldı. Kalabalık sustuğunda Şloimele itirafına yeniden başladı. Daha küçük bir çocukken Sabetay Sevi'nin tarikatına katıldığını, diğer müritlerle birlikte eğitim gördüğünü, en büyük rezilliğin en kutsal olduğunu, kötülük ne kadar artarsa kurtuluş gününe o kadar yaklaşılacağını öğrendiğini söyledi.

"Beyler, ben İsrail'e ihanet ettim!" diye inledi. "Sırf sapıklığı yüzünden dinden çıkmış biri, bir pezevengim ben! Gizliden gizliye Şabat gününe hakaret ettim, etliyle sütlüyü karıştırdım, dualarımı ihmal ettim, dua kitaplarımı kirlettim, her türlü alçaklığı yaptım... Kendi karımı zinaya zorladım! O zamparanın, arabacı Mendel'in aslında Hagit'in oğlu Adoniyah, kendisinin de Şunammite Abeişag olduğuna, ancak birleşirlerse selamete erebileceklerine inandırdım onu! Hatta günah işlemekle iyi bir şey yapacağına bile ikna ettim! Günah işledim, imansızlık ettim, açık saçık konuştum, haksızlık yaptım, kibirliydim, kötülük öğütledim."

Tiz bir sesle haykırıyor, her sözü söylerken göğsünü yumrukluyordu. "Tükürün bana Yahudiler. Dövün beni! Paralayın! Yargılayın!" diye bağırdı. "Bırakın günahlarımın karşılığını ölerek ödeyeyim."

"Yahudiler, ben Kreşev'in değil, Sodom'un hahamıyım!" diye bağırdı Haham Ozer. "Sodom ve Gomora'nın!"

"*Oy* – Şeytan Kreşev'de dans ediyor!" diye inledi esmer Yahudi, elleriyle başını dövmeye başladı. "Her şeyi yerle bir eden Şeytan!"

Adam haklıydı. Bütün gün ve gece Kreşev'de hüküm sürdüm. O gün kimse dua etmedi, çalışmadı, hiç koç boynuzu çalınmadı. Bataklıktaki kurbağalar, "Murdar! Murdar! Murdar!" diye bağırdı. Kargalar kötü haberler getirdi. Cemaatin keçisi çıldırdı ve mikveden dönen bir kadına saldırdı. Her bacada bir gulyabani oturuyordu. Her kadının ağzından bir iblis konuşuyordu. Kalabalık, evini bastığında, Lise hâlâ yataktaydı. Taşlarla pencereleri kırdıktan sonra yatak odasına doluştular. Lise kalabalığı görünce altındaki çarşaf gibi bembeyaz kesildi. Giyinmek için izin istedi ama yatak örtülerini ve ipek geceliğini lime lime ettiler; yalınayak, üstü başı paramparça, başı açık onu hahamın evine sürüklediler. Mendel günlerdir bulunduğu bir köyden daha yeni gelmişti. Ne olup bittiğini öğrenemeden kasap çırakları tarafından yakalandı, adamakıllı dövüldü ve sinagogun arkasındaki cemaat hapishanesine götürüldü. Şloimele kendiliğinden itiraf ettiği için yüzüne vurulan birkaç tokatla

kurtuldu ama kendi isteğiyle dershanenin eşiğine yattı; geçen herkesin üzerine tükürmesini ve basmasını istiyordu, zina suçunun ilk cezası buydu.

XI

Ceza

Gecenin geç vakitlerinde Rabi Ozer kasap, mutemet, yedi ihtiyar ve kasaba ileri gelenleriyle mahkeme odasında toplanıp günahkârların hikâyelerini dinledi. Panjurlar kapalı, kapı kilitli olduğu halde dışarıda meraklı bir kalabalık toplanmıştı, mübaşirin arada bir dışarı çıkıp onları uzaklaştırması gerekiyordu. Şloimele ve Lise'nin ayrıntısıyla anlattığı utanç ve rezillikleri tekrarlamak uzun sürer. Ben sadece birkaç konuya değineceğim. Herkes Lise'nin ağlamasını, masum olduğunu söylemesini ya da düşüp bayılmasını beklerken, o sükûnetini korudu. Hahamın ona sorduğu bütün sorulara net cevaplar verdi. Genç adamla ilişkiye girdiğini kabul edince, haham iyi ve akıllı bir Yahudi kızının böyle bir şey yapmasının nasıl mümkün olduğunu sordu; o da bütün suçun kendisinde olduğunu, günah işlediğini ve her cezaya razı olduğunu söyledi. "Hem bu dünyayı hem de ötekini kaybettiğimi biliyorum," dedi, "benim için hiç umut kalmadı." Bu sözleri, sanki bütün olanlar çok sıradan şeylermiş gibi sükûnetle söyleyerek herkesi hayrete düşürdü. Haham, genç adama âşık mı olduğunu yoksa baskı altında mı günah işlediğini sorunca, kendi isteği ve iradesiyle hareket ettiğini söyledi.

"Kötü bir ruh seni büyülemiş olamaz mı?" diye sordu haham. "Belki üzerinde bir büyü vardır. Ya da karanlık bir güç seni zorlamıştır. Transa geçmiş ve Tora'nın öğretilerini, iyi bir Yahudi kızı olduğunu unutmuş olabilirsin. Eğer öyle bir şey varsa, inkâr etme!"

Ama Lise kötü ruhlarla, iblislerle, büyüyle, yanılsamayla alakası olmadığında ısrar etti.

Başka adamlar da lafa karışıp giysilerinde düğüm, saçlarının arasında cinlülesi, aynada sarı leke, vücudunda siyah ya da

mavi izler görüp görmediğini sordu, o da böyle bir şey görmediğini söyledi. Şloimele onu zorladığını, onun kalben saf olduğunu söylediğinde, başını eğip ne onayladı ne de inkâr etti. Haham günahlarından pişman olup olmadığını sorduğunda, önce biraz sustu sonra, "Pişmanlığın ne faydası var?" dedi ve ekledi: "Şeriata göre yargılanmak istiyorum – acımasızca." Sonra sustu ve tek kelime bile etmedi.

Mendel, efendisinin kızı Lise'yle birçok kereler yattığını itiraf etti; kadının kendi çatı katı odasına geldiğini, çiçek tarhları arasında buluştuklarını, kendisinin de pek çok kereler onun yatak odasına gittiğini söyledi. Dayak yemiş olmasına ve kıyafetinin parçalanmış olmasına rağmen isyankâr bir hali vardı – kitapta da yazdığı gibi: "Günahkârlar Gehinam'ın kapısında bile pişman olmazlar..." Ağza alınmayacak laflar etti. Saygın bir kasabalı ona, "Nasıl böyle bir şey yaparsın?" diye sorduğunda, Mendel, "Neden olmasın? Senin karından daha iyi," dedi.

Haham, "Hiç korkmuyor musun? Sonsuza kadar yaşayacağını mı zannediyorsun?" diye sorduğunda, ölü bir adamla ölü bir at arasında hiç fark olmadığını söyledi. Adamlar öyle çileden çıktılar ki, onu tekrar dövdüler, dışarıdaki kalabalık ettiği küfürleri duyuyordu, Lise de iki elini yüzüne kapamış hıçkırıyordu.

Şloimele günahlarını kendiliğinden itiraf ettiği ve cezasını hemen çekmeye hazır olduğu için yakayı kurtarmış, hatta bazıları onunla gayet kibar konuşmuşlardı. Mahkemenin önünde bir kez daha Sabetay Sevi'nin müritlerinin, küçükken onu nasıl ağlarına düşürdüğünü, kitaplarını ve elyazmalarını nasıl gizlice okuduğunu ve zamanla insanın pisliğe ne kadar batarsa Günlerin Sonuncusuna o kadar yaklaşacağına inandığını anlattı. Haham neden zina yerine başka bir günah seçmediğini, kötülük etmek istemiş bile olsa neden karısını lekelediğini sorduğunda, bu günahın kendisine zevk verdiğini, Lise, Mendel'in kollarından ona geldiğinde ve seviştiklerinde, bütün ayrıntıları öğrenmek istediğini, böylece bu eylemde kendisi yer almaktan bile daha fazla tatmin olduğunu söyledi. Bir kasabalı bunun gayri tabii olduğunu söyleyince, Şloimele yine de gerçeğin bu olduğunu belirtti. Ancak karısı defalarca Mendel'le yattıktan ve

ondan uzaklaşmaya başladıktan sonra sevgili karısını kaybettiğini anladığını, zevkinin büyük bir üzüntüye dönüştüğünü anlattı. Karısını engellemeye çalışmıştı ama artık çok geçti, çünkü Lise adama âşık olmuştu, onu arzuluyor, gece gündüz ondan bahsediyordu. Ayrıca Mendel'e hediyeler vermeye, çeyizinden âşığı için para almaya başlamıştı; bu parayla Mendel kendine at, eyer ve koşum takımları almıştı. Günün birinde Lise, Mendel'in ondan kocasını boşamasını istediğini ve birlikte uzak bir ülkeye kaçmayı teklif ettiğini söylemişti. Şloimele'nin söyleyecekleri bu kadar da değildi. Bu maceradan önce Lise'nin hep doğruyu söylediğini ama sonra kendini çeşitli yalanlar ve kandırmacalarla korumaya başladığını, hatta Mendel'le birlikte olduğunu anlatmama noktasına geldiğini söyledi. Bu söz tartışmaya, hatta şiddete yol açtı. Kasabalılar duyduklarından şaşkına dönmüşlerdi; Kreşev gibi küçük bir kasabanın böyle rezaletleri nasıl saklayabildiğini akılları almıyordu. Cemaatin pek çok üyesi bütün kasabanın Tanrının intikamına maruz kalacağından korkuyordu; Tanrı esirgesin, kıtlık, Tatar istilası ya da sel olabilirdi. Haham, halkı hemen topluca oruç tutmaya davet edeceğini açıkladı.

Ahalinin günahkârlara saldıracağından, hatta kan dökülebileceğinden korkan haham ve ihtiyarlar ertesi güne kadar Mendel'i hapiste tuttular. Lise, Defin Cemiyeti kadınlarının nezareti altında düşkünlerevine götürülüp kendi güvenliği için ayrı bir odaya kilitlendi. Şloimele hahamın evinde kaldı. Yatağa yatmayı reddederek tahta zemine uzandı. Haham ihtiyarlara danıştıktan sonra kararını verdi. Günahkârlar ertesi gün, Tanrı yolundan ayrılanların maruz kalacakları aşağılanmayı göstermek için kasabadan geçirilecekti. Şloimele daha sonra, şeriata göre kendisine yasak olan Lise'den boşanacaktı. Lise'nin arabacı Mendel'le evlenmesine de izin verilmeyecekti.

Hüküm ertesi sabah erkenden yerine getirildi. Kadınlar, erkekler ve çocuklar sinagog avlusunda toplanmaya başladılar. Okuldan kaçan çocuklar, olanları görebilmek için dershanenin çatısına ve kadınlar sinagogunun balkonuna çıkmışlardı. Gösterişçiler merdiven ve üzerinde yürünen uzun çubuklarla gelmişlerdi. Mübaşir olayın, kıpırdanmadan, dalga geçmeden cid-

diyetle seyredilmesi gerektiği konusunda herkesi uyardıysa da, hokkabazlığın sonu yoktu. Dikişçi kadınlar, bayram öncesi işlerinin biriktiği mevsimde olmalarına rağmen, zengin kızının düşüşünü görmek için her şeyi olduğu gibi bırakıp gelmişlerdi. Terziler, kunduracılar, fıçıcılar, fırçacılar toplanmış şakalar yapıyor, birbirlerini dürtüklüyor, kadınlarla flört ediyorlardı. Saygın kızlar, cenazeye gitmiş gibi başlarına şallarını sarmışlardı. Kadınlar, cin çıkartmaya ya da ölmüş bir erkeğin karısıyla erkek kardeşinin düğününe gelmiş gibi biri önde biri arkada iki önlük takmıştı. Tüccarlar dükkânlarını kapatmış, zanaatkârlar tezgâhlarını terk etmişlerdi. Hıristiyanlar bile Yahudilerin günahkârlarına nasıl ceza verdiklerini seyretmeye gelmişti. Bütün gözler, günahkârların utanç içinde herkesin önüne çıkarılacakları eski sinagogun kapısına dikilmişti.

Meşe kapı, izleyenlerin uğultusu arasında açıldı. Kasaplar Mendel'i dışarı çıkardı – elleri bağlı, ceketi yırtık pırtıktı, başında bir takke astarı vardı. Alnı morarmıştı. Tıraş olmadığından, çenesinde bir günlük sakal uzamıştı. Küstahça kalabalığa baktı ve ıslık çalacakmış gibi dudaklarını büzdü. Daha önce de kaçmaya teşebbüs ettiği için kasaplar onu sıkı sıkı tutuyorlardı. Islıklarla karşılandı. Şloimele kendiliğinden itirafta bulunmuş ve heyet tarafından mahkûm edilmemiş olduğu halde öbürleriyle aynı cezayı çekmeyi talep etmişti. O çıktığında da ıslıklar, bağrışlar ve kahkahalar duyuldu. Tanınmayacak kadar değişmişti. Yüzü bembeyazdı. Ceket yerine püsküllü bir mintan ve pantolon giymişti – üzerinden paçavralar sarkıyordu. Bir yanağı şişmişti. Ayakkabısı yoktu, çoraplarındaki deliklerden parmakları görünüyordu. Onu Mendel'in yanına getirdiler, başı öne eğik, korkuluk gibi öylece durdu. Kadınların çoğu, ölmüş birinin ardından yas tutar gibi bu manzaraya ağlamaya başladı. Bazıları kasaba ihtiyarlarının acımasız olduğundan, Rabi Bunim burada olsa asla böyle bir şey yapamayacaklarından dem vuruyordu.

Lise uzunca müddet görünmedi. Kalabalığın merakı yüzünden feci bir itiş kakış yaşanıyordu. Kadınlar o karmaşada başörtülerini kaybetmişlerdi. Lise, Defin Cemiyeti kadınlarının eşliğinde kapıda belirdiğinde, bütün kalabalık adeta donakaldı. Bütün ağızlardan bir çığlık koptu. Lise'nin üstü başı aynıydı –

ama başına bir puding tenceresi konmuş, boynuna sarımsaklardan bir kolye ve ölü bir kaz asılmıştı; bir elinde süpürge, diğerinde kaz tüyünden bir toz ponponu vardı. Beline samanlardan yapılmış bir ip sarılmıştı. Defin Cemiyeti kadınlarının, asil ve zengin bir evin kızına en büyük utancı vermek için azimle çalıştıkları belli oluyordu. Hükme göre günahkârlar, kasabanın bütün sokaklarından geçirilecek, her evin önünde durdurulacak; her kadın, her erkek suratlarına tükürerek onlara hakaret edecekti. Kortej hahamın evinden hareket etti ve cemaatin en alt katmanının evlerine kadar gitti. Çoğunluk Lise'nin kendini bırakacağından ve onları bu zevkten mahrum edeceğinden korkuyordu ama görünüşe göre olanca acılığıyla cezasını çekmeye kararlıydı.

Kreşev için Elul ayı ortasında Omer Bayramı gibiydi bu. Çam kozalakları, oklar ve yaylar kuşanmış ilkokul çocukları deli gibi koşmuş, gün boyu keçiler gibi bağırıp çağırmışlardı. Ev kadınları sobalarını söndürmüş, dershane boşalmıştı. Hastalar ve düşkünler bile Kara Festivale katılmaya gelmişti.

Çocukları hasta olan kadınlar ya da halen yedi günlük matem süresini doldurmamış olanlar evlerinden dışarı fırlıyor, bağırarak günahkârlara hakaret ve küfür ediyor, sıkılmış yumruklarla lanetler savuruyordu. Kolaylıkla intikam alabileceğini bildikleri arabacı Mendel'den korkuyor, kötü yola düşürüldüğünü düşündükleri Şloimele'ye karşı gerçek bir nefret duymuyor, bütün öfkelerini Lise'den çıkarıyorlardı. Mübaşir, şiddet kullanmamaları konusunda onları uyarmış olduğu halde bazı kadınlar onu çimdikliyor, itip kakıyordu. Kadınlardan biri üzerine bir leğen bulaşık suyu atmış, bir diğeri tavuk bağırsakları sıvamış, her yeri avuç avuç çamura bulanmıştı. Lise teke hikâyesini anlatmış olduğu ve teke ona Mendel'i hatırlattığı için, kasabanın şakacıları tekenin de boynuna bir ip geçirmiş, onu kortejin arkasından çekiyorlardı. Kimileri ıslık çalıyor, kimileri alaycı şarkılar söylüyordu. Lise'ye "orospu, fahişe, sokak kadını, hafifmeşrep, oynak, kahpe" ve benzeri hakaretler ediyorlardı. Kemancılar, bir trampetçi ve bir zilci, kortejin yanında düğün marşı çalarak ilerliyordu. Düğün soytarısı rolüne soyunan bir delikanlı, bayağı ve açık saçık şiirler uyduruyordu. Lise'ye eşlik eden ka-

dınlar onu hoş tutmaya, rahatlatmaya çalışıyordu, çünkü bu yürüyüş onun kefaretiydi ve nedamet getirerek tekrar namusuna kavuşacaktı – ama o hiç tepki vermiyordu. Kimse gözlerinden tek damla yaş aktığını görmemişti. Elindeki süpürgeyle toz ponponunu da bırakmamıştı. Şunu da söyleyeyim ki, Mendel'in kendine eziyet edenlere karşı koymayışı takdire şayandı. Bütün hakaretlere hiç cevap vermeden sessizce yürüyordu. Şloimele'ye gelince, yüz ifadesinden ağlıyor mu yoksa gülüyor mu anlamak zordu. Dengesizce yürüyor, sürekli duruyor, yürümesi için iteklenmesi gerekiyordu. Topallamaya başlamıştı. Kendisi sadece başkalarını günaha sevk ettiği, kendisi günah işlemediği için, kısa sürede gruptan ayrılmasına izin verildi. Korunması için ona bir muhafız eşlik ediyordu. Mendel o gece tekrar hapse kondu. Hahamın evinde Lise'yle Şloimele boşandılar. Şloimele, Boşanma Belgesini Lise'nin ellerine bırakınca kadınlar yazıklandı. Erkeklerin gözleri yaşardı. Sonra Lise, Defin Cemiyeti kadınlarının eşliğinde babasının evine götürüldü.

XII

Kreşev'in Mahvı

O gece, (derler ya) yedi cadı kendilerini asmış gibi bir fırtına esti. Aslında sadece tek bir genç kadın kendini asmıştı – Lise. Yaşlı hizmetçi sabahleyin hanımının odasına girdiğinde yatağını boş buldu. Lise'nin hacet görmeye gittiğini düşünerek bekledi ama hanımı uzun müddet dönmeyince onu aramaya başladı. Çok geçmeden Lise'yi tavan arasında buldu – başı açık, ayakları çıplak, sadece geceliğiyle bir ipin ucunda sallanıyordu. Çoktan soğumuştu.

Kasaba şoka girmişti. Bir gün önce Lise'ye taş atan ve cezasını hafif bulan kadınlar, cemaat ihtiyarlarının temiz bir Yahudi kızını öldürdüğünü söyleyerek inliyordu. Erkekler ikiye bölünmüştü. Birinci grup Lise'nin günahının cezasını zaten ödediğini, cesedinin mezarlıkta annesinin yanına gömülmesi ve saygı görmesi gerektiğini söylüyordu; ikinci grup mezarlığın dışına –diğer intihar edenler gibi– duvarın dışına gömül-

mesi gerektiğinde ısrarlıydı. İkinci gruptakiler, Lise'nin mahkeme odasında söyledikleri ve yaptıklarından yola çıkarak, nedamet getirmeden, isyankâr öldüğünü ileri sürüyorlardı. Haham ve cemaat ihtiyarları ikinci gruba dahildi ve onlar galip geldi. Lise geceleyin, bir fenerin ışığında duvarın dışına gömüldü. Kadınlar tıkana tıkana ağlıyorlardı. Gürültü, mezarlık ağaçlarında uyuyan kargaları uyandırmış, onlar da gaklamaya başlamışlardı. Bazı ihtiyarlar Lise'den af dilediler. Âdete göre gözlerinin üzerine çömlek parçaları, parmaklarının arasına da bir çomak konuldu, böylece Mesih geldiğinde Kreşev'den Kutsal Topraklara tünel kazabilecekti. Genç bir kadın olduğundan, hekim Kalman hamile olup olmadığının anlaşılması için çağırıldı çünkü doğmamış bir bebeği gömmek şanssızlık getirirdi. Mezar kazıcı cenazelerde söylenenleri tekrarladı: "Temel taşımız, Eseri mükemmeldir, çünkü yaptıkları hükümdür: İmanın Tanrısı, adaletsizlik nedir bilmez, adil ve haklıdır." Yerlerden otlar yolunup omuzların üzerine atıldı. Cenazeye katılanların hepsi mezara birer kürek toprak attı. Şloimele artık Lise'nin kocası olmadığı halde naaşın arkasından yürüdü ve mezarının başında Kadiş okudu. Cenazeden sonra kendini toprak yığınının üzerine attı, kalkmayı reddetti, ancak zorla sürüklenerek uzaklaştırılabildi. Şeriata göre yedi günlük matemden muaf olduğu halde kayınpederinin evine çekilip bütün gereklilikleri yerine getirdi.

Matem süresi boyunca kasaba ahalisinden pek çok kişi gelip Şloimele'ye taziyelerini sundu, onunla birlikte dua etti ama o, sessizlik yemini etmiş gibi hiç konuşmuyordu. Üstü başı yırtık pırtık, yüzü balmumu gibi, sakalı ve favorileri dağınık, bir taburenin üzerine oturmuş Eyüp Kitabına bakıyordu. Kırık bir yağ çömleği içinde bir mum titriyordu. Bir bardak su içinde bir bez parçası duruyordu. Müteveffanın ruhu içindi bu. Yaşlı hizmetçi Şloimele'ye yemek getiriyordu ama o bir tutam tuzla bir dilim bayat ekmekten başka bir şey yemiyordu. Yedi günlük matemin ardından Şloimele elinde asası, sırtında bohçası sürgüne gitti. Ahali bir müddet arkasından yürüyüp, en azından Rabi Bunim gelene kadar kalmaya onu ikna etmeye çalıştı ama o hiç sesini çıkarmadı, sadece başını salladı ve peşinden gelen-

ler yorulup geri dönene kadar yürümeyi sürdürdü. Bir daha onu gören olmadı.

Bu esnada Volini'de bir yerlerde işleriyle meşgul olan Rabi Bunim'in, başına gelen talihsizlikten haberi yoktu. Roş Aşana'dan birkaç gün önce arabalı bir köylü bulup Kreşev'e doğru yola çıktı. Kızı ve damadı için bir sürü hediye almıştı. Bir geceliğine bir handa kaldı. Ailesinden haber sordu ama herkes olanı biteni bildiği halde kimse cesaret edip de ona anlatamadı. Hiçbir şey duymadıklarını söylediler. Rabi Bunim bazılarına kekle viski ikram edince, istemeye istemeye yediler, kadeh tokuştururken de gözlerini ondan kaçırdılar. Rabi Bunim bu suskunluğa pek şaşmıştı.

Rabi Bunim sabah Kreşev'e girdiğinde, kasaba terk edilmiş gibiydi. Kasaba sakinleri ondan kaçmıştı. Eve gittiğinde panjurların öğlen vakti kapalı olduğunu gördü ve korktu. Lise'ye, Şloimele'ye ve Mendel'e seslendi ama kimse cevap vermedi. Hizmetçi de evden ayrılmış, düşkünlerevinde hasta yatıyordu. Sonunda bir yerlerden yaşlı bir kadın çıkıp Rabi Bunim'e korkunç havadisi verdi.

"Artık Lise yok!" diye bağırdı kadın, ellerini savurarak.

"Ne zaman öldü?" diye sordu Rabi Bunim, bembeyaz yüzü, çatık kaşlarıyla.

Kadın gününü söyledi.

"Şloimele nerede?"

"Sürgüne gitti!" dedi kadın. "Yedi günlük matemden hemen sonra..."

"Yüce Yargıç doğrusunu bilir!" dedi Rabi Bunim, ölüyü takdis ederek. Sonra Eyüp Kitabından bir cümle ekledi: " 'Annemin rahminden çıplak geldim, öte tarafa çıplak gideceğim.' "

Odasına gitti, yakasını çekip yırttı, ayakkabılarını çıkardı ve yere oturdu. Yaşlı kadın, Şeriatın buyurduğu üzere ekmek, katı yumurta ve bir tutam kül getirdi. Biraz zaman geçince, biricik kızının doğal yollardan ölmediğini, kendini astığını anlattı. Ayrıca neden intihar ettiğini de açıkladı. Ama Rabi Bunim duyduklarından yıkılmamıştı çünkü Tanrıdan korkan bir adamdı ve yukarıdan gelen her cezayı kabullenirdi, tıpkı kitapta yazdığı gibi: "İnsan iyi için olduğu kadar kötü için de min-

nettar olmalıdır," diye düşünürdü; bu yüzden de inancını korumuş, Kâinatın Efendisine isyan etmemişti.

Roş Aşana'da Rabi Bunim dua evinde dua etti ve ilahileri yüksek sesle, canı gönülden söyledi. Daha sonra tek başına bayram yemeği yedi. Bir hizmetçi ona kelle, ballı elma ve havuç getirdi, o da masa ilahilerini okuyup sallanarak yemeğini yedi. Ben, Kötü Ruh, keder içindeki babayı doğru yoldan çıkartmaya, ruhunu melankoliyle doldurmaya çalıştım çünkü Yaradanın beni dünyaya yollama gayesi budur. Ama Rabi Bunim beni hiç kaale almadı ve "Budalaya budalalıkla karşılık verilmez" atasözünü yerine getirdi. Benimle uğraşmak yerine kutsal kitabını okudu, dua etti ve Kefaret Gününden kısa süre sonra Sukot için bir çardak yapmaya başladı, böylece bütün zamanını Tora ve kutsal işlerle geçirmiş oldu. Bilindiği gibi, ben sadece Tanrıyı sorgulayanlar üzerinde etkiliyimdir, kutsal şeyler yapanlar üzerinde değil. Bayram da böylece geldi geçti. Ayrıca arabacı Mendel'in de kendi yoluna gitmesi için hapishaneden çıkarılmasını rica etti. Böylece Rabi Bunim kasabadan bir aziz gibi ayrıldı, derler ya: "Bir aziz kasabadan ayrıldığında kasabanın bütün güzelliği, ihtişamı, ışıltısı gider."

Bayramdan hemen sonra Rabi Bunim evini ve bütün malını mülkünü ucuza satıp Kreşev'den ayrıldı, çünkü kasaba ona sürekli bahtsızlığını hatırlatıyordu. Haham ve bütün ahali onu yola kadar geçirdiler; dershane, düşkünlerevi ve diğer hayır işleri için onlara para bıraktı.

Arabacı Mendel bir müddet komşu köylerde oyalandı. Kreşevli seyyar satıcılar, köylülerin ondan nasıl korktuklarını ve nasıl sürekli onlarla kavga ettiğini anlatıyorlardı. Kimi at hırsızı, kimi eşkıya olduğunu söylüyordu. Lise'nin mezarını ziyaret ettiği de söyleniyordu; toprakta çizmesinin izleri görülmüştü. Hakkında başka hikâyeler de anlatılıyordu. Bazıları kasabadan intikam alacağından korkuyordu – haklı da çıktılar. Bir gece büyük bir yangın çıktı. Aynı anda pek çok yer yanmaya başlamıştı ve yağmura rağmen alevler evden eve atlamış, Kreşev'in neredeyse dörtte üçü yanmıştı. Cemaat keçisi de ölmüştü. Şahitler, yangını arabacı Mendel'in çıkardığına yemin ediyorlardı. Hava çok soğuk olduğu ve pek çok kişi başlarının

üzerinde bir çatı olmadan açıkta kaldığı için hastalananlar oldu; derken bir salgın geldi, kadınları, erkekleri, çocukları kırdı geçirdi ve Kreşev tam anlamıyla mahvoldu. Kasaba günümüze kadar küçük ve fakir bir kasaba olarak kaldı; asla eski büyüklüğüne kavuşamadı. Bunun tek sebebi, bir karı koca ve arabacı tarafından işlenen bir günahtı. Yahudilerin, intihar etmiş birinin mezarını ziyaret etmesi âdetten olmadığı halde, ana babalarının mezarını ziyarete gelen genç kadınlar genelde duvarın dışındaki tümseğe uzanır, sadece kendileri ve aileleri için değil, Şifra Tammar'ın kızı, düşmüş Lise için de orada dua edip ağlarlardı. Bu âdet günümüze kadar gelmiştir.

Taibele ve İblisi

I

Lublin yakınlarındaki Laşnik kasabasında bir adamla karısı yaşardı. Adamın adı Haim Nossen, karısınınki Taibele'ydi. Çocukları yoktu. Bunun nedeni evliliğin kısır olması değildi; Taibele kocasına bir oğul, iki de kız vermişti ama hepsi bebekken ölmüşlerdi – biri boğmacadan, biri kızıldan, biri de difteriden. Bunun ardından Taibele'nin rahmi kapanmış, hiçbir şey fayda etmemişti: Ne dualar, ne büyüler, ne de iksirler. Haim Nossen kederden, dünyadan elini eteğini çekmişti. Karısından uzak duruyordu, et yemiyor, evi yerine dua evinin bir sırasında uyuyordu. Taibele'nin ailesinden miras kalmış bir kuru erzak dükkânı vardı; gün boyunca sağ tarafında metre, sol tarafında makas, önünde de kadınlar için Yidiş dua kitabı, oturur dururdu. İnce uzun, kara gözlü, sivri sakallı Haim Nossen oldum olası suratsız, sessiz bir adamdı. Taibele mavi gözlü, yuvarlak yüzlü, sarışın, ufak tefek bir kadındı. Tanrı tarafından cezalandırılmış olduğu halde kolayca gülümser, yanaklarında gamzeler beliriverirdi. Artık yemek yapacak kimsesi kalmamıştı ama o hâlâ sobayı ya da sacayağını yakıp, her gün kendine lapa ya da çorba pişirirdi. Örgüsünden de geri kalmazdı – kâh bir çift çorap, kâh yelek örer; ya da keten üzerine nakış işlerdi. Kadere küsmek, acıya saplanmak mizacına aykırıydı.

Günün birinde Haim Nossen dua şalı ve muskalarını, bir kat çamaşırını, bir somun ekmeği torbasına koyup evden ayrıl-

dı. Komşular nereye gittiğini sorunca, "Gözlerim beni nereye götürürse," diye cevap verdi.

Taibele'ye kocasının onu terk ettiğini söylediklerinde, adamı yakalamak için artık çok geçti. Çoktan nehri geçmişti bile. Sonradan, Lublin'e gitmek için bir araba tuttuğu öğrenildi. Taibele onu aramak için bir ulak gönderdi ama ne kocasını ne de ulağı bir daha gören olmadı. Taibele otuz üçünde terk edilmiş bir eş olarak kalakalmıştı.

Bir müddet kocasını arayıp taradıktan sonra ümidini kesti. Tanrı hem çocuklarını hem kocasını almıştı. Bir daha asla evlenemeyecekti; bundan böyle tek başına yaşamak zorundaydı. Geriye sadece evi, dükkânı ve eşyaları kalmıştı. Kasaba ahalisi ona acıyordu, çünkü sessiz, iyi yürekli, işinde dürüst bir kadındı. Herkes bu talihsizliği nasıl hak edebildiğini soruyordu. Ama Tanrının niyeti insanlardan gizlidir.

Taibele'nin, kasaba kadınları arasında çocukluğundan beri tanıdığı arkadaşları vardı. Gündüzleri ev kadınları tencere ve tavalarıyla meşgul olurdu ama akşamları laflamak için ona uğrarlardı. Yazları evinin önündeki sedirde oturur, dedikodu yapar, birbirlerine hikâyeler anlatırlardı.

Mehtapsız bir yaz akşamı, kasaba Mısır kadar karanlıkken, Taibele arkadaşlarıyla sedire oturmuş, onlara bir seyyar satıcıdan aldığı kitaptan okuduğu hikâyeyi anlatıyordu. Genç bir Yahudi kadın ve ona sahip olup, onunla karı koca gibi yaşayan iblisin hikâyesiydi bu. Taibele hikâyeyi en ince ayrıntısına kadar anlattı. Kadınlar birbirlerine sokulmuş, el ele tutuşmuşlardı, şeytanı kovmak için tükürüyorlardı ve korkudan gülüyorlardı.

Birisi sordu: "Neden muskayla onu kovmamış?"

"Her iblis muskadan korkmaz," dedi Taibele.

"Neden kutsal bir hahama gitmemiş?"

"İblis, bu sırrı birine açarsa onu boğacağını söylemiş."

"Vay başıma gelenler, Tanrı bizi korusun, kimsenin başına böyle şey vermesin!" diye bağırdı bir kadın.

"Şimdi eve gitmeye korkacağım," dedi bir diğeri.

"Ben seninle gelirim," dedi bir üçüncüsü.

Onlar konuşurken, günün birinde düğün soytarısı olma hayalleriyle yaşayan, öğretmenin yardımcısı Alkonon tesadü-

fen oradan geçiyordu. Beş yıldır dul olan Alkonon, eşek şakalarıyla ve kafadan çatlak olmasıyla nam salmıştı. Ayakkabılarının tabanları delindiği ve yalınayak yürüdüğü için adımları sessizdi. Taibele'nin hikâyeyi anlattığını duyunca durup dinlemişti. Karanlık öyle koyuydu, kadınlar bu tekinsiz hikâyeye öyle dalmıştı ki, kimse onu görmemişti. Bu Alkonon kurnaz hileler yapmakta usta, sefih bir adamdı. Anında rezil bir plan yaptı.

Kadınlar gittikten sonra, Alkonon, Taibele'nin avlusuna süzüldü. Bir ağacın arkasına saklanıp pencereden içeriyi seyretti. Taibele'nin mumu söndürüp yattığını görünce usulca eve girdi. Taibele kapıyı kilitlememişti; o kasabada hırsızlık duyulmuş şey değildi. Holde yıpranmış kaftanını, püsküllü mintanını, pantolonunu çıkarıp anadan doğma kaldı. Sonra parmak ucunda Taibele'nin yatağına gitti. Kadın uykuya dalmak üzereydi ki, karanlıkta tepesinde dikilen bir figür gördü. Öyle korkmuştu ki gıkı bile çıkmadı.

"Kimsin sen?" diye fısıldadı titreyerek.

Alkonon tınılı bir sesle cevap verdi: "Sakın bağırma Taibele. Bağırırsan seni mahvederim. Ben karanlığın, yağmurun, fırtınanın, gök gürültüsünün ve vahşi hayvanların efendisi Hurmiza. Senin bu gece anlattığın genç kadınla birlikte olan bendim. Hikâyeyi öyle ballandıra ballandıra anlattığın için sesini uçurumun dibinden duydum ve gövden için şehvetle doldum. Sakın karşı koymaya çalışma, çünkü bana direnenleri, istediğimi elde etmek için Karanlık Dağlarının, insan ayağının değmediği, hayvanların gezinmeye cesaret edemediği, yerin demir, göğün bakır olduğu Sair Dağının ardına sürüklerim. Onları dikenlere ve ateşe yuvarlarım, engereklerle akrepler arasına atarım, bütün kemikleri toza dönüşür ve yeraltının derinliklerinde sonsuza kadar kaybolurlar. Ama benim isteğime rıza gösterirsen saçının tek teline zarar gelmez ve yaptığın her işte başarılı olmanı sağlarım..."

Bu sözleri duyan Taibele fenalaşmış gibi hareket etmeden yatıyordu. Kalbi küt küt atıyor, duracak gibi oluyordu. Sonunun geldiğini düşündü. Bir süre sonra cesaretini toplayıp mırıldandı: "Benden ne istiyorsun? Ben evli bir kadınım!"

"Kocan öldü. Cenaze alayının arkasından gittim." Öğretmen yardımcısının sesi gürledi. "Hahama gidip şahitlik yapamam, tekrar evlenmen için seni serbest bırakmasını isteyemem çünkü onlar bizim gibilere inanmaz. Hem hahamın odasının eşiğinden içeri adım atmaya cesaret edemem – Kutsal Parşömenden korkarım. Ama yalan söylemiyorum. Kocan bir salgında öldü, kurtlar burnunu kemirdi bile. Hem hayatta olsaydı bile benimle yatman yasak değil, çünkü *Şulhan Aruh** kanunları bizim için geçerli değil."

Öğretmenin yardımcısı Hurmiza, bazısı tatlı, bazısı tehditkâr ikna sözlerini sürdürdü. Meleklerle şeytanların, iblis hayvanların ve vampirlerin isimlerini saydı. İblisler Kralı Asmodeus'un, üvey amcası olduğuna yemin etti. Kötü Ruhlar Kraliçesi Lilit'in onun için tek ayağı üzerinde dans ettiğini ve onu memnun etmek için her şeyi yaptığını söyledi. Loğusa yatağındaki kadınların bebeklerini çalan dişi iblis Şibtah, Cehennem fırınlarında onun için haşhaşlı kekler pişiriyor, üstüne cadılarla kara köpeklerin yağını sürüyordu. Öyle uzun dil döktü, öyle zekice kıssalar ve atasözleri bulup çıkardı ki, sonunda Taibele elinde olmadan gülümsedi. Hurmiza, Taibele'yi uzun zamandır sevdiğine yemin etti. O sene ve önceki sene giydiği elbiselerle şalları tarif etti; hamur yoğururken, Şabat yemeği hazırlarken, mikvede yıkanırken, helada hacet görürken aklına gelen gizli düşüncelerden dem vurdu. Ayrıca ona göğsünde mor bir lekeyle uyandığı sabahı hatırlattı. Bunun bir gulyabaninin çimdiği olduğunu zannetmişti. Ama aslında Hurmiza'nın dudaklarının bıraktığı izdi.

Bir süre sonra iblis, Taibele'nin yatağına girdi ve muradına erdi. Bundan böyle onu haftada iki kere, çarşambaları ve Şabat akşamları ziyaret edeceğini çünkü kendisi gibilerin o günlerde dünyaya indiğini söyledi. Başına geleni kimseye anlatmaması, hatta ima bile etmemesi konusunda onu ikaz etti, yoksa onu çok feci bir cezaya çarptıracaktı: Saçlarını tek tek yolacak, gözlerini oyacak, karnını deşecekti. Onu ekmeğin gübre, suyun

* Şulhan Aruh: 1564-65 yıllarında Venedik'te basılan, Yahudilerin Tora'da belirtilen ahlak kurallarına uygun yaşamalarını mümkün kılan büyük hukuk sistemi hakkındaki eser. (Ed. n.)

kan olduğu, Zalmavet'in iniltisinin gün boyu duyulduğu ıssız çöllere sürecekti. Bu sırrı ölene kadar saklayacağına dair annesinin kemikleri üzerine yemin etmesini emretti Taibele'ye. Taibele bundan kaçış olmadığını anladı. Elini canavarın kasığına koydu, yemin etti ve ondan istediği her şeyi yaptı.

Hurmiza gitmeden önce onu uzun uzun, şehvetle öptü ve insan değil, iblis olduğundan Taibele de ona karşılık verdi, bir yandan da gözyaşları iblisin sakalını ıslatıyordu. Kötü bir ruh olduğu halde ona iyi davranmıştı...

Hurmiza gittikten sonra Taibele güneş doğana kadar ağladı.

Hurmiza her çarşamba ve Şabat akşamı geliyordu. Taibele hamile kalmaktan ve kuyruklu, boynuzlu bir canavar doğurmaktan korkuyordu. Ama Hurmiza onu rezil olmaktan koruyacağına söz vermişti. Taibele âdet gördükten sonra mikveye gidip kendini temizlemesi gerekir mi diye sordu ama Hurmiza âdet kanamasıyla ilgili kuralların, tekinsizlerle ilişkiye girenleri bağlamadığını söyledi.

Hani derler ya, Tanrı bizi alışabileceğimiz her şeyden korusun. Taibele'nin durumu da öyleydi. Başlangıçta bu gece ziyaretçisinin kendisine zarar vereceğinden, kurdeşen döktüreceğinden, cinlülesi çıkartacağından, köpek gibi havlatacağından, sidik içireceğinden, rezil edeceğinden korkmuştu. Ama Hurmiza onu dövmemiş, çimdiklememiş, üzerine tükürmemişti. Aksine onu okşamış, tatlı sözler söylemiş, onun için söz oyunları, şiirler uydurmuştu. Bazen öyle şakalar yapıyor, öyle saçma sapan şeyler söylüyordu ki, Taibele gülmekten kendini alamıyordu. Hurmiza kulak memesini gıdıklıyor, aşk oyunları sırasında omzunu ısırıyordu, Taibele sabahları teninde onun diş izlerini görüyordu. Onu başörtüsünün altında saçlarını uzatmaya ikna etmişti, oturup saçlarını örüyordu. Ona tılsımlar ve büyüler öğretmiş, gece-biraderlerini, harabelerin, zehirli mantar tarlalarının, Sodom'un tuz göllerinin ve Buz Denizinin buz çöllerinin üzerinden birlikte uçtuğu iblisleri anlatmıştı. Başka karıları da olduğunu inkâr etmiyordu ama hepsi dişi iblislerdi; Taibele sahip olduğu tek insan eşti. Taibele ona karılarının isimlerini sorduğunda saydı: Nama, Maklat, Aff, Hulda, Zluka, Nafka ve Heyma. Toplam yedi tane.

Nama'nın katran karası ve çok öfkeli olduğunu; onunla kavga ederken zehir tükürdüğünü, ateş püskürttüğünü ve burun deliklerinden duman çıkarttığını anlatmıştı.

Maklat'ın yüzü sülük gibiydi, diliyle kime dokunsa sonsuza kadar damgalanmış olurdu.

Aff kendini gümüşler, yakutlar ve elmaslarla süslemeyi severdi. Saç örgüleri altındandı. Bileklerine çıngıraklar ve halhallar takardı; dans ettiğinde bütün çöller bu çıngırakların sesiyle çınlardı.

Hulda kedi şeklindeydi. Konuşmak yerine miyavlardı. Gözleri bektaşiüzümü gibi yemyeşildi. Çiftleşirken mutlaka ayı ciğeri çiğnerdi.

Zluka gelinlerin düşmanıydı. Damatları iktidarsız yapardı. Bir gelin, Yedi Evlilik Kutsaması sırasında geceleyin dışarı çıkacak olsa, Zluka dans ederek yanına gider, gelinin ya dili tutulur ya da nöbet geçirirdi.

Nafka şehvet düşkünüydü, başka iblislerle ona ihanet ederdi. Ama Hurmiza'nın çok sevdiği kötü, küstah konuşmalarla onun gönlünü alırdı.

Adına bakıldığında Heyma'nın kötü, Nama'nın yumuşak olması beklenirdi ama tam tersi geçerliydi: Heyma kin nedir bilmeyen bir dişi-iblisti. Sürekli hayır işleri yapar, hastalandıklarında ev kadınlarının hamurlarını yoğurur veya fakirlerin evine etmek taşırdı.

Hurmiza karılarını bu şekilde tarif ettikten sonra, Taibele'ye onlarla nasıl eğlendiğini, çatılar üzerinde elim sende oynadığını, onlara türlü türlü şakalar yaptığını anlattı. Normalde bir kadın, bir erkeğin kendisinden başka kadınlarla birlikte olmasını kıskanır ama bir insan dişi bir şeytanı nasıl kıskanabilirdi ki? Aksine, Hurmiza'nın hikâyeleri Taibele'nin hoşuna gidiyordu ve ona sürekli sorular soruyordu. Bazen iblis ona, hiçbir ölümlünün bilemeyeceği sırları açıyordu – Tanrı, melekleri ve serapları, cennetteki malikâneleri ve yedi cennet hakkında. Aynı zamanda ona kadın ve erkek günahkârların katran fıçıları ve kor halindeki kömür kazanları içinde, iğneli yataklarda, kar çukurlarında nasıl eziyet çektiğini, Kara Meleklerin günahkârları nasıl ateşten değneklerle dövdüklerini anlatıyordu.

Hurmiza, Cehennemdeki en büyük cezanın gıdıklama olduğunu söylemişti. Cehennemde Lekiş adında bir cin vardı. Lekiş, zina yapan bir kadının tabanları ve koltuk altlarını gıdıkladığında, acılı kahkahası ta Madagaskar adasına kadar yankılanırdı.

Hurmiza, bu şekilde Taibele'yi bütün gece eğlendiriyordu, zamanla yanında olmadığında Taibele onu özlemeye başladı. Yaz geceleri çok kısa geliyordu, çünkü Hurmiza ilk horoz öter ötmez gidiyordu. Kış geceleri bile yeterince uzun değildi. Doğrusu artık Hurmiza'ya âşık olmuştu ve bir kadının bir iblise şehvet duymaması gerektiğini bildiği halde, gece gündüz onu arzuluyordu.

II

Alkonon senelerdir duldu ama çöpçatanlar hâlâ onu evlendirmeye uğraşıyordu. Ona fakir kızlar, dullar ve boşanmış kadınlar öneriyorlardı, çünkü öğretmen yardımcılarının geliri azdı, hem Alkonon'un bir baltaya sap olamaz diye adı çıkmıştı. Alkonon türlü türlü bahanelerle bu teklifleri reddediyordu: Bir kadını çok çirkin, diğerini ağzı bozuk, bir üçüncüyü pasaklı buluyordu. Çöpçatanlar bu işe pek şaşıyordu: Haftada dokuz groşen kazanan bir öğretmen yardımcısı nasıl bu kadar ince eleyip sık dokuyabiliyordu? Hem bir erkek ne kadar yalnız yaşayabilirdi? Ama kimseyi nikâh örtüsünün altına sürükleye sürükleye götürmek mümkün değil.

Alkonon kasabada dolanıp dururdu – uzun, ince, üstü başı yırtık pırtık, sakalı dağınık, gömleği buruşuk. Çıkık âdemelması bir aşağı bir yukarı gidip gelirdi. Düğün soytarısı Rabi Zekele'nin ölmesini bekliyordu, böylece onun işini devralabilecekti. Ama Rabi Zekele'nin ölmek için hiç acelesi yoktu; hâlâ bitmez tükenmez şakalar ve şiirlerle, gençliğindeki gibi düğünleri şenlendiriyordu. Alkonon, eğitime yeni başlayanlara öğretmenlik yapmak istemişti ama kimse çocuğunu ona emanet edemiyordu. Sabah akşam, çocukları evden okula, okuldan eve götürürdü. Gün boyu öğretmen Rabi İçele'nin avlusunda oturur, aylak aylak tahta kalem yontar ya da senede sadece bir kere Şavu-

ot'ta kullanılan kâğıt süsler veya kilden heykelcikler yapardı. Taibele'nin dükkânı yakınlarında bir kuyu vardı; Alkonon gün boyu pek çok kereler kuyuya gider, bir kova su alır ya da kızıl sakalına döke döke su içerdi. O sırada Taibele'ye kaçamak bir bakış fırlatırdı. Taibele ona acırdı: Bu adamcağız neden bir başına yaşıyor böyle? Alkonon her seferinde kendi kendine, "Ya Taibele, gerçeği bir bilsen!" derdi.

Alkonon, sağır ve yarı kör, ihtiyar bir dulun evinde, tavan arasında otururdu. Kocakarı, diğer Yahudiler gibi sinagoga dua etmeye gitmediği için onu sık sık azarlardı. Çünkü Alkonon çocukları eve götürdükten sonra, alelacele akşam duasını okuyup yatardı. Bazen ihtiyar kadın, öğretmen yardımcısının gece yarısı kalkıp bir yere gittiğini duyduğunu zannederdi. Ona geceleyin nerelerde dolaştığını sorardı ama Alkonon ona rüya gördüğünü söylerdi. Akşamları sedirlerde oturup çorap ören ve dedikodu yapan kadınlar, Alkonon'un gece yarısı kurtadama dönüştüğü dedikodusunu yaymıştı. Bazıları onun dişi bir şeytanla ilişkiye girdiğini söylüyordu. Yoksa bir erkek onca sene kadınsız nasıl yaşayabilirdi? Zengin adamlar artık çocuklarını ona emanet etmiyordu. Artık sadece fakirlerin çocuklarına eşlik ediyordu; nadiren bir kaşık sıcak yemek yiyor, çoğunlukla kuru kırıntılarla yetinmek zorunda kalıyordu.

Alkonon zayıfladıkça zayıflamıştı ama her zamanki gibi ayağına çabuktu. Uzun bacaklarıyla sokakta adeta değnekler üzerindeymiş gibi yürürdü. Sürekli susuyor olmalıydı, çünkü durmadan kuyuya geliyordu. Bazen sadece bir tüccara ya da köylüye atını sulaması için yardım ederdi. Günün birinde Taibele uzaktan kaftanının nasıl eskiyip taraz taraz olduğunu fark etti ve onu dükkânına çağırdı. Alkonon korkuyla ona baktı, bembeyaz kesilmişti.

"Kaftanın eskimiş," dedi Taibele. "İstersen sana birkaç metre kumaş vereyim. Parasını sonra verirsin, haftada beş peni versen yeter."

"Olmaz."

"Neden?" diye sordu Taibele, hayretle. "Paran çıkışmazsa seni hahama şikâyet etmem. Eline ne zaman para geçerse o zaman verirsin."

"Olmaz."

Kadının sesini tanımasından korkarak hemen dükkândan çıktı.

Yazın Taibele'yi gece yarısı ziyaret etmek kolaydı. Alkonon çıplak vücudunun üzerine kaftanını geçirerek arka sokaklardan gidiyordu. Kışın, Taibele'nin soğuk holünde giyinip soyunmak gittikçe acı vermeye başlamıştı. Ama en kötüsü kar yağdıktan sonraki akşamlardı. Alkonon, Taibele veya komşularının ayak izlerini görmesinden korkuyordu. Üşütmüş ve öksürmeye başlamıştı. Bir gece Taibele'nin yatağına dişleri birbirine çarparak girdi; uzun müddet ısınamadı. Kadının hilesini anlamasından korkarak çeşitli açıklamalar ve bahaneler uydurdu. Ama Taibele meseleyi fazla kurcalamadı. Bir iblisin de bir insanın bütün alışkanlıkları ve zaaflarına sahip olduğunu çoktan keşfetmişti. Hurmiza terliyor, hapşırıyor, lıçkırıyor, esniyordu. Nefesi bazen soğan, bazen sarımsak kokuyordu. Vücudu tıpkı kocasının vücudu gibi kemikli ve kıllıydı, âdemelması ve göbek deliği vardı. Bazen neşeli oluyor, bazen derin derin iç çekiyordu. Ayakları kaz değil insan ayağıydı, tırnakları vardı, bazen su topluyordu.

Bir keresinde Taibele bütün bunların ne anlama geldiğini sormuştu ve Hurmiza ona, "İçimizden biri bir dişi insanla birlikte olduğunda insan kılığına girer. Yoksa kadın korkudan ölür," demişti.

Evet, Taibele ona alışmıştı ve onu seviyordu. Artık ondan ve cinlere has tuhaflıklarından korkmuyordu. Hikâyelerinin sonu yoktu ama Taibele bunlarda bazı çelişkiler buluyordu. Bütün yalancılar gibi belleği zayıftı. Ona ilk başta bütün iblislerin ölümsüz olduğunu söylemişti. Ama bir gece, "Ben ölürsem ne yaparsın?" diye sordu.

"Ama iblisler ölmez!"

"Uçurumun en derinine atılırlar..."

O kış kasabaya bir salgın geldi. Nehirden, ormandan ve bataklıktan kötü rüzgârlar esiyordu. Yalnız çocuklar değil, yetişkinler de sıtmadan bitkin düşmüştü. Yağmur yağıyor, fırtına esiyordu. Seller nehirdeki bendi yıkmıştı. Fırtına yel değirmeninin bir kolunu koparmıştı. Bir çarşamba akşamı Hurmiza, Ta-

ibele'nin yatağına geldiğinde, Taibele onun bedeninin yandığını, ayaklarınınsa buz gibi olduğunu fark etti. Titriyor ve inliyordu. Dişi iblisleri, genç erkekleri nasıl baştan çıkardıklarını, başka iblislerle nasıl oynaştıklarını, mikvede nasıl su sıçrattıklarını, yaşlı adamların sakallarına nasıl cinlülesi bağladıklarını anlatarak onu hoş tutmaya çalıştı ama Hurmiza zayıftı ve onunla sevişmeyi başaramadı.

Taibele onu hiç bu kadar kötü görmemişti. Yüreği dayanmadı. "Sana biraz ahududuyla süt getireyim mi?" diye sordu.

Hurmiza, "Bunlar bizim derdimize deva olmaz," dedi.

"Siz hastalanınca ne yaparsınız?"

"Kaşınırız..."

Bir iki laf daha etti. Taibele'yi öptüğünde nefesi kokuyordu. Her zaman horoz ötene kadar yanında kalırdı ama bu sefer erken ayrıldı. Taibele onun holdeki hareketlerini dinleyerek hiç ses çıkarmadan yattı. Pencere kapalı olsa bile, camdan dışarı uçabildiğini söylemişti ona ama kapının gıcırdadığını duydu. Taibele iblisler için dua etmenin günah olduğunu biliyordu, insan onları lanetlemeli, aklından çıkarmalıydı; ama Hurmiza için Tanrıya dua etti.

Üzüntüyle bağırdı: "Öyle çok iblis var ki, bir tane daha olsa ne çıkar..."

Sonraki Şabat günü Taibele, Hurmiza'yı şafağa kadar boşuna bekledi; Hurmiza gelmedi. İçinden onu çağırdı, öğrettiği büyüleri mırıldandı ama hol sessizdi. Taibele ses çıkarmadan yattı. Hurmiza bir keresinde, Tubal-kayn ve Enok için dans ettiğini, Nuh'un gemisinin tepesinde oturduğunu, Lut'un karısının burnundaki tuzu yaladığını ve Ahasuerus'un sakalını çektiğini söyleyerek böbürlenmişti. Yüz yıl sonra Taibele'nin bir prenses olarak tekrar dünyaya geleceğini, kendisinin de köleleri Şittim ve Taktim'in yardımıyla onu kaçıracağını, Esau'nun karısı Başemat'ın sarayına götüreceğini söylemişti. Ama şimdi muhtemelen bir yerlerde hasta yatıyordu, çaresiz bir iblis, yalnız bir yetim – anası babası, ona bakacak karısı yoktu. Taibele son gelişinde nefesinin nasıl testere gibi öttüğünü hatırladı; burnunu silerken kulağından ses geliyordu. Taibele, pazar gününden

çarşamba gününe kadar rüyada gibi dolaştı. Çarşamba günü saatin on ikiyi vurmasını iple çekti ama gece geçmiş, Hurmiza gelmemişti. Taibele yüzünü duvara döndü.

Gün, gece gibi kapkaranlık başladı. Alçak gökyüzünden toz gibi ince bir kar yağıyordu. Duman bacalardan yükselemiyor, yırtık çarşaflar gibi çatılara seriliyordu. Ekin kargaları çirkin çirkin gaklıyordu. Köpekler havlıyordu. Geçirdiği kötü gecenin ardından Taibele'nin dükkâna gidecek gücü yoktu. Yine de giyinip dışarı çıktı. Dört kişinin bir sedyeyi taşıdığını gördü. Karla kaplı örtünün altından bir ölünün mavileşmiş ayakları çıkmıştı. Ölünün arkasından sadece zangoç gidiyordu.

Taibele ölenin kim olduğunu sorunca, zangoç, "Öğretmen yardımcısı Alkonon," dedi.

Taibele'nin aklına garip bir fikir geldi – yalnız yaşamış ve yalnız ölmüş, bir işin ucundan tutamamış bu adama son yolculuğunda eşlik edecekti. Zaten böyle bir günde dükkâna kim gelirdi? İş kimin umurundaydı? Taibele her şeyini kaybetmişti. En azından hayırlı bir iş yapmış olurdu. Mezarlığa giden uzun yolda ölünün arkasından gitti. Orada mezarcının karı küreyip, donmuş toprakta bir çukur açmasını bekledi. Öğretmen yardımcısı Alkonon'u bir dua şalı ve cüppeye sarmışlar, gözlerinin üzerine kırık çömlek parçaları koymuşlar, Mesih geldiğinde Kutsal Topraklara giden bir tünel kazması için eline bir mersin dalı tutuşturmuşlardı. Sonra mezar kapatıldı ve mezarcı Kadiş okudu. Taibele ağlamaya başladı. Bu Alkonon da tıpkı kendisi gibi yalnız bir hayat sürmüştü. Kendisi gibi ardında hiç mirasçı bırakmamıştı. Evet, öğretmen yardımcısı Alkonon son dansını yapmıştı. Taibele, Hurmiza'nın anlattığı hikâyelerden, müteveffanın doğrudan Cennete gitmeyeceğini biliyordu. Her günah bir iblis yaratır, bu iblisler öldükten sonra insanın çocukları olurlar. Kendi paylarını istemeye gelirler. Ölüye baba derler ve cezasını doldurana, Cehennemde arınmaya hazır olana kadar onu ormanlarda, çöllerde yuvarlar dururlar.

O günden sonra Taibele tek başına kaldı, iki kere terk edilmişti – bir çileci, bir de iblis tarafından. Çabucak yaşlandı. Geçmişinden geriye sadece kimseye anlatamayacağı, anlatsa da

kimsenin inanmayacağı bir sır kalmıştı. Yüreğin dudaklara açamadığı sırlar vardır. Mezara taşınırlar. Söğütler onları mırıldanır, kargalar onları gaklar, mezar taşları taşın diliyle sessizce onları konuşur. Ölüler günün birinde dirilecektir ama sırları, bütün nesillerin sonuna kadar, Tanrı ve Onun yargısında mukim olacaktır.

Tek Başına

I

Geçmişte çok kereler imkânsızın olmasını dilemişimdir – sonra da dileğim gerçekleşmiştir. Ama her seferinde öyle dolambaçlı bir şekilde gerçekleşmiştir ki, Gizli Güçlerin bana kendi ihtiyaçlarımı yeterince iyi anlayamadığımı göstermek istediğini sezmişimdir. O yaz Miami Kumsalında da aynı şey oldu. Kaldığım otel, serinlemek için gelmiş Güney Amerikalı turistler ve benim gibi saman nezlesinden mustarip olanlarla doluydu. Bu iş canıma tak demişti – o gürültücü misafirlerle okyanusta yüzmek; gün boyu İspanyolca işitmek; günde iki kere ağır yemekler yemek. Yidiş bir gazete ya da kitap okuyacak olsam, herkes bana merakla bakıyordu. Günün birinde tek başıma yürürken yüksek sesle, "Keşke şu otelde yalnız olsam," dedim. Bir cin beni duymuş olmalı, çünkü hemen tuzağını kurmaya başladı.

Ertesi sabah kahvaltıya indiğimde, otel lobisi ana baba günüydü. Sesleri her zamankinden yüksek çıkan misafirler küçük gruplar halinde toplanmıştı. Valizler birbiri üstüne yığılmıştı. Komiler, giysi dolu arabaları iterek koşuşuyorlardı. Birine neler olduğunu sordum. "Anonsu duymadınız mı? Oteli kapattılar," dedi. "Neden?" dedim. "İflas etmiş." Adam bu habersizliğime şaşarak yanımdan uzaklaştı. Bir sorun vardı: Otel kapanıyordu! Ama bildiğim kadarıyla gayet iyi para kazanıyordu. İçinde yüzlerce müşterisi olan bir otel, nasıl böyle birdenbire kapatılır-

dı? Ama Amerika'da fazla soru sormamanın daha iyi olduğu kanaatine varmıştım.

Havalandırma kapatılmıştı bile, lobi iyice havasızdı. Müşteriler faturalarını ödemek için veznenin önünde uzun bir kuyruk oluşturmuştu. Tam bir keşmekeş vardı. İnsanlar mermer zeminde sigaralarını söndürüyordu. Çocuklar saksılardaki tropik bitkilerin yapraklarıyla çiçeklerini koparıyordu. Daha bir gün önce safkan Latin olma iddiasındaki bazı Güney Amerikalılar yüksek sesle Yidiş konuşuyordu. Benim sadece bir valizlik eşyam vardı. Valizimi toplayıp başka bir otel aramaya çıktım. Dışarıda yakıcı güneş bana Talmud'un bir hikâyesini hatırlattı; Mamre meşeliğinde yabancılar İbrahim'i rahatsız etmesin diye, Tanrı güneşi çerçevesinden çıkartmıştı. Biraz başım döndü. Üzerimde hiçbir sorumluluğun olmadığı bekârlık günlerimde, bütün eşyalarımı tek bir valize toplayıp beş dakikada kendimi başka bir odaya atışım canlandı gözlerimde. Biraz salaş görünümlü küçük bir otelin yanından geçerken "Sezon sonu, günlük 2 $" yazısını gördüm. Bundan ucuzu olamazdı. İçeri girdim. Havalandırma yoktu. Resepsiyonda kara gözlü, kambur bir kız vardı. Boş oda olup olmadığını sordum.

"Bütün otel boş," dedi.

"Kimse yok mu?"

"Yok." Kız, dökülmüş dişlerini sergileyerek güldü. İspanyol aksanıyla konuşuyordu.

Küba'dan geldiğini söyledi. Bir oda tuttum. Kambur, beni dar bir asansöre sokup üçüncü kata çıkardı. Tek bir ampulün zar zor aydınlattığı, uzun, karanlık bir koridorda yürüdük. Kız bir kapı açıp, mahkûmu hücresine koyar gibi beni içeri aldı. Sinek teliyle kaplanmış pencere Atlantik'e bakıyordu. Duvarların boyaları kalkmış, yerdeki halının tüyleri dökülmüş ve rengi kaçmıştı. Banyo küf, dolap naftalin kokuyordu. Yatak çarşafları temizdi ama nemliydi. Eşyalarımı yerleştirip aşağıya indim. Her şey sadece bana aitti: Yüzme havuzu, kumsal, okyanus. Verandada birkaç tane eski püskü, bez iskemle vardı. Güneş etrafı kavuruyordu. Deniz sarı, dalgalar küçük ve tembeldi; boğucu sıcaktan bitkin düşmüş gibi adeta kımıldamaya takatleri yoktu. Arada sırada, vazife icabı, şurda burda köpürüyorlardı. Tek bir

martı suyun üzerinde durmuş, balık yakalasam mı yakalamasam mı diye düşünüyordu. Önüme, güneşten kavrulmuş bir yaz melankolisi serilmişti – tuhaf, zira melankoli genelde sonbaharı hatırlatır. Sanki insanlık bir felaket sonucu yok olmuş, Nuh gibi bir tek ben kalmıştım – ama boş bir gemide, oğullarım, karım, hayvanlarım olmadan. Çıplak yüzebilirdim, yine de mayomu giydim. Su o kadar sıcaktı ki, sanki okyanus bir banyo küvetiydi. Suda gevşek yosun öbekleri yüzüyordu. Birinci otelde sıkılganlıktan istediğim gibi davranamamıştım – burada da yalnızlıktan. Boş bir dünyada kim oyun oynayabilir? Biraz yüzebilirdim ama bir terslik olsa beni kim kurtarırdı? Gizli Güçler bana boş bir otel temin etmişti – ama kolayca bir dip akıntısı, girdap, köpekbalığı ya da deniz yılanı da yollayabilirlerdi. Bilinmezle oynayanlar iki kat dikkatli olmalı.

Bir müddet sonra sudan çıktım ve sarkık, bez şezlonglardan birine uzandım. Vücudum soluk, başım çıplaktı; güneş gözlüğü taktığım halde güneş ışınları gözüme giriyordu. Açık mavi gökyüzü bulutsuzdu. Havada tuz, balık ve mango kokusu vardı. Organikle inorganik arasında hiçbir ayrım olmadığını hissettim. Etrafımdaki her şey, her kum tanesi, her çakıl taşı nefes alıyor, büyüyor, açlık çekiyordu. Kabala'ya göre Kutsal Merhametin aktığı ilahi kanallardan, kuzey ikliminde kavranması mümkün olmayan gerçekler sökün etmişti. Bütün şevkimi kaybettim; tembelleştim; isteklerim küçük ve maddi şeylerdi – bir bardak limonata ya da portakal suyu. Hayalimde ateşli bir kadın birkaç geceliğine otele geliyordu. İsteğim, otelin sadece bana kalması değildi. Cin ya beni yanlış anlamıştı ya da öyle gibi yapıyordu. Hayatın bütün biçimleri gibi ben de semere vermek, çoğalmak istiyordum – en azından bu faaliyette bulunmak istiyordum. Her türlü ahlaki ve estetik talebi unutmaya hazırdım. Kabahatimi bir çarşafla örtmeye ve kör bir adam gibi kendimi sadece dokunma duyusuna bırakmaya hazırdım. Aynı zamanda o ezeli soru zihnimi kurcalıyordu: Görünen dünyanın ardında kim vardır? Sonsuz halleriyle Madde mi? Bütün Monadların Monadı mı? Mutlak, Kör İrade, Bilinçdışı mı? Bütün bu yanılsamaların ardında daha yüce bir varlık gizli olmalıydı.

Kumsal yakınlarında su yağlı-sarı, açıklarda camgöbeğiydi, suyun üzerinde kefenli bir ceset gibi bir yelkenli ilerliyordu. Derinlerden bir şey çağırmak ister gibi öne eğilmişti. Yukarıdan geçen küçük bir uçağın kuyruğuna bir reklam takılmıştı: MARGOLIES'İN LOKANTASI – KAŞER, 7 KAP, 1.75 $. Demek Kâinat henüz ilk kaosa dönmemişti. Margolies'in lokantasında hâlâ kaşa ve kneidlah* ile çorba, kniş** ve derma dolması sunuyorlardı. Bu durumda belki ertesi gün bir mektup alabilirdim. Gelen postayı yeni adresime göndereceklerine söz vermişlerdi. Miami'de dış dünyayla bir bağdı bu sadece. Birilerinin bana yazmasına, onca zahmete katlanıp zarfa pul yapıştırması ve postalamasına hep şaşmışımdır. Kâğıdın boş tarafında bile gizli anlamlar ararım.

II

İnsan yalnızken gün ne kadar da uzun geliyor! Bir kitap, iki gazete okudum, kafeteryada bir fincan kahve içtim, bir bulmaca çözdüm. Doğudan getirilmiş halılar satan bir dükkânda durdum, Wall Street hisselerinin satıldığı bir başka dükkâna girdim. Doğru, Miami'nin Collins Bulvarındaydım ama kendimi dünyadan kopmuş hissediyordum. Kütüphaneye girip bir soru sordum – kütüphaneci korktu. Ölmüş ve yeri çoktan doldurulmuş bir adam gibiydim. Her biri özel bir dekorasyona ve cazibeye sahip otellerin yanından geçtim. Palmiye ağaçlarının üzerinde yelpazeye benzeyen, yarı solmuş yapraklar vardı, hindistancevizleri de ağır testisler gibi sarkıyordu. Asfalt üzerinde kayan yeni, parlak arabalar da dahil her şey hareketsiz görünüyordu. Bütün nesneler varlıklarını o gayretsiz güçle sürdürüyordu; belki de varoluşun özü budur.

Bir dergi aldım ama ilk birkaç satırdan fazlasını okuyamadım. Bir otobüse atlayıp amaçsızca köprülerden, havuzlu adalardan, iki tarafı villalarla kaplı yollardan geçtim. Bomboş bir araziye evlerini yapan sakinler, dünyanın her yerinden ağaçlar ve çiçekli bitkiler getirip bahçelerine ekmişlerdi; kıyı boyunca

* Kneidlah: Hamursuz unundan ya da patatesten yoğrulan köfte. (Ed. n.)

** Kniş: Patates, kuşbaşı et ya da ciğerle doldurulan bir tür mantı. (Ed. n.)

sığ koyları doldurmuşlar, mimari harikalar yaratmışlar ve haz uğruna karmaşık projeler geliştirmişlerdi. Planlı bir hazcılık. Ama çölün sıkıntısı baki kalmıştı. Hiçbir yüksek sesli müzik onu dağıtamıyor, hiçbir şatafat onu silemiyordu. Tozlu iğneleri arasında kırmızı bir çiçek açmış bir kaktüsün yanından geçtik. Kanatlarını kurutan flamingo gruplarının çevrelediği bir gölün kıyısına indik; kuşların büyük gagaları ve pembe tüyleri suya yansımıştı. Bir kuş sürüsü. Yaban ördekleri vaklayarak uçuyordu – sulak alan teslim olmayı reddetmişti.

Otobüsün açık penceresinden dışarı baktım. Gördüğüm her şey yeniydi ama eski ve bıkkın görünüyordu; boyalı saçlı, allıklı yanaklı nineler, utançlarını zar zor saklayan bikiniler giymiş kızlar, su kayakları üzerinde Coca-Cola içen yanık tenli delikanlılar.

Yaşlı bir adam bir yatın güvertesine sere serpe uzanmış, romatizmalı bacakları ve kırlaşmış göğsünü güneşe açmıştı. Boş boş güldü. Yanında, mirasını bıraktığı metresi, kırmızı ojeli ayak parmaklarını kımıldatıyordu, ertesi gün güneşin doğacağından emin olduğu kadar emindi kendi cazibesinden. Yatın kıçında oturan köpek, esneyerek dümen suyuna bakıyordu.

Son durağa gitmek epeyce uzun sürdü. Orada bir başka otobüse bindim. Yeni tutulmuş balıkların tartıldığı bir rıhtımın yanından geçtik. Tuhaf renkleri, kanlı yaraları, camlaşmış gözleri, pıhtılaşmış kan dolu ağızları, sivri dişleri – hep uçurum kadar derin kötülüğün kanıtlarıydı. Adamlar balıkları murdar bir keyifle temizliyordu. Otobüs bir yılan çiftliğinin, bir maymun kolonisinin yanından geçti. Termitlerin yediği evler, içinde o ilk yılanın torunlarının kaynaştığı ot bürümüş hendekler gördüm. Papağanlar tiz çığlıklar atıyordu. Bazen otobüsün penceresinden tuhaf kokular süzülüyordu, öyle keskin kokulardı ki bunlar, kalbim sıkışıyordu.

Tanrıya şükür, Güneyde yaz günleri Kuzeye nazaran daha kısa. Akşam, hiç alacakaranlık olmaksızın aniden çöktü. Lagünlerle otoyollar üzerinde hiçbir ışığın sızamadığı bir orman karanlığı asılıydı. Farlarını yakmış otomobiller gelip geçiyordu. Ay olağanüstü kırmızı ve büyük yükseldi; bu dünyaya ait olmayan bir haritanın basılı olduğu bir gezgin küresi gibi gökyü-

zünden sarkıyordu. Gecede bir mucize ve kozmik değişim halesi vardı. Hiç terk etmediğim bir umut içimde uyandı: Güneş sistemindeki bir ayaklanmaya şahitlik etmek üzere miydim? Belki de ay yerinden yuvarlanıverecekti. Belki de güneş etrafındaki yörüngesinden kopan dünya yeni takımyıldızlarına savrulacaktı.

Otobüs bilinmedik yerlerde dolandıktan sonra Lincoln Caddesine geri döndü; yazın tam dolu olmayan mağazalar yine de zengin bir turistin arzu edebileceği şeylerle doluydu – kakım kürkü şallar, çinçilya yakalar, on iki karat elmaslar, orijinal Picasso tabloları. Züppeleşmiş satıcılar, Nirvana ardında Karmanın nabzının attığından emin, klimalı dükkânlarında muhabbet ediyorlardı. Aç değildim; yine de bir lokantaya girdim, bembeyaz önlüklü bir garson kız sessiz sedasız bana mükellef bir yemek sundu. Yarım dolar bahşiş bıraktım. Çıktığımda karnım ağrıyordu, biraz da başım dönüyordu. Güneşte pişmiş akşam havası dışarı çıktığımda soluğumu kesti. Yakın bir binada sıcaklığı gösteren neon ışıkları yanıp sönüyordu – 43 derece, nem de yüzde 90'ı geçiyordu! Meteoroloğa ihtiyacım yoktu. Gök gürültüsünü duymasam da, aydınlanan gökyüzünde şimşekler çakmaya başlamıştı. Ateş ve suyla dolu dağ gibi koca bir bulut üzerimize iniyordu. Saçsız başıma birkaç damla yağmur düştü. Taarruzu bekleyen palmiyeler taş kesilmiş gibiydi. Hemen boş otelime koştum, yağmur başlamadan orda olmak istiyordum; hem mektup gelmiş olduğunu da umuyordum. Ama daha yarı yola anca gelmiştim ki fırtına patladı. Yağmur öyle bir indirdi ki, koca bir dalga altında kalmış gibi sırılsıklam oldum. Gökyüzünü ateşten bir çubuk aydınlattı ve aynı anda gök gürledi – şimşeğin çok yakınlarda çaktığının işaretiydi bu. Yakınlarda bir yere sığınmak istedim ama yakınlardaki verandalardan taklalar atarak gelen sandalyeler yolumu kapatıyordu. Levhalar düşüyordu. Rüzgârın kırdığı bir palmiye ağacının tepesi ayağımın dibine düştü. İkinci bir palmiye ağacının diz çökercesine eğildiğini gördüm. Ne yapacağımı bilmez halde koşmaya devam ediyordum. Neredeyse boyumu geçen çukurlara bata çıka, çocuk hafifliğiyle ilerliyordum. Tehlike bana cesaret vermişti, fırtınanın sesine ayak uydurarak haykırı-

yor, şarkı söylüyordum. Trafik durmuş, hatta bazı arabalar yol ortasında bırakılmıştı. Ama ben bu çılgınlıktan kaçmaya, olmazsa mücadele etmeye kararlı, koşmayı sürdürüyordum. Kimsenin yazmadığı, benim de asla almadığım, o özel ulakla gelmiş mektubu almam gerekiyordu.

Otelimi nasıl tanıdım, hâlâ bilmiyorum. Lobiye girdim ve üzerimden sular damlayarak, birkaç dakika kımıldamadan durdum. Karşıdaki aynada, bulanık görüntüm, kübist tablolardaki bir figürü andırıyordu. Asansöre binip üçüncü kata çıkmayı başardım. Odamın kapısı ardına kadar açıktı; içeride fırtınadan kaçan sivrisinekler, güveler, ateşböcekleri ve tatarcıklar uçuşuyordu. Rüzgâr sinek telini sökmüş, masanın üzerine bıraktığım gazeteleri dağıtmıştı. Halı sırılsıklamdı. Pencereye gidip okyanusa baktım. Dalgalar, denizin ortasında dağ gibi yükseliyordu – kıyıları basmaya, her yeri dümdüz etmeye hazırdılar. Deniz kinle gümbürdüyor, gecenin karanlığına beyaz köpükler saçıyordu. Dalgalar av köpekleri gibi Yaradana havlıyordu. Geri kalan son gücümle camı kapatıp panjuru indirdim. Islak kitaplarımla yazılarımı toplamak için yere eğildim. Sıcak basmıştı. Vücudumdan, yağmur suyuna karışan ter boşanıyordu. Giysilerimi çıkarttım, boş kabuklar gibi ayaklarımın yanına düştüler. Az önce bir kozadan çıkmış bir mahluk gibi hissediyordum kendimi.

III

Fırtına henüz doruk noktasına ulaşmamıştı. Uluyan rüzgâr, adeta koca çekiçlerle her yeri dövüyordu. Otel, okyanusta yüzen bir gemi gibiydi. Bir şey kopup yere çakıldı – belki çatı, belki bir balkon, belki zemin katın bir kısmı. Demir çubuklar kırılıyordu. Metal inliyordu. Pencereler, çerçeveleriyle birlikte kopup uçuyordu. Camlar tangırdıyordu. Penceremin ağır panjuru perde gibi dalgalanıyordu. Odaya adeta büyük bir yangının aydınlığı vurmuştu. Sonra öyle feci bir gök gürültüsü patladı ki, korkuyla güldüm. Karanlıkta beyaz bir figür belirdi. Kalbim deli gibi atıyor, beynim kafatasımın içinde titriyordu. Er ya

da geç ecinnilerin bana kendilerini cismen göstereceklerini biliyordum; onları gören kimse hayatta kalamadığı için, kimsenin anlatamadığı dehşetlerle dolu bir görüntü olacaktı bu. Sonuma hazırlanarak sessizce yattım.

Sonra bir ses duydum: "Affedersiniz sinyor, çok korktum. Uyuyor musunuz?" Kübalı kamburdu bu.

"Hayır, içeri gel," dedim.

"Tir tir titriyorum. Korkudan öleceğim," dedi kadın. "Daha önce hiç böyle kasırga görmedim. Otelde sizden başka kimse yok. Sizi rahatsız ettiğim için affedin lütfen."

"Beni rahatsız etmiyorsun. Işığı yakardım ama giyinik değilim."

"Hayır, hayır. Işık şart değil... Tek başıma korkuyorum. Lütfen fırtına dinene kadar burada kalmama izin verin."

"Tabii. İstersen yatabilirsin. Ben koltukta otururum."

"Yok, koltukta ben otururum. Koltuk nerede sinyor? Göremiyorum."

Ayağa kalktım, karanlıkta kadını buldum ve onu koltuğa götürdüm. Titreyerek peşimden geldi. Dolaba gidip giyecek bir şeyler almak istiyordum. Ama yatağa takılıp üzerine düştüm. Şimşek çaktığında yabancı beni çıplak görmesin diye hemen çarşafa sarındım. Biraz sonra tekrar şimşek çaktı ve kadının koltukta oturduğunu gördüm; kendisine büyük gelen bir gecelik giymiş, yamru yumru bir mahluk, sırtı kambur, saçları dağınık, kolları uzun ve kıllı, bacakları veremli bir maymununkiler gibi çarpık. Gözleri hayvani bir korkuyla faltaşı gibi açılmış.

"Korkma," dedim. "Fırtına birazdan diner."

"Evet, evet."

Başımı yastığa koydum ve şakacı cinimin son isteğimi de gerçekleştirdiği gibi tekinsiz bir duyguya kapıldım. Otelde tek başına olmak istemiştim – olmuştu. Ruth'un Boaz'a gittiği gibi odama gelecek bir kadın hayal etmiştim – bir kadın gelmişti. Her şimşek çaktığında göz göze geliyorduk. Büyü yapan bir cadı gibi sessiz, dikkatle bana bakıyordu. Kasırgadan çok, kadından korkuyordum. Bir keresinde Havana'ya gitmiş ve orada karanlığın güçlerinin hâlâ eski kuvvetlerini koruduklarını görmüştüm. Ölüler bile rahat bırakılmıyordu – kemikleri kazılıp

çıkarılıyordu. Geceleyin yamyamların bağrışları ve kanları putperestlerin sunaklarına dökülen bakirelerin çığlıkları duyuluyordu. Bu kadın da oradan gelmişti. Kem gözlere karşı dua etmek, bu cadının beni yenmemesi için son sözü söyleyen ruhlara sesimi duyurmak istiyordum. İçimde bir şey bağırıyordu: *Şadday* [Tanrı], Şeytanı yok et. Bu arada gök gürlüyor, deniz uğulduyor ve ıslak bir kahkahayla çınlıyordu. Odamın duvarları kırmızıya döndü. Bu cehennemi ışıkta Kübalı cadı, avını yakalamaya hazır bir hayvan gibi sindi – ağzını açmış, çürük dişleri görünüyordu; kolları ve bacaklarındaki siyah kıllar keçeleşmişti; ayakları iltihaplı ve nasırlıydı. Geceliği sıyrıldı, buruşuk göğüsleri, içleri boşmuş gibi sarktı. Sadece burnuyla kuyruğu eksikti.

Uyumuş olmalıyım. Rüyamda dik ve dar sokakları olan bir kasabaya girdim, bir güneş tutulmasının loş ışığında, Kara Şabat'ın sessizliğinde bütün panjurlar kapalıydı. Sonu gelmeyen Katolik cenaze alayları birbirini izliyordu; haçlar, tabutlar, teberler ve yanan meşaleler savruluyordu. Mezarlığa bir sürü ceset taşınıyordu – bütün bir klan ortadan kalkmıştı. Buhurlar yanıyordu. İnleyen sesler, kederli bir şarkı haykırıyordu. Birdenbire tabutlar değişip muska şekline büründü, sırımlı, düğümlü, parlak siyah. Bölünmeye başladılar – ikiye, üçe, dörde, beşe...

Gözlerimi açtım. Birisi yatağımın başında dikiliyordu – Kübalı kadın. Boğuk bir sesle konuşmaya başladı.

"Korkma. Sana zarar vermem. Ben insanım, hayvan değil. Sırtım kambur. Ama böyle doğmamışım. Çocukken masadan düşmüşüm. Annem beni doktora götüremeyecek kadar fakirdi. Babam içmekten başka bir şey yapmazdı. Kötü kadınlara giderdi, annem tütün fabrikasında çalışırdı. Ciğerleri dökülecek gibi öksürürdü. Neden titriyorsun? Kambur bulaşıcı değildir. Benden sana geçmez. Benim herkes gibi bir ruhum var – erkekler beni arzular. Patronum bile. Bana güvenir, beni otelde tek başıma bırakır. Sen Yahudisin değil mi? O da Yahudi... Türkiye'den gelmiş. Neydi? – hah, Arapça konuşabiliyor. Alman bir sinyorayla evli ama kadın Nazi. İlk kocası Naziymiş. Patronu zehirlemeye çalıştı. Patron kadını boşamak istedi ama hâkim kadının tarafını tuttu. Herhalde kadın rüşvet –

ya da başka bir şey verdi. Patronun ona -neydi?- nafaka vermesi gerekiyor."

"Kadınla neden evlenmiş ki?" dedim, laf olsun diye.

"Âşık olmuş. Şu kanı kaynayan adamlardan. Sen âşık oldun mu?"

"Evet."

"Sinyora nerede? Onunla evlendin mi?"

"Hayır. Onu vurdular."

"Kim?"

"Şu senin Naziler."

"Yaaa... Yalnız mı kaldın?"

"Hayır, karım var."

"Karın nerede?"

"New York'ta."

"Ona sadık mısın?"

"Evet."

"Hep mi?"

"Hep."

"Bir kereden bir şey çıkmaz."

"Hayır canım, ben dürüstlükten yanayım."

"Ne yaptığından kime ne? Kimse görmez."

"Tanrı görür."

"Tanrıdan söz edersen ben giderim. Ama yalan söylüyorsun. Sakat olmasan Tanrıdan filan söz etmezdin. O böyle yalanları cezalandırır, domuz!"

Üzerime tükürdükten sonra odadan çıkıp kapıyı da ardından çarptı. Tükürüğü hemen sildim ama sıcakmış gibi tenimi yaktı. Karanlıkta alnımın şiştiğini hissettim, tenim de sülükler kanımı emiyormuş gibi bir çekilme hissiyle zonkluyordu. Bir havlu ıslatıp başıma sardım. Kasırgayı unutmuştum. Ben farkına varamadan dinmişti. Uykuya daldım ama uyandığımda öğlen olmak üzereydi. Burnum tıkanmış, boğazım şişmiş, dizlerim ağrıyordu. Alt dudağım şişmiş, büyük bir uçuk çıkmıştı. Giysilerim hâlâ yerde, büyük bir su birikintisinin içinde duruyordu. Bir gece önce odaya sığınan böcekler duvarlara yapışıp ölmüşlerdi. Pencereyi açtım. Hâlâ nemli olmasına rağmen serin bir hava girdi içeri. Gökyüzü sonbahar gibi griydi, deniz kur-

şun gibiydi, kendi ağırlığı yüzünden zorlukla kımıldanıyordu. Giyinip aşağı inmeyi başardım. Resepsiyonda solgun, ince, saçlarını geriye toplamış kambur duruyordu, gözlerinde bir ışıltı vardı. Sararmış dantelleri olan eski moda bir bluz giymişti. Alaycı bir ifadeyle bana baktı. "Çıkman gerekiyor," dedi. "Patron beni arayıp oteli kapatmamı söyledi."

"Bana mektup gelmedi mi?"

"Gelmedi."

"Hesabı alayım."

"Hesap yok."

Kübalı kadın sahtekâr bir ifadeyle yüzüme baktı – istediğini yapamamış bir cadı, beni kuşatan iblislerin ve onların kurnaz oyunlarının sessiz bir ortağıydı.

Yeşiva Öğrencisi Yentl

I

Babasının ölümünden sonra Yentl'ın Yanev'de kalmasına hiç gerek kalmamıştı. Kızcağız evde bir başınaydı. Elbette eve taşınmak isteyen kiracılar vardı; çöpçatanlar Lublin, Tomaşev ve Zamosc'tan tekliflerle kapısını aşındırıyordu. Ama Yentl evlenmek istemiyordu. İçinde bir ses sürekli, "Hayır!" diyordu. Düğünden sonra kızın başına neler gelirdi? Hemen çocuk doğurup büyütmeye başlardı. Kaynanası bütün hayatının kontrolünü eline geçirirdi. Yentl, kadın hayatı sürmek için yaratılmadığını biliyordu. Dikiş dikemez, örgü öremezdi. Yemekleri yakar, sütü taşırırdı; Şabat pudingi tatsız olur, hala hamuru kabarmazdı. Yentl erkek işlerini kadın işlerine tercih ederdi. Babası Rabi Todros, huzur içinde yatsın, yatalak olduğu yıllar boyunca, kızına sanki erkekmiş gibi Tora öğretmişti. Yentl'a kapıları kapamasını, perdeleri çekmesini söylerdi, sonra ikisi Humaş*, Mişna, Gemara** ve Tefsirlere dalar giderdi. Kız öyle iyi bir öğrenciydi ki, babası şöyle derdi:

"Yentl – sende erkek ruhu var."

"Peki neden kadın olarak doğdum?"

"İlahi güçler bile bazen hata yapar."

Buna şüphe yoktu, Yentl, Yanev'deki kızların hiçbirine benzemezdi – uzun, ince, küçük göğüslü, dar kalçalıydı. Şabat

* Humaş: Tora'nın ilk beş kitabı. (Ed. n.)

** Gemara: Din bilginleri ve hahamların Mişna'yı konu alan yorum ve açıklamaları. (Ed. n.)

ikindileri, babası uyuduğunda, onun pantolonunu, saçaklı mintanını, ipek pardösüsünü, takkesini, kadife şapkasını giyer, aynada kendine bakardı. Esmer, yakışıklı bir delikanlıya benzerdi. Üst dudağının üzerinde hafif bir bıyık bile vardı. Sadece kalın saç örgüleri kadın olduğunun işaretiydi – iş oraya gelirse, saç her zaman için kesilebilirdi. Yentl bir plan yapmıştı ve gece gündüz bundan başka şey düşünemiyordu. Hayır, hamur tahtası ve puding tenceresi için, aptal kadınlarla gevezelik edip kasabın önünde yer kapmak için yaratılmamıştı. Babası ona yeşivalar, hahamlar, okumuş yazmış adamlar hakkında öyle çok hikâye anlatmıştı ki! Kafası Talmud'daki meselelerle, sorular ve cevaplarla, hatmettiği sözlerle doluydu. Gizliden gizliye babasının uzun piposunu bile içerdi.

Yentl emlak işiyle uğraşanlara evi satıp, Kaliş'e halasının yanına gitmek istediğini söyledi. Komşu kadınlar onu vazgeçirmek için çok dil döktü, çöpçatanlar aklını kaçırdığını söylediler, Yanev'de iyi bir koca bulma ihtimali çok daha fazlaydı. Ama Yentl inat etti. Öyle acele ediyordu ki, evi ilk müşteriye sattı, mobilyaları da yok pahasına verdi. Mirastan eline geçe geçe yüz kırk ruble geçmişti. Sonra, Av ayında bir gece geç vakit, bütün Yanev uyurken, Yentl saçlarını kesti, şakaklarının üzerinde birer tutam bıraktı ve babasının kıyafetlerini giydi. Hasır bir bavula iç çamaşırlarını, muskalarını, birkaç da kitabını alarak, Lublin'e doğru yayan yola çıktı.

Yentl anayola çıkınca, onu Zamosc'a kadar götürecek bir araba buldu. Oradan tekrar yürüyerek devam etti. Yolda bir handa durdu ve ölmüş amcası Anşel'in adını kullandı. Han, ünlü hahamlarla çalışmak için yola çıkmış delikanlılarla doluydu. Çeşitli yeşivalar üzerine bir tartışma sürmekteydi; bazıları Litvanya'daki okulları övüyor, bazılarıysa Polonya'da daha derinlemesine eğitim görüldüğünü, pansiyonların da daha iyi olduğunu söylüyordu. Yentl ilk olarak erkekler arasında tek başına kalmıştı. Konuşmaları kadınların gevezeliklerinden ne kadar da farklı, diye düşündü ama lafa karışmaya utanıyordu. Bir delikanlı kendisine önerilen gelin adayından ve çeyizin miktarından söz ediyordu, bir diğeri bir Purim hahamının hareketlerini taklit ediyor, Tora'dan bir bölüm üzerine, rezilce yorumlar-

la nutuk çekiyordu. Bir süre sonra topluluk kuvvet gösterilerine geçti. Birisi bir başkasının yumruğunu açtı; bir ikincisi yol arkadaşının kolunu bükmeye çalıştı. Ekmek ve çayla karnını doyuran bir öğrenci, kaşığı olmadığından, çayını kalemiyle karıştırıyordu.

Derken grubun içinden biri çıkıp Yentl'ın yanına geldi ve omzuna vurdu. "Neden bu kadar sessizsin? Dilini mi yuttun?"

"Söyleyecek bir şeyim yok."

"Adın ne?"

"Anşel."

"Kıpkırmızı oldun. Mahcup taze."

Delikanlı, Yentl'ın burnunu sıktı. Yentl karşılığında ona bir yumruk atmak istedi ama kolunu kıpırdatamadı. Bembeyaz kesildi. Diğerlerinden yaşça biraz daha büyük olan, uzun boylu, açık tenli, parlak gözlü, kara sakallı bir başka öğrenci yardımına koştu.

"Çocuğa ne sataşıyorsun?"

"Hoşuna gitmiyorsa bakma."

"Favorilerini yoldurmak mı istiyorsun?"

Sakallı delikanlı Yentl'ı yanına çağırdı; nereden gelip nereye gittiğini sordu. Yentl, fazla kalabalık olmayan, sakin bir yeşiva aradığını söyledi. Delikanlı sakalını çekiştirdi.

"O zaman benimle birlikte Beşev'e gel."

Beşev'de dördüncü senesi olduğunu söyledi. Oradaki yeşiva küçüktü, sadece otuz öğrenci vardı, kasaba ahalisi de hepsine kalacak yer veriyordu. Yiyecek boldu, ayrıca öğrencilerin çoraplarıyla çamaşırlarını ev kadınları yıkıyordu. Yeşivayı yöneten Beşev hahamı tam bir dehaydı. On soru sorup onunu da tek kanıtla cevaplayabiliyordu. Öğrencilerin çoğu kasabadan kızlarla evleniyordu.

"Neden dönem ortasında bıraktın?" diye sordu Yentl.

"Annem öldü. Şimdi tekrar geri dönüyorum."

"Adın ne?"

"Avigdor."

"Neden evlenmedin?"

Delikanlı sakalını kaşıdı. "Uzun hikâye."

"Anlatsana."

Avigdor gözlerini kapatıp bir an düşündü. "Beşev'e geliyor musun?"

"Evet."

"Öyleyse ne olduğunu hemen öğreneceksin zaten. Kasabanın en zengin adamı Alter Vişkover'in tek kızıyla nişanlanmıştım. Düğün tarihi bile belliydi ama birden nişan akdini geri yolladılar."

"Ne oldu?"

"Bilmem. Herhalde dedikoducuların yaydığı hikâyeler yüzünden. Çeyizin yarısını isteme hakkım vardı ama mizacıma aykırı. Şimdi bana başka bir kız ayarlamaya çalışıyorlar ama ben beğenmedim."

"Beşev'de yeşiva öğrencileri kadınlara bakıyor mu?"

"Haftada bir kere yemek yediğim Alter'in evinde, yemekleri kızı Hadas getirirdi..."

"Güzel mi?"

"Sarışın."

"Kumrallar da güzel olur."

"Olmaz."

Yentl, Avigdor'a baktı. İnce ve kemikliydi, yanakları çöküktü. Kıvırcık favorileri öyle siyahtı ki, mavi gibi duruyordu, kaşları da burnunun üzerinde birleşiyordu. Sırrını açmış birinin pişman mahcubiyetiyle Yentl'a kaçamak bir bakış fırlattı. Yastakilerin yapması gerektiği gibi yakasını yırtmıştı, içerden cüppesinin astarı görünüyordu. Sıkıntıyla parmaklarını masaya vurarak bir melodi mırıldanıyordu. Kırışık, yüksek alnının ardında düşünceler birbiriyle yarışıyor gibiydi. Birden konuştu:

"Ne fark eder. Ben de münzevi olurum, olur biter."

II

Tuhaftır, Yentl –daha doğrusu Anşel– Beşev'e gelir gelmez, aynı zengin adamın; kızı, Avigdor'la nişanını bozan Alter Vişkover'in evinde haftada bir gün yemek yeme hakkı kazandı.

Yeşivadaki öğrenciler çiftler halinde çalışıyordu, Avigdor da kendine eş olarak Anşel'i seçmişti. Ona derslerinde yardım

ediyordu. Aynı zamanda çok da iyi bir yüzücü olan Avigdor, Anşel'e kurbağalama yüzmeyi ve kulaç atmayı öğretme teklifinde bulunmuştu ama o her seferinde nehre gitmemek için bahaneler buluyordu. Avigdor aynı yerde kalmayı teklif etmişti ama Anşel, gözleri iyi görmeyen, yaşlı bir dulun evinde kendine kalacak yer bulmuştu. Salı günleri Anşel, Alter Vişkover'in evinde yemek yer, Hadas da ona hizmet ederdi. Avigdor ona pek çok soru sorardı: "Hadas nasıl görünüyor? Üzüntülü mü? Neşeli mi? Onu evlendirmeye çalışıyorlar mı? Benden hiç söz etti mi?" Anşel, Hadas'ın yemekleri masa örtüsüne damlattığını, tuzu getirmeyi unuttuğunu ve mısır ezmesini getirirken tabağa parmaklarını soktuğunu söylemişti. Hizmetçiye emirler veriyor, hikâye kitapları okuyor, her hafta saç biçimini değiştiriyordu. Dahası kendini güzel sanıyor olmalıydı, zira sürekli ayna karşısındaydı ama o kadar güzel sayılmazdı.

"Evlendikten iki yıl sonra," dedi Anşel, "kocakarı gibi olacak."

"Yani ondan hoşlanmıyor musun?"

"Pek değil."

"Yine de seni istese onu reddetmezdin."

"Onsuz da yapabilirim."

"Hiç kötü hisler beslemez misin?"

Dershanenin bir köşesinde aynı masayı paylaşan iki arkadaş, çalışmaktan çok konuşurdu. Arada bir Avigdor bir sigara yakar, Anşel de sigarayı dudaklarının arasından alıp bir iki nefes çekerdi. Avigdor esmer buğday keklerini çok sevdiğinden, Anşel her sabah fırından bir tane alır, ondan para da almazdı. Anşel genelde Avigdor'u çok şaşırtan şeyler yapardı. Mesela ceketinin bir düğmesi kopacak olsa, Anşel ertesi gün yeşivaya iğne iplik getirir, düğmesini yerine dikerdi. Avigdor'a çeşit çeşit hediyeler almıştı: İpek bir mendil, bir çift çorap, atkı. Avigdor, kendinden beş yaş küçük olan, daha sakalı bile bitmemiş bu çocuğa kendini her geçen gün daha yakın hissediyordu.

Bir keresinde Avigdor, Anşel'e, "Hadas'la evlenmeni istiyorum," demişti.

"Bunun sana ne faydası var?"

"Yabancıya gitmesinden daha iyi."

"Bana düşman olursun."

"Asla."

Avigdor kasaba çevresinde yürüyüşe çıkmayı severdi, Anşel de sık sık ona katılırdı. Muhabbete dalıp su değirmenine, çam ormanına ya da kilisenin önündeki yol kavşağına giderlerdi. Bazen çimlere uzanırlardı.

"Bir kadın neden bir erkek gibi olamaz?" diye sormuştu Avigdor bir keresinde, gökyüzüne bakarak.

"Ne demek istiyorsun?"

"Hadas neden senin gibi olamıyor?"

"Nasıl yani?"

"Şey, yani, iyi birisi."

Anşel oyuncu bir hal aldı. Bir çiçek koparıp yapraklarını tek tek yoldu. Yerden bir kestane alıp Avigdor'a attı. Avigdor bir hanımböceğinin avucunda yürüyüşünü seyrediyordu.

Bir süre sonra konuştu: "Beni evlendirmeye çalışıyorlar."

Anşel anında dikildi. "Kiminle?"

"Feitl'ın kızı Peşe'yle."

"Şu dul olanla mı?"

"Onunla."

"Neden bir dulla evlenesin?"

"Başka kimse beni istemez."

"Hiç de değil. Birisi çıkacaktır."

"Sanmam."

Anşel, böyle bir eşin onun için iyi olmadığını söyledi. Peşe ne güzeldi ne de akıllı, bir çift gözü olan ineğin tekiydi. Hem ona şanssızlık getirebilirdi, kocası evliliklerinin ilk yılında ölmüştü. Böyle kadınlar koca katiliydi. Ama Avigdor cevap vermedi. Bir sigara yaktı, derin bir nefes çekip dumanı halkalar halinde üfledi. Yüzü yeşile döndü.

"Bir kadına ihtiyacım var. Geceleri uyuyamıyorum."

Anşel irkildi. "Doğru kadını bulana kadar neden beklemiyorsun?"

"Benim kısmetim Hadas'tı."

Avigdor'un gözleri doldu. Birden ayağa kalktı. "Bu kadar tembellik yeter. Hadi gidelim."

Bundan sonra her şey çok hızlı gelişti. Avigdor, sorununu

Anşel'e açtıktan iki gün sonra Peşe'yle nişanlandı ve yeşivaya ballı kekle brendi getirdi. Düğün günü yakındı. Müstakbel gelin dul olduğu zaman, çeyiz düzmeye gerek kalmıyordu. Zaten her şey hazırdı. Dahası damat yetimdi ve kimsenin onayını almaya gerek yoktu. Yeşiva öğrencileri brendiyi içip onu tebrik ettiler. Anşel de bir yudum aldı ama neredeyse boğulacaktı.

"Of, amma yaktı!"

"Sözde erkek olacaksın," diye takıldı Avigdor.

Kutlamadan sonra Avigdor'la Anşel, Gemara'nın bir cildini alıp oturdular ama fazla ilerleyemiyorlardı, muhabbet de aynı ölçüde ağırdı. Avigdor ileri geri sallanıyor, sakalını çekiştiriyor, fısıltıyla mırıldanıyordu.

"Ne yapacağımı bilmiyorum," dedi aniden.

"Onu beğenmiyorsan neden evleniyorsun?"

"Dişi bir keçiyle bile evlenebilirim."

Ertesi gün Avigdor dershaneye gelmedi. Deri tüccarı Feitl, Hasidim üyesiydi ve müstakbel damadının çalışmalarını Hasidim dua evinde sürdürmesini istemişti. Yeşiva öğrencileri kendi aralarında, dulun kısa boylu ve fıçı gibi olmasına, annesinin bir mandıracının kızı, babasının da yarı cahil olmasına rağmen ailenin paraya para demediğini konuşuyordu. Feitl, bir tabakhanenin ortağıydı; Peşe çeyiz parasını ringa balığı, katran, tencere ve tava satan bir dükkâna yatırmıştı ve dükkân her zaman müşteri kaynıyordu. Baba kız Avigdor'a üst baş düzüyorlardı; bir kürk palto, bir kumaş palto, bir ipek kapote, iki çift de bot ısmarlamışlardı. Buna ilaveten Avigdor, Peşe'nin ilk kocasına ait olan pek çok hediye almıştı: Talmud'un Vilna baskısı, altın saat, Hanuka şamdanı, enfiye kutusu. Anşel sırada tek başına oturuyordu.

Salı günü Anşel, Alter Vişkover'in evine yemeğe gittiğinde, Hadas, "Şu arkadaşına ne diyorsun – tekrar refaha ermiş, öyle mi?" dedi.

"Ne bekliyordun – kimse onu istemeyecek miydi?"

Hadas kızardı. "Benim suçum değil. Babam karşı çıktı."

"Neden?"

"Çünkü ağabeylerinden birinin kendini astığını öğrenmişler."

Anşel ona bir baktı – uzun boylu, sarışın, uzun boyunlu, çöküк yanaklı, mavi gözlüydü, üzerinde pamuklu bir elbise, basma bir önlük vardı. İki örgü yapılmış saçları omuzlarından geri atılmıştı. Ne yazık ki erkek değilim, diye düşündü Anşel.

"Pişman mısın?" diye sordu.

"Ah, evet!"

Hadas koşarak odadan çıktı. Geri kalan yiyecekleri, köfte ve çayı hizmetçi kız getirdi. Hadas ancak, Anşel yemeğini bitirip ellerini Son Duayla yıkarken geri geldi.

Masaya gelip boğuk bir sesle, "Ona bir şey söylemeyeceğine yemin et. Benim yüreğimden geçeni bilmesine ne gerek var!" dedi.

Sonra tekrar kaçtı, neredeyse eşiğe takılıp düşecekti.

III

Yeşiva başkanı, Anşel'den çalışmak için bir başka eş seçmesini istemişti ama haftalar geçtiği halde Anşel tek başına çalışıyordu. Yeşivada Avigdor'un yerini alacak kimse yoktu. Diğerlerinin hepsi bedenen ve ruhen küçüktü. Saçma sapan konuşuyor, olur olmaz şeylerle böbürleniyor, aptal aptal sırıtıyor, çocukça hareketler yapıyorlardı. Avigdor olmayınca dershane boştu sanki. Geceleyin Anşel, dulun evindeki yatağında yatıyor, bir türlü uyuyamıyordu. Cüppesiyle pantolonunu çıkardığında yine Yentl'dı, başkasıyla nişanlanmış bir delikanlıya âşık olan, evlenme çağında bir genç kız. Belki ona gerçeği söylemeliydim, diye düşündü Anşel. Ama artık bunun için çok geçti. Anşel yeniden kız olamazdı, kitaplar ve dershane olmadan yapamazdı. Onu çıldırmanın eşiğine getiren akıl almaz şeyler düşünerek yatıyordu yatağında. Bir an dalıyor, sonra irkilerek uyanıyordu. Rüyasında aynı anda hem kadın hem de erkek olduğunu görüyordu, üzerine aynı anda hem saçaklı erkek mintanı hem de kadın yeleği giymişti. Yentl'ın âdeti gecikti ve birden korkuya kapıldı... Kim bilir? *Medraş Talpiot*'ta, sadece bir erkeği arzuladığı için hamile kalan bir kadın anlatılıyordu. Yentl, Tora'nın, karşı cinsin giysilerini giymeyi neden yasakla-

dığını ancak şimdi anlayabilmişti. İnsan böylece sadece başkalarını değil, kendini de kandırıyordu. Hatta kendini yabancı bir gövde içinde yeniden cisimleşmiş bulan ruh bile şaşırıyordu.

Anşel geceleri hiç uyumuyor, gündüzleri gözlerini zor açık tutuyordu. Yemek yediği evlerde, kadınlar delikanlının her şeyi tabakta bırakmasından şikâyetçiydi. Haham, Anşel'in artık derslerle ilgilenmediğini, kafasında mahrem düşüncelerle pencereden dışarı dalıp gittiğini fark etmişti. Salı günü geldiğinde, Anşel yemek için Vişkoverlerin evine gitti. Hadas önüne bir tas çorba koyup bekledi ama Anşel öyle dalgındı ki, teşekkür bile etmedi. Eline aldığı kaşığı da elinden düşürdü.

Hadas cesaretini toplayıp, "Avigdor seni terk etmiş diye duydum," dedi.

Anşel transtan uyandı. "Ne demek istiyorsun?"

"Artık eşin değilmiş."

"Yeşivadan ayrıldı."

"Artık onu hiç görmüyor musun?"

"Saklanıyor galiba."

"Düğüne de gitmeyecek misin?"

Anşel bir müddet bu kelimelerin anlamını kavrayamamış gibi sustu. Sonra, "Aptalın teki," dedi.

"Neden öyle dedin?"

"Sen güzelsin, öbür kadın maymun gibi."

Hadas saç diplerine kadar kızardı. "Hep babam yüzünden."

"Merak etme. Kendine layık birini bulursun."

"Kimseyi istemiyorum."

"Ama herkes seni istiyor..."

Uzun bir sessizlik oldu. Hiç tesellisi olmadığını bilenlerin hüznüyle Hadas'ın gözleri büyüdü.

"Çorban soğuyor."

"Ben de seni istiyorum."

Anşel bunu söylediğine hayret etti. Hadas omzunun üzerinden ona baktı.

"Sen ne söylüyorsun!"

"Gerçeği."

"Birisi duyabilir."

"Korkmuyorum."

"Çorbanı iç. Köfteni de birazdan getiririm."

Hadas gitmek için arkasını döndü, yüksek topuklu ayakkabıları tıkırdadı. Anşel çorbada fasulye aramaya başladı, bir tane buldu, sonra bıraktı. İştahı kesilmişti. Kötü işlere bulaştığının gayet iyi farkındaydı ama bir kuvvet onu devam etmeye zorluyordu. Hadas, içinde iki tane köfte olan bir tabakla geri döndü.

"Neden yemiyorsun?"

"Seni düşünüyorum."

"Ne düşünüyorsun?"

"Seninle evlenmek istiyorum."

Hadas yutkundu.

"Bu konuları babamla konuşman lazım."

Kapıyı arkasından çarparak odadan kaçtı. Anşel içten içe güldü. "Kızlarla istediğim gibi oynayabiliyorum!" diye düşündü. Çorbaya tuz, sonra da karabiber serpti. Sersemlemiş vaziyette oturuyordu. Ne yaptım? Deliriyorum galiba. Başka açıklaması yok... Kendini yemeye zorladı ama hiçbir şeyden tat almıyordu. Ancak o zaman Hadas'la evlenmek isteyenin Avigdor olduğunu hatırladı. Kafa karışıklığıyla bir plan yaptı; hem Avigdor'un intikamını alacak hem de Hadas sayesinde onu kendine yakınlaştıracaktı. Hadas bakireydi: Erkekler hakkında ne bilirdi ki? Öyle bir kız uzun müddet kandırılabilirdi. Tabii Anşel de bakireydi ama Gemara'dan ve erkeklerin konuşmalarından, bu konuda çok şey öğrenmişti. Anşel, bütün cemaati kandırmayı planlayanlara has bir korku ve neşe duyuyordu. Aklına bir deyiş geldi: "Toplum aptallardan ibarettir." Ayağa kalkıp yüksek sesle konuştu: "Şimdi gerçekten de bir şeyleri başlatma zamanı."

O gece Anşel gözünü bile kırpmadı. İki dakikada bir kalkıp bir yudum su içiyordu. Boğazı kurumuş, alnı yanıyordu. Beyni, onun iradesi dışında hummalı bir faaliyetteydi. İçinde bir kavga sürmekte gibiydi. Midesi zonkluyor, dizleri ağrıyordu. Sanki Şeytanla, insanlara oyunlar oynayan, yollarına engeller ve tuzaklar kuran Kötüler Kötüsüyle bir anlaşma imzalamıştı. Anşel uykuya daldığında sabah olmuştu. Uyandığında eskisinden de bitkindi. Ama dulun evinde uyumaya devam edemezdi. Zorla

ayağa kalktı ve muska çantasını alıp dershaneye yollandı. Yolda karşısına çıka çıka Hadas'ın babası çıktı. Anşel ona saygıyla günaydın dedi, karşılığında da dostça bir selam aldı. Rabi Alter sakalını sıvazlayarak onu lafa tuttu:

"Kızım Hadas sana artık yemekleri veriyor galiba. Eriyip bitmişsin."

"Kızınız iyi bir kız, çok da cömert."

"Madem öyle neden betin benzin atmış?"

Anşel bir an sustu. "Rabi Alter, size söylemem gereken bir şey var."

"İyi, söyle o zaman."

"Rabi Alter, kızınızdan hoşlanıyorum."

Alter Vişkover duraladı. "Öyle mi? Yeşiva öğrencileri böyle şeyleri konuşmaz sanırdım."

Gözlerinde muzip bir ifade vardı.

"Ama doğusu bu."

"Bu meseleler delikanlının kendisiyle konuşulmaz."

"Ama ben yetimim."

"O zaman çöpçatan göndermek âdettendir."

"Evet..."

"Onda ne buluyorsun?"

"Güzel... iyi huylu... akıllı..."

"Anladım, anladım... Gel bakalım, bana aileni anlat biraz."

Alter Vişkover kolunu Anşel'in omzuna attı ve bu şekilde sinagogun avlusuna kadar yürüdüler.

IV

İnsan bir kere "A" dedi mi "B" de demek zorunda kalır. Düşünceler kelimelere, kelimeler fiillere dökülür. Rabi Alter Vişkover bu evliliğe razı olmuştu. Hadas'ın annesi Freyda Lea bir müddet tereddüt etti. Kızı için artık Beşev yeşivasının öğrencilerinden birini istemediğini, Lublin ya da Zamosclu birilerini tercih edeceğini söyledi; ama Hadas bir kere daha (Avigdor meselesinde olduğu gibi) cümle âleme rezil olursa, kendini kuyuya atacağı tehdidini savurdu. Böyle uygunsuz eşleşmelerde

sıkça rastlandığı üzere, herkes –haham, akrabalar, Hadas'ın kız arkadaşları– bu evlilikten yanaydı. Bir süredir Beşev kızları Anşel'e özlemle bakıyor, o sokaktan geçerken pencerelere koşuyorlardı. Anşel'in botları hep pırıl pırıl oluyordu, kadınlardan da gözlerini kaçırmıyordu. *Pletzl* [küçük pasta] almak için fırıncı Beila'ya gittiğinde, görmüş geçirmiş tavırlarla onlara öyle latifeler yapıyordu ki hayret ediyorlardı. Kadınlar, Anşel'de özel bir şeyler olduğunda hem fikirdi: Favorileri herkesinkinden farklı bükülüyor, fularını herkesten farklı bağlıyordu; gülümseyen gözleri hep uzaklarda bir yere bakar gibiydi. Avigdor'un, Anşel'i yüzüstü bırakarak Feitl'ın kızı Peşe'yle nişanlanması da kasabalıların iyice gözüne girmesine neden olmuştu. Alter Vişkover, nişan için geçici bir akit hazırlatmış, Anşel'e daha büyük bir çeyiz, daha fazla hediye ve daha uzun bir himaye süresi vaat etmişti. Beşev kızları, Hadas'a sarılıp onu tebrik ettiler. Hadas hemen, Anşel'in muskaları için bir çanta, bir hala bezi, bir matsa torbası işlemeye başladı. Avigdor, Anşel'in nişanlandığını haber alınca, tebrik etmek için dershaneye geldi. Son birkaç haftada yaşlanmıştı. Sakalı dağınık, gözleri kırmızıydı.

Anşel'e, "Böyle olacağını biliyordum. Baştan beri. Seninle handa karşılaştığımdan beri," dedi.

"Ama bana bunu öneren sendin."

"Biliyorum."

"Neden beni bırakıp gittin? Bir hoşçakal bile demedin."

Avigdor, Anşel'e yürüyüşe çıkmayı teklif etti. Sukot çoktan geçtiği halde, hava pırıl pırıldı. Anşel'e her zamankinden daha fazla yakınlık gösteren Avigdor, ona içini döktü. Evet, ağabeylerinden birinin melankoliye kapılıp kendini astığı doğruydu. Şimdi o da kendini bir uçurumun kenarında hissediyordu. Peşe'nin çok parası vardı, babası da zengin bir adamdı ama Avigdor geceleri uyuyamıyordu. Esnaf olmak istemiyordu. Hadas'ı unutamıyordu. Kız rüyalarına giriyordu. Şabat gecesi adı Havdala* katına çıktığında, Avigdor'un gözleri kararmıştı. Yine de bir başkası yerine Anşel'in onunla evlenmesi daha iyiydi... En azından doğru düzgün birine gidiyordu. Avigdor eğildi ve ku-

* Havdala: İbranicede "Ayrılma" anlamına gelir. Şabat gününün ve dinsel bayramların sonunda Yahudi evlerinde ve sinagoglarda düzenlenen bir tören. (Ed. n.)

rumuş otları rasgele kopardı. Konuşması, cin çarpmış gibi kopuk kopuktu.

Birdenbire, "Ağabeyimin yaptığını yapmayı bile düşündüm," dedi.

"Onu o kadar çok mu seviyorsun?"

"Kalbime kazındı."

Avigdor'la Anşel dost kalmaya yemin ettiler ve bir daha hiç ayrılmamaya söz verdiler. Anşel, evlendikten sonra kapı komşu oturmayı, hatta aynı evi paylaşmayı teklif etti. Her gün birlikte çalışacaklardı. Hatta belki ortaklaşa bir dükkân kuracaklardı.

"İşin aslını bilmek ister misin?" diye sordu Avigdor. "Yakup'la Bünyamin'in hikâyesi gibi: Hayatım seninkine bağlı."

"Madem öyle, neden beni terk ettin?"

"Belki de sırf bu yüzden."

Sonradan rüzgâr çıkıp havanın bozmasına rağmen çam ormanına kadar yürüdüler ve ancak akşam duası zamanı, karanlık çökerken geri döndüler. Pencerelerdeki yerlerinden Beşev kızları, ikisini, kollarını birbirlerinin omuzlarına atmış, konuşmaya daldıkları için su birikintilerine, çöp kümelerine basa basa geçerken seyrettiler. Avigdor solgun, derbeder görünüyor, rüzgâr lülelerinden birini savuruyordu; Anşel tırnaklarını kemiriyordu. Hadas da pencereye koştu ve onları görür görmez gözleri yaşlarla doldu.

Olaylar hızlı gelişti. Önce Avigdor evlendi. Gelin dul olduğundan müziksiz, soytarısız, duvaksız, sakin bir düğün yapıldı. Peşe nikâh örtüsünün altına girdiği günün ertesi günü dükkânda, yağlı elleriyle katran satıyordu. Avigdor, Hasidim'in toplantı yerinde yeni dua şalıyla dua ediyordu. İkindileri Anşel ona gidiyor, akşama kadar fısıldaşıp konuşuyorlardı. Anşel'in Hadas'la düğün günü olarak, müstakbel kayınpeder daha erken bir tarih istediği halde, Hanuka'nın Şabat günü seçilmişti. Hadas zaten bir kere nişanlanmıştı. Hem damat da yetimdi. Kendi evinde kendi karısıyla oturmak dururken neden dulun evindeki derme çatma yatakta yatacaktı?

Anşel her gün defalarca, yapmak üzere olduğu şeyin günah, çılgınlık ve tam bir imansızlık olduğunu kendine hatırlatı-

yordu. Hem Hadas'ı hem de kendini bir yanılsama zincirine bağlıyor, vebalini asla ödeyemeyeceği günahlar işliyordu. Bir yalan bir diğerini takip ediyordu. Tekrar tekrar fazla geç olmadan Beşev'den kaçmayı, insandan çok cin işine benzeyen bu tuhaf komediye bir son vermeyi düşünüyordu. Ama karşı koyamadığı bir gücün etkisi altındaydı. Avigdor'a gittikçe daha fazla bağlanıyor, Hadas'ın yalan mutluluğunu bozmaya gönlü razı olmuyordu. Evlendi evleneli Avigdor'un çalışma arzusu her zamankinden fazlaydı; iki arkadaş günde iki kere buluşuyorlardı: Sabahleyin Gemara ve Tefsirleri çalışıyorlar, öğleden sonraları açıklamalarıyla kanunları inceliyorlardı. Alter Vişkover'le deri tüccarı Feitl bundan çok memnundular; gençleri Davud'la Yonatan'a benzetiyorlardı. Bütün sorunlara rağmen Anşel sarhoş gibi her türlü işini görüyordu. Yeni giysiler yapmak için terziler ölçülerini almışlardı, erkek olmadığını anlamasınlar diye şekilden şekle girmişti. Bu sahtekârlık haftalardır sürdüğü halde Anşel hâlâ inanamıyordu: Bu nasıl mümkün olabiliyordu? Cemiyeti kandırmak bir oyun halini almıştı ama daha ne kadar sürebilirdi? Gerçek nasıl su yüzüne çıkacaktı? Anşel içten içe hem gülüyor hem ağlıyordu. İnsanlarla dalga geçmek, onları kandırmak için dünyaya getirilmiş bir hayalete dönmüştü. Çok kötüyüm, günahkârım, Yeroboam ben Nabat'tan farkım yok, diyordu kendi kendine. Tek bahanesi, bütün bu yükleri üzerine alma sebebinin Tora öğrenme açlığı olmasıydı.

Avigdor çok geçmeden Peşe'nin ona kötü davrandığından şikâyet etmeye başladı. Ona aylak, şlemiel [enayi], tok tutulacak bir boğaz daha, diyordu. Onu dükkâna bağlamaya çalışmış, hiç meyli olmadığı işlere koşmuş, harçlığını kısmıştı. Anşel, Avigdor'u avutmak yerine onu Peşe'ye karşı dolduruşa getiriyordu. Karısına ucube, şirret, terbiyesiz gibi laflar ediyor; ilk kocasını bu şekilde öldürdüğünü, bu gidişle Avigdor'a da aynı şeyi yapacağını söylüyordu. Bir taraftan da Avigdor'un erdemlerini sıralıyordu: Boyu bosu, erkeksiliği, zekâsı, bilgisi.

"Kadın olsam seninle evlenirdim," dedi Anşel, "sana hak ettiğin değeri verirdim."

"İyi ama değilsin..."

Avigdor içini çekti.

Bu arada Anşel'in düğün tarihi yaklaşıyordu.

Hanuka'dan önceki Şabat günü Anşel'i kürsüye çağırıp Tora okuttular. Kadınlar ona kuru üzüm ve badem attı. Düğün günü Alter Vişkover delikanlılar için bir ziyafet verdi. Avigdor, Anşel'in sağına oturdu. Damat Talmud'dan bir tartışma açtı, diğerleri de bir yandan sözün altında yatan maksadı tartıştılar, bir yandan şarap, likör, limonlu ya da böğürtlen reçelli çay içtiler. Sonra gelini duvaklama töreni oldu, derken damat sinagogun yanına kurulmuş nikâh örtüsünün altına götürüldü. Gece soğuk ve berrak, gökyüzü yıldız doluydu. Müzisyenler bir şarkı çalmaya başladılar. İki sıra kız, ellerinde ince ve örgülü mumlarla duruyordu. Nikâh töreninden sonra gelinle damat oruçlarını tavuk suyuna çorbayla açtı. Sonra dans ve geleneklere göre düğün hediyelerinin duyurulması başladı. Hediyeler hem bol hem de pahalıydı. Düğün soytarısı, gelini bekleyen neşelerle üzüntüleri oynadı. Avigdor'un karısı Peşe de misafirler arasındaydı ama mücevherlerle bezeli olmasına rağmen, alnına inmiş peruğuyla çok çirkin görünüyordu; başında kocaman bir kürk şapka, ellerinde de ne kadar yıkarsa yıkasın çıkaramadığı katran izleri vardı. Fazilet dansından sonra gelinle damat ayrı ayrı düğün odasına götürüldü. Eşlikçiler çifte nasıl hareket etmenin münasip olduğunu anlattılar ve "verimli olmalarını, çoğalmalarını" dilediler.

Şafak sökerken Anşel'in kayınvalidesi, yanındakilerle birlikte düğün odasına girdi ve evliliğin tamama erdiğinden emin olmak için Hadas'ın altından çarşafı çekip aldı. Kan izleri bulunduğunda topluluk neşelenip gelini öptü ve tebrik etti. Sonra çarşafı sallaya sallaya dışarı koştular ve yeni düşmüş kar üzerinde koşer dansı yaptılar. Anşel, gelinin bekâretini bozmanın bir yolunu bulmuştu. Masum Hadas, bazı şeylerin olması gerektiği gibi olmadığının farkına varamamıştı. Anşel'e sırılsıklam âşıktı. İlk ilişkiden sonra gelinle damadın yedi gün ayrı durması gerekiyordu. Ertesi gün Anşel'le Avigdor, Âdet Gören Kadınlar Risalesini çalıştılar. Diğerleri gidip ikisi sinagogda yalnız kaldıklarında, Avigdor utana sıkıla Anşel'e Hadas'la nasıl bir gece geçirdiğini sordu. Anşel onun bu merakını giderdi ve gece olana kadar fısıldaştılar.

V

Anşel şanslıydı. Hadas harika bir eşti, annesiyle babası da damatlarının her isteğini yerine getiriyor, başarılarıyla gurur duyuyorlardı. Tabii aylar geçtiği halde Hadas henüz hamile kalmamıştı ama kimse bunu dert etmiyordu. Öte yanda Avigdor'un durumu gittikçe kötüleşiyordu. Peşe ona eziyet ediyordu, sonunda yemeğini de kısmıştı, hatta gömleğini bile yıkamıyordu. Her zaman parasız olduğundan, Anşel ona yine esmer buğday keki alıyordu. Peşe yemek pişiremeyecek kadar meşgul, hizmetçi tutamayacak kadar cimri olduğundan, Anşel, Avigdor'u kendi evinde yemeğe davet etti. Rabi Alter Vişkover'le karısı bundan memnun kalmadılar, reddedilmiş bir talibin eski nişanlısının evini ziyaret etmesinin yanlış olduğunu söylediler. Kasabalıların zaten çenesi durmuyordu. Ama Anşel bunun Şeriata aykırı olmadığını gösteren bazı kanıtlar öne sürdü. Kasabalıların çoğu Avigdor'un tarafını tutuyor, yaptıkları yüzünden Peşe'yi suçlu buluyordu. Avigdor çok geçmeden boşanmak için Peşe'ye baskı yapmaya başladı ve böyle bir kadından çocuk sahibi olmak istemediğinden Onan gibi yaptı, yani Gemara'nın tercüme ettiği şekliyle: Eşik noktasına kadar içeride geldikten sonra tohumunu dışarıya boşalttı. Anşel'e, Peşe'nin yatağa yıkanmadan yattığını, çok fena horladığını ve rüyasında bile dükkândaki para işlerini sayıkladığını söylemişti.

"Ah Anşel, seni nasıl kıskanıyorum bilsen," dedi.

"Beni kıskanman için bir sebep yok."

"Her şeyin var. Keşke sendeki talih bende olsaydı – tabii senin talihinin baki olması şartıyla."

"Herkesin bir derdi vardır."

"Senin ne derdin var ki? Haline şükret."

Anşel'in geceleri uyuyamadığını ve sürekli kaçıp gitmeyi düşündüğünü Avigdor nerden bilecekti ki? Hadas'la yatmak ve onu kandırmak gittikçe daha ıstıraplı bir hal alıyordu. Hadas'ın sevgisi ve şefkati onu utandırıyordu. Kayınvalidesiyle kayınpederinin ona olan düşkünlükleri ve torun beklentileri omzuna yük oluyordu. Cuma ikindileri bütün kasaba ahalisi mikveye gidiyor, Anşel'in her seferinde yeni bir bahane bulması gereki-

yordu. Ama bu durum şüphe uyandırmaya başlamıştı. Anşel'in çirkin bir doğum lekesi, bir yara izi olduğu, belki de doğru sünnet edilmediği söyleniyordu. Delikanlının bu yaşta sakalının çıkmaya başlaması gerekirdi ama yanakları cascavlaktı. Purim çoktan gelmiş, Pesah yaklaşmıştı. Yakında yaz gelecekti. Hava ısınır ısınmaz bütün yeşiva öğrencilerinin ve delikanlıların yüzmeye gittikleri bir nehir vardı Beşev yakınlarında. Yalan, bir çıban gibi şişmekteydi ve günün birinde patlayacaktı. Anşel kurtulmanın bir yolunu bulması gerektiğini biliyordu.

İçgüveysi olan genç adamların, Pesah haftası ortasında yakın şehirlere gitmesi âdettendi. Değişikliğin tadını çıkarır, ferahlar, iş fırsatları araştırır, kitap ya da ihtiyaç duydukları başka şeyler alırlardı. Beşev, Lublin'den uzak değildi; Anşel masraflarını kendisi karşılamak şartıyla Avigdor'u yolculuğa ikna etti. Avigdor birkaç günlüğüne de olsa evdeki şirretten kurtulma fikrine bayılmıştı. Araba yolculuğu çok neşeli geçti. Tarlalar yeşermeye başlamıştı; sıcak ülkelerden dönen leylekler gökyüzünde büyük daireler çiziyordu. Dereler vadilere akıyordu. Kuşlar cıvıldıyordu. Yel değirmenleri dönüyordu. Tarlalarda bahar çiçekleri açmaya başlamıştı. Sağda solda otlayan inekler vardı. İki arkadaş gevezelik ediyor, Hadas'ın yanlarına verdiği meyvelerle kekleri yiyor, birbirlerine fıkralar anlatıyor, sırlarını paylaşıyorlardı. Bir hana gidip iki kişilik bir oda tuttular. Yolda Anşel, Avigdor'a inanılmaz sırrını açma sözü vermişti. Avigdor ona takılıyordu: Bu nasıl bir sırdı böyle? Anşel gizli bir hazine mi bulmuştu? Bir deneme mi yazmıştı? Kabala'yla uğraşa uğraşa güvercin mi yaratmıştı?

Odaya girdiklerinde Anşel özenle kapıyı kilitledi. Avigdor alayla, "Söyle bakalım, neymiş sırrın," dedi.

"Kendini şimdiye kadar duyduğun en inanılmaz şeye hazırla."

"Her şeye hazırım."

"Ben erkek değil, kadınım," dedi Anşel. "Adım Anşel değil, Yentl."

Avigdor kahkahalarla gülmeye başladı. "Blöf yaptığını biliyordum."

"Ama doğru."

"Aptalım belki ama bu numarayı yutmam."

"Kanıtlamamı ister misin?"

"Evet."

"O zaman soyunuyorum."

Avigdor'un gözleri açıldı. Anşel'in oğlancı olduğunu düşündü. Anşel cüppesini, saçaklı mintanını ve iç çamaşırlarını çıkardı. Avigdor gördükleri karşısında önce bembeyaz, sonra kıpkırmızı kesildi. Anşel hemen örtündü.

"Bunu sadece mahkemede şahitlik etmen için yaptım. Aksi takdirde, Hadas boşanmış muamelesi görmez."

Avigdor'un dili tutulmuştu. Titreme nöbetine kapıldı. Konuşmak istiyor ama dudakları oynadığı halde hiç sesi çıkmıyordu. Hemen oturdu çünkü bacakları onu çekmiyordu.

Sonunda mırıldanabildi: "Bu nasıl mümkün olur? İnanamıyorum!"

"Tekrar soyunayım mı?"

"Hayır!"

Yentl, hikâyesinin tümünü anlatmaya başladı: Yatalak babasının ona nasıl Tora çalıştırdığını, kadınlara ve aptal gevezeliklerine nasıl hiç gelemediğini, nasıl evi ve mobilyaları satıp kasabayı terk ettiğini ve erkek kılığında Lublin'e doğru yola çıktığını, yolda Avigdor'la nasıl karşılaştığını anlattı. Avigdor ona bakarak hiç sesini çıkartmadan oturuyordu. Yentl yeniden erkek kıyafeti giymişti.

Avigdor, "Bu bir rüya olmalı," dedi.

Yanağını çimdikledi.

"Rüya değil."

"Böyle bir şey, hem de benim başıma gelsin!"

"Hepsi doğru."

"Bunu neden yaptın? *Nu*, sussam daha iyi."

"Bütün hayatımı fırıncı küreği ve hamur tahtası başında harcamak istemedim."

"Ya Hadas – bunu neden yaptın?"

"Senin için yaptım. Peşe'nin sana eziyet edeceğini, bizim evde biraz huzur bulacağını biliyordum."

Avigdor uzun süre sessiz kaldı. Başını eğdi, ellerini şakaklarına bastırdı, başını salladı. "Şimdi ne yapacaksın?"

"Başka bir yeşivaya gideceğim."

"Ne? Keşke bana daha önce söyleseydin, o zaman..."

Avigdor lafını bitirmedi.

"Hayır – olmazdı."

"Neden?"

"Ben ne öyleyim ne de böyle."

"Benim için ne büyük ikilem!"

"O acuzeden boşan. Hadas'la evlen."

"Beni asla boşamaz, Hadas da benimle evlenmez."

"Hadas seni seviyor. Bu sefer babasını dinlemez."

Avigdor aniden ayağa kalktı, sonra oturdu. "Seni unutamayacağım. Asla..."

VI

Şeriata göre Avigdor'un Yentl'la bir dakika daha birlikte olması yasaktı; ama Yentl cüppesiyle pantolonunu giyince yine her zamanki Anşel olmuştu.

Yine eskisi gibi konuşmaya devam ettiler: " 'Bir kadın asla erkek giysisi giymemelidir' hükmünü nasıl günbegün ihlal edebildin?"

"Ben tavuk yolmak ve kadınlarla dedikodu etmek için yaratılmamışım."

"Öteki dünyadaki yerini kaybetmeyi tercih mi edersin?"

"Belki..."

Avigdor gözlerini kaldırdı. Anşel'in yanaklarının bir erkek için fazla pürüzsüz, saçlarının fazla gür, ellerinin fazla küçük olduğunu ancak şimdi fark ediyordu. Yine de böyle bir şeyin olabileceğine inanamıyordu. Her an bu rüyadan uyanacağını düşünüyordu. Dudaklarını ısırdı, kalçasını çimdikledi. Mahcubiyete kapıldı, kekelemeye başladı. Anşel'le arkadaşlığı, samimi konuşmaları, sırları bir hile ve yanılsamaya dönüşmüştü. Hatta Anşel'in bir iblis olabileceğini bile düşündü. Bir kâbustan kurtulmak ister gibi silkindi; yine de düşle gerçek arasındaki farkı bilen o güç, ona bütün bunların doğru olduğunu söyledi. Cesaretini topladı. Anşel gerçekte Yentl olsa bile, ikisi asla birbirine yabancı olamazdı...

Bir yorumda bulunmaktan kendini alamadı: "Terk edilmiş bir kadın adına şahitlik yapan biri, Şeriata göre 'olayda taraf' olduğundan, o kadınla evlenemez bence."

"Ne? Bu benim aklıma hiç gelmedi!"

"Eben Ezer'e bakmamız lazım."

"Terk edilmiş bir kadın için geçerli olan kuralların bu vakaya uygulanabileceğinden bile emin değilim," dedi Anşel, bir âlim havasıyla.

"Hadas'ın bir daha asla evlenmemesini istemiyorsan, bu sırrı ona açmalısın."

"Yapamam."

"Her halükârda yeni bir şahit bulman gerekecek."

Yavaş yavaş Talmud tartışmalarına geri döndüler. Kutsal kelamı bir kadınla konuşmak Avigdor'a ilk başta tuhaf geldi ama çok geçmeden Tora onları tekrar birleştirdi. Bedenleri farklı olsa da ruhları aynıydı. Anşel şarkılı bir sesle konuşuyor, başparmağını sallıyor, favorilerini tutuyor, sakalsız çenesini sıvazlıyor, yeşiva öğrencilerine has bütün hareketleri yapıyordu. Tartışmanın heyecanıyla Avigdor'un yakasına yapışıp ona aptal bile demişti. Avigdor'un içinde, Anşel'e karşı, utanç, pişmanlık ve endişeyle karışık müthiş bir aşk doğdu. Bunu önceden bilseydim, dedi kendi kendine. Kafasında Anşel'i (yani Yentl'ı) Rabi Meir'in karısı Berurya'ya, Rabi Nahman'ın karısı Yalta'ya benzetiyordu. Baştan beri istediği şeyin bu olduğunu ancak şimdi fark ediyordu: Aklı maddi şeylerle meşgul olmayan bir eş... Hadas'a duyduğu arzu silinmişti ve bundan böyle Yentl'ı arzulayacağını biliyordu ama bunu söyleyecek cesareti yoktu. Her yeri yanıyordu, yüzünün kızardığının da farkındaydı. Artık Anşel'in gözlerine bakamıyordu. Anşel'in günahlarını saymaya başladı ve kendisinin de bu işe karıştığını gördü, çünkü onun yanında oturmuş ve temiz olmadığı günlerde ona dokunmuştu. *Nu*, ya Hadas'la evlenmesine ne demeliydi? Ne çok günah işlemişti! Kasten kandırma, yalan yemin, kendini başka türlü gösterme! – Tanrı bilir daha neler?..

Aniden sordu: "Doğru söyle, zındık mısın?"

"Tanrı esirgesin!"

Anşel ne kadar çok konuşsa, Avigdor o kadar az anlıyordu. Anşel'in bütün açıklamaları tek bir şeye işaret ediyor gibiydi:

Onda bir erkeğin ruhu ve bir kadının bedeni vardı. Anşel, Hadas'la sadece Avigdor'a yakın olmak için evlendiğini söyledi.

"Benimle evlenebilirdin," dedi Avigdor.

"Ben seninle Gemara ve Tefsirleri çalışmak istiyordum, çoraplarını yıkamak değil!"

Uzun müddet ikisi de konuşmadı. Sonra Avigdor sessizliği bozdu: "Korkarım Hadas bu işler yüzünden hasta olacak, Tanrı esirgesin!"

"Ben de korkuyorum."

"Şimdi ne olacak?"

Alacakaranlık çöktü ve ikisi akşam duasını okumaya başladılar. Avigdor, kafa karışıklığıyla bazı bölümleri karıştırdı, bazılarını unuttu, bazılarını da tekrar etti. Yan gözle, ileri geri sallanan, göğsünü döven, başını eğen Anşel'e bakıyordu. Yalvarır gibi gözlerini kapatıp yüzünü göğe kaldırdığını gördü: Ey Kutsal Babamız, gerçeği bil, diyordu sanki. Duaları bittiğinde karşılıklı birer koltuğa oturdular, birbirlerine bakıyorlardı ama aralarında epeyce mesafe vardı. Oda gölgelerle doldu. Günbatımının yansımaları, mor bir nakış gibi pencerenin karşısındaki duvara vurdu. Avigdor tekrar konuşmaya niyetlendi ama dilinin ucunda titreyen ilk kelimeler bir türlü çıkmıyordu.

Derken birden söyleyiverdi: "Belki de henüz çok geç değildir. O nalet kadınla yaşamaya devam edemem... Belki sen..."

"Hayır Avigdor, imkânsız."

"Neden?"

"Ben ölene kadar böyle kalacağım..."

"Seni özleyeceğim. Hem de çok."

"Ben de seni."

"Bütün bunların ne anlamı var?"

Anşel cevap vermedi. Gece çöktü, ışık soldu. Karanlıkta birbirlerinin düşüncelerini dinliyorlardı sanki. Şeriat, Avigdor'a, Anşel'le aynı odada tek başına oturmayı yasaklıyordu ama Avigdor onu sadece bir kadın olarak düşünemiyordu. Giysinin ne tuhaf bir gücü var, diye düşündü.

Ama başka bir konudan dem vurdu: "Bence en iyisi Hadas'a bir boşanma kâğıdı yolla."

"Bunu nasıl yaparım?"

"Evlilik yemini geçerli olmadığına göre ne fark eder?"

"Haklısın galiba."

"Sonradan gerçeği öğrenmek için bol bol zamanı olur."

Hizmetçi elinde bir lambayla geldi ama o gider gitmez Avigdor lambayı söndürdü. İçinde bulundukları ruh halinin ve sarf etmek zorunda oldukları sözlerin ışığa tahammülü yoktu. Karanlıkta Anşel bütün ayrıntıları anlattı. Avigdor'un bütün sorularını cevapladı. Saat ikiyi çaldığında hâlâ konuşuyorlardı. Anşel, Avigdor'a, Hadas'ın onu asla unutmadığını söyledi. Sık sık ondan söz ediyor, sağlığı için endişeleniyor, Peşe'yle evliliklerinin kötü gitmesine –biraz da tatminle– üzülüyordu.

"İyi bir eş olacaktır," dedi Anşel. "Ben puding pişirmeyi bile bilmem."

"Yine de istersen..."

"Hayır Avigdor. Kaderde yokmuş..."

VII

Bu durum kasaba için tam bir bilmeceydi: Ulak Hadas'a boşanma kâğıtlarını getirmiş; Avigdor bayramdan sonra da bir süre Lublin'de kalmış; Beşev'e hastalıktan yeni kalkmış gibi çökük omuzlar ve fersiz gözlerle dönmüştü. Hadas yatağa düştü; günde üç kere doktor gidiyordu. Avigdor inzivaya çekildi. Rastlantı eseri birisi yoluna çıkıp ona laf atacak olsa cevap vermiyordu. Peşe, anne babasına, Avigdor'un bütün gece sigara içerek bir aşağı bir yukarı dolaştığından yakınmıştı. Bitkinlikten yığılıp kaldığında, tanımadıkları bir kadının adını sayıklıyordu – Yentl. Peşe boşanmaktan söz etmeye başlamıştı. Kasaba ahalisi Avigdor'un ondan boşanmayacağını ya da en azından para talep edeceğini düşünüyordu ama o her şeye razı oldu.

Beşev ahalisi sırların uzun müddet sır kalmasına alışık değildi. Herkesin kimin tenceresinde ne piştiğini bildiği küçük bir kasabada nasıl sır saklanabilirdi? Yine de, anahtar deliklerinden bakmayı, panjurlara kulak dayamayı âdet haline getirmiş pek çok kişinin varlığına rağmen, olup bitenler tam bir muamma olarak kaldı. Hadas yatağında yatıp ağlıyordu. Hekim Ha-

nina eriyip bittiğini söylemişti. Anşel ardında hiç iz bırakmadan kaybolmuştu. Rabi Alter Vişkover, Avigdor'u çağırtı, o da gitti ama pencerenin altında duranlar aralarındaki konuşmanın tek kelimesini bile duyamadılar. Başkasının işine burnunu sokmayı âdet haline getirmiş bu insanların pek çok teorisi vardı ama hiçbiri tutarlı değildi.

Bir grup, Anşel'in Katolik rahiplerin eline düştüğü ve din değiştirdiği sonucuna varmıştı. Bu, akla yatkın geliyordu. Ama sürekli yeşivada çalışan Anşel, rahiplerle birlikte olacak zamanı nereden bulacaktı? Hem ne zamandır bir dönme, karısına boşanma kâğıdı gönderiyordu?

Bir başka grup, Anşel'in başka bir kadına tutulduğunu söylüyordu. Ama kim olabilirdi? Beşev'de hiç aşk macerası yaşanmamıştı. Genç kadınların hiçbiri de yakınlarda kasabadan ayrılmamıştı – ne Yahudi ne de Hıristiyan.

Birisi, Anşel'i kötü ruhların kaçırdığını, hatta kendisinin kötü ruhlardan biri olduğunu öne sürmüştü. Kanıt olarak da Anşel'in mikveye ya da nehre hiç gitmemesini göstermişti. İblislerin ayaklarının kaza benzediğini herkes bilirdi. Ama Hadas onu hiç çıplak ayakla görmemiş miydi? Hem karısına boşanma kâğıdı yollayan bir iblis duyulmuş şey miydi? Bir iblis ölümlü bir kızla evlendiğinde, genelde onu terk edip kimseyle evlenmemeye mahkûm ederdi.

Birisi de, Anşel'in büyük bir günah işlediği ve cezasını çekmek için sürgüne gittiği fikrine kapılmıştı. Ama nasıl bir günah olabilirdi ki bu? Hem neden hahama anlatmamıştı? Ayrıca Avigdor neden hayalet gibi dolaşıyordu?

Müzisyen Tevel'in tezi, gerçeğe en yakın olanıydı. Tevel, Avigdor'un Hadas'ı unutamadığını, Anşel'in de onu, arkadaşı evlenebilsin diye boşadığını iddia ediyordu. Ama bu dünyada böyle bir dostluk mümkün müydü? Hem olsa bile, Anşel Hadas'ı neden Avigdor Peşe'yi boşamadan boşamıştı? Dahası böyle bir şey ancak eşin böyle bir ayarlamadan haberdar olmasıyla gerçekleştirilebilirdi ama bütün işaretler Hadas'ın Anşel'e büyük bir sevgi duyduğunu, üzüntüden hasta olduğunu gösteriyordu.

Herkesin emin olduğu tek bir şey vardı: Avigdor gerçeği biliyordu. Ama ağzından laf almak imkânsızdı. İnzivada kal-

maya devam ediyor, inatla sessizliğini koruyordu; bu, kasabaya bir sitem gibiydi.

Avigdor'la karısı bütün bağlarını koparmış olmalarına ve artık karı koca gibi yaşamamalarına rağmen, Peşe'nin arkadaşları onu boşanmamaya zorluyordu. Avigdor artık cuma geceleri onun için kiduş takdisini* bile yapmıyordu. Geceleri ya dershanede ya da Anşel'in kaldığı dulun evinde yatıyordu. Peşe onunla konuştuğunda cevap vermiyor, başını eğip öylece duruyordu. Esnaf Peşe'nin böyle şeylere sabrı yoktu. Onun dükkânda ona yardım edecek genç bir erkeğe ihtiyacı vardı, melankoliye kapılmış bir yeşiva öğrencisine değil. Hem belki bu adam çekip gitmeyi, onu terk etmeyi düşünüyordu. Peşe boşanmaya razı oldu.

Bu sırada Hadas kendini topladı ve Rabi Alter Vişkover bir evlenme akdinin hazırlandığını duyurdu. Hadas, Avigdor'la evlenecekti. Kasaba ayağa kalktı. Bir zamanlar nişanlı olup da ayrılan bir erkekle kadının evlendiği duyulmuş şey değildi. Düğün, Teşa-Beav'dan sonraki ilk Şabat günü yapıldı; bir bakirenin düğününde âdet olan her şey vardı: Fakirlere ziyafet, sinagog önünde nikâh örtüsü, müzisyenler, düğün soytarısı, fazilet dansı. Tek bir şey eksikti: Neşe. Damat, nikâh örtüsünün altında bir yeis timsali gibi duruyordu. Gelinin hastalığı geçmişti ama solgun ve zayıftı. Tavuk suyuna çorbanın içine gözyaşları yuvarlandı. Bütün gözlerde aynı soru okunuyordu: Anşel bunu neden yaptı?

Avigdor'un Hadas'la evlenmesinden sonra, Peşe, Anşel'in karısını Avigdor'a para karşılığında sattığı, parayı da Alter Vişkover'in ödediği söylentisini yaydı. Bu bulmacayı uzun uzun düşünen bir delikanlı, Anşel'in sevgili karısını Avigdor'a kumarda kaybettiği sonucuna vardı. Gerçek ortaya çıkmayınca insanların yalan yanlış şeyler düşünmesi kaçınılmazdır. Gerçek genelde öyle gizlenir ki, ne kadar çok ararsan o kadar zor bulursun.

Düğünden kısa süre sonra Hadas hamile kaldı. Bir oğulları oldu ve sünnet için toplananlar, babanın oğluna Anşel adını verdiğini duyunca kulaklarına inanamadılar.

* Kiduş takdisi: Cuma, cumartesi ve bayram günlerinde okunan özel bir dua. (Ed. n.)

Papa Zeidlus

I

Eski zamanlarda her nesilde ben, Kötüler Kötüsünün, sıradan yöntemlerle yoldan çıkaramadığım üç beş kişi olurdu. Onları cinayete, zinaya, hırsızlığa ayartmak imkânsızdı. Hatta onları Şeriat çalışmaktan bile alıkoyamazdım. Bu doğruluktan şaşmayan ruhların derinlerdeki tutkularına ulaşmanın bir yolu vardı: O da kibirlerini kullanmaktı.

Zeidel Kohen de böyle bir adamdı. Bir kere, soylu atalarının koruması altındaydı: Soyu Kral Davud'a dayanan Raşi'nin torunuydu. Sonra, bütün Lublin yöresinin en büyük âlimiydi. Gemara ve Tefsirleri daha beş yaşındayken okumaya başlamıştı; yedisinde Evlilik ve Boşanma Kanunlarını hatmetmişti; dokuz yaşında verdiği bir vaazda öyle çok kitaptan alıntı yapmıştı ki, âlimlerin en yaşlıları bile afallayıp kalmıştı. Kutsal Kitap'a tümüyle vâkıftı; İbranice gramerinde üstüne yoktu. Dahası dur durak bilmeksizin çalışırdı; yaz olsun kış olsun sabah yıldızıyla uyanır, okumaya koyulurdu. Hava almak için odasını nadiren terk ettiği, hiç fiziksel emek harcamadığı için iştahı fazla açık değildi, uykusu da hafifti. Arkadaşlarla muhabbet etmek için ne isteği ne de sabrı vardı. Zeidel tek bir şey severdi: Kitaplar. Dershaneye ya da evine girdiği anda hemen kitaplığa koşar, kitapların sayfalarını karıştırır, eski sayfaların tozunu içine çekerdi. Hafızası öyle kuvvetliydi ki, Talmud'un bir bölümüne, bir tefsirdeki yeni bir yoruma tek bir bakış atması, onu sonsuza kadar hatırlamasına yeterdi.

Zeidel üzerinde, bedeni yoluyla da hâkimiyet kuramıyordum. Uzuvları kılsızdı; on yedisine geldiğinde sivri kafasında tek bir saç teli kalmamıştı; çenesinde de birkaç sakal bitiyordu. Yüzü uzun ve somurtkandı; alnında hep bir iki damla ter asılı dururdu; kıvrık burnunun tuhaf bir çıplaklığı vardı, sanki sürekli gözlük takarmış da bir an için çıkarmış gibi dururdu. Kırmızımsı gözkapakları altından sarı, hüzünlü gözleri bakardı. Elleriyle ayakları küçük, bir kadınınki gibi beyazdı ama mikveye hiç gitmediği için hadım mı yoksa erselik mi olduğu bilinmiyordu. Ama kendisi de âlim olan, cemiyetin ileri gelenlerinden babası Rabi Sander Kohen son derece zengindi ve oğluna aileye yaraşacak bir gelin almıştı. Varşovalı zengin bir ailenin kızı olan gelin, güzeller güzeliydi. Düğün gününe kadar damadı görmemişti, yüzünü duvakla kapatmadan bir dakika önce onu gördüğündeyse iş işten geçmişti. Evlendiler ama kadın bir türlü hamile kalmadı. Vaktini, kayınpederinin ona tahsis ettiği odalarda çorap örerek, hikâye kitapları okuyarak, parlak zincirleri ve ağırlıklarıyla yarım saatte bir çalan büyük duvar saatinin sesini dinleyerek geçiriyordu – sanki Yanov mezarlığında ebedi uykuya dalana kadar, sabırla dakikaların gün, günlerin yıl olmasını bekliyordu.

Zeidel maksadına öyle yoğunlaşmıştı ki, bütün çevresi onun karakterine bürünürdü. Bir uşak odalarını temizlediği halde mobilyaları hep tozla kaplı olurdu; üzerlerine ağır perdeler çekilmiş pencereler hiç açılmamış gibi görünürdü; zemini kaplayan kalın halılar ayak seslerini boğar, içeride bir insan değil de bir hayalet yürüyormuş hissi verirdi. Zeidel, babasından düzenli olarak harçlık alırdı ama kendisi için bir kuruş harcamazdı. Bir bozuk paranın neye benzediğini bile bilmezdi, yine de cimriydi ve Şabat yemeği için bir kerecik olsun fakir birini eve getirmemişti. Asla arkadaş edinmeye uğraşmazdı; kendisi de karısı da misafir davet etmediğinden, evin içinin neye benzediğini kimse bilmezdi.

Hayatını kazanma mecburiyeti ve tutkuları olmayan Zeidel azimle çalışırdı. Kendini önce Talmud ve Tefsirlere vakfetmişti. Sonra Kabala'ya dalmış, doğaüstü şeylerde uzmanlaşmış, hatta *Melek Raziel* ve *Yaradılış Kitabı* üzerine risaleler yazmıştı.

Tabii ki *Şaşırmışlar İçin Kılavuz*'a ve *Kuzari*'ye, ayrıca başka felsefi çalışmalara son derece aşinaydı. Günün birinde elinde Vulgata* geçti. Kısa sürede Latince öğrendi ve Yanov'da yaşayan âlim bir rahipten ödünç aldığı yasak literatürü okumaya başladı. Kısacası, babasının hayatı boyunca altın para biriktirdiği gibi, Zeidel de bilgi biriktiriyordu. Otuz beşine geldiğinde, Polonya'da okumuş yazmışlıkta onunla boy ölçüşecek kimse yoktu. Ben de tam o sırada onu günah işlemeye ayartmakla görevlendirildim.

"Zeidel'i günah işlemeye ikna etmek mi?" diye sordum. "Nasıl bir günah? Yemek sevmez, kadınlarla ilgilenmez, iş meseleleriyle hiç uğraşmaz." Daha önce onu dinden çıkarmaya çalışmış ama başarısız olmuştum. Son konuşmamızı hatırladım:

"Diyelim ki, Tanrı esirgesin, Tanrı diye bir şey yok," dedi bana. "Ne fark eder? Onun varolmayışı da kutsaldır. Sadece, Bütün Sebeplerin Sebebi Olan Tanrının varolmama gücü vardır."

"Hiç Yaratıcı yoksa, neden dua edip çalışıyorsun?" diye sordum.

"Ne yapayım peki?" dedi. "Votka içip Hıristiyan kızlarla dans mı edeyim?"

Doğrusu buna verecek cevabım yoktu, ben de onu kendi haline bıraktım. Derken babası öldü, ben de kendimi tekrar ona vakfetme emri aldım. İşe nereden başlayacağımı bilmeden, ayaklarımı sürüye sürüye Yanov'a indim.

II

Bir süre sonra Zeidel'in tek bir insani zaafı olduğunu keşfettim: Kibir. Şeriatın âlimlerde hoş gördüğü o azıcık gururdan fazlası vardı onda.

Planlarımı yaptım. Bir gece yarısı onu uykusundan uyandırıp, "Tefsirler konusunda Polonya'nın bütün hahamlarından daha bilgili olduğunu biliyor musun Zeidel?" diye sordum.

* Vulgata: Büyük bölümü Aziz Hieronimus tarafından yazılan İncil'in Latince nüshası. (Ed. n.)

"Elbette biliyorum," dedi. "Ama başka kim biliyor? Hiç kimse."

"İbranice bilginle bütün diğer gramercileri gölgede bıraktığını biliyor musun Zeidel?" diye devam ettim. "Rabi Haim Vital'dan daha iyi Kabala bildiğinin farkında mısın? Maimonides'ten daha iyi bir filozof olduğunu biliyor musun?"

"Bana bunları neden söylüyorsun?" diye sordu Zeidel merakla.

"Çünkü senin gibi Tora'da ustalaşmış, ansiklopedileri yalayıp yutmuş büyük bir adamın, kendisini kimsenin kaale almadığı, ahalisinin kaba, hahamının cahil olduğu bu ücra köyde, gerçek değerinin farkında olmayan bir eşle böyle gömülüp kalması doğru değil. Sen kumlara gömülmüş bir incisin Rabi Zeidel."

"İyi de, ne yapabilirim?" diye sordu. "Etrafta dolanıp kendi kendimi mi methedeyim?"

"Hayır Rabi Zeidel. Bu, işe yaramaz. Bütün kasaba sana deli der."

"O zaman bana ne önerirsin?"

"Sözümü kesmeyeceğine söz ver, anlatayım. Yahudilerin önderlerini hiç saymadıklarını bilirsin: Musa'dan şikâyet etmişlerdi; Samuel'e isyan ettiler; Yermiyau'yu çukura attılar; Zekeriya'yı öldürdüler. Seçilmiş İnsanlar büyüklükten nefret eder. Büyük adamların Yehova'ya rakip olduklarını hissettiklerinden, sadece küçük ve orta karar adamları severler. Onların otuz altı azizinin hepsi ya kunduracı ya sakaydı. Yahudi kanunları esasen bir tencere etin içine düşmüş bir damla sütle ya da tatilde yumurtlanmış bir yumurtayla meşgul olur. İbraniceyi özellikle mahvettiler, eski metinleri özellikle gözden düşürdüler. Onların Talmud'u, Kral Davud'u kadınlara âdet kanamaları hakkında tavsiyelerde bulunan bir taşra hahamı gibi gösterir. Onlara göre küçüldükçe büyür, çirkinleştikçe güzelleşirsin. Kuralları şudur: İnsan toza toprağa ne kadar yakın olursa, Tanrıya da o kadar yakın olur. Senin gibi bilgili, zengin, iyi yetişmiş, zeki, idrakli, hafızası kuvvetli birinden neden rahatsız olduklarını anlamak zor değil Rabi Zeidel."

"Bana bütün bunları neden anlatıyorsun?" diye sordu Zeidel.

"Rabi Zeidel, beni iyi dinle: Senin Hıristiyan olman lazım. Hıristiyanlar, Yahudilerin tam tersidir. Onların Tanrısı insan olduğundan, bir insan onlar için Tanrı demek olabilir. Hıristiyanlar her türlü büyüklüğü takdir eder ve ona sahip olanı sever: Çok acınası ya da çok zalim adamları, çok şeyler yapan ya da çok şeyler yıkanları, meşhur bakireleri ya da meşhur fahişeleri, büyük bilgeleri ya da büyük budalaları, büyük hükümdarları ya da büyük asileri, çok inançlıları ya da çok inançsızları. Bir adamın başka ne olduğuna bakmazlar: Büyükse ona tapınırlar. Bu yüzden de, Rabi Zeidel, şereflendirilmek istiyorsan, onların inancına geçmek zorundasın. Tanrıyı merak etme. Öyle güçlü ve üstün bir varlık için dünya ve sakinleri bir karınca sürüsünden farksızdır. İnsanların Ona sinagogda mı yoksa kilisede mi dua ettiğine, Şabat'tan Şabat'a mı oruç tuttuklarına yoksa tıka basa domuz eti mi yediklerine aldırmaz. Kendilerini Hilkatın kralı zannederek yanılgıya düşen bu zavallı yaratıkları dikkate almayacak kadar yücedir."

"Yani bu, Tanrının Sina'da Musa'ya Tora'yı vermediği anlamına mı geliyor?" diye sordu Zeidel.

"Ne? Tanrı bir kadından doğmuş bir adama yüreğini mi açacak?"

"Peki İsa onun oğlu değil miydi?"

"İsa, Nasıralı bir piçti."

"Ödül ve ceza yok mu?"

"Yok."

"Ne var öyleyse?" diye sordu Zeidel, korku ve şaşkınlıkla.

"Var olan bir şey var ama varlığı yok," diye cevap verdim, filozof üslubuyla.

"Peki gerçeği öğrenmek için hiç umut yok mu?" diye sordu Zeidel, çaresizlikle.

"Dünya bilinemez, gerçek diye bir şey yoktur," dedim, sorusunu evirip çevirerek. "Burnunla tuzun tadını, kulağınla balsam kokusunu, dilinle keman sesini anlayamayacağın gibi, aklınla da dünyayı kavrayamazsın."

"Peki neyle kavrayabilirsin?"

"Tutkularınla – onun küçük bir parçasıyla. Ama Rabi Zeidel, senin tek bir tutkun var: Gurur. Onu da ortadan kaldırırsan bomboş kalırsın, koca bir hiç olursun."

"Ne yapmalıyım?" diye sordu Zeidel, bocalayarak.

"Yarın rahibe git ve ona aralarına katılmak istediğini söyle. Sonra eşyalarını, malını mülkünü sat. Karını da din değiştirmeye ikna etmeye çalış – razı olursa ne âlâ; olmazsa fazla bir şey kaybetmiş sayılmazsın. Hıristiyanlar seni rahip yapar, rahiplerin de evlenmelerine izin verilmez. Çalışmaya, cüppe ve takke giymeye devam edersin. Tek farkı, senden ve başarılarından nefret eden Yahudiler arasında ücra bir köyde olmaktansa, sobasının yanında dilencilerin kaşınıp durduğu köhne bir dua evinde dua etmektense, büyük bir şehirde yaşar, içinde org çalan lüks bir kilisede vaaz verirsin, cemaatin seçkin adamlardan oluşur, karıları da elini öper. Eğer işi ilerletir, İsa ve annesi Meryem hakkında üç beş martaval okursan, seni önce piskopos, sonra da kardinal yaparlar – Tanrı izin verir, her şey yolunda giderse, günün birinde Papa bile olursun. Sonra Hıristiyanlar seni bir put gibi yaldızlı tahtırevanda taşır, etrafında buhurlar yakar; Roma, Madrid ve Krakov'da resmin önünde diz çökerler."

"Adım ne olur?" diye sordu Zeidel.

"Birinci Zeidlus."

Sözlerim Zeidel'i öyle etkiledi ki, aniden doğrulup yatakta oturdu. Karısı uyanıp neden uyumadığını sordu. Gizli bir içgüdüyle onun büyük bir tutkuya kapıldığını hissetmişti, şöyle düşündü: Kim bilir, belki de bir mucize olmuştur. Ama Zeidel onu boşamaya karar vermişti bile, bu yüzden de sessiz olmasını ve başka soru sormamasını istedi. Terlikleriyle sabahlığını giyip çalışma odasına gitti; bir mum yaktı ve Vulgata'yı okuyarak sabaha kadar oturdu.

III

Zeidel öğüdümü tuttu. Rahibe gidip onunla inanç meselesinde konuşmak istediğini söyledi. Tabii Hıristiyan buna dünden razıydı. Bir rahip için bir Yahudi'nin ruhundan daha iyi mal var mıdır? Neyse, kısa keselim, bölgenin bütün rahipleriyle asilzadeleri Zeidel'e Kilisede müthiş bir kariyer vaat ettiler; hemen bütün malını mülkünü sattı, karısını boşadı, kutsal suy-

la vaftiz oldu ve Hıristiyanlığa geçti. Zeidel hayatında ilk olarak onurlandırılıyordu: Din adamları onu pohpohluyor, asilzadeler övgüye boğuyor, eşleri takdirle gülümsüyordu. Soylu malikânelere davet ediliyordu. Vaftiz babası, Zamosc Piskoposuydu. Adı, Sander oğlu Zeidel'den, Benedikt Yanovski'ye çevrilmişti – soyadı, doğmuş olduğu köyden geliyordu. Zeidel daha rahip, hatta diyakoz bile olmadığı halde, bir terziye siyah bir papaz cüppesi yaptırmış, boynuna da tespih ve haç takmıştı. Papaz evinde yaşıyor, nadiren dışarı çıkmaya kalkışıyordu, çünkü sokağa çıkınca Yahudi çocuklar, "Dönme! Dönme!" diye bağırarak arkasından koşuşturuyordu.

Hıristiyan arkadaşlarının onun için farklı farklı planları vardı. Bazıları eğitim görmek için ilahiyat fakültesine gitmesini tavsiye ediyor; bazıları Lublin'deki Dominikan manastırına girmesini öğütlüyordu. Zengin bir kadınla evlenip silahtar olmasını teklif edenler de vardı. Ama Zeidel'in bildik yoldan gitmeye niyeti yoktu. Hemen büyük olmak istiyordu. Geçmişte, Hıristiyanlığa geçmiş pek çok Yahudi'nin Talmud'a karşı polemikler yazarak ün kazandığını biliyordu – Petrus Alfonzo, Montpelierli Fablo Christiani, Paul de Santa Maria, Johann Baptista, Johann Pfefferkorn bunlardan sadece birkaçıydı. Zeidel de onların izinden gitmeye karar verdi. Din değiştirdikten ve Yahudi çocukları sokaklarda peşine takılmaya başladığından beri Talmud'u aslında hiç sevmemiş olduğunu fark etmişti. İbranicesi, Aramiceyle bozulmuştu; pilpulu* sıkıcıydı, efsaneleri imkânsızdı, Kutsal Kitap yorumları gerçeklerle bağdaşmıyordu ve söz oyunlarıyla doluydu.

Zeidel, Yahudi dönmelerinin yazdığı incelemeleri okumak için Lublin ve Krakov'daki ilahiyat fakültesi kütüphanelerine gitti. Çok geçmeden hepsinin birbirine benzediğini fark etti. Yazarlar cahildi, pek çok şeyi başkalarından çalmışlardı, hepsi de Talmud'daki üç beş Hıristiyan karşıtı bölümü öne çıkarıyordu. Bazıları kendi kelimelerini bile kullanmamış, başkalarının eserlerini kopya edip altına imzalarını atmışlardı. Gerçek *Apologia Contra Talmudum* henüz yazılmamıştı; felsefe ve Kabalistik gizemler konusundaki engin bilgisiyle bunu ondan daha iyi ya-

* Pilpul: Talmud meselelerinin tartışılmasında kullanılan diyalektik yöntem. (Çev. n.)

pacak başka kimse yoktu. Aynı zamanda Zeidel, Kutsal Kitap'ta peygamberlerin İsa'nın doğumunu, şehit oluşunu ve yeniden dirilişini önceden gördüğüne dair yeni kanıtlar bulmak için de kolları sıvamıştı; ayrıca mantık, astronomi ve doğa bilimlerinde de Hıristiyanlık dinini destekleyen kanıtlar arıyordu. Maimonides'in *Güçlü El*'i Yahudilik için ne olmuşsa, Zeidel'in tezi de Hıristiyanlık için o olacaktı – ve yazarını Yanov'dan doğrudan doğruya Vatikan'a taşıyacaktı.

Zeidel gün boyu, gece yarılarına kadar kütüphanelerde oturarak çalıştı, düşündü, yazdı. Zaman zaman Hıristiyan âlimlerine gidiyor, onlarla Lehçe ve Latince konuşuyordu. Yahudi kitaplarına daldığı hevesle şimdi Hıristiyan metinlerini inceliyordu. Çok geçmeden Yeni Ahit'ten bölümleri ezbere okumaya başladı. Latincede uzmanlaştı. Bir süre sonra Hıristiyan teolojisine öyle vâkıf oldu ki, engin bilgisiyle her yerde hatalar bulduğu için rahiplerle papazlar onunla konuşmaya korkar oldu. Çok kereler ona ilahiyat fakültesinde bir kürsü sözü verildi ama hiç yerine getirilmedi. Krakov'daki kütüphanecilik işi de valinin bir akrabasına verildi. Zeidel, Hıristiyanlar arasında da işlerin mükemmellikten uzak olduğunu fark etmeye başlamıştı. Din adamları Tanrıdan ziyade altın derdine düşmüşlerdi. Vaazları hatalarla doluydu. Rahiplerin çoğu Latince bilmiyordu, hatta Lehçe alıntıları bile yanlıştı.

Zeidel senelerdir tezi üzerinde çalıştığı halde bir türlü bitirememişti. Standartları öyle yüksekti ki, sürekli zayıf noktalar buluyordu ama değiştirdikçe de değiştirmek gerekiyordu. Yazıyor, siliyor, tekrar yazıyor, fırlatıp atıyordu. Çekmeceleri elyazması sayfalarla, notlar ve göndermelerle dolmuştu ama eserine noktayı koyamıyordu. Yıllardır harcadığı gayretin ardından öyle bitkindi ki, artık doğruyla yanlışı, makulle saçmayı, Kiliseyi neyin hoşnut neyin hoşnutsuz edeceğini bilemiyordu. Artık gerçek ve sahteye olan inancı da kalmamıştı. Yine de çalışmaya, arada birkaç yeni fikir bulmaya devam etti. Bu sırada Talmud'a o kadar çok başvuruyordu ki, yeniden derinliklerine dalmıştı, sayfaların kenarlarına notlar karalıyor, bütün farklı metinleri kıyaslıyor, bunu yeni suçlamalar bulmak için mi yoksa sadece alışkanlıktan mı yaptığını bilmiyordu. Bazen cadı avları, şeyta-

nın ele geçirdiği genç kadınlar, Engizisyon belgeleri, çeşitli ülkelerde ve devirlerde meydana gelmiş olayları anlatan metinler okuyordu.

Zamanla boynuna asılı altın kesesi hafifledi. Yüzü parşömen gibi sapsarı oldu. Gözlerinin feri kaçtı. Elleri ihtiyarların elleri gibi titremeye başladı. Cüppesi lekelenip eskidi. Uluslararası bir üne kavuşma hayalleri suya düştü. Din değiştirdiğine pişman oldu. Ama geri dönüş yoktu: Bir kere, artık bütün inançlardan şüpheliydi; sonra, ülke kanunlarına göre Yahudiliği benimseyen Hıristiyanlar yakılarak öldürülüyordu.

Günün birinde Zeidel, Krakov kütüphanesinde oturmuş bir elyazmasını okurken, her yer karardı. İlk başta akşam olduğunu zannetti ve neden mumların yakılmadığını sordu. Papaz ona havanın aydınlık olduğunu söyleyince kör olduğunu anladı. Evine tek başına dönemeyen Zeidel'i papaz götürdü. O günden itibaren Zeidel karanlıkta yaşadı. Parasının yakında biteceğinden ve meteliksiz kalacağından korkan Zeidel, epeyce tereddüt geçirdikten sonra Krakov kilisesinin önünde dilenmeye karar verdi. "Hem bu dünyayı hem de ötekini kaybettim," diye düşündü, "öyleyse kibire ne gerek var? Yukarı çıkmanın yolu yoksa, aşağı düşersin." Böylece Sander oğlu Zeidel ya da Benedikt Yanovski, Krakov'daki büyük katedralin merdiveninde, dilenciler arasındaki yerini aldı.

Başta rahiplerle kilise üyeleri ona yardım etmeye çalıştılar. Onu bir manastıra yerleştirmek istediler. Ama Zeidel papaz olmak istemiyordu. Çatı katı odasında tek başına uyumak, para kesesini gömleğinin altında taşımak istiyordu. Mihrap önünde eğilmek gibi bir niyeti de yoktu. Arada sırada bir ilahiyat fakültesi öğrencisi durup onunla birkaç dakika akademik meseleler hakkında konuşurdu. Ama çok geçmeden herkes onu unuttu. Zeidel kendisini sabahları kiliseye, akşamları eve götürecek yaşlı bir kadın tuttu. Ayrıca kadın her gün ona bir kâse yulaf ezmesi de getiriyordu. İyi yürekli Hıristiyanlar ona sadaka veriyordu. Hatta biraz para biriktirmeyi bile başarmış, boynundaki kese tekrar ağırlaşmıştı. Diğer dilenciler ona takılıyor, o hiç cevap vermiyordu. Kel kafası açık, gözleri kapalı, siyah cüppesi sıkı sıkı iliklenmiş, saatlerce basamaklarda oturuyordu. Dudak-

ları sürekli titriyor, mırıldanıyordu. Yoldan geçenler onun Hıristiyan azizlerine dua ettiğini zannediyordu ama o aslında Gemara, Mişna ve ilahileri okuyordu. Hıristiyan ilahiyatını öğrendiği kadar çabuk unutmuştu; geriye sadece gençliğinde öğrendikleri kalmıştı. Sokak çok gürültülüydü; at arabaları arnavutkaldırımı yollardan geçiyordu; atlar kişniyor, arabacılar bağırıp kamçılarını şaklatıyor, kızlar gülüp çığlıklar atıyor, çocuklar ağlıyor, kadınlar kavgaya tutuşup birbirlerine küfür ediyordu. Zeidel'in mırıltısı arada bir kesiliyordu ama o zaman da başı göğsüne düşüp uyukluyordu. Artık dünyevi bir arzusu kalmamıştı ama içinde hâlâ tek bir özlem yanıyordu: Gerçeği öğrenmek. Bir Yaratıcı var mıydı yoksa dünya atomlarla onların birleşimlerinden başka bir şey değil miydi? Ruh diye bir şey var mıydı yoksa düşünce beynin titreşimlerinden mi ibaretti? Ödül ya da cezayla sonuçlanan bir son hesaplaşma var mıydı? Madde var mıydı yoksa bütün varoluş bir hayalden mi ibaretti? Güneşte yanıyor, yağmurda ıslanıyor, üzerine güvercinler pisliyordu ama o hiçbir şeyi umursamıyordu. Artık tek tutkusunu, kibirini kaybettiğinden, maddi şeyler onun için önemli değildi. Bazen kendi kendine soruyordu: Ben gerçekten dâhi Zeidel miyim? Babam Rabi Sander cemaatin lideri miydi? Bir zamanlar gerçekten karım var mıydı? Beni hâlâ tanıyan birileri var mı? Zeidel'e bunların hiçbiri doğru olamazmış gibi geliyordu. Böyle olaylar hiç gerçekleşmemişti, eğer öyleyse gerçekliğin kendisi de büyük bir yanılsamaydı.

Bir sabah yaşlı kadın, Zeidel'i kiliseye götürmek için çatı katı odasına geldiğinde onu hasta buldu. Uyuyana kadar bekledikten sonra usulca boynundaki para kesesini alıp gitti. O baygınlık halinde Zeidel soyulduğunu anladı ama umursamadı. Başı, ot yastık üzerinde taş gibi ağırdı. Ayakları ağrıyordu. Eklemleri sızlıyordu. Zayıf bedeni ateşli ve boşalmış gibiydi. Zeidel uyuyakaldı, uyandı, tekrar daldı; sonra tekrar sıçrayarak uyandı, gece mi gündüz mü bilmiyordu. Sokaktan gürültüler, bağrışlar, nal ve çan sesleri geliyordu. Putperest bir halk davullar, borazanlar, meşaleler, vahşi hayvanlar, şehvetli danslar ve kurbanlarla bir bayram kutlaması yapıyormuş gibi geldi ona. "Neredeyim?" diye sordu kendi kendine.

Şehrin adını hatırlayamıyordu; Polonya'da olduğunu bile unutmuştu. Atina, Roma, hatta Kartaca'da olduğunu düşünüyordu. "Hangi çağda yaşıyorum?" diye düşündü. Ateşli beyni, Hıristiyanlıktan yüzlerce yıl öncesine götürmüştü onu. Çok geçmeden fazla düşünmekten yoruldu. Sadece tek bir soru kafasını kurcalamaya devam ediyordu: Epikürcüler haklı mı? Ölürken hiç aydınlanmayacak mıyım? Sonsuza kadar sönüp gidecek miyim?

Aniden ben, Ayartıcı, önünde cisimleştim. Kör olmasına rağmen beni gördü. "Zeidel," dedim, "kendini hazırla. Son saatin geldi."

"Şeytan, Ölüm Meleği, sen misin?" diye bağırdı Zeidel, neşeyle.

"Evet Zeidel," dedim, "seni almaya geldim. Nedamet getirmenin ya da günahlarını itiraf etmenin sana faydası dokunmaz, boşuna uğraşma."

"Beni nereye götürüyorsun?" diye sordu.

"Dosdoğru Gehinam'a."

"Gehinam varsa, demek Tanrı da var," dedi Zeidel, dudakları titreyerek.

"Bu hiçbir şeyi kanıtlamaz," dedim.

"Evet, kanıtlar," dedi. "Cehennem varsa, her şey vardır. Sen gerçeksen, O da gerçektir. Şimdi beni ait olduğum yere götür. Ben hazırım."

Kılıcımı çekip işini bitirdim, ruhunu pençelerime aldım ve bir iblis sürüsüyle birlikte öteki dünyaya uçtum. Gehinam'da, Yıkım Melekleri kömürleri kürüyordu. Eşikte yarı ateş, yarı katran iki alaycı cin duruyordu, ikisinin de başında üç köşeli birer şapka, ellerinde birer kamçı vardı. Kahkahalarla gülmeye başladılar.

"Birinci Zeidlus geldi," dedi biri diğerine, "Papa olmak isteyen yeşiva öğrencisi."

Son İblis

I

Bir iblis olan ben, başka iblis kalmadığına şahitlik ederim. İnsanın kendisi iblis olduktan sonra iblise ne gerek var? Dünden razı olan birini kötülük yapmaya neden ikna etmeli? Ben sonuncuyum. Tişevitz'te bir çatı arasında oturuyor, gıdamı da büyük felaketin öncesinden kalma Yidiş bir hikâye kitabından alıyorum. Kitaptaki hikâyeler pek masum şeyler ama İbrani alfabesinin kendine göre bir ağırlığı var. Yahudi olduğumu söylememe gerek yok. Yok ne olacaktım, Hıristiyan mı? Hıristiyan iblisler de olduğunu duydum ama ben hiçbirini tanımıyorum, tanımak da istemem, Yakup'la Esau'dan dünür olmaz.

Buraya Lublin'den geldim. Tişevitz çok ücra bir köy; Âdem burada işemek için bile durmamış. Köy öyle küçüktür ki, içinden geçen bir arabanın arka tekerlekleri giriş kapısındayken, at pazar meydanına ulamıştır bile. Tişevitz'te Sukot'tan Teşa-Beav'a kadar çamur kalkmaz. Köyün keçilerinin, kulübelerin ot damlarını kemirmek için sakallarını yukarı kaldırmalarına gerek bile kalmaz. Tavuklar sokak ortasında kuluçkaya yatar. Kuşlar kadınların bonelerine yuva yapar. Terziler sinagogunda cemaatin onda birini teke oluşturur.

Bütün dua kitaplarının en küçüğünün bu en küçük harfine nasıl geldiğimi sormayın. Asmodeus kuşları uçtu mu sen de peşine takılırsın. Lublin'den Zamosc'a giden yolu herkes bilir. Ondan sonra başının çaresine bakarsın. Bana, dershanenin çatı-

sı üzerine konmuş, horoz süslemeli, demir bir rüzgârgülünü bulmam söylenmişti. Eskiden rüzgârgülü rüzgâr estiğinde dönermiş ama senelerdir fırtına bile çıksa yerinden kıpırdamıyor. Tişevitz'te demir rüzgârgülleri bile ölüyor.

Benim için zaman diye bir şey olmadığından, şimdiki zamanda konuşuyorum. Buraya geliyorum. Bakıyorum. Bizim adamlardan bir tekini bile bulamıyorum. Mezarlık boş. Dışarıda apteshane yok. Mikveye gidiyorum, en ufak bir ses bile duymuyorum. En yüksek basamağa oturup her cuma kova kova suların döküldüğü taşa bakıyor ve merak ediyorum. Burada bana neden ihtiyaç var? Küçük bir iblis gerekmişse ta Lublin'den getirtmek şart mı? Zamosc'ta yeterince iblis yok mu? Dışarıda güneş parlıyor –yaz gündönümü yakın– ama mikvenin içi kasvetli ve soğuk. Hemen üzerimde bir örümcek ağı var, ağın içinde bir örümcek ağ örer gibi bacaklarını kımıldatıyor ama ağzından bir şey salgılamıyor. Sinekten eser yok, sineğin ölüsü bile yok. "Bu mahluk ne yer?" diye soruyorum kendi kendime. "Kendi kendini mi?" Aniden Talmud'dan bir bölümün melodiyle söylendiğini işitiyorum: "Aslan tek lokmayla doymaz, kendi duvarlarından dökülen tozla çukur dolmaz."

Gülmeye başladım.

"Öyle mi? Neden örümcek kılığına girdin?"

"Daha önce solucan, pire ve kurbağa olmuştum. İki yüz yıldır hiçbir şey yapmadan burada bekliyorum. Ama gitmek için izin almak gerekiyor."

"Burada günah işlemezler mi?"

"Küçük adamlar, küçük günahlar. Adamın biri bir gün başka birinin süpürgesini aşırır; ertesi gün oruç tutar, ayakkabısının içine bezelye tanesi atar. Abraham Zalman kendini Mesih, Yusuf'un oğlu zannettiğinden beri burada insanların kanları damarlarında dondu. Şeytan olsaydım, buraya birinci sınıftakilerden birini bile yollamazdım."

"Bu ona ne kadara patlıyor?"

"Dünyada yeni neler oldu?" diye soruyor bana.

"Bizim gibiler için pek iyi şeyler olmadı."

"Ne oldu? Kutsal Ruh mu güçlendi?"

"Ne gücü? Sadece Tişevitz'te güçlü o. Büyük şehirlerde adını bile duyan yok. Lublin'de bile modası geçti."

"İyi ya."

"Yok, öyle değil," dedim. " 'Bizim için, herkesin suçlu olması herkesin masum olmasından kötüdür.' İşler öyle bir noktaya geldi ki, insanlar kapasitelerinin üzerinde günah işliyor. En uyduruk günah için kendilerini feda ediyorlar. Bu durumda bize ne gerek var? Kısa süre önce Levertov Caddesi üzerinde uçuyordum ki, kokarca kürkü giymiş bir adam gördüm. Kara sakalı, dalgalı favorileri vardı; dudaklarının arasına kehribar bir ağızlık sıkıştırmıştı. Sokağın karşı tarafında bir memurun karısı yürüyordu, ben de ona, 'Ne dersin bey amca, fena parça değil ha?' dedim. Tek beklediğim, bir düşünceydi. Üzerime tükürecek diye mendilimi bile hazır etmiştim. Adam ne yapsa beğenirsin? 'Neden nefesini bana harcıyorsun?' dedi öfkeyle. 'Ben dünden razıyım. Sen onu ikna et.' "

"Bu nasıl bir talihsizlik böyle?"

"Günaydın! Son iki yüz yıldır sen burada kuyruğunun üzerinde otururken, Şeytan yeni bir kaşa pişirdi. Yahudiler arasından yazarlar çıktı. Yidiş yazanlar, İbranice yazanlar, bizim işimizi de onlar ellerine geçirdiler. Gördüğümüz her yetişkinle konuşmaktan bizim sesimiz çatlıyor ama onlar yazdıklarını binlerce bastırıp her yerdeki Yahudilere ulaştırıyorlar. Bütün hilelerimizi biliyorlar – alay, sofuluk. Bir sıçanın neden kaşer olması gerektiğine dair yüzlerce sebepleri var. Tek istekleri dünyayı kurtarmak. Hiç kimseyi yoldan çıkaramadıysan, neden iki yüz yıldır buradasın? Sen iki yüz yıldır bir şey yapamadıysan, benim iki haftada ne yapmamı bekliyorlar?"

"Atasözünü bilmez misin? 'Misafir ilk başta kimsenin görmediğini görür.' "

"Görecek ne var?"

"Modly Bozyc'ten buraya genç bir haham geldi. Daha otuzuna gelmemiş ama allame olmuş, Talmud'un otuz altı tezini ezbere biliyor. Polonya'daki en ünlü Kabalacı, her pazartesi ve perşembe oruç tutuyor, su buz gibi bile olsa mikvede yıkanıyor. Hiçbirimizin onunla konuşmasına izin vermiyor. Dahası güzel

bir karısı var, çantada keklik. Onu neyle ayartabilirsin? Demir bir duvarı yıkmaya çalışmak gibi bir şey. Bana sorarsan, Tişevitz'i dosyalarımızdan çıkaralım derim. Tek isteğim, delirmeden beni buradan götürmen."

"Olmaz, önce şu hahamla konuşmam lazım. Sence nasıl başlamalı?"

"Sen bilirsin. Daha ağzını açmadan kuyruğuna tuz serpmeye başlar."

"Ben Lublin'den geliyorum. O kadar kolay korkmam."

II

Hahama giderken cine sordum: "Şimdiye kadar neler denedin?"

"Ne denemedim ki?" dedi.

"Kadın?"

"Kafasını çevirip bakmadı."

"Dinden çıkma?"

"Bütün cevapları biliyor."

"Para?"

"Neye benzediğini bilmiyor."

"Şöhret?"

"Şöhretten kaçıyor."

"Dönüp arkasına da mı bakmıyor?"

"Kafasını bile kımıldatmıyor."

"Bir açığı olmalı."

"Ama ne?"

Hahamın çalışma odasının penceresi açık, içeri süzülüyoruz. Etrafta malum eşyalar var: İçinde Kutsal Parşömenin bulunduğu sandık, kitaplar, ahşap muhafaza içinde mezuza. Haham sarı sakallı, mavi gözlü, sarı favorili, geniş alınlı, kaşlarının arasında derin bir çizgi olan genç bir adam; haham koltuğuna oturmuş Gemara okuyor. Tam teçhizatlı; yarmulka*, kuşak, püsküllü mintan, püsküllerin her birine yedi örgü yapılmış. Kafasının içini dinliyorum: Saf düşünceler! Sallanarak İb-

* Yarmulka (kippa): Yahudilere özgü takke. (Ed. n.)

ranice okuyor, *"Rahel t'unalı v'gazezah,"* sonra tercüme ediyor: "Tüylü bir koyunun yünü kırkıldı."

"İbranicede Rahel hem koyun demektir hem de kız adıdır," diyorum.

"Eee?"

"Koyunun yünü, kızın saçı vardır."

"Ne olmuş?"

"Kız çift cinsiyetli değilse, apış arasında kıllar vardır."

"Zırvalamayı kes, bırak çalışayım," diyor haham öfkeyle.

"Dur bir saniye," diyorum. "Tora soğumaz. Yakup'un Rahel'i sevdiği doğru ama yerine Lea'yı verdiklerinde de ölmemişti. Rahel odalık olarak ona Bilha'yı verdiğinde, Lea ablasından intikam almak için ne yaptı? Kocasının yatağına Zilpa'yı koydu."

"O, Tora verilmeden önceydi."

"Ya Kral Davud?"

"O da Haham Gerşom aforoz edilmeden önceydi."

"Haham Gerşom'dan önce ya da sonra erkek erkektir."

"Rezil. *Şadday kra Satan!**" diye bağırıyor haham. İki favorisini birden tutarak, kötü bir rüya görüyormuş gibi titremeye başlıyor. "Ne saçmalıklar düşünüyorum." Kulaklarını tıkıyor. Ben konuşmaya devam ediyorum ama dinlemiyor; kendini zor bir bölüme veriyor, karşımda konuşacak kimse kalmıyor. Tişevitzli küçük cin, "Oltaya getirmek zor, değil mi? Yarın oruç tutar, dikenli yatakta yuvarlanır. Son kuruşuna kadar bütün parasını hayır işlerine yatırır," diyor.

"Şimdilerde böyle inançlı adam kaldı mı?"

"Kaya gibi sağlam."

"Ya karısı?"

"Kurbanlık koyun."

"Peki çocuklar?"

"Hâlâ bebek."

"Kayınvalidesi filan yok mu?"

"Çoktan öte tarafa intikal etmiş."

"Kimseyle kavgası yok mu?"

"Yarım yamalak düşmanı bile yok."

* Şadday kra Satan: Tanrı, Şeytanın üstesinden geldi. (Ed. n.)

"Böyle bir cevheri nerden buldun?"

"Arada bir Yahudiler arasından böyle bir adam çıkar."

"Bunu tavlamam lazım. Buradaki ilk işim. Başarırsam Odessa'ya tayin edeceklerine söz verdiler."

"Orası çok mu iyi?"

"Bizim gibiler için cennet gibi. Günde yirmi dört saat uyuyorsun. Herkes günah işliyor, sen de parmağını bile oynatmıyorsun."

"Peki bütün gün ne yapıyorsun?"

"Kendi kadınlarımızla oynuyoruz."

"Burada bizim kızlardan bir tane bile yok." Cin içini çekiyor. "Bir fahişe vardı ama kovuldu."

"Sana ne kaldı?"

"Onan'ın yaptığını yapmak."

"Ondan bir şey çıkmaz. Bana yardım edersen, Asmodeus'un sakalı üzerine yemin ederim, seni burdan kurtarırım. Acı otlar karıştırma işi için birine ihtiyaç var. Sadece Pesah'ta çalışıyorsun."

"Umarım işe yarar ama kendine fazla güvenme."

"Biz ondan daha sağlamlarını da gördük."

III

Aradan bir hafta geçti ama bizim işte ilerleme yok; ruh halim çok bozuk. Tişevitz'te bir hafta Lublin'de bir yıla bedel. Tişevitz cini iyi hoş da, böyle bir delikte iki yüz yıl oturunca hödükleşmemek mümkün değil. Enoh'u bile güldürmemiş şakalar yapıp kahkahadan kırılıyor; Hagadah'tan isimler söylüyor. Anlattığı hikâyelerin hepsi bayat. Buradan defolup gitmek isterdim ama eli boş dönmek hiç iyi olmaz. Meslektaşlarım arasında düşmanlarım var, entrikalara dikkat etmem lazım. Belki de buraya beni sadece boynumu kırmak için yolladılar. İblisler insanlarla savaşmayı bırakınca birbirleriyle uğraşmaya başlar.

Tecrübeyle sabittir ki, kullandığımız bütün yemler arasında üçü mutlaka işe yarar – şehvet, gurur ve tamah. Bunların üçünü birden kimse saf dışı edemez, Haham Tsots bile. Üçü

arasında gururun ağı en güçlüsüdür. Talmud'a göre, bir âlimin kibirin sekizde birinin sekizde birine sahip olmasına izin vardır. Ama mürekkep yalamış adamlar genelde kendi paylarına düşeni aşarlar. Günler geçmesine rağmen Tişevitz hahamının inat ettiğini görünce, kibir üzerine odaklandım.

"Tişevitz Hahamı," dedim, "ben dünkü çocuk değilim. Lublin'den geldim, orada kaldırımlar Talmud tefsirleriyle döşelidir. Sobaları yakmak için elyazmalarını kullanırız. Tavan aralarının zeminleri Kabala'nın ağırlığıyla aşağı doğru bombelenir. Ama ben Lublin'de bile senin gibi kıymetli bir adama hiç rastlamadım. Nasıl olur da," diye soruyorum, "kimse adını duymaz? Gerçek azizler kendilerini saklamalı belki ama sessizlik kimseyi kurtarmaz. Bu neslin önderi olmalısın, ne kadar kutsal olsa da sadece bu cemaatin hahamı olmakla yetinmemelisin. Artık kendini açığa çıkarma zamanın geldi. Yerler ve gökler seni bekliyor. Mesih'in kendisi Kuş Yuvasında oturmuş, aşağıda senin gibi lekesiz bir aziz arıyor. Ya sen ne yapıyorsun? Haham koltuğuna oturmuş, şeriata göre hangi yemek kaşer hangisi değil onu belirliyorsun. Mukayesenin kusuruna bakma ama bu bir filin saman ayıklamasına benziyor."

"Sen kimsin, ne istiyorsun?" diye soruyor haham, dehşetle. "Neden beni rahat bırakmıyorsun?"

"Zaman gelir, Tanrıya hizmet etmek için Tora'yı ihmal etmek gerekir," diye bağırıyorum. "Bırak, Gemara'yı öğrenciler çalışsın."

"Seni buraya kim gönderdi?"

"Gönderildim; buradayım. Yukarıdakiler seni bilmiyor mu zannediyorsun? Onların canını sıkıyorsun. Omuz genişledikçe, taşınan yük de artmalı. Kafiyeli söylersek: Alçakgönüllüler sendeleyebilirler. Bana kulak ver: Yusuf oğlu Abraham Zalman, Mesih'ti; sen de Davud oğlu Mesih'i müjdelemek için seçildin, bırak uyumayı. Savaşa hazırlan. Dünya murdarlığın kırk dokuzuncu kapısına batıyor ama sen göğün yedinci katına yükseldin. Oradaki malikânelerde sadece bir isim duyuluyor, Tişevitzli adam. Edom'u yöneten melek sana karşı bir iblis sürüsünü harekete geçirdi. Şeytan da beklemede. Asmodeus altını kazıyor. Lilit'le Nama yatağının başucunda bekliyor. Sen görmesen de Şabriri'yle Briri ayaklarına sürü-

nüyor. Melekler seni korumasa, o meşum güruh seni tozla küle dönüştürür. Ama yalnız değilsin Tişevitz Hahamı. Lord Sandalfon her adımını kolluyor. Metratron seni ışıltılı küresinden izliyor. Her şeyin bir dengesi vardır Tişevitzli adam; sen bu dengeleri baş aşağı edebilirsin."

"Ne yapmalıyım?"

"Sana söylediklerimi kafana iyi yaz. Şeriata karşı gelmeni istesem bile dediğimi yap."

"Sen kimsin? Adın ne?"

"Tişbite Eliyau. Mesih için koç boynuzunu hazırladım. Kurtuluş gününün gelmesi ya da 2689 yıl daha Mısır karanlığında kalmamız sana bağlı."

Tişevitz hahamı uzun süre sessiz kalıyor. Yüzü, üzerine yorumlarını yazdığı kâğıtlar gibi bembeyaz kesiliyor.

"Gerçeği söylediğini nerden bileyim?" diye soruyor titreyen bir sesle. "Beni affet Kutsal Melek ama bir işarete ihtiyacım var."

"Haklısın. Sana bir işaret vereceğim."

Hahamın çalışma odasında öyle bir rüzgâr çıkarıyorum ki, üzerine yazı yazdığı kâğıt havalanıp güvercin gibi uçuyor. Gemara'nın sayfaları kendi kendine çevriliyor. Kutsal Parşömenin perdesi sallanıyor. Hahamın yarmulkası başından fırlayıp tavana yükseliyor, sonra tekrar başına düşüyor.

"Bunlar Doğanın işi mi?" diye soruyorum.

"Hayır."

"Artık bana inanıyor musun?"

Tişevitz hahamı duraksıyor. "Benden ne yapmamı istiyorsun?"

"Bu neslin önderi meşhur olmalı."

"Nasıl meşhur olunur?"

"Git dünyayı dolaş."

"Dünyayı dolaşıp da ne yapayım?"

"Vaaz ver, para topla."

"Neden para toplayayım?"

"Sen topla yeter. Sonra sana parayla ne yapacağını söylerim."

"Parayı kim verecek?"

"Ben buyurunca Yahudiler verir."

"Ben nasıl geçineceğim?"

"Elçilik yapan bir haham, topladığı paranın bir kısmını alabilir."

"Ya ailem?"

"Onlara da yeter."

"Şu anda ne yapmam gerekiyor?"

"Gemara'yı kapat."

"Ama ruhum Tora için yanıp tutuşuyor," diye inliyor Tişevitz hahamı. Yine de kitabın kapağını kaldırıyor, kapamaya hazır. Bir kapatsa işi bitecek. Joseph de la Rinah ne yapmıştı? Samaḗl'e bir fiske enfiye vermişti sadece. Kendi kendime gülmeye başlıyorum, "Tişevitz Hahamı, seni kıskıvrak yakaladım." Köşede duran küçük mikve cini kulak kabartıyor ve kıskançlıktan yemyeşil kesiliyor. Doğru, ona iyilik yapma sözü verdim ama bizimkilerin kıskançlığı her şeyden kuvvetlidir. Aniden haham, "Kusura bakmayın efendim ama bir işaret daha rica edeceğim," diyor.

"Benden ne istiyorsun? Güneşi mi karartayım?"

"Bana ayaklarınızı gösterin yeter."

Tişevitz hahamı bu sözleri söylediği anda her şeyi kaybettiğimi anlıyorum. Ayaklarımız hariç bedenimizin her yerini saklayabiliriz. En küçük cinden Ketev Mriri'ye kadar hepimizde kaz ayağı vardır. Köşedeki cin katıla katıla gülüyor. Binlerce yıldır ilk olarak ben, konuşma üstadının, dili tutuluyor.

"Ayaklarımı göstermem," diye bağırıyorum öfkeyle.

"Demek ki iblisin tekisin. *Pik*, defol git burdan," diye bağırıyor haham. Kitaplığına koşup, *Hilkat Kitabı*'nı çıkarıyor ve tehditkâr bir ifadeyle bana doğru sallıyor. Hangi iblis *Hilkat Kitabı*'na karşı koyabilir? Ruhum paramparça, hahamın çalışma odasından kaçıyorum.

Uzun lafın kısası, Tişevitz'te saplanıp kaldım. Lublin'e, Odessa'ya elveda. Bir anda bütün taktiklerim küle döndü. Asmodeus'un bizzat kendinden emir geldi. "Tişevitz'te kal, patla. Şabat günü bir insanın yürüyebildiği mesafeden daha ileri gitmeyeceksin."

Ne zamandır buradayım? Sonsuzluk ve bir çarşamba. Her şeyi gördüm, Tişevitz'in yerle bir oluşunu, Polonya'nın mahvoluşunu. Artık Yahudi yok, iblis de yok. Kadınlar artık, kış gündönümü gecesi dışarıya su dökmüyor. Bir şeyleri çift sayıda vermekten kaçınmıyorlar. Şafak vakti sinagogun arka odasının kapısına vur-

muyorlar. Bulaşık sularını boşaltmadan önce bizi uyarmıyorlar. Haham, Nisan ayında bir cuma günü şehit oldu. Cemaat katledildi, kutsal kitaplar yakıldı, mezarlık yıkıldı. *Hilkat Kitabı*, Yaradana döndü. Mikvede Hıristiyanlar yıkanıyor. Abraham Zalman'ın şapeli domuz ahırı yapıldı. Artık İyilik Meleği, Kötülük Meleği yok. Günah yok, ayartma yok! Bu nesil işleyebileceği günahın yedi katını işledi ama Mesih hâlâ gelmiyor. Kime gelecek? Mesih Yahudilere gelmedi, onlar Mesih'e gitti. Artık iblise gerek yok. Biz de yok edildik. Ben sonuncuyum, bir sığıntı. İstediğim her yere gidebilirim ama benim gibi bir iblis nereye gidebilir? Katillere mi?

Eskiden, fıçı ustası Velvel'e ait olan evde iki kırık fıçı arasında Yidiş bir hikâye kitabı buldum. İblislerin sonuncusu işte bu evde oturuyor. Toz yiyorum. Kuş tüylerinden yapılma bir toz ponponu üzerinde uyuyorum. Saçma sapan şeyleri okuyup duruyorum. Kitap tam bize göre; domuz yağıyla Şabat pudingi pişiriliyor; dindarlığa zındıklık karışıyor. Kitabın ana fikri ne hâkim ne de hüküm. Yine de İbrani alfabesinin harfleriyle yazılmış. Bu alfabeyi de yok edemediler. Harfleri emerek besleniyorum. Kelimeleri sayıyor, şarkılar uyduruyor, eziyetle her noktayı tekrar tekrar yorumluyorum.

Alef, açmaz, başka ne beklenirdi?
Bet, büyük darbe, kaderimizdi.
Gimel, gazap, Tanrıdan geldi,
Dalet, dehşet, uzadı gölgesi.
Hay, hoyrat cellat, hazırdı;
Vov, vahim cehalet ortaya çıktı.
Zayen, zodyak, belirlemişti her şeyi;
Çet, çocuk daha doğmadan lanetlenmişti.
Tet, tutsaktı düşünür;
Yud, yanılmıştı yargıç.

Evet, bu tek cilt kaldıkça, beslenebileceğim bir şey var. Güveler son sayfayı da yiyip bitirmediği sürece oynayacak bir şey. Son harf de ortadan kalktığında olacakları ağzıma almak istemiyorum.

Son harf gittiğinde
Gidecek son iblis de.

Kısa Cuma

I

Lapşitz köyünde Şmul-Leibele adında bir terzi, karısı Şoşe'yle birlikte yaşardı. Şmul-Leibele yarı terzi, yarı kürkçü, tam bir fukaraydı. Zanaatında bir türlü ustalaşamamıştı. Bir ceket veya palto dikecek olsa, ya çok kısa ya da çok dar yapardı. Arkadaki kemer ya çok yukarda ya çok aşağıda olur, iki yaka birbirine benzemez, ön açıklığı asla ortada olmazdı. Bir keresinde fermuarı iyice yana çarpılmış bir pantolon diktiği söylenirdi. Şmul-Leibele'nin müşterileri arasında hiç zengin yoktu. Sıradan insanlar ona yamaması ya da tersyüz etmesi için eski püskü giysilerini getirir, köylüler de eski şayaklarını yeniletirdi. Bütün beceriksizler gibi eli de ağırdı. Bir giysiyle haftalarca uğraşırdı. Ama bütün kusurlarına rağmen şunu da söylemek lazım ki, Şmul-Leibele şerefli bir adamdı. Sağlam iplik kullanırdı, diktiği yer asla sökülmezdi. Birisi ona çuval bezi, hatta adi pamuklu kumaştan çarşaf ısmarlayacak olsa, en iyi malzemeden alır, böylece kârının çoğunu da kaybederdi. Bütün artık kumaşları saklayan diğer terzilerin aksine, en ufak parçayı bile müşterisine geri verirdi.

Becerikli karısı olmasa, Şmul-Leibele kesinkes açlıktan ölürdü. Şoşe ona elinden gelen her yardımı yapardı. Perşembeleri zengin evlerine hamur yoğurmaya gider, yazları ormandan böğürtlen ve mantar, kışları da sobada yakmak için çam kozalağı ve kuru dallar toplardı. Kışın gelinlerin kuştüyü yatakları-

nı hazırlamak için tüy yolmaya giderdi. Kocasından daha iyi terziydi, o ne zaman içini çekerek uzun uzun düşünmeye, kendi kendine mırıldanmaya, yani işin altından kalkamadığını belli etmeye başlasa, hemen sabunu elinden alır, nasıl devam etmesi gerektiğini gösterirdi. Şoşe'nin çocuğu olmamıştı ama herkes onun değil, kocasının kısır olduğunu bilirdi, zira bütün kız kardeşlerinin çocukları olmuştu ama kocasının tek erkek kardeşi de çocuksuzdu. Kasabanın kadınları Şoşe'yi sürekli boşanmaya teşvik ederdi ama o, söylediklerine kulaklarını tıkardı, çünkü çift birbirine büyük bir aşkla bağlıydı.

Şmul-Leibele ufak tefek ve sakardı. Elleriyle ayakları gövdesi için çok büyüktü, alnının iki yanında da saflara has çıkıntılar vardı. Elma gibi kırmızı yanaklarında sakal yoktu, çenesindeyse birkaç tel vardı. Boynu yok gibiydi; başı kardanadam gibi omuzlarının üzerine oturmuştu. Yürürken ayakkabılarını yere sürttüğünden uzaktan bile ayak sesleri duyulurdu. Sürekli mırıldanırdı, yüzünde de hep dostça bir tebessüm olurdu. Yaz kış aynı kaftanı, aynı kulaklıklı koyun postu şapkayı giyerdi. Ne zaman bir ulağa ihtiyaç duyulsa Şmul-Leibele çağrılır, ne kadar uzağa gönderilirse gönderilsin memnuniyetle giderdi. Kasabanın haytaları ona çeşit çeşit isimler takar, onunla dalga geçerlerdi ama o hiç alınmazdı. Başkaları ona eziyet edenleri azarladığında, "Ne fark eder? Bırakın eğlensinler. Onlar daha çocuk..." derdi.

Bazen bu haylazlara bir parça şeker ya da bir fındık hediye ederdi. Bunu herhangi bir maksatla değil, sadece iyi yüreklilığinden yapardı.

Şoşe ondan bir kafa boyu uzundu. Gençliğinde güzelliği dillere destandı, hizmetçilik yaptığı evlerde de dürüstlüğü ve çalışkanlığıyla tanınmıştı. Çok talibi çıkmıştı ama o Şmul-Leibele'yi seçmişti, çünkü sakindi ve diğer delikanlılar gibi kızlarla oynaşmak için cumartesileri Lublin yoluna çıkmıyordu. Dindarlığı ve çekingenliği hoşuna gitmişti. Şoşe daha küçükken bile Humaş okumaktan, düşkünlerevindekilere bakmaktan, evlerinin önünde çorap yıkayan yaşlı kadınların hikâyelerini dinlemekten hoşlanırdı. Her ayın son günü, Küçük Kefaret Günü, oruç tutar, genelde kadınlar sinagogundaki ayinlere katılırdı.

Diğer hizmetçi kızlar onunla dalga geçer, onun geri kafalı olduğunu söylerlerdi. Düğününden hemen sonra saçlarını kazımış, eşarbını kulakları üzerinden sıkı sıkı bağlamıştı, başka genç kadınlar gibi bir tutam saçının bile görünmesine izin vermezdi. Mikveci onu takdir ederdi, çünkü mikvede hiç kolaycılığa kaçmaz, her şeyi şeriata uygun yapardı. Daha pahalı bile olsa kaşer olduğu su götürmeyen eti alır, beslenme kuralları konusunda şüpheye düştüğünde hahama danışırdı. Pek çok kereler hiç tereddüt etmeden bütün yemeği dökmüş, hatta toprak kabını bile kırmıştı. Kısacası Tanrı korkusu olan, becerikli bir kadındı ve böyle eşsiz bir karısı olduğu için Şmul-Leibele'yi kıskanan erkekler hiç de az değildi.

Çift, hayatın lütufları arasında en çok Şabat'a saygı duyardı. Her cuma öğlen vakti Şmul-Leibele aletlerini bir kenara bırakıp çalışmayı keserdi. Mikveye ilk gelenler arasında olurdu hep, Kutsal Adın dört harfi için dört kere suya dalardı. Mübaşirin mumları şamdanlara dizmesine de yardım ederdi. Şoşe hafta boyu durmadan çalışırdı ama Şabat'ta tembelleşirdi. Isınan fırına kekler, kurabiyeler, Şabat ekmeği atılırdı. Kışın, hamurla doldurulmuş tavuk boynuyla pudingler yapardı. Yazın pirinçli ya da şehriyeli pudingler pişirir, içine tavuk yağı katar, üzerine de şeker ve tarçın serperdi. Ana yemek patatesli esmer buğday ya da fasulyeli yuvarlak arpa olur, ortasına mutlaka ilikli bir kemik oturtulurdu. Yemek iyi pişsin diye Şoşe fırının kapağını gevşek bir hamurla mühürlerdi. Şmul-Leibele yemeğin her lokmasını büyük zevkle yer, her Şabat günü, "Şoşe, sevgilim, krallara layık bir yemek olmuş! Adeta cennetten gelmiş gibi!" derdi; Şoşe de ona, "Ye hayatım. Afiyet şeker olsun," diye cevap verirdi.

Şmul-Leibele pek okumuş yazmış olmadığı, Mişna'nın bir bölümünü bile ezberleyemediği halde şeriatı iyi bilirdi. Karısıyla birlikte sık sık Yidiş *İyi Yürek*'i okurlardı. Tatillerde, bayramlarda ve bütün boş günlerinde Yidiş Kutsal Kitap'ı okurdu. Tek bir vaazı bile kaçırmazdı; fakir olmasına rağmen seyyar satıcılardan ahlaki nasihat ve dini hikâye kitapları alır, sonra bunları karısıyla birlikte okurdu. Kutsal sözleri söylemekten hiç bıkmazdı. Sabah uyanır uyanmaz ellerini yıkar ve hemen dualarını oku-

maya başlardı. Sonra dershaneye gider, cemaatin bir üyesi olarak ibadetini yapardı. Her gün İlahilerin birkaç bölümünü okur, işi fazla ciddiye almayanların atladığı duaları da okumayı ihmal etmezdi. Babasından tahta kapaklı, kalın bir dua kitabı miras almıştı, bunun içinde ritüeller ve yılın her günü için şeriat kuralları yazılıydı. Şmul-Leibele ve karısı bunların her birini tatbik ederdi. Karısına sık sık, "Mutlaka Gehinam'a gideceğim, zira bu dünyada arkamdan Kadiş okuyacak kimse kalmayacak," derdi. "Dilini ısır Şmul-Leibele," diye cevap verirdi karısı. "Bir kere, Tanrı her şeyi mümkün kılar. İkincisi, sen Mesih gelene kadar yaşayacaksın. Üçüncüsü, pekâlâ ben senden önce ölebilirim, sen de genç bir kadınla evlenip bir düzine çocuk sahibi olabilirsin." Şoşe bunu söylediğinde, Şmul-Leibele hemen bağırırdı: "Tanrı esirgesin! Senin sağlığın yerinde olsun da, ben Gehinam'da çürümeye razıyım!"

Şmul-Leibele'yle Şoşe bütün Şabatları sevseler de, kış Şabatlarının onlar için ayrı bir yeri vardı. Şabat akşamından önce gün kısa sürdüğü ve Şoşe perşembe günü geç vakte kadar işleriyle meşgul olduğu için, çift genellikle perşembe gecesi sabaha kadar uyumazdı. Şoşe hamur teknesinde hamur yoğurur, mayalansın diye üzerine bir örtü ve yastık kapatırdı. Kuru dallar ve çırayla fırını yakardı. Odanın panjurları ve kapıları kapanırdı. Yatak toplanmazdı çünkü şafak sökerken çift birazcık kestirirdi. Hava karanlık olduğundan Şoşe yemeği mum ışığında pişirirdi. Bir tavuk ya da kaz yolar (tabii ucuz bir tane bulabilmişse), yıkar, tuzlar, yağını ayırırdı. Şmul-Leibele için közde ciğer pişirir, bir de küçük Şabat ekmeği yapardı. Bazen hamurdan yaptığı harflerle ekmeğin üzerine kendi adını yazardı, Şmul-Leibele de ona takılırdı: "Şoşe, bak seni yiyorum. Şoşe, seni yuttum bile." Şmul-Leibele sıcağı severdi, fırının üzerine tırmanır, oradan karısının yemek pişirmesini, bulaşıkları yıkamasını, durulamasını, havanda bir şeyler dövmesini, bıçakla sebzeleri oymasını seyrederdi. Şabat ekmeği, yusyuvarlak, nar gibi kızarmış çıkardı fırından. Şoşe ekmeği hazırlarken öyle hızlı örerdi ki, Şmul-Leibele'nin gözleri önünde ekmek dans eder gibi olurdu. Elinde spatula, maşa, kepçe ve toz ponponuyla büyük bir hamaratlıkla etrafta dolanır, hatta bazen yanan bir kömürü

çıplak elle tutup tekrar ateşin içine atardı. Tencereler fokurdar, tıngırdardı. Bazen çorbadan bir damla taşar, kızgın teneke cızırdardı. Bu esnada cırcırböceğinin sesi de hiç kesilmezdi. Şmul-Leibele o zamana kadar akşam yemeğini çoktan bitirmiş olsa da, iştahı tekrar açılır, Şoşe aşağıdan ona kniş, tavuk taşlığı, kurabiye, erik kompostosundan erik ya da yahni tenceresinden bir parça et atardı. Aynı zamanda oburun teki olduğunu söyleyerek onu azarlardı. Kendisini korumaya kalktığında da, "Günahı boynuma, baksana seni aç bırakmışım..." diye bağırırdı.

Şafak vakti ikisi de yorgunluktan ölmüş vaziyette yatardı. Ama bu çalışmalar Şoşe'nin ertesi gün kendini koyvermesine sebep olmazdı; güneş doğmadan on beş dakika önce mumlar üzerinde takdis dualarını ederdi.

Bu hikâyenin vuku bulduğu cuma, senenin en kısa cumasıydı. Dışarıda bütün gece kar yağmış, pencerelerin altına kadar yükselmiş, kapının da önünü kapamıştı. Çift, her zamanki gibi sabaha kadar oturmuş, biraz kestirmek için uzanmıştı. Horozun sesini duymadıkları için her zamankinden daha geç kalktılar, pencereler de karla kaplı olduğundan hava gece gibi karanlıktı. Şmul-Leibele, "Şükürler olsun," diye fısıldadıktan sonra, eline süpürgeyle kürek alıp yolu temizlemeye çıktı, sonra bir kova alıp kuyudan su çekti. Sonra önemli bir işi olmadığından bütün gün yatmaya karar verdi. Sabah duası için dershaneye, kahvaltıdan sonra da mikveye gitti. Dışarısı soğuk olduğu için patronlar durmadan, "Bir kova su! Bir kova daha!" diye bağırıp duruyordu, mikveci de sıcak taşların üzerine sürekli su döküyordu, buhar iyice yoğunlaşmıştı. Şmul-Leibele söğüt dalından gevşek bir süpürge alıp en üst basamağa çıktı ve teni kıpkırmızı olana kadar vücudunu dövdü. Mikveden hızlı hızlı dershaneye gitti; mübaşir yerleri süpürüp kum serpmişti bile. Şmul-Leibele onun mumları dizmesine ve masa örtülerini örtmesine yardım etti. Sonra tekrar eve dönüp Şabat kıyafetlerini giydi. Bir iki gün önce pençelenmiş olan ayakkabıları su geçirmiyordu. Haftalık çamaşırı daha önce yıkamış olan Şoşe ona temiz bir gömlek, temiz iç çamaşırı, püsküllü mintan, hatta temiz bir çift çorap çıkardı. O, mumlar üzerinde takdis duasını etmişti bile, odanın her köşesinden Şabat ruhu fışkırı-

yordu. Gümüş pullu ipek başörtüsünü takmış, sarılı grili bir elbise ve sivri burunlu, pırıl pırıl ayakkabılar giymişti. Boynunda, huzur içinde yatsın, Şmul-Leibele'nin annesinin, düğün akdinin imzalanmasını tebrik etmek için ona verdiği zincir vardı. Nikâh yüzüğü, işaretparmağında parıldıyordu. Mum ışığı camlardan yansıyordu, Şmul-Leibele'ye dışarıda bu odanın bir ikizi varmış, orada da başka bir Şoşe Şabat mumlarını yakıyormuş gibi geldi. Karısının ne kadar zarif olduğunu söylemek için içi içini yiyordu ama hiç zaman yoktu, zira dua kitabında, sinagoga giden ilk on kişi arasında olmanın ne kadar makbul olduğu yazılıydı; tesadüf bu ya, sinagoga giren tam onuncu adamdı. Cemaat, Şarkılar Şarkısını söyledikten sonra tegannici "Şükranlarınızı sunun" ve "Gelin coşalım"ı söyledi. Şmul-Leibele coşkuyla dua ediyordu. Kelimeler dilinde tatlanıyor, adeta canlanarak dudaklarından dökülüyor, doğu duvarına doğru yükseliyor, Kutsal Sandığın nakışlı perdesi üzerine, sırma aslanlara ve tabletlere uzanıyor, on iki burcun resmedildiği tavana süzülüyordu. Dualar oradan da elbette Tanrı Katına çıkıyordu.

II

Tegannici "Gel ey sevgili"yi söyledi, Şmul-Leibele ona eşlik ederek trompet çaldı. Sonra dualar edildi ve erkekler "Takdir etmek görevimiz"i söyledi, Şmul-Leibele buna "Kâinatın Efendisi"ni de ekledi. Sonra herkese iyi bir Şabat diledi: Haham, kasap, cemaat reisi, yardımcı haham ve bütün herkese. Heder çocukları, yüzlerini şekilden şekle sokup onunla alay ederek, "İyi Şabatlar Şmul-Leibele," diye bağrıştılar ama Şmul-Leibele hepsine gülümseyerek karşılık verdi, hatta bir iki tanesinin yanaklarını şefkatle sıktı. Sonra eve gitti. Kar öyle yüksekti ki çatılar bile zor seçiliyordu, sanki bütün köy beyaza bulanmıştı. Gün boyu basık ve karanlık olan gökyüzü artık açılmıştı. Beyaz bulutlar arasından dolunay görülüyor, karları gündüz gibi aydınlatıyordu. Batıda bir bulutun köşesinde hâlâ güneşin ışıltısı vardı. Bu cuma yıldızlar daha büyük ve parlak görünüyordu, sanki bir mucize olmuş, Lapşitz gökyüzüne karışmıştı. Şmul-

Leibele'nin, sinagogdan fazla uzak olmayan evi gökyüzüne asılı gibi duruyordu, kitapta da yazar ya: "Dünyayı hiçliğin üzerine astı." Şmul-Leibele ağır ağır yürüyordu, çünkü şeriata göre insan kutsal bir mekândan çıktığında acele etmemeliydi. Yine de bir an önce eve gitmek istiyordu. "Kim bilir?" diye düşündü. "Ya Şoşe hastalandıysa? Ya su almaya çıkıp da, Tanrı esirgesin, kuyuya düştüyse? Tanrı korusun, insanın başına ne dertler geliyor."

Eşikte karı silkelemek için ayaklarını yere vurdu, sonra kapıyı açtı ve Şoşe'yi gördü. Oda ona Cenneti düşündürdü. Fırın daha yeni kireçle sıvanmıştı, pirinç şamdanlardaki mumlar bir Şabat ışıltısı yayıyordu. Mühürlenmiş fırından gelen kokular, Şabat yemeğinin kokularına karışıyordu. Şoşe sedire oturmuş, belli ki onu bekliyordu, yanakları genç kız tazeliğiyle parlıyordu. Şmul-Leibele ona iyi bir Şabat, o da kocasına iyi bir yıl diledi. Şmul-Leibele "Yol gösteren melekler..."i mırıldandıktan ve sinagogdan çıkan her Yahudi'ye eşlik eden görünmez meleklerle vedalaştıktan sonra, "Ey aziz kadın"ı söyledi. Bu kelimelerin anlamını çok iyi biliyordu, çünkü Yidişten çok kereler okumuş, her seferinde de adeta Şoşe'yi tarif ettiklerini düşünmüştü.

Şoşe bu kutsal sözlerin kendi şerefine söylendiğinin farkındaydı ve kendi kendine, "Basit bir kadınım, yetimim ama Tanrı bana, beni kutsal dille öven bir koca bahşetti," diye düşünüyordu.

İkisi de Şabat yemeği için iştahları açık olsun diye gün boyu çok az şey yemişlerdi. Şmul-Leibele kuru üzüm şarabını içerken şükran duası etti ve içsin diye bardağı Şoşe'ye uzattı. Sonra parmaklarını teneke bir tasta yıkadı, ondan sonra karısı da yıkadı, sonra ellerini aynı havlunun iki ucuna kuruladılar. Şmul-Leibele, Şabat ekmeğinden bir dilim kendine, bir dilim de karısına kesti.

Şoşe'ye ekmeğin tam kıvamında olduğunu söyledi, o da ona, "Zaten her Şabat böyle söylersin," dedi.

"Ama doğru," dedi Şmul-Leibele.

Soğuk havada balık bulmak zor olduğu halde, Şoşe balıkçıdan yarım kilo kadar turnabalığı almıştı. Bunu soğan, yumurta, tuz ve biberle karıştırdıktan sonra, havuç ve maydanoz ekleye-

rek pişirmişti. Yemek, Şmul-Leibele'nin nefesini kesti, üzerine bir bardak da viski içti. Sofra dualarına başladığında, Şoşe de sessizce ona eşlik etti. Sonra tavuk suyuna şehriye çorbası, üzerinde düka altınları gibi yüzen yağ adacıklarıyla geldi. Çorbayla ana yemek arasında Şmul-Leibele tekrar Set ilahileri söyledi. Senenin bu zamanında kaz ucuz olduğundan, Şoşe ona bir but fazladan vermişti. Tatlıdan sonra Şmul-Leibele son olarak ellerini yıkadı ve şükran duası etti. "Bizi başkalarının ne yardımına ne de parasına muhtaç bırakma" sözlerine geldiğinde, gözlerini yukarı kaldırıp yumruklarını sıktı. Kendi hayatını kazanmaya devam etmek, kimseye avuç açmak zorunda kalmamak için Tanrıya sürekli dua ederdi.

Daha sonra Mişna'dan bir bölüm ve büyük dua kitabından çeşitli dualar okudu. Sonra Humaş'ın o haftaki bölümünü iki kere İbranice, bir kere de Aramiceden okudu. Her kelimeyi ayrı ayrı telaffuz ediyor, Onkelos'un* zorlu Aramice paragraflarında hata yapmamaya çalışıyordu. Son bölüme geldiğinde esnemeye başladı, gözleri yaşarmıştı. Üzerine müthiş bir bitkinlik çöktü. Gözlerini zor açık tutuyor, iki bölüm arasında bir iki saniye uyukluyordu. Şoşe bunun farkına varınca ona sediri hazırladı, kendi kuştüyü yatağına da temiz çarşaflar serdi. Şmul-Leibele uykuya yatma dualarını iyi kötü söyleyerek soyunmaya başladı. Yatağına yattıktan sonra, "İyi Şabatlar benim imanlı karım. Çok yorgunum..." dedi ve duvara dönerek anında horlamaya başladı.

Bir, iki, belki de üç saat uyumuşlardı ki –gerçi ne fark eder?– Şoşe, Şmul-Leibele'nin sesini duydu. Kocası adını fısıldayarak onu uyandırmıştı. Tek gözünü açıp, "Ne oldu?" diye sordu.

"Temiz misin?" diye mırıldandı Şmul-Leibele.

Şoşe bir an düşünüp, "Evet," dedi.

Kocası ayağa kalkıp yanına gitti. Derken yatağına girdi. Onun tenini arzulamıştı. Kalbi küt küt atıyor, kanı damarlarında hızlı hızlı akıyordu. Kasığında bir baskı hissetti. Onunla hemen sevişmek istiyordu ama bir kadınla önce şefkatle konuş-

* Onkelos ben Kalonimos: İ.S. 2. yüzyılda yaşamış olan, Yahudi dinine sonradan dönen ve Babil Talmudu'na göre Tora'yı Aramiceye çeviren din bilgini. (Ed. n.)

madan onunla yatmayı yasaklayan Şeriatı hatırladı ve ona olan sevgisinde, bu sevişmenin belki de bir erkek çocuk sahibi olmalarını sağlayacağından bahsetti.

"Kız olsa kabul etmez misin?" diye çıkıştı Şoşe. "Tanrı ne ihsan ederse başımızın üstünde yeri var," dedi Şmul-Leibele.

"Korkarım benim artık böyle bir ayrıcalığım olmayacak," diyerek içini çekti Şoşe.

"Neden olmasın?" diye sordu kocası. "Sara annemiz senden çok daha yaşlıydı."

"Beni Sara'yla nasıl mukayese edersin? İyisi mi beni boşayıp başkasıyla evlen."

Şmul-Leibele elini ağzına kapayıp onu susturdu. "Başka bir kadınla İsrail'in on iki kabilesinin babası olacağımı bilsem, yine seni bırakmazdım. Kendimi başka bir kadınla hayal bile edemiyorum. Sen başımın tacısın."

"Ya ölürsem?" diye sordu Şoşe.

"Tanrı esirgesin! Üzüntüden ölürüm. İkimizi de aynı gün gömerler."

"Günaha girme. Benden sonra uzun uzun yaşarsın inşallah. Sen erkeksin. Başkasını bulursun. Ama sen olmasan ben ne yaparım?"

Şmul-Leibele ona cevap vermek istedi ama karısı dudaklarını bir öpücükle mühürledi. O da ona sarıldı. Karısının vücudunu seviyordu. Ne zaman kendini ona verse, bunun harikalığı onu baştan şaşırtıyordu. Kendisinin böyle bir hazineye sahip olabilmesinin nasıl mümkün olduğuna hayret ediyordu. Şeriatı biliyordu, sadece zevk için şehvete teslim olmamak gerekiyordu. Ama kutsal kitabın bir yerlerinde, insanın Musa ve İsrail kanunlarına göre evlendiği eşini öpüp okşamasına izin olduğu yazılıydı; o da karısının yüzünü, boynunu, memelerini okşuyordu. Şoşe bunun uçarılık olduğu konusunda onu uyardı. "Ben de işkence çarkına bağlanırım. Büyük azizler de karılarını severlerdi," dedi Şmul-Leibele. Yine de ertesi sabah mikveye gitmeye, mezmurları okumaya ve sadaka vermeye kendi kendine söz verdi. Şoşe de onu sevdiği ve okşamalarından hoşlandığı için sesini çıkarmadı.

Şmul-Leibele tatmin olduktan sonra kendi yatağına dönmek istedi ama üzerine ağırlık çökmüştü. Şakakları zonkluyor-

du. Şoşe'nin de başı ağrıyordu. Aniden, "Galiba fırında bir şey yanıyor. Bacayı açsam mı acaba?" dedi.

"Yok canım, evham yapıyorsun," dedi kocası. "Sonra burası çok soğur."

Öyle bitkindi ki uykuya daldı, Şoşe de öyle.

O gece Şmul-Leibele tuhaf bir rüya gördü. Ölmüştü. Defin Cemiyetinden adamlar gelmiş, onu almış, başının yanında mumlar yakmış, pencereleri açmış, dualar okumuşlardı. Sonra onu yıkamış, bir sedye üzerinde mezarlığa taşımışlardı. Onu gömmüşlerdi, mezarcı da başında Kadiş okumuştu.

"Tuhaf," diye düşündü. "Şoşe'nin ağladığını, bağışlanmamı dilediğini duymadım. Bu kadar çabuk vefasızlık etmesi mümkün mü? Yoksa, Tanrı esirgesin, üzüntüye yenik mi düştü?"

Adını söylemek istedi ama başaramadı. Mezardan çıkmaya çalıştı ama vücudu güçsüzdü. Birden uyandı.

"Ne korkunç kâbus!" diye düşündü. "Hayırdır inşallah."

O anda Şoşe de uyandı. Şmul-Leibele rüyasını ona anlattığında bir müddet sustu. Sonra, "Ben de aynı rüyayı gördüm," dedi.

"Ciddi mi? Sen de mi?" diye sordu Şmul-Leibele, iyice korkmuştu. "Bu hoşuma gitmedi."

Ayağa kalkmak istedi ama kalkamadı. Sanki bütün gücü tükenmişti. Sabah olmuş mu diye pencereye baktı ama pencere filan görünmüyordu. Her yer kapkaranlıktı. Kulak kabarttı. Genellikle cırcırböceği sesi, fare tıkırtısı gibi sesler duyardı ama bu sefer etrafta ölüm sessizliği vardı. Şoşe'ye uzanmak istedi ama elinden can çekilmişti sanki.

"Şoşe," dedi usulca. "Felç oldum."

"Ben de," dedi karısı. "Elimi kolumu kıpırdatamıyorum."

Hissizliklerini hissederek, orada uzun süre sessizce yattılar. Sonra Şoşe konuştu: "Korkarım biz sonsuza kadar mezarlarımıza girdik bile."

"Korkarım haklısın," dedi Şmul-Leibele, dirilere ait olmayan bir sesle.

"Vah vah, ne zaman oldu? Nasıl?" diye sordu Şoşe. "Uykuya yattığımızda sapasağlamdık."

"Fırından sızan dumanlar bizi zehirlemiş olmalı," dedi Şmul-Leibele.

"Ama ben bacayı açacağımı söylemiştim."

"Artık çok geç."

"Tanrı bize acısın, şimdi ne yapacağız? Hâlâ genciz..."

"Neye yarar. Belli ki kaderimiz böyleymiş."

"Neden? Harika bir Şabat düzenlemiştik. Leziz bir yemek hazırlamıştım. Tavuk boynu ve işkembe."

"Artık yemeğe ihtiyacımız yok."

Şoşe hemen cevap vermedi. İçorganlarını yokluyordu. Hayır, hiç iştahı yoktu. Tavuk boyunlu işkembe için bile. Ağlamak istiyor ama ağlayamıyordu.

"Şmul-Leibele, bizi gömmüşler bile. Her şey bitti."

"Evet Şoşe, yüce Yargıç en iyisini bilir! Artık Tanrının elindeyiz."

"Melek Duma'nın önünde senin adına ayrılmış bölümü okuyabilecek misin?"

"Evet."

"Yan yana yatmamız çok güzel," diye mırıldandı.

"Evet Şoşe," dedi Şmul-Leibele, aklına bir şiir geldi: *Pek hoş, pek sevimliydiler hayattayken, ölünce de ayrılmadılar birbirlerinden.*

"Evimize ne olacak? Vasiyet bırakmadın."

"Mutlaka senin kız kardeşine kalır."

Şoşe bir şey daha sormak istedi ama utandı. Şabat yemeğini merak ediyordu. Fırından çıkarılmış mıydı? Onu kim yemişti? Ama böyle bir sorunun bir ölüye yakışmayacağını hissetti. Artık hamurcu Şoşe değildi, gözlerinin üzerinde çömlek parçaları, başında kukuleta, parmakları arasında mersin dalları olan saf, kefenli bir cesetti. Melek Duma birazdan ateşten asasıyla belirecekti, ona hesap vermeye hazır olmalıydı.

Evet, o kısa meşakkat ve günah yılları sona ermişti. Şmul-Leibele ve Şoşe gerçek dünyaya ulaşmışlardı. Karı koca sustular. Sessizlikte kanat sesleri ve hafif bir şarkı duydular. Tanrının bir meleği, terzi Şmul-Leibele ve karısı Şoşe'yi cennete götürmeye gelmişti.

Seans

I

1946 yazında, Batı Central Park'ta Bayan Kopitski'nin oturma odasındaydı. Bayan Kopitski'nin otomatik çizimlerinden –gözleri olan daireler, ağızları olan çiçekler, parmakları olan kadehler– biriyle süslenmiş abajurun altında tek bir kırmızı ampul yanıyordu. Bütün duvarlar Lotte Kopitski'nin resimleriyle doluydu, bunları trans halinde, onu hareket ettiren ruhun –sözde dördüncü yüzyılda yaşamış bir Hindu bilgesi olan Bagavar Krişna'nın– komutları doğrultusunda yapıyordu. Ortasında Buda imgesi belirmiş olan altın kuyruklu tavuskuşunu Bagavar Krişna resmetmişti; cinlüleleri ve fantastik meyvelerle dolu öte dünya ağaçlarını; Venüs gezegenindeki, kolları ağaç dallarına benzeyen, kulaklarından gümüşi ağlar –telepati organları– sarkan kadınları da. Resimlerin, eski mobilyaların, kitap raflarının üzerinde kırmızımsı gölgeler asılıydı. Pencerelere kalın perdeler gerilmişti.

Üzerinde bir ruh çağırma tahtası, bir borazan, kurumuş bir gül duran yuvarlak masada Dr. Zorah Kalişer oturuyordu; ufak tefek, geniş omuzlu bir adamdı, yer yer beyazlamış sarı saçlarının önleri dökülmüş, arkaları seyrelmişti. Sarı, gür kaşlarının altında küçük, delici gözleri vardı. Dr. Kalişer'in boynu adeta yok gibiydi – başı doğrudan omuzları üzerine oturuyor, ona ilkel bir Afrika heykeli görünümü veriyordu. Burnu kıvrık, tepesi düzdü, ucuysa iki parçalıydı. Çenesinde küçücük, kıllı bir

kitle vardı. Bunun sakal kalıntısı mı yoksa kıllı bir ben mi olduğu anlaşılmıyordu. Yüzü kırışık, kötü tıraşlı ve ciddiydi. Siyah, fitilli kadife bir ceket, kahve lekeleriyle kaplı beyaz bir gömlek giymiş, yamru yumru bir kravat takmıştı.

Bayan Kopitski'yle konuşurken tuhaf bir Yidiş ve Almanca karışımı kullanıyordu. "Dostumuz Bagavar Krişna'yı burada tutan ne? Gökkubbeler arasında yolunu mu kaybetmiş?"

"Dr. Kalişer, beni sıkıştırmayın," diye cevap verdi Bayan Kopitski. "Onlara emir veremeyiz... Kendilerine has dürtüleri ve ruh halleri var. Biraz sabredin."

"Mecburen sabredeceğiz."

Dr. Kalişer parmaklarıyla masayı dövüyordu. Her parmağından küçük, kızıl bir sakal fışkırmıştı. Bayan Kopitski başını koltuğun arkasına dayadı ve transa geçmeye hazırlandı. Kırmızı ampulün koyu aydınlığında, yeni boyanmış, mat, kıvır kıvır saçları, boyalı yüzü, geniş burnu, çıkık elmacık kemikleri, iyice rimellenmiş, birbirinden uzak gözleri seçiliyordu. Dr. Kalişer, boyalı bir buldoğa benzediğini söyleyerek ona takılırdı hep. Diş hekimi olan kocası Leon Kopitski on sekiz yıl önce, ardında hiç çocuk bırakmadan ölmüştü. Dul kadın, geçimini bir sigorta şirketinden aldığı aylıkla sağlıyordu. 1929'da bütün servetini Wall Street krizinde kaybetmişti ama son zamanlarda ruh çağırma tahtası, ispritizma tahtası ve kristal küresiyle yine hisse senedi almaya başlamıştı. Bayan Kopitski, Bagavar Krişna'dan at yarışı tüyoları bile alıyordu. Birkaç kere rüyasında ona, kazanan atların isimlerini söylemişti.

Dr. Kalişer başını eğip gözlerini elleriyle kapadı ve yalnız insanların genelde yaptıkları gibi kendi kendine mırıldandı: "Yeterince budala rolü oynadım. Bu son gece. En güzel şeyin bile bir sınırı var."

"Bir şey mi dediniz Doktor?"

"Ne? Yok yok."

"Beni sıkıştırdığınızda transa geçemiyorum."

"Trans-mrans," diye homurdandı Dr. Kalişer, kendi kendine. "Hortlak gecikti, hepsi bu. Kimi kandırdığını sanıyor? Kafayı yemiş – meşuga [çatlak]."

Yüksek sesle, "Seni sıkıştırmıyorum. Bol bol zamanım var.

Amerikalıların dediği gibi vakit nakitse, ben ikinci Rockefeller'ım."

Bayan Kopitski cevap vermek için ağzını açarken gıdığı titredi ve iri takma dişleri göründü. Birden başını geri atıp içini çekti. Gözlerini kapatıp pöfürdedi. Dr. Kalişer meraklı, gamlı gözlerle ona baktı. Daha dış kapının açıldığını duymamıştı ama neredeyse bir hayvan kadar iyi işiten Bayan Kopitski duymuş olabilirdi. Dr. Kalişer şakaklarını ve burnunu ovmaya başladı, sonra küçük sakalını çekiştirdi.

Eskiden her şeyi aklıyla kavramaya çalışırdı ama o akılcılık dönemi çoktan geride kalmıştı. O zamandan beri akılcılık karşıtı bir felsefe, aklı en aşağı varlık durumu, mutlak ölüme giden bir kaos kabul eden, *Ding an sich*'i* erotizmde bulan aşırı bir hedonizm geliştirmişti. Hartmann'ın Bilinçdışı fikriyle, en küçük kum zerresinden Tanrıya kadar her şeyi Çiftleşme ve Birleşme olarak gören Haham İzak Luria'nın Kabalası'nın tuhaf bir karışımıydı dünya görüşü. Dr. Kalişer bu sistem yüzünden 1939'da Paris'ten New York'a gelmiş, haham olan babasını, ondan boşanmayı reddeden karısını, senelerce Berlin ve Paris'te onunla birlikte yaşayan sevgilisi Nella'yı Polonya'da bırakmıştı. Tesadüf bu ya, Dr. Kalişer Amerika'ya doğru yola çıktığında, Nella Varşova'daki ailesini ziyarete gitmişti. Dr. Kalişer kendine bir çevirmen, bir yayıncı, Amerikan üniversitelerinden birinde bir kürsü bulur bulmaz onu da Birleşik Devletler'e getirtme niyetindeydi.

O günlerde Dr. Kalişer umutlarını hâlâ kaybetmemişti. Kudüs'teki İbrani Üniversitesinde profesörlük teklifi almıştı; Filistin'de bir yayınevi kitaplarından birini basmak üzereydi; yazıları Zürih ve Paris'te yayımlanmıştı. Ama İkinci Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte işleri ters gitmeye başladı. Çalıştığı ajansın sahibi aniden öldü, çevirmeni yetersizdi; daha da kötüsü, kopyası olmayan metnin büyük bölümünü de alarak kayıplara karışmıştı. Yidiş basında, her nedense eleştirmenler ona düşman kesilmiş, şarlatan olduğunu ima etmeye başlamışlardı.

* Ding an sich: Almancada "kendinde-şey" anlamına gelir. Filozof Kant, bizim bilgimizden bağımsız olarak, kendiliğinden var olan şeyler için bu tanımlamayı kullanmıştır. (Ed. n.)

Ona konferanslar ayarlamış olan Yahudi kuruluşu, turunu iptal etmişti. Kendi felsefesine göre ıstırap, evrensel erotizmin olumsuz ifadesinden başka bir şey değildi: Hitler, Stalin, Horst Wessel şarkısını söyleyen ve Yahudilerin kollarına sarı bantlar taktıran Naziler aslında cinsel kurtuluşun yeni biçimlerini ve çeşitlerini arıyorlardı. Ama Dr. Kalişer kendi sisteminden şüphe etmeye başladı ve ümitsizliğe kapıldı. Otelinden çıkıp mobilyalı ucuz bir odaya taşınması gerekmişti. Eski püskü kıyafetler giyiyor, gün boyu kafeteryalarda oturuyor, durmadan kahve ve kötü purolar içiyor, bir yardım kuruluşundan her ay aldığı üç beş dolarla zar zor geçiniyordu. Karşılaştığı göçmenler, Avrupa'da kalanlar için çıkarılan vizelerden, çeşitli aracılarla onlara gönderilen yiyecek ve ilaç paketlerinden, Honduras, Küba ve Brezilya üzerinden Polonya'dan getirtilen akrabalardan bahsediyorlardı. Ama Zorah Kalişer Nazilerden kimseyi kurtaramamıştı. Nella'dan sadece tek bir mektup almıştı.

Dr. Kalişer ancak New York'a geldikten sonra metresine ne kadar bağlandığını fark etmişti. Onsuz bütün gücünü kaybetmişti.

II

Dün ve evvelki gün olanlar yine aynen yaşanmıştı. Bagavar Krişna, yarı kadın yarı erkek yabancı sesiyle İngilizce konuşmaya başlamış, telaffuz ve gramerde Bayan Kopitski'nin hatalarını aynen tekrar etmişti. Lotte Kopitski, Karpat Dağlarındaki bir köyden geliyordu. Dr. Kalişer onun ne milletten olduğunu bir türlü öğrenememişti – Macar mı, Romen mi yoksa Galiçyalı mı? Lehçe ya da Almanca bilmiyordu, İngilizceyi çat pat konuşuyordu; uzun zaman Amerika'da kalmaktan Yidişi de bozulmuştu. Aslında dilsiz kalmıştı, Bagavar Krişna da onun çeşitli jargonlarını konuşuyordu. Dr. Kalişer ilk başta Bagavar Krişna'ya dünyadaki hayatının ayrıntılarını sormuştu ama Bagavar Krişna ikamet ettiği göksel mekânda her şeyi unuttuğunu söylemişti. Sadece Madras'ın dış mahallelerinde yaşadığını hatırlıyordu. Hindistan'ın o bölümünde Tamil dili

konuşulduğunu bile bilmiyordu. Dr. Kalişer ona Sanskritçe, Mahabarata, Ramayana ve Sakuntala konusunda sorular sormaya kalkışınca, Bagavar Krişna artık yeryüzü edebiyatıyla ilgilenmediği cevabını vermişti. Bagavar Krişna, Bayan Kopitski'nin abone olduğu üç beş teosofik ve ruhani dergiden başka bir şey bilmiyordu.

Dr. Kalişer için bu tam bir düzmeceydi; ama insan börtü böcek dolu bir odada yaşıyorsa ve midesi kafeterya yemeklerinden allak bullak olmuşsa, altmış yaşına gelmişse ve hiç ailesi yoksa, her türlü deliye hoşgörüyle yaklaşır. Bayan Kopitski'yle 1942'de tanışmış, bir sürü seansına katılmış, otomatik yazılarını okumuş, otomatik resimlerini takdir etmiş, otomatik senfonilerini dinlemişti. Bir iki kere ondan borç almış, geri ödeyememişti. Ona yemeğe giderdi – vejetaryen yemekleriydi bunlar, çünkü Bayan Kopitski ete, balığa, süte, yumurtaya elini bile sürmez, sadece toprak ananın ürettiği meyve ve sebzelerle beslenirdi. Fındıklı, bademli, narlı, avokadolu salatalar yapmakta uzmanlaşmıştı.

İlk başta Lotte Kopitski onu bir aşk macerasına sevk etmeye çalışmıştı. Ruhların hepsi, Lotte Kopitski'yle Zorah Kalişer'in aynı tinsel kökenden, *Büyük Beyaz Loca*'dan geldiğinde hemfikirdi. Bagavar Krişna bile çöpçatanlığa soyunmuştu. Lotte Kopitski, Tibet, Atlantis, Semavi Hiyerarşi, Şambala, Doğanın Dördüncü Krallığı ve Sanat Kumara Konseyi ile bağlantısı olan Üstatlardan, Dr. Kalişer'e sürekli selam getirirdi. Kırkların başlarında, yerde olduğu gibi gökte de çeşitli krizler patlak vermekteydi. Güçler yeni ittifaklar kurmuştu, Aşram üyeleri Kozmik Kötülüğe savaş açmaya hazırlanıyordu. Hiyerarşi, Dünyayı aydınlatmak, özel maksatlara hizmet edecek farklı kadınlarla erkekler bulmak için projektörler göndermişti. Bayan Kopitski, Dr. Kalişer'e Evrensel Yeniden Doğuşta önemli bir rol oynayacağını söylemişti. Ama o, görevini ciddiye almamış, Üstatları hayal kırıklığına uğratmıştı. Telefon edeceğine söz vermiş, etmemişti. Bayan Kopitski'ye bir kart bile atmadan aylarca Philadelphia'da kalmıştı. Döndüğünü ona haber vermemişti. Bayan Kopitski, Altıncı Caddedeki bir otomatik yiyecek makinesinin önünde ona rastlamıştı; üzerinde yırtık bir palto, kirli bir göm-

lek, topukları tümüyle erimiş ayakkabılar vardı. Birleşik Devletler vatandaşı olmak için başvuruda bile bulunmamıştı, halbuki göçmenlerin vatandaş olmak için yurtdışına çıkıp vize almaları gerekmiyordu.

1946'ya gelindiğinde Lotte Kopitski'nin kehanette bulunduğu her şey gerçekleşmişti. Herkes –babası, kardeşleri, Nella– öteki dünyaya geçmişti. Bagavar Krişna onlardan mesaj getiriyordu. Üstatlar hâlâ Dr. Kalişer'i hatırlıyorlardı ve yüzyılda bir düzenlenen Hiyerarşi Konferansıyla bağlantılı olarak onun için planlar yapıyorlardı. Ailesinin Treblinka, Maidanek, Stutthof'ta yok olmuş olması bile Işığın Güçleri, Karma Gelişimi, Lemuria'dan Sonraki Yeni Döngüyle ve insanlığı Sevginin yeniden yükselişine, yeni bir Su Çağına götürmekle yakından ilintiliydi.

Son birkaç haftadır Bayan Kopitski'ye, Nella'nın ruhunu her zamanki gibi çağırmak yetmiyordu. Dr. Kalişer'e, Nella'nın cisimleşmiş haliyle temasa geçmek gibi nadide bir fırsat sunulmuştu. Olaylar şöyle gelişti: Bagavar Krişna, Dr. Kalişer'e bir işaret verecek, o da Bayan Kopitski'nin odasına giden karanlık koridordan yürüyecekti. Karanlıkta, Bayan Kopitski'nin çalışma masasının yanında, sözde Nella olan bir görüntü duruyordu. Dr. Kalişer'le Lehçe konuştu, kulağına okşayıcı sözler fısıldadı, ona dostlar ve akrabalardan mesajlar getirdi. Bagavar Krişna, hayalete dokunmaması için Dr. Kalişer'i sık sık uyarıyordu, çünkü böyle bir temas hem kendisine hem de Bayan Kopitski'ye büyük zarar verebilirdi. Bir iki kere ona dokunmaya çalışmış ama hayalet ondan kaçmıştı. Dr. Kalişer bu olaylara hayret etse de, düzmece olduklarını biliyordu. Ne sesi ne de tavırlarıyla bu, Nella değildi. Aldığı mesajlar hiçbir şey kanıtlamıyordu. Daha önce bütün bu isimleri Bayan Kopitski'ye söylemiş ve onun tarafından inceden inceye sorguya çekilmişti. Ama Dr. Kalişer meraktan kurtulamıyordu: Bu hayalet kimdi? Neden bu rolü oynuyordu? Muhtemelen para karşılığı. Ama Lotte Kopitski'nin bir hortlak kiralayabildiği gerçeği, sadece kendini kandırmadığını, başkalarını da enayi yerine koyduğunu gösteriyordu. Dr. Kalişer karanlık koridorda ne zaman yürüse, "Deli, meşuga, komik kadın," diye mırıldanıyordu.

O gece Dr. Kalişer, Bagavar Krişna'nın işaretini sabırsızlıkla bekliyordu. Bu saçmalıklardan sıkılmıştı. Senelerdir prostatından mustaripti ve artık her yarım saatte bir işemesi gerekiyordu. Amerika'da mesleğini icra etmesine izin verilmeyen ama el altından hastalara bakan Varşovalı bir doktor, Dr. Kalişer'i, ameliyatı fazla ertelememesi konusunda uyarmıştı, yoksa bazı komplikasyonlar çıkabilirdi. Ama Kalişer'in ne hastaneye verecek parası ne de gitmeye niyeti vardı. Kendini banyolarla, sıcak su şişeleriyle ve Fransa'dan getirdiği haplarla tedavi etmeye çalışıyordu. Hatta prostat bezine kendi kendine masaj yapmayı bile denemişti. Her seferinde, Bayan Kopitski'nin evine girer girmez tuvalete giderdi ama bu sefer bu işi yapmayı ihmal etmişti. İdrar torbasında bir basınç hissediyordu. Bayan Kopitski'nin yemekte verdiği çiğ sebzeler midesini kaynatmıştı. "Böyle zevkler için çok yaşlıyım," diye mırıldandı. Bagavar Krişna konuşurken, Dr. Kalişer dikkatini ona veremiyordu. "Bu salak da neler zırvalıyor? İyi bir vantrilok bile değil."

Bagavar Krişna her zamanki işaretini verir vermez Dr. Kalişer ayağa kalktı. Bacaklarından hep şikâyeti vardı ama hiç bu geceki kadar titredikleri olmamıştı. "Önce banyoya gideyim," dedi kendi kendine. Karanlıkta banyoya gitmek kolay değildi. Dr. Kalişer, eliyle duvarları tuta tuta, gayet temkinli yürüyordu. Banyoya ulaştığında kapıyı açtı, aynı anda içeriden birisi kapının kulpunu çekmişti. Dr. Kalişer bunun o kız olduğunu fark etti. Öyle sarsılmıştı ki, oraya neden gittiğini unuttu. "Herhalde elbise değiştirmeye gelmiş." Hem kendisi hem de Bayan Kopitski adına utanıyordu. "Buna neden ihtiyaç duydu, bu komediyi kimin için oynuyor?" Gözleri karanlığa alıştı. Kızın silüetini görmüştü. Banyonun sokağa bakan bir penceresi vardı ve üzerine sokak lambasının ışığı vuruyordu. Kız ufak tefek, tıknazca, iri göğüslüydü. Üzerinde iç çamaşırları vardı. Dr. Kalişer hipnotize olmuş gibi orada kalakalmıştı. "Yeter, her şey çok aşikâr!" diye bağırmak istiyordu ama dili uyuşmuştu. Kalbi çarpıyor, kendi nefes alışını duyuyordu.

Bir süre sonra geri geri gitmeye başladı ama karanlıktan sersemlemişti. Bir elbise askısına tosladı, derken başını bir duvara çarptı. Geriye çekildi. Bir şey düşüp kırıldı. Bayan Kopits-

ki'nin öteki dünya heykellerinden biriydi belki de! O anda telefon çalmaya başladı, fazlasıyla yüksek ve ürkütücü bir sesi vardı. Dr. Kalişer titredi. Aniden külotunda bir sıcaklık hissetti. Çocuk gibi altına işemişti.

IV

"Eee, dibe vurdum," diye kendi kendine mırıldandı Dr. Kalişer. "Hurdalığa atılmaya hazırım." Yatak odasına doğru yürüdü. Sadece külotu değil, pantolonu da ıslanmıştı. Bayan Kopitski'nin telefona cevap vermesini bekliyordu; daha önce de pek çok kereler transtan çıkıp hisse senetleri, bonolar, kâr payları üzerine konuşmuştu. Ama telefon çalmaya devam ediyordu. Nerede yanlış yaptığını ancak şimdi anlamıştı – oturma odasının kapısını kapattığı için, yolunu bulmasına yardımcı olan kırmızı ışıktan yoksun kalmıştı. "Eve gidiyorum," dedi kararlı bir sesle. Sokak kapısına yöneldi ama bu labirentimsi dairede yön duygusunu kaybetmişti. Bir kapı kulpunu tutup çevirdi. Boğuk bir çığlık duydu. Tekrar banyoya girmişti. Anlaşılan içeride bir kanca ya da zincir yoktu. Kadını yine korseli görmüştü ama bu sefer yüzünün yarısı ışıktaydı. O anda orta yaşlı olduğunu anladı.

"Özür dilerim," dedi ve dışarı çıktı. Telefon susmuştu, sonra yeniden çalmaya başladı. Dr. Kalişer birden kırmızı bir ışık gördü ve Bayan Kopitski'nin telefonu açmaya gittiğini duydu. Durdu ve yarı seslenir, yarı sorar gibi, "Bayan Kopitski!" dedi.

Bayan Kopitski sıçradı. "Hemen bitti mi?"

"İyi değilim. Eve gitmem lazım."

"İyi değil misiniz? Nereye gitmek istiyorsunuz? Neyiniz var? Kalbiniz mi?"

"Her şey."

"Bir saniye bekleyin."

Bayan Kopitski ona yaklaşıp kolunu tuttu ve onu tekrar oturma odasına götürdü. Telefon çaldı çaldı, sonunda sustu. "Kalbinizde baskı mı hissediyorsunuz?" diye sordu Bayan Kopitski. "Divana yatın, ben doktor çağırayım."

"Yok yok, gerekmez."

"Size masaj yapayım."

"Sidik torbam, prostatımdan rahatsızım."

"Ne? Işığı yakayım."

Dr. Kalişer yakmamasını rica etmek istedi ama kadın çoktan düğmeye basmıştı bile. Işık gözlerini kamaştırdı. Bayan Kopitski ona ve ıslak pantolonuna bakarak öylece durdu. Başını iki yana salladı. Sonra, "İşte tek başına yaşamanın sonuçları," dedi.

"Kendimden utanıyorum."

"Neden utanıyorsun? Hepimiz yaşlanıyoruz. Kimse gençleşmiyor. Banyoya mı girdin?"

Dr. Kalişer cevap vermedi.

"Dur bir dakika, *onun* kıyafetlerini hâlâ atmadım. Günün birinde ihtiyacım olacağını önceden hissetmiştim."

Bayan Kopitski odadan çıktı. Dr. Kalişer mendilini bir sandalyenin üzerine yayarak bir köşesine ilişti. Orada kaskatı, ıslak, bir çocuk gibi suçlu ve çaresiz ama hastalığından gelen bir iç huzuruyla öylece oturdu. Senelerdir doktorlardan, hastanelerden, özellikle de kadınsı çekingenliklerini inkâr ederek hastalara bebek gibi davranan hemşirelerden çok korkuyordu. Artık vücudunun onu uğratacağı son zilletlere hazırdı. "Ya, işim bitti, *kaput*." Hayatının kısa bir özetini yaptı. "Felsefe mi? Ne felsefesi? Erotizm mi? Kimin erotizmi?" Senelerdir sözcüklerle oynamış, sonuçlara varmıştı. Ona olanlar, onda olanlar, Polonya'da, Rusya'da, gezegenlerde, uzak galaksilerde olanlar ne Schopenhauer'in kör iradesine ne de kendisinin, Kalişer'in erotizmine indirgenemezdi. Ne Spinoza'nın maddesi, ne Leibnitz'in monadları, ne Hegel'in diyalektiği, ne de Heckel'in monizmiyle açıklanabilirdi. "Hepsi de Bayan Kopitski gibi kelime hokkabazlığı yapıyor. Yazdığım o ıvır zıvırları bastırmadığım iyi olmuş. Bütün bu iddialı hipotezlerin ne faydası var? Hiçbir şeye yaramıyorlar..." Bayan Kopitski'nin duvardaki resimlerine baktı, parlak ışıkta ilkokul öğrencilerinin eciş bücüş resimlerine benziyorlardı. Sokaktan araba kornaları, çocuk bağrışları, gümbürtüyle geçen banliyö treninin sesi geliyordu. Kapı açıldı ve Bayan Kopitski bir tomar giysiyle içeri girdi: Ceket, pantolon,

gömlek, iç çamaşırı. Elbiseler naftalin ve toz kokuyordu. "Yatak odasına girdin mi?" diye sordu.

"Ne? Hayır."

"Nella cisimleşmedi mi?"

"Hayır, cisimleşmedi."

"Elbiselerini değiştir. Benden utanma."

Elbiseleri divana bırakıp bir akraba şefkatiyle Dr. Kalişer'in üzerine eğildi. "Burada benimle kal. Yarın birini yollayıp eşyalarını aldırırım," dedi.

"Olmaz, akıl işi değil."

"İkinci Caddede seninle tanıştırıldığım andan itibaren bunun olacağını biliyordum."

"Nasıl? Neyse, fark etmez."

"Bana bazı şeyleri önceden haber veriyorlar. Birine baktım mı, başına neler geleceğini biliyorum."

"Ya? Ben ne zaman öbür tarafa gideceğim peki?"

"Daha önünde uzun yıllar var. Burada sana ihtiyaç var. İşini bitirmen lazım."

"Benim işim de ancak senin hayaletlerin kadar eder."

"Hayalet diye bir şey vardır! Bu kadar şüpheci olma. Bizi yukarıdan izlerler, elimizi tutup yönlendirirler, adımlarımızı ayarlarlar. Evrenin Döngüsel Yenilenmesi için zannettiğinden çok daha önemliyiz."

"Peki o zaman neden beni kandırmak için bir kadın tuttun?" diye sormak istedi ona ama sesini çıkarmadı. Bayan Kopitski tekrar dışarı çıktı. Dr. Kalişer, pantolonunu ve külotunu çıkarıp mendiliyle kurulandı. Bir müddet deli bir soytarı gibi altı şişhane üstü kaval öylece durdu. Sonra kefen gibi soğuk, bol külotu giydi. Üzerine çok bol ve uzun gelen çizgili pantolonu da ayağına geçirdi. Paçalarını dizlerine kadar kıvırması gerekmişti. Oflayıp pufluyor, iki dakikada bir durup dinleniyordu. Birden hatırladı! Çocukken, babası Şabat pudinginin ardından kestirmeye başladığında, onun kıyafetlerini de böyle giyerdi: Yaşlı adamın beyaz pantolonunu, saten cüppesini, püsküllü mintanını, kürk şapkasını. Şimdi babası Polonya'nın bir yerlerinde bir avuç küle dönüşmüştü, kendisiyse bir dişçinin küflü elbiselerini giyiyordu. Aynaya gidip kendine baktı, hatta çocuk

gibi dilini çıkarttı. Sonra divana yattı. Telefon tekrar çaldı ama bu sefer Bayan Kopitski telefona cevap verdi, çünkü zil sesi hemen kesildi. Dr. Kalişer gözlerini kapatıp sessizce yattı. Hiçbir beklentisi kalmamıştı. Hatta düşünecek bir şeyi bile yoktu.

Uyuklamaya başladı ve kendini Kırk İkinci Caddede, Halk Kütüphanesinin yanındaki kafeteryada buldu. Bir bezeden parçalar koparıyordu. Bir göçmen ona, Polonya'daki akrabalarına Nazi kıyafetleri giydirerek onları kurtarabileceğini anlatıyordu. Sonra gemiyle Kuzey Kutbuna, oradan Güney Kutbuna, oradan da Pasifik'e götürüleceklerdi. Tierra del Fuego, Honolulu ve Yokohama'da onları karşılayacak aracılar hazırdı... Ne tuhaf, bu kaçakçılığın Zorah Kalişer'in felsefi sistemiyle, eskisiyle değil, erotizmi bellekle harmanlayan yenisiyle büyük alakası vardı. Bütün bu imgeleri bir araya getirirken kendi kendine hayretle sordu: "Cinsellik, bellek ve egonun kurtuluşu arasında nasıl bir ilişki olabilir? Ve bu, sonsuz zamanda nasıl işler? Bu, ahlakçılıktan başka bir şey değil, ahlakçılık. Kendi güçsüzlüğümü ifade etmenin bir yolu. Çoktan ölmüş olan Nella'yı buraya nasıl getirebilirim? Ölümün kendisi cinsel bir bellek kaybı değilse tabii." Uyandı ve Bayan Kopitski'nin, başının altına koymak için getirdiği bir yastıkla üzerine eğildiğini gördü.

"Kendini nasıl hissediyorsun?"

"Nella gitti mi?" diye sordu, kendi dediğine kendi de şaşarak. Hâlâ tam uyanmamış olmalıydı.

Bayan Kopitski geri çekildi. Gıdığı titredi. Kara gözleri anaç bir sitemle doldu.

"Dalga geçiyorsun, öyle mi? Ölüm diye bir şey yoktur, hem de hiç. Sonsuza kadar yaşar, sonsuza kadar severiz. Tek gerçek budur."

Şohet

I

Yoineh Meir'in Kolomir hahamı olması gerekiyordu. Hem babası hem de dedesi Kolomir'de haham koltuğunda oturmuştu. Ama Kuzmir ailesi taraftarları güçlü bir muhalefette bulundular; bu sefer Triskli bir Hasid'in kasabanın hahamı olmasına izin vermeyeceklerdi. Kaymakama rüşvet verdiler, valiye de dilekçe gönderdiler. Uzun bir mücadeleden sonra Kuzmir Hasidimi nihayet muratlarına erdi ve kendi hahamlarını tayin ettirdi. Yoineh Meir'i beş parasız bırakmamak için de onu kasabanın şoheti tayin ettiler.

Yoineh Meir bunu duyunca rengi her zamankinden fazla soldu. Kasaplığın kendisine uygun olmadığını söyleyerek karşı çıktı. Yufka yürekliydi; kan görmeye dayanamazdı. Ama herkes onu ikna etmek için ağız birliği etti – cemiyetin önde gelenleri, Trisk sinagogu üyeleri, kayınpederi Rabi Getz Frampoler ve karısı Reitze Doşe. Yeni haham Rabi Şolem Levi Halberstam da onu bu vazifeyi kabul etmeye zorladı. Sondz hahamının torunu olan Rabi Şolem Levi, başka birinin geçim kaynağını elinden alma günahını işlemekten huzursuzdu; genç adamın ekmeksiz kalmasını istemiyordu. Trisk hahamı Rabi Yakov Leibele, Yoineh Meir'e, insanın, bütün merhametin kaynağı yüce Tanrıdan daha merhametli olamayacağını bildiren bir mektup yazdı. Bir hayvanı temiz bir bıçakla ve dini usullerle kesmek, içindeki ruhu özgürlüğüne kavuşturmaktı. Zira azizlerin ruhlarının, bir

kabahatlerinin cezasını çekmek için genelde kargaların, kümes hayvanları ve balıkların bedenlerine göç ettiği bilinen bir şeydi.

Hahamın mektubundan sonra Yoineh Meir yelkenleri suya indirdi. Belli ki kaderi böyleydi. *Öküzün Huyu, Şulhan Aruh* ve Tefsirleri okuyarak hayvan kesme kurallarını öğrenmeye koyuldu. *Öküzün Huyu*'nun ilk paragrafında bir kasabın Tanrıdan korkması gerektiği yazılıydı, bunun üzerine Yoineh Meir kendini her zamankinden fazla Şeriata vakfetti.

Yoineh Meir –ufak tefek, zayıf, solgun yüzlü, çenesinin ucunda seyrek sarı sakallı, karga burunlu, çökük ağızlı, birbirine fazlaca yakın, sarı, ürkek gözlü bir adamdı– dindarlığıyla nam salmıştı. Dua ederken üç çift muska takardı: Raşi'nin, Haham Tam'ın ve Haham Şerira Gaon'un muskaları. Kayınpederinin evinde bakılma süresi dolduğunda, oruç tutmaya ve gece yarısı ayinleri için uyanmaya başlamıştı.

Karısı Reitze Doşe, Yoineh Meir'in bu dünyaya göre olmadığını çoktan kederle anlamıştı. Kendisiyle tek kelime bile konuşmadığı, temiz günlerinde bile onunla hiç ilgilenmediği için annesine dert yanmıştı. Sadece ayda bir kere, mikveye gittiği gecelerde geliyordu yanına. Kendi kızlarının isimlerini bile hatırlamadığını söylemişti.

Yoineh Meir, şohet olmayı kabul ettikten sonra kendine karşı daha da insafsızlaştı. Yemeyi iyice azalttı. Konuşmayı hemen hemen tümüyle kesti. Kapıya bir dilenci gelecek olsa hemen onu karşılıyor, son kuruşuna kadar adama veriyordu. Aslında kasap olmak Yoineh Meir'i melankoliye sevk etmişti ama hahamın iradesine karşı çıkmaya cesaret edemiyordu. Olacağı varmış, diyordu kendi kendine; başkasına eziyet etmek ve eziyet çekmek kaderiydi. Yoineh Meir'in ne kadar eza çektiğini ancak Tanrı bilirdi.

Yoineh Meir ilk tavuğun gırtlağını kestiğinde bayılacağından ya da elinin titreyeceğinden korkuyordu. Aynı zamanda içten içe bir hata yapacağını umuyordu. Böylece hahamın buyruğundan muaf kalacaktı. Ancak her şey kuralına uygun vuku buldu.

Yoineh Meir gün boyu defalarca hahamın sözlerini kendi kendine tekrarlıyordu: "İnsan, bütün merhametin kaynağı yüce

Tanrıdan daha merhametli olamaz." Tora şöyle der: "Hayvanlarınızı size buyurduğum gibi öldüreceksiniz." Sina Dağında Musa'ya hayvan kesmek ve içini açıp hastalıklı yerleri bulmak öğretilmişti. Bu, muammalar muammasıydı – yaşam, ölüm, insan, hayvan. Kesilmeyenler, çoğunlukla haftalar hatta aylar süren hastalıklardan ölüyorlardı. Ormanda hayvanlar birbirlerini yiyorlardı. Denizlerde balıklar birbirini yutuyorlardı. Kolomir düşkünlerevi yataklaklar ve felçlilerle doluydu, altlarını kirlete kirlete orada yıllarca yatıyorlardı. Hiç kimse bu dünyanın acılarından kaçamazdı.

Yine de Yoineh Meir teselli bulamıyordu. Gırtlağı kesilen hayvanın her kımıltısına Yoineh Meir'in içorganlarının bir kımıltısı karşılık veriyordu. Küçük büyük, her hayvanı öldürmek ona kendi gırtlağını kesiyormuş gibi acı veriyordu. Ona verilebilecek cezaların en büyüğü hayvan kesmekti.

Yoineh Meir, şohet olalı topu topu üç ay geçmişti ama bu süre ona çok uzun geliyordu. Kan ve lenfe batmış gibi hissediyordu kendini. Kulaklarında tavuklarla horozların ötüşleri, kazların vaklamaları, öküzlerin mölemeleri, kuzularla keçilerin melemeleri çınlıyordu; kanatlar çırpınıyor, toynaklar yeri dövüyordu. Bedenler bir sebep ya da bahane kabul etmiyordu – hepsi kendine göre direniyor, kaçmaya çalışıyor, adeta son nefesine kadar Yaradanla kavga ediyordu.

Yoineh Meir'in zihni de sorularla doluydu. Doğrusu Tanrı bu dünyayı yaratırken ışığını esirgemişti; acı olmadan özgür irade olamıyordu. Ama hayvanlara özgür irade bahşedilmediğine göre, neden acı çekiyorlardı? Yoineh Meir, kasapların inekleri daha son nefesini vermeden baltalarla doğramasını, derilerini yüzmesini titreyerek izliyordu. Kadınlar, tavukların tüylerini daha ölmeden yolmaya başlıyordu.

Her ineğin dalağıyla işkembesinin şohete verilmesi âdettendi. Yoineh Meir'in evi etle dolup taşıyordu. Reitze Doşe koca koca tencerelerde çorbalar kaynatıyordu. Büyük mutfakta daimi bir yemek pişirme, et kızartma, tencere karıştırma, köpüğünü alma faaliyeti vardı. Reitze Doşe tekrar hamile kalmıştı, karnı sivriydi. Bu iriyarı kadının, kendi gibi cüsseli beş kızı vardı.

Kız kardeşleri de çocuklarını alıp geliyordu. Reitze Doşe'nin annesi her gün kendi pişirdiği börek çörekleri getiriyordu. Kadınların seslerini duyurmamaları gerekir ama Reitze Doşe'nin hizmetçisi, sakanın kızı, şarkılar söylüyor, yalınayak dolaşıyor, saçlarını çözüyor ve öyle yüksek sesle kahkaha atıyordu ki, her odada sesi çınlıyordu.

Yoineh Meir maddi dünyadan kaçmak istiyordu ama maddi dünya onu takip ediyordu. Mezbahanın kokusu burnundan gitmiyordu. Tora okuyup kendini unutmak istemişti ama Tora da dünyevi meselelerle doluydu. Kırk yaşına gelene kadar kimsenin Kabala'nın gizemlerine dalmaması gerektiğini bildiği halde Kabala'ya merak sardı. *Hasidim Risalesi, Meyve Bahçesi, Hilkat Kitabı* ve *Hayat Ağacı*'nı okumaktan kendini alamıyordu. Göğün yüksek katlarında ölüm, kasaplık, işkembe ve bağırsak, kalp ve ciğer, zar ve pislik yoktu.

Bir gece Yoineh Meir pencereye gidip gökyüzüne baktı. Ayın çevresini bir ışıltı sarmıştı. Yıldızların her biri kendi semavi sırrıyla kırpışıyordu. Amellerin Dünyasının üzerinde bir yerlerde, takımyıldızların yukarısında Melekler, Seraplar, Kutsal Daireler ve Kutsal Hayvanlar vardı. Cennette Tora'nın sırları ruhlara açıklanıyordu. Her kutsal zaddik* üç yüz on dünya miras almıştı ve İlahi Varlık için taçlar yapıyordu. Kutsal Tahta doğru yaklaştıkça ışık parlıyor, saflaşıyor, musibet varlıklar azalıyordu.

Yoineh Meir, insanın ölümü arzulamaması gerektiğini biliyordu ama içten içe kendi sonunu iple çekiyordu. Bedenle ilgili her şeye karşı bir tiksintiye kapılmıştı. Başka erkeklerle birlikte mikveye bile gidemiyordu. Her derinin altında kan görüyordu. Her boyun Yoineh Meir'e bıçağı hatırlatıyordu. İnsanların da hayvanlar gibi döşleri, damarları, bağırsakları, butları vardı. Bu sapasağlam evsahipleri tek bir bıçak darbesiyle öküzler gibi devriliverirdi. Talmud'un dediği gibi, yanmak için yaratılmış her şeyi yanmış bil. İnsanın sonu çürüme, kurtlar ve pis bir kokuysa, o zaman insan baştan itibaren pis bir et parçasından başka bir şey değildir.

Yoineh Meir, eski bilgelerin bedeni neden kafese benzettik-

* Zaddik: Özellikle dini eğitim almış bilge. (Ed. n.)

lerini artık daha iyi anlıyordu – salıverileceği günü özlemle bekleyen ruhun tutsak edildiği bir kafes. Talmud'daki "Çok güzel; bu, ölüm" sözlerinin anlamını daha yeni kavramıştı. Yine de insanın bu hapisten kaçması yasaklanmıştı. Zincirleri çözmesi ve kapıyı açması için gardiyanı beklemesi gerekiyordu.

Yoineh Meir yatağına döndü. Hayatı boyunca kuştüyü yatakta, kuştüyü yorganla yatmış, başının altına yastık koymuştu; birdenbire kümes hayvanlarından yolunmuş tüylerin üzerinde yattığını fark etti. Yoineh Meir'in yanındaki diğer yatakta Reitze Doşe horluyordu. Ara sıra burun deliklerinden bir ıslık sesi çıkıyor, dudakları açılıp kapanıyordu. Yoineh Meir'in kızları durmadan oturağa gidiyor, çıplak ayakları zeminde pıtırdıyordu. Birlikte yatarlar, bazen gece yarısına kadar fısıldaşıp kıkırdarlardı.

Yoineh Meir, Tora okuyacak erkek evlatlar istemişti ama Reitze Doşe art arda kız doğurmuştu. Küçüklüklerinde Yoineh Meir ara sıra yanaklarından makas alırdı. Ne zaman bir sünnete gitse, onlara bir parça kek getirirdi. Bazen ufaklıklardan birini başından öptüğü bile olurdu. Ama artık büyümüşlerdi. Annelerine çekmişlerdi. Hepsi enine gitmişti. Reitze Doşe, çok yediklerinden ve şişmanladıklarından şikâyet ediyordu. Tencerelerden küçük lokmalar araklıyorlardı. En büyükleri Başe'yi isteyen birisi çıkmıştı bile. Kâh birbirleriyle kavga ediyor, birbirlerine hakaretler yağdırıyor, kâh birbirlerinin saçlarını tarayıp örüyorlardı. Sürekli elbiselerden, ayakkabılardan, çoraplardan, ceketlerden, iç çamaşırlardan konuşuyorlardı. Bir ağlıyor bir gülüyorlardı. Bit ayıklıyorlar, kavga ediyorlar, yıkanıp birbirlerini öpüyorlardı.

Yoineh Meir onları azarlamaya kalktığında, Reitze Doşe çıkışıyordu: "Sen karışma! Çocukları rahat bırak!" Ya da onu azarlıyordu: "Kızlarının yalınayak başı kabak gezmemesi için bir şeyler yapsan daha iyi olur!"

Neden bu kadar çok şeye ihtiyaçları vardı? Bedeni bu kadar giydirmek, bu kadar süslemek neden gerekli, diye kendi kendine soruyordu Yoineh Meir.

Kasap olmadan önce eve nadiren gider, orada ne olup bittiğini pek bilmezdi. Ama artık evde oturmaya başlamıştı ve neler

yaptıklarını görüyordu. Kızlar böğürtlen ve mantar toplamak için evden kaçıyor, ayaktakımının kızlarıyla arkadaşlık ediyorlardı. Eve sepet sepet kuru dal taşıyorlardı. Reitze Doşe reçel yapıyordu. Ölçü almak için terziler geliyordu. Kunduracılar kadınların ayaklarının kalıbını alıyordu. Reitze Doşe'yle annesi, Başe'nin çeyizini tartışıyordu. Yoineh Meir ipek elbise, kadife elbise, çeşit çeşit etekler, pelerinler, kürk mantolar yapılacağını işitiyordu.

Şimdi uyanık yatarken bu sözler kulaklarında yankılanıyordu. Kendisi para kazanmaya başladığı için lüks içinde yaşıyorlardı. Reitze Doşe'nin rahminde yeni bir bebek büyüyordu ama Yoineh Meir onun da kız olacağından emindi. "İnsan Tanrı ne verirse kabul etmeli," diye uyardı kendini.

Örtünmüştü ama bu sefer de sıcak basmıştı. Başının altındaki yastık, tüyler arasında taş varmış gibi tuhaf bir biçimde sertleşmişti. Yoineh Meir'in kendisi de bir bedendi: Ayaklar, karın, göğüs, dirsekler. İçorganları buruluyordu. Ağzı kurumuştu.

Yoineh Meir doğruldu. "Yüce Tanrım, nefes alamıyorum!"

II

Elul nedamet ayıdır. Eskiden Elul ilahi bir dinginlik hissi getirirdi. Yoineh Meir, ormanlardan ve hasadı yapılmış tarlalardan gelen serin rüzgârı severdi. Soluk mavi gökyüzüne uzun uzun bakar, seyrek bulutlar ona Çardaklar Bayramında ağaçkavunlarının sarıldığı keten liflerini hatırlatırdı. Havada tüylü tohumlar uçuşurdu. Ağaçların yaprakları safran sarısı kesilirdi. Kuşların cıvıltısında, insanın ruhuyla hesaplaştığı Keder Günlerinin hüznünü duyardı.

Ama bir şohet için Elul'un başka bir anlamı vardır. Yeni Yıl için pek çok hayvan kesilir. Kefaret Gününden önce herkes kümes hayvanı kurban eder. Her avluda horozlar ötüyor, tavuklar gıdaklıyor, hepsinin de öldürülmesi gerekiyordu. Onu Çardaklar Bayramı, Söğüt Dalları Günü, Azeret Bayramı, Şeriatı Kutlama Günü, Tekvin Şabatı takip etti. Her bayram kendi kurbanla-

rını da beraberinde getiriyordu. Şimdi canlı olan milyonlarca kümes hayvanı ve sığır ölmeye mahkûmdu.

Yoineh Meir artık geceleri uyumuyordu. Biraz kestirecek olsa, hemen kâbus görmeye başlıyordu. İnekler; sakalları, favorileri, boynuzlarının üzerinde takkeleriyle insan şekline bürünüyordu. Yoineh Meir tam bir buzağıyı kesmek üzereyken, hayvan genç bir kıza dönüşüyordu. Boyun damarı atıyor, kurtarılmak için yalvarıyordu. Dershaneye kaçıyor, kanları avluya saçılıyordu. Yoineh Meir rüyasında koyun yerine Reitze Doşe'yi kestiğini bile görmüştü.

Kâbuslarından birinde, kesilmiş bir keçiden insan sesi çıktığını duydu. Gırtlağı kesilmiş keçi, Yoineh Meir'i boynuzlamaya çalışarak üzerine atılıyor, ona İbranice ve Aramice küfür ediyor, ağzı köpürerek üzerine tükürüyordu. Yoineh Meir kan ter içinde uyandı. Bir horoz, çan gibi öttü. Diğerleri teganniciye cevap veren cemaat gibi ona cevap verdiler. Hayvanlar ona soru soruyor, karşı çıkıyor, üzerlerindeki talihsizliğe koro halinde dertleniyor gibi geldi Yoineh Meir'e.

Yoineh Meir'in yatacak hali kalmamıştı. Doğruldu, iki eliyle favorilerini tutup ileri geri sallanmaya başladı.

Reitze Doşe uyandı. "Neyin var?"

"Yok bir şeyim."

"Neden sallanıyorsun?"

"Beni rahat bırak."

"Beni korkutuyorsun!"

Bir müddet sonra Reitze Doşe tekrar horlamaya başladı. Yoineh Meir yataktan kalktı, ellerini yıkayıp giyindi. Alnına kül sürüp gece yarısı duası okumak niyetindeydi ama dudakları kutsal kelimeleri söylemeyi reddetti. Burada, Kolomir'de bir katliam sürüp gitmekteyken; kendisi, Yoineh Meir de adeta bir Titus, Nebukadnezzar olmuşken Tapınağın yıkılışına nasıl üzülebilirdi!

Evdeki hava boğucuydu. Ter, yağ, kirli çamaşır, sidik kokuyordu. Kızlarından birisi uykusunda konuşuyor, diğeri inliyordu. Yataklar gıcırdıyordu. Dolaplardan bir hışırtı geldi. Sobanın altındaki kümeste Reitze Doşe'nin Kefaret Günü için ayırdığı kurbanlık kümes hayvanları vardı. Yoineh Meir bir farenin tı-

kırtısını, bir cırcırböceğinin ötüşünü duydu. Tavanı ve yeri kemiren kurtların bile sesini duyar gibi oluyordu. İnsanın etrafında sayısız hayvan, her birinin kendi mizacı, Yaradandan kendi talepleri vardı.

Yoineh Meir avluya çıktı. Orada her şey serin ve tazeydi. Çiy yağmıştı. Gökyüzünde gece yarısı yıldızları kırpışıyordu. Yoineh Meir derin bir nefes çekti. Islak çimlerin, yapraklar ve çalıların arasında yürüdü. Çoraplarının terlikleri üzerinde kalan kısmı ıslanmıştı. Bir ağacın yanına gelince durdu. Dallarda kuş yuvaları vardı. Uyanan kuş yavrularının tıpırtılarını duydu. Tepenin arkasındaki bataklıkta kurbağalar vıraklıyordu. "Bu kurbağalar gece bile uyumaz mı?" diye sordu kendine. "Sesleri insan gibi."

Yoineh Meir kasaplığa başladığından beri canlı mahlukları düşünmek onda bir saplantı halini almıştı. Kafasına bir sürü soru takılıyordu. Sinekler nereden gelmişti? Annelerinin rahminden mi doğuyor, yumurtadan mı çıkıyorlardı? Bütün sinekler kışın ölüyorsa, yenileri yazın nereden geliyordu? Sinagog çatısının altında yuva kuran baykuş, hava don yaptığında ne yapıyordu? Orada mı kalıyordu? Daha sıcak ülkelere mi uçuyordu? Buz gibi havalarda insan yorganın altında bile üşürken herhangi bir hayvanın hayatta kalması nasıl mümkün oluyordu?

Yoineh Meir'in içinde bütün sürüngenlere, sineklere ve arılara karşı aşina olmadığı bir sevgi kabardı. Hatta farelere bile – fare olmak onların suçu muydu? Bir farenin suçu neydi? Bir ekmek kırıntısıyla bir parça peynirden başka bir şey istemezdi. Madem öyle, kedi ona neden düşmandı?

Yoineh Meir karanlıkta ileri geri sallanıyordu. Haham haklı olabilirdi. İnsan, kâinatın Efendisinden daha merhametli olamazdı, olmaması gerekirdi. Yine de kendisi hayvanlara acımaktan hasta olmuştu. İnsan başkalarının hayatına son verirken, önümüzdeki yıla sağ çıkmak için ya da cennete kabul edilmek için nasıl dua ederdi?

Yoineh Meir, hayvanlara haksızlık yapıldığı müddetçe Mesih'in de dünyayı kurtaramayacağını düşündü. Esasen her şey o gün geldiğinde dirilecekti: Her buzağı, balık, tatarcık, kele-

bek. Yerde sürünen solucanda bile ilahi ışık parlıyordu. Bir canlıyı öldürdüğünde, Tanrıyı öldürmüş oluyordun...

"Şu halime bak, aklımı kaçırıyorum!" diye mırıldandı Yoineh Meir.

Yeni Yıldan bir hafta önce tam bir hayvan kesme telaşesi vardı. Yoineh Meir bir çukurun yanında durmuş, tavukları, horozları, kazları, ördekleri kesiyordu. Kadınlar itişiyor, dalaşıyor, şohetin yanına ilk kendileri gitmek istiyordu. Birbirlerine şakalar yapan, gülenler de vardı. Tüyler uçuşuyordu; avlu gaklamalar, vaklamalar, horoz çığlıklarıyla doluydu. Ara sıra bir hayvan insan gibi haykırıyordu.

Yoineh Meir büyük ıstırap içindeydi. O güne kadar kasaplığa alışacağı umudunu içinde taşımıştı. Ama artık bu işi yüz yıl bile yapsa acısının dinmeyeceğini biliyordu. Dizleri titriyordu. Karnı kasılmıştı. Ağzına acı bir su dolmuştu. Reitze Doşe'yle kız kardeşleri de avludaydı; kadınlarla konuşuyor, onlara mutlu bir yıl diliyor, ertesi yıl yeniden görüşme umudunu dindarca dile getiriyorlardı.

Yoineh Meir artık Şeriata göre hayvan kesmediği korkusuna kapıldı. Bir an gözleri karardı; sonra her şey sarı yeşil kesildi. Kör olmadığından emin olmak için bıçağı sürekli işaretparmağının tırnağına değdirerek bakıyordu. On beş dakikada bir işemeye gidiyordu. Sivrisinekler onu ısırıp duruyordu. Dallara tünemiş kargalar ona bağırıyordu.

Güneş batana, çukur kanla dolana kadar orada kaldı.

Akşam duasından sonra Reitze Doşe, Yoineh Meir'e karabuğday çorbası ve güveçte et çıkardı. Ama sabahtan beri ağzına bir lokma koymamış olmasına rağmen hiçbir şey yiyemiyordu. Boğazı daralmış gibiydi, gırtlağında bir yumru vardı, ilk lokmasını bile zar zor yuttu. Haham İzak Luria'nın Şeması'nı* okudu, itirafta bulundu ve ölümcül hastalığa yakalanmış bir adam gibi göğsünü dövdü.

Yoineh Meir geceleyin uyuyamayacağını düşünüyordu ama son şükran duasını edip başını yastığa koyar koymaz gözleri kapandı. Rüyasında bir ineğin karnını açmış, hastalıklı kı-

* Şema: İbadet sırasında okunan belli başlı dualardan biri. Yahudi dininin ana ilkesi olan Tek Tanrıya İnanışın ifadesi. (Ed. n.)

sımları var mı diye bakıyordu, ciğerlerini sökmüş, şişirmeye başlamıştı. Bu ne anlama geliyordu? Zira bu genelde yardımcılarının yaptığı bir şeydi. Ciğerler büyüdükçe büyüyordu; bütün masanın üzerini kaplamış, tavana doğru kabarmaya başlamışlardı. Yoineh Meir üflemeyi bıraktı ama ciğer kendiliğinden şişmeye devam ediyordu. "Hırsız" denilen küçük lob, kaçmak ister gibi titreyip çırpınıyordu. Aniden nefes borusundan bir ıslık, öksürük ve homurtulu bir inilti koptu. Bir dibbuk* konuşmaya, şarkı söylemeye, şiirler ve Talmud'dan, Zohar'dan bölümler okumaya başladı. Ciğerler yükselip kanat gibi inip kalkarak uçtular. Yoineh Meir kaçmak istiyordu ama kapıyı kırmızı gözlü, sivri boynuzlu kara bir boğa tutmuştu. Boğa hırıltıyla soluyor, ağzını açıp uzun dişlerini gösteriyordu.

Yoineh Meir titreyerek uyandı. Kan ter içinde kalmıştı. Kafası sanki şişmişti, kumla doluydu. Ayakları ot döşeğin üzerinde kütük gibi hareketsizdi. Epeyce gayretle doğruldu. Sabahlığını giyip dışarı çıktı. Gece ağır ve nüfuz edilmezdi, güneş doğmadan önceki saatin koyu karanlığı hâkimdi. Arada bir görünmeyen birinin iç çekişleri gibi bir esinti geliyordu.

Yoineh Meir'in sırtı, sanki biri yukarıdan aşağıya kuştüyüyle gıdıklamış gibi ürperdi. İçinde bir şey hem ağlıyor hem alay ediyordu. "Haham öyle dediyse ne olmuş yani?" dedi kendi kendine. "Yüce Tanrı buyurmuş olsa bile ne fark eder? Öteki dünyada ödül almasam da olur! Cennet, Levitan, Vahşi Öküz istemiyorum! Beni iğneli yataklara yatırsınlar. Sling Çukuruna atsınlar. Senin lütuflarını istemiyorum Tanrım! Artık hükmünden de korkmuyorum! İsrail'e ihanet ettim, bile isteye günahkâr oldum!" diye bağırdı Yoineh Meir. "Yüce Tanrıdan daha merhametliyim – daha, daha! O zalim, savaşçı, intikamcı bir Tanrı. Ona hizmet etmeyeceğim. Burası kaderine terk edilmiş bir dünya!" Yoineh Meir gülüyordu ama yanaklarından iri gözyaşları dökülüyordu.

Yoineh Meir bıçaklarını, biley taşını ve sünnet bıçağını tuttuğu kilere gitti. Hepsini toparlayıp helanın çukuruna attı. Günah işlediğini, kutsal aletlere hakaret ettiğini, delirdiğini biliyordu ama artık akıllı olmak istemiyordu.

* Dibbuk: Canlı bir kişinin bedenine kötü bir ruhun ya da ölmüş bir kişinin ruhunun girmesi. (Ed. n.)

Dışarı çıktı ve nehre, köprüye, ormana doğru yürümeye başladı. Dua şalıyla muskalarını almamış mıydı? Onlara ihtiyacı yoktu! Parşömen, inek derisinden yapılıyordu. Muska kılıfları dana derisiydi. Tora bile hayvan derisinden yapılmıştı. "Göklerdeki Babamız, sen bir kasapsın!" diye bir ses haykırıyordu Yoineh Meir'in içinde. "Sen kasapsın ve Ölüm Meleğisin! Bütün dünya mezbaha!"

Yoineh Meir'in terliklerinden biri ayağından çıktı ama o bir ayağında terlik, diğerinde çorapla yürümeye devam etti. Bağırıp çağırıyor, şarkı söylüyordu. Aklımı kaçırıyorum, diye düşündü. Ama bu bile deliliğin bir işaretidir...

Beynine bir kapı açmıştı ve içeri delilik doluyor, her şeyin üzerini kaplıyordu. Yoineh Meir anbean daha da isyankâr kesiliyordu. Takkesini attı, dua püsküllerini yoldu, yeleğinden parçalar kopardı. Bir güç onu ele geçirmişti: Bütün yüklerini atmışların umursamazlığı.

Köpekler havlayarak peşinden koşuyor, ama o, köpekleri sindiriyordu. Kapıları açıyordu. Erkekler takkelerine yapışmış tüylerle yalınayak dışarı koşuyordu. Kadınlar gecelikleri ve boneleriyle dışarı fırlıyordu. Hepsi onu durdurmak için bağırıyor ama Yoineh Meir hepsini atlatıyordu.

Gökyüzü kan kırmızı kesildi ve yuvarlak bir kafa, doğum yapan bir kadının rahminden çıkar gibi kanlı denizden çıktı.

Birileri kasaplara gidip Yoineh Meir'in aklını kaçırdığını haber vermişti. Ellerinde sopalar ve iplerle geldiler ama Yoineh Meir çoktan köprüyü geçmiş, hasadı yapılmış tarlalara doğru koşmaya başlamıştı. Bir yandan koşuyor, bir yandan kusuyordu. Düşüp kalkıyor, anızlardan sağı solu çiziliyordu. Geceleyin atları otlatmaya çıkaran çobanlar onunla dalga geçip üzerine at pisliği attılar. İnekler otlakta peşinden koştular. Çanlar yangın çıkmış gibi çaldı.

Yoineh Meir bağrışlar, çığlıklar, koşan ayakların patırtılarını duyuyordu. Arazi aşağıya meyletti, Yoineh Meir bayır aşağı yuvarlandı. Ormana geldi, yosunların, kayaların, derelerin üzerinden atlıyordu. Yoineh Meir gerçeği biliyordu: Bu karşısındaki nehir değildi; lanetli bir bataklıktı. Güneşten kan sızıyor, ağaç gövdelerini lekeliyordu. Dallardan bağırsaklar, ciğerler,

böbrekler sarkıyordu. Hayvanlar arka ayakları üzerine kalkıp ona safra ve salya püskürtüyorlardı. Yoineh Meir kaçamıyordu. Her kesik, her yara, her kesilmiş boyun, her yolunmuş tüy için intikam almaya hazır kümes hayvanları ve inekler etrafını sarmıştı. Kanayan gırtlaklarıyla, "Herkes öldürebilir, her cinayet mubahtır," diye şarkı söylüyorlardı.

Yoineh Meir'in çığlığı bütün ormanda farklı farklı seslerde yankılandı. Yumruğunu göğe kaldırdı: "Şeytan! Katil! Sen her şeyi yalayıp yutarsın!"

Kasaplar iki gün onu aradılar ama bulamadılar. Sonra su değirmeninin sahibi Zeinvel, Yoineh Meir'in cesedinin nehirde, bendin yakınında bulunduğunu haber verdi. Boğulmuştu.

Defin Cemiyeti üyeleri hemen cesedi almaya gittiler. Yoineh Meir'in delirmiş gibi davrandığına şahitlik eden pek çok kişi vardı, haham da bunun bir intihar olmadığı hükmüne vardı. Ölünün vücudu temizlendi ve babasıyla dedesinin mezarları yanına gömüldü. Son konuşmayı bizzat haham yaptı.

Bayram mevsiminde Kolomir'in etsiz kalacağı endişesiyle cemiyet yeni bir kasap gönderilmesi için hemen iki ulak yolladı.

Ölü Kemancı

I

Kutsal Haç Dağları yakınında, Radom'la Kielce arasındaki Şidlovtse kasabasında Rabi Şeftel Vengrover adında bir adam yaşardı. Bu Rabi Şeftel, sözde zahire tüccarıydı ama bütün alışverişi karısı Zise Feige yapardı. Toprak ağalarıyla köylülerden buğday, mısır, arpa ve karabuğday alır, Varşova'ya gönderirdi. Tahılın bir kısmını da değirmende çektirir, çıkan unu dükkânlarla fırınlara satardı. Zise Feige'nin bir tahıl ambarı, erkek eli gereken yerlerde işlerin ucundan tutan bir de yardımcısı vardı, adı Zalkind'di; çuvalları taşır, atlara bakar, Zise Feige bir panayıra ya da bir toprak ağasına gittiğinde arabayı sürerdi.

Rabi Şeftel, en değerli meşgalenin Tora olduğu kanaatindeydi. Şafak vakti kalkar, dershaneye girip Gemara, Haşiyeler, Tefsirler, Midraş ve Zohar'a dalardı. Akşamları Mişna Cemiyetiyle birlikte Mişna'dan bir kısma okurdu. Rabi Şeftel, kendini cemiyet işlerine de adamıştı ve faal bir Radzimin Hasidi'ydi.

Rabi Şeftel neredeyse cüce kadar kısaydı ama Şidlovtse ve havalisindeki en uzun sakala sahipti. Sakalı dizlerine kadar inerdi, içinde hemen hemen her renk vardı: Kızıl, sarı, hatta saman rengi. Teşa-Beav'da kasabanın haylazları herkesin üzerine pıtraklar attığında, Rabi Şeftel'in sakalı pıtrak dolardı. Zise Feige bunları hemen ayıklamaya çalışırdı ama Rabi Şeftel ona izin vermezdi, çünkü karısı o sırada sakalının da bir kısmını yolardı, oysa bir erkeğin sakalı Yahudiliğinin nişanesiydi ve Tanrı

suretinde yaratıldığını hatırlatan bir şeydi. Pıtraklar kendiliklerinden düşene kadar sakalında kalırdı. Rabi Şeftel favorilerini kıvırmazdı, bunun hoppa bir âdet olduğunu düşünürdü. Saçları omuzlarına kadar inerdi. Burnunun üzerinde bir tutam kıl vardı. Çalışırken uzun bir pipo içerdi.

Rabi Şeftel sinagogda, dua şalı ve muskalarıyla kürsüye çıktığında eski zaman adamları gibi görünürdü. Yüksek alınlıydı ve gür kaşları altındaki gözlerinde bir âlimin zeki bakışıyla, Tanrı korkusu olan bir adamın tevazuu birbirine karışırdı. Rabi Şeftel kendine çeşitli cezalar uygulardı. Sağlırken görmediği sütü içmezdi. Sadece Şabat ve bayramlarda et yerdi, o da kasap bıçağını önceden tetkik etmiş olma şartıyla. Pesah arifesinde, ayaklarıyla eve mayalı hamurdan yapılmış ekmek kırıntıları getirmesin diye kediye çorap giydirdiği söylenirdi. Her gece sadakatle gece yarısı dualarını okurdu. Zahire işini dedesiyle babasından miras almasına rağmen, çavdarla buğdayı birbirinden ayıramadığı söylenirdi.

Zise Feige kocasından bir kafa boyu uzundu, gençliğinde de güzelliğiyle tanınırdı. Ona tahıl satan toprak ağaları onu iltifatlara boğarlardı ama iyi bir Yahudi kadın boş lafa kulak asmaz. Zise Feige kocasını sever, Tanrıya hizmet etmesine yardımcı olmaktan şeref duyardı.

Dokuz çocuk doğurmuş ama sadece üçü sağ kalmıştı: Evli olan oğlu Yedidiah, Vlodova'da kayınpederinin evinde oturuyordu; daha ilkokula giden bir de küçük oğlu vardı, Tsadok Meyer; yetişkin kızının adı da Liebe Yentl'dı. Liebe Yentl nişanlanmış, evlilik hazırlıklarına başlamıştı ama nişanlısı Ozer üşütüp hastalanmış ve ölmüştü. Bu Ozer bir âlim ve deha olarak nam salmıştı. Babası Opola cemiyetinin başkanıydı. Liebe Yentl, Ozer'i sadece nişan kâğıtlarını imzalarken gördüğü halde, kötü haberi aldığında acıyla ağlamıştı. Neredeyse bu haberi alır almaz da evlenme teklifleri yağmaya başlamıştı, çünkü on yedi yaşında, çoktan evlilik çağı gelmiş bir kızdı ama Zise Feige bu talihsizliği atlatana kadar biraz beklemesinin daha iyi olacağına karar verdi.

Liebe Yentl'ın nişanlısı Ozer, bu dünyadan tam Pesah'tan sonra ayrılmıştı. Şimdi Heşvan ayı gelmişti bile. Sukot'un ar-

dından hep yağmur ve kar gelirdi ama bu sene sonbahar ılıktı. Güneş parlıyordu. Gökyüzü, Şavuot'tan sonra olduğu gibi pırıl pırıldı. Köylüler, kış mahsulünün tarlalarda yeşermeye başladığından şikâyetçiydi, böyle giderse ürün kaybedilecekti. Sıcak havanın salgın hastalıklara yol açacağından korkuluyordu. Bu arada tahıl fiyatları teneke başı üç groşen artmıştı, bu da Zise Feige'nin kârını artırmıştı. Karı koca arasında âdet olduğu üzere, Zise Feige her Şabat akşamı haftalık kazancın hesabını verirdi, kocası da hemen bunun bir kısmını ayırırdı – dershane için, dua evi için, kutsal kitapların tamiri için, düşkünlerevinde kalanlar için ve dilenciler için. Hayır işlerine her zaman ihtiyaç vardı.

Zise Feige'nin Dunya adında bir hizmetçisi olduğu, kendisi de ev idaresinden iyi anladığı için, Liebe Yentl ev işleriyle pek ilgilenmezdi. Kendi odasında oturup hikâye kitapları okurdu. Harf kitabından harfler kopya ederdi. Bütün hikâye kitaplarını bitirdikten sonra gizliden gizliye babasının kütüphanesinden kitaplar almaya merak sarmıştı. Eli dikiş ve nakışa da yatkındı. Güzel giysileri severdi. Liebe Yentl güzelliğini annesinden almıştı ama kızıl saçları baba tarafındandı. Babasının sakalı gibi onun saçları da olağanüstü uzundu – beline kadar iniyordu. Ozer meselesinden beri zaten solgun olan yüzü iyice solmuş, daha da süzülmüştü. Gözleri yeşildi.

Rabi Şeftel kızıyla pek ilgilenmezdi. Sadece ona doğru kocayı göndermesi için Tanrıya dua ederdi. Ama Zise Feige kızın elden çıktığının farkındaydı. Kafası kaprisler ve hayallerle doluydu. Ringa ve turpun lafını bile ettirmezdi. Kesilmiş kümes hayvanlarına, tuzlama tahtası ya da leğendeki etlere bakamazdı. Tabağında bir sinek bulacak olsa gün boyu ağzına lokma koymazdı. Şidlovtse'de hiç arkadaşı yoktu. Kasaba kızlarının basit ve geri kafalı olduğundan yakınırdı; evlenir evlenmez kendilerini bırakıyorlardı. Ne zaman insan içine çıkacak olsa, kusarım korkusuyla bir gün önceden oruç tutardı. Güzel, akıllı, eğitimli olduğu halde, herkes birbirine onu göstererek gülüşüyormuş gibi hissederdi.

Zise Feige kocasıyla kızının sorunlarını konuşmaya niyetlenir ama onu çalışmasından alıkoymak istemezdi. Hem Rabi

Şeftel bir kadının sorunlarını anlamayabilirdi. Her şey için bir kuralı vardı. Zise Feige bir iki kere ona korkularını açacak olduğunda, "Tanrı istediğinde evlenir, bütün bu aptallıkları da unutur," demişti.

Ozer felaketinden sonra Liebe Yentl üzüntüden hasta olmuştu. Geceleri uyumuyordu. Annesi karanlıkta hıçkırıklarını duyuyordu. Sürekli su içmeye kalkıyordu. Sürahi sürahi su içiyor, annesi bu kadar suyu midesine nasıl sığdırdığını anlayamıyordu. Tanrı esirgesin, sanki içinde her şeyi yakıp kavuran bir ateş vardı.

Bazen Liebe Yentl annesine akıl almaz şeyler söylerdi. Zise Feige kızın yabancılardan uzak durmasının pek isabetli olduğunu düşünüyordu. Ama bu tip bir şey ne kadar sır kalabilirdi? Liebe Yentl'ın aklının bir karış havada olduğu kasabada kulaktan kulağa fısıldanmaya başlamıştı bile. Kediyle oynuyordu. Mezarlığa giden Hıristiyan sokağında tek başına yürüyüşe çıkıyordu. Birisi onunla konuşacak olsa rengi atıyor, kendisine sorulan şeyle alakası olmayan cevaplar veriyordu. Bazıları onun sağır olduğunu düşünüyordu. Bazıları da Liebe Yentl'ın büyücülükle uğraştığını ima ediyordu. Mehtaplı bir gecede köprünün karşısındaki otlakta yürüdüğü, eğilip kalkarak otlar ve çiçekler topladığı görülmüştü. Kadınlar onunla konuştuklarında, belayı uzak tutmak için yere tükürürlerdi. "Zavallı, hem bahtsız hem de hasta," derlerdi.

II

Liebe Yentl bu sefer Zavierçalı bir çocukla tekrar nişanlanmak üzereydi. Rabi Şeftel müstakbel damadı soruşturmak için birini göndermiş, o da Şmelke Motl'un bir âlim olduğu haberiyle geri dönmüştü. Nişan akdi yazılmış, imzaya hazırlanmıştı.

Zavierça'ya kocasıyla birlikte giden Traine (orada bir kızları vardı), Zise Feige'ye Şmelke Motl'un ufak tefek ve esmer olduğunu söylemişti. Görünüşü fazla ahım şahım değildi ama bir dehanın kafasına sahipti. Yetim olduğundan yemeklerini kasa-

ba ahalisi temin ediyordu; haftanın her günü başka bir evde yemek yiyordu. Liebe Yentl bunları hiç sesini çıkarmadan dinledi.

Traine gittiğinde Zise Feige kızına yemeğini getirdi – karabuğday ve salçalı güveç. Ama Liebe Yentl yemeğe elini bile sürmedi. Karşısında bir dua kitabı varmış gibi tabağın üzerinde ileri geri sallanıyordu. Çok geçmeden odasına çekildi. Zise Feige de içini çekerek yatmaya gitti. Rabi Şeftel erken uyumuştu, çünkü gece yarısı dua etmeye kalkacaktı. Ev sessizdi. Sadece fırının yanındaki cırcırböceği gece şarkısını söylüyordu.

Zise Feige aniden uyandı. Liebe Yentl'ın odasından, birileri havasızlıktan boğuluyormuş gibi tuhaf bir ses geliyordu. Zise Feige kızının odasına koştu. Parlak ay ışığında kızın, saçları darmadağınık, yüzü kireç beyazı, hıçkırıklarını bastırmaya çalışarak yatağında oturduğunu gördü. "Kızım, neyin var? Vay başıma gelenler!" diye bağırdı. Mutfağa koşup bir mum yaktı ve, Tanrı esirgesin, kız bayılırsa yüzüne serpmek için bir bardak su alıp Liebe Yentl'ın yanına döndü.

Ama o anda Liebe Yentl'ın dudaklarından bir erkek sesi çıktı. "Beni ayıltmana gerek yok Zise Feige," dedi ses. "Bayılma huyum yoktur. Sen bana iyisi mi biraz votka getir."

Zise Feige dehşetten donakalmıştı. Bardaktaki su yere saçıldı.

Rabi Şeftel de uyanmıştı. Aceleyle ellerini yıkadı, sabahlığıyla terliklerini giydi ve kızının odasına gitti.

Erkek sesi onu da karşıladı: "Günaydın Rabi Şeftel. Bana bir şnaps getirsene – boğazım kurudu. Slivovitz de olsa olur – gırtlağımı şenlendirecek her şey makbulüm."

Karı koca hemen olup biteni anladılar: Liebe Yentl'ın içine bir dibbuk girmişti. Rabi Şeftel titreyerek sordu: "Kimsin? Ne istiyorsun?"

"Kim olduğumu bilmezsin," dedi dibbuk. "Sen Şidlovtseli bir âlimsin, ben Pinçevli bir kemancıyım. Sen kitaplarla dirsek çürütürsün, ben hatunların bacaklarını çürütürdüm. Sen hâlâ Suretler Dünyasındasın, ben her şeyi geride bıraktım. Ben nalları diktim, sonrasını da gördüm. Soğuğunun sıcağının tadına baktım ve tekrar günahkâr dünyaya döndüm – ne cennette ne cehennemde yerim var. Bu gece Pinçev'e doğru yola çıktım

ama yolumu kaybedip Şidlovtse'ye geldim – müzisyenim ben, arabacı değil. Ama çok iyi bildiğim bir şey var – boğazım kaşınıyor."

Zise Feige bir titreme nöbetine kapılmıştı. Elindeki mum öyle fena sallanıyordu ki, Rabi Şeftel'in sakalını yaktı. Bağırmak, yardım istemek geliyordu içinden ama gıkı bile çıkmıyordu. Dizlerinin bağı çözülmüştü, yere düşmemek için duvara dayandı.

Rabi Şeftel dibbukla konuşurken favorisini tuttu. "Adın ne?"

"Getsl."

"Neden kızımın içine girdin?" diye sordu ümitsizlikle.

"Neden olmasın? Güzel bir kız. Ben çirkinlerden nefret ederim – hep ettim, hep edeceğim." Daha sonra dibbuk, hem Yidiş hem de müzisyen argosuyla küfürler etmeye, müstehcen şeyler söylemeye başladı. "Beni bekletme Feigeciğim," dedi sonunda. "Hemen bir bardak içki getir. Susadım. Gırtlağım kaşınıyor, midem buruluyor."

"Yardım eden yok mu!" diye haykırdı Zise Feige. Elindeki mumu düşürdü, Rabi Şeftel hemen eğilip aldı çünkü ahşap evde kolayca yangın çıkabilirdi.

Geç olmasına rağmen kasabalılar koşup yetiştiler. Her yerde kafası bir şeylere takılmış insanlar vardır; geceleri uyuyamazlar. Gece bekçisi Tevye yangın çıktığını zannederek koşup gelmiş, gelirken de sopasıyla panjurlara vurmuştu. Rabi Şeftel'in evi kısa sürede dolup taştı.

Liebe Yentl'ın gözleri dışarı uğruyor, ağzı saralı gibi eğrilip bükülüyor, ağzından bir kadının gırtlağından çıkamayacak bir ses gümbürdüyordu. "Bana hemen içecek bir şey getirin! Ne halt etmeye bekliyorsunuz?"

Mezbahadan evine dönen kasap Zeinvl, "Getirmezsek ne olur?" diye sordu.

"Getirmezseniz hepinizin kirli çamaşırlarını ortaya dökerim, sizi sofu ikiyüzlüler. Karılarınızın sırlarını da – kurdeşen dökesiceler."

"Ona içki getirin!" diye bağrıştı herkes.

Rabi Şeftel'in on bir yaşındaki oğlu Tsadok Meyer de gürül-

tüden uyanmıştı. Babasının Şabat'ta balığını yedikten sonra içtiği brendiyi nereye koyduğunu biliyordu. Dolabı açtı, bir bardak içki koydu ve ablasına getirdi. Rabi Şeftel konsola dayanmıştı, çünkü ayakları tutmuyordu. Zise Feige bir sandalyeye yığılmıştı. Komşular, bayılmasın diye yüzüne sirke serpiyordu.

Liebe Yentl elini uzatıp içkiyi aldı ve bir kerede midesine indirdi. Yanındakiler gözlerine inanamadılar. Kız gözünü bile kırpmamıştı.

Dibbuk, "Siz buna içki mi diyorsunuz? Su bu be – evlat, sen bana şişeyi getir, şişeyi!"

"Sakın getirme! Sakın getirme!" diye bağırdı Zise Feige. "Kendini zehirleyecek, Tanrım yardım et."

Dibbuk güldü. "Korkma Zise Feige, artık beni hiçbir şey öldüremez. Benim için sizin brendi, şerbetten bile daha hafif."

"Kim olduğunu ve buraya nasıl geldiğini söylemeden sana içki vermeyeceğiz," dedi kasap Zeinvl. Kimse ruhla konuşmaya cesaret edemediğinden, sözcülük işini o üstlenmişti.

"Bu etçinin burada işi ne?" diye sordu dibbuk. "Sen işkembelerinle bağırsaklarının başına dön."

"Bize kim olduğunu söyle!"

"Tekrar mı edeyim? Ben Pinçevli kemancı Getsl. Kimsenin nefret etmediği şeylerden hoşlanırdım, öbür tarafa kaydımı yaptırdığımda iblisler başıma çöreklendi. Cennete gidemiyordum, cehennem de benim için fazla sıcaktı. İblisler canımı burnumdan getirdiler. Ben de geceleyin, bekçi kestirmeye başlayınca tabanları yağladım. Yerin dibine batsın, karıma gidiyordum ama hava karanlık olduğundan Şidlovtse'ye geldim. Duvarın içine bakıp bu kızı gördüm. Yüreğim hopladı, hemen göğsüne süzüldüm."

"Ne kadar kalmak niyetindesin?"

"Sonsuza kadar."

Rabi Şeftel'in dehşetten dili tutulmuştu ama Tanrıyı hatırlayınca kendini topladı. "Ey kötü ruh, masum kızımın bedeninden çıkmanı ve insanlarla hayvanların ayak basmadığı yerlere gitmeni emrediyorum. Eğer gitmezsen, Kutsal İsimlerle, ruh çıkartmayla ve koç boynuzu çalınarak kovulacaksın," diye bağırdı.

"Aman ödüm koptu!" diye dalga geçti dibbuk. "Sakalın uzun diye kendini pek mi kuvvetli sandın?"

"Edepsiz rezil, İsrail düşmanı!" diye öfkeyle bağırdı Rabi Şeftel.

"Yalancıktan aziz olmaktansa, açıktan açığa serseri olmak yeğdir," dedi dibbuk. "Şidlovtse saftaronlarını kandırabilirsin ama ben Pinçevli kemancı Getsl'ım. Son kez söylüyorum. Ya şişeyi getirirsin ya da seni yerlerde süründürürüm."

Kapıda bir kaynaşma oldu. Birisi hahamı uyandırmıştı, o da mübaşir Bendit'le birlikte gelmişti. Bendit'in elinde bir sopa, koç boynuzu ve *Melek Raziel'in Kitabı* vardı.

III

Haham Rabi Yeruhim yatak odasına girdikten sonra, koç boynuzunun çalınmasını emretti. Mübaşire, bir mangala kor halinde kömür koymasını söyledi sonra üzerine tütsüler döktü. Otların dumanı odayı kaplarken, kötü ruha Zohar'dan, *Hilkat Kitabı*'ndan ve Kabala'nın başka kitaplarından kutsal bölümler okuyarak, Zise Feige'nin kızı Liebe Yentl'ın bedenini terk etmesini emretti. Ama kötü ruh herkese kafa tutuyordu. Gitmek yerine ağzıyla dans müzikleri ve marşlar çalıyordu. Viyola gibi tınlıyor, zil gibi çınlıyor, flüt gibi ıslık çalıyor, davul gibi gümlüyordu.

Dibbukun o gece ve sonraki gecelerde yaptıkları ve söyledikleri –utanmaz numaraları, Tanrıya karşı işlediği günahlar, yaptığı kötülüklerle böbürlenmeleri, kasabalılara yağdırdığı hakaretler, alaylar, gülme ve ağlama nöbetleri, Tora'dan yaptığı alıntılar, düğün soytarısı fıkraları– saymakla bitmez.

Dibbukun sesi ancak hava kararıktan sonra duyulabiliyordu. Liebe Yentl gün boyu yatağında bitkin yatıyor ve geceleyin olup bitenleri hatırlamıyordu. Hasta olduğunu zannediyor, annesinden sürekli doktor çağırmasını, ilaç vermesini istiyordu. Genellikle gözleri ve dudakları sımsıkı kapalı uyuyordu.

Şidlovtse hahamının sihirleri ve muskaları işe yaramadığından, Rabi Şeftel, Radzimin hahamına akıl danışmaya gitti.

Yola çıktığı sabah, ılık hava yerini rüzgâr ve kara bıraktı. Yollar karla kaplanmıştı ve Radzimin'e kızakla bile ulaşmak zordu. Haftalar geçti, Rabi Şeftel'den haber çıkmadı. Bu felaket Zise Feige'yi öyle sarsmıştı ki, kadın hasta düştü, bütün iş yardımcısı Zalkind'e kaldı.

Kış geceleri uzundur, aylaklar zaman geçirecek bir şey arar. Hava karardıktan sonra işi gücü olmayanlar, dibbukun konuşmasını dinlemek, acayipliklerine hayret etmek için Zise Feige'nin evinde toplanırlardı. Zise Feige kızını üzmelerini yasaklamıştı ama kasaba ahalisinin merakı öyle büyüktü ki, neredeyse içeri girmek için kapıyı kıracaklardı.

Dibbuk herkesi tanıyordu ve her biri için konumuna, haline, tavrına uygun bir lafı vardı. Genelde cemiyetin saygın liderleriyle karılarına çamur atıyordu. Herkese ne olduğunu söyleyiveriyordu: Pinti, dolandırıcı, otlakçı, dilenci, pasaklı, züppe, aylak, açgözlü. At hırsızlarıyla at, kasaplarla öküz muhabbeti yapıyordu. Değirmenci Haim'e, köylüler için öğüttüğü unu tarttığı kefenin altına bir ağırlık bağladığını hatırlatmıştı. Hırsız Yukele'ye en son ne çaldığını sormuştu. Hareketleri, şakaları hem hayret hem de kahkahalarla karşılanıyordu. Yaşlılar bile kendilerini gülmekten alamıyordu. Dibbuk hiçbir yabancının bilemeyeceği şeyler biliyordu, ziyaretine gelenler hiçbir şeyin saklanamadığı bir ruhla karşı karşıya olduklarını anlamışlardı, çünkü bütün sırlarını biliyordu. Kötü ruh herkesi mahcup ettiği halde, başkalarının rezil olduğunu görmek uğruna herkes rezil olmaya razıydı.

Dibbuk ahalinin günahlarını ortalığa dökmekten bıkınca, kendi kabahatlerini sayıp dökmeye başlardı. Bir gün geçmezdi ki yeni bir kötülük ifşa edilmesin. Dibbuk her şeyi adlı adınca söyler, hiçbir şeyi inkâr etmezdi. Ona bu menfur hareketlerinden pişman olup olmadığı sorulduğunda, hemen gülüp cevabı yapıştırırdı: "Pişman olsam bile ne değişir? Her şey yukarıda kayıtlı. Tek bir kurtlu erik yediğin için altı yüz seksen dokuz kamçı yiyorsun. Bir anlık şehvet yüzünden çivili yatakta bir hafta yuvarlanıyorsun." Bir espriyle bir diğeri arasında şarkılar söylüyor, koyun gibi meliyor ve ustaca melodiler çalıyordu, öyle ki, yaşayan kimse onunla boy ölçüşemiyordu.

Bir akşam öğretmenin karısı koşarak hahama geldi ve ahalinin dibbukun müziğiyle dans ettiğini söyledi. Haham cüppesiyle şapkasını giyip alelacele eve gitti. Evet, kadınlı erkekli bir grup, Zise Feige'nin mutfağında dans ediyordu. Haham onları azarladı ve günaha girdiklerini söyleyerek ikaz etti. Zise Feige'yi, ahaliyi evine almaktan men etti. Ama Zise Feige hasta yatıyordu, oğlu Tsadok Meyer de akrabalarının yanında kalıyordu. Haham gider gitmez aylaklar tekrar dans etmeye başladılar – makas dansı, kavga dansı, kazaçok, su dansı. Gece yarısı, dibbuk sızana, Liebe Yentl da uykuya dalana kadar sürdü bu.

Birkaç gün sonra kasabada yeni bir söylenti dolaşmaya başladı: Liebe Yentl'ın içine ikinci bir dibbuk girmişti, ama bu seferki dişiydi. Bütün ahali tekrar eve doluştu. Gerçekten de Liebe Yentl'ın ağzından bir kadın sesi çıkıyordu – kendi yumuşak sesi değil, şirret bir kadının cırlak bağrışıydı bu. Yeni dibbuka kim olduğunu sordular; adının Beyle Tslove olduğunu, Plok'ta önceleri bir meyhane tezgâhında çalıştığını, sonra da kötü yola düştüğünü anlattı.

Beyle Tslove kemancı Getsl'dan başka türlü konuşuyordu, geldiği bölgenin düz aksanını, Şidlovtse'de bilinmeyen Almanca kelimelerle karıştırıyordu. Beyle Tslove'nin konuşması kasaplarla domuz kılı fırça yapanların bile yüzünü kızartıyordu. Bayağı şarkılar söylüyor, asker fıkraları anlatıyordu. Kimsenin ayak basmadığı yerlerde seksen yıl dolaştığını söylemişti. Kedi, hindi, yılan ve çekirge olarak dört kere yeniden dünyaya gelmişti. Ruhu uzun süre bir kaplumbağada ikamet etmişti. Birisi ona kemancı Getsl'dan söz ettiğinde ve onu tanıyıp tanımadığını, onun da aynı kadının içine girdiğini bilip bilmediğini sorduğunda, "Onu ne tanırım ne de tanımak isterim," diye cevap verdi.

"Neden ki? Birdenbire erdemli mi kesildin?" diye sordu kasap Zeinvl.

"Ölü kemancıyı kim ne yapsın?"

Orada toplananlar kemancı Getsl'ı çağırmaya, onu konuşmaya teşvik etmeye başladılar. İki dibbukun birbiriyle konuşmasını dinlemek istiyorlardı. Ama kemancı Getsl'ın sesi sedası çıkmadı.

Beyle Tslove, "Ben burada Getsl filan görmüyorum," dedi.

"Saklanıyor olmasın?" dedi biri.

"Nereye saklanacak? Ben bir erkeğin kokusunu bir kilometre mesafeden alırım."

Bu şamatanın ortasında Rabi Şeftel çıkageldi. Eskisinden daha yaşlı, daha ufalmış görünüyordu. Sakalına kır düşmüştü. Odanın köşelerine ve kızının boynuna asmak için Radzimin'den tılsımlarla muskalar getirmişti.

Şeytani ruhların kutsal nesneler karşısında yaptıkları gibi, dibbukun da muskalarla mücadele etmesini bekliyordu herkes. Ama muskalar Liebe Yentl'ın boynuna takılırken, Beyle Tslove sessizce bekledi. Sonra sordu: "Bu ne böyle? Kutsal tuvalet kâğıdı mı?"

"Bunlar Radzimin hahamının yazdığı Kutsal İsimler!" diye bağırdı Rabi Şeftel. "Kızımın içinden hemen çıkmazsan zerren bile kalmayacak!"

"Radzimin hahamına söyle, ben onun muskalarına tükürürüm," dedi kadın arsızca.

"Fahişe! İblis! Cadaloz!" diye bağırdı Rabi Şeftel.

"Ne diye bağırıyor bu cüce? Adama gel adama – kemikle sakaldan ibaret!"

Rabi Şeftel, yanında okunmuş altı groşenlik paralar, bir parça efsunlu kehribar ve Kötü Ruhları kaçırdığı bilinen pek çok büyülü nesne getirmişti. Ama Beyle Tslove hiçbir şeyden korkmuyor gibiydi. Rabi Şeftel'le dalga geçiyor, geceleyin yanına gelip sakalına bir cinlülesi bağlayacağını söylüyordu.

O gece Rabi Şeftel, Kutsal İzak Luria'nın Şeması'nı okudu. Püsküllü mintanı, *Hilkat Kitabı* ve yastığının altında bir bıçakla uyudu – doğum yapan bir kadın gibi. Ama gece yarısı uyandığında, yüzünde görünmez parmakların dolaştığını hissetti. Görünmez bir el sakalını okşuyordu. Rabi Şeftel bağırmak istedi ama el ağzını kapadı. Rabi Şeftel sabahleyin uyandığında bütün sakalı düğüm düğüm olmuş, zamkla yapıştırılmış gibi birbirine geçmişti.

Bu çok korkunç bir şey olsa da, Radzimin hahamına düşman olan Vorka Hasidimi olayı dershanelerinde ballı kek ve votkayla kutladılar. Artık Radzimin hahamının Kabala'yı bil-

mediğine dair kanıtları vardı. Vorka hahamının müritleri Rabi Şeftel'e Vorka'ya gitmesini tavsiye etmiş ama o, dediklerine kulak asmamıştı, şimdi intikamları alınmıştı işte.

IV

Bir akşam Beyle Tslove eski güzelliğiyle, peşinden koşan erkeklerle böbürlenirken, aniden Pinçevli kemancı sesini yükseltti. "Adamlar neden öyle damlara çıkmışlardı?" diye sordu alayla. "Plok'ta senden başka kadın mı yoktu?"

Bir süre ses seda kesildi. Sanki Beyle Tslove'nin dili tutulmuştu. Sonra kaba bir kahkaha attı. "Ay burdaymış demek – gıygıycı! Nerde saklanıyordun? Bağırsaklarda mı?"

"Sen körsen, ben de dilsiz olurum. Masal anlatmaya devam et nineciğim. Benim altıma bez bağlandığı zamanlarda senin hikâyelerin çoktan bayatlamıştı. Senin yerinde olsam, bu saçmalıkları Helm'deki budalalara anlatırım. Şidlovtse'de ne de olsa üç beş akıllı adam var."

"Çok zekisin, öyle mi?" dedi Beyle Tslove. "Sana bir şey diyeyim. Keman gıygıycısının dirisi beş para etmez – ölüsü ondan da beter! Kusura bakma ama yattığın yere geri dönsen iyi olur. Pinçev mezarlığında seni çok özlemişler. Geceleri dua eden ölülerin, yeter sayıya ulaşmak için bir iskelete daha ihtiyacı varmış."

İki dibbukun kavgalarını duyanlar öyle şaşırmışlardı ki, gülmeyi bile unutmuşlardı. Liebe Yentl'ın ağzından bir kadın sesi, bir erkek sesi çıkıyordu. Pinçevli kemancı "r"leri yuvarlıyor, Ploklu fahişe iyice vurguluyordu.

Liebe Yentl sırtını iki yastığa dayamıştı, yüzü solgun, saçları açık, gözleri kapalıydı. Odada bir sürü insan olduğu halde, kimse onun dudaklarını kıpırdattığını görmemişti. Zise Feige insanları uzaklaştıramıyordu, ona yardım edecek kimse yoktu. Rabi Şeftel artık geceleri eve gelmiyor, dershanede uyuyordu. Hizmetçi Dunya sene ortasında işten ayrılmıştı. Zise Feige'nin yardımcısı Zalkind, akşamları evine, karısıyla çocuklarının yanına gidiyordu. İnsanlar, evin sahibi yokmuş gibi rahatça girip

çıkıyorlardı. Cemiyetin saygın üyelerinden biri gelip bu neşeli güruhu, zavallı kızla dalga geçtikleri için azarlayacak olsa, iki dibbuk hemen hakaretler ve lanetler yağdırmaya başlıyordu. Dibbuklar kasaba ahalisine yeni isimler takmışlardı: Meraklı Reitse, obur Mindl, kabadayı Yekl, yosma Dvoşe. Bu inanılmaz olayı görmek için Hıristiyanlar ve bölgenin soyluları da pek çok kereler gelmişlerdi; dibbuklar onlarla Lehçe konuşmuştu. Onları dinleyen bir toprak ağası, sonradan bir tavernada, Varşova'nın en iyi tiyatrosunun bile Şidlovtse'deki iki ölü kepazenin sergilediği sahnelerle boy ölçüşemeyeceğini söylemişti.

Bir müddet sonra, Radzimin hahamına olan sadakatinden ödün vermeyen Rabi Şeftel yelkenleri suya indirdi ve Vorka hahamını görmeye gitti; belki onun bir yardımı olurdu.

Bu esnada iki dibbuk söz düellosuna devam ediyordu. İş çeneye geldi mi kadınların erkekleri mat edeceği düşünülür ama Pinçevli kemancı tam Ploklu fahişenin dengiydi. Kemancı sürekli, bir fahişeyi –tecavüz belgeli bir kadını– muhatap alamayacağını söyleyip duruyordu ama haytalar onu fiştekliyorlardı. "Cevap ver! Ağzının payını bildir!" Islık çalıp yuhalıyor, ellerini çırpıp ayaklarını yere vuruyorlardı.

Üste çıkma savaşı zamanla hikâye anlatmaya dönüştü. Beyle Tslove, dindar ve erdemli bir kadın olan annesinin, Hasid ve aylak babasına sekiz çocuk doğurduğunu, hepsinin de kız olduğunu anlatmıştı. Beyle Tslove dünyaya geldiğinde babası öyle büyük hayal kırıklığına uğramıştı ki, evi terk etmişti. Hileyle yüz hahamdan, yeniden evlenmesine izin veren imzaları toplamış, karısını terk etmişti. Beyle Tslove'nin annesi çocuklarını geçindirmek için her gün pazar yerinde yeşiva öğrencilerine pişirdiği fasulyeyi satardı. Keçi sakallı, favorileri omuzlarına kadar inen, rezil bir öğretmen, Beyle Tslove'ye dua etmeyi öğretmeye gelmiş ama onun ırzına geçmişti. Beyle Tslove daha sekizinde yoktu. Nasıl meyhanede çalışmaya başladığını, köylülerin onu nasıl çimdiklediğini, saçını çektiğini, küfrettiğini, dindar bir kadın gibi davranan bir genelev patronunun onu nasıl kandırıp uzak bir şehre götürdüğünü ve geneleve sattığını anlatırken, odadaki kızlar gözyaşlarına boğuldu. Delikanlılar da gözlerini siliyorlardı.

Kemancı Getsl ona sordu: Müşterileri kimlerdi? Ne kadar para veriyorlardı? Pezevenklere kazancının ne kadarını veriyordu, kendine geçinmek için ne kalıyordu? Bir Türk'le ya da zenciyle yatmış mıydı?

Beyle Tslove bütün sorulara cevap verdi. Genç serseriler ona türlü türlü eziyet etmişler, yaşlı zamparalar talepleriyle onu bezdirmişlerdi. Genelev patroniçesi kazandıklarını son kuruşuna kadar elinden alıyor, ekmeği de dolaba kilitliyordu. Pezevenk onu ıslak kayışla dövüyor, kalçasına iğne batırıyordu. Açlıktan ve sıla hasretinden vereme yakalanmış, düşkünlerevinde öksüre öksüre ölmüştü. Mezarlık duvarının dışına gömüldüğü ve ardından Kadiş okunmadığı için hemen etrafını çeşit çeşit iblisler, cinler, Babuklar almıştı. Melek Duma ona adının geçtiği bölümü sormuştu, buna cevap veremeyince de mezarını ateşten bir değnekle yarmıştı. Beyle Tslove cehenneme gitmek için yalvarmıştı, çünkü orada ceza sadece on iki ay sürüyordu ama Kötü Ruhlar onu ıssız yerlere, çöllere sürüklemişti. Çölde Gehinam'ın kapısı olan bir çukura gelmişti. Orada gece gündüz cezasını çeken günahkârların çığlıkları duyuluyordu. Donmuş Denize götürülmüştü, fırtınanın batırdığı yelkenli gemiler orada ölü mürettebatları ve taşlaşmış kaptanlarıyla kımıltısız duruyordu. Beyle Tslove tek gözlü, iki başlı devlerin ülkesine de gitmişti. Orada çok az kadın doğuyordu, her kadının altı kocası vardı.

Kemancı Getsl da hayatını anlatmaya başladı. Keman çaldığı soylu düğünlerinde meydana gelen olayları ve öteki tarafta başına gelenleri sayıp döküyordu. Günahkârların cehennemde bile nedamet getirmediğini söyledi. İşin doğrusunu öğrenmiş olmalarına rağmen, ruhları ihtiraslarının peşinden gidiyordu. Kumarbazlar görünmez kartlarla oyun oynuyor, hırsızlar çalıyor, dolandırıcılar dolandırıyor, zina edenler iğrençliklerine devam ediyordu.

İkisini dinleyen ahali şaşıp kalmıştı; kasap Zeinvl, "İnsan dünyada çürümekteyken nasıl günah işleyebilir?" diye sordu.

Getsl zaten günahtan bedenin değil, ruhun hoşlandığını açıkladı. Bu yüzden cezayı ruh çekiyordu. Hem çeşit çeşit beden vardı –dumandan, örümcek ağından, gölgeden–, Yıkım

Melekleri onları paramparça edene kadar kullanılabiliyorlardı. Çöllerde, yarların tepelerinde şatolar, hanlar ve harabeler vardı, bunlar Hükümden kaçmak için iyi sığınaklardı, İntikam Meleklerine de vaatlerle ya da Aşağı Dünya meyhaneleriyle genelevlerinde kullanılan maddesiz parayla rüşvet vermek mümkündü.

Aylaklardan biri bunun inanılmaz olduğunu söylediğinde, Getsl, söylediklerinin doğruluğunu onaylaması için Beyle Tslove'yi çağırdı. "Söyle Beyle Tslove, senelerdir ne yaptın? İlahiler mi okudun, yoksa bataklıklarla çöllerde dolaşıp, iblisler, Zmoralar ve Malahailerle mi içli dışlı oldun?"

Beyle Tslove cevap vermek yerine kıkırdayıp öksürdü. "Konuşamam – ağzım kurudu."

"Bir iki yudum bir şey çekelim," dedi Getsl; birisi bir şişe brendi getirdi ve Liebe Yentl hepsini su gibi içip bitirdi. Ne gözlerini açtı ne de bir an olsun titredi. Tümüyle içindeki dibbukların kontrolü altında olduğu belliydi.

Kasap Zeinvl iki dibbukun barıştığını görünce sordu: "Neden evlenmiyorsunuz? İyi bir çift olursunuz."

"Peki evlendikten sonra ne yapacağız?" dedi Beyle Tslove. "Aynı kitaptan dualar mı okuyacağız?"

"Bütün evli çiftlerin yaptığını yaparsınız."

"Neyle? Biz artık amelleri geride bıraktık. Zaten fazla zaman da yok – burada fazla uzun kalamayız."

"Neden? Liebe Yentl daha genç."

"Vorka hahamı Radzimin şlemieli değil," dedi Beyle Tslove. "Asmodeus bile tılsımlarından korkar."

"Vorka hahamı bana vız gelir," diye böbürlendi Getsl. "Ama damat olmaya niyetim yok."

"Beni beğenemedin mi?" diye bağırdı Beyle Tslove. "Benimle kimin evlenmek istediğini bilsen aklın şaşardı."

"Beni şimdi böyle azarlarsa, kim bilir sonra ne yapar?" diye takıldı Getsl. "Hem ninem yaşında – benden yetmiş yaş büyük, gerisini siz düşünün."

"Mankafa. Nalları diktiğimde yirmi yedi yaşındaydım, daha fazla yaşlanmam imkânsız. Ya sana ne demeli? Altmışına merdiven dayamışsın."

"Elli yaşından kaç yaş küçüksem, o şişmiş etinde o kadar çıban çıkar inşallah."

"Etim olsun da ben çıbana razıyım."

İkisi ağız dalaşı yapmaya, kalabalık da onlar razı gelene kadar ısrar etmeye devam etti. Ölü gelinle damadın çeyiz ve hediyeler üzerindeki pazarlıklarını duymayanlar, kötü ruhların nelere kadir olduğunu asla öğrenemeyeceklerdi.

Beyle Tslove bütün günahlarının cezasını çoktan ödediğini, bu yüzden de bir bakire kadar saf olduğunu söyledi. "Bakire diye bir şey var mı gerçekten?" diye sordu. "Her ruh defalarca erkeklerin de kadınların da içlerinde bulunmuştur. Yukarıda artık yeni ruh yok. Ruhu bir kazanda temizliyorlar, tıpkı Pesah'tan önce tabakların yıkanması gibi. Temizlenip dünyaya geri gönderiliyor. Dünkü dilenci bugün para babası oluyor. Hahamın karısı arabacı oluyor. At hırsızı, cemiyet ihtiyarlarından oluyor. Kasap öküz olarak geri geliyor. Bütün bu tantanaya ne gerek var? Her şey aynı hamurdan yoğrulmuş – kedi de fare de, avcı da ayı da, yaşlı da genç de." Beyle Tslove daha önce zahire tüccarı, mandıracı, haham karısı, Talmud öğretmeni olarak dünyaya gelmişti.

"Talmud'dan bir şey hatırlıyor musun?" diye sordu Getsl.

"Unutkanlık Meleği burnumu tutmasaydı mutlaka hatırlardım."

"Gelinimi nasıl buluyorsunuz?" dedi Getsl. "Dil bir karış. Taşı bile ikna eder. Pinçev'deki karım onun yerine kimi aldığımı görse, kendini bulaşık suyunda boğardı."

"Karın sen daha soğumadan yatağına başkasını aldı..."

Tuhaf havadis kasabaya yayıldı: Ertesi gün Rabi Şeftel'in evinde düğün vardı; kemancı Getsl'la Beyle Tslove karı koca olacaklardı.

V

Haham olan biteni öğrenince, herkesi kara düğüne katılmaktan men etti. Mübaşir Bendit'i, Rabi Şeftel'in evinin kapısına nöbetçi dikti ve içeri kimseyi almamasını tembihledi. Ama o gece yoğun kar yağışı oldu, sabaha karşı da don yaptı. Rüzgâr

kuytulara kar yığmış, bacalarda ıslık çalmıştı. Bendit tepeden tırnağa kara bulanmış, çocukların yaptığı kardanadamlara dönmüştü. Karısı gelip onu yarı donmuş vaziyette eve götürdü. Hava kararmaya başlar başlamaz, ayaktakımı Rabi Şeftel'in evinde toplandı. Bazıları yanlarında votka ve brendi, bazıları da kurutulmuş et ve ballı kek getirmişlerdi.

Her zamanki gibi Liebe Yentl gün boyu uyumuş, hasta Zise Feige ağzına bir iki kaşık et suyu dökerken bile uyanmamıştı. Ama karanlık basar basmaz kız kalkıp oturdu. Ev öyle kalabalıktı ki kimse kıpırdayamıyordu.

Nikâh kıyma işini kasap Zeinvl üstlendi. "Gelin, nikâh günü oruç tuttun mu?"

"Ölüye bak, ne yediğini anlarsın," diye bir atasözüyle cevap verdi Beyle Tslove.

"Ya sen damat, hazır mısın?"

"Önce o, çeyiz parasını versin."

"Neyim var neyim yok al senin olsun – bir tutam toz, bir parça küf..."

Getsl o akşam sadece usta bir müzisyen olmadığını, haham, tegannici ve düğün soytarısı olarak da hizmet verebildiğini gösterdi. Önce hüzünlü bir şarkı çaldı ve gelinle damat için "Tanrı Merhamet Doludur"u okudu. Sonra neşeli bir şarkı çaldı ve buna uygun şakalarla eşlik etti. Geline sadık bir eş olmasını, giyinip süslenmesini ve evine iyi bakmasını tembihledi. Çifti günün birinde öleceklerini unutmamaları için ikaz etti ve onlara şarkı söyledi:

Ağla gelin, ağla inle,
Ölüler korkar yalnızlıktan.
Sling'in dibinde, dalganın altında,
Bir damat bekler gelinini.
Ceset ceset, çelenk çelenk,
Her iblis arar eşini.
Melek Duma, iblis, Şed [şeytan],
Gelin yatağıdır tabut.

Bu düğün şakacıktan olduğu halde pek çok kadının gözleri yaşarmıştı. Erkekler içlerini çektiler. Her şey âdete uygun yapılı-

yordu. Getsl vaaz verdi, şarkı söyledi, müzik çaldı. Misafirler kemanın ağlayışını, klarnetin pırpırını, trompetin haykırışını, gaydanın inleyişini gayet net duyabiliyorlardı. Getsl geline duvak örtermiş gibi yaptı ve duvak örtme törenine has melodiyi çaldı. Düğün marşından sonra, yüzük takarken okunan "Sen Kutsandın"ı söyledi. Damat konuşmasını yaptı ve düğün hediyelerini duyurdu: Üstü örtülü bir ayna, Kutsal Topraklardan küçük bir çuval toprak, bir kürek, durmuş bir saat. Misafirlerin içine kasvet basar gibi olunca, Getsl bir kozotski [Kazak dansı] çalmaya başladı. Misafirler dans etmeye niyetlendiler ama odada adım atacak yer yoktu. Oldukları yerde sallanmakla yetindiler.

Beyle Tslove aniden bağırmaya başladı: "*Oy*, Getsl!"

"Efendim güvercinim!"

"Bu neden gerçek değil? Biz ölü doğmadık ya!"

"Peh! Gerçek yerin dibine batsın."

"Bu benim için bir oyun değil budala."

"Neyse ne, içelim açılalım. Cehennemdeki bütün ateşler sönene kadar gülüp eğlenmeye içiyorum."

Bir kadeh şarap getirildi ve Liebe Yentl bunu son damlasına kadar içti. Sonra duvara fırlattı ve Getsl ilkokul çocukları gibi mırıldanmaya başladı:

Nuh'tan beri böyle gelmiş,
Ağlama, yazık gözlerine.
İyisi mi çek bir fırt,
Hem diriye hem ölüye.
Şarap sana güç verir,
Upuzun ebediyette.

Zise Feige'nin artık tahammülü kalmamıştı. Hasta yatağından kalkıp bir şala sarındı ve terliklerini sürüyerek kızının odasına gitti. Kalabalığı dışarı itmeye çalışıyordu. "Hayvanlar!" diye bağırdı. "Çocuğuma eziyet ediyorsunuz!"

Beyle Tslove ona bağırdı: "Merak etme mızmız karı! Çürümüş bir kemancı bile o Zavierçalı damat bozuntusundan iyidir!"

VI

Gece yarısı kapının önünde ayak sesleri ve bağrışlar duyuldu. Rabi Şeftel, Vorka'dan gelmiş, bir torba dolusu yeni muska, büyü ve tılsım getirmişti. Vorka hahamının Hasidimi de ayaktakımını dışarı atma azmiyle onunla birlikte içeri girdi. Kuşaklarını sallayarak, "Çıkın dışarı kepazeler!" diye bağırıyorlardı.

Delikanlılar Vorka Hasidimi'ne karşı koymaya çalıştılar ama o saatlere kadar ayakta kalmaktan yorulmuş olan Şidlovtse güruhu çok geçmeden kapının yolunu tuttu. Getsl arkalarından bağırıyordu: "Kardeşlerim, şu kutsal şlemiellerin sizi yenmesine izin vermeyin! Onlara yumruklarınızı tattırın! Aferin, ha şöyle!"

"Korkaklar! Piçkuruları! Dönekler!" diye haykırıyordu Beyle Tslove.

Vorka Hasidimi'nden birkaçına üç beş yumruk isabet etti ama bir süre sonra arbede sona erdi. Hasidim, soluk soluğa, dibbukları yok etmekle tehdit ederek odaya daldı.

Vorka sinagogu bekçisi Rabi Avigdor Yavrover, Liebe Yentl'ın yatağının yanına koşup boynuna bir büyü takmaya çalışı ama kız sağ eliyle şapkasını ve takkesini çıkarıp attı, sol eliyle de sakalına yapıştı. Diğerleri onu kurtarmaya çalışıyorlardı ama Liebe Yentl her yana saldırıyordu. Tekmeliyor, ısırıyor, tırmalıyordu. Adamlardan biri yanağına bir tokat yedi, diğerinin favorisi çekildi, bir üçüncünün suratına tükürüldü, dördüncünün kaburgaları tekmelendi. Kız, dindar adamları korkutmak için, kirli günlerinde olduğunu haykırıyordu. Sonra gömleğini yırtıp utancını sergiledi. Gözlerini kaçırmayanlar göbeğinin davul gibi gerilmiş olduğunu fark ettiler. Sağda ve solda kafa büyüklüğünde iki çıkıntı vardı ve ruhların orada oldukları aşikârdı. Getsl aslan gibi kükrüyor, kurt gibi uluyor, yılan gibi tıslıyordu. Vorka hahamına hadım, soytarı, maymun diyor, kutsal azizlere hakaret ediyor, Tanrıya karşı geliyordu.

Rabi Şeftel yere çöküp matemdeymiş gibi oturdu kaldı. İki gözünü de kapamış, bir ölünün başında durur gibi ileri geri sallanıyordu. Zise Feige bir süpürge kapıp kızının etrafına toplanan adamları uzaklaştırmaya çalıştı ama birileri onu itince bir

kenara düştü. İki komşu kadın kalkmasına yardım ettiler. Bonesi düşmüş, kazınmış ak saçları görünüyordu. Yumruklarını kaldırarak bağırdı: "İşkenceciler, çocuğumu öldürüyorsunuz! Yüce Tanrım, bunlara da Firavunun lanetini yağdır!"

Sonunda gençler Liebe Yentl'ın elleriyle ayaklarını yakalamayı başardılar ve onu kuşaklarıyla yatağa bağladılar. Sonra Vorka hahamının muskalarını boynuna taktılar.

Boğuşma sırasında sesi kesilmiş olan Getsl konuştu: "Sizin şu mucizeler yaratan hahamınıza söyleyin, büyüleri fasarya."

"Hem cehennemdesin hem de inkâr ediyorsun!" diye gürledi Rabi Avigdor Yavrover.

"Cehennem sizin gibilerle dolu."

"Köpek, aşağılık herif!"

"Neden küfrediyorsunuz pislikler?" diye bağırdı Beyle Tslove. "Sizin kutsal budalanın uyduruk tılsımları işe yaramadıysa suç sizde mi? Kızı rahat bırakın. Ona zarar vermiyoruz. Onun iyiliği bizim iyiliğimiz demek. Unutmayın, biz de Yahudi'yiz, Tatar değiliz. Bizim ruhlarımız da Sina Dağına çıktı. Hayatta bir kusur ettiysek, faiziyle ödedik."

"Şıllık, yosma, defol git!" diye bağırdı Hasidim'den biri.

"Keyfim istediği zaman giderim."

"Todres, koç boynuzunu çal – uzun uzun!"

Koç boynuzu geceyi tekinsiz iniltisiyle doldurdu.

Beyle Tslove gülerek dalga geçti. "İstediğin kadar üfle, kimin umurunda!"

"Şimdi kesik kesik çal!"

"Sizin o kopuk bandonuzda bunu çalacak adam kaldı mı?" diye sataştı Getsl.

"Şeytan, Amalek*, dönme!"

Saatler geçiyor, dibbuklar direniyordu. Vorka Hasidimi'nden bazıları evlerine dönmüştü. Diğerleri, güçlerinin son damlasına kadar mücadeleye hazır, duvarlara yaslanmışlardı. Kaçan serseriler sopalar ve bıçaklarla geri dönmüştü. Radzimin hahamının Hasidimi, Vorka tılsımlarının işe yaramadığını duymuş, dalga geçmeye gelmişti.

* Amalekler: Musa Peygamberin Mısır'dan çıkardığı halka saldıran kavim. Yahudi diniyle birlikte gelen temel insan hak ve manevi değerlerine karşı çıkan ve zorbalığı savunan milletleri de simgelerler. (Ed. n.)

Rabi Şeftel yerden kalktı ve ne yapacağını bilmez halde dibbuklara yalvarmaya başladı. "Yahudi'yseniz, Yahudi yüreği taşıyorsunuzdur. Masum kızımın ne hale geldiğine bir bakın, kurbanlık koyun gibi kıskıvrak bağlanmış. Karım hasta. Ben de ha gittim ha gideceğim. İşlerim bozuldu. Bize daha ne kadar işkence edeceksiniz? Bir katilde bile azıcık merhamet vardır."

"Kimse bize acımıyor."

"Sizin affedilmeniz için elimden geleni yapacağım. Kutsal Kitap'ta, 'Cezalandırdıklarını unutmaz,' yazıyor. Hiçbir Yahudi ruh sonsuza kadar bir kenara atılamaz."

"Bizim için ne yapacaksın?" diye sordu Getsl. "İnlememize yardım mı edeceksin?"

"Sizin için ilahiler söyleyip Mişna okuyacağım. Sadaka vereceğim. On iki ay boyunca size Kadiş okuyacağım."

"Ben senin köylülerinden değilim. Beni kandıramazsın."

"Ben hayatımda kimseyi kandırmadım."

"Sözünü tutacağına yemin et!" dedi Getsl.

"Neyin var Getsl? Daha şimdiden beni terk etmek için can atıyorsun, öyle mi?" diye sordu Beyle Tslove gülerek.

Getsl esnedi. "İhtiyarların haline üzüldüm."

"Daha ilk gecede karını terk mi edeceksin?"

"İstersen sen de benimle gel."

"Nereye? Karanlık Dağlarının ardına mı?"

"Gözlerimiz bizi nereye götürürse."

"Göz çukurları diyecektin, komikçi!"

"Rabi Şeftel, sözünü tutacağına yemin et," diye tekrar etti Getsl. "Yemin et. Sözünü tutmazsan, bütün iblislerle geri gelip kemiklerini rüzgâra savururum."

"Yemin etme Rabi Şeftel, sakın yemin etme!" diye bağırdı Hasidim. "Böyle bir yemin Tanrının adına hakarettir."

"Yemin et kocacığım, yemin et. Etmezsen hepimiz ölüp gideceğiz."

Rabi Şeftel elini sakalına koydu. "Ölü ruhlar, söz verdiğim şeylerin tümünü yerine getireceğime yemin ederim. Sizin için Mişna okuyacağım. On iki ay boyunca Kadiş okuyacağım. Bana ne zaman öldüğünüzü söyleyin, sizin anınıza mum dike-

yim. Mezarlarınızda mezar taşı yoksa, yattığınız mezarlıklara gidip yaptırayım."

"Bizim mezarlarımız çoktan çöktü. Gel Beyle Tslove, gidelim. Pinçev'de şafak sökmeye başladı."

"Seni alçak, benim gibi bir Yahudi kızını boş yere kandırdın!" diye çıkıştı Beyle Tslove.

"Beyler, kenara çekilin!" diye bağırdı Getsl. "Yoksa sizden birinin içine girerim!"

Öyle bir izdiham oldu ki, kapı açık olduğu halde hiç kimse dışarı çıkamadı. Şapkalar, takkeler yerlere düştü. Kaftanlar çivilere takılıp yırtıldı. Kalabalıktan boğuk bir çığlık yükseldi. Pek çokları yere yuvarlandı, diğerleri onları ezdi. Liebe Yentl'ın ağzı ardına kadar açıldı ve silah sesi gibi bir ses duyuldu. Gözleri devrildi ve ölü gibi bembeyaz yastıkların üzerine yığıldı. Odaya bir koku yayıldı – mezarın leş kokusu. Zise Feige titrek bacaklarla kızına koşup onu çözdü. Kızın karnı, doğum yapmış bir kadının karnı gibi inmişti.

Rabi Şeftel, daha sonra, Liebe Yentl'ın burnundan iki ateş topunun çıktığına ve pencereye doğru uçtuğuna yeminler etti. Camlardan biri ortasından yarılmış ve iki günahkâr ruh bu çatlaktan Yanılgılar Dünyasına geri dönmüştü.

VII

Dibbuklar gittikten sonra, Liebe Yentl haftalarca hasta yattı. Doktor bardak çekti, sülük yapıştırdı, kan aldı ama Liebe Yentl gözlerini hiç açmadı. Hastalara Bakma Cemiyetinden gelen kadın, geceleri hastanın başında otururken dışarıdan hüzünlü melodiler duyduğunu, Getsl'ın sesinin ona, kızın boynundaki muskaları çıkarması ve içine girmesine izin vermesi için yalvardığını söylemişti. Kadın, Beyle Tslove'nin kıkırtılarını da duymuştu.

Zamanla Liebe Yentl iyileşmeye başladı ama hemen hiç konuşmuyordu. Yatakta oturup pencereye bakıyordu. Kış geçmişti. Kırlangıçlar sıcak ülkelerden dönmüş, saçakların altına yuva yapmaya başlamıştı. Liebe Yentl yatağından sinagogun çatısını

görebiliyordu; çatıda bir çift leylek bir yıl önceki yuvalarını tamir ediyorlardı.

Rabi Şeftel ve Zise Feige, artık kimsenin Liebe Yentl'la evlenmek istemeyeceğinden korkuyorlardı ama Şmelke Motl, çeyiz parasının üçte bir oranında artırılması kaydıyla anlaşmaya sadık kalacağını bildiren bir mektup gönderdi. Rabi Şeftel'le Zise Feige hemen kabul ettiler. Şavuot'tan sonra Şmelke Motl, Şidlovtse dua evinde boy gösterdi – ilkokul çocuğundan daha uzun değildi, ince boynunun üzerinde kocaman bir kafası ve boynuz gibi duran iyice kıvrılmış favorileri vardı. Kaşları kalındı; kara gözleri burnunun ucuna bakıyordu. Dershaneye girer girmez eline bir Gemara alıp okumaya koyuldu. Nişan törenine götürülene kadar orada öyle salınıp mırıldanarak oturdu.

Rabi Şeftel nişan yemeğine seçme bir iki kişi davet etmişti çünkü kızının içine dibbuklar girdiğinde hem Radzimin Hasidimi hem de Vorka Hasidimi arasında kendine düşman edinmişti. Âdet uyarınca erkekler bir masada, kadınlar başka bir masada oturdu. Damat, Taşlanan Öküz üzerine doğaçlama bir vaaz verdi. Böyle vaazlar genelde yarım saat sürer ama iki saat geçmiş olmasına rağmen damat, yüksek, kulak tırmalayan sesiyle ve sözlerine eşlik eden el hareketleriyle konuşmaya devam ediyordu. Bir yerine sancı girmiş gibi yüzünü buruşturuyor, favorilerinden birini çekiyor, daha yeni yeni sakal bitmeye başlamış çenesini kaşıyor, kulak memesini çekiştiriyordu. Zaman zaman gülerken dudakları aralanıyor, çivi gibi sivri, kararmış dişleri görünüyordu.

Liebe Yentl gözlerini ondan bir an olsun ayırmadı. Kadınlar onunla konuşmaya çalıştılar; kurabiyelerin, reçelin, bal likörünün tadına bakması için ısrar ettiler. Ama Liebe Yentl dudaklarını ısırarak adama bakmaya devam etti.

Misafirler öksürmeye, kıpırdanmaya, söylevin artık sona ermesi gerektiğini ima etmeye başlayınca, damat nihayet lafı bağladı. Nişan akdi getirildi ama o hemen imzalamadı. Önce sayfayı baştan sona okudu. Belli ki miyoptu, zira kâğıdı burnuna yapıştırmıştı. Sonra pazarlığa başladı. "Dua şalının simli kordonu olmalı."

"İstediğin kordonu alırım," dedi Rabi Şeftel.

"Buraya yaz."

Sayfanın kenarına yazıldı. Damat okumaya devam etti. "Slovita'da yazılmış bir Talmud isterim," dedi.

"Tamam, Slovita'dan alırız."

"Onu da yaz."

Pek çok talebin ve bunların kâğıda yazılmasının ardından damat akdi imzaladı: Şmelke Motl, ölmüş Katriel Godl oğlu. İmzasının harfleri sinek pisliği kadar küçüktü.

Rabi Şeftel akdi Liebe Yentl'a getirip eline kalemi tutuşturduğunda, kız gayet berrak bir sesle, "İmzalamayacağım," dedi.

"Kızım, beni utandırıyorsun!"

"Bu adamla yaşamak istemiyorum."

Zise Feige buruşuk yanaklarını çimdiklemeye başladı. "Haydi, herkes evine!" dedi. Şamdanlardaki mumları söndürdü. Bazı kadınlar rezil olan anneyle birlikte ağladılar; bazıları gelini azarladılar. Ama kız hiçbirine cevap vermedi. Çok geçmeden ev boşalıp karardı. Hizmetçi panjurları kapamak için dışarı çıktı.

Rabi Şeftel genellikle ilk toplanan cemaatle birlikte sinagogda dua ederdi ama o sabah Tanrının evinde görünmedi. Zise Feige alışverişe çıkmadı. Rabi Şeftel'in evinin kapısı kilitli kaldı; panjurlar açılmadı. Şmelke Motl hiç oyalanmadan Zavierça'ya döndü.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra Rabi Şeftel yine sinagoga duaya gitmeye, Zise Feige de elinde sepeti pazara gitmeye başladı. Ama Liebe Yentl artık sokağa çıkmıyordu. Herkes annesiyle babasının onu başka bir yere gönderdiğini zannediyordu ama Liebe Yentl evdeydi. Odasından dışarı çıkmıyor, kimseyle konuşmuyordu. Annesi ona bir tabak çorba getirdiğinde, soylular gibi önce kapısını çalıyordu. Liebe Yentl yemeklere elini pek sürmüyor, Zise Feige de onları olduğu gibi düşkünlerevine gönderiyordu.

Çöpçatanlar daha birkaç ay teklif getirmeye devam ettiler ama içinden bir dibbuk konuştuğu ve bir damadı yerin dibine batırdığı için Liebe Yentl'a uygun bir talip çıkmıyordu. Rabi Şeftel, Zavierça'daki genç adamdan özür dilemek istedi ama Litvanya'daki bir yeşivaya gitmişti. Kendini kuşağıyla astığı

söylentisi çıkmıştı. Sonra Liebe Yentl'ın evde kaldığı kesinleşti. Bu arada erkek kardeşi Tsadok Meyer büyümüş, Bendinli bir kızla evlenmişti.

Önce Rabi Şeftel öldü. Kış mevsiminde bir perşembe gecesiydi. Rabi Şeftel gece yarısı duaları için kalkmıştı. Okuma kürsüsünde, başına kül sürmüş, Tapınağın Yıkılışına ağıt söylüyordu. O gece dua evinde bir dilenci kalıyordu. Sabaha karşı üçte adam uyanıp, sobaya pişmesi için birkaç patates koymuştu. Aniden bir patırtı duydu. Ayağa kalkınca Rabi Şeftel'i yerde gördü. Yüzüne sürahiden su serpti ama ruhunu çoktan teslim etmişti.

Kasaba ahalisi Rabi Şeftel'in ölümüne çok üzüldü. Naaşı eve götürülmedi, gömülene kadar başında mumlarla dua evinde bekletildi. Haham ve kasabadaki âlimler, ölünün ardından konuşmalar yaptılar. Cuma günü Liebe Yentl, annesiyle birlikte tabuta eşlik etti. Tepeden tırnağa siyah bir şala sarınmıştı; yüzünün görülen kısmı mezarlıktaki karlar kadar beyazdı. İki oğul Şidlovtse'den uzakta oturuyordu, cenazenin Şabat'tan sonraya ertelenmesine de imkân yoktu; bir cesedin gömülmek için fazla bekletilmesi saygısızlıktı. Rabi Şeftel eski hahamın mezarı yanına gömüldü. Cuma öğleden sonra gömülenlerin mezar baskısını hissetmedikleri bilinir, zira Melek Duma, Şabat arifesi ateşten sopasını bir kenara bırakır.

Zise Feige birkaç yıl daha yaşadı ama günbegün çöküyordu. Bedeni mum gibi bükülmüştü. Hayatının son senesinde artık işlerle kendisi uğraşamıyor, tümüyle yardımcısı Zalkind'e güveniyordu. Şafak vakti kalkıp kadınlar sinagogunda dua etmeye başlamıştı; sık sık mezarlığa gidip kendini Rabi Şeftel'in mezarına atıyordu. O da kocası gibi aniden öldü. Yom Kipur'da akşam duası sırasında ruhunu teslim etti. Zise Feige gün boyu, dua evinde kadınlar bölümüyle erkekler bölümünü ayıran kafesin yanında durup ağlamıştı. Komşuları yüzünün balmumu gibi olduğunu görünce, onu orucunu bozmaya zorlamışlardı, çünkü insan hayatı şeriatın önünde gelir ama Zise Feige razı olmadı. Tegannici, "Cennetin kapıları, açıl," dediğinde, Zise Feige göğsünden, bayılmaya iyi gelen kokulu bir damla çıkardı. Ama şişe elinden düştü ve sıranın üzerine yığıldı. Kadınlar

bağrış çığrış doktora koştular ama Zise Feige çoktan Hakiki Dünyaya geçmişti. Son sözleri, "Kızım..." oldu.

Bu sefer cenaze, iki oğlu gelene kadar bekletildi. Kız kardeşleriyle birlikte onlar da yas tuttular. Ama Liebe Yentl bütün yabancılardan kaçıyordu. Yastakilerle birlikte dua etmeye ve onları avutmaya gelenler, sadece Yedidiah'la Tsadok Meyer'i buluyorlardı. Liebe Yentl kendini odasına kilitliyordu.

Rabi Şeftel'in varlığından geriye bir şey kalmamıştı. Herkes yardımcının parayı cebe indirdiğini söylüyordu ama ortada kanıt yoktu. Rabi Şeftel'le Zise Feige defter tutmamışlardı. Bütün hesaplar, bir parça tebeşirle dolabın arkasına çiziktirilmişti. Yedi günlük yas bittikten sonra, oğlanlar Zalkind'i haham mahkemesine çağırdılar ama o, Kutsal Parşömen ve siyah mumlar önünde, patronunun parasının bir kuruşuna bile dokunmadığına yemin etmeyi teklif etti. Haham onu yemin etmekten men etti. "Çalmayacaksın" emrine karşı gelen bir adamın "Tanrının adını ağzına boş yere almayacaksın" emrine de karşı gelebileceğini söyledi.

Mahkemeden sonra iki oğul evlerine döndüler. Liebe Yentl hizmetçiyle kaldı. İşi Zalkind devraldı; Liebe Yentl'a yemek içmek için haftada sadece iki gulden gönderiyordu. Çok geçmeden o kadarını da göndermeyip birkaç groşenle yetinmeye başladı. Hizmetçi kadın işten çıkıp başka yere çalışmaya gitti.

Liebe Yentl artık hizmetçisi olmadığından sokağa çıkmak zorundaydı ama gündüzleri asla dışarı çıkmazdı. Havanın kararmasını, sokakların boşalmasını, dükkânlardaki müşterilerin gitmesini beklerdi. Bir hayalet gibi aniden beliriverirdi. Esnaf ondan korkardı. O geçerken Hıristiyan avlularından köpekler havlardı.

Yaz kış, tepeden tırnağa uzun bir şala sarınırdı. Dükkâna girdikten sonra ne alacağını unuturdu. Artık sayı saymayı unutmuş gibi hep istenenden daha fazla para verirdi. Bir iki kere votka almak için Hıristiyan tavernasına girdiği görülmüştü. Gece bekçisi Tevye, Liebe Yentl'ın geceleri kendi kendine konuşarak evin içinde dolaştığını duymuştu.

Zise Feige'nin iyi arkadaşları sürekli kızı görmeye gidiyordu ama kapı hep kapalıydı. Liebe Yentl bayramlarda bile sina-

goga gelip ölmüşlerin ruhuna dua okumuyordu. Nisan ve Elul aylarında annesiyle babasının mezarlarını ziyaret etmeye gitmiyordu. Cuma günleri Şabat ekmeği pişirmiyor, bütün gece oturup fırında et kızartmıyor, muhtemelen mumları takdis etmiyordu. En mübarek günlerde bile kadınlar sinagoguna gitmiyordu.

Herkes –sanki ölmüş gibi– Liebe Yentl'ı unutmaya başlamıştı ama o yaşamaya devam ediyordu. Bazen bacasından duman yükselirdi. Gecenin geç vakti kuyudan su çekmeye gittiği görülürdü. Onu görenler hiç yaşlanmadığına yemin ederlerdi. Yüzü daha da solgun, saçları daha da kızıl ve uzundu. Liebe Yentl'ın kedilerle oynadığı söyleniyordu. Kimileri bir iblisle münasebeti olduğunu fısıldıyordu. Başkaları dibbukun geri döndüğünü düşünüyordu. Zalkind hâlâ her perşembe eve bir ölçü un getirip holdeki erzak dolabına bırakıyordu. Liebe Yentl'a yakacak odun da temin ediyordu.

Eskiden evin olduğu sokakta başka pek çok Yahudi evi vardı ama zamanla hepsi evlerini Hıristiyanlara satmıştı. Evlerden birine domuz kasabı taşınmış, evin etrafına yüksek bir duvar ördürmüştü. Diğer evde günlerini yün eğirerek geçiren ihtiyar, sağır bir dul kadın vardı, ayağının dibinden ayrılmayan kör köpeği ona bekçilik ederdi.

Seneler geçti. Elul ayında bir sabah erken vakit, haham çalışma odasında oturmuş bir yandan yorum yazıp bir yandan da çay içerken, gece bekçisi Tevye kapısını çaldı. Hahama, Liebe Yentl'ı Radom'a giden yolda gördüğünü söyledi. Kızın üzerinde uzun, beyaz bir elbise vardı; başına eşarp bağlamamıştı, ayakları da çıplaktı. Yanında uzun saçlı, elinde keman kutusu tutan bir adam yürüyordu. Dolunay ışıldıyordu. Tevye onlara seslenmek istemişti ama ikisinin de gölgesi olmadığını görünce korkmuştu. Tekrar baktığında, çiftin ortadan kaybolmuş olduğunu görmüştü.

Haham, herkes ibadet için sinagoga gelene kadar beklemesini söyledi Tevye'ye. Sonra Tevye toplananlara gördüklerini anlattı, bunun üzerine iki kişi –bir arabacıyla bir kasap– Rabi Şeftel'in evine gittiler. Kapıyı çaldılar ama açan olmadı. Kapıyı kırıp içeri girdiklerinde, Liebe Yentl'ı ölü buldular. Çöp yığınla-

rı arasında odanın ortasında yatıyordu, üzerinde uzun bir gecelik vardı, ayakları çıplak, saçları açıktı. Günlerdir –belki bir hafta, belki daha fazla– yaşayanlar arasında olmadığı belliydi. Defin Cemiyeti kadınları cesedi temizlemek için aceleyle kulübeye götürdüler. Kefenciler dolabı açtıklarında, içeriden bir güve bulutu havalanıp bütün evi çekirge sürüsü gibi kapladı. Bütün giysiler yenmişti, bütün çarşaflar küflenmiş ve çürümüştü.

Liebe Yentl kendi hayatına son vermediği ve her halinden deli olduğu anlaşıldığı için, haham annesiyle babasının yanına gömülmesine izin verdi. Kasabanın yarısı cenazenin ardından mezarlığa gitti. Kızın erkek kardeşlerine de haber gönderildi; daha sonra gelip evi sattılar ve kız kardeşlerinin mezarı için bir taş sipariş ettiler.

Radom yolunda Liebe Yentl'ın yanında görülen adamın Pinçevli kemancı olduğunda herkes hemfikirdi. Zise Feige'nin eski hizmetçisi Dunya, Liebe Yentl'ın ölmüş nişanlısı Ozer'i bir türlü unutamadığını, Ozer'in de onun Şmelke Motl'la evlenmesini engellemek için dibbuka dönüştüğünü söylemişti kadınlara. Ama zengin bir adamın oğlu, bir âlim olan Ozer keman çalmayı ve bir düğün soytarısı gibi davranmayı nereden öğrenmiş olabilirdi? Hem Radom yolunda neden kemancı kılığında belirmişti ki? Acaba o gece ölü Liebe Yentl'la nereye gidiyordu? Beyle Tslove'ye ne olmuştu? Adeta gerçeğin sonsuza kadar saklı kalması için yerle gök yemin etmişti.

Seneler geçtiği halde ölü kemancı unutulmamıştı. Geceleri soğuk sinagogda keman çaldığı duyulurdu. Mikvede, düşkünlerevinde, mezarlıkta uzaktan uzağa kemanının nağmeleri yankılanırdı. Kasabada, onun düğünlere geldiği söylenirdi. Bazen, düğünlerin sonunda Şidlovtse bandosu çalmayı bıraktıktan sonra üç beş nota duyulur, herkes bunun ölü kemancıdan geldiğini bilirdi.

Sonbaharda yapraklar döküldüğünde ve Kutsal Haç Dağlarından rüzgârlar esmeye başladığında, saç gibi ince, dünya gibi hüzünlü bir melodi duyulurdu bacalarda. Çocuklar bile bu sesi duyar, "Bunu kim çalıyor anne?" diye sorarlardı. "Uyu yavrum," derdi anneleri, "ölü kemancı çalıyor."

Ateş Henne

I

Evet, iblis insanlar vardır. Tanrı bizi korusun! Anneler doğum yaparken neler görür ama bunları asla anlatmaz!

Ateş Henne de bir insan değil, Gehinam'dan çıkma bir ateşti. Ölmüşlerin arkasından kötü konuşmamak gerektiğini biliyorum, hem günahları yüzünden epeyce de ıstırap çekmişti. İçinde hep bir ateş yanması onun suçu muydu? Zaten gözlerinden belliydi: İki parça kor. Gözlerine bakmak insanı ürpertirdi. Çingene gibi karaydı, yüzü uzun, yanakları çöküktü; çok da zayıftı, bir deri bir kemik. Bir keresinde onu nehirde yıkanırken görmüştüm. Kaburgaları sayılıyordu. Henne gibi birinin kilo alması ne mümkün? Ne söylerseniz söyleyin, ne kadar masum olursa olsun, hemen alınırdı. Bağırmaya, yumruklarını sallamaya, deli gibi dönüp durmaya başlardı. Yüzü öfkeden bembeyaz kesilirdi. Kendinizi savunmaya kalksanız, sizi diri diri yutacakmış gibi yüzünüze bakar, eline geçirdiği tabak çanağı yere atıp kırmaya başlardı. İki haftada bir kocası Berl Hazkeles yeni bir yemek takımı almak zorunda kalırdı.

Herkesten şüphelenirdi. Bütün kasaba onu faka bastırmak için birleşmişti. Öfkeye kapıldığında delinin bile aklına gelmeyecek şeyler söylerdi. Ağzından kurtlu bezelyeler gibi küfürler dökülürdü. Kutsal kitaptaki her laneti ezbere bilirdi. Taş attığı bile olurdu. Bir keresinde kış ortasında komşusunun camını kırmış, komşu, bunu neden yaptığını bir türlü öğrenememişti.

Henne'nin dört kızı olmuştu ama büyür büyümez hemen evden kaçmışlardı. Birisi Lublin'de hizmetçi olmuş; biri Amerika'ya gitmiş; en güzelleri Malkele kızıldan ölmüş; dördüncüsü de yaşlı bir adamla evlenmişti. Her şey Henne'yle yaşamaktan daha iyiydi.

Kocası Berl, evliya gibi adamdı. Ancak bir evliya bu kadar şirret bir kadına yirmi yıl katlanabilirdi. Adam kalburcuydu. O zamanlar, kışın çalışmaya hava aydınlanmadan başlanırdı. Kalburcunun kendi mumunu kendi alması gerekirdi. Zaten üç kuruş bir şey kazanıyordu. Fakirdiler tabii, ama bir fakir onlar değildi. Henne'nin kocasına yağdırdığı şikâyetleri yazmak için bir kamyon tebeşir lazım. Onlarla kapı komşu oturuyordum, bir keresinde kocası işe giderken arkasından, "Bu kapıdan ayakların önde girersin inşallah!" diye bağırdığını duymuştum. Adamı neyle suçladığını tahmin dahi edemiyorum. Son kuruşuna kadar çıkarır Henne'ye verir, hem onu severdi de. İnsan böyle bir iblisle nasıl yaşar? Tanrı bilir. Zaten bir adamın yüreğinden nelerin geçtiğini kim anlayabilir?

Ya canlarım, günün birinde kocası bile Henne'den kaçtı. Bir yaz sabahı, cuma günü mikveye gitmek için evden çıktı ve suya atılmış taş gibi ortadan kayboldu. Henne kocasının köyden çıkarken görüldüğünü duyunca sara krizine kapılıp su yoluna düştü. Kafasını taşlara vuruyor, yılan gibi tıslıyor, ağzından köpükler saçıyordu. Birisi sol eline bir anahtar tutuşturdu ama işe yaramadı. Eşarbı düştü ve kafasını kazımadığı ortaya çıktı. Tutup eve taşıdılar. Ben hiç öyle surat görmedim, çimen yeşili, gözler devrilmiş. Kendine gelir gelmez küfretmeye başladı, sanırım bir daha da susmadı. Uykusunda bile küfrettiği söyleniyordu. Yom Kipur'da sinagogun kadınlar bölümüne gelmiş, hahamın karısı okuma bilmeyenler için duaları okurken Henne hahama, teganniciye, ihtiyarlara hakaretler yağdırmıştı. Kocasına bela okumuş, çiçek hastalığına yakalanmasını, kangren olmasını dilemişti. Tanrıya bile küfretti.

Berl onu terk ettikten sonra iyice zıvanadan çıktı. Genelde terk edilmiş kadınlar başkalarının evlerinde hamur yoğurarak ya da hizmetçilik yaparak para kazanır. Ama Henne gibi feci bir mahluku kim evine alır? Perşembeleri balık satmaya çalışır-

dı ama bir kadın fiyat soracak olsa, Henne, "Zaten alacağın yok, neden gelip benimle dalga geçiyorsun? Git başka yerden al," derdi.

Kadının biri bir balık alıp, taze mi anlamak için solungaçlarını kaldırmıştı. Henne balığı elinden çekmiş, "Ne kokluyorsun? Kokmuş balık yemek şerefine mi dokunur?" diye bağırmıştı. Sonra kadının ana babasının, dedelerinin, büyük dedelerinin işlediği sözde günahları sayıp dökmüştü. Diğer balıkçılar bütün mallarını satar, Henne'nin bütün balıkları elinde kalırdı. İki üç haftada bir çamaşır yıkardı. Bana bu işi nasıl hallettiğini hiç sormayın. Her şey için kavga ederdi: Leğen için, ip için, tulumba için. Kurutmaya astığı gömleklerden birinin üzerinde bir toz zerresi görecek olsa, komşuları suçlardı. Gider başkalarının çamaşırlarını yere atardı. Kasabanın bir ucundan bağrışı duyulurdu. İnsanlar ondan korktukları için üzerine gitmezlerdi ama bu da işe yaramazdı. Ona cevap vermeye kalksanız ortalığı kaldırırdı; sesinizi çıkarmasanız, "Ne o, benimle konuşmak utanılacak bir şey mi?" diye bağırırdı. Hakarete uğramadan yanından geçmenin imkânı yoktu.

Önceleri kızları bayramlarda büyük şehirlerden kalkıp geliyordu. Hepsi de iyi kızlardı, babalarına çekmişlerdi. Bir an anneleriyle sarılıp öpüştüklerini görürdün, derken oturduğumuz Kasap Sokağında kızılca kıyamet kopardı. Tabaklar kırılır, camlar inerdi. Kızcağız zehirlenmiş gibi koşa koşa evden çıkardı, Henne de elinde sopayla dışarı fırlardı, "Orospu, fahişe, yosma, ananın karnında kuruyup kalaydın keşke!" diye arkasından bağırır dururdu. Berl onu terk ettikten sonra kızlarının onun nerede olduğunu bildiğinden şüphelenmeye başlamıştı. Bilmediklerine yeminler ettikleri halde, Henne, "Yalan yere yemin ettiğiniz için ağızlarınız kafalarınızın arkasından çıkacak!" diyerek üzerlerine hücum ederdi.

Zavallı kızlar ne yapsın? Vebadan kaçar gibi ondan kaçmaya başladılar. Henne köy öğretmenine gidip, onları evlatlıktan reddettiğini bildiren mektuplar yazdırdı. Artık onların annesi değildi, onlar da kızları değildi.

Yine de küçük bir köyde kimsenin açlıktan ölmesine göz yumulmaz. İyi yürekli insanlar Henne'ye acıyorlardı. Ona çor-

ba, sarımsaklı borç, bir dilim ekmek, patates, evlerinde ne varsa getirip eşiğine bırakıyorlardı. Eve girmek aslan inine girmekten beterdi. Henne bu hediyelerin tadına nadiren bakardı. Fırlattığı gibi çöpe atardı. Böyle insanlar kavgayla beslenir.

Yetişkinler onu kaale almamaya başlayınca, Henne çocuklarla kavga etmeye başladı. Sokaktan bir çocuk geçecek olsa, ağacımdan armut çaldın diye takkesini düşürürdü. Armutlar taş gibiydi, tatları da odundan beterdi; domuza versen yemezdi. Ona bahane lazımdı. Hem durmadan yalan söyler hem de herkesi yalancılıkla suçlardı. Polis şefine gidip köyün yarısını ihbar ederdi; filanca kalpazanmış, falanca Galiçya'dan kaçak mal getiriyormuş. Hasidim'in çara saygısızlık ettiğini söylerdi. Sonbaharda gençler askere alınırken, Henne pazar meydanında zengin çocuklarının bırakıldığını, fakir çocuklarının alındığını ilan ederdi. Doğruydu da. Ama hepsini alsalar daha mı iyi olacaktı? Birilerinin hizmet etmesi gerekiyordu. Ama Henne'nin kendisi pek matah bir şey olduğundan, haksızlığa tahammülü yoktu. Rus subayları onun mesele yaratacağından korkarak tımarhaneye kapattırdılar.

Bir askerle bir polis onu almaya geldiğinde ben de oradaydım. Elinde palayla karşılarına dikildi. Öyle tantana yaptı ki, bütün köy koşup geldi. Ama bir kadının gücü ne olacak ki? Kıskıvrak bağlanıp arabaya konurken Rusça, Lehçe ve Yidiş küfürler ediyordu. Sesi, gırtlaklanan bir domuzun sesi gibi çıkıyordu. Lublin'e götürülüp deli gömleği giydirilmiş.

Nasıl oldu bilmiyorum ama iyi tarafına gelmiş olmalı, çünkü daha altı ay geçmeden köye geri döndü. Kulübesine bir aile taşınmıştı, ama soğuk bir kış gecesi hepsini palas pandıras kapının önüne koydu. Ertesi gün Henne soyulduğunu ilan etti. Eşyalarını aramak için tek tek bütün komşuları gezdi ve herkesi utandırdı. Artık kadınlar sinagoguna alınmıyordu, Nedamet Dönemi için kendine bir yer satın almasına bile izin verilmemişti. Artık işler öyle sarpa sarmıştı ki, su almak için kuyuya gittiğinde herkes kaçışıyordu. Yakınında bulunmak tehlikeliydi.

Ölüye bile saygısı yoktu. Yanından bir cenaze geçse üzerine tükürür, ölen adamın ruhunun sonsuza kadar çöllerde do-

lanmasını dilerdi. Ölünün yakınları olgun insanlar olduğunda ona kulak asmazlardı ama karşısına sıradan birileri çıktı mı eşek sudan gelene kadar dayak yerdi. Dayak yemeyi severdi; doğruya doğru. Etrafta dolaşıp, şurasındaki şişliği, burasındaki morluğu göstermeye bayılırdı. Otacıya koşup sülükler, merhemler alırdı. Herkesi hahamın önünde hesaplaşmaya çağırıp dururdu ama artık mübaşir onu dinlemiyordu, haham da çalışma odasına girmesini yasaklamıştı. Şansını Hıristiyanlarda da denemişti ama onlar sadece gülüp geçmişlerdi. Tanrıdan başka hiçbir şeyi kalmamıştı. Henne'ye bakılırsa, Tanrıyla arası gayet iyiydi.

Bakın neler oldu. Henne'nin evine yakın oturan, Kopel Klotz adında bir arabacı vardı. Bir keresinde gece yarısı imdat çığlıklarıyla uyanmıştı. Pencereden baktığında, sokağın karşısındaki kunduracının evinin yandığını gördü. Hemen bir kova kapıp yardıma koştu. Ama esas yanan kunduracının değil, Henne'nin eviydi. Kunduracının penceresinde onun yansımasını görmüştü. Kopel eve girince her şeyin yandığını gördü: Masa, yatak, dolap. Sıradan bir yangın değildi. Küçük alevler etrafta kuş gibi uçuyordu. Henne'nin geceliği de tutuşmuştu. Kopel geceliği tuttuğu gibi yırttı, Henne anadan doğma kalakaldı.

Kasap Sokağında yangın öyle önemsiz bir şey değildir. Ahşap evler kışın bile kupkurudur. Tek bir kıvılcımla bütün sokak yanıp kül olabilirdi. Herkes yardıma koştu ama alevler dans ediyor, taklalar atıyordu. Her saniye yeni bir şey alev alıyordu. Henne çıplak vücudunu bir şalla örtmüştü ama bunun püsküllleri de küçük mumlar gibi yanmaya başlamıştı. Erkekler sabaha kadar uğraştılar. Bazıları dumandan baygın düştü. Sanki alevlerle değil, cehennemden fırlamış cinlerle mücadele etmişlerdi.

Sabahleyin yeni bir yangın çıktı. Henne'nin çarşafları kendiliğinden yanmaya başlamıştı. O gün kulübesine gittim. Çarşaf delik delik olmuştu; yorganla kuştüyü yatak da öyle. Hamur teknesindeki hamur pişip ekmek olmuştu. Ateşten bir süpürge, çöpleri yakarak yeri süpürmüştü. Ateşin dilleri her şeyi yalamıştı. Tanrı yardım etsin, bütün bunlar Şeytan işiydi. Henne herkesi şeytana havale etmişti; şimdi de şeytan ona musallat olmuştu.

Yangın zar zor söndürüldü. Kasap Sokağında oturanlar, Henne uzaklaştırılmazsa meseleyi kendi bildikleri gibi çözecekleri konusunda hahamı uyardılar. Herkes akrabaları ve malları için endişe ediyordu. Kimse başka birinin günahının cezasını çekmek istemiyordu. Henne hahamın evine gidip ortalığı birbirine kattı: "Ben nereye giderim? Katiller, hırsızlar, hayvanlar!"

Sesi karga gibi çatlak çatlak çıkıyordu. Söylenip dururken aniden eşarbı alev aldı. Orada olmayan, iblislerin neler yapabileceğini bilemez.

Henne hahamın çalışma odasında durmuş, kalmasına izin vermesi için yalvarırken, evi yanmaya başladı. Çatıdan yukarı fışkıran bir alev uzun saçlı bir adam şekline bürünmüştü. Islık çalıp dans ediyordu. Kilise çanları tehlikeyi bildirmek için çalıp duruyordu. İtfaiyeciler ellerinden geleni yaptılar ama birkaç dakika içinde bacayla korlar dışında bir şey kalmadı.

Sonradan, Henne evini komşularının yaktığı dedikodusunu yaydı. Ama bu doğru değildi. Kim böyle bir şeye kalkışır, hele rüzgâr eserken? Tanıklar başka şeyler söylüyordu. İnsan şeklindeki alev kollarını sallamış ve deli gibi gülmüştü. Sonra havaya yükselip bulutlar arasında kaybolmuştu.

İşte bu olaydan sonra herkes ona Ateş Henne demeye başladı. Daha önce Kara Henne diye bilinirdi.

II

Henne açıkta kalınca düşkünlerevine gitmek istedi ama fakirlerle hastalar onu içeri sokmadılar. Kimse diri diri yanmak istemiyordu. İlk kez sesi sedası kesilmişti. Hıristiyan bir oduncu onu evine aldı. Daha eşikten içeri adımını atar atmaz adamın baltasının sapı alev aldı, o da hemen kapı önüne konuldu. Soğukta haham onu evine almasa donup ölecekti.

Hahamın evinin yakınlarında, Sukot Bayramında kullandığı bir kulübe vardı. Çatısı makaralarla açılıp kapanabiliyordu. Henne donmasın diye hahamın oğlu kulübeye teneke bir soba kurdu. Hahamın karısı ona bir ot döşek ve yastık yorgan verdi. Daha ne yapsınlar? Yahudiler bir insanın ölüp gitmesine göz

yumamaz. İblislerin Sukot kulübesine saygı duyacaklarını, onu yakmayacaklarını umuyorlardı. Doğru, içinde mezuza yoktu ama haham bunun yerine duvara bir tılsım asmıştı. Bazı kasabalılar Henne'ye yemek getirmeyi teklif ettiler ama hahamın karısı, "Zaten azıcık bir şey yiyor, onu da ben veririm," dedi.

Kış soğuğu hemen Sukot Bayramından sonra başladı ve Purim'e kadar devam etti. Evler kara gömülmüştü. Sabahları dışarı çıkabilmek için karı küremek gerekiyordu. Henne bütün gün yatıyordu. Artık eski Henne değildi: Kuzu gibi olmuştu. Yine de gözlerinde kötülük vardı. Hahamın oğlu her sabah sobayı yakmaya gidiyordu. Henne'nin bütün gün yattığını, tek kelime bile etmediğini söylemişti. Hahamın karısı mutfağa gelmesini, biraz ev işlerine yardım etmesini teklif etti. Henne kabul etmedi. "Hahamın kitaplarına bir şey olsun istemem," dedi. Kasabada, belki de Şeytanın içinden çıktığı fısıldanıyordu.

Purim zamanı hava birden ısındı. Buzlar eridi, nehir taştı. Köprü Caddesini su bastı. Fakirlerin işi zaten zor ama geceleyin evi sel basıp eşyalar suyun içinde yüzmeye başlayınca hayat iyice çekilmez olur. Köprü Caddesini geçmek için sal kullanılıyordu. Fırında, Pesah için matsalar* hazırlanmaya başlanmıştı ama un çuvallarının içine sızan su, unu kullanılmaz hale getirmişti.

Aniden hahamın evinden bir çığlık duyuldu. Sukot kulübesi kâğıt bir fener gibi tutuşmuştu. Yangın gece yarısı çıkmıştı. Henne sonradan, ateşten bir elin çatıdan aşağı indiğini ve bir saniyede her şeyin kül olduğunu anlattı. Örtünmek için bir battaniye kapmış, çırılçıplak çamurlu avluya koşmuştu. Hahamın başka seçeneği var mıydı? Onu eve almak zorundaydı. Artık karısı geceleri uyumuyordu. Henne hahama, "Size bunu yapmama izin verilmemeli," demişti. Daha kulübe yanmadan önce, hahamın evli kızı Taube, çeyizini yangın çıkar çıkmaz kaçırmak için bir çarşafa sarmıştı.

Ertesi gün cemiyet büyükleri toplandılar. Çok laf edildi ama bir sonucu varılamadı. Birisi Henne'yi başka bir kasabaya göndermeyi teklif etti. Henne, üstü başı yırtık pırtık, canlı bir

* Matsa: "Hamursuz" anlamına gelen, mayalanmayıp kabarmayan hamurdan yapılmış ekmek. İsrailoğullarının Mısır'dan aceleyle çıkarken yemiş olduklarına inanılır. Pesah Bayramı boyunca bu çıkışın anısına yenir. (Ed. n.)

korkuluk gibi hahamın çalışma odasına daldı. "Haham efendi, ben ömrü billah burada yaşadım, burada da ölmek istiyorum. Bana bir mezar kazıp içine gömsünler. Nasılsa mezarlık yanmaz," dedi. Tekrar konuşmaya başladığından herkes şaşırmıştı.

Toplantıda, namuslu bir adam olan tulumbacı Rabi Zelig de vardı, sonunda o bir teklif getirdi. "Ben ona tuğladan küçük bir ev yapayım. Tuğla yanmaz," dedi.

El emeği için para istemedi, sadece masrafları alacaktı. Sonra bir çatı ustası da çatı yapma sözü verdi. Kasap Sokağındaki arsa Henne'ye aitti, eski evin bacası da ayaktaydı.

Bir ev yapmak aylar sürer ama bu küçük kulübe herkesin yardımıyla Purim'le Pesah arasında yapılıverdi. Dershanede okuyan çocuklar külleri temizledi. İlkokul öğrencileri tuğla taşıdı. Yeşiva öğrencileri harcı kardı. Camcı Yudel pencereleri yaptı. Atasözünün de dediği gibi: Cemiyet asla fakir olmaz. Zengin bir adam olan Rabi Falik çatı için teneke bağışladı. Yıkıntının yerine göz açıp kapayana kadar bir ev konduruldu. Aslında zemininde tahta bile olmayan küçük bir kulübeydi bu ama yalnız birine yeter de artardı bile. Henne'ye demir bir karyola, bir yastık, bir ot döşek, bir kuştüyü yatak temin edildi. İnşaatı yapanları seyretmedi bile. Hahamın mutfağında oturup yangın bekçiliği yaptı.

Ev Pesah'tan bir gün önce bitirildi. Fukara vakfı Henne'ye matsa, patates, yumurta, turpotu ve başka gerekli malzemeleri bağışladı. Hatta yeni bir yemek takımı bile hediye etti. Kimsenin yapmak istemediği tek bir şey vardı, onu Seder sofrasında ağırlamak. Akşamleyin penceresine baktılar: Ne bayramdan, ne Seder'den ne de mumdan eser vardı. Bir sedire oturmuş, havuç dişliyordu.

İşlerin nereye varacağı bilinmez. Henne'nin Amerika'ya giden kızı Mindel'den başlarda hiç ses seda çıkmamıştı. Ne derler? Denizin ötesi başka dünya. Amerika'ya gider, babayı, anayı, Yahudiliklerini, Tanrıyı unuturlar. Seneler geçmiş, kızdan tek kelime haber çıkmamıştı. Ama Mindel sonradan vefalı bir çocuk olduğunu kanıtladı. Evlenmiş, kocası da çok zengin olmuştu.

Bizim postanenin postacısı sıradan bir köylüydü. Günün birinde yabancı bir postacı çıkageldi. Uzun bıyıklıydı, ceketinin

düğmeleri yaldızlıydı, şapkasının üzerinde bir arma vardı. Alıcının imzalaması gereken bir mektup getirmişti. Bilin bakalım kime? Henne'ye. Ben ne kadar dans edersem, o da o kadar imza atar. Kâğıdın üzerine üç tane işaret yaptı, biri de tanıklık etti. Uzun lafın kısası, zarfın içinde para vardı. Öğretmen Lippe mektubu okumaya geldi, kasabanın yarısı da dinlemeye.

"Sevgili anne, artık dertlerin bitti. Kocam zengin oldu. New York büyük bir şehir, burada hafta ortası bile beyaz ekmek yiyorlar. Yahudiler de dahil herkes İngilizce konuşuyor. Geceleri de gündüz gibi aydınlık. Trenler apartman boyunda rayların üzerinden gidiyor. Babamla barışın, ikinizi de Amerika'ya alayım."

Kasaba ahalisi ağlasın mı gülsün mü bilemedi. Henne dinledi ama hiçbir şey söylemedi. Ne küfretti ne sevindi.

Bir ay sonra bir mektup daha geldi, iki ay sonra bir mektup daha. Bir Amerikan doları iki rubleydi. Kasabada bir simsar vardı, Henne'ye Amerika'dan para geldiğini duyunca ona çeşit çeşit tekliflerde bulundu. Ev almak ya da bir dükkâna ortak olmak ister miydi? Kasabamızda Leizer adında bir ulak vardı, gerçi kimsenin onu bir yere gönderdiği yoktu ya. Henne'ye gelip, kocasını aramayı teklif etti. Hayattaysa onu mutlaka bulur, ya eve getirir ya da boşanma kâğıdı yollamasını sağlardı. Henne, "Onu geri getireceksen ölü getir, yoksa bacaklarını kırarım!" dedi.

Henne eski Henne'ydi ama komşular onu el üstünde tutmaya başlamıştı. İnsanlar böyledir. Para kokusu aldılar mı heyecana gelirler. Artık onu selamlamak için yarışıyor, ona Hennely diyor, bir dediğini iki etmiyorlardı. Henne küfürler mırıldanarak onlara dik dik bakmakla yetiniyordu. İlk işi Zrule'nin meyhanesine gidip büyük bir şişe votka almak oldu. Lafı uzatmayalım, Henne içmeye başladı. Hıristiyanlar arasında bile içki içen kadın pek yoktur, hele Yahudi bir kadının içki içtiği duyulmuş şey değildir. Henne yatağına uzanıp içkisini yudumluyordu. Şarkı söylüyor, bağırıyor, yüzünü şekilden şekle sokuyordu. Üzerinde iç çamaşırları, peşinde onu yuhalayan sokak çocuklarıyla pazar meydanına gidiyordu. Henne'nin yaptığı tam zındıklıktı ama kasabalının elinden ne gelirdi? Kimse içki içtiği için hapse atılmazdı. Memurların kendileri bile genelde körkütük sarhoş olurdu. Komşular, Henne'nin sabahleyin uyanır

uyanmaz bir fincan votka içtiğini söylüyorlardı. Kahvaltısı buydu. Sonra uyuyor, uyanıyor ve ciddi ciddi içmeye başlıyordu. Arada bir eserekleri geldiğinde camdan dışarı üç beş kuruş atardı. Ufaklıklar onları kapacağız diye kendilerini paralardı. Onlar yerde para ararken, Henne üzerlerine bulaşık suyu atardı. Haham onu çağırtmıştı ama nefesini kendine saklasa daha iyi ederdi. Herkes onun kendini içkiden öldüreceğine emindi. Ama bambaşka bir şey oldu.

Genelde Henne evinden sabahları çıkardı. Bazen bir kova su çekmek için kuyuya giderdi. Kasap Sokağında başıboş köpekler vardı, arada bir onların önüne bir kemik atardı. Evlerin dışında apteshane yoktu, herkes ihtiyacını açıkta görürdü. Üç beş gün geçmiş, Henne'yi gören olmamıştı. Komşular penceresinden içeriye bakmaya çalışmışlardı ama perdeleri kapalıydı. Kapıyı çaldılar ama açan olmadı. Sonunda kapıyı kırdılar ve bir daha asla görülmeyecek bir şey gördüler. Bir süre önce Henne dul bir kadından bir koltuk almıştı. Eski bir mobilyaydı bu. Genelde bu koltuğa oturup içer, kendi kendine söylenirdi. Ahali kapıyı kırıp içeri girdiğinde, koltukta kömür gibi kapkara bir iskelet gördü.

Ya canlarım, Henne yanıp kavrulmuştu. Ama nasıl? Koltuk hemen hemen hiç yanmamıştı, sadece kumaşı kararmıştı. Bir insanın tümüyle yanması için, cumaları mikvede yakılan ateşten bile daha büyük bir ateş gerekir. Kaz kızartmak için bile bir sürü oduna ihtiyaç vardır. Ama koltuk sapasağlamdı. Yatak çarşafları da tutuşmamıştı. Yeni aldığı konsol, masa, dolap ve diğer eşyalar da hasar görmemişti. Ama Henne kömür olmuştu. Yıkanacak, kefene sarılacak bir beden kalmamıştı. Memurlar Henne'nin evine koştular ama gözlerine inanamadılar. Kimse ateş görmemiş, duman kokusu almamıştı. Bu cehennem ateşi nerden gelmişti? Sobada ya da sacayağının altında hiç kül yoktu. Henne nadiren yemek pişirirdi. Kasaba doktoru Hapinski geldi. Gözleri yuvalarından uğradı ve taşlaşmış gibi olduğu yerde kalakaldı.

"Bu nasıl mümkün olur?" diye sordu polis şefi.

"İmkânsız," dedi doktor. "Birisi bana böyle bir şey anlatacak olsa, ona yalancı derdim."

"Ama olmuş," dedi polis şefi.

Hapinski omuzlarını silkerek mırıldandı: "Anlayamıyorum."

Birisi yıldırım düşmüş olabileceğini söyledi ama haftalardır ne şimşek çakmış ne gök gürlemişti.

Civardaki zenginler de olayı duymuş, görmeye gelmişti. Kasap Sokağı arabalar, briskalar ve faytonlarla doldu. Kalabalık, ağızları bir karış açık olanları seyrediyordu. Herkes bir açıklama bulmaya uğraşıyordu. Akılla açıklanacak bir şey değildi bu. Koltuğun içi, kupkuru keten lifleriyle doluydu.

Votkanın Henne'nin midesinde tutuştuğuna dair bir söylenti yayıldı. Ama midede yangın çıktığı nerde duyulmuş? Doktor başını sallıyordu. "Tam bir bilmece."

Henne'yi gömülmeye hazırlamanın manası yoktu. Kemiklerini bir çuvala koyup mezarlığa taşıdılar ve orada gömdüler. Mezarcı, Kadiş okudu. Sonra kızları Lublin'den geldiler, ne mi öğrendiler? Yangınlar Henne'nin peşini bırakmıyordu, bir tanesi de işini bitirmişti. Bela okurken genelde "ateş" kelimesini kullanırdı: Kafanı ateş bürüsün, karnını ateş bürüsün, derdi. "Mum gibi yanasın," derdi. "Ateşlenip kıvranasın." "Çıra gibi yanasın." Kelimelerin gücü vardır. Atasözü şöyle der: "Tokat unutulur, söz kalır."

Ya canlarım, Henne öldükten sonra bile sorun çıkartmaya devam etti. Arabacı Kopel evini kızlarından alıp ahır yaptı. Ama atlar geceleri terleyip üşütüyorlardı. Atlar öyle üşüttü mü sonları iyi olmaz. Samanlar defalarca alev almıştı. Çamaşır yüzünden Henne'yle kavga eden bir komşu, hayaletinin çarşafları iplerden çekip çamura attığına yemin ediyordu. Hayalet bir keresinde çamaşır teknesini de devirmişti. Ben orada yoktum ama Henne'den her şey beklenir. Şimdi bile gözlerimin önünde: Kara kuru, tahta göğüslü, gözleri bir av hayvanı gibi vahşi. İçinde bir şey için için yanardı. Acı çekmiş olmalı. Ninem, "İyi yaşayan kimse kafasını duvara vurmaz," derdi. İnsanın başına ne talihsizlik gelirse gelsin, ben derim ki: "Ağlayın ama hayata küsmeyin."

Tanrıya şükür, herkes nafakasını öyle ya da böyle çıkarıyor. Bir keresinde kasabamızın hahamı şöyle demişti: "İnsanlar ekmeklerini kazanmak için çalışmak zorunda olmasalardı, bütün zamanlarını kendi ölümlerine üzülmekle geçirirlerdi, hayat da koca bir cenaze olurdu."

Mektupçu

I

Herman Gombiner tek gözünü açtı. Her sabah böyle uyanırdı – önce bir gözünü, sonra diğerini açardı. Çatlak bir tavan ve sokağın karşısındaki binanın bir bölümünü gördü. Sabaha karşı üç sularında yatmıştı. Uzun süre uyuyamamıştı. Şimdi saat ona geliyordu. Son zamanlarda Herman Gombiner bir nevi hafıza kaybından mustaripti. Geceleyin uyandığında nerede olduğunu, kim olduğunu, hatta adını bile hatırlayamıyordu. Artık Kalomin ya da Varşova'da değil de New York'ta, Columbus Bulvarıyla Batı Central Park arasındaki sokaklardan birinde olduğunu fark etmesi birkaç saniye sürüyordu.

Kıştı. Kaloriferlerde buhar tıslıyordu. İkinci Dünya Savaşı biteli uzun zaman olmuştu. Herman (daha doğrusu Kalomin'deki adıyla Hayim David) ailesini Naziler yüzünden kaybetmişti. Şimdilerde Zion adındaki bir İbrani yayınevinde editör, redaktör ve düzeltmen olarak çalışıyordu. Yayınevi Kanal Caddesindeydi. Elli yaşlarında, bekâr ve hasta bir adamdı.

"Saat kaç?" diye mırıldandı. Dili paslı, dudakları çatlaktı. Dizleri ağrıyor, başı zonkluyordu; ağzında bir acılık vardı. Zorlukla doğrulup, ayaklarını havları dökülmüş halının üzerine koydu. "Bu da ne? Kar mı?" diye mırıldandı. "Demek kışmış."

Bir müddet pencerenin önünde durup dışarıya baktı. Sokağa bırakılmış, stop etmiş arabaların bazı kısımları eski bir uygarlığın kalıntıları gibi karın altından fırlamışlardı. Genellikle

sokak çöp, gürültü ve –Zenci ve Porto Rikolu– çocuklarla dolu olurdu. Ama bu sefer soğuk herkesi evlerine kapamıştı. Sessizlik ve beyazlık ona memleketini, Kalomin'i hatırlattı. Herman sallana sallana banyoya gitti.

Yatak odası, sadece yatağın sığdığı küçük bir girintiydi. Oturma odası kitap doluydu. Duvarlardan birinde yerden tavana dolaplar, diğerinde iki kitaplık vardı. Her yerde öbek öbek kitaplar, gazeteler, dergiler duruyordu. Kira sözleşmesine göre, evsahibinin evi üç yılda bir boyatması gerekiyordu ama Herman Gombiner yöneticiye rüşvet vererek bu dertten kurtulmuştu. Yerlerinden alınırlarsa eski kitaplarının çoğu dağılabilirdi. Hem yeni badana eskisinden neden daha iyi olsundu? Her yerde bir parmak toz vardı. Daireye bir fare dadanmıştı. Kitapları yemesin diye Herman ona her gece bir parça ekmek, küçük bir dilim peynir ve çay tabağında su bırakıyordu. Tanrıya şükür doğurmamıştı. Arada bir ışık yanarken bile deliğinden çıkmaya cüret ediyordu. Herman ona İbranice bir isim bile takmıştı: Hulda. Küçük yuvarlak gözleri ona merakla bakardı. Artık ondan korkusu kalmamıştı.

Herman'ın oturduğu apartmanın bir sürü kusuru vardı ama sıcaklıktan yana bir eksiği yoktu. Radyatörler sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar yanardı. Kendisi de Porto Rikolu olan evsahibi, kiracıların çocuklarının üşümesine asla razı olmazdı.

Banyoda duş olmadığından, Herman her gün küvette yıkanıyordu. Kapının arkasında orta yerinden çatlamış bir ayna vardı, Herman orada kendini gördü – pijamaları kendisine büyük gelen ufak tefek, bir deri bir kemik, ince boyunlu, büyük kafalı bir adam. Kafasının iki tarafında kır saçlar vardı, alnı geniş, burnu kıvrık, elmacık kemikleri çıkıktı. Sadece kızlarınki gibi uzun kirpikli, kara gözlerinde biraz gençlik kırıntısı kalmıştı. Bazen onlar bile aksi aksi parlıyormuş gibi görünürdü. Senelerce okumak, küçücük harflerle uğraşmak ne görüşünü bulandırmış ne de onu miyop yapmıştı. Herman Gombiner'in –hastalıklar ve yetersiz beslenmeden yıpranmış– bedeninde kalan son kuvvet bakışlarında toplanmıştı sanki.

Ağır ağır ve dikkatle tıraş oldu. Uzun parmakları titriyor-

du, her an yüzünü kesebilirdi. Bu arada küvet de sıcak suyla doluyordu. Soyundu ve zayıflığına kendi de şaştı – göğsü dar, kollarıyla bacakları kemikliydi; boynuyla omuzları arasında derin çukurlar vardı. Küvete girmek çok meşakkatliydi ama ılık suyun içinde yatmak rahatlatıyordu. Herman sabunu hep kaybederdi. Canlı bir şey gibi, oyun oynarcasına ellerinden kayar gider, onu suyun içinde araması gerekirdi. "Nereye kaçtın?" derdi sabuna. "Seni kerata!" Her şeyde canlılık olduğuna, sözde cansız nesnelerin de kendi kaprisleri olduğuna inanırdı.

Herman Gombiner kendini, olguların cephesinin ardını görme ayrıcalığına ermiş üç beş seçme kişiden biri sayardı. Bir kurutma kâğıdının masanın üzerinden kalkıp usulca ve dengesizce kapıya doğru süzüldüğünü, sonra da görünmez bir elin tuttuğu bir ipe bağlıymış gibi yavaşça yere indiğini görmüştü bir keresinde. Bu akıl almaz bir şeydi. Herman kafasını ne kadar yorarsa yorsun, olanları açıklayacak bir sebep bulamıyordu. Bilimin, dinin ya da folklorun açıklayamayacağı şeylerdendi bu. Daha sonra Herman gidip kurutma kâğıdını yerden kaldırmış, masasının üzerine geri koymuştu, o gün bu gündür kâğıtlar altına gömülmüş vaziyette, tozlu ve kuru, olduğu yerde duruyordu – bir anlığına kendini fiziksel güçlerden kurtarmış cansız bir nesne. Herman Gombiner bunun halüsinasyon ya da hayal olmadığını biliyordu. Saat sabahın sekizinde, aydınlık bir odada meydana gelmişti. O gün hasta ya da sıkıntılı değildi Asla içki içmezdi, ayrıca tam olarak da uyanıktı. Mendil almak için konsolun çekmecesini açmıştı. Aniden gözleri masaya takıldı ve kurutma kâğıdının havalanıp uçtuğunu gördü. Hem bu ilk değildi. Çocukluğundan beri başına böyle şeyler gelirdi.

Her şey uzun sürdü – banyo, kurulanma, giyinme. Acele etmek ona göre değildi. Başarısını, her şeyi ağırdan almaya borçluydu. Zion'daki düzeltmenler kitapları o kadar hızlı okuyorlardı ki, hataları kaçırıyorlardı. Çevirmenler, anlamından emin olmadıkları kelimeler için sözlüğe bakmaya zahmet etmiyordu. Amerikalı hatta İsrailli İbranice uzmanları, sesli noktalamaları ve gramer inceliklerinden pek anlamıyordu. Herman Gombiner bütün bunları öğrenmeye zaman ayırmıştı. Çok ağır çalıştığı doğruydu ama Zion'un sahibi, ihtiyar Moris Korver,

hatta yarı Hıristiyan oğulları bile, yayınevine sahip olduğu şöhreti Herman Gombiner'in kazandırdığını hep takdir etmişlerdi. Ama Moris Korver yaşlanıp hastalandığı için Zion kapanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Oğullarının yayınevini satmak için babalarının ölümünü dört gözle beklediği söyleniyordu.

Herman istese bile hiçbir şeyi hızlı yapamazdı. Yürürken küçük adımlar atardı. Bir tas çorbayı yarım saatte içerdi. Sözlükte doğru kelimeyi aramak ya da ansiklopediden bir şeye bakmak saatler alırdı. Ne zaman acele etmeye kalkışsa felaketle sonuçlanmıştı; ayağını kırmış, elini incitmiş, merdivenlerden yuvarlanmış, hatta araba altında kalmıştı. Onun için bütün sıradan işler tam bir badireydi – tıraş olmak, giyinmek, kirlileri Çinlilerin çamaşır salonuna götürmek, lokantada yemek yemek. Karşıdan karşıya geçmek de onun için meseleydi, çünkü ışık hemen yeşilden kırmızıya geçiveriyordu. Arabaların direksiyonlarında oturanlarda robot hızı ve ahlakı vardı. Birisi yeterince hızlı koşamayacak olsa ezip geçebiliyorlardı. Son zamanlarda el ve ayak titremelerinden mustaripti. Eskiden harika bir elyazısı vardı ama artık yazamıyordu. Daktiloyla, iki parmak yazıyordu. Yaşlı Korver, Gombiner'in sorunlarının vejetaryen olmasından kaynaklandığında ısrarlıydı; insan bir lokma et yemedi mi güçten düşerdi. Herman, hayatı buna bağlı olsa bile ağzına et süremezdi.

Herman, çoraplarından birini giydikten sonra durup dinlendi. İkinci çorabını giyince tekrar dinlendi. Nabzı yavaştı – dakikada elli filan atardı. En ufak bir zorlanmada başı dönerdi. Ruhu, bedeni içinde zar zor varlığını sürdürüyordu. O, yatağında yatar ya da sandalyede otururken, bedeninden ayrılan ruhunun evde dolaştığı, hatta pencereden çıkıp gittiği de olmuştu. Kendi bedenini ölü gibi, baygın vaziyette görmüştü. Tecrübe ettiği bütün telepatik olaylar, gaipten gelen haberler, geleceği bildiren rüyalar saymakla bitmezdi. Ama ona kim inanırdı? Çalışma arkadaşları onunla dalga geçiyordu. Yaşlı Korver bir bardak brendi içti mi, Herman'a batıl inançlı çaylak demeye başlardı. Ona başka bir dünyadan gelmiş gibi davranırlardı.

Herman Gombiner modern insanların inançsızlıklarında, eski insanların inançlarında oldukları kadar fanatik olduğu so-

nucuna varmıştı. Şimdiki neslin akılcılığı başlı başına bir önyargı örneğiydi. Komünizm, psikanaliz, faşizm ve köktencilik, yirminci yüzyılın tılsımlı sözleriydi. Herman Gombiner bütün bunlar karşısında ne yapabilirdi? Her şeyi görmek ve sessiz kalmaktan başka çaresi yoktu.

"Demek kış, kış!" dedi Herman Gombiner, yarı şarkılı yarı iniltili bir sesle. "Hanuka ne zaman? Bu sene kış erken geldi." Herman'ın kendi kendisine konuşma alışkanlığı vardı. Bu eski bir âdetti. Onu büyüten amcası sağırdı. Huzur içinde yatsın, ninesi gece yarısı uyanır, sadece çok eski dua kitaplarında bulunan nedamet duaları ve ağıtlar söylerdi. Babası, Herman –Hayim David– doğmadan önce ölmüştü. Annesi uzak bir şehirde ikinciyle evlenmiş, ikinci kocasından da çocukları olmuştu. Hayim David hedere* giderken, hatta yeşivada okurken bile hep tek başınaydı. Hitler bütün ailesini öldürmüş olduğu için artık mektup yazacak akrabası da yoktu. Hiç tanımadığı kişilere mektup yazıyordu.

"Saat kaç?" diye tekrar kendi kendine sordu Herman. Koyu renk takım elbise, beyaz gömlek giydikten, siyah kravat taktıktan sonra mutfağa gitti. Orada içinde buz olmayan bir buz kutusuyla, hiç kullanmadığı bir ocak vardı. Haftada iki kere sütçü kapıya bir şişe süt bırakırdı. Herman'ın evde kaldığı günlerde yediği birkaç kutu sebze konservesi vardı. Bir insanın çok az şeyle yaşayabildiğini keşfetmişti. Yarım bardak sütle bir pretzel [tuzlu kraker] gün boyu yetiyordu. Herman bir çift ayakkabıyla beş yıl idare ediyordu. Takım elbisesi, paltosu ve şapkası asla eskimiyordu. Sadece çamaşırları biraz yıpranıyordu ama bunun nedeni çok kullanılmaları değil, Çinli çamaşırcının kullandığı kimyasal maddelerdi. Mobilyalar tabii ki asla eskimiyordu. Taksiye ve hediyelere para vermese, epeyce para biriktirebilirdi.

Bir bardak süt içip, yanında da bir bisküvi yedi. Sonra dikkatle siyah paltosunu, yün atkısını, botlarını, geniş kenarlı fötr şapkasını giydi. Çantasına kitaplar ve kâğıtlar doldurdu. Çanta günbegün ağırlaşıyordu ama bunun sebebi içine daha fazla şey konması değil, Herman'ın kuvvetinin azalmasıydı. Gözlerini

* Heder: Gençlerin İbranice okuma yazma ve dualar öğrendikleri okullar. (Ed. n.)

kar parlaklığından korumak için güneş gözlüğü taktı. Daireden çıkmadan önce yatağına, üzeri kâğıt dolu masasına, kitaplarına ve delikteki fareye hoşçakal dedi. Bayatlamış suyu değiştirip hayvanın tabağına taze su koymuş, yanına da bir krakerle azıcık peynir bırakmıştı. "Kendine iyi bak Hulda!"

Sahanlığa çıkınca radyo sesleri duydu. Saçlarını taramamış, kızgın yüzlü, koyu tenli kadınlar, olağanüstü hızlı bir İspanyolca konuşuyorlardı. Çocuklar yarı çıplak etrafta koşuşuyordu. Görünüşe göre erkeklerin hepsi işsizdi. Evin kendilerine ait tenha bölümlerinde bir aşağı bir yukarı aylak aylak dolanıyor, ayakta bir şeyler atıştırıyor ya da mandolin çalıyorlardı. Dairelerden yayılan kokular Herman'ın içini bayılttı. Her türlü et ve balık kızartılıyordu evlerde. Sahanlıklar sarımsak, soğan, sigara dumanı, yapış yapış ve mide bulandırıcı bir şey kokuyordu. Geceleri komşuları dans eder, gamsız kahkahalar atardı. Bazen kavga çıkar, kadınlar yardım çağırırdı. Bir keresinde kadının biri kendisini bıçaklamaya çalışan bir adamdan kaçarken gece yarısı Herman'ın kapısını yumruklamıştı.

II

Herman en alt katta, posta kutularının yanında durdu. Diğer apartman sakinleri nadiren mektup alırlardı ama Herman Gombiner'in posta kutusu her sabah tıklım tıklım dolu olurdu. Parmakları titreyerek anahtarı çıkardı, kilidi açtı ve mektupları aldı. Mektubu kimin gönderdiğini zarfından anlayabiliyordu. Salt Lake City'den Alice Grayson pembe zarf kullanırdı. Pasadena, California'dan Bayan Roberta Hoff, bütün mektuplarını çalıştığı firmanın zarflarıyla postalardı. Fairbanks, Alaska'dan Bayan Bertha Gordon'ın belli ki bir sürü Noel-kartı zarfı elinde kalmıştı. Bu sefer Herman yeni birinden mektup almıştı, Bayan Rose Beechman, Louisville, Kentucky. Adıyla adresini, zarfın arkasına süslü bir elyazısıyla yazmıştı. Mektupların yanı sıra, Herman Gombiner'in abone olduğu, doğaüstü olaylarla ilgili, Amerika, İngiltere hatta Avustralya'da basılan dergiler de vardı. Çantasında bütün bu mektuplarla dergilere yer olmadığın-

dan, Herman hepsini cebine tıkıştırdı. Dışarı çıkıp taksi beklemeye başladı.

Bu sokaktan boş bir taksinin geçmesi nadirattandı ama Batı Central Park ya da Columbus Bulvarına yürümek onun için büyük yorgunluktu. Herman Gombiner zayıflığıyla mücadele etmek için duaya ve telkine başvururdu. Karların arasında dikilirken bir taksi duası etti. Sürekli elini cebine sokup zarflarının içindeki mektuplara dokunuyordu. Bu mektuplarla dergiler hayatının en temel varlığıydı. Onlar sayesinde başkalarıyla temas kurmuştu. Kadınların dostluğunu, hatta aşkını kazanmıştı. Onların yazdıkları, psişik güçlere ve öteki dünyaya olan inancını pekiştirmişti. Tanımadığı bu mektup arkadaşlarına hediyeler gönderir, onlardan hediyeler alırdı. Ona ilk adıyla hitap ederler, düşüncelerini, rüyalarını, umutlarını anlatırlar, ruh çağırma tahtası, otomatik yazı, masa çevirme ve diğer doğaüstü kaynaklardan aldıkları mesajları onunla paylaşırlardı.

Herman Gombiner bu kadınlarla, abone olduğu dergiler sayesinde bağlantı kurmuştu, dergilerde sadece okuyucuların deneyimleri değil, adlarıyla adresleri de yer alıyordu. Yazıların çoğunu kadınlar yazardı. Herman Gombiner hep uzakta yaşayanları seçerdi. Kimseyle görüşmek istemezdi. Deneyimin ifade ediliş tarzı, isim ve adresten, bir kadın mektuplaşır mı mektuplaşmaz mı anlardı. Hemen hemen hiç yanılmamıştı. Yazdığı küçük bir nota cevaben upuzun bir mektup gelirdi. Bazen koca koca metinler aldığı olurdu. Öyle çok kişiyle mektuplaşıyordu ki, posta masrafları iyice kabarmıştı. Mektuplarının çoğunu özel ulakla ya da iadeli gönderirdi.

Mucizeler gündelik hayatın bir parçasıydı. Daha duasını bitirir bitirmez taksi geldi. Şoför, telepatik bir emir almış gibi arabayı evin önüne çekti. Taksiye binmek Herman'ı yormuştu, başını cama dayayıp gözlerini kapayarak ve yakarışını duyan Güce şükrederek öylece oturdu. İnsanın, her ne isim verirse versin, Yaratıcının elini görmemesi için kör olması lazımdı. İnsanın en basit gereksinimleriyle ilgilenen birisi vardı.

Bedeninden çıkan ruhu anlaşılan çok uzaklarda dolaşıyordu. Bütün mektup arkadaşları onu görmüşlerdi. Bir gecede hem Los Angeles, hem Mexico City, hem Oregon hem de İskoç-

ya'da bulunmuştu. Uzaklardaki dostlarından birinin hasta olduğu içine doğardı. Çok geçmeden onun gerçekten hastalandığını, hastaneye yattığını bildiren bir mektup alırdı. Seneler geçtikçe ölenler olmuştu, her seferinde de bunları önceden sezmişti.

Son birkaç haftadır Herman'ın içinde, Zion'un kapanacağına dair güçlü bir his vardı. Doğru, bu senelerdir tahmin ediliyordu ama Herman bunun dedikodudan ibaret olduğunu biliyordu. Son zamanlarda işverenler iyimserleşmişti; işler açılmıştı. İhtiyar adam zarar ettiklerini söylerdi ama herkes bunun maaşları artırmamak için söylediği bir yalan olduğunu bilirdi. Yayınevinden çıkan bir dua kitabı çok satanlar arasına girmişti. Herman Gombiner'in bitirmek üzere olduğu yeni İbranice-İngilizce sözlük muhtemelen binlerce satacaktı. Yine de Herman, romatizması olanların havanın değişeceğini hissetmesi gibi felaketi önceden seziyordu.

Taksi, Columbus Bulvarı boyunca ilerledi. Herman camdan dışarı bir bakış fırlattıktan sonra gözlerini tekrar kapadı. Kış günü New York'ta görülecek ne vardı? Karamsarlığına sarınmıştı. Kaç kazak giyerse giysin hep üşürdü. Hem insan soğukta ruhları ve psişik temasları daha az hissederdi. Herman yakasını kaldırıp ellerini ceplerine soktu. Soğuk ülkelerde vahşi bir uygarlık gelişiyordu. Kendisine kalsa asla New York'a yerleşmezdi. Güney California'da yaşıyor olsa havanın böyle esiri olmazdı. Neyse... California'da Yahudi yayınevi var mıydı peki?

III

Taksi, Kanal Caddesinde durdu. Herman ücreti öderken elli sent de bahşiş verdi. Kendisine karşı cimriydi ama iş taksicilere, garsonlara, asansörcülere geldi mi cömertleşirdi. Noel'de Porto Rikolu komşularına hediyeler bile alırdı. Herhalde bugün asansörcü Sam yolun karşısındaki kafeteryaya bir fincan kahve içmeye gitmişti, Herman'ın beklemesi gerekti. Sam aklına eseni yapardı. Moris Korver'in hemşehrisiydi. Ondan başka asansörcü olmadığı için, canı işe gelmek istemediğinde

binada çalışanlar yukarı çıkmak için merdivenleri kullanırdı. Hem de komünistti.

Herman, Sam'i on dakika bekledi – kısa boylu, geniş omuzlu, yüzü parçalardan toplama gibi duran bir adamdı: Dar bir alın, kalın kaşlar, torbalı patlak gözler, kırmızı beneklerle kaplı iri bir burun. Yürürken sallanırdı. Herman onu selamladı ama o homurdanarak cevap verdi. Yidiş solcu gazete arka cebinden taşmıştı. Asansörün kapısını hemen kapatmadı. Önce iyice bir öksürdü, sonra bir puro yaktı. Aniden yere tükürüp bağırdı: "Haberi duydun mu?"

"Ne olmuş?"

"Binayı satmışlar."

"Demek buymuş!" dedi Herman kendi kendine. "Satmışlar mı? Neden?" diye sordu.

"Neden mi? Yaşlı adam bunadı, oğullarının hiçbir şey umurunda değil. Buraya garaj yapacaklarmış. Binayı yıkıp kitapları çöpe atacaklar. Bu faşist piçlerden kimse bir kuruş bile alamaz!"

"Ne zaman oldu bu?"

"Ne bileyim, olmuş işte."

Bunu önceden bilmiştim, diye düşündü Herman. Hiç sesini çıkarmadı. Senelerdir yayın kurulunda bir sendikaya katılmaktan, emeklilik işleri için bir plan yapmaktan söz edilirdi ama hepsi lafta kalmıştı. Yaşlı Korver sayesinde. Maaşlar düşüktü ama zaman zaman kendi adamlarına beş ya da on dolarlık bir prim verirdi. Hanuka'da harçlık dağıtır, Purim hediyeleri verir, genelde eski tarz Avrupalı bir patron gibi davranırdı. Ona karşı çıkan kovulurdu. Muhasebecilerle diğer işçiler kendilerine başka bir yer bulabilirlerdi ama yazarlarla editörlerin gidecek yeri yoktu. İbranice, Amerika'da düşüşe geçmiş olan bir uzmanlıktı. Yahudiler öldüklerinde, din ve İbranice kitapları ya kütüphanelere bağışlanıyor ya da fırlatılıp atılıyordu. Hitlercilik ve savaş geçici bir merak yaratmıştı ama İbranice din kitaplarından kâr edilebilecek kadar değil.

"Yedi senelik saadet bitti," diye kendi kendine mırıldandı Herman. Asansör üçüncü kata çıkmıştı. Doğrudan editörlerin odasına açılıyordu – eski masalar ve daktilolarla dolu, alçak ta-

vanlı, büyük bir odaydı bu. Telefonlar bile eski modaydı. Oda toz, balmumu, boğucu ve bayat bir şey kokuyordu.

Korver'in baş editörü Raphael Robbins, yastıklı bir sandalyenin üzerine oturmuş, bir metni okuyordu, gözlüğü burnunun ucuna inmişti. Hemoroiti ve prostatı vardı. Orta boylu, geniş omuzlu, yuvarlak kafalı, koca göbekli bir adamdı. Gözlerinin altı katmer katmer sarkmıştı. Yüzünde hem bir dede tatlılığı hem de bir kocakarı kurnazlığı vardı. Senelerce başlıca işi yaşlı Korver'le öğle yemeği yemek olmuştu. Robbins, böbürlenmesi, yalancılığı ve dalkavukluğuyla tanınırdı. Pornografik kitaplarla dolu bir kütüphanesi vardı – gençlikten kalma. Sam gibi o da Moris Korver'in hemşehrisiydi. Raphael Robbins'in fizikçi oğlu atom bombası yapımında çalışmıştı. Kızı zengin bir Wall Street simsarıyla evliydi. Raphael Robbins'in kendisi de epeyce para biriktirmişti, hem Sosyal Sigortalardan emekli olabilecek yaştaydı. Robbins metni okurken bir yandan kel kafasını kaşıyor, bir yandan da başını sallıyordu. Metinleri nadiren geri gönderirdi, çoğu masanın üzerinde, kitaplığın raflarında, işçilerin çay demlediği mutfağın dolaplarında toz topluyordu.

Moris Korver'i zengin eden, senelerdir yayınevinin yükünü omuzlayan Profesör Yohanan Abarbanel'di, sözlük derlemesi yapardı. Kimse unvanının nereden geldiğini bilmezdi. Akademik kariyer yapmamış, hatta üniversiteye bile gitmemişti. Onu yaşlı Korver'in profesör yaptığı söylenirdi. Pek çok sözlük derlemesine ek olarak, hahamlardan alıntılarla bir vaaz seçkisi hazırlamış, bar-mitsva* çocukları için ders kitapları yazmış, çok satan elkitapları çıkartmıştı. Yetmiş yaşlarında bir bekâr olan Yohanan Abarbanel kalp krizi geçirmiş, bir de fıtık ameliyatı olmuştu. Üç kuruş için çalışır, ucuz bir otelde yaşar, her sene gözden çıkarılma korkusu yaşardı. Bir sürü fakir akrabasına bakıyordu. Ufak tefek, ak saçlı, ak sakallı, donmuş bir elma gibi kırmızı, küçük suratlı bir adamdı; küçük gözleri, gür kaşları altına gömülmüştü. Bir masada oturur, aksırır, tıksırır, bir yandan da küçücük elyazısıyla sürekli bir şeyler yazardı. Son yıllarda yaptığı işlere pek güven olmuyordu. Her kelimesi Herman Gombi-

* Bar-mitsva: On üç yaşına gelmiş her Yahudi erkek çocuğunun, belirli emir ve kuralları yerine getirmekle ve korumakla yükümlü olması. (Ed. n.)

ner tarafından yeniden okunuyor, bazen metinlerin baştan sona yeniden yazılması gerekiyordu.

Her nedense kimse işe gelene "merhaba" ya da "günaydın" demez, çıkış saatinde de bu tip şeyler söylenmezdi. Gün boyu, yeri geldikçe birbirlerine dostça birkaç kelime ederlerdi. Bazen aylardır birbirine tek kelime etmemiş iki meslektaştan birisi diğerine içini döker, onu yemeğe davet ederdi. Ama ertesi sabah yine kavga etmiş gibi davranırlardı. Seneler geçtikçe birbirlerinden sıkılmışlardı. Şikâyetlerle hınçlar birikmiş, asla tam manasıyla unutulmamıştı.

Okuldan mezun olur olmaz Zion'da çalışmaya başlayan sekreter Bayan Lipşitz'in saçları artık bembeyazdı. Daktilosunun başında oturur dururdu – kısa boylu, tombul, askı suratlıydı, boynu kısa, göğsü genişti. Kalkık burunluydu; gözleri daktiloya çektiği metne değil, uzaklara, duvarların ötesine bakıyormuş gibi görünürdü. Sesinin günlerce duyulmadığı olurdu. Telefonda mırıl mırıl konuşurdu. Sokağın karşısındaki lokantada öğle yemeği yerken tek başına oturur, aynı anda hem yer, hem sigara içer hem de gazete okurdu. İngilizce, Yidiş, İbranice, stenografi ve daha başka pek çok şey bilen bu akıllı kıza –Bay Korver de dahil– bürodaki herkes şu ya da bu zamanda, açıktan açığa veya gizliden gizliye âşık olmuştu. Onu tiyatroya, sinemaya davet eder, öğle yemeğine götürmek için birbirleriyle kavga ederlerdi. Senelerdir Bayan Lipşitz kendini herkesten yalıtmıştı. Yaşlı Korver, onun kendini görünmez bir duvar ardına kapadığını söylerdi.

Herman sekretere başıyla selam verdi ama karşılık alamadı. Ben Melnik'in bürosunun yanından geçti. Melnik idareciydi – uzun boylu, yapılı, genç suratlı, siyah patlak gözlü, bembeyaz saçlı bir adamdı. Astımdan mustaripti, at yarışına bayılırdı. Her türlü üçkâğıtçı, bahisçi onu görmeye gelirdi. Karısından ayrılmıştı, yine Bay Korver'in akrabası olan muhasebe şefi Bayan Potter'la ilişkisi vardı.

Herman Gombiner kendi bürosuna girdi. Editörler odasından geçip de selamlanmamak canını sıkıyordu. Korver ortalığı temizlesin diye Zeinvel Gitzis adında birini tutmuştu ama adam işini ihmal ediyordu; duvarlar kirli, pencereler leş gibiy-

di. Tozlu metin ve gazete yığınları senelerdir oldukları yerde duruyorlardı.

Herman paltosunu özenle çıkarıp bir kitap yığınının üzerine koydu. İçinden dolgu malzemesi fırlamış bir sandalyeye oturdu. Çalışmak ha? Firma kapandığına göre çalışmanın ne anlamı vardı? Başını sallayarak oturdu – kısmen bitkinlikten, kısmen üzüntüden. "Her şeyin sonu var," diye mırıldandı. "İnsanın kurduğu hiçbir kurum sonsuza kadar ayakta kalmaz." Uzanıp paltosunun cebindeki mektupları aldı. Zarfları açmadan inceledi. Louisville, Kentucky'den yazan Rose Beechman'ın mektubuna döndü. Bayan Beechman son on beş yılda, *Mesaj* dergisinde, ölmüş anneannesi Bayan Eleanor Brush'la temaslarını anlatmıştı. Anneannesi genelde geceleri görünüyordu ama bazen güpegündüz göründüğü de oluyordu, üzerinde cenaze giysileri vardı. Torununa sürekli nasihatler veriyordu, hatta bir keresinde kızarmış tavuk tarifi bile vermişti. Herman, Rose Beechman'a yazdıktan sonra yedi hafta cevap alamamıştı. Umudunu yitirmek üzereydi, yine de ona telepatik mesajlar göndermeyi sürdürüyordu. Hastalanmıştı – Herman buna emindi.

Şimdi mektubu açık mavi zarfı içinde karşısında duruyordu. Açmak kolay olmadı. Dişlerini kullanmak zorunda kaldı. Sonunda, açık mavi altı sayfayı çıkarıp okumaya başladı:

> Sevgili Bay Gombiner,
>
> Bu mektubu size, iki aydır yattığım hastaneden çıkışımda yazıyorum. Omuriliğimdeki bir uru ameliyatla aldılar. Felç ve daha kötü riskler vardı. Ama anlaşılan kaderimde biraz daha buralarda kalmak varmış... Anladığım kadarıyla *Mesaj*'da çıkan yazım epeyce heyecan yaratmış. Hastalığım sırasında ülkenin dört bir yanından ve İngiltere'den düzinelerce mektup aldım.
>
> Kızım sizin mektubunuzu en alta koymuş, onları sırayla okusaydım sizinkine gelmem haftalar sürebilirdi. Ama bir önsezi –başka ne denebilir?– son mektubu ilk önce açmamı sağladı. Sizin mektubunuzun, ilk gelen olmasa da, ilk gelenler arasında olduğunu daha sonra fark ettim. Bana öyle geliyor ki, her şeyi kendi isteklerim doğrultusunda değil de, bilmediğim bir şeyin

ya da birinin emirleri doğrultusunda yapıyorum. Bu "şeyin" kendimi bildim bileli, belki de düşünmeye başladığımdan beri benimle olduğuna biliyorum.

Mektubunuz öyle mantıklı, asil ve büyüleyiciydi ki, eve dönüşümde bana büyük moral verdi. Kızım bir büroda çalışıyor, evle ilgilenecek ne zamanı ne de sabrı var. Döndüğümde her şeyi berbat durumda buldum. Ben mizaç itibariyle düzensizliğe tahammülü olmayan, titiz bir ev kadınıyım, neler hissettiğimi tahmin edersiniz. Ama sizin derin ve gerçekten mühim düşünceleriniz, içlerinde kendini gösteren dostluk ve insaniyetle birlikte bana dertlerimi unutturdu. Mektubunuzu üç kere okudum ve sizin kadar anlayışlı ve inançlı insanlar olduğu için Tanrıya şükrettim.

Ayrıntıları merak etmişsiniz. Sevgili Bay Gombiner, bütün gerçekleri yazacak olsam mektuplar yetmez. Koca bir kitap doldurur. Bu tecrübelerin on beş yıldır devam ettiğini unutmayın. Azizlere karışan anneannem hastanede her gün ziyaretime geldi. Sizin de bildiğiniz gibi hastalara fazla ilgi göstermeyen –belki buna zaman da bulamayan– hemşirelerin yerini aldı. Evet, sizin istediğiniz gibi "tamı tamına" tarif etmek haftalar, aylar sürebilir. Sadece, *Mesaj*'da anlattıklarımın tümüyle doğru olduğunu bütün dürüstlüğümle yineleyebilirim. Bana mektup yazanların bazıları "çatlak", "deli", "şarlatan" demişler. Beni yalan söylemek ve meşhur olmaya çalışmakla suçlamışlar. Neden yalan söyleyeyim, meşhur olmaya ne ihtiyacım var? Bu yüzden de sizin kapıldığınız harika hisleri okumak beni ayrıca memnun etti. Mektup kâğıdındaki antetten anladığım kadarıyla Yahudi'siniz ve İbranice kitap basan bir yayınevinde çalışıyorsunuz. Tanrının seçme insanları olan Yahudilere her zaman büyük saygı duyduğumu bilmenizi isterim. Louisville'de pek fazla Yahudi yok, benim tanıdıklarım da kendi dinleriyle pek alakası olmayan insanlar. Hep Kutsal Babaların geleneğini yaşatan gerçek bir Yahudi'yle tanışmak istemişimdir.

Şimdi mektubumun esas maksadına geliyorum, umarım lafı uzatmamı bağışlarsınız. Hastaneden çıkmadan önceki gece, sevgili anneannem Bayan Brush sabaha kadar yanımda kaldı. Çeşitli konuları konuştuk, ayrılmadan hemen önce bana, "Bu kış

New York'a gideceksin, orada hayatının gidişatını değiştirecek bir adamla karşılaşacaksın," dedi. Bunlar, ayrılmadan önceki son sözleriydi. Son on beş yıldır anneannemin asla boşa konuşmadığına, her söylediğinin bir anlamı olduğuna kanaat getirmiş olduğum halde, ilk kez söylediklerinden şüpheye düştüm. Üç kuruş emekli maaşıyla geçinen benim gibi bir dulun ta New York'ta ne işi vardı? Hem New York'ta yaşayan hangi adam hayatımı değiştirebilirdi?

Gerçi daha yaşlanmış sayılmam –kırkı biraz geçtim–, güzel olduğumu da söylerler. (Kendini beğenmiş olduğumu düşünmenizi istemem. Sadece durumu açıklamaya çalışıyorum.) Ama kocam sekiz yıl önce öldüğünde, bu işlerden elimi eteğimi çekmeye karar verdim. On iki yaşındaki kızımla bir başıma kaldım; bütün enerjimi onu yetiştirmeye vakfetmek istiyordum, öyle de yaptım. Büyüyüp gayet güzel bir kız oldu, meslek okulunu bitirdi, bir emlak firmasında kendine gayet iyi bir iş buldu, gayet ilginç ve iyi eğitimli bir adamla (hükümet adına çalışıyor) nişanlandı. Mutlu olacağını hissediyorum.

Kocamın ölümünden beri erkeklerden teklifler aldım ama hepsini reddettim. Sanırım anneannem de benimle aynı fikirdeydi, çünkü hiç aksi yönde fikir beyan etmedi. Bunları söylüyorum, çünkü anneannemin New York seyahati ve orada yaşayan bir adamla tanışma sözleri bana öyle olanaksız göründü ki, hastalığım yüzünden beni neşelendirmeye çalıştığını düşündüm. Sonradan lafları aklımdan çıkıp gitti.

Bugün hastaneden döndükten sonra, New Yorklu bir avukat olan Bay Ginsburg'den resmi bir mektup alınca ne kadar şaşırdığımı tahmin edersiniz; mektupta büyük teyzem Catherine Pennell'ın öldüğü ve bana beş bin dolar bıraktığı yazıyordu. Catherine Teyzem hiç evlenmemiş ve ben doğmadan önce aileyle bağlarını koparmıştı. Bildiğimiz kadarıyla Pennsylvania'da bir çiftlikte yaşıyordu. Babam bazen ondan ve tuhaflıklarından bahsederdi ama onu ne görmüştüm ne de hayatta olup olmadığını biliyordum. New York'a nasıl gittiği benim için bir muamma, parayı neden bana bırakmayı tercih ettiği de öyle. Olanlar bunlar, miras için New York'a gelmem gerekiyor. Bazı belgeleri imzalamalıyım.

Önce avukatın mektubunu, sonra da sizin gayet ilginç ve hoş mektubunuzu okuduktan sonra, anneannemin sözlerinden şüphe etmekle ne büyük aptallık yaptığımı anladım. Şimdiye kadar bütün tahminleri doğru çıktı, artık ondan asla şüphe etmeyeceğim.

Bu mektup gerçekten de çok uzun oldu, kalemi tutmaktan parmaklarım ağrıdı. Ocakta ya da en geç şubatta New York'ta olacağımı ve sizinle şahsen tanışmayı bir ayrıcalık ve şeref kabul ettiğimi bilmenizi isterim.

Güçlerin benim için neler hazırladığını bilemem ama sizinle görüşmenin hayatımda önemli bir olay olacağını hissedebiliyorum, umarım aynı şey sizin için de geçerlidir. Size anlatacak olağanüstü şeylerim var. O zamana kadar büyük minnetimi ve samimi hürmetimi kabul edin.

En içten sevgilerimle,
Rose Beechman

IV

Her şey büyük bir hızla gerçekleşti. Yayınevi kapatılacak deniyordu, derken kapatılıverdi. Moris Korver'le oğulları herkesi toplantıya çağırdı. Korver Yidiş konuşuyor, yumruğunu kitap raflarına vuruyor, genç bir adam gibi yüksek sesle bağırıyordu. Oğullarıyla birlikte yaptığı düzenlemeyi işçiler kabul etmezse, tek kuruş bile alamayacaklarını söyledi. Avukat olan oğlu Seymour, İngilizce birkaç kelime etti. Babasının bağırmasının aksine Seymour sakin sakin konuştu. Kulakları ağır işiten yaşlı çalışanlar sandalyelerini öne çekip işitme cihazlarını açtılar. Seymour bir hesap listesi çıkardı. Yayınevinin son yıllarda yüz binlerce dolar kaybettiğini söyledi. Bir işte ne kadar kayba tahammül edilebilirdi? İşte hepsi bir bir yazılmıştı.

Patronlar gittikten sonra, yazarlar ve büro işlerini görenler teklif edilen şartları kabul edip etmemeyi oyladılar. Çoğunluk kabul oyu verdi. Korver'in bazı işçilere, kendi tarafını tutmaları için gizlice rüşvet verdiği söyleniyordu, zaten ne değişecekti?

Bütün işçiler bir gün sonra son çeklerini alacaklardı. Metinler masaların üzerinde bırakıldı. Sam yıkım şirketinin adamlarını getirmişti bile.

Raphael Robbins, üzerine oturduğu küçük yastığı, büyütecini ve bir çekmece ilacını dikkatle çantasına yerleştirdi. Her şeyi önceden bilen, bu yüzden de hiç şaşırmamış olan bir adamın kurnaz gülüşüyle herkesle vedalaştı. Yohanan Abarbanel yanına tek bir sözlük aldı. Sekreter Bayan Lipşitz bütün sabah ağlamaktan kızarmış gözlerle dolaştı. Ben Melnik büyük bir sandık getirip, yarış formları da dahil, özel arşivini içine yerleştirdi.

Herman Gombiner kitaplığında birikmiş mektuplarla kitapları toparlayamayacak kadar halsizdi. Çekmecelerden birini açtı, tozlu sayfalara baktı ve hemen öksürmeye başladı. Bayan Lipşitz'le vedalaştı, Sam'e son olarak beş dolar bahşiş verdi, çeki bozdurmak için bankaya gitti, sonra taksi beklemek için dışarı çıktı.

Herman Gombiner senelerdir işini kaybetme korkusuyla yaşıyordu. Ama öğlen saat birde evine gitmek için taksiye bindiğinde, tevekkülün huzurunu hissetti. Neredeyse otuz yılını harcadığı yere bakmak için başını bile çevirmedi. Sulu kar yağıyordu. Gökyüzü griydi. Başını arkaya dayamış, gözleri kapalı takside otururken kendini, kendi cenazesinden dönen bir ceset gibi hissetti. Muhtemelen ruhun bedeni terk edip tinsel varlığına başlaması da böyle bir şeydir, diye düşündü.

Her şeyi düşünmüştü. Biriktirip bankaya yatırdığı yaklaşık iki bin dolar, Moris Korver'den aldığı para ve işsizlik sigortasıyla iki yıl –hatta bir iki ay fazla– geçinebilirdi. Sonra dilenmeye başlayacaktı. Başka bir iş bulmaya çalışmanın anlamı yoktu. Herman çocukluğundan beri Tanrıya onu başkalarına muhtaç etmemesi için yalvarmıştı ama anlaşılan yukarıdan başka karar çıkmıştı. Tabii daha önce ölmezse.

Tanrıya şükür evin içi sıcaktı. Herman fare deliğine baktı. Herman'ın fareden ne üstünlüğü vardı? Hulda da bir başkasına muhtaçtı. Eline kâğıt kalem alıp hesap yapmaya başladı. Artık günde iki taksiye binmeyecek, lokantada öğle yemeği yemeyecek, garsona bahşiş bırakmayacaktı. Bağış toplayanlara –Filistin için, çalışanların çocukları ya da torunları evleneceği zaman,

emeklilik hediyeleri için– para vermesi gerekmeyecekti. Elbette artık vergi de ödemeyecekti. Herman elbise dolabını gözden geçirdi. On yıl yetecek kadar gömleği ve ayakkabısı vardı. Sadece kira, ekmek, süt, dergiler ve pullar için paraya ihtiyacı vardı. Bir aralar dairesine telefon bağlatmayı düşünmüştü. Neyse ki bunu yaptırmamıştı. O altı dolarlarla bir hafta idare ederdi. Herman, böyle bir şeye ihtiyaç duyacağını bilmeden, yıllar yılı masraflarını en aza indirmeye, deyim yerindeyse hayatı kısmaya uğraşmıştı.

Evini, o kış günü kapanan yayınevinden döndükten sonra sevdiği kadar sevmemişti hiç Herman Gombiner. İnsanlar genellikle yalnızlıktan yakınırlardı ama kitaplar ve kırtasiye malzemeleri olduğu müddetçe, kaloriferin yanında oturup düşüncelere dalabildiği müddetçe o kendini hiç yalnız hissetmezdi. Komşu dairelerden çocukların kahkahaları, kadınların konuşmaları, erkeklerin kalın sesleri gelirdi. Radyolar sonuna kadar açılmış olurdu. Sokakta kızlarla oğlanlar bağıra çağıra oynardı.

Kısa gün karardıkça karardı, ev gölgelerle doldu. Dışarıda kar, olağandışı mavi bir renge bürünmüştü. Alacakaranlık çöktü. "Bir gün daha geçti," dedi Herman kendi kendine. Bu gün, bu saat asla geri dönmeyecekti, tabii Nietzsche'nin bengi dönüş teorisi doğru değilse. İnsan zamanın hayali olduğuna inansa bile, bugün, çevrilen bir kitap sayfası gibi geçmişti. Sonsuzluğun arşivinde yerini almıştı. Peki ya kendisi şimdiye kadar ne yapmıştı? Kime yardım etmişti? Fareye bile faydası dokunmamıştı. Bütün gün deliğinden hiç çıkmamış, başını bile uzatmamıştı. Hasta mıydı? Artık genç sayılmazdı; ihtiyarlık herkesi çökertiyordu...

Herman kış alacasında otururken, yücelerdeki Güçlerden bir işaret bekler gibiydi. Bazen onlardan mesajlar alırdı ama genelde gizli ve sessiz dururlardı. Ana babasını, dedelerini, ninelerini, ablalarını, ağabeylerini, amcalarını, dayılarını, teyzelerini, halalarını ve kuzenlerini düşündüğünü fark etti. Neredeydiler? Nazilerin şehit ettiği bu mübarek ruhlar nerede dinleniyordu? Onu hiç düşünüyorlar mıydı? Yoksa aşağı dünyalarla hiç ilişkilerinin kalmadığı yüksek kubbelere mi çıkmışlardı? Onlara dua etmeye başladı, hepsini bu kış akşamı kendisine ziyarete gelmeye davet etti.

Radyatördeki buhar, bildiği tek nağmeyi söyleyerek tıslıyordu. Buhar borularda konuşuyor gibiydi, sanki Herman'ı teselli ediyordu: "Yalnız değilsin, evrenin bir unsurusun, Tanrının çocuğusun, Hilkatın ayrılmaz bir parçasısın. Senin ıstırabın Tanrının ıstırabı, özlemin onun özlemi. Her şey doğru. Bırak, Hakikat sana açıklansın, neşeyle dol."

Aniden Herman bir tıkırtı duydu. Loş ışıkta fare dışarı çıkmış, sanki yakınlarda bir kedinin pusuya yatmış olmasından korkar gibi etrafa bakıyordu. Herman nefesini tuttu. Ey mübarek mahluk, korkma. Sana kimse zarar veremez. Farenin çay tabağına yanaşmasını, dura dura üç yudum su içmesini seyretti. Hayvan yavaş yavaş peyniri kemirmeye başladı.

Bundan büyük mucize olur mu, diye düşündü Herman. Karşımda bir fare duruyor, bir farenin kızı, bir farenin torunu, şimdiye kadar yaşamış, acı çekmiş, üremiş milyonlarca, milyarlarca farenin ürünü ama onlar yok olsalar da arkalarında bu vârisi, görünüşe göre soyunun son halkasını bırakmışlar. Şimdi burada yemeğini yiyor. Bütün gün deliğinde ne düşünür? Bir şey düşünüyor olmalı. Kafası, sinir sistemi var. O da gezegenler, yıldızlar, uzak galaksiler kadar Tanrının yarattığı şeylerin bir parçası.

Fare birden başını kaldırıp Herman'a insanca bir sevgi ve minnettarlıkla baktı. Herman onun teşekkür ettiğini hayal etti.

V

Herman Gombiner çalışmayı bıraktığından beri, sabahları uyanmanın, dışarıda taksi beklemenin, zamanını sözlükler, yazılar, düzeltmeler yüzünden heba etmenin ve her akşam eve dönmenin kendisi için ne zor olduğunu anlamıştı. Anlaşılan gücünün son damlasıyla çalışıyordu. Yayınevi, geri kalan son enerji zerresi de bittiği gün kapanmış gibi geliyordu ona. Bu da Tanrının merhametinin ve ilahi adaletin harika bir örneğiydi. Ama neyse ki mektup okuma ve yazma arzusu hâlâ bakiydi.

Kar yağmıştı. Herman, New York'ta daha önce hiç bu kadar kar yağdığını hatırlamıyordu. Her yerde öbek öbek kar bi-

rikmişti. Oturduğu sokağa arabalar giremiyordu. Herman'ın taksiye binmek için Columbus Bulvarına ya da Batı Central Park'a yürümesi lazımdı. Elbette böyle bir şey sonu olurdu. Neyse ki marketin evlere servis yapan çırağı onu unutmamıştı. Gün aşırı ekmek, yumurta, peynir ve Herman'ın diğer siparişlerini getiriyordu. Komşuları kapısını çalıp bir ihtiyacı var mı diye soruyorlardı – çay, kahve, meyve. Onlara tekrar tekrar teşekkür ediyordu. Fukaralığına rağmen, çocuklarına çikolata almaları için annelere bir nikel vermekten geri durmazdı. Kadınlar gitmek için acele etmezdi; bir müddet oyalanır, bozuk İngilizceleriyle onunla konuşur, istemeye istemeye gidiyorlarmış gibi yüzüne bakarlardı. Bir keresinde kadınlardan biri Herman'ın başını usulca okşamıştı. Kadınlar onu hep çekici bulurdu.

Hatta kadınların Herman'a umutsuzca âşık oldukları bile olmuştu ama evlilik ve aile ona göre değildi. Çocuk büyütme düşüncesi ona saçma gelirdi. İnsan trajedisini uzatmanın ne anlamı vardı? Hem eskiden parasını son kuruşuna kadar Kalomin'e gönderirdi.

Düşünceleri geçmişe dönmeye devam ediyordu. Yine Kalomin'deydi. Hedere gidiyor, yeşivada okuyor, gizlice modern İbranice, Lehçe, Almanca öğreniyor, ders alıp ders veriyordu. İlk aşkını yaşamıştı, kızlarla buluşuyor, ormanda değirmene, mezarlığa yürüyüşler yapıyordu. Çocukken bile mezarlıklar onu çekerdi; mezar taşları arasında derin düşüncelere dalarak ve onların taş sessizliğini dinleyerek saatlerce dururdu. Ölüler, mezarlarından onunla konuşurlardı. Kalomin mezarlığında, beyaz kabuklu, ulu huş ağaçları vardı. Gümüşi yaprakları en ufak bir esintide bile titreşir, gün boyu yaprak lisanıyla söyleşirlerdi. Dallar birbirine eğilerek sırlarını fısıldardı.

Sonra Amerika'ya gelmiş, işsiz güçsüz New York'u arşınlamaya başlamıştı. Derken Zion'a girdi, İngilizce öğrenmeye başladı. O zamanlar gayet sağlıklıydı, kadınlarla maceraları da olmuştu. Kazandığı onca zafere şimdi inanmak zordu. Yalnız gecelerde eski olayların ayrıntılarını ve asla unutulmamış kelimeleri hatırlardı. Belleğin kendisi bile unutulmak diye bir şey olmadığını gösterir. Otuz yıl önce bir kadının söylediği, o zaman

tam anlamıyla kavrayamadığı kelimeler birden zihninde açıklığa kavuşurdu. Tanrıya şükür, ona yüz yıl yetecek hatırası vardı.

Amerika'ya geldi geleli ilk defa pencereleri buz tutmuştu. Kalomin'dekilere benzeyen buzdan ağaçlar oluşmuştu camlarda – tepetaklak palmiyeler, egzotik çalılar, yabanıl çiçekler. Buz, ressam gibi resimler yapıyordu ama onun şekilleri ebediydi. Kristaller mi? Kristal de neydi? Atomlarla moleküllere şu ya da bu şekli almalarını kim öğretmişti? New York'taki moleküllerle Kalomin'deki moleküller arasında ne bağlantı vardı?

En hayretlik şeyler Herman uyuklamaya başlayınca meydana çıkardı. Gözlerini kapar kapamaz rüyalar çekirge gibi üşüşürdü. Her şeyi kesin ve net görürdü. Bunlar rüya değil gerçek görüntülerdi sanki. Doğu şehirlerinin üzerinden uçar, kubbelerin, camilerin, kalelerin üzerinde süzülür, değişik bahçelerde, gizemli ormanlarda dolanırdı. Yabancı diller konuşan, keşfedilmemiş kabileler bulurdu. Bazen canavarlardan korkardı.

Herman, insanın esas hayatını uyurken yaşadığını düşünürdü sıkça. Uyanıklık, bazı işleri görmek için ayrılmış kısıtlı bir süreden başka bir şey değildi.

Artık serbest olduğu için günlük programı tersine dönmüştü. Öyle kendiliğinden oluvermişti bu. Geceleri uyanık duruyor, gündüzleri uyuyordu. Öğle yemeğini akşam yiyordu, akşam yemeğiniyse tümüyle kaldırmıştı. Çalar saat durmuştu ama Herman onu kurmuyordu. Saatin kaç olduğunun ne önemi vardı? Bazen akşamları ışıkları bile yakamayacak kadar bezgin oluyordu. Okumak yerine radyatörün yanındaki koltuğa oturup uyukluyordu. Hiç yakasını bırakmayan bir bitkinliğe yenik düşmüştü. Hastalanıyorum, diye endişeleniyordu. Marketin çırağı ne kadar az şey getirirse getirsin, Herman'a fazla geliyordu.

Onun esas gıdası, aldığı mektuplardı. Herman hâlâ girişteki posta kutularına kadar inip çıkabiliyordu. Bol bol pul ve kırtasiye malzemesi depolamıştı. Sokak kapısının birkaç adım ötesinde bir posta kutusu vardı. Kar yüzünden posta kutusuna kadar yürüyemezse, komşularının birinden mektuplarını atmasını rica ediyordu. Son zamanlarda onunla aynı katta oturan bir

kadın her sabah mektuplarını getirmeyi teklif etmiş, Herman da posta kutusunun anahtarını ona vermişti. Kadın pul koleksiyoncusuydu; emeğinin karşılığını pul olarak alıyordu. Herman artık merdiven tırmanma derdinden de kurtulmuştu. Komşusu mektuplarını postalıyor, ona gelenleri de usulca kapısının altından atıyordu, öyle ki ayak sesleri bile duyulmuyordu.

Herman genelde bütün gece oturup mektup yazar, iki mektup arasında da kestirirdi. Zaman zaman masasının çekmecesinden eski bir mektup çıkarır, büyüteçle okurdu. Evet, ölüler hâlâ bizimleydi. İş, borç, hastalık tedavisi konularında akrabalarına nasihat vermeye geliyorlardı; cesareti kırılanları rahatlatıyor, seyahatler, işler, aşk, evlilik mevzularında fikir belirtiyorlardı. Bazıları yatakların üzerine çiçek buketleri bırakıyor, uzak memleketlerden küçük eşyalar getiriyorlardı. Kimileri öldükleri anda kendilerini yakınlarına gösteriyor, kimileri yıllar sonra geri geliyordu. Bütün bunlar doğruysa, diye düşündü Herman, onun akrabaları da yaşıyor olmalıydı. Oturup kendisine görünmeleri için dua etti. Ruhlar yakılamaz, gazla zehirlenemez, asılamaz, vurulamazdı. Altı milyon ruh bir yerlerde yaşıyor olmalıydı.

Bir gece şafak sökene kadar mektup yazan Herman, hepsini zarflarına koydu, üzerlerine adreslerini yazdı, pullarını yapıştırdı, sonra da yattı. Gözlerini açtığında evin içi aydınlıktı. Başı ağırlaşmıştı. Yastığın üzerinde taş gibi duruyordu. Ateşinin çıktığını hissediyordu ama sırtı ürperiyordu. Rüyasında, ölmüş ailesinin onu ziyarete geldiğini görmüştü ama hayaletlere yaraşır şekilde hareket etmemişlerdi; bir hasır sepet yüzünden kavga etmiş, bağrışmış, hatta yumruklaşmışlardı.

Herman kapıya bakınca, komşusunun sabah postasını kapının altından attığını gördü ama kıpırdayamadı. Felç mi oldum acaba, diye düşündü. Tekrar uykuya dalınca hayaletler de geri döndü. Annesiyle kız kardeşleri madeni bir tarak yüzünden kavga ediyorlardı. "Bu çok komik," diye söylendi kendi kendine. "Ruhların madeni taraklara ihtiyaçları yoktur." Rüya devam etti. Odasının duvarında bir gömme dolap keşfetti. Kapısını açınca içinden mektuplar fışkırmaya başladı – yüzlerce mektup. Bu dolap da nereden çıkmıştı? Mektupların üzerinde

eski tarihler vardı; onları hiç açmamıştı. Uykusunda, bu kadar çok insan kendisine yazdığı halde onlara cevap veremediği için canı sıkıldı. Postacının, mektupları getirme zahmetine katlanmamak için sakladığı sonucuna vardı. Ama postacı ta evine kadar gelmişse, mektupları dolaba saklamasının ne anlamı vardı?

Herman uyandığında akşam olmuştu. "Gün nasıl böyle çabuk geçiyor?" diye sordu kendi kendine. Banyoya gitmek için ayağa kalkmaya çalıştı ama başı döndü, gözleri karardı. Yere yuvarlandı. Sonum geldi, diye düşündü. Hulda'ya ne olacak?

Uzun müddet takatsiz yattı. Sonra ağır ağır doğruldu ve duvara tutuna tutuna banyoya ulaştı. Çişi koyu renk ve yağlıydı, işerken yanma hissediyordu.

Yatağına dönmesi epeyce uzun zaman aldı. Tekrar uzandı, sanki yatak yükselip düşmüştü. Ne tuhaf – artık mektupların zarflarını açmasına gerek yoktu. Sezgi gücüyle onları uzaktan okuyabiliyordu. Colorado'da küçük bir kasabada oturan bir kadından mektup almıştı. Hayattayken sürekli kavga ettiği eski komşusunun, öldükten sonra gelip dikiş makinesini bozduğunu yazıyordu. Eski düşmanı yerlere su dökmüş, bir yastığı deşip içindeki kuştüylerini etrafa saçmıştı. Ölüler kötülük yapabiliyordu. İntikam peşinde de koşabiliyorlardı. Eğer öyleyse, diye düşündü, ölü Yahudilerle ölü Naziler arasında kim bilir nasıl bir savaş vardır.

O gece Herman dalgın dalgın uyudu, spazmlar geçirdi, sık sık uyandı. Dışarıda rüzgâr uluyordu. Evin içine sızıyordu. Herman, Hulda'yı düşündü; farenin yiyecek içeceği kalmamıştı. Ona bir şeyler vermek için kalkmak istedi ama artık hiçbir uzvunu kımıldatamıyordu. Tanrıya dua etti: "Benim artık yardıma ihtiyacım yok ama o zavallı yaratığın açlıktan ölmesine izin verme!" Hayır işleri için para vereceğine yemin etti. Sonra uykuya daldı.

Herman gözlerini açtığında gün yeni başlıyordu – buzlu camlardan zar zor seçilen, bulutlu bir kış günüydü bu. İçerisi de dışarısı kadar soğuktu. Herman kulak kabarttı ama radyatörden hiç ses çıkmıyordu. Örtünmeye çalıştı ama parmaklarında kuvvet yoktu. Sahanlıktan bağrışlar ve koşuşma sesleri duydu. Birisi kapıyı çaldı ama seslenemedi. Kapıyı tekrar çaldılar. Bir adam İspanyolca bir şeyler söyledi, sonra Herman bir kadın

sesi duydu. Birden birisi kapıyı kırdı ve Porto Rikolu bir adam, arkasında örgü paltolu ve şapkalı, ufak tefek bir kadınla içeri daldı. Kadında, Herman'ın Amerika'da hiç görmediği kadar büyük bir el kürkü vardı.

Kadın yatağının yanına gelip, "Bay Gombiner?" dedi. Adını –ilk heceyi vurgulayarak– öyle telaffuz etmişti ki, Herman kendi adının söylendiğini zor anladı. Adam gitti. Kadının elinde yerden aldığı mektuplar vardı. Açık tenli, kara gözlü, küçük burunluydu. "Hasta olduğunuzu biliyordum. Ben Bayan Beechman – Rose Beechman," dedi. Mektuplar arasından kendi yazdığını bulup ona gösterdi.

Herman anlamıştı ama konuşamıyordu. "Beni size anneannem yolladı. New York'a iki hafta sonra gelecektim. Hastasınız, kalorifer kazanı da patlamış. Durun, üzerinizi örteyim. Telefon nerede?"

Battaniyeyi Herman'ın üzerine çekti ama yatak buz gibiydi. Ayaklarını yere vurup ellerini de birbirine çarparak odada aranmaya başladı. "Telefonunuz yok mu? Nasıl doktor bulabilirim?"

Herman ona doktor istemediğini söylemek istedi ama çok takatsizdi. Ona bakarken bile yoruluyordu. Gözlerini kapattı ve misafiri olduğunu hemen unuttu.

VI

"İnsan nasıl bu kadar uyur?" diye kendine sordu Herman. Bu uykuculuk onu yardıma muhtaç bir mahluka çevirmişti. Gözlerini açtı, yabancı kadını gördü, kim olduğunu hatırladı ve anında tekrar uyumaya başladı. Kadın eve bir doktor getirmişti – uzun boylu, dev bir adam. Doktor üzerini açmış, stetoskopla kalbini dinlemiş, karnına bastırmış, boğazına bakmıştı. Herman "zatürree" kelimesini duymuştu; ona hastaneye gitmesi gerektiğini söylemişlerdi ama başını iki yana sallayacak gücü toplamıştı. Ölmeyi tercih ederdi. Doktor onu tatlı tatlı azarladı; kadın ikna etmeye çalıştı. Hastanenin nesi vardı? Orada onu iyileştirirlerdi. Kadın her gün ziyaretine gelir, ona bakardı.

Ama Herman ayak diredi. Bir an güç bulup kadına, "Herkesin kendi kaderini belirleme hakkı var," dedi. Ona parasının durduğu yeri gösterdi; yalvarırcasına yüzüne baktı, elini uzattı, yerinden kımıldatılmamayı rica etti.

Bir an sağlıklı bir adam gibi gayet açık konuşuyor, bir an sonra yine içi geçiyordu. Tekrar rüya gördü – uyuyor mu uyanık mı kendi de bilmiyordu. Kadın ona ilaç verdi. Bir kız gelip iğne yaptı. Tanrıya şükür, kaloriferler tekrar yanmıştı. Radyatör gün boyu, gece yarısına kadar şarkısını söyledi. Kâh içeri –sabahları pencereye vuran azıcık– gün ışığı giriyor, kâh tavandaki lamba yanıyordu. Komşular, çoğunlukla kadınlar gelip nasıl olduğunu soruyorlardı. Ona çorba, ılık süt, çay getiriyorlardı. Yabancı kadın giysilerini değiştiriyordu; bazen siyah, bazen sarı bir elbise; bazen beyaz, bazen pembe bir bluz giyiyordu. Kimi zaman orta yaşlı ve ciddi, kimi zaman genç kız gibi oyuncu görünüyordu. Herman'ın ağzına dereceyi sokuyor, oturağını getiriyordu. Onu soyup vücudunu alkolle siliyordu. Herman çıplak vücudundan utanıyordu ama kadın, "Utanacak ne var? Tanrı bizi nasıl yarattıysa öyleyiz," diyordu. Herman hasta olduğu halde, kadının avuçlarının yumuşaklığını hissediyordu. İnsan mıydı? Yoksa melek mi? Herman tekrar çocuk olmuştu, annesi onun için endişeleniyordu. Uyumaktan ölebileceğini gayet iyi biliyordu ama artık ölümden korkmuyordu.

Herman bir şeye kapılmıştı – kendini sayısız çeşitlemeyle yineleyen ama anlamını çıkaramadığı bir olay, bir görüntüydü bu. Uyumak, heyecanla okuduğu uzun bir kitaptı sanki, bir an olsun durmak istemiyordu. Çay içmek, ilaç yutmak sadece can sıkıcı müdahalelerdi. Vücudu, ıstıraplarıyla birlikte, kendini ondan ayırmıştı.

Uyandı. Gün soluyordu. Kadın, başının üzerine bir buz torbası koymuştu. Buz torbasını kaldırıp pijamasının üzerinde kan lekesi olduğunu söyledi. Burnu kanamıştı.

"Ölüyor muyum? Ölüm bu mu?" diye sordu kendine. Sadece merak duyuyordu.

Kadın ona çay kaşığıyla ilaç verdi; sıvı konyak gibi kokuyordu, o kadar da keskindi. Herman gözlerini kapadı, tekrar açtığında gecenin kar maviliğini gördü. Kadın, senelerdir üzeri

kitap yığılı olan masada oturuyordu, kitapları kaldırmış olmalıydı. Masanın iki yanından tutmuştu. Masa kımıldanıyordu, öndeki ayakları kalkıyor, sonra patırtıyla yere iniyordu.

Herman bir an tam manasıyla uyandı ve kafası, sağlıklı olduğu zamanlardaki kadar berraklaştı. Masa gerçekten kendi kendine mi kımıldıyordu? Yoksa kadın mı indirip kaldırıyordu? Hayretle baktı. Kadın mırıldanıyordu; duyamadığı sorular soruyordu. Bazen homurdanıyordu; bir keresinde küçük dişlerini göstererek gülmüştü bile. Aniden yatağın yanına gitti, Herman'ın üzerine eğildi ve, "Yaşayacaksın. İyileşeceksin," dedi.

Herman onun sözlerini kendisini de şaşırtan bir kayıtsızlıkla dinledi.

Gözlerini kapatınca kendini yine Kalomin'de buldu. Herkes hayattaydı – babası, annesi, dedesi, ninesi, kız kardeşleri, erkek kardeşleri, bütün dayıları, amcaları, teyzeleri, halaları, kuzenleri. Kalomin'in New York'un bir parçası olabilmesi ne tuhaftı. İnsanın sadece Kanal Caddesine giden bir sokağa çıkması yeterliydi. Sokak bir dağın yamacındaydı, bu yüzden de yokuş tırmanmak gerekiyordu. Bir mahzen ya da tünelden geçmesi gerekliymiş gibi geldi Herman'a; burayı başka rüyalardan hatırlıyordu. Ortalık karardıkça kararda, bayır dikleşti, yer çukurlarla doluydu, duvarlar alçaldı, ortam iyice havasızlaştı. Mecburen küçük bir odanın kapısını açtı, içerisi çürümeye yüz tutmuş kemiklerle doluydu. Bir yeraltı mezarlığına gelmişti, orada kemiklere bakan bir mübaşir ya da zangoç veya mezarcıyla karşılaştı.

"Burada insan nasıl yaşar?" diye kendine sordu Herman. "Böyle bir hayatı kim ister?" Herman artık adamı göremiyordu ama onu görmüş olduğu eski rüyaları hatırlıyordu – sakallı ve bakımsızdı. Kemikleri, kurumuş kökler gibi kırıyordu. Gizli bir alayla gülüyordu. Herman göbeğinin üzerinde sürünüp bir yılan gibi kıvranarak bu labirentten kaçmaya çalıştı, kendini öyle zorlamıştı ki soluk alamaz oldu.

Soğuk terler içinde uyandı. Lamba yanmıyordu ama bir yerlerden hafif bir aydınlık geliyordu. Bu ışık nereden geliyor, kadın nerede, diye düşündü Herman. Mucize – kendini iyi hissediyordu.

Yavaşça doğruldu ve kadının bir kanepede, üzerinde tanımadığı bir battaniyeyle uyuduğunu gördü. Hafif aydınlık, yere yakın bir prize takılmış küçük gece lambasından geliyordu. Herman kıpırdamadan oturup terinin kurumasını bekledi, teri kurudukça da kendini serinlemiş hissetti.

"Daha mukadderatta ölmek yokmuş," diye mırıldandı. "Ama burada bana neden ihtiyaç olsun ki?" Buna cevap bulamıyordu.

Herman tekrar yastığa dayanıp kımıldamadan yattı. Her şeyi hatırlıyordu: Hasta olmuştu, Rose Beechman gelmişti, doktor getirmişti. Kendisi hastaneye gitmeyi reddetmişti.

Kendini yokladı. Anlaşılan kritik dönemi atlatmıştı. Bitkindi ama artık hasta değildi. Bütün acıları dinmişti. Rahatça nefes alabiliyordu. Boğazı balgamla tıkalı değildi. Bu kadın hayatını kurtarmıştı.

Herman, Tanrıya şükretmesi gerektiğini biliyordu ama içten içe hüzün duyuyor, kendini kandırılmış gibi hissediyordu. Hep bir aydınlanma umuduyla yaşamıştı. Derin uykudayken, sağlıklı bir gözün göremeyeceği şeyleri göreceğine inanmıştı. Ölüm için bile, bakalım perdenin öte tarafında ne varmış, diye düşünmüştü. Hastalandıkları zaman şehirlerin, okyanusların, çöllerin üzerinde uçan insanları duymuştu. Kimileri de akrabalarıyla temas kuruyor, bazı şeyler görüyordu; onlara ilahi ışıklar görünüyordu. Ama Herman uzun uykusu sırasında birbirine geçmiş rüyalardan başka bir şey tecrübe etmemişti. Bir gece küçük masanın ayaklarının inip kalktığını hatırlıyordu. Neredeydi masa? Yatağına fazla uzak değildi, belli ki o hastayken gelen dergiler ve mektuplarla kaplıydı.

Herman, Rose Beechman'ı dikkatle süzdü. Neden gelmişti? Kanepeyi ne zaman getirmişti? Yüzünü gayet iyi görüyordu – küçük bir burun, çökük yanaklar, siyah saçlar, bir kadın için biraz fazla geniş, yuvarlak bir alın. Battaniyeyi göğsüne çekmiş, sükûnetle uyuyordu. Solukları duyulmuyordu. Herman onun ölmüş olmasından korktu. Dikkatle bakınca, burun deliklerinin hafifçe açılıp kapandığını gördü.

Herman tekrar uykuya daldı. Aniden bir mırıltı duydu. Gözlerini açtı. Kadın uykusunda konuşuyordu. Dikkatle dinle-

di ama ne dediğini anlayamadı. İngilizce mi yoksa başka bir dil mi, ondan bile emin değildi. Ne anlama geliyordu. Birden anladı: Anneannesiyle konuşuyordu. Nefesini tuttu. Bütün varlığıyla duruldu. En azından bir kelime anlamak için büyük gayret sarf etti ama tek heceyi bile yakalayamadı. Kadın sustu, sonra tekrar fısıldamaya başladı. Dudaklarını kımıldatmıyordu. Sesi sanki burun deliklerinden geliyordu. Kim bilir? Belki de bilinen bir dil konuşmuyordur, diye düşündü Herman Gombiner. Görünmeyen ziyaretçiye bir şeyler anlatıyor, onunla tartışıyor gibi geldi Herman'a. Böyle dikkat kesilerek dinlemek çok geçmeden onu yordu. Gözlerini kapatıp uykuya daldı.

Sıçrayarak uyandı. Ne zamandır uyuduğunu bilemiyordu – bir dakika mı, bir saat mi? Pencereye bakınca, hâlâ gece olduğunu gördü. Divandaki kadın sessizce uyuyordu. Herman birden hatırladı. Hulda'ya ne olmuştu? Uzun hastalığı boyunca onu tümüyle unutmuş olması ne fenaydı. Hayvanı kimse beslememiş, içecek bir şey vermemişti. "Kesin ölmüştür," dedi kendi kendine. "Açlıktan, susuzluktan ölmüştür!" Müthiş utandı. Kendisi iyileşmişti. Dünyaya hükmeden güçler ona bir kadın, merhametli bir hemşire göndermişlerdi ama her şeyiyle ona bağımlı olan bu mahluk ölmüştü. "Onu unutmamalıydım! Unutmamalıydım! Onu ben öldürdüm!"

Herman kedere boğuldu. Oturup farenin ruhu için dua etmeye başladı. "Yaşadın, bitti işte. Şeytanın, Asmodeus'un, Hitler'in hüküm sürdüğü bu kendi kaderine terk edilmiş dünyada, dünyaların en beterinde, bu dipsiz kuyuda zamanını doldurdun. Artık aç, susuz, hasta deliğine kapanmak zorunda değilsin, Tanrının doldurduğu kâinatta, Tanrıyla birsin... Kim bilir neden fare olmuştun?"

Herman, hayatının bir bölümünü onunla paylaşan, onun yüzünden bu dünyayı terk eden fare için bir konuşma yaptı içinden. "Senin gibilere dair ne bilir ki bütün o âlimler, filozoflar, dünya liderleri? Bütün türlerin en günahkârı olan insanın dünyanın kralı olduğuna inandırmışlardır kendilerini. Diğer bütün yaratıklar sadece ona yiyecek giyecek temin etmek, işkence görmek, yok edilmek için yaratılmıştır. Onlara göre bütün insanlar Nazi'dir; hayvanlar için dünya sonsuz bir Treblin-

ka'dır. Yine de insan Tanrıdan merhamet bekler." Herman eliyle ağzına vurdu. "Yaşamamalıyım, yeter! Artık bunun bir parçası olmak istemiyorum. Yüce Tanrım – beni yanına al!"

Bir an zihni bomboş kaldı. Sonra titredi. Ya Hulda hâlâ hayattaysa? Belki yiyecek bir şeyler bulmuştu. Belki deliğinde baygın yatıyordu, kurtarılabilirdi. Yataktan kalkmaya çalıştı. Battaniyeyi kaldırıp bir ayağını usulca yere bastı. Yatak gıcırdadı.

Kadın sanki hiç uyumamış da rol yapıyormuş gibi gözlerini açıverdi. "Nereye gidiyorsun?"

"Bir şeye bakmam lazım."

"Ne? Dur bir dakika." Battaniyenin altında geceliğini düzeltti, yataktan kalkıp yalınayak Herman'ın yanına gitti. Ayakları beyaz, çocuk ayağı gibi küçük, ince parmaklıydı. "Kendini nasıl hissediyorsun?"

"Rica ederim beni dinle!" dedi Herman ve alçak bir sesle ona fareyi anlattı.

Kadın onu dinledi. Gölgelerin sakladığı yüzünde hiç şaşkınlık yoktu. "Evet, geceleyin fare tıkırtıları duydum. Herhalde kitaplarını yiyorlardı," dedi.

"Sadece bir tek fare var. Harika bir yaratık."

"Ne yapayım?"

"Delik şurada... Oraya bir tabak su, bir parça da peynir koyardım."

"Hiç peynir kalmadı."

"Belki küçük bir tabağa bir parça süt koyabilirsin. Yaşadığını zannetmiyorum ama bir ihtimal..."

"Süt var. Önce ateşine bakayım." Bir yerlerden bir derece buldu, salladı ve hemşire otoritesiyle ağzına koydu.

Onun mutfakta gerekli işleri yapışını seyretti Herman. Şişeden çay tabağına biraz süt döktü. Biraz önce duyduklarına inanamıyormuş gibi birkaç kere dönüp dönüp merakla Herman'a baktı.

Nasıl olur, diye düşündü Herman. Yetişkin kızı olan bir kadına benzemiyor. Kendisi de kız gibi. Açık saçları omuzlarına dökülmüştü. Bornozun içinden vücudunu seçebiliyordu: Beli dardı, kalçaları da fazla geniş değildi. Yüzünde bir yumuşaklık,

ona yazdığı dobra, hatta ciddi mektuba uymayan bir tatlılık vardı. İlle de her şey birbirine uyacak mıydı yani? Her insan Tanrının laboratuarında yeni bir deneydi.

Kadın tabağı aldı ve dikkatle onun gösterdiği yere koydu. Divanın yanına gidip terliklerini giydi. Dereceyi Herman'ın ağzından aldı ve ışığı açık duran banyoya gitti. Hemen geri döndü. "Ateşin düşmüş. Tanrıya şükür," dedi.

"Hayatımı kurtardın," dedi Herman.

"Buraya gelmemi anneannem söyledi. Herhalde mektubu okumuşsundur."

"Evet, okudum."

"Dünyanın yarısıyla mektuplaşıyorsun galiba."

"Psişik konular ilgimi çekiyor."

"İlk defa bugün ateşin düştü."

Bir müddet ikisi de ses çıkarmadılar. Sonra Herman sordu: "Bu iyiliğine nasıl karşılık verebilirim?"

Kadın kaşlarını çattı. "Ben karşılık filan beklemiyorum."

VII

Herman uykuya daldı ve kendini Kalomin'de buldu. Bir yaz akşamıydı; bir kızla birlikte ağır ağır bir köprüden geçiyordu, bu yol değirmene ve mezar taşlarında gömülenlerin fotoğrafları bulunan Rus Ortodoks Mezarlığına giderdi. Gökyüzünde devasa bir küre ışıldıyordu; aydan da, güneşten de büyük, hiçbir şeyle mukayese kabul etmeyen yeni bir gök cismiydi bu. Suyun üzerine yeşil bir ışık salıyor, suyu saydamlaştırarak, içinde yüzen balıkların görünmesini sağlıyordu. Her zamanki gibi sazanlar, turnalar değil; balinalar, köpekbalıkları, altın yüzgeçli, kırmızı boynuzlu, yarasa derili balıklardı bunlar.

"Bunlar da ne?" diye sordu Herman. "Kâinat mı değişti? Dünya güneşten, Samanyolundan çıkıp gitti mi? Yoksa bir kuyrukluyıldıza mı dönüşecek?" Yanındaki kızla konuşmaya çalışıyordu ama kız mezarlıkta gömülü hanımlardan biriydi. Ona Rusça cevap verdi ama bu aslında İbraniceydi de. "Kant'ın saf akıl kategorileri artık Kalomin için geçerli değil mi?" diye sordu.

Sıçrayarak uyandı. Dışarısı hâlâ geceydi. Yabancı kadın divanda uyuyordu. Herman onu bu sefer daha dikkatli inceledi. Artık mırıldanmıyordu ama zaman zaman dudakları titriyordu. Uykusunda gülerken alnı kırışıyordu. Saçları yastığa yayılmıştı. Battaniye aşağı kaydığından, geceliğinin kıvrımlarını ve gerdanını görebiliyordu. Herman hayranlıktan dili tutulmuş vaziyette ona baktı. Güneyde bir yerlerden ona bir kadın gelmişti – Yahudi değildi, Boaz'a gelen Rut gibiydi, canlılar arasında olmayan bir Naomi tarafından gönderilmişti.

Yastık ve yorganı nereden buldu, diye merak etti Herman. Dairesini düzene sokmuştu bile – pencereye perde asmış, büyük masanın üzerindeki gazetelerle metinleri kaldırmıştı. Ne tuhaf, sanki bir mucize vasıtası olduğunu hissetmiş gibi kurutma kâğıdına dokunmamıştı.

Herman hayretle başını sallayarak baktı. Kitaplıktaki kitaplar eskisi kadar yıpranmış görünmüyordu. Onları da derleyip toplamıştı. Soluduğu hava artık bayat ve tozlu değil, serin ve nemliydi. Herman, Kalomin'deki bir Pesah gecesini hatırladı. Sadece, bir çarşafa konup tavana asılmış matsalar eksikti. Son rüyasını hatırlamaya çalıştı ama sadece göle vuran yabancı ışığı hatırlayabildi. "Bütün rüyalar silinip gidiyor," dedi kendi kendine. "Her gün bellek kaybıyla başlıyor."

Bir bebeğin meme emişini hatırlatan hafif bir ses duydu. Herman doğrulunca Hulda'yı gördü. Daha ince ve halsiz görünüyordu, tüyleri de yaşlanmış gibi kırlaşmıştı.

"Tanrım! Hulda yaşıyor! Dışarı çıkmış, tabağından sütünü içiyor!" Herman'ın içini, pek tatmamış olduğu türden bir sevinç kapladı. Onu hayata geri döndürdüğü için Tanrıya teşekkür etmemişti daha. Hatta biraz sitem bile etmişti. Ama fareyi yaşattıkları için Yüce Güçlere şükranlarını sunmalıydı. Herman hem fareye hem de Rose Beechman'a karşı büyük bir sevgi duydu; kadın onun hislerini anlamış, sorgusuz sualsiz isteğini yerine getirmiş, fareye süt çıkarmıştı. "Ben buna layık değilim, layık değilim!" diye mırıldandı Herman. "Ne büyük lütuf."

Herman ağlayan bir adam değildi. Kalomin'in yıkımı sırasında ailesinin toptan öldüğünü öğrendiğinde bile gözleri kuru kalmıştı. Ama bu sefer yüzü ısınıp ıslandı. Cinayet suçu işle-

mek kaderinde yoktu. Her molekülün, her zerrenin, her toz tanesinin farkında olan Yaradan, onun uzun uykusu sırasında farenin aç kalmamasını sağlamıştı. Ya da belki fareler bu kadar uzun zaman açlığa dayanabiliyorlardı.

Herman dikkatle seyretti. Bu kadar açlıktan sonra bile fare acele etmiyordu. Sütü ağır ağır yudumluyor, zaman zaman duruyordu, belli ki kendi hakkı olanı kimsenin almayacağına güveni vardı. "Küçük fare, aziz mahluk!" diye bağırdı Herman zihninde. Ona öpücük yolladı.

Fare içmeye devam etti. Arada bir başını kaldırıp Herman'a kaçamak bir bakış fırlatıyordu. Herman'a, hayvanın yüzünde şaşkın bir ifade varmış gibi geldi; "Neden beni bunca zaman aç bıraktın? Orada uyuyan kadın da kim?" diye soruyordu sanki. Biraz sonra deliğine döndü.

Rose Beechman gözlerini açtı. "Aa! Kalktın mı? Saat kaç?"

"Hulda sütünü içti," dedi Herman.

"Ne? Ha, tamam."

"Rica ederim bana gülme."

"Kimseye güldüğüm yok."

"Bir değil, iki hayat kurtardın."

"Hepimizi Tanrı yarattı. Sana çay yapayım."

Herman ona, bunun gerekli olmadığını söylemek istedi ama susamıştı, boğazı da kurumuştu. Hatta açlık bile hissediyordu. Bütün gerekleriyle hayata dönmüştü.

Kadın hemen mutfakta işe koyuldu; bir iki dakikada Herman'a bir bardak çay, iki de bisküvi getirdi. Anlaşılan ona yeni tabak almıştı. Bir sandalyenin köşesine ilişip, "Çayını iç. Ne kadar hasta olduğunu imkânı yok bilemezsin," dedi.

"Minnettarım."

"İki gün geciksem, kurtuluşun olmazdı."

"Belki öylesi daha iyi olurdu."

"Hayır. Senin gibi insanlara ihtiyaç var."

"Bugün anneannenle konuştuğunu duydum." Herman bunu söylemekle iyi edip etmediğini bilemedi.

Rose bu sözleri duyduktan sonra bir müddet düşünceye daldı. "Evet, dün gece benimleydi," dedi.

"Ne dedi?"

Kadın ona tuhaf tuhaf baktı. Herman, gözlerinin açık kahverengi olduğunu ilk kez fark ediyordu. "Umarım benimle dalga geçmezsin!"

"O nasıl söz!"

"Benden sana bakmamı istedi; senin bana, kızımın bana olduğundan daha çok ihtiyacın varmış – öyle dedi."

Herman'ın sırtı ürperdi. "Evet, doğru olabilir, ama –"

"Ama ne? Rica ederim benimle açık konuş."

"Hiçbir şeyim yok. Zayıfım. Sana yük olurum..."

"Yükler taşınmak içindir."

"Evet. Evet."

"İstersen seninle kalırım. En azından tümüyle iyileşene kadar."

"İsterim."

"Benim duymak istediğim de buydu." Hemen kalkıp arkasını döndü. Genç bir Kalomin gelini gibi mahcup mahcup banyoya doğru gitti. Kapıda, arkası dönük, bir an durdu; küçük ensesi, taranmamış saçları görünüyordu.

Pencerede gri bir ışık belirmeye başlamıştı. Kar yağıyordu – şafak karı. Dışarıda gün parçaları gece parçalarına karışıyordu. Bulutlar belirdi. Pencereler, çatılar ve yangın merdivenleri karanlıktan kurtuldu. Işıklar söndü. Gece bir rüya gibi bitti ve onu, kendine gömülmüş, varoluşun daimi gizemine batmış, üstü örtülü bir gerçeklik takip etti. Karda, vazifesini yerine getirmeye kararlı bir güvercin uçuyordu. Radyatörde buhar ıslık çalmaya başlamıştı bile. Komşu dairelerden, uyanan çocukların ilk ağlamaları, radyo sesleri, hırpalanan ev kadınlarının İspanyolca bağrışları ve küfürleri duyuluyordu. Dünya denen küre bir kere daha kendi çevresinde dönmüştü. Camlar pembeleşti – doğu göğünün tümüyle bulutlarla kaplı olmadığının işaretiydi bu. Kitaplar bir an, eski sırtlarını ve silinmiş, yaldızlı başlıklarının son kalıntılarını aydınlatan eflatun bir ışığa boğuldu. Bütün bunlar bir aydınlanma anı gibiydi.

Kafka'nın Bir Arkadaşı

I

Franz Kafka'nın adını, kitaplarını okumadan yıllarca önce, Yidiş tiyatrosunun eski bir aktörü olan, arkadaşı Jacques Kohn'dan duymuştum. "Eski" diyorum çünkü onunla tanıştığımda artık sahneye çıkmıyordu. Bin dokuz yüz otuzların başlarıydı ve Varşova'daki Yidiş tiyatrosu çoktan seyircisini kaybetmeye başlamıştı. Jacques Kohn da hasta ve çökmüş bir adamdı. Hâlâ havalı bir giyim tarzı vardı ama giysileri iyice yıpranmıştı. Sol gözüne tek-gözlük takar, ("baba katili" diye bilinen) eski moda yüksek bir yaka, ısmarlama deri ayakkabılar ve melon şapka giyerdi. İkimizin de müdavimi olduğu Varşova Yidiş yazarlar kulübündeki alaycılar ona "lord" lakabını takmışlardı. Sırtı gittikçe kamburlaştığı halde, omuzlarını geriye atmak için büyük gayret sarf ederdi. Vaktiyle sarı olan saçlarından geri kalanları, çıplak kafasının üzerinde bir köprü oluşturacak şekilde yana tarardı. Eski zaman tiyatrosu geleneği yüzünden, arada bir Almancalaştırılmış Yidiş konuşurdu – özellikle de Kafka'yla ilişkisini anlatırken. Son zamanlarda gazetelere makaleler yazmaya başlamıştı ama istinasız bütün editörler yazılarını geri çevirmişti. Leszno Sokağında bir tavan arası odasında oturuyordu ve sürekli hastaydı. Kulüp üyelerinin pek sevdikleri bir espri vardı: "Bütün gün oksijen çadırında yatıyor, geceleyin de Don Juan olarak dışarı çıkıyor."

Her akşam kulüpte buluşurduk. Jacques Kohn içeri girerken kapı ağır ağır açılırdı. Gettoyu ziyaret etmeye gönül indirmiş çok önemli Avrupalı bir şöhret havası olurdu üzerinde. Ringa balığı, sarımsak ve ucuz tütün kokuları zevkine hitap etmiyormuş gibi yüzünü buruşturarak etrafa bakardı. Kulüp üyelerinin etrafında toplanıp yüksek sesle durmadan edebiyat tartıştığı; lime lime gazetelerle, kırık satranç taşlarıyla, sigara izmariti dolu kül tablalarıyla kaplı masalara küçümsemeyle bakardı. "Bu şlemiellerden ne beklenir ki zaten?" der gibi başını sallardı. Onun içeri girdiğini görür görmez elimi cebime sokar, benden er ya da geç borç alacağı zlotiyi hazırlardım.

O akşam Jacques her zamankinden daha iyi bir ruh hali içindeydi. Ağzına tam oturmadığı için konuşurken hafifçe kımıldayan porselen dişlerini göstererek güldü ve sahnedeymiş gibi eğilerek bana selam verdi. Kemikli, uzun parmaklı elini uzatarak, "Yükselen yıldızımız bu gece nasıllar?" diye sordu.

"Dalga geçiyorsun, öyle mi?" dedim.

"Ciddiyim. Ciddi. Kendimde olmasa da kabiliyeti gördüm mü şıp diye tanırım. 1911'de Prag'da oynarken kimse Kafka'nın adını sanını duymamıştı. Kulise geldi ve onu gördüğüm anda bir dehanın huzurunda bulunduğumu anladım. Kedinin fare kokusu alması gibi, ben de bunun kokusunu alırım. Büyük dostluğumuz da böyle başladı."

Bu hikâyeyi pek çok kereler, farklı çeşitlemeleriyle duymuştum ama bir kere daha dinlemem gerekecekti. Jacques masama oturdu, garson Manya bize çay ve kurabiye getirdi. Kohn kaşlarını kaldırdı, sarıya çalan gözlerinin aklarında kırmızı damarlar görünüyordu. "Siz barbarlar buna çay mı diyorsunuz?" gibilerinden bir ifadesi vardı. Bardağına beş kaşık şeker attı ve teneke kaşığını soldan sağa çevirerek karıştırmaya başladı. Tırnağı alışılmadık ölçüde uzun olan başparmağı ve işaretparmağıyla kurabiyeden küçük bir parça koparıp ağzına attı ve, "*Nu ja*," dedi; geçmiş karın doyurmuyor manasına geliyordu bu.

Rol yapıyordu. Küçük Polonya kasabalarındaki bir Hasidim ailesinden geliyordu. Adı Jacques değil, Yankel'di. Yine de senelerce Prag, Viyana, Berlin ve Paris'te yaşamıştı. Sadece Yidiş tiyatrosunda değil, Fransız ve Alman tiyatrolarında da oy-

namıştı. Pek çok şöhretle arkadaştı. Chagall'ın Belleville'de stüdyo bulmasına yardım etmişti. İsrael Zangvil'in evinin gediklisiydi. Bir Reinhardt prodüksiyonunda rol almış, Piscator'la soğuk et yemişti. Sadece Kafka'dan değil, Jacob Wassermann'dan, Stefan Zweig, Romain Rolland, Ilya Ehrenburg ve Martin Buber'den aldığı mektupları da bana göstermişti. Hepsi ona ilk adıyla hitap ediyordu. Birbirimizi daha iyi tanıdıkça, macera yaşadığı ünlü aktrislerin fotoğraflarıyla mektuplarını da bana göstermişti.

Benim için Jacques Kohn'a bir zloti "borç" vermek, Batı Avrupa'yla temasa geçmekti. Gümüş saplı bastonunu tutma şekli bile bana egzotik gelirdi. Sigarayı bile bizim Varşova'da içtiğimizden başka türlü içerdi. Halinde tavrında bir saraylılık vardı. Nadiren de olsa beni eleştirdiğinde, mutlaka zarif bir iltifatla gönlümü alırdı. Jacques Kohn'un her şeyden çok kadınlarla ilişkilerini takdir ederdim. Ben kızlar karşısında çok utangaçtım –yanlarında kızarır, ne yapacağımı bilemezdim– ama Jacques Kohn bir kont gibi kendinden emindi. En çirkin kadına bile söyleyecek hoş bir şey bulurdu. Hepsine iltifat ederdi ama bunu her şeyin tadına varmış bir hedonistin içi geçmiş tavrıyla ve tatlı bir ironiyle yapardı.

Benimle açık konuşmuştu. "Sevgili dostum, benim için de iktidarsız denebilir. Bu iş hep aşırı süzülmüş bir zevk geliştirmekle başlar – insan acıktı mı bademezmesi ya da havyara ihtiyaç duymaz. Ben hiçbir kadını gerçekten çekici bulmadığım bir noktaya geldim. Hiçbir kusur gözümden kaçmıyor. İktidarsızlık budur işte. Giysiler, korseler benim gözümde şeffaf. Boyalarla parfüme artık kanmıyorum. Benim dişlerim döküldü belki ama bir kadın ağzını açtı mı dolguları hemen gözüme batıyor. Bu arada, yazı meselesinde Kafka'nın da sorunu buydu: Bütün kusurları görürdü – hem kendisinin hem başkalarının. Edebiyatın çoğunu Zola ve D'Annunzio gibi beceriksiz, bayağı adamlar üretir. Kafka'nın edebiyatta bulduğu kusurları ben de tiyatroda görürdüm, ikimizi bir araya getiren buydu. Ama tuhaftır, iş tiyatroyu yargılamaya geldiğinde Kafka tümüyle körtü. Bizim ucuz Yidiş oyunları göklere çıkarırdı. Çok abartılı oynayan, uyduruk bir aktrise –Madam Tschissik– deli gibi âşık ol-

muştu. Kafka'nın bu yaratığı sevdiğini, hayal ettiğini düşündükçe, o ve yanılsamaları adına utanıyorum. Ne yapalım, ölümsüzlük fazla seçici değildir. Büyük bir adamla alakası olan herkes onunla birlikte sonsuzluğa adım atar, ayağında hantal botlar olsa bile.

"Bir keresinde bana hayata neden katlandığımı sormuştun, yoksa bana mı öyle geldi? Yoksulluğa, hastalığa ve en kötüsü de ümitsizliğe dayanma gücünü nereden alıyorum? Bu iyi bir soru genç dostum. Eyüp Kitabını okuduğumda ben de aynı soruyu sormuştum. Eyüp neden yaşamaya ve acı çekmeye devam etmişti? Sonunda daha çok kızı, daha çok eşeği ve devesi olsun diye mi? Hayır. Bu, oyunun kendisi için. Kaderle satranç oynarız. O bir hamle yapar; biz bir hamle yaparız. O bizi üç hamlede mat etmeye uğraşır; biz onu engellemeye çalışırız. Kazanamayacağımızı biliriz ama onunla sonuna kadar mücadele etmek isteriz. Ama benim rakibim zorlu bir melektir. Jacques Kohn'la savaşırken bütün numaralarını ortaya döker. Artık kış geldi; soba yanınca bile ev soğuk oluyor ama evsahibi soba kurmayı reddettiği için ben aylardır sobasız oturuyorum. Zaten kömür alacak param da yok. Odamın içi de dışarısı kadar soğuk. Tavan arasında yaşamamışsan rüzgârın ne kadar güçlü estiğini bilmezsin. Pencerelerim yazın bile tangırdar. Bazen bir baba kedi pencereme kadar tırmanıp bütün gece doğum yapan bir kadın gibi haykırır. Ben battaniyelerimin altında donarken, o, dişi bir kedi bulmak için bağırır durur, ya da belki sadece açtır. Onu susturmak için bir lokma yemek vermek ya da kovalamak isterim ama donup ölmemek için evde ne kadar çul çaput, hatta eski gazete varsa altına girmem gerekir – en ufak bir harekette hepsi üzerimden düşer.

"Yine de satranç oynuyorsan, bir acemi yerine, kıymetli bir rakiple oynamak yeğdir. Rakibime saygı duyarım. Bazen zekâsı beni büyüler. Gökyüzünün üçüncü ya da yedinci katında, gezegenimizi yöneten bölümde, bürosunda oturur ve tek bir işi vardır – Jacques Kohn'u tuzağa düşürmek. "Testiyi kır ama şarap dökülmesin," emri almıştır. Bunu harfiyen uygular. Beni hayatta tutmayı başarması tam bir mucize. Ne kadar çok ilaç içtiğimi, kaç tane hap yuttuğumu söylemeye utanıyorum. Eczacı bir

arkadaşım olmasa, altından kalkamazdım. Yatmadan önce hepsini birbiri ardına yutuyorum – kuru kuru. Su içersem çişe kalkmam gerekir. Prostatım olduğundan geceleyin pek çok kere kalkmak zorunda kalıyorum. Karanlıkta Kant'ın kategorileri geçerliliğini kaybediyor. Zaman zaman, mekân da mekân olmaktan çıkıyor. Elinde bir şey tutuyorsun, aniden yok oluyor. Gaz lambamı yakmak hiç de kolay değil. Kibritlerim sürekli kayboluyor. Odam iblislerle dolu. Arada sırada birine sesleniyorum: 'Hop, Sirke, Şarabın oğlu, şu gıcık numaraları kessen diyordum!'

"Bir süre önce, gece yarısı kapım çalındı, bir kadın sesi duydum. Ağlıyor mu gülüyor mu anlayamamıştım. 'Bu da kim böyle?' dedim kendi kendime. 'Lilit mi? Nama mı? Ketev Mriri'nin kızı Maklat mı?' Yüksek sesle 'Hanımefendi, yanlış yere geldiniz!' diye bağırdım. Ama o, kapıyı yumruklamaya devam etti. Sonra bir inilti ve birinin yere düştüğünü duydum. Kapıyı açacak cesaretim yoktu. Kibritlerimi aramaya başlamıştım ki, elimde tuttuğumu fark ettim. Sonunda yataktan çıktım, gaz lambasını yaktım, sabahlığımı ve terliklerimi giydim. Aynaya gözüm çalınınca kendi görüntümden korktum. Yüzüm yemyeşil ve tıraşsızdı. Nihayet kapıyı açtığımda, yalınayak bir kadın gördüm, geceliğinin üzerine samur kürkünden bir palto giymişti. Rengi uçmuştu ve uzun sarı saçları dağınıktı. "Hanımefendi, neyiniz var?" dedim.

" 'Demin birisi beni öldürmeye çalıştı. Rica ederim içeri girmeme izin verin. Sadece gün doğana kadar odanızda kalmak istiyorum,' dedi.

"Onu kimin öldürmek istediğini soracaktım ama çok üşümüş olduğunu gördüm. Muhtemelen sarhoştu da. İçeri girdiğinde, kolunda büyük elmaslarla süslü bir bilezik gördüm. 'Odamda soba yok,' dedim.

" 'Sokakta ölmekten iyidir.'

"İkimiz baş başaydık. Bu kadınla ne yapacaktım? Tek bir yatağım vardı. İçki içmem –yasak– ama bir arkadaşım hediye olarak bir şişe konyak vermişti, bir iki tane de bayat kurabiyem vardı. Ona bir bardak konyak, bir de kurabiye verdim. İçki onu biraz kendine getirdi. 'Hanımefendi, bu binada mı oturuyorsunuz?' diye sordum.

" 'Hayır,' dedi. 'Uyazdovski Bulvarında oturuyorum.'

"Aristokrat olduğu belliydi. Laf lafı açtı, onun dul bir kontes olduğunu ve âşığının bizim apartmanda oturduğunu öğrendim – adam ev hayvanı olarak aslan yavrusu besleyen vahşi biriydi. O da soyluydu ama dışlanmıştı. Cinayete teşebbüsten bir yıl hapis yatmıştı. Kadın kayınvalidesinin evinde oturduğu için adam ona gidemiyor, o adama geliyordu. O gece bir kıskançlık krizine kapılmış, kadını dövmüş, kafasına silahını dayamıştı. Uzun lafın kısası, zar zor paltosunu kapıp adamın dairesinden kaçmayı başarmıştı. Komşuların kapılarını çalmıştı ama kimse onu içeri almamıştı, mecburen çatıya kadar çıkmıştı.

" 'Hanımefendi,' dedim, 'âşığınız muhtemelen hâlâ sizi arıyordur. Ya bulursa? Ben artık şövalyelik yaşını geçtim.'

" 'Olay çıkartmaya cesaret edemez,' dedi. 'Şartlı tahliye edildi. Ben de artık onu bırakıyorum. Merhamet edin – gece yarısı beni dışarı atmayın.'

" 'Yarın eve nasıl gideceksiniz?' diye sordum.

" 'Bilmiyorum,' dedi. 'Zaten hayattan bıktım ama onun tarafından öldürülmek istemiyorum.'

" 'İstesem de bu gece uyuyamam,' dedim. 'Siz yatın, ben burada sandalyede otururum.'

" 'Olmaz. Genç değilsiniz, hem pek iyi de görünmüyorsunuz. Rica ederim yatağınıza dönün, ben burada otururum.'

"Epeyce ağız yarıştırdıktan sonra birlikte yatmaya karar verdik. 'Benden korkmanıza gerek yok,' dedim. 'Yaşlıyım, hem de kadınlara karşı elimden bir şey gelmez.' Bana tümüyle inanmış görünüyordu.

"Ne diyordum? Hah, kendimi, âşığı her an kapıyı kırıp içeri dalabilecek bir kontesle yatakta bulmuştum. İki battaniyemle ikimizin de üzerini örttüm, her zamanki ıvır zıvır kozasını örmeye uğraşmadım. Öyle heyecanlanmıştım ki, soğuğu filan unutmuştum. Hem onun yakınlığını da hissediyordum. Vücudundan, bütün bildiklerimden farklı, başka türlü bir sıcaklık yayılıyordu – ya da belki ben unutmuştum. Rakibim yeni bir oyun mu deniyordu? Son birkaç senedir benimle ciddi ciddi oynamayı bırakmıştı. Şaka satrancı diye bir şey varmış, bilirsin. Nimzoviç'in genellikle rakiplerine şakalar yaptığını duymuş-

tum. Eskiden Morphy satranç şakacısı diye bilinirdi. 'İyi hamle,' dedim rakibime. 'Harika.' Bunu söyler söylemez de kadının âşığını hatırladım. Onunla merdivende karşılaşmıştım – katil suratlı, devasa bir adamdı. Jacques Kohn için ne komik bir son – Polonyalı bir Otello tarafından öldürülmek.

"Gülmeye başladım, kadın da bana katıldı. Ona sarılıp kendime çektim. Karşı koymadı. Aniden bir mucize gerçekleşti. Yeniden erkektim! Bir keresinde, bir perşembe akşamı, küçük bir köy mezbahasının yanında durmuş, Şabat için kesilmeden önce birbiriyle çiftleşen bir inekle bir boğayı seyretmiştim. Kadın neden razı oldu hiç anlayamayacağım. Belki de âşığından intikam almak istedi. Beni öptü ve tatlı sözler söyledi. Sonra gümbür gümbür ayak sesleri duyduk. Birisi kapıyı yumruklardı. Benim kız yataktan yuvarlanıp yere düştü. Son duamı edeyim dedim ama Tanrıdan –hatta ondan da çok, alaycı rakibimden– utandım. Ona neden bu fazladan mutluluğu tattıracaktım ki? Melodramın bile sınırları vardı.

"Kapının arkasındaki vahşi yumruklamaya devam ediyordu, kapının kırılmaması şaşılacak şeydi. Tekmelemeye de başladı. Kapı çatırdadı ama açılmadı. Korkmuştum ama içimde bir şeyler kendini gülmekten alamıyordu. Sonra patırtı kesildi. Otello gitti.

"Ertesi sabah kontesin bileziğini bir rehineciye götürdüm. Aldığım parayla ona elbise, iç çamaşırı ve ayakkabı aldım. Elbise de ayakkabılar da üzerine olmadı ama tek amacı kendini bir taksiye atmaktı – tabii âşığı merdivende ona pusu kurmamışsa. Tuhaftır, adam o gece ortadan kayboldu, bir daha da görünmedi.

"Kadın gitmeden önce beni öptü ve onu aramam için ısrar etti ama ben o kadar aptal değilim. Talmud'da da yazılı olduğu gibi, 'Her gün mucize olmaz.'

"Bildiğin gibi, genç olmasına rağmen Kafka da benim ihtiyarlığıma musallat olan dertten mustaripti. Bu dert her işte onu rahatsız ediyordu – yazmada olduğu kadar cinsellikte de. Hem aşk için yanıp tutuşur hem de ondan kaçardı. Bir cümle yazar, hemen üzerini çizerdi. Otto Weininger de öyleydi – deli dâhi. Onunla Viyana'da tanıştım – durmadan aforizmalar, paradoks-

lar yumurtlardı. Bir sözünü hiç unutmam: 'Tahtakurusunu Tanrı yaratmadı.' Bu sözlerin ne manaya geldiğini anlamak için Viyana'da olman gerekirdi. Peki tahtakurusunu kim yaratmıştı?

"Bak, Bamberg! Kısa bacakları üzerinde nasıl da zar zor ilerliyor, mezarına girmeyi reddeden bir ceset. Uykusuz cesetler için bir kulüp kurmak fena fikir olmayabilir. Neden bütün gece ortalıkta geziniyor? Kabarelerin artık ona ne faydası var? Biz daha Berlin'deyken doktorlar bundan ümitlerini kesmişlerdi. Ama bu onu sabah dörtlere kadar Romanisches Café'de oturup fahişelerle çene çalmaktan alıkoymazdı. Bir keresinde aktör Granat, evinde parti –tam bir orji– vereceğini ilan etmişti, Bamberg de davetliydi. Granat herkesten yanında bir hanım –karısını ya da dostunu– getirmesini istemişti. Ama Bamberg'in ne karısı ne de metresi olduğundan, yanında götürmek için parasıyla bir fahişe tuttu. Kadına bir gece elbisesi alması gerekmişti. Topluluk çoğunlukla yazarlar, profesörler, filozoflar ve her zamanki entelektüel camia adamlarından oluşuyordu. Hepsi de Bamberg'le aynı şeyi yapmışlar, yanlarında birer fahişe getirmişlerdi. Ben de oradaydım. Eskiden beri tanıdığım Praglı bir aktrise eşlik ediyordum. Granat'ı bilir misin? Barbarın tekidir. Su gibi konyak içer, on yumurtalı omleti bir lokmada yutar. Misafirler gelir gelmez, onları etkilemek için çırılçıplak soyundu ve fahişelerle birlikte deli gibi dans etmeye başladı. İlk başta entelektüeller sandalyelerinde oturup onu seyretmekle yetindiler. Bir süre sonra cinsellik konusunu tartışmaya başladılar. Schopenhauer şöyle demiş, Nietzsche böyle demiş. İnsan gözüyle görmese bu dehaların ne kadar gülünç olduklarını asla tahmin edemez. Her şeyin ortasında bir de Bamberg hastalandı. Çimen gibi yemyeşil kesildi, bütün vücudundan ter boşaldı. 'Jacques,' dedi, 'işim bitti. Ölmek için iyi bir yer.' Ya böbreği ya da safra kesesi iflas etmişti. Onu alıp hastaneye götürdüm. Bu arada, bana bir zloti borç verir misin?"

"İki."

"Hayrola, Bank Polski'yi mi soydun?"

"Bir öykümü sattım."

"Tebrikler. O zaman sana bir yemek ısmarlayayım."

II

Biz yerken Bamberg masamıza geldi. Veremli gibi sıskası çıkmış, kambur, çarpık bacaklı, ufak tefek bir adamdı. Ismarlama ayakkabı ve tozluk giyerdi. Sivri kafasında üç beş tane kırlaşmış saç teli kalmıştı. Gözlerinden biri diğerinden büyüktü – kırmızı ve pörtlekti, kendi görüntüsünden korkmuş gibi bir hali vardı. Bamberg kemikli parmaklarıyla masamıza dayandı ve çatlak sesiyle, "Jacques, dün şu senin Kafka'nın *Şato*'sunu okudum. İlginç, çok ilginç ama maksadı ne? Rüya olmak için çok uzun. Alegoriler de kısa olmalı," dedi.

Jacques Kohn ağzındaki lokmayı hızla yuttu. "Otur," dedi. "Bir ustanın kurallara uyması gerekmez."

"Ustaların bile uyması gereken kurallar vardır. Hiçbir roman *Savaş ve Barış*'tan daha uzun olmamalı. *Savaş ve Barış* bile biraz fazla uzun. Kutsal Kitap on sekiz cilt olsaydı çoktan unutulmuştu."

"Talmud otuz altı cilt ama Yahudiler onu unutmadı."

"Yahudiler çok fazla şey hatırlar. Bizim bahtsızlığımız da bu. Kutsal Topraklardan sürüleli iki bin yıl oldu, hâlâ geri dönmeye uğraşıyoruz. Delilik değil mi bu? Edebiyatımız sırf bu deliliği yansıtabilse müthiş olurdu. Ama edebiyatımızın tekinsizce aklı başında. Neyse, bu kadar yeter."

Bamberg suratını buruşturarak doğruldu. Küçük adımlarla masadan uzaklaştı. Gramofona gidip bir dans plağı koydu. Yazarlar kulübünde, senelerdir tek kelime yazmadığı biliniyordu. *Aklın Entropisi*'nin yazarı, filozof dostu Dr. Mitzkin'in etkisiyle, ihtiyarlığında dans öğrenmeye merak sarmıştı. Dr. Mitzkin, kitabında, insan zekâsının iflas ettiğini, gerçek bilgeliğe ancak tutku sayesinde ulaşılabileceğini kanıtlamaya çalışmıştı.

Jacques Kohn başını salladı. "Yarım porsiyonluk Hamlet. Kafka, Bamberg olmaktan korktu – kendini bu yüzden mahvetti."

"Kontes seni bir daha aradı mı?" diye sordum.

Jacques Kohn, tek-gözlüğünü cebinden çıkarıp gözüne taktı. "Arasa ne olacak? Benim hayatımda her şey kelimelere dönüşüyor. Laf, laf, laf. Bu tam da Dr. Mitzkin'in felsefesi – insan sonunda bir söz makinesi olacak. Kelimeleri yiyecek, içecek,

kelimelerle evlenecek, kendini onlarla zehirleyecek. Bak şimdi hatırladım, Dr. Mitzkin de Granat'ın orjisine gelmişti. Vaaz ettiği şeyi uygulamaya gelmişti ama *Tutkunun Entropisi* diye bir kitap yazsa daha iyi olurmuş. Evet, kontes arada bir beni arıyor. O da entelektüel ama zekâdan nasibini almamış. Aslında kadınlar vücut güzelliklerini ortaya çıkarmak için ellerinden geleni yapsalar da, zekânın anlamını bilmedikleri gibi cinselliğin anlamını da bilmiyorlar.

"Mesela Madam Tschissik'i ele alalım. Bir vücuttan başka neyi vardı ki? Bir vücudun aslında ne olduğunu git bir ona sor bakalım. Artık çirkin. Prag'da aktrisken hâlâ fena sayılmazdı. Bir numarası bendim. Az buçuk yeteneği vardı. Para kazanmak ve bizi bekleyen bir dehayı –kendi kendine işkencede *Homo sapiens*'in geldiği en üst noktayı– bulmak için Prag'a gelmiştik. Kafka Yahudi olmak istiyordu ama bunu nasıl yapacağını bilmiyordu. Yaşamak istiyordu ama onu da nasıl yapacağını bilmiyordu. 'Franz,' dedim bir keresinde ona, 'genç bir adamsın. Hepimizin yaptığını yap.' Prag'da bildiğim bir genelev vardı, onu benimle birlikte gelmeye ikna ettim. Hiç kimseyle yatmamıştı. Nişanlısını anlatmayayım daha iyi. Boğazına kadar burjuva batağına batmıştı. Çevresindeki Yahudilerin bir tek ideali vardı – Hıristiyan olmak; ama Çek değil, Alman Hıristiyanı. Lafı uzatmayalım, onu bu maceraya ikna ettim. Eski gettonun karanlık bir sokağına götürdüm onu, genelev oradaydı. Kırık basamakları çıktık. Kapıyı açtığımda içerisi tiyatro sahnesi gibiydi: Orospular, pezevenkler, mama. O anı hiç unutamayacağım. Kafka titreyerek koluma yapıştı. Sonra arkasını dönüp öyle büyük bir hızla merdiveni indi ki, bacağını kıracak diye korktum. Sokağa çıkınca eğilip bir okul çocuğu gibi kustu. Geri dönerken eski bir sinagogun yanından geçtiğimiz sırada golemden söz etmeye başladı. Kafka goleme, hatta gelecekte bir tane daha olacağına inanırdı. Bir parça kili canlı bir varlığa dönüştüren büyülü sözler olmalıydı. Kabala'ya göre, Tanrı dünyayı kutsal sözler söyleyerek yaratmamış mıydı? Başlangıçta Logos vardı.

"Evet, hepsi koca bir satranç oyunu. Hayatım boyunca ölümden korktum ama şimdi mezarın kıyısına gelince kor-

kum da geçti. Belli ki rakibim oyunu ağırdan almak istiyor. Taşlarımı birer birer alacak. Önce aktörlüğümü elimden alıp beni sözde yazara çevirdi. Bu işi becerir becermez bana şu yazar sancılarını musallat etti. Sonraki hamlesi beni iktidarsız yapmaktı. Yine de beni mat etmesine daha çok zaman olduğunu biliyorum, bu da bana güç veriyor. Odam soğuk – olsun. Öğle yemeği yemiyorum – ölmem ya. O bana sabotaj yapıyor, ben ona. Birkaç gün önce tek başıma eve dönüyordum. Feci bir ayaz vardı ve birden anahtarımı kaybetmiş olduğumu fark ettim. Kapıcıyı uyandırdım ama onun da yedek anahtarı yoktu. Votka kokuyordu, köpeği de bacağımı ısırdı. Eskiden olsa kahrolurdum ama bu sefer rakibime, 'Zatürree olmamı istiyorsan benim için hava hoş,' dedim. Evden çıkıp Viyana istasyonuna gitmeye karar verdim. Rüzgâr neredeyse ayaklarımı yerden kesecekti. Gecenin o vakti tramvayı en az kırk beş dakika beklemem gerekti. Oyuncular sendikasının yanından geçerken içeride ışık gördüm. İçeri girmeye karar verdim. Belki geceyi orada geçirebilirdim. Basamaklarda ayağım bir şeye çarptı, bir şıngırtı duydum. Eğilip bakınca, bunun bir anahtar olduğunu gördüm. Benim anahtarımdı! Bir binanın karanlık merdiveninde anahtar bulma şansı milyarda birdir ama rakibim o daha hazır olmadan ruhumu teslim etmemden korktu herhalde. Kadercilik mi bu? İstersen kadercilik de."

Jacques Kohn ayağa kalktı ve telefona gideceğini söyleyerek izin istedi. Oturduğum yerden Bamberg'in edebiyat çevresinden bir hanımla, bacakları titreyerek dans edişini seyrettim. Gözleri kapalıydı, başını yastığa dayar gibi kadının göğsüne dayamıştı. Aynı anda hem dans eder hem uyur gibiydi. Jacques Kohn'un geri gelmesi epey sürdü – normalde bir telefon konuşmasının aldığı zamandan çok fazla. Döndüğünde, tek-gözlüğü parlıyordu. "Bil bakalım yandaki odada kim var?" dedi. "Madam Tschissik! Kafka'nın büyük aşkı."

"Ciddi mi?"

"Ona senden söz ettim. Gel, seni onunla tanıştırmak istiyorum."

"Hayır."

"Neden? Kafka'nın âşık olduğu bir kadın tanışılmaya değer."

"İlgilenmiyorum."

"Utanıyorsun, doğrusu bu. Kafka da utangaçtı – bir yeşiva öğrencisi kadar utangaç. Ben hiç utangaç olmadım, belki de bu yüzden bir baltaya sap olamadım. Sevgili dostum, kapıcılar için yirmi groşene daha ihtiyacım var – on buradaki için, on da benim apartmandakine. Parasız eve gidemem."

Cebimden biraz bozukluk çıkarıp ona verdim.

"Şuna bak! Sen bugün gerçekten de banka soydun galiba. Kırk altı groşen! Fiyuv! Tanrı diye bir şey varsa, mükâfatını verecektir. Hoş, eğer yoksa, Jacques Kohn'la bu oyunları kim oynuyor?"

Kafeterya

I

Kazandığım paranın büyük bölümünü vergiye verecek kadar kazancım artmış olsa da, hâlâ tek başıma olduğumda kafeteryada yeme alışkanlığım vardır. İçinde teneke bir bıçak, çatal, kaşık ve kâğıt peçete olan tepsiyi alır, tezgâhtan istediğim yemeği seçerim. Hem, edebiyata yeni adım atanlar ve Yidiş biler okurların yanı sıra Polonya'dan *landsleit* [hemşeriler] ile de orada tanışırım. Masaya oturur oturmaz yanıma gelirler. "Merhaba Aaron!" derler ve Yidiş edebiyatından, Musevi Katliamından, İsrail'in durumundan, en çok da son geldiğimde sütlaç ya da erik hoşafı yerken gördüğüm ama şimdi mezarda olan ortak tanıdıklarımızdan konuşurlar. Nadiren gazete okuduğum için bu haberleri gecikmeli alırım. Her seferinde hayrete düşerim ama insan benim yaşıma geldiğinde böyle şeylere hazırlıklı olmalı. Yemekler insanın boğazına dizilir; şaşkın şaşkın birbirimize bakarız, gözlerimiz sessizce, Şimdi sıra kimde? diye sorar. Çok geçmeden yine ağzımızdakini çiğnemeye başlarız. Benim aklıma hep Afrika'yla ilgili bir filmden bir sahne gelir. Aslanın biri bir zebra sürüsüne saldırıp içlerinden birini öldürür. Ürken zebralar bir müddet koşar ama sonra durup tekrar otlamaya başlarlar. Başka seçenekleri var mı?

Bu Yidişçilerle fazla uzun muhabbet edemem, çünkü hep başka işlerim vardır. Bir roman, hikâye, makale yazıyor olurum. Ya bugün ya yarın bir konferansım vardır; ajandam haftalar, ay-

lar öncesinden çeşit çeşit randevuyla dolar. Kafeteryadan çıktıktan bir saat sonra Chicago'ya giden bir trende ya da California'ya giden bir uçakta olabilirim. Ama anadilimizde hoşbeş ederken, ahlaki açıdan hiç duymasam daha iyi olacak entrikalar ve küçük hesaplar da çalınır kulağıma. Herkes kendince mümkün olduğu kadar fazla şöhret, para ve prestij kazanmaya çalışıyor. Hiçbirimiz bu ölümlerden ders çıkarmıyoruz. İhtiyarlık bizi saflaştırmıyor. Cehennemin kapısında nedamet getirmiyoruz.

Bu mahallede otuz yıldır oturuyorum – Polonya'da yaşadığım süreyle aynı. Her bloğu, her evi bilirim. Son on beş yirmi yıldır Broadway'in bu taraflarında fazla inşaat faaliyeti olmadı, ben de buraya kök salmışım gibi bir yanılsamaya kapıldım. Sinagogların çoğunda konuşma yaptım. Bazı dükkânlarda ve vejetaryen lokantalarında beni tanırlar. İlişki yaşadığım kadınlar yan sokaklarda oturur. Güvercinler bile beni tanır; elimde bir torba yemle dışarı çıkar çıkmaz birkaç sokak öteden uçup gelirler. Doksan-altıncı Caddeden Yetmiş-ikinci Caddeye; Central Park'tan Riverside Yoluna uzanan bir bölgedir bu. Hemen her gün öğle yemeğinden sonra yürüyüş yaparken, bizi ve bütün hırslarımızla yanılsamalarımızı bekleyen cenaze evinin yanından geçerim. Bazen cenaze evinin de, insanın sonsuzluk yolunda hızlı tarafından bir hatıra konuşması ya da Kadiş aldığı bir tür kafeterya olduğunu düşünürüm.

Kafeteryada genelde erkeklerle karşılaşırım: Benim gibi yaşlı bekârlar, yazar olmaya niyetlenip olamamışlar, emekli öğretmenler, şüpheli akademik unvanları olanlar, cemaatsiz hahamlar, Yahudi temalarını kullanan ressamlar, çevirmenler – hepsi Polonya ya da Rusya göçmeni. İsimlerini pek bilmem. Birisi ortadan kaybolur, öteki tarafa geçtiğini düşünürüm; derken birden tekrar ortaya çıkar ve Tel Aviv ya da Los Angeles'a yerleşmeyi denediğini söyler. Tekrar sütlacını yer, kahvesine sakarin atar. Kırışıkları biraz daha fazlalaşmıştır ama aynı hikâyeleri anlatıp, aynı jestlerle konuşur. Bazen cebinden bir kâğıt parçası çıkarıp, yazdığı bir şiiri okur.

Ellilerde, bizim grupta hepimizden daha genç görünen bir kadın belirmişti. Otuzlu yaşlarının başlarında olmalıydı; kısa

boylu ve inceydi, çocuksu bir yüzü, topuz yaptığı kahverengi saçları, küçük bir burnu, gamzeleri vardı. Gözleri sarıya çalan kestane rengiydi – aslında ne renk olduğu tam anlaşılmıyordu. Mütevazı, Avrupalı bir giyim tarzı vardı. Lehçe, Rusça, lehçeli bir Yidiş konuşuyordu. Yanında hep Yidiş gazetelerle dergiler olurdu. Rusya'da çalışma kampında tutulmuş, Birleşik Devletler vizesi alana kadar Almanya'daki kamplarda çalışmıştı. Bütün erkekler etrafında pervane olurdu. Hesabı ödemesine asla izin vermezlerdi. Tam bir centilmenlikle, masasına kadar kahve ve peynir pastası taşırlardı. Konuşmasını ve şakalarını dinlerlerdi. Büyük bir yıkımın içinden neşeyle çıkmıştı. Benimle de tanıştırdılar. Adı Ester'di. Bekâr mı, dul mu, boşanmış mı bilmiyordum. Bana bir fabrikada çalıştığını, düğmeleri ayırdığını söylemişti. Bu taze genç kadın bizim gibi içi geçmişlerin arasına yakışmıyordu. New Jersey'de düğme ayırmaktan daha iyi bir iş bulamamasını anlamak zordu. Ama ben fazla soru sormadım. Daha Polonya'dayken, sonra da Almanya'daki kamplarda, yazdıklarımı okuduğunu söyledi bana. "En sevdiğim yazarsın," dedi.

Bu sözleri söyler söylemez ona âşık olduğumu hissettim. Baş başaydık (masamızdaki diğer adam telefon etmeye gitmişti), "Bu sözlerinden sonra seni öpsem yeri," dedim.

"Ne duruyorsun?"

Beni hem öptü hem de ısırdı.

"Ateş gibisin," dedim.

"Evet, Gehinam'dan fırlamış bir ateş."

Birkaç gün sonra beni evine davet etti. Broadway'le Riverside Yolu arasındaki sokaklardan birinde, bacakları olmadığı için tekerlekli sandalyeye mahkûm babasıyla birlikte oturuyordu. Babasının bacakları Sibirya'da donmuştu. 1944 kışında Stalin'in esir kamplarının birinden kaçmaya çalışmıştı. Güçlü bir adama benziyordu, beyaz, gür saçları, gürbüz bir suratı, neşeli bir gülüşü vardı. Bir saat içinde bana hikâyesini anlattı. Beyaz Rusya'da doğmuştu ama Varşova, Lodz ve Vilna'da uzun yıllar yaşamıştı. Otuzların başında komünist olmuş, çok geçmeden partiye yazılmıştı. 1939'da kızıyla birlikte Rusya'ya kaçmıştı. Karısıyla diğer çocukları Nazi işgali altındaki Varşova'da kalmıştı. Rusya'da birisi onu Troçkistlikle suçlamış, bunun üzerine

kuzeydeki bir altın madenine gönderilmişti. GPU* insanları oraya ölsünler diye gönderirdi. En güçlüler bile açlık ve soğuğa bir yıldan fazla dayanamazdı. Yargılanmadan sürgüne gönderilirlerdi. Birlikte ölürlerdi; Siyonistler, Bundistler, Polonya Sosyalist Partisi üyeleri, Ukrayna milliyetçileri ve göçmenler, sadece işçi açığı olduğu için yakalanırlardı. İskorbüt ya da beriberi hastalığından ölürlerdi. Ester'in babası Boris Merkin bütün bunlardan eğlenceli bir şey gibi söz ediyordu. Stalincilere eşkıya, haydut, parazit diyordu. Birleşik Devletler olmasa, Hitler'in bütün Rusya'yı ele geçireceğine beni temin ediyordu. Mahkûmların ekmekten bir dilim daha ya da sade suya çorbadan bir tas daha alabilmek için gardiyanları nasıl kandırdığını, bit ayıklamak için ne yöntemler kullanıldığını anlatmıştı bana.

Ester, "Yeter baba!" diye bağırdı.

"Ne var – yalan mı yani?"

"Kreplehin bile fazlası insanı bıktırır."

"Kızım, onu sen kendin yaptın."

Ester çay koymak için mutfağa gittiğinde, Rusya'da bir kocası olduğunu öğrendim babasından – adam Polonyalı bir Yahudi'ymiş, Kızıl Orduya gönüllü yazılmış, savaşta ölmüş. New York'ta ise, eskiden Almanya'da kaçakçılık yapan, şimdiyse mücellithane açıp zengin olan bir adamla flört ediyordu. "Kızımı bu adamla evlenmeye ikna et," dedi Boris Merkin bana. "Benim için de iyi olur."

"Belki ona âşık değildir."

"Aşk diye bir şey yoktur. Bana bir sigara ver. Kampta herkes solucan gibi birbirinin üzerine üşüşürdü."

II

Ester'i yemeğe davet etmiştim ama telefon edip grip olduğunu, yataktan çıkmaması gerektiğini söyledi. Bir iki gün sonra benim İsrail'e gitmem icap etti. Dönüşte Londra ve Paris'e uğradım. Ester'e yazmak istedim ama adresini kaybetmiştim.

* GPU: Eski SSCB'de devletin güvenliğinden sorumlu siyasal yönetim birimi. (Ed. n.)

New York'a döndüğümde ona telefon etmek istedim ama Boris Merkin ya da Ester Merkin adına bir telefon yoktu – baba kız bir başkasının dairesinde kalıyor olmalıydı. Haftalar geçtiği halde kafeteryada da görünmedi. Gruptakilere nerede olduğunu sordum; kimse bilmiyordu. "Muhtemelen mücellitle evlenmiştir," dedim kendi kendime. Bir akşam, Ester'i orada bulacağım sezgisiyle kafeteryaya gittim. Kapkara bir duvar, tahta çakılmış pencereler buldum – kafeterya yanmıştı. Yaşlı bekârlar kuşkusuz başka bir kafeterya ya da otomatta buluşuyorlardı. Ama nerede? Mizacımda araştırmacılık yoktur. Ester olmadan da başımda bir sürü dert vardı.

Yaz geçti; kış geldi. Bir gece geç vakit kafeteryanın yanından geçerken, içeride ışık yandığını, tezgâhın açılmış olduğunu ve insanların toplandığını gördüm. Sahipleri dükkânı tadilattan geçirmişlerdi. İçeri girdim, fişimi aldım ve Ester'in bir masada tek başına oturmuş, Yidiş bir gazete okuduğunu gördüm. Beni fark etmeyince, onu bir müddet izledim. Başına bir kalpak, üzerine de eski kürk yakalı bir ceket giymişti. Hastalıktan yeni kalkmış gibi solgun görünüyordu. O grip ciddi bir hastalığa mı yol açmıştı acaba? Yanına gidip, "Düğmecilikte bir gelişme var mı?" diye sordum.

Bir an irkildi, sonra güldü. Sonra, "Mucize diye bir şey varmış!" dedi.

"Nerelerdeydin?"

"Sen nereye kayboldun?" dedi. "Hâlâ yurtdışında olduğunu zannediyordum."

"Bizim kafeterya kuşları nerede?"

"Artık Elli-yedinci Cadde ve Sekizinci Bulvardaki kafeteryaya gidiyorlar. Burası daha dün açıldı."

"Sana bir kahve getireyim mi?"

"Kahveden hiç bıkmam. Sağol."

Ona kahve ve büyük bir beze aldım. Tezgâhın önünde dururken dönüp ona baktım. Ester şapkasını çıkarmış, saçlarını düzeltiyordu. Gazeteyi katladı, ki bu, konuşmaya hazır olduğu anlamına geliyordu. Ayağa kalkıp diğer sandalyeyi, dolu olduğunu göstermek için masaya dayadı. Oturduğumda, "Hoşçakal bile demeden gittin; sen yokken neredeyse cennetin incili kapılarına dayanacaktım," dedi.

"Ne oldu?"

"Grip zatürreeye dönüştü. Penisilin verdiler, meğer benim alerjim varmış. Her yerim kabardı. Babam da pek iyi değil."

"Babanın nesi var?"

"Yüksek tansiyon. Felç gibi bir şey geçirdi, ağzı yamuldu."

"Çok üzüldüm. Hâlâ düğme işinde çalışıyor musun?"

"Evet. En azından kafamı kullanmam gerekmiyor, sadece ellerim yeterli. İstediğim gibi düşünebiliyorum."

"Ne düşünüyorsun?"

"Aklına ne gelirse. Bütün diğer işçiler Porto Rikolu. Sabahtan akşama kadar İspanyolca konuşup duruyorlar."

"Babana kim bakıyor?"

"Hiç kimse. Akşam eve gidip yemek yapıyorum. Tek bir isteği var – beni ve belki biraz da onu rahat ettirecek bir adamla evlenmemi istiyor ama ben âşık olmadığım bir erkekle evlenemem."

"Aşk nedir?"

"Bana mı soruyorsun? Sen ona dair romanlar yazıyorsun. Ama erkek olduğuna göre, gerçekte ne anlama geldiğini bilmiyorsundur herhalde. Bir kadın senin için süs gibi bir şey. Benim için, saçma sapan konuşan ya da salak salak gülen bir erkek iticidir. Onunla yaşamaktansa ölürüm daha iyi. Hem bir kadından diğerine giden bir erkek de beni açmaz. Ben sevgilimi kimseyle paylaşmak istemem."

"Korkarım herkesin buna mecbur kaldığı bir an geliyor."

"Bana uymaz."

"Kocan nasıl biriydi?"

"Evli olduğumu nereden biliyorsun? Babam anlattı herhalde. Ben odadan çıkar çıkmaz çenesi açılıyor. Kocam bazı şeylere inanırdı ve onlar için ölmeye hazırdı. Tam olarak benim tipim değildi ama ona saygı duyar, onu severdim. Ölmek istedi, bir kahraman gibi de öldü. Başka ne diyebilirim?"

"Ya diğerleri?"

"Başka biri olmadı. Erkekler hep peşimdeydi. İnsanlar savaşta neler yapıyor – asla inanamazsın. Utanma diye bir şey kalmıyor. Bir keresinde koğuşta, yanımdaki ranzada bir kadınla kızı ayrı ayrı iki erkekle yatmışlardı. İnsanlar hayvan gibiydi

– hayvandan beter. Ben hepsinin arasında aşkı hayal ediyordum. Artık hayal etmeyi bile bıraktım. Buraya gelen erkekler çok sıkıcı. Çoğu yarı deli. Bir tanesi bana kırk sayfalık bir şiir okumaya çalıştı. Neredeyse bayılacaktım."

"Ben sana yazdıklarımı okumazdım."

"Bana kadınlara nasıl davrandığını anlattılar – hayır!"

"Hayır dedin mi iş biter. Kahveni iç."

"Beni ikna etmeye bile çalışmıyorsun. Burada erkeklerin çoğu insana musallat oluyor, onlardan kurtulamıyorsun. Rusya'da insanlar çok acı çekiyordu ama orada hiç New York'taki kadar manyak görmedim. Oturduğum bina tam bir tımarhane. Komşularım delirmiş. Bir sürü şey için birbirlerini suçlayıp duruyorlar. Şarkı söylüyor, haykırıyor, tabak kırıyorlar. Bir tanesi pencereden atlayıp kendini öldürdü. Kendisinden yirmi yaş küçük bir oğlanla aşk yaşıyormuş. Rusya'da esas mesele bitlenmekti; burada etrafın delilerle çevrili."

Kahveyle birlikte bezeyi paylaşarak yedik. Ester fincanını masaya bıraktı. "Bu masada seninle oturduğuma inanamıyorum. Bütün takma adlarla yazdığın bütün makaleleri okudum. Kendin hakkında o kadar çok şey anlatıyorsun ki, seni senelerdir tanıyor gibiyim. Yine de benim için bir bilmecesin."

"Erkeklerle kadınlar birbirlerini asla anlayamazlar."

"Doğru – ben kendi babamı bile anlayamıyorum. Bazen benim için tam bir yabancı oluyor. Günleri sayılı."

"O kadar hasta mı?"

"Başka şeyler de var. Yaşama isteğini kaybetti. Bacakları, arkadaşları, ailesi olmadan neden yaşasın ki? Hepsi yok oldu gitti. Bütün gün oturup gazete okuyor. Sanki dünyada olup bitenle ilgileniyormuş gibi yapıyor. İdeallerini kaybetti ama hâlâ adil bir devrim umuduyla yaşıyor. Devrimin ona ne faydası olabilir? Ben bile bir harekete ya da partiye umut bağlamıyorum. Her şeyin sonu ölüm olduğuna göre umut etmenin ne anlamı var?"

"Umudun kendisi, ölüm diye bir şey olmadığının kanıtıdır."

"Evet, genelde bu konuda yazdığının farkındayım. Benim için rahatlamanın tek yolu ölüm. Ölüler ne yapar? Kahve içip beze yerler mi? Gazete okurlar mı? Ölümden sonra hayat düzmeceden ibaret."

III

Kafeterya kuşlarının bazıları tadilattan geçirilen kafeteryaya geri döndü. Yeni insanlar boy gösterdi – hepsi Avrupalıydı. Yidiş, Lehçe, Rusça, hatta İbranice uzun tartışmalara dalarlardı. Macaristan'dan gelenlerin bazıları Almanca, Macarca, Yidiş-Almanca karışık konuşur, derken aniden düz Galiçya Yidişine geçiverirlerdi. Kahvelerini cam bardakta ister, kesme şekeri dişlerinin arasına sıkıştırarak kıtlama içerlerdi. Çoğu, yazdıklarımı okumuştu. Kendilerini takdim eder, türlü türlü edebi hatalar yüzünden bana sitem ederlerdi: Kendimle çelişiyordum, cinsel konularda fazla ileri gidiyordum, Yahudileri, anti-Semitlerin propaganda için kullanabilecekleri şekilde tarif ediyordum. Bana, gettolarda, Nazi toplama kamplarında, Rusya'da yaşadıklarını anlatırlardı. Birbirlerini gösterirlerdi. "Şu adamı görüyor musun – Rusya'da hemen Stalinist oldu. Eski arkadaşlarıyla ilişkiyi kesti. Amerika'ya gelince de Bolşevizm karşıtı kesildi." Hakkında konuşulan adam kendisi için kötü şeyler söylendiğini hissederdi, zira muhbirim yanımdan kalkar kalkmaz kahvesiyle sütlacını alıp masama gelir, "Duyduklarının bir kelimesine bile inanma. Yalan uydurup duruyorlar. İnsan ipi boynunda hissettiği bir ülkede ne yapabilir? Kazakistan'ın bir yerlerinde ölmek değil de yaşamak istiyorsan, ortama uyum sağlamak zorundasın. Bir tas çorba ya da kalacak bir yer için ruhunu satmaya mecbursun," derdi.

Beni görmezden gelen göçmenlerin oluşturduğu bir grup vardı. Edebiyat ya da gazetecilikle ilgilenmez, sadece iş meseleleriyle uğraşırlardı. Almanya'da kaçakçılık yapmışlardı. Burada da karanlık işler çeviriyor gibi bir halleri vardı; birbirlerine bir şeyler fısıldar, göz kırpar, paralarını sayar, uzun rakam listeleri yaparlardı. Birisi aralarından birini göstererek, "Bu adamın Auschwitz'te dükkânı vardı," demişti.

"Nasıl dükkân?"

"Evlerden ırak. Bu adam üzerinde yattığı saman döşeğe mallarını saklardı – çürük bir patates, bir parça sabun, teneke bir kaşık, biraz yağ. Orada bile ticarete devam ediyordu. Sonra Almanya'da kaçakçılığı öyle ilerletti ki, bir keresinde kırk bin dolar ceza ödedi."

Bazen kafeteryaya aylarca gitmezdim. Bir iki (belki üç dört) yıl geçmiş, Ester ortalıkta görünmemişti. Bir iki kere başkalarına onu sormuştum. Birisi Kırk-ikinci Caddedeki kafeteryaya gittiğini söylemişti; bir başkası evlendiğini duymuştu. Kafeterya kuşlarının bazılarının öldüğü haberini almıştım. Tam Birleşik Devletler'e uyum sağlamış, tekrar evlenmiş, iş kurmuş, hatta tekrar çocuk sahibi olmuşken, bir kalp krizi ya da kanser onları yere sermişti. Hitler ve Stalin yıllarının sonucu, diyorlardı.

Günün birinde kafeteryaya girince Ester'i gördüm. Masada tek başına oturuyordu. Yine aynı Ester'di. Hatta başında da aynı kalpak vardı ama alnına düşen bir tutam saç kırlaşmıştı. Ne tuhaf – kalpağı bile ağarmış gibiydi. Diğer kafeterya kuşları artık onunla ilgilenmiyor gibiydiler, ya da onu tanımıyorlardı. Yüzünden, çok zaman geçtiğini anladım. Gözlerinin altı gölgelenmişti. Bakışı artık eskisi kadar berrak değildi. Ağzının etrafında kırgınlık, hayal kırıklığı denebilecek bir ifade vardı. Selam verdim. Güldü ama gülüşü hemen soldu. "Sana ne oldu?" diye sordum.

"Hâlâ hayattayım."

"Oturabilir miyim?"

"Rica ederim, elbette."

"Sana bir fincan kahve getireyim mi?"

"Hayır. Madem ısrar ediyorsun, peki."

Sigara içtiğini ve benim yazdığım gazete yerine rakip gazeteyi okuduğunu fark ettim. Düşman safına geçmişti. Ona kahve, kendime de erik hoşafı aldım – kabıza iyi geliyordu. Oturdum. "Bunca zamandır neredeydin? Seni herkese sordum."

"Öyle mi? Teşekkür ederim."

"Neler oldu?"

"İyi şeyler değil." Bana baktı. Benim onda gördüğümü onun da bende gördüğünü biliyordum: tenin ağır ağır bozulması. "Kelsin ama saçların ağarmış," dedi.

Bir müddet sustuk. Sonra, "Baban –" dedim ve daha derken babasının hayatta olmadığını anladım.

"Öleli neredeyse bir yıl oldu," dedi.

"Hâlâ düğme mi ayırıyorsun?"

"Hayır, bir elbise mağazasında idarecilik yapıyorum."

"Başına neler geldiğini sormamda bir sakınca var mı?"

"Hiçbir şey – hiçbir şey olmadı. İnanmayacaksın ama burada oturmuş seni düşünüyordum. Bir tür tuzağa düştüm. Buna ne ad vereceğimi bilemiyorum. Belki sen bana akıl verebilirsin. Benim gibi küçük insanların sorunlarını dinleyecek sabrın hâlâ var mı? Yanlış anlama, sana hakaret etmek istemedim. Beni hatırlayacağından bile şüpheliydim. Uzatmayayım, çalışıyorum ama çalışmak benim için gittikçe zorlaşıyor. Mafsal iltihabı oldum. Kemiklerim kırılıyormuş gibi geliyor. Sabahları uyandığımda doğrulamıyorum. Bir doktor sırtımda disk kayması olduğunu söyledi, diğerleri sinirlerimi iyileştirmeye çalışıyor. Birisi röntgen çekti ve sırtımda bir tümör olduğunu söyledi. Bir iki haftalığına hastaneye yatmam gerektiğini söyledi ama ben ameliyat olmak için acele etmiyorum. Aniden bir avukat peydahlandı. O da göçmenmiş, Alman hükümetiyle bağlantısı varmış. Biliyorsun, artık tazminat veriyorlar. Doğru, ben Rusya'ya kaçmıştım ama yine de Nazi kurbanıyım. Hem benim geçmişimi o kadar da iyi bilmiyorlar. Bir emekli maaşı ve iki üç bin dolar alabilirim ama diskimin kaymasının bu konuda bana bir faydası yok, çünkü o sonradan oldu – kamplardan sonra. Bu avukat tek şansımın onları psikolojik açıdan zarar gördüğüme inandırmak olduğunu söylüyor. Doğrusu da bu ama nasıl kanıtlarım? Alman doktorlar, nörologlar, psikiyatristler kanıt isterler. Her şeyin kitabına uygun olması gerekiyor. Avukat benden deli rolü yapmamı istedi. Tabii kendisi de tazminatın yüzde yirmisini alacak – belki daha fazla. Bu kadar parayı ne yapacak anlamıyorum. Yetmişini geçmiş bile, ihtiyar bir bekâr. Benimle sevişmeye filan kalkıştı. Kendisi yarı meşuga. Ama deli olmadığım halde nasıl deli rolü yaparım? Bütün bunlar beni çileden çıkarıyor, korkarım bu iş beni gerçekten delirtecek. Hileden nefret ederim. Ama bu düzenbaz peşimi bırakmıyor. Uyuyamıyorum. Sabahleyin saat çaldığında perişan bir vaziyette uyanıyorum, tıpkı Rusya'da sabahın dördünde ağaç kesmek için ormana gitmek zorunda olduğum zamanlardaki gibi. Tabii uyku ilacı alıyorum – almasam hiç uyuyamam. İşte vaziyet üç aşağı beş yukarı böyle."

"Neden evlenmiyorsun? Hâlâ güzelsin."

"Eski hikâye – kimse yok. Artık çok geç. Neler hissettiğimi bilsen, bu soruyu sormazdın."

IV

Aradan birkaç hafta geçti. Önce kar yağdı. Ardından yağmur. Sonra da don oldu. Penceremden Broadway'i seyrediyordum. Yayalar düşe kalka ilerliyordu. Arabalar çok ağır gidiyordu. Çatıların üzerinde gökyüzü menekşe rengiydi, ay da yıldız da yoktu; saat akşamın sekizi olduğu halde aydınlık ve sokakların boşluğu bana şafağı hatırlatıyordu. Dükkânlar bomboştu. Bir an kendimi Varşova'da hissettim. Telefon çaldı; on, yirmi, otuz yıl önce yaptığım gibi açmak için koşturdum – hâlâ bu telefonun bana getireceği iyi şeylerin beklentisindeydim. Alo dedim ama cevap alamadım ve kötü bir gücün iyi haberleri son anda benden esirgediğinden korktum. Sonra kekeleyen bir kadın sesinin adımı mırıldandığını duydum.

"Evet, benim."

"Rahatsız ettiğim için kusura bakma. Ben Ester. Birkaç hafta önce kafeteryada karşılaşmıştık –"

"Ester!" diye bağırdım.

"Sana telefon edecek cesareti nasıl topladım bilmiyorum. Bir konuda seninle konuşmam lazım. Tabii zamanın varsa – haddimi aştıysam kusura bakma."

"Ne demek. Evime gelmek ister misin?"

"Rahatsız etmeyeceksem iyi olur. Kafeteryada konuşmak zor. Hem gürültülü hem de kulak misafiri oluyorlar. Sana başka kimseye açamayacağım bir sırrı anlatmak istiyorum."

"Gel o zaman."

Ester'e yolu tarif ettim. Sonra evi toparlamaya çalıştım ama çok geçmeden bunun imkânsız olduğunu fark ettim. Mektuplar, yazılar masalarla sandalyelerin üzerlerine yığılmıştı. Köşelerde kitap ve dergi kuleleri vardı. Dolapları açıp, elime geçeni içlerine tıktım: Ceketler, pantolonlar, gömlekler, ayakkabılar, terlikler. Elime bir zarf geçti ve hiç açmamış ol-

duğumu hayretle fark ettim. Açınca içinden bir çek çıktı. "Neyim var benim – aklımı mı kaybettim?" dedim yüksek sesle. Çekle birlikte gelen mektubu okumaya çalıştım ama gözlüğümü bulamadım; dolmakalemim de yerinde yoktu. Ya anahtarlarım neredeydi? Zil sesini duydum ama kapı mı telefon mu çalıyor bilemedim. Kapıyı açınca karşımda Ester'i gördüm. Yeniden kar başlamış olmalıydı çünkü şapkası ve paltosunun omuzları bembeyazdı. Onu içeri buyur ettim, kocasından boşanmış olan ve utanıp sıkılmadan –hem Tanrı biliyor ya, boş yere– beni gözetleyen komşum, kapısını açıp misafirimi iyice bir süzdü.

Ester botlarını çıkardı, ben de paltosunu alıp Britannica Ansiklopedisinin durduğu rafların üzerine koydum. Divanda ona yer açmak için üç beş metni başka bir yere kaldırdım. "Evimde tam bir keşmekeş hâkim," dedim.

"Önemi yok."

Çoraplar ve mendillerle dolu bir koltuğa oturdum. Bir müddet havadan, geceleyin –hatta akşam saatlerinde bile– New York'ta sokağa çıkmanın tehlikelerinden bahsettik. Sonra Ester, "Sana avukatı anlatmıştım, hatırlıyor musun – tazminat almak için psikiyatriste gitmem gerekiyordu hani?" dedi.

"Evet, hatırlıyorum."

"Sana her şeyi anlatmadım. Çok kötüydüm. Bana bile hâlâ inanılmaz geliyor. Rica ederim sözümü kesme. Tam manasıyla sağlıkla sayılmam –hatta hasta olduğumu bile söyleyebilirim– ama gerçekle yanılsama arasındaki farkı bilirim. Kaç gecedir uyumuyorum, seni arasam mı aramasam mı bilemedim. Aramamaya karar vermiştim ama bu akşam böyle bir şeyi sana da anlatmazsam kimseye anlatamayacağımı düşündüm. Yazdıklarını okudum ve büyük muammalara nasıl yaklaştığını biliyorum –" Ester bütün bunları kekeleyerek ve dura dura söylemişti. Gözleri kâh gülüyor, kâh hüzünlü ve ürkek oluyordu.

"Bana her şeyi anlatabilirsin," dedim.

"Korkarım delirdiğimi düşüneceksin."

"Söz veriyorum, düşünmem."

Ester alt dudağını ısırdı. "Hitler'i gördüğümü bilmeni istedim," dedi.

Olağandışı bir şeye hazırlıklı olduğum halde boğazım kurudu. "Ne zaman – nerede?"

"Bak, korktun bile. Üç yıl önce – neredeyse dört yıl dolacak. Burada, Broadway'de gördüm."

"Sokakta mı?"

"Kafeteryada."

Yutkundum. "Muhtemelen ona benzeyen biriydi," dedim sonunda.

"Öyle diyeceğini biliyordum. Ama dinleyeceğine söz vermiştin, unutma. Kafeteryadaki yangını hatırlıyor musun?"

"Evet, tabii."

"Yangın bu yüzden çıktı. Nasılsa bana inanmadığına göre, lafı fazla uzatmayayım. O gece uykum kaçmıştı. Genelde uykum kaçtığında kalkıp kendime çay yaparım ya da kitap okurum ama bu sefer içimden bir kuvvet beni giyinip dışarı çıkmaya zorladı. Gecenin o saatinde Broadway'e çıkmaya nasıl cesaret ettiğimi kendime bile açıklayamıyorum. Saat iki ya da üç sularıydı. Belki de bütün gece açıktır diye kafeteryaya gittim. İçeri bakmaya çalıştım ama büyük vitrine bir perde germişlerdi. İçeriden hafif bir aydınlık yayılıyordu. Döner kapıyı ittim, açıldı. İçeri girdiğimde, ölene kadar unutmayacağım bir manzarayla karşılaştım. Masalar birleştirilmişti, etraflarına doktor ya da hademe gibi beyaz önlük giymiş adamlar sıralanmıştı, hepsinin kollarında gamalı haçlar vardı. Masanın başında Hitler oturuyordu. Rica ederim beni dinle – sorunları olan bir insan bile bazen dinlenmeyi hak eder. Hepsi Almanca konuşuyordu. Beni görmediler. Führer'le meşguldüler. Ortalık sessizleşti ve o, konuşmaya başladı. O iğrenç ses – radyoda defalarca duymuştum. Ne söylediğini tam olarak anlayamadım. Dinleyemeyecek kadar korkmuştum. Birden adamlarından biri arkasına bakıp beni gördü ve sandalyesinden fırladı. Nasıl sağ kurtuldum bilmiyorum. Bütün kuvvetimle koştum, zangır zangır titriyordum. Eve geldiğimde kendi kendime, 'Ester, kafayı oynattın,' dedim. O geceyi nasıl atlattım hâlâ bilmiyorum. Ertesi sabah doğrudan işe gitmek yerine, gerçekten böyle bir şey yaşayıp yaşamadığımı görmek için kafeteryaya gittim. Böyle bir deneyim insanı kendi duyularından şüpheye düşürüyor. Gitti-

ğimde, dükkânın yanmış olduğunu gördüm. O zaman bu yangının gördüklerimle alakalı olduğunu anladım. Orada bulunanlar bütün izleri silmek istemişti. İşte kabaca olaylar böyle. Saçma sapan şeyler uydurmak için hiç sebebim yok."

İkimiz de sustuk. Sonra, "Bir serap görmüşsün," dedim.

"Serap demekle neyi kastediyorsun?"

"Geçmiş kaybolmaz. Seneler öncesinden kalma bir görüntü dördüncü boyutta bir yerlerde varlığını korumuş ve tam o anda sana ulaşmıştır."

"Bildiğim kadarıyla Hitler asla uzun, beyaz bir önlük giymemişti."

"Belki de giymişti."

"Peki kafeterya neden o gece yandı?" diye sordu Ester.

"Belki de serabı yangın yaratmıştır."

"O sırada yangın filan yoktu. Her nasılsa, bana böyle bir açıklama yapacağını önceden sezmiştim. Eğer o serapsa, benim burada seninle oturmam da serap."

"Başka bir şey olması imkânsız. Hitler hayattaysa ve Birleşik Devletler'de saklanıyorsa bile, şürekâsıyla Broadway'de bir kafeteryada buluşması akla yatkın değil. Hem kafeterya bir Yahudi'ye ait."

"Onu, şimdi seni gördüğüm gibi gördüm."

"Geçmişten bir parça görmüşsün."

"Öyle olsun. Ama o günden beri huzur bulamadım. Düşünüp duruyorum. Kaderimde aklımı kaçırmak varsa, sebebi bu olacak."

Telefon çalınca yerimden sıçradım. Yanlış numaraydı. Tekrar oturdum. "Avukatının gönderdiği psikiyatristten ne haber? Bunları ona anlatırsan, tazminatı kaparsın."

Ester bana düşman düşman baktı. "Ne demek istediğini biliyorum. Daha o kadar düşmedim," dedi.

V

Ester'in beni aramaya devam edeceğinden korkuyordum. Telefon numaramı değiştirmeyi bile düşündüm. Ama haftalar,

aylar geçtiği halde ondan ne bir haber aldım ne de onu gördüm. Kafeteryaya gitmedim. Ama sık sık onu düşünüyordum. Beyin böyle kâbusları nasıl üretebilirdi? Kafatasının altındaki o küçük özde neler olup bitiyordu? Aynı şeyin benim başıma gelmeyeceğinin garantisi var mıydı? İnsanoğlunun sonunun bundan olmayacağı ne malumdu? Bütün insanlığın şizofreniye kapıldığı fikrini evirip çevirdim kafamda. Atomla birlikte *Homo sapiens*'in kişiliği de bölünüyordu. İş teknolojiye geldiğinde beyin hâlâ çalışmaya devam ediyordu ama diğer alanlarda bozulma başlamıştı. Herkes aklını kaçırmıştı: Komünistler, faşistler, demokrasi vaizleri, yazarlar, ressamlar, din adamları, ateistler. Çok geçmeden teknoloji de çökecekti. Binalar yıkılacak, santraller elektrik üretemeyecekti. Generaller kendi ülkelerine atom bombası atacaklardı. Çılgın devrimciler, fantastik sloganlar atarak sokaklarda koşuşturacaktı. Bütün bunların New York'tan başlayacağını düşünürdüm hep. Bu büyük şehirde, zıvanadan çıkmış bir zihnin bütün belirtileri vardı.

Ama delilik daha dizginleri hepten ele almadığı için, insanın hâlâ bir düzen varmış gibi davranması gerekiyordu – Vaihinger'in "mış gibi" prensibi uyarınca. Yazmaya devam ettim. Metinleri yayıncıma verdim. Konuşmalar yaptım. Senede dört kere, federal hükümete, devlete çeklerini gönderdim. Harcamalarımdan artırdıklarımı bankaya yatırdım. Bir banka memuru defterime bazı rakamlar yazdı mı, bu, kendimi sağlama aldığım anlamına geliyordu. Birisi bir dergide ya da gazetede üç beş satır yazdı mı, bu, yazar olarak değerimin arttığını gösteriyordu. Bütün çalışmalarımın kâğıda dönüştüğünü hayretle fark ettim. Dairem koca bir çöp kutusuydu. Kâğıtlar her geçen gün kurudukça kuruyordu. Bir gece tutuşacakları korkusuyla uyandım. İtfaiye sirenlerini duymadığım tek bir saat geçmiyordu.

Ester'i son görüşümün üzerinden bir yıl geçmişti; on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Yidiş konulu bir bildiri okumak üzere Toronto'ya gidiyordum. Valizime birkaç gömlek ve türlü türlü kâğıtlar koydum, bunların arasında beni Birleşik Devletler vatandaşı yapan kâğıtlar da vardı. Gara gitmek için bineceğim taksiye verecek kadar banknotum da mevcuttu. Ama taksilerin hepsi doluydu. Boş olanlar da durmuyordu. Şoförler beni

görmüyor muydu? Bir anda, gören ama görülemeyenlerden biri mi olmuştum? Metroya binmeye karar verdim. Yolda Ester'i gördüm. Tek başına değildi, yanında Birleşik Devletler'e geldikten kısa süre sonra tanıştığım birisi vardı. Doğu Broadway'deki kafeteryanın müdavimlerindendi. Bir masada oturur, fikirlerini söyler, eleştirir, homurdanırdı. Tuğla rengi çökük yanakları ve patlak gözleri olan ufak tefek bir adamdı. Yeni yazarlara kızardı. Eskileri küçümserdi. Sarma sigara içer, külünü yemek tabaklarımıza silkelerdi. Onu görmeyeli neredeyse yirmi yıl olmuştu. Şimdi birden Ester'le birlikte karşıma çıkıyordu. Hatta koluna girmişti. Ester'i hiç bu kadar iyi görmemiştim. Yeni bir palto giymiş, yeni bir şapka takmıştı. Bana gülümseyerek selam verdi. Onu durdurmak istedim ama saatim geç kaldığımı gösteriyordu. Treni son anda yakaladım. Kuşetli vagonda yatağım hazırdı. Soyunup yattım.

Gece yarısı uyandım. Vagon sarsılmış, yere düşmeme ramak kalmıştı. Bir daha uyuyamadım ve Ester'in yanında gördüğüm adamın adını hatırlamaya çalıştım. Ama bir türlü çıkaramadım. Otuz yıl önce bile pek genç sayılamayacağını hatırladım sadece. Birleşik Devletler'e 1905'te Rus devriminden sonra gelmişti. Avrupa'da konuşmacı ve kamusal bir şahıs olarak nam salmıştı. Şimdi kaç yaşında olabilirdi? Benim hesaplarıma göre doksanına merdiven dayamış olmalıydı. Ester'in böyle yaşlı bir adamla samimi olması mümkün müydü? Ama bu akşam adam hiç ihtiyar görünmüyordu. Bu karşılaşmayı karanlıkta düşündükçe, iyice içinden çıkamaz hale geldim. Hatta bir aralar gazetede ölüm ilanını bile görmüş olduğum hissine kapıldım. Ölüler Broadway'de yürüyüşe mi çıkıyorlardı? Bu, Ester'in de yaşamadığı anlamına gelirdi. Perdeyi açtım, oturup geceye baktım – karanlık, nüfuz edilmez, mehtapsız bir geceydi. Bir iki yıldız, trene bir süre eşlik ettikten sonra kayboldu. Işıklandırılmış bir fabrika belirdi; makineler vardı ama operatörleri yoktu. Karanlık, fabrikayı yuttuktan sonra, başka bir grup yıldız treni takip etmeye başladı. Dünyayla birlikte, ekseninde dönüyordum. Onunla birlikte güneşin etrafında dolaşıyor, adını unuttuğum bir takımyıldızına doğru ilerliyordum. Ölüm diye bir şey yok muydu? Yoksa hayat mı yoktu?

Ester'in bana, Hitler'i kafeteryada görmesine dair anlattıklarını düşündüm. O zaman tam bir saçmalık gibi görünmüştü ama şimdi bu fikri yeniden değerlendirmeye başlamıştım. Zaman ve uzay, Kant'ın ileri sürdüğü gibi algının farklı biçimlerinden başka bir şey değilse, nitelik, nicelik ve nedensellik sadece düşünce kategorileriyse, neden Hitler Broadway'de bir kafeteryada Nazilerle toplantı yapmasındı? Ester'in anlattıkları o kadar da çılgınca gelmiyordu. İlahi sansür kurulunun kural olarak kestiği gerçekliğin bir parçasını görmüştü. Olguların perdesi ardına kaçamak bir bakış fırlatmıştı. Daha fazla ayrıntı sormadığıma pişmandım.

Toronto'da bu meseleler üzerine düşünecek fazla zaman bulamadım ama New York'a dönünce özel bir soruşturma yapmak için kafeteryaya gittim. Tanıdığım tek bir kişi vardı: Agnostik olup işini bırakan bir haham. Ona Ester'i sordum. "Eskiden buraya gelen şu güzel kadın mı?" diye sordu.

"Evet."

"İntihar etmiş diye duydum."

"Ne zaman – nasıl?"

"Bilmiyorum. Belki de aynı kişiden söz etmiyoruz."

Ne kadar soru sorarsam sorayım, Ester'i ne kadar ayrıntılı tarif edersem edeyim, durum netlik kazanmadı. Eskiden buraya gelen genç bir kadın, ocağın gazını açıp kendini öldürmüştü – eski hahamın bana söyleyebilecekleri bu kadardı.

Ester'e ve Doğu Broadway'den hatırladığım yarı yazar, yarı politikacı o adama ne olduğunu mutlaka öğrenmeye karar verdim. Ama her geçen gün işlerim fazlalaştı. Kafeterya kapandı. Mahalle değişti. Yıllar geçti, Ester'i bir daha hiç görmedim. Evet, ölüler Broadway'de dolaşıyor. Ama Ester neden o ölüyü seçmişti? Bu dünyada bile daha iyisini bulabilirdi.

Şaka

I

Polonyalı bir Yahudi, New York'ta neden Almanca bir edebiyat dergisi yayınlasın ki? *Das Wort* [Sözcük] adlı bu derginin aslında üç ayda bir çıkması gerekiyordu ama senede zar zor üç, bazen iki sayı çıkabilirdi – doksan altı sayfalık küçük bir cilt halinde. Dergideki Alman yazarların hiçbirini tanımazdım. Hitler çoktan iktidara geçmişti, bu yazarların da hepsi göçmendi. Yazılar Paris, İsviçre, Londra, hatta Avustralya'dan gelirdi. Hikâyeler uzundu, kimi cümleler bir sayfayı bulurdu. Ne kadar gayret edersem edeyim, hikâyelerin birini bile bitiremezdim. Şiirlerin ne kafiyesi ne ritmi vardı, benim görebildiğim kadarıyla içerikleri de yoktu.

Yayıncı Liebkind Bendel, Galiçyalıydı, senelerce Viyana'da yaşamış, borsa ve emlakçılıkla New York'ta zengin olmuştu. 1929 krizinden altı ay kadar önce bütün hisse senetlerini satmış, paranın kıt olduğu zamanlarda elinde bulunan bol nakitle binalar satın almıştı.

Liebkind Bendel, *Das Wort*'un bir benzerini Yidiş olarak yayınlamayı planladığı için tanışmıştık; benim editörlük yapmamı istiyordu. Lokantalarda, kafelerde ve Liebkind Bendel'in Riverside Yolundaki dairesinde pek çok kereler buluştuk. Üzerinde tek tel saç kalmamış dar bir kafası olan ufak tefek bir adamdı, uzun yüzlü, sivri burunlu, uzun çeneliydi; elleriyle ayakları da kadınsı denebilecek kadar küçüktü. Gözleri kehribar gibi sa-

rıydı. Omuzları üzerine bir yetişkin kafası yerleştirilmiş on yaşında bir çocuk gibi görünüyordu bana. Gösterişli giysiler giyer, sırmalı brokar kravatlar takardı. Liebkind Bendel'in pek çok merakı vardı. İmza ve elyazmaları toplar, antika satın alırdı, satranç kulüplerine üyeydi, kendini bir gurme ve Don Juan gibi görürdü. Tuhaf cihazları –takvimli saatleri, aynı zamanda fener olan dolmakalemleri– severdi. At yarışı oynar, konyak içerdi ve büyük bir erotik edebiyat koleksiyonu vardı. Hep üzerinde çalıştığı bir plan olurdu – insanlığı kurtarmak, Filistin'i tekrar Yahudilere kazandırmak, aile hayatını iyileştirmek, çöpçatanlığı bir bilim ve sanat haline getirmek. Cin fikirlerinden biri, ödül olarak güzel bir kızın –Amerika ya da Kâinat Güzelinin– verildiği bir piyango düzenlemekti.

Liebkind Bendel'in karısı Friedel, Alman'dı; ondan daha uzun değildi ama tıknazdı ve siyah, kıvırcık saçları vardı. Hamburglu bir çamaşırcıyla bir demiryolu işçisinin kızıydı; annesi de babası da Ari olduğu halde Friedel Yahudi'ye benzerdi. Senelerdir Schlegel'in Shakespeare çevirisi üzerine bir tez yazıyordu. Evin bütün işlerini gördüğü gibi, kocasının sekreterliğini de yapardı. Liebkind Bendel'in bir de metresi vardı; akıl hastası bir kızı olan dul Sarah. Sarah, Brownsville'de otururdu. Bendel bir keresinde onu benimle tanıştırmıştı.

Liebkind Bendel, senelerce Berlin'de yaşamış eski ve ünlü bir İbrani yazar olan filozof Dr. Alexander Walden'le yazıştığından söz ederdi sık sık. Walden, Berlin'de, ilk ciltleri Birinci Dünya Savaşından önce yayınlanmış olan İbranice bir ansiklopedi hazırlamıştı. Bu ansiklopedinin devamı öyle uzun zamandır basılmamıştı ki, artık alay mevzuu olmuştu. Son cildin Mesih geldikten, ölüler dirildikten sonra çıkacağı söyleniyordu, içindeki isimlerin yanında üç tarih belirtilecekti: Doğum tarihi, ölüm tarihi ve mezardan çıkma tarihi.

Başlangıçtan itibaren ansiklopediyi Berlinli bir Maecenas olan Dan Kniaster desteklemişti ama artık o da seksenlerindeydi. Alexander Walden, Dan Kniaster'in desteğine muhtaç olduğu halde zengin bir adam gibi davranırdı. Kurfürstendamm'da büyük bir dairesi, pek çok tablosu, bir de uşağı vardı. Gençliğinde Alexander Walden'in başına bir mucize gelmişti: Yahudi

bir mültimilyonerin kızı, Tietzler ve Warburgların akrabası Mathilda Oppenheimer ona âşık olmuştu. Kadın onunla birkaç ay yaşadıktan sonra boşamıştı. Ama Dr. Alexander Walden'in bir süreliğine de olsa Alman bir milyonerin kocası olması ve Almanca yazması, bütün İbranicecileri ona saygı duymaya sevk etmişti. Ama Walden onları görmezden geldiği için, onu züppelikle suçluyorlardı. Polonya'nın küçük bir köyünün hahamının oğlu olduğu halde, Yidiş konuşmayı reddediyordu. Einstein, Freud ve Bergson'la samimi olduğu söyleniyordu.

Liebkind Bendel'in Dr. Alexander Walden'le yazışmak için neden can attığını bugün bile anlamış değilim. Dr. Walden, mektuplara cevap vermemekle ün salmıştı, Liebkind Bendel ise kimsenin kendisini başından savamayacağını göstermek istiyordu. Alexander Walden'e, *Das Wort*'a yazı göndermesini rica eden mektuplar yazmış, hiçbirine cevap alamamıştı. Uzun telgraflar çektiği halde, Dr. Walden sessizliğini muhafaza etmişti. Bunun üzerine Liebkind Bendel, her ne pahasına olursa olsun Dr. Walden'den bir mektup almayı aklına koymuştu.

Liebkind Bendel, New York'ta Dov Ben Zev adında İbrani bir bibliyografyacıyla tanışmıştı; adamın okumaktan gözleri yarı kör olmuştu. Dov Ben Zev, Dr. Walden'in yazdığı hemen hemen her kelimeyi ezbere biliyordu. Liebkind Bendel, Dov Ben Zev'i evine davet etmiş, Friedel'e blintze [krep] ve acı krema hazırlatmış, ikisiyle birlikte oturup karmaşık bir plan yapmıştı. Dr. Walden'e, sözde Lehmanlar ve Schiffler'le bağlantısı olan, milyonlarca doların vârisi New Yorklu zengin bir kız, Bayan Eleanor Seligman-Braude adına bir mektup yazmışlardı. Mektup Dr. Walden'in eserleri ve kişiliğine övgülerle doluydu. Dr. Walden'in eserlerine dair bilgiyi Dov Ben Zev, klasik Almancayı Friedel, övgüleri de Liebkind Bendel temin etmişti.

Liebkind Bendel, Dr. Walden'in, ilerlemiş yaşına rağmen hâlâ zengin bir kızla evlenme hayali kurduğunu doğru tahmin etmişti. Dr. Walden'in eserlerine hayran, bekâr bir Amerikalı milyonerden daha iyi yem olabilir miydi? Hiç gecikmeden, mektuba havayoluyla gönderilmiş, sekiz sayfalık elyazısı bir cevap geldi. Dr. Walden aşka aşkla karşılık vermişti. New York'a gelmek istiyordu.

Friedel o ilk mektuptan sonra başka mektup yazmamıştı; bu işin çirkin bir oyun olduğunu, kendisinin bunun içinde yer almak istemediğini söylemişti. Ama Liebkind Bendel, onunla işbirliği yapmaya istekli, Bayan Inge Schuldiener adında eski bir Alman göçmeni buldu. 1933'ten 1938'e kadar süren bir yazışma başladı. Bu yıllar zarfında Dr. Walden'in New York'a gelmesi önünde tek bir engel vardı – had safhada deniz tutması. 1937'de Berlin'deki mal varlığına el konmak üzere olan, işini de oğullarına devreden Dan Kniaster, Londra'ya taşındı. Dr. Walden'i de yanında götürdü. Manş denizindeki kısa gemi yolculuğu sırasında Dr. Walden öyle kötü olmuştu ki, Dover'de gemiden sedyeyle çıkarılması gerekmişti.

1938 yazında bir sabah, kaldığım pansiyonda saat yedide aşağıdaki paralı telefona çağırıldım. Geç yattığımdan, bornozumla terliklerimi giyip üç katı inmem biraz zaman aldı. Arayan Liebkind Bendel'di. "Uyandırdım mı?" diye bağırdı. "Başım dertte. Bütün gece gözümü kırpmadım. Yardım etmezsen mahvolurum. Liebkind Bendel'i öldü bil. Arkamdan Kadiş okursun."

"Ne oldu?"

"Dr. Walden uçakla geliyor. Bayan Schuldiener, Londra'dan Eleanor adına bir telgraf almış. Ona binlerce öpücük gönderiyormuş!"

Olanları anlayana kadar birkaç saniye geçti. "Ne yani?" dedim. "Eleanor kılığına girmemi mi istiyorsun?"

"Of! Her şeyi elime yüzüme bulaştırdım! Savaşın başlamasının an meseli olduğunu bilmesem Avrupa'ya kaçardım. Ne yapacağım? Aklımı kaçırıyorum. Beni tımarhaneye kapatmaları lazım. Birinin onu karşılaması lazım."

"Eleanor, California'ya gitmiş olsun."

"Ama bu yaz şehirde kalacağına daha yeni söz vermişti. Zaten adresi de West Eighties'de mobilyalı bir oda. Bunun bir milyonerin dairesi olmadığını hemen anlar. Telefon numarası var; aramaya kalkarsa Bayan Schuldiener açar ve olan olur. Kadın *Jaecki*, mizah duygusu sıfır."

"Sana Tanrının bile yardım edebileceğinden şüpheliyim."

"Ne yapayım – kendimi mi öldüreyim? Şimdiye kadar uçmaktan korkuyordu. Aniden yaşlı budalaya cesaret geldi. Mucizeci Haham Meir'e bir milyon dolar vermeye hazırım, yeter ki uçağı okyanusa düşsün. Ama Tanrıyla aram pek iyi değildir. Akşam sekize kadar vaktimiz var."

"Rica ederim beni maceralarına ortak etme."

"Bu işi bilen tek arkadaşım sensin. Dün gece Friedel o kadar kızdı ki, beni boşamakla tehdit etti. O şlemiel Dov Ben Zev hastanede. İbranicecilere telefon ettim ama Dr. Walden bunları öyle hafife almış ki, hepsi can düşmanı kesilmiş. Otelden yer bile ayırtmamış. Muhtemelen Eleanor'un kendisini havaalanından alıp doğrudan nikâh örtüsünün altına götüreceğini düşünüyor."

"Sana gerçekten de yardım edemem."

"En azından birlikte kahvaltı edelim – biriyle konuşmazsam aklımı kaçıracağım. Kaçta yemek istersin?"

"Yemek istemiyorum, uyumak istiyorum."

"Ben de. Dün gece üç tane hap yuttum. Dan Kniaster, Almanya'dan meteliksiz ayrılmış. Seksen beşlik, içi geçmiş. Oğulları tam Prusyalı, asimile olmuşlar, din değiştirmiş gibiler. Savaş çıkarsa bu Dr. Walden benim başıma kalacak. Ona bu durumu nasıl açıklarım? Adama inme iner."

Saat on birde Broadway'de bir lokantada buluşmayı kararlaştırarak telefonu kapattık. Bir yandan uyukluyor, bir yandan gülüyor, bir yandan çözüm bulmaya çalışıyordum – ama Liebkind Bendel'e olan sadakatimden değil, gazetenin bulmacasını çözer gibi.

II

Lokantaya girdiğimde Liebkind Bendel'i zor tanıdım. Sarı ceket ve kırmızı gömlek giymiş, lame benekli kravat takmış olmasına rağmen, yüzü hastalıktan yeni kalkmış gibi solgundu. Dudaklarının arasında uzun bir puroyu çevirip duruyordu; daha o saatte konyak sipariş etmişti. Sandalyesinin ucuna ilişmişti. Ben daha oturmadan konuşmaya başladı: "Bir yol buldum

ama bana yardım etmen lazım. Eleanor bir iki gün önce uçak kazasında öldü. Bayan Schuldiener'le görüştüm, bana destek çıkacak. Sen sadece o yaşlı etek delisini havaalanında karşılayıp otele götüreceksin. Ona Eleanor'un arkadaşı ya da yeğeni olduğunu söyle. Ben ona bir oda tutup bir aylık parasını peşin öderim. Sonrasına karışmam. İsterse Londra'ya geri dönüp kendine bir lord kızı bulsun."

"Eleanor'un arkadaşı rolünü sen de benim kadar iyi oynayabilirsin."

"Yapamam. Bana sülük gibi yapışır. Senden ne alabilir – yazılarını mı? Onunla birkaç saat geçirirsin, seni bir daha rahatsız etmez. En kötü ihtimalle İngiltere'ye dönüş biletini alırım. Hayatımı kurtarmış olursun, altında kalmam. Ona adresini verme. Chicago ya da Miami'de oturduğunu söyle. Eskiden olsa, onunla yarım saat geçirmek için bütün servetimi verirdim ama artık hevesimi kaybettim. Ondan korkuyorum. Onu gördüğüm anda, ağzından Eleanor adını duyduğum anda kahkahalarla gülmeye başlayacağımdan eminim. Aslında sen gelmeden önce de burada oturmuş kendi kendime gülüyordum. Garson aklımı kaçırdığımı düşündü."

"Bendel, bunu yapamam."

"Son sözün bu mu?"

"Böyle bir komedi oynayamam."

"Demek öyle. O zaman benim yapmam gerekecek – ona, Eleanor'un uzak bir akrabası, fakir bir kuzeni olduğumu söylerim. Hatta benim geçimimi o sağlıyor olsun. Hangi adı kullansam? Lipman Geiger. Viyana'daki eski ortağımın adı. Dur, telefon etmem lazım."

Liebkind Bendel ayağa fırlayıp telefon kulübesine koştu. Orada on dakika kadar kaldı. Cam kapının ardından onu görebiliyordum. Bir defterin sayfalarını çeviriyordu. Yüzü şekilden şekle giriyordu. Geri geldiğinde, "Otel işini hallettim," dedi. "Bütün o meşugalardan bana ne? Dergiyi kapatacağım. Filistin'e gidip Yahudi olacağım. Bütün o boş kafalı yazarların zaten söyleyecek bir şeyi yok. Dedem elli yaşındayken her gece, gece yarısı duasına kalkardı; Dr. Walden ise altmış beşinde zengin bir kızı baştan çıkarmaya kalkıyor. Son mektubu şarkı gibiydi –

Şarkılar Şarkısı. Hem ansiklopedisinden de kime ne? Bayan Schuldiener de aptalın teki, ayrıca aptal numarası da yapıyor."

"Belki Bayan Schuldiener'le evlenir."

"Kadın yetmişin üzerinde. Çoktan nine olmuş. Eskiden Frankfurt'ta... yok, Hamburg'da – unuttum – öğretmenlik yapıyormuş. Cümleleri, standart aşk mektupları kitabından alıyordu. Belki de Eleanor rolünü oynayacak bir kadın bulsam daha iyi olur. Yidiş aktrislerine ne dersin?"

"Ağlamaktan başka bir şey yapamazlar."

"New York'ta bir yerlerde onun gerçek bir hayranı olabilir – böyle bir evlilik için hevesli bir kızkurusu. Ama onu nereden bulacağız? Ben zaten her şeyden bıktım. Friedel hayal gücünü devre dışı bırakacak kadar eğitimli. Schlegel'den başka şey düşünmüyor. Sarah'nın işi gücü deli kızı. Yeni bir âdet edinmişler – hastaları, kurumlardan evlerine yolluyorlar, sonra tekrar geri alıyorlar. Bir ay orada, bir ay annesinin yanında. Onların yanında biraz kaldım mı kendimi orada değilmiş gibi hissetmeye başlıyorum. Sana bütün bunları neden anlatıyorum ki? Bir iyilik yap, benimle havaalanına gel. Asla unutmam. Kabul mü? Elini uzat. Birlikte bir şekilde altından kalkarız. Hadi buna içelim."

III

Cam bölmenin ardında durup, gelen yolcuları seyrediyordum. Liebkind Bendel yerinde duramıyordu, purosunun dumanı da beni neredeyse zehirleyecekti. Nedense Dr. Walden'in uzun boylu olduğuna emindim. Ama kısa boylu, enli, şişman, koca göbekli ve büyük kafalı biri çıktı. O sıcak yaz günü, üzerinde uzun bir pardösü, bir fular, geniş kenarlı pelüş bir şapka vardı. Posbıyıkları kırlaşmıştı ve pipo içiyordu. Eski moda kilitleri ve yan cepleri olan iki deri bavulu vardı. Kalın kaşları altındaki gözleri birilerini arıyordu.

Liebkind Bendel'in siniri bulaşıcıydı. İçki kokuyor, erkek kedi gibi mırlıyordu. Ellerini havaya kaldırarak bağırdı: "İşte bu o! Onu tanıdım. Bak, amma da şişmanlamış – eni boyundan fazla. İhtiyar teke."

Dr. Walden yürüyen merdivenden indiğinde, Liebkind Bendel beni ona doğru itti. Kaçmak istedim ama yapamadım. Mecburen ona doğru bir adım atıp, "Dr. Walden siz misiniz?" diye sordum.

Dr. Walden bavullarını bıraktı, kararmış dişleri arasından piposunu çıkardı ve söndürmeden cebine koyarak, "*Ja*," dedi.

"Dr. Walden," dedim İngilizce, "ben Bayan Eleanor Seligman-Braude'nin arkadaşıyım. Başına bir kaza geldi. Uçağı düştü." Hızlı hızlı konuşuyordum. Boğazım ve damağım kurumuştu.

Buna büyük tepki vermesini bekliyordum ama o, gür kaşları altından bana öylece bakıyordu. Elini kulağına götürüp bana Almanca cevap verdi: "Tekrar eder misiniz lütfen? Amerikan İngilizcesi anlayamıyorum."

"Bir talihsizlik oldu – büyük bir talihsizlik." Liebkind Bendel, Yidiş konuşmaya başladı. "Arkadaşınız California'dan buraya gelirken uçağı düşmüş. Uçak denize çakılmış. Bütün yolcular ölmüş – altmış kişi."

"Ne zaman? Nasıl?"

"Dün – yetmiş masum insan – çoğu çocuk sahibi kadınlarmış." Liebkind Bendel, Galiçya aksanıyla, her sözünü vurgulayarak konuşuyordu. "Bu genç adamla ben, onunla yakın arkadaştık. Sizin geleceğinizi biliyorduk. Telgraf çekip olanları bildirmek istedik ama çok geç kalmıştık, bu yüzden buraya sizi karşılamaya geldik. Bu bizim için büyük şeref ama böyle korkunç bir haberi vermek gerçekten çok acı." Liebkind Bendel kollarını savuruyor, titriyor, Dr. Walden sağırmış gibi kulağına bağırıyordu.

Dr. Walden şapkasını çıkarıp bavulunun üzerine koydu. Başının ön tarafı keldi ama arkada bir tutam kır saç kalmıştı. Kirli bir mendil çıkarıp alnındaki teri sildi. Hâlâ tam manasıyla anlayamamış gibi geliyordu bana. Durumu gözden geçiriyordu sanki. Yüzü buruşmuştu; üstü başı tozlu ve buruşuk, yüzü tıraşsızdı. Kulaklarından ve burun deliklerinden kıllar fışkırıyordu. İlaç kokuyordu. Bir müddet sonra Almanca, "Beni New York'ta bekleyeceğini zannediyordum. Neden California'ya gitti?" dedi.

"İş için. Bayan Seligman-Braude bir iş kadınıydı. Milyonlarca dolar söz konusuydu; hem Amerika'da 'Önce iş, sonra keyif' derler. Sizi karşılamak için olabildiğince hızlı geri dönmek istemişti. Kaderde yokmuş." Liebkind Bendel bütün bunları bir solukta söyledi, sesi tizleşmişti. "Bana her şeyi anlatmıştı. Size tapıyordu Dr. Walden ama, ne derler bilirsiniz, insan ister Tanrı verir. Seksen sağlıklı insan –minicik bebekleri olan genç kadınlar– hayatlarının baharında –"

"Sizin kim olduğunuzu sormamda bir sakınca var mı acaba?" dedi Dr. Walden.

"Arkadaşıyım, arkadaşı. Bu genç adam bir Yidiş yazarı." Liebkind Bendel beni işaret etti. "Yidiş gazetelerde *–feuilletons* [tefrika] ve diğerleri– yazıyor. Anadilde, sıradan insanların keyif alacağı şeyler. Burada, New York'ta çok *landsleit* var ve İngilizce onlar için kuru bir dil. Eski memleketlerinin lezzetini istiyorlar."

"*Ja.*"

"Dr. Walden, sizin için otelde bir oda ayırttık," dedi Liebkind Bendel. "Üzüntünüzü paylaşıyorum! Bu gerçekten çok trajik. Neydi adı? – Bayan Braude-Seligson harika bir kadındı. Nazik ve zarifti. Güzeldi de. İbraniceye ilaveten on dil daha bilirdi. Aniden motor arıza yapıyor, bir cıvata gevşiyor ve bütün bu kültür yok oluyor. İnsan bu işte – bir saman çöpü, bir toz zerresi, bir sabun köpüğü."

Dr. Walden'in metanetine minnettardım. Ağlayıp bağırmamıştı. Kaşlarını kaldırdı, kırmızı damarlarla kaplı sulu gözleri bize hayret ve şüpheyle baktı. "Tuvalet ne tarafta acaba? Yolculuk midemi bulandırdı," dedi.

"Şurada, hemen şurada!" diye bağırdı Liebkind Bendel. "Amerika'da tuvaletten bol bir şey yoktur. Bizimle gelin Dr. Walden."

Bavullardan birini ben, birini de Liebkind Bendel aldı ve Dr. Walden'i erkekler tuvaletine götürdük. Tereddütle bir bize, bir bavullarına baktı. Sonra tuvalete girip uzunca bir süre orada kaldı.

"Sağlam adammış," dedim.

"İşin en kötü tarafını atlattık. Bayılacağından korkmuştum.

Ondan bir şey esirgemeyeceğim. New York'ta istediği kadar kalsın. Belki de sonunda *Das Wort*'a bir şeyler yazar. Onu baş editör filan yaparım. Friedel bıktı artık. Yazarlar telif hakkı istiyor, öfkeli mektuplar gönderiyorlar. Bir basım hatası, atlanmış tek bir satır bulsalar, hayatın tehlikeye giriyor. Ona haftada otuz dolar veririm, otursun, istediği gibi yazsın çizsin. Dergiyi yarı Almanca yarı Yidiş çıkarırız. İkiniz editör olursunuz. Friedel'e de –nasıl denir?– idare şefliği yeter."

"Ama Dr. Walden'in Yidişten nefret ettiğini bana kendin söyledin."

"Bugün nefret eder, yarın sever. Birkaç peni, bir iki de iltifat, bütün bu entelektüelleri satın almaya yeter."

"Ona Yidiş yazdığımı söylememeliydin."

"Yapmamam gereken öyle çok şey var ki. Bir kere, hiç doğmamam gerekirdi; ikincisi, Friedel'le evlenmemeliydim; üçüncüsü, bu gülünç komediyi hiç başlatmamalıydım; dördüncüsü... Adını söylemediğime göre, seni asla bulamaz. Hep benim büyük adamlara olan hayranlığım yüzünden. Yazarları oldum olası sevmişimdir. Bir adam bir gazete ya da dergide bir yazı yayınlamışsa, benim için ilahtır. *Neue Freie Presse*'yi [Yeni Özgür Basın] Kutsal Kitap okur gibi okudum. Her ay *Haolam* [Kamuoyu] alırdım, Dr. Walden makalelerini orada yayınlardı. Konferanslara deli gibi koşardım. Friedel'le de böyle tanıştım. İşte Dr. Walden geliyor."

Dr. Walden dengesini kaybetmiş gibiydi. Yüzü sararmıştı. Fermuarını çekmeyi unutmuştu. Bize bakarak bir şeyler mırıldandı. Sonra, "İzninizle," diyerek tekrar tuvalete girdi.

IV

Dr. Walden adresimle telefon numaramı istedi, ben de verdim. Bu mürekkep yalamış adamı kandıramazdım. Onun New York'a gelişinin ertesi günü Liebkind Bendel, Mexico City'ye gitti. Son zamanlarda durmadan Meksika'ya gidip duruyordu. Orada da bir metresi olduğundan şüpheleniyordum, hem muhtemelen işleri de vardı. Liebkind Bendel, tüccar ve sanat merak-

lısı rollerini tuhaf bir biçimde kaynaştırmıştı. Almanya'daki bir Yahudi yazar için vize almaya Washington'a gitmiş, orada uçak yedek parçası üreten bir fabrikaya ortak olmuştu. Fabrikanın sahibi dericilikle uğraşan bir Polonya Yahudisi'ydi ve havacılıktan hiç anlamıyordu. Ekonomi, sanayi ve sözüm ona pratik meseleler dünyasının, edebiyat ve felsefe dünyasından daha elle tutulur olmadığını anlamaya başlamıştım.

Günün birinde öğle yemeğinden döndüğümde, Dr. Walden'in aradığını bildiren bir mesaj aldım. Ona telefon ettiğimde, kekeliyor, adeta inliyordu. Almancalaşmış Yidiş konuşuyordu. Adımı yanlış telaffuz etti. "Rica ederim hemen gelin. Ben *kaput*," dedi.

Liebkind Bendel, Dr. Walden'i şehir merkezinde Ortodoks Yahudi bir otele yerleştirmişti, oysa ikimiz de şehir dışında oturuyorduk. Onu mümkün olduğunca uzakta tutmak istemiş olmalıydı. Lafayette Sokağına kadar metroyla gittim, oradan otele kadar yürüdüm. Lobi haham doluydu. Anlaşılan bir konferansa gelmişlerdi. Uzun cüppeleri ve kadife takkeleriyle bir aşağı bir yukarı yürüyüp duruyorlardı. Ellerini kollarını savuruyor, sakallarını çekiştiriyor, hep bir ağızdan konuşuyorlardı. Asansör her katta duruyordu; gelinliğiyle fotoğrafı çekilen bir gelin, dua kitapları ve şallarını toparlayan yeşiva öğrencileri, masaları toplayan takkeli garsonlar gördüm. Dr. Walden'in kapısını çaldım. Dizlerine kadar inen şarap rengi bir bornozla açtı kapıyı. Bornoz benekliydi. Ayağında eski terlikler vardı. Oda tütün, kediotu damlası ve kekre hastalık kokuyordu. Dr. Walden şişman, yaşlı ve şaşkın görünüyordu. "Siz Bay –neydi adı– *Jugend*'in [Gençlik] editörü müsünüz?"

Ona adımı söyledim.

"O mesleki *Tageblatt*'a [Günlük Gazete] mı yazıyorsunuz?"

Ona gazetemin adını söyledim.

"İyi – *ja*."

Dr. Walden benimle Almanca konuşmak için boşuna çabaladıktan sonra, nihayet, geldiği köyün şivesini olduğu gibi yansıtan bir Yidişe geçti. "Bu nasıl bir felaket? Neden aniden California'ya uçtu? Senelerdir bu yolculuğu yapsam mı yapmasam mı karar veremiyorum. Kant gibi benim de seyahat fobim var.

Meşhur Mondek'in akrabası olan bir arkadaşım, Profesör Mondek, bana bir ilaç verdi ama o da idrara çıkmamı engelledi. Artık sonum geldi dedim. Uçak New York'a gittiğinde içinden ölü çıkacağımı düşünüyordum. Ama benim yerime o gitmiş. Anlayamıyorum. Birine sordum, uçak kazasını duymadığını söyledi. Evine telefon ettim, yaşlı bir kadın açtı. Hem sağır hem de bunak olmalı – bir dediği bir dediğini tutmuyordu. Beni havaalanında karşılayan öteki adam kimdi?"

"Lipman Geiger."

"Geiger – Abraham Geiger'in torunu mu? Geigerler Yidiş konuşmaz. Çoğu Hıristiyan oldu."

"Bu Geiger Polonyalı."

"Bayan Eleanor Seligman-Braude'yle ilişkisi neydi?"

"Arkadaştılar."

"Şaşkına döndüm." Dr. Walden kısmen benimle, kısmen kendisiyle konuşuyordu. "Shakespeare'in eserlerini okuyacak kadar İngilizce biliyorum. *Fırtına*'nın orijinalini defalarca okudum. Shakespeare'in en büyük eseri. Her satırı gayet simgesel. Her açıdan tam bir şaheser. Caliban aslında Hitler. Ama burada konuştukları İngilizce kulağa Çince gibi geliyor. Söylediklerinin tek kelimesini anlamıyorum. Bayan Eleanor Seligman-Braude'nin ailesi var mıydı?"

"Uzak akrabaları vardı. Ama bildiğim kadarıyla onlarla arası soğuktu."

"Servetine ne olacak? Genelde zenginler bir miras bırakır. Böyle konulara meraklı olduğumu sanmayın, hiç değilim. Ya naaşı nerede? New York'ta cenaze töreni düzenlenecek mi?"

"Naaşı okyanusta bir yerde."

"California'dan New York'a gelen uçaklar okyanus üzerinden mi gidiyor?"

"Görünüşe göre uçak doğuya değil batıya gitmiş."

"Nasıl olur? Bu kazadan nerede söz ediliyor? Hangi gazetede? Ne zaman?"

"Ben sadece Lipman Geiger'in bana anlattıklarını biliyorum. Eleanor'un arkadaşı oydu, ben değil."

"Ne? Tam bir bilmece. İnsan kendi doğasına karşı çıkmamalı. Bir keresinde Immanuel Kant, Königsberg'den Prusya'nın

bir başka kasabasına doğru yola çıkmış. Kısa bir süre sonra yağmur, şimşek, gök gürültüsü patlak vermiş, o da hemen geri dönmüş. İçten içe bu yolculuğun tam bir fiyaskoyla sonuçlanacağını biliyordum. Burada yapacak hiçbir şeyim yok – hiçbir şey. Ama bu vaziyette uçakla Londra'ya dönemem. Gemiyle gitmek daha da kötü olur. Sizinle açık konuşacağım, yanımda neredeyse hiç param yok. Yakın dostum ve hamim Dan Kniaster'in kendisi de artık göçmen. Bir ansiklopedi üzerinde çalışıyordum ama baskı kalıplarını Berlin'de bıraktık – hatta metinleri bile. Naziler büromuza saatli bomba yerleştirmişler, paramparça olmaktan son anda kurtulduk. New York'ta olduğumu bir bilen var mı? Kimseye haber vermeden yola çıktım. Belki de şu durumda gazeteleri haberdar etmek iyi olabilir. Burada çok düşmanım var ama belki bir yerlerde bir dost bulunur."

"Lipman Geiger gazetelere haber vermiştir herhalde."

"Benden hiçbir yerde söz edilmiyor. Gazeteleri aldırdım." Dr. Walden bir iskemlenin üzerinde duran Yidiş gazeteleri gösterdi.

"Elimden geleni yaparım."

"Benim yaşımda insan böyle maceralara kalkışmamalı. Bay Geiger nerede?"

"Meksika'ya gitmesi gerekti ama yakında döner."

"Meksika mı? Meksika'da ne yapıyor? Demek sonum böyle olacakmış. Ölümden korkmuyorum ama bu çılgın şehirde de gömülmek istemiyorum. Doğru, Londra da pek sakin değil ama orada en azından birkaç tanıdık var."

"Yaşayacaksınız Dr. Walden," dedim. "Yaşayacak ve Hitler'in düşüşünü göreceksiniz."

"Ne uğruna? Hitler'in bu dünyada mahvedebileceği daha birkaç şey kaldı. Ama ben bütün çuvallamaları bitirdim. Gereğinden fazlasını. Bu talihsiz yolculuk bir trajedi bile değil. Bir şaka, *ja*, zaten bütün hayatım baştan sona koca bir şaka."

"İnsanlığa, Yahudi okurlara çok şey kazandırdınız."

"Hiçbiri beş para etmez. Siz Bayan Seligman-Braude'yi şahsen tanır mıydınız?"

"Evet – hayır. Sadece ondan söz edildiğini duymuştum."

"Şu Geiger denen adamı hiç sevmedim – üçkâğıtçının teki.

Yidiş gazetelere ne yazıyorsunuz? Yazacak ne var? Ormana geri dönüyoruz. *Homo sapiens* iflas etti. Bütün değerler kayboldu – edebiyat, bilim, din. Ben ümidimi tümüyle kaybettim."

Dr. Walden cebinden bir mektup çıkardı. Kahve ve kül lekeliydi. Tek gözünü kapatıp pofurdayarak mektubu iyice inceledi. "Bayan Seligman-Braude'nin hiç var olmadığını düşünmeye başladım," dedi.

V

Bir akşam elbiselerimle yatağa uzanmış, tembelliğimi, ihmal ettiğim işleri, iradesizliğimi kara kara düşünürken, aşağıya telefona çağırdılar. Koşarak üç kat merdiveni indim, kordonunun ucunda sallanan ahizeyi kaldırdım ve tanımadığım bir sesin ismimi söylediğini duydum. "Ben Dr. Linder. Dr. Alexander Walden'in arkadaşı mısınız?" dedi ses.

"Onunla tanışmıştım."

"Dr. Walden kalp krizi geçirdi, şu anda Beth Aaron Hastanesinde. Bana adınızı ve telefon numaranızı verdi. Akrabası mısınız?"

"Hayır."

"Burada ailesinden kimse var mı?"

"Yok."

"Profesör Albert Einstein'ı aramamı istedi ama kimse cevap vermedi. Böyle işlerle uğraşamam. Yarın hastaneye gelin. Koğuşta yatıyor. Şimdilik onun için bundan fazlasını yapamayız. Kusura bakmayın."

"Durumu nasıl?"

"Pek iyi değil. Bir sürü komplikasyon var. On ikiyle iki ya da altıyla sekiz arasında onu ziyaret edebilirsiniz. Hoşçakalın."

Friedel'i aramak için bir nikel aradım ama bir elli sent, iki de bir dolardan başka bozukluğum yoktu. Parayı bozdurmak için Broadway'e çıktım. Bu işi halledip, telefon kulübesi boş olan bir bayi bulana kadar yarım saat geçti. Friedel'in numarası meşgul çalıyordu. On beş dakika boyunca numarayı tekrar tekrar aradım ama hep meşguldü. Yandaki kulübeye bir kadın gir-

di ve paralarını üst üste dizdi. Yüzünde, "Boşuna bekliyorsun," der gibilerinden alaylı bir ifade vardı. Konuşurken sigarasını sallıyordu. Zaman zaman boyalı saçlarının bir tutamını büküyordu. Kırmızı, sivri pençeleri, insan trajedisi kadar derin bir açgözlülüğe işaret ediyordu.

Bir peni bulup otomatik tartıda tartıldım. Doğruysa, iki kilo kaybetmiştim. Makineden küçük bir kâğıt parçası çıktı. "Yetenekli bir insansınız ama bunu boşa harcıyorsunuz," yazıyordu.

Bir kere daha deneyeceğim, telefon meşgulse eve döneceğim, diye kendi kendime karar verdim. Bu tartı acı gerçekleri insanın yüzüne vuruyordu.

Hat açıktı. Firedel'in erkeksi sesini duydum. Tam o anda boyalı saçlı, kırmızı tırnaklı hanım alelacele kulübeden çıktı. Takma kirpikleriyle bana göz kırptı. "Bayan Bendel," dedim, "kusura bakmayın, rahatsız ediyorum. Dr. Walden kalp krizi geçirmiş. Beth Aaron Hastanesine götürmüşler. Koğuşta yatıyormuş."

"Aman Tanrım! Bu şakanın sonunun iyi gelmeyeceğini biliyordum. Liebkind'i uyarmıştım. Cinayet bu, demiştim – tam bir cinayet. Liebkind böyledir – aklına bir hinlik gelir, nerede duracağını bilmez. Ne yapabilirim? Şimdi nerede olduğunu bile bilmiyorum. Küba'da konaklayacaktı. Siz neredesiniz?"

"Broadway'de bir bayide."

"Buraya gelseniz iyi olur belki. Bu önemsiz bir mesele değil. Kendimi suçlu hissediyorum. O ilk mektubu yazmayı kabul etmemeliydim. Gelin, daha erken. Saat ikiden önce uyumam."

"İkiye kadar ne yaparsınız?"

"Kitap okurum, düşünürüm, evhamlanırım."

"Zaten bu akşamı kaybettim sayılır," diye mırıldandım, ya da içimden geçirdim. Liebkind Bendel'in Riverside Yolundaki evi sadece birkaç blok ötedeydi. Kapıcı beni tanıdı. On dördüncü kata çıktım; zile dokunur dokunmaz Friedel kapıyı açtı.

Friedel geniş kalçalı, kalın bacaklı, kısa boylu bir kadındı. Kemerli bir burnu, erkeksi kaşlarının altında kahverengi gözleri vardı. Mutlaka koyu renk giysiler giyerdi ve o zamana kadar yüzünde en ufak bir makyaj izi görmemiştim. Liebkind

Bendel'i görmeye gittiğimde, Friedel genelde bana yarım bardak çay getirir, bir iki kelime eder, hemen kitaplarıyla tezine dönerdi. Liebkind Bendel, "Editörlük yapan bir kadından ne beklenir? Bir bardak çay hazırlaması bile mucize," diye şaka yapardı.

Bu sefer Friedel beyaz, kolsuz bir elbise, beyaz ayakkabılar giymiş, dudağına ruj sürmüştü. Beni oturma odasına buyur etti; sehpanın üzerinde bir tabak meyve, bir sürahi içecek, bir tabak da kurabiye vardı. Friedel, İngilizceyi güçlü bir Alman aksanıyla konuşurdu. Bana divanı gösterip kendisi koltuğa oturdu. "Bu işin kötü biteceği belliydi. Başından beri Şeytan işiydi. Dr. Walden ölürse, ölümünden Liebkind sorumlu olacak. Yaşlı adamlar romantik olur. Yaşlarını, güçsüzlüklerini unuturlar. O Bayan Schuldiener denen kadın ona öyle şeyler yazıyordu ki, adamın hayallere kapılmasına şaşmamak lazım. İnsan herkesi kandırabilir, bir peygamberi bile," dedi. (Friedel, Yidiş *chochom* kelimesini kullanmıştı.)

İnsan Liebkind Bendel'i bile enayi yerine koyabilir, diye fısıldadı beynimde bir şey – bir dibbuk ya da cin. "İşlerin bu raddeye gelmesine izin vermemeliydiniz Madam Bendel," dedim.

Friedel kalın kaşlarını çattı. "Liebkind aklına estiği gibi davranır. Bana fikir danışmaz. Çekip gider; nereye, ne maksatla gittiğini bilmem. Meksika'ya gideceğim, dedi. Son anda, Havana'da konaklayacağını söyledi. Ne Havana ne de Mexico City'de yapacak işi var. Muhtemelen yaptıklarını benden daha iyi biliyorsundur. Maceralarını anlatıp sana böbürleniyordur."

"Hiç de değil. Nereye, kimi görmeye gittiğine dair en ufak bir fikrim yok."

"Benim bir fikrim var. Ama konuşmak neye yarar? Bütün o Galiçya numaralarını bilirim onun..."

Bir an sessizlik oldu. Friedel daha önce benimle hiç böyle konuşmamıştı. Daha önce yaptığımız üç beş sohbet de Alman edebiyatı, Schlegel'in Shakespeare çevirisi ve bazı Alman lehçelerinde hâlâ mevcut olan Yidiş ifadeleriyle ilgiliydi, Friedel bunların Eski Almancadan geldiğini keşfetmişti. Tam Galiçyalılar arasında da dürüst insanlar olduğunu söyleyecekken telefon çaldı. Alet kapının yanında bir sehpada duruyordu. Friedel

ağır ağır yanına gidip, açmadan önce oturdu. Alçak sesle konuşuyordu ama arayanın Liebkind Bendel olduğunu anlamıştım. Havana'dan arıyordu. Friedel'in ona Dr. Walden'in hasta olduğunu, benim de evde olduğumu hemen söyleyeceğini sanmıştım. Ama her iki konuyu da açmadı. Alaycı bir sesle konuşuyordu: İş mi? Tabii öyledir. Bir hafta ha? Ne kadar gerekiyorsa o kadar kal. Kelepir demek? Al tabii, neden olmasın? Ben her zamanki gibi çalışıyorum – başka ne olsun ki?

Konuşurken yan gözle bana bakıyordu. Bilgiç bilgiç gülüyordu. Bir ara bana göz kırptı zannettim. Ne acayip gece, diye düşündüm. Ayağa kalkıp, banyoya gitmek için kapıya doğru ilerledim. Sonra birden beni bile şaşırtan bir şey yaptım. Eğilip Friedel'i ensesinden öptüm. Sol eliyle elimi tutup kuvvetle sıktı. Yüzü hem genç hem alaycı bir hal aldı. Bir yandan da soruyordu: "Liebkind, Havana'da ne kadar kalacaksın?"

Ayağa kalkıp oyuncu bir edayla telefonu kulağıma koydu. Liebkind Bendel'in genizden gelen sesini duydum. Havana'dan alacağı antikalardan, kur farklarından filan söz ediyordu. Friedel bana yaslandı, kulaklarımız birbirine değmişti. Saçları yanağımı gıdıklıyordu. Kulağı kulağımı adeta yakıyordu. Utanmıştım – küçük bir çocuk gibi. Bir anda banyoya gitme ihtiyacım çok daha büyük bir aciliyet arz etmeye başladı.

Ertesi sabah Friedel hastaneyi aradığında, Dr. Walden'in öldüğünü öğrendi. Gece yarısı ölmüştü. Friedel, "Bu zalimlik değil mi? Ölene kadar vicdan azabı çekeceğim," dedi.

Ertesi sabah Yidiş gazeteler bu haberle çıktı. Liebkind Bendel'in, Dr. Walden'in New York'a geldiğini duyurmayı reddettiğini söylediği editörler, İbrani edebiyatına kazandırdıklarını uzun uzadıya anlatıyorlardı. İngilizce basında da ölüm ilanları çıkmıştı. Fotoğraflar en azından otuz yıllıktı; Dr. Walden bu resimlerde genç, neşeli ve saçlı görünüyordu. Gazetelere bakılırsa, New Yorklu İbraniceciler, Dr. Walden'in düşmanları, bir cenaze töreni düzenleyeceklerdi. Yahudi telgraf servisi olayı bütün dünyaya duyurmuş olmalıydı. Liebkind Bendel, Havana'dan arayıp Friedel'e ilk uçakla geleceğini bildirdi.

New York'a döndükten sonra benimle telefonda yaklaşık bir saat konuştu. Tekrar tekrar, Dr. Walden'in ölümünün kendi suçu olmadığını söylüyordu. Londra'da da olsa ölebilirdi. İnsanın nerede öldüğünün ne önemi vardı? Liebkind Bendel, özellikle Dr. Walden'in yanında herhangi bir yazısının olup olmadığını öğrenme derdindeydi. *Das Wort*'un bir sayısını ona adamayı planlıyordu. Liebkind Bendel, Havana'da bir göçmenden aldığı Chagall tablosunu da yanında getirmişti. Bana, resmin bir galeriden çalınmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu itiraf etti. "Nazilerin eline geçse daha mı iyi olurdu? Maginot Hattının bir üfürüklük işi var. Hitler'in Paris'e girmesi an meselesi! Bunu bir kenara yaz," dedi.

Cenazenin yapılacağı şapel Liebkind Bendel'in evinden sadece bir iki sokak ötedeydi, Friedel ve onunla şapelin kapısında buluşmayı kararlaştırdık. Herkes oradaydı – İbraniceciler, Yidişçiler, Anglo-Yahudi yazarlar. Taksilerin ardı arkası kesilmiyordu. Bir yerlerden ufak tefek bir kadın belirdi, akıl hastası olduğu anlaşılan bir kızı elinden tutmuştu. Kız iki adımda bir durup ayağını kaldırıma vuruyordu; kadın onu yürümeye teşvik ediyordu. Liebkind Bendel'in metresi Sarah'ydı bu. Anne kız şapele girmeye çalıştılar ama çoktan dolmuştu.

Bir süre sonra Liebkind Bendel'le Friedel kırmızı bir arabayla geldiler. Liebkind'in üzerinde toprak rengi bir takım ve Havana'dan aldığı gösterişli bir kravat vardı. Dinlenmiş ve yanmıştı. Friedel siyahlar giymiş, geniş kenarlı bir şapka takmıştı. Liebkind'e içerinin dolu olduğunu söyledim, bana, "Ne kadar safsın. Bak bakalım Amerika'da işler nasıl yürüyormuş," dedi. Yer göstericinin kulağına bir şeyler fısıldadı; adam bizi alıp en ön sırada bir yere götürdü. Menoranın* yapay mumları loş bir ışık yayıyordu. Tabut kürsünün yanındaydı. Küçük siyah bıyıklı, minicik takkesi pomatlı saçları arasında kaybolmuş genç bir haham, İngilizce bir konuşma yaptı. Dr. Walden'i pek tanımıyor gibiydi. Olaylarla tarihleri karıştırıyordu. Dr. Walden'in eserlerini sayarken hatalar yapmıştı. Sonra beyaz keçi sakallı, güveç gibi bir şapka giymiş, Almanya göçmeni yaşlı bir haham Almanca konuştu. Noktalı ünlüleri vurguluyor, uzun İbranice alıntılar yapıyordu. Dr. Walden için "Yahudiliğin temel direği" dedi. Dr. Walden'in, hayatının en

* Menora: Tevrat'taki bilgilere göre üretilen ve ilk Kutsal Tapınakta bulunan yedi kollu şamdan. (Ed. n.)

güzel yıllarını adadığı ansiklopediyi yayınlayabilmek için Amerika'ya geldiğini iddia etti. "Naziler güllelerin peynir ekmekten daha önemli olduğunu düşünüyor," dedi haham vakarla, "ama Kitaptan şaşmayan bir halk olan Yahudiler, sözün gücüne hâlâ inanıyor." Dr. Walden'in, hastalığına rağmen kendini feda ederek Amerika'ya gelmesine neden olan ansiklopedinin son ciltlerinin yayınlanması için vakıflara çağrıda bulundu. Bir mendil çıkarıp, köşesiyle buğulu gözlüğünün ardındaki tek damla yaşı sildi. Şapelde toplananlar arasında, müteveffanın yakın bir arkadaşı olan, dünyaya mal olmuş Profesör Albert Einstein'ın da bulunduğuna dikkat çekti. Kalabalık fısıldaşıp kaynaşmaya başladı. Hatta bir iki kişi, dünyaca ünlü bilim adamını görmek için ayağa kalktı. Alman hahamın konuşmasından sonra, New York'taki bir İbrani dergisinin editörü bir konuşma daha yaptı. Sonra altıgen şapkalı, buldok suratlı bir tegannici "Tanrı Merhametlidir"i okudu. Yüksek ve hazin bir sesi vardı.

Yanımda, siyahlar giymiş genç bir kadın oturuyordu. Saçları sarı, yanakları kırmızıydı. Parmağında büyük elmaslı bir yüzük olduğunu fark ettim. Genç haham İngilizce konuşurken, kadın tülünü kaldırıp dantelli bir mendille burnunu silmişti. Yaşlı haham Almanca konuşurken, ellerini birbirine kenetleyerek ağlamıştı. Tegannici "Mekânı Cennet olsun!" diye bağırdığında, kadın eski memleketteki kadınlar gibi kendini koyvermiş hıçkırıyordu. Yüzü gözyaşlarından sırılsıklam, her an bayılacakmış gibi öne eğildi. Acaba kim, diye merak ettim. Bildiğim kadarıyla Dr. Walden'in burada akrabası yoktu. Liebkind Bendel'in, New York'ta Dr. Walden'i gerçekten sevebilecek, hakiki bir hayranının bulunabileceği konusunda söylediklerini hatırladım. İnsanın uydurabildiği her şeyin bir yerlerde gerçekten var olduğunu fark edeli zaten çok olmuştu.

Törenden sonra herkes kalkıp tabutun yanından geçti. Biraz ileride Profesör Einstein'ı gördüm, aynı resimlerindeki gibiydi, hafif öne eğik, uzun saçlı. Bir an durdu, veda sözleri mırıldandı. Sonra Dr. Walden'i gördüm. Cenazeciler ona makyaj yapmıştı. Başı ipek bir yastık üzerinde duruyordu, yüzü balmumu gibi dümdüzdü, sinekkaydı tıraş yapılmış, bıyıkları burulmuştu, gözlerinin kenarında da sanki bir tebessüm izi vardı, "*Ja*, hayatım koca bir şakaydı – baştan sona," der gibi.

Güçler

I

Genelde, çalıştığım gazeteye akıl danışmaya gelenler belli birini aramazlar. Muhabirlerimizden birisi düzenli olarak okurlara nasihat sütununu hazırlar ve gazeteye gelenler de ona gönderilir. Ama bu adam özellikle beni sormuştu. Onu odama getirdiler: Siyah saçlarına kırlar düşmüş, şapkasız, uzun boylu –içeri girerken başını eğmesi gerekmişti– bir adamdı. Gür kaşlarının altındaki kara gözlerinde, beni biraz ürküten delice bir bakış vardı. Dışarıda kar yağdığı halde üzerine ince bir yağmurluk giymişti. Köşeli yüzü soğuktan kızarmıştı. Kravatı yoktu, açık gömleğinden, post gibi sık kıllarla kaplı göğsü görünüyordu. Geniş burnu, kalın dudakları vardı. Konuşurken, olağanüstü güçlü görünen iri, ayrık dişleri meydana çıkıyordu.

"Yazar siz misiniz?" dedi.

"Benim."

Buna şaşmış göründü. "Bu masada oturan şu ufak tefek adam mı?" dedi. "Sizi daha farklı hayal etmiştim. Tabii her şey hayal ettiğimiz gibi olmak zorunda değil. Yazdığınız her kelimeyi okudum – hem Yidiş hem İngilizce. Bir dergide yazınızın çıktığını duyar duymaz hemen koşup alırım."

"Çok teşekkürler. Lütfen oturun."

"Ayakta dursam daha iyi – ama – neyse, oturayım bari. Sigara içebilir miyim?"

"Elbette."

"Ben Amerikalı değilim. Buraya İkinci Dünya Savaşından sonra geldim. Hitler'in cehennemini, Stalin'in cehennemini, ayrıca daha başka bir iki cehennemi yaşadım. Ama size gelmemin nedeni bu değil. Beni dinleyecek zamanınız var mı?"

"Evet, var."

"Amerika'da herkes çok meşgul. Siz hem o yazıları yazıp hem de insanlarla görüşecek zamanı nereden buluyorsunuz?"

"Her şeyin zamanı ayrı."

"Belki. Amerika'da zaman yok oluyor – bir hafta, bir ay bakmışsın yok, göz açıp kapayana kadar bir yıl geçiyor. Öteki taraftaki o cehennemlerde bir gün, buranın bir yılından uzun sürerdi. 1950'den beri bu ülkedeyim, yıllar bir rüya gibi geçti. Yazdı kıştı derken yıllar akıp gidiyor. Sizce ben kaç yaşındayım?"

"Kırk yaşlarında – belki elli."

"On üç yıl daha ekleyin. Nisanda altmış üçümü dolduracağım."

"Genç gösteriyorsunuz – tahtaya vurun."

"Herkes öyle diyor. Bizim ailede kimsenin saçı beyazlamaz. Dedem doksan üç yaşında öldüğünde başında birkaç tel beyaz saç vardı. Demirciydi. Annemin tarafı hep âlimdi. Ben yeşivada okudum – Gur yeşivasında, bir müddet de Litvanya'da öğrenciydim. Doğru, sadece on yedi yaşına kadar okuyabildim ama iyi bir hafızam vardır. Bir şeyi öğrendim mi beynimde kalır. Hiçbir şeyi kolay kolay unutmam, benim trajedim de bu. Talmud'u hatmetmenin faydasız olduğuna kanaat getirince, dindışı kitapları okumaya başladım. O sıralarda Ruslar çekilmiş, Almanlar gelmişti. Sonra Polonya bağımsızlığını kazandı, ben de orduya alındım. Bolşevikleri Kiev'e kadar püskürttük. Sonra onlar bizi Vistula'ya püskürttüler. Polonyalılar Yahudi sevmez ama ben terfi ettim. Beni, askeri okuldan mezun olmayanların ulaşabildikleri en yüksek rütbeye getirdiler *–chorázy–*, savaştan sonra da askeri okula göndermeyi teklif ettiler. İstesem albay filan olabilirdim ama kışla bana göre değildi. Çok okuyor, resim yapıyor, heykeltıraş olmak istiyordum. Tahtadan çeşit çeşit figürler oymaya başladım. Sonunda mobilyacı oldum. İnce işler – mobilyaları, özellikle antikaları onarma

işinde uzmanlaştım. Bilirsin – kakmaları dökülür, köşeleri kopar. Eklenen parçanın görünmemesini sağlamak ustalık ister. Bu işe neden o kadar büyük bir hevesle sarıldığımı hâlâ bilmem. Uygun ahşabı, uygun rengi bulmak, mobilyanın sahibinin bile tamir edilen yeri bulamayacağı kadar iyi iş çıkartmak – bunun için muazzam bir sabır ve sezgi gücü gerekir.

"Neyse, sadede gelelim. Size gelmemin nedeni, gizemli güçler; telepati, ruhlar, hipnotizma, kadercilik konularında yazıyor olmanız; hepsini okudum. Okudum çünkü tarif ettiğiniz güçlere sahibim. Buraya kendimle övünmeye gelmedim, gazeteci olmak istediğimi de düşünmeyin. Amerika'da da eski işimi sürdürüp, yeterli parayı kazanıyorum. Bekârım, çoluk çocuk yok. Ailemi öldürdüler. Arada viski içerim ama ayyaş değilim. New York'ta bir dairem, Woodstock'ta bir sayfiye kulübem var. Kimsenin yardımına ihtiyacım yok.

"Ama şimdi güçlere dönelim. Bunların insana doğuştan geldiğini söylemekte haklıydınız. Zaten her şey doğuştan gelir. Ben tahta oymaya ilk başladığımda altı yaşındaydım. Sonradan bu yeteneğimi ihmal ettim ama kaybetmedim. Güçler için de aynı şey geçerli. Onlara sahiptim ama bunu bilmiyordum. Bir sabah uyandım ve bizim apartmandan birinin o sabah pencereden düşeceği fikrine kapıldım. Varşova'da Tvarda Sokağında oturuyorduk. Bu düşünce hoşuma gitmedi – beni korkuttu. Okula gittim, geri döndüğümde avlu hınca hınç doluydu. Ambulans daha yeni geliyordu. İkinci katta kırılan bir camın yerine yenisini takan camcı aşağı düşmüştü. Böyle şeyler bir, iki, hatta beş kere olsa tesadüf der geçerdim ama öyle çok oluyorlardı ki, tesadüf demek mümkün değildi. Tuhaftır, bunu saklamam gerektiğini hissediyordum – çirkin bir doğum lekesi gibi. Haklıydım da çünkü böyle güçler tam bir talihsizliktir. Onlara sahip olmaktansa, sağır ya da topal olmak daha iyidir.

"Ama ne kadar dikkatli davranırsan davran, her şeyi saklayamıyorsun. Bir keresinde mutfakta oturuyordum. Annem –huzur içinde yatsın– çorap örüyordu. Babam işçi olduğu halde iyi para kazanırdı. Evimiz geniş ve zengin evi gibi temizdi. Annemin her hafta parlatana kadar ovduğu bakır tencerelerimiz vardı. Alçak bir sedirde oturuyordum. O sırada olsa olsa

yedi yaşındaydım. Birden, 'Anne, zemin tahtalarının altında para var! Para var!' dedim. Annem örgüyü bırakıp hayretle bana baktı. 'Ne parası? Neler saçmalıyorsun?' dedi. 'Para,' dedim. 'Altın paralar.' Annem, 'Sen delirdin mi? Tahtaların altında ne olduğunu nereden biliyorsun?' dedi. 'Biliyorum işte,' dedim. Bunu söylememem gerektiğini anlamıştım ama artık çok geçti.

"Babam eve geldiğinde, annem ona söylediklerimi anlattı. Ben yanlarında değildim ama babam o kadar hayret etmiş ki, tahtaların altına para sakladığını itiraf etmiş. Ablamın çeyizi için para biriktiriyormuş – basit insanların parayı bankaya koyma âdeti yoktur. Okuldan döndüğümde babam beni sorguya çekti. 'Sen beni mi gözetliyorsun?' dedi. Aslında babam parayı ben okulda, annem de alışverişteyken gizlemişti. Ablam da o sırada bir arkadaşındaydı. Kapıyı kilitleyip sürgülemişti, ayrıca üçüncü katta oturuyorduk. Anahtar deliğine pamuk tıkamayı da ihmal etmemişti. Bir temiz dayak yedim ama ona paraların yerini nereden bildiğimi bir türlü izah edemedim. 'Bu çocuk şeytan!' dedi babam ve yanağıma bir şamar daha patlattı. Çenemi tutmam konusunda bana iyi bir ders oldu bu.

"Çocukluğumdan daha buna benzer yüzlerce olay anlatabilirim, ama bir tane ilave etmekle yetineceğim. Evimizin karşısında süt ürünleri satan bir dükkân vardı. O zamanlar kaynamış süt dükkândan alınırdı. Sütü büyük bir gaz ocağında kaynatırlardı. Sabahleyin annem elime bir tencere tutuşturup, 'Zelda'ya git, bir litre süt al gel,' dedi. Dükkâna girdiğimde sadece bir müşteri vardı – yağ alan bir kız. Varşova'da tereyağı topağını dilimlemek için, çocukların Omer Bayramında Prag ormanında pikniğe giderken taşıdıkları yaylara benzeyen bir yay kullanırlardı. Başımı kaldırdığımda tuhaf bir şey gördüm: Zelda'nın başının üzerinde, peruğunun üzerine bir Hanuka lambası konmuş gibi bir ışık yanıyordu. Aval aval bakıyordum – bu nasıl mümkün olurdu? Tezgâhın önünde duran kız, Zelda'yla hiçbir şey olmamış gibi konuşmaya devam ediyordu. Zelda yağı tarttıktan, kız da alıp çıktıktan sonra bana bakıp, 'İçeri gelsene. Neden eşikte bekliyorsun?' dedi. Ona, 'Neden başının üzerinde ışık yanıyor?' diye sormak istedim. Ama bunu benden başka kimsenin görmediğini hissetmiştim.

"Ertesi gün okuldan döndüğümde annem, 'Olanları duydun mu? Karşı dükkândaki Zelda düşüp ölmüş,' dedi. Ne kadar korktuğumu tahmin edersiniz. Daha sekiz yaşındaydım. O zamandan beri ölmesine az kalmış insanların başlarının üzerinde hep öyle ışıklar gördüm. Tanrıya şükür son yirmi yıldır görmüyorum. Küçüklüğümde, o ışıkları görmediğim gün geçmezdi neredeyse."

II

"Bir süre önce, her büyük aşkta telepatinin rolü olduğunu yazmıştınız. Bu beni çok etkiledi ve sizi görmeye karar verdim. Bu benim hayatımda bir değil, on değil, belki yüz kere oldu. Gençliğimde romantiktim. Bir kadını gördüm mü ilk bakışta âşık olurdum. O zamanlar insan bir kadının yanına gidip ona âşık olduğunu söyleyemezdi. Kızlar hassas mahluklardı. Tek bir kelime bile hakaret kabul edilirdi. Hem ben de biraz utangaçtım. Ayrıca mağrurdum. Kadınların peşinde koşmak bana göre değildi. Kısacası, bir kızla konuşmak yerine onu düşünürdüm – sabah akşam. İmkânsız karşılaşmalar ve maceralar hayal ederdim. Sonra düşüncelerimin etkili olduğunu fark etmeye başladım. Hararetle düşündüğüm kız kalkıp bana gelirdi. Bir keresinde, Varşova'nın kalabalık bir caddesinde bir kadını özellikle beklemiştim. Matematikçi değilim ama bu kadının, o saatte, o caddeden geçme olasılığının yirmi milyonda bir olduğunu biliyordum. Ama görünmez bir mıknatıs onu çekmiş gibi geldi.

"Kolay inanan biri değilimdir; şimdi bile şüpheye düştüğüm olur. Her şeyin belli bir düzene ve akla uygun bir biçimde meydana geldiğine inanmak isteriz. Gizemden korkarız – iyi güçler varsa, muhtemelen kötü güçler de vardır, kim bilir onlar neler yapar! Ama benim başıma öyle olağanüstü şeyler geldi ki, bunları görmezden gelmek için aptal olmak lazım.

"Belki de böyle bir çekim gücüm olduğu için hiç evlenmedim. Zaten tek bir kadınla tatmin olan adamlardan değilim. Başka güçlerim de var ama şimdi bunlarla böbürlenecek değilim. Hani derler ya, tam bir Türk cennetinde yaşıyordum – aynı

anda beş ya da altı sevgilim olurdu genelde. Mobilyaları monte etmek için gittiğim evlerin salonlarında güzel kadınlarla –çoğu Hıristiyan– tanışırdım. Hepsi de aynı masalı okurdu – diğer Yahudilerden farklıydım, falan filan. Kapısı dışarı açılan bir oda tutmuştum, bir bekâr daha ne ister? Dolabımda brendi, likör ve bol bol mezelik bulundururdum. O odanın divanı üzerinde olup bitenleri anlatsam koca bir kitap yazarsınız – ama kimin umurunda? Yaşlandıkça modern erkek için evliliğin tam bir delilik olduğunu daha iyi anladım. Din olmasa bu kurum tam anlamıyla bir saçmalık. Tabii sizin anneniz de, benim annem de sadık kadınlardı. Onlar için bir Tanrı, bir koca vardı.

"Şimdi esas mevzuya geliyorum. O yıllar boyunca sahip olduğum onca kadına rağmen, içlerinden birinden otuz yıl boyunca hiç kopmamıştım – ta ki Naziler Varşova'yı bombalayana kadar. O gün binlerce kişi Prag'a giden köprüden geçti. Manya'yı da –adı Manya'ydı– yanımda götürmek istedim ama grip olmuştu ve onu beklemem imkânsızdı. Polonya'da çok tanıdığım vardı ama böyle bir zamanda hiçbirinin üç kuruşluk faydası dokunmazdı. Sonradan, oturduğum eve bomba düştüğünü, evin bir harç ve tuğla yığınına dönüştüğünü öğrendim. Manya'dan da bir daha haber alamadım.

"Manya sıradan bir kız sayılabilirdi. Polonya'nın küçük bir köyünden gelmişti. Karşılaştığımızda ikimiz de hiç cinsel ilişkide bulunmamıştık. Ama benim hiçbir gücüm, hiçbir ihanetim aşkımızı bozamadı. Her nasılsa, yaptığım bütün iğrençlikleri bilir, beni bırakacağını, evleneceğini filan söylerdi. Ama her hafta –bazen daha sık– düzenli olarak gelirdi. Diğer kadınlar asla geceyi odamda geçirmezlerdi ama Manya geldiğinde kalırdı. O kadar da güzel değildi – esmer, orta boylu, kara gözlüydü. Saçları kıvırcıktı. Köyünde ona Çingene Manya derlermiş. Çingenelerin bütün numaralarını bilirdi. Kartlardan geleceği haber verir, el falı bakardı. Büyüye inanırdı, bir sürü batıl inancı vardı. Üstüne üstlük çingene gibi giyinirdi; çiçekli etekler, şallar, kocaman halka küpeler, kırmızı boncuk kolyeler. Dudaklarının arasında hep bir sigara olurdu. Bir iç çamaşırı dükkânında tezgâhtarlık yapardı. Dükkân sahipleri çocukları olmayan ihtiyar bir çiftti; Manya onların kızı gibi olmuştu. Harika

bir satıcıydı. Dikiş diker, nakış işlerdi, hatta korse dikmeyi bile öğrenmişti. Bütün işi o yürütürdü. Hırsızlık yapmak istese koca bir servet biriktirirdi ama o yüzde yüz dürüsttü. Zaten ihtiyarlar dükkânı ona miras bırakacaklardı. Sonraki yıllarda yaşlı adam bir karaciğer hastalığına tutuldu; karısıyla birlikte Karlsbad, Marienbad ve Pisçzani'ye giderlerdi. Her şeyi Manya'ya bırakırlardı. Evlenmesine ne gerek vardı? Onun bir erkeğe ihtiyacı vardı, o da bendim. Zar zor okuyup yazan bu kız kendini gayet iyi yetiştirmişti – özellikle cinsellik konusunda. Tanrı biliyor ya, hayatımda çok kadın tanıdım ama Manya gibisini görmedim. Kendine has kaprisleri, hoşlukları vardı, şimdi düşündüğümde ağlasam mı gülsem mi bilemiyorum. Sadizm sadizmdir, mazoşizm mazoşizmdir – bu saçmalıklara bir de ad takmazlar mı? Ne zaman kavga etsek feci mutsuz olurduk, barışmamız da büyük bir merasimle olurdu. Krallara layık yemek yapardı. Patronları kaplıcaya gittiğinde, bana onların evinde yemek hazırlardı. Onun yemeklerinde bir seksapel olduğunu söylerdim, yalan da değildi. Bu onun iyi tarafıydı. Kötü tarafı, başka kadınlarla ilişkimin olması fikrine asla alışamamasıydı. Keyfimi kaçırmak için elinden geleni yapardı. Yalancı tabiatlı değilimdir ama onun yüzünden yalancı olup çıkmıştım. Otomatikman. Yalan uydurmama gerek yoktu – dilim bunu kendiliğinden yapıveriyordu; bir dilin bu kadar akıllı ve ileri görüşlü olmasına şaşardım hep. Olaylarla durumları önceden sezerdi – bunu çok sonra fark ettim. Ama birini otuz yıl kandıramazsın. Manya alışkanlıklarımı bilirdi ve casusluk yapmaktan hiç bıkmazdı; telefonum gece yarısı çalıp dururdu. Aynı zamanda diğer kadınlarla olan ilişkim ona sapıkça bir zevk verirdi. Arada sırada ona itirafta bulunurdum, bana ayrıntıları sorar, küfür eder, güler, ağlar, delirmiş gibi olurdu. Genellikle kendimi hayvan terbiyecisi gibi hissederdim – kafasını aslanın ağzına sokan adamlar gibi. Diğer kadınlarla olan başarılarımın ancak Manya geri planda olduğunda bir anlam ifade ettiğini biliyordum. Manya varsa, Kontes Potoka kelepirdi. Manya yoksa, hiçbir fethin bir kuruşluk değeri yoktu.

"Bazen bir handa ya da bir asilzadenin evinde yaşadığım maceradan eve döner, aynı gece Manya'yla birlikte olurdum.

Beni tazelerdi ve hiçbir şey yaşamamış gibi baştan başlardım. Ama yaşlandıkça, fazla sevişmenin zararlı olabileceğinden endişe etmeye başladım. Hastalık hastasıyımdır biraz. Tıp kitapları, gazete makaleleri okurdum. Sağlığımı tehlikeye atmaktan korkardım. Bir keresinde tam bir bitkinlikle eve dönüyordum ve Manya'yla buluşacaktım, aklımdan bir düşünce geçti: Manya âdet görse de bu gece onunla yatmak zorunda kalmasam ne iyi olur. Ona telefon ettiğimde, 'Komik bir şey oldu, ayın ortasında tatile çıktım,' dedi – o hikâyeye tatil derdi. Kendi kendime, 'Demek şimdi de mucizeci oldun,' dedim. Ama bu olayın benim isteğimle bir ilgisi olduğundan şüpheliydim. Ancak bu tür şeyler defalarca yinelendikten sonra, Manya'nın bedenine emir verme gücümün farkına vardım. Size söylediklerimin her kelimesi doğru. Bir iki kere hasta olmasını diledim –tabii kısa süreliğine çünkü onu çok seviyordum–, hemen ateşi yükseldi. Vücuduna tümüyle hâkim olduğum açıktı. Ölmesini istesem ölürdü. İpnotizma, hayvan manyetizması gibi konular üzerine kitaplar okumuştum ama bu güce, bu ölçüde sahip olduğum hiç aklıma gelmemişti.

"Hem, Manya'nın üzerinde istediğim şeyleri yapabilmemin yanı sıra, düşüncelerini de bilirdim. Tam manasıyla zihnini okurdum. Bir keresinde kötü bir kavganın ardından Manya çekip gitmişti; giderken kapıyı öyle bir çarpmıştı ki, pencereler zangırdamıştı. Daha dışarı çıkar çıkmaz Vistula'ya kendini nehre atmaya gittiğini hissettim. Paltomu giyip sessizce peşine düştüm. Bir sokaktan diğerine geçiyordu, ben de hafiye gibi onu takip ediyordum. Hiç arkasına bakmıyordu. Nihayet Vistula'ya geldiğinde, doğrudan suya yöneldi. Hemen koşup onu omzundan yakaladım. Haykırıyor, debeleniyordu. Onu ölümden kurtarmıştım. Ondan sonra ona bir daha intiharı asla düşünmemesini emrettim. Günün birinde bana, 'Ne tuhaf, sık sık kendimi öldürmeyi düşünürdüm. Son zamanlarda bu düşüncelerim tümüyle kesildi. Bunu nasıl açıklarsın?' dedi.

"Her şeyi açıklayabilirdim. Bir keresinde bana geldiğinde, 'Bugün para kaybetmişsin,' demiştim. Rengi atmıştı. Dediğim doğruydu. Bankaya yatırdığı altı yüz zlotiyi kaybetmişti."

III

"Size köpek hikâyesini, sonra son bir hikâye daha anlatacağım, yeter. Bir yaz –1928 ya da 1929 senesiydi– feci bir bitkinliğe yenik düşmüştüm. Hastalık hastalığı da bir yandan. Öyle çok sorunum ve şikâyetim vardı ki, neredeyse elden gidecektim. Telefonum durmadan çalıyordu. Manya'yla aramızda artık tekinsiz bir hal almaya başlayan feci kavgalar kopuyordu. Çalıştığı dükkân sahibinin karısı ölmüştü, Manya adamla evlenme tehditleri savuruyordu. Güney Afrika'da ona aşk mektupları yazan ve davetiye göndermeyi teklif eden bir kuzeni vardı. Büyük aşkı aniden korkunç bir nefrete dönmüştü. Kendini de, beni de zehirlemekten söz ediyordu. Birlikte intihar etmeyi teklif ediyordu. Kara gözlerinde onu Tatarlara benzeten bir ateş yanıyordu. Kim bilir hepimiz ne katillerin torunlarıyız. Herkesin potansiyel Nazi olduğunu gazetenizde siz mi yazmıştınız, yoksa başka biri mi? Geceleyin genelde ölü gibi uyurdum ama artık uykusuzluk çekiyordum. Uyuyabildiğimdeyse, kâbuslar görüyordum. Bir sabah sonumun geldiğini hissettim. Bacaklarım titriyor, oda gözlerimin önünde dönüyor, kulaklarım çınlıyordu. Bir değişiklik yapmazsam işimin biteceğini düşündüm. Her şeyi bırakıp gitmeye karar verdim. Çantamı topladım. Ben toplanırken telefon deli gibi çalıyordu ama cevap vermiyordum. Sokağa çıktım ve Viyana garına bir droşki [kapalı fayton] tuttum. Krakov'a giden tren kalkmak üzereydi, hemen bilet aldım. İkinci mevkideki koltuğuma oturdum; öyle yorulmuştum ki, yol boyunca uyudum. Kondüktör beni Krakov'da uyandırdı. Krakov'da tekrar bir droşki tuttum ve beni bir otele götürmesini söyledim. Otel odasına girer girmez, üzerimde kıyafetlerimle kendimi yatağa attım ve kâh uyuyup kâh uyanarak sabahı sabah ettim. Tuvalete gittiğimde kulaklarımda çığlık ve çan sesleri duyuyordum. Manya'nın ağladığını ve beni geri çağırdığını açık seçik işitmiştim. Sinir krizinin eşiğindeydim. Ama son kuvvetimle kendimi dizginledim. Bir gün bir gecedir açtım; sabah on bire doğru uyandığımda diriden çok ölü gibiydim. Krakov otellerinin odalarında banyo yoktur – banyo yapmak istersen hizmetçiye haber verirsin. Odada bir küvet ve bir

güğüm su vardı. Her nasılsa tıraş olmayı, kahvaltı etmeyi ve bir istasyona gitmeyi başardım. Bir iki durak gittikten sonra demiryolu sona erdi. Elbette dağlara gitmek istemiştim ama bu, Zakopane hattı değil, kısa bir şube hattıydı. Babia Góra yakınlarında bir köye gelmiştim. Bu dağ diğerlerinden ayrı bir dağdı –bireyci bir dağ–, bu yüzden de çok az turist gelirdi. Otel ya da pansiyon olmadığından, yaşlı bir köylü çiftin *–gazdas–* evine yerleştim. Herhalde oraları bilirsiniz, size ne kadar güzel olduğunu anlatmama gerek yok. Ama bu köyün ayrı bir güzelliği ve bakirliği vardı, belki de yalıtılmış olduğundan. Yaşlı çiftin bir köpeği vardı, kocaman bir şey, ne cins olduğunu bilemeyeceğim. Bana köpeğin ısırdığını, dikkatli olmam gerektiğini söylediler. Hayvanın kafasını sıvazladım, gıdığını okşadım ve anında dost olduk. Aslında bu biraz hafif bir ifade – hayvan bana delice âşık oldu, hem de bir anda. Bir dakika olsun yanımdan ayrılmıyordu. Yaşlı çift odayı her yaz kiralıyordu ama daha önce köpek hiçbir kiracıya bağlanmamıştı. Uzun lafın kısası, insan sevgisinden kaçarken köpek sevgisine yakalanmıştım. Burek erkek olduğu halde, bir kadının bütün cilvelerini yapardı. Manya'nınkilerden bile daha beter kıskançlık sahneleri sergilerdi. Uzun yürüyüşlere çıkardım, o da nereye gitsem peşimden gelirdi. Köyde bir sürü köpek vardı; başka bir köpeğe gözüm ilişecek olsa, Burek zıvanadan çıkardı. Hem onu hem beni ısırırdı. Geceleri benim yatağımda yatmak için ayak diretirdi. Öyle yerlerde köpekler pirelidir. Onu odama almamaya çalışırdım ama uluyup inleyerek bütün köyü ayağa kaldırırdı. Onu içeri almak zorunda kalırdım, hemen yatağa atlardı. İnsan sesiyle bağırırdı. Köyde, benim büyücü olduğum dedikoduları dolaşmaya başlamıştı. Fazla uzun kalmadım, çünkü insan orada sıkıntıdan ölebilirdi. Yanıma birkaç kitap almıştım ama kısa sürede hepsini bitirdim. Dinlenmiştim, artık yeni karışıklıklara hazırdım. Ama Burek'ten ayrılmak kolay değildi. Tanrı bilir hangi içgüdüsüyle benim gitmek üzere olduğumu anlamıştı. Postaneden Manya'ya telefon etmiştim ve o Tanrının unuttuğu köyde telgraflar, mektuplar alıyordum. Köpek durmadan havlayıp uluyordu. Son gün spazm gibi bir şey geçirdi; ağzı köpürdü. Köylüler kudurdu diye korktular. O zamana kadar hiç bağlan-

mamıştı ama sahibi bir zincir alıp onu bir kazığa bağladı. Hırıltısı ve zinciri çekiştirip durması sinirlerimi harap etmişti.

"Varşova'ya güneşten yanmış ama gerçek anlamda dinlenmemiş vaziyette döndüm. Köpeğin bana köyde yaptıklarını Manya ve başka bir iki kadın Varşova'da yapıyorlardı. Hepsi bana yapışıyor, beni ısırıyordu. Tamir etmek için aldığım mobilyaların sahipleri durmadan telefon ediyordu. Bir iki gün – ya da hafta geçmişti; tam hatırlayamıyorum. Zor bir günün ardından erkenden yattım. Lambayı söndürdüm. Öyle yorgundum ki hemen uykuya daldım. Birdenbire uyandım. Gece yarısı uyanmak benim için olağandışı bir şey değildi ama bu sefer odamda birisinin olduğu hissiyle uyanmıştım. Normalde uyandığımda göğsümde bir ağırlık hissederdim ama bu sefer ağırlık ayaklarımın üzerindeydi. Kalkıp bakınca battaniyemin üzerinde bir köpeğin yattığını gördüm. Lambayı söndürmüştüm ama sokak lambasının ışığı içeri girdiğinden oda tümüyle karanlık değildi. Burek'i tanıdım.

"İlk başta köpeğin trenin arkasından Varşova'ya kadar koştuğunu düşündüm. Ama bu tam bir saçmalıktı. Bir kere hayvan bağlıydı; hem hiçbir köpek ekspresin arkasından o kadar hızlı koşamazdı. Hem köpek kendi başına Varşova'ya gelse –ve evimi bulsa– bile üçüncü kata çıkamazdı. Dahası odamın kapısı hep kapalı olurdu. Bunun kanlı canlı gerçek bir köpek değil, bir hayalet olduğunu anladım. Gözlerini görüyor, ayaklarımın üzerindeki ağırlığını hissediyor ama ona dokunmaya cesaret edemiyordum. Dehşet içinde oturuyordum, o da bana son derece hüzünlü gözlerle bakıyordu – bakışında isim veremediğim başka bir şey de vardı. Onu itip ayaklarımı kurtarmak istiyordum ama elim kolum bağlanmıştı. Bu, köpek değil hortlaktı. Tekrar yatıp uyumaya çalıştım. Bir süre sonra muvaffak oldum. Kâbus muydu? İsterseniz kâbus deyin. Yine de Burek'ti. Gözlerini, kulaklarını, ifadesini, tüylerini tanımıştım. Ertesi gün köylüye bir mektup yazıp köpeği sormayı düşündüm. Ama okuması olmadığını biliyordum, hem mektup yazamayacak kadar meşguldüm. Zaten cevap da alamazdım. Köpeğin öldüğüne kesinlikle emindim – beni ziyarete gelen, bu dünyaya ait bir şey değildi.

"Sadece bir kere de gelmedi – seneler boyunca tekrar tekrar geldi, böylece ışıkta hiç görünmese de onu iyice inceleme fırsatı buldum. Ben köyden ayrılırken köpek zaten ihtiyarlamıştı, hem son günkü görünüşünden fazla yaşamayacağını anlamıştım. Astral beden, ruh –ne dersen de–, bir köpeğin hayaletinin gelip bacaklarımın üzerinde, bir kere de değil, defalarca yattığı benim için bir gerçek. İlk başlarda her gece gelirdi, sonra ziyaretlerin arası açıldı. Rüya mıydı? Hayır, rüya görmüyordum – tabii bütün hayat rüya değilse."

IV

"Size son bir olay daha anlatacağım. İlişkiye girdiğim kadınların bir kısmıyla, mobilya tamirine gittiğim oturma odalarında tanıştığımı daha önce de söylemiştim. Burada oturan bu basit adam Polonyalı konteslerle sevişmişti. Kontes de ne ki? Hepimiz aynı mayadan yapılmışız. Ama bir keresinde ayaklarımı gerçekten yerden kesen bir kadınla tanışmıştım. Vilanov'daki bir asilzade evine çağırılmıştım, yaldızlı çelenklerle süslü eski bir piyanoyu tamir etmek için. Ben çalışırken genç bir hanım salona süzüldü. Ne yaptığıma bakmak için sadece bir saniye durdu ve göz göze geldik. Neye benzediğini nasıl tarif etsem? Hem Polonya aristokratı hem de tuhaf bir Yahudi havası vardı – sanki bir sihirle, uysal bir yeşiva öğrencisi Polonyalı bir *panienka*'ya [küçükhanım] dönüşmüştü. İnce bir yüzü, siyah gözleri vardı, bu gözler öyle derindi ki aklım karışmıştı. Beni tam manasıyla yakmışlardı. Bu kadında müthiş bir maneviyat vardı. Daha önce hiç böyle bir güzellik görmemiştim. Bir anda kayboldu, ben dağılıp kalmıştım. Sonra evsahibine bu güzelin kim olduğunu sordum, ziyaretine gelen bir yeğeni olduğunu söyledi bana. Geldiği malikânenin ya da kasabanın adını söyledi. Ama o sersemlikle buna fazla dikkat etmemiştim. İstesem adıyla adresini kolayca öğrenebilirdim. İşimi bitirdim; tekrar görünmedi. Ama görüntüsü gözlerimin önündeydi. Gece gündüz durmadan onu düşünmeye başladım. Düşüncelerimden yorulmuştum, ne pahasına olursa olsun bunla-

ra bir son vermeye karar verdim. Manya kendimde olmadığımı fark edince yeni patırtılar koptu. Kafam öyle karışıktı ki, Varşova'yı avucumun içi gibi bildiğim halde sokaklarda kayboluyor, salakça hatalar yapıyordum. Bu böyle aylarca sürdü. Yavaş yavaş saplantım zayıfladı – ya da belki daha derinlerde bir yere gömüldü; aynı anda hem başka birini hem de onu düşünebiliyordum. Yaz geçti, kış geldi, derken tekrar ilkbahar oldu. Bir ikindi –akşama doğru – nisan mıydı mayıs mı hatırlamıyorum– telefonum çaldı. Alo dedim, kimse cevap vermedi. Ama birisi hattın karşısında telefonu açık tutuyordu. 'Alo, alo, alo!' dedim, sonra bir tıkırtı, bir mırıltı duydum. 'Her kimseniz, rica ederim konuşun,' dedim.

"Bir süre sonra, hem kadın hem de oğlan sesini andıran bir ses duydum. 'Bir keresinde Vilanov'da falanca evde çalışmıştınız. Salondan biri geçmişti, onu hatırlıyor musunuz acaba?' dedi. Boğazıma bir yumru takıldı, neredeyse dilimi kımıldatma yetimi kaybedecektim. 'Evet, sizi hatırlıyorum,' dedim. 'Yüzünüzü kim unutabilir?' Öyle sessizdi ki, telefonu kapattı zannettim. Ama tekrar konuşmaya başladı – aslında konuşmaktan ziyade mırıldanıyordu. 'Sizinle konuşmam lazım. Nerede buluşabiliriz?' dedi. 'Siz nerede isterseniz,' dedim. 'Evime gelmek ister misiniz?' dedim. 'Hayır, kesinlikle olmaz,' dedi. 'Belki bir kafede –' 'Hayır, kafe olmaz,' dedim. 'Benimle nerede buluşabileceğinizi söyleyin, oraya geleyim.' Sesi kesilmişti; sonra şehir kütüphanesinin yakınlarında, Mokotov civarında bir sokak ismi söyledi. 'Ne zaman?' diye sordum. 'Mümkün olduğunca çabuk,' dedi. 'Mesela hemen olabilir mi?' 'Evet, mümkünse.' O küçük sokakta ne bir kafe, ne bir lokanta ne de üzerine oturacak bir bank olmadığını biliyordum ama ona hemen çıkacağımı söyledim. Bu mucizenin gerçekleşmesi halinde sevinçten zıplayacağımı düşünürdüm hep. Ama nasılsa içimde tam bir sükûn vardı. Ne mutlu ne de mutsuzdum – sadece şaşırmıştım.

"Buluşma yerine gittiğimde gece olmuştu bile. Sokağın iki yanında ağaçlar, birkaç tane de sokak lambası vardı. Yarı karanlıkta onu görebiliyordum. Daha ince görünüyordu, saçını topuz yapmıştı. Bir ağacın yanındaki gölgeye çekilmişti. Onun dışında sokakta kimse yoktu. Yanına yaklaşınca sıçradı. Ağaçlar çiçek aç-

mıştı, yol kenarları dökülen çiçeklerle doluydu. 'Geldim işte. Neredeye gideceğiz?' dedim. 'Size söyleyeceklerimi burada da söyleyebilirim,' dedi. 'Bana ne söylemek istiyorsunuz?' diye sordum. Duraksadı. 'Beni rahat bırakmanızı rica edecektim.'

"Şaşırmıştım, 'Ne demek istediğinizi anlamadım,' dedim. 'Gayet iyi anladınız,' dedi. 'Beni rahat bırakmıyorsunuz. Evliyim ve kocamla mutluyum. Sadık bir eş olmak istiyorum.' Akıcı bir konuşma değildi bu, kopuk kopuktu. Her kelimeden sonra duruyordu. 'Kim olduğunuzu ve telefon numaranızı öğrenmek kolay olmadı. Teyzemden numaranızı almak için sandıklarımdan birinin kırıldığı hikâyesini uydurdum. Ben yalancı değilim; teyzem bana inanmadı. Yine de bana adınızı ve adresinizi verdi.' Sonra sustu.

" 'Neden bir yere gidip bunu doğru düzgün konuşmuyoruz?' diye sordum. 'Hiçbir yere gidemem. Size bunu telefonda da söyleyebilirdim –çok tuhaf, akıldışı– ama artık gerçeği biliyorsunuz.' Sırf konuşmayı uzatmak için, 'Aklınızdan neler geçtiğini anlayamadım,' dedim. 'Sizin için kutsal olan ne varsa onun adına rica ediyorum, bana işkence etmeyi bırakın. İstediğinizi yapamam – ölürüm daha iyi.' Yüzü kireç gibi bembeyaz kesildi.

"Hâlâ aptal numarası yapıyordum, 'Ben sizden hiçbir şey istemiyorum. Doğru, sizi teyzenizin evinde gördüğümde üzerimde güçlü bir etki bıraktınız – ama canınızı sıkacak hiçbir şey yapmadım,' dedim. 'Evet, yaptınız. Yirminci yüzyılda yaşamasak, sizin büyücü olduğunuzu düşünürdüm. İnanın bana, sizi aramaya karar vermem hiç kolay olmadı. Hatta beni tanımayacağınızdan bile korktum – ama hemen hatırladınız,' dedi.

" 'Böyle sokakta dikilerek konuşamayız,' dedim. 'Bir yere gitmemiz lazım.' 'Nereye? Bir tanıdık görecek olsa mahvolurum.' 'Benimle gelin,' dedim. Biraz tereddüt ettikten sonra beni takip etti. Yüksek topuklu ayakkabılarıyla zor yürüdüğü için koluma girdi. Eldiven giydiği halde çok güzel elleri olduğunu fark ettim. Eli kolumun üzerinde çırpındıkça, vücudumu bir titreme alıyordu. Bir süre sonra genç kadın yanımda kendini biraz daha rahat hissetmeye başladı ve, 'Ne türlü güçleriniz var? Sesinizi defalarca duydum. Hatta sizi gördüm. Gece yarısı

uyandığımda yatağımın ayakucunda duruyordunuz. Göz çukurlarınızda göz yerine iki yeşil ışık parlıyordu. Kocamı uyandırdım ama bir saniyede kayboldunuz,' dedi.

" 'Halüsinasyondur,' dedim. 'Hayır, geceleri dolaşıyorsunuz.' 'Öyleyse bile, farkında olmadan yapıyorum.'

"Vistula kıyısına geldik ve bir kütüğün üzerine oturduk. Orası sessizdir. Ayyaşlar ve serserilerle dolu olduğundan tam manasıyla güvenli sayılmaz. Ama kadın yanıma oturdu. 'Teyzem bu olanları bilmiyor. Ona yürüyüşe çıktığımı söyledim. Hatta bana eşlik etmek istedi. Beni bırakacağınıza söz verin. Belki sizin de bir eşiniz vardır ve kimsenin onu rahatsız etmesini istemiyorsunuzdur,' dedi.

" 'Karım yok,' dedim, 'ama size söz veriyorum, elimden gelirse sizi rahatsız etmeyeceğim. Başka bir söz veremem.'

" 'Son nefesime kadar size minnettar kalırım,' dedi.

"İşte hikâye bu. Kadını bir daha hiç görmedim. Adını bile bilmiyorum. Nedenini bilmiyorum ama başıma gelen onca tuhaf şey içinde beni en çok bu etkiledi. Hepsi bu kadar. Sizi daha fazla rahatsız etmeyeyim."

"Beni rahatsız etmiyorsunuz," dedim. "Böyle güçleri olan biriyle karşılaşmak çok hoş. Benim inancımı da güçlendirdi. Ama siz Varşova'dan ayrılırken Manya nasıl gribe yakalandı? Ona neden iyileşmesini emretmediniz?"

"Ben de kendime sürekli bu soruyu soruyorum. Sanırım gücüm sadece olumsuz yönde çalışıyor. Hastaları iyileştirmek için aziz olmak lazım; gördüğünüz gibi benim azizlikle hiç alakam yok. Ya da –kim bilir– belki o günlerde insanın yanına bir kadın alması tehlikeliydi."

Yabancı, başını öne eğdi. Parmaklarını masaya vurup kendi kendine mırıldanmaya başladı. Sonra ayağa kalktı. Yüzü değişmiş gibi geldi bana; saçları kırlaşmış, yüzü kırışmıştı. Birden yaşını göstermeye başlamıştı. Hatta geldiğinden daha kısa görünüyordu. Yağmurluğunun lekelerle dolu olduğunu gördüm. Giderken elimi sıktı, asansöre kadar ona eşlik ettim.

"Hâlâ kadınları düşünüyor musunuz?" diye sordum.

Sözlerimi anlamamış gibi uzun uzun düşündü. Bana hüzünle, şüpheyle baktı. "Sadece ölü kadınları."

Orada Bir Şey Var

I

Beşev Hahamı Nehemya esasen Şeytanın kurnazlığını ve onu nasıl alt edeceğini bilirdi ama son birkaç aydır üzerine yeni ve korkunç bir şey musallat olmuştu: Yaradana karşı hınç. Hahamın beyninin bir bölümü Evrenin Efendisiyle kavga ediyor, isyankârca dikleniyordu: Tamam, büyüksün, sonsuzsun, kadiri mutlaksın, bilgesin, hatta merhametlisin. Ama kiminle saklambaç oynuyorsun – sineklerle mi? İçindeki hayatı emen örümceğin ağına düşen sineğe senin büyüklüğünün ne faydası var? Kedinin pençesine düşen fare için vasıfların kaç yazar? Cennetteki ödüllerin ne anlamı var? Hayvanlar zaten onlardan nasiplenmiyor. Senin Dünyanın Sonunu bekleyecek zamanın var, cennetteki babamız, ama onların yok. Sakalık yapan Feitl'ın evinde yangın çıkarıp, kışta kıyamette onu ailesiyle birlikte düşkünlerevinde kalmaya mecbur bırakmak, telafisi olmayan bir haksızlık. Işığının eksilmesi, özgür irade, kefaret gibi şeyler seni açıklamaya yarayabilir ama saka Feitl gün boyu çalıştıktan sonra dinlenmek istiyor, çürümüş samanların üzerinde bir sağa bir sola dönmek değil.

Haham bu konuşanın Şeytan olduğunu gayet iyi biliyordu. Onu susturmak için her şeyi denemişti. Mikvedeki buz gibi suya girmiş, oruç tutmuş, yorgunluktan gözleri kapanana kadar Tora okumuştu. Ama Şeytanı defedememişti. Şeytan gittikçe küstahlaşıyordu. Sabahtan akşama bağırıp duruyordu. Son za-

manlarda hahamın rüyalarına da girmeye başlamıştı. Haham kazığa bağlanıp yakılan Yahudileri, kürek mahkûmu yapılan yeşiva öğrencilerini, ırzına geçilen bakireleri, işkence edilen bebekleri görüyordu rüyalarında. Kmielnitzki ve Gonta'daki askerlerin zulümleriyle, hayvanları daha canlıyken yiyen vahşiler gösteriliyordu ona. Kazaklar mızraklarına geçirdikleri çocukları diri diri gömüyorlardı. Uzun bıyıklı, katil bakışlı bir Haydamak bir kadının karnını açıp içine bir kedi koyduktan sonra tekrar dikiyordu. Rüyasında haham yumruklarını gökyüzüne doğru sallayıp bağırıyordu: "Bütün bunlar senin saltanatın için mi, ey İlahi Katil?"

Beşev'deki haham ailesi silinmek üzereydi. Haham Nehemya'nın babası, eski haham Rabi Eliezer Tzvi üç yıl önce mide kanserinden ölmüştü. Hahamın annesi de kanserden ölmüştü ama göğüs kanserinden. Hahamın yanı sıra bir oğulları bir de kızları hayatta kalmıştı. Hahamın erkek kardeşi Simha David daha ana babası hayattayken "aydın" olmuştu. Ailesini ve Zilkovka hahamının kızı olan karısını bırakıp Varşova'ya resim eğitimi görmeye gitmişti. Hahamın kız kardeşi Hinde Şevah, Neustater hahamının oğlu Haim Matos'la evlenmişti ama kocası nikâhtan hemen sonra melankoliye kapılarak ailesinin yanına geri dönmüştü. Hinde Şevah terk edilmiş eş durumuna düşmüştü. Haim Matos deli kabul edildiğinden, boşanma işlemlerini yapmasına izin verilmiyordu. Haham Nehemya'nın karısı ise Kotzk hahamının torunuydu ve doğum yaparken bebekle birlikte ölmüştü. Çöpçatanlar hahama bir sürü gelin adayı önermiş ama o hepsine aynı cevabı vermişti: "Düşünürüz."

Aslında kendisine önerilen adaylar arasında uygun biri yoktu. Beşev Hasidimi'nin çoğu Rabi Nehemya'yı terk etmişti. Haham aileleri de balıklarla aynı kurala tabiydi: Büyük olan küçük olanları yutuyordu. İlk gidenler zenginler oldu. Onları Beşev'de ne tutabilirdi? Dershane kısmen harabeye dönmüştü. Mikvenin tavanı aşağı doğru bombelenmişti. Her yerde yabani otlar bitmişti. Rabi Nehemya'nın tek kâtibi kalmıştı – Rabi Sander. Hahamın evinde nadiren temizlenen bir sürü oda vardı, her şeyin üzerini toz kaplamıştı. Duvar kâğıtları kalkmıştı. Camlar kırılmış, yerine yenisi takılmamıştı. Bina öyle bir yerleşmişti ki, bütün

odaların zeminleri bel vermişti. Hizmetçi Beila Elke romatizmadan mustaripti; eklem yerleri yumru yumru olmuştu. Rabi Nehemya'nın kız kardeşi Hinde Şevah'ın ev işlerine sabrı yoktu. Bütün gün divanda oturup kitap okurdu. Hahamın ceketinin bir düğmesi kopacak olsa, yerine dikecek kimse yoktu.

Haham daha yirmi yedi yaşındaydı ama daha yaşlı görünüyordu. Uzun gövdesi öne eğilmişti. Sarı sakalı, sarı kaşları, sarı favorileri vardı. Saçları iyice seyrelmişti. Geniş alınlı, mavi gözlü, dar burunlu, uzun boyunluydu; âdemelması da çıkıktı. Veremli gibi solgundu. Rabi Nehemya çalışma odasında, soluk ev hırkası, kırışık takkesi ve ıslak terlikleriyle bir aşağı bir yukarı yürür dururdu. Masanın üzerinde uzun bir pipo ve bir torba tütün vardı. Haham pipoyu yakar, bir nefes çektikten sonra bırakırdı. Bir kitap alır, açar, okumadan kapatırdı. Yemek yerken bile sabırsızdı. Ağzına bir lokma ekmek atar, bir yandan yürür, bir yandan çiğnerdi. Bir yudum kahve içip, dolaşmaya devam ederdi. Mevsim yazdı, Hasidim'in hac ziyaretlerine gitmediği Şavuot'la Nedamet Dönemi arasında, uzun yaz günlerinde hahamın derin derin düşünecek bol bol zamanı vardı. Bütün meseleler tek bir noktada toplanıyordu – acı çekmek neden? Ne Humaş, ne Nebiler, ne Talmud, ne Zohar ne de *Hayat Ağacı* bunu açıklıyordu. Tanrı her şeye kadirse, Şeytani Güruh olmadan da kendini ortaya koyabilirdi. Her şeye kadir değilse, o zaman gerçekten Tanrı değildi. Bu bulmacanın tek çözümünü zındıklar bulmuştu: Ne hâkim vardır ne de hüküm. Bütün hilkat kör tesadüften ibaretti – bir kâğıdın üzerine bir mürekkep şişesi devrilmiş, mürekkep kendi kendine her kelimesi yalan, her cümlesi kaos olan bir mektup yazmıştı. Bu durumda Haham Nehemya neden kendini aptal yerine koysundu? O ne menem bir hahamdı? Kime dua ediyordu? Kime sızlanıyordu? Öte yandan, yere dökülen mürekkep tek bir satır bile yazabilir miydi? Hem mürekkeple kâğıt nereden geliyordu? *Nu*, peki Tanrı nereden geliyordu?

Haham Nehemya açık pencerenin önünde durdu. Dışarıda gökyüzü soluk maviydi; altın sarısı güneşin etrafında küçük bulutlar, kutusu içindeki etrogu* koruyan keten lifleri gibi kıvrılmıştı. Kurumuş bir ağacın çıplak dalına bir kuş tünemişti.

* Etrog: Sukot Bayramı sırasında kutsanan dört çeşit bitkiden biri. (Ed. n.)

Serçe miydi? Kırlangıç mı? Annesi de kuştu, ninesi de – nesiller boyu, binlerce yıl. Aristoteles haklıysa, evren hep vardı, o zaman nesiller zincirinin bir başlangıcı yoktu. Ama bu nasıl mümkündü?

Haham ıstırabı varmış gibi yüzünü buruşturdu. Yumruğunu sıktı. "Yüzünü saklamak mı istiyorsun?" Tanrıyla konuşuyordu. "Öyle olsun. Sen kendi yüzünü sakla, ben de kendiminkini. Bu kadar yeter." Uzun zamandır yapmayı düşündüğü şeyi gerçekleştirmeye karar verdi.

II

O cuma akşamı haham pek uyuyamadı. Dalıp dalıp uyanıyordu. Uykuya her dalışında üzerine yeni dehşetler musallat oluyordu. Kan akıyordu. Yol kenarlarında cesetler yatıyordu. Saçları yanmış, göğüsleri kömürleşmiş kadınlar alevler arasında koşuşuyordu. Çanlar çalıyordu. Koç boynuzlu, domuz burunlu, kirpi derili, memelerinden irin akan hayvan sürüleri yanan ormanlardan dışarıya uğruyordu. Dünyadan bir çığlık kopuyordu – erkekler, kadınlar, ejderler ve iblislerin yaslı çığlığı. Haham, rüyanın hercümercinde Simha Tora'yla Purim'in aynı gün olduğunu zannediyordu. Takvim mi değişti yoksa hâkimiyeti Şeytan mı ele geçirdi, diye merak ediyordu haham. Şafakta keçi sakallı, yırtık cüppeli ihtiyar bir adam ona bağırıp yumruklarını salladı. Haham onu kovmak için koç boynuzunu çaldı ama gür bir ses yerine, havası boşalan bir ciğeri andıran hafif bir vızıltı çıktı.

Haham titriyor, yatağı sarsılıyordu. Yastığı çamaşır leğeninden yeni çıkmış gibi ıslanmış, bükülmüştü. Hahamın gözkapakları adeta birbirine yapışmıştı. "Menfur şeyler," diye mırıldandı haham. "Beynin pislikleri." Haham kendini bildi bileli ilk kez aptes almamıştı. "Şeytanın gücü ha? Görelim bakalım şeytan neler yapabiliyormuş! Kutsallık dilsizlik demektir." Pencereye gitti. Yükselen güneş, kesilmiş bir kafa gibi bulutların arasında yuvarlanıyordu. Bir çöp yığınının başındaki cemaat tekesi, bir sene önceden kalma palmiye yapraklarını yemeğe

çabalıyordu. "Sen hâlâ hayatta mısın?" dedi haham ona. Sonra boynuzları çalılara takıldığı için İbrahim'in İshak yerine kurban ettiği koçu hatırladı. Hep kurban istedi, diye düşündü Tanrı hakkında. Yarattığı mahlukların kanı Ona hep tatlı geldi.

"Yapacağım, yapacağım," dedi haham yüksek sesle.

Beşev'de duaya geç gelirlerdi. Yaz Şabatları, hahamın baktığı üç beş ihtiyarı saysalar bile yeterli cemaat zar zor toplanırdı. Bir gece önce haham püsküllü mintanını giymemeye karar vermişti ama alışkanlıktan yine giydi. Başı açık çıkmayı planlamıştı ama istemeye istemeye başına takkesini taktı. Bir kerede bir günah yeter diye düşündü. Koltuğuna oturup biraz kestirdi. Sonra uyanıp kalktı. Bir gün öncesine kadar İyi Ruh hahamı ikaz etme, onu Gehinam ya da alçaltıcı ruh göçüyle tehdit etme girişiminde bulunmuştu. Ama artık Horeb Dağından gelen ses kısılmıştı. Bütün korkular silinmişti. Sadece öfke kalmıştı. "Onun Yahudilere ihtiyacı yoksa, Yahudilerin de Ona ihtiyaçları yok." Haham artık doğrudan Yaradanla değil, başka bir ilahla konuşuyordu – belki de Seksen-ikinci Mezmurda adı geçenlerden biriyle: "Tanrının cemaatinde Tanrı durur; ilahlar arasında hükmeder." Artık haham her türlü zındıklığın yanındaydı – Onu tümüyle inkâr edenlerin, iki dominyona inananların, yıldızlarla takımyıldızlara hizmet eden putperestlerin, Teslis'e inananların, Talmud'u reddeden Karaitlerin; Sina Dağının yerine Gerizim Dağını koyan Samaritanların. Evet, Tanrıyı bilirdim ve ona karşı gelmek niyetindeyim, dedi haham. Bir sürü mesele aniden netleşti: Başlangıçtaki yılan, Kabil, Tufan nesli, Sodomlular, İsmail, Esau, Kora ve Nebat'ın oğlu Yeroboam. İnsan sessiz bir işkenceciye konuşmaz, bir zalime dua etmez.

Haham bir şekilde, son anda bir mucizenin meydana geleceğini umuyordu – Tanrı kendini hissettirecekti ya da bir kuvvet hahama engel olacaktı. Ama hiçbir şey olmadı. Çekmeceyi açıp, Şabat'ta içilmesi yasak olan piposunu aldı. Tütünle doldurdu. Kibriti yakmadan önce tereddüt etti. Kendi kendini uyardı, "Eliezer Tzvi oğlu Nehemya, Şabat'ta yasaklanmış otuz dokuz işten birini yapıyorsun! Bunun için adam taşlanır," dedi.

Etrafına baktı. Ne kanat sesi ne de bir çağrı duydu. Kibriti çakıp piposunu yaktı. Beyni, kabuğunun içindeki bir fındık gibi yerinden oynadı. Uçuruma yuvarlanıyordu.

Haham genelde pipo içmekten zevk alırdı ama bu sefer duman ağzına acı gelmişti. Boğazını yakmıştı. Birisi kapıyı çalabilirdi! Pipoya birkaç damla aptes suyu döktü – bu da büyük günahlardan biriydi, bir ateşi söndürmek. Daha fazla günah işleme arzusuyla yanıp tutuşuyordu, ama ne? Mezuzaya tükürmek istedi ama çekindi. Haham bir müddet kendi içindeki çalkantıyı dinledi. Sonra koridora çıkıp Hinde Şevah'ın odasına gitti. Kulpu indirip kapıyı açmaya çalıştı.

"Kim o?" diye bağırdı Hinde Şevah.

"Benim."

Haham bir hışırtı, bir mırıltı duydu. Sonra kardeşi kapıyı açtı. Daha yeni uyanmış olmalıydı. Üzerinde işlemeli bir sabahlık, ayağında terlikler, tıraşlanmış başında ipek bir başörtüsü vardı. Nehemya uzun boyluydu ama Hinde Şevah ufak tefekti. Daha yirmi beşine yeni basmıştı ama gözlerinin altındaki mor halkalar ve terk edilmiş bir eşin kederli ifadesi yüzünden daha yaşlı gösteriyordu. Haham, kardeşinin odasına nadiren uğrardı, hele Şabat'ta bu kadar erken saatte hiç gitmezdi.

"Bir şey mi oldu?" diye sordu.

Hahamın gözlerinde alaycı bir ifade belirdi. "Mesih geldi. Ay yuvarlandı."

"O nasıl konuşma öyle?"

"Hinde Şevah, her şey bitti," dedi haham, kendi sözlerine kendi de şaşarak.

"Ne demek istiyorsun?"

"Ben artık haham değilim. Bu işi sen üstlenip Ludmir'in ikinci Bakiresi olmak istemiyorsan, hahamlık da iptal oldu."

Hinde Şevah'ın sarımsı gözleri onu merakla tarttı. "Ne oldu?"

"Canıma tak etti."

"Hahamlık ve ben ne olacağız?"

"Her şeyi sat, senin şlemieli boşa ya da Amerika'ya git."

Hinde Şevah kalakalmıştı. "Otur, beni korkutuyorsun."

"Bütün bu yalanlardan bıktım," dedi haham. "Bütün bu saçmalıktan. Ben haham değilim, onlar da Hasidim değil. Varşova'ya gidiyorum."

"Varşova'da ne yapacaksın? Simha David'in yolunu mu takip edeceksin?"

"Evet, öyle."

Hinde Şevah'ın solgun dudakları titredi. Sandalyenin üzerinde duran giysileri arasında bir mendil aradı. Mendili ağzına bastırdı. "Ya ben?" diye sordu.

"Hâlâ gençsin. Elin ayağın da tutuyor," dedi haham, kendi sözlerine şaşarak. "Dünya sana açık."

"Açık mı? Haim Matos'un beni boşamasına izin verilmiyor."

"Verilir, verilir."

Haham, "Boşanmasan da olur," demek istemişti ama Hinde Şevah bayılır diye korktu. Kendini çok gözükara hissediyordu, bütün boyunduruklardan kurtulmuş birinin cesareti ve rahatlığı vardı üzerinde. İlk kez, inançsız olmanın ne demek olduğunu kavrıyordu. "Hasidim kurumu tam bir ikiyüzlülük. Kimsenin bize ihtiyacı yok. Bütün hepsi yalan dolan," dedi.

III

Her şey çok kolay oldu. Hinde Şevah kendini odasına kapadı, belli ki ağlıyordu. Kâtip Sander, Şabat'ı uğurlamak için Avdala duasını okuduktan sonra sarhoş olup sızdı. İhtiyar adamlar dershanede oturuyorlardı. Birisi Veda Dualarını mırıldanıyor, diğeri *Hikmetin Başlangıcı*'nı okuyor, üçüncüsü bir telle piposunu temizliyor, dördüncüsü kutsal bir kitabı tamir ediyordu. Üç beş mum titreşiyordu. Haham dershaneye son bir kez baktı. "Harabe," diye mırıldandı. Kendi çantasını kendi toplamıştı. Karısı öldüğünden, çamaşırlarını hizmetçinin koyduğu çekmeceden almaya alışıktı. Bol bol gömlek, çamaşır ve uzun beyaz çoraplar almıştı. Dua şalıyla tefillinlerini* yanına almamıştı. Ne lüzum vardı?

* Tefillin: Tevrat'ın önemli bazı konularını içeren parşömen rulosu. (Ed. n.)

Haham köyden hırsızlama çıktı. Mehtap olmaması ne kadar da isabetli olmuştu. Anayoldan uzak duruyor, çocukluğundan bildiği arka sokakları kullanıyordu. Kadife şapkasını giymemişti. Bekârlığından kalma bir kasket, bir de palto vardı üzerinde.

Aslında haham eskisi gibi değildi. Kendine has bir düşünme ve konuşma tarzı olan bir iblisin kendisine musallat olduğunu hissediyordu. Tarlalardan, ormandan geçti. İblislerin ortalığa saçıldığı bir cumartesi gecesi olmasına rağmen, haham kendini daha cesur ve güçlü hissediyordu. Artık köpeklerle hırsızlardan korkusu yoktu. İstasyona vardığında, tren için şafak sökene kadar beklemesi gerektiğini öğrendi. Horlayarak yatan bir köylünün yanına oturdu. Haham ne akşam duasını ne de Şema'yı okumuştu. Sakalımı da keseceğim, diye karar aldı. Kaçtığının gizli kalmayacağının, Hasidimi'nin onu arayıp bulabileceğinin farkındaydı. Bir an Polonya'dan ayrılmayı düşündü.

Uykuya daldı ve bir zil sesiyle uyandı. Tren gelmişti. Dördüncü mevki bileti almıştı, çünkü o vagonlarda hiç aydınlatma olmazdı; yolcular karanlıkta oturur ya da ayakta dururlardı. Beşevli birileriyle karşılaşmaktan çekinmişti ama vagon Hıristiyan doluydu. İçlerinden birinin yaktığı kibritin ışığında haham, dört köşe şapkalar, kahverengi kaftanlar, keten pantolonlar giyen köylüler gördü – çoğu yalınayaktı ya da ayaklarına paçavralar sarmıştı. Vagonun penceresi yoktu, sadece bir yerinde yuvarlak bir açıklık vardı. Güneş yükseldiğinde, ucuz tütün içen, domuz yağıyla kuru ekmek yiyen, onu da votkayla ıslatan, yırtık pırtık giysili adamlar üzerine eflatun bir ışık düştü. Karıları yüklerinin üzerine uzanmış uyuyordu.

Haham Rusya'daki Yahudi katliamlarını duymuştu. Bunlar gibi patates çuvalları erkekleri öldürmüş, kadınların ırzına geçmiş, çocukları kaçırıp işkence etmişti. Haham bir köşeye büzüldü. Kokuyu duymamak için burnunu kapattı. "Tanrım, senin dünyan bu mu?" diye sordu. "Sen Seir ve Paran Dağlarında bunlara mı Tora'yı vermeye çalıştın? Seçilmiş insanlarını bunların arasına mı dağıttın?" Tekerlekler raylarda takırdıyordu. Lokomotifin dumanı, yuvarlak delikten içeri sızıyordu. Kömür,

gazyağı ve insanın genzini tıkayan ne idüğü belirsiz bir şey kokuyordu. "Ben de bunlardan biri olabilir miyim?" diye sordu haham kendine. "Tanrı yoksa, İsa da yoktur."

Haham çok sıkışmıştı ama hacet görecek yer yoktu. Bu yolcular pire ve bitten yana zengin görünüyorlardı. Haham gömleğinin altında bir kaşıntı hissetti. Beşev'den ayrıldığına pişman olmuştu. "Orada inançsız olmaktan beni alıkoyan neydi?" diye sordu kendine. "En azından kendi yatağım vardı. Varşova'da ne yapacağım? Sabırsızlık ettim. Bir zındığın da yiyeceğe ve başının altında yastığa ihtiyacı olduğunu unuttum. Elimdeki üç beş ruble fazla dayanmaz. Simha David de meteliksiz." Hahama Simha David'in aç gezdiğini, yırtık pırtık giysiler giydiğini, ayrıca inatçı ve mantıksız davrandığını söylemişlerdi. "Ne bekliyordu ki? Varşova'da şarlatan eksikliği yok."

Bacakları ağrıyınca haham yere çömeldi. Şapkasının siperliğini iyice öne çekti. Çeşitli istasyonlardan trene Yahudiler biniyordu; birileri onu tanıyabilirdi. Aniden tanıdık kelimeler duydu: "Ey Tanrım, bana verdiğin ruh pirüpak; onu Sen yarattın, onu Sen şekillendirdin, onu benim içime Sen üfledin; onu benim içimde Sen sakladın; onu benden Sen alacak, sonra bana Sen geri vereceksin..." "Yalan, kuyruklu yalan," diye bir ses haykırdı hahamın içinde. "Herkeste aynı ruh var – ister insan ister hayvan olsun. Süleyman'ın Meselleri bile bunu bizzat kabul etmişti; bu yüzden de peygamberler onun sesini bastırmak istedi. İyi de ruh ne? Ruhu kim şekillendirdi? Kutsal kitaplar bu konuda ne diyor?"

Haham uykuya daldı ve rüyasında Yom Kipur olduğunu gördü. Beyaz cüppeler ve dua şalları giyen bir grup Yahudi'nin arasında sinagogun avlusunda duruyordu. Birisi sinagogun kapısını kilitlemişti ama neden? Haham gözlerini gökyüzüne kaldırdı ve bir ay yerine iki, üç, beş ay gördü. Gittikçe büyüdüler, ışıkları çoğaldı. Şimşek çakıyor, gök gürlüyor, gökyüzü alevlerle aydınlanıyordu. Yahudiler kederle bağrışıyordu: "Yazıklar olsun, Şeytan galip geldi!"

Haham sarsılmış vaziyette uyandı. Tren Varşova'ya gelmişti. En son, hasta babası –huzur içinde yatsın– ölmeden birkaç ay önce Dr. Frankel'e muayeneye gittiğinde, onunla birlikte

gelmişti Varşova'ya. Baba oğul özel bir vagonda yolculuk etmişlerdi. Zangoçlarla hahamın maiyeti onlara eşlik etmişti. İstasyonda onları kalabalık bir Hasidim karşılamıştı. Babası, Tvarda Sokağındaki zengin bir müridinin evine götürülmüştü. Bu adamın oturma odasında babası Tora'yı yorumlamıştı. Şimdiyse Nehemya, kendi bavulunu kendi taşıyarak platformda ilerliyordu. Kimi yolcular koşuyor, kimileri bavullarını sürüklüyordu. Hamallar bağrışıyordu. Sağ yanında bir kılıç, sol yanında bir tabanca, göğsünde madalyalarla, köşeli ve kırmızı suratlı bir jandarma belirdi. Donuk gözleri hahamı şüphe, nefret ve hahama vahşi bir hayvanı hatırlatan bir ifadeyle süzdü.

Haham şehre girdi. Tramvaylar çıngıraklarını çalıyor, droşkiler birbirlerinin yolunu kesiyor, arabacılar kamçılarını şaklatıyor, atlar arnavutkaldırımı sokaklarda dört nala gidiyordu. Katran, çöp ve duman kokuyordu. "Dünya bu mu?" diye sordu haham kendine. "Mesih buraya mı gelecek?" Göğüs cebinde Simha David'in adresinin yazılı olduğu kâğıdı aradı ama bulamadı. "İblisler şimdiden benimle oynamaya mı başladı?" Elini tekrar cebine soktuğunda kâğıdı buldu. Evet, bir iblis onunla dalga geçiyordu. Ama Tanrı yoksa, iblisler güruhunun da olmaması gerekmez miydi? Yoldan geçen birini çevirip Simha David'in sokağına nasıl gidebileceğini sordu.

Adam tarif etti. "Ne uzak!" dedi haham.

IV

Haham, Simha David'in oturduğu Smotça Sokağına nasıl gideceğini her sorduğunda, ona bir tramvaya ya da droşkiye binmesini söylüyorlardı ama tramvay ona çok ürkütücü, droşki de çok pahalı geliyordu. Hem sürücü Hıristiyan çıkabilirdi. Haham Lehçe bilmiyordu. İki üç dakikada bir durup dinleniyordu. Kahvaltı etmemişti; yine de aç olup olmadığından emin değildi. Ağzı sulanıyor, boğazında bir kuruluk hissediyordu. Avlulardan taze pişmiş gözleme, çörek, süt ve füme ringa kokusu yayılıyordu. Deri, hırdavat, erzak ve hazır giyim satan dükkânların yanından geçiyordu. Satıcılar müşterileri kapmak için ya-

rışıyor, kollarından çekiyor, göz kırpıyor, Lehçe arasına birkaç Yidiş kelime sıkıştırıyordu. Kadın satıcılar ahenkle bağırıyordu: "Elma, armut, erik, kroket, sıcak bezelye ve fasulye." Odun dolu bir araba dar bir bahçe kapısından içeri sokulmaya çalışılıyordu. Un çuvallarıyla dolu başka bir arabaysa diğer bir kapıya yönelmişti. Kaftanının tek kolu kopmuş, yalınayak bir delinin peşine bir grup çocuk takılmıştı. Onunla alay ediyor, taş atıyorlardı.

"Annem kedi pişirdi!" diye bağırdı küçük bir oğlan, tiz sesiyle. Altıgen şapkasının altından sarı bukleleri çıkmıştı.

Haham karşıdan karşıya geçerken, iki Belçika atının çektiği ekspres bir vagonun altında kalacaktı az kalsın. Kadınlar ellerini sallayarak onu payladı. Sırtında çuval taşıyan, kirli kır sakallı bir adam, "Bu cumartesi bir şükran duası oku," dedi.

"Şükran duası," dedi haham kendi kendine. "Sırtındaki çuvalda ne var acaba – cennetten kendine düşen pay mı?"

Nihayet Smotça Sokağına geldi. Birisi aradığı evi gösterdi. Kapıda bir kız soğanlı gözleme satıyordu. Çocukların kocaman, yeni ziftlenmiş bir çöp deposu etrafında kovalamaca oynadıkları bir avluya girdi. Biraz ileride bir boyacı kırmızı bir eteği, siyah boya dolu bir leğene batırıyordu. Bir kız, kuştüyü yatağı pencereden sarkıtmış, sopayla döverek havalandırıyordu. Simha David'i ilk sorduğu kimseler onu tanımıyorlardı. Sonra kadının biri, "Çatı katında oturuyordur herhalde," dedi.

Haham o kadar merdiven çıkmaya alışık değildi. Nefesi kesildikçe durmak zorunda kalıyordu. Merdivenler pislik içindeydi. Daire kapıları ardına kadar açıktı. Bir terzi makinede dikiş dikiyordu. Dairelerden birinde bir dokuma tezgâhı vardı, saçlarına pamuk lifleri takılmış kızlar büyük bir maharetle ipleri düğümlüyordu. Üst katlarda, duvarların sıvaları dökülmüştü ve tahammül edilmez bir koku vardı. Birden haham, Simha David'i gördü. Karanlık bir koridordan çıkmıştı, şapkası yoktu, kısa ceketinde boya ve kil lekeleri vardı. Saçlarıyla kaşları sarıydı. Elinde bir bohça tutuyordu. Haham kardeşini tanıdığına şaştı; tam bir Hıristiyan gibi görünüyordu. "Simha David!" diye seslendi.

Simha David durdu. "Tanıdık bir yüz ama –"

"İyi bak."

Simha David omuzlarını silkti. "Kimsin?"

"Ağabeyin Nehemya."

Simha David gözünü bile kırpmadı. Açık mavi gözleri donuk, hüzünlü ve zamanın getireceği her türlü tuhaf şeye hazırlıklı görünüyordu. Ağzının kenarlarında iki derin kırışık oluşmuştu. Artık Beşevli deha değil, sakil bir işçiydi. Biraz durduktan sonra, "Demek sensin. Mesele nedir?" diye sordu.

"Senin izinden gitmeye karar verdim."

"Tamam ama şimdi vaktim yok. Birileriyle buluşmam lazım. Beni bekliyorlar. Zaten geciktim. Seni odama götüreyim, dinlen. Sonra konuşuruz."

"Öyle olsun."

" 'Yüzünü göreceğimi düşünmemiştim' " diye Tekvin'den alıntı yaptı Simha David.

"*Nu*, her şeyi unuttun zannetmiştim," dedi haham. Kardeşinin soğukluğundan ziyade, Kutsal Kitap'tan alıntı yapması utandırmıştı onu.

Simha David, hahama kafes gibi görünen küçücük bir odanın kapısını açtı. Tavan eğri büğrüydü. Duvarlara tualler, çerçeveler, kâğıt ruloları dayanmıştı. Boya ve terebentin kokuyordu. Yatak namına, yamru yumru bir divan vardı sadece.

Simha David, "Varşova'da ne yapacaksın? Zaman kötü," dedikten sonra, bir cevap beklemeden çıktı.

Neden bu kadar acele ediyor, diye merak etti haham. Divana oturup etrafına baktı. Neredeyse bütün resimler kadınlara aitti – kimisi çıplak, kimisi yarı çıplak. Küçük bir masada fırçalarla palet duruyordu. Hayatını böyle kazanıyor olmalı, diye düşündü haham. Aptalca davranmış olduğunu artık daha iyi anlıyordu. Buraya hiç gelmemeliydi. İnsan her yerde ıstırap çekebilirdi.

Haham bir iki saat bekledi ama Simha David dönmedi. Açlıktan ölüyordu. "Bugün oruç günüydü – zındık orucu," dedi kendi kendine. İçinden bir ses ona cevap verdi: "Bunu hak ettin." "Pişman değilim," diye diklendi haham. Bir zamanlar Kötülüğün Efendisiyle nasıl mücadele etmişse, Tanrının Meleğiyle de öyle mücadele etmeye hazırdı.

Haham yerden bir kitap aldı. Yidişti. Akşam Duasına gitmek yerine, dul bir kadın için ormandan odun toplayan bir azizi anlatan hikâyeyi okudu. Ne ki bu – kıssadan hisse mi, komedi mi? Haham, Tanrı ve Mesih'i reddeden bir şeylerle karşılaşacağını ummuştu. Sayfaları dağılmış bir broşür buldu ve Filistin'e yerleşen kolonicileri okudu. Genç Yahudiler toprağı sürüyor, ekin ekiyor, bataklıkları kurutuyor, okaliptüs ağaçları ekiyor, Bedevilerle savaşıyordu. Bu öncülerden biri ölmüştü, yazar ondan şehit diye bahsediyordu. Haham şaşkın şaşkın oturdu. Yaratıcı yoksa neden Kutsal Topraklara gitmeliydi? Hem şehit de neydi?

Haham yorulup uzandı. "Böyle Yahudilik bana göre değil," dedi. "Din değiştiririm daha iyi!" Ama din değiştirmek için de Nasraniliğe inanmak lazımdı. Dünya inanç doluydu. Bir Tanrıya inanmazsan bir başkasına inanman gerekiyordu. Kazaklar kendilerini çar için feda ediyordu. Çarı tahttan indirmek isteyenler kendilerini devrim için feda ediyordu. Peki hiçbir şeye inanmayan gerçek zındıklar neredeydi? Varşova'ya bir inancın yerine bir başkasını koymak için gelmemişti.

V

Haham üç saat beklediği halde Simha David gelmemişti. Bu modern tipler de böyle oluyor, diye düşündü haham. Sözleri söz değil; akrabalık, dostluk nedir bilmezler. Bunların esas taptığı, egoları. Bu düşünceler zihnini karıştırdı – artık kendisi de onlardan biri değil miydi? Ama beyni düşünmekten nasıl men edebilirdi insan? Odaya baktı. Burada hırsızlar çalmaya değer ne bulabilirdi? Çıplak kadınları mı? Odadan çıktı, kapıyı kapatıp merdivenden inmeye başladı. Bavulunu da almıştı. Başı dönüyor, sersem sepelek yürüyordu. Sokakta bir lokantanın yanından geçti ama içeri girmeye utandı. Nasıl yemek sipariş edileceğini bile bilmiyordu. Bütün patronlar aynı masada mı otururdu? Erkeklerle kadınlar birlikte mi yemek yerdi? İnsanlar onun kılık kıyafetiyle dalga geçebilirdi. Simha David'in oturduğu evin kapısına dönüp iki gözleme aldı. Peki bunları

nerede yiyecekti? Atasözünü hatırladı: "Sokakta yiyen, köpeğe benzer." Kapının iç tarafına geçip gözlemeyi yemeye başladı.

Ölümle cezalandırılabilecek günahlar işlemişti ama ellerini yıkamadan ve şükran duası okumadan yemek yemek onu huzursuz etti. Lokmalar boğazından zor geçiyordu. Alışkanlık işte, diyerek kendini rahatlatmaya çalıştı. İnsan günahkâr olmaya bile alışmak zorunda. Gözlemelerden birini yedi, diğerini cebine koydu. Amaçsızca yürümeye başladı. Sokaklardan birinde yanından üç cenaze alayı geçti. Birinci cenazenin arkasından çok sayıda adam yürüyordu. İkincisini birkaç droşki takip ediyordu. Üçüncüde kimse yoktu. "Onlar için bir şey fark etmez," dedi haham kendi kendine. Süleyman'ın Meselleri'nden alıntı yaptı: " 'Çünkü ölüler bir şey bilmez, artık ödül de almazlar.' "

Sağa döndü, öğlen vakti olmasına rağmen gaz lambalarıyla aydınlatılan dar bir manifaturacı dükkânının yanından geçti. Adamlar neredeyse ev kadar büyük vagonlardan yünlüler, alpakalar, pamuklular, basmalar indiriyordu. Sırtında sele taşıyan, sırtı yükün ağırlığından bükülmüş bir hamal yanından geçti. Üniformalı, parlak düğmeli, armalı şapkalı lise öğrencileri, bir iple omuzlarına astıkları kitapları taşıyorlardı. Haham durdu. Tanrıya inanmıyorsan, çocuk yapmaya, karına bakmaya ne gerek vardı? Mantık icabı, inançsız birinin kendi bedeninden başka şeyle ilgilenmemesi gerekirdi.

Yürümeye devam etti. Bir blok ötede, bir kitapçı vitrininde İbranice ve Yidiş kitaplar vardı: *Nesiller ve Yorumcuları, Paris'in Gizemleri, Küçük Adam, Mastürbasyon, Verem Nasıl Önlenir?* Kitaplardan birinin başlığı şuydu: *Evren Nasıl Oluştu.* Bunu almaya karar verdi haham. İçeride iki üç müşteri vardı. Altın çerçeveli gözlüğüne bir kurdele bağlamış olan satıcı, uzun saçlı, geniş kenarlı şapka ve pelerin giymiş bir adamla konuşuyordu. Haham, rafların önünde durup kitapları incelemeye başladı.

Tezgâhtar kız yanına gelip, "Nasıl bir şey bakmıştınız – dua kitabı mı?" diye sordu.

Haham kızardı. "Vitrinde bir kitap görmüştüm ama adını unutmuşum."

"Gelin, bana gösterin," dedi kız, altın çerçeveli gözlüğü olan adama göz kırparak. Gülünce yanakları gamzelendi.

Hahamın içinden kaçıp gitmek geliyordu. Kitabı gösterdi.

"*Mastürbasyon* mu?" diye sordu kız.

"Hayır."

"*Vilna Dvoşa Amerika'ya Gidiyor* mu?"

"Hayır, ortadaki."

"*Evren Nasıl Oluştu* mu? Tamam, içeriye gelin." Kız kasada duran dükkân sahibinin kulağına bir şeyler fısıldadı. Adam alnını kaşıdı. "Bu son nüsha."

"Vitrinden çıkarayım mı?" diye sordu kız.

"Neden özellikle o kitabı istiyorsunuz?" diye sordu dükkân sahibi. "Modası geçti. Evren yazarın tarif ettiği gibi oluşmadı. Kimse görmedi ki bilsin."

Kız bir kahkaha attı. Pelerinli adam, "Nereden geliyorsunuz, taşradan mı?" diye sordu.

"Evet."

"Varşova'ya niçin geldiğiniz? Dükkânınıza mal almak için mi?"

"Evet."

"Ne alacaksınız?"

Haham adama, bunun onu ilgilendirmediğini söylemek istedi ama küstah bir mizacı yoktu. "Zındıkların neler söylediğini bilmek istiyorum," dedi.

Kız tekrar güldü. Tüccar gözlüğünü çıkardı. Pelerinli adam büyük siyah gözleriyle ona baktı. "Bütün isteğiniz bu mu?"

"Bilmek istiyorum."

"Bilmek istiyormuş. Sizin bunu okumanıza izin verecekler mi? Elinizde böyle bir kitapla yakalanırsanız sizi dershaneden atarlar."

"Kimsenin haberi olmaz," dedi haham. Yetişkinden ziyade çocuk gibi konuştuğunun farkındaydı.

"Demek Aydınlanma hâlâ canlı, tıpkı elli yıl önce olduğu gibi," dedi pelerinli adam dükkân sahibine. "Vilna'ya da gelip 'Dünya nasıl yaratıldı? Güneş neden parlıyor? Tavuk mu yumurtadan çıkar, yumurta mı tavuktan?' diye sorarlardı böyle." Hahama döndü. "Bilmiyoruz beyefendiciğim, bilmiyoruz. Hem inançsız hem de bilgisiz yaşamak zorundayız."

"Öyleyse neden Yahudi'siniz?" diye sordu haham.

"Yahudi olmak zorundayız. Koca bir halk asimile olamaz. Hem Hıristiyanlar bizi istemiyor. Varşova'da din değiştirmiş yüzlerce kişi var ve Polonya basını bunlara sürekli saldırıyor. Hem din değiştirmenin ne yararı var? Ayrı bir halk olarak kalmak zorundayız."

"Bu kitabı nerede bulabilirim?" diye sordu haham.

"Kim bilir. Artık basılmıyor. Zaten sadece evrenin evrim geçirdiğini ileri sürüyor. Nasıl evrim geçirdiği, hayatın nasıl oluştuğu gibi meselelerde kimsenin diyecek lafı yok."

"Madem öyle neden inançsızsınız?"

"Beyefendiciğim, şimdi sizinle tartışacak zamanımız yok. Bende sadece bir nüsha kaldı, onu vitrinden çıkarıp ortalığı toz içinde bırakmak istemiyorum," dedi dükkân sahibi. "Bir iki hafta sonra vitrin değiştireceğiz, o zaman gelin. O kadar zamanda evren bayatlamaz."

"Kusura bakmayın."

"Beyefendiciğim, artık inançsız diye bir şey kalmadı," dedi pelerinli adam. "Bizim zamanımızda bir iki tane vardı ama o eskiler öldü, yeni nesil kolaycı. Dünyayı ıslah etmek istiyorlar ama nasıl yapacaklarını bilmiyorlar. Dükkânınız en azından geçiminizi sağlamaya yetiyor mu?"

"Eh," diye mırıldandı haham.

"Karınız ve çocuklarınız var mı?"

Haham cevap vermedi.

"Köyünüzün adı ne?"

Haham sesini çıkarmadı. Bir heder öğrencisi gibi korkmuştu. "Teşekkür ederim," deyip çıktı.

VI

Haham sokaklarda dolaşmaya devam etti. Hava kararıyordu; Akşam Duası zamanının geldiğini hatırladı ama Yaradanı pohpohlayacak; Ona ilmin sahibi, ölüleri dirilten, hastaları iyileştiren, mahkûmları azat eden, diyecek; kutsal varlığını Zion'a geri götürmesi ve Kudüs'ü tekrar inşa etmesi için yalvaracak hali yoktu.

Haham bir hapishanenin yanından geçti. Kara kapı açıldı ve zincirlenmiş bir adam içeri sokuldu. Bacakları olmayan bir adam, iki tarafına tekerlekler takılmış bir tahtanın üzerinde ilerliyordu. Kör bir adam batmış bir gemi hakkında şarkı söylüyordu. Dar bir sokakta feryat figan koptu. Birisi bıçaklanmıştı – boynundan kan fışkıran uzun boylu, genç bir adam. Kadının biri inliyordu: "Hırsızlara para vermeyince bıçakla üzerine saldırdılar. Cehennemde yanarlar inşallah. Tanrı uzun süre sabreder ama cezayı da iyi verir."

Neden o kadar uzun süre sabrediyor, diye sormak istedi haham. Sonra da kimi cezalandırıyor? Saldırganları değil, mağdurları. Polis geldi, ambülansın sireni duyuldu. Pantolonları yırtık pırtık, şapkalarının siperlikleri gözlerini kapatan delikanlılar; saçı başı dağınık, çıplak ayaklarına bir terlik geçirmiş kızlar apartmanlardan dışarı fırladılar. Haham kalabalıktan ve gürültüsünden korktu. Bir avluya girdi. Omuzlarına bir şal atmış, yanaklarını pancar gibi kıpkırmızı boyamış bir kız hahama, "İçeri gel, yirmi groşen," dedi.

"Nereye?" diye sordu, durumun farkında olmayan haham.

"Hemen alt kata."

"Kalacak bir yer arıyorum."

"Ben sana bulurum." Kız kolunu tuttu.

Haham irkildi. Yaşı kemale erdiğinden beri ilk kez yabancı bir kadın ona dokunuyordu. Kadın onu karanlık bir merdivenden aşağı indirdi. Sadece bir kişinin geçebileceği kadar dar bir koridorda ilerlediler. Kız önden yürüyor, hahamı kolundan çekiyordu. Hahamın burnuna yeraltına has nem kokusu geldi. Bu da ne – canlılar için mezar, Gehinam'a açılan kapı mı? Birisi mızıka çalıyordu. Bir kadın şarkı söylüyordu. Ayaklarının üzerinden bir kedi ya da fare sıçradı. Bir kapı açıldı ve haham, fanusu isten kararmış küçük bir gaz lambasının aydınlattığı penceresiz bir oda gördü. Üzerinde ot döşekten başka bir şey olmayan çıplak bir yatağın yanında, içinde pembe su olan bir leğen vardı. Hahamın ayakları, mezbahaya götürülen bir öküz gibi eşiğe yapışmıştı. "Bu ne? Beni nereye götürüyorsun?"

"Aptal numarası yapma. Eğlenelim biraz."

"Ben kalacak bir oda arıyorum."

"Yirmi groşeni ver."

Burası genelev olabilir miydi? Haham titreyerek cebinden bir tomar bozukluk çıkardı. "Kendin al."

Kız bir on-groşen, bir altı, bir de dört-groşen aldı. Biraz tereddüt ettikten sonra bunlara bir kapik daha ekledi. Yatağı gösterdi. Haham geri kalan paraları elinden fırlatarak koridorda koşmaya başladı. Zemin eğri büğrü, çukur doluydu. Neredeyse düşecekti. Tuğla duvara çarpıp duruyordu. "Tanrım, beni kurtar!" Gömleği ter içinde kalmıştı. Avluya geldiğinde hava kararmıştı bile. Ortalık çöp, lağım ve küf kokuyordu. Haham, Tanrının adını ağzına aldığına pişman olmuştu. Ağzı paslıydı. Omurgasından aşağı bir titreme yayıldı. Dünyanın zevkleri bunlar mı? Şeytanın bunu mu satması gerekiyor? Mendilini çıkarıp yüzünü sildi. Şimdi nereye gideceğim? "Huzurundan nerelere kaçmalı?" Gözlerini havaya kaldırdı; binanın duvarları arasındaki boşlukta yeniay ve birkaç yıldız görünüyordu. İlk kez görüyormuş gibi hayretle baktı. Beşev'den ayrılalı yirmi dört saat bile olmamıştı ama haftalardır, aylardır yollardaymış gibi geliyordu ona.

Bodrumdaki kız tekrar dışarı çıktı. "Neden kaçtın sersem seni?"

"Kusura bakma," dedi haham ve sokağa çıktı. Kalabalık dağılmıştı. Bacalardan duman yükseliyordu. Dükkân sahipleri, kol demirleri ve asma kilitlerle dükkânlarını kapatıyorlardı. Bıçaklanan delikanlıya ne olduğunu merak etti haham. Toprak onu da yutmuş muydu? Birden bavulunu hâlâ elinde tuttuğunu fark etti. Bu nasıl olmuştu? Sanki eli bavulu kendinden gelen bir güçle bırakmamıştı. Dünyayı yaratan güç de böyle miydi acaba? Tanrı bu güç olamaz mıydı? Haham gülsün mü ağlasın mı bilemedi. Günahkârlığı bile yüzüme gözüme bulaştırdım – her açıdan beceriksizim. Zaten bittim ben, bittim artık. Bu durumda tek bir çıkış yolu var, altı yüz otuz uzvu ve kudreti geri vermek. Ama nasıl? Kendimi assam mı? Boğsam mı? Vistula buralara yakın mı? Haham yoldan geçen birini çevirdi, "Affedersiniz, Vistula'ya nasıl gidilir?"

Adamın yüzü kurum içindeydi, baca temizleyicisi gibi. Gür, kömür karası kaşlarının altından hahama baktı. "Vistu-

la'ya neden gidiyorsun? Balık tutmaya mı?" dedi, havlar gibi bir sesle.

"Hayır."

"Yoksa Danzig'e yüzmek için mi?"

Şakacı bir adam, diye düşündü haham. "O yakınlarda bir han olduğunu söylediler."

"Vistula yakınlarında han mı varmış? Nereden geliyorsun, taşradan mı? Burada ne yapıyorsun, öğretmenlik mi yapacaksın?"

"Öğretmenlik mi? Evet. Hayır."

"Bayım, Varşova kaldırımlarını arşınlamak için insanın kuvvetli olması lazım. Paran var mı?"

"Bir iki ruble."

"Geceliği bir guldene benim evde kalabilirsin. Şurada, 14 numarada oturuyorum. Karım yok. Sana onun yatağını veririm."

"Peki, olur. Teşekkür ederim."

"Yemek yedin mi?"

"Evet, sabah yemiştim."

"Sabah mı? Benimle meyhaneye gel. Bir bardak bira içeriz. Yanında da bir şeyler yeriz. Ben kömürcüyüm, dükkânım da sokağın karşısında." Adam kararmış parmağıyla, kapısı kilitlenmiş bir dükkânı gösterdi. "Dikkat et, paranı çalmasınlar. Taşradan gelen bir adamı biraz önce hastaneye kaldırdılar. Adamı bıçaklamışlar."

VII

Kömürcü, meyhanenin basamaklarını çıktı. Haham da kararsızca arkasından gitti. Kömürcü cam kapıyı açınca, bira, votka ve sarımsak kokusu, kadınlarla erkeklerin gürültülü konuşmaları ve dans müziği hahamı çarptı. Gözleri bulandı. "Neden durdun?" diye sordu kömürcü. "Hadi girelim." Hahamı kolundan tutup içeri sürükledi.

Beşev mikvesi kadar yoğun bir buhar içinde haham çarpılmış yüzleri, raflardaki içkileri, pirinç musluklu bira fıçısını,

üzerinde kızarmış kaz ve meze tabaklarının durduğu tezgâhı gördü. Kemanlar gıcırdıyor, davul gümbürdüyordu; herkes avaz avaz bağırıyordu sanki. "Bir şey mi oldu?" diye sordu haham.

Kömürcü onu bir masaya götürüp kulağına bağırdı: "Burası senin küçük köyün değil. Varşova. Burada neyin ne olduğunu öğreneceksin."

"Bu kadar gürültüye alışık değilim."

"Alışırsın. Ne öğretmeni olmak istiyorsun? Burada öğrenciden çok, öğretmen var. Her şlemiel öğretmen oluyor. O kadar okumanın faydası ne? Zaten sonunda unutuyorlar. Ben de hedere gittim. Bana Raşi maşi hepsini öğrettiler. Hâlâ bir iki kelime hatırlıyorum: 'Ve Tanrı Musa'ya dedi ki –' "

"Birkaç kelime de olsa Tora, Tora'dır," dedi haham, o kadar çok emre karşı geldikten sonra konuşmaya hakkı olmadığını düşündü.

"Ne? Hiçbiri beş para etmez. O oğlanlar dershanede oturup ha babam sallanıyorlar. Suratlarını şekilden şekle sokuyorlar. Orduya alınmalarına ramak kala okulu bırakıyorlar. Evleniyorlar ama karılarına bakamıyorlar. Yalınayak, başı kabak ortalıkta dolaşan düzinelerce çocuk yapıyorlar..."

Belki de gerçek inançsız bu, diye düşündü haham. "Tanrıya inanır mısın?" diye sordu.

Kömürcü, yumruğunu masaya koydu. "Nereden bileyim? Hiç öte tarafa gitmedim. Orada bir şey var. Dünyayı kim yaptı? Şabat'ta, 'Dostluk Sevgisi' denen bir grupla duaya gidiyorum. Bana bir iki rubleye mal oluyor – olsun, değer. Ekmeğini zor çıkaran bir hahamla birlikte dua ediyoruz. Karısı bana gelip on kilo kömür alıyor. Kış vakti on kilo kömür ne ki? Hak yerini bulsun diye ben de üzerine biraz ekliyorum. Tanrı varsa, neden Polonyalıların Yahudileri benzetmesine izin veriyor?"

"Bilmem. Keşke bilsem."

"Tora ne diyor? Sen bu işlerden anlayan birine benziyorsun."

"Tora kötülerin cezalandırıldığını, iyilerin ödüllendirildiğini yazıyor."

"Ne zaman? Nerede?"

"Öteki dünyada."

"Mezarda mı?"

"Cennette."

"Cennet nerede?"

Garson geldi. "Bana bir bira, bir de tavuk ciğeri," diye siparişini verdi kömürcü. "Sen ne istersin?"

Haham ne cevap vereceğini bilemedi. "Burada el yıkanabilir mi?" diye sordu.

Kömürcü pofurdadı. "Burada elini yıkamadan yersin, ama yemekler kaşer. Domuz eti satmazlar."

"Bir kurabiye yerim," diye mırıldandı haham.

"Sadece kurabiye mi? Burada yemekleri illaki bir şeyle ıslatmak gerekir. Nasıl bira istersin? Siyah mı?"

"Yok, siyah olmasın."

"Ona bir kupa bira, bir de beze getir." Garson gittikten sonra kömürcü kapkara parmaklarını masaya vurmaya başladı. "Sabahtan beri yemediysen bir kurabiye yetmez. Burada adam gibi yemezsen sinek gibi ölürsün. Varşova'da obur olacaksın. Şükran duası için ellerini yıkamak istiyorsan tuvalete git. Orada çeşme var ama sonra ellerini ceketine kurulaman gerekir."

"Neden bu kadar mutsuzum?" diye kendi kendine sordu haham. "Hepsi gibi günaha batıyorum – daha da beter. Yakup olmak istemiyorum, Esau olmam lazım." Kömürcüye, "Öğretmenlik yapmak istemiyorum," dedi.

"Ne olacaksın, kont mu?"

"Bir zanaat öğrenmek istiyorum."

"Zanaat mı? Terzi, kunduracı ya da kürkçü olmak için küçük yaşta başlamak lazım. Seni çırak alırlar, ustanın karısı sana pis suları döktürür, bebeği sallatır. Bilirim. Marangozun yanına çırak girmiştim, ustam ne testereye ne de planyaya elimi bile sürdürtmedi. Dört yıl yanında her şeye katlandım, çıktığımda hiçbir şey bilmiyordum. Daha ne olduğumu anlamadan çarın ordusuna katılmak zorunda kaldım. Üç yıl boyunca kara asker ekmeği yedim. Kışlada domuz eti yemeye mecbursun, yoksa tüfeği taşıyacak gücü bulamazsın. Başka seçeneğim var mıydı? Terhis olduğumda bir kömürcünün yanına girdim, o gün bu gündür de aynı işi yapıyorum. Herkes çalıyor. Sana bir ton çek-

mesi gereken bir araba kömür getiriyorlar ama dokuz yüz kilo çıkıyor. Yolda yüz kilosu çalınıyor. Fazla soru sorarsan adamı bıçaklarlar. Ne yapayım? Kömürün üstüne su döküyorum, böylece daha ağır çekiyor. Yapmazsam aç kalırım. Anlıyor musun?"

"Evet, anlıyorum."

"Madem öyle, neden zanaat diye zırvalıyorsun? Senelerdir dershane sıralarını aşındırmışa benziyorsun, yalan mı?"

"Doğru."

"Demek ki öğretmenden başka bir şey olamazsın. Ama o iş için de uygun olman lazım. Mahallede bir Talmud Torası okulu açtılar, başına da yumuşak bir hoca koydular. Oğlanların hepsi serseri. Adama yapmadıklarını bırakmadılar. En nihayet dayanamayıp kaçtı. Zenginler de kravat takan, Rusça bilen, modern öğretmen arıyor. Karın var mı?"

"Hayır."

"Boşandın mı?"

"Dulum."

"Elden gel. İyi bir karım vardı. Kulağı az işitirdi ama her vazifesini yerine getirirdi. Bana yemek yapardı; beş çocuğumuz oldu, üçü bebekken öldü. Yekaterinslav'da bir oğlum var. Kızım hırdavatçıda çalışıyor. Diğer çalışanlarla bir ev tuttular. Babasına yemek pişirmek istemiyor. Patronu zengin. Kısacası yalnızım. Ne zamandır dulsun?"

"Birkaç yıl oldu."

"Kadına ihtiyaç duyunca ne yapıyorsun?"

Haham önce kızardı, sonra sarardı. "Ne yapılır ki?"

"Varşova'da parayla her şeyi yaparsın. Bu sokakta değil ama. Hepsi hastalıklı. Bir kıza gidiyorsun, kanında minik bir kurtçuk oluyor. Hastalanıp elden ayaktan düşüyorsun. Bu mahallede bir adam var, burnu eridi. Daha kaliteli yerlerde fahişelerin ayda bir doktora muayene olması gerekiyor. Biriyle yatmak bir rubleye patlıyor ama en azından temiz. Çöpçatanlar kapımı aşındırıyor ama ben daha karar veremedim. Kadınların tek istediği, rublelerin. Birisiyle burada oturuyordum, bana, 'Ne kadar paran var?' diye sordu. Kızkurusunun tekiydi, çirkin mi çirkin. Benim biriktirdiğim paranın onu alakadar etmeyece-

ğini söyledim. Bir rubleye genç ve güzel bir kıza sahip olabiliyorsam, neden o ihtiyar cadıyı alayım? Değil mi ama? İşte biramız geldi. Neyin var? Rengin ruhun attı."

VIII

Aradan üç hafta geçtiği halde haham hâlâ Varşova'da aylak aylak geziniyordu. Kömürcünün evinde kalıyordu. Kömürcü onu, Şabat yemeğinden sonra Yidiş tiyatrosuna götürmüştü. Vilanov'daki yarışlara giderken de hahamı yanına almıştı.

Haham cumartesi hariç her gün Bresler kütüphanesine gidiyordu. Kitap raflarının önünde durup derin derin düşünüyordu. Bir kenara, kitap okumak için oturulabilecek bir masa koymuşlardı. Haham sabah gelip kütüphane kapanana kadar duruyordu. İkindi vakti dışarı çıkıp, satıcı bir kadından bir gözleme, börek ya da kroket alıyordu. Şükran duası okumadan yiyordu. İbranice ve Yidiş kitaplar okuyordu. Almanca okumayı bile denemişti. Kütüphanede, ilk olarak o kitapçının vitrininde gördüğü *Evren Nasıl Oluştu* kitabını bulmuştu. "Evet, bir yaratıcı olmaksızın nasıl oluştu?" diye kendine sordu haham. Kendi kendine konuşmayı alışkanlık haline getirmişti. Sakalını çekiştiriyor, suratını buruşturuyor, dershaneden alışık olduğu gibi ileri geri sallanıyordu. "Tamam, duman bulutu ama duman bulutunu kim yaptı? Nereden ortaya çıktı? Ne zaman başladı?" diye mırıldanıyordu.

Dünyanın güneşten koptuğunu okumuştu – iyi de güneşi kim yapmıştı? İnsan maymundan geliyordu – peki maymun nereden geliyordu? Yazar, bütün bunlar meydana gelirken mevcut olmadığına göre, nasıl bu kadar emin olabiliyordu? Bunların bilimleri zaman ve mekânda uzak olan her şeyi açıklıyordu. İlk hücre yüz milyonlarca yıl önce okyanus kıyısındaki çamurlarda oluşmuştu. Milyarlarca yıl sonra güneş sönecekti. Milyonlarca yıldız, gezegen, kuyrukluyıldız, başı sonu olmayan uzayda, hiçbir plan ya da maksada bağlı olmaksızın geziniyordu. Gelecekte bütün insanlar birbirine benzeyecekti, rekabet, buhranlar, savaşlar, kıskançlık ve nefretten uzak bir Özgür-

lük Krallığı kurulacaktı. Talmud'un dediği gibi, kim yalan söylemek istese uzaklardaki şeylerden söz eder. Haham, İbranice bir dergi olan *Haasif*'in [Sonbahar] eski bir nüshasında Spinoza, Kant, Leibnitz ve Schopenhauer'i okudu. Tanrıya madde, monad, hipotez, kör irade, doğa diyorlardı.

Haham favorilerinden birini tuttu. Bu doğa da kimdi? Bu kadar ustalığı ve gücü nereden alıyordu? En uzak yıldız, okyanusun dibindeki bir kaya, en küçük toz zerresi, bir sineğin karnındaki yemek ondan soruluyordu. Doğa, Beşev Hahamı Nehemya'ya bir seferde pek çok şey vermişti. Karın ağrıları, burun tıkanıklığı, kafatası karıncalanması; üstüne üstlük Titus'a musallat olan tatarcık gibi beynini kemiriyordu. Haham, Tanrıya karşı geliyor, derken Ondan özür diliyordu. Kâh ölmeyi istiyor, kâh hastalanmaktan korkuyordu. Çişi geliyor, tuvalete gidiyor ama işeyemiyordu. Okurken gözlerinin önünde yeşil sarı noktalar uçuşuyor, çizgiler eğrilip bükülüp birbirini kesiyordu. "Kör mü oluyorum? Sonum böyle mi olacak? İblisler beni bu kadar çabuk mu ele geçirdi? Hayır Evrenin Babası, itirafta bulunmayacağım. Bütün Gehinam'larına hazırım. Sen sonsuza kadar sessiz kalabiliyorsan, ben de en azından ruhumu teslim edene kadar dilsiz olabilirim. Tek savaşçı sen değilsin," diye Yaradana sesleniyordu haham. "Senin oğlunsam, ben de savaşabilirim."

Haham doğru düzgün okumayı bırakmıştı. Bir kitap çekiyor, rasgele açıyor, bir iki satır okuyor, tekrar rafa koyuyordu. Neyi açarsa açsın bir yalanla karşılaşıyordu. Bütün kitapların bir tek ortak özelliği vardı: Temel meselelerden uzak duruyor, yuvarlak şeyler söylüyor, aynı nesneye başka başka adlar takıyorlardı. Otların nasıl büyüdüğünü, ışığın ne olduğunu, kalıtımın nasıl işlediğini, midenin nasıl sindirim yaptığını, beynin nasıl düşündüğünü, zayıf ulusların nasıl kuvvetlendiğini, güçlülerin nasıl yok olduğunu bilmiyorlardı. Bu âlimler uzak galaksiler hakkında kalın kalın kitaplar yazsalar da, daha yerkabuğunun bir kilometre altında ne olup bittiğini keşfedememişlerdi.

Haham sayfaları çevirip boş boş bakıyordu. Başını masanın kenarına dayayıp birazcık kestiriyordu. "Şu halime bak, hiç

kuvvetim kalmadı." Kömürcü her gece hahamı köyüne dönmeye ikna etmeye çalışıyordu. "Küt diye gideceksin, burada mezar taşına ne yazacaklarını bile bilemeyecekler," diyordu.

IX

Bir gece geç vakit Hinde Şevah uykudayken, koridordan gelen ayak sesleriyle uyandı. Gece yarısı içeri kim girmiş, diye merak etti. Ağabeyi gittiğinden beri ev bir virane gibi sessizdi. Hinde Şevah kalktı, üzerine bir sabahlık aldı, ayağına da terliklerini giydi. Kapıyı biraz aralayınca, ağabeyinin odasında ışık gördü. Odaya gittiğinde içeride hahamı buldu. Paltosu yırtık, gömleğinin düğmeleri açık, takkesi buruşuktu. Yüz ifadesi tümüyle değişmişti. Yaşlı bir adam gibi iki büklüm olmuştu. Odanın ortasında bir bavul duruyordu.

Hinde Şevah ellerini çırptı. "Bu bir göz aldanması mı?"

"Hayır."

"Yüce Tanrım, her yerde seni aradılar. Aklıma neler geldi, bir bilsen. Gazetelere bile çıktın."

"İyi olmuş."

"Neredeydin? Neden gittin? Neden saklandın?"

Haham cevap vermedi.

"Gideceğini neden söylemedin?" diye sordu Hinde Şevah, sitemle.

Haham başını öne eğdi ama cevap vermedi.

"Tanrı esirgesin, öldün zannettik. Simha David'e telgraf çektim ama cevap gelmedi. Senin için yedi gün yas tutacaktım. Tanrı yazdıysa bozsun! Bütün kasaba ayaklandı. Akla hayale gelmeyecek şeyler uydurdular. Polise bile haber verdiler. Bir polis bana gelip senin eşkalini filan sordu."

"Üzüldüm."

"Simha David'i gördün mü?" diye tereddütle sordu Hinde Şevah.

"Evet. Hayır."

"Nasıl?"

"Eh."

Hinde Şevah yutkundu. "Kireç gibi bembeyazsın. Üstün başın perişan. Öyle hikâyeler uydurdular ki, sokağa çıkmaya bile utanıyordum. Mektuplar, telgraflar yağıyordu."

"Şey..."

"Beni böyle başından atamazsın." Hinde Şevah'ın ses tonu değişmişti. "Açık konuş. Bunu neden yaptın? Sen sokak serserisi değilsin, Beşev Hahamısın."

"Artık haham değilim."

"O nasıl söz. Ortalık birbirine girer. Dur sana bir bardak süt getireyim."

Hinde Şevah odadan çıktı. Haham onun merdivenden indiğini duydu. Sakalını tutup iki yana sallandı. Kocaman bir gölge duvarda ve tavanda titriyordu. Biraz sonra Hinde Şevah döndü. "Süt kalmamış."

"*Nu*."

"Neden gittiğini söyleyene kadar buradan bir yere kımıldamam," dedi Hinde Şevah.

"Zındıkların neler söylediğini öğrenmek istemiştim."

"Ne söylüyorlarmış?"

"Zındık diye bir şey yok."

"Yok canım?"

"Bütün dünya putlara tapıyor," diye mırıldandı haham. "Tanrılar icat edip onlara hizmet ediyorlar."

"Yahudiler de mi?"

"Herkes."

"Sen aklını kaçırmışsın." Hinde Şevah şaşkın şaşkın bakarak biraz durduktan sonra odasına geri döndü.

Haham elbiseleriyle yatağa uzandı. Gücünün çekildiğini hissetti – hem öyle ağır ağır da değil, büyük bir hızla. Varlığını hiç bilmediği bir ışık beyninde kırpıştı. Elleriyle ayakları uyuşmuştu. Başı yastıkta ağırlaştı. Bir süre sonra haham gözlerinden birini açtı. Mum bitmişti. Şafaktan hemen önce, sisin perdelediği ay pencereyi aydınlatıyordu. Doğuda gökyüzü kızardı. "Orada bir şey var," diye mırıldandı haham.

Beşev Hahamıyla Tanrı arasında savaş sona ermişti.

Tüyden Bir Taç

Krasnobród'un cemiyet lideri Rabi Naftali Holişitzer, ihtiyar yaşında çocuksuz kalmıştı. Kızlarından biri doğum yaparken, diğeri kolera salgınında ölmüştü. Oğullarından biri San Nehrini at sırtında geçerken boğulmuştu. Rabi Naftali'nin sadece bir torunu vardı – bu yetim kızın adı Aksa'ydı. Kızların yeşivaya gitmesi âdetten değildi, çünkü "Kralın kızı mükemmeldir" ve bütün Yahudi kızları kral kızlarıdır. Ama Aksa evde çalışıyordu. Güzelliği, aklı ve çalışkanlığıyla herkesin gözünü kamaştırıyordu. Beyaz tenli, siyah saçlı, mavi gözlüydü.

Rabi Naftali, Prens Çartoriski'ye ait bir araziyi işletiyordu. Prensin Rabi Naftali'ye yirmi bin gulden borcu olduğundan, bu arazi daimi bir ipotek altında gibiydi; Rabi Naftali kendine bir su değirmeniyle bir bira fabrikası inşa ettirmiş, yüzlerce dönümlük şerbetçiotu ekmişti. Karısı Neşa, Praglı zengin bir aileden geliyordu. Aksa için en iyi öğretmenleri tutmuşlardı. Birisi Kutsal Kitap, ikincisi Fransızca, üçüncüsü piyano, dördüncüsü dans öğretiyordu kıza. Her şeyi çabuk öğrenirdi. Sekiz yaşındayken dedesiyle satranç oynamaya başlamıştı. Rabi Naftali'nin evlenirken ona çeyiz vermesine gerek yoktu, zira bütün servetinin tek mirasçısı torunuydu.

Kıza küçük yaştan itibaren evlenme teklifleri gelmeye başlamıştı ama büyükannesi biraz müşkülpesentti. Çöpçatanların teklif ettiği oğlanlardan kimine, "Aptalların omuzları böyle olur," kimine "Bunun alnı safların alnı gibi dar," derdi.

Günün birinde Neşa aniden öldü. Rabi Naftali seksenine

merdiven dayamıştı ve tekrar evlenmesi söz konusu değildi. Günün yarısını dinle, diğer yarısını işiyle geçirirdi. Sabah gün ışırken kalkar, Talmud ve Tefsirleri okur, cemiyetin önde gelenlerine mektuplar yazardı. Birisi hastalandı mı, Rabi Naftali onu rahatlatmaya giderdi. Haftada iki kere Aksa'yla düşkünlerevine gider, çorbayla yulaf ezmesini bizzat torunu taşırdı. Şımartılarak büyütülmüş, okutulmuş Aksa pek çok kereler kollarını sıvayıp düşkünlerevindeki yatakları yapmıştı.

Yazın, öğle uykusundan sonra Rabi Naftali britskasını [yarı açık fayton] hazırlatır, Aksa'yla birlikte kırlarda ve köyde gezintiye çıkardı. Arabada giderlerken iş meselelerini tartışırlardı, Rabi Naftali'nin eskiden karısının dediklerini dinlediği gibi şimdi de torununun dediklerini dinlediği herkesçe bilinirdi.

Aksa'nın tek eksiği vardı – bir arkadaş. Büyükannesi ona arkadaşlık edecek birilerini bulmaya çalışmıştı; hatta standartlarını düşürüp Krasnobród'dan kızlar bile çağırmıştı. Ama Aksa'nın onların kıyafet ve ev işi konularındaki gevezeliklerine tahammülü yoktu. Öğretmenlerinin hepsi erkek olduğu için, Aksa dersler dışında onlardan uzak tutuluyordu. Artık tek dostu dedesiydi. Rabi Naftali zamanında ünlü asilzadelerle tanışmıştı. Varşova, Krakov, Danzig ve Königsberg'de panayırlara gitmişti. Aksa'yla saatlerce oturur, ona hahamları, mucizecileri, sahte Mesih Sabetay Sevi'nin müritlerini, Seym'deki kavgaları, Zamoyskiler, Radziviller ve Çartoriskilerin kaprislerini –karılarını, sevgililerini, maiyetlerini– anlatırdı. Bazen Aksa, "Keşke dedem değil de nişanlım olsaydın!" diye bağırır, onu gözlerinden, beyaz sakalından öperdi.

Rabi Naftali, "Polonya'daki tek adam ben değilim. Benim gibi bir sürü adam var, hem onlar genç de," diye cevap verirdi.

"Nerede dede? Nerede?"

Büyükannesinin ölümünden sonra, Aksa koca seçiminde –dedesi bile olsa– bir başkasının değerlendirmesine güvenmeyi reddediyordu. Tıpkı büyükannesi gibi herkesin sadece kötü yanlarını görüyordu, Rabi Naftali de herkesin iyi yanlarını. Aksa çöpçatanların damat adaylarını kendisiyle tanıştırmasını talep etmiş, Rabi Naftali de sonunda razı olmuştu. Genç çift bir odaya alınıyor, kapı açık bırakılıyor, yaşlı, sağır bir kadın hiz-

metkâr görüşmenin kısa ve edepli olmasını sağlamak için eşikte bekliyordu. Genelde Aksa delikanlının yanında üç beş dakikadan fazla durmazdı. Damat adaylarının çoğu sıkıcı ve salak gelirdi ona. Akıllı görünmeye çalışanlar da münasebetsiz espriler yaparlardı. Aksa onları hemen savuştururdu. Tuhaftır, büyükannesi hâlâ fikirlerini ifade ediyordu. Bir keresinde Aksa onun, "Burnu domuza benziyor," dediğini gayet net duymuştu. Bir başka seferinde de, "Standart mektup kitabı gibi konuşuyor," demişti.

Aksa konuşanın büyükannesi olmadığını gayet iyi biliyordu. Ölüler öteki dünyadan geri dönüp müstakbel nişanlılar konusunda yorum yapmazlardı. Yine de büyükannesinin sesi, onun konuşma tarzıydı. Aksa bu konuyu dedesine açmak istemiş ama kendisini deli sanmasından korkmuştu. Hem dedesi karısına özlem çekiyordu, Aksa onun kederini depreştirmek istemedi.

Rabi Naftali Holişitzer, torununun çöpçatanları kaçırdığını fark edince telaşlandı. Aksa artık on sekizini geçmişti. Krasnobród ahalisi dedikoduya başlamıştı – kızın beyaz atlı prens ya da gökteki ayı istediğini, kızkurusu olacağını söylüyorlardı. Rabi Naftali artık kaprislerine kulak asmayıp onu bir an önce evlendirmeye karar verdi. Yeşivaya gidip yanında, kendini ilme irfana adamış Zemah adında yetim bir delikanlıyla geri döndü. Çingene gibi kara, ufak tefek, geniş omuzlu bir çocuktu. Favorileri gürdü. Miyoptu ve günde on sekiz saat çalışıyordu. Krasnobród'a gelir gelmez dershaneye girdi ve açık duran bir Talmud'un başına geçip ileri geri sallanmaya başladı. Saçları da onunla birlikte bir ileri bir geri sallanıyordu. Öğrenciler onunla konuşmaya geldiğinde, onlara gözlerini kitaptan ayırmadan cevap verdi. Talmud'u ezbere biliyor gibiydi, zira yanlış alıntı yapan herkesi yakalamıştı.

Aksa bir buluşma talep etti ama Rabi Naftali bu hareketin terzilerle kunduracılara yakıştığını, iyi yetişmiş bir kıza yakışmadığını söyledi. Zemah'ı kaçırırsa, onu mirastan men edeceğini söyledi Aksa'ya. Nişan töreni sırasında kadınlarla erkekler ayrı odalarda olduğu için, Aksa Zemah'ı ancak evlilik akdi imzalanırken gördü. Ona bakınca kulağında büyükannesinin sesini duydu: "Sana defolu mal sattılar."

Bu sözleri öyle net duymuştu ki, odadaki herkes de duymuş gibi geldi ona ama kimse duymamıştı. Kızlarla kadınlar etrafına toplanmış onu tebrik ediyor, güzelliğini, elbisesini, mücevherlerini övüyorlardı. Dedesi akitle kalemi ona uzattı, büyükannesi, "İmzalama!" diye bağırdı. Aksa'nın bileğine yapıştı ve kâğıdın üzerinde koca bir mürekkep lekesi oluştu.

"Ne yaptın!" diye bağırdı Rabi Naftali.

Aksa imzalamaya çalıştı ama kalem elinden düştü. Gözyaşlarına boğuldu. "Dede, yapamıyorum."

"Aksa, beni utandırıyorsun."

"Dede, beni affet." Aksa yüzünü elleriyle kapadı. Bir velveledir koptu. Erkekler cıkcıklıyor, kadınların kimi ağlıyor, kimi gülüyordu. Aksa sessizce ağlıyordu. Onu yarı destekleyip yarı taşıyarak odasına götürdüler ve yatağına yatırdılar.

Zemah, "Ben bu şirret kadınla evlenmem!" diye bağırdı.

Kalabalığın arasından sıyrılıp, yeşivaya dönmek için kendine bir araba bulmaya koştu. Rabi Naftali peşinden gitti; onu konuşarak ve parayla teskin etmeye çalıştı ama Zemah paraları yere fırlattı. Birisi kaldığı handan hasır sandığını getirmişti. Araba kalkmadan Zemah bağırdı: "Onu bağışlamıyorum, Tanrı da bağışlamayacak."

Aksa günlerce hasta yattı. Hayatı boyunca başarılı olan Rabi Naftali Holişitzer, başarısızlığa alışık değildi. Hastalandı; yüzü sararıp soldu. Kadınlarla kızlar Aksa'yı rahatlatmaya çalışıyorlardı. Hahamlarla ihtiyarlar Rabi Naftali'yi ziyarete geliyorlardı ama günbegün halsizleşiyordu. Bir süre sonra Aksa tekrar eski kuvvetini toplayıp hasta yatağından kalktı. Dedesinin odasına girip kapıyı arkasından kilitledi. Anahtar deliğinden onları dinleyen ve gözetleyen hizmetçi, dedesinin ona, "Sen delisin!" dediğini yaydı.

Aksa dedesine baktı, ilacını içirdi, onu süngerle temizledi ama yaşlı adamın ciğerleri iltihaplanmıştı. Burnundan kan geliyordu. İdrara çıkamıyordu. Çok geçmeden öldü. Vasiyetini senelerce önce yazmıştı; varlığının üçte birini hayır işlerine, geri kalanını Aksa'ya bırakmıştı.

Şeriata göre, dedesi ölen birinin yedi günlük yas süresi olan şivayı yerine getirmesi gerekmez ama Aksa bütün gere-

kenleri yaptı. Alçak bir tabureye oturup Eyüp Kitabını okudu. Kimsenin içeri alınmamasını emretti. Bir yetimi –bir âlimi– rezil etmiş, dedesinin ölmesine sebep olmuştu. Melankoliye kapıldı. Eyüp'ün hikâyesini daha önce okuduğu için, dedesinin kütüphanesinde okuyacak başka bir kitap aradı. Lehçeye tercüme edilmiş bir Kutsal Kitap buldu – hem Yeni Ahit hem de Eski Ahit. Aksa bu kitabın yasak olduğunu bildiği halde sayfalarını çevirmeye başladı. Dedesinin bunu okuyup okumadığını merak etti. Hayır, okumuş olamazdı. Hıristiyan bayramlarında kutsal ikonlar ve resimler taşıyan alaylar evin yanından geçerken, pencereden bakmasına izin verilmediğini hatırladı. Dedesi, bakmanın günah olduğunu söylemişti ona. İncil'i belki de büyükannesinin okumuş olduğunu düşündü. Sayfaların arasında kurutulmuş peygamber çiçekleri vardı – büyükannesi bu çiçeği sık sık toplardı. Büyükanne Bohemyalı'ydı; babasının Sabetay Sevi tarikatından olduğu söylenirdi. Aksa, Prens Çartoriski'nin arazisini yoklamaya geldiğinde büyükannesiyle uzun uzun muhabbet ettiğini, Lehçesini övdüğünü hatırlıyordu. Yahudi olmasaydı onunla evleneceğini söylemişti – büyük iltifat.

O gece Aksa, Yeni Ahit'i son sayfasına kadar okudu. İsa'nın Tanrının oğlu olduğunu ve mezardan kalktığını kabul etmek onun için zordu ama Cennetin Krallığı ya da ölülerin dirilmesinden hiç söz etmeyen nebilerin kınayıcı sözlerindense, bu kitap eza çeken ruhunu daha fazla rahatlattı. Nebilerin yegâne vaadi, iyi amellere iyi ürün, kötü amellere kıtlık ve salgındı.

Şivanın yedinci gecesi Aksa yatağına yattı. Işık sönüktü, tam uykuya dalmak üzereyken dedesinin ayak seslerini duydu. Karanlıkta dedesi belirdi; ince yüzü, beyaz sakalı, yumuşak hatları, hatta yüksek alnı üzerinden görülen takkesi. Sakin bir sesle, "Aksa, büyük haksızlık yaptın," dedi.

Aksa ağlamaya başladı. "Dede, ne yapmalıyım?"

"Her şeyin telafisi vardır."

"Nasıl?"

"Zemah'tan özür dile. Onunla evlen."

"Dede, ondan nefret ediyorum."

"O senin kaderinde var."

Dedesi bir müddet kaldı, Aksa karanfil ve kokulu tuzlarla

karıştırdığı enfiyesinin kokusunu alabiliyordu. Sonra ortadan kayboldu ve ardında karanlık bir boşluk bıraktı. Aksa öyle şaşırmıştı ki korkmamıştı. Başını yatağın başucuna yasladı, bir süre sonra da uyuyakaldı.

Sıçrayarak uyandı. Büyükannesinin sesini duymuştu. Bu, dedesininki gibi bir mırıltı değil, yaşayan bir insanınki gibi güçlü bir sesti. "Aksa, kızım."

Aksa gözyaşlarına boğuldu. "Büyükanne, neredesin?"

"Buradayım."

"Ne yapmalıyım?"

"Gönlünün istediğini yap."

"Peki o ne büyükanne?"

"Rahibe git. O sana öğüt verir."

Aksa'nın dili tutulmuştu. Korkudan boğazı tıkanmıştı. "Sen benim büyükannem değilsin. Sen iblissin," dedi.

"Ben senin büyükannenim. Hani bir yaz gecesi, yassı tepenin yanındaki gölete yüzmeye gitmiştik, sen de suda bir gulden bulmuştun, hatırlıyor musun?"

"Evet büyükanne."

"Sana başka kanıtlar da verebilirim. Şunu bil ki, Hıristiyanlar haklı. Nasıralı İsa, Tanrının oğlu. Söylendiği gibi Kutsal Ruhtan oldu. Asi Yahudiler bu gerçeği kabullenmeyi reddettikleri için cezalandırıldılar. Mesih onlara gelmeyecek, çünkü zaten geldi."

"Büyükanne, korkuyorum."

"Aksa, onu dinleme!" diye bağırdı birden dedesi, sağ kulağına. "O senin büyükannen değil. Seni kandırmak için kılık değiştirmiş kötü bir ruh o. Onun yalanlarına kulak verme. Seni cehennem azabına sürükleyecek."

"Aksa, o senin deden değil, mikvenin arkasındaki cinlerden biri," diye araya girdi büyükannesi. "Zemah beş para etmezin teki, hem de çok kindar. Sana eziyet eder, ondan olan çocuklar da onun gibi yılan olur. Yol yakınken kendini kurtar. Tanrı Hıristiyanların yanında."

"Lilit! Dişi iblis! Ketev Mriri'nin kızı!" diye bağırdı dedesi.

"Yalancı!"

Dedesi susmuştu ama büyükannesi, sesi biraz alçalmış da

olsa, konuşmaya devam ediyordu. "Gerçek deden cennette gerçeği öğrenip din değiştirdi. Onu kutsal suyla takdis ettiler, şimdi cennette huzura kavuştu. Azizler hep piskopos ve kardinal. İnat edenler Gehinam'ın ateşlerinde kavruluyor. Bana inanmıyorsan sana bir kanıt göstereyim."

"Ne kanıtı?"

"Yastık kılıfını çıkar, yastığını sök, içinde tüylerden bir taç bulacaksın. Hiçbir insan böyle bir şey yapamaz."

Büyükannesi ortadan kayboldu, Aksa da derin bir uykuya daldı. Şafak vakti uyanıp mumu yaktı. Büyükannesinin sözlerini hatırladı; yastık kılıfını çıkarıp yastığı söktü. Gördüğü şey öyle olağanüstüydü ki gözlerine inanamadı: Karşısında, birbirine eklenmiş tüylerden yapılma bir taç vardı, küçük süslerini ve karmaşık desenlerini dünyada herhangi bir ustanın taklit etmesi imkânsızdı. Tacın tepesinde minik bir haç vardı. Tüyler öyle inceydi ki, Aksa'nın nefesiyle bile uçuşuyordu. Aksa nefesini tuttu. Bu tacı –melek ya da şeytan– her kim yaptıysa, karanlıkta, yastığın içinde çalışmıştı. Aksa elinde bir mucizeyi tutuyordu. Mumu söndürüp yatağa uzandı. Uzun müddet hiçbir şey düşünmeden yattı. Sonra tekrar uykuya daldı.

Aksa sabahleyin uyandığında rüya gördüğünü zannetti ama kuştüyünden taç komodinin üzerinde duruyordu. Güneş ışığı onu gökkuşağı renkleriyle parlatıyordu. Üzerine dünyanın en küçük mücevherleri yerleştirilmiş gibiydi. Aksa oturup hayretle seyretti. Sonra siyah bir elbise, siyah bir şal giyip, arabanın hazırlanmasını emretti. Rahip Koscik'in oturduğu eve gitti. Ev sahibi kapıyı açtı. Rahip yetmiş yaşına merdiven dayamıştı ve Aksa'yı tanıyordu. Paskalya'da köylülerin ekmeğini takdis etmek, ölüm döşeğindekilerin günahını çıkartmak, cenaze ve düğün törenleri yapmak için çiftliğe gelirdi. Aksa'nın öğretmenlerinden biri ondan Latince-Lehçe sözcük ödünç almıştı. Rahibin her gelişinde büyükannesi onu salona davet eder, kekle vişniak [vişne likörü] içip sohbet ederlerdi.

Rahip, Aksa'yı bir koltuğa buyur etti. Aksa oturup rahibe her şeyi anlattı. Rahip, "Yahudilere geri gitme. Bize gel. Servetini biz koruruz," dedi.

"Tacı almayı unuttum. Onu almak istiyorum."

"Tamam kızım, git al."

Aksa eve döndü ama bir hizmetçi yatak odasını temizlemiş, komodinin tozunu almıştı; taç ortadan kaybolmuştu. Aksa çöp çukuruna, kirli su çukuruna baktı ama en ufak bir iz bile bulamadı.

Çok geçmeden Krasnobród'da korkunç bir haber yayıldı: Aksa din değiştirmişti.

Aradan altı yıl geçti. Aksa evlenip Ekselansları Maria Malkovska adını aldı. Eski köy ağası Vladislav Malkovski öldüğünde, birinci göbek mirasçısı olmadığı için, bütün malı mülkü yeğeni Ludvik'e kalmıştı. Ludvik kırk beş yaşına kadar bekâr kalmıştı ve hiç evlenmeyeceğe benziyordu. Evde kalmış ablası Gloria'yla birlikte amcasının şatosunda oturuyordu. Köylü kızlarıyla aşk maceraları yaşıyordu, bir sürü de piç peydahlamıştı. Ufak tefek, ince, sarı keçi sakallıydı. Ludvik eski tarih, din ve şecere kitapları okuyarak, tek başına zaman geçirmeyi severdi. Porselen bir pipo tüttürür, tek başına içki içer, tek başına avlanır, asilzade balolarına gitmezdi. Mülkünün idaresini çok sıkı kontrol eder, kâhyanın en ufak bir şey çalmasına izin vermezdi. Komşuları onun kendini beğenmiş olduğunu düşünüyordu, bazıları da onu yarı deli kabul ediyordu. Aksa –yeni adıyla Maria– Hıristiyanlığı kabul edince, Ludvik ona evlenme teklif etti. Dedikoduculara bakılırsa, pinti Ludvik, Maria'nın mirasına âşık olmuştu. Rahipler ve diğerleri Aksa'yı Ludvik'in teklifini kabul etmeye teşvik etti. Ludvik, Polonya kralı Lesçizinski'nin soyundan geliyordu. Ludvik'ten on yaş büyük olan Gloria bu evliliğe karşı çıkmış ama Ludvik onu dinlememişti.

Krasnobród Yahudileri, Aksa'nın onlara düşman kesilip Ludvik'i kendilerine karşı kışkırtacağından korkuyorlardı, bu daha önce pek çok kereler olmuştu ama Ludvik, Yahudilerle ticaret yapmaya, onlara balık, tahıl ve sığır satmaya devam etti. Zelig Frampoler, malikâneye çeşit çeşit mamuller götürüyordu. Şatonun hanımı Gloria'ydı.

Evliliklerinin ilk haftalarında Aksa'yla Ludvik, bir arabaya binip birlikte gezintiye çıkarlardı. Hatta Ludvik, komşu köy ağalarını ziyaret etmeye, bir balo vermekten bahsetmeye başla-

mıştı. Maria'ya, geçmişte yaşadığı bütün aşk maceralarını itiraf etmiş ve Tanrı korkusu olan bir Hıristiyan gibi davranmaya söz vermişti. Ama çok geçmeden eski alışkanlıklarına geri döndü; komşulardan ayağını kesti, köylü kızlarla ilişki kurmaya başladı ve kendini yeniden içkiye verdi. Karı koca arasında öfkeli bir sessizlik hüküm sürüyordu. Ludvik artık Maria'nın yatak odasına gelmeyi bırakmıştı, Maria da hamile kalmamıştı. Zaman içinde aynı masada yemek yemez oldular; Ludvik, Maria'ya söyleyecek bir şeyi olduğunda, bir uşakla not gönderiyordu. Mali işlere bakan Gloria, gelinine haftada bir gulden veriyordu; Maria'nın serveti artık kocasına aitti. Tanrının kendisini cezalandırdığını ve artık ölümü beklemekten başka çaresi kalmadığını Aksa iyice anlamıştı. Peki öldükten sonra ne olacaktı? Çivili yatakta yakılacak mıydı, yoksa aşağı dünyanın çöllerine mi atılacaktı? Köpek, fare ya da değirmentaşı olarak tekrar dünyaya mı gelecekti?

Zaman geçirecek hiçbir şeyi olmadığından, Aksa bütün gününü kocasının kütüphanesinde geçiriyordu. Ludvik yeni kitap almadığından, deri, tahta ya da güve yeniği kadife ve ipekle ciltlenmiş kitaplar eskiydi. Sayfaları sararıp solmuştu. Aksa eski kralları, uzak ülkeleri, türlü türlü savaşları, prens, kardinal ve düklerin savaşlarını okuyordu. Haçlı Seferleri ve Kara Veba hikâyelerini ezberlemişti. Dünya kötülükle olduğu kadar harikalarla da doluydu. Gökyüzündeki yıldızlar birbirleriyle savaşıp birbirlerini yutuyorlardı. Kuyrukluyıldızlar felaketleri haber veriyordu. Kuyruklu bir çocuk doğmuş, bir kadının yüzgeçleri ve pulları çıkmıştı. Hindistan'da fakirler çıplak ayakla, yanan kömürlerin üzerinde yürüyor, ayakları yanmıyordu. Kimileri kendilerini diri diri gömdürüyor, mezarlarından sapasağlam çıkıyorlardı.

Garip ama, Aksa tüyden tacı yastığının içinde bulduğundan beri, evreni yöneten güçlerden başka bir işaret almamıştı. Dedesiyle büyükannesinden de ses seda yoktu. Bazen Aksa'nın içinden dedesini çağırmak geliyordu ama kirli dudaklarına onun adını almaya cesareti yoktu. Yahudi Tanrısına ihanet etmişti, Hıristiyan Tanrısına da artık inanmıyordu, bu yüzden de dua etmiyordu. Zelig Frampoler malikâneye geldiğinde Aksa

onu pencereden görüyor, yanına gidip Yahudi cemiyetinden haber sormak istiyordu ama adamın onunla konuşmayı günah saymasından, Gloria'nın da Yahudilerle irtibat kurduğu için onu kovmasından korkuyordu.

Seneler geçip gitti. Gloria'nın saçları beyazladı, başı titremeye başladı. Ludvik'in sakalı ağardı. Uşaklar ihtiyarlayıp az görmeye az işitmeye başladılar. Aksa, daha doğrusu Maria, otuz yaşlarındaydı ama genelde kendini yaşlanmış sayıyordu. Seneler geçtikçe, onu din değiştirmeye ikna edenin ve o tüyden tacı yapanın Şeytan olduğuna daha fazla inanıyordu. Ama geri dönüş yolu kapalıydı. Rus kanunları din değiştiren birinin yeniden eski dinine dönmesini yasaklıyordu. Yahudiler hakkında kulağına gelen üç beş haber de kötüydü: Krasnobród'daki sinagog ve çarşıdaki dükkânlar yanmıştı. İleri gelenler ve cemiyet ihtiyarları çantalarını omuzlarına vurup dilenmeye çıkmıştı. İki üç ayda bir, salgın hastalıktan kırılıyorlardı. Aksa'nın dönebileceği bir yer kalmamıştı. Sık sık intiharı düşünüyordu, ama nasıl? Kendini asacak ya da bileklerini kesecek cesareti yoktu; zehir de bulamıyordu.

Aksa ağır ağır, evreni karanlık güçlerin yönettiği sonucuna vardı. Tanrı değil Şeytan hüküm sürüyordu. Cadılıkla ilgili kalın bir kitap buldu, içinde ayrıntılı büyü, tılsım tarifleri veriliyor, iblislerle cinlerin çağrılması, Asmodeus, Lucifer ve Beelzebub'a verilen kurbanlar anlatılıyordu. Kara Ayin tarif ediliyordu; cadıların vücutlarını nasıl yağladıkları, ormanda toplanıp nasıl insan eti yedikleri, onlara iblislerin ve boynuzları, kuyrukları, yarasa kanatları, domuz burunları olan gece yaratıklarının nasıl eşlik ettiği anlatılıyordu. Genelde bu ucubeler cadılarla yatıyor, sonuçta ortaya hilkat garibeleri çıkıyordu.

Aksa Yidiş bir atasözünü hatırladı: "Yukarı çıkamıyorsan, aşağı in." Öteki dünyayı kaybetmişti; bu yüzden de henüz bu dünyadayken ortalığı biraz karıştırmaya karar verdi. Geceleri Şeytanı çağırmaya başladı, daha önce de pek çok ihmal edilmiş kadının yaptığı gibi, onunla anlaşma yapmaya hazırdı.

Derken bir gece yarısı, bal likörü, tükürük, insan kanı, adamotu ve şeytantersine bulanmış karga yumurtasından yaptığı

iksiri içtikten sonra, dudaklarında soğuk bir öpücük hissetti. Batmak üzere olan ayın ışıltısında çıplak bir erkek gördü – uzun boylu, esmer, uzun cinlüleli, geyik boynuzlu, domuz gibi fırlak dişliydi. Aksa'nın üzerine eğilip fısıldadı: "Emriniz nedir hanımım? İsterseniz krallığımın yarısı sizin olsun."

Bedeni örümcek ağı gibi ışıltılıydı. Katran kokuyordu. Aksa, "Ey köle, gel bana sahip ol," diyecekti ki, "Dedemle büyükannemi istiyorum," diye mırıldandı.

Şeytan bir kahkaha patlattı. "Onlar toza karıştı!"

"Tüyden tacı sen mi yaptın?" diye sordu Aksa.

"Başka kim olabilir?"

"Beni sen mi kandırdın?"

"Ben herkesi kandırırım," diye cevap verdi Şeytan, kıkırdayarak.

"Peki, gerçek ne?" diye sordu Aksa.

"Gerçek, gerçek diye bir şey olmadığıdır."

Şeytan biraz oyalandıktan sonra ortadan kayboldu. Gecenin geri kalanında Aksa ne tam uyuyabildi ne de uyanabildi. Sesler duyuyordu. Göğüsleri şişmiş, meme uçları sertleşmiş, karnı gerilmişti. Beyni zonkluyordu. Dişleri sivrilmişti, dili öyle şişmişti ki, damağını patlatmasından korkuyordu. Gözleri, gözyuvalarından fırlamıştı. Kulakları çekiçle örs dövülür gibi çınlıyordu. Sonra doğum sancıları hissetti. "Bir iblis doğuruyorum!" diye bağırdı Aksa. Terk ettiği Tanrıya dua etmeye başladı. Sonunda uykuya daldı; uyandığında şafak daha sökmemişti ve bütün acıları dinmişti. Dedesinin ayakucunda durduğunu gördü. Üzerinde kapüşonlu beyaz bir cüppe vardı, Yom Kipur arifesinde Kol Nidre duasına gitmeden önce Aksa'yı takdis ederken de bunu giyerdi. Gözlerinde parlayan ışık Aksa'nın yorganını aydınlatıyordu. "Dede," diye mırıldandı Aksa.

"Evet Aksa. Buradayım."

"Dede, ne yapayım?"

"Kaç buradan. Nedamet getir."

"Ben artık iflah olmam."

"Her zaman ümit vardır. Utandırdığın adamı bul. Bir Yahudi kızı ol."

Sonradan Aksa, dedesinin onunla gerçekten mi konuştuğunu, yoksa sözlere gerek kalmadan mı onu anladığını çıkaramadı. Gece bitmişti. Şafak pencereyi kızıla boyadı. Kuşlar cıvıldıyordu. Aksa çarşafına baktı. Kan yoktu. Bir iblis doğurmamıştı. Senelerdir ilk olarak İbranice bir şükran duası okudu.

Yataktan kalktı, elini yüzünü yıkadı, başını bir şalla örttü. Ludvik'le Gloria mirasını elinden almışlardı ama büyükannesinin mücevherleri hâlâ onundu. Bunları bir mendile sarıp, gömlek ve iç çamaşırıyla birlikte sepete koydu. Ludvik ya geceleyin metreslerinden birinin yanında kalmış ya da sabah erkenden ava çıkmıştı. Gloria odasında hasta yatıyordu. Hizmetçi, Aksa'ya kahvaltısını getirdi ama o pek bir şey yiyemedi. Sonra malikâneden ayrıldı. Köpekler, yabancıymış gibi ona havlamışlardı. Hanımları köylü bir kadın gibi kolunda sepet, başında örtüyle kapıdan çıkıp giderken, yaşlı hizmetkârlar ona hayretle baktılar.

Malkovski'nin malikânesi Krasnobród'dan fazla uzak olmadığı halde, Aksa günün büyük bölümünü yolda geçirdi. Biraz dinlenmek için bir derenin kenarına oturup ellerini yıkadı. Bir sofra duası okuyup, yanında getirdiği bir dilim ekmeği yedi.

Krasnobród yakınlarında mezar kazıcısı Eber'in kulübesi vardı. Dışarıda karısı bir fıçı içinde çarşafları yıkıyordu. Aksa ona, "Krasnobród'a bu yoldan mı gidiliyor?" diye sordu.

"Evet, doğru git."

"Köyden ne haberler var?"

"Sen kimsin?"

"Rabi Naftali Holişitzer'in akrabasıyım."

Kadın ellerini önlüğüne sildi. "O aileden bir kişi bile kalmadı."

"Aksa nerede?"

Yaşlı kadın titredi. "Onu tepetaklak gömmek lazım, Tanrım sen affet." Sonra da ona Aksa'nın din değiştirdiğini anlattı. "O, cezasını bu dünyada çekiyor," dedi.

"Nişanlandığı yeşiva öğrencisine ne oldu?"

"Kim bilir? Buralardan değildi."

Aksa, dedesiyle büyükannesinin mezarlarını sordu; yaşlı

kadın, üzerini ot ve yosun bürümüş, birbirinin üzerine eğilmiş iki taşı gösterdi. Aksa kendini onların önünde yere atıp hava kararana kadar orada yattı.

Aksa üç ay boyunca yeşiva yeşiva dolaştığı halde Zemah'ı bulamamıştı. Cemiyet defterlerine bakmış, ihtiyarlarla hahamlara sormuş, bir sonuç alamamıştı. Her kasabanın hanı olmadığından, genelde düşkünlerevinde kalırdı. Ot döşekte yatar, üzerine hasır örter, dedesinin ortaya çıkıp ona Zemah'ın yerini söylemesi için sessizce dua ederdi. Dedesi hiç işaret vermezdi. Karanlıkta yaşlılarla hastalar öksürür, mırıldanırdı. Çocuklar ağlardı. Anneler söylenirdi. Aksa, cezasının bu kısmını kabullenmiş olsa da, hakir görülmeye alışamıyordu. Cemiyetin önde gelenleri onu azarlar, görüşmek için günlerce bekletirlerdi. Kadınlar ondan şüphelenirlerdi – kuşkusuz karısı ve çocukları olan ya da belki mezara girmiş bir adamı neden arıyordu? "Dede, beni neden böyle bir şeye ittin?" diye sızlanırdı Aksa. "Ya bana bir yol göster ya da ölümü gönder de beni alsın."

Bir kış ikindisi Aksa, Lublin'de bir handa kalırken, hancıya Zemah adında ufak tefek, esmer, eski bir yeşiva öğrencisi ve âlim olan birini tanıyıp tanımadığını sordu. "İzbikalı öğretmen Zemah'ı mı soruyorsun?" dedi handa kalanlardan biri.

Adam Zemah'ı tarif edince, Aksa aradığını bulduğunu anladı. "Krasnobród'dan bir kızla nişanlanmıştı," dedi.

"Biliyorum. Şu dönme. Sen kimsin?"

"Akrabasıyım."

"Ondan ne istiyorsun?" diye sordu adam. "Hem fakir hem de keçi gibi inatçı. Bütün öğrencileri onu bıraktı. Aksi, nalet bir adam."

"Evli mi?"

"İki kere evlendi. İlk karısını öldürene kadar yapmadığı eziyeti bırakmadı, ikinci karısı da onu bırakıp gitti."

"Çocukları var mı?"

"Hayır, kısır."

Adam daha anlatacaktı ama bir uşak gelip onu çağırdı.

Aksa'nın gözleri yaşlarla doldu. Dedesi onu terk etmemişti. Onu doğru yola sevk etmişti. İzbika'ya gitmek için bir araba

bulmaya çıktı, hanın kapısında kalkmak üzere olan üstü kapalı bir araba vardı. "Yalnız değilim," dedi kendi kendine. "Attığımız her adımı yukarıdan görüyorlar."

Başlangıçta yollar düzgündü ama çok geçmeden delik deşik toprak yollarda çamura bata çıka gitmeye başladılar. Gece yağışlı ve karanlıktı. Yolcuların sık sık aşağı inip, arabayı çamurdan çıkarmak için arabacıya yardım etmesi gerekiyordu. Diğer yolcular arabacıya söylenseler de, Aksa bu zorlukları sabırla kabulleniyordu. Sulu kar yağıyor, buz gibi rüzgâr esiyordu. Arabadan her indiğinde bileklerine kadar çamura batıyordu. İzbika'ya akşam vardılar. Bütün köy bataklığa dönmüştü. Kulübeler bakımsızlıktan harap vaziyetteydi. Birisi Aksa'ya öğretmen Zemah'ın evini gösterdi – kasap dükkânlarının yanında, bir tepenin üzerindeydi. Kış olduğu halde havada çürük et kokusu vardı. Kasap köpekleri etrafta dolanıyordu.

Aksa, Zemah'ın kulübesinin penceresinden bakınca, boyası dökülmüş duvarlar, toprak bir zemin, eski kitaplarla dolu raflar gördü. İçeride sadece bir kandil yanıyordu. Masada kara sakallı, gür kaşlı, sarı suratlı, sivri burunlu, ufak tefek bir adam oturuyordu. Miyop gözleriyle kalın bir cildin üzerine eğilmişti. Başında bir takke astarı, üzerinde pamukları çıkmış kapitone bir ceket vardı. Aksa içeri bakarken, deliğinden çıkan bir fare ot döşeğin üzerinden geçti. Döşeğin samanları çürümüştü, üzerinde kılıfsız bir yastık, yorgan yerine güve yeniği dolu bir koyun postu vardı. Zemah yaşlanmış olduğu halde Aksa onu tanıdı. Zemah kaşındı, parmak uçlarına tükürüp, tükürüğü alnına sürdü. Evet, bu oydu. Aksa gülsün mü ağlasın mı bilemedi. Bir an yüzünü karanlığa döndü. Senelerdir ilk olarak, büyükannesinin sesini duydu: "Aksa, kaç."

"Nereye?"

"Esau'ya."

Sonra dedesinin sesini duydu: "Aksa, Zemah seni uçurumdan kurtaracak."

Aksa, dedesinin bu kadar hevesle konuştuğunu hiç duymamıştı. Bayılmadan önce duyulan o iç ezikliğini hissetti. Kapıya yaslandı ve kapı açıldı.

Zemah gür kaşlarından birini kaldırdı. Gözleri patlak ve sarıydı. "Ne istiyorsun?" diye bağırdı.

"Sen Rabi Zemah mısın?"

"Evet, sen kimsin?"

"Krasnobródlu Aksa. Eski nişanlın..."

Zemah bir an sessiz kaldı. Çarpık ağzını açınca, kanca gibi kapkara, tek bir diş göründü. "Şu dönme mi?"

"Tekrar Yahudi oldum."

Zemah ayağa fırladı. Feci bir feryat kopardı: "Defol git evimden! Adı batasıca!"

"Rabi Zemah, lütfen dinle beni!"

Zemah yumruklarını sıkarak üzerine geldi. Kandil devrildi, ateş söndü. "Pislik!"

Holişitz dershanesi tıklım tıklım doluydu. Yeniaydan bir gün öncesiydi ve niyaz duaları için kalabalık toplanmıştı. Kadınlar bölümünden dindar mırıltılar yükseliyordu. Aniden kapı açıldı ve yırtık pırtık giysiler içinde, kara sakallı bir adam içeri girdi. Omzunda bir çanta vardı. Arkasından, inek gibi ipe bağlanmış bir kadını çekiyordu. Kadının başında siyah bir eşarp, üzerinde çuval bezinden bir elbise, ayaklarında da paçavralar vardı. Boynuna bir sarımsak dizisi geçirilmişti. İbadet edenler dualarını kestiler. Yabancı, kadına başıyla işaret edince, kadın kendini eşiğe attı. "Yahudiler, üzerime basın!" diye bağırdı. "Yahudiler, üzerime tükürün!"

Dershanede bir kıpırdanma oldu. Yabancı kürsüye çıktı, herkesi susturmak için masaya vurdu ve, "Bu kadının ailesi sizin kasabanızın eşrafındanmış. Dedesi Rabi Naftali Holişitzer'di. Din değiştirip köy ağasıyla evlenen Aksa bu. Şimdi gerçeği görmüş, günahlarının cezasını çekmek istiyor," dedi.

Holişitz, Polonya'nın Avusturya'ya ait bölümünde olduğu halde, Aksa'nın hikâyesi buraya kadar ulaşmıştı. İbadet edenlerden bazıları böyle nedamet olmayacağını, insanın sığır gibi ipe bağlanamayacağını söyleyerek karşı çıktılar. Kimileri yabancıya yumruklarını göstererek onu tehdit ettiler. Avusturya yasalarına göre, din değiştiren biri yeniden Yahudiliğe geri dönebiliyordu. Ama Hıristiyanlar kendi dinlerine geçmiş birinin

böyle aşağılandığını öğrenirlerse, ağır suçlamalar ve cezalar söz konusu olabiliyordu. Yaşlı haham Rabi Bezalel, hızlı adımlarla Aksa'nın yanına gitti. "Kalk kızım. Nedamet getirdiğine göre artık bizden birisin," dedi.

Aksa kalktı. "Haham efendi, halkıma ihanet ettim," dedi.

"Pişman olduğuna göre Tanrı seni affedecektir."

Kadınlar bölümünde ibadet edenler, olup biteni duyunca erkeklerin yanına koştu, hahamın karısı da aralarındaydı. Rabi Bezalel, "Onu eve götür, üzerine doğru düzgün bir şey giydir. İnsan Tanrının suretinde yaratılmıştır," dedi.

"Haham efendi," dedi Aksa, "günahlarımın cezasını çekmek istiyorum."

"Sana bir kefaret cezası vereceğim. Kendine işkence etme."

Kadınlardan bazıları ağlamaya başladı. Hahamın karısı şalını çıkarıp Aksa'nın omuzlarına örttü. Bir başka kadın da pelerinini ona verdi. Onu eskiden cemiyete karşı suç işleyenlerin hapsedildiği odaya götürdüler – odada hâlâ zincirler duruyordu. Kadınlar Aksa'yı orada giydirdi. Birisi ona etek ve ayakkabı getirdi. Kadınlar onun etrafında koşuştururken, Aksa göğsünü döverek günahlarını sayıyordu: Tanrıya karşı gelmişti, putlara hizmet etmişti, bir Hıristiyan'la yatmıştı. Hıçkırıyordu. "Cadılık yaptım. Şeytanı çağırdım. Bana tüylerden bir taç ördü." Aksa giyindiğinde hahamın karısı onu evine götürdü.

Dualardan sonra erkekler yabancıya kim olduğunu, Rabi Naftali'nin torunuyla ne alakası olduğunu sormaya başladılar.

"Adım Zemah. Onunla evlenecektim ama beni reddetti. Şimdi benden af dilemeye gelmiş," dedi.

"Yahudi affetmeli."

"Ben onu affettim ama Yaradan bir intikam Tanrısıdır."

"Aynı zamanda bir merhamet Tanrısıdır."

Zemah âlimlerle tartışmaya başlayınca, engin bilgi sahibi olduğu hemen anlaşıldı. Talmud, Tefsirler ve Responsa'dan* alıntılar yapıyordu. Hatta hahamın bile hatasını düzeltmişti.

Rabi Bezalel ona sordu: "Ailen var mı?"

"Boşandım."

* Responsa: Yahudi dinsel yaşaları hakkında sorulan sorulara yetkili kurullarca verilen yazılı cevapların toplandığı belge. (Ed. n.)

"O zaman işleri yoluna koyabiliriz."

Haham, Zemah'ı evine davet etti. Kadınlar Aksa'yla birlikte mutfakta oturuyorlardı. Hindibayla ekmek yesin diye ısrar ediyorlardı. Üç gündür oruç tutuyordu. Hahamın çalışma odasında erkekler Zemah'a çekidüzen verdiler. Ona pantolon, ayakkabı, palto ve şapka getirdiler. Bitlenmiş olduğu için mikveye götürdüler.

Akşamleyin kasabanın yedi önde geleni ve bütün mühim ihtiyarlar toplandı. Kadınlar Aksa'yı getirdiler. Haham şeriata göre Aksa'nın evli olmadığını ilan etti. Köy ağasıyla yaptığı evlilik sadece günahkâr bir cinsel birleşmeydi. Haham, "Zemah, Aksa'yı karın olarak kabul ediyor musun?" diye sordu.

"Ediyorum."

"Aksa, Zemah'ı kocan olarak kabul ediyor musun?"

"Evet, ama buna layık değilim."

Haham, Aksa'ya cezasını söyledi: Her pazartesi ve perşembe oruç tutacak, hafta içi günlerde et ve balık yemeyecek, ilahiler okuyacak, şafak vakti dua etmek için kalkacaktı. "Önemli olan ceza değil pişmanlıktır. 'O dönecek ve iyileşecek,' der peygamber," dedi haham.

"Kusura bakmayın haham efendi," diye araya girdi Zemah. "Bu ceza sıradan günahlar içindir, din değiştirmek için değil."

"Sen ne yapmasını istiyorsun?"

"Daha ciddi tövbe etme şekilleri var."

"Ne mesela?"

"Ayakkabıların içine çakıl taşı koymak. Kışın karda, yazın dikenlerin arasında çıplak yuvarlanmak. Şabat'tan Şabat'a oruç tutmak."

"Günümüz insanları böyle ezalara katlanacak kadar güçlü değil," dedi haham, biraz tereddütten sonra.

"Günah işleyecek güçleri olduğuna göre, bedelini ödeyecek güçleri de olmalı."

"Yüce Haham," dedi Aksa, "bana acımayın. Bana sert bir ceza verin."

"Ben işin doğrusunu söyledim."

Herkes sustu. Sonra Aksa, "Zemah, bana bohçamı ver," dedi. Zemah onun çantasını bir kenara koymuştu. Alıp masanın

üzerine getirdi ve Aksa içinden küçük bir kese çıkardı. İncileri, elmasları, zümrütleri masanın üzerine dökünce, herkes içini çekti. "Bunlar benim mücevherlerim haham efendi," dedi. "Ben bunlara sahip olmayı hak etmiyorum. Lütfen siz istediğiniz gibi kullanın."

"Bunlar senin mi, köy ağasının mı?"

"Benim, mübarek büyükannemden miras kaldı."

"En büyük hayırseverlerin bile mallarının beşte birinden fazlasını vermesi yasaktır."

Zemah başını salladı. "Size yine katılmıyorum. Cennetteki büyükannesinin yüzünü kara çıkardı. Onun mücevherlerini almasına izin verilmemesi gerekir."

Haham sakalını tuttu. "O kadar çok biliyorsan sen haham ol." Koltuğundan kalkıp tekrar oturdu. "Nasıl geçineceksiniz?"

"Ben sakalık yaparım," dedi Zemah.

"Ben de hamur yoğurur, çarşaf yıkarım," dedi Aksa.

"Bildiğiniz gibi yapın. Ben şeriatın acımasızlığına değil, merhametine inanırım."

Gece yarısı Aksa gözlerini açtı. Karı koca, mezarlık yakınlarında, toprak zeminli bir evde oturuyordu. Gün boyu Zemah su taşır, Aksa çamaşır yıkardı. Cumartesi ve bayramlar hariç ikisi de gün boyu oruç tutar, sadece akşamları yemek yerdi. Aksa ayakkabılarının içine kum ve çakıl doldurur, çıplak teninin üzerine kaba, yün bir gömlek giyerdi. Geceleri yerde, birbirlerinden ayrı yatarlardı – kocası pencere yanında bir hasır üzerinde, Aksa fırın yanında ot döşekte. İki duvar arasına gerilmiş bir ipte Aksa'nın ikisi için yaptığı kefenler asılıydı.

Üç yıldır evliydiler ama Zemah ona hâlâ elini sürmemişti. Kendisinin de günah işlediğini itiraf etmişti. Başka bir kadınla evliyken Aksa'yı arzulamıştı. Onan'ın yaptığı gibi menisini dışarı akıtmıştı. Ondan intikam almak için yanıp tutuşmuş, Tanrıya isyan etmiş, hıncını karılarından çıkarmıştı, hatta ilk karısının ölümüne sebep olmuştu. İnsan bundan daha murdar olabilir miydi?

Kulübe orman kıyısında olduğu için bedavaya odun toplayabilecekleri halde, Zemah geceleri soba yakılmasına izin ver-

mezdi. Giysileriyle yatar, üzerlerini çuval ve paçavralarla örterlerdi. Holişitz ahalisi Zemah'ı deli bellemişti; haham, karı kocayı yanına çağırtmış, başkasına eziyet etmek nasıl kötüyse, insanın kendisine eziyet etmesinin de kötü olduğunu söylemişti ama Zemah, *Hikmetin Başlangıcı*'ndan alıntı yaparak, çilesiz nedametin anlamsız olduğunu söylemişti.

Aksa her gece yatmadan önce itirafta bulunuyordu, yine de rüyaları saflıktan uzaktı. Şeytan büyükannesi kılığında ona geliyor, göz kamaştırıcı şehirlerden, şık balolardan, tutkulu köy ağalarından, şehvetli kadınlardan bahsediyordu. Dedesi yine susmuştu.

Aksa'nın rüyalarında büyükannesi genç ve güzeldi. Açık saçık şarkılar söylüyor, şarap içiyor, şarlatanlarla dans ediyordu. Bazı geceler Aksa'yı rahiplerin ilahi okuduğu, putperestlerin altın heykeller önünde diz çöktüğü tapınaklara götürüyordu. Çıplak odalıklar koç boynuzlarından şarap içiyor, kendilerini şehvete teslim ediyorlardı.

Bir gece Aksa, yuvarlak bir salonda çıplak olduğunu gördü rüyasında. Etrafında döne döne cüceler dans ediyordu. Müstehcen şarkılar söylüyorlardı. Borazanlar çalınıyor, davullar gümbürdüyordu. Uyandığında bu kara şarkılar hâlâ kulaklarındaydı. "Ben artık iflah olmam," dedi kendi kendine.

Zemah da uyanmıştı. Bir müddet, üzerine tahta çakmadığı pencereden dışarı baktı. Sonra, "Aksa, uyandın mı? Kar yağmış," dedi.

Aksa bunun ne manaya geldiğini gayet iyi biliyordu. "Hiç takatim yok," dedi.

"Kendini günahkârlara verecek gücü bulmuştun ama."

"Kemiklerim sızlıyor."

"Sen onu İntikam Meleğine anlat."

Kar ve batmak üzere olan ay odayı aydınlatıyordu. Zemah eski çileciler gibi saçlarını uzatmıştı. Sakalı karmakarışıktı, gözleri geceleyin parlıyordu. Aksa onun bütün gün su taşıyıp bütün gece de okuyacak gücü nereden bulduğunu anlayamıyordu. Akşam yemeğinden de sadece birkaç lokma alıyordu. Yemekten keyif almamak için ekmeği çiğnemeden yutuyor, çorbayı tuza bibere boğuyordu. Aksa da eriyip bitmişti. Su birikinti-

sinde kendi yansımasına baktığında, ince bir yüz, çökük yanaklar, hastalıklı bir solgunluk görüyordu. Sürekli öksürüyor, kan tükürüyordu. "Kusura bakma Zemah, kalkamıyorum," dedi.

"Kalk zinacı. Bu gece son gecendir belki."

"Keşke öyle olsa."

"İtiraf et! Gerçeği söyle."

"Sana her şeyi anlattım."

"O herifle sevişmekten zevk aldın mı?"

"Hayır Zemah, hayır."

"Geçen sefer zevk aldığını itiraf etmiştin."

Aksa uzunca bir süre sessiz kaldı. "Nadiren. Belki bir anlığına."

"Peki Tanrıyı unuttun mu?"

"Tümüyle değil."

"Şeriatı bildiğin halde Tanrıya karşı geldin."

"Hakikati Hıristiyanların bildiğini sanmıştım."

"Sırf Şeytan sana tüyden bir taç yaptı diye mi?"

"Onu mucize sanmıştım."

"Yosma, kendini savunma sakın!"

"Kendimi savunmuyorum. Büyükannemin sesiyle konuşuyordu."

"Neden dedeni değil de büyükanneni dinledin?"

"Aptallık ettim."

"Aptallık, öyle mi? Senelerce sefahat içinde yuvarlandın."

Bir müddet sonra karı koca yalınayak dışarı çıktılar. Önce Zemah kendini karların arasına attı. Büyük bir hızla yuvarlandı. Takkesi düştü. Vücudu post gibi kara kıllarla kaplıydı. Biraz bekledikten sonra Aksa da kendini karlara attı. Zemah, "Günah işledik, ihanet ettik, hırsızlık yaptık, yalan söyledik, alay ettik, isyan ettik," diye yüksek sesle sayıp dökerken, karda ağır ağır döndü. Sonra Zemah ekledi: "İzin ver, ölümüm bütün günahlarımın kefareti olsun."

Aksa bu yakarıyı sık sık işittiği halde her seferinde titrerdi. Kocası Malkovski köylüleri dövdüğünde, böyle bağırırlardı. Kışın soğuktan, yazın da dikenlerden ziyade, Zemah'ın bu bağrışından korkardı. Bazen iyi gününe denk gelmişse, Zemah ona kocalık edeceğine söz verirdi. Hatta çocuklarının babası olmak

istediğini bile söylerdi. Ama ne zaman? İkisi için de yeni kabahatler aramayı sürdürüyordu. Aksa günbegün zayıflıyordu. İpteki kefenler ve mezarlıktaki taşlar onu çağırıyordu sanki. Mezarının başında Kadiş okuyacağına Zemah'ı yemin ettirmişti.

Temmuz ayının sıcak bir günü, Aksa nehrin yanındaki çayırdan kuzukulağı toplamaya gitti. Bütün gün oruç tutmuştu ve akşam yemeği için şav pişirmek istiyordu. Otları toplarken bitkinliğe yenik düştü. Otların üzerine uzanıp kestirmeye başladı, niyeti on-on beş dakika dinlenmekti. Ama zihni boşaldı, bacakları taş kesildi. Derin bir uykuya daldı. Gözlerini açtığında gece olmuştu. Hava kapalı ve nemliydi. Fırtına geliyordu. Topraktan çimen ve ot kokuları yükseliyor, Aksa'nın başını döndürüyordu. Karanlıkta sepetini buldu ama boşalmıştı. Kuzukulaklarını bir keçi ya da inek yemiş olmalıydı. Aniden çocukluğunu hatırladı, büyükannesiyle dedesinin onu nasıl el üstünde tuttuğu, nasıl ipekler, kadifeler giydiği, hizmetçilerle uşakların ona nasıl hizmet ettiği geldi gözlerinin önüne. Şimdiyse öksürürken tıkanıyordu, alnı sıcaktı ve omurgasından aşağı bir titreme yayılıyordu. Ay olmadığı, yıldızları da bulutlar gizlediği için körlemesine ilerliyordu. Çıplak ayaklarıyla dikenlerin, inek pisliklerinin üzerine basıyordu. "Şu düştüğüm tuzağa bak!" diye bir ses bağırdı içinde. Bir ağacın altına gelince, dinlenmek için durdu. Tam o anda dedesini gördü. Beyaz sakalı karanlıkta parlıyordu. Yüksek alnını, mülayim gülüşünü ve sevgi dolu bakışını tanıdı. "Dede!" diye seslendi. Bir anda yüzü gözyaşlarından sırılsıklam olmuştu.

"Her şeyi biliyorum," dedi dedesi. "Atlattığın badireleri, kederini."

"Dede, ne yapmalıyım?"

"Kızım, artık işkencen bitti. Seni bekliyoruz – ben, büyükannen, seni seven herkes. Kutsal melekler gelip seni karşılayacak."

"Ne zaman dede?"

O anda görüntü kayboldu. Sadece karanlık kaldı. Aksa kör gibi el yordamıyla evin yolunu buldu. Sonunda kulübeye ulaşmıştı. Kapıyı açarken Zemah'ın içeride olduğunu hissetti. Yerde oturuyordu, gözleri kor gibiydi. "Sen misin?" diye bağırdı.

"Evet Zemah."

"Neden bu kadar geciktin? Senin yüzünden huzur içinde akşam duası edemedim. Aklımı karıştırdın."

"Özür dilerim Zemah. Yorgundum, çayırda uyuyakalmışım."

"Yalancı! Dönme! Yosma!" diye bağırdı Zemah. "Seni çayırda aramaya geldim. Bir çobanla orospuluk yapıyordun."

"Sen ne diyorsun? Tanrı esirgesin!"

"Bana doğruyu söyle!" Ayağa kalkıp onu sarsmaya başladı. "Kahpe! İblis! Lilit!"

Zemah daha önce hiç böyle şiddet göstermemişti. Aksa ona, "Zemah, kocamsın, sana sadık kaldım. Otların üzerinde uyuyakaldım. Eve dönerken dedemi gördüm. Artık zamanım doldu." Öyle bitap düşmüştü ki yere yığıldı.

Zemah'ın gazabı anında dindi. Matem dolu bir çığlık attı. "Kutsal ruh, sen olmadan ben ne yaparım? Sen bir azizesin. Sertliğimi bağışla. Sevgim yüzündendi. Kutsal Analarla cennette oturabilmen için seni temizlemek istemiştim."

"Hak ettiğim yere gideceğim."

"Bu neden senin başına geldi? İlahi adalet yok mu?" Zemah, Aksa'yı korkutan bir sesle inlemeye başladı. Başını duvara vuruyordu.

Ertesi sabah Aksa yataktan kalkmadı. Zemah sacayağında pişirdiği lapayı getirdi ona. Aksa'yı beslemeye çalıştı ama hepsi ağzından döküldü. Zemah kasabanın otacısını getirdi ama o da ne yapacağını bilemedi. Defin Cemiyetinden kadınlar geldiler. Aksa tam bir bitkinlik içinde yatıyordu. Canı çekiliyordu. Öğle vakti Zemah, doktor getirmek için Yaroslav kasabasına yayan gitti. Akşam olduğunda daha geri dönmemişti. O sabah hahamın karısı Aksa'ya yastık yollamıştı. Senelerdir ilk olarak yastıkta yatıyordu. Akşama doğru Defin Cemiyeti kadınları evlerine döndüler ve Aksa yalnız kaldı. Odada bir kandil yanıyordu. Pencereden içeri ılık bir esinti doluyordu. Ay yoktu ama yıldızlar parlıyordu. Cırcırböcekleri ötüyor, kurbağalar insan sesi gibi bir ses çıkarıyordu. Arada bir yatağın karşısındaki duvardan bir gölge geçiyordu. Aksa sonunun yaklaştığını biliyordu ama

ölümden korkusu yoktu. Ruhunun muhasebesini yaptı. Zengin ve güzel doğmuştu, çevresindekilerin hepsinden daha yetenekliydi. Kötü talih her şeyi tersyüz etmişti. Kendi günahları yüzünden mi ıstırap çekmişti, yoksa daha eski bir nesilde günah işlemiş olan birinin yeniden dünyaya gelmiş hali miydi? Aksa son saatlerini nedamet getirerek ve dua ederek geçirmesi gerektiğini biliyordu. Ama kaderi öyle kötüydü ki, şüphe yakasını şimdi bile bırakmıyordu. Dedesi başka şey, büyükannesi başka şey söylemişti. Aksa eski bir kitapta, Tanrıyı reddeden, dünyayı atomların rasgele bir araya gelmesi olarak kabul eden mürtetleri okumuştu. Şimdi tek arzusu vardı – bir işaret, saf gerçeğin ifşası. Yattığı yerde, bir mucize olsun diye dua etti. Bir an daldı ve rüyasında koyu karanlık bir uçuruma yuvarlandığını gördü. Tam dibe vardığını zannettiğinde zemin dağılıyor ve daha büyük bir hızla tekrar düşmeye başlıyordu. Karanlık koyulaşıyor, uçurum derinleşiyordu.

Gözlerini açtığında, ne yapacağını biliyordu. Son kuvvetiyle ayağa kalkıp bir bıçak buldu. Yastık kılıfını çıkarıp, hissetmeyen parmaklarla yastığı söktü. Kuştüyleri arasından tüyden bir taç çıktı. Gizli bir el, üzerine Tanrının adının dört harfini işlemişti.

Aksa tacı yatağının yanına koydu. Titrek ışıkta harfleri açık seçik görebiliyordu: *Yud, Hay, Vov* ve ikinci *Hay*. Bu tacın, hakikati diğerinden daha fazla açıkladığını gösteren neydi? Cennette farklı inançlar olması mümkün müydü? Aksa yeni bir mucize için dua etmeye başladı. Kafa karışıklığıyla aklına Şeytanın sözleri geldi: "Gerçek, gerçek diye bir şey olmadığıdır."

Gece geç vakit Defin Cemiyeti kadınlarından biri geri geldi. Aksa kadından taca basmamasını rica edecekti ama çok bitaptı. Kadın tacın üzerine bastı ve narin örgüsü dağıldı. Aksa gözlerini kapadı, bir daha da açamadı. Şafak vakti içini çekerek ruhunu teslim etti.

Kadınlardan biri bir tüy alıp burnuna tuttu ama tüy kıpırdamadı.

O gün Defin Cemiyeti kadınları Aksa'yı temizleyip, kendine diktiği kefeni giydirdiler. Zemah hâlâ Yaroslav'dan dönmemişti, zaten bir daha da ondan haber alan olmadı. Holişhitz'te

yolda öldürüldüğü konuşuluyordu. Kimileri Zemah'ın insan değil iblis olduğunu iddia ediyordu. Aksa bir azizin şapeli yakınına gömüldü ve haham arkasından bir konuşma yaptı.

Tek bir şey muammaydı. Son saatlerinde Aksa, hahamın karısının ona gönderdiği yastığı sökmüştü. Bedenini yıkayan kadınlar, parmakları arasında tüyler bulmuştu. Ölmekte olan bir kadın bunu yapacak gücü nereden bulmuştu? Orada ne arıyordu? Kasaba ahalisi, üzerinde ne kadar düşünürse düşünsün, ne kadar açıklama ararsa arasın, gerçeği keşfedemedi.

Çünkü gerçek diye bir şey varsa, tüyden bir taç gibi karmaşık ve gizlidir.

Coney Island'da Bir Gün

O yaz aslında ne yapmam gerekiyordu, şimdi kesinkes biliyorum – işimi. Ama o zamanlar pek yazı yazmazdım. "Amerika'da Yidiş kime lazım?" derdim kendi kendime. Bir Yidiş gazetenin editörü ara sıra pazar baskısına karalamalarımdan birini koysa da, hiç kimsenin iki yüz yıl öncenin iblisleri, dibbukları ve cinlerini zerre kadar umursamadığını bana açık açık söylerdi. Otuzunda bir Polonya göçmeni olarak çağdışı kalmıştım. Bu da yetmezmiş gibi, Washington turist vizemi uzatmayı reddetmişti. Avukatım Lieberman daimi vize almaya çalışıyordu ama bunun için doğum belgeme, iyi hal kâğıdına, bir işte çalıştığımı ve toplumun sırtına yük olmayacağımı gösteren bir mektuba ve temin edemeyeceğim başka evraklara ihtiyacım vardı. Polonya'daki arkadaşlarıma telaşlı mektuplar yazmıştım. Hiçbiri cevap vermedi. Gazetelerde Hitler'in Polonya'yı işgal etmesinin an meselesi olduğu yazıyordu.

Kâbuslarla dolu kesintili bir uykudan sonra gözlerimi açtım. Varşova saatim on bire çeyrek kalayı gösteriyordu. Panjurun çatlaklarından içeri altın renkli güneş ışığı doluyordu. Okyanusun sesini duyuyordum. Bir buçuk yıldır Sea Gate'teki eski bir evin mobilyalı odasında kirada oturuyordum; Esther'a (hikâyede onu bu isimle anacağım) yakındı ve kirası aylık on altı dolardı. Ev sahibim Bayan Berger bana kahvaltı da veriyordu.

Sınır dışı edilip Polonya'ya gönderilene kadar Amerikan konforunun keyfini çıkarıyordum. Koridorun sonundaki banyoda (o saatte boştu) banyo yaparken, Avrupa'dan gelen büyük

bir geminin limana yanaştığını gördüm – *Queen Mary* ya da *Normandie*'ydi. Banyomun penceresinden bakınca, Atlantik Okyanusunu ve dünyanın en yeni, en hızlı gemilerinden birini görmek ne büyük lükstü! Tıraş yaparken bir karar aldım: Beni Polonya'ya göndermelerine izin vermeyecektim! Hitler'in pençesine düşmeyecektim. Kaçak olarak kalacaktım. Savaş çıkarsa otomatik olarak vatandaşlık hakkı kazanma şansım olduğunu söylemişlerdi. Aynadaki yansımamı görünce suratımı buruşturdum. Kızıl saçlarım iyice seyrelmişti. Sulu mavi gözlerim, kırmızı gözkapaklarım, çökük yanaklarım, fırlak bir âdemelmam vardı. Herkes Manhattan'dan Sea Gate'e bronzlaşmak için geldiği halde, benim tenimde hastalıklı bir beyazlık vardı. Burnum ince ve soluk, çenem sivri, göğsüm dümdüzdü. Hikâyelerimde anlattığım cinlerden pek de farkım olmadığını düşünürdüm hep. Kendi kendime dil çıkarıp, kaçık *batlan* dedim; bir baltaya sap olamamış anlamına gelir bu.

Sabahın o geç saatinde Bayan Berger'in mutfağının boş olacağını tahmin etmiştim ama herkes oradaydı; Bay Çaykovitz; üçüncü karısı; eskiden anarşist olan, yazar eskisi Lemkin ve beni birkaç gün önce Mermaid Bulvarında sinemaya götürmüş (beşe kadar bilet fiyatı sadece on sentti) ve filmdeki gangsterlerin söylediklerini bana yarım yamalak tercüme etmiş olan Sylvia. Karanlıkta elimi tutunca kendimi suçlu hissetmiştim. Bir kere, On Emre uyacağıma kendi kendime söz vermiştim. İkincisi, Esther'a ihanet etmiş olacaktım. Üçüncüsü, bana hâlâ Varşova'dan yazmakta olan Anna'ya karşı vicdan azabı çekiyordum. Ama Sylvia'yı küçük düşürmek de istemiyordum.

Mutfağa girdiğimde Bayan Berger, "İşte yazarımız geldi! Bu saate kadar uyunur mu? Ben altıdan beri ayaktayım," diye bağırdı. Kalın bacaklarına, kıvrık parmaklarına, şişkin nasırlarına baktım. Herkes benimle dalga geçiyordu. Yaşlı Çaykovitz, "Sabah duasını kaçırdığının farkında mısın? Geç vakitte dua eden Kotzker Hasidleri'ndensin herhalde," dedi. Yüzü de keçi sakalı gibi beyazdı. İri burunlu, dolgun dudaklı, şişman bir kadın olan üçüncü karısı da lafa karıştı: "Bu aceminin tefillini bile yoktur bahse girerim." Lemkin de, "Bana sorarsanız bütün gece best-seller yazdığı için uyumamıştır," dedi.

"Ben ikinci kez acıktım bile," dedi Sylvia.

"Bugün ne yiyeceksin?" diye sordu Bayan Berger. "Bir yumurta iki gözleme mi, yoksa bir gözleme iki yumurta mı?"

"Önüme ne koyarsan."

"Sana bir tabak içinde ayı sunmak isterim. Şu Yidiş gazetede benim hakkımda kötü bir şey yazarsın diye korkuyorum."

Bana büyük bir gözleme, iki yumurta ve koca bir bardak kahve getirdi. Kahvaltı ücreti bir çeyrekti ama benim Bayan Berger'e altı haftalık kira ve kahvaltı borcum vardı.

Ben yerken Bayan Çaykovitz en büyük kızından bahsediyordu, kızı bir yıl önce dul kalmıştı ve şimdi yeniden evleniyordu. "Hiç böyle şey duydun mu?" dedi. "Adam bir kere hıçkırdı, sonra düşüp öldü. Beyninde bir damar patlamış galiba. Tanrı bizi böyle talihsizliklerden korusun. Kızıma sigortadan 50.000 dolar kaldı. Genç bir kadın ne kadar bekleyebilir? Eski kocası doktordu, bu, avukat – Amerika'nın en iyi avukatı. Kızımı görür görmez, 'İşte beklediğim kadın bu,' demiş. Altı hafta içinde evlenip Bermuda'ya balayına gittiler. Kızıma 10.000 dolarlık bir yüzük aldı."

"Adamın ilk evliliği mi?"

"Yok, ilk karısı tipi değilmiş, boşamış. Kadın yüklü bir nafaka alıyor – haftada 200 dolar. Hepsini ilaca harcar inşallah."

Kahvaltımı hızla bitirip mutfaktan çıktım. Dışarıdaki posta kutusuna baktım ama bana bir şey gelmemişti. Sadece iki blok ileride, Esther'ın bir önceki kış kiraladığı evi görebiliyordum. New York'a tatile gelenlere oda kiralıyordu. Onu gündüzleri ziyaret edemiyordum; gece geç vakit gizlice süzülürdüm evine. O yaz orada kalan bir sürü Yidiş yazar ve gazeteci vardı ve Esther'la ilişkimizi bilmemeleri gerekiyordu. Onunla evlenmek niyetinde olmadığıma göre, adını neden kötüye çıkaracaktım ki? Esther benden neredeyse on yaş büyüktü. Kocasını –Yidiş şair, modernist, komünist ve şarlatan– boşamıştı. Adam çekip California'ya gitmiş, iki küçük kızı için tek kuruş olsun göndermemişti. Soyut resimler yapan bir ressamla yaşıyordu. Esther'ın kendisine ve kızlarına bakacak bir kocaya ihtiyacı vardı, kurtadamlar ve ruhlar üzerinde uzmanlaşmış bir yazara değil.

On sekiz aydır Amerika'daydım ama Coney Island beni hâlâ şaşırtıyordu. Güneş ateş gibi yakıcıydı. Kumsaldan okyanusun sesini bile bastıran bir gürültü yükseliyordu. Kaldırımda, İtalyan bir karpuzcu bıçağını bir tenekeye vurarak vahşi bir sesle müşteri toplamaya çalışıyordu. Herkes kendi kafasına göre bağırıyordu: Patlamış mısır, sandviç, dondurma, fıstık, pamuk helva ve mısır satıcıları. Yarı kadın yarı balık bir yaratığın sergilendiği bir vitrinin; Marie Antoinette, Buffalo Bill ve John Wilkes Booth'un heykellerinin bulunduğu bir mumya müzesinin; gökyüzü haritalarıyla çevrili vaziyette karanlıkta oturan türbanlı bir astrologun dükkânının yanından geçtim. Küçük bir sirkin önünde pigmeler dans ediyordu, siyah yüzleri beyaza boyanmıştı, hepsi iple gevşekçe birbirine bağlanmıştı. Mekanik bir maymun göğsünü körük gibi şişiriyor, kulak tırmalayan bir kahkahayla gülüyordu. Zenci oğlanlar silahla madeni ördeklere nişan alıyordu. Kara sakallı, saçları omuzlarına gelen, yarı çıplak bir adam kasları güçlendiren, teni güzelleştiren, iktidarsızlığı gideren losyonlar satıyordu. Elleriyle kalın zincirleri koparıyor, bozuk paraları büküyordu. Biraz ileride bir medyum ölülerin ruhlarını çağırdığını, geleceği bildiğini, aşk ve evlilik üzerine öğütler verdiğini söyleyerek reklam yapıyordu. Payot'un *Nefis Terbiyesi* kitabının Lehçesi vardı yanımda. Tembelliği yenmeyi, sistematik tinsel edimlerde bulunmayı öğreten bu kitap benim ikinci Kutsal Kitap'ım olmuştu. Ama kitabın salık verdiğinin tam aksini yapıyordum. Günlerimi hayaller, vesveseler, boş fantezilerle harcıyor, kendimi geleceği olmayan maceralara hapsediyordum.

Kaldırımın bittiği yerde bir banka oturdum. Her gün bir grup ihtiyar adam burada toplanıp komünizmi tartışırdı. Saçları köpük gibi bembeyaz, yuvarlak kırmızı suratlı, ufak tefek bir adam hiddetle bağırıyordu: "İşçileri kim kurtaracak – Hitler mi? Mussolini mi? Şu sosyal faşist Léon Blum mu? Oportünist Norman Thomas mı? Çok yaşa yoldaş Stalin! Ellerin dert görmesin."

Burnunda çatlamış kılcal damarların desenler çizdiği bir başka adam ona haykırarak cevap verdi: "Ya Moskova duruş-

maları? Stalin'in Sibirya'ya sürdüğü milyonlarca işçi ve köylü? Senin Stalin yoldaşının idam ettirdiği Sovyet generallere ne demeli?" Gövdesi kısa ve kalındı, sanki vücudunun orta yeri testereyle kesilip çıkarılmış gibi. Mendiline tükürüp bağırdı: "Bukharin gerçekten Alman casusu mu? Troçki, Rockefeller'dan para mı alıyor? Kamenev proletarya düşmanı mıydı? Ya senin proletaryayla ilişkilerine ne demeli – gecekondu ağası seni!"

Bu adamların yemeden, uyumadan, hiç kesintisiz bu tartışmayı sürdürdüğünü hayal ederdim. Birbirine tos vurmaya hazır tekeler gibi karşılarındakine hücum ederlerdi. Bir konu başlığı (belki de bu tartışan adamları) yazmak için not defterimle dolmakalemimi çıkarmıştım ama bunu yapmak yerine uzun kulaklı, burnu koç boynuzuna, ayakları kaza benzeyen, kafasında boynuzlar olan bir adam resmi çizmeye başladım. Sonra vücudunu pullarla kaplayıp, sırtına da iki kanat iliştirdim. *Nefis Terbiyesi*'ne baktım. Disiplin mi? Konsantrasyon mu? Hitler'in toplama kamplarında ölmeye yazgılıysam, bunların bana ne faydası olacaktı? Hem zaten hayatta kalsam bile fazladan bir roman ya da hikâyenin insanlığa ne yararı vardı? Metafizikçilerin çok çabuk teslim olduklarını düşündüm. Gerçek ne tekbencilik ne de materyalizm. Her şeye başından başlamalı: Zaman nedir? Uzay nedir? Bütün bulmacanın anahtarı burada. Kim bilir, belki de bu bulmacayı ben çözecektim.

Gözlerimi kapadım ve düşünceyle varlık, saf akıl kategorileriyle kendinde-şey arasındaki çiti sonsuza kadar söküp atmaya azmettim. Gözkapaklarım güneşte kırmızı kırmızıydı. Dalgaların sesi insanların uğultusuna karışıyordu. Neredeyse elle tutulur bir biçimde, hakikate bir adım mesafede olduğumu hissediyordum. "Zaman hiçtir, uzay hiçtir," diye mırıldandım. Ama o hiçlik dünya resminin fonunu oluşturuyordu. Peki dünya resmi neydi? Madde miydi? Ruh mu? Manyetizma mıydı yoksa yer çekimi mi? Peki hayat neydi? Istırap neydi? Bilinç neydi? Bir Tanrı varsa, Tanrı neydi? Sonsuz vasıfları olan madde mi? Monadlar Monadı mı? Bilinçdışı mı? Kabalacıların ima ettikleri gibi cinsellik olabilir miydi? Tanrı asla bitmeyen bir orgazm mıydı? Evrensel hiçlik dişilik ilkesi miydi? Şimdi bir so-

nuca varamayacağım, diye düşündüm. Belki gece, yattıktan sonra...

Gözlerimi açıp Brighton'a doğru yürüdüm. Yüksek demiryolunun kirişleri kaldırımlara güneş ve gölgeden oluşan bir ağ yaymıştı. Manhattan'dan gelen bir tren, kulakları sağır eden bir gürültüyle geçti. Zamanla mekânı nasıl tanımlarsan tanımla, aynı anda hem Manhattan hem de Brooklyn'de olmak mümkün değil, diye düşündüm. Hasır mamuller, çatı padavraları, kaşer tavuklar sergileyen vitrinlerin yanından geçtim. Bir Çin lokantasına gelince durdum. İçeri girip yemek yese miydim? Hayır, kafeteryada yersem beş sent daha ucuz olurdu. Meteliğe kurşun atıyordum. "Boşanmadan Sonra" karalamam pazar baskısında çıkmazsa, intihardan başka seçeneğim kalmamıştı.

Geri dönerken kendime şaştım. Bütün paramın böyle tükenmesine nasıl göz yummuştum? Turistlerin çalışmasına izin verilmediği doğruydu ama bir lokantada bulaşık yıkasam, ulaklık ya da İbranice öğretmenliği yapsam, Göçmen Bürosu bunu nereden haber alacaktı? Topu atana kadar beklemek delilikti. Doğru, kafeterya masalarında kalanlarla beslenebileceğime kendimi inandırmıştım. Ama çok geçmeden idareci ya da kasiyer bu insan leşçiyi fark edecekti. Amerikalılar bir yemeği bedavaya vermektense çöpe atmayı tercih eder. Yemek düşünmek karnımı acıktırmıştı. Oruç hakkında okuduklarımı hatırladım. Bir insan sadece su içerek altmış gün dayanabilirdi. Başka bir yazıda da, Güney ya da Kuzey Kutbunu keşfe giden Amundsen'in, botlarından birini yediğini okumuştum. Bu açlığım histeriden başka bir şey değil, dedim kendi kendime. İki yumurtayla gözleme bana günlerce yetecek nişasta, yağ ve proteini temin etmişti. Yine de midemin kazındığını hissediyordum. Dizlerimin bağı çözülmüştü. O gece Esther'la buluşacaktım, ama açlığın iktidarsızlığa neden olduğu malum. Kafeteryaya kendimi dar attım. İçeri girip bir fiş aldım ve büfeye gittim. Ölüm mahkûmlarına son arzuları sorulduğunda yemek istediklerini duymuştum; insanlar boş mideyle idam bile edilmek istemiyor. Bu da yaşamla ölümün hiçbir bağlantısı olmadığının kanıtı, diye düşündüm. Ölüm elle tutulur bir şey olmadığına göre yaşamı sona erdiremez. Sonsuz hayat süreçleri için bir çerçevedir olsa olsa.

Daha vejetaryen olmamıştım ama bu konuyu ciddi ciddi düşünüyordum. Yabanturpu, haşlanmış patates ve lima fasulyeli et, şehriye çorbası, büyük bir gözleme, bir fincan kahve, bir dilim kek aldım – hepsi altmış sent. Elimde tepsi, yemek artıklarıyla dolu masaların yanından geçip temiz bir masaya oturdum. Bir sandalyenin üzerinde bulvar gazetelerinden birinin akşam baskısı duruyordu. Okumak istiyordum ama Payot'un sözlerini hatırladım: Entelektüeller ağır ağır yemeli, her lokmayı uzun uzun çiğnemeli ve okumamalı. Yine de manşetlere bakmaktan kendimi alamadım. Hitler yine Polonya Koridorunu talep etmişti. Smigly-Ridz, Seym'de, Polonya topraklarının her karışı için savaşacağını söylemişti. Tokyo'daki Alman büyükelçisi, Mikado'yla görüşmüştü. İngiltere'de emekli bir general Maginot Hattını eleştirmiş, ilk saldırıda dağılacağını söylemişti. Evreni yöneten güçler felaket hazırlığındaydı.

Yemeğimi bitirdikten sonra paramı saydım ve gazeteye telefon edip öykümü sormam gerektiğini hatırladım. Coney Island'dan Manhattan'a telefon etmenin on sent tutacağını biliyordum, pazar baskısı editörü Leon Diamond gazeteye nadiren uğrardı. Yine de her şeyi kadere bırakamazdım. Ne de olsa on sent beni kurtaramazdı. Sonunda kalkıp boş bir telefon kulübesi buldum ve santrali aradım. Dünya felaketini hazırlayan güçlere, santral memuresinin bana yanlış numara vermemesi için dua ettim. Numarayı aksanımın elverdiği ölçüde net telaffuz ettim, memure parayı atmamı söyledi. Gazetenin santralindeki kızdan Leon Diamond'ı istedim. Büroda olmadığı cevabını alacağımdan emindim ama birden sesini duydum. Kekeleyerek özür diledim. Ona kim olduğumu söyleyince, kestirmeden, "Hikâyeniz pazar günü çıkacak," dedi.

"Teşekkür ederim. Çok teşekkürler."

"Bana yeni bir hikâye gönderin. İyi günler."

"Mucize! Tanrı tarafından bir mucize!" diye bağırdım içimden. Telefonu kapatır kapatmaz bir mucize daha oldu; telefondan paralar boşanmaya başladı – onluklar, beşlikler, çeyrekler. Bir an tereddüt ettim; bunları almak hırsızlık olacaktı. Ama zaten Telefon Şirketinin bunları geri alması imkânsızdı, hem benden daha az ihtiyacı olan birisi de bulabilirdi onları. Kim bilir

kaç kere, konuşamadığım halde telefona on sentler kaptırmıştım! Etrafıma bakınca, mayolu ve geniş kenarlı, hasır şapkalı şişman bir kadının beklediğini gördüm. Bütün paraları toplayıp cebime indirdim ve bambaşka bir insan olarak dışarı çıktım. Düşüncelerimde, her şeyi bilen güçlerden özür diliyordum. Kafeteryadan çıkıp Sea Gate'e doğru yürüdüm. Kafamda hesap yapıyordum: Öykü için elli dolar alırsam, kira ve kahvaltı borcunu kapamak için Bayan Berger'e otuz dolar verecektim, geriye yirmi dolar artacaktı. Dahası onun gözündeki itibarım yeniden artacağı için, evinde kalmaya devam edebilecektim. Bu durumda avukat Lieberman'ı aramam gerekiyordu. Kim bilir, belki de Toronto'daki konsolostan haber almıştı. Birleşik Devletler'de turistlere daimi vize verilmiyordu. Küba ya da Kanada'ya geçmem lazımdı. Küba yolculuğu çok pahalıydı, iyi de Kanada beni kabul edecek miydi? Lieberman, Detroit'ten Windsor'a kaçak sokulabileceğim konusunda beni uyarmıştı, beni köprüden her kim geçirecekse yüz dolar talep edecekti.

Aniden, bir değil iki hırsızlık yaptığımı fark ettim. O heyecanla yediğim yemeğin parasını ödemeyi unutmuştum. Fiş hâlâ elimdeydi. Bu kesin Şeytanın işiydi. İlahi güç beni sınıyordu. Geri dönüp altmış senti ödemeye karar verdim. Hızlı hızlı, adeta koşarcasına yürüdüm. Kafeteryada beyaz üniformalı bir adam kasiyerin yanında duruyordu. İngilizce konuşuyorlardı. Konuşmaları bitene kadar bekleyeyim dedim ama biteceği yoktu. Kasiyer bana yan gözle bakıp, "Ne istiyorsunuz?" diye sordu.

"Yemeğin parasını vermeyi unutmuşum," dedim Yidiş.

Suratını buruşturarak mırıldandı: "Fark etmez, gidebilirsiniz."

"Ama –"

"Gidin dedim ya," diye homurdandı, sonra da göz kırptı.

O hareketi görünce olup biteni anladım. Beyaz üniformalı adam kafeteryanın sahibi ya da idarecisi olmalıydı, kasiyer de bir müşterinin parayı ödemeden çıkmasına izin verdiğini patronunun görmesini istemiyordu. Güçler birlik olmuş, bana ardı arkasına talih kapıları açıyordu. Dışarı çıkınca kasiyerle beyaz üniformalı adamın güldüklerini gördüm. Bana gülüyorlardı, Yidiş ko-

nuşan şu acemiye. Ama ilahi gücün beni sınadığını, iyilerimle kötülerimi tarttığını biliyordum: Amerika'da kalmayı hak ediyor muydum, yoksa Polonya'da ölmeli miydim? Kendi kendimi şüpheci ya da inançsız diye tanımladıktan sonra böyle büyük bir inanç taşıdığım için mahcuptum, göremediğim eleştirmenlerime şöyle diyordum: "Ne de olsa, Spinoza bile her şeyin önceden belirlendiğini söylemiştir. Evrende büyük olay, küçük olay yoktur. Sonsuzluk için bir kum tanesi de bir galaksi kadar önemlidir."

Fişi ne yapacağımı bilmiyordum. Yarına kadar saklasa mıydım, yoksa atsa mıydım? Fiş olmasa da parayı kasiyere vermeye karar verdim. Fişi küçük parçalara ayırıp çöp tenekesine attım.

Evde kendimi yatağa atıp derin bir uykuya daldım ve orada zamanın, uzayın, nedenselliğin sırrını buldum. İnanılmaz basit görünüyordu ama gözlerimi açar açmaz uçup gitti. Geriye sadece öte dünyaya ait, muhteşem bir lezzet kaldı. Rüyamda felsefi keşfime Latince, İbranice, Aramice ya da üçünün birleşimi bir isim vermiştim. "Varlık..." diyordum ve o boşlukta bütün soruların cevabı olan kelime yer alıyordu. Dışarıda hava kararıyordu. Güneşlenmek ve yüzmek için gelenlerin hepsi gitmişti. Güneş okyanusa battı ve ardında alevden bir leke bıraktı. Hafif bir esinti, suyun dibindeki çürümenin kokusunu getiriyordu. Bir anda balık şeklinde koca bir bulut belirdi ve ay yüzgeçlerinin arkasına sokuldu. Hava dönüyordu; deniz fenerinin sis düdüğü acı acı çaldı. Bir römorkör üç kara mavnayı çekiyordu. Atlantik, hikâye kitaplarında okuduğum Donmuş Denize dönüşmüş gibi, römorkör adeta hiç kıpırdamıyordu.

Artık paramı dikkatli harcamama gerek yoktu, Sea Gate'teki kafeye gidip peynir pastası ve kahve sipariş ettim. Bir Yidiş gazeteci, öykülerimi basan gazeteye yazı yazan bir adam gelip masama oturdu. Beyaz saçlıydı; kanlı canlı bir yüzü vardı.

"Bunca zamandır nerelerde saklanıyorsun? Kimseye göründüğün yok. Bana Sea Gate'te oturduğunu söylemişlerdi."

"Evet, burada oturuyorum."

"Esther'ın evinde bir oda kiraladım. Onu tanıyorsun – hani şu çılgın şairin eski karısı. Neden oraya gelmiyorsun? Bütün Yidiş basın orada. Bir iki kere senin adın geçti."

"Ciddi mi? Benden kim bahsetti?"

"Yazarlar. Esther bile seni takdir ediyor. Bence yeteneklisin ama kimsenin umursamadığı ve inanmadığı konular seçiyorsun. İblis diye bir şey yoktur. Tanrı yoktur."

"Emin misin?"

"Kesinlikle."

"Dünyayı kim yarattı?"

"Aman, yine şu eski soru. Doğa. Evrim. Tanrıyı kim yarattı peki? Sen gerçekten dindar mısın?"

"Bazen."

"Sırf seni tahrik etmek için söylüyorum. Tanrı varsa neden Hitler'in masum insanları Dachau'ya sürüklemesine izin veriyor? Ya senin vize işi ne oldu? Bu konuda bir şey yaptın mı? Yapmazsan sınır dışı edileceksin, Tanrın da bu meseleyi pek umursamayacak."

Ona önümdeki engelleri anlattım. "Tek çaren var – bir Amerikan vatandaşıyla evleneceksin. Böylece burada yasal olarak kalabilirsin. Sonradan gerekli belgeleri tamamladığında sen de vatandaşlığa geçersin," dedi.

"Kesinlikle olmaz," dedim.

"Neden?"

"Hem kadına hem de bana hakaret olur bu."

"Hitler'in eline düşmek daha mı iyi? Aptalca bir gurur bu, başka şey değil. Olgun bir adam gibi yazıyorsun ama çocuk gibi hareket ediyorsun. Kaç yaşındasın?"

Yaşımı söyledim.

"Senin yaşındayken devrimci faaliyetlerde bulunduğum için Sibirya'ya sürülmüştüm."

Garson geldi, tam parayı ödeyecektim ki, yazar faturayı kaptı. Bugün çok şanslıyım, diye düşündüm.

Kapıya baktığımda Esther'ı gördüm. Akşamları genelde buraya uğradığı için bu kafeye pek gelmezdim. Esther'la ilişkimizi gizli tutmaya karar vermiştik. Ayrıca, Amerika'da hastalık derecesinde utangaç olmuştum. Çocukluğumdaki kızarma huyum nüksetmişti. Polonya'da kendimi kısa boylu saymazdım ama Amerika devleri arasında ufalmıştım. Varşova'dan aldığım geniş yakalı, omuzları vatkalı takım elbisem

burada tuhaf kaçıyordu. Dahası New York sıcağında fazla kalındı. Sıcakta kolalı yaka, yelek ve şapka giydiğim için Esther sürekli bana sitem ederdi. O da beni görmüştü ve Polonya'daki taşra kızları gibi utanmışa benziyordu. Dışarıda hiç bir araya gelmemiştik. İki yarasa gibi hep karanlıkta birlikte oluyorduk. Dışarı çıkmak için hamle etti ama masa arkadaşım ona seslendi. Kararsız adımlarla yanımıza yaklaştı. Beyaz elbise, yeşil kurdeleli hasır şapka giymişti. Güneşten yanmıştı ve kara gözlerinde çocuksu bir parıltı vardı. Kırkına merdiven dayamış bir kadın görüntüsü yoktu; ince ve tazeydi. Geldiğinde bana yabancı gibi davrandı. Avrupa tarzında elimi sıktı. Rol yaparcasına gülümsedi ve bana "sen" yerine "siz" diye hitap etti.

"Nasılsınız? Sizi uzun zamandır görmemiştim," dedi.

"Saklanıyor." Yazar beni suçluyordu. "Vize almak için hiçbir şey yapmıyor, bu gidişle Polonya'ya geri gönderecekler. Yakında savaş çıkacak. Ona, vize almak için Amerikalı bir kadınla evlenmesini tavsiye ettim ama kabul etmedi."

"Neden?" diye sordu Esther. Yanakları kızarmıştı. Sevgi dolu, oyuncu bir edayla güldü. Sandalyenin kenarına ilişti.

Zekice, esprili bir cevap vermek isterdim. Ama bön bön, "Vize almak için evlenemem," dedim.

Yazar gülerek gözünü kırptı. "Çöpçatan değilim ama ikiniz iyi bir çift olurdunuz," dedi.

Esther sorgulayan, yalvaran, sitemkâr bir ifadeyle yüzüme baktı. Şaka ya da ciddi, hemen o anda cevap vermem gerekiyordu ama ağzımdan tek kelime bile çıkmadı. Terlemiştim. Gömleğim ıslanmış, sandalyeye yapışmıştı. Sandalyem devrilivererecekti sanki. Zemin kabarıyor, tavandaki lambaların uzayan, puslu ışıkları birbirine giriyordu. Kafe dönmedolap gibi dönmeye başlamıştı.

Esther aniden ayağa kalktı. "Biriyle buluşacağım," dedi ve arkasını döndü. Hızlı adımlarla kapıya ilerleyişini seyrettim. Yazar bilmiş bilmiş güldü, başını salladı ve bir meslektaşıyla sohbet etmek için başka bir masaya geçti. Talihimin aniden tersine dönmesinden sersemlemiş vaziyette oturup kaldım. O şaşkınlıkla cebimden bozuklukları çıkarıp tekrar tekrar saymaya,

görmekten ziyade dokunarak karmaşık hesaplar yapmaya başladım. Her seferinde sonuç farklı çıkıyordu. Yukarıdaki güçlerle oynadığım oyun neticesinde, görünüşe göre bir dolar ve birkaç sent kazanmış, Amerika'da kalma şansımı ve gerçekten sevdiğim bir kadını kaybetmiştim.

Doğu Broadway Kabalacısı

New York'ta sıkça rastlandığı üzere, mahallemiz değişmişti. Sinagoglar kilise, yeşivalar lokanta ya da garaj olmuştu. Yer yer bir Yahudi huzurevi, İbranice kitaplar satan bir dükkân, Romanya ya da Macaristan'ın bir köyünden gelen *landsleit* için bir toplantı yeri göze çarpıyordu. Benim haftada birkaç kere şehir merkezine inmem gerekiyordu, çünkü yazı yazdığım Yidiş gazete hâlâ buradaydı. Köşedeki kafeteryada eskiden Yidiş yazarlar, gazeteciler, öğretmenler, İsrail için bağış toplayanlar filan bulunurdu. Blintzeler, borç, krepleh, ciğer sote, sütlaç ve beze, standart yemeklerdi. Artık kafeterya zencilerle Porto Rikolulara hizmet ediyordu. Sesler, kokular başkaydı. Yine de hızlı yemek ya da bir fincan kahve içmek istediğimde arada bir oraya uğrardım. Kafeteryaya ne zaman girsem, Kabala üzerinde uzmanlaşmış eski bir Yidiş yazar olan Yoel Yabloner'i görürdüm. Kutsal İzak Luria, Kordovalı Haham Moşe, Baal Şem, Bratislavlı Haham Nahman hakkında kitaplar yayınlamıştı. İbranice de yazardı. Hesaplarıma göre yetmiş yaşlarında olmalıydı.

Uzun ince bir adam olan Yoel Yabloner'in solgun, kırışık bir yüzü, üzerinde tek tel saç olmayan parlak bir kafası, sivri burnu, çökük yanakları, âdemelması çıkık bir boynu vardı. Gözleri patlak ve kehribar rengiydi. Üzerine bol gelen bir takım elbise, beyaz göğüs kıllarını gösteren, düğmeleri açık bir gömlek giyerdi. Yabloner hiç evlenmemişti. Gençliğinde vereme yakalanmış, doktorlar da onu Colorado'da bir sanatoryuma yollamıştı. Birisi bana orada domuz eti yemeye zorlandığını, bu yüzden de me-

lankoliye kapıldığını söylemişti. Konuştuğunu nadiren duyardım. Ona selam verdiğimde, başını sallamakla yetinir, gözlerini hemen kaçırırdı. Yidiş Yazarlar Sendikasının ona verebildiği üç beş dolarla geçiniyordu. Broome Sokağındaki dairesinin banyosu, telefonu, merkezi ısıtması yoktu. Et ve balık yemez, hatta yumurtayla sütü ağzına sürmezdi – sadece ekmek, sebze ve meyve yerdi. Kafeteryada her zaman bir fincan siyah kahve içer, bir tabak kuru erik yerdi. Döner kapıya, kasiyerin masasına ya da seneler önce sipariş üzerine resim yapan bir ressamın boyadığı, Orchard Sokağı pazarının kalabalık resmine bakarak saatlerce otururdu. Resmin boyaları dökülmeye başlamıştı bile.

Yazarlar Sendikası başkanı, Yoel Yabloner'in New York'taki arkadaşları ve hayranlarının kalmadığını ama İsrail'de hâlâ akrabaları ve müritleri olduğunu söylemişti bana. Onu sürekli İsrail'e yerleşmeye davet ediyorlardı. Eserlerini yayınlatacaklarını (sandık sandık yazıları vardı), ona bir ev bulacaklarını ve her ihtiyacını karşılayacaklarını vaat ediyorlardı. Yabloner'in yeğenlerinden biri Kudüs Üniversitesinde profesördü. Yoel Yabloner'i ruhani babaları kabul eden birkaç Siyonist lider kalmıştı. Madem öyle, neden sessiz ve unutulmuş bir adam olarak burada, Doğu Broadway'de oturuyordu? Yazarlar Sendikası maaşını İsrail'e yollayabilirdi, hem biraz uğraşsa kendine emekli maaşı da bağlatabilirdi. New York'ta bir iki kere soyulmuştu. Son üç dişini de bir soyguncu dökmüştü. Shakespeare sonelerini Yidişe tercüme eden dişçi Eiserman, Yabloner'e takma diş yapmayı teklif ettiğinde, "Takma dişle takma beyin arasında bir adım vardır," cevabını aldığını söylemişti.

"Büyük adam ama biraz acayip," dedi Eiserman, dişimi oyup içini doldururken. "Belki de günahlarının kefaretini böyle ödemek istiyordur. Gençliğinde aşk maceraları yaşadığını duymuştum."

"Yabloner mi?"

"Evet. Benim tanıdığım Deborah Soltis adında bir İbranice öğretmeni ona deli gibi âşıktı. Hastamdı. On yıl kadar önce öldü."

Eiserman bana bununla ilintili tuhaf bir olay anlattı: Yoel Yabloner ve Deborah Soltis yirmi yıl boyunca görüşmüş, uzun

sohbetler etmiş, İbrani edebiyatını, gramerin inceliklerini, Maimonides'i, Haham Yuda Levi'yi tartışmışlar ama bir kez olsun öpüşmemişlerdi. Sadece bir keresinde Ben Yehuda'nın büyük sözlüğünde bir kelime ya da deyimin anlamına bakarken elleri kazara birbirine değmişti. Yabloner oyuncu bir ruh haline girip, "Deborah, hadi gözlüklerimizi değiştirelim," demişti.

"Neden ki?" diye sormuştu Deborah Soltis.

"Laf olsun diye. İki dakikalığına."

İki sevgili okuma gözlüklerini değiştirmiş ama birbirlerinin gözlüğüyle okuyamamıştı. Bunun üzerine kendi gözlüklerini geri alıp burunlarının üzerine yerleştirmişlerdi – ikisinin en yakın teması bu olmuştu.

Zamanla Doğu Broadway'e gitmez oldum. Makalelerimi gazeteye postayla gönderiyordum. Yoel Yabloner'i unuttum. Hayatta olup olmadığını bile bilmiyordum. Sonra günün birinde Tel Aviv'de bir otelin lobisine girdiğimde, yandaki salondan bir alkış sesi yükseldi. Salonun kapısı aralık olduğundan içeri baktım. Yoel Yabloner kürsüye çıkmış, konuşma yapıyordu. Üzerinde alpaka bir takım, beyaz gömlek, ipek takke vardı; yüzü de canlı, pembe ve genç görünüyordu. Ağzında yepyeni takma dişler, çenesinde de beyaz bir keçi sakalı vardı. Fazlaca işim olmadığından, boş bulduğum bir iskemleye oturdum.

Yabloner modern İbranice değil, Aşkenazi telaffuzuyla eski kutsal dili konuşuyordu. Ellerini kımıldattığında, pırıl pırıl gömlek manşetlerinde parlayan kol düğmeleri gözüme çarptı. Talmud okur gibi ahenkli bir sesle konuşuyordu: "Sonsuz Varlık bütün uzayı doldurduğuna göre ve Zohar'ın ifade ettiği şekliyle 'Onun olmadığı en ufak boşluk bulunmadığına' göre, evreni nasıl yarattı? Haham Haim Vital cevap verdi: 'Yaratılıştan önce Tanrının vasıfları potansiyel haldeydi, gerçekleşmemişti. Tebaa sahibi olmadan kral olunur mu, bir nesnesi olmayan merhamet olur mu?' "

Yabloner sakalını sıvazladı, notlarına göz gezdirdi. Zaman zaman kürsünün üzerindeki çaydan bir yudum alıyordu. Dinleyiciler arasında çok sayıda kadın, hatta kız vardı. Bazı öğrenciler not alıyordu. Ne tuhaf – bir de rahibe vardı. İbranice bili-

yor olmalıydı. "Yahudi devleti Yoel Yabloner'i diriltmiş," dedim içimden. İnsan bir başkasının talihine sevinme şansını nadiren elde eder; benim için Yabloner'in zaferi Ölümsüz Yahudi'nin simgesiydi. Yalnız, ihmal edilmiş bir adam olarak on yıllarca yaşamıştı. Şimdi kendini bulmuş gibiydi. Konferansı sonuna kadar dinledim, bitince sorulara geçildi. İnanılmaz ama o hüzünlü adamın mizah duygusu vardı. Konferansı, Yabloner'in eserlerini basmayı üstlenmiş bir komitenin düzenlediğini öğrendim. Komite üyelerinden biri beni tanıyordu, Yabloner onuruna verilen ziyafete katılıp katılmayacağımı sordu. "Vejetaryen olduğuna göre şanslısın," dedi. "Sadece sebze, meyve, fındık fıstık verilecek. Vejetaryen bir ziyafete gelme olasılığın ne kadar? Ancak kırk yılda bir olur."

Konferansla ziyafet arasında Yoel Yabloner dinlenmek için terasa çıktı. Hava sıcaktı ama akşamüzeri denizden serin bir esinti gelmeye başlamıştı. Yanına gidip, "Siz beni hatırlamazsınız ama ben sizi tanıyorum," dedim.

"Sizi gayet iyi tanıyorum. Bütün yazdıklarınızı okudum," dedi. "Burada bile öykülerinizi kaçırmamaya çalışıyorum."

"Bunu duymak benim için büyük şeref."

"Lütfen oturun," dedi, bir iskemle göstererek.

Tanrım, o sessiz adamın çenesi açılmıştı. Bana Amerika, Doğu Broadway, Yidiş edebiyat konusunda bir sürü soru sordu. Yanımıza bir kadın geldi. Beyaz saçlarını bir türbanla örtmüştü, üzerinde saten bir pelerin, ayaklarında alçak, geniş topuklu erkek ayakkabıları vardı. İri kafalı, çıkık elmacık kemikli, çingene benizli, öfkeyle parlayan kara gözleri olan bir kadındı. Çenesinde sakal kökleri görünüyordu. Güçlü, erkeksi bir sesle, "*Adoni* [Efendim], kocam önemli bir konferanstan yeni çıktı. Ziyafette de konuşma yapacak, biraz dinlenmesini istiyorum. Rica etsem onu biraz yalnız bırakır mısınız? Artık genç sayılmaz, kendini zorlamaması lazım," dedi.

"Elbette, kusura bakmayın."

Yabloner kaşlarını çattı. "Abigail, bu bey yazar ve benim de arkadaşım."

"Yazar da, arkadaşın da olabilir ama ses tellerini çok yordun. Onunla tartışırsan, sonra boğazın ağrıyacak."

"Abigail, biz tartışmıyoruz."

"*Adoni*, rica ederim siz beni dinleyin. Kendine nasıl bakacağını bilmiyor."

"Tamam, daha sonra konuşuruz," dedim. "Eşiniz size çok düşkün."

"Herkes öyle diyor."

Ziyafete katıldım – fındık, badem, avokado, peynir, muz yedim. Yabloner bu sefer de *Hasidim Tezi* adındaki Kabala kitabının yazarı hakkında bir konuşma yaptı. Karısı sahnede ona yakın oturuyordu. Ne zaman Yabloner'in sesi çatallansa, ona beyaz bir sıvı uzatıyordu – ayran gibi bir şey. Yabloner'in engin bilgisini sergilediği konuşmanın ardından, başkan, İbrani Üniversitesindeki bir yardımcı profesörün Yabloner'in biyografisini yazdığını ve bunu bastırmak için fon ayrıldığını ilan etti. Yazar da sahneye çağrıldı. Yuvarlak yüzlü, parlak gözlü, briyantinli saçları arasında kaybolan küçücük bir takke giymiş genç bir adamdı. Yabloner sözlerini bitirirken eski dostlarına, öğrencilerine, buraya gelerek onu onurlandıran herkese teşekkür etti. Karısı Abigail'in yardımı olmasa, yazdığı metinleri asla düzene sokamayacağını söyleyerek onu da taltif etti. Abigail'in ilk kocasından "deha, aziz, bilgeliğin temel direği" diye söz etti. Bayan Yabloner, kadın çantasından ziyade valizi andıran kocaman bir çantadan, eski hahamların kullandığı mendillere benzeyen kırmızı bir mendil çıkarıp, bütün salonda yankılanan bir sesle burnunu sildi. "Cennette bizi kollar inşallah!" diye bağırdı.

Ziyafetten sonra Yabloner'in yanına gidip, "Sizi kafeteryada yalnız başınıza otururken gördüğümde, neden İsrail'e gitmediğinizi sormak gelirdi hep içimden. Neden bu kadar beklediniz?" dedim.

Bir an sessiz kaldı, düşünülmesi gereken bir soru sormuşum gibi gözlerini kapadı ve nihayet omuzlarını silkti. "İnsan ille de aklının dediğini yapmaz."

Yine aradan birkaç yıl geçti. Çalıştığım gazetenin dizgicisi son makalemin bir sayfasını kaybetmişti, makale ertesi gün –cumartesi– yayınlanacağı için postayla gönderemiyordum. Bir

taksiye atlayıp eksik sayfayı kendi elimle teslim ettim. Sonra editörü ve eski meslektaşlarımı görmek için alt kattaki yazı işleri bölümüne geçtim. Kışın günler kısa; tekrar sokağa çıktığımda, ne zamandır unuttuğum Şabat telaşesiyle karşılaştım. Bu mahallede artık çoğunluğu Yahudiler oluşturmadığı halde, bazı sinagoglar, yeşivalar ve Hasidim dershaneleri taşınmayı reddetmişti. Kimi evlerin pencerelerinden, Şabat mumlarını yakan kadınlar görünüyordu. Geniş kenarlı kadife ya da kürk şapkalar giymiş adamlar, yanlarında uzun favorili delikanlılarla duaya gidiyorlardı. Babamın sözlerini geldi aklıma: "Tanrının cemaati hep olacaktır." Şabat arifesi ayinlerinde okunan ilahileri hatırladım: "Yüceltelim", "Gel ey damat", "Kralın tapınağı".

Artık acele etmiyordum; metroya binip eve dönmeden önce kafeteryada bir fincan kahve içmeye karar verdim. Döner kapıyı ittim. Bir an hiçbir şey değişmemiş gibi geldi bana, Amerika'ya geldiğim ilk yıllarda duyduğum sesler kulağıma çalındı – Siyonizm, Yahudi Sosyalizmi, Amerika'daki hayat ve kültür üzerine fikirlerini bağıra çağıra söyleyen Eski Dünya entelektüelleriyle doluydu kafeterya. Ama yüzler tanıdık değildi, konuşulan dil de İspanyolcaydı. Duvarlar boyanmış, tezgâhları ve arabalarıyla Orchard Sokağı sahneleri kaybolmuştu. Birden inanamadığım bir şey gördüm: Salonun ortasında bir masada Yoel Yabloner oturuyordu – sakalı yoktu, kıyafeti sakil, gömleğinin düğmeleri açıktı. Zayıflamış, buruşmuş, saçı başı darmadağın, ağzı yine boş ve çökmüş görünüyordu. Patlak gözleri karşıdaki boş duvara bakıyordu. Yanlış mı görmüştüm? Hayır, gerçekten Yabloner'di. Yüzünde, çözemediği bir ikilime kısılıp kalmış bir adamın çaresiz ifadesi vardı. Elimde kahve fincanıyla kalakaldım. Yanına gidip hal hatır sorsa mıydım, masasına oturmak için izin istese miydim?

Yanımdan geçen biri bana çarpınca kahvemin yarısı döküldü. Kaşık tangır tungur yere düştü. Yabloner dönüp bakınca, bir an göz göze geldik. Ona başımla selam verdim ama karşılık vermedi. Sonra başını çevirdi. Evet beni tanımıştı ama konuşacak havada değildi. Hatta konuşmak istemediğini belli etmek için başını iki yana sallamış gibi geldi bana. Duvar kenarında bir masa bulup oturdum. Ona kaçamak bakışlar fırlatarak, bar-

dakta kalan kahveyi içtim. Neden İsrail'den ayrılmıştı? Orada bir şeylerin eksikliğini mi hissetmişti? Birinden mi kaçıyordu? Yanına gidip sormak için can atıyordum ama bana cevap vermeyeceğini biliyordum.

İnsandan ve hesaplarından daha büyük bir güç, onu Cennetten Cehenneme geri yollamış, diye düşündüm. Cuma gecesi ayinlerine bile gitmiyordu. Sadece insanlara değil, Şabat'a karşı da düşman kesilmişti. Kahvemi bitirip çıktım.

Birkaç hafta sonra ölüm ilanlarına bakarken, Yoel Yabloner'in öldüğünü gördüm. Brooklyn'de bir yere gömülmüştü. O gece saat üçe kadar gözümü kırpmadan onu düşündüm. Neden dönmüştü? Gençliğindeki günahların kefaretini yeterince ödememiş miydi? Doğu Broadway'e dönüşünün Kabala folklorunda bir açıklaması var mıydı? Azatlık Dünyasından Şeytani Güruha bazı kutsal kıvılcımlar mı savrulmuştu? Bulunup kutsal kökenlerine döndürülmeleri ancak bu kafeteryada mı mümkündü? Aklıma bir başka fikir daha geldi – gözlüğünü değiş tokuş ettiği o öğretmenle yan yana yatmak istemiş olamaz mıydı? Ondan duyduğum son sözleri hatırladım: "İnsan ille de aklının dediğini yapmaz."

Klopstock'tan Bir Alıntı

Kadınlarla arası iyi olanlar böbürlenmeden duramaz. Varşova'nın edebiyat muhitinde Max Persky'nin adı kadın avcısına çıkmıştı. Okurları, kadınlara bu kadar vakit harcamasa ikinci bir Sholem Aleichem ya da bir Yidiş Maupassant olacağına emindi. Benden yirmi yaş büyük olduğu halde arkadaş olmuştuk. Eserlerini okumuş, bütün hikâyelerini dinlemiştim. O yaz akşamı küçük bir kafenin bahçesinde oturmuş, kahveyle böğürtlenli kurabiye yiyorduk. Güneş çoktan batmıştı, soluk bir eylül mehtabı teneke çatıların üzerinde asılı duruyordu. Ama kafenin cam kapısında hâlâ günbatımının akisleri vardı. Ilık hava Prag ormanları, taze pişmiş babka [fasulye] ve köylülerin tarlalara atmak için ahırlardan topladığı gübre kokuyordu. Max Persky sigaraları birbirine ekliyordu. Kül tablası izmarit ve kül dolmuştu. Max Persky kırk yaşını çoktan devirdiği halde –kimileri elliye merdiven dayadığını söylüyordu– çok genç görünürdü. Vücudu delikanlı gibiydi, siyah, parlak saçları, yanık tenli bir yüzü, dolgun dudakları ve hipnotizmacılar gibi insana nüfuz eden gözleri vardı. Ağzının iki yanındaki çizgiler ona kaderci bir farkındalık havası verirdi. Düşmanları, zengin kadınlardan para aldığı dedikodusu yapardı. Bir kadının onun yüzünden intihar ettiği de söyleniyordu. Orta yaşlı, genç görünümlü garson kadın gözlerini ondan ayıramıyordu. Arada bir, ne yapayım elimde değil gibilerinden, bana suçlu suçlu gülüyordu. Kadın küçük burunlu, çöküк yanaklı, sivri çeneliydi. Sol elinin orta parmağının olmadığını fark ettim.

Max Persky birden sordu: "Senden on iki yaş küçük olan şu kadına ne oldu? Onunla hâlâ görüşüyor musun?"

Tam cevap verecektim ki, başını iki yana salladı. "Olgun kadınlarda, gençlerde bulunmayan bir şey var. Benim de olgun bir sevgilim olmuştu, hem benden on iki değil tam otuz yaş büyüktü. Yirmi yedi yaşlarında genç bir adamdım, o da elli yaşlarındaydı. Hiç evlenmemişti; Alman edebiyatı öğretmeniydi. İbranice de bilirdi. O zamanlar Varşova'daki zengin Yahudiler, kızlarının Goethe, Schiller, Lessing gibi yazarları bilmesini isterdi. Bilmediler mi *kultur* sahibi sayılmazlardı. Bir tutam İbranicenin de zararı yoktu. Theresa Stein bu konuları öğreterek hayatını kazanırdı. Sen muhtemelen adını hiç duymamışsındır ama benim zamanımda Varşova'da nam salmıştı. Şiiri fazla ciddiye alan bir kadındı; bu da fazla akıllı olmadığını gösteriyor. Fazla güzel de sayılmazdı. Novolipki Sokağındaki küçük dairesine girmek tam bir tecrübeydi. Her yerden yoksulluk aktığı halde evini tam bir kızkurusu tapınağına çevirmeyi başarmıştı. Kazandığının yarısını kitaplara harcardı, çoğu kadife kaplı, altın yaldızla süslenmiş kitaplardı. Resim de satın alırdı. Onunla tanıştırıldığımda hâlâ kaşer bir bakireydi. Öykülerimden biri için Klopstock'un *Mesih*'inden bir alıntıya ihtiyacım vardı; ona telefon ettim ve beni akşam evine davet etti. Gittiğimde, ihtiyaç duyduğum alıntıyı ve daha başka bir sürü alıntıyı çoktan bulmuştu bile. Ona yeni yayınlanmış olan ilk kitabımı götürmüştüm. İyi Yidiş bilirdi. Peretz'e tapardı. Kime tapmazdı ki? 'Yetenek' kelimesini, dindar Yahudilerin Tanrının adını anması gibi ciddiyetle söylerdi. Ufak tefek, balık eti, kahverengi gözlüydü; gözlerinden saflık ve iyilik akardı. Artık öyle kadın kalmadı. Genç olduğum ve sinik rolü oynadığım için, hemen onu şoke edecek her şeyi yaptım. Bütün şairleri mankafa ilan ettim ve ona aynı anda dört kadınla ilişkim olduğunu söyledim. Gözleri yaşlarla doldu. 'Çok genç, çok yetenekli ama daha şimdiden çok mutsuzsun. Gerçek aşkın ne olduğunu bilmiyorsun, bu yüzden de ölümsüz ruhuna işkence ediyorsun. Gerçek aşkı bulduğunda, sana Cennet kapılarını açacak hazineleri de bulacaksın,' dedi. Benim gibi bir gafili teselli etmek için kendi pişirdiği reçelli kekle çay ikram etti, üzerine de bir bardak vişne li-

körü. Onu öpmek için fazla beklemedim – benim için neredeyse bir alışkanlıktı bu. O ilk öpüşün ardından yüzünde beliren ifadeyi hiç unutamam. Gözlerinde tuhaf bir ışık parlamıştı. Bileklerimi sıkı sıkı tutup, 'Yapma! Ben böyle şeyleri ciddiye alırım!' dedi. Titriyor, kekeliyor, Goethe'den alıntı yapmaya çalışıyordu. Vücudu olağanüstü ısınmıştı. Bir bakıma ona tecavüz ettim sayılır. Geceyi evinde geçirdim, birisi o gece bütün söylediklerini bir kitapta toplasa dâhiyane bir eser olurdu. Bana şip diye âşık olmuştu – hayatının son anına kadar da bu aşkı korudu. Şimdi bile pek erdemli olduğum söylenemez ama o yıllarda zerrece vicdanım yoktu. Her şey bana şaka gibi gelirdi.

"Beni her gün –günde üç kere– aramaya başladı ama ona ayıracak vaktim yoktu ve sürekli bahaneler uyduruyordum. Yine de arada sırada onu ziyaret etmeye giderdim – başka randevumun olmadığı yağmurlu gecelerde. Her ziyaretim onun için tam anlamıyla bayramdı. Elinden geldiğince güzel bir yemek hazırlar, benim şerefime çiçekler alır, ilginç elbiseler ya da kimonolar giyerdi. Bana hediyeler yağdırırdı. Beni onunla Alman klasiklerini okumaya ikna etmek için uğraşırdı. Ama ben hepsini yerin dibine batırır, ona bütün günahlarımı, hatta gençliğimde gittiğim kerhaneleri bile anlatırdım. Bazı kadınlar daima hayrete düşürülebilir, bende de bu iş için malzeme boldu. Sırf o, tatlı bir dille, süslü cümleler ve soylu alıntılarla konuştuğu için, ben sokakların dilini kullanıyor, her şeyi adlı adınca söylüyordum. 'Tanrı seni affetsin. Sana yetenek bahşettiğine göre, gözdelerinden biri olmalısın,' derdi. Doğrusu onu bozmak imkânsızdı. Mecazi anlamda, ölene kadar bakire kaldı. Bitmek bilmez bir saflığı ve insan sevgisi vardı. Herkesi, hatta meşhur Yahudi karşıtı Puriş-kevitç'i bile savunurdu. 'Zavallı adam yanlış yola sapmış. Kutsal ışığı asla göremedikleri için karanlığa gömülen ruhlar vardır,' derdi. O zaman farkında değildim ama adaşı Rahibe Theresa gibi bir azizeyle yatıyordum.

"Öyle masumdu ki, onu yapmaya zorladığım şeyler içini parçalıyordu. Bana yazdığı bir tomar mektubu hâlâ saklıyorum, gözyaşlarından lekelenmişler – ama sahte değil, gerçek gözyaşlarından. Hiç kimsenin böyle kadınların var olduğuna inanmayacağı bir devre adım atıyoruz. Bu arada seneler geçi-

yor, yaşlanıyor, saçları ağarıyordu ama yüzü gençti ve gözleri romantizmin yanılsamalarıyla parlıyordu. Ona ayırdığım zaman gittikçe azalıyordu. Varşova'nın zengin Yahudileri yavaş yavaş Alman kültürüne olan meraklarını kaybetmeye başlamıştı, Theresa'nın kazancı düştükçe düşüyordu. Ama ilişkimizi tümüyle koparamıyordum. Her şey kötü gitse, herkes beni terk etse bile Theresa'nın annem, eşim, koruyucum olacağına güveniyordum. Böyle mizaçlara has bir hoşgörüsü vardı. Her şeyi yapmama izin verirdi. Kendimi asla savunmam gerekmezdi. Benim durumumda birinin müzmin yalancı olması lazım ama Theresa'ya ne kadar gaddarca da olsa her şeyi anlatırdım. Hep aynı şeyi söylerdi, 'Ah zavallı çocuk! Büyük sanatçı!'

"Bu arada yıllar yapacağını yaptı. Theresa kamburlaştı, yüzü buruştu. Romatizmadan mustaripti. Bastonla yürümesi gerekiyordu. Tabiri caizse hayırseverliğimden utanıyordum ama onu bırakmak öldürmek demekti. Son gücüyle bana sarılmıştı. Geceleri yatakta tekrar gençleşirdi. Bazen karanlıkta beni afallatan kelimeler dökülürdü dudaklarından. Bir keresinde, eğer mümkün olursa öldükten sonra bana görüneceğine söz vermişti. Seni hayal kırıklığına uğratmak istemem, bu yüzden de bu sözünü tutmadığını en baştan belirteyim. Ama hikâyem daha yeni başladı."

Max Persky garsona işaret eder etmez kadın yanımıza geldi; bu işareti sabırsızca bekliyormuş gibi bir hali vardı. Persky onunla iltifatlı bir samimiyetle konuşuyordu: "Panna Helena, karnım acıkmaya başladı."

"Ne tesadüf, bugün en sevdiğin şey var – domates çorbası."

"Sen ne istersin?" diye sordu Max Persky bana.

"Ben de domates çorbası içerim."

"Panna Helena, çorbalar iki olsun." Kadına göz kırpınca, onunla da Theresa Stein'la aynı gizli ittifak içinde olduğunu anladım. Max Persky de kendince bir hayırseverdi – ama bu işi parayla değil, aşkla yapıyordu.

Çorbadan sonra Max Persky bir sigara yakıp sordu: "Nerede kalmıştık? Evet, ihtiyarladı. Dairesini bırakıp başkalarının evinde bir oda kiralamak zorunda kaldı. Bu tam bir trajediydi

ama ona yardım edemiyordum. Bilirsin, paradan yana hiç şansım olmamıştır. Toplanıp taşınmasına bile yardım edememiştim, çünkü Theresa Stein'in Varşova'da lekesiz bir şöhreti vardı ve en ufak dedikodu son öğrencilerini de kaybetmesine neden olabilirdi. Doğrusu hiç kimse Theresa'nın böyle şeyler yapabileceğine inanmazdı. İhtiyarladıkça suçluluk duygusu artıyordu, yine de utana sıkıla hakkını istemekten geri durmuyordu. Kendine ait bir dairesi olduğu müddetçe bu ilişkiyi saklamak zor olmamıştı. Evine hep akşamüzeri gider, öğrencisi olduğumun düşünülmesi için de yanıma mutlaka bir kitap alırdım. Komşular beni görmüşse bile Theresa'nın sevgilisi olduğumdan kesinlikle şüphelenmemişlerdi. Ama başkalarının yanına taşındıktan sonra onu ziyaret etmem imkânsızdı. Bu iş böyle bitecekti ama Theresa gibi kadınlar söz konusu olduğunda bitirmek de başlamak kadar zordur. Beni aramaya ve uzun mektuplar yazmaya devam ediyordu. Uzak Hıristiyan sokaklarındaki kafelerde buluşmaya başlamıştık. Onunla her buluşmamızda bana bir hediye getirirdi – bir kitap, bir kravat, mendil, hatta çorap.

"O zamanlar Biala Hahamının yeğeni Nina'yla ilişkiye girmiştim. Sana Nina'yı zaten anlatmıştım galiba. Hahamın maiyetinden kaçmış, Varşova'da ressam olmaya çalışıyordu. Haham amcasını, kendisine para göndermezse din değiştirmekle tehdit ediyordu. Yarı çatlaktı. Aramızdaki aşk, ikinci sınıf romanların fırtınalı dediği türdendi. Kıskançlıktan çıldırıyor, hep en masum kadınlardan şüpheleniyordu. İki üç haftada bir intihara teşebbüs ederdi. O zamana kadar bir kadına el kaldırdığım olmamıştı ama Nina'nın histerisi ancak tokatla yatışacak cinstendi. Bunu kendi de kabul ederdi. Abuk sabuk davranmaya, saçlarını yolmaya, gülmeye, ağlamaya, kendini camdan atma girişiminde bulunmaya başladı mı, suratına bir iki sağlam tokat atmaktan başka çare yoktu. Bunun tılsımlı bir etkisi vardı. Tokatlardan hemen sonra beni öpmeye başlardı. O zamana kadar kadınlarımı nasıl idare edeceğimi iyi bilirdim. Ama Nina kıskanç tavırlarıyla beni bezdiriyordu. Beni başka bir kadınla yakalayacak olsa, üzerine atılır, saçını başını yolardı. Bütün sevgililerimi kaçırmıştı. Nina'dan kurtulmak imkânsızdı. Yanında

zehir taşırdı. Öyle büyük bir ümitsizliğe kapılmıştım ki, bir oyun yazmaya başladım – hani Merkez Tiyatrosunda katlettikleri oyun.

"Bir kış gecesi Nina amcasını görmek için Biala'ya gitmişti. Ne zaman yolculuğa çıksa, başkalarıyla randevulaşmamı engellemek için bana son anda haber verirdi. Deliler çok kurnazdır. O akşam yola çıkacağını söyleyince, sırayla bütün kurbanlarıma telefon etmeye başladım. Ama herkesin ya meşgul ya da hasta olduğu gecelerdendi. Grip salgını vardı. Haftalar, hatta aylardır Theresa'yı görmeye söz verip durduğum için, fırsat bu fırsat diye düşündüm. Ona telefon edip bir Hıristiyan lokantasında yemeğe davet ettim. Sonra da evime götürdüm. Senelerdir sevgili olduğumuz halde her seferinde ürkek bir bakire gibi davranırdı. Evsahibine, akşam eve dönmemesini açıklayacak bir bahane bulması gerekmişti. Öyle paniklemiş, telefonda öyle kekeleyip iç geçirmişti ki, yaptığımdan pişmanlık duymuştum. Zaten fazla iştahlı biri değildi ama o akşam lokmalar boğazından geçmiyordu. Karşımda ufalmış, ihtiyar bir kadın oturuyordu. Garson onu annem zannetti ve, 'Anneniz neden yemiyor?' diye sordu. Kendimi berbat hissettim. Yemekten sonra eve gitmek istedi. Ama razı olursam çok fena hayal kırıklığına uğrayacağını biliyordum. Çantasına geceliğini aldığını da fark etmiştim. Uzun lafın kısası, onu evime gelmeye ikna ettim. Genç bir kızın bile fazla mırın kırın etmesi hoş değildir; ihtiyar bir kadın ürkek bir bakire gibi davranınca trajikomik oluyor. Üçüncü kata çıkarken birkaç kere durup dinlendi. Bana hediye olarak yünlü iç çamaşırı getirmişti. Çay yaptım. Biraz konyak içirip onu neşelendirmeye çalıştım. Ama istemedi. Epeyce tereddüt ve özrün, Faust'tan ve Heine'nin *Buch der Lieder*'inden [Şarkılar Kitabı] alıntıların ardından benimle yattı. Ona karşı en ufak bir arzu bile duymayacağımdan emindim ama seks kaprislerle dolu. Bir süre sonra ikimiz de uykuya daldık. O gece bu acınası ilişkiyi bitirmeye kesin karar vermiştim. O bile artık kendimizi aptal yerine koymamamız gerektiğini ima etmişti.

"Yorgundum, derin bir uykuya daldım. Tekinsiz bir hisle uyandım. İlk başta, kiminle yattığımı hatırlayamadım. Bir an Nina zannettim. Elimi uzatıp ona dokundum. O anda gerçeği

anladım: Theresa ölmüştü. Fenalaşıp beni uyandırmaya mı çalıştı, yoksa uykusunda mı öldü hâlâ bilmem. Başımdan çok trajedi geçti ama o gece yaşadığım tam bir dehşetti. İlk önce ambülans çağırmayı düşündüm ama bunu yaptığım takdirde bütün Varşova, Theresa Stein'in Max Persky'nin yatağında öldüğünü öğrenirdi. Papa, Krohmalna Sokağındaki bir tavan arasında hırsızlık yaparken yakalansa bu kadar sansasyon olmazdı. İnsanın en büyük korkusu alay mevzuu olmaktır. Varşova'nın yarısı bana küfredecek, diğer yarısı dalga geçecekti. Lambayı yakıp da yüzüne baktığımda, korkudan donakaldım. Altmış değil doksan yaşında gösteriyordu. Başıma gelenleri kimse öğrenmesin diye dünyanın öbür ucuna kaçmak geliyordu içimden. Ama bütün paramı yemeğe ve droşkiye vermiştim. Benimle eve gelmenin ve o merdivenleri çıkmanın onu öldürdüğünü düşündüm. Fiilen cinayet işlemiştim, hem de merhametten.

"Bütün lambaları yaktım, cesedin üzerine bir battaniye örttüm ve kendi ahmakça hayatıma son vermek için bir yol aramaya başladım. Onun yanında ölürsem, birlikte intihar ettiğimiz düşünülecekti. İnsan öldükten sonra bile arkasından söyleneceklerden ve düşünüleceklerden utanıyor. Ölümden güçlü olan aşk değil, prestij. Saatime bakınca, üçü on geçtiğini gördüm. Doğduğum güne lanet ederek şaşkın şaşkın otururken zil çaldı. Polisin geldiğine emindim. Beni kolayca cinayetle suçlayabilirlerdi. Kapıyı açmadım ama zil ısrarla ve yüksek sesle çalmaya devam ediyordu. Bir sonraki basamağın kapıyı kırmak olacağından emindim. Kimin geldiğini sormadan kapıyı açtım. Nina'ydı.

"Treni kaçırmıştı. Nina trenlere, tiyatrolara ve randevulara geç gitmekte uzmandı. O gece başka tren olmadığından eve dönmüştü. Ama gece yarısı beni arzulamıştı. Belki de beni başka biriyle yakalayıp gözlerini oyacağını düşünmüştü. Ne tuhaf, Nina'yı görmek beni çok sevindirdi. O koşullarda bir cesetle baş başa olmak öyle ıstıraplı ki, diğer bütün acılar ve utançlar yanında sönük kalıyor. Nina, 'Neden bütün lambalar yanıyor?' diye sordu. Yatağa bakıp bağırdı: 'Onu boşuna saklama!' Yatağa gidip battaniyeyi kaldırmak istedi ama ellerini tutup, 'Nina, orada yatan bir ceset,' dedim. Yüzümden, yalan söylemediğimi

anladı. Korkunç bir patırtı çıkarıp komşuları uyandırmasını bekliyordum. Nina minicik bir fare ya da böcek görse paniğe kapılırdı. Ama o anda birden sakinleşti; bütün deliliğini bertaraf etmiş gözüküyordu. 'Ceset mi? Kim?' dedi. Ona Theresa Stein olduğunu söylediğimde gülmeye başladı ama histerik bir gülüş değildi bu, sağlıklı bir insanın iyi bir şakaya güldüğü gibi gülüyordu. 'Nina, şaka değil. Theresa Stein benim yatağımda öldü,' dedim.

"Nina, Theresa Stein'ı tanıyordu. Varşova'nın bütün entelektüelleri onu tanırdı. Theresa'nın çantasını açıp pasaportunu gösterene kadar bana inanmadı. Ruslar yüzünden kimse pasaportsuz dolaşmazdı, kadınlar bile."

"Bunu neden hiç yazmadın?" diye sordum Max Persky'ye.

"Gerçeği şimdiye kadar kimseye anlatmadım. Theresa Stein'ı tanıyan bir sürü insan var hâlâ."

Bir sigara daha yaktı. Artık gece olmuştu. Ay, pirinçten bir top gibi sapsarıydı.

"Ne hikâye olurdu ama," dedim.

"Belki günün birinde yazarım, ama iyice ihtiyarladığımda; Varşova'da Theresa Stein'ı tanıyan kimse kalmadığında. Daha çok erken. Dur, sana geri kalanını da anlatayım. Nina bana yardım etmeye hazırdı, hatta bir planı bile vardı. Sonumuz Sibirya ya da darağacı olabilirdi ama insan böylesi anlarda birden cesaretleniyor. Cesede giysilerini giydirdik. Kapıcıya, kadının safrakesesi nöbeti geçirdiğini ve hastaneye götürdüğümüzü söylemeye karar verdik. Bu kapıcı ihtiyar bir ayyaştı ve kapıyı açarken ışığı asla yakmazdı. Theresa Stein'ın geceliğini çıkarıp ona iç çamaşırlarını, elbiselerini giydirmek canımıza okudu. Vücudu tam bir harabeydi. Giydirdikten sonra onu kucağıma alıp karanlık merdivenlerden indirdim. Pek kilolu değildi ama onu taşırken perişan oldum. Nina da ayaklarından tutarak bana yardım etti. Histerik Nina'nın bütün bunları nasıl yapabildiği benim için hâlâ muamma. Olayın öncesinde de sonrasında da hiç o kadar normal olmadı – belki de süpernormal demeliyim. Sokak kapısına açılan karanlık koridorda Theresa'yı duvara yaslayarak ayağa diktim. Başı omzuma düştü ve bir an canlı ol-

duğunu zannettim! Nina kapıcının camını tıklattı, kapının gıcırtısını ve gece yarısı uyandırılmış bir adamın tipik homurtusunu duyduk. İç çekip küfrederek kapıyı açtı; Nina'yla ben de cesedi koltuk altlarından tutarak dışarı sürükledik. Bu arada kapıcıya bahşiş vermeyi bile başardım. Soru sormadı, biz de bir şey söylemedik. Oradan bir polis geçiyor olsaydı, bugün burada yanında oturuyor olmazdım. Ama sokak boştu. Cesedi en yakın köşeye sürükleyip dikkatle kaldırıma oturttuk. Çantasını yanına koyduk. Bütün bunlar topu topu birkaç dakika sürmüştü. Öyle şaşkındım ki ne yapacağımı bilemiyordum. Ama Nina beni evine götürdü.

"Mükemmel cinayet yoktur, diye eski bir söz vardır. O gece yaptığımız şeyde mükemmel bir cinayetin bütün unsurları vardı. Theresa'yı gerçekten biz öldürmüş olsak işimiz bu kadar rast gitmezdi. Doğru, parmak izi bırakmış olmalıydık ama o zaman Varşova'da parmak izi bulma tekniği bilinmiyordu. Yaşlı bir kadının sokakta ölü bulunması Rus polisini pek alakadar etmemişti. Onu morga götürmüşlerdi. Yahudiler Theresa Stein'ın öldüğünü duyunca, cemiyet liderleri onu alıp otopsi yaptırmadan Gesia Sokağındaki gasilhaneye götürdüler. Tabii ben bunları sonradan öğrendim. İnanmayacaksın ama o gece –yani geceden geriye ne kalmışsa– Nina'yla yattım ve her şey her zamanki gibi tıkırında gitti. O zaman çelik gibi sinirlerim vardı. Yarım şişe de votka içmiştim. Sinirlerin ne tepki vereceğine akıl sır ermiyor.

"Theresa'nın ölümünün ayrıntıları, senin de tahmin edeceğin gibi, Varşova'yı şoke etmişti. Bizim Yidiş gazeteler olaya büyük yer ayırdılar. Theresa evsahibine, geceleyin hasta bir akrabasının yanında kalacağını söylemişti. Peki bu akraba kimdi? Kimse öğrenemedi. Kapıcım polise gece yarısı dışarıya bir kadın taşıdığımızı söyleyebilirdi ama yarı kördü ve asla gazete okumazdı. Çantası yanında bulunduğu için doğal sebeplerden öldüğüne kanaat getirilmişti. *Today* gazetesinin sanat eleştirmeni, Theresa Stein'ın yoksul hastalara yardım için dışarı çıktığına dair bir teori geliştirmişti. Peretz'in hikâyesindeki, gece duası yerine hasta bir dulun sobasını yakmaya giden azize benzetmişti onu.

"Bizim Varşovalı Yahudiler cenazeye bayılır. Ama Theresa Stein'ınki gibi bir cenazeyi ben hiç görmedim. Tabutun arkasından yüzlerce droşki gidiyordu. Kadınlarla kızlar Yom Kipur'daymışız gibi ağlıyorlardı. Konuşmaların ardı arkası kesilmiyordu. Alman sinagogu hahamı, Yehuda ha-Levi ve Solomon İbn Gabriol'a ilaveten Goethe, Schiller ve Lessing'in ruhlarının da Theresa'nın mezarı üzerinde süzüldüğünü söylemişti. Nina'nın bu sırrı saklayabileceğinden emin değildim. Histeriyle ifşaat genelde kol kola gezer. Daha ilk kavgamızda polise gitmesinden korkuyordum. Ama gerçekten de değişmişti. Beni kıskançlığıyla bunaltmaktan vazgeçmişti. Bir daha o geceden hiç söz etmedik. Bu bizim büyük sırrımız oldu.

"Çok geçmeden savaş başladı. Sonra Nina verem oldu, aslında bu hastalık onda senelerce önce başlamıştı. Ailesi onu Otvok'ta bir sanatoryuma yatırdı. Sık sık ziyaretine giderdim. Kişiliğinde bir şeyler değişmişti sanki. Bir daha histerisini tokatla dindirmeye hiç mecbur olmadım. 1918'de öldü."

"Sana görünmeye uğraşmadı mı hiç?" diye sordum.

"Nina mı Theresa mı? İkisi de söz verdiler ama sözlerinde durmadılar. Ruh diye bir şey varsa bile, öteki dünyadan mesajlar getirmek için buraya gelme zahmetine katlandığına inanmıyorum. Gerçekten de ölümün bütün bu saçmalığın sonu olmasını umut ediyorum.

"Bir şeyi söylemeyi unuttum. Hikâyemle pek bağlantılı değil ama yine de ilginç. Nina yıllar boyu amcası Biala Hahamını din değiştirmekle tehdit etmişti. Haham, ailesinden bir dönmenin bulunmasından çok korktuğu için ona para gönderirdi. Ölümünden sonra, ailesi onu gömmek için belgeleri tamamlarken, senelerdir Katolik olduğunu öğrenmişlerdi. Hasidim arasında büyük infial uyandırmıştı bu. Varşova, Alman işgali altına gireli çok olmuştu. Otoritelere rüşvet verip Nina'yı Yahudi mezarlığına gömdüler. Aslında Theresa Stein'ın pek uzağında değil, birinci sırada. Neden din değiştirdiğini hiç bilmiyorum. Sık sık Yahudi Tanrısının adını anar, kutsal atalarından söz ederdi."

Max Persky durgunlaştı. Gece serinliği çıkmıştı. Kapının üzerindeki lambanın etrafında sinekler, güveler, kelebekler ve

tatarcıklar yaz gecesi cümbüşü yapıyorlardı. Max Persky dudaklarına asılı gerçeğe başını salladı. "Aşkta fedakârlık yapmayacaksın," dedi. "Bencil olacaksın, yoksa kendini de sevgilini de mahvedersin."

Bir anlık tereddütten sonra garson kadına baktı. Kadın hemen masaya geldi. "Biraz daha kahve alır mısınız?"

"Evet Helena. Bu gece kaça kadar çalışıyorsun bakalım?"

"Her zamanki gibi on ikide kapatıyoruz."

"Seni dışarıda beklerim."

Bir Dans, Bir Sıçrayış

Evler bazen tuhaf bir biçimde içlerinde oturanlara benzer. Yekiel Amcamın eski kayınbiraderi Leizer'in evi de öyleydi. Leizer'in kız kardeşi Beila, Yekiel Amcamın ikinci karısıydı. Artık hayatta değil; amcam da, ben ailemle Şebrin'e geldikten sonra üçüncüye evlendi.

Altmış yaşlarındaki Leizer uzun boylu ve iri kemikli bir adamdı. Gençliğinde tam bir devmiş ama ihtiyarladıkça dertler belini bükmüş. Karısı ölmüştü. Fıtığı vardı; bacağındaki ağrılar yüzünden yürürken topallardı. Sahip olduğu zahire ambarı yanmış, işini kaybetmişti. İki büyük kızı ekmek ve kek pişirir; Leizer de onların kazandıklarıyla kıt kanaat geçinirdi. Aslında bütün talihsizliği evde kalan üç kızından, Rakel, Lea ve Feigel'den kaynaklanıyordu. Bir Yahudi köyünde üç kızın birden evlenmemesi olacak iş mi? Şebrin'de herkes aynı soruyu soruyordu; sanırım Leizer'le kızları da herkes kadar şaşkındı, belki daha da fazla.

Ama şimdi tekrar eve dönelim. Tuğla duvarları alışılmışın dışında kalındı, çatısı yosundan yemyeşil olmuştu, baca ne kadar temizlenirse temizlensin duman ve alev püskürtürdü. Baca temizleyicisi Grzimak, bir keresinde bacada cin gördüğüne yemin ediyordu: Kurum gibi kara, hem önünde hem arkasında kamburu olan, kafasının tepesinden bir cinlülesi fışkırmış, burnu beline kadar uzanan bir mahluktu bu. Belli ki orada yaşıyordu. Komşulardan birinin kızı da bu canavarı görmüştü. Gece yarısı pis suları dökmeye çıktığında, onun kıkırdadığını duy-

muştu. Leizer'in çatısına bakınca, bacanın üzerinde bağdaş kurmuş yaratık onu yanına çağırmış ve dilini kürek gibi dışarı uzatmıştı.

Bu evi yapan usta, neden duvarları neredeyse bir metre kalınlığında yapmış, ön cepheye hiç pencere koymamış ve hava günlük güneşlikken bile karanlık olan uzun bir hol yapmıştı acaba? Neden tavanlar alçak ve kalın kirişli, çatı katıysa orantısız ölçüde yüksekti? Kimse cevabı bilmiyordu, ev yaklaşık iki yüz senelikti. Küçük, eğri büğrü pencereler nehre uzanan bir bataklığa bakardı. Puslu yaz geceleri bataklıkta gizemli ışıklar görülür, ışıkların yanına gidenin bir daha asla geri dönmediği söylenirdi.

Leizer'in fıtığı yüzünden bağırsakları sarkmıştı ve Şebrin'de onları yerine koyabilen tek bir kadın vardı. Bu kadın olmasa Leizer'in senelerce önce öleceğini söylerdi herkes. Yabancı bir kadının mahrem yerlerine dokunması Leizer için büyük utançtı ama hayat kurtarmak söz konusu olduğunda böyle şeyler görmezden gelinebilir. Bu kadın ondan para almayı kabul etmiyordu. İyilik olsun diye yapıyordu. Nazar duası okumakta ve tavukların kurbağacıklarını temizleyerek yeniden yemelerini sağlamakta da uzmandı.

Ben annem ve babamla Şebrin'e geldiğimde, Lea kırk yaşını çoktan aşmıştı. Babası gibi uzun boylu, yapılıydı; elleri erkek eli gibiydi, yüzü de pişirdiği çavdar ekmekleri gibi geniş ve esmerdi. Ağzından söz almak çok zordu. Erkek gibi de kuvvetliydi. Odun keser, kuyudan su çeker, değirmenden aldığı un çuvallarını eve kadar sırtında getirirdi. Bütün bunlara rağmen düzgün yüz hatları ve siyah, ateşli gözleriyle bir zamanlar çok güzel olduğu anlaşılıyordu.

Bir keresinde değirmene bir çuval buğday taşırken iki eşkıyanın saldırısına uğramıştı. Adamlardan biri göğsüne bir tüfek dayamıştı. Lea tüfeği adamın elinden almış, orta yerinden kırmış, kabzasıyla da eşkıyaları bayıltana kadar dövmüştü. Haydutlar yakalanmış ama hapishaneden önce hastaneye götürülmeleri gerekmişti.

Lea'dan daha küçük olan Rakel, fiziksel olarak ona benzerdi; ama Lea'ya güçlü, sert ve kararlı bir hava veren her şey on-

da zayıf, yumuşak ve kararsız görünürdü. Kimse Lea'ya neden evlenmediğini sormaya cesaret edemezdi ama Rakel'e hep sorarlardı. Hep aynı cevabı verirdi: "Yemekte önce çorba servis edilir, sonra et."

Hatırlıyorum da, bir keresinde annem ona, "Önce et servis edilse kıyamet mi kopar? Kanun yok ya," demişti.

Rakel onu dinledikten sonra, "Âdet böyle, önce çorba, sonra et," diye cevap vermişti.

Lea hamur yoğurur, somunlara şekil verir, fırına atar, pişenleri çıkarırdı. Satma işi Rakel'e aitti. Perşembeleri bir sepet somun, kek, halka ekmek ve çörekle pazara giderdi. Cumaları hala ve Şabat kurabiyesi satardı.

En küçükleri Feigel o sırada daha yirmi dokuz yaşındaydı ve çöpçatanlar henüz ondan ümit kesmemişti. Annesi onu doğururken ölmüştü. Ablalarının aksine Feigel açık tenli, ufak tefekti ve ailenin diğer üyelerine hiç mi hiç benzemezdi. Yanov'da oturan büyük teyzesine çektiği söylenirdi. Üç kere nişanlanmıştı. İlk nişanlısı ölmüş, Feigel ikinciye nişan akdini geri vermiş, üçüncüsü de savaşa gitmiş ve bir daha haber alınamamıştı.

Lea'yla Feigel on küsur yıldır küstüler. Birbirlerinin yüzüne bile bakmazlardı. Feigel şarkı söylemeyi severdi. Bir kedisi vardı. Babası ona bir dikiş makinesi almış, o da kadın terzisi olmuştu; gömlek, erkek iç çamaşırı ve sutyen dikiyordu. Çöpçatanlarla uzun uzun münakaşa ederdi. Zaman zaman potansiyel bir damat adayıyla görüşür, tanışır ama her nasılsa bunlardan hiçbir sonuç çıkmazdı. Feigel annemi sık sık ziyarete gelirdi. 1915'teki kolera salgını hakkında korku hikâyeleri anlatır, savaşta kaçakçılık yapan Şebrinli genç kızları ve kadınları çekiştirirdi. Avusturya jandarmaları onların üzerlerini ararken genelde kıyafetlerini çıkartır, hiçbir namuslu kadının yabancı bir erkeğin dokunmasına izin vermeyeceği mahrem yerlerine dokunurlardı. Annem peruklu başını sallardı. "Hep bu uzun sürgünlük yüzünden."

Feigel, Lea'yı cadılık yapmakla suçluyor, Lea'nın evlenmek istemediğini, Rakel'in koca bulmasını da engellediğini söylüyordu. Feigel ne zaman nişanlansa, Lea kötü bir büyü yapıyor-

du. Feigel anneme, "Yengeciğim, bu Lea erkek, kadın filan değil," derdi.

"O nasıl söz öyle?" Annem kaşlarını çatardı. "Memeleri var ya."

"Ayakları Kazaklar gibi. Tanrı hata yapmış."

"Duymamış olayım. Tanrı hata yapmaz."

"Öyleyse, onu ay çarpmış."

Bu aile bizim standartlarımıza uygun değildi. Yekiel Amcam kendisinden aşağı tabakadan olmasına rağmen ikinci karısına âşık olmuştu; Feigel'in anneme "yenge" demesi, yüzüne atılmış bir tokat gibiydi. Ama annem öksüz oldukları için Leizer'in kızlarına merhamet beslerdi. Beni onlardan fırınlanmış farfel almaya gönderir, gömleklerimi de Feigel'e diktirirdi. Ölçülerimi alırken gıdıklanıp gülerdim. Annemin, Lea'nın memeleri olduğu yolundaki yorumu kafamda yer etmişti. O zamana kadar sadece çocuk emziren kadınların memeleri olduğunu düşünürdüm. Evet, Lea'ın göğsü genişti ama sesi de erkek gibi kalındı. Talmud'un çift cinsiyetli dediği insanlardan mıydı acaba? Çukurlarla dolu karanlık geçitlerden korktuğum gibi korkuyordum ondan. Okuduğum hikâye kitaplarından, iblislerle ilişkiye giren, türlü türlü cinler doğuran kadınlar olduğunu öğrenmiştim. Belki Lea da bacasında yaşayan iblisle ilişki yaşıyordu. Bar-mitsva yaşına yaklaşmıştım; Gemara'da okuduğum kadın erkek ilişkileri zihnimi gittikçe daha fazla işgal ediyordu. Romanlar da ilgimi çekmeye başlamıştı. İşte bu sıralarda annem, Feigel'den, bana paçalı donlar ve gömlekler dikmesini istedi.

Kumaşı Feigel'e ben götürdüm; eve yaklaşırken bacadan çıkan kalın, kara dumanı gördüm. Kurumlu ininde pusuya yatan iblis geldi aklıma. Fırının yanından geçerken bol eteği ve kocaman botlarıyla Lea'yı gördüm. Yeni pişmiş ekmeklerin üzerine su serperken havaya buharlar yükseliyordu.

Kapının eşiği yüksek olduğundan üzerinden atladım. Hava sıcak, Leizer'in kapısı da ardına kadar açıktı. Beyaz sakalı, kullandığı tütün yüzünden yer yer kahverengileşmişti. Erkek cinsel organına sahip bir dişinin evde dolandığı fikri bende tiksinti ve merak uyandırdı. Leizer'in çekiçler, testereler, kerpeten-

ler, tornavida ve bıçaklarla dolu bir atölyesi vardı. Bir kenara tahta levhalar ve madeni çubuklar dayanmıştı. Gençliğinde bazı ağırlıklar ve yaylar sayesinde kendi kendini sallayabilecek bir beşik icat etmeye çalıştığını söylemişti annem. İşinin bozulmasının sebebi buydu.

Bir süre sonra Feigel'in odasına girdim. Evin en aydınlık odasıydı. Babayla kızlar bir aile gibi yaşamıyorlardı. Daha ziyade komşu gibiydiler. Odaların bazıları harap vaziyetteydi ve kilitli tutuluyordu. Feigel'in odasında bir manken vardı – başı olmayan, kalçalarıyla göğüsleri olan bir kadın figürü. Feigel'in saçlarına yapışmış iplikler gözümde ona ayrı bir cazibe kazandırıyordu. Otuzuna merdiven dayadığına inanmak zordu, çünkü genç bir kız gibi görünüyordu. Küçük ayaklarıyla hızlı hızlı dikiş makinesinin pedalını itiyor, işaret parmağını iğnenin önünden çabucak çekiyordu.

"Sen mi geldin?" Davetkâr bir gülüşle bana baktı.

"Evet, annem gönderdi."

"Anneni seviyor musun?"

Utanmıştım. "Evet, neden sevmeyeyim ki?"

"Bir Hasid'in bir kadını sevmesine izin var mı?" diye sordu.

"Anne kadın değildir."

"Ya nedir?"

Feigel ölçülerimi almak için ayağa kalktı; annem boynumun kalınlaştığını söylediği için çok dikkatliydi. Eklemleri çeneme değdiğinde, parmaklarının ılık ve yumuşak olduğunu fark ettim. Birden başını eğdi, saçları yanağımı süpürdü ve beni dudaklarımdan öptü. Öyle şaşırmıştım ki, tek kelime edemedim. "Bunu kimseye söyleme," diye tembihledi.

Ne tuhaf: Günlerce öncesinden bir günah işleyeceğimi hissetmiştim. Beynim günahkâr düşüncelerle doluydu. Birkaç gece öncesinde kuzenim Taube'yi rüyamda çıplak görmüştüm, vücuduna bir ağ sarılıydı. Ertesi gün öğleye kadar oruç tutmuştum.

Şebrin'de Feigel'in yine nişanlanacağı söylentisi dolaşıyordu. Yeni damat adayı Varşovalı bir droşki sürücüsüydü; Şebrinli bir akrabası olan Haim Kalh bu işe aracı olmuştu. Her şey

çok hızlı gelişti. Daha bu havadisi yeni duymuştuk ki, nişan törenine davet edildik. Az misafirin davet edildiği sakin bir nişan oldu. Müstakbel damat Leibuş otuz-kırk yaşlarında, iriyarı, maviye çalan kızıl benizli, büyük burunlu, dolgun dudaklı, kırışık ve sivilceli boyunlu bir adamdı. At gübresi ve araba yağı kokuyormuş gibi geldi bana. Gür kaşları altındaki açık mavi gözlerinde, sanki bütün bu işler düzmeceymiş gibi öfke ve alay dolu bir bakış vardı. Rakel ringa balığı, yeni fırından çıkmış kayzer ekmeği ve votka ikram etti. Lea bir an görünüp kayboldu, giysilerini değiştirmeye bile tenezzül etmemişti. Leibuş'un, sık sık bağıranlara has, çatlak bir sesi vardı. "Varşova'nın arnavutkaldırımlarından bıktım," dediğini duydum. Votkanın dörtte üçünü içti, iş konularını tartışırken ekmeklerin de hemen hepsini o yedi. Varşova'nın karmaşasından, kokusundan bıkmıştı, bir yük arabası alıp Şebrin'le Lublin arasında nakliyecilik yapmak istiyordu. Varşovalılar karşıdan karşıya nasıl geçileceğini bilmiyordu, sonra bir kaza olunca sürücü suçlanıyordu. Sözlerinden, muhtemelen birini ezdiğini, dava edildiğini, hatta belki hapis yattığını anladım. Feigel de yiyecek ikramına yardım ediyordu. Nişan kâğıtlarını babam hazırladı. Leibuş'a, "Tam adınız nedir?" diye sordu.

"Leibuş Motl."

"Aryeh Mordecai." Babam ismi İbraniceye çevirmişti.

"Hangi kabileye mensupsunuz?" diye sordu babam. "Koen mi, Levi mi, yoksa İsrail mi?"

"Kim bilir."

"Sinagoga gitmez misiniz? Tora okunduğunda çağrılmaz mısınız?"

"Ayda yılda bir."

"Burada sinagoga gitmeniz gerekir. Küçük bir kasabada hareketlerinize dikkat etmelisiniz," diye araya girdi Feigel.

"Tabii..."

Feigel'in babası bir an önce çekiçlerine, testerelerine ve vidalarına dönmek için can atıyordu. Söylenen her şeye sessizce başını salladı. Feigel gülüyor, şakalar yapıyordu, hatta bana göz bile kırptı. Omuzlarını silkti. "Evlilik ve ölümden kaçış yoktur."

"Neden böyle konuşuyorsun?" diye sordu annem. "Daha gençsin, 120 yaşına kadar yaşayabilirsin."

"O kadar da genç değilim. Kimse yarının ne getireceğini bilemez."

"Aynen katılıyorum," dedi Leibuş. "Geçen hafta bir arkadaşla oturmuş bira içiyorduk, kafası birden yana düştü, gidivermiş."

"Allah kazadan beladan korusun."

"İnsanlar kendilerini tekerleklerin altına atıyor."

Nikâh bir ay sonra yapılacaktı. Leizer'le Lea sakin bir düğün istiyorlardı ama Feigel müzisyenli, soytarılı bir tören talep ediyordu. Anneme, "Bir kızın hayatta görüp göreceği nedir ki? Bir dans, bir sıçrayış," dediğini duydum.

Düğünde Feigel, ablası Rakel, sonra da bir başka kızla dans etti. Kendi diktiği gelinlik içinde güzel görünüyordu. Dönerken etek şemsiye gibi açılıyor, dantelli uzun donu görünüyordu. Fazilet dansından sonra iki kadın Feigel'i karanlık yatak odasına götürdü. Birkaç dakika sonra Leizer ve bir başka adam Leibuş'u gelinin yanına götürdü.

Lea düğüne Şabat elbisesi ve yüksek topuklu ayakkabılarla gelmişti. Kalın, erkeksi kaşları altındaki gözleri hüzünlü ve sitemkârdı. Annem *mazel tov* dilemek için Rakel'e gittiğinde, anneme, "Yemekten önce tatlının ikram edildiği duyulmuş şey mi?" demişti.

"Seninle Lea da günün birinde babanıza mutluluk vereceksiniz."

"Belki."

Düğünün ertesi sabahı fısıltılar başladı. Gelin odasının penceresi altına saklanmış bir oğlan, Feigel'le Leibuş'un bütün gece kavga ettiğini söylemişti. Bağrışmalar, hatta tokat sesleri duymuştu. Oğlan pencerenin altına ulaşabilmek için bataklığın içinden geçmişti; pantolonu ve botlarına yapışmış çamurlarla yosunları gösteriyordu. Feigel çok geçmeden içini dökmek için anneme geldi. Feigel'in sırrını duymak için can atıyordum ama beni dışarı çıkarttı. "Senden dışarı çıkmanı rica edeceğim," dedi, "anlatacaklarım sana göre değil."

Kapının önünde bir mırıltı ve bastırılmış hıçkırıklar duy-

dum. Feigel gittiğinde annemin yüzü al al olmuştu. Meselenin ne olduğunu sorduğumda, "Tanrım, sen bizi koru, ne kadar çok deli adam var," dedi.

"Anlaşamamışlar mı?"

"Feigel'in şansı kötü."

Ama dershanedeki oğlanlar daha açık konuşuyorlardı: "Feigel kocasını yatağına almamış."

Leibuş ithamda bulunmak için Yekiel Amcama geldi, çalışma odasına girip kapıyı da kilitlediler. Önceleri Varşova'yı yerin dibine batıran, Şebrin'i öven Leibuş, şimdi ağız değiştirmişti. Pazar yerinde bir sürü erkekle delikanlının ortasında durmuş, "İnsan böyle ücra bir köyde nasıl yaşar? Bu kadar çamur görmek bile insanı delirtmeye yeter. Varşova için ne derlerse desinler, en azından hareketli bir yer," deyip duruyordu.

"Burada da paran varsa her şeyi alabilirsin," diye bağırmıştı yeni evli genç bir adam.

"Ne alırsın? Doğru düzgün bira içecek bir yer bile yok."

Ahali Feigel'le Leibuş'un arasını yapmaya çalıştı. At tüccarları Leibuş'a sudan ucuza bir çift at satmayı teklif ettiler. Tüccarlar, Lublin ve Lemberg'e yolladıkları malları onun arabasıyla taşıyacaklarına söz verdiler. Ama Leibuş kabul etmedi. Feigel hiç görünmüyordu. Elbise diktirmek için dükkânına giden bir kız kapıyı kilitli bulmuştu. Yentl Yengem bu işi konuşmak için anneme geldi. Mırıl mırıl bir şeyler konuştular, Yentl'ın bonesindeki kurdeleler inip inip kalktı. "Bu hamurdan ekmek olmayacak," dedi Yentl.

"Adam hem deli, hem dinsiz," dedi annem.

Evlilik çok geçmeden bozuldu. Şebrin'de boşanmaya izin yoktu, çünkü nehrin iki adı vardı ve boşanma kâğıtlarında hangi adın kullanılacağı bilinemiyordu. Çift boşanmak için Lublin'e gitti. Yolculuk için ikisinin de arabaya binişini seyrettim. Leibuş sürücünün yanına, Feigel arka tarafa bir saman yığınının üzerine oturdu. Düğünden sonraki Şabat'ta sinagogun kadınlar tarafına götürüldüğünde giydiği tüylü şapka vardı başında. Yorgun ve yaşlanmış görünüyordu. Rakel gelip kardeşine yiyecek bir şeyler verdi. Kızlarla kadınlar perdelerin ardından onları seyrediyordu.

Feigel'in birkaç gün içinde dönmesi gerekiyordu ama haftalar geçtiği halde hâlâ Lublin'deydi. Geri döndüğünde kış gelmişti. Rakel bizi ziyarete geldiğinde, "Asla üçüncü yemeği birinci yemekten önce ikram etmemeli," dedi.

"Kusura bakma Rakel ama saçmalıyorsun."

"Erkekler vahşi hayvandan farksız," dedi Rakel, yarı kendi kendine, yarı anneme.

"Senin neyin var? En büyük azizler de erkekler arasından çıkmıştır."

"Eski zamanlarda öyleydi belki."

Bir öğleden sonra Feigel bizim eve geldi. "Hep Lea yüzünden," diye içini döktü anneme. "Bizi büyüledi. Evleneceğimi öğrenince kıyamet koptu. Bana lanet okudu. İşin doğrusu bu."

"İnsanın Tanrıya güveni varsa, şeytanlıktan korkmaz."

"Faydası yok. Rakel'i de büyüledi. Lea'nın her kelimesini papağan gibi tekrarlıyor. Lea baş aşağı dur dese yapacak. Onun dediklerini yapmadığım için bana düşman kesildi."

"Tanrı sana doğru eşi gönderecek."

"Hayır yenge, benim kocam Ölüm Meleği olacak."

Feigel haklı çıktı. Bu sözleri söyleyeli çok olmamıştı ki, ölümcül bir hastalığa yakalandığını duyduk. Doktor çağırılmıştı ama elinden bir şey gelmemişti. Kadınlar onun veremli gibi eriyip bittiğini, günbegün kötüleştiğini söylüyorlardı. Farfel* almaya gittiğimde artık Feigel'in dikiş makinesinin sesini duymuyordum. Bir keresinde çalışma odasının kapısını açık gördüm. Oturmuş, teyel alıyordu. Beni görünce gülümseyerek, "Bak hele, nasıl da büyümüş," dedi.

"Feigel, inşallah bir an önce iyileşirsin."

"Dilek kadar at olsa, dilenciler bile yaya gezmezdi. Ben artık iflah olmam ama beni ziyarete gelmen çok hoş. Otursana."

Tabureye oturduğumda eskilerden dem vurmaya başladı. "Daha dün çocuktun. Şimdi yetişkin olmuşsun. Şunu sakın unutma: Eline düşen bir kadına asla eziyet etme!"

"Tanrı esirgesin."

"Hepimiz Tanrının evlatlarıyız."

"Sen şimdi iyileşmeye bak."

* Farfel: Genellikle erişte yapımında kullanılan ince bir hamur. (Ed. n.)

"Hayır canım. Ben bu dünyada kalıcı değilim," derken, dudaklarında kaderinden emin bir gülüş belirdi.

Birkaç hafta sonra Feigel öldü. Yekiel Amcamı çağırıp ona itirafta bulunmuş, çeyizinin fakir gelinlere verilmesini istemişti. Köyün kadınları onun azize gibi öldüğünü söylüyorlardı. Tabutunun arkasında ben de yürüdüm. Rakel haykırıyor, yumruklarıyla başını dövüyordu ama Lea sessizdi. Leizer, Kadiş okudu. Baba ve kızları birlikte oturup yedi günlük matem tuttular.

Feigel'in ölümünden sonra aile dağıldı. Birkaç ay sonra Leizer zatürreeden öldü. Rakel'in aklını kaçırdığı söylentisi dolaşmaya başlamıştı. Müşterilere verdikleri paradan daha fazla para üstü veriyordu. Artık Lea satış işlerinde ona güvenemiyordu. Lea'nın kendisi de satıcılıkta pek iyi değildi. Köylüler ve yaptıkları pazarlığa tahammülü yoktu. Sadece dükkâna gelenlere –onun yaptıklarını seven birkaç kız ve kadına– satış yapabiliyordu. İki kız kardeş artık geçimlerini sağlayamıyorlardı. Eskiden ev için gerekli erzakları alan Rakel artık kasaba gelmiyordu. Bunamıştı. Annemi ziyarete geldiğinde anlattığı hikâyelerde olaylarla zamanları karıştırırdı. Haftanın ikinci günü bize ekmek getirirdi. Derken bir Şabat günü kapı açıldı ve Rakel iş kıyafetleri, elinde de bir sepet ekmekle içeri girdi. Annem yanaklarını çimdiklemeye başladı. "Rakel, sen iyi misin? Bugün Şabat!"

"Şabat mı? Ben pazar sanmıştım."

"Ama bütün dükkânlar kapalı. Bir şey taşımak yasak."

"Ekmekleri eve mi götüreyim?"

"Hayır, burada bırak. Şabat türlüsü hazırladın mı?"

"Galiba. Eve gideyim."

Bu olaydan kısa süre sonra Rakel göğüs kanserine yakalandı. Yatağa düştü, ona Lea bakıyordu. Şebrin tabibi Dr. Katz, Rakel'in, Varşova'ya gidebilirse ameliyat olup kurtulacağını söylüyordu. Cemiyet, masrafları ödemeye hazırdı ama Rakel, "Burada doğdum, burada öleceğim," diyerek reddediyordu.

Ağrıdan ve zihin bulanıklığından şarkılar söylemeye başlamıştı. Roş Aşana ve Yom Kipur ilahilerinden bazı parçalar kalmıştı aklında. Daha önce kimsenin şarkı söylerken duymadığı

Rakel'in sesinin çok güzel olduğu anlaşılmıştı. Hatta sözlerini kendisinin yazdığı şarkılar uyduruyor, babası ve çoktan toprağa karışmış annesine ağıtlar yakıyordu – bunları, nesilden nesle aktarılan acıklı bir sesle söylüyordu. Lea'nın Feigel ve kendisinin evlenmesine engel olduğunu açıktan açığa söylemeye başlamıştı.

Rakel'in ölümünden sonra Lea ekmek pişirmeyi bıraktı. Evin iki odasını kiraya verip kıt kanaat geçiniyordu. Tam bir inziva içindeydi. Hiçbir yere gitmiyor, Roş Aşana'da bile koç boynuzunun çalındığını duymak için sinagogun kadınlar bölümüne gelmiyordu. Artık bacadan duman ve kıvılcım çıkmıyordu; cinin artık Lea'nın sobasının arkasında yaşadığı ve onunla birlikte yattığı söyleniyordu. Altmışını geçtiği halde saçları kapkaraydı.

Ben Şebrin'den ayrılırken Lea hâlâ hayattaydı. Nazi işgalinden hemen önce öldüğünü duydum. Ne zamandır üç kız kardeşi düşünmüyordum ama dün masamın başında bir an içim geçti ve rüyamda Feigel'i gördüm. Üzerinde gelinliği, ayağında ipek ayakkabıları vardı, saçları beline dökülüyordu, yüzü solgun, gözleri öte dünyaya ait bir sevinçle pırıl pırıldı. Sukot'taymışız gibi bir palmiye yaprağı ve ağaçkavunu sallıyor, anneme, "Bir kızın hayatta görüp göreceği nedir? Bir dans, bir sıçrayış," diyordu.

Dedeyle Torun

Beyle Teme öldükten sonra, Rabi Mordecai Meir, dükkânını satıp parasıyla geçinmeye başladı. Birisi kâğıt üzerine hesap yapmış, haftada sekiz ruble harcasa paranın ona yedi yıl yeteceğini söylemişti – zaten daha ne kadar yaşayacaktı? Anne babasının öldüğü yaşa gelmişti. Bundan sonra her dakika yanına kârdı.

Tek kızı seneler önce tifodan ölmüştü, Slonim'de birkaç torunu vardı ama mirassız idare etmeleri gerekecekti. Rabi Mordecai Meir'in kızı bir Litvak'la; Hasidim'in karşıtı, aydınlanmaya inanan bir Yahudi'yle evlenmiş, babası da onu evlatlıktan reddetmişti.

Rabi Mordecai Meir sarıya çalan beyaz sakallı, geniş alınlı, kalın kaşlı, sarı, tavuk gözlü, ufak tefek bir adamdı. Burnunun tepesinde küçük bir sakal çıkmıştı. Burnuyla kulaklarından kıllar fışkırıyordu. Zaman içinde beli bükülmüştü, bu yüzden de sürekli yerde bir şey arıyormuş gibi görünüyordu. Yürürken ayaklarını sürürdü. Yıl boyunca üzerine kuşak bağladığı, pamuklu bir kaftan giyer, ayağına alçak ökçeli ayakkabılar, başına iki takke üzerine kadife bir şapka giyerdi. Sadece tanıdığı Hasidim ile, cümlelerini yarım bırakarak konuşurdu.

Hasidim arasında bile Rabi Mordecai Meir kalın kafalı bir adam olarak bilinirdi. Senelerce Varşova'da oturduğu halde, sokaklarını hiç bilmezdi. Sadece Hasidim dua eviyle kendi evi arasındaki yolu öğrenmişti. Yıl boyunca pek çok kereler Aleksandrov Hahamına giderdi ama her seferinde gara giden tram-

vayı bulmakta, doğru aktarmaları yapmakta ve bilet almakta zorlanırdı. Bu işleri ancak etrafı tanıyan genç adamların yardımıyla yapabilirdi. Böyle maddi meseleler için ne zamanı ne de sabrı vardı.

Gece yarısı okumak ve dua etmek için kalkardı. Her sabah erkenden Gemara ve Tosafot* tefsirini okurdu. Bunu ilahiler, yine dualar, Hasidim kitapları ve meseleleri takip ederdi. Kış günleri kısaydı. İnsan bir lokma yiyip biraz kestirene kadar akşam duaları için dershaneye dönme zamanı gelirdi. Yaz günleri uzun olsa bile çok değildi. Önce Pesah, sonra Omer Bayramı gelir, daha gözünü açıp kapamanla Şavuot olurdu. Ondan sonra Tammuz'un on yedisi, Tapınağın yıkılması dolayısıyla üç haftalık matem, dokuz günlük et perhizi, derken Teşa-Beav, Teselli Şabatı. Bunları, sudaki balığın bile titrediği Elul ayı takip ederdi. Sonra Roş Aşana, on günlük Kefaret, Yom Kipur, Sukot, Şeriatı Kutlama Günü, Tekvin Şabatı.

Rabi Mordecai Meir daha çocukken, insanın, gerçek bir Yahudi olmak istiyorsa başka hiçbir şeye zaman ayıramayacağını anlamıştı. Tanrıya şükür, karısı Beyle Teme de bunu anlamıştı. Ondan dükkânda kendisine yardımcı olmasını, işle ilgilenmesini, geçim sağlama yükünü üstlenmesini hiç istememişti. Karısının ona sadaka, mikve, kitap, enfiye, pipo tütünü için verdiği üç beş gulden dışında yanında pek para taşımazdı. Rabi Mordecai Meir dükkânın tam olarak nerede olduğunu, içinde ne gibi malların satıldığını da bilmezdi. Bir satıcının kadın müşterilerle de konuşması gerekirdi; Rabi Mordecai Meir konuşmakla bakmak, bakmakla müstehcen fikirlere kapılmak arasında çok kısa mesafe olduğunu bilirdi.

Rabi Mordecai Meir'in oturduğu sokak inançsızlar, oynak kadınlarla doluydu. Çocuklar, istihza ve ateizm dolu Yidiş gazeteler satardı. Meyhaneler serserilerle dolar taşardı. Rabi Mordecai Meir yazın bile çalışma odasının pencerelerini kapalı tutardı. Vasistası açar açmaz, gramofonda çalınan oynak şarkıları ve kadın kahkahalarını duyardı. Avluda kafası açık hokkabazlar, onun kara büyü olduğunu düşündüğü numaralar yaparlardı. Rabi Mordecai Meir'e, Yahudi kızlarla erkeklerin Yahudilik-

* Tosafot: Talmud'un 30 bölümü hakkında yapılmış bir dizi yorum. (Ed. n.)

le alay edilen Yidiş tiyatrosuna gittikleri anlatılmıştı. Dünyevi konularda İbranice ve Yidiş yazan yazarlar türemişti. Okuyucuyu günaha davet ediyorlardı. Her köşede Kötü Ruh pusuda yatıyordu. Onu yenmenin tek yolu vardı: Tora, dua ve Hasidizm.

Yıllar geçmiş, Rabi Mordecai Meir nasıl geçtiklerini, nereye gittiklerini anlamamıştı. Bir gecede sarı sakalı kırlaşmıştı. Berbere gidip, tıraş olan günahkârların arasında oturmak istemediğinden, saçlarını Beyle Teme tıraş ederdi. Beyle Teme onun takkelerini çıkarır ama o hemen geri koyardı. Karısı, "Kafanda takkeyle saçını nasıl keseyim?" diye söylenirdi.

Rabi Mordecai Meir yaşlandıkça kelleşmiş, sadece favorileri kalmıştı. Beyle Teme doğurganlığını yitirdiğinde (çocuklarının beşi ölmüş, geriye sadece Zelda Rayzel kalmıştı) Rabi Mordecai Meir karısıyla odaları ayırdı. "Verimkâr olun, çoğalın," emrini yerine getirdikten sonra fazlasına ne gerek vardı? Elbette şeriata göre, bir erkeğin karısı çocuk doğuramasa bile onunla birlikte olmasına izin vardı. Hatta bazıları inzivaya çekilmemek gerektiği fikrindeydi. Ama bu ne için geçerliydi? Tensel arzu duymadan sevişmek için. İnsan zevk için ilişkide bulunursa, bunun sonu baştan çıkmaya ve ihtirasa gidebilirdi. Hem son yıllarda Beyle Teme'nin sağlığı iyi değildi. Dükkândan eve yorgun dönüyor, ringa balığı ve kediotu damlası kokuyordu.

Zelda Rayzel'in ölümünden sonra Beyle Teme melankoliye kapıldı. Her gece ağlıyor, sürekli aynı sözleri tekrarlıyordu: "Bu neden benim başıma geldi?" Rabi Mordecai Meir, Tanrıya karşı şikâyette bulunmanın yasak olduğunu hatırlatıyordu ona. "Tanrının her yaptığı iyidir." Ölüm diye bir şey vardı, çünkü vücut sadece bir kıyafetti. Ruh, temizlenmesi için kısa süreliğine Gehinam'a gönderiliyor, sonra Cennete gidip Tora'nın sırlarını öğreniyordu. Yemek, içmek, işemek ve terlemek böyle dert ediliyor muydu?

Ama Beyle Teme'nin hastalığı günbegün artıyordu. Bir çarşamba günü öldü, cuma ikindisi de gömüldü. Şabat öncesi olduğundan, hafta içi günlerde gömülenlerin maruz kaldığı mezar baskısından kurtulmuştu. Rabi Mordecai Meir, Beyle Teme'nin ruhu rahat etsin diye Kadiş okudu, cemaatin önünde dua etti, Mişna okudu. Otuz günlük matemden sonra bir akra-

ba dört bin rubleye dükkânı ondan aldı. Dul bir komşu olan Peşa her gün Rabi Mordecai Meir'in evine gelip temizlik yapıyor, yemek pişiriyordu. Şabat'ta ona türlü ve puding yapıyordu. Hasidim, Rabi Mordecai Meir'e yeni bir eş bulmak istemiş ama o yeniden evlenmeyi reddetmişti.

Bir yaz sabahı *Yakup Yosef'in Nesilleri*'ni okurken uykuya daldı, kapının çalmasıyla da uyandı. Kapıyı açınca sakalsız genç bir adam gördü; uzun saçlarının üzerine geniş kenarlı siyah bir şapka geçirmişti, ayağında ekoseli pantolon, üzerinde bir kuşakla bağlanmış siyah bluz vardı. Ellerinden birinde bir çanta, diğerinde bir kitap tutuyordu. Yüzü soluk, burnu kısaydı.

Rabi Mordecai Meir, "Ne istiyorsun?" diye sordu.

Delikanlı ayrık gözlerini kırpıştırarak kekeledi: "Ben Fulie... Benim dedem oluyorsunuz."

Rabi Mordecai Meir afallayıp kalmıştı. Fulie diye bir isim hiç duymamıştı. Sonra bunun eski Yahudi isimlerinden Rafael'in modern bir çeşitlemesi olduğunu fark etti. Zelda Rayzel'in en büyük oğluydu. Rabi Mordecai Meir hem acı hem de utanç hissetti. Hıristiyanları taklit etmeye çalışan bir torunu vardı. "İçeri gel," dedi. Delikanlı bir an duraladıktan sonra içeri girip çantasını yere bıraktı. Rabi Mordecai Meir, "Bu nasıl – ne tür bir şey?" diyerek elindeki kitabı işaret etti.

"Ekonomi."

"Sana ne faydası var?"

"Şey..."

"Slonim'de ne var ne yok?" diye sordu Rabi Mordecai Meir. Anti-Hasid olan damadının adını ağzına almak istememişti. Fulie'nin yüz ifadesinden, dedesinin sorusunu tam olarak anlamadığı belli oluyordu.

"Slonim mi? Başka yerlerden bir farkı yok. Zenginler daha da zenginleşiyor, işçilerse aç. Benim oradan ayrılmam gerekti çünkü..." Fulie sustu.

"Burada ne yapacaksın?"

"Burada – bir şeyler bakarım."

Boş gezenin boş kalfası, diye düşündü Rabi Mordecai Meir. Boğazı kurumuş, midesi yanmaya başlamıştı. Fulie, kızı Zelda

Rayzel'in oğluydu ama sakalını kestiği ve Hıristiyan gibi giyindiği müddetçe Rabi Mordecai Meir'in onunla ne işi olabilirdi? Başını sallayarak dikkatle çocuğa baktı. Çıkık elmacık kemikli, dar alınlı, geniş ağızlı çocuk baba tarafına çekmişti. Dağınık ve aç görünümü Rabi Mordecai Meir'e, orduya alınmamak için yemek yemeyip sıskalaşan asker adaylarını hatırlattı.

"Ellerini yıka. Bir şeyler ye. Yahudi olduğunu unutma."

"Unutturmuyorlar ki dede."

Mutfakta oğlan masaya oturup kitabının sayfalarını çevirmeye başladı. Rabi Mordecai Meir mutfak dolabını açtığında ekmek olmadığını gördü; sadece soğan, bir ipe dizili kurutulmuş mantarlar, bir torba hindiba, birkaç baş sarımsak vardı.

Fulie'ye, "Şu parayı al da bakkala gidip ekmek ya da ne yemek istiyorsan onu al," dedi.

"Aç değilim dede. Hem ne kadar az dışarı çıksam o kadar iyi," dedi çocuk.

"Neden? Tanrı esirgesin, hasta filan değilsin ya?"

"Bütün Rusya'da aynı hastalık var. Her yer inkârcılar ve gizli ajanlarla dolu. Dede, ben pek 'temiz' sayılmam."

"Askere mi çağrıldın?"

"O da var."

"Kurtarılamaz mısın?"

"Sadece benim değil, bütün insanlığın kurtarılmaya ihtiyacı var."

Rabi Mordecai Meir, torunu ne derse desin, ne yaparsa yapsın kızmamaya karar vermişti. Kızgınlıkla kimse doğru yola kazandırılamazdı. An geliyor, Rabi Mordecai Meir bu küstah çocuğun suratına tükürüp onu kapı dışarı etmek istiyordu. Ama bütün gücüyle kendine engel oluyordu. Fulie Yidiş konuştuğu halde, Rabi Mordecai Meir onun ne dediğini tam olarak anlamıyordu. Bütün lafları tek bir şikâyetle özetlenebilirdi: Zenginler lüks içinde yaşıyor, fakirler yokluk çekiyor. Sürekli fabrikalardaki işçilerden, tarlalardaki ırgatlardan söz ediyordu. Çara veryansın ediyordu. "Kendisi sarayda oturuyor, başkalarını mahzenlerde çürütüyor. Milyonlarca insan açlıktan, veremden ölüyor. Halkın uyanması lazım. Devrim yapılmalı..."

Rabi Mordecai Meir sakalını sıvazlayarak sordu: "Yeni çarın daha iyi olacağını nereden biliyorsun?"

"Biz amacımıza ulaşırsak yeni çar diye bir şey olmayacak."

"Ülkeyi kim yönetecek?"

"Halk."

"Bütün halk tahta sığamaz ya," dedi Rabi Mordecai Meir.

"İşçilerle köylüler arasından temsilciler seçilecek."

"İktidara geçtiklerinde onlar da zalimleşebilir," dedi Rabi Mordecai Meir.

"O zaman bir kafa boyu kısalırlar."

"Kitapta 'Fakirler asla eksik olmaz' yazıyor," dedi Rabi Mordecai Meir. "Fakir fukara olmazsa kime sadaka veririz? Hem her şey önceden belirlenmiştir. Kimin zengin kimin fakir olacağını Roş Aşana'da Tanrı belirler."

"Tanrı diye bir şey yoktur," dedi Fulie. "Kimse bir şeyi belirlemez."

"Ne yani, dünya kendi kendini mi yarattı?"

"Evrim geçirdi."

"O da ne?"

Oğlan bir şeyler anlatmaya başladı ama takılıp kaldı. Rabi Mordecai Meir'in hiç duymadığı Lehçe, Rusça, Almanca kelimeleri karıştırdı. Bu konuşmadan, her şeyin bir kaza, bir tesadüf olduğu sonucu çıkıyordu. Bir toz bulutundan, yerçekiminden, dünyanın güneşten kopup soğumasından bahsetti. Mısır'dan çıkışı, Kızıldeniz'in ayrılmasını, Yahudilere Sina Dağında Tora'nın indirilmesini reddetti. Hepsi efsaneydi. Fulie'nin her kelimesi Rabi Mordecai Meir'in içini dağlıyordu, eskiden yakılma cezasına çarptırılanlara yapıldığı gibi sıcak kurşun yutmuştu sanki. Boğazından bir çığlık koptu. "Edepsiz, Yeroboam, Nebat'ın oğlu, çık evimden, cehennemin dibine kadar yolun var!" diye bağırmak istiyordu. Ama oğlanın öksüz, şehre yabancı ve parasız olduğunu hatırladı. Tanrı esirgesin, din değiştirebilir ya da intihar edebilirdi.

"Tanrı seni affetsin. Senin gözün bağlanmış," dedi.

"Sen sordun, ben de cevap verdim dede."

O günden sonra dedeyle torun tartışmaktan vazgeçtiler. Aslında pek konuşmuyorlardı. Rabi Mordecai Meir oturma

odasında oturuyor, Fulie mutfaktan çıkmıyor, geceleri de orada bir sedirde uyuyordu. Peşa yemek pişirdiğinde ona da bir tabak verirdi. Ona ekmek, peynir, yağ alırdı. Gömleğini yıkardı. Fulie'ye dış kapının anahtarı verilmişti. Kayıtlı olmadığı halde kapıcı geceleri onu içeri alırdı. Fulie her seferinde ona on groşen verirdi. Bazı geceler eve hiç uğramazdı.

Rabi Mordecai Meir az uyurdu. Akşam dualarından hemen sonra üzerine bir yorgunluk çöker, gidip yatardı ama bir iki saat sonra uyanırdı. Sabahları Rabi Mordecai Meir Şema'yı okumaya başlamadan önce Fulie gitmiş olurdu. "Onları dışlamamak lazım," derdi Rabi Mordecai Meir kendi kendine. "Mesih'in doğum sancıları başladı."

Rabi Mordecai Meir mutfakta bir kitap sandığının içinde, sayfaları sararmış Yidiş bir risale bulmuştu. Okumaya çalışmış ama yazılanları pek anlamamıştı. Yazar kendisi gibi bir başka yazarla tartışıyordu sanki. Zelyabov, Kilbaçiç, Perovskaya gibi yabancı isimler anıyordu. Bunlardan birinin şehit olduğunu söylüyordu. Rabi Mordecai Meir'in ağzına bir acılık geldi. İhtiyar yaşta, torunu olan bir zındıkla aynı evi paylaşmak zorunda kalmıştı. Aleksandrov dershanesinde dünyada neler olup bittiğini sordu ve kendisine anlatılanlardan şaşkına döndü. Seneler önce çarı öldürenler, halkı yeniden ayaklandırmaya başlamışlardı. Aralarında bir sürü Yahudi vardı. Rusya'da bir yerlere bomba atılmış, bir tren raydan çıkarılmış, altın çuvalları çalınmıştı. Uzak bir şehrin valisi öldürülmüştü. Hapishaneler tıklım tıklım doluydu. İsyancıların çoğu Sibirya'ya gönderiliyordu. Bu olayları sıralayan Hasid, "Öldürüyor, öldürülüyorlar. Herkesin gücü komşusuna yetiyor!" demişti.

"Ne istiyorlar?" diye sordu Rabi Mordecai Meir.

"Herkesin eşit olmasını."

"Bu mümkün mü?"

"Zenginlerin çocukları da onlara katılıyor."

Hasid, Gur Hahamının Hasidi olan bir şarap tüccarının kızının bu kışkırtıcılara katıldığını, Sitadel'de hapis tutulduğunu söyledi. Orada on sekiz gün boyunca oruç tutmuş, zorla beslenmesi gerekmişti.

Rabi Mordecai Meir'in ağzı açık kalmıştı. Kefaret günü yakın olmalıydı! "Öteki dünyaya inanmıyorlarsa, neden kendilerine bu kadar işkence ediyorlar?" diye sordu.

"Adalet istiyorlar."

O akşam Rabi Mordecai Meir, akşam dualarından sonra eve döndü; Fulie'yi üzerinde önü açık siyah bluzu, saçları dağınık, mutfak masasında bir parça ekmeği kemirirken buldu, bir yandan da kitap okuyordu.

"Neden kuru ekmek yiyorsun? Kadın senin için de yemek pişiriyor."

"Peşa mı? Onu hastaneye kaldırdılar."

"Öyle mi? Onun için dua edelim."

"Safra kesesinde taş varmış. İstersen sana bir şey pişireyim."

"Sen mi?"

"Merak etme, kaşer yaparım."

"İnanıyor musun?"

"Hayır ama senin için yaparım."

"Yok, istemem."

O günden sonra dedeyle torun sadece kuru şeyler yediler. Fulie bakkaldan ekmek, şeker, peynir alıyordu. Çay demliyordu. Rabi Mordecai Meir çay için bile böyle birine güvenebileceğinden emin değildi. Talmud'a göre, geçim kaynağını kaybetmek istemeyeceği için güvenilir olan Hıristiyan bir aşçı başka şeydi, yoz bir Yahudi başka şey. Yine de ekmekle şeker kirletilemezdi. Fulie peyniri sokağın karşısındaki mandıracı David'den alıyordu. Fulie başka bir sokaktaki Hıristiyan dükkânına gidecek olsa, inadına mürtetlik etmiş olacaktı, bunlar için "Efendisini bilir ama Ona meydan okur" derlerdi. Ama o kadar da düşmemişti.

Şabat yemeğini bir başka komşu hazırlıyordu. Rabi Mordecai Meir, Şabat mumlarını kendisi yaktı. Yıpranmış saten ceketi, eskimiş kürk şapkasıyla masaya tek başına oturdu, Şabat şarkıları söyleyerek bir parça halayı bir bardak ayin şarabına batırdı. Oğlan (Rabi Mordecai Meir, Fulie'yi bu isimle anardı) Şabat'ta ortalıkta görünmedi. Komşunun kızı pirinç çorbası, et, havuçlu puding getirdi. Rabi Mordecai Meir yarı şarkı söylüyor, yarı inliyordu.

Eski haham hâlâ hayatta olsa, Rabi Mordecai Meir onun yanına sığınırdı. Ama Rabi Henokh ölmüştü. Yeni haham, genç Hasidim'e yaşlılardan daha fazla ihtimam gösteren genç bir adamdı. Dünya işlerinden nasibini almış biri olduğu söyleniyordu. Yaşlı Hasidim'in çoğu ölmüş, yeni katılan olmamıştı.

Bir Şabat günü Rabi Mordecai Meir masada oturmuş şarkı mırıldanıyordu ki, bir silah sesi ve tüyler ürperten bir çığlık duydu. Avluda bir koşuşturma oldu. Pencereler açıldı. Polis sireninin sesi havayı yırtıyordu. Bir komşu Rabi Mordecai Meir'e gelip, "yoldaşların", silahı ateşleyenlerin, kendi adamlarından birini, kendilerini polise ihbar ettiği söylenen bir çizmeciyi vurduklarını söyledi. Rabi Mordecai Meir titredi.

"Kim yaptı bunu – Yahudiler mi?"

"Evet."

"Dünyanın sonu geldi." Rabi Mordecai Meir bu kelimeler ağzından çıkar çıkmaz pişman oldu. Şabat'ta hüzünlü olmak ya da ümitsiz sözler söylemek yasaktı.

Rabi Mordecai Meir gece yarısı duaya kalktığından erken yatardı. Saat dokuzda, genelde elbiseleriyle yatmış olurdu. Sadece botlarını çıkarırdı. O gece mutfak kapısının açıldığını duydu ve Fulie'nin ayak seslerini tanıdı. Tekrar uykuya daldı ama tam on ikide uyandı, kalktı, aptes aldı, üzerine hırka, ayağına terlik giydi ve Tapınağın yıkılmasına ağıt yakmaya başladı. Alnına, küçük bir kavanozda tuttuğu külü sürdü. Acılı bir melodi mırıldanıyordu. Rabi Mordecai Meir "Rakel çocukları için yas tutuyor" mısrasına geldiğinde kapı açıldı ve içeri Fulie girdi; üzerinde kirli bir don vardı, başı açıktı. Rabi Mordecai Meir kaşlarını kaldırıp, ibadetini bitirmek için Fulie'ye çıkmasını işaret etti ama oğlan, "Dede, dua mı ediyorsun?" dedi.

Rabi Mordecai Meir duayı yarıda kesmesine izin olup olmadığından emin değildi. Biraz duraladıktan sonra, "Gece yarısı dualarını okuyorum," dedi.

"Ne duası bunlar?"

"Bir Yahudi, Tapınağın yıkılışını asla unutmamalı."

"Bunlarla ne elde etmeye çalışıyorsun?" diye sordu Fulie.

Rabi Mordecai Meir her kelimeyi tek tek bildiği halde, bu sorunun anlamını kavrayamamıştı. Fulie'ye saçaklı mintanını neden giymediğini soracaktı ama bunun manasız olacağını fark etti. Bir an düşünüp, "İnsan dua etmelidir. Tanrının yardımıyla Mesih gelecek, sürgün sona erecek," dedi.

"Şimdiye kadar gelmediğine göre," dedi Fulie, "neden şimdi gelsin ki?"

"Mesih, Yahudilerin onun gelmesini istediğinden çok daha fazla istiyor gelmeyi ama neslin buna layık olması lazım. Tanrı pek çok lütufta bulunuyor ama biz günahlarımızla onun merhamet kanallarını tıkıyoruz."

"Dede, seninle konuşmam lazım."

"Ne konuşacaksın? Gece yarısı dualarını yarıda kesmek yasaktır."

"Dede, bu duaların dünyaya bir faydası yok. İnsanlar iki bin yıldır dua ediyor ama Mesih beyaz eşeği üzerinde gelmedi. Bu bir savaş dede, sömürenlerle sömürülenler arasında feci bir savaş. Köylüleri, Yahudileri katletmeye kim kışkırttı? Kara Yüzlükler, gericiler. İşçiler direnmezse köleliğimiz artacak. Dede, yarın büyük bir gösteri var, konuşmacı benim. Başıma bir şey gelirse, bu zarfı Nekhama Katz adındaki kıza vermeni istiyorum."

Rabi Mordecai Meir çocuğun elindeki şişkin zarfı yeni fark etmişti.

"Ben kız mız anlamam. Yaşlı bir adamım. Neden isyancılara karışıyorsun? Tanrı esirgesin, yakalanırsan hepimizi perişan edersin. Çarın bir sürü Kazak'ı var, hem senden de daha güçlü. Ruha ve ölümden sonra hayat olduğuna inanmıyorsan, neden kendini tehlikeye atıyorsun?"

"Dede, bu tartışmaya tekrar girmek istemiyorum. Bütün Avrupa özgür ama burada çar despotluk yapıyor. Parlamentomuz yok. Kendisi ve satrapları ne isterlerse onu yapıyorlar. Japon savaşı milyonlara mal oldu. Binlerce asker öldü. Batıda işçilerin sağlığına dikkat ediyorlar, burada işçi köpekten beter. Bir anayasa çıkarılmazsa bütün Rusya kan gölüne dönecek."

Rabi Mordecai Meir dua kitabını bıraktı. "Sen işçi misin?"

"Benim ne olduğum önemli değil dede. Biz bir şey için, bir ideal için savaşıyoruz. Mektup burada. Çekmecene koy. Belki yarın dönerim. Dönmezsem, Nekhama Katz gelecek. Mektubu ona ver."

"Dur, acele etme. Dünyayı Tanrı yönetir. Zenginlerle fakirleri o belirler. Hiç fakir olmasa, kimse süfli işleri yapmak istemez. Kimi tüccar olur, kimi baca temizleyicisi. Herkes esnaf olsa, bacaları kim temizler?"

"Biz, baca temizleyicilerine tüccarlarla aynı hakları ve imkânları kazandırmak için mücadele veriyoruz. Tüccarlar gerekli değil. Sosyalist bir dünyada üretim talebe göre düzenlenecek. Aracıların işin kaymağını yemesine izin vermeyeceğiz."

"Ne! Biz Yahudiler bu işe karışmamalıyız. Yoksa başa her kim geçerse Yahudilere zulmeder."

"Anti-Semitizmi kapitalistler, rejime duyulan öfkeyi saptırmak için yarattı. Siyonistler Filistin'e, Rakel Ana'nın Mezarına koşmak istiyor ama bunlar hayal. Daha iyi bir gelecek için Yahudiler de diğer ezilenlerle birlikte savaşmalı."

"Tamam, tamam, mektubu ver. Beni rahat bırak. 'Bir evi Tanrı inşa etmemişse, onu inşa edenler boşuna uğraşır.' Kitapta 'Kimse uyarılmadan cezalandırılmamalıdır' yazar. Gemara şöyle der: 'Baharat dükkânına girersen güzel kokarsın, tabakhaneye girersen kokusu üstünden çıkmaz.' "

"Dede, sen insanların kendi hakları için verdikleri savaşa koku mu diyorsun? Sen sömürenlerin tarafında mısın?"

"Zarfı ver."

"İyi geceler dede. Birbirimizi asla anlamayacağız."

Fulie odadan çıktı. Rabi Mordecai Meir zarfı köşesinden tutup bir çekmeceye attı. Yeni baştan duasını okumaya başladı: "Ramah'ta bir ses duyuldu, bir ağıt, acı bir ağlama, Rakel çocukları için ağlıyordu, teselli kabul etmeden." Odada gaz lambası yanıyor, Rabi Mordecai Meir'in gölgesini duvara düşürüyordu. Başı kirişlere tırmanmıştı. Rabi Mordecai Meir kaşlarını çatmış, ileri geri sallanıyordu. Gerçeği görmelerini sağlamak mümkün mü? diye sordu kendi kendine. Bir iki kitap okuyup, o abuk sabuk şeyleri tekrar ediyorlar. Yok anayasa, yok bilmem ne! Bu, iyiyle kötü, Tanrıyla Şeytan, İsrail'le Amalek arasında

bir savaş. Esau ve İsmail, Tora'yı kabul etmemişlerdi. Köle azat edilmekten hoşlanır. Ama Yahudiler Şeriatı bir kenara bıraktıklarında putperestlere benzerler, belki daha kötü olurlar. Mesih nasıl gelebilir? Muhtemelen, Tanrı esirgesin, bütün bir nesil tümüyle suçlu olduğunda. Alnını sildi. "Oy, baba. Su boğaza dayandı!"

Rabi Mordecai Meir dualarını bitirdikten sonra yattı. Ama bu sefer uyku tutmadı. Oğlanın mutfakta gezindiğini duyuyordu. Tabakları tangırdatıyor, musluğu açıyordu. Rabi Mordecai Meir, onun iç geçirdiğini duyar gibi oldu. Bu ses Fulie'den mi gelmişti? Kim bilir, belki de pişmandı. Ne de olsa anne tarafından erdemli adamların kanını almıştı. Litvak dedeleri arasında bile dini bütün Yahudiler olması muhtemeldi. Rabi Mordecai Meir yatakta kalamadı. Belki de oğlanı evden çıkmamaya ikna edebilirdi. Veda eder gibi konuşmuştu. Rabi Mordecai Meir titreyen bacaklarla yatağından kalktı. Tekrar hırkasıyla terliklerini giydi. Mutfak kapısını açtığında öyle acayip bir şey gördü ki, gözlerine inanamadı. Fulie tepeden tırnağa giyinmişti, elinde de bir silah vardı. Rabi Mordecai Meir bunun ne olduğunu biliyordu. Omer Bayramında çocukların ellerine böyle silahlar verilirdi ama sahici değil, oyuncak.

Fulie dedesini görünce silahı masaya bıraktı. "Dede, burada ne işin var? Beni mi gözetliyorsun?"

"Bu menfur şey de ne?" diye sordu Rabi Mordecai Meir. Zangır zangır titriyor, dişleri birbirine vuruyordu.

Fulie güldü. "Korkma dede. Seni için değil."

"Peki kimin için?"

"İlerlemeyi durdurmak, dünyayı karanlıkta tutmak isteyenler için."

"Ne? Onları *sen* mi ölüme mahkûm edeceksin? Sanhedrin'de birinin ölüme mahkûm edilmesi için yetmiş hâkim gerekir. Önce ihtar edilmesi, en az iki şahit olması gerekir. Gemara, yetmiş yılda bir kere bile olsa birini ölüme mahkûm eden bir mahkemeye, katiller mahkemesi deneceğini söyler."

"Dede, bu adamlar kendi kendilerini mahkûm ettiler. Zamanları doldu ama barış içinde teslim olmayı reddediyorlar. Bu yüzden de yerlerinden zorla indirilecekler."

"Fulie, Rafael, sen Yahudisin!" Rabi Mordecai Meir bu sözleri söylerken boğulur gibi olmuştu. "Esau kılıçla yaşar. Yakup değil."

"Kocakarı hikâyeleri. Yahudiler de Hıristiyanlarla aynı hamurdan yapıldılar. Bunlar aptalca bir şovenizmden başka bir şey değil. Şu Seçilmiş Halk teranesi saçmalık. Dede, ben gidiyorum."

"Gitme! Gitme! Seni yakalarlarsa, Tanrı esirgesin, ..."

"Biliyorum, biliyorum. Çocuk değilim." Fulie tabancayı pantolonunun cebine koydu. Yanına, gazeteye sarılmış bir şey aldı. Acıkınca midesini bastırmak için biraz ekmek almıştı herhalde. Çıkarken kapıyı çarptı. Rabi Mordecai Meir'in dizlerinin bağı çözülmüştü. Düşmemek için duvara yaslandı. "İşler bu raddeye geldi mi?" diye sordu kendine. Uyuması mümkün değildi ama sabah duaları için de çok erkendi. Sabah yıldızı görünürlerde yoktu. Geceyle gündüz henüz birbirlerinden ayrılmamıştı.

Rabi Mordecai Meir sendeleye sendeleye pencereye gitti. Sağ tarafta gökyüzü karanlıktı. Ama solda, yani doğuda hava ağarmaya başlamıştı. Sokaktaki bütün dükkânlar kapalıydı. Çıplak ayaklı, beyaz pantolonlu bir fırıncı çırağı, başının üzerinde ekmek ve kek dolu bir tepsiyle geçti. "Unlu gıdalara ihtiyaç var," diye mırıldandı Rabi Mordecai Meir.

Fulie'nin sokağa çıkacağını düşünmüştü ama kaldırımda onu göremedi. Muhtemelen sokak kapısı hâlâ kilitliydi. Avluda arkadaşları var herhalde, diye düşündü Rabi Mordecai Meir. Vah vah, benim halkıma neler olmuş! İlk kez Beyle Teme'yi kıskanmıştı – bu felaketleri görecek kadar yaşamamıştı karısı. Artık Cennette olmalıydı. O güne kadar Rabi Mordecai Meir dua ederken karısını nadiren düşünmüştü. Bir Yahudi'nin doğrudan Tanrıya dua etmesi gerekir, bir azize ya da azizeye değil. Ama bu sefer Rabi Mordecai Meir doğrudan doğruya Beyle Teme'nin ruhuna hitap ediyordu: "O senin torunun. Onu kolla. Başına kötü bir şey gelmesine, Tanrı esirgesin, bir başkasına zarar vermesine engel ol."

Sağ tarafta ay hâlâ görünüyordu; Talmud'a göre, parlak ışık kaynağını kıskanan bu sönük ışık kaynağına telafi mahiye-

tinde yıldızlar bahşedilmişti. Bu da yukarılarda bile kıskançlık olduğunu gösteriyor, dedi Rabi Mordecai Meir, soruyla karışık. Fulie'yi bir kez daha görmek umuduyla pencerenin önünden ayrılamıyordu. İbrahim'in torununun da Esau olduğu fikri takıldı aklına. İsmail gibi bir oğlu vardı, ya Keturah'ın oğulları? Azizler bile daima iyi tohumlar üretmiyor. Aniden sokağı kızılımsı bir ışık kapladı. Vistula üzerinden güneş yükseliyordu. Arnavutkaldırımlarında at nalı sesleri ve kuş cıvıltıları duyuldu. Rabi Mordecai Meir, atları üzerinde giden askerler gördü; kılıçları parlıyordu. Süvariler üst kat pencerelerine bakıyordu.

Fulie bunlara karşı mı savaş açmıştı? Rabi Mordecai Meir daldı gitti. Birden bir üşüme geldi ve titredi. Daha önce hiç bu dünyadan kurtulmayı istememişti. Ama şimdi ölmeye hazırdı. Gözyaşları vadisinde daha ne kadar dolaşması gerekecekti? Bu kısır çekişmeyi seyretmektense, Gehinam azabı çekmek daha iyiydi.

Bağrışmalar ve kargaşa sabah erkenden başladı. İsyancılar tam da bu sokakta Rus çarının kuvvetlerini alt etmeye çalışıyordu. Her kapıdan, bağıran, yumruklarını sallayarak şarkı söyleyen gençler fırladı. Kılıçlarını çeken polisler onları kovalayıp üzerlerine ateş ettiler. Yine şarkılar ve bağrışlarla kırmızı bir bayrak çekildi. Dükkânlar açılmamıştı. Kapılar kapalıydı. Polis düdüklerinin tiz sesleri duyuluyordu. İlkyardım arabaları geldi ve bir an sokak boşaldı. Birisinin elinde yükselen bayrak şimdi yırtılmış, lekelenmiş, sokağın kenarında duruyordu. Sokak çok geçmeden tekrar dolmaya başladı. Bir başka bayrak dalgalanıyordu. Yeni bağrışlar ve koşma sesleri duyuluyordu.

Rabi Mordecai Meir daha fazla bakamadı. Özgür irade, ödül ve ceza, kefaret gelmesi için Tanrının ışığının sönmesi, Onun yüzünün perdelenmesi gerekecekti gerçekten; ama Yaradan gücünü göstermek için başka bir yol bulamaz mıydı? Sakallarını tıraş etmiş, üzerlerine kısa ceket giymiş bu gençler, köylüler gibi haykırıyordu. Zaman zaman araya kadın çığlıkları karışıyordu. Bir polis dövülmüştü; belli ki bacağı kırılmış bir at, düştüğü yerde yatıyordu. Zavallı hayvanın ne suçu vardı? Tabii eski bir hayattaki günahının cezasını ödeyen bir ruh değilse.

Rabi Mordecai Meir dua etmeye başladı. Böyle bir günde sinagoga gitmek imkânsızdı. Dua şalına sarındı, püsküllerini öptü, koluna ve başına tefillinleri yerleştirdi. On Sekiz Takdisi zar zor tamamladı. O dua ederken sokağın gürültüsü iyice artmıştı. Vurulan ve yaralananların çığlıklarını duyuyordu. Karşı duvara kan sıçramıştı. Analarının karınlarında taşıdığı, doğurduğu, emzirdiği, en ufak kaprisinde endişelendiği evlatlar, şimdi ölüm ıstırabıyla kıvranarak çamurların arasında yatıyordu. "Benim cezam çekemeyeceğim kadar ağırmış!"

Rabi Mordecai Meir genelde sabah dualarından sonra ellerini yıkayıp bir iki lokma atıştırırdı: Bir dilim ekmek, biraz peynir, bazen azıcık ringa balığı, bir bardak çay. Ama bugün yiyemiyordu; lokmalar boğazına takılıyordu. Kendine Midraş'ın bir bölümünü hatırlattı: "Mısırlılar Kızıldeniz'de boğulduğunda melekler sevinç şarkıları söylemek istediler ama Yüce Rab onlara, 'Benim yaratıklarım denize gömülürken siz şarkı söylemek istiyorsunuz!' diye çıkıştı." Yaradan, Mısırlı zalimlere bile merhamet duymuştu.

Rabi Mordecai Meir'in başı döndüğünden divana uzandı. Gün ışığını perdelemek için geniş kenarlı şapkasını gözlerinin üzerine koydu. Bir müddet ne uyur ne uyanık vaziyette yattı. Nihayet, gecelerdir uyumamış, tümüyle tükenmiş birisi gibi derin bir uykuya daldı. Rüya gördü ama uyandığında ne gördüğünü hatırlayamadı.

Dışarıdaki yaygara iyice çığrından çıkmıştı. Rabi Mordecai Meir sıçrayarak uyandı. Çığlıklar ve silah sesleri çınlıyordu. Rabi Mordecai Meir'e, bir sürü kadın inliyor, köpekler uluyor gibi geldi. Bir anlık sessizlikte kulağına, bu büyük deliliğin ortasında kendi işlerine bakan kuşların sesleri geldi. Bu mahluklar insanların evlerinin saçakları altına yuva kurdukları, onların artıklarını yedikleri ve telefon tellerinin üzerinde sıçradıkları halde, planları ve hırslarıyla insanları görmezden geliyorlardı. İnsanlar da kendi kavrayamadıkları varlıklardan yardım alırlardı.

Rabi Mordecai Meir çay demleme niyetiyle ayağa kalktı. Mutfağa girdi, bir kutu kibrit buldu, çaydanlığı musluktan doldurdu. Fulie'nin muhtemelen bir gece önce aldığı ekmeğin

dörtte biri duruyordu, bir parça da bayat kek vardı. Yaşlı adam tam kibriti yakacakken, oruç tutmaya niyetlendiğini hatırladı. "Bugün benim için Teşa-Beav. Hiçbir şey yiyip içmeyeceğim," diyerek kibriti bir kenara bıraktı.

Oturma odasında bir kitaplık vardı, gidip orada okuyacak bir şeyler aramaya başladı. Talmud okuyacak takati yoktu ama Hasidik bir kitabı biraz karıştırmak istiyordu. *Yakup Yosef'in Nesilleri* olabilirdi belki. Radzim hanedanının kurucusu tarafından yazılmış incecik bir kitabı aldı eline, *Şiloh'un Suları*. Şaşırmıştı; böyle bir kitabı olduğundan haberi bile yoktu. Rabi Mordecai Meir ortalardan bir sayfa açtı. Orada, Tanrının büyüklüğünü idrak edebilmek için insanın kendi hiçliğini fark etmesi gerektiği yazıyordu. İnsan kendini önemli bulduğu müddetçe İlahi gücü göremiyordu. Rabi Mordecai Meir sakalını tuttu. Ten unutkandır. Kötü Ruh ile Unutuşun Efendisi birlik olur. Yoksa ikisi de aynı mı?

Birden dışarıda tuhaf bir sessizlik olduğunu fark etti. Yorulmuşlar mıydı? Pencereye gittiğinde, sokağın boş, dükkânların hâlâ kapalı olduğunu gördü. Hava kararıyordu. "Yoksa, adı neydi, şu anayasayı aldılar mı?" diye merak etti. Hafta arasında dükkânların kapalı olması garipti. Normalde oğlanlar, kızlar, seyyar satıcılar ve dilencilerle dolu olması gereken meydan gece yarısı gibi bomboştu.

Sonra merdivende gürültülü ayak sesleri duydu ve hemen kendisine geldiklerini, kötü haber getirdiklerini anladı. Titremeye başladı; olan biteni savuşturmak için artık çok geç olduğunu bildiği halde bir dua mırıldanmaya başladı. Bir iki dakikalığına sesler kesildi; yanılmış olabileceğini düşündü. Sonra birileri kapıyı yumruklayıp tekmelemeye başladı. Kapıya asla ulaşamayacakmış gibi geldi Rabi Mordecai Meir'e. Ama kapıyı açınca, korktuğu başına geldi: Dört adam sedyede bir ölüyü taşıyorlardı – Fulie'yi. Tek kelime etmeden, tabut taşıyanların kasvetiyle içeri girdiler.

"Katiller onu öldürdü!" diye bağırdı aralarından biri. "Nereye koyalım?" diye sordu ikincisi. Rabi Mordecai Meir yeri işaret etti. Ölüden kan akıyordu. Yerde bir kan birikintisi oluştu. Örtünün altından bir el düştü – cansız, solgun bir el;

artık hiçbir şey, ne bir hediye, ne bir iyilik ne de anayasa alabilecek bir el...

Rabi Mordecai Meir'in karnı davul gibi şişmişti. "Yüce Tanrım, artık yaşamak istemiyorum. Bu kadar yeter!" İhtiyar yaşında kendisine verdiği bu ceza yüzünden Tanrıya kızgındı. Midesi bulandı, zar zor tuvalete gitti; orada bütün gün oruç tutmamış da yiyip içmiş gibi kustu. Gözlerinin önünde kıvılcımlar yanıyordu. Hayatında Tanrıya hiç şikâyette bulunmamıştı. "Bu kederi hak etmiyorum!" diye mırıldandı. Günah işlediğini biliyordu.

O gece geç vakit yine kapısı çalındı. "Bu da kim, bir ceset daha mı?" diye kendi kendine sordu Rabi Mordecai Meir kaygıyla. Fulie'nin bedeni yanına oturmuş, ilahiler okuyordu. Kapıyı açtığında içeri bir polis, arkasından da bir sivil girdi, sonra kapıcıyla birlikte iki polis daha geldi. Rusça bir şeyler söylüyorlardı ama Rabi Mordecai Meir dillerini bilmiyordu. Cesedi gösterdi ama onlar ilgilenmediler.

Evi aramaya başladılar. Çekmeceler açılıyor, etrafa kâğıtlar saçılıyordu. Sivil giysili adam şifoniyerin çekmecesinden Fulie'nin Nekhama Katz'a bıraktığı kalın zarfı çıkardı. İçini açıp kâğıtlar, bir defter, nikel bir kol saati ve başka nesneler çıkardı. Mektubun bir bölümünü –Rusça– diğerlerine okudu. Birisi gülümsüyordu. Diğeri sessizce bakıyordu. Sonra Rabi Mordecai Meir'e bozuk bir Yidişle, "Gel dede," dedi.

"Ne? Nereye?"

"Gel."

"Cesede ne olacak?"

"Gel, gel."

Kapıcı bir yerlerden Rabi Mordecai Meir'in paltosunu buldu. Rabi Mordecai Meir görevliye neden tutuklandığını sormak istedi ama Lehçe de Rusça da bilmiyordu. Zaten sormanın ne faydası vardı? Bir koluna sivil, ötekine polis girdi ve onu karanlık merdivenden indirmeye başladılar. Kapıcı kibrit yakıp duruyordu. Kapıyı açtı. Dışarıda pencereleri parmaklıklı küçük bir araba vardı. Rabi Mordecai Meir'in arabaya binmesine yardım ettiler ve bir sıraya oturttular. Polislerden biri yanına oturdu. Araba ağır ağır hareket etti.

"Diyelim ki bu benim cenazem," dedi Rabi Mordecai Meir kendine. "Zaten arkamdan Kadiş okuyacak kimse yok."

Üzerine tuhaf bir sükûnet, daha beteri tahayyül edilemeyen bir felakete eşlik eden mutlak bir teslimiyet çöktü. Daha önce, Fulie'nin cesedini getirdiklerinde düşüncelerinde isyan etmişti ama şimdi buna pişmandı. "Yarabbim, beni affet." Aklına Talmud'dan bir bölüm geldi: "Kimse kederle söylediği sözler yüzünden cezalandırılmaz."

"Saat kaç?" diye merak etti. Birden dua şalıyla tefillinlerini almadığını hatırladı. Artık bunun için bile çok geçti. Rabi Mordecai Meir günahlarını itiraf etmeye başladı. "Günah işledik, ihanet ettik, yalan söyledik, kandırdık..." Göğsünü dövmek için elini yumruk yapmaya çalıştı ama parmakları kaskatı kesilmiş, kapanmıyordu. Zaten hatalarının bedelini muhtemelen çoktan ödemişti; Rabi Mordecai Meir, Fulie'yi düşünüyordu. Fulie iyi niyetliydi. Fakirlere yardım etmek istemişti. Açlara acımıştı. Belki de bu sayede kurtulurdu. Yukarıda her şey niyete göre değerlendirilir. Belki ruhu çoktan temizlenmiştir bile.

Yeterli sayıda insan toplanmadan ya da daha gömülmemiş biri için Kadiş okumak âdetten değildi ama Rabi Mordecai Meir çok az zamanının kaldığını biliyordu. Kadiş duasını mırıldandı. Sonra Mişna'dan, ezbere bildiği bir bölümü okudu. "Akşamleyin Şema'yı saat kaçta okumak caizdir? Rahipler kendilerine adanan yiyecekleri yemek için Tapınağa girdikten sonra. Böyle buyurdu Haham Eliezer. Bilgeler de şöyle der: Gece yarısına kadar."

"Hişt, Yahudi, ihtiyar köpek, kiminle konuşuyorsun, Tanrınla mı?" diye sordu polis. Rabi Mordecai Meir bu sözleri her nasılsa anladı. Ne biliyor ki? Ne anlar? diye adamı düşüncesinde savundu. Tanrıdan hiçbir kötülük gelemeyeceğine göre, Onun suretinde yaratılmış olanlar tümüyle kötü olamazdı. Polise, "Evet, Yahudiyim. Tanrıya dua ediyorum," dedi.

Rabi Mordecai Meir'in bildiği yegâne Yahudilik-dışı kelimeler bunlardı.

İhtiyar Aşkı

Harry Bendiner sabahın beşinde, kendisi için gecenin artık bittiği, daha fazla uyuyamayacağı hissiyle uyandı. Aslında her gece belki on kere uyanırdı. Seneler önce prostat ameliyatı olmuştu ama sidik torbasındaki daimi baskı azalmamıştı. En fazla bir saat uyur, küçük su dökme ihtiyacıyla uyanırdı. Rüyaları bile bu mecburiyet etrafında şekillenirdi. Yataktan kalkıp, titreyen bacaklarla banyoya gitti. Geri dönerken on birinci kattaki dairesinin balkonuna çıktı. Solunda Miami'nin gökdelenleri, sağında gümbürdeyen okyanus vardı. Hava geceleyin biraz serinlemiş olsa da, hâlâ tropik bir nem vardı. Ölü balık, petrol, belki biraz da portakal kokuyordu. Harry, nemli alnına vuran okyanus esintisinin keyfini çıkararak bir müddet balkonda durdu. Miami Beach büyük bir şehre dönüştüğü halde Güney Florida bataklıklarının yakınlığını hissediyor, bitkileriyle durgun sularının kokusunu alabiliyormuş gibi geldi ona. Bazen bir martı gece yarısı uyarıp haykırırdı. Dalgaların kumsala bir baraküda ya da bebek balina leşi attığı olurdu. Harry Bendiner, Hollywood tarafına baktı. Bütün buralar dolalı ne kadar olmuştu? Bir iki yıl içinde bomboş topraklar otel, apartman, lokanta, süpermarket ve banka dolu kalabalık bir yerleşime dönüşmüştü. Sokak lambalarıyla neon ışıklı tabelalar gökyüzündeki yıldızları sönükleştiriyordu. Arabalar gece yarılarına kadar gelip geçiyordu. Daha şafak bile sökmeden bunca insan nereye yetişmeye çalışıyordu böyle? Hiç uyumazlar mıydı? Nasıl bir güç yönlendirirdi onları? "Burası artık benim dünyam değil. İnsan sekseni geçti mi, ölmüş kadar oluyor."

Elini tırabzana dayayıp, gördüğü rüyayı hatırlamaya çalıştı. Sadece, rüyasında gördüğü kadın-erkek herkesin ölmüş olduğunu hatırlayabildi. Rüyalar kuşkusuz ölüm filan dinlemiyorlardı. Rüyalarında üç karısı, oğlu Bill ve kızı Sylvia hep hayattaydı. New York, memleketi Polonya, Miami Beach birbirine karışıyordu. Kendisi, Harry, daha doğrusu Herşel, kâh yetişkin kâh heder öğrencisi oluyordu.

Bir an gözlerini kapadı. Rüyaları hatırlamak neden imkânsızdı? Yetmiş-yetmiş beş yıl önce meydana gelmiş olayların bütün ayrıntılarını hatırlayabiliyordu ama biraz önce gördüğü rüyalar köpük gibi dağılıyordu. Bir güç, onların en ufak izi bile kalmasın diye uğraşıyordu. İnsan hayatının üçte biri, daha mezara girmeden ölüyordu.

Bir süre sonra Harry balkonda duran plastik bir şezlonga oturdu. Birazdan aydınlanmaya başlayacak doğuya, denize doğru baktı. Bir zamanlar, özellikle de yaz aylarında, sabah ilk iş yüzmeye giderdi ama artık böyle şeylere hevesi kalmamıştı. Gazetelerde zaman zaman köpekbalığı saldırısı haberleri çıkıyordu, hem ısırıkları ciddi sorunlar yaratan başka deniz mahlukları da vardı. Artık ılık bir duş yetip de artıyordu bile.

İş meselelerini düşünmeye başladı. Paranın kendisine bir faydası olmayacağını biliyordu; yine de insan sürekli her şeyin boş olduğunu düşünemezdi. Gündelik meseleleri düşünmek daha kolaydı. Hisselerle bonolar ya yükselir ya düşerdi. Bunların getirdiği kâr ve diğer gelirlerin bankaya yatırılması, vergiler için bir muhasebe defterine işlenmesi gerekirdi. Telefon ve elektrik faturalarını, apartman aidatını ödemek gerekirdi. Haftada bir kere evi temizlemek ve ütü yapmak için bir kadın gelirdi. Bazen bir takım elbiseyi kuru temizleyiciye vermek ya da bir ayakkabıyı tamir ettirmek icap ederdi. Aldığı mektuplara cevap vermesi lazımdı. Sinagoga yıl boyunca sürekli gitmezdi ama Roş Aşana ve Yom Kipur'da ibadet edecek bir yere ihtiyacı vardı, bu yüzden de İsrail'e, yeşivalara, Talmud Toraları'na, huzurevlerine, hastanelere bağışta bulunmasını talep ederlerdi. Her gün bir tomar "çöp posta" alır, atmadan önce en azından açıp bir bakardı.

Hayatını bir eş ya da kâhya olmaksızın sürdürmeye kararlı

olduğundan, kendi yemeğini kendisinin yapması, gün aşırı süpermarkete gitmesi gerekiyordu. Koridorlarda arabasıyla ilerlerken, süt, köy peyniri, meyve, konserve sebze, dilimlenmiş et, mantar, kavanozda borç çorbası ya da balık köftesi gibi şeyler alırdı. Kuşkusuz bir hizmetçi tutma lüksüne sahipti ama bazı hizmetçiler hırsızlık yapıyordu. Hem bütün işlerini başkaları görürse, kendisine yapacak ne kalırdı? Gemara'da, tembelliğin deliliğe yol açtığını belirten bir deyiş olduğunu hatırladı. Mutfaktaki elektrik ocağının başında beklemek, bankaya gitmek, gazeteyi –özellikle ekonomi sayfasını– okumak, bir iki saatini New York Borsasındaki değerleri ışıklı panolarla anında gösteren Merril Lynch ofisinde geçirmek onu mutlu ediyordu. Kısa süre önce televizyon almıştı ama pek seyrettiği yoktu.

Apartman komşuları, işlerini başkalarına gördürebilecekken neden kendisinin yaptığını sorarlardı fesat fesat. Zengin olduğu biliniyordu. Ona akıl verir, sorular sorarlardı: Neden İsrail'e yerleşmiyordu? Neden yazın dağlardaki bir otele gitmiyordu? Neden evlenmiyordu? Neden bir sekreter tutmuyordu? Adı pintiye çıkmıştı. Ona sürekli "kefenin cebi" olmadığından söz ediyorlardı – çok şaşırtıcı bir buluşmuş gibi. Bu nedenle apartman toplantılarına ve sakinlerin verdiği partilere katılmıyordu artık. Herkes bir şekilde ondan bir şeyler sızdırmaya çalışıyordu ama kendisinin ihtiyacı olsa kimse beş kuruş vermezdi. Birkaç yıl önce Miami Beach'ten Miami'ye giden bir otobüse binmiş, iki sent çıkışmamıştı. Yanında sadece yirmi dolarlık banknotlar vardı. Kimse ona iki sent vermemiş, parasını bozmamıştı; şoför de onu otobüsten indirmişti.

Aslına bakılırsa hiçbir otelde kendini evinde olduğu kadar rahat hissetmiyordu. Otellerde çıkan yemekler onun için biraz fazlaydı, hem istediği türden de değildi. Tuz, kolesterolü yükselten şeyler ve baharat yememesi gerekiyordu. Hem sağlığı bozuk bir adam için tren ve uçak yolculukları çok yorucuydu. Bu yaşta evlenmek de akıl işi değildi. Genç kadınlar seks talep ederdi, yaşlı kadınlar da ilgisini çekmiyordu. Bu haliyle yalnız yaşamaya ve ölmeye mahkûmdu.

Gökyüzünün doğusunu kırmızımsı bir aydınlık sarmaya başlamıştı; Harry kalkıp banyoya gitti. Bir an aynadaki görün-

tüsüne baktı – çökük yanaklar, üzerinde üç beş tutam beyaz saç olan kel bir kafa, çıkık âdemelması, papağan gagası gibi kıvrık bir burun. Biraz ayrık, açık mavi gözlerinin biri diğerinden daha yukarıdaydı ve ikisinde de bezginlikle gençlik şevkinin izleri vardı. Geçmişte hareketli bir adamdı. Karıları, sevgilileri olmuştu. Evin bir yerlerinde bir tomar aşk mektubu ve fotoğraf vardı.

Harry Bendiner, Amerika'ya geldiğinde diğer göçmenler gibi beş parasız ve eğitimsiz değildi. On dokuz yaşına kadar doğduğu kasabadaki dershaneye gitmişti; İbranice biliyordu, gizliden gizliye gazeteleri ve dünyevi kitapları okumuştu. Rusça, Lehçe, hatta Almanca dersleri almıştı. Amerika'ya gelince mühendis olma ümidiyle iki yıl Cooper Union'a gitmiş ama sonra Rosalie Stein adındaki Amerikalı bir kıza âşık olup onunla evlenmiş, kızın babası Sam Stein da onu kendi inşaat firmasına almıştı. Rosalie otuz yaşında, ardında iki küçük çocuk bırakarak kanserden ölmüştü. Paranın ona kazandırdıkları kadar, ölümün kaybettirdikleri de vardı. Cerrah olan oğlu Bill kırk altı yaşında kalpten ölmüş, ardında Yahudi olmak istemeyen iki çocuk bırakmıştı. Çocukların Hıristiyan annesi Kanada'da bir adamla yaşıyordu. Harry'nın kızı Sylvia, annesinin hastalığından tam da annesinin yaşında ölmüştü. Sylvia ardında çocuk bırakmamıştı. Harry'nin ikinci karısı Edna çocuk sahibi olmak için yalvardığı halde, o, yeni çocuklar yapmayı reddetmişti.

Evet, Ölüm Meleği her şeyini elinden almıştı. Başlarda torunları ona Kanada'dan ara sıra telefon eder, yılbaşında kartpostal gönderirlerdi. Ama artık onlardan hiç haber almıyordu, mirasından da çıkarmıştı.

Harry bir şarkı mırıldanarak tıraş oldu – bu melodinin diline nereden takıldığını bilemiyordu. Televizyondan mı duymuştu, yoksa Polonya'daki günlerden kalma bir şarkı belleğinde mi canlanmıştı? Müzik kulağı yoktu, sesi de detoneydi ama banyoda şarkı söyleme âdetinden vazgeçmemişti. Tuvaleti uzun sürerdi. Senelerdir kabızlık için aldığı ilaçlar işe yaramıyordu, iki günde bir kendisine lavman yapması gerekiyordu – seksen yaşlarında bir adam için uzun ve meşakkatli bir işti bu. Küvet-

te, bir deri bir kemik bacaklarını kaldırarak ve ellerini kürek gibi suya vurarak jimnastik yapmaya çalışırdı. Bunlar hep hayatı uzatmak içindi ama Harry bunları yaptığı sırada bile, "Neden yaşayıp durmalı ki?" diye sorardı kendine. Yaşamanın ne tadı kalmıştı? Kendi hayatı çok manasız geliyordu ona – hoş komşularınınki çok mu manalıydı? Apartmanda bir sürü yaşlı insan vardı, hepsinin hali vakti yerinde, çoğu zengindi. Adamların bazıları yürüyemiyor ya da ayaklarını sürüyorlardı; bazı kadınlar koltuk değnekleriyle yürüyordu. Kimileri romatizma ve parkinsondan mustaripti. Apartman değil, hastaneydi burası. Birileri ölüyor, Harry'nin günler, hatta aylar sonra haberi oluyordu. Apartmanın en eski sakinlerinden olmasına rağmen, nadiren tanıdık birini görüyordu. Havuza inmez, kâğıt oynamazdı. Bazı kadınlarla erkekler ona asansörde ve süpermarkette selam verirlerdi ama o kim olduklarını bilmezdi. Bazen birisi ona, "Nasılsınız Bay Bendiner?" diye sorardı. O da genelde aynı cevabı verirdi: "Benim yaşımda insan nasıl olur? Her geçen gün insanın yanına kâr kalıyor."

O yaz günü de tıpkı diğerleri gibi başladı. Harry mutfakta kahvaltısını hazırladı – pirinç gevreği, yağsız süt ve sakarinle tatlandırılmış Sanka. Dokuz buçuk gibi posta kutusuna bakmak için asansöre bindi. Çek almadığı gün geçmiyordu ama bu sefer epeyce fazlaydılar. Hisse senetleri düşmüştü ama şirketler her zamanki kâr payı ödemesini yapıyorlardı. Harry, ipotekli evlerden, kiralardan, bonolardan, zar zor hatırladığı çeşitli işlerden para alırdı. Bir sigorta şirketi ona emekli maaşı ödüyordu. Senelerdir Sosyal Sigortalardan her ay bir çek alırdı. Bu sabahın hasılatı on bir bin doları geçiyordu. Doğru, bu paranın büyük bölümünü vergiye ayıracaktı ama yine de elinde beş bin dolar kalırdı. Rakamları toplarken uzun uzun düşündü: Merrill Lynch'in ofisine gidip borsaya mı baksaydı? Yok, lüzumsuzdu. Sabahleyin hisse senetleri yükselmişse bile, gün sonunda kâr satışları olurdu. "Piyasa çıldırmış," diye homurdandı içinden. Fiyatlar düşmeye değil, yükselmeye meyilli olduğunda enflasyonun yükseldiği onun için değişmez bir kuraldı. Ama bu sefer hem dolar hem de borsa düşüşe geçmişti. İnsan, bir tek ölümden emin olabiliyordu.

Saat on bir sularında çekleri bozdurmaya gitti. Banka küçüktü; bütün çalışanlar onu tanır, günaydın derlerdi. Bir kasa kiralamıştı, kıymetli şeyleriyle mücevherlerini burada tutuyordu. Üç karısı da her şeylerini ona bırakmışlardı; hiçbiri vasiyet hazırlamamıştı. Varlığının ne kadar olduğunu tam olarak bilmiyordu ama beş milyon dolardan aşağı olamazdı. Yine de sokağa çıkarken en fukara adamın bile alabileceği bir gömlekle bir pantolon giyer, başına yıllardır kullandığı şapkayı takar, yıllardır kullandığı ayakkabılarını giyerdi. Bastonundan destek alarak, küçük adımlarla yürürdü. Ara sıra dönüp arkasına bakardı. Ya peşine birisi takılmışsa? Ya serserinin biri ne kadar zengin olduğunu öğrenmiş, onu kaçırmayı planlamışsa? Hava güneşli, sokak dolu bile olsa, birisi onu bir mağaraya ya da viraneye götürmek üzere arabaya zorla sokacak olsa kimse karışmazdı. Kimse onu kurtarmak için fidye vermezdi.

Bankadaki işini bitirdikten sonra eve yollandı. Güneş tepedeydi ve adeta alev saçıyordu. Kadınlar güneşliklerin altında durmuş, vitrinlerdeki elbise, ayakkabı, çorap, sutyen ve mayolara bakıyorlardı. Yüzlerinde kararsız bir ifade vardı – almalı mı almamalı mı? Harry vitrinlere baktı. Kendisi ne alabilirdi? İstediği hiçbir şey yoktu. Akşam beşte yemeğini hazırlayana kadar da hiçbir şeye ihtiyacı olmayacaktı. Eve gittiğinde ne yapacağını gayet iyi biliyordu – divana uzanıp kestirecekti.

Tanrıya şükür kimse onu kaçırmamış, alıkoymamış, evine girmemişti. Klima çalışıyordu, su tesisatında da bir sorun yoktu. Ayakkabılarını çıkarıp divana uzandı.

Tuhaftır, hâlâ gündüz düşü görüyordu; beklenmedik başarılar, yeniden kazanılan güçler, erkeksi maceralar hayal ediyordu. Beyin, ihtiyarlığı kabul etmiyordu. Gençliğindeki tutkularla dolup taşıyordu. Harry sık sık beynine, "Saçmalama. Artık her şey için çok geç. Hiç ümit kalmadı," derdi. Ama beynin öyle bir yapısı vardı ki, her şeye rağmen ümit etmeye devam ediyordu. "İnsan ümitlerini de mezara götürür" sözünü söyleyen kimdi?

Uyuyakalmıştı, kapının ziliyle uyandı. Heyecanlanmıştı. Kimse onu ziyarete gelmezdi. "Böcek ilacı için geldiler herhalde," diye düşündü. Zincirin izin verdiği ölçüde kapıyı araladı-

ğında, kırmızı yanaklı, sarı gözlü, kabarık, saman sarısı saçlı, ufak tefek bir kadın gördü. Beyaz bir bluz giymişti.

Harry kapıyı açınca, kadın yabancı aksanlı bir İngilizceyle, "Uyandırmadım inşallah. Sol taraftaki yeni komşunuzum. Sizinle tanışmak istemiştim. Adım Etel Brokeles. Komik isim değil mi? Merhum kocamın soyadıydı. Kızlık soyadım Goldman," dedi.

Harry hayretle kadına baktı. Sol taraftaki komşu yalnız yaşayan ihtiyar bir kadındı. Adını hatırlıyordu – Bayan Halpert. "Bayan Halpert'e ne oldu?" diye sordu.

"Herkese olan oldu," dedi kadın, latife yapmaya çalışarak.

"Ne zaman? Hiç duymamıştım."

"Beş ayı geçti."

"İçeri gelin, buyrun. İnsanlar ölüyor, haberim bile olmuyor," dedi Harry. "İyi bir kadındı... mesafeliydi."

"Ben tanımazdım. Daireyi kızından aldım."

"Oturun lütfen. Size ikram edecek bir şeyim de yok. Bir yerde likör olacaktı –"

"Karnım tok, içki de içmem. Yani öğlen vakti içmem. Sigara içebilir miyim?"

"Tabii, tabii."

Kadın divana oturdu. Şık bir çakmak çıkarıp becerikli bir hareketle sigarasını yaktı. Tırnaklarını kırmızıya boyamıştı; Harry, parmaklarından birinde büyük bir elmas yüzük olduğunu gördü.

Kadın, "Burada yalnız mı yaşıyorsunuz?" diye sordu.

"Evet, yalnızım."

"Ben de öyle. Elden ne gelir? Kocamla yirmi beş yıl evli kaldık, bir tek kötü günümüz olmadı. Hayatımız bulutsuz bir gökyüzü gibi günlük güneşlikti. Aniden öldü, beni tek başıma, perişan bıraktı. New York'un havası sağlığıma kötü geliyor. Romatizmam var. Hayatımın geri kalanını burada geçireceğim."

"Daireyi mobilyalı mı aldınız?" diye sordu Harry, işadamı tavrıyla.

"Her şeyiyle. Kız elbiselerle çarşaflardan başka bir şey almak istemedi. Ne var ne yok üç kuruşa sattı. Mobilya ve tabak çanak almaya hiç gelemem. Burada uzun zamandır mı oturuyorsunuz?"

Kadın soruları birbiri ardına sıralıyor, Harry de canı gönülden cevap veriyordu. Kadın nispeten genç görünüyordu – elliden fazla göstermiyordu, belki daha da gençti. Harry ona kül tablası, bir bardak limonata, bir tabak da kurabiye getirip önündeki sehpaya koydu. İki saat geçmişti ama o farkına bile varmamıştı. Etel Brokeles bacak bacak üstüne atınca, Harry yuvarlak dizlerine şöyle bir göz gezdirdi. Kadın, Polonya aksanlı Yidiş konuşmaya başlamıştı. Akraba gibi samimi bir havası vardı. Harry'nin içi ferahladı. Yukarıdan, gizli arzularına cevap gelmişti. Ancak şimdi, kadını dinlerken, senelerdir ne kadar yalnız olduğunu, kimseyle iki kelime laf edememenin sıkıntısını nasıl hissettiğini anlıyordu. Onunla komşu olmak bile hiç yoktan iyiydi. Onun yanında gençleşmiş, çenesi açılmıştı. Üç karısını ve çocuklarının başına gelen trajedileri anlattı. Hatta ilk karısının ölümünden sonra bir sevgilisi olduğunu bile söyledi.

Kadın, "Açıklamanıza gerek yok. Erkek erkektir," dedi.

"Yaşlandım."

"Bir erkek asla yaşlanmaz. Vloslavek'te seksen yaşında bir amcam vardı, yirmi yaşında bir kadınla evlenip üç çocuk sahibi olmuştu."

"Vloslavek mi? Ben de Koval'da doğmuştum, çok yakındır."

"Biliyorum. Koval'a gitmiştim. Teyzem orada otururdu."

Kadın saatine baktı. "Bir olmuş. Öğle yemeğini nerede yiyeceksiniz?"

"Hiçbir yerde. Sadece kahvaltı ve akşam yemeği yerim."

"Rejimde misiniz?"

"Hayır, ama bu yaşta –"

"Şu yaş mevzuunu kapatın!" diye çıkıştı kadın. "Ne dersiniz? Gelin, öğle yemeğini birlikte benim evimde yiyelim. Tek başına yemeyi sevmiyorum. Benim için tek başına yemek tek başına uyumaktan daha zor."

"Valla ne diyeceğimi bilemiyorum. Buna layık olacak ne yaptım?"

"Hadi, hadi; saçma sapan konuşmayın. Burası Amerika, Polonya değil. Buzdolabım ağzına kadar dolu. Günah ama yediğimden fazlasını atıyorum."

Kadın, Harry'nin en azından altmış yıldır duymadığı Yidiş ifadeler kullanıyordu. Koluna girip Harry'yi kapıya götürdü. Topu topu iki adımlık yerdi. Daha kendi kapısını kilitlemesiyle, kadının kapısının açılması bir oldu. Bu daire Harry'ninkinden daha büyük ve aydınlıktı. Duvarlarda resimler, şık lambalar, ufak tefek süs eşyaları vardı. Pencereler doğrudan okyanusa bakıyordu. Masanın üzerindeki vazo çiçek doluydu. Harry'nin dairesi toz kokuyordu ama buranın havası temizdi. "Bir şeylerin peşinde; başka bir maksadı var," dedi Harry kendi kendine. Başka erkeklerin, hatta kadınların servetlerini yiyip bitiren düzenbazları okumuştu gazetelerde. Mühim olan, hiçbir söz vermemek, hiçbir imza atmamak, tek kuruş bile vermemekti.

Kadın onu masaya oturttu, çok geçmeden mutfaktan kahve makinesinin fokurtusu, taze ekmek, meyve, peynir ve kahve kokusu gelmeye başladı. Harry senelerdir ilk olarak öğle vakti acıkmıştı. Bir süre sonra birlikte yemeğe oturdular.

Kadın bir iki lokma bir şey yiyor, sigarasından bir nefes çekiyordu. Şikâyete başladı: "Peşimden çok erkek koştu ama neticede hepsinin paramın peşinde olduğu ortaya çıktı. Para lafını açtıkları anda onlardan ayrıldım. Fakir değilim; hatta –şeytan kulağına kurşun– hali vakti yerinde sayılırım. Ama kimsenin benimle param için birlikte olmasını istemiyorum."

"Tanrıya şükür benim kimsenin parasına ihtiyacım yok," dedi Harry. "Bin yıl yaşasam yetecek kadar param var."

"Güzel."

Yavaş yavaş akçeli işleri konuşmaya başladılar; kadın mal varlıklarını saydı. Brooklyn ve Staten Island'da binaları, hisse senetleri, bonoları vardı. Harry, anlattıklarından ve zikrettiği isimlerden onun doğru söylediği sonucuna vardı. Miami'de Harry'nin bankasında bir çek hesabı ve özel kasası vardı. Harry, en azından bir milyon dolarlık serveti olduğu tahmininde bulundu. Harry'ye bir kız evlat ya da eş şefkatiyle yemek sunuyordu. Neleri yiyip neleri yememesi gerektiğinden bahsediyordu. Gençliğinde Harry'nin başına böyle mucizelerin geldiği olmuştu. Kadınlar onunla tanışmış, birden yakınlaşmış, bağlanmış, bir daha da hiç bırakmamışlardı onu. Ama bu yaşta başına böyle bir şey gelmesi rüya gibiydi. "Çocuklarınız var

mı?" diye sordu birden.

"Bir kızım var: Sylvia. İngiliz Kolombiyası'nda tek başına bir çadırda yaşıyor."

"Neden çadırda? Benim kızımın adı da Sylvia'ydı. Siz de benim kızım yaşındasınız," diye ekledi, bunu neden söylediğini kendi de bilmiyordu.

"Saçma. Yaş dediğin nedir ki? Ben hep kendimden büyük erkekleri beğenmişimdir. Huzur içinde yatsın, kocam benden yirmi yaş büyüktü, onunla yaşadığım hayatı Tanrı her Yahudi kızına nasip etsin."

"Ben sizden en aşağı kırk yaş büyüğüm," dedi Harry.

Kadın kaşığını bıraktı. "Sizce ben kaç yaşındayım?"

"Kırk beş filan," dedi Harry, daha yaşlı olduğunu bildiği halde.

"Üzerine on iki yıl daha ekleyin."

"Hiç göstermiyorsunuz."

"Kocamla iyi bir hayat sürdüm. Her istediğimi verirdi bana – ayı, yıldızları; Etelciği için yapmayacağı yoktu. O öldükten sonra melankoliye kapılmam da bu yüzden. Kızım da beni çok üzdü. Psikiyatristlere servet döktüm ama bir faydası olmadı. Asabi bozukluklar yüzünden yedi ay bir akıl hastanesinde, klinikte yattım. Ruhsal çöküntüye kapılmıştım, yaşamak istemiyordum. Gece gündüz beni izlemeye almışlardı. Kocam mezarından beni çağırıyordu. Size bir şey söyleyeceğim ama beni yanlış anlamayın."

"Rica ederim söyleyin."

"Bana kocamı hatırlatıyorsunuz. Bu yüzden de –"

"Ben seksen iki yaşındayım," dedi Harry ve hemen pişman oldu. Rahatlıkla beş yaş eksik söyleyebilirdi. Bir an durduktan sonra ekledi: "On yaş daha genç olsaydım, siz evlenme teklif ederdim."

Söylediklerine yine pişman oldu. Sanki ağzından kendiliklerinden çıkmışlardı. Hâlâ bir para avcısının eline düşmekten korkuyordu.

Kadın ona sorgulayan bir ifadeyle bakarak tek kaşını kaldırdı. "Karar benim olduğuna göre, sizi böyle kabul ediyorum."

"Bu mümkün mü? Nasıl olur?" diye tekrar tekrar kendine soruyordu Harry. Evlenmekten, iki daireyi ayıran duvarı yıktırmaktan bahsediyorlardı. Yatak odası kadınınkinin bitişiğindeydi. Kadın maddi durumunu açıkça ortaya koymuştu. Serveti bir buçuk milyon dolardı. Harry de ona ne kadar variyeti olduğunu anlatmıştı. "Bu kadar parayla ne yapacağız?" diye sordu.

"Ben tek başıma olsam parayı ne yapacağımı bilemezdim," dedi kadın, "ama birlikte olunca bir dünya turuna çıkabiliriz. Tel Aviv ya da Tiberias'ta bir daire alırız. Kaplıcalar romatizmaya iyi gelir. Ben yanında olunca uzun bir ömür sürersin. En azından yüz yaşını bulacağını garanti ediyorum, belki fazlası."

"Onu ancak Tanrı bilir," dedi Harry, kendi sözlerine şaşarak. Dindar değildi. Tanrıya dair şüpheleri son yıllarda iyice yoğunlaşmıştı. Avrupa'da Yahudilerin başına gelenlerden sonra, insanın Tanrıya inanmak için aptal olması gerektiğini söylerdi hep.

Etel ayağa kalkınca o da kalktı. Birbirlerine sarılıp öpüştüler. Onu kendine bastırınca, gençlik arzuları Harry'nin içinde yeniden şahlandı.

"Nikâh örtüsünün altına girene kadar bekle," dedi Etel.

Harry bu sözleri daha önce de, aynı sesten duyduğu hissine kapıldı birden. Ama ne zaman? Kimden? Karılarının üçü de Amerika doğumluydu ve bu ifadeyi kullanamazlardı. Rüyasında mı görmüştü? Ama bir insan rüyasında geleceği görebilir miydi? Başını eğip derin derin düşündü. Başını kaldırdığında afallayıp kaldı. Bir iki saniye içinde kadının görünümünde irkiltici bir değişim olmuştu. Harry farkına varmadan, kadın ondan uzaklaşmıştı. Yüzü solmuş, çökmüş, yaşlanmıştı. Saçları sanki aniden dağılmıştı. Harry'ye donuk, hüzünlü, hatta aksi bir ifadeyle bakıyordu. Farkına varmadan ona hakaret filan mı ettim? diye düşündü Harry. "Bir şey mi oldu? Kendini iyi hissetmiyor musun?" sözleri döküldü ağzından.

"Hayır, ama artık evine gitsen iyi olacak," dedi kadın, yabancı, sert, sabırsız bir sesle. Harry kadına bu ani değişikliğin sebebini sormak istedi ama uzun zaman önce unuttuğu (daha doğrusu asla unutmadığı) gururu ona engel oldu. Zaten kadınlar söz konusu olduğunda insan her türlü sürprize hazır olmalı. Yine de sordu: "Bir daha ne zaman görüşeceğiz?"

"Bugün olmaz. Belki yarın," dedi kadın, biraz tereddütten sonra.

"Hoşçakal. Yemek için teşekkürler."

Kadın, Harry'yi kapıya kadar geçirmeye bile zahmet etmedi. Harry kendi dairesine dönünce, herhalde fikrini değiştirdi, diye düşündü. İçini büyük bir utanç kapladı – hem kendisi hem de onun adına. Kadın onunla oyun mu oynamıştı? Fesat komşular onu aptal yerine koymak için böyle bir numara mı ayarlamışlardı? Dairesi ona boş göründü. Akşam yemeği yemeyeceğim, diye karar verdi. Midesinde bir baskı hissediyordu. "İnsan benim yaşımda kendini aptal yerine koymamalı," diye mırıldandı. Divana uzanıp biraz uyukladı, uyandığında dışarıda hava kararmıştı. Belki zilimi tekrar çalar. Yoksa ben mi arasam? Kadın ona telefon numarasını vermişti. Harry uyuduğu halde kendini yorgun hissediyordu. Cevap vermesi gereken mektuplar vardı ama sabaha erteledi. Balkona çıktı. Balkonu, kadının balkonunun bir kısmını görüyordu. Orada birbirlerini görebilirler, hatta kadın hâlâ onunla ilgileniyorsa konuşabilirlerdi bile. Deniz kıyıyı dövüyor, köpürüyordu. Uzaklarda bir şilep vardı. Yukarıdan gürültüyle bir jet geçti. Sokak lambalarıyla neon ışıklarının sönükleştiremediği bir yıldız gökyüzünde belirdi. İnsanın en azından bir yıldız görebilmesi güzel bir şeydi. Yoksa gökyüzünün varlığını hepten unutacaktı.

Balkonda oturup, bir ihtimal onun çıkmasını bekledi. Ne düşünüyordu? Ruh hali neden o kadar çabuk değişmişti? Bir an âşık bir gelin gibi şefkatli ve konuşkandı; bir an sonra tam bir yabancı olmuştu.

Harry tekrar uykuya daldı, uyandığında akşamın geç saatleriydi. Uykulu olmadığından, aşağı inip akşam gazetesi almak istedi; gazetede New York Borsasından haberler oluyordu ama aşağı inmek yerine yatağına gitti. Yatmadan önce bir bardak domates suyuyla bir hap yutmuştu. Onu Etel'den incecik bir duvar ayırıyordu sadece ama duvarların kendilerine has bir kuvveti vardı. Belki de bazı insanların çadırda yaşamayı tercih etmesinin nedeni budur, diye düşündü. Düşüncelerinin onu uyanık tutacağını zannetmişti ama çabucak daldı. Göğsünde bir baskı hissiyle uyandı. Saat kaçtı? Saatinin fosforlu kadranı

iki saat on beş dakika uyuduğunu gösteriyordu. Rüya görmüştü ama hatırlamıyordu. Sadece geceye has bir dehşet izlenimi kalmıştı. Başını kaldırdı. Etel uyuyor muydu, yoksa uyanık mıydı? Dairesinden en ufak bir hışırtı bile gelmiyordu.

Tekrar uykuya daldı ama bu sefer konuşan insanların, çarpan kapıların, koridorda koşan adımların sesleriyle uyandı. Oldum olası yangından korkardı. Huzurevlerinde, hastanelerde, otellerde yanarak ölen ihtiyarların haberlerini gazetelerde okumuştu. Yataktan kalktı, terlikleriyle sabahlığını giydi ve sokak kapısını açtı. Kimse yoktu. Hayal mi görmüştü? Kapıyı kapatıp balkona çıktı. Aşağıda itfaiyeden iz yoktu. Sadece eve geç gelen, gece kulüplerine gitmek için dışarı çıkan, sarhoş gürültüsü çıkaran insanlar vardı. Daire sahiplerinden bazıları yazın evlerini Güney Amerikalılara kiralardı. Harry yatağa döndü. Bir iki dakika ortalık sakindi ama sonra koridorda yine bir uğultu duydu, kadın ve erkek sesleri geliyordu. Bir şey olmuştu ama ne? İçinden, kalkıp tekrar dışarı bakmak geldi ama yapmadı. Gergin gergin yatmaya devam etti. Birden mutfaktaki telefon çaldı. Telefonu açtığında bir erkek sesi, "Yanlış numara," dedi. Harry mutfaktaki floresan lambayı yakmış, gözleri kamaşmıştı. Buzdolabını açtı, bir sürahi tatlandırıcılı çay çıkardı, yarım bardak koydu; bunu susadığı için mi, yoksa ferahlamak için mi yaptığını bilmiyordu. Çok geçmeden çişi geldi ve tuvalete gitti.

O anda kapı çaldı; zil sesi, ihtiyacını bastırmıştı. Yoksa binaya hırsız mı girmişti? Gece bekçisi yaşlı bir adamdı, haydutlarla başa çıkamazdı. Harry kapıya gidip gitmeme konusunda kararsız kaldı. Klozetin başında titriyordu. *Bunlar benim dünya üzerindeki son dakikalarım olabilir* düşüncesi belirdi zihninde. "Yüce Tanrım, bana acı," diye mırıldandı. Sonra kapıdaki göz deliğini hatırladı, dışarıya bakabilirdi. Bunu nasıl unutabildim? diye şaştı. Bunuyorum herhalde.

Sessizce kapıya gitti, göz deliğinin kapağını kaldırdı ve dışarı baktı. Sabahlıklı, beyaz saçlı bir kadın gördü. Onu tanıyordu; sağ taraftaki komşuydu. Bir anda her şeyi anladı. Kadının felçli bir kocası vardı, adama bir şey olmuştu. Kapıyı açtı. İhtiyar kadın ona pulsuz bir mektup uzattı.

"Kusura bakmayın Bay Bendiner, yan taraftaki kadın bu zarfı sizin kapınıza bırakmış. Üzerinde adınız var."

"Hangi kadın?"

"Sol taraftaki komşunuz. İntihar etti."

Harry Bendiner içinin sıkıştığını hissetti, bir iki saniyede karnı davul gibi gerildi.

"Sarışın kadın mı?"

"Evet."

"Ne yapmış?"

"Kendini pencereden atmış."

Harry elini uzattı ve kadından zarfı aldı.

"Nerede?" diye sordu.

"Götürdüler."

"Ölmüş mü?"

"Evet, ölmüş."

"Tanrım!"

"Burada bu üçüncü oldu. İnsanlar Amerika'da kafayı üşütüyor."

Harry'nin eli titriyordu, zarf rüzgâra kapılmış gibi çırpınıyordu. Kadına teşekkür edip kapıyı kapadı. Komodinin üzerinde bıraktığı gözlüğünü almaya gitti. "Sakın düşeyim deme," diye uyardı kendini. "Bir kırık kalça kemiğin eksik." Sendeleyerek yatağına oturdu ve gece lambasını yaktı. Evet, gözlük bıraktığı yerdeydi. Başı dönüyordu. Duvarlar, perdeler, şifoniyer, zarf, televizyondaki bozuk bir görüntü gibi sıçrayıp kayıyordu. Yoksa kör mü oluyorum? diye sordu. Biraz oturup baş dönmesinin geçmesini bekledi. Zarfı açacak gücü zor topladı. Not kurşun kalemle yazılmıştı, satırlar eğri büğrüydü, Yidiş kelimeler yanlış yazılmıştı. Şöyleydi:

> Sevgili Harry, beni bağışla. Kocamın yanına gitmeliyim. Senin için zor olmazsa, arkamdan Kadiş oku. Gittiğim yerde seni kollarım.
>
> Etel

Kâğıdı ve gözlüğünü komodinin üzerine koyup ışığı kapadı. Geğiriyordu, hıçkırık tutmuştu. Vücudu seğiriyor, yatak yayları kıpırdıyordu. Bundan böyle asla umutlanmayacağım,

diye karar aldı, yemin eder gibi ciddiyetle. Üşümüştü, battaniyeyi üzerine çekti.

Uyandığında sekizi on geçiyordu. Rüya mıydı? Hayır, mektup komodinin üzerinde duruyordu. O gün Harry Bendiner mektuplarını almaya inmedi. Kendine kahvaltı hazırlamadı, banyo yapma ve giyinme zahmetine girmedi. Balkondaki plastik şezlongda uyuklayıp durdu; bir de İngiliz Kolombiyası'nda çadırda yaşayan şu öteki Sylvia'yı –Etel'in kızını– düşünüyordu. Neden o kadar uzağa kaçtı? diye sordu kendine. Babasının ölümü onu ümitsizliğe mi sürükledi? Annesiyle kalamaz mıydı? Yoksa daha genç yaşta bütün insan çabalarının beyhudeliğini anlayıp münzevi olmaya mı karar vermişti? Kendini mi yoksa Tanrıyı mı keşfetmeye uğraşıyordu? İhtiyar adamın aklına maceraperest bir fikir geldi: İngiliz Kolombiyası'na gidecek, ormanda o genç kadını bulacak, onu teselli edecek, onun için bir baba olacak, belki bir insanın neden doğduğu ve neden ölmek zorunda olduğu üzerine onunla birlikte derin düşüncelere dalacaktı.

Hayran

Önce bana övgülerle dolu uzun bir mektup yazdı. Her şey bir yana, kitaplarımın, onun kendisini "bulmasına" yardımcı olduğunu söyledi. Sonra telefon edip bir buluşma ayarladı. Derken tekrar arayıp o gün için bir randevusu olduğunu, başka birine söz verdiğini hatırladığını söyledi. İki gün sonra uzun bir telgraf geldi. Yeni buluşma gününde felçli teyzesini ziyaret etmesi gerekiyordu. Hiç o kadar uzun bir telgraf almamıştım; İngilizce kelimeler de pek cafcaflıydı. Bunu bir telefon konuşması takip etti, yeni bir gün kararlaştırdık. Daha önceki bir telefon konuşmasında, Thomas Hardy'yi çok sevdiğimi söylemiştim. Bir iki gün sonra bir ulak, Thomas Hardy'nin eserlerinin gayet lüks basılmış bir setini getirdi. Hayranımın adı Elizabeth Abigail de Sollar'dı – annesi Polonya'nın Klendev kasabasındaki bir hahamın kızı olan biri için dikkat çekici bir isim.

Ziyaret günü dairemi temizledim ve bütün yazılarımla cevaplamadığım mektuplarımı çamaşır sepetine koydum. Misafirimin on birde gelmesi gerekiyordu. Saat on biri yirmi beş geçe telefonum çaldı ve Elizabeth Abigail de Sollar'ın çığlığı duyuldu: "Bana yanlış adres vermişsiniz! Orada öyle bir bina yok!"

Doğu Yakasıyla Batı Yakasını karıştırmış olmalıydı. Ona ayrıntılı bir tarif verdim. Batı Yakasında benim oturduğum sokağı bulduğunda, üzerinde ona verdiğim numaranın yazılı olduğu bahçe kapısından girecekti. Kapı bir avluya açılıyordu. Orada, üzerinde ona verdiğim diğer numaranın yazılı olduğu başka bir kapı vardı, o binanın on birinci katında oturuyordum.

Yolcu asansörü bozuk olduğundan hizmet asansörünü kullanması gerekiyordu. Elizabeth Abigail de Sollar bütün söylediklerimi tekrar etti, bunları yazmak için çantasında kâğıt kalem aradı ama tam o anda santral beş sent daha atmasını söyledi. Elizabeth Abigail de Sollar'ın beş senti olmadığından, telefon ettiği kulübenin numarasını verdi nefes nefese. Onu hemen aradım ama telefonu açan olmadı. Herhalde yanlış numara çevirmiştim. Bir kitap alıp orta yerinden okumaya başladım. Adresimle telefon numaram onda olduğuna göre er ya da geç gelecekti. Paragrafı bitirmemiştim ki telefon çaldı. Açtığımda, bir erkeğin öksürdüğünü, ağzında bir şeyler gevelediğini ve boğazını temizlediğini duydum. Bir müddet sonra sesi açıldı ve, "Adım Oliver Leslie de Sollar. Karımla görüşebilir miyim?"

"Karınız yanlışlıkla başka adrese gitmiş. Birazdan gelir."

"Kusura bakmayın, rahatsız ediyorum ama kızımız aniden hastalandı. Çok fena öksürüyor, boğulur gibi oluyor, ben de ne yapacağımı bilmiyorum. Astımı var; Elizabeth bu gibi acil durumlarda ona bir damla veriyor ama ben damlayı bulamıyorum. Berbat vaziyetteyim."

"Doktor çağırın! Ambülans çağırın!" diye bağırdım ahizeye.

"Doktorumuz muayenehanesinde yok. Bir saniye, kusura bakmayın..."

Birkaç dakika bekledim ama Oliver Leslie de Sollar gelmedi, ben de telefonu kapadım. "İnsanlarla muhatap olursan olacağı budur – hemen bir mesele çıkar," dedim içimden. "Amelin kendisi günahtır" alıntısı geldi aklıma, bir Hint kutsal kitabındandı – ama hangisinden? Bagavad Gita mı, yoksa Dammapada mı? Tanrı esirgesin, çocuk öksürmekten ölürse dolaylı olarak sorumlu olacaktım.

Kapım uzun ve ısrarlı çalındı. Hemen koşup açtım, karşımda sarı saçları omuzlarına dökülen bir kadın vardı; ben daha hederde okurken giydikleri türden kirazlı ve çiçekli bir hasır şapka, boynu ve kolları dantelli bir bluz, nakışlı siyah bir etek ve düğmeli ayakkabılar giymişti. Dışarısı güneşli olduğu halde kurdeleli, fiyonklu bir şemsiye taşıyordu – albümden fırlamış bir fotoğraf gibiydi. Daha içeri girip kapıyı kapamadan, "Koca-

nız biraz önce aradı. Sizi telaşlandırmak istemem ama kızınız astım nöbeti geçiriyormuş, kocanız da doktoru bulamıyormuş. Damlanın nerede olduğu sordu," dedim.

Misafirimin hemen, holdeki sehpada duran telefona koşacağından emindim ama o, yüzünde tatlı bir tebessümle beni tepeden tırnağa iyice bir süzdü. "Evet, bu sizsiniz!" dedi. Kısa, beyaz eldivenli elini uzatıp bana siyah, parlak bir kâğıda sarılmış ve kırmızı kurdeleyle bağlanmış bir paket verdi. "Endişelenmeyin," dedi. "Kocam ben ne zaman bir yere gitsem bunu yapar. Benim evden ayrılmama tahammülü yok. Histeriden başka bir şey değil."

"Ya kızınız?"

"Bibi de babası kadar inatçı. O da benim evden çıkmamı istemiyor. Kocamın ilk karısından."

"Lütfen içeri buyurun. Hediye için teşekkürler."

"Hayatımda bir boşluğu doldurdunuz. Kendime hep yabancı olmuştum. Tesadüfen bir kitapçıda romanlarınızdan birini keşfettim, ondan sonra da bütün yazdıklarınızı okudum. Galiba size Klendev hahamının torunu olduğumu söylemiştim. Annemin babasıydı. Baba tarafım maceracılarla doludur."

Arkamdan oturma odasına geldi. Kısa boylu ve inceydi, yetişkinlerde nadiren görülen pürüzsüz, beyaz bir teni vardı. Açık mavi gözleri, sarı menevişli ve hafif şehlaydı. Burnu dar ve uzun, dudakları ince, çenesi çukur ve sivriydi. Hiç makyaj yapmamıştı. Genelde insanların yüzüne bakınca kafamda bir intiba oluşur ama bu genç kadının yüzü bana net bir fikir vermemişti. Sağlıklı değil, diye düşündüm: duyarlı, aristokrat. İngilizceyi Amerikan aksanıyla değil, yabancı aksanla konuşuyordu. Bir yandan konuşup bir yandan da onu divana buyur ederken, getirdiği paketi açtım; içinden bir ruh çağırma tahtası çıktı; pahalı bir ağaçtan, belli ki el yapımıydı, üzerinde kemik bezemeler vardı.

"Hikâyelerinizden doğaüstü şeylere ilgi duyduğunuzu anladım, umarım bu uygun bir hediyedir."

"Bana çok fazla hediye veriyorsunuz."

"Hepsini hak ediyorsunuz."

Ona sorular sordum, memnuniyetle cevapladı. Babası emekli avukattı. Elizabeth'in annesinden ayrılmıştı ve İsviç-

re'de başka bir kadınla birlikte yaşıyordu. Annesinin romatizması olduğundan Arizona'ya taşınmıştı. Orada bir arkadaşı vardı, seksen yaşında ihtiyar bir adam. Elizabeth Abigail kocasıyla üniversitede tanışmıştı. Adam onun felsefe profesörüymüş. Aynı zamanda amatör bir astronommuş ve eskiden gece yarılarına kadar rasathanede oturup yıldız gözlemi yaparmış. Yahudi miydi? Hayır, Oliver Leslie, İngiltere doğumlu, Bask kökenli bir Hıristiyan'dı. Evlendikten iki yıl sonra hastalanmış, kronik depresyona kapılmış, işini bırakmış ve Croton-on-Hudson'dan birkaç kilometre uzaktaki bir eve yerleşmişti. Kendini insanlardan tümüyle soyutlamıştı. Astroloji ve nümeroloji üzerine bir kitap yazıyordu. Elizabeth Abigail bütün insan gayretlerinin beyhudeliğini çoktan kavramış biri gibi gülümsedi. Zaman zaman gözlerine bir hüzün, hatta korku geliyordu.

Croton-on-Hudson'daki evde neler yaptığını sorunca, "Kafayı üşütüyorum. Leslie bazen günler, hatta haftalarca Bibi'den başka kimseyle konuşmuyor. Ona ders veriyor – Bibi okula gitmiyor. Karı koca gibi yaşamıyoruz. Benim için kitaplar varlığımın temeli oldu. Benimle konuşan bir kitap buldum mu, hayatımın en önemli olayı oluyor. İşte bu yüzden –"

"Ev işleriyle kim ilgileniyor?"

"Aslında hiç kimse. Ailesini terk etmiş eski bir çiftçi olan bir komşumuz var, bize süpermarketten yiyecek bir şeyler getiriyor. Bazen yemekleri de o pişiriyor. Basit bir adam ama kendine göre bir filozof. Aynı zamanda bize şoförlük de yapıyor. Leslie artık araba kullanamıyor. Evimiz, sadece kışın değil, ne zaman yağmur yağsa kayganlaşan bir tepenin üzerinde."

Misafirim sustu. Bana yazanların ya da beni görmeye gelenlerin acayip tipler olmasına alışmıştım – tuhaf, kayıp ruhlar. Elizabeth Abigail biraz kız kardeşimi andırıyordu. Klendevli ve bir haham torunu olduğu için akrabadan sayılırdı. Klendev, benim dedelerimin nesillerce yaşadığı yerlerden uzak değil.

"Bibi neden annesinin değil de babasının yanında?" diye sordum.

"Annesi intihar etti."

Telefon çaldı; açtığımda aynı kekelemeleri ve boğaz temizlemeleri duydum. Hemen Elizabeth'i çağırdım; başına gelecek-

leri bilen birinin ağır adımları ve gönülsüzlüğüyle geldi. Kocasına damlanın nerede olduğunu söylediğini ve bir daha onu rahatsız etmesin diye sert bir sesle uyardığını duydum. Adam uzun uzun konuşuyor, Elizabeth ona tek kelimelik kısa cevaplar veriyordu: "Ne? Hayır." Nihayet sabırsız bir ses tonuyla, "O kadarını bilemem," dedi. Odaya dönüp eski yerine oturdu.

"Bu iş artık alışkanlığa dönüştü – ben bir yere gittiğim anda Bibi göğüs spazmları geçirmeye başlıyor, babası da tedirgin etmek için hemen beni arıyor. Damlayı asla bulamıyor, zaten bulsa da işe yaramıyor, çünkü kızın astımını o azdırıyor. Bu sefer ona nereye gideceğimi bile söylemedim ama konuşmalarımı dinlemiş. Size bir sürü soru soracaktım ama onun yüzünden hepsi aklımdan silindi. Hah tamam, Tanrı aşkına, şu Klendev de nerede? Hiçbir haritada bulamıyorum."

"Lublin yakınlarında bir köy."

"Hiç orada bulundunuz mu?"

"Evet. Evden ayrılmıştım, orada öğretmene ihtiyaç varmış, bir tanıdık beni önerdi. Tek bir ders verdikten sonra, bu işin bana göre olmadığı konusunda okul yöneticileriyle fikir birliği ettik. Ertesi gün de oradan ayrıldım."

"Bu olay ne zamandı?"

"Bin dokuz yüz yirmilerde."

"Demek dedem hayatta değilmiş. 1913'te ölmüştü."

Misafirimin söyledikleri fazla ilgimi çekmediği halde dikkatle dinledim. Klendev hahamı, yaşadığı ortam ve yaşam tarzından Elizabeth'i sadece bir kuşağın ayırması bana inanılmaz geliyordu. Yüzü gizemli bir biçimde, kültürünü içine sindirdiği Anglo-Saksonların yüzlerine benzemişti. Onda başka ülkelerin, başka iklimlerin izlerini seziyordum. Lisenko* haklı mıydı yoksa?

Saat yarım olmuştu, misafirimi öğle yemeğine davet ettim. Öğle yemeği yemediğini söyledi. En fazla bir çay içebilirdi ama ben yemeğe çıkmak istiyorsam bana eşlik edebilirdi. Bir süre sonra mutfağa girdik. Onun için bir tabağa kurabiye koydum,

* Trofim Denisoviç Lisenko: Sovyet biyoloji ve tarım bilgini. Stalin döneminde SSCB'de tarım ve biyoloji çalışmalarına ağırlığını koymuş, Mendel yasalarını ve klasik genetiği reddetmiştir. (Ed. n.)

kendime de köy peyniriyle ekmek çıkardım. Evli bir çift gibi karşı karşıya, küçük masanın başına oturduk. Masanın üzerinde bir hamamböceği dolaşıyordu ama ikimiz de onu rahatsız etmeye kalkışmadık. Anlaşılan apartmandaki hamamböcekleri benim vejetaryen olduğumu ve onların insanoğlundan birkaç yüz milyon yıl yaşlı olan, muhtemelen insan türü yok olduktan sonra da yaşamaya devam edecek türlerine karşı bir nefret beslemediğimi biliyorlardı. Elizabeth demli çayına süt karıştırdı, ben açık çayıma limon atmıştım. Bilgoray ve Klendev'de âdet olduğu üzere çayı kıtlama içiyordum. Elizabeth kurabiyelere dokunmadı, sonradan onları da ben bitirdim. Aramızda damdan düşer gibi bir teklifsizlik oluşmuştu.

"Kocanla ne zamandır yatmıyorsun?" diye soran sesimi duydum.

Elizabeth kızarmaya başladı ama kan yüzünün yarısını renklendirdikten sonra geri çekildi. "Sana bir şey söyleyeceğim ama inanmayacaksın."

"Her söylediğine inanırım."

"Fiziksel olarak bakireyim." Dudaklarından dökülen bu kelimeler onu şaşırtmış gibiydi.

Beni afallatamadığını göstermek için, rahat bir tavırla, "Ben soyunuzun tükendiğini zannediyordum," dedim.

"Her zaman bir Son Mohikan vardır."

"Hiç doktora danıştın mı?"

"Hayır."

"Ya psikanaliz?"

"Leslie de ben de psikanalize inanmayız."

"Bir erkeğe ihtiyaç duymuyor musun?" diye sordum, cüretime kendim de şaşmıştım.

Bardağını dudaklarına götürüp bir yudum aldı. "Hem de çok ama hiç birlikte olmak istediğim bir erkekle karşılaşmadım. Leslie'yle tanışmadan önce de bu böyleydi, şimdi de böyle. Onunla ilk tanıştığımda Leslie'nin aradığım erkek olduğunu düşünmüştüm ama bana düğünü beklediğini söyledi. Bana aptalca gelmişti ama bekledik. Evlendikten sonra pek çok teşebbüste bulunduk ama hiçbiri işe yaramadı. Bazen, Leslie Hıristiyan olduğu için Klendev Hahamının bize

engel olduğunu düşünüyorum. Zamanla ikimiz de bunu itici bulmaya başladık."

"İkiniz de çilecisiniz," dedim.

"Öyle mi dersin? Bilmem. Ateşli aşk sahneleri hayal ediyorum. Freud, Jung, Stekel'i okudum ama bana yardım edemeyecekleri kanaatindeyim. Sana karşı nasıl bu kadar girişken olduğuma şaşıyorum. Daha önce bir yazara hiç mektup yazmamıştım. Genelde mektup yazmam. Babama yazmak bile bana zor gelmiştir. Birden sana yazdım, sonra da telefon ettim. Herhalde içime şu senin dibbuklardan biri girdi. Madem içimdeki, deyim yerindeyse, mühürlü bir kaynağı açtın, sana bir şey daha söyleyeyim: Eserlerini okumaya başladığımdan beri fantezilerimdeki âşığım sen oldun – diğerlerinin hepsine galip geldin."

Elizabeth çayından bir yudum daha içti. Gülümseyerek ekledi: "Korkma. Gelme sebebim bu değil."

Boğazımın kuruduğunu hissettim, sesimin net çıkmasını sağlayabilmek için gayret göstermem gerekti. "Bana fantezilerini anlat."

"Seninle birlikte zaman geçiriyorum. Birlikte yolculuklara çıkıyoruz. Beni Polonya'ya götürüp, anlattığın köyleri gezdiriyorsun. Tuhaf ama hayalimde de sesin tıpkı şimdi olduğu gibi, bunun nasıl mümkün olduğunu anlayamıyorum. Hatta aksanın bile tahmin ettiğim gibi. Bu gerçekten akıl almaz."

"Bütün aşklar akıldışıdır," dedim, bu iddiamdan utanarak.

Elizabeth başını eğip biraz düşündü.

"Bazen bu fantezileri kurarken uykuya dalıyorum ve rüyaya dönüşüyorlar. Hareketli kasabalar görüyorum. Yidiş konuşulduğunu duyuyorum; bu lisanı bilmediğim halde rüyamda bütün konuşulanları anlıyorum. Oraların yerle bir edildiğini bilmesem, rüyalarımdaki gibi olup olmadığını görmek için kalkar giderdim."

"Artık hiçbir şey rüyalardaki gibi değil."

"Annem bana hep haham babasından söz ederdi. Amerika'ya sekiz yaşında annesiyle –anneannemle– gelmiş. Dedem yetmiş beş yaşındayken, on sekiz yaşındaki bir kızla ikinci evliliğini yapmış, annem bu evliliğin sonucu olmuş. Altı yıl sonra dedem ölmüş. Ardında bir sürü tefsir bırakmış. Naziler bütün

aileyi öldürmüş, elyazmaları yakılmış. Anneannem dedemin yayınladığı küçük bir İbranice kitabı getirmiş; kitap şimdi çantamda. Görmek ister misin?"

"Tabii."

"Ben tabakları yıkayayım. Sen burada bekle. Dedemin kitabını getireceğim, ben bulaşık yıkarken bakarsın."

Masada bekledim. Elizabeth, *Mordehay'ın Haykırışı* başlıklı ince bir kitap getirdi. Giriş sayfasında yazar şeceresini sıralamıştı; dikkatle bakınca, misafirimle gerçekten de yüzyıllar öncesine dayanan bir akrabalığım olduğunu fark ettim. İkimiz de Haham Moşe İsserles'in, aynı zamanda *Şümulun İfşaatı*'nın yazarının soyundan geliyorduk. Klendev hahamının kitabı, Radzin Hahamı Rabi Gerşon Henoh'a yazılmış bir cevaptı; Radzin Hahamı Akdeniz'de, salgısı antik İsrail'de ayin saçaklarını maviye boyamak için kullanılmış dikenli deniz salyangozunu bulduğuna inanıyordu, oysa deniz salyangozunun Tapınak yıkıldıktan sonra ortadan kaybolduğuna ve ancak Mesih geldikten sonra bulunabileceğine dair yaygın bir inanç vardı. Rabi Gerşon Henoh, diğer hahamlardan gelen itirazları dikkate almayarak, müritlerine mavi saçaklı mintanlar giymelerini buyurmuştu. Bu da hahamlar dünyasında büyük tartışmalara yol açmıştı. Elizabeth'in dedesi, Rabi Gerşon Henoh'a, "İsrail düşmanı; mürtet; Şeytan, Lilit, Asmodeus ve bütün o güruhun elçisi," demişti. Bu sahte püsküllerı kullanmanın büyük günah olduğunu ve bedelinin ağır ödeneceğini yazmıştı. *Mordehay'ın Haykırışı*'nın sarı sayfaları öyle kurumuştu ki, çevirirken köşelerinden minik parçalar dökülüyordu.

Elizabeth tabaklarla bardakları evyenin içinde süngerle yıkadı. "Neler yazıyor?" diye sordu.

Radzin Hahamıyla, diğer hahamlar ve o neslin Talmud âlimleri arasındaki anlaşmazlığı Elizabeth de Sollar'a anlatmak kolay değildi ama bir şekilde uygun kelimeleri buldum. Dinlerken gözleri parlıyordu. "Harika!"

Telefon çaldı, Elizabeth'in yanından ayrılıp telefonu açtım. Arayan yine Oliver Leslie de Sollar'dı. Ona karısını hemen telefona çağıracağımı söyleyince, "Bir dakika bekleyin. Sizinle biraz konuşabilir miyim?" dedi.

"Evet, tabii."

Oliver Leslie öksürmeye, boğazını temizlemeye başladı. "Kızım Bibi bugün neredeyse ölüyordu. Onu zor kurtardık. Burada Bay Porter diye bir komşumuz var, aile dostumuz, başka bir doktorun daha önce yazdığı bir ilaç buldu. Kızım şimdi uyuyor. Karımın psikolojik ve ruhsal açıdan hasta bir kadın olduğunu bilmenizi isterim. İki kere intihara teşebbüs etti. İkincisinde o kadar çok uyku ilacı almıştı ki, solunum makinesine bağlandı. Sizi çok beğeniyor, hatta kendince size âşık ama ona cesaret vermemeniz konusunda sizi uyarmak zorundayım. Evliliğimiz son derece mutsuz ama ben onun için bir baba gibiyim, çünkü Elizabeth'in kendi babası, annesiyle onu o daha küçücükken terk etmiş. Babasının ilgisizliği onda hayatımızı kâbusa çeviren bir püritanizm yaratmış. Ona hiçbir söz vermeyin, çünkü tümüyle hayal dünyasında yaşıyor. Psikiyatrik tedaviye ihtiyacı var ama kabul etmiyor. Bunu anlayacağınızdan ve sorumluluk duygusuyla hareket edeceğinizden eminim."

"Şüpheniz olmasın."

"Sakinleştirici almadan yaşayamıyor. Eskiden felsefe profesörüydüm ama evlendikten sonra işime devam edemedim. Neyse ki bize yardım eden zengin bir ailem var. Bana öyle çektirdi ki, benim de sağlığım bozuldu. Bir erkeği iktidarsızlaştıran kadınlardan o. Tanrı esirgesin, onunla bir alakanız olursa ilk olarak yeteneğinizi kaybedersiniz. On altıncı yüzyılda yaşasa, cadı diye yakarlardı. Onunla geçirdiğim yıllar beni kara büyü diye bir şeyin olduğuna ikna etti – tabii psikolojik bir olgu olarak."

"Astroloji üzerine bir kitap yazdığınızı duydum."

"Size öyle mi söyledi? Daha neler! Newton'ın hayatının son otuz yılı ve dinsel inançları üzerine bir kitap yazıyorum. Newton'ın, yerçekimini ilahi bir kuvvet –tanrısal iradenin en saf ifadesi– addettiğini bilirsiniz kuşkusuz. Tarihteki en büyük bilim adamları aynı zamanda en büyük gizemcilerdi. Yerçekimi evreni kontrol ettiğine göre, gökcisimlerinin de organik ve tinsel dünyayı her şekilde etkilediği sonucuna varmışlardı. Bunun horoskoplu, fasa fisolu sıradan astrolojiyle uzaktan yakından alakası yok tabii."

"Eşinizi çağırayım mı?"

"Hayır. Benim aradığımı söylemeyin. Müthiş skandallar yaratabilir. Bir keresinde bıçakla üzerime saldırmıştı..."

Oliver Leslie benimle konuşurken Elizabeth hiç görünmemişti. İki tabakla iki bardağı kurulamanın bu kadar uzun sürmesine şaşmıştım ama ben rahat konuşayım diye gelmediğini düşünmüştüm. Telefonu kapatıp mutfağa girdim ama Elizabeth orada değildi. Ne olduğunu tahmin ettim. Mutfaktan yatak odama giden dar bir koridor vardı, odadaki komodinin üzerinde de paralel telefon duruyordu. Koridorun kapısını açınca, Elizabeth'i eşikte buldum.

"Banyoya gittim," dedi.

Bunu söyleyişinden –aceleyle, suçlulukla, kendini savunan bir tonla– yalan söylediğini anladım. Belki de banyoya gidiyordu (ama bu kapının oraya gittiğini nereden bilecekti?), yolda gözüne paralel telefon çarpmıştı. Gözlerinde öfke ve alay karışımı bir ifade vardı. Senin de ne mal olduğun anlaşıldı, diye düşündüm. Ona karşı içimde, çekinmenin izi bile kalmamıştı. Ellerimi omuzlarına koydum. Titredi ve yüzü, hırsızlık yaparken ya da annesinin elbisesini giyerken yakalanmış bir kızın hınzır ifadesine büründü.

"Bir bakire için az kurnaz değilsin," dedim.

"Evet, her şeyi duydum ve asla ona dönmeyeceğim," dedi, kararlı ve gençleşmiş bir sesle. Sanki uzun zamandır giydiği bir maskeyi çıkarıp atmış gibiydi; göz açıp kapayana kadar başka biri olmuştu – genç ve şen şakrak biri. Beni öpecekmiş gibi dudaklarını büzdü. Onu arzuluyordum ama Oliver Leslie'nin uyarısını hatırladım. Üzerine eğildim; gözlerime iyice yaklaşan gözlerinde, bir mağaradaki su gibi fosforlu bir mavilik gördüm sadece. Dudaklarımız birbirine değdi ama öpüşmedik. Dizlerim dizlerine değiyordu, geri geri gitmeye başlamıştı. Onu oyun oynar gibi hafif hafif iterken, ciddi bir ses beni uyardı: "Dikkat! Tuzağa düşüyorsun!"

Tam o anda telefon tekrar çaldı. Açmak için öyle kuvvetli bir hamle yaptım ki, neredeyse Elizabeth'i yere düşürecektim. Çalan bir telefon bende vahşi beklentiler uyandırır – kendimi hep Pavlov'un köpeklerine benzetirim. Bir an yatak odama mı

yoksa hole mi gideceğimi bilemedim; sonra hole koştum, Elizabeth de peşimden. Telefonu açınca, Elizabeth ahizeyi elimden almaya çalıştı, belli ki arayanın yine kocası olduğunu düşünüyordu. Ben de öyle zannetmiştim ama güçlü, orta yaşlı bir kadın sesinin, "Elizabeth de Sollar yanınızda mı? Ben annesiyim," dediğini duydum.

İlk başta bu sözlerin anlamını kavrayamadım – şaşkınlıktan misafirimin adını unutmuştum. Ama hemen kendimi topladım. "Evet, burada."

"Adım Bayan Harvey Lemkin. Damadım Dr. Leslie de Sollar az önce beni aradı; kızımın sizi ziyarete geldiğini, hasta üvey kızını bıraktığını filan anlattı. Sizi kızımın duygusal açıdan hasta ve sorumsuz bir kız olduğu konusunda uyarmalıyım. Damadım Profesör de Sollar'la ona yardım edebilmek için bir servet harcadık – maalesef hep menfi sonuçlar aldık. Otuz üç yaşında hâlâ çocuk; halbuki çok zekidir, hem benim gayet güzel bulduğum şiirler de yazıyor. Siz erkeksiniz, güzel ve gayet zeki genç bir kadın size hayranlığını gösterince aklınız karışabilir ama sakın onunla yakınlaşayım demeyin. Kendinizi asla kurtaramayacağınız bir felakete yuvarlanırsınız. Onun yüzünden, canı yürekten sevdiğim bir şehir olan New York'tan ayrılmak ve kendimi Arizona'ya gömmek zorunda kaldım. Kızım sizden öyle övgüyle bahsediyordu ki, İngilizce ve Yidiş yazılarınızı okumaya başladım. Klendev hahamının kızıyım, Yidişim iyidir. Size pek çok şey anlatabilirim, sizinle New York'ta buluşmaktan da memnuniyet duyarım –arada bir geliyorum– ama sizin için kutsal olan ne varsa onun adına rica ediyorum: Kızımı bırakın!"

Annesi konuştuğu müddetçe Elizabeth biraz uzağımda durup bana yarı korkmuş, yarı utanmış, meraklı gözlerle yan yan baktı. Yaklaşmaya davrandı ama sol elimle onu uzaklaştırdım. Ana babasının önünde öğretmeninin ya da müdürün kendisini suçladığını duyan ve suçlamaları inkâr etmek için can atan okullu bir kıza benziyordu. Annesinin sesi o kadar yüksekti ki, her kelimeyi duymuş olmalıydı. Tam cevap verecektim ki, Elizabeth ileri atıldı, telefonu elimden kaptı ve ağlar gibi haykırdı: "Anne, seni asla affetmeyeceğim! Asla! Asla! Artık annem de-

ğilsin, ben de senin kızın değilim! Beni bir psikopata, kart bir horoza sattın... Senin parana da, *sana* da ihtiyacım yok! Ne zaman bir anlık mutluluk yakalasam, mahvediyorsun. En büyük düşmanım sensin. Seni öldüreceğim! Etini kemiğinden ayıracağım... Orospu! Fahişe! Hırsız! Katil! Para için seksenlik bir gangsterle yatıyorsun! Tü sana, tü, tü!"

Orada durup ağzının köpürmesini seyrettim. İki büklüm olup acıyla kıvranmaya başladı. Duvara tutunmaya çalıştı. Onu tutmak için uzandım ama o anda telefonla birlikte paldır küldür yere yuvarlandı. Kasılmış, titreyerek yerde yatıyor, bir yandan da alt kattaki komşuya mesaj vermek ister gibi elini hızlı hızlı yere vuruyordu. Ağzı çarpılmıştı, hırlıyordu. Hemen ne olduğunu anladım – Elizabeth sara krizi geçiriyordu. Telefonu alıp ahizeye bağırdım: "Bayan Lemkin, kızınız nöbet geçiriyor!" Ama bağlantı kesilmişti. Ambülans mı çağırmalıydım? Nasıl çağrılırdı? Telefonum artık çalışmıyordu. Pencereyi açıp yardım çağırmayı düşündüm ama Broadway harala gürelesinde on birinci kattan bağıran birini kimse duymazdı. Mutfağa koşup bir bardağa su doldurdum ve Elizabeth'in yüzüne döktüm. Bunun üzerine acayip bir sesle bağırdı ve tükürükleri alnıma fışkırdı. Dışarı fırlayıp komşumun kapısını çaldım ama kimse açmadı. Eşiğinde bir tomar dergi ve zarfın durduğunu sonradan fark ettim. Daireme gitmek için arkamı döndüğümde, o şaşkınlıkla kapıyı kapamış olduğumu fark ettim. Üzerimde anahtar yoktu. Kapıya bütün gücümle yüklendim ama kapı kırabilecek irikıyımlardan değilim.

O şaşkınlık içinde avludaki ofiste bir yedek anahtar olduğunu hatırladım. Görevliden bir ambülans çağırmasını da isteyebilirdim. Elizabeth dairemde ölürse, annesiyle kocasının bana ne türlü suçlamalar yöneltebileceğini fark ettim. Beni cinayetle bile suçlayabilirlerdi... Hizmet asansörünün düğmesine bastım ama kadranda asansörün on yedinci katta durduğu görülüyordu. Basamakları koşarak inmeye başladım; içimden, belki de yüksek sesle, doğduğum güne lanet okuyordum. Koşarken, hizmet asansörünün indiğini duydum. Lobiye geldiğimde, eşya taşıyan iki adam kapının önünü bir kanepeyle kapamışlardı. On yedinci katta oturan biri taşınıyor olmalıydı.

Lobi mobilyalar, saksılar, kitap kolileriyle doluydu. Adamlardan yolu açmalarını istedim ama duymamış gibi davrandılar. Bu ziyaret benim ölümüm olacak, diye düşündüm. Sonra altıncı katta, benim çalıştığım gazetede dizgicilik yapan bir adamın oturduğunu hatırladım. Ailenin herhangi bir üyesi evdeyse, ambülans çağırmama ve yedek anahtarı istemek için ofise telefon etmeme yardım edebilirdi. Koşa koşa altıncı kata çıkmaya başladım. Kalbim küt küt atıyordu; kan ter içinde kalmıştım. Dizgicinin kapısını çaldım ama kimse açmadı. Tam aşağı inmeye hazırlanıyordum ki, kapı bir zincir boyu aralandı. Bir göz gördüm, bir kadın sesi, "Ne istiyorsunuz?" diye sordu.

Kadına, olan biteni açıklamaya başladım. Kopuk cümlelerle, ölümcül tehlike altında olan birinin cinnetiyle konuşuyordum. Kadının tek gözü beni delip geçiyordu. "Ben evin hanımı değilim. Onlar yurtdışına çıktı. Ben kuzenleriyim."

"Rica ederim bana yardım edin. İnanın hırsız uğursuz değilim. Bütün yazılarımı kuzeniniz dizer. Adımı duymuşsunuzdur belki."

Ona gazetenin adını söyledim, hatta çeşitli kitaplarımın isimlerini saydım ama kız beni hiç duymamıştı. Bir anlık tereddütten sonra, "Sizi içeri alamam. Bugünlerde ortalık nasıl biliyorsunuz. Burada bekleyin, telefondan ofisi arayayım. Adınızı tekrar söyleyin."

Adımı tekrar ettim, dairemin numarasını verdim ve tekrar tekrar teşekkür ettim. Kapıyı kapadı. Ofisi aradığını, yardımın yolda olduğunu söylemesi için dakikaları sayıyordum ama yedi dakika geçtiği halde kapı açılmadı. Gergin ve perişan vaziyette beklerken, insanoğlunun varlığını düşündüm. Tümüyle bağımlıydı, şartların esiriydi. En ufak bir pürüzde her şey paramparça oluyordu. Tek bir çözüm vardı – hayat denen Şabat'tan kendini tümüyle kurtarmak ve nedenselliğin kayıtsızlığına, kâinatın tözünü oluşturan ölüme dönmek.

Beş dakika daha geçtiği halde kapı açılmamıştı. Tekrar basamakları inmeye başladım, sınırsız bir gücüm olsa bu kalpsiz kadına vereceğim cezaların yakıcı imgeleriyle doluydu zihnim. Lobiye geldiğimde, kanepe dışarıya çıkarılmıştı. Yönetici Bay Brown'ı gördüm ve olan biteni ona deli gibi anlattım. Bana

hayretle baktı. "Kimse aramadı. Gelin, size anahtarı vereyim," dedi.

Hizmet asansörü boştu, on birinci kata çıktım, kapıyı açtım ve Elizabeth Abigail de Sollar'ın oturma odasındaki kanepenin üzerinde, saçları ıslak ve dağınık, yüzü solgun, ayakları çıplak yattığını gördüm. Onu zor tanıdım. Gözüme çok daha yaşlı göründü – neredeyse orta yaşlı. Başının altına bir havlu koymuştu. Bana, hasta karısını tek başına bırakmış, kendi keyfi için bir yerlere gitmiş bir kocaya bakar gibi sessiz bir sitemle baktı. "Sevgili Elizabeth, eve, kocana dön! Ben bu işler için çok yaşlıyım!" diye bağırdım.

Sözlerimi düşündü; sonra donuk bir sesle, "Gitmemi istersen giderim ama ona geri dönmeyeceğim. Onunla da annemle de artık işim bitti. Artık dünyada tek başımayım."

"Nereye gideceksin?"

"Otele."

"Otele bavulsuz almazlar. Paran yoksa –"

"Yanımda çek defterim var ama neden burada, yanında kalmayayım ki? Tamam, çok sağlıklı değilim ama organik değil – işlevsel bir bozukluk. Beni *onlar* hasta ediyor. Daktilo yazabilirim. Biraz steno da biliyorum. Ah, Yidiş yazdığını unuttum. Onu bilmiyorum ama zamanla öğrenirim. Annemle anneannem benden gizli bir şeyler konuştuklarında Yidiş konuşurlardı, ben de arada epeyce kelime kapmıştım. Bir ara vejetaryenler için bir yemek kitabı almıştım, sana güzel yemekler pişirebilirim."

Sessizce ona baktım. Evet, akrabamdı – atalarımızın genleri doğrudan bize aktarılmıştı. Birlikte olmamızın ensest olacağı fikri geldi aklıma – Tanrı bilir nerelerden çıkıp gelen, insanı gülünç abeslikleriyle hayrete düşüren şu davetsiz fikirlerdendi.

"Kulağa cennet gibi geliyor ama maalesef mümkün değil," dedim.

"Neden? Herhalde başka bir sevgilin var. Evet, anlıyorum. Ama neden bir hizmetçi tutmayasın? Elin ayağın olurum – hem evinin işini görürüm, hem yemek pişiririm. Evin bakımsız. Herhalde kafeteryalarda yiyorsun. Ben kendi evimde parmağımı bile kıpırdatmıyorum çünkü hevesim yok ama annem beni

ev idaresi kursuna göndermişti. Senin için çalışırım, hem hiç ücret almam. Annem de babam da acayip zengin, tek kızları da benim. Senin paranı istemiyorum..."

Ona cevap veremeden kapının çalındığını duydum. Aynı anda telefon da çaldı. Telefonu açıp, arayana kapıda birinin olduğunu söyledim ve kapıya koştum. Bu gelen olsa olsa Oliver Leslie de Sollar olabilirdi – uzun yüzlü ve boyunlu, sarı saçlarının tepesi dökülmüş, kareli takım elbise, kolalı gömlek giymiş, ince kravatını Varşova züppeleri gibi sıkıca düğümlemiş, uzun, ince bir adam. Selam verip telefona döndüm. Elizabeth'in annesi olduğundan emindim ama kalın bir erkek sesi adımı söyledikten sonra, konuştuğunun gerçekten ben olduğumu teyit etmemi talep etti. Sonra arayan, resmi bir tavırla, "Adım Howard William Moonlight, Bayan Elizabeth de Sollar'ın annesi Bayan Harvey Lemkin'i temsil ediyorum. Eminim kimden söz ettiğimi –"

Lafını kesip, "Bay de Sollar burada! Sizinle o konuşsun!" diye bağırdım.

Kapıya koştum, ziyaretçim efendi efendi içeriye buyur edilmeyi bekliyordu. "Bay de Sollar, karınız ziyaretime geleli daha iki saat olmadı ama ortalık cehenneme döndü! Sizden, kayınvalidenizden ve şimdi de bir avukattan tehditkâr telefonlar aldım. Karınız kaşla göz arasında bir sara krizi ve Tanrı bilir daha neler geçirdi. Kusura bakmayın ama karınız, kayınvalideniz, avukatınız ve bütün bu acayiplikler hiç umurumda değil. Bana bir iyilik yapın, onu eve götürün. Götürmezseniz..."

Bir an ne diyeceğimi bilemedim. Polis çağıracağımı söylemek üzereydim ama kelimeler ağzımdan çıkmamıştı. Telefona baktığımda, Elizabeth'in, gözlerini bana ve ziyaretçime dikmiş, ahizeye bir şeyler mırıldandığını hayretle gördüm. Adam, kalıbına yakışmayan ince bir sesle, "Korkarım bir yanlış anlama oldu. Ben sizi arayan adam değilim. Adım Dr. Jeffrey Lifşitz. California Üniversitesi edebiyat bölümünde profesör yardımcısıyım, eserlerinize de hayranım. Bu apartmanda sadık bir okurunuz olan bir arkadaşım oturuyor; bugün onu ziyarete gelmiştim, konu sizden açıldı, o da bana komşunuz olduğunu söyledi. Size telefon edecektim ama adınızı rehberde bulamadım ve

kapınızı çalmaya karar verdim. Rahatsız ettiğim için kusura bakmayın."

"Rahatsız etmediniz. Sizin gibi bir okuyucum olması beni memnun eder ama evimde inanılmaz bir karışıklık hüküm sürüyor. Şehirde daha ne kadar kalacaksınız?"

"Bütün hafta buradayım."

"Yarın görüşsek sizin için uygun mu?"

"Tabii."

"Yarın sabah 11 iyi mi?"

"Benim için büyük bir zevk ve şereftir. Böyle bir durumda çat kapı geldiğim için tekrar özür dilerim."

Profesör Lifşitz, ben onunla görüşmekten mutluluk duyacağımı yineledikten sonra, gitti.

Elizabeth telefonu kapamıştı. Yanına gitmemi bekler gibi telefonun yanında duruyordu. Bir iki adım uzakta durup, "Kusura bakma. Harika bir kadınsın, kötü bir vaziyette olduğunu anlıyorum ama kocanla, annenle, bir de avukatınla savaşa giremem. Ne istiyor? Neden aramış?"

"Hepsi akıllarını kaçırmış. Ama kocam zannettiğin misafirine söylediklerini duydum, söz veriyorum seni bir daha rahatsız etmeyeceğim. Bugün olanlar kendimi kurtarmak için tek bir yol kaldığını gösteriyor. Sadece teşhisinin doğru olmadığını söylemek isterim. Saralı değilim."

"Neydi öyleyse?"

"Doktorlar da bilmiyor. Kim bilir kimden, belki de ortak dedemizden miras aldığım bir tür aşırı duyarlılık. Yazdığı kitabın adı neydi?"

"*Şümulun İfşaatı.*"

"İfşa ettikleri şümul da neymiş?"

"Sevginin hiçbir türü kaybolmaz," dedim, oysa bu dedemin yazdıklarının tek kelimesini bile okumamıştım.

"Bütün sevgilerin, rüyaların, tutkuların nereye gittiğini söylemiş mi?"

"Bir yerlere."

"Nereye? Şümula mı?"

"Göksel bir arşive."

"Öteki dünya bile böyle bir arşive dar gelirdi. Ben gidiyorum. Of, yine çalıyor! Rica ederim açma! Açma!"

Telefonu açtım ama karşıdan hiç ses gelmedi. Kapattığımda, Elizabeth, "Leslie'dir," dedi. "Acayipliklerinden biri. Şümul İfşaatçısı, delilik hakkında neler söylemiş? Gitmem lazım! Aklımı kaçırmazsam seni ararım. Belki bugün, otelden."

Elizabeth de Sollar bir daha beni ne aradı ne de bana yazdı. Ardında süslü şemsiyesini ve dedesinin kitabı *Mordehay'ın Haykırışı*'nı bıraktı ve ikisini de geri istemedi. Kendisi için çok kıymetli olan kitabın bu son nüshasını neden istemediği benim için sır olarak kaldı. Ama onun ziyaretiyle bağlantılı bir başka muamma çok geçmeden aydınlandı. Dizgici komşumla karşılaştım ve ona ofisi aramak için bana söz verip de bir daha görünmeyen kuzenini anlattım.

Gülümseyerek başını salladı ve, "Yanlış kapıyı çalmışsın. Ben altıncı değil, beşinci katta oturuyorum," dedi.

Hasret Çeken Düve

I

O zamanlar Yidiş gazetemde çıkan küçük ilanlarda çok ucuz şeyler bulurdum. Bunlara ihtiyacım vardı, çünkü haftada on iki dolardan az kazanıyordum – dergilerden seçerek hazırladığım haftalık "gerçekler" sütunu için aldığım telif bu kadardı. Mesela: Bir kaplumbağa beş yüz yıl yaşayabilir; Harvard'dan bir profesör şempanze dili üzerine bir sözlük hazırlamış; Kolomb, Hindistan'a giden yolu değil, İsrail'in On Kayıp Kabilesini arıyordu.

1938 yazıydı. Asansörsüz bir binanın dördüncü katındaki mobilyalı bir odada oturuyordum. Pencerem duvara bakardı. O sırada bir ilan gördüm: "Çiftlikte oda ve yemek, haftalık on dolar." Kız arkadaşım Doşa'dan "ebediyen" ayrıldıktan sonra, yazı New York'ta geçirmeme sebep yoktu. Mütevazı eşyalarımı; pek çok kalemin yanı sıra, bilgileri topladığım dergilerle kitapları bir valize doldurup Mountaindale'e giden Catskill Mountain otobüsüne bindim. Oradan çiftliğe telefon edecektim. Valizim kapanmadığından, onu kör dilenciden aldığım ayakkabı bağlarıyla bağlamam gerekti. Otobüse sabah sekizde bindim, öğleden sonra üçte köydeydim. Köy bakkalından çiftliği aramaya çalıştım ama hat bir türlü bağlanmadığından üç tane on sent kaybettim. İlkinde yanlış numara çıktı; ikincide telefondan bir ıslık sesi geldi, dakikalarca da devam etti. Üçüncüde doğru numara düştü ama açan olmadı. Bozuklukları geri alamadım. Taksi tutmaya karar verdim.

Şoföre adresi gösterdiğimde, kaşlarını çatıp başını iki yana salladı. Biraz durduktan sonra, "Galiba neresi olduğunu biliyorum," dedi. Çukurlar ve tümseklerle dolu dar yolda öfkeli bir hızla ilerlemeye başladı. Reklama bakılırsa çiftlik köyden yedi sekiz kilometre uzaktaydı ama biz yarım saattir yoldaydık, artık kaybolduğumuza kesin gözüyle bakıyordum. Adres soracak kimse yoktu. New York State'in böyle bomboş bölgeleri olduğundan haberim yoktu. Arada bir yanmış bir evin, yıllardır kullanılmadığı anlaşılan bir silonun yanından geçiyorduk. Pencerelerine tahta çakılmış bir otel aniden yol kenarında belirdi, sonra da bir hayalet gibi kayboldu. Otlarla böğürtlenler birbirine karışmıştı. Karga sürüleri gaklayarak uçuşuyordu. Taksimetre yüksek sesle ve feci bir hızla tıklıyordu. İki üç saniyede bir pantolon cebimdeki parayı yokluyordum. Şoföre, böyle amaçsızca çalılıkların, çöllerin arasında dolaşacak kadar param olmadığını söylemek geçiyordu içimden ama beni azarlayacağını biliyordum. Hatta ıssızlığın ortasında beni arabadan bile atabilirdi. Homurdanıp duruyor, iki üç dakikada bir, "Orospu çocuğu," diyordu.

Dolambaçlı bir yolun sonunda taksi doğru adrese ulaştı ve o anda büyük bir hata yaptığımı anladım. Ortalıkta çiftlik filan yoktu, sadece eski, harap bir ahşap ev vardı. Dört dolar yetmiş sentlik taksi ücretinin üzerine otuz sent de bahşiş verdim. Şoför bana katil katil baktı. Daha valizimi ancak dışarı çıkarmıştım ki, gaza basıp ölümcül bir hızla uzaklaştı. Kimse beni karşılamaya çıkmamıştı. Bir ineğin möleldiğini duydum. İnek dediğin genelde bir iki kere möleyip susar ama bu inek hiç durmadan, feci bir tuzağa düşmüş gibi bağırıyordu. Kapısını açtığım odada demir soba, çarşafları kirli, dağınık bir yatak, döşemesi yırtılmış bir kanepe vardı. Pul pul kabarmış duvarın dibine saman ve yem çuvalları dizilmişti. Masada, üstüne tavuk pisliği sıvanmış birkaç kırmızımsı yumurta vardı. Başka bir odadan uzun burunlu, dolgun dudaklı, kalın kaşlı ve kızgın, kara gözlü bir kız çıktı. Üst dudağında siyah ince tüyler vardı. Saçları kısa kesilmişti. Ayağında bol bir etek olmasa onu erkek sanırdım.

"Ne istiyorsun?" diye sordu haşin bir sesle.

Ona ilanı gösterdim. Gazeteye şöyle bir baktıktan sonra, "Babam kafayı yedi. Burada oda da yok yatak da, zaten o fiyata olmaz," dedi.

"Fiyat ne peki?"

"Bizim pansiyonere ihtiyacımız yok. Onlar için yemek pişirecek kimse yok."

"İnek neden bağırıyor?" diye sordum.

Kız beni tepeden tırnağa süzdü. "Seni ilgilendirmez."

Elli beş, altmış ya da altmış beş yaşlarında bir kadın girdi içeri. Kısa boylu, tıknaz, bir omuzu diğerinden yüksek, göbeğine kadar inen iri memeleri olan bir kadındı. Ayağında yırtık erkek terlikleri, başında bir eşarp vardı. Yamru yumru eteğinin altından varisli bacakları görünüyordu. Sıcak bir yaz günü olmasına rağmen üzerine yırtık bir süveter giymişti. Çekik gözleri Tatarlara benziyordu. Bir eşek şakası sonucunda oraya gitmişim gibi keyifli gözlerle baktı bana. "Gazeteden mi?"

"Evet."

"Kocama, elâlemi kandırma, dedim. Bizim pansiyonere ihtiyacımız yok. Kafamızda bir kurşuna ne kadar ihtiyacımız varsa, onlara da o kadar ihtiyacımız var."

"Ben de söyledim," diye lafa karıştı kız.

"Kusura bakmayın ama buraya taksiyle geldim ve adam köye geri döndü. En azından bir gece kalamaz mıyım?"

"Bir gece mi? Ne yatağımız ne çarşafımız var. Hiçbir şey yok," dedi kadın. "İsterseniz size taksi çağırayım. Kocamın aklı yerinde değil, her şeyi inat olsun diye yapıyor. Bizi de buraya sürükledi. Çiftçi olmak istedi. Burada kilometrelerce ne bir bakkal ne de otel var; benim de size yemek pişirecek takatim yok. Kendimiz de konserve kutusundan yiyoruz."

İnek bağırmayı kesmemişti; kızın az önce verdiği aksi cevaba rağmen sormaktan kendimi alamadım: "İneğin nesi var?"

Kadın kıza göz kırptı. "Boğa istiyor."

O anda içeri çiftçi girdi, karısı gibi kısa boylu, iri kemikliydi; üzerinde yamalı bir tulum, bana Polonya'yı hatırlatan bir ceket ve başında geriye itilmiş bir şapka vardı. Güneş yanığı yanaklarında beyaz sakallar çıkmıştı. Burnu damarlıydı. Gevşek bir gerdanı vardı. İnek gübresi, yeni sağılmış süt ve yeni

kazılmış toprak kokusuyla girdi içeri. Bir elinde kürek, diğerinde sopa vardı. Gür kaşlarının altındaki gözleri sarıydı. Beni görünce, "Gazeteden mi?" diye sordu.

"Evet."

"Neden aramadın? At arabamla gelip seni alırdım."

"Sam, delikanlıyı kandırma," diye araya girdi karısı. "Ona verecek çarşafımız yok, yemek pişirecek kimse yok, hem haftada on dolar nedir ki? Bize çok daha pahalıya patlar."

"Onu bana bırak," dedi çiftçi. "İlanı ben verdim, sen değil, ben sorumluyum. Delikanlı," –sesini yükseltti– "burada patron benim, onlar değil. Burası benim evim, benim toprağım. Gördüğün her şey benim. Önce bir kart atsan ya da telefon etsen daha iyi olurdu ama madem geldin, hoşgeldin."

"Kusura bakmayın, ama karınızla kızınız –"

Çiftçi lafımı bitirmeme izin vermedi. "Onların lafının tırnağımdaki kir kadar değeri yok." Bana çamurlu ellerini gösterdi. "Odanı temizleyeyim. Sana yatak yapar, yemek pişirir, her istediğini temin ederim. Mektup gelirse, gider köyden alırım. İki üç günde bir gidiyorum zaten."

"Acaba bu gece burada kalabilir miyim? Yolculuk beni çok yordu, hem –"

"Evindeymiş gibi davran. Onlara laf düşmez." Çiftçi, ailesini işaret etti. Kavganın bol olduğu bir eve düştüğümü anlamıştım, kurban olmaya da niyetim yoktu. Çiftçi, "Gel sana odanı göstereyim," dedi.

"Sam, delikanlı burada kalamaz," dedi karısı.

"Burada kalacak, burada yiyecek ve keyfini sürecek," dedi çiftçi, "eğer hoşuna gitmiyorsa, kızını da alıp Orchard Sokağına geri dönebilirsin. Asalaklar, domuzlar, *paskudalar* [serseriler]!"

Çiftçi kürekle sopayı bir kenara koydu, valizimi kaptığı gibi dışarı çıktı. Odamın ayrı bir girişi, kendine ait basamakları vardı. Ot kaplanmış kocaman bir tarla gördüm. Evin yanında, Polonya ştetllarında* olduğu gibi kuyu ve apteshane vardı. Sıskası çıkmış bir at, ağzında biraz ot geveliyordu. Biraz ileride ahır vardı ve içeriden hiç susmayan hayvanın acıklı çığlığı geli-

* Ştetl: Küçük kasaba. (Ed. n.)

yordu. Çiftçiye, "İneğiniz kızıştıysa, neden gerekeni yapmıyorsunuz?" diye sordum.

"Kızıştığını da kim söyledi? O daha düve, yeni aldım. Onu aldığım ahırda otuz inek daha vardı, onları özlüyor. Herhalde annesi ya da kız kardeşi de oradaydı."

"Akrabalarına bu kadar özlem duyan bir hayvana daha önce hiç rastlamamıştım," dedim.

"Çeşit çeşit hayvan var, yakında susar. Sonsuza kadar bağıramaz ya."

II

Odama çıkan basamaklar gıcırdıyordu. Merdivenin bir tarafında tırabzan yerine kalın bir ip vardı. Oda, çürümüş tahta ve tahtakurusu ilacı kokuyordu. Karyolanın üzerinde, dolgu malzemesi deliklerden dışarı fışkırmış lekeli, eğri büğrü bir döşek vardı. Dışarısı aşırı sıcak değildi ama odaya girince sıcak beynimi dövmeye başladı ve terden sırılsıklam oldum. Burada bir gece geçirmek beni öldürmez ya, diyerek kendimi avutmaya çalıştım. Çiftçi valizimi yere bırakıp çarşaf getirmeye gitti. Kılıfı sökük bir yastık, pas lekeli, kalın bir çarşaf, kılıfsız bir pamuk yorgan getirdi. "Şimdi sıcak ama güneş batar batmaz harika bir serinlik çöker. Gece örtünmen gerekir," dedi.

"Tamam."

"New York'tan mı geldin?"

"Evet."

"Aksanından Polonya doğumlu olduğun anlaşılıyor. Neresindensin?"

Köyümün adını söyleyince, Sam de komşu köyden geldiğini söyledi. "Aslında çiftçi değilim. Bu bizim çiftlikte ikinci yazımız. Polonya'dan geldiğim için New York'ta presçilik yapıyordum. O ağır demirleri öyle çok indirip kaldırdım ki fıtık oldum. Hep temiz hava özlemi çekmişimdir, ne derler Toprak Ana– taze sebze, taze yumurta, yeşil çayırlar. Gazetelerdeki ilanlara bakmaya başladım ve bu kelepir çiftliği buldum. Bana düveyi satan adamdan aldım. Beş kilometre ileride oturuyor.

Hıristiyan ama iyi adam. Adı Parker, John Parker. Benim için taksit yaptı, işleri kolaylaştırdı ama ev eski, toprak taşlı. Allahı var, beni kandırmadı. Önceden her şeyi söyledi. Taşları temizlemek yirmi yıl sürer. Artık genç değilim. Yetmişi çoktan devirdim."

"Hiç göstermiyorsunuz," dedim.

"Havadan, bir de çalışmadan. New York'ta sıkı çalışırdım ama iş neymiş burada anladım. Orada sendika vardı, sağolsunlar patronların bizi Mısır'daki Yahudiler gibi köle yapmasına izin vermiyorlardı. Amerika'ya geldiğimde, köle gibi adam çalıştıran müesseseler hâlâ vardı ama zamanla işler kolaylaştı. Sekiz saat çalışıp, trenle evime dönüyordum. İnan bana burada günde on sekiz saat çalışıyorum, sendikadan emekli maaşı almasam iki yakamı birleştiremem. Olsun. Zaten burada ne ihtiyacımız var? Kendi domatesimizi, turpumuzu, hıyarımızı kendimiz yetiştiriyoruz. İneğimiz, atımız, üç beş tavuğumuz var. Hava başlı başına insana sağlık veriyor. Ama Raşi'de ne yazar? Yakup huzur içinde yaşamak ister ama Yusuf'un talihsizliği buna izin vermez. Evet, zamanında okumuş yazmışlığımız vardı; on yedi yaşına kadar dershanede tahsil gördüm. Bunları sana neden mi anlatıyorum? Karım Bessie kır hayatından nefret ediyor. Orchard Sokağındaki pazarlıkları, bütün gün laklak edip kâğıt oynadığı kocakarıları özlüyor. Bana savaş açtı. Greve gitti. Yemek yapmıyor, ekmek pişirmiyor, evi temizlemiyor. Kıpırdamıyor bile, her şeyi ben yapıyorum – ineği sağıyor, bahçeyi kazıyor, apteshaneyi temizliyorum. Söylemek uygun düşmez ama, kadınlık vazifelerini de yerine getirmiyor. New York'a geri dönmemi istiyor. Ama ben New York'ta ne yaparım? Parasını ağır ağır ödediğimiz daireyi bıraktık, mobilyaları da sattık. Burada bir yuvamız var –"

"Ya kızınız?"

"Sylvia da annesine çekmiş. Otuzu çoktan geçti, evlenmiş olması gerekirdi ama o hiçbir baltaya sap olamadı. Üniversiteye göndermek istedik, reddetti. Bir sürü işe girip çıktı ama hiçbirinde sebat etmedi. Kafası iyi işler ama *sitzfleisch* [durmuş oturmuş] değil. Her şeyden bıkıyor. Bir sürü adamla çıktı ama sonu gelmedi. Birisini tanımaya başladığı anda kusur bulmaya başlar. Şu şöyle, bu böyle. Sekiz aydır çiftlikte bizimle, bana

yardımı olduğunu sanıyorsan aldanıyorsun. Annesiyle kâğıt oynuyor. O kadar. İnanmayacaksın ama karım hâlâ giysilerini sandıklardan çıkarmadı. Tanrı bilir kaç elbisesi, eteği var ama her şey yangından çıkmış gibi sandıkta duruyor. Kızımın da bir sürü ıvır zıvır var ama o da bavulundan çıkarmıyor. Hep bana inat. Ben de birileri buraya gelsin de konuşacak birisi olsun istedim. Kiralık iki oda daha var. Oda kiralamakla, haftada on dolarla zengin olacak değilim. Rockefeller olmam. Ne iş yaparsın? Öğretmen filan mısın?"

Biraz tereddütten sonra ona gerçeği, Yidiş bir gazeteye dışarıdan çalıştığını söylemeye karar verdim. Adamın gözleri parladı.

"Adın ne? Ne yazıyorsun?"

"*Gerçeklerden Bir Demet.*"

Çiftçi kollarını iki yana açıp ayağını yere vurdu. "*Gerçeklerden Bir Demet*'in yazarı sen misin?"

"Benim."

"Tanrım, köşeni her hafta okurum! Cumaları sırf gazete almak için köye inerim, inanmayacaksın ama haberlerden bile önce *Gerçeklerden Bir Demet*'i okurum. Haberler hep kötü. Hitler şunu yaptı, Hitler bunu yaptı. Cayır cayır yanacak, hayırsız. Yahudilerden ne istiyor? Almanya'nın savaşı kaybetmesi onların suçu mu? İnsan okurken kalp krizi geçirecek gibi oluyor. Ama senin gerçekler bilgi, bilim. Sineğin bin gözü olduğu doğru mu?"

"Evet, doğru."

"Nasıl olur? Sineğin o kadar göze neden ihtiyacı var?"

"Doğaya her şey çok kolay geliyor galiba."

"Doğanın güzelliğini görmek istiyorsan burada kal. Dur biraz. Gidip karıma burada kimi ağırladığımızı söyleyeyim."

"Neden ki? Zaten burada kalmayacağım."

"Ne diyorsun öyle? Neden kalmayacakmışsın? Hırçın kadınlar belki ama senin kim olduğunu duyunca bayılacaklar. Karım da seni okur. *Gerçeklerden Bir Demet*'i önce okumak için gazeteyi elimden çeker alır. Kızım da Yidiş bilir. Tek kelime İngilizce öğrenmeden Yidiş konuşmaya başlamıştı. Bizimle genelde Yidiş konuşur çünkü –"

Çiftçi dışarı fırladı. Kaba ayakkabıları basamaklarda gümbürdedi. Düve bağırmaya devam ediyordu. Sesinde cinnet, neredeyse insani bir isyan vardı. Döşeğe oturup başımı öne eğdim. Son zamanlarda yapmadığım aptallık kalmamıştı. Olmadık bir şey için Doşa'yla kavga etmiştim. Buraya gelmek için bir sürü para harcamıştım, yarın da New York'a dönmek için taksi ve otobüs parası verecektim. Bir roman yazmaya başlamıştım ama bir yere gelip tıkanmıştım ve kendi elyazımı bile sökemiyordum. Orada otururken sıcaktan bütün vücudum kavruluyordu. Pencereye gerecek bir perde olsaydı! Düvenin ağıtı beni çıldırtıyordu. Sesinde bütün canlıların çaresizliği vardı. Bütün yaratılış onun üzerinden haykırıyordu. Aklıma acayip bir fikir geldi: Geceleyin dışarı çıkıp önce düveyi, sonra da kendimi öldürmek. Böyle bir cinayetin ardından gelen böyle bir intihar, insanlık tarihinde bir yenilik olacaktı.

Basamaklarda gürültülü ayak sesleri duydum. Çiftçi, karısını getirmişti. Akabinde özürler ve en sevdikleri yazarı gören basit insanların tuhaf abartıları başladı. Bessie, "Sam, onu öpmezsem olmaz!" diye bağırdı.

Daha ben ağzımı açamadan, kadın yüzümü soğan, sarımsak ve ter kokan sert elleriyle yakaladı.

Çiftçi mülayim bir tavırla, "Yabancıları öper, beni aç bırakır," dedi.

"Sen delisin, o bilim adamı, profesörden bile daha büyük."

Bir dakika geçmemişti ki, kız da geldi. Açık kapıda durmuş, ana babasının benim için çekişmelerini yarı alayla seyrediyordu. Bir müddet sonra, "Sizi rencide ettiysem kusura bakmayın," dedi. "Babam bizi bu ıssız yere getirdi. Arabamız yok, at da ölüden beter. Aniden bir adam, elinde valizle, gökten zembille inmiş gibi karşıma dikilip düvenin neden bağırdığını sorunca biraz komiğime gitti."

Sam herkesi hayrete düşürecek bir şey söylemek üzere olan bir adamın bakışıyla ellerini kavuşturdu. Gözlerinin içi gülüyordu. "Hayvanlara bu kadar acıyorsanız, ben de düveyi geri veririm. Onsuz da yapabiliriz. Bırakalım, annesine ya da özlediği her kimse ona dönsün."

Bessie başını yana eğdi. "John Parker paranı geri vermez."

"Bütün parayı vermese bile on dolar eksiğini verir. Sağlıklı bir düve bu."

"Farkı ben öderim," dedim, ağzımdan çıkana kendim de şaşarak.

"Ne? Zaten mahkemelik olmayacaktık," dedi çiftçi. "Bu adamın bütün yaz evimde kalmasını istiyorum. Para ödemesine de gerek yok. Benim için büyük bir şeref ve keyif olacak."

"Bu adam gerçekten de çılgın. Şu düveye hiç mi hiç ihtiyacımız yoktu."

Benim sayemde karı kocanın barış imzaladığı anlaşılıyordu.

"Madem böyle bir şey yapmak istiyorsunuz, neden bekleyeceksiniz ki?" diye sordum. "Hayvan özlemden ölürse –"

"Haklı!" diye bağırdı çiftçi. Düveyi hemen şimdi geri götürüyorum."

Herkes sustu. Düve, kaderinin tam da o anda tayin edildiğini biliyormuş gibi, beni iliklerime kadar titreten bir böğürme salıverdi. Bu özlem çeken bir düve değil, bir dibbuktu.

III

Sam ahıra girer girmez düvenin sesi kesildi. Koca kulaklı kara bir düveydi, kocaman kara gözlerinde sadece hayvanların sahip olduğu bir bilgelik vardı. Saatlerdir ıstırap çekiyormuş gibi bir hali yoktu. Sam boynuna bir ip taktı, o da munis munis peşinden gitti. Ben de Bessi'yle birlikte arkalarından gidiyordum. Kız evin önünde durmuş, "Kendi gözümle görmesem inanmazdım," diyordu.

Yürürken düve gıkını bile çıkarmıyordu. Geri dönüş yolunu biliyor gibiydi, çünkü koşmaya çalışıyor, Sam'in onu dizginlemesi gerekiyordu. Bu arada karı koca önümde, babama Din Tora için gelen çiftlerin tartıştıkları gibi tartışıyorlardı. Bessie, "Bu harabe senelerdir boşmuş, kimse dönüp bakmamış," dedi. "Kimse bir şeye benzetememiş. Aniden kocam çıkıp talip oldu. Eskiler ne demiş: Pazara bir aptal düştü mü satıcılar sevinir."

"Orchard Sokağında neyin vardı? Hava leş gibi kokuyordu. Gün ışır ışımaz gürültü patırtı başlıyordu. Evimize hırsız girdi. Burada kapıyı kilitlemeye bile gerek yok. Günler, haftalar boyu uğramasak kimse bir şey çalmaz."

"Bu çöle hangi hırsız gelir?" diye sordu Bessie. "Gelse de ne alır? Amerikan hırsızları müşkülpesent. Para ya da mücevher istiyorlar."

"İnan bana Bessie, burada ömrün yirmi yıl uzar."

"Kim o kadar uzun yaşamak ister? Geçirdiğim her gün için Tanrıya şükrediyorum."

Bir-bir buçuk saat sonra John Parker'ın çiftliğini –evi, ambarı– gördüm. Düve yine koşmaya kalkıştı, Sam bütün gücüyle onu tuttu. John Parker orakla ot biçiyordu. Uzun boylu, sarışın, ince, tam bir Anglo-Sakson'du. Bizi görünce şaşırdı ama kolay kolay hayrete düşmeyen bir adamın sükûneti vardı üzerinde. Hatta gülümsedi gibi geldi bana. Diğer ineklerin otladığı çayıra yaklaştığımız sırada, düve coşup Sam'in elinden kurtuldu. Boynunda iple sıçraya sıçraya koşmaya başladı; bir iki inek başlarını kaldırıp ona baktılar, diğerleri hiçbir şey olmamış gibi otlamaya devam etti. Bir dakika içinde düve de otlamaya başladı. Bu muazzam özlemin ardından düveyle annesi arasında dramatik bir buluşma sahnesi bekliyordum: Koklaşmalar, sürtünmeler, işte bir ineğin kayıp kızına gösterebileceği türden bir şefkat. Ama anlaşılan inekler birbirlerini o şekilde karşılamıyorlardı. Sam, John Parker'a olanları anlatmaya başladı, Bessie de araya girdi. Sam, "Bu delikanlı yazar," dedi. "Her hafta makalelerini okurum, bizim misafirimiz olacak. Bütün yazarlar gibi yufka yürekli. Düvenin ıstırabına dayanamadı. Karımla ben yazdığı her satırın müptelasıyız. Düvenin, konsantrasyonunu bozabileceğini söyleyince, sonucu ne olursa olsun geri getirmeye karar verdim. Senin uygun gördüğün kadar zarara girmeye razıyım –"

"Zarara filan girmezsin, iyi bir düve," dedi John Parker. "Ne yazıyorsunuz?" diye sordu bana.

"Yidiş bir gazetede bazı olguları derliyorum. Bir de roman yazmaya çalışıyorum," diye böbürlendim.

"Bir aralar kitap kulübüne üyeydim ama bana o kadar çok kitap yolladılar ki, okumaya zaman bulamadım. Çiftlik, insanı

meşgul ediyor, yine de *The Saturday Evening Post*'u [Cumartesi Akşam Postası] alıyorum. Evde yığınlar var."

"Biliyorum. Kurucularından biri Benjamin Franklin'miş." Amerikan edebiyatı üzerine engin bilgimi sergilemeye çalışıyordum.

"Eve gelin. Bir şeyler içelim."

Çiftçinin ailesi dışarı çıktı. Kısa saçlı, esmer bir kadın olan karısı bana İtalyan kökenli gibi geldi. Yuvarlak bir burnu, kara, haşin gözleri vardı. Şehirli gibi giyinmişti. Oğulları babası gibi sarışın, kızları annesi gibi Akdenizli görünümündeydi. Bir adam daha vardı. Herhalde orada çalışıyordu. Bir yerlerden iki köpek fırlayıp geldi, biraz havladıktan sonra kuyruklarını sallayıp bacaklarıma sürtünmeye başladılar. Sam'le Bessie gelme sebeplerini tekrar açıklamaya çalıştılar, çitçinin karısı yarı meraklı, yarı alaycı gözlerle beni süzdü. Bizi içeri buyur etti, çok geçmeden bir şişe viski açıldı, bardakları tokuşturduk. Bayan Parker, "New York'tan buraya ilk geldiğimde şehir özleminden ölecektim ama ben düve değilim, kimse hislerimi umursamadı," dedi. "Öyle yalnızdım ki, yazar olmadığım halde bir şeyler yazmaya çalıştım. Hâlâ sağda solda bir iki kompozisyon defterim var, içlerine ne yazdığımı kendim bile hatırlamıyorum."

Kadın bana tereddütlü ve mahcup bir tavırla bakıyordu. Ne istediğini hemen anladım ve, "Şöyle bir göz atmamın sakıncası var mı?" diye sordum.

"Neye yarar? Edebiyat kabiliyetim yok. Günlük gibi bir şey tuttum. Tecrübelerimle ilgili notlar."

"İtirazınız olmazsa, onları alıp Sam'in çiftliğine döndüğümde okumak isterim."

Kadının gözleri parladı. "Neden itiraz edeyim? Ama duygularımı okuduğunuzda bana gülmeyin lütfen."

Defterini getirmeye gitti, John Parker da bir çekmeceyi açıp içinden düvenin parasını çıkardı. Adamlar el sıkıştılar. Sam, ödediğinden birkaç dolar eksik almayı teklif etti. John Parker lafını bile ettirmedi. Ben tekrar farkını ödemeyi teklif ettim, adamlar bana sitemle bakıp, bu işe karışmamamı söylediler. Bir süre sonra Bayan Parker naftalin kokan eski bir zarfa konmuş bir tomar defter getirdi bana. Vedalaştık, telefon numaralarını

aldım. Kalktığımızda, güneş batmış ve yıldızlar parlamaya başlamıştı. Bu kadar yıldızı bol bir gökyüzü görmeyeli uzun zaman olmuştu. Alçak, ürkütücü ama çok da şenlikliydi. Bana Roş Aşana'yı hatırlattı. Odama gittim. Sylvia'nın çarşaflarımı değiştirmiş olduğunu görünce gözlerime inanamadım: Daha beyaz bir çarşaf, lekesiz bir battaniye, temiz bir yastık kılıfı getirmişti. Hatta duvara küçük bir yel değirmeni resmi asmıştı.

O akşam yemeği aileyle birlikte yedim. Bessie'yle Sylvia bana bir sürü soru sordu, ben de onlara Doşa'yı ve son kavgamızı anlattım. İkisi de kavganın sebebini merak etmişti, söylediğimde güldüler.

"Böyle bir aptallık yüzünden bir aşk sona ermemeli," dedi Bessie.

"Korkarım artık çok geç."

"Hemen şimdi onu ara," dedi Bessie.

Sylvia'ya numarayı verdim. Duvar telefonunda numarayı çevirdi. Telefon şirketindeki santral memuresi sağırmış gibi telefona bağırdı. Belki de sağırdı. Bir müddet sonra, "Senin Doşa çıktı," diyerek göz kırptı.

Doşa'ya olan biteni ve düveyi anlattım. Bana, "Düve benim," dedi.

"Nasıl yani?"

"Sürekli seni çağırdım."

"Doşa, buraya gelebilirsin. Evde bir oda daha var. Buradakiler çok iyi insanlar, kendimi gerçekten de evimde gibi hissediyorum."

"Ya? Bana adresle telefon numarasını ver. Belki haftaya gelirim."

Saat on gibi Sam'le Bessie yatmaya gittiler. Genç bir çiftin sevinçli beklentisiyle bana iyi geceler dilediler. Sylvia yürüyüşe çıkmayı teklif etti.

Mehtap yoktu ama yaz gecesi aydınlıktı. Ateşböcekleri çalıları aydınlatıyordu. Kurbağalar vıraklıyor, ağustosböcekleri ötüyordu. Göktaşı yağmuru vardı. Samanyolunu, o beyazımsı parlak kuşağı seçebiliyordum. Gök de yer gibi durup dinlenmiyordu. Kozmik bir özlemle, edinmesi binlerce ışık yılı sürecek bir şeyi arzuluyordu. Sylvia az önce Doşa'yla barışmama yar-

dım etmiş olduğu halde elimi tuttu. Gece ışığı yüzüne kadınsı bir görünüm vermişti, siyah gözleri kıvılcımlar saçıyordu. Toprak yolun ortasında durup, Tanrı bilir ne zamandır birbirimizi bekliyormuş gibi ateşli ateşli öpüştük. Geniş ağzı, bir hayvanın burnu gibi dudaklarıma sürtünüyordu. Vücudunun sıcaklığı, birkaç saat önceki kızgın dam gibi tenimi kavuruyordu. Başka bir dünyaya aitmiş gibi gelen, gizemli bir bağırma sesi duydum, sanki çok uzak bir takımyıldızdaki göksel bir düve uyanmıştı ve evrendeki bütün canlılar kurtuluşa ulaşmadan da susmayacaktı.

İki Kız Kardeşin Hikâyesi

Leon –ya da Haim Leib– Bardeles, kahvesine krema kattı. Bol bol şeker attı, tadına baktı, yüzünü buruşturdu, biraz daha krema ekledi ve garsonun getirdiği acıbadem kurabiyesinden bir ısırık aldı.

"Kahvemi tatlı severim, acı değil. Rio de Janeiro'da kinin gibi acı kahveyi küçücük fincanlardan içerler. Burada da var –espresso– ama ben kahveyi Varşova usulü, bardakta severim. Burada seninle otururken Buenos Aires'te olduğumu unuttum, bana Varşova'da Lurs'taymışız gibi geldi. Bu havalara ne diyorsun? Sukot'un baharda, Pesah'ın sonbaharda olmasına alışmakta çok zorlandım. Bu tepetaklak takvimin bizim halkımız üzerindeki etkisini ne kadar anlatsam az. Hanuka'da öyle bir sıcak dalgası bastırıyor ki, insan eriyeceğim zannediyor. Şavuot'ta hava soğuk. En azından bahar kokusu aynı – leylaklar, Prag ormanları ve Saksonya Bahçelerinde olduğu gibi kokuyor. Kokuları tanıyorum ama adını koyamıyorum. Hıristiyan yazarlar her çiçeğin, her bitkinin adını bilirler ama Yidişte kaç çiçek ismi var ki? Ben iki tane biliyorum – gül ve zambak. Kırk yılın başı çiçek almaya bir çiçekçiye gidecek olsam, seçimi hep satıcıya bırakırım. Kahveni içsene!"

"Sen hikâyeyi anlat," dedim.

"Bilmem anlatılabilir mi? Nereden başlamalı? Sana her şeyi, bütün gerçekleri anlatacağıma söz verdim ama gerçek anlatılabilir mi? Dur, önce bir sigara yakayım. Şu senin Amerikan sigaralarından."

Leon Bardeles ona New York'tan getirdiğim sigara paketlerinden birini çıkardı. Onu otuz küsur yıldır tanırdım. Hatta bir keresinde bir şiir kitabına giriş yazısı yazmıştım. Elli üç-elli dört yaşlarındaydı; Hitler cehennemi ve Stalin dehşetini yaşamıştı ama yaşını göstermiyordu. Siyah, kıvırcık saçları, iri, kara gözleri, kalın bir alt dudağı, erkeksi bir güçle donanmış boynu ve omuzları vardı. Hâlâ Varşova'daki gibi *Slowacki* yakalı gömlek giyiyordu. Sigara dumanını halkalandırıp, modeline bakan bir ressam gibi gözlerini kısarak baktı bana.

"Ortadan başlayacağım. Rica ederim bana tarih sorma çünkü iş tarihe geldi mi iflas ediyorum. 1946'ydı galiba, ya da 45'in sonları. Stalin Rusyası'ndan ayrılıp Polonya'ya dönmüştüm. Polonya ordusuna katılmam gerekiyordu ama bir yolunu bulup paçayı kurtardım. Varşova'yı gezdim, gettonun yıkıntılarını gördüm. İnanmayacaksın ama 1939'da oturduğum evi arıyordum – yıkıntılar arasında yazılarımın bazılarını bulmayı umuyordum. Onca bombalama ve yangından sonra Novolipki Sokağındaki evi tanıma, hele içinde yazılarımı bulma olasılığım sıfırdı ama harap vaziyetteki evi tanıdım ve içinde basılmış bir kitabımı buldum, hani şu senin önsöz yazdığını. Sadece son sayfası eksikti. Hayret etmiştim ama fazla da değil. Hayatımda öyle inanılmaz şeylerle karşılaştım ki iyice kaşarlandım. Bu akşam eve gidip annemi ölü bulsam, kılımı bile kıpırdatmam. 'Nasılsın anne?' derim.

"Varşova'dan Lublin'e, oradan Stettin'e gittim. Şehirlerin çoğu yıkılmıştı, ahırlarda, kışlalarda, sokaklarda uyuyorduk. Yaşadıklarımı yazmadığım için burada, Buenos Aires'te bana kızıyorlar. Bir kere, ben nesir yazarı değilim. İkincisi, kafamda her şey birbirine karıştı, özellikle de tarihler ve kasabaların isimleri; oturup yazacak olsam öyle hatalar yaparım ki, eminim beni yalancılıkla, düzenbazlıkla itham ederler. Kimi göçmenler yarı delirmişti. Kadının biri çocuğunu kaybetmişti, onu yol kenarındaki çukurlarda, saman yığınlarında, en olmadık yerlerde arıyordu. Varşova'da Kızıl Ordu'dan kaçmış bir adam yıkıntılar altında hazineler olduğuna kafayı takmıştı. O ayazda, kürekle tuğlalar arasında çukurlar açıp duruyordu. Diktatörlükler, savaşlar ve zulüm, koca ülkeleri topyekûn delirtmişti. Bence insa-

noğlu tür olarak doğuştan deli; uygarlık ve kültür sadece bu deliliği biraz bastırmaya yarıyor. Ama sen gerçekleri istemiştin.

"Gerçekler kısaca şunlar: Stettin'de beni ilk bakışta, tam manasıyla büyüleyen bir kadınla karşılaştım. Bilirsin, hayatımda çok kadın olmuştur. Rusya'da, sözde aşk hariç her şey kıttı. Hiçbir tehlike, kriz, açlık, hatta hastalık, şimdi libido dedikleri, profesörlerin kim bilir daha ne adlar taktığı şeyi benim elimden alamaz. Jüpiter'den ne kadar uzaksak, gençliğimizdeki romantik aşktan da o kadar uzaktık. Ama birdenbire kendimi bir kadının önünde durmuş, daha önce hiç dişi görmemiş gibi hayran hayran ona bakarken bulmuştum. Onu nasıl tarif etmeli? Ben bu konuda pek iyi değilimdir. Uzun siyah saçları, mermer gibi bembeyaz bir teni vardı. Bu bayağı lafların kusuruna bakma artık. Gözleri karaydı ve tuhaf bir ürkeklik vardı üzerlerinde. Korku o günlerde alışılmadık bir şey değildi. İnsanın hayatı her an risk altındaydı. Rusya bizi bırakmıyordu, İngiltere de bizi almadığından, yasadışı yollardan Filistin'e gitmemiz gerekiyordu. Sahte belgeler düzenleniyordu ama yeterli olmadıkları belliydi. Ama o gözlerde başka türlü bir korku vardı. Sanki bu kız, dünyaya başka bir gezegenden düşmüş, nerede olduğunu bilmiyormuş gibiydi. Belki dünyaya düşen melekler de onun gibi görünüyordu. Ama onlar erkektiler. Yırtık ayakkabılar ve elbise zannettiği harika bir gecelik vardı üzerinde. Birleşmiş Dağıtım Komitesi, zengin Amerikalı kadınların göçmenlere bağışladığı çamaşırlarla giysileri gönderiyordu Avrupa'ya, onun da payına bu pahalı gecelik düşmüştü. Korkunun yanı sıra nadide bir iyilik ifadesi vardı yüzünde. Bütün bunlar her nasılsa gerçekliğe uymuyordu. Öyle hassas mahluklar genelde savaştan sağ kurtulamamıştı. Sinek gibi düşüp ölmüşlerdi. Güçlü ve azimli olanlar, başkalarının cesetleri üzerinden atlayabilenler kalmıştı geriye. Kadınlarla o kadar içli dışlı olmama rağmen biraz utangacımdır. Asla ilk hamleyi yapamam. Ama onu bir türlü bırakamamıştım. Cesaretimi toplayıp, yardım istiyor mu diye sordum. Lehçe konuşmuştum. İlk başta sesini çıkarmadı, ben de dilsiz olduğunu düşündüm. Çocuklara has bir çaresizlikle baktı bana, 'Teşekkür ederim. Bana yardım edemezsiniz,' dedi.

"Normalde birisi bana böyle bir cevap verdiğinde arkamı dönüp giderim ama bu sefer bir şeyler beni engelledi. Sonradan, Hasidik bir evde yetiştiğini öğrendim; Alexander Hahamının müridi, Varşovalı bir toprak ağasının kızıymış. Deborah, ya da Dora, tümüyle asimile bir atmosferde yetiştirilmiş Hasidik kızlardandı. Özel bir kız lisesine gitmiş, piyano çalmayı ve dans etmeyi öğrenmiş. Aynı zamanda bir haham karısı eve gelip dualar ve Yahudi şeriatı üzerine ders vermiş ona. Savaştan önce iki ağabeyi varmış, büyüğü evliymiş ve Bedzin'de oturuyormuş, küçüğü yeşiva öğrencisiymiş. Bir de ablası varmış. Savaş, aileyi yerle bir etmiş. Babayı bir Alman bombası öldürmüş, Bedzin'deki büyük ağabeyi Naziler vurmuş, küçük ağabey Polonya ordusuna alınmış ve bir yerlerde ölmüş, anne bir Varşova gettosunda açlıktan ve böbrek hastalığından ölmüş, ablası Ytta da kaybolmuş; Dora onun nerede olduğunu bilmiyordu. Dora'nın Ari ırktan bir Fransızca öğretmeni varmış, Elzbieta Dolanska, Dora'yı o kurtarmış. Bunu nasıl yaptığını anlatmak uzun sürer. Dora bir mahzende iki yıl yaşamış, öğretmeni de son kuruşu kalana kadar onu beslemiş. Aziz gibi kadınmış ama Polonya isyanında ölmüş. Tanrı iyi Hıristiyanları işte böyle ödüllendiriyor.

"Bunları öyle hemen anlatmadı, ağzından kelime kelime, zorla aldım. Ona, 'Filistin'de kendini toparlarsın. Dostlar arasında olursun,' dedim.

" 'Filistin'e gidemem,' dedi.

" 'Neden gitmeyecekmişsin? Nereye gideceksin?'

" 'Kuibişev'e gitmem lazım.'

"Kulaklarıma inanamamıştım. O günlerde Stettin'den tekrar Bolşeviklere, Kuibişev'e gittiğini düşünsene. Yol tehlikelerle doluydu.

" 'Kuibişev'de ne işin var?' diye sordum, bunun üzerine bana hikâyesini anlatmaya başladı, sonradan doğruluğunu kendim görmemiş olsam, anlattıklarına hasta bir zihnin sayıklamaları derdim. Ablası Ytta onu toplama kampına götüren trenden atlamış, tarlalardan ve ormanlardan geçerek Rusya'ya kaçmıştı. Orada, Kızıl Ordu'da yüksek bir rütbeye ulaşmış Yahudi bir mühendisle yaşamıştı. Bu mühendis savaşta öldürü-

lünce, Ytta aklını kaçırmıştı. O bölgedeki bir akıl hastanesine kapatılmıştı. Rastlantı, hatta mucize eseri Dora ablasının hâlâ hayatta olduğunu öğrenmişti. 'Madem ablan delirmiş, ona ne yardımın olur? Orada en azından tedavi görüyor. Paran, evin, tek kuruşun olmadan akıl hastası bir kadın için ne yapabilirsin? İkiniz de ölürsünüz,' dedim.

"Bana, 'Haklısın ama ailemden geriye bir tek o kaldı, hayatının geri kalanını bir Sovyet tımarhanesinde geçirmesine izin veremem. Belki de beni görünce iyileşir,' dedi.

"Genelde başkalarının işine karışmam. Savaş bana insanın kimseye yardım edemeyeceğini öğretti. Aslında hepimiz mezarlar üzerinde yürüyoruz. Kamplarda ve hapishanelerde yıllar geçirip, günde on kere ölümle burun buruna gelince, bütün merhamet duygusunu kaybediyor insan. Ama bu kızın niyetini öğrenince, içimde daha önce hiç hissetmediğim bir acıma hissettim. Onu vazgeçirmek için tekrar tekrar konuştum. Binlerce sav öne sürdüm.

" 'Haklı olduğunu biliyorum ama geri dönmek zorundayım,' dedi.

" 'Oraya nasıl gideceksin?' diye sordum. 'Yürüyerek gitmeye bile razıyım,' dedi.

" 'Maalesef sen de ablandan daha az deli değilsin,' dedim.

" 'Korkarım haklısın,' dedi.

"Şimdi yanında oturan bu adam, oradan oraya savrulmalarının, çektiği onca sıkıntının ardından, o zamanlar bana dünyanın en güzel rüyası gibi görünen İsrail'e gitme şansından vazgeçti ve o tanımadığı kızla Kuibişev'e gitti. Aslında bu tam bir intihardı. Acımanın da aşkın bir biçimi olduğunu, hatta en yüksek ifadesi olduğunu işte o zaman öğrendim. Sana yolculuğu anlatmayacağım – yolculuk değil, serüvendi. Kızılların bizi yolda iki kere durdurduğunu, hapishaneyi ya da esir kampını boylamaktan kıl payı kurtulduğumuzu söylesem yeter. Dora yolculuk boyunca bir kahraman gibi davrandı ama bunun cesaretten çok tevekkülden kaynaklandığını hissediyordum. Sana söylemeyi unuttum – bakireydi ve o ümitsizliğinin altında tutkulu bir kadın vardı. Kadınların beni sevmesine alışıktım ama bu, bildiğim her şeyden başkaydı. Beni ürküten bir sevgi, çare-

sizlik karışımıyla bağlanmıştı bana. Tahsil görmüş, mahzende saklandığı iki yıl boyunca Lehçe, Fransızca ve Almanca pek çok eser okumuştu ama hayat tecrübesi yoktu. En ufak bir şey bile onu korkuturdu. Sığındığı yerde Hıristiyan kitaplarını, Madam Blavatski'nin eserlerini, Bayan Dolanska'ya teyzesinden kalmış olan gizemci ve teosofik kitapları okumuştu. Dora, İsa'dan, hayaletlerden filan dem vururdu ama kendim de Holokost sırasında mistik, en azından kaderci olduğum halde benim böyle şeylere tahammülüm yoktu. Tuhaftır, bütün bunları evinde gördüğü Yahudilikle birleştirmişti.

"Rus sınırını geçmenin büyük bir zorluğu yoktu ama trenler tıklım tıklımdı. Bazen yol ortasında lokomotifi ayırıp başka vagonlara takarlar, kaldığımız yerde günlerce beklememiz gerekirdi. Vagonlarda yolcular sürekli kavga ederdi. Bir kargaşa patlak verir, herkes vagonlardan dışarı çıkarılırdı. Demiryolu boyunca sağa sola cesetler saçılmıştı. Trenin içindeki soğuk felaketti. Kimileri karlı havada üzeri açık vagonlarda giderlerdi. Kapalı vagonlarda insanın ihtiyacını karşılamak için oturak ya da bir şişe taşıması gerekirdi. Bir keresinde tren tünele girdiğinde, vagonun üzerinde oturan bir köylünün kafası kopmuştu. Kuibişev'e işte böyle vardık. Yol boyunca neden böyle bir şey yaptığımı kendime sorup durdum. Dora'yla aramızdaki basit bir macera değildi. Onunla ömür boyu birlikte olmayı düşünüyordum. Öyle birini terk etmek, bir çocuğu ormanda tek başına bırakmak olurdu. Daha oraya gitmeden bile bir sürü münakaşa yaptık; hepsi de Dora'nın beni bir dakika bile bırakmak istememesinden kaynaklanıyordu. Tren bir istasyonda durup da yemek ya da su almak için aşağı inmek istediğimde, bana izin vermezdi. Hep onu terk edeceğimden şüphelenirdi. Koluma yapışıp beni çekerdi. Yolculara, özellikle de Ruslara eğlence olurduk. Bu ailede belli ki bir delilik damarı vardı; kendini korku, şüphe ve insanların hâlâ mağaralarda yaşadığı zamandan kalma bir mistizmle açığa vuruyordu. Bu ilkel mirasın Varşova'daki kültürlü bir Hasidik aileye nasıl ulaştığı muammaydı. Başımdan geçen bu macera benim için hâlâ gizemini koruyor.

"Kuibişev'e gelmiştik ama boş yere. Ne abladan ne de akıl hastanesinden eser vardı. Yani bir akıl hastanesi vardı ama ya-

bancılar için değil. Naziler geri çekilirken hastaneleri, klinikleri ve tımarhaneleri yıkmışlardı. Hastaları vurmuş ya da zehirlemişlerdi. Nazi katilleri Kuibişev'e ulaşmamıştı ama hastane ağır yaralılarla doluydu. O günlerde akıl hastaları kimin umurundaydı ki? Ama bir kadın Dora'ya bütün ayrıntıları anlatmıştı. Yahudi subayın adı Lipman'dı, kadın da onun akrabasıydı ve yalan söylemesi için bir sebep yoktu. Hayal kırıklığını tahmin edebiliyor musun? Bütün o yola, her türlü sefalete boşuna katlanmıştık. Ama acele etme, Ytta'yı bulduk; tımarhanede değildi, kunduracılık yapan ihtiyar bir Yahudi'yle bir köyde oturuyordu. Kadın uydurmamıştı. Ytta depresyona kapılmış, bir klinikte tedavi görmüş ama bir süre sonra taburcu edilmişti. Başından geçenlerin tümünü asla öğrenemedim ama anlattıklarını bile sonradan unuttum. Bu Holokost, insanda bellek kaybı yapıyor.

"Kunduracı, Polonyalı bir Yahudi'ydi, şu senin kasabaların birinden, Bilgoray mı Yanov mu ne, seksenine merdiven dayamıştı ama dinçti. Kuibişev'e neden gittiğini, Ytta'nın neden onun yanına yerleştiğini sorma. Berbat bir yerde oturuyordu ama ayakkabılarla botları tamir edebiliyordu, buna da her yerde ihtiyaç vardır. Uzun beyaz sakalıyla, ayakkabıların arasında, tavuk kümesine benzeyen bir kulübede oturmuş çivi çakarken ya da dikiş dikerken, Mezmurlardan dizeler mırıldanıyordu. Toprak bir ocağın yanında oturan –yalınayak, pılı pırtı içinde, saçı başı dağınık, yarı çıplak– kızıl saçlı bir kadın arpa pişiriyordu. Dora ablasını görür görmez tanıdı ama o Dora'yı tanımadı. Ytta sonunda karşısındakinin kardeşi olduğunu anlayınca, ağlamak yerine köpek gibi ulumaya başladı. Kunduracı, taburesinde bir ileri bir geri sallanıyordu.

"Yakınlarda bir yerde bir komün çiftliği, bir kolkhoz olması gerekiyordu ama ben eski moda bir Rus köyünden başka bir şey göremiyordum; ahşap kulübeleri, küçük kilisesi, birikmiş karı, köpeklerle sıska beygirlerin çektiği kızaklarıyla bir Rusça dil kitabından fırlamış gibiydi. Kim bilir, dedim, belki de bütün Devrim hayalden ibaretti. Belki Nikola hâlâ tahttadır. Savaş sırasında ve sonrasında bir sürü insanın sevdikleriyle kavuştuğunu görmüştüm ama bu iki kız kardeş, insanın içini parçala-

yan bir dram oynadılar. Birbirlerini öptüler, yaladılar, uludular. İhtiyar adam dişsiz ağzıyla, "Vah vah, vah vah..." diye mırıldandı. Sonra ayakkabılarına geri döndü. Anlaşılan sağırdı.

"Toplanacak bir şey yoktu. Ytta'nın sadece kalın tabanlı bir çift ayakkabısı ve kolsuz bir şayağı vardı. İhtiyar adam bir yerlerden kara bir ekmek çıkardı, Ytta ekmeği alıp torbasına tıktı. İhtiyar adamın ellerini, alnını, sakalını öptü ve içine bir köpeğin ruhu girmiş gibi yeniden ulumaya başladı. Ytta'nın boyu Dora'dan uzundu. Gözleri yeşildi ve hayvanların gözleri gibi ürkütücüydü. Saçları kızılın alışılmadık bir tonuydu. Kuibişev'den Moskova'ya, oradan da Polonya'ya nasıl gittiğimizi anlatmaya kalksam, sabaha kadar oturmamız gerekir. Her an tutuklanma, ayrı düşme ya da ölme tehlikesiyle burun buruna, kendimizi oradan oraya sürükledik. Artık yaz gelmişti; büyük meşakkatlerle nihayet Almanya'ya, oradan da Paris'e geçtik. Böyle anlatınca kulağa kolay geliyor. Aslında Fransa'ya ancak 1946'nın sonlarında ulaşabildik, belki de 1947 olmuştu bile. Birleşik Dağıtım Komitesindeki gönüllülerden biri arkadaşımdı, 1932'de Amerika'ya gitmiş olan Varşovalı genç bir adam. İngilizcenin yanı sıra başka diller de bilirdi. O günlerde Amerikalıların ne kadar güçlü olduğunu tahmin edemezsin. Onun sayesinde kolaylıkla Amerika vizesi alabilirdim ama Dora benim orada bir sevgilim olduğu fikrine kapılmıştı. Paris'te Komite –aslında bu genç adam– bin bir zorlukla bizi küçük bir daireye yerleştirdi. Yine bu örgütten bize maaş bağladılar.

"Ne soracağını biliyorum – biraz sabret. Evet, ikisiyle birlikte yaşıyordum. Almanya'da Dora'yla resmen evlenmiştim –nikâh örtüsünün altına girmek istedi, istediği de oldu– ama aslında iki kadınım vardı, iki kız kardeş, tıpkı Yakup gibi. Tek eksiğim Bilha'yla Zilpa'ydı. Benim gibi birine ne engel olabilirdi? Ne Yahudi ne de Hıristiyan yasaları. Savaşta bütün insanlık kültürü bir yıkıntı gibi unufak olmuştu. Kamplarda –sadece Almanya'da değil, Rusya'da, sonra da göçmenlerin senelerce yaşadıkları DP kamplarında*– utanma duygusu diye bir şey kal-

* DP kampları: DP, İngilizcede "Displaced Persons"ın kısaltılmışıdır; "anayurtlarından sürülmüş insanlar" anlamına gelir. Dolayısıyla DP kampları, bu insanların yerleştirildikleri kamplardır. (Ed. n.)

mamıştı. Benim bildiğim bir kadın vardı, kocasını bir yanına, sevgilisini öbür yanına alıyor, üçü birlikte oluyorlardı. Öyle anormal şeylere şahitlik etmiştim ki, bana normal geliyorlardı. Bir Schicklgruber ya da Zugaşvili gelmiş, saati on bin yıl geri almıştı. Ama bu herkes için geçerli değil. *Şulhan Aruh*'taki önemsiz bir kural, hatta bir âdet için kendini feda edenler de vardı. Aslında bu da delilik sayılabilir.

"Bu benim istediğim bir şey değildi. Küçük bir macera yaşamak başka, bunu daimi bir müesseseye dönüştürmek başka. Ama mesele benim kontrolümden çıkmıştı. İki kız kardeşin buluştukları andan itibaren artık özgür bir adam değildim. Bana ve birbirlerine olan sevgileri ve kıskançlıklarıyla beni esir etmişlerdi. Bir an öpüşür, birbirlerine olan düşkünlüklerinden ağlar, bir an sonra dalaşmaya, birbirlerinin saçını çekmeye, sokaklarda bile duyamayacağın küfürler savurmaya başlarlardı. Daha önce hiç böyle histeri görmemiş, böyle çığlıklar duymamıştım. İki üç günde bir kardeşlerden biri, bazen ikisi birden intihar etmeye kalkışırdı. Bir an sakinleşirlerdi. Üçümüz yemek yiyor ya da bir kitabı veya resmi tartışıyor olurduk – aniden müthiş bir çığlık duyulur, iki kardeş birbirlerinin orasını burasını yolarak yerlerde yuvarlanmaya başlardı. Koşup onları ayırmaya çalışırdım ama ya suratıma bir tokat yerdim ya da bir yerimi kanatacak kadar ısırırlardı. Neden kavga ettiklerini hiç anlayamadım. Neyse ki çatı katında oturuyorduk ve bizim katta oturan yoktu. Kardeşlerden biri pencereye koşup kendini atmaya çalışır, diğeri bıçağı kaptığı gibi kendi gırtlağına dayardı. Birinin bacağına yapışır, öbürünün elinden bıçağı çeker alırdım. Bana ve birbirlerine bağırırlardı. Bu sinir nöbetine neyin sebep olduğunu anlamaya çalışırdım ama zamanla ikisinin de sebebin ne olduğunu bilmediğini öğrendim. Aynı zamanda ikisinin de akıllı kadınlar olduğunu söylemem lazım. Dora'nın harika bir edebiyat zevki vardı. Kitaplar hakkında harika fikirler beyan ederdi. Ytta'nın müziğe meyli vardı. Bütün bir senfoniyi baştan sona mırıldanabilirdi. Enerjileri oldu mu bütün kabiliyetlerini döktürürlerdi. Bir yerlerden bir dikiş makinesi bulmuşlardı, artık kumaşlarla en şık hanımların bile gururla giyeceği elbiseler dikerlerdi. İki kardeşin de tek ortak noktası, sağ-

duyu eksikliğiydi. Aslında pek çok ortak özellikleri vardı. Bazen bana iki gövdesi olan tek bir ruh gibi görünürlerdi. Konuşmalarını, özellikle de geceleri söylediklerini kaydedecek bir teyp olsa, Dostoyevski'nin yazdıkları bile bunların yanında basmakalıp kalırdı. Tanrıya şikayette bulunur, hiçbir kalemden çıkamayacak sözlerle Holokost'a ağıt yakarlardı. İnsanın gerçek yüzü gece, karanlıkta ortaya çıkar. Artık ikisinin de deli olduğunu, koşulların kurbanı olmadıklarını biliyorum. Koşullar kuşkusuz her şeyi iyice zorlaştırıyordu. Onlarla yaşarken ben de psikopat olmuştum. Delilik de tifo gibi bulaşıcı.

"Kavga etmenin, küfürleşmenin, sonu gelmez kamp hikâyeleri anlatmanın, Varşova'daki evlerinden bahsetmenin, giysiler, moda falan filan hakkında konuşmanın yanı sıra, çok sevdikleri bir konu daha vardı: Benim ihanetim. Moskova mahkemelerini gölgede bırakan bir sorgulamaya tabi tutarlardı beni. Divanda oturup beni öperken, Benim için oyuncu bir rekabete girerken, hem çocuksu hem de hayvansı, bu yüzden de tarifsiz bir oyun oynarken bile, beni taciz etmeyi sürdürürlerdi. Onlara göre benim tek isteğim vardı – onlara ihanet etmek ve başka kadınlarla birlikte olmak. Kapıcı beni ne zaman telefona çağırsa, hemen koşup konuşmalarını dinlerlerdi. Bana bir mektup gelecek olsa, anında açarlardı. Hiçbir diktatör, bana bu kardeşlerin uyguladığı sansürü uygulayamamıştır. Postacının, kapıcının, Birleşik Komitenin ve benim onlara kumpas kurduğumuzdan emindiler ama bunun nasıl bir kumpas olduğunu, maksadının ne olduğunu onların çarpık zihinleri bile açıklamaktan acizdi. Lombroso dehanın delilik olduğunu söylemiş. Deliliğin de dâhilik olduğunu söylemeyi unutmuş. Onların çaresizliği de dâhiyaneydi. Bazen savaşın, her insanın ve hayvanın sahip olduğu hayatta kalma gücünü onlardan aldığı hissine kapılıyordum. Ytta'nın Rusya'da yaşlı bir kunduracının hizmetçiliği ve metresliğini yapmak dışında iş bulamaması, onun ilk adımı atmaktaki beceriksizliğini iyice vurguluyordu. Paris'te hizmetçilik, mürebbiyelik türü işler yapma fikrini evirip çevirirlerdi ha bire ama onlar da ben de biliyorduk ki bir işte bir iki saatten fazla kalmaları imkânsızdı. Aynı zamanda tanıdığım en tembel mahluklardı ama zaman zaman tembellikleri gibi abartılı bir fa-

aliyet ve enerji nöbetine kapılırlardı. İki kadının bir evi çekip çevirmesi lazım ama bizim dairemiz hep darmadağın olurdu. Bir yemek pişirir, sonraki öğüne kadar bulaşıkları kimin yıkayacağı konusunda kavga ederlerdi. Bazen günler, haftalar boyu kuru şeyler yerdik. Çarşaflar genelde kirliydi, evi karafatmalar ve başka haşarat basmıştı. Kardeşler fiziksel olarak kirli değillerdi. Geceleri kazan kazan su kaynatır, evi hamama çevirirlerdi. Alt katın tavanından su damladığı için, eski bir Fransız süvarisi olan kiracı kapımıza dayanıp bizi polise şikâyet etmekle tehdit etmişti. Paris açlıktan kırılıyordu ama benim evimde çöpe yemek atılıyordu. Daire paçavralarla dolmuştu. Diktikleri ya da Toplama Komitesinden aldıkları giysileri giymez, evin içinde yalınayak ve yarı çıplak dolaşırlardı.

"Kardeşlerin benzerlikleri olduğu gibi farklılıkları da vardı. Ytta, Hasidik bir evde yetişmiş bir kıza tümüyle yabancı bir gaddarlığa sahipti. Anlattığı hikâyelerin çoğunda dayak vardı; kan dökülmesinin ve şiddetin onu cinsel açıdan uyardığını biliyordum. Daha küçücük bir kızken, bir bıçağı bileyip annesinin bir kümeste tuttuğu üç ördeğin gırtlaklarını kestiğini söylemişti bana. Babası onu bu yaptığı yüzünden çok fena dövmüştü; kavga ettiklerinde Dora bunu hep başına kakardı. Ytta olağanüstü kuvvetliydi ama ne zaman bir şey yapsa kendisine zarar verirdi. Orasında burasında hep sargı bezleri olurdu. Onu esaretten ve düşkünlükten kurtardığım halde hep benden intikam alacağını ima ederdi. İçten içe, ihtiyar kunduracıyla kalmaktan daha memnun olacağını düşünüyordum; belki böylece ailesini, özellikle de sevgi-nefret ilişkisi içinde olduğu Dora'yı unutabilecekti. Düşmanlıkları her kavgada kendini gösterirdi. Dora bağırır, ağlar, azarlar, Ytta tekme tokat girişirdi. Gözü dönüp Dora'yı öldüreceğinden korkardım.

"Dora daha tahsilli, daha süzülmüştü ve hastalıklı bir hayal gücü vardı. Sık sık uyanır, bana sürekli rüyalarını anlatırdı; cinsel, şeytani, karışık rüyalardı bunlar. Kutsal Kitap'tan alıntılar yaparak uyanırdı. Lehçe ve Yidiş şiirler yazmaya çalışırdı. Bir nevi kişisel mitoloji kurmuştu. Sabetay Sevi ya da Jacob Frank'ın bir müridinin dibbukunun içine girdiğini söylerdim ona.

"Çokeşlilik kurumu bende hep merak uyandırmıştır. Kıskançlık ortadan kalkabilir miydi? İnsan sevdiği birini paylaşa-

bilir miydi? Bir bakıma üçümüz de sonuçlarını beklediğimiz bir deneyde rol almıştık. Bu iş uzadıkça, her şeyin böyle devam edemeyeceği de gözümüzde netlik kazanıyordu. Bir şey olacaktı ve bunun kötü bir şey, bir felaket olacağı aşikârdı. Her gün, yeni bir kriz demekti; her gece, bir skandal ya da iktidarsızlık tehdidiyle geliyordu. Alt katlardaki komşularımızın dertleri başlarından aşkındı, hem Alman işgali zamanlarında acayip şeylere alışmışlardı, yine de bize şüpheyle bakmaya, bizi gözetlemeye ve hoşnutsuzlukla başlarını sallamaya başlamışlardı. Ne kadar günahkârca davransak da, aldığımız dini eğitim Yahudiliğimizi depreştiriyordu. Dora her cuma Şabat mumlarını yakıp takdis dualarını okur, sonra da oturup sigara içerdi. Kendine göre bir *Şulhan Aruh* geliştirmişti, domuz eti yasaktı ama at eti kaşerdi, Tanrı yoktu ama Yom Kipur'da oruç tutulur, Pesah'ta matsa yenirdi. Ytta Rusya'da ateist olmuştu, en azından öyle diyordu ama her gece uyumadan önce ya bir dua ya da ilahi mırıldanırdı. Ona para verecek olsam, nazar değmesin diye üzerine tükürürdü. Sabah uyandığında, "Bugün şanssız bir gün olacak... Başımıza kötü bir şey gelecek..." derdi. Mutlaka ya kendini yaralar, ya bir tabak kırar ya da çorabını kaçırırdı.

"Evin para işleri Dora'dan soruluyordu. Ona hep ihtiyacından fazlasını verirdim, zira hem birkaç kurumdan maaş alıyordum hem de Amerika'daki akrabalarım para gönderiyordu. Bir süre sonra karınca kararınca bir şeyler biriktirdiğini fark ettim. Kardeşi de bunu biliyordu sanırım ve kendi payını alıyordu. Para yüzünden alçak sesle tartıştıklarını duyardım.

"En önemli şeyi unuttum – çocuklar. İki kardeş de benden çocuk sahibi olmak istiyor, bu yüzden kavga çıkıyordu. Ama ben hepsine kulaklarımı tıkıyordum. Yardımlarla yaşıyorduk. Ne zaman çocuk mevzuu açılsa, 'Ne için? Bundan sonraki Hitler'e yakacak birileri çıksın diye mi?' derdim. Hiç çocuğum olmadı. Ben şahsen insan trajedisine bir son vermeyi istedim. O tip kadınlar katır gibi inatçı oluyor. Bir Hasidik Yahudi'nin kızları nasıl böyle yetişmiş, hiç aklım almıyor. Ta Cengiz Han, ya da şeytan bilir kim zamanından kalma rasgele genler intikal ediyor bize.

"Beklediğimiz felaket sessiz sedasız geldi. Tartışmaların yerini üçümüzü de yiyip bitiren bir depresyon aldı. Önce Dora hastalandı. Tam olarak neyi olduğunu hiç öğrenemedim. Kilo vermişti ve çok öksürüyordu. Veremden şüphelenip onu doktora götürdüm ama adam hiçbir hastalık izi bulamadı. Vitamin ve demir hapları verdi ama işe yaramadı. Dora aynı zamanda cinsel soğukluğa da kapılmıştı. Her geceki oyunlarımıza ve boş muhabbetlerimize katılmak istemiyordu artık. Hatta kendine bir somya alıp mutfağa koymuştu. Dora olmayınca Ytta da seks üçgenimize duyduğu ilgiyi kaybetti. Asla kendi başına hareket eden biri olmamıştı; aslında sadece Dora'nın ona söylediklerini yapardı. Ytta çok iştahlıydı, uykusu da derindi. Uykusunda horlar ve homurdanırdı. İşler öyle bir hal aldı ki, değil iki, tek kadınım bile kalmadı. Sadece geceleri değil, gündüzleri de sessizdik; miskinliğe gömülmüştük. Eskiden ağız dalaşlarından, bitmek bilmez itiş kakıştan, kardeşlerin beni boğdukları abartılı övgülerden bıkardım ama artık o günleri arıyordum. Konuyu ikisiyle de konuştum ve aramızdaki yabancılaşmaya bir son vermeye karar verdik ama böyle şeyler kararlarla değiştirilemiyor. Aramızda görünmez bir varlığın, dudaklarımızı mühürleyip ruhlarımızı ağırlaştıran bir hayaletin saklandığı hissine kapılıyordum. Ne zaman bir şey söylemek için ağzımı açacak olsam, kelimeler boğazıma yapışıyordu. Nihayet konuşabildiğimde de, cevap verilmesini gerektirecek şeyler söylemiyordum. Çenesi hiç durmayan kardeşlerin ketum bir hal alışını hayretle izliyordum. Sanki söz pınarları kurumuştu. Ben de onlar kadar suskundum. Eskiden hiç düşünmeden, tartmadan saatlerce konuşur dururdum ama artık diplomatik olmuştum; her kelimeyi dikkatle tartıyor, söyleyeceğim her şeyin ortalığı karıştırmasından korkuyordum. Senin dibbuk hikâyelerini okuduğumda gülerdim önceleri ama artık benim içime bir şeyler girmiş gibi hissediyordum. Dora'ya bir iltifatta bulunmak istesem, ağzımdan hakaret çıkıyordu. Tuhaftır, üçümüz de durmadan esniyorduk. Oturup esneyerek, birbirimize nemli, şaşkın gözlerle bakıyorduk; anlayamadığımız ve kontrol edemediğimiz bir trajediyi paylaşıyorduk.

"Bende de iktidarsızlık başlamıştı. İki kardeşi arzulamıyordum. Geceleri yatağa yattığımda şehvet değil, ancak şehvetin zıddı diyebileceğim bir şey hissediyordum. Tenimin buz gibi soğuk olduğunu, vücudumun büzüldüğünü hissetmek çok rahatsızlık vericiydi. Kardeşler benim iktidarsızlığımdan bahsetmeseler de, yatakta kulaklarını dikmiş, organlarının içinde vuku bulan tuhaf şeyleri –kanımın çekilmesini, adeta buruşacak kadar bozulmaya uğramış organlarının kasılmasını ve büzülmesini– dinlediklerini biliyordum. Karanlıkta bir siluet görür gibi oluyordum hep; örümcek ağı gibi narin ve şeffaftı –uzun boylu, ince, uzun saçlı–, gözlerinin yerinde çukurlar olan karanlık bir iskelet, çarpık ağzıyla sessizce gülen bir canavardı. Sinir bozukluğundan olduğunu söylüyordum kendime. Başka ne olabilirdi? O zamanlar hayaletlere inanmazdım, hâlâ da inanmam. Bir gece şuna kanaat getirdim: Düşüncelerle hisler kelimenin tam anlamıyla maddeleşip, töz sahibi kendilikler haline gelebilirler. Şimdi düşünürken bile omuriliğim karıncalanıyor. Bundan kimseye bahsetmemiştim – sen bunu duymuş, duyacak son insansın, emin ol.

"1948'de bir bahar gecesiydi. Paris'te bahar geceleri bazen fena ayaz olur. Üçümüz ayrı ayrı yatmıştık – ben divanda, Dora somyada, Ytta yatakta. Işıkları söndürüp yatağa girdik. Kamplarda bile öyle soğuk gece görmemiştim. Evde bulduğumuz bütün battaniyelerle pılı pırtıyı üzerimize örttüğümüz halde ısınamıyorduk. Ayaklarımın üzerine bir kazak örtmüş, battaniyenin üzerine paltomu sermiştim. Ytta'yla Dora da üzerlerine bir şeyler yığmışlardı. Bütün bunları konuşmadan yapmıştık ve bu sessizlik hummalı faaliyetimize, tarifi mümkün olmayan kasvetli bir sıkıntı vermişti. Yattığım yerde, cezamızı o gece çekeceğimizi düşündüğümü gayet iyi hatırlıyorum. Aynı zamanda bunun gerçekleşmemesi için Tanrıya sessizce dua etmiştim. Yatakta –sadece soğuktan değil, gerilimden de– yarı donmuş vaziyette bir süre öylece yattım. Karanlıkta *şed*'i aradım (örümcek ağlı, gölgeli yaratığa bu adı takmıştım) ama hiçbir şey göremedim. Yine de onun bir köşede saklandığını, hatta belki başucumda beklediğini hissedebiliyordum. Kendi kendime, 'Salaklık etme, hayalet diye bir şey yoktur. Hitler altı milyon Yahu-

di'yi öldürebildiğine ve Amerika, Almanya'nın yeniden yapılandırılması için milyonlarca dolar gönderdiğine göre, maddi güçlerden başka güç olamaz. Hayaletler böyle haksızlıklara izin vermezdi...' dedim.

"Çişim gelmişti, tuvalet koridordaydı. Mecbur kaldığımda genelde kendimi tutabilirdim ama bu sefer fena sıkışmıştım. Somyadan kalkıp el yordamıyla, kapısı dışarıya açılan mutfağa doğru ilerledim. Daha iki adım atmıştım ki, biri beni durdurdu. Valla, bütün cevapları, o psikolojik ıvır zıvırı biliyorum ama önümde bir şey vardı ve yolumu kesmişti. Bağıramayacak kadar korkmuştum. Zaten ben hiç bağıramam. Eminim beni öldürse bile bağırmazdım. Hem bağırsam bana kim yardım edecekti? İki yarı deli kız kardeş mi? Onu itmeye çalışınca, elime lastik, hamur ya da köpük gibi bir şey geldi. İnsanın kaçamadığı korkular vardır. Aramızda feci bir itiş kakış patlak verdi. Onu ittim, biraz geri gitti ama direndi. Kız kardeşlerin yapacağı tantana beni kötü ruhtan daha fazla korkutuyordu. Bu mücadelenin ne kadar sürdüğünü bilemiyorum – bir dakika, belki birkaç saniye. Oracıkta düşüp öleceğimi zannettim ama inatla ve sessizce orada durup hayaletle güreştim. Üşümek yerine terlemiştim. Bir saniyede, duşun altına girmiş gibi sırılsıklam olmuştum. Kız kardeşlerin neden çığlık atmadıklarını asla anlayamayacağım. Uyanık olduklarından emindim. Anlaşılan kendi korkularından korkmuşlardı. Aniden bir darbe aldım. Kötü Ruh yok olmuştu ama organımın yerinde yeller esiyordu. Beni iğdiş mi etmişti? Pijamamın altı düşmüştü. Penisimi yokladım. Hayır, kopartmamıştı ama öyle bir içime gömmüştü ki, yerinde bir çıkıntı yerine bir çukur vardı. Bana öyle bakma! Deli filan değilim, o zaman da değildim. Bütün bu kâbus boyunca, bunun sinir bozukluğundan olduğunu biliyordum – asabiyetim ete kemiğe bürünmüştü. Einstein kitlenin enerji olduğunu söylüyor. Ben kitlenin yoğunlaştırılmış hissiyat olduğunu söylüyorum. Nevrozlar cisimleşip somut bir biçim alıyor. Hisler kendilerine beden ediniyor, ya da kendileri beden. İşte senin dibbukların, cinlerin, perilerin de bunlar.

"Dizlerim titreyerek koridora çıktım ve tuvaleti buldum ama doğrusu işeyebilecek bir organım yoktu. Arap memleket-

lerinde, özellikle de harem sahibi erkeklerin başına böyle şeylerin geldiğini okumuştum. Tuhaf ama bütün o heyecan içinde sükûnetimi korumuştum. Trajedi bazen nereden çıktığı belli olmayan kasvetli bir tevekkül getiriyor.

"Tekrar eve döndüm ama kız kardeşlerin ikisi de çıt çıkarmıyordu. Sessiz, gergin, adeta nefes bile almadan yatıyorlardı. Bana büyü mü yapmışlardı? Kendileri de mi büyülenmişti? Ağır ağır giyinmeye başladım. Külotumu, pantolonumu, ceketimi, pardösümü giydim. Karanlıkta üç beş gömlek, çorap ve yazdığım yazıları topladım. İki kız kardeşe de ne yaptığımı, nereye gittiğimi sormalarına yetecek zaman verdim ama gıkları çıkmadı. Çantamı alıp gece yarısı oradan ayrıldım. İşte hadise bu."

"Nereye gittin?"

"Ne fark eder? Ucuz bir otele gidip bir oda tuttum. Zamanla her şey normale döndü, vücudum eski işlevlerini kazandı. Bir şekilde o kâbus geceyi atlattım ve ertesi sabah Londra'ya giden uçağa bindim. Orada, yerel Yidiş gazetede çalışan ve beni daha önce birkaç kere davet etmiş olan eski bir arkadaşım vardı. Gazete tek bir odadan ibaretti, zaten çok geçmeden kapandı ama bu arada ben kendime yapacak iş ve kalacak yer buldum. Oradan 1950'de Buenos Aires'e geçtim. Şimdiki karım Lena'yla burada tanıştım."

"Kız kardeşlere ne oldu?"

"Sana bir şey diyeyim mi? Hiç bilmiyorum."

"Hiç haber almadın mı?"

"Hayır."

"Arayıp sormadın mı?"

"İnsan böyle şeyleri unutmaya çalışıyor. Kendimi, bütün bunların bir rüya olduğuna inandırmak için adeta hipnotize ettim ama hepsi de gerçekten oldu. Burada şimdi seninle oturmam ne kadar gerçekse, olanlar da o kadar gerçek."

"Peki nasıl açıklıyorsun?" diye sordum.

"Açıklamıyorum."

"Belki sen evden çıkarken ölmüşlerdi."

"Hayır, uyanıktılar ve dinliyorlardı. İnsan, ölüyle diriyi birbirinden ayıramaz mı?"

"Başlarına ne geldiğini merak etmiyor musun?"

"Merak etsem ne olacak? Muhtemelen hayattadırlar. O cadılar bir yerlerdedir mutlaka – belki evlenmişlerdir. Üç yıl önce Paris'e gitmiştim ama oturduğumuz ev yıkılmıştı. Oraya garaj yapmışlar."

Konuşmadan oturduk; sonra ben, "Kitle hissiyattan oluşsaydı, sokaktaki her taş çile yumağı olurdu," dedim.

"Belki de öyledirler. Tek bir şeyden eminim – her şey yaşıyor, her şey acı çekiyor, mücadele ediyor, arzu duyuyor. Ölüm diye bir şey yok."

"Bu doğruysa, Hitler'le Stalin kimseyi öldürmedi demek," dedim.

"Bir yanılsamayı öldürmeye de hakkın yok. Kahveni iç."

Uzun müddet ikimiz de konuşmadık; sonra şakayla karışık sordum: "Bu hikâyeden ne ders çıkarılabilir?"

Haim Leib gülümsedi. "Nietzsche'nin, bütün atomik kombinasyonların tükenmesinden ve ebedi dönüşten dem vuran çılgın teorisi doğruysa, yeni bir Hitler, Stalin ya da Holokost olursa ve bir trilyon yıl sonra Stettin'de bir kadınla karşılaşırsan – sakın onunla birlikte ablasını aramaya gitme."

"Bu teoriye göre, oraya gidip senin yaşadığın her şeyi yaşamaktan başka seçeneğim yok."

"O zaman ne hissettiğimi anlarsın."

Üç Karşılaşma

I

Evden on yedi yaşında ayrıldım. Aileme gerçeği söyledim: Gemara'ya, *Şulhan Aruh*'taki her buyruğun Musa'ya Sina Dağında verildiğine inanmıyordum; haham olmak istemiyordum; çöpçatan aracılığıyla evlenmek istemiyordum; artık uzun ceket giyip favori uzatmak niyetinde değildim. Akademik tahsil görmek ve meslek edinmek için, annemle babamın eskiden yaşadıkları Varşova'ya gittim. Ağabeyim Yoşua, Varşova'da oturuyordu, hem de yazar olmuştu ama bana yardım edemedi. Yirmi yaşında tıkanık ciğerler ve kronik bir öksürükle, tahsilsiz, mesleksiz, şehirde geçimimi sağlamanın bir yolunu bulamamış vaziyette geri döndüm. Ben yokken babam Doğu Galiçya'daki Eski-Stikov'a haham tayin edilmişti – bir bataklığın etrafına inşa edilmiş bu köy, saz damlı, birkaç düzine çarpık çurpuk kulübeden ibaretti. En azından 1924 sonbaharında Eski-Stikov bana öyle görünmüştü. Ekim ayı boyunca yağmur yağdı, bataklık göl olmuş, kulübelerin görüntüsünü yansıtıyordu. Rutenya köylüleri, uzun ceketli, beli bükülmüş Yahudiler, başlarına şallarını sarmış kadınlarla kızlar ve erkeklerin botları çamura batıp çıkıyordu. Havada sis bulutları yüzüyordu. Kargalar gaklayarak havada süzülüyordu. Gökyüzü basık, kurşun renkli ve fırtına yüklüydü. Bacalardan çıkan duman yükselmiyor, ıslak toprağın üzerine iniyordu.

Cemaat, babama viraneden hallice bir ev vermişti. Benim uzakta olduğum üç yıl zarfında kızıl sakalına ak düşmüştü.

Annem peruğunu çıkarıp başına eşarp takmıştı. Dişleri dökülmüştü, çökük yanakları burnunu kıvrık, çenesini çökük gösteriyordu. Sadece gözleri genç ve canlı kalmıştı.

Babam beni ikaz etti: "Dindar bir toplum burası. Hareketlerine dikkat etmezsen, bizi sopayla kovalarlar."

"Baba, her şeye razıyım. Tek umudum beni orduya almamaları."

"Ne zaman teslim olacaksın?"

"Bir yıl sonra."

"Sana bir kız ayarlarız. Tanrı izin verirse, kayınpederin senin için fidye verir. Aptallığı bırak da Yoreh Deah* çalış."

Dershaneye gittim ama orada çalışan kimse yoktu. Çoğunluğu zanaatkârlar ve mandıracılardan oluşan cemaat sabah erkenden gelip dua ediyor, sonra akşam duasına kadar ortadan kayboluyordu; dershane gün boyunca bomboştu. Orada eski bir Kabala cildi buldum. Varşova'dan gelirken yanımda bir cebir kitabı, bir de Baudelaire'in şiirlerinin Lehçe çevirisini getirmiştim.

Çöpçatan Abraham Getzel beni görmeye geldi – beyaz sakalı neredeyse karnına kadar inen, ufak tefek bir adamdı. Aynı zamanda mübaşirlik, tegannicilik ve Talmud öğretmenliği yapıyordu. Beni tepeden tırnağa süzüp içini çekti. "Devir değişti," dedi. "Artık kızlar kendilerine bakacak koca arıyor."

"Onları suçlayamam."

"Bizim kuşakta Tora'ya eskisi gibi değer verilmiyor. Ama merak etme, sana bir gelin bulacağım."

Benden altı yedi yaş büyük, iki çocuklu bir dulu teklif etti. Babası Beriş Belzer, Avusturyalı bir baronun bira fabrikasını idare ediyordu. (Savaştan önce Galiçya, İmparator Franz Josef'e bağlıydı.) Gündüz hava biraz açıldı mı, bira fabrikasının bacası görünürdü. Üzerinde şapka gibi kara bir duman olurdu.

Beriş Belzer benimle muhabbet etmek için dershaneye geldi. Bira rengi, kısa bir sakalı vardı. Üzerinde tilki kürkü bir palto ve başında melon şapka vardı. İpek yeleğinden gümüş köstekli bir saat sarkıyordu. Bir iki dakika konuştuktan sonra, "Gördüğüm kadarıyla sende işadamı kafası yok," dedi.

* Yoreh Deah: Şulhan Aruh'un bir bölümü. (Ed. n.)

"Korkarım haklısınız."

"Peki ne yaparsın?"

Evlilik işi bozuldu.

Beklenmedik bir anda Varşova'dan mektup geldi. Ağabeyim haftalık bir edebiyat dergisinin yardımcı editörü olmuştu, bana redaktörlük teklif ediyordu. Hikâyelerim yeterince iyiyse, onları da dergide basabilirlerdi. Mektubu okur okumaz sağlığım düzeldi. O andan sonra geceleyin bir kez olsun öksürmedim. İştahım açıldı. Öyle çok yiyordum ki annem telaşlanmıştı. Zarfın içinde derginin ilk nüshası da vardı. Thomas Mann'ın yeni romanı *Büyülü Dağ*'ın bir eleştirisi, serbest vezinle yazılmış şiirler, kübist resimler vardı. *Yakadaki Bot* adında bir şiir kitabı tanıtılmıştı. Makalelerde, eski dünyanın çöküşü, bütün değerlere sahip çıkacak yeni bir ruh taşıyan yeni insanın yükselişi anlatılıyordu. Oswald Spengler'ın *Batı'nın Gerileyişi* eserinden bir bölüm yayınlanmıştı, ayrıca Alexander Blok, Mayakovski ve Esenin'in şiirlerinden çeviriler vardı. Savaş zamanı Amerika'da yeni yazarlar çıkmış, eserleri Polonya'da da yayınlanmaya başlamıştı. Ömrümü Eski-Stikov'da çürütemezdim! Varşova'dan bilet parasının gönderilmesini bekliyordum sadece.

Modern kültüre dönmek üzere olduğumdan, Eski-Stikov'da olan biteni gözlemlemeye başlamıştım. Babamla dini meseleleri konuşmaya, annemle dedikodu yapmaya gelen kadınları dinliyordum. Komşumuz kunduracı Lazar'ın karısı, kızları Rivkele'nin, babasının çırağıyla evlendiği havadisini getirmişti. Çok geçmeden Rivkele gelip bizi nişan törenine çağırdı. Ona hayran hayran baktım. Bana Varşovalı bir kızı hatırlatmıştı. Uzun boylu, incecik, olağanüstü beyaz tenli, siyah saçlı, koyu mavi gözlü, uzun boyunluydu. Hafif kalkık üst dudağı, bembeyaz dişlerini açıkta bırakıyordu. Bileğinde bir saat, kulaklarında küpeler vardı. Saçaklı şık bir şal, topuklu çizmeler giymişti. Bana mahcup mahcup bakıp, "Siz de davetlisiniz!" dedi.

İkimiz de kızardık.

Ertesi gün annem ve babamla nişana gittik. Kunduracı Lazar'ın evinde bir yatak odası, bir de ailenin yemek pişirdiği, yediği ve çalıştığı büyük oda vardı. Tezgâhın etrafında ayakkabı-

lar, botlar, topuklar duruyordu. Rivkele'nin nişanlısı Yantçe, iki ön dişi altın kaplama, kısa boylu, tıknaz, esmer bir adamdı. Sağ işaretparmağının tırnağı deforme olmuştu. Nişan şerefine kâğıt bir yaka ve göğüslük takmıştı. Erkek misafirlere sigara ikram etti. "Evlilik ve ölümden kaçış yok," dediğini duydum.

Varşova'nın bana bilet parası gönderme konusunda acelesi yoktu. Kar yağmış, Eski-Stikov buza teslim olmuştu. Babam, okumak ve sobanın başında ısınmak için dua evine gitmişti. Annem, kuyunun yanındaki buza basıp kayan ve bacağını kıran bir kadını ziyaret ediyordu. Ben evde tek başıma oturmuş, yazdıklarımı gözden geçiriyordum. Gündüz vakti olduğu halde, bir cırcırböceği, zaman kadar eski hikâyesini anlatıyordu. Sustu, kendi sessizliğini dinledi, sonra tekrar devam etti. Pencerenin üst taraflarını buz çiçekleri kaplamıştı ama pencerenin alt tarafından, sakanın, sakalından sarkan buzlarla, tahta bir sopanın iki ucuna taktığı kovaları taşıdığını görebiliyordum. Başında koyun postundan yapılma bir şapka, ayağında paçavralar olan bir köylü, sıska bir beygirin çektiği odun dolu bir kızağın arkasından gidiyordu. Hayvanın boynundaki çıngırağın sesini duyabiliyordum.

Çat kapı Rivkele geldi. "Anneniz evde yok mu?" diye sordu.

"Hasta ziyaretine gitti."

"Dün bir fincan tuz ödünç almıştım da, onu geri getirdim." Fincanı masaya bıraktıktan sonra, utangaç bir tebessümle bana baktı.

"Nişanda size iyi şanslar dileme fırsatı bulamadım, bari bu dileğimi size şimdi ileteyim."

"Teşekkür ederim. İnşallah sizin de şansınız açık olur." Biraz durduktan sonra ekledi: "Yani zamanı geldiğinde."

Muhabbet etmeye başladık, ona Varşova'ya döneceğimi söyledim. Sözde sır kalacaktı ama ona yazar olduğumu, bir derginin yayın kurulunda çalışmaya başladığımı söyleyerek böbürlendim. Ona dergiyi gösterince, bana hayretle baktı. "Müthiş bir beyniniz olmalı!"

"Yazmak için en çok göze ihtiyaç vardır."

"Ne yazarsınız – düşüncelerinizi mi?"

"Hikâye anlatırım. Buna edebiyat deniyor."

"Evet, büyük şehirlerde bir sürü şey oluyor," dedi Rivkele, başını sallayarak. "Burada zaman yerinde sayıyor. Eskiden burada roman okuyan bir çocuk vardı ama Hasidim evini basıp bütün romanları paramparça etti. Çocuk Brodi'ye kaçtı."

Gözü kapıda, sedirin ucuna ilişti; biri gelecek olsa ayağa fırlamaya hazırdı. "Başka kasabalarda temsil düzenlerler, toplantı yaparlar, ama burada herkes geri kafalı. Yemek, uyumak, seneler öyle geçip gidiyor."

Daha laf ağzımdan çıkarken hata yaptığımı fark ettim ama yine de kendimi tutamadım: "Neden şehirden biriyle evlenmedin?"

Rivkele şöyle bir düşündü. "Burada bir kızın ne istediğiyle ilgilenen mi var? Evlendirip kurtuluyorlar işte."

"Yani aşk evliliği yapmadın, öyle mi?"

"Aşk mı? Eski-Stikov'da mı? Bu kelimenin anlamını bile bilmezler."

Mizaç itibariyle kışkırtıcı değilimdir, hem beni büyüleyen Aydınlanmayı övmek için de bir sebep yoktu ama her nasılsa, kendime rağmen Rivkele'ye Ortaçağ'da değil, yirminci yüzyılda yaşadığımızı anlatmaya başladım; artık dünya uyanmıştı ve Eski-Stikov gibi köyler sadece fiziksel olarak değil, ruhani açıdan da bataklıktılar. Ona Varşova'dan, Siyonizmden, sosyalizmden, Yidiş edebiyattan, ağabeyimin üye olduğu, benim de misafir kartı taşıdığım Yazarlar Kulübünden söz ettim. Dergide ona Einstein, Chagall, dansçı Nijinski ve ağabeyimin fotoğraflarını gösterdim.

Rivkele ellerini çırptı. "Bir elmanın iki yarısı gibisiniz!"

Rivkele'ye, tanıdığım en güzel kız olduğunu söyledim. Eski-Stikov'da sonu ne olurdu? Çok geçmeden çocuk doğurmaya başlardı. Diğer kadınlar gibi kaba botlarla gezer, tıraş ettiği başına eşarp bağlar, vaktinden önce yaşlanırdı. Buradaki erkeklerin hepsi Belzer hahamını ziyaret etmişti, adamın mucizeler yarattığı söyleniyordu ama iki üç ayda bir kasabaya salgın hastalıkların musallat olduğunu duymuştum. İnsanlar pislik içinde yaşıyor, hijyen, bilim ve sanat konusunda hiçbir şey bilmiyorlardı. Burası köy değil –dramatik konuşuyordum– mezarlıktı.

Rivkele'nin uzun kirpikli mavi gözleri bana bir akraba gibi muhabbetle baktı. "Söylediklerinin hepsi doğru."

"Bu çukurdan kaç, kurtul!" diye bağırdım, ikinci sınıf romanlardaki ayartıcılar gibi. "Gençsin, güzelsin, belli ki akıllısın da. Böyle ücra bir yerde ömrünü tüketmeye mecbur değilsin. Varşova'da bir iş bulursun. İstediğinle çıkarsın, akşamları Yidiş, İbranice, Lehçe –içinden ne geçerse– kurslarına gidersin. Ben de orada olacağım, istersen görüşürüz. Seni Yazarlar Kulübüne götürürüm, yazarlar seni gördükleri anda kendilerini kaybederler. Aktris bile olabilirsin. Yidiş tiyatrosunda romantik rolleri oynayan aktrisler yaşlı ve çirkin. Yönetmenler genç, güzel bir kız bulmak için can atıyor. Ben bir oda tutarım, orada birlikte kitap okuruz. Sinemaya, operaya, kütüphaneye gideriz. Ünlü olduğumuzda, Paris, Londra, Berlin, New York gibi şehirlere gideriz. Orada altmış katlı binalar yapıyorlar; trenler caddelerin üzerinde ve yerin altında gidiyor; film yıldızları haftada bin dolar kazanıyor. Her mevsim yaz olan California'ya gidebiliriz. Orada portakal, patates kadar ucuz..."

Konuşanın ben değil, içime girmiş eski, Aydınlanmacı bir propagandacının dibbuku olduğu gibi bir hisse kapılmıştım.

Rivkele korkuyla kapıya bakıyordu. "Neler söylüyorsun! Biri duyacak olsa –"

"Duysunlar. Ben kimseden korkmuyorum."

"Babam –"

"Baban seni sevse, sana Yantçe'den daha iyi bir koca bulurdu. Babalar o barbar Asyalılar gibi kızlarını satıyor. Hepsi köktenciliğe, batıl inançlara, karanlığa teslim olmuş."

Rivkele ayağa kalktı. "İlk geceyi nerede geçiririm? Ortalık öyle bir karışır ki annem kaldıramaz. Din değiştirsem o kadar büyük tantana kopmaz." Kelimeler Rivkele'nin ağzına yapışıyor; boğazı, yutamadığı bir şey yüzünden tıkanmış gibi kımıldanıyordu. "Bir erkek için konuşmak kolay," diye mırıldandı. "Bir kız öyle – en küçük bir şeyle bile mahvolur."

"O eskiden öyleydi, artık yeni bir kadın var. Burada, Polonya'da bile kadınlar seçme hakkı kazandı. Varşova'da kızlar tıp, dilbilim, felsefe tahsili görüyor. Yazarlar Kulübüne gelen avukat bir kadın var. Kitap yazmış."

"Kadın avukat – bu mümkün mü? Birisi geliyor." Rivkele kapıyı açtı. Eşikte annem duruyordu. Kar yağmadığı halde siyah eşarbı buzdan beyazlamıştı.

"Rabitsin, tuzu getirmiştim."

"Ne acelesi vardı? Neyse, teşekkürler."

"Ödünç alınca geri vermek lazım."

"Bir fincan tuzun lafı mı olur?"

Rivkele gitti. Annem bana şüpheyle baktı. "Onunla konuştun mu?"

"Hayır, konuşmadım."

"Burada kaldığın müddetçe hareketlerine dikkat etmelisin."

II

Aradan iki yıl geçti. Ağabeyimin editörlüğünü yaptığı, benim de redaktörlüğünü üstlendiğim dergi başarısız oldu ama bu arada ben bir düzine kadar hikâye yayınlamıştım ve artık Yazarlar Kulübüne girmek için misafir kartına ihtiyacım yoktu çünkü üye olmuştum. Almanca, Lehçe ve İbraniceden Yidişe çeviri yaparak geçiniyordum. Askerliğimi bir yıl tecil ettirmiştim ama şimdi tekrar kurula çıkmam gerekiyordu. Hasidik asker adaylarını, mecburi hizmetten kaçmak için kendilerini sakatlamaları yüzünden eleştirmiştim hep ama ben de kilo vermek için yemek yemiyordum. Kışlalar hakkında korkunç hikâyeler duymuştum: Genç askerleri çamur içinde süründürüp çukurların üzerinden atlatıyorlarmış; gece yarısı uyandırıp kilometrelerce yol yürütüyorlarmış; çavuşlarla onbaşılar askerleri dövüp onlara kötü oyunlar oynuyormuş. O haydutların eline düşmektense, hapis yatmak daha iyiydi. Kaçmaya –hatta kendimi öldürmeye– hazırdım. Pilsudski, askeri doktorlara, sadece kuvvetli gençleri orduya almalarını emretmişti, ben de kendimi zayıf düşürmek için elimden geleni yapıyordum. Aç gezmenin yanı sıra, uyku da uyumuyordum; sigaraları birbirine ekliyordum; sirke ve ringa salamurasının suyunu içiyordum. Bir yayınevine Stefan Zweig'ın Romain Rolland biyografisini çeviriyor-

dum ve gece yarılarına kadar onun üzerinde çalışıyordum. Yaşlı bir doktorun, Esperanto'nun yaratıcısı Dr. Zamenhof'un eski bir arkadaşının evinde bir oda kiralamıştım. Sokağa da onun adını vermişlerdi.

O gece üçe kadar çalıştım. Sonra elbiselerimi çıkarmadan yattım. Ne zaman dalsam, sıçrayarak uyanıyordum. Rüyalarım tuhaf bir canlılık kazanmıştı. Bir sürü ses bana sesleniyor, ziller çalıyor, korolar şarkı söylüyordu. Gözlerimi açtığımda, hâlâ akislerini duyuyordum. Bir çarpıntı gelmişti, saçlarım diken diken olmuştu. Uykusuzluk tekrar bastırmıştı. Ciğerlerim boşalmış, çökmek üzereymiş gibi geliyordu. Hava yağmurluydu. Ne zaman pencereden baksam, bir Katolik cenazesi Povazek Mezarlığına giderdi. Nihayet çevirinin başına oturduğumda, hizmetçi Yadzia kapıyı çalıp genç bir kadının beni aradığını söyledi.

Gelen Rivkele'ymiş meğer. İlk başta onu tanımadım. Kürk yakalı bir palto, son moda bir şapka giymişti. Çantası ve şemsiyesi vardı. Saçları *á la garçon* kesilmişti, elbisesi de şık ve kısaydı; dizlerini ancak örtüyordu. Öyle afallamıştım ki sevinmeyi unuttum. Rivkele bana başına gelenleri anlattı. Eski-Stikov'a bir Amerikalı gelmişti. Eskiden terzilik yapan bu adam, New York'ta kadın konfeksiyonuna atılmıştı. Babasının uzak akrabasıydı. Aileye, Amerika'da karısını boşadığını söylemiş, Rivkele'ye kur yapmaya başlamıştı. Rivkele, Yantçe'yle nişanı bozmuştu. Amerika'dan gelen misafir ona elmas bir yüzük almış, onu Lemberg'e, Yidiş tiyatrosuna, Polonya tiyatrosuna, lokantalara götürmüş, genel olarak tam bir koca adayı gibi davranmıştı. Birlikte Krakov ve Zakopane'ye gitmişlerdi. Annesiyle babası evlenmelerini talep ediyor ama adam durmadan bahane buluyordu. Karısını Yahudi şeriatına uygun bir biçimde boşamıştı ama yine de resmi belge alması gerekiyordu. Gezintiler esnasında Rivkele onunla birlikte olmaya başlamıştı. Hem anlatıyor hem ağlıyordu. Adam onu baştan çıkarmış ve kandırmıştı. Fabrikası filan yoktu; başkasının yanında çalışıyordu. Karısını boşamamıştı. Beş çocuğu vardı. Bütün bunlar, karısının aniden Eski-Stikov'a gelip rezalet çıkartmasıyla açıklığa kavuşmuştu. Kadının ailesi Ya-

roslav ve Przemisl'de oturuyordu – kasaplık, arabacılık filan yapan sert adamlardı. Morris'i –adamın adı buydu– boynunu kırmakla tehdit etmişlerdi. Onu polise şikâyet etmişlerdi. Amerikan büyükelçisine bildireceklerini söylemişlerdi. Sonuçta adam karısına dönmüş, ikisi birlikte Amerika'ya yelken açmışlardı.

Rivkele'nin yüzü sırılsıklam olmuştu. Titriyor, hıçkırırken kasılıyordu. Çok geçmeden işin aslı anlaşıldı: Adam onu hamile bırakmıştı; beş aylık hamileydi. Rivkele inledi. "Artık kendimi asmaktan başka çarem yok!"

"Annenle baban biliyor mu?"

"Hayır, bilmiyorlar. Duysalar, utançtan ölürler."

Bu, başka bir Rivkele'ydi. Sigaramdan bir nefes çekmek için eğildi. Tuvalete gitmesi gerekiyordu, ona eşlik ettim. Doktorun karısı –sivri çeneli, bol benli, sarılık olmuş gibi sarı, patlak gözlü, ufak tefek bir kadındı– ona kötü kötü baktı. Rivkele banyoda o kadar uzun kaldı ki, zehir içti diye ödüm koptu.

"Bu mahluk da kim?" diye sordu doktorun karısı. "Görünüşünü hiç beğenmedim. Burası saygın bir ev."

"Madam, bu şüpheleriniz yersiz."

"Ben dünkü çocuk değilim. Rica ederim kendinize başka bir yer bulun."

Bir süre sonra Rivkele odama geri geldi. Yüzünü yıkamış ve pudralamıştı. Dudaklarına ruj sürmüştü.

"Benim başıma gelenlerden sen sorumlusun," dedi.

"*Ben* mi?"

"Sen olmasan onunla gitmezdim. Sözlerin aklımda yer etti. Öyle konuştun ki, hemen o anda evi terk etmek geldi içimden. O geldiğinde –nasıl demeli– zaten hazırdım."

Onu azarlayıp kendi başının çaresine bakmasını söyleyecektim ki, yeniden ağlamaya başladı. Sonra, kadınlık kadar eski bir nakaratı söylemeye başladı: "Şimdi nereye giderim, ne yaparım? Beni mahvetti, işim bitti..."

"Sana biraz para bıraktı mı bari?" diye sordum.

"Az bir şey var."

"Belki bir şeyler yapılabilir."

"Çok geç."

Konuşmadan oturduk, aklıma kıssadan hisseler geldi: Hiçbir söz boşa gitmez. Kötü söz günah doğurur. İftira, alay ve küfür iblislere, cinlere, gulyabanilere dönüşür. Tanrı önünde seni suçlarlar, günahkâr öldüğünde cenazesinin peşine takılırlar, mezara kadar ona eşlik ederler.

Rivkele, düşüncelerimi tahmin etmiş gibi, "Amerika'yı gözlerimin önünde bir resim gibi canlandırdın," dedi. "Geceleri orayı hayal ettim. Beni memleketimden –ve Yantçe'den– nefret ettirdin. Yazacağına söz verdin ama tek bir mektup bile yollamadın. Morris, Amerika'dan geldiğinde, denize düşmüş gibi ona sarıldım."

"Rivkele, askere gitmem gerekiyor. Yarın teslim olmak zorundayım."

"Birlikte bir yerlere gidelim."

"Nereye? Amerika kapılarını kapadı. Bütün yollar mühürlü."

III

Aradan dokuz yıl geçti. New York'a geleli üç yıl olmuştu. Ara sıra bir Yidiş gazetede bir öyküm yayınlanıyordu. Union Square yakınlarında mobilyalı bir odada oturuyordum. Odam karanlıktı. Her gün dört kat merdiven çıkıyordum, hem her yer dezenfektan kokuyordu. Yerdeki muşamba yırtılmış, altında hamamböcekleri geziniyordu. Tavandan sarkan çıplak ampulü yaktığımda, yamulmuş bir briç masası, döşemesi yırtılmış bir koltuk, musluğundan paslı su damlayan bir lavabo görüyordum. Pencere duvara bakıyordu. İçimden yazmak geldiğinde –ki pek enderdi– Kırk İkinci Cadde ile Beşinci Caddenin köşesindeki Halk Kütüphanesine gidiyordum. Odamda tek yaptığım, bel vermiş yatağıma uzanıp şöhret, zenginlik ve kendini kollarıma atan kadınları hayal etmekti. Başımdan bir aşk macerası geçmişti ama aylardır yalnızdım. Her an aşağıdaki paralı telefona çağrılma umuduyla kulak kabartıyordum. Evin duvarları öyle inceydi ki, her tıkırtı duyuluyordu – sadece benim oturduğum kattakilerin değil, başka kattakilerin sesleri de geliyordu. "Tiyatro trupu" olduklarını söyleyen kızlı oğlanlı bir grup taşınmıştı

binaya. Bir yerlerde bir oyun sergilemeye hazırlanıyorlardı. Bu arada bağırarak ve kahkahalar atarak merdivenlerde bir aşağı bir yukarı koşuşturuyorlardı. Çarşaflarını değiştiren kadın, onların serbest aşk yaşadıklarını ve marihuana içtiklerini söylemişti. Karşı odada, oyuncu olmak için Orta Batıdan New York'a gelmiş bir kız vardı ve bazen gece yarılarına kadar, birilerinden "blues" olduğunu öğrendiğim şarkılar söylüyordu. Bir akşam, acıklı bir sesle tekrar tekrar aynı şarkıyı söylediğini duydum:

Geri dönmeyecek,
Dönmeyecek,
Dönmeyecek,
Asla, asla, asla, asla.
Dönmeyecek!

Dışarıdan ayak sesleri duydum, birisi adımı söyledi. Öyle hızlı doğruldum ki, neredeyse yatağı tarumar edecektim. Kapı açılınca, koridorun sönük ışığında bir kadın gördüm. Odamdan utandığım için ışık yakmamıştım. Duvarların boyaları dökülüyordu. Eski gazetelerle, Dördüncü Caddeden beş sente aldığım kitaplar ve kirli çamaşırlar birbirine geçmiş vaziyette yerlere saçılmıştı.

"Kimi aramıştınız?" diye sordum.

"Seni. Sesini tanıdım. Ben Rivkele – Eski-Stikov'dan kunduracı Lazar'ın kızı."

"Rivkele!"

"Işığı neden yakmıyorsun?"

"Ampul patladı," dedim, kendi yalanıma kendim de şaşarak. Karşı odadaki blues şarkıcısı susmuştu. Buraya ilk kez misafirim geliyordu. Karşıdaki kızın kapısı nedense hep açık olurdu, sanki içten içe, o geri dönmeyecek adamın günün birinde geleceğini ümit ediyordu.

Rivkele mırıldandı: "Bir kibritin de mi yok? Düşmek istemiyorum."

Tam manasıyla Amerika'ya özgü olmayan ama memlekettekine de benzemeyen bir Yidiş konuşuyordu. Yataktan dikkatle kalktım, onu koltuğa götürüp oturmasına yardım ettim. O arada koltuğun arkasında asılı duran bir çorabımı da alıp bir kenara

fırlattım. Lavaboya düştü. "Demek Amerika'ya geldin!" dedim.

"Bilmiyor muydun? Sana yazmadılar mı?"

"Arada bir yazdığım mektuplarda seni soruyordum ama hiç cevap vermediler."

Bir müddet sessiz kaldı. "Burada olduğunu bilmiyordum. Geçen hafta öğrendim. Yok, iki hafta oldu. Seni bulmak için akla karayı seçtim! Takma adla yazıyorsun. Sahi neden?"

Ona soruyla karşılık verdim: "Bizimkiler sana burada olduğumu söylemediler mi?"

Rivkele, iyice bir düşünmesi lazımmış gibi cevap vermedi. Sonra, "Galiba sen hiçbir şey bilmiyorsun," dedi. "Artık Yahudi değilim. Bu yüzden de annemle babam beni evlatlıktan reddetti. Babam benim için şiva tuttu."

"Din mi değiştirdin?"

"Evet." Rivkele kahkahaya benzer bir ses çıkardı.

Boya lekeli, çıplak ampulün ipini çekip yaktım. Bunu neden yaptığımı kendim de bilmiyordum. Rivkele'yi Hıristiyan rolünde görmenin bende uyandırdığı merak, yoksulluğum yüzünden duyduğum utancı bastırmıştı herhalde. Ya da bir salisede, onun benden daha utanılası bir durumda olduğuna karar vermiştim. Rivkele gözlerini kırpıştırdı; ona ait olmayan, sokakta görsem tanımayacağım bir yüz gördüm karşımda. Bana ablak, solgun ve orta yaşlı göründü yüzü. Ama bu yabancılık hissi sadece bir saniye sürdü. Çok geçmeden, onu Varşova'da gördüğümden beri değişmediğini fark ettim. Peki bana neden öyle gelmişti?

Anlaşılan Rivkele de aynı hislere kapılmıştı, çünkü biraz durduktan sonra, "Evet, sensin," dedi.

Oturduğumuz yerden birbirimizi süzmeye başladık. Yeşil bir palto ve ona uygun şapka giymişti. Gözkapakları maviye boyanmıştı, yanakları kıpkırmızıydı. Kilo almıştı. "Yidiş gazeteyi okuyan bir komşum var. Ona senden bahsetmiştim ama öykülerini başka bir isimle imzaladığından, o da anlayamamış. Bir gün bana gelip Eski-Stikov'la ilgili bir öykü gösterdi. Senin yazdığını hemen anladım ve gazeteyi aradım ama adresini bilmiyorlardı. Nasıl bilmezler?"

"Turist vizesiyle gelmiştim, vizem bitti."

"Amerika'da kalmana izin yok mu?"

"Önce Kanada ya da Küba'ya gitmem lazım. Geri dönmek için daimi vizeyi ancak yabancı bir ülkedeki Amerikan konsolosundan alabilirim."

"Madem öyle, neden gitmiyorsun?"

"Polonya pasaportuyla gidemem. Avukatlar ve masraflar yüzünden bloke edildi."

"Aman Tanrım!"

"Senin başına neler geldi? Çocuğu doğurdun mu?" diye sordum.

Rivkele uzun, kırmızı tırnaklı parmağını dudaklarına götürdü. "Şşş! Çocuğum filan yok. Sen bunu bilmiyorsun!"

"Nerede?"

"Varşova'da. Yetiştirme yurdunda."

"Oğlan mı?"

"Kız."

"Seni Amerika'ya kim getirdi?"

"Morris değil – başka biri. Ama yürümedi. Ayrıldık, ben Chicago'ya gittim, orada Mario'yla tanıştım..." Rivkele, Yidiş-İngilizce karışımı bir lisanla konuşmaya başlamıştı. Mario'yla Chicago'da evlenmiş ve Katolik inancını benimsemişti. Mario'nun babasının mafyaya haraç veren bir barı vardı. Orada çıkan bir kavgada Mario bir adamı bıçaklamıştı ve iki yıldır hapisteydi. Rivkele –artık Anna Marie adını almıştı– New York'ta bir İtalyan lokantasında garsonluk yapıyordu. Mario daha en az bir buçuk yıl yatacaktı. Rivkele'nin Dokuzuncu Caddede küçük bir dairesi vardı. Kocasının arkadaşları gelip onunla yatmak istiyordu. Birisi onu silahla tehdit etmişti. Lokantanın sahibi altmışını geçmiş bir adamdı. Ona iyi davranıyor, tiyatroya, sinemaya, gece kulüplerine götürüyordu ama berbat bir karısı ve her biri diğerinden daha beter üç kızı vardı. Bunlar Rivkele'nin can düşmanlarıydı.

"Onunla mı yaşıyorsun?"

"Benim için baba yerine geçti." Rivkele ses tonunu değiştirmişti. "Ama seni hiç unutmadım! Seni düşünmediğim gün geçmiyor. Neden, anlamıyorum. Amerika'da olduğunu duyunca, Eski-Stikov hakkındaki yazını okuyunca muazzam heyecanlandım. Gazeteye belki yirmi kere telefon ettim. Birisi bana, senin geceleyin matbaaya gizlice girip makalelerini bıraktığını

söyledi. Ben de bir gece işten sonra seni bulma umuduyla oraya gittim. Asansörcü, dokuzuncu katta bir posta kutun olduğunu, oraya mektup bırakabileceğimi söyledi. Çıktığımda, bütün ışıklar yanıyordu ama içeride kimse yoktu. Duvarın önünde kendi kendine yazan bir makine vardı. Beni korkuttu. Roş Aşana'da okunan şey geldi aklıma –"

"Kendi kendini okuyan İlahi Kitap, herkes ona kendi günahını kendi yazar."

"Evet. Senin posta kutunu bulamadım. Gazetedekilerden neden kaçıyorsun? Onlar seni kovmaz ya."

"Editör, hikâyelerimi değiştiriyor. Üslubumu bozuyor. Üç beş dolar veriyor diye yazılarımı bayağılaştırıyor."

"Eski-Stikov yazısı güzeldi. Okuyunca bütün gece ağladım."

"Evi özlüyor musun?"

"Her şeyi. Kapana kısıldım. Sen neden böyle bir çöplükte yaşıyorsun?"

"Buna bile param zor yetiyor."

"Biraz param var. Mario hapiste olduğuna göre, kolayca boşanabilirim. Kanada'ya, Küba'ya –sen nereye istersen oraya– gideriz. Ben Amerikan vatandaşıyım. Evlenip yuva kurarız. Kızımı getirtirim. Ondan çocuk istememiştim ama senden..."

"Boş sözler."

"Kim demiş? İkimizin de başı dertte. Ben kendi başımı belaya soktum, kendimi çaresiz hissediyordum. Ama yazdıklarını okuyunca, her şeyi hatırladım. Tekrar bir Yahudi kızı olmak istedim."

"Benimle olmaz."

"Başıma gelenlerden sen sorumlusun!"

Sustuk. Şarkıyı bırakmış, adeta kendi perişanlığını dinleyen karşıdaki kız, Eski-Stikov'daki cırcırböceği gibi hüzünlü şarkısına tekrar başladı:

Geri dönmeyecek,
Dönmeyecek,
Dönmeyecek,
Asla, asla, asla, asla.
Dönmeyecek!

Tutkular

"İnsan azmetti mi, asla yapılamayacak zannedilen şeyleri yapar," dedi camcı Zalman. "Bizim köyde, Radoziçe'de, çerçilik yapan Leib Belkes adında basit bir adam vardı. Köyden köye gezip köylü kadınlara mendiller, cam boncuklar, parfüm ve sahte takılar satardı. Onlardan bir kova karabuğday, bir bağ sarımsak, bir çömlek bal, bir çuval keten alırdı. Radoziçe'den yedi kilometre uzaktaki Biziç mezrasından öteye geçmezdi. Sattığı malları Lublinli bir tüccardan alır, kendi topladıklarını da ona satardı. Leib Belkes, sıradan ama dindar bir adamdı. Şabat'ta karısının Yidiş Kutsal Kitap'ını okurdu. Özellikle de İsrail üzerine yazılmış şeyleri okumaktan hoşlanırdı. Bazen heder öğrencilerini sokakta durdurup sorardı: 'Hangisi daha alçakta – Ürdün mü Kızıldeniz mi?' 'Kutsal topraklarda elma yetişir mi?' 'Oranın yerlileri hangi dili konuşur?' Çocuklar ona gülerlerdi. Kendisi de Kutsal Topraklardan fırlamış gibiydi – kara gözler, katran karası bir sakal, esmer bir yüz.

"Senede bir kere Radoziçe'ye bir ulak gelirdi, Sefarad Yahudisi'ydi. Öteki dünyada yardım bekleyenlerin, Mucizeci Haham Meir için verdikleri sadakaları almaya gelirdi. Ulak, kırmızı-siyah çizgili bir cüppe ve eski zamanlardan kalmış gibi görünen sandaletler giyerdi. Şapkası başka bir dünyadan gelmiş gibiydi. Nargile tüttürürdü. İbranice ve Aramice konuşurdu. Yidişi sonradan öğrenmişti. Leib Belkes ona öyle hayrandı ki, sadaka kutularını açmak için evden eve gezerken onun yanına takılırdı. Onu evine de davet eder, yatırır, yedirirdi. Ulak Radozi-

çe'de kaldığı müddetçe Leib Belkes çalışmazdı. Ha bire sorular sorardı: 'Mahpela Mağarası neye benziyor?' 'İbrahim ve Sara'nın nerede gömüldüğü biliniyor mu?' 'Rahel Ananın gece yarısı mezarından kalkıp, sürgüne gönderilen çocukları için ağladığı doğru mu?' O zaman daha çocuktum ama ulağın peşinden ayrılmazdım. İnsan bizim oralarda böyle bir adamı nereden görecek?

"Bir keresinde ulak gittikten sonra Leib Belkes bir bakkala girip elli kutu kibrit istemiş. Bakkal ona sormuş: 'Bu kadar kibriti ne yapacaksın? Köyü yakmaya mı niyetlendin?' Leib, 'Kibritlerle Kutsal Tapınağın benzerini yapacağım,' diye cevap vermiş. Bakkal onun aklını kaçırdığını düşünmüş. Yine de elindeki bütün kibritleri ona satmış.

"Sonra Leib boyacıya gidip gümüş ve altın yaldız istemiş. Boyacı, 'Bu boyaları ne yapacaksın? Sahte para mı basacaksın?' diye sormuş. Leib, 'Kutsal Tapınağı inşa edeceğim,' diye cevap vermiş. Ulak, Leib'e bir harita satmış, bu büyük haritanın üzerinde Tapınağın mihrabı ve diğer tören gereçleriyle tam bir resmi varmış. Leib, geceleyin zaman bulunca oturup Tapınağı bu plana göre yapmaya başlamış. Evlerinde çocuk yoktu. Leib Belkes'le karısının iki kızları olmuştu ama Lublin'de hizmetçilik yapmaya gitmişlerdi. Karısı ona sormuş: 'Neden kibritlerle oynuyorsun? Kendini hederde mi zannettin?' Leib hemen cevap vermiş: 'Kudüs Tapınağını inşa ediyorum.'

"Her şeyi şu plana göre yapmıştı: Kutsallar Kutsalı, İç Avlu, Dış Avlu, Masa, Menora ve Sandık. Radoziçe ahalisi onun ne yaptığını öğrenince, bakmak ve takdir etmek için akın ettiler. Öğretmenler öğrencilerini getirdi. Bina tam tekmil masanın üzerinde duruyor, bozulmasın diye yerinden kımıldatılmıyordu. Haham bu işi duyunca, birkaç yeşiva öğrencisini de yanına alarak Leib Belkes'i görmeye geldi. Masanın etrafına oturduklarında, ağızları açık kaldı. Leib Belkes, Kutsal Tapınağı kibritlerden, aynen Talmud'da anlatıldığı şekilde inşa etmişti!

"Ama insanlar hasettir, başkalarının başarılarını kıskanır. Karısı tabakları koymak için masaya ihtiyacı olduğunu söyleyerek yakınmaya başlamıştı. Radoziçe'de itfaiyeciler vardı ve bu kadar kibritin yangın çıkarabileceğinden, alevlerin bütün

köyü saracağından korkuyorlardı. Öyle çok tehdit ve şikâyet gelmişti ki, Leib bir gezisinden döndüğünde tapınağı bulamadı. Karısı, itfaiyecilerin gelip onu yok ettiğine yeminler ediyordu. İtfaiyecilerse karısını suçluyordu.

"Tapınağı yıkıldıktan sonra Leib Belkes melankoliye kapıldı. Hâlâ işini sürdürmeye gayret ediyordu ama kazancı her geçen gün azalıyordu. Genelde evde oturup, İsrail'den söz eden Yidiş öykü kitapları okuyordu. Dershanede âlimlere ve yeşiva öğrencilerine, Mesih'in gelmesiyle ilgili sorular sorarak onların canını sıkıyordu. 'Tek bir büyük bulut bütün Yahudileri Kutsal Topraklara götürebilir mi, yoksa her kasabaya ayrı bir bulut mu inecek?' 'Ölülerin Dirilmesi hemen mi gerçekleşecek, yoksa kırk yıl beklenmesi mi gerekecek?' 'Tarlaları sürmek, bahçelerden meyve toplamak icap edecek mi, yoksa gökyüzünden manna* mı yağacak?' Millete eğlence çıkmıştı.

"Bir keresinde akşam vakti karısı panjurları kapamasını söylediğinde, dışarı çıkmış ve geri dönmemişti. Radoziçe ayağa kalktı. Kimileri onu iblislerin kaçırdığına inanıyordu. Kimileri karısının dırdırından, Vistula'nın karşı kıyısındaki akrabalarının yanına kaçtığını söylüyordu. Ama bir adam gece vakti ceketsiz, bohçasız nereye kaçardı? Bu olay zengin bir adamın başına gelecek olsa, onu aramaya birilerini gönderirlerdi. Ama fakir bir adam kayboldu mu, köyden bir fukara eksildi demektir. Karısı –Sprintza– artık terk edilmiş bir kadındı. Perşembeleri zengin evlerinde hamur yoğurarak, üç beş kuruş bir şey kazanıyordu. Kızları evlendikten sonra onlardan da yardım gelmeye başladı.

"Aradan beş yıl geçmişti. Bir cuma günü, Sprintza ocağın başında Şabat yemeğini pişirirken kapı açılmış ve ak sakallı, toz toprak içinde, yalınayak bir adam içeri girmiş. Sprintza onun dilenci olduğunu düşünmüş. Adam aniden, 'Kutsal Topraklardan geliyorum. Bana erik tatlısı ver,' demiş.

"Köyde bir gümbürtüdür koptu. Leib'i kaptıkları gibi hahama götürdüler. Haham onu sorguya çektiğinde, Leib'in yürüyerek Kutsal Topraklara gittiğini öğrendi."

* Manna: İsrailoğullarına mucizevi bir şekilde, çöllerde dolaşırlarken sağlanan bir gıda. (Ed. n.)

"Yayan mı?" diye sordu Levi Yitçok.

"Evet, yayan," dedi Zalman.

"Ama herkes Kutsal Topraklara gitmek için gemiye binmek gerektiğini bilir."

Hadım Meyer, çıkmayan sakalı yerine çenesini sıvazladı. "Yalan söylemiş olmasın?"

"Bir sürü hahamdan mektuplar getirmişti, ayrıca Zeytin Dağında kendi elleriyle kazdığı bir torba kutsal toprak vardı yanında," dedi Zalman. "Birisi öldü mü, cesedin başının altına bir avuç toprak koyardı. Kendi gözümle gördüm; tebeşir tozu gibi bembeyazdı."

"Yolculuk ne kadar sürmüş?" diye sordu Levi Yitçok.

"İki yıl. Dönüşte gemiye binmiş. Haham ona, 'İnsan böyle bir şeyi nasıl yapabilir?' diye sormuş. 'Öyle büyük özlem çekiyordum ki, artık daha fazla dayanamadım. O gece panjurları kapamaya çıktığımda, ayın bulutlar arasında koştuğunu gördüm, ben de peşinden koşmaya başladım. Varşova'ya ulaşana kadar koştum. Orada hayırsever birileri bana yolu gösterdi. Tarlalardan, ormanlardan, dağlardan, çöllerden geçtim ve sonunda İsrail'e ulaştım,' demiş."

"Hayret, kurda kuşa yem olmamış," dedi Levi Yitçok.

"Tanrı safları korur," dedi Hadım Meyer.

Bir müddet üçü de ses çıkarmadılar. Levi Yitçok mavi gözlüğünü burnunun üzerinden alıp, kuşağıyla camlarını silmeye başladı. Trahomdan mustaripti. Gözlerinden biri süt beyazıydı, onunla hiç göremezdi. Levi Yitçok'un eskiden Kozienice vaizine ait olan bir bastonu vardı. Şabat'ta bile onu elinden bırakmazdı. Topalladığı için baston kullanması yasak değildi. Uzunca bir müddet çenesini bastonuna dayayıp durdu. Sonra doğrulup konuşmaya başladı: "İnat büyük güçtür. Krasnistav'da Yonatan diye bir terzi vardı. Kadın terzisiydi. Kadın terzileri genelde hafif tipler olur. İnsan bir kadına elbise dikti mi, ölçülerini alması gerekir, bazen kadın muayyen gününde de olabilir. Hem temiz zamanında bile olsa, bir kadına dokunmak uygunsuzdur, hele evliyse. Ama birileri de terzilik yapmalı. İnsan bütün kıyafetlerini kendi dikemez. Yonatan dindar ama tahsilsiz

bir adamdı. Ama Yahudiliği severdi. Şabat'ta karısı Beila Yenta'yla Yidiş Kutsal Kitap okurdu. Kasabaya bir kitap satıcısı gelecek olsa, Yonatan, Yidiş yazılmış ne varsa alırdı. Krasnistav'da ilahi söyleyen bir topluluk ve Mişna öğrencileri cemiyeti vardı. Yonatan bu iki gruba da üyeydi. Vaazları dinler ama bir şey söylemeye korkardı, çünkü ne zaman İbranice bir kelime söyleyecek olsa, ağzından yanlış çıkar, âlimler de onunla dalga geçerlerdi. Sanki karşımda duruyor: Uzun boylu, ince, çiçekbozuğu tenli. Gözlerinden iyilik akardı. Lublin'de bile ondan iyi terzi olmadığı söylenirdi. Bir elbise ya da pelerin yapacak olsa, hokka gibi otururdu. Üç bekâr kızı vardı. Çocukken onu sık sık görürdüm, çünkü yetim arkadaşım Getzel onun çırağıydı. Başka ustalar çıraklarına kötü davranır, onları döverler, doğru düzgün yemek vermezlerdi. Çıraklarına zanaat öğretmek yerine çarşı işine koşar, bebek sallatır, kirli suları döktürürlerdi, böylece çıraklar mesleği tam manasıyla öğrenemez, onlar da para vermek zorunda kalmazdı. Ama Yonatan yetime zanaatını öğretmişti; ilik açmayı ve düğme dikmeyi öğrendiği andan itibaren ona yılda dört ruble veriyordu. Getzel terzi çırağı olmadan önce yeşivada okumuştu, Yonatan da ona olmadık sorular sorardı – mesela, 'Başan Kralı Og'un annesinin adı neydi?' 'Nuh sinekleri gemiye almış mıydı?' 'Cennetle Gehinam arası kaç kilometre?' Her şeyi öğrenmek istiyordu.

"Efendime söyleyeyim. Herkes, Şeriatı Kutlama Gününde, tahsilli ve varlıklı olanların –işçiler, basit insanlar, geliri az olanlardan önce– parşömenleri taşımaya çağrıldığını bilir. Bütün dünyada bu böyledir. Ama bizim kasabada sinagog reisi yerli değildi. Pek az kişiyi tanırdı, herkesin hangi sıraya göre çağrılacağını ancak kendisine verilen listeye bakarak bilirdi. Kasabada zengin ve ilim irfan sahibi bir Yonatan daha vardı, sinagog reisi bu ikisini karıştırıp önce terzi Yonatan'ı çağırdı. Dershanede mırıltılar ve kıkırtılar duyuldu. Terzi Yonatan önce kendisinin çağırıldığını duyunca, haham ve ihtiyarlarla birlikte kulaklarına inanamadı. Bunun bir hata olduğunu fark etmişti ama insan parşömen taşımaya çağrıldı mı, itiraz etmeye cesaret edemez. Batı duvarının önünde dua eden işçilerle çıraklar arasında bir gülüşme oldu. Yonatan'ı usulca dirseklemeye ve çimdiklemeye

başladılar. Votka satışı daha devletin eline geçmemişti ve votka, borç çorbasından bile ucuzdu. Biraz eli yüzü düzgün her evde bir fıçı votka, içmek için kamışlar, üzerinde de içtikten sonra yemek için kurutulmuş et asılı olurdu. Şeriatı Kutlama Gününde, dualardan önce herkes iki üç yudum votka içer, bu yüzden de çoğunluk çakırkeyif olurdu. Terzi Yonatan kürsüye gelip parşömeni aldı. Herkes bakıyordu, ama bir tek kişi konuştu – tefeci Rabi Zekele. 'Parşömeni taşımak için ilk olarak bir cahili çağırmak da neyin nesi?' diye bağırdı. Kendi parşömenini mübaşire geri verdi. Terzi Yonatan'la birlikte parşömen taşımak gururuna dokunmuştu.

"Dershanede herkes söylenmeye başladı. Parşömeni geri vermek büyük hürmetsizlikti. Sinagog reisi donakalmıştı. Bir insanı bütün cemiyetin önünde küçük düşürmek büyük günahtır. O gün kimse parşömenlerle dans edip şarkı söylemedi. Yonatan'a ve ona bahşedilen onura gülen aynı basit insanlar, şimdi Rabi Zekele'ye küfür edip diş biliyordu. Tören bittiğinde, terzi Yonatan, Rabi Zekele'nin yanına gitti ve herkesin duyabileceği bir sesle, 'Doğru, ben cahilim ama yemin ederim bir yıl sonra senden çok daha büyük bir âlim olacağım,' dedi.

"Tefeci güldü ve, 'Bunu yaparsan, sana pazar yerinde bedavaya bir ev yaptırırım,' dedi. Tefeci Rabi Zekele kereste ticareti de yapardı. Kasabadaki evlerin yarısı üzerinde ipoteği vardı.

"Yonatan bir an ne diyeceğini bilemedi. Sonra, 'Senden daha büyük bir âlim olmazsam, karına –bedavaya– tilki kürkünden, bileklere kadar inen, kadife astarlı, on kuyruklu bir palto dikerim,' dedi.

"O gün kasabada olan biteni tarif etmek imkânsız. Sinagogun kadınlar tarafından bu bahis duyulmuş, ortalık karışmıştı. Kadınların kimi gülüyor, kimi ağlıyordu. Kimi de kavgaya tutuşup birbirlerinin kafalarındaki boneleri çekip alıyordu. Kasabanın fakiri çok, zengini azdı ama o zamanlar kimse bayramlarda cimrilik etmezdi. Üç dört kişiden biri diğerlerini evine içki içmeye davet ederdi. Pazar yerinde dans edilirdi. Kadınlar koca tencerelerde kuru üzüm ve şarap tortusuyla lahana pişirirlerdi. Börekler, turtalar, meyveli kekler yaparlardı. O gün de

Defin Cemiyeti bir ziyafet veriyordu ve bal likörü su gibi akıyordu. Cemiyetin gözünde itibarı büyük olan bir ihtiyara, üzerine mum dikilmiş balkabağı hediye edilmiş, adam sinagogun avlusunda omuzlarda taşınmıştı. Kutsal koyun rolündeki çocuklar, meleyerek peşinden koşmuştu. Kasabada, ilk yavru olduğu için kesilmeyen bir teke vardı; sokak çocukları, boynuzlarının üzerine kürk bir şapka oturtup onu mikveye götürmüşlerdi. O gün tek bir konudan bahsediliyordu – terzi Yonatan'ın yemini ve tefecinin sözü. Tefeci Rabi Zekele bedavaya bir ev yapmakta hiç zorlanmazdı ama Yonatan bir senede nasıl âlim olacaktı? Haham hemen böyle bir yeminin kıymeti olmadığını söyledi. Eski günlerde olsa Yonatan'ın 'Tanrının adını boş yere ağzına almayacaksın' emrini çiğnediği için otuz dokuz kere kırbaçlanacağını söyledi haham. Ama şimdi ne yapılacaktı? Kasaba ikiye bölündü. Âlimler, Yonatan'ın cezalandırılması gerektiğini, yalan yere yemin ettiği için sinagoga çorapla gelerek herkesin önünde pişmanlığını belirtmesinin icap ettiğini söylüyorlardı. Buna karşı çıkarsa dışlanacak, dükkânı himaye edilmeyecekti. Ayaktakımı, tefecinin evini yakma ve onu sopayla kasabadan kovma tehditleri savuruyordu. Tanrıya şükür, Yahudi yağmacı olmaz. Bayram akşamı herkes ayıldı. Yağmur yağmaya başladı ve herkes kendi derdine düştü."

"Her şeyi unuttular mı?" diye sordu camcı Zalman.

"Hiçbir şey unutulmadı. Bekle de gör," dedi Levi Yitçok.

Levi Yitçok enfiye kutusunu çıkarıp bir nefes çekti ve üç kere hapşırdı. Enfiyesi meşhurdu. İçine, Kefaret Günü oruç tutanları kendine getirmek için kullanılan kokulu tuzlardan koyardı. Kırmızı burnunu koca bir mendille sildi ve devam etti: "Çırak Getzel arkadaşım olmasa, bütün bu ayrıntıları öğrenemezdim. Ama Getzel, Yonatan'ın evinde kalıyordu ve bana her şeyi anlattı. Yonatan o akşam eve geldiğinde, kapıyı açar açmaz bağırmış: 'Beila Yenta, kocan öldü! Artık sen dulsun! Kızlarım, siz de yetimsiniz!' Hepsi birden Ab'ın dokuzuncu günündeymiş gibi ağlamaya başlamışlar. 'Kocacığım – Baba – bizi nasıl bırakırsın?' Yonatan cevap vermiş: 'Bugünden itibaren, Şeriatı Kutlama Gününe kadar eve ekmek getireniniz yok.'

"Pesah tabaklarının arkasında, en büyük kızı Taube'nin çeyizi için biriktirdiği yüz gulden duruyormuş. Parayı alıp evden ayrılmış. Kasabada Rabi Tevele Kaşı-beni diye bir adam vardı. Kaşı-beni tabii lakabıydı. Gençliğinde Talmud öğretmenliği yaparmış. Bütün öğretmenler gibi önündeki masada, meşin bir sopaya bağlı tavşan ayağı dururmuş. Ama bununla öğrencileri dövmek yerine kaşınırmış. Sırtında egzama varmış. Kaşınmaya başladı mı, sopayı bir öğrencisinin eline tutuşturur, 'Kaşı beni,' buyururmuş. Adı oradan geliyor. İhtiyarlığında öğretmenliği bırakmış, kızıyla birlikte oturuyordu. Damadı meteliksizdi ve Tevele Kaşı-beni müthiş fukaralık çekiyordu. Terzi Yonatan, Rabi Tevele'ye gidip, 'Para kazanmak ister misin?' diye sorunca, 'Kim istemez?' demiş. Yonatan, 'Bana bütün Tora'yı öğretirsen, sana haftada bir gulden veririm!' demiş. Tevele kahkahalarla gülmeye başlamış. 'Bütün Tora ha – o kadarını Musa bile bilmez! Tora da terzilik gibidir, hiç bitmez!' Uzun uzun konuşmuşlar; nihayet Tevele'nin Yonatan'a bir yıl boyunca öğretmenlik yapmasına ve onu Zekele'den daha büyük bir âlim haline getirmesine karar vermişler. Yonatan, bir yıl boyunca Talmud'dan günde yedi sayfa okuması halinde, otuz yedi tezin hepsini öğreneceğini hesaplamıştı. Zekele'nin bunun yarısını bile bilmediği söyleniyordu. İyi ama Talmud yeterli değildi. Midraş'ı, tefsirleri de okumak gerekiyordu. Lafı uzatmaya ne lüzum var? Terzi Yonatan yeşiva öğrencisi olmuştu. Gece gündüz dershanede bir masanın başında oturuyor, Tevele'yle birlikte dersini ezber ediyordu. Hafta ortasında kadınlar bölümü boşken, rahatsız edilmemek için cilt cilt kitaplarını alıp oraya geçerlerdi. Günde on sekiz saat çalıştıklarını söylesem abartmış olmam. Hafta boyu Yonatan dershanede bir sıra üzerinde uyurdu. Sadece Şabat ve bayramlarda evine yatmaya giderdi."

"Ailesine ne oldu?" diye sordu Zalman.

"Ekmek parası getiren biri kalmayınca bütün ailelere ne olur? Açlıktan ölmediler. Kızlar hizmetçiliğe gitti. Beila Yenta'nın elinden dikiş gelirdi, ufak tefek işler yapmaya başladı. Arkadaşım Getzel yavaş yavaş usta oldu. Yonatan tek bir şey yapıyordu – sadece çalışıyordu. Dünyada böyle azim görülmemiştir! Haftanın iki üç gecesi hiç uyumazdı. Bu hikâye kısa sü-

rede civar köylere de yayıldı ve insanlar akın akın gelip sanki bir mucizeciymiş gibi Yonatan'ı seyretmeye başladılar. İlk başta Rabi Zekele bu işe gülüp geçiyordu. 'O salak âlim olursa, benim de avucumda kıl çıkar,' diyordu. Sonra, sene sonuna doğru herkes Yonatan'ın ilim irfan yolunda mucizeler yarattığından bahsetmeye başladı. Gemara'dan koca koca bölümleri ezbere okuyordu. Lublinli Haham Meir ve Lurialı Haham Şlomo gibi yorumcuların sorularını cevaplayabiliyordu.

"Tefeci Zekele iyiden iyiye korkmaya başlamıştı. Yonatan'a yetişmek için o da gece yarıları kandil yakmaya başladı. Ama çok geç kalmıştı. Zaten gırtlağına kadar işe batmıştı, hem bir de mahkemede görülen davası vardı. Koca ağızlı, haris bir mahluk olan karısı Slikka, Yonatan'ın kendisine bedavaya on kuyruklu tilki kürkü bir palto yapmasını çok arzuladığından, hayatında ilk olarak kocasını okumaya teşvik ediyordu. Ama işe yaramadı. Fazla uzatmayacağım. Sukot'un sekizinci gününde, kasabanın yedi ihtiyarı ve bir grup âlim, hahamın evinde toplanıp Zekele'yle Yonatan'ı yeşiva öğrencileri gibi sınava çektiler. Zekele pek çok şeyi unutmuştu. Senelerdir sadece Şabat'ta okuyordu – eski bir laf vardır, 'Sadece Şabat'ta okuyan, yedide bir âlimdir' der. Yonatan'a gelince, neredeyse bütün Talmud'u ezbere biliyordu. Öğretmeni Tevele, Yonatan'a ders verirken kendi bilgisini de artırdığını söylemişti. Yonatan sadece bilgili değil, dirayetliydi de. Hahamın evi hıncahınç doluydu. Yonatan'ın hahamla Şeriatı tartışmasını duymak isteyenler dışarıda bekleşiyordu. Başta Zekele, Yonatan'ın cevaplarındaki hataları bulmaya çalışıyordu ama çok geçmeden iş tersine döndü ve Yonatan onun söylediklerini düzeltmeye başladı. Ben orada değildim ama Maimonides'in zorlu bir bölümü ya da Haham Meir Şiff'in muallak bir cümlesi üzerine münakaşa eden Zekele'yle terzi Yonatan'ı görenler, bu mücadeleyi Davud'la Golyat'ın savaşına benzetmişlerdi. Zekele bağırıyor, oflayıp pufluyor, rakibini azarlıyordu ama nafile. Hayır, terzi Yonatan yalan yere yemin etmemişti. Haham ve yedi ihtiyar, oybirliğiyle Yonatan'ın Zekele'den daha fazla ilim irfan sahibi olduğuna karar verdiler. Yonatan'ın karısıyla kızları mutfakta oturuyorlardı, hükmü duyunca hıçkırıklara boğularak birbirlerine sarıldılar. Kasaba,

kaynayan kazan gibiydi. Sinagog Sokağı terziler, kunduracılar, fırçacılar, arabacılarla doluydu. Onların zaferiydi bu.

"Ertesi gün parşömeni taşımak için ilk Yonatan'ın adı okundu – hem bu sefer hata yoktu. En saygın kişiler onu içki içmeye davet ettiler. Artık Yonatan'ın haham, haham yardımcısı ya da en azından şohet olabileceği konuşuluyordu. Ama Yonatan makasına ve ütüsüne geri döneceğini ilan etti. Zekele yemin etmediğini, sadece söz verdiğini ve sözün ille de tutulması gerekmediğini söyleyerek yükümlülüğünden kurtulmaya çalıştı. Ama haham, Deuteronomy'den 'Ağzından çıkanı tutmak zorundasın' alıntısını söyleyerek, ona Yonatan için bir ev yapmasını buyurdu. Zekele işi olabildiğince ağırdan aldı ama Şavuot Bayramından sonra evin çatısı örtülmüştü bile. Ancak o zaman Yonatan bu evi kendisi için istemediğini, yeşiva öğrencileri ve yoksul yolculara armağan ettiğini bildirdi. Evi cemiyete bağışladığını gösteren belgeyi imzaladı."

"Terziliğe devam mı etti?" diye sordu camcı Zalman.

"Ölene kadar."

"Kızlarını evlendirdi mi?"

"Ya ne yapaydı? Yahudilikte manastır yok ya."

Levi Yitçok konuştuğu müddetçe Hadım Meyer'in yüzü şekilden şekle girmişti. Önce sarı gözlerinde alaycı bir ifade belirmişti. Sonra gözlerini kapatıp, uyukluyormuş gibi başını öne eğmişti. Aniden dikilip sakalsız çenesini sıvazladı ve sordu: "Şu çerçi Kutsal Toprakların yolunu nereden bulmuş? Sormuştur herhalde. Türk topraklarından, Mısır'dan, İstanbul'dan geçmiştir. Yemek nereden buldu acaba? Dilendi herhalde. Her yerde Yahudi var. Muhtemelen düşkünlerevinde uyumuştur. Sıcak ülkelerde insan sokaklarda bile yatabilir. Terzi Yonatan'a gelince, bence çocukluğundan beri tahsil görmek için yanıp tutuşmuş, iradesi de kuvvetliymiş. O vecizeyi bilirsiniz: 'İrade insanı dâhi yapar.' İşin gücün yoksa, bir sene nedir ki, ama gece gündüz azimle çalışırsan her şeyi sünger gibi emersin. Rabi Zekele'nin yaptığı evi kabul etmemesi iyi olmuş, çünkü insanın Tora okumaktan kâr elde etmesi yasaktır. Hem terzi misafirperverlik erdemini de kazanmış. Leib Belkes de Yonatan da basit insan-

lardı – ama tam da öyle denemez. Ama büyük adamların da saplantılara kapıldıkları olmuştur. 'Büyükler de delilikten nasibini alır' derler.

"Behtev'de, Haham Mendel adında bir Kabalacı vardı. Hasidim'le birlikte halka olup dans eden şu meşhur Hodel'in soyundan gelmeydi. Tabii Hodel, Tanrı esirgesin, adamların çıplak ellerini tutmamıştı. Hasidim, onun eline aldığı mendilleri tutardı. Haham Mendel istese pek çok müridi olurdu ama kalabalıktan hoşlanmadığı için kimseye yüz vermezdi. Büyük Bayramlarda bile dershanesinde en fazla yirmi otuz kişi olurdu. Karısı genç yaşta ölmüş, babasının yerini alacak bir çocuk bırakmamıştı ona. Haham Mendel'e pek çok gelin adayı önerilmiş ama o tekrar evlenmeyi reddetmişti. Müritleri ona soruyordu: 'Verimli ol, çoğal' emri ne güne duruyordu? Ama haham, 'Gehinam'da o kadar çok kırbaç yiyeceğim ki, bir iki tane fazla olsa bir şey fark etmez. Gehinam'dan neden bu kadar korkarlar? Orayı da Tanrı yarattığına göre, kılık değiştirmiş bir cennet olmalı,' diye cevap verirdi. Kusura bakmasın ama biraz sapkın bir azizdi – ama müthiş adamdı. Hakkında bir sürü dedikodu yapılır, o hiç kaale almazdı. Evrenin Efendisi hakkında sert sözler sarf ettiği bile söylenirdi. Bir keresinde ilahi okurken, 'Gök katında oturan gülecek' bölümüne gelmiş ve bağırmıştı: 'O gülecek – ama ben mahvoldum!' Karşıtları bu günahı duyunca, neredeyse onu aforoz ettireceklerdi.

"Baal Şem müritleri oruç tutmaya inanmazdı. Hasidizm sevinçti, keder değil. Ama Haham Mendel oruç tutardı. Önce sadece pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmaya başlamıştı. Derken Şabat'tan Şabat'a oruç tutar oldu. Ayrıca soğuk suyla banyo yapardı. Bedeni düşman kabul eder, 'Düşmanı yatıştırmak gerekmez. Elbette onu öldürmeye izin yoktur ama bademezmesiyle şımartmak da icap etmez,' derdi. Zaman içinde yaşlı müritleri bir bir öldü. Gençler Gora ve Kotzk saflarına katılıyordu. Haham Mendel'in sadece yirmi otuz ısrarlı müridi kalmıştı, bir de yıl boyunca onun yanında kalıp ortak yemekten yiyen birkaç aylak vardı. Küp gibi sağır yaşlı bir kâtip, onlara her gün lapa pişirirdi. Hayırsever bir kadın ev ev dolaşıp onlar için patates, yulaf, un, karabuğday, kimin gönlünden ne koparsa toplayıp getirirdi.

"Roş Aşana'da hahamın dershanesinde yirmi kişiden fazla yoktu. Bir sonraki yıl Yom Kipur'da kendisi, kâtip ve aylaklar dahil, yeter sayıda cemaati ancak doğrulttu. Kürsüde Haham Mendel bütün duaları okudu – Kol Nidre, sabah duası, öğlen duası, kapanış duası. Gece duası bittiğinde saat epeyce geç olmuştu, hep birlikte yeniayı kutsadılar. Haham oruç tutanlara bayat ekmek, ringa balığı ve tavuk suyuna çorba sundu. Hiçbirinin ağzında diş kalmamıştı, karınları da yetersiz beslenmeden sırtlarına yapışmıştı. Haham Mendel hepsinden yaşlıydı ama sesi genç kalmıştı. Kulakları da iyi işitirdi. Haham masanın başına oturup konuşmaya başladı: 'Bu dünyada zevk peşinde koşanlar zevkin ne olduğunu bilmiyorlar. Onlar için oburluk, içki, zina ve para yegâne zevkler. Yom Kipur ayininden daha büyük bir keyif yoktur. Beden de ruh da saftır. Dualar neşe verir. İnsan günahlarını itiraf etmekle şişmanlamaz, derler. Bu tümüyle yanlış. Ben günahlarımı itiraf ettiğimde canlanıyorum. Gökkubbede söz hakkım olsa, her günün Yom Kipur olmasını isterdim.'

"Haham bu sözlerin ardından ayağa kalktı ve bağırdı: 'Gökkubbede söz hakkım yok ama kendi dershanemde var. Bundan böyle benim için her gün Yom Kipur olacak – Şabat ve Bayramlar hariç her gün!' Köy ahalisi bunu duyunca bir kıyamettir koptu. Âlimlerle ihtiyarlar hahama gidip sordular: 'Bu, Şeriata aykırı değil mi?' Haham şöyle dedi: 'Ben bunu sırf kendim için yapıyorum, Yaradanı memnun etmek için değil. Beni yukarıda cezalandırırlarsa, kaderime razı olurum. Ben de ölmeden önce biraz zevk yaşamak istiyorum!' Haham, kâtibini çağırdı. 'Mumları yak; Kol Nidre okuyacağım.' Kürsüye koşup Kol Nidre'yi söylemeye başladı. Ben orada değildim ama duyanlar, dünya yaratılalı beri böyle Kol Nidre okunmadığını söylemişlerdi. Bütün Behtev koşa koşa geldi. Haham Mendel'in aklını kaçırdığını düşünüyorlardı. Ama onu kürsüden indirmeye kim cesaret edebilirdi? Beyaz cüppesi ve dua şalıyla ayakta durmuş, ahenkle söylüyordu: 'Bağışlanacak' ve 'Yakarışlarımız yükselecek'. Sesi aslan kükremesi gibiydi, öyle tatlı bir sesle şarkı söylüyordu ki, bütün infial dinmişti. Uzatmayacağım. Haham iki buçuk yıl daha yaşadı ve o iki buçuk yıl uzun bir Yom Kipur'du."

Levi Yitçok kara gözlüğünü çıkarıp sordu: "Tefillinleri ne yaptı? Hafta içi günlerde de tefillin takıyor muydu?"

"Takıyordu," dedi Hadım Meyer, "ama Yom Kipur dualarını okuyordu. Akşama doğru Yunus'un Kitabını okurdu."

"Geceleri bir lokma bile yemez miydi?" diye sordu camcı Zalman.

"Bayrama denk gelmezse, haftanın altı günü oruç tutardı."

"Aylaklar da onunla birlikte oruç tutar mıydı?"

"Kimisi yanından ayrıldı. Kimisi öldü."

"Boş duvarlara mı dua ediyordu yani?"

"Onu görmeye gelen meraklılar olurdu hep."

"Yani herkes böyle bir şeye göz mü yumdu?" diye sordu Levi Yitçok.

"Bir din adamına kim savaş açabilir? Onu kızdırmaktan çekiniyorlardı," dedi Hadım Meyer. "İlahi güçlerin arkasında olduğu belliydi. İnsan o kadar oruç tutsa sesi zayıflar, ayakta duracak takati kalmaz. Ama haham bütün duaları ayakta okuyordu. Onu görenler yüzünün güneş gibi parladığını söylerdi. Üç saatten fazla uyumazdı – dua şalı ve cüppesi, Tractite Yoma'ya* dayadığı alnıyla, her şey tam Yom Kipur'daki gibiydi. Öğlen duasında diz çöküp, Kudüs'ün Kutsal Tapınağı ibadetinin dualarını okurdu."

"Peki gerçekten Yom Kipur olduğunda ne yapıyordu?" diye sordu camcı Zalman.

"Diğer günlerde yaptığını."

"Bu hikâyeyi hiç duymamıştım," dedi Levi Yitçok.

"Haham Mendel gizli bir azizdi, insan onları pek duymaz. Behtev şimdi bile pek ücra bir köydür. O zamanlar her yerden uzaktı – orman içinde bir bataklık. Yazın bile ulaşmak güç olurdu. Kışın kar yolları kapardı. Kızaklar gömülürdü. Hem ayılarla kurtlar da vardı."

Sustular. Levi Yitçok enfiye kutusunu çıkardı. "Şimdi olsa böyle bir şeye izin verilmez."

"Şimdi ondan daha büyük günahlara göz yumuluyor," dedi Meyer.

"Nasıl öldü?"

* Tractite Yoma: Talmud'un, Yom Kipur'la ilgili bilgileri içeren bölümü. (Ed. n.)

"Kürsüde. Ayakta durmuş, 'İnsan ne kazanabilir, tek kârı ölüm olduğuna göre?'yi okuyordu. 'Ancak hayır ve dua hafifletir ölümün çaresizliğini' dizesine geldiğinde yere yığıldı ve ruhu onu terk etti. Cennetten bir öpücüktü – azizlere yaraşır bir ölüm."

Camcı Zalman piposuna tütün doldurdu. "Ama ne anlamı var?"

Hadım Meyer biraz düşündükten sonra, "Her şey tutkuya dönüşebilir, Tanrıya hizmet etmek bile," dedi.

Böcek Kardeş

I

Bu yolculuğun hayallerini kurmaya daha beş yaşında başlamıştım. O zamanlar öğretmenim Moşe Alter bana Humaş'tan, Yakub'un tek bir asayla Ürdün'ü baştan başa geçtiğini okumuştu. Ama elli yaşında İsrail'e gelişimden bir hafta sonra, görebileceğim pek hayretlik bir şey kalmamıştı. Kudüs'ü, Knesset'i, Zion Dağını, Galilee'deki kolektif çiftlikleri, Safad harabelerini, Akre surlarının kalıntılarını ve görmeye değer yerleri gezmiştim. Hatta o zamanlar tehlikeli olan Beerşeba-Sodom yolculuğuna bile kalkışmış, yolda Arapların sabana koştuğu develeri görmüştüm. İsrail düşündüğümden de küçüktü. Bindiğim turist otobüsü sanki daireler çiziyordu. Üç gün boyunca her gittiğimiz yerde Galilee Deniziyle saklambaç oynadık. Gün boyu araba sürekli hararet yapıyordu. Güneşin parlaklığından korunmak için üst üste iki güneş gözlüğü takıyordum. Geceleri bir yerlerden sıcak bir rüzgâr esiyordu. Tel Aviv'deki otel odamda bana panjurları nasıl kullanacağımı öğrettiler ama balkona çıkmak için kapıyı açmamla, yatağımın üstünün hamsin rüzgârının taşıdığı ince kumlarla kaplanması bir oldu. Rüzgârla birlikte çekirgeler, sinekler, çeşitli boy ve renklerde kelebekler, daha önce hiç görmediğim büyüklükte böcekler geldi. Olağanüstü yüksek bir sesle vızıldıyorlardı. Güveler, insanla haşere arasındaki son savaşa hazırlanıyormuş gibi inanılmaz bir güçle duvarlara

çarpıyordu. Denizin kokmuş nefesi, bayat balık ve lağım kokuları taşıyordu. Yaz sonu Tel Aviv'de sık sık elektrik kesilirdi. Şehri banliyölere has bir karanlık kaplardı. Gökyüzü yıldızlarla doluydu. Batan güneş, ardında ilahi bir katliamın kızıllığını bırakmıştı.

Sokağın karşısındaki bir balkonda küçük, beyaz sakallı, ipek takkesi geniş alnını kısmen örten ihtiyar bir adam, bir divana yarı oturmuş, yarı uzanmış, büyüteçle kitap okuyordu. Genç bir kadın ona sürekli yiyecek içecek şeyler taşıyordu. Adam kitabın kenarlarına notlar alıyordu. Aşağıdaki caddede kızlar gülüyor, bağrışıyor, oğlanlarla kavga ediyorlardı, tıpkı Brooklyn'de ve gelirken uğradığım Madrid'de olduğu gibi. Birbirlerini İbranice argoyla taciz ediyorlardı. Bir turistin Kutsal Topraklarda görebileceği her şeyi bir haftada gördükten sonra kutsallıktan nasibimi almıştım; bu yüzden de kutsallıkla alakası olmayan bir macera aramaya başladım.

Tel Aviv'de, Varşova'dan gelmiş pek çok arkadaşım ve tanıdığım, hatta bir de eski metresim vardı. Yakınlarımın çoğu Hitler'in toplama kamplarında ortadan kaldırılmış ya da Sovyet Orta Asyası'nda tifo ve açlıktan ölmüşlerdi. Ama hayatta kalmış üç beş arkadaşım vardı. Onları, çay bahçelerinde kamışla limonata içip eski muhabbetlere devam eder vaziyette buldum. Hem on yedi yıl neydi ki? Erkeklerin saçları biraz daha ağarmıştı. Kadınlar saçlarını boyuyorlardı; ağır makyaj kırışıklarını örtüyordu. Sıcak iklim, arzularının sönmemesini sağlamıştı. Dullar yeniden evlenmişlerdi. Yeni boşanmış olanlar kendilerine eş ya da sevgili arıyordu. Hâlâ kitap yazıyor, resim yapıyor, oyunlarda rol almaya çalışıyor, gazete ve dergilerde çalışıyorlardı. Hepsi İbraniceyi az da olsa öğrenmişti. Oradan oraya savruldukları yıllarda Rusça, Almanca, İngilizce, hatta Macarca ve Özbekçe öğrenmişlerdi.

Hemen bana masalarında yer açtılar ve unutmamın imkânsız olduğu hadiseleri hatırlatmaya başladılar. Amerikan vizesi, edebiyat ajansları ve eğlence düzenleyenler üzerine fikirlerimi sordular. Çoktan kül olmuş arkadaşlarımız hakkında şakalar bile yapabildik. Kadınlar rimelleri akmasın diye ara sıra gözlerini mendillerinin ucuyla siliyorlardı.

Doşa'yı aramıyordum ama karşılaşacağımızı biliyordum. Ondan nasıl kaçabilirdim? O akşam, sanatçıların değil, tüccarların gittiği bir kafeye oturmuştum. Çevre masalarda iş konuşuluyordu. Elmas tüccarları küçük mücevher keseleri ve kuyumcu gözlükleri çıkarıyorlardı. Taşlar büyük bir hızla masadan masaya geçiyordu. Evrilip çevriliyor, inceleniyor, bir baş hareketiyle başkasına aktarılıyordu. Varşova'da, Krolevska Sokağında sandım kendimi. Birden onu gördüm. Biriyle randevusu varmış gibi etrafa bakınıyordu. Her şeyi birden gördüm: Boyanmış saçlar, göz altındaki torbalar, yanaklardaki allık. Değişmeyen bir şey vardı – inceliği. Birbirimizle kucaklaştıktan sonra aynı yalanı söyledik: "Hiç değişmemişsin." Masama oturduğunda, eski haliyle şimdiki hali arasındaki farklılık kaybolmaya başladı, sanki gizli bir güç yüzünü hızla belleğimdeki imgesine dönüştürüyordu.

Oturup karmakarışık konuşmasını dinledim. Ülkeleri, şehirleri, yılları, evlilikleri birbirine karıştırıyordu. Kocalarından biri ölmüştü; öbürünü boşamıştı. Eski kocası bu yakınlarda başka bir kadınla birlikte yaşıyordu. Ayrıldığı üçüncü kocası iyi kötü Paris'e yerleşmiş sayılırdı ama yakında İsrail'e gelecekti. Taşkent'te bir çalışma kampında tanışmışlardı. Evet, hâlâ resim yapıyordu. Elinden başka ne gelirdi? Tarzını değiştirmişti, artık empresyonist değildi. Eski moda gerçekçilik günümüzde neye yarardı? Sanatçının yeni, tümüyle kendine ait bir şey yaratması gerekliydi. Yoksa sanat iflas ederdi. Ona, Picasso'yla Chagall'a sahtekâr dediği zamanları hatırlattım. Evet, bu doğruydu ama sonra kendisi de bir çıkmaz sokağa girmişti. Artık resimleri gerçekten farklı ve özgündü. Ama burada resmi kim ne yapsındı? Safad'da bir sanatçılar kolonisi vardı ama oradaki hayata intibak edememişti. Rusya'nın ücra köylerinde yeterince dolaşmıştı zaten. Şehir havası solumaya ihtiyacı vardı.

"Kızın nerede?"

"Karola Londra'da."

"Evli mi?"

"Evet, *sabta* oldum, artık büyükanneyim."

Mahcup mahcup güldü, sanki, "Senden neden saklayayım? Hem seni kandıramam," diyordu. Dişlerini yaptırmış ol-

duğunu fark ettim. Garson geldiğinde, kahve istedi. Bir süre konuşmadan oturduk. Zaman bizi hırpalamıştı. Ana babamızı, akrabalarımızı, memleketimizi elimizden almıştı. Fantezilerimizle, şöhret ve zenginlik hayallerimizle alay etmişti.

New York'tayken bile Doşa'dan haber alırdım. Ortak arkadaşlarımız eserlerini sergilemediğini yazmışlardı; adı basında hiç çıkmıyormuş. Çünkü bir sinir buhranı geçirmiş, bir klinikte ya da akıl hastanesinde yatmıştı.

Tel Aviv'de kadınlar nadiren şapka takar, hele akşamları hiç takmazlardı ama Doşa'nın başında, kenarına eflatun bir kurdele geçirilmiş, geniş kenarlı hasır bir şapka vardı; şapkayı gözünün üzerine düşürmüştü. Saç boyası kestane rengi olduğu halde içinde başka renkler de vardı. Yer yer mavimtırak bir parıltı göze çarpıyordu. Yüzü çocuksu inceliğini korumuştu. Burnu ince, çenesi sivriydi. Kâh yeşil, kâh sarı gibi görünen gözleri, hayattan sıtkı sıyrılmamışların gençliğine, son ana kadar mücadele ve ümit etme kararlılığına sahipti. Başka türlü nasıl ayakta kalırdı?

"Sevgilin de mi yok?" diye sordum.

Gözleri gülücüklendi. "Başa mı döndük? Hem de birinci dakikada?"

"Neden bekleyeyim?"

"Hiç değişmemişsin."

Kahvesinden bir yudum alıp, "Tabii ki sevgilim var," dedi. "Sevgilisiz yapamayacağımı bilirsin. Ama deli, hem mecazen değil. Benim için de deli oluyor ve beni mahvediyor. Sokakta takip ediyor, gece yarısı kapıma dayanıyor, komşuların önünde beni yerin dibine geçiriyor. Polis bile çağırdım ama ondan kurtulamıyorum. Neyse ki şimdi Eilat'ta. Bir silah alıp onu öldürmeyi bile ciddi ciddi düşündüm."

"Bu adam kimdir? Necidir?"

"Mühendis olduğunu söylüyor ama aslında elektrikçi. Zeki ama akıl hastası. Bazen intihar etmekten başka çarem olmadığını düşünüyorum."

"En azından seni memnun ediyor mu?"

"Hem evet hem hayır. Öyle vahşi tiplerden nefret ederim, ondan da bıktım. Beni sıkıyor, herkesi benden uzaklaştırıyor.

Günün birinde beni öldürecek, kesin. Bundan adım gibi eminim. Ama elimden ne gelir? Tel Aviv polisi de bütün her yerdeki polisler gibi. 'Sizi öldürdükten sonra onu hapse atarız,' diyorlar. Kilit altında tutulması lazım. Gidecek yerim olsa giderdim ama yabancı konsolosluklar vize dağıtmıyor. En azından burada bir evim var. Ev de ev hani! Ama en azından başımı sokacak bir yerim var. Hem resimlerimi ne yaparım? Toz tutmaktan başka işe yaramıyorlar. Gitmek istesem bile yol param yok. Doktor olan eski kocamdan aldığım nafaka üç kuruş bir şey, zaten ödemeleri de sürekli geciktiriyor. Buranın neye benzediğini bilmiyorlar. Burası Amerika değil. Aç geziyorum, acı gerçek bu. Cüzdanına davranma hemen; o kadar da kötü değil. Yalnız yaşadım, yalnız öleceğim. Bundan gurur duyuyorum, hem bu benim kaderim. Geçmişte ve şimdi yaşadıklarımı kimse bilemez, Tanrı bile. Felaketsiz günüm geçmiyor. Ama birden bir kafeye geliyorum ve karşımda seni görüyorum. Bu az şey değil."

"Burada olduğumu bilmiyor muydun?"

"Evet, biliyordum ama onca yıldan sonra nasıl olacağını nereden bilebilirdim? Ben hiç mi hiç değişmedim, trajedi de burada zaten. Aynı kaldım. İhtiraslarım aynı, hayallerim aynı – insanlar yirmi yıl önce Polonya'da yaptıkları gibi burada da bana eziyet ediyor. Hepsi bana düşman, sebebini de bilmiyorum. Kitaplarını okudum. Hiçbir şeyi unutmadım. Kazakistan'da açlıktan şişmiş, ölümle burun buruna yatarken bile hep seni düşündüm. Bir yerlerde, insanın başka bir dünyada günah işlediğini, bu dünyanınsa cehennem olduğunu yazmışsın. Senin için bu güzel bir söz olabilir ama aslında hakikatin ta kendisi. Ben başka bir gezegendeki kötü bir adamın yeniden doğmuş haliyim. Gehinam benim içimde. Bu iklim beni hasta ediyor. Burada erkekler iktidarsızlaşıyor; kadınlar arzudan kıvranıyor. Tanrı Yahudiler için neden bu memleketi seçmiş? Hamsin başladı mı beynim zonkluyor. Burada rüzgâr esmiyor, çakallar gibi uluyor. Bazen kalkacak gücü bulamadığımdan bütün gün yatakta yatıyorum ama geceleri kalkıp vahşi bir hayvan gibi başıboş dolaşıyorum. Bu iş böyle ne kadar devam edecek? Ama hayattayım işte, seni görmek bana bayram gibi geldi."

Sandalyesini hızla geri itti, neredeyse masayı devirecekti. "Bu sivrisinekler beni delirtiyor."

II

Akşam yemeğimi yemiş olduğum halde Doşa'yla birlikte tekrar yedim ve onunla karşılıklı Karmel şarabı içtim. Sonra evine gittim. Yol boyunca evinin fukaralığı için özür dileyip durdu. Bir parktan geçtik. Sokak lambalarıyla aydınlatılmış olduğu halde, hiçbir ışığın nüfuz edemeyeceği bir karanlığa gömülmüştü. Ağaçların hareketsiz yaprakları taşlaşmış gibiydi. Her biri bir İbrani yazarın ya da bilim adamının adını taşıyan loş sokaklardan geçtik. Kadın giyim mağazalarının tabelalarını okuyordum. İbraniceyi modernleştirme komisyonu, sutyen, naylon çorap, korse, kadın kuaförü ve kozmetik ürünler için yepyeni bir terminoloji yaratmıştı. Bu dünyevi terimlere Kutsal Kitap, Babil Talmudu, Kudüs Talmudu, Midraş, hatta Zohar kaynaklık etmişti. Gece ilerlemişti ama binalar ve asfalt hâlâ günün sıcağını yayıyordu. Nemli hava, çöp ve balık kokuyordu.

Ayaklarımın altındaki toprağın yaşını, aşağıda kat kat yatan medeniyetleri hissettim. Oralarda bir yerlerde altın buzağılar, tapınak fahişelerinin mücevherleri, Baal ve Astarte suretleri gömülüydü. Peygamberler burada felaketleri haber vermişti. Yunus, Ninova'nın yıkımını haber vermemek için yakınlardaki bir limandan Tarsus'a kaçmıştı. Gün ışığında bu olaylar uzak görünüyordu ama geceleyin ölüler tekrar ayaklanmıştı. Hayaletlerin fısıltılarını duyuyordum. Uyanan bir kuş, tiz bir tehlike sinyali çıkardı. Şehvetten delirmiş sinekler kendilerini sokak lambalarının camlarına çarpıyordu.

Doşa, geçmiş ihanetlerin gölgelemediği bir sadakatle koluma girdi. Beni bir binanın merdivenlerinden çıkardı. Dairesi çatı katındaydı. Kapıyı açtığında, boya ve gazocağı için kullanılan alkol kokusu bir sıcak dalgasıyla yüzüme çarptı. Tek bir oda stüdyo, yatak odası ve mutfak olarak kullanılıyordu. Doşa ışığı yakmadı. Mazimiz ikimizi de karanlıkta soyunup giyinmeye alıştırmıştı. Panjurları açınca, sokak lambaları ve yıldızlarıyla

gecenin aydınlığı içeriye doldu. Duvara bir tablo dayanmıştı. Gün ışığında tuhaf çizgileriyle renklerinin benim için pek bir anlam ifade etmeyeceğini biliyordum. Yine de bana şimdi etkileyici görünmüştü. Konuşmadan öpüştük.

Birleşik Devletler'de senelerce yaşadıktan sonra, banyosu olmayan evler de bulunduğunu unutmuşum. Ama Doşa'nın banyosu yoktu. Sadece bir lavabo vardı. Tuvalet çatıdaydı. Doşa camlı bir kapıyı açıp bana nereye gideceğimi gösterdi. Işığı yakmak için düğme ya da kablo bulamadım. Karanlıkta, çengele asılmış gazete sayfaları geldi elime. Geri dönerken, cam kapının perdesi arkasından Doşa'nın lambayı yakmış olduğunu gördüm.

Aniden bir erkek silueti camın önünden geçti. Uzun boylu, geniş omuzluydu. Tartışma sesleri duydum ve o anda neler olduğunu anladım. Deli sevgilisi geri dönmüştü. Korktuğum halde içimden gülmek geldi. Elbiselerim odada kalmıştı; dışarı çıplak çıkmıştım.

Kaçış yolu olmadığını biliyordum. Evin bitişiğinde başka bina yoktu. Bir yerlere tutuna tutuna sokağa inmeyi başarsam bile, otele çıplak dönemezdim. Doşa'nın, sevgilisinin ayak seslerini duyduğunda benim giysilerimi el çabukluğuyla saklamış olabileceği geldi aklıma. Ama adam her an dışarı çıkabilirdi. Kendimi korumak için bir sopa ya da benzer bir şey aramaya başladım. Hiçbir şey bulamadım. Beni görmemesini umarak tuvaletin dış duvarına dayanıp bekledim. Ama orada ne kadar kalabilirdim? Birkaç saat içinde hava ağaracaktı.

Avcının ateş etmesini bekleyen kıstırılmış bir hayvan gibi çömeldim. Denizden gelen serin esinti, çatıdan yükselen sıcağa karışıyordu. Titriyordum, dişlerim birbirine vurmasın diye kendimi tutuyordum. Ancak balkondan balkona atlayarak sokağa inersem kaçabileceğini fark ettim. Ama en yakın balkona bile ulaşmam imkânsızdı. Zıplasam bacağımı ya da kafatasımı kırabilirdim. Hem tutuklanabilir, hatta tımarhaneye gönderilebilirdim.

Tedirginliğime rağmen durumumun gülünçlüğünün farkındaydım. Tel Aviv kafelerinde belalı randevumdan bahsederek kıkırdadıklarını duyar gibi oluyordum. Günah işlediğim

halde Tanrıya dua etmeye başladım. "Tanrım, bana acı. Böyle rezil bir biçimde ölmeme izin verme." Bu kapandan kurtulabilirsem, hayır işlerine bol miktarda para yatıracağıma söz verdim. Acayip yakın görünen yıldızlara, ya Tanrının kendisi olan ya da kendi hamurundan yarattığı bütün güneşleri, gezegenleri, kuyrukluyıldızları, nebulaları, göktaşları ve kim bilir başka hangi güçleriyle uzanan kâinata baktım. Bana gece yarısı şenlikleri içinden bakan yıldızlarda bir nebze merhamet hissettim. "Bekle Âdem evladı, derdini biliyoruz ve bir karar vermeye çalışıyoruz," diyorlardı sanki.

Gökyüzüne ve Tel Aviv'i oluşturan binalar yumağına bakarak uzun uzun bekledim. Uykudaki şehirden bir korna sesi, bir köpek havlaması, bir insan bağrışı yükseliyordu ara sıra. Dalgaların sesini ve birinin kapısının çaldığını duyar gibi oldum. Böceklerin gece uyumadığını öğrendim. Her saniye yanımdan minicik bir yaratık geçiyordu, kiminin bir, kiminin iki çift kanadı vardı. Kocaman bir böcek ayağıma tırmandı. Durdu, bu yabancı çatıda yolunu kaybetmiş gibi başka tarafa yöneldi. Böyle bir yaratığa hiç o anki kadar yakın olmamıştım. Onun kaderini paylaşıyordum. İkimiz de neden doğduğumuzu, neden ölmemiz gerektiğini bilmiyorduk. "Böcek Kardeş," diye mırıldandım, "bizden ne istiyorlar?"

Dindarlığım depreşmişti. Tanrının, halkının ortadan kaldırılmamış yarısına geri verdiği topraklarda, bir çatının tepesinde duruyordum. Kendimi sonsuz uzayda, milyonlarca galaksinin, biri geçmiş diğeri gelecek iki sonsuzun arasında bulmuştum. Belki de hiçbir şey geride kalmamıştı. Geçmişte bütün olanlar ve gelecekte olacaklar devasa bir parşömen gibi uzaya yayılıyordu. Bir zamanlar isyan ettiğim, şimdi de rezil ettiğim annemle babamdan, her neredelerse, özür diledim. Tanrıdan af diledim. Zira vaat edilmiş topraklara, Tora okuma ve Onun emirlerini yerine getirme iradesiyle dönmek yerine, kendini sanatın kibrinde kaybetmiş bir şaşkının peşine takılmıştım. "Tanrım, bana yardım et!" dedim çaresizlikle.

Yorulduğum için oturmuştum. Hava soğuduğundan, korunmak için duvara sokuldum. Boğazım gıdıklanıyordu ve burnumda soğuk algınlığını haber veren batıcı kuruluğu hisse-

diyordum. "Benden önce böyle bir duruma düşen kimse olmuş mudur?" diye sordum kendime. Tehlikeye eşlik eden sessizlik yüzünden uyuşmuştum. Bu sıcak yaz gecesi soğuktan donabilirdim.

İçim geçti. Hep aynı konumda kalmaya yemin etmiş bir Hint fakiri gibi, ellerim kaburgalarımın üzerinde, çenem göğsüme düşmüş oturuyordum. Ara sıra hohlayarak dizlerimi ısıtmaya çalışıyordum. Kulak kabartınca, yakınlardaki bir çatıda miyavlayan kedinin sesini duydum sadece. Önce çocuk sesi gibi ince bir çığlık attı, sonra doğum yapan bir kadın gibi bağırmaya başladı. Ne kadar uyudum bilmiyorum – belki bir, belki yirmi dakika. Zihnim boşalmıştı. Endişelerim kaybolmuştu. Kendimi çocukların oynadığı bir mezarlıkta bulmuştum – mezarlarından çıkmışlardı. Aralarında pilili etekli mini mini bir kız vardı. Sarı bukleleri arasından kafasındaki çıbanlar görülüyordu. Onu tanıyordum, Krohmalna Sokağı 10 numaradaki komşumuzun kızıydı; kızıla yakalanmış ve bir sabah evden cenazesi çıkmıştı. Çekmece gibi bir sürü bölmesi olan cenaze arabasını tek bir at çekiyordu. Çocukların bazıları döne döne dans ediyor, bazıları salıncakta sallanıyordu. Çocukluğumdan beri tekrar tekrar gördüğüm bir rüyaydı bu. Belli ki öldüklerini bilen çocuklar ne konuşuyor, ne de şarkı söylüyorlardı. Sarıya çalan yüzleri, sadece rüyalarda görülen bir öteki dünya hüznünü yansıtıyordu.

Bir hışırtı duydum, sonra bir dokunuş hissettim. Gözlerimi açtığımda, sabahlık ve terlikleriyle karşımda Doşa'yı buldum. Elinde giysilerim vardı. Ceketimin koluyla pantolon askım yerlere sürünüyordu. Ayakkabılarımı yere bıraktıktan sonra parmağını dudaklarına götürerek sessiz olmamı işaret etti. Suratını buruşturarak, dalga geçmek için dilini çıkarttı. Geri geri gitti ve merdivene açılan bir kapağı kaldırdı. Şaşkınlıktan, yere düşmüş olan gözlüğüme basacaktım neredeyse. O sersemlikle Doşa'nın gittiğini fark etmemişim bile. Yerde duran bir defter gördüm – Amerikan pasaportumdu. Paramı, seyahat çeklerimi aramaya başladım. Çarçabuk giyindim, o aceleyle ceketimi de ters giymişim. Bacaklarım titriyordu. Açık kapıdan geçince, kendimi merdivende buldum.

Zemin katta kapının zincirli ve kilitli olduğunu gördüm. Hırsız gibi zorla açmaya çalıştım. Sonunda da muvaffak oldum. Kapıyı arkamdan usulca kapadıktan sonra, az önce hapis kaldığım eve bir kez olsun bakmadan hızla oradan uzaklaştım.

Belli ki yeni açılmış olan bir yola geldim, daha asfalt dökülmemişti. Olabildiğince çabuk uzaklaşmak için, karşıma çıkan ilk sokağa sapıyordum. Bir yandan yürüyor, bir yandan kendi kendime konuşuyordum. Orta yaşlı birini durdurup İngilizce yol sordum, bana, "İbranice konuş," dedikten sonra, otelime nasıl gideceğimi tarif etti. Gölgeli gözlerinde babacan bir sitem vardı, sanki beni tanıyor, müşkülatımı tahmin ediyor gibiydi. Daha ona teşekkür bile edemeden ortadan kayboldu.

Başımdan geçenleri düşünerek olduğum yerde öylece kaldım. O sükûnetin içinde tek başıma durmuş, şafak serinliğinde ürperirken, pantolonumun paçasında bir kımıltı hissettim. Eğildiğimde, bir anda kaçıp kaybolan kocaman bir böcek gördüm. Çatıda gördüğüm böcek miydi bu? Giysilerime takılmış, sonunda kendini kurtarmıştı. Evreni yöneten güçler ikimize de bir şans daha vermişti.

İsrail Düşmanı

Bir balkona çıkıp Gnoyna'dan Ciepla'ya kadar (Yahudilerin yaşadığı bölüm) bütün Krohmalna Sokağını, hatta tramvayların işlediği, daha ilerideki Demir Sokağını görmekten daha güzel bir şey olabilir mi! Gün, hatta saat geçmezdi ki bir olay olmasın. Bir bakarsın hırsız yakalanmış, bir bakarsın ayyaş İtha Meyer –şekerci dükkânındaki Esther'in kocası– kendini kaybedip sokağın ortasında oynamaya başlamış. Birileri hastalanmış, ambülans çağrılmış. Evlerden birinde yangın çıkmış, pirinç kasklı, lastik çizmeli itfaiyeciler atlarıyla dörtnala gelmişler. O yaz ikindisi de uzun ceketim, kızıl saçlarımın üzerinde kadife takkem, iki dağınık favorimle bir şeylerin olmasını bekliyordum. Bu arada sokağın karşısındaki dükkânları, müşterilerini ve yankesiciler, sokak kızları, piyangocularla dolu meydanı seyrediyordum. Piyangocuların torbasından bir numara çekiyordun, şansın yaver giderse üç renkli kalem veya ibiği çikolatalı horoz şekeri veya ipini çekince kollarıyla bacaklarını sallayan karton bir kukla kazanabiliyordun. Bir keresinde sokaktan at kuyruklu bir Çinli geçmişti. Sokak bir anda ana baba günü olmuştu. Başka bir sefer püsküllü, kırmızı türbanlı, kara-tenli bir adam belirmişti; üzerinde dua şalını andıran bir pelerin, ayaklarında sandaletler vardı. Sonradan onun İranlı bir Yahudi olduğunu, Şuşan kasabasından –Kral Ahasuerus, Kraliçe Ester ve kötü Haman'ın yaşadıkları antik başkentten– geldiğini öğrenmiştim.

Hahamın oğlu olduğum için sokakta beni herkes tanırdı. Balkonda durdun mu, kimseden korkun olmaz. General gibi-

sindir. Aşağıdan bir düşmanım geçti mi, takkesine tükürebilirdim, bana yumruk sallayıp küfür etmekten başka elinden bir şey gelmezdi. Polisler bile yukarıdan o kadar uzun boylu ve kuvvetli görünmezler. Eflatun karınlı sinekler, arılar ve kelebekler balkonun parmaklıklarına konarlardı. Onları yakalamaya çalışır ya da hayran hayran seyrederdim. Krohmalna Sokağına kadar nasıl uçabilmişlerdi, bu gösterişli renkleri nereden alıyorlardı? Yidiş gazetesinde Darwin'le ilgili bir makale okumaya çalışmış ama pek anlayamamıştım.

Aniden yeni bir velvele patlak verdi. İki polis, ufak tefek bir adamı götürüyorlardı, arkalarından da bağrışan kadınlar koşuyordu. Hepsi birden bizim binaya girince hayret ettim. Gözlerime inanamıyordum: Polisler, ufak tefek adamı bizim eve, babamın odasına getirmişlerdi. Yanında, gayri resmi avukatlık yapan Şmuel Smetena vardı, hem hırsızlar hem de polislerle ahbaplık ederdi. Şmuel, Rusça bilir, sokak sakinleriyle yetkililer arasında tercümanlık yapardı. Çok geçmeden ne olduğunu anladım. Eskicilik yapan ufak tefek adam, yani Koppel Mitzner dört kadınla evlenmişti. Birisi Krohmalna, birisi Smoça Sokağında, birisi Prag, birisi de Vola'da oturuyordu. Babamın durumu kontrol altına alması epeyce sürdü. Şapkasında yaldızlı nişan olan polis şefi, Koppel Mitzner'in kadınlarla yasadışı evlilik yaptığını, belediyeden evlilik cüzdanı almadığını, sadece Yahudi şeriatına göre evlendiğini anlatmıştı. Kadınların sadece Yahudi evlilik akitleri olduğu, Rus belgeleri olmadığı için, hükümet onu cezalandıramıyordu. Koppel Mitzner, kadınların karısı değil sevgilisi olduğunu iddia ediyordu. Öte yandan memurlar, onun kanunu çiğneyip cezasız kalmasına razı değildi. Bu yüzden de polis şefi onun hahamın karşısına çıkarılmasını emretmişti. Daha çocuk olduğum halde bunları babamdan çabuk kavramam tuhaftı. Koppel, karıları ve meraklı kalabalığı evimize dolduğunda, o, Talmud ciltleri ve tefsirlerine gömülüydü. Meraklıların bazıları gülüyor, bazıları Koppel'i azarlıyordu. Mavi gözlü, kızıl sakallı, ufak tefek, zayıf bir adam olan babam gönülsüzce kürsünün üzerindeki kâğıtlarla kalemi kaldırdı. Masanın başına geçti ve diğerlerine de oturmalarını söyledi. Kimileri iskemlelere, kimileri duvarın önündeki uzun se-

dire oturdular; sedirin arkasında tavana kadar kitap rafları vardı. İki pencere arasında yaldızlı silmesiyle Kutsal Parşömen Sandığı duruyordu, silmenin üzerinde iki aslan, kıvrılmış dilleriyle On Emirin tabletlerini tutuyorlardı.

Her sözü dinliyor, her yüze bakıyordum. Neredeyse bir heder öğrencisi kadar ufak, bir deri bir kemik Koppel Mitzner'in dar bir yüzü, uzun bir burnu ve çıkık âdemelması vardı. Minicik çenesinde saman rengi seyrek bir sakal bitmişti. Kareli ceket, yakası süslü, pirinç bir düğmeyle kapanan gömlek giymişti. Dudak namına bir şeyi yoktu, sadece ağız açıklığı vardı. Kurnaz kurnaz gülüyor, tiz sesiyle diğerlerinin seslerini bastırmaya çalışıyordu. Bütün bu olay bir şakadan ya da hatadan ibaretmiş gibi davranıyordu. Babam nihayet Koppel'in ne yaptığını anladığında, "Bu günahı nasıl işlersin? Haham Gerşom'un çokeşlilik için aforoz edilme cezası verdiğini bilmiyor musun?" diye sordu.

Koppel Mitzner işaretparmağını sallayarak herkesi susturdu. Sonra, "Haham efendi, bir kere ben onlarla kendi özgür irademle evlenmedim," dedi. "Beni tuzağa düşürdüler. Bir karım olduğunu onlara yüzlerce kere söyledim ama bana sülük gibi yapıştılar. Bonifrate Sokağındaki akıl hastanesine düşmemişsem, çelik gibi sağlam olduğum içindir. Hem atamız Yakup'tan daha dindar olma iddiam yok. Yakup dört kadınla evlendiğine göre, benim de on, hatta belki Kral Süleyman gibi bin kadınla evlenmemden ne çıkar? Hem ben Haham Gerşom'un sözlerinin bin yıllık hükmü olduğunu biliyorum, o bin yılın da dokuz yüz yılı geçti zaten. Geriye kaldı yüz yıl. Bu işin vebalini ben üzerime alıyorum. Gehinam'da bir de benim için yanmayacaksın haham efendi."

Odada bir kahkaha koptu. Birkaç delikanlı alkışladı. Babam sakalını sıvazladı. "Bundan yüz yıl sonra ne olacağını bilemeyiz. Şimdilik Haham Gerşom'un hükmü geçerli ve bunu her kim çiğnerse, İsrail düşmanıdır."

"Haham efendi, hırsızlık ya da dolandırıcılık yapmadım. Zengin Hasidim senede iki kere iflas ediyor, sonra bayramlarda hahamlarına gidip onun masasında oturuyor. Ben bir şey aldım mı, parasını peşin veririm. Kimseye bir kuruş borcum

yok. Sizin Yahudi kızlarınızı ve dokuz iyi huylu çocuğu geçindiriyorum."

Karıları Koppel'in sözünü kesmeye çalıştılar ama polis onları engelledi. Şmuel Smetena, Koppel'in sözlerini Rusçaya çeviriyordu. Lisanı bilmediğim halde, Koppel'in tezlerini kısaltıyormuş gibi geldi bana – bazı jestler yapıyor, göz kırpıyordu, sanki Rusların Koppel'in savunmasını anlamamasını istiyordu. Şmuel Smetena uzun boylu, şişman, kırmızı enseli bir adamdı. Parlak düğmeli, fitilli kadife bir ceket giymişti, yelek cebinden gümüş tozundan yapılma bir köstek sallanıyordu. Çizmelerinin üst tarafı cilalanmış gibi pırıl pırıldı. Koppel'in karılarına bakıyordum. Krohmalna Sokağında oturan kısa boylu, Şabat güveç tenceresi gibi toparlak, patates burunlu, geniş göğüslüydü. En yaşlıları oydu herhalde. Kömür karası peruğu karman çormandı. Ağlıyor, gözyaşlarını önlüğüne siliyordu. Tırnağı kırılmış tombul parmağını Koppel'e sallıyor, ona cani, domuz, katil, sefih diye bağırıyordu. Onu kaburgalarını kırmakla tehdit ediyordu.

Kadınlardan biri genç kız gibiydi. Yeşil kurdeleli hasır bir şapka giymiş, eline pirinç ağızlı bir çanta almıştı. Kırmızı yanakları, kapılarda durup müşteri bekleyen sokak kızlarına benziyordu. "Yalancı, dünyanın en büyük düzenbazı. Bana vaatlerde bulundu. Bütün Varşova'da bu kadar yüksekten atan, bu kadar üçkâğıtçı adam yoktur. Beni hemen şimdi boşamazsa, hapislerde çürütürüm onu. Altı tane erkek kardeşim var, hepsi de onu lime lime eder," dedi.

Bu öfkeli sözleri sarf ederken gözleri gülüyor, yanaklarında gamzeler beliriyordu. Bana çok hoş göründü. Çantasını açıp bir kâğıt çıkardı ve babama uzattı. "İşte evlilik akdim."

Üçüncü kadın kısa boylu ve sarışındı; hasır şapkalı kadından yaşlı ama Krohmalna Sokağında oturandan çok daha gençti. Yahudi hastanesinde aşçılık yaptığını, Koppel Mitzner'le de orada tanıştığını söyledi. Kendini Moris Kelzer diye takdim etmişti. Çektiği korkunç baş ağrıları yüzünden gelmişti hastaneye, Dr. Frankel de onu iki gün müşahede altında tutmuştu. Kadın, babama, "Şimdi başının neden ağrıdığını anlıyorum. Ben de bunun yaptığı gibi herkesle mercimeği fırına versem, benim başım da çatlardı; kafamda da akıl makıl kalmazdı," dedi.

Dördüncü kadın kızıl saçlı, çilli yüzlüydü, gözleri bektaşiüzümü gibi yeşildi. Ağzında altın bir diş ilişti gözüme. Boncuklu ve kurdeleli bir bone giymiş olan annesi sedirde oturuyor, kızının adı her söylendiğinde bağırıyordu. Kızı, Yom Kipur'da oruç tutamayacak kadar güçsüz olan ama orucunu da bozmak istemeyenlere koklatılan, kokulu tuzlarla onu yatıştırmaya çalışıyordu. "Anne, ağlamanın, sızlamanın faydası yok. Başımıza bir iş geldi, hale yola koyacağız," diyordu.

"Yukarıda Allah var," diye bağırdı kadın. "Beklemesine bekler ama cezayı da tam verir. Ne kadar utandığımızı, rezil olduğumuzu görüp hükmünü ona göre verecek. Böyle kepaze, böyle pezevenk, böyle hayvan adam görülmemiştir!"

Bayılmak üzereymiş gibi başı arkaya kaydı. Kızı mutfağa koşup ıslak bir bezle geri geldi. İhtiyar kadının şakaklarını ovmaya başladı. "Anne, kendine gel. Anne, anne, anne!"

İhtiyar kadın sıçrayarak uyandı ve tekrar bağırmaya başladı: "Ölüyorum, ay aman!"

"İç şunu." Kızı, kadının dişsiz ağzına bir hap sokuşturdu.

Bir süre sonra polisler, Koppel Mitzner'e ertesi gün karakola gelmesini söyleyerek gittiler ve Şmuel Smetena, Koppel'i azarlamaya başladı: "İnsan, hele senin gibi bir işadamı, bunu nasıl yapar?" Babam, Koppel'e hiç oyalanmadan diğer üç karısını boşaması ve Krohmalna Sokağında oturan ilk karısıyla yaşaması gerektiğini söyledi. Babam kadınları masaya çağırdı ve boşanmaya razı olup olmadıklarını sordu. Ama her nedense kadınlar açık bir cevap vermediler. Koppel'in Krohmalna Sokağındaki karısından altı çocuğu vardı, Yahudi Hastanesinde çalışan kadından iki, kızıl saçlıdan da bir. Sadece en gençlerinden çocuğu olmamıştı. Artık kadınların isimlerini de öğrenmiştim. Krohmalna Sokağında oturan Trina Lea, aşçı Gutşa, kızıl saçlı Naomi. En küçüklerinin Hıristiyan ismi vardı, Pola. Genelde birileri Din Tora –yargılama– için geldiğinde, babam uzlaşma arardı. Mesela davacı yirmi ruble istemiş, davalı hiç parası olmadığını söylemişse, babam on ruble ödenmesini buyururdu. Ama bu vakada nasıl bir uzlaşma sağlanabilirdi? Babam başını sallayarak içini çekti. Ara sıra kitaplarına ve yazdıklarına bakı-

yordu. Çalışırken rahatsız edilmekten hiç hoşlanmazdı. "Bak, Şeytan, Tora'yı unutanlara ne işler yaptırıyor," der gibilerinden bana başını salladı.

Epeyce ağız dalaşından sonra babam kadınları, mağduriyetlerini ve maddi ayrıntıları konuşmak için mutfağa, annemin yanına gönderdi. Annem dünya işlerinde daha tecrübeliydi. Bir iki kere odanın kapısından başını uzatmış, Koppel'e kötü kötü bakmıştı. Kadınlar hemen mutfağa koşturdular, ben de peşlerine takıldım. Babamdan daha uzun boylu, ince, hastalıklı denebilecek kadar beyaz, sivri burunlu, iri gri gözlü annem her zamanki gibi İbranice bir ahlak kitabı okuyordu. Sarı peruğunun üzerine beyaz eşarp bağlamıştı. Koppel'in karılarına, "Onu boşayın. Ateşten kaçar gibi kaçın ondan. Böyle söylememem lazım ama onda ne buldunuz? Ayartıcının teki!" dedi.

Aşçı Gutşa cevap verdi: "Rabbitzin, adamı boşamak kolay ama ortada iki çocuk var. Doğru, çocukların bakımı için alt tarafı üç beş kuruş veriyor ama hiç yoktan iyidir. Boşanınca kuş gibi özgür kalacak. Çocukların ayakkabıya, elbiseye, çamaşıra ihtiyacı var. Hem büyüdüklerinde onlara ne derim? Sadece cumartesi günleri geliyordu ama kızların babasıydı en azından. Onlara şeker, oyuncak, kurabiye getirirdi. Ayrıca seviyormuş gibi yapardı."

"Karısı olduğunu bilmiyor muydun?" diye sordu annem.

Gutşa bir an duraladı. "Başta bilmiyordum, öğrendiğimde de çok geç olmuştu. Karısıyla birlikte yaşamadığını, her an boşanabileceğini söylemişti. Beni sersemletti, bana büyü yaptı. Tatlı dillidir, tilki gibi de kurnazdır."

"Biliyordu orospu, bilmez olur mu!" diye bağırdı Trina Lea. "Bir adam bir kadına sadece Şabat'ta gidiyorsa, ancak domuz kadar kaşer olabilir. Bu da ondan matah bir şey değil. Onun gibiler sadece başkalarının kocalarını elinden almak ister. Sürtük, şıllık." Trina Lea bunların üzerine bir de Gutşa'nın suratına tükürdü.

Gutşa yüzünü mendille sildi. "Kan tükürürsün inşallah," dedi.

"Gerçekten de anlayamıyorum," dedi annem kadınlara ve biraz da kendine. Sonra ekledi: "Belki de Hıristiyanların kanunları çocukları için para vermesini sağlayabilir."

"Rabbitzin," dedi Gutşa, "bir adam çocuklarına düşkünse, zora gerek kalmaz. Bu her hafta başka bir bahane bulurdu. İki üç guldeni de sadaka gibi verirdi. Bugün polisler hastaneye gelip beni suçlu gibi tutukladılar. Düşmanlarım beni öyle görünce bayram ettiler. Çocuklarımı saat dörde kadar bakıcıya bıraktım, sonra yalnız kalacaklar."

"Madem öyle, hemen evine git," dedi annem. "Mutlaka bir çare bulunur. Dünyanın çivisi o kadar da çıkmadı."

"Hem nasıl çıktı. Kendi mezarımı kendim kazdım. Aklımı kaçırmış olmalıyım. Bütün bu darbeleri hak ediyorum. Ölmeye razıyım ama bebeciklerime kim bakar? Onların bir suçu yok."

"Bu anaysa, ben de kontesim," diye çıkıştı Trina Lea. "Kaltak, rezil, kepaze!"

Gutşa'ya çok acımıştım; yine de erkekleri merak ettiğimden, onların konuştukları odaya geri döndüm. Şmuel Smetena söyleniyordu: "Bana bak Koppel. Sen ne dersen de, çocukların kurban olmaması lazım. Onlara bakacaksın, yoksa Ruslar sana üç yıl hapis verir, kimse de gözünü bile kırpmaz. Hiçbir avukat böyle bir davayı üstlenmez. Öfkeye kapılıp birini bıçaklasan, belki jüri haline acır. Ama senin yıllardır bu yaptığın, insana yakışır şey değil."

"Para veririm – senin kadar mübarek biri değilim ama," dedi Koppel. "Onlar benim çocuklarım, dilendirecek değilim. Haham efendi, izin verirseniz Kutsal Parşömen üzerine yemin edeyim." Koppel, Sandığı işaret ediyordu.

"Ne yemini? Tanrı esirgesin!" dedi babam. "Önce benim hükmümü ve çocuklarına karşı yükümlülüklerini yerine getireceğine dair bir kâğıt imzalayacaksın. Şu hale bak!" Babamın sesi değişmişti. "Toplasan bir insanın ömrü nedir ki? Böyle alçak tutkular yüzünden öteki dünyadan olmaya değer mi? Öldükten sonra bedene ne oluyor? Kurtlar yiyor. İnsan nefes aldığı müddetçe nedamet getirebilir. Mezarda özgür irade filan kalmaz."

"Haham efendi, ben oruç tutmaya, cezamı çekmeye hazırım. Tek bir açıklamam var: Aklımı kaybetmiştim. İçime bir iblis ya da kötü bir ruh girdi. Örümcek ağına takılmış sinek gibi oldum. Korkarım artık herkes benden intikam almak isteyecek, kimse dükkânıma girmeyecek."

"Yahudiler merhametlidir," dedi babam. "Bütün içtenliğinle pişman olursan, sana kimse kötü davranmaz."

"Kesinlikle öyle," dedi Şmuel Smetena.

Erkeklerin yanından ayrılıp mutfağa döndüm. İhtiyar kadın, Naomi'nin annesi, konuşuyordu: "Rabbitzin, benim bu herifi baştan beri gözüm tutmadı. Görür görmez, 'Naomi, canını seviyorsan bu heriften uzak dur. Karısını boşamayacak. Önce bir boşansın, sonra bakarız,' dedim. Hanımefendiciğim, biz öyle kenarın dilberi değiliz. Merhum kocam, Naomi'nin babası, Hasid'di. Naomi namuslu bir kızdı. Bana bakmak için terzilik yapıyordu. Ama o herifin de çenesi kuvvetli. Beni iltifatlarıyla memnun etmeye çalıştıkça, onun ne yalan olduğunu daha iyi anladım. Ama kızım aptalın teki. Ona, Gökkubbede at panayırı var, desen, çıkıp at almaya kalkışır. Hem bahtı da kara. Evlendikten üç ay sonra dul kaldı. Kocası, dalyan gibi adam, ağaç gibi devrilip gitti. Bu yaşımda bunları da görecekmişim demek. Keşke ölseydim. Bana kimin ne ihtiyacı var? Herkesin ekmeğine ortak oluyorum."

"Öyle deme. Tanrı yaşamamızı istediği müddetçe yaşamalıyız," dedi annem.

"Niçin? Herkes bize gülüyor. Bana o serseriden hamile olduğunu söylediğinde, saçını tuttuğum gibi... yetişin dostlar, ölüyorum!"

O gün kadınların üçü de Koppel Mitzner'i boşamaya razı oldu. Boşanma işlemleri bizim evde yapılacaktı. Koppel bir kâğıt imzalayıp babama avans olarak beş ruble verdi. Babam üç kadının isimlerini yazmıştı bile. Naomi, tam bir Yahudi ismiydi. Gutşa, Gutte'nin kısaltılmışıydı, onun esası da Tova'ydı. Ama bu Pola da neyin nesi oluyordu? Babam, *İsimler* başlıklı bir kitaba baktı ama Pola ismini bulamadı. Katip İsayah'ı çağırttı, uzun uzun konuştular. İsayah bu işlerde çok tecrübeliydi. Ne zaman bir boşanma kâğıdı hazırlasa, bir deftere bir halka çiziyordu; o yakınlarda oğlu sekiz yüz küsur halka saymıştı. "Kanuna göre," dedi İsayah, "boşanma kâğıdına Hıristiyan ismi konabiliyor."

Önce Naomi boşanacaktı. Tören pazar günü yapılacaktı. Ama pazar günü Koppel de karıları da görünmedi. Krohmalna

Sokağında Koppel'in, en genç karısı Pola'yla birlikte kaçtığı dedikodusu yayıldı. Diğer üç karısını terk etmişti, kadınların bir daha evlenmesine izin yoktu. Pola'yla birlikte nereye gittiğini kimse bilmiyordu ama Paris ya da New York'a kaçtıkları düşünülüyordu. "Öyle şarlatanlar başka nereye gider?" dedi annem.

Koppel'in seyahatini, hatta belki yol arkadaşını kıskandığımdan şüpheleniyormuş gibi kızgın kızgın yüzüme baktı. "Mutfakta ne işin var?" diye bağırdı. "Git kitabının başına dön. Bu ahlaksızlıklar sana göre değil!"

Psişik Yolculuk

I

Hadise şöyle cereyan etti: Sıcak bir havada, Broadway'in yukarısında, etrafı çitle çevrili bir çimenliğin önüne gelmiş, güvercinlere yem atıyordum. Güvercinler beni tanırdı ve elimde tanelerle onlara yaklaştığımda, genelde etrafıma toplanırlardı. Polis, dışarıda güvercin beslemenin yasak olduğunu söylemiş ama bununla da yetinmişti. Bir keresinde devasa bir memur yanıma gelip, "Neden herkes güvercinlere yiyecek getiriyor da kimse su vermiyor? New York'ta haftalardır yağmur yağmadı, hayvanlar susuzluktan ölüyor," demişti. Bunu bir polisten duymak ilginç bir deneyimdi! Hemen eve gidip bir çanak su aldım, ama yarısı asansörde döküldü, yarısını da güvercinler döktü.

O gün çimenliğe giderken, gazete bayiinde *The Unknown* [Bilinmeyen] dergisinin yeni sayısını gördüm ve hemen aldım, zira bu mahallede dergi daha bayiye gelir gelmez tükeniyordu. Her nedense Broadway'in yukarısında oturanların çoğu telepati, gaipten haber verme, psikokinez ve ruhun ölümsüzlüğüyle ilgiliydi.

Bu sefer güvercinler etrafıma toplanmadı. Etrafıma bakınca, birkaç adım ötede bir kadının onlara avuç avuç yem attığını gördüm. Gülmeye başladım – koltuğunun altında *The Unknown*'un yeni sayısı vardı. Yaz sıcağına rağmen siyah bir elbise, geniş kenarlı siyah bir şapka giymişti. Ayakkabılarıyla çoraplarını da siyahtı. Herhalde yabancı, diye düşündüm; bu havada

hiçbir Amerikalı, cenazeye giderken bile böyle bir kıyafet giymezdi. Başını kaldırdığında yüzünün genç olduğunu gördüm – en azından yaşlı değildi. Zayıf, esmer, dar burunlu, uzun çeneli ve ince dudaklıydı.

"Aramızda bir rekabet var galiba," dedim,

Uzun, takma dişlerini göstererek gülümsedi ama kara gözleri ciddiyetini muhafaza ediyordu. "Merak etmeyin beyefendi. Daha çok güvercin gelecek. İkimize de yeter. İşte bakın!" Bir kâhin gibi gökyüzünü işaret etti.

Evet, havadan koca bir sürü geliyordu. Çimenlik öyle dolmuştu ki, kuşlar yemleri kapmak için birbirlerini itiyorlardı. Güvercinler de Hasidim gibi itişip kakışmayı pek sever.

Elimizdeki kesekâğıtları boşaldığında çöp kutusuna yöneldik. "Önce siz buyrun," dedim ve ekledim: "Bakıyorum da aynı dergiyi okuyoruz."

Boğuk bir ses ve yabancı bir aksanla cevap verdi: "Sizi güvercinleri beslerken hep görüyordum, güvercin besleyenler hiç muhtaç duruma düşmez, bilir misiniz? Bu güzel hayvanlar için harcayacağınız üç beş kuruş size şans getirir."

"Bundan nasıl emin olabiliyorsunuz?"

Birlikte yürürken bana açıklamaya başladı. Onu bir şeyler içmeye davet ettim. "Memnuniyetle. Ama alkollü içkiler içmiyorum, sadece meyve ve sebze suları içerim," dedi.

"Gelin. *The Unknown*'u okuduğunuza göre, kafalarımız uyuşuyor."

"Evet, bilinemeyen şeylere büyük merakım var. İngiltere, Kanada, Avustralya ve Hindistan'da çıkan benzer yayınları da takip ediyorum. Macaristan'da da okurdum, oralıyım, ama şimdi yukarıdaki güçlere inananları hapse atıyorlar. İbranice böyle bir dergi var mı?"

"Yahudi misiniz?"

"Anne tarafından ama benim için ayrı ırklar ve dinler yoktur, insan türü bir bütündür. Ruhani enerjimizin kaynaklarını kaybettik, bu da psişik evrimimizde bir uyumsuzluğa yol açtı. Bölünmeler de bunun sonucu. Kardeşlik, yardımlaşma ve barış dalgaları yaydığımızda, bu titreşimler Tanrının bütün yarattıkları arasında bir bütünleşme hissi doğurur. Güvercinlerin nasıl

geldiğini gördünüz. Broadway'deki Merkez Bankası ve Yetmiş-üçüncü Cadde üzerinde toplanıyorlar, Sekseninci Caddenin ilerisinde olup bitenleri göremeyecek kadar uzaktalar. Ama onların içindeki kozmik bilinç tam bir denge halinde, bu yüzden de..."

Klimalı bir kafeye girdik ve küçük bir masaya oturduk. Kendini Margaret Fugazi olarak takdim etti.

"Çok ilginç," dedi. "Güvercinlere her gün saat birde, öğle yemeğine çıkarken yem verdiğinizi fark ettim, oysa ben sabahları beslerim. Bu sabah da onları her zamanki gibi besledim. Derken birdenbire içimden bir ses onlara tekrar yem vermemi emretti. Aslında saat altıda güvercinler pek iştahlı olmuyor. Kendilerini gece ritimlerine uydurmaya başlıyorlar. Günler kısalıyor, yeni bir burca girdik. Ama ses, buyruğunu pek çok kereler tekrarlayınca, dünya güçlerinden bir mesaj olduğunu anladım. Dışarı çıkınca, sizin de kuşları beslemek üzere olduğunuzu gördüm. Bugün neden geciktiniz?"

"Ben de bir ses duydum."

"Medyum musunuz?"

"Yok canım, şaka yapıyordum."

"Bu işler şakaya gelmez!"

Kırk beş dakika içinde pek çok ayrıntı öğrenmiştim. Margaret Fugazi, Birleşik Devletler'e bin dokuz yüz ellilerde gelmiş. Babası doktormuş; annesiyle babası hayatta değillermiş. New York'ta, doksanını aşmış, yarı kör, medyumluk yapan bir kadınla yakınlaşmış. Yaşlı kadın yüz iki yaşında ölmüş. Margaret hayatını Yoga, konsantrasyon, zihin uyarımı, biyoritm, farkındalık ve Ben kursları vererek kazanıyormuş.

"Yazarlık yaptığınızı ve vejetaryen olduğunuzu öğrenmeden çok önce sizi güvercinleri beslerken seyrediyordum. Kitaplarınızı okumaya başladım. Bu da, tek taraflı bile olsa, aramızda telepatik bir iletişime yol açtı. Hatta sizi evinizde defalarca ziyaret ettim – tabii fiziksel değil, astral biçimde. Dikkatinizi çekmek isterdim ama derin uykuda oluyordunuz. Bedenimi genelde şafak vakti terk ederim. Sizi sadece bir kere uyanık buldum, o zaman bana Kabala'nın gizemlerinden söz ettiniz. Geri dönerken sizi öpüyordum."

"Adresimi biliyor musunuz?"

"Astral bedenin adrese ihtiyacı yoktur!"

İkimiz de bir müddet konuşmadık. Sonra Margaret, "Bana telefon numaranızı verebilirsiniz," dedi. "Astral ziyaretler çok tehlikeli. Gümüş iplik bir koparsa –"

Belli ki kendi sözlerinden kendi de korktuğu için lafının devamını getirmedi.

II

Gece yarısı birde evime dönerken, Margaret Fugazi'yle samimi olma riskine atılmamam gerektiğine karar verdim. Bana akşam yemeğinde ikram ettiği soya fasulyesi, çiğ havuç, melas, ayçekirdeği ve kereviz suyundan midem yanıyordu. Ruhsal gerilimden kurtulma, rüyaları denetleme, rahatlamak için alfa, zihinsel faaliyet için beta, trans için teta ışınları yayma üzerine dinlediğim nasihatlerden başım ağrımıştı. Hep Dora'nın hatası, diye düşündüm. Beni bırakıp, kızı Sandra ilk bebeğini doğuracağı için şu kibutza* gitmemiş olsaydı, New York'un kirli havasında saman nezlesi çekmek yerine, onunla birlikte polensiz Bethlehem, New Hampshire'da bir otelde olacaktım. Doğru, Dora onunla İsrail'e gitmem için bana yalvarmıştı ama Suriye sınırı yakınlarındaki ücra bir kolektif çiftlikte oturup Sandra'nın doğum yapmasını beklemeye niyetim yoktu.

Columbus Bulvarı ve Doksan-altıncı Caddeden, Batı Seksendeki stüdyo tipi daireme yürümeye çekiniyordum ama hiçbir taksi durmuyordu. Asansörde çıkarken korkuya kapıldım. Sakın ben yokken eve hırsız girmiş olmasındı? Belki de para ya da mücevher bulamadıkları için sinirlenen hırsızlar yazılarımı yırtmışlardı. Kapıyı açtığımda, yüzüme bir sıcak dalgası çarptı. Jaluziyi kapatmayı unuttuğum için ev bütün gün güneşte pişmişti. Dora gittiğinden beri ev temizlenmemişti, artık tozdan hapşırmaya başlamıştım. Soyunup yattım ama uyuyamadım. Burnum tıkalıydı, boğazım yanıyordu ve kulaklarım suyla dol-

* Kibutz: İsrail topraklarında komün tarzında kurulan ve tarımcılıkla geçinen yerleşim birimleri. (Ed. n.)

muş gibiydi. Dora'ya iyice kızdım ve hayalimde ondan çeşit çeşit intikamlar aldım. Şu Macar mucizeciyle evlenip Dora'ya müjdeyi telgrafla verebilirdim.

Ben uykuya daldığımda hava ağarıyordu. Telefonun sesiyle uyandım. Komodinin üzerindeki saat onu yirmi geçeyi gösteriyordu. Ahizeyi kaldırıp boğuk bir sesle, "*Nu?*" dedim.

Boğuk bir kadın sesi duydum. "Uyandırdım mı? Ben Margaret, Margaret Fugazi. Moris – sana Moris diyebilir miyim?"

"Potifar bile diyebilirsin."

"Şuna da bak! Sana bu sabah bir işaret aldığımı haber vermek için aradım; dünkü karşılaşmamız basit bir rastlantı değil, kaderin bir cilvesiymiş, ilahi güçler tarafından planlanıp hayata geçirilmiş. Dün akşam benim evden çıktıktan sonra, senin için çok endişelendim. Bana taksiye bineceğine söz vermiştin ama binmediğini anladım – nasıl olduğunu sorma. Şafaktan hemen önce kendimi yine senin dairende buldum. Ne dağınıklık. Hele o toz! Solgun yüzünü görüp, zorlukla nefes aldığını duyunca, şehirde kalamayacağına karar verdim. Öte yandan ilişkimizin uzun bir ayrılıkla başlaması da hoş olmayacak. Neyse, bu sabah eski bir arkadaşım telefon etti – Lily Wolfner, o da Macar. Ondan bir yıldır haber almamıştım ama dün gece yatmadan önce onu düşündüm, bu da her zaman o insandan haber alacağımı gösterir. Saat tam dokuzda telefonum çaldı, kimin aradığından öyle emindim ki, 'Alo, Lily,' diyerek açtım telefonu. Lily Wolfner seyahat acenteliği yapar. Avrupa, Afrika, Japonya ve İsrail'de turlar düzenler. Turlarının mutlaka kültürel bir programı vardır. Rehberleri psikolog, psikiyatrist, yazar, sanatçı, hahamdır. Psişik araştırmalarla ilgili iki turda ben de rehberlik yapmıştım, sana sonra ilginç tecrübelerimi anlatırım.

"Ona, 'Lily, beni aramak nereden aklına geldi?' dedim. İsrail ziyaretlerini Büyük Bayramlarla birleştirmek isteyen bir grup gelmiş, ayrıca farkındalık üzerine üst düzey kurs almak istiyorlarmış. Lily bana rehberlik teklif etti. Şimdi teferruatını hatırlamıyorum ama ona senden söz ettim ve bana Kabala üzerine içrek bir içgörü kazandırmaya söz verdiğini söyledim. Rica ederim, bitirene kadar dinle. Adını duyar duymaz kendini kaybetti. 'Ne? Öyle biri gerçekten var mı? New York'ta yaşıyor ve

sen onunla akşam yemeği yedin, öyle mi?' filan gibi laflar etti, fazla uzatmayayım – ikimizin birlikte bu turda rehberlik yapmamızı teklif etti. Her talebini yerine getirecek. Bunlar zengin kadınlar, çoğunluğu muhtemelen okuyucun. Ona seninle konuşmasını söyledim ama önce kadınlara danışması gerekiyordu. Yarım saat geçmemişti ki tekrar aradı. Müşterileriyle temasa geçmiş ve hepsi de bu fikirden benim kadar heyecanlanmışlar. İnsan bu işte kaderin parmağını görmemek için kör olmalı canım. Lily iş kadınıdır, mistisizmle alakası yoktur ama ikimizin harika bir çift olacağını söyledi! Son aylarda –ruhsal, fiziksel, parasal– büyük buhranlar atlattığımı sana söylemem lazım. İntihara tahmin edemeyeceğin kadar yaklaştım. Dün seninle karşılaştığımda, tuhaf gelecek ama hayatımın senin elinde olduğunu hissettim. Bu yüzden de rica ediyorum, dizlerimin üzerinde yalvarıyorum – hayır deme, çünkü ölüm fermanımı imzalamış olursun. Gerçekten."

Margaret bana tek kelime ettirmedi. Ona Kabala uzmanı olmadığımı ve İsrail'de eğlenceyle mistisizmi birleştirmek isteyen bir kadın sürüsüyle dolaşmak istemediğimi söylemek istedim ama nedense durakladım, bu zayıflığıma kendim bile şaşmıştım.

Margaret bağırdı: "Moris, bekle geliyorum!"

"Astral yollardan mı?" diye sordum.

"Dalgacı! Ruhum ve bedenimle!"

III

Kim demişti – belki de hiç kimse: Herkesin dramı bir melodramdır. Ben bu melodramda hem rol alıyor hem de onu seyirci olarak izliyordum.

Hayfa'dan Tel Aviv'e giden klimalı bir otobüsteydim. Roş Aşana'yı Kudüs'te geçirmiştik. Sodom, Elat, Safad, Süveyş Kanalı ve Golan Tepelerindeki işgal edilmiş bölgelere ve birkaç kibutza gitmiştik. Her durduğumuz yerde ben Kabala hakkında konuşuyordum, Margaret de sevgi, sağlık, iş. Hisse senedi alırken, at yarışı oynarken, iş ve koca ararken bilinçdışının nasıl

kullanılacağı; nasıl meditasyon yapılacağı üzerine öğütler veriyordu. Beyin dalgalarının deltası, Tantrist kişiliğin titreşimleri, Şambala'nın boyutları ve sibertronik uyanışın panoramasından bahsediyordu. Astrokimyasal analizler yapıyor, üçüncü gözün, kozalak gözün nasıl konumlanacağını gösteriyor, Lemuria ve Mt. Şesta'nın sırlarını açıklıyordu. Hanımları hipnotize ettiği seanslara da katılmıştım, çoğu uyuyordu – en azından uyumuş gibi yapıyordu. Annemin ona göründüğüne ve bana göz kulak olmasını söylediğine yemin ediyordu; Yay burcuydum, bir Akrep benimle ölümcül bir savaşa girebilirdi.

Kendimi öyle bir vaziyete sokmuştum ki, kendimden utanıyordum. Tanrıya şükür, Dora'ya ya da bir başka tanıdığıma rastlamamıştım ama İsrail turu daha bir hafta sürecekti. Birilerinin beni tanıması pekâlâ mümkündü. Hem grup da aksileşmeye başlamıştı –otelleri, yemekleri, hediyelik eşyaları beğenmiyorlardı–, rehberlerine de sürekli kusur buluyorlardı. Çoğu Margaret ve derslerinden soğumuş, Kabala heyecanını kaybetmişti. Kadınlardan biri benim Kabala yorumumun çok öznel olduğunu, hatta bir nevi şiirsel martaval olduğunu söylemişti.

Programa göre, Tel Aviv'de birkaç gün konaklayıp kadınlara alışveriş imkânı tanıyacaktık. Yom Kipur'u Kudüs'te geçirecekler, ertesi gün de Lod havaalanından Amerika'ya uçacaklardı. Turun sonunda Dora'ya sürpriz yapmak niyetindeydim; New York'tan ayrılmadan önce Lily Wolfner'den açık bilet istemiştim, böylece grupla dönmem gerekmeyecekti. Ona, İsrail'de yapmam gereken işlerim olduğunu söylemiştim. Sorun çıkmasın diye bunu Margaret'ten saklamıştım.

Grup, Kudüs'e, Ağlama Duvarında dua etmeye gitmeden bir gün önce kahvaltıda ona sırrımı açıklamak zorunda kaldım. Bayramda Tel Aviv'de, kayıtlı olduğumuz otelde kalmak istiyordum. Sürekli seyahat etmekten ve başkalarıyla birlikte olmaktan bıkmıştım ve tek başıma bir gün geçirmek istiyordum.

Sitemlere hazırlıklıydım ama Margaret'in kopardığı yaygaraya hazır değildim. Ağladı, Lily Wolfner'le beni ona kumpas kurmakla suçladı ve beni yüce güçlerin vereceği cezalarla tehdit etti. İkiyüzlülüğüm başıma büyük bir felaket getirebilirdi.

Aniden bağırdı: "Sen Tel Aviv'de kalıyorsan, ben de kalacağım! Yom Kipur'da kutsal yerlerde dua etmeme gerek yok. Senin işin bittiğine göre, benimki de bitti!"

"Senin grupla gitmen lazım; yoksa biletini yakarsın," dedim.

"Yom Kipur'un ertesi sabahı bir taksi tutup doğrudan Lod'a giderim."

Kadınlar, rehberlerinin Yom Kipur'da Tel Aviv'de kalacağını öğrendiklerinde alaylı sözler sarf ettiler ama onlara uzun boylu açıklama yapacak vakit yoktu; otobüs otelin önünde bekliyordu. Margaret kadınlara, Yom Kipur'un ertesi günü onlarla havaalanında buluşacağına söz verdi ve onları uğurladı. Ben özür dileyemeyecek kadar utanmıştım. Sadece kendi prestijimi değil, Kabala'nınkini de sarsmıştım.

Daha sonra Margaret'e, işimin bir gece önce bittiğini belirten anlaşmayı gösterdim; İsrail'de istediğim kadar kalmaya hakkım vardı.

Margaret bakmadı bile. "Burada bir kadın var," dedi, "ama planların boşa çıkacak!" Parmağını bana doğru uzatıp mırıldanmaya başladı, kötü güçleri üzerime çağırdığını hissettim. Bu kadar batıl inançlı olmama kendim de şaşarak onu vaatlerle yatıştırmaya çalıştım ama bana olan güvenini kaybettiğini söyleyerek çeşitli hakaretlerde bulundu. Nihayet eşyalarını toplamaya çıktığında, Golan Tepeleri yakınında Dora'nın kaldığı kibutzu aradım. Ama bağlantıyı sağlayamadım.

Öyle çok müşteri Kudüs'e gitmişti ki, otelde bayram öncesi ziyafeti için hiçbir hazırlık yapılmamıştı. Margaret'le birlikte bir lokantaya gittik. Sinagoga devam etmesem de, Yom Kipur'da oruç tutarım.

"Ben de seninle birlikte oruç tutacağım," dedi Margaret bunu duyunca. "Tanrı beni böyle küçük düşürdüğüne göre, büyük bir günah işlemiş olmalıyım."

"Yarı Hıristiyan olduğunu söylemiştin ama tam bir yenta [çaçaron] gibi davranıyorsun," diye takıldım ona.

"Benim bir tırnağım, senin bütün varlığından daha Yahudi'dir," dedi.

Oruca başlamadan önce yemek için erzak almayı düşünüyorduk ama biz yemeği bitirene kadar bütün dükkânlar kapan-

mıştı. Sokaklar bomboştu. Otelin yakınındaki Amerikan Büyükelçiliği bile bayram sessizliğine bürünmüştü. Margaret odama geldi ve denize bakmak için birlikte balkona çıktık. Güneş batıya meyletmişti. Kumsal boştu. Daha önce hiç görmediğim büyük kuşlar kumda yürüyorlardı. Margaret'le aramızdaki bütün yakınlık kaybolmuştu; boşanmaya karar vermiş evli bir çift gibiydik. Batan güneş dalgaların üzerine ateşten ağlar örerken, birbirimizden uzak duruyorduk.

Margaret'in esmer yüzü kiremit kırmızısı olmuştu, siyah gözlerinde kendilerini çevrelerine yabancılaştıran ama başka bir çevrede de rahat edemeyenlerin dışlanmış melankolisi vardı. "Burada her yer hayalet dolu," dedi.

IV

O akşam ruh çağırma tahtası başında geç vakte kadar oturduk, tahta birbiri ardına acı kehanetlerde bulunuyordu. Belki sırf sıkıntıdan ya da ilişkimizi tümüyle bitirmek için Margaret'e Dora'dan bahsettim. Tekrar ortalığı birbirine katamayacak kadar bezgindi.

Ertesi sabah yürüyüşe çıktık – Rotşild Bulvarı, Ben-Yehuda Caddesinde. Bir sinagoga gidelim dedik ama yanından geçtiğimiz bütün sinagoglar tıklım tıklımdı. Erkekler, dua şallarıyla kapı önüne taşmışlardı. Saat on sularında otele döndük. Konuşacak bir şey kalmamıştı; ben uzanıp Houdini hakkında bir kitap okumaya başladım. Houdini, ispiritizmacılığa karşı olduğu halde, onun gizemli güçlere sahip olduğunu düşünmüşümdür hep. Margaret masada oturup tarot falı baktı. Ara sıra kaşlarını kaldırıp bana kötü kötü bakıyordu. Sonra benim ihanetim yüzünden önceki gece hiç uyumadığını söyleyerek odasına gitti. Onu rahatsız etmemem konusunda beni uyarmıştı.

Öğlen vakti uzun bir siren sesi duydum ve askeriyenin Yom Kipur'da bile tatbikat yapmasına şaştım. Önceki gün saat ikiden beri ağzıma lokma koymamıştım ve çok açtım. Okudum, uyukladım, Kefaret Gününe yaraşacak şekilde şöyle bir içimi yokladım. Bütün hayatım zevk peşinde geçmişti ama sev-

gililerim işi fazla ciddiye almış, ihmal edilmiş eşler gibi hınçlanmışlardı. Bu son yolculuk beni alçaltmış, yormuştu. Saman nezlem bile hafiflememişti.

Uykuya daldım ve güneş battıktan sonra uyandım. Bildiğim kadarıyla bu saatte sinagoglarda Yahudiler ibadet ediyor olmalıydılar. Gökyüzünde bir yıldız belirdi, sonra iki, sonra üç; artık oruç bozma vakti gelmişti. Kapı açıldı ve Margaret bir hayalet gibi içeri süzüldü. Yirmi dört değil, otuz saat oruç tutmuştuk. Margaret açlıktan bitkin düşmüştü. Asansörle aşağı indik. Lobi yarı karanlıktı, girişteki camlı kapıya siyah bir perde gerilmişti. Resepsiyon masasında otel çalışanına benzemeyen bir adam oturuyordu. Eski bir Yidiş gazete okuyordu. Yanına gidip, "Burası neden bu kadar sessiz?" diye sordum.

Sinirli sinirli yüzüme baktı. "Ne isterdiniz – balo mu düzenleseydik?"

"Neden bu kadar karanlık?"

Adam sakalını kaşıdı. "Aptal numarası mı yapıyorsunuz? Savaş çıktı."

Açıklamaya başladı. Mısırlılar Süveyş Kanalını geçmiş, Suriyeliler Golan Tepelerini işgal etmişlerdi. Margaret az bir şey Yidiş biliyor olmalıydı, "Biliyordum! Ceza bu işte!" diye bağırdı.

Kapıyı açıp dışarı çıktım. Yarkon Sokağı karanlığa gömülmüştü; her pencereye siyah perdeler gerilmişti. Yom Kipur sonrası lokantalarla sinemaların tıklım tıklım dolduğu neşeli Tel Aviv'de değil de, Ab'ın dokuzuncu gecesinde bir Polonya ştetlındaydık sanki. Ağır ağır ilerleyen üç beş arabanın da farları ya söndürülmüş ya da maviye boyanmıştı. Yemek bulabilme umuduyla Ben-Yehuda Caddesine yürüdük ama bütün dükkânlar kapalıydı. Odama döndük; Margaret komodinin içinde bir radyo buldu. Bütün haberler savaşla ilgiliydi; sivil iletişim askıya alınmıştı. Silahlı kuvvetler harekete geçmişti. Spiker, halktan paniğe kapılmamasını istiyordu. Bavulumda bir paket kurabiye, iki de elma buldum ve Margaret'le birlikte oruç bozduk. Margaret sabah beşte Lod havaalanına gitmek için bir taksi ayarlamıştı ama taksi gelecek miydi acaba? Peki ya Amerika'ya uçak kalkacak mıydı? Golan cephesindeki haberlerden

anladığım kadarıyla, Dora'nın kaldığı kibutz Arapların eline geçmişti. Dora hayatta mıydı? Suriyelilerin ya da Mısırlıların ertesi gün Tel Aviv'e girme ihtimali bile vardı. Margaret, taksi gelirse onunla birlikte Lod havaalanına gitmem için beni sıkıştırıyordu ama memleketin her köşesinden akın eden turistlerle dolu bir havaalanında günler, geceler boyu beklemeye niyetim yoktu.

"Burada ölmek daha mı iyi?" diye sordu Margaret.

"Evet, daha iyi."

Saat ikiye kadar radyo dinledik. Margaret'i, savaştan ziyade, kendi deyimiyle benim aşağılık kumpasım sarsmışa benziyordu. Tek tesellisi, dediğine göre, bunu ruhunun derinliklerinde hissetmiş olmasıydı. Bu sefer de Dora'yla bir daha asla buluşamayacağımız kehanetini savuruyordu. Hatta savaşın, ilahi güçlerin benim başıma saracağı felaketlerden sadece biri olduğunu söylüyordu. Zaman bir yanılsama olduğuna ve bütün olaylar önceden belirlenmiş olduğuna göre, cezanın günahtan önce gelebileceği kanaatindeydi. Onun hayatında böyle çok örnek vardı – koruyucu meleğinin aylar, hatta yıllar önceden hazırladığı koşullar sayesinde düşmanları kötü emellerine nail olamamışlardı. Ona zarar vermekte başarı kaydedenlerse sonradan ya ölmüş, ya sakat kalmış ya da akıllarını kaçırmışlardı. Margaret, odasına gitmeden önce, bağışlanmam için dua edeceğini söyledi. Bana iyi geceler öpücüğü verdi. Kefaret Günü geçtiği halde, nedamet kapılarının önümde açık olduğunu söyledi.

Derin bir uykuya daldım. Gözlerimi açtığımda, birisi omzumu sarsıyordu. Hava karanlıktı, bir an nerede olduğumu, beni kimin uyandırdığını bilemedim.

Margaret'in ciddi bir sesle, "Taksi geldi!" dediğini duydum.

"Ne taksisi? Haa!"

"Benimle gel!"

"Hayır Margaret, burada kalacağım."

"Madem öyle, sağlıcakla kal. Beni bağışla!"

Paslı dudaklarla beni öptü. Nefesi oruçtan kokmuştu. Kapıyı arkasından kapadığında, ebediyen ayrıldığımızı anladım. Ancak o gittikten sonra bu seçimi yapmamın ardındaki neden-

leri anlayabildim. Onun gibi dönüş tarihim belirlenmemişti, açık biletim vardı. Hem turdaki kadınlara kalacağımı söylemiştim; korkak gibi kaçmak onların gözünde de kendi gözümde de pek hoş olmayacaktı. Bir keresinde Dora'yla birlikte, batan bir gemide birlikte olsak ne yapardık diye düşünmüştük. Diğer yolcular bağıracak, ağlayacak, kurtarma sandallarına binmek için itişip kakışacaklardı ama biz bir şişe şarapla yemek salonunda oturacaktık. Başkalarıyla itişmek ve bir parça yaşam dilenmek yerine, kaderimize razı olup mutluluğumuza şükredecektik. Artık bu hayal bir gerçeklik kazanmıştı.

Şafak söküyordu. Güneş daha çıkmamıştı ama bir sürü insan kumsalda jimnastik yapıyordu. Soluk ışıkta gölge gibi görünüyorlardı. Ölümlerine ramak kala kaslarını geliştirmeye çalışan bu iyimserlere gülmek geldi içimden.

Sandalyede asılı duran ceketimin cebine elimi sokup pasaportumu ve seyahat çeklerimi yokladım. Yanıma fazla para almak için bir sebebim yoktu ama almıştım – seyahat çeki ve banka hesabında toplam iki bin dolarım vardı. Kimse onları çalmamıştı; kaldığım yerden uykuya devam etmek için tekrar yatağa yattım. Tel Aviv'de pek çok tanıdığım vardı, hatta bazıları için dostum bile diyebilirdim ama kimselere görünmemeye kararlıydım. Buraya ne zaman ve niçin geldiğimi sorarlarsa ne diyecektim? Yeni yalanlar uydurmam gerekecekti. Radyoyu açtım. Düşman ilerliyordu ve zayiatımız fazlaydı. Başka Arap ülkeleri de savaşa hazırlanıyorlardı.

Tekrar Dora'nın kibutzunu aramak istedim ama bana bunun imkânsız olduğunu söylediler. Aslında telefonun çalışması, elektriklerin yanması, banyoda sıcak su olması bile inanılmazdı.

Asansörle lobiye indim. Önceki gün otelin boş olduğu izlenimine kapılmıştım ama aşağıda aralarında İngilizce konuşan kadınlarla adamlar vardı. Otelin bütün erkek çalışanları silah altına alınmıştı ve onların yerine kadınlar gelmişti. Yemek odasında kahvaltı servisi yapılıyordu. Geceleyin fırıncılar ekmek yapmışlardı – ekmekler ılık ılıktı. Bir omlet istedim; omleti getiren kız, "Hazır yemek varken bol bol yiyin," dedi. Hava güneşli olduğu halde, güneş tutulmasının başlangıcında olduğu gibi

havanın perde perde kararmakta olduğunu hissediyordum. Öteki Amerikalıların yanına yaklaşmadım. Onlarla konuşmak, yorumlarını dinlemek gelmiyordu içimden. Hem öyle yüksek sesle konuşuyorlardı ki, zaten bütün dediklerini duyuyordum – Lod havaalanında herkes bavullarıyla kapı önüne yığılmıştı ve kimseden yardım gelmiyordu. Büyüler mırıldanan, intikam güçlerini çağıran Margaret'i aralarında görür gibi oldum.

Kahvaltıdan sonra Ben-Yehuda Caddesinde yürüyüşe çıktım. Askerlerle dolu kamyonlar geçiyordu. Beyaz sakallı, uzun ceketli, haham şapkalı bir adam Sukot Bayramı için elinde bir palmiye dalıyla bir de ağaçkavunu taşıyordu. Bir başka ihtiyar, balkonunda bir çardak yapmaya uğraşıyordu. Geceleyin gazeteler az sayfayla da olsa basılmıştı. Bir tane aldım, yol üstündeki bir kafeye oturup kahve ve kek sipariş ettim. Hayatım boyunca ürkek biri olduğumu düşünmüştüm. Sürekli evham yapardım. New York'ta olsam ve İsrail'de olanları gazeteden okusam büyük endişeye kapılacağımdan emindim. Ama içimde tam bir sükûnet vardı. Bir gecede kaderci olup çıkmıştım. Amerika'dan uyku ilacı getirmiştim; çok ümitsiz bir durumda kalırsam bileklerimi kesebilecek jiletim de vardı. Bu arada kekimi yiyor, koyu kahvemi yudumluyordum. İskemlemin yanına bir güvercin geldi, ona bir parça kek attım. Kutsal Toprakların güvercinlerindendi – ufak, boz renkli ve narin. Bu toprakların kendisi kadar eski bir gerçeği onaylar gibi küçük başını sallıyordu: Kaderinde yaşamak varsa yaşarsın, yok, kaderinde ölmek varsa, o da bir talihsizlik değil. Ölüm diye bir şey var mı? İnsan korkaklığının yarattığı bir şey ölüm.

O günü, amaçsızca yürüyerek, Houdini hakkındaki kitabı okuyarak ve uyuyarak geçirdim. Ben-Yehuda Caddesindeki süpermarket açılmıştı ve içi müşteri doluydu. Dışarıda kuyruklar oluşmuştu; ev kadınları ellerine geçirdiklerini alıyorlardı. Yine de küçük dükkânlardan bayat ekmek, peynir ve geçkin meyveler alabildim. Gün boyu barış hâkim gibiydi ama geceleyin savaş geri döndü. Şehir yine kararmış, sokaklar boşalmıştı. Otelde konuklar barda oturmuş, gergin bir sessizlikle televizyon seyrediyorlardı. Tehlike geçmemişti.

On bir sularında odama gittim ve balkona çıktım. Deniz kabarıyor, köpükleniyor, kısa süreliğine sakinleştirilmiş ama her an öfkelenebilecek bir aslanın boğuk hırıltısıyla bekliyordu. Askeri jetler gümbürtüyle havadan geçiyordu. Yıldızlar uğursuzca yakın görünüyordu. Serin bir rüzgâr çıkmıştı. Katran, kükürt ve zamanın bir türlü sona erdiremediği Kutsal Kitap savaşları kokuyordu. Onlar hâlâ buradaydı; Edom ve Amalek, Gog ve Magog, Ammon ve Moab halkları –Esau'nun lordları, Baal'ın rahipleri– Tanrıya ve Yakub'un soyuna karşı sonsuz savaşlarını sürdürüyorlardı. Kılıçlarının şakırtısını, arabalarının uğultusunu duyabiliyordum. Hasır koltuğa oturup sonsuzluğun kekre kokusunu içime çektim.

Uzun ve telaşlı bir siren sesi beni uykumdan sıçrattı. Sanki binlerce koç boynuzu aynı anda üfleniyordu ama otelin sığınağı olmadığını biliyordum. Bu binaya bomba düşecek olursa, kurtulmak imkânsızdı. Odamın kapısı adeta kendiliğinden açıldı. İçeri girip, yaşamaya hazır, ölmeye hazır, yatağıma oturdum.

V

Sekiz gün sonra Birleşik Devletler'e uçtum. Bir hafta sonra da Dora geldi. Ne tuhaf, Yom Kipur'da Dora, kızı ve yeni doğmuş bebekle Tel Aviv'e kaçmış, benim otelimden birkaç blok ötedeki Allenby Yolunda bir otelde kalmışlardı. Sünnet, Sukot'tan bir gün önce yapılmıştı. Dora'ya, birkaç haftalığına konuk yazar olarak California'da bir üniversitede kaldığımı söyledim. Ne zaman bir seyahatten dönsem, Dora beni sıkı bir sorguya çeker, verdiğim cevaplardaki çelişkileri bulmaya çalışırdı. Konferanslarımın, başka kadınlarla buluşmak ve onu aldatmak için uydurulmuş bahaneler olduğunu düşünürdü. Bu sefer hiç kuşkulanmadan, söylediklerimi kabul etti.

Güvercinleri yine beslemeye başladım ama Margaret'le bir daha karşılaşmadım. Ne telefon etti ne yazdı, bildiğim kadarıyla astral bir ziyarette de bulunmadı.

Sonra, aralık ayında bir gün Dora'yla Amsterdam Bulva-

rında yürürken –elden düşme bir kitaplık arıyordu– genç bir adam elime bir broşür tutuşturdu. Hava soğuktu, kar yağıyordu ama adam üzerine palto giymemişti, şapkası yoktu, gömleğinin yakası da açıktı. Ben onu İspanyol ya da Porto Rikoluya benzettim. Genelde bu tür broşürleri almam. Ama adamın görünüşünde –siyah gözlerindeki şevk ifadesinde– öyle bir şey vardı ki, almadan edemedim. Parayla tutulmuş biri değildi, davaya inanan biriydi. Broşüre baktığımda, Margaret Fugazi adını, belki de yirmi yıl önce çektirmiş olduğu bir fotoğrafının altında gördüm. "Aşk yorgunu musunuz?" diye yazıyordu. "Çok sevdiğiniz, yakın bir akrabanızı mı kaybettiniz? Hasta mısınız? İşinizle, ailenizle ilgili sorunlarınız mı var? İçinden çıkamadığınız bir açmaza mı girdiniz? Gelin, Madam Margaret Fugazi'yi görün, çünkü size ancak o yardım edebilir. Ünlü medyum Margaret Fugazi, Hindistan'da yoga, Kudüs'te Kabala eğitimi gördü, ESP*, bilinçdışı dualar, Yahveh gücü, UFO gizemleri, otohipnoz, kozmik bilgelik, ruhsal sağaltım ve yeniden doğuş üzerine uzmanlaştı. Bütün görüşmeler gizli tutulur. Sonuç garanti. Başlangıç okuması 2 $."

Dora kolumu çekiştirdi. "Ne duruyorsun? Atsana şunu."

"Dur Dora. Adam nereye gitti?" Dönüp baktım. Adam ortadan kaybolmuştu. Sadece beni mi bekliyordu?

Dora, "Neden bu kadar ilgilendin? Margaret Fugazi de kim? Onu tanıyor musun?" diye sordu.

"Evet, tanıyorum," dedim, neden böyle dediğimi kendim de anlamamıştım.

"Kimmiş bakalım – senin şu cadılardan biri mi?"

"Evet, cadı."

"Nereden tanıyorsun? Yoksa birlikte süpürgesiyle mi uçtunuz?"

"Golan'daki kibutza gittiğin Yom Kipur'u hatırlıyor musun? Sen oradayken ben onunla birlikte Kudüs'e, Safad'a, Rahel'in mezarına uçtum, birlikte Kabala çalıştık," dedim.

Dora, dalgacı konuşmalarıma ve saçmalamalarıma alışıktı. Hemen neşeyle karşılık verdi: "Öyle mi? Başka neler yaptınız?"

* ESP: İngilizcede "Extrasensory Perception"ın kısaltılmışı; "duygu-dışı algılama" anlamına gelir, Türkçede yaygın olarak "altıncı his" olarak bilinir. (Ed. n.)

"Savaş çıkınca cadı korkup kaçtı."

"Seni tek başına mı bıraktı?"

"Evet."

"Neden bana gelmedin? Ben de az cadı değilimdir."

"Sen de kayıptın."

"Vah zavallı. Bütün cadıların seni terk etmiş. Ama onu tekrar kazanabilirsin. Reklam vermiş, baksana. Mucize değil de ne?"

Yolun ortasında duruyorduk. Kar, kuru kuru, hızlı hızlı yağıyordu. Dolu gibi yüzümü acıtıyordu. Dora'nın siyah paltosu bembeyaz kesilmişti. Tek bir güvercin, kanatlarını çırparak havalanmaya çalıştı ama başaramayarak yere indi. Dora, "O adam biraz tuhaf görünüyordu. Büyücü filan herhalde. Bütün bu marifetler iki dolara olmaz ya! Hadi eve gidelim – ama metroyla, psişik bir yolculukla değil," dedi.

Roman

Büyük bir şemsiyenin gölgesine oturmuş, Tel Aviv'de Dizengof Sokağı üzerindeki bir kafede gecikmeli kahvaltımızı ediyorduk. Misafirim –saçları yeni kızıla boyanmış, ellisine merdiven dayamış bir hanım– portakal suyu, omlet ve siyah kahve siparişi verdi. Kahveyi, gümüşi tırnaklarıyla, sedef kaplı minicik bir ilaç kutusundan çıkardığı sakarinle tatlandırdı. Onu yaklaşık yirmi beş yıldır tanıyordum – önceleri Varşova Varyete Tiyatrosu, Kundas'ta oyuncu olarak; sonradan yayıncım Moris Raşkas'ın eşi olarak ve nihayet bir başka arkadaşım, merhum yazar Menaşe Linder'in metresi olarak. İsrail'de, kendisinden on yaş küçük bir gazeteci olan Ehud Hadadi'yle evlenmişti. Varşova'da Şibta sahne ismini kullanırdı. Yahudi folklorunda Şibta, yeşiva öğrencilerini zamparalığa sevk eden, geceleyin –biri önde, biri arkada– iki önlük takmadan tek başına sokağa çıkan genç annelerin bebeklerini çalan dişi bir iblistir.

Kundas'ta, Şibta müstehcen şarkılarını söylemeye ve Menaşe Linder'in onun için yazdığı monologları okumaya başladı mı, "sahne tahtaları bile ateş alırdı". Seyirciler onun güzel yüzüne, zarif vücuduna ve kışkırtıcı hareketlerine hayrandı. Ama Kundas topu topu iki sezon dayanabildi. Şibta dramatik roller oynamaya çalışınca başarısız oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında, onun bir getto ya da toplama kampında öldüğünü duymuştum. Ama karşımdaydı işte; beyaz mini etek ve beyaz bluz giymiş, kocaman güneş gözlüğü ve geniş kenarlı hasır şapka takmıştı. Yanakları allıklı, kaşları düzeltilmişti; iki kolunda da bile-

zikler ve değerli taşlarla süslü bileklikler, parmaklarında çeşit çeşit yüzükler vardı. Uzaktan genç sanılabilirdi ama gerdanı sarkmıştı. İkimiz de gençken bana taktığı isimle hitap ediyordu bana – Loşikl.

"Loşikl, Kazakistan'dayken birisi bana günün birinde Tel Aviv'de görüşeceğimizi söylese, şaka yaptığını düşünürdüm. Ama insan yaşadıkça her şey mümkün. Günde on iki saat ormandan odun kesmeye dayanabileceğimi tahmin eder miydin? Hem de sıfırın altında yirmi derecede, aç biilaç, giysilerimizi bit sarmış vaziyette. Unutmadan; Hadadi, gazetesi için seninle röportaj yapmak istiyor," dedi.

"Memnun olurum. Hadadi adı nereden geliyor?"

"Kim bilir? Hepsi isimlerini Haggadah'tan alıyor. Asıl adı Zeinvel Zilberstein. Benim de az komik ismim olmadı. 1942'yle 1944 arasında Nora Davidovna Stuçkov'dum. Komik, değil mi?"

"Menaşe'yle neden ayrıldınız?" diye sordum.

"Bu soruyu soracağını biliyordum. Loşikl, bizim hikâyemiz öyle tuhaf ki, bazen gerçek olduğuna ben bile inanmıyorum. 1939'dan sonra hayatım upuzun bir kâbus halini aldı. Bazen gece yarısı uyanıyorum ve kim olduğumu, adımı, yanımda kimin yattığını hatırlayamıyorum. Ehud'u dürtüklüyorum. '*Mah at rotzah?*' ('Ne istiyorsun?') diye homurdanıyor. Ancak onun İbranice konuştuğunu duyduktan sonra Kutsal Topraklarda olduğumu hatırlıyorum."

"Menaşe'yle neden ayrıldınız?"

"Gerçekten öğrenmek istiyor musun?"

"Elbette."

"Kimse hikâyenin tamamını bilmiyor Loşikl. Ama sana her şeyi anlatacağım. Senden başka kime anlatabilirim ki? Oradan oraya savrulurken Menaşe'yi düşünmediğim bir gün bile geçmedi. Hiç kimseye o kadar bağlanmamıştım – bir daha olacak şey değil. Onun için ateşe bile atlardım. Laf değil – yaptıklarımla bunu kanıtladım. Beni hoppa bulduğunu biliyorum. İçten içe hep Hasid kaldın sen. Ama en dindar kadın bile benim Menaşe için yaptığımın onda birini yapmazdı."

"Anlatsana."

"Sen Amerika'ya gittikten sonra, hayatımızın en güzel iki üç yılını yaşadık. Korkunç bir savaşın yaklaştığını ve her günün bir hediye olduğunu biliyorduk. Menaşe bana, yazdığı her şeyi okurdu. Onun elyazmalarını daktiloya çeker, kaosunu düzene sokardım. Ne kadar dağınık olduğunu bilirsin, sayfalarına numara koymayı hiç öğrenememişti. Aklında tek bir şey vardı – kadınlar. Artık mücadeleyi bırakmıştım. Kendi kendime, 'Onun yaratılışı böyle, hiçbir güç değiştiremez,' demiştim. Yine de bana olan bağlılığı gittikçe artıyordu. Manikürcülük yapıp ona bakıyordum. Bana inanmayacaksın ama sevgilileri için yemek bile pişirdim. Yaşlandıkça, büyük Don Juan olduğuna kendini inandırma ihtiyacı daha da artıyordu. Aslında tam anlamıyla iktidarsızlık çektiği zamanlar olurdu. Bir gün devleşir, ertesi gün eli ayağı kesilirdi. Bütün o adi mahluklara neden ihtiyaç duyardı bilmem. Koca bebek. Savaş patlak verene kadar bu böyle devam etti. Menaşe nadiren gazete okurdu. Radyoyu da nadiren açardı. Savaş kimseyi şaşırtmadı – Varşova'da daha temmuzdan itibaren siper kazıp barikat yığıyorlardı. Hahamlar bile ellerine kürek alıp barikat kazıyordu. Hitler Polonya'yı işgal etmek üzere olduğundan, Polonyalılar Yahudilere olan eski nefretlerini unutmuş, hepimiz millet olarak kenetlenmiştik. Yine de Naziler bombardımana başlayınca çok sarsıldık. Sen gittikten sonra yeni sandalyeler ve bir de kanepe almıştım. Evimiz düzenli bir *bonbonnière* [şekerci dükkânı] olmuştu. Loşikl, felaket, bir anda geldi. Alarm düdüğü duyuldu, derken bir baktık, binalar yıkılıyor, cesetler sokaklara saçılıyor. Bize bodruma inmemiz söylenmişti ama bodrum da üst katlardan daha güvenli değildi. Yemek pişirecek kadar kendine hâkim olabilen kadınlar vardı ama ben onlardan değildim. Menaşe odasına gitti, koltuğuna oturdu ve, 'Ölmek istiyorum,' dedi. Diğer evlerde ne olduğunu bilmiyordum – telefonumuz anında kesilmişti. Penceremizin önünde bombalar patlıyordu. Menaşe perdeleri kapatıp Alexandre Dumas'nın bir romanını okumaya başladı. Bütün arkadaşlarıyla hayranları ortadan kaybolmuştu. Şehirden kaçmak için gazetecilere özel bir tren –ya da vagon– ayrıldığına dair söylentiler dolaşıyordu. Böyle zamanlarda insanın kendi kabuğuna çekilmesi delilik ama Menaşe, radyoda, eli ayağı tu-

tan bütün erkeklerin Prag köprüsünü geçmesi duyurusu yapılana kadar yerinden kıpırdamadı. Bavul almak manasızdı, çünkü trenler işlemiyordu. İnsan yayan giderken ne kadar yük taşıyabilir? Tabii ben de Varşova'da kalmayı reddettim ve onunla birlikte gittim.

"Sana en önemli şeyi anlatmayı unuttum. Menaşe senelerce boş gezdikten sonra 1938'de bir roman yazmaya karar vermişti. İlham perisi uyanmış ve bence en güzel eseri olan kitabı yazmıştı. Romanı ben temize çektim; beğenmediğim yerler olduğunda mutlaka değiştirirdi. Otobiyografik bir şeydi ama tam manasıyla değil. Gazeteler Menaşe'nin roman yazdığını öğrenince, hepsi birden tefrika halinde yayınlamak istedi. Ama o, bitirmeden tek kelime bile yayınlatmamayı aklına koymuştu. Her cümleyi cilalıyordu. Kimi bölümleri üç dört kere yazmıştı. Romana geçici olarak *Basamaklar* adını koymuştu – her bölüm hayatının başka bir safhasını tarif ettiğinden, fena başlık sayılmazdı. Sadece birinci bölümü bitirmişti. Üçleme olacaktı.

"Birkaç öte beriyi toparlamaya başladığımızda, Menaşe'ye, 'Yazılarını aldın mı?' diye sordum. 'Sadece *Basamaklar*'ı aldım. Diğer eserlerimi Naziler okuyacak artık,' dedi. İki küçük valizi vardı, ben de bir sırt çantasının içine taşıyabileceğim kadar giysi ve ayakkabı doldurmuştum. Köprüye doğru yürümeye başladık. Önümüzde ve arkamızda binlerce adam yürüyordu. Nadiren bir kadına rastlanıyordu. Devasa bir cenaze alayı gibiydi – gerçi öyleydi de. Çoğunluk öldü, kimi bombardımanlarda, kimi 1941'den sonra Nazilerin elinde, kimi Stalin'in esir kamplarında. Yanlarına ağır sandıklar almış iyimserler vardı. Daha köprüye bile varmadan bırakmak zorunda kaldılar. Herkes açlıktan, korkudan ve uykusuzluktan bitkindi. İnsanlar yüklerini azaltmak için takım elbiselerini, paltolarını, ayakkabılarını atıyorlardı. Menaşe zar zor yürüyordu ama gece boyunca iki valizi de elinden bırakmadı. Bialistok'a gidiyorduk, çünkü Stalin'le Hitler Polonya'yı aralarında bölüşmüşlerdi ve Bialistok artık Rusya'ya aitti. Yolda gazeteciler, yazarlar ve yazar geçinenlerle karşılaştık. Hepsi yazılarını taşıyorlardı, o çaresizlikle bile içimden gülmek geliyordu. Onların yazılarına kimin ihtiyacı vardı ki?

"Bialistok'a nasıl gittiğimizi anlatacak olsam, sabaha kadar buradan kalkamayız. Menaşe valizlerinden birini atmıştı bile. Atmadan önce, Tanrı esirgesin, romanı içinde olmasın diye açtırıp kontrol etmiştim. Menaşe öyle büyük bir kedere kapılmıştı ki, konuşmayı hepten kesmişti. Kırçıllı bir sakal salmıştı – usturasını evde unutmuştu. Nihayet bir köyde durduğumuzda, ilk iş tıraş oldu. Kimi kasabalar Nazi bombardımanından yerle bir olmuştu. Kimilerine hiç dokunulmamıştı ve hayat oralarda savaş yokmuş gibi devam ediyordu. Tuhaf ama birkaç delikanlı –Yidiş edebiyat meraklıları– Menaşe'den kendilerine edebi bir konuda konferans vermesini istemişlerdi. İnsanlar böyle işte – ölmeden bir dakika önce bile arzularından kurtulamıyorlar. Hatta bunlardan biri bana âşık olup beni ayartmaya bile kalkıştı. Ağlasam mı gülsem mi bilemiyordum.

"Bialistok'ta olanlar tarife sığmaz. Şehir Sovyetlere ait olduğu ve savaş tehlikesi bittiği için, hayatta kalanlar kurtarılmış gibi davranıyorlardı. Sovyet-Yidiş yazarlar parti adına Polonyalı meslektaşlarını karşılamak için Moskova'dan, Karkov'dan, Kiev'den gelmişlerdi; komünizm en kıymetli maldı. Polonya'dayken komünist olan üç beş yazar öyle havalara girmişti ki, Kremlin'e gidip Stalin'in yerine geçeceklerini zannederdin. Ama anti-Komünist olanlar bile gizli sempatizan ya da şevkli yoldaş pozlarındaydı. Hepsi proleter kökenleriyle övünüyordu. Herkes kunduracı bir amca, arabacı bir kayınbirader, dava uğruna hapse girmiş bir akraba bulup çıkarmıştı. Kimileri aniden dedelerinin köylü olduğunu keşfetmişti.

"Menaşe aslında bir işçi ailesinin çocuğuydu ama bununla böbürlenmeyecek kadar gururluydu. Sovyet yazarlar onu belli bir saygıyla karşıladılar. Büyük bir seçki yapmaktan ve bu göçmenler için bir yayınevi kurmaktan bahsedildi. Müstakbel editörler Menaşe'ye yanında metinlerini getirip getirmediğini sordular. Ben de oradaydım ve onlara *Basamaklar*'dan bahsettim. Menaşe onu övmemden nefret ettiği halde –bu yüzden çok kavga etmiştik– onlara roman hakkında düşündüklerimi anlattım. Hepsi büyük ilgi gösterdi. Böyle şeylerin yayınlanmasını sağlayan özel fonlar vardı. Ertesi gün onlara metni götürmem kararlaştırıldı. Menaşe bu sefer eserini övdüğüm için bana kızmadı.

"Eve döndük, ben valizi açtım, üzerinde *Basamaklar* yazan kalın bir zarf vardı içinde. Metni çıkarttım ama ne kâğıt ne de yazı karakteri tanıdık değildi. Tanrım, acemi bir yazar Menaşe'ye okuması için ilk romanını vermişti, Menaşe de onu eskiden kendi romanının durduğu zarfa koymuştu. O kadar zamandır beş para etmez bir yazarın karalamalarını taşımıştık yanımızda.

"Şimdi bile anlatırken tüylerim ürperiyor. Menaşe on beş yirmi kilo vermişti. Solgun ve hasta görünüyordu. Aklını kaçıracağından korkmuştum – ama süngüsü düşük vaziyette, 'Ne yapalım, kısmet böyleymiş,' demekle yetindi.

"Satacak bir metninin olmamasının yanı sıra, göstermekten korktuğu anti-Komünist bir eser ortaya koyduğundan da kuşkulanılabilirdi. Bialistok gammazcı kaynıyordu. NKVD'nin* Bialistok'ta bir yeri olmadığı halde, pek çok entelektüel tutuklanmış ya da şehirden sürülmüştü. Loşikl, sabırsızlandığının farkındayım ve sana sadece çıplak gerçekleri anlatacağım. Bütün gece uyumadım. Sabah kalkıp, 'Menaşe, ben Varşova'ya gidiyorum,' dedim.

"Bu sözleri duyunca rengi ruhu attı, 'Sen aklını mı kaçırdın?' dedi. Ama ben, 'Varşova hâlâ şehirlikten çıkmadı. Kitabının kaybolmasına izin veremem. Hem o sadece senin değil, benim de,' dedim. Menaşe bağırmaya başladı. Varşova'ya geri dönersem kendini asacağına ya da gırtlağını keseceğine yemin etti. Hatta bana tokat bile attı. Aramızdaki savaş iki gün sürdü. Üçüncü gün Varşova'ya doğru yola çıktım. Varşova'dan ayrılan pek çok kişinin geri dönmeye çalıştığını söylemem lazım. Karılarını, çocuklarını, evlerini –tabii daha yok olmamışlarsa– özlemişlerdi. Stalin'in cennetinde olup bitenleri öğrenmiş, en azından sevdikleriyle birlikte ölmeyi tercih etmişlerdi. İnsanın hayatını bir metin için tehlikeye atması için deli olması lazım, dedim içimden. Ama bir saplantıya kapılmıştım. Hava soğuyordu, bir kazak, kalın iç çamaşırları ve bir somun ekmek aldım. Eczaneye girip zehir istedim. Eczacı –Yahudi'ydi– bana dikkatli dikkatli baktı. Ona, Varşova'da çocuğumu bıraktığımı ve Nazi-

* NKVD: Eski Sovyet devletinin güvenliğinden sorumlu GPU'yu da içine alan içişleri halk komiserliği. (Ed. n.)

lerin eline canlı geçmek istemediğimi söyledim. Bana biraz siyanür verdi.

"Yolda tek başıma değildim. Sınıra ulaşana kadar yanımda bir sürü erkek vardı. Hepsine aynı yalanı söyledim –bebeğime duyduğum özlemle yanıp tutuşuyordum–, beni öyle bir sevgi ve ihtimamla kuşattılar ki utandım. Bohçamı taşımama izin vermiyorlardı. Tek kızlarıymışım gibi her an göz kulak oluyorlardı. Almanlara yakalanırsak başımıza ne geleceğini biliyorduk ama böyle durumlarda insan kaderci oluyor. Aynı zamanda içimde bir şeyler bu kalkıştığım şeyle dalga geçiyordu. İşgal altındaki Varşova'da metni bulma ve Bialistok'a canlı dönme şansım milyonda birdi.

"Loşikl, sınırı olaysız geçtim, Varşova'ya ulaştım ve evi sağlam buldum. Beni tek bir şey kurtarmıştı – yağmurlar ve soğuk. Geceler zifiri karanlıktı. Varşova'da elektrik yoktu. Yahudiler henüz bir gettoya tıkılmamıştı. Hem ben fazla Yahudi'ye de benzemiyordum. Başıma bir eşarp bağlamıştım, gören köylü sanırdı. Hem insanlardan da uzak duruyordum. Uzaktan birini gördüm mü, saklanıp geçmesini beklerdim. Bizim dairemize bir aile yerleşmişti. Yataklarımızda yatıyor, giysilerimizi giyiyorlardı. Ama Menaşe'nin yazılarına dokunmamışlardı. Adam Yidiş basını takip ediyordu ve Menaşe onun için ilahtı. Kapıyı çalıp onlara kim olduğumu söylediğimde, daireyi geri almaya geldim sanarak korktular. Kendi evlerini bir bomba yıkmış, çocuklarından biri ölmüştü. Onlara Bialistok'tan geriye Menaşe'nin metnini almak için döndüğümü söyleyince nutukları tutuldu.

"Menaşe'nin çekmecesini açtım, roman oradaydı. İki gün o insanlarla birlikte kaldım, ne yiyecekleri varsa benimle paylaştılar. Adam bana yatağını –yani yatağımı– verdi. Öyle yorgundum ki, on dört saat uyudum. Uyudum, bir şeyler yedim, tekrar uyudum. İkinci akşam Bialistok'a doğru yola çıktım. Bialistok'tan Varşova'ya, oradan da tekrar Bialistok'a tek bir Nazi bile görmeden gitmiştim. Sürekli yürümedim. Zaman zaman bir köylünün beni arabasına aldığı oluyordu. İnsan şehirden çıkıp tarlalarda, ormanlarda, meyve bahçelerinde yürümeye başlayınca, Nazi de komünist de görmüyor. Gökyüzü aynı, toprak

aynı, hayvanlarla kuşlar aynı. Bütün bu macera on gün sürdü. Bunu büyük bir kişisel zafer kabul etmiştim. Bir kere Menaşe'nin eserini bulmuştum ve bluzumun içinde taşıyordum. Ayrıca zannettiğim gibi korkak olmadığımı kendi kendime kanıtlamıştım. Doğrusu Rusya sınırından geçmek o kadar riskli değildi. Ruslar göçmenlere zorluk çıkartmıyordu.

"Bialistok'a akşam vardım. Ayaz vardı. Tek bir odadan ibaret evimize gittim, kapıyı açtım, bir de ne göreyim, kahramanım başka bir kadınla yatakta. Kadını iyi tanıyordum: Maymun kadar çirkin, iğrenç bir şair bozması. Küçük bir gaz lambası yanıyordu. Bir yerden odun ya da kömür bulmuşlardı, çünkü soba sıcaktı. Hâlâ uyanıktılar. Tanrım, bağırmadım, ağlamadım, tiyatroda yaptıkları gibi bayılmadım. İkisi de sessizce bana bakıyordu. Sobanın kapağını açtım, metni bluzumdan çıkarıp ateşe attım. Menaşe'nin üzerime saldıracağını düşünmüştüm ama tek kelime olsun etmedi. Metin öyle hemen alev almadı. Maşayla, korları kâğıtların üzerine iteledim. Orada durup yanışını seyrettim. Ateşin de benim de acelemiz yoktu. *Basamaklar* küle döndüğünde, elimde maşayla yatağa gittim ve kadına, 'Hemen defolmazsan seni gebertirim,' dedim.

"Dediğimi yaptı. Pılı pırtısını giyip çıktı. Gıkını çıkartsa öldürürdüm. İnsan kendi hayatını riske attı mı, başkalarının hayatlarını da kıymetsiz görüyor.

"Ben soyunurken Menaşe sessiz sessiz oturdu. O gece bir iki kelime ettik. 'Senin *Basamaklar*'ı yaktım,' dedim, o da, 'Evet, gördüm,' diye mırıldandı. Birbirimize sarıldık; ikimiz de bunun son olduğunu biliyorduk. Hiç o gece olduğu kadar şefkatli ve güçlü görmemiştim onu. Sabahleyin kalktım, bir iki eşyamı toparlayıp çıktım. Artık soğuktan, yağmurdan, kardan, yalnızlıktan korkum yoktu. Bialistok'tan ayrıldım; hâlâ hayatta olmamı da buna borçluyum. Vilna'ya gidip bir aşevinde iş buldum. Bizim sözde büyük adamlarımızın ne kadar aşağılık olabildiğini, nasıl politik davrandıklarını, bir yatak, bir tas yemek için ne numaralar yaptıklarını görmüştüm. 1941'de Rusya'ya kaçtım.

"Menaşe'nin de orada olduğunu duydum ama hiç karşılaşmadık – zaten karşılaşmak da istemezdim. Bir röportajda, kitabını elinden Nazilerin aldığını ve tekrar yazmak üzere olduğu-

nu söylemişti. Bildiğim kadarıyla bir daha hiçbir şey yazmadı. Böylece hayatı kurtuldu. Bir şeyler yazsa ve yayınlasa, diğerleri onu devre dışı bırakırdı. Hoş, yine de ölmekten kurtulamadı."

Uzun müddet ses çıkarmadan oturduk. "Şibta, sana bir şey soracağım ama istemezsen cevap verme. Sırf meraktan soruyorum," dedim.

"Neyi merak ettin?"

"Menaşe'ye sadık mıydın? Yani fiziksel olarak."

Biraz sustu. Sonra cevap verdi: "Sana Varşova usulü, 'Seni alakadar etmez,' diyebilirdim. Ama Loşikl olduğuna göre, sana gerçeği söyleyeceğim. Hayır."

"Menaşe'yi bu kadar çok sevdiğine göre, onu neden aldattın?"

"Loşikl, ben de bilmiyorum. Metnini neden yaktığımı da bilmiyorum. Daha önce de düzinelerce kadınla birlikte olmuştu ama ona sitem bile etmemiştim. Uzun zaman önce, insanın birini sevip bir başkasıyla yatabileceği kanaatine varmıştım; ama yatağımızda o korkunç manzarayı görünce içimdeki aktris uyandı ve dramatik bir şey yapma ihtiyacı duydum. Beni kolayca durdurabilirdi; ama seyretmekle yetindi."

Tekrar sustuk. "Kendini, sevdiğin kişi için asla feda etmemelisin. İnsan benim yaptığım gibi hayatını da riske attı mı, geriye verecek başka bir şey kalmıyor," dedi.

"Romanlarda genç adam hep kurtardığı kızla evlenir," dedim.

Biraz gerginleşti ama cevap vermedi. Birden yorgun, bitkin, buruşmuş göründü bana, sanki ihtiyarlık onu tam da o anda yakalamıştı. Bu konuda başka bir şey söylemesini beklemiyordum ama son bir şey daha ekledi: "O metinle birlikte, sevme gücümü de yaktım ben."

Karanlığın Gücü

Bütün doktorlar, Henya Dvoşa'nın kalbinde bir şey bulunmadığında, sinirsel bir hastalıktan mustarip olduğunda hemfikirdi ama kızın annesi (terzi Selig'in karısı) Tzeitel, anneme Henya Dvoşa'nın, kocası İsur Godel'in, kız kardeşi Dunya ile evlenmesini istediği için kendini öldürdüğünü söylemişti.

Annem bu tuhaf hikâyeyi duyunca bağırdı: "Sizin evde neler oluyor? İki küçük çocuk annesi genç bir kadın neden ölmek istesin? Hem kocasının, kız kardeşiyle evlenmesiyle neden bozmuş? İnsan böyle düşünceleri aklına bile getirmemeli!"

Heyecana kapıldığında âdeti olduğu üzere, annemin sarı peruğu ani bir esintiye kapılmış gibi yerinden oynadı.

Daha on yaşında olduğum halde, Tzeitel'in söyledikleri beni hayrete düşürmüştü ama her nasılsa, kulağa ne kadar çılgınca gelse de, doğruyu söylediğini hissediyordum. Bir hikâye kitabını okur gibi yapıyordum ama kulaklarım muhabbetteydi.

Kabarık peruklu, büzgülü bol giysili, erkek ayakkabılı, tıknaz, esmer bir kadın olan Tzeitel lafına devam etti: "Ah arkadaşım, laf olsun diye konuşmuyorum. Kız taktı bu işe. Vah bana, bu ihtiyar yaşımda bunları da mı görecektim? Tanrıdan tek bir iyilik istiyorum – kızımdan önce beni alsın."

"Ama bunun ne anlamı var?"

"Hiçbir anlamı yok. Bu lafları iki yıl önce etmeye başladı. Kız kardeşinin İsur Godel'e ya da onun kız kardeşine âşık olduğuna kanaat getirmiş. Derler ya: 'Yanılsama hastalıktan be-

terdir.' Rabbitzin, bunu birine anlatmam lazım: O hasta haliyle Dunya'ya gelinlik dikiyor."

Annem birden benim dinlediğimi fark etti ve bağırdı: "Çık mutfaktan, öbür odaya! Mutfakta erkeğin işi ne!"

Avluya inerken, terzi Selig'in atölyesinin yanından geçiyordum; durup içeri baktım. Selig, Krohmalna Sokağı 10 numaradaki kapı komşumuzdu, dairesinin bir bölümünü atölye yapmıştı. Selig dikiş makinesinin başına geçmiş, ceket astarı dikiyordu. Karısı ne kadar enliyse, o da o kadar dardı. Dar omuzları, dar burnu, kırçıllı dar bir sakalı vardı. Elleri de dar, parmakları uzundu. Yarım mercekli, pirinç çerçeveli gözlüğü, dar alnına kadar itilmişti. Karşısındaki dikiş makinesinde, Henya Dvoşa'nın kocası İsur Godel oturuyordu. İki uçlu, küçük, sarı bir sakalı vardı.

Selig erkek terzisiydi. İsur Godel kadın elbiseleri dikerdi. O anda teyel alıyordu. Çok hünerli elleri olduğu, şık sokaklardan birinde kendi dükkânını açsa servet kazanacağı söylenirdi ama karısı ailesinin yanında oturmak istiyordu. Göğsü ağrıdığında ve nefes alamadığında annesi ona bakardı. İçi fenalaştığında annesi –bazen de kardeşi Dunya– onu kediotu damlasıyla rahatlatır, şakaklarını sirkeyle ovardı. Dunya, Mead Sokağında bir giysi mağazasında çalışıyor, son moda elbiseler giyiyor, mahallenin sofu kızlarından uzak duruyordu. Tzeitel, Henya Dvoşa'nın iki küçük çocuğuna da –Elkele ve Yankele– bakıcılık yapardı. Ben sık sık terzi Selig'in dükkânına giderdim. Makinelerin dikiş dikmesini seyretmeyi severdim ve yere düşmüş boş makaraları toplardım. Selig, Varşova'daki diğer insanlar gibi konuşmazdı – Rusya'dan gelmişti. Genelde benimle Humaş ve Talmud üzerine tartışır, azizlerin cennette ne yaptıkları, günahkârların Gehinam'da nasıl kavruldukları üzerine fikir yürütürdü. Selig, Aydınlanmadan nasibini aldığı için, söyledikleri kulağa zındıkça gelirdi. "Annenle baban cennete gidip de kendi gözleriyle mi görmüşler? Ya Tanrı yoksa? Varsa bile, Yahudi değil de Hıristiyansa?" derdi bana.

"Tanrı Hıristiyan olur mu? Böyle şeyler söylenmez."

"Neden söylenmeyecekmiş? Kutsal kitaplarda öyle yazdığı için mi? O kitapları da *insanlar* yazdı; insanların, yapmadığı saçmalıkta hatırı kalır."

"Dünyayı kim yarattı?" diye sorardım.

"Tanrıyı kim yarattı?"

Babam hahamdı ve benim böyle konuşmaları dinlememi istemeyeceğini bilirdim. Selig dine küfretmeye başladı mı kulaklarımı tıkar, bir daha dükkânına girmemeye yemin ederdim ama bir şeyler beni bir duvarında ceketler, yelekler ve pantolonların, diğerinde elbiselerle bluzların asılı olduğu odaya çekerdi. Başı olmayan, tahta göğüsleri ve kalçaları olan bir terzi mankeni bile vardı. Bu sefer, Henya Dvoşa'nın yatağında yattığı arka odaya bakmak için büyük bir istek duymuştum.

Selig birden benimle konuşmaya başladı: "Artık hedere gitmiyor musun?"

"Hederi bitirdim. Gemara çalışmaya başladım bile."

"Tek başına mı? Okuduğunu anlıyor musun bari?"

"Anlamazsam Raşi'nin Tefsirlerine bakıyorum."

"Raşi anlamış mı bari?"

Güldüm. "Raşi bütün Tora'yı bilir."

"Nereden biliyorsun? Onu şahsen tanıyor muydun?"

"Nereden tanıyayım? Raşi yüzlerce yıl önce yaşadı."

"Peki yüzlerce yıl önce olan şeyleri nereden biliyorsun?"

"Herkes Raşi'nin büyük bir aziz ve âlim olduğunu bilir."

"Herkes kim? Avludaki kapıcı bilmiyor."

İsur Godel, "Baba, çocuğu rahat bırak," dedi.

"Ona bir soru sordum ve cevap bekliyorum," dedi Selig.

Tam o sırada kısa boylu ve fıçı gibi yusyuvarlak bir kadın elbise diktirmek için dükkâna girdi. İsur Godel onu arka odaya aldı. Henya Dvoşa'nın, yatağa oturmuş, yerlere değen beyaz, saten bir elbise diktiğini gördüm. Tzeitel yalan söylememişti. Bu, Dunya'nın gelinliğiydi.

Dükkândan çıkıp aşağı koştum. Bu işi enine boyuna düşünmem gerekiyordu. Henya Dvoşa, neden kendisi öldükten sonra İsur Godel'le evlenirken giymesi için kardeşine bir gelinlik dikiyordu? Bu, kime duyduğu büyük sevgi yüzündendi; kardeşine mi yoksa kocasına mı? Yakup'un Rahel için nasıl yedi yıl çalıştığını ve kızın babası Laban'ın karanlıkta onu kandırarak yerine Lea'yı verdiğini düşündüm. Raşi'ye göre, Rahel, utanmasın diye Lea'ya işaretler vermişti. Bunlar nasıl işaretler-

di? Kadınlarla erkekler ve ilginç sırları bende büyük bir merak uyandırmıştı. Büyümek için can atıyordum. Kızlara bakmaya başlamıştım. Genellikle Selig'in mankeni gibi kabarık göğüsleri, erkeklerden daha küçük elleri ve ayakları vardı, saçlarını da örüyorlardı. Bazılarının uzun, ince boyunları oluyordu. Eve gidip anneme, kızların nasıl işaretler taşıdığını, Rahel'in Lea'ya ne verdiğini soracak olsam, bana kesin bağırırdı. Her şeyi kendi kendime gözlemek ve sesimi çıkarmamak zorundaydım.

Geçen kızları seyrederken, gözlerinde bir alay gördüm sandım. "Her şeyi öğrenmek isteyen küçük bir oğlan," diyordu bakışları sanki.

Doktorlar, Tzeitel'e, kızının önünde uzun bir ömür olduğunu söylemiş ve ona sinir ilaçları vermişlerdi ama Henya Dvoşa günden güne kötüleşiyordu. İniltilerini bizim evden duyuyorduk. Berber-cerrah Freytag ona iğne yapıyordu. Dr. Knayster, Çista Sokağındaki hastaneye götürülmesini tavsiye etmişti ama Henya Dvoşa orada hastalara zehir verildiğini, öldükten sonra da kesilip biçildiğini söyleyerek karşı çıkmıştı.

Dr. Knayster üç kişilik bir muayene ayarlamıştı – kendisi ve iki uzman doktor. Binamızın önüne iki araba geldi, ikisini de melon şapka ve gümüş düğmeli pelerin giymiş arabacılar kullanıyordu. Atların kısa yeleleri, kıvrık boyunları vardı. Beklerken sabırsızca karşıya bakıyorlar, arabacılar onları oldukları yerde tutmak için dizginlere asılıyorlardı. Muayene uzun sürdü. Uzmanlar fikir birliği edemiyor, Lehçe bir şeyler konuşuyorlardı. Yirmi beş rubleyi aldıktan sonra arabalarına binip, yaşadıkları ve mesleklerini sürdürdükleri zengin muhite geri döndüler.

Birkaç gün sonra terzi Selig, üzerinde bir gömlek, yakasında iğne ve sol işaretparmağında yüksükle evimize geldi ve babama, "Haham efendi, kızım size itirafta bulunmak istiyor," dedi

Babam kızıl sakalını sıvazlayıp, "Acelesi neymiş? Tanrının da yardımıyla yüz yirmi yıl bile yaşar," dedi.

"Yüz yirmi saat bile yaşayacağını sanmıyorum," dedi Selig.

Annem, Selig'e hoşnutsuzlukla baktı. Yahudi olduğu halde Hıristiyan gibi konuşuyordu; Rusya'dan gelenlerde Polonya

Yahudisi'nin duyarlılığı yoktu. Gözlerini silmeye başladı. Babam dolabını açıp içinden ölüm ve yasla ilgili *Yabbok'un Sığ Yeri* kitabını çıkardı. Sayfaları çevirirken başını sallıyordu. Sonra ayağa kalkıp Selig'le birlikte gitti. Babamın Selig'in evine ilk gidişiydi bu. Dini bir töreni yönetmek için çağrılmadığı müddetçe kimsenin evine gitmezdi.

Orada uzun müddet kaldı, geri döndüğünde, "Bunlar nasıl insanlar? Tanrı bizi korusun!" dedi.

"İtirafta bulundu mu?" diye sordu annem.

"Evet."

"Bir şey söyledi mi?"

"Yedi günlük yas süresinden, yani şivadan hemen sonra evlenilir mi yoksa otuz gün, yani şeloşim bitene kadar beklemek mi gerekir, diye sordu."

Annem yüzünü tükürecekmiş gibi buruşturdu. "Aklı yerinde değil."

"Değil."

"Daha çok uzun yaşar, bak görürsün," dedi annem.

Ama bu tahmini tutmadı. Birkaç gün sonra koridorda bir ağıt duyuldu. Henya Dvoşa ölmüştü. Atölye bir anda kadınlarla doldu. Tzeitel dikiş makinelerini kapatmış, aynaya siyah bir örtü örtmüştü. Pencereler, şeriatın gerektirdiği gibi açıldı. Kadınlar arasında İsur Godel belirdi. Diz boyu bir ceket giymiş, kâğıt bir göğüslük, kolalı bir yaka, siyah kravat ve küçük bir takke takmıştı. Cenazeyi ayarlamak için hemen cemiyet evine yollandı. O sırada Dunya çiçeklerle süslü hasır bir şapka, kırmızı bir elbise, elinde hanımefendiler gibi taşıdığı çantayla avluya girdi. Dunya'yla İsur Godel merdivende karşılaştılar. Bir an hiçbir şey söylemeden karşılıklı durdular, sonra bir şeyler mırıldanarak ayrıldılar –biri aşağı indi, diğeri yukarı çıktı. Dunya ağlamıyordu. Yüzü solgundu, gözlerinde öfkeye benzer bir ifade vardı.

Yas dönemi boyunca erkekler günde iki kere terzi Selig'in dükkânına gelip dua ettiler. Selig'le Tzeitel ayakkabılarını çıkarmış, alçak taburelerde oturuyorlardı. Selig, babamdan ödünç aldığı, İbranice ve Yidiş baskılı Eyüp Kitabı'nı okuyordu.

Yasının göstergesi olarak yakasını yırtmıştı. Adamlarla gündelik konuları konuşuyordu. Her şeyin fiyatı yükseliyordu. İplik, ibrişim, astarlık kumaş hep pahalanmıştı. "Bu insanlarınki çalışmak mı sanki?" diye şikâyet etti Selig. "Oyun oynuyorlar. Benim zamanımda, çırak dediğin gün ışırken dükkâna gelirdi. Kışın karanlıkta çalışmaya başlanırdı. Her işçi, mumunun parasını kendi cebinden öderdi. Şimdi bütün işi makine yapıyor, işçi de tek bir şey biliyor – her ay maaşına zam istemeyi. İnsan böyle tembellerle ne yapabilir?"

"Herkes Amerika'ya kaçıyor!" dedi marangoz Şmul.

"Amerika'da panik var. İnsanlar açlıktan ölüyor."

Her gün dua etmeye terzi Selig'e gidiyordum ama İsur Godel'le Dunya'yı orada hiç görmemiştim. Dunya arka odada mı saklanıyordu, yoksa şiva tutmak yerine işine mi dönmüştü? Bu yas süresi biter bitmez İsur Godel sakalını tıraş etti, takkesinin yerine bir fötr şapka aldı ve uzun ceketini atıp kısa ceket giydi. Dunya, annesine, evlendikten sonra peruk takmayacağını söylemişti.

Nikâhtan bir gece önce, duvar saati üçü çalarken uyandım. Yatak odamızın penceresine bir battaniye geriliydi ama iki kenardan içeri ay ışığı giriyordu. Annemle babam alçak sesle konuşuyor, sesleri aynı yataktan geliyordu. Aman Tanrım, babam annemle aynı yatakta yatıyordu!

Nefesimi tuttum, annemi dinledim. "Hep onların suçu. Her şeyi kızın önünde yapmışlar. Öpüşmeler, kim bilir daha neler. Bana Tzeitel anlattı. O kadar rezillik insanın yüreğini çatlatır."

"Boşanması gerekirdi," dedi babam.

"İnsan sevdi mi boşanamaz."

"Kardeşinden büyük bir bağlılıkla söz ediyordu," dedi babam.

"Kimileri Ölüm Meleğinin kılıcını öper," dedi annem.

Gözlerimi kapatıp, uyuyormuş gibi yaptım. Anlaşılan bütün dünya koca bir yalandı. Bütün gün Tora ve dindarlık vaaz eden babam bir kadınla yatağa girebildiğine göre, insan İsur Godel ya da Dunya'dan ne bekleyebilirdi?

Ertesi gün uyandığımda, babam sabah dualarını okuyordu. Belki bininci kere, Tanrının İbrahim'e oğlu İshak'ı sunakta kurban etmesini emrettiği ve meleğin cennetten, "Elini çocuğa sürme!" diye bağırdığı hikâyeyi tekrarladı. Babam maske takıyordu – gündüz aziz, gece zampara. Dua etmeyi bırakıp dinden çıkacağıma söz verdim.

Tzeitel anneme, küçük bir düğün yapacaklarını söylemişti. Ne de olsa damat iki çocuklu bir duldu, aile de matemdeydi – şamataya ne gerek vardı? Ama her nedense avlunun bütün sakinleri düğünü şamatalı kılmak için ant içmiş gibiydi. Çifte her yerden hediyeler yağıyordu. Birisi bir bando tutmuştu. Merdivenlerden yukarı, pirinç musluklu bir fıçı bira ve sepet sepet şarap şişesi taşındığını gördüm. Selig'in kapı komşusu olduğumuzdan, ayrıca töreni de babam yapacağı için, biz aileden sayılıyorduk. Annem bayramlık elbiselerini giymiş, peruğunu berbere taratmıştı. Tzeitel bana bir dilim ballı kek ve bir bardak şarap ikram etti. Selig'in dairesi öyle kalabalıktı ki, nikâh örtüsünü gerecek yer kalmamıştı, örtü mecburen babamın çalışma odasında kuruldu. Dunya ablasının onun için diktiği beyaz, saten gelinliği giymişti. Bizim binada evlenen diğer gelinler gülümser, kendileri için iyi dileklerde bulunanlara teşekkür eder, güler, ağlarlardı. Dunya'nınsa ağzını bıçak açmıyor, başını dünyevi bir kibirle dimdik tutuyordu.

Mikveye girmesi için Tzeitel'in ona yalvarmak zorunda kaldığı söyleniyordu. Dunya kendi misafirlerini davet etmişti – kısa elbiseli kızlar, tıraşlı, uzun saçlı, fötr şapkalı delikanlılar. Gömlek yerine, kuşaklarla bağlanmış siyah bluzlar giymişlerdi. Sigara içiyor, göz kırpıyor, birbirleriyle Rusça konuşuyorlardı. Avlu ahalisi hepsinin sosyalist olduğunu, 1905'te çara karşı isyan eden ve anayasa isteyenlerle aynı düşünceyi paylaştıklarını söylüyordu. Dunya da onlardan biriydi.

Annem düğünde ağzına lokma koymadı: Bazı misafirler olmadık yiyecek ve içecekler getirmişlerdi, insan her şeyin kaşer olduğundan emin olamıyordu. Müzisyenler tiyatro şarkıları çalıyor, erkekler kadınlarla dans ediyordu. Saat on bir sularında gözlerim uykudan kapanmaya başlayınca, annem yatağa gitmemi söyledi. Geceleyin uyandığımda ayak sesleri, şarkılar,

putperest müziği –polkalar, mazurkalar–, ne olduklarını bilmesem de içimde kötü arzular uyandıran melodiler duydum.

Bir ara tekrar uyandığımda, babamın Süleyman'ın Meselleri'nden alıntı yaptığını işittim: "Kahkahalara bakıp dedim ki, Delice ve neşe dolu, Neler oluyor?"

"Mezarların üzerinde dans ediyorlar," diye fısıldadı annem.

Düğünden kısa süre sonra Selig'in evinde skandallar patlak verdi. Yeni evliler arka odada kalmak istemiyorlardı; İsur Godel, Ciepla Sokağında bir daire kiralamıştı. Tzeitel gelip ağlaya ağlaya anneme dert yandı. Kızı Yankele'nin favorilerini kesmiş, onu hederden almış, laik bir okula vermişti. Hem kaşeruta da dikkat etmiyor, Hıristiyan kasaplardan et alıyordu. İsur Godel artık adını değiştirmişti, kendini Albert diye tanıtıyordu. Ekele'yle Yankele'ye de Hıristiyan isimleri verilmişti – Edka ve Yanek.

Tzeitel konuşurken, yeni evlilerin oturduğu evin numarasını da söylemişti; orada neler olduğunu görmek için kalkıp gittim. Kapının sağında Lehçe bir levha vardı: ALBERT LANDAU, KADIN TERZİSİ. Açık pencereden İsur Godel'i görebiliyordum. Onu zor tanımıştım. Sakalını tümüyle tıraş etmiş, burma bıyık bırakmıştı; başı açıktı, Hıristiyan'a benziyor ve daha genç görünüyordu. Ben orada beklerken, çocuklar okuldan döndü – Yankele'nin ayağında şort, başında armalı kep, omuzlarında bir sırt çantası vardı; Elkele kısa elbise, dizlerine kadar gelen çoraplar giymişti. "Yankele... Elkele..." diye seslendim ama bana hiç bakmadan yanımdan geçip gittiler.

Tzeitel her gün gelip anneme ağlıyordu: Rüyasında Henya Dvoşa'yı görmüş, kızı mezarında rahat edemediğini haykırmıştı. Oğlu Yankele ardından Kadiş okumadığı için, cennete kabul edilmiyordu.

Tzeitel, kızının anısına Kadiş ve Mişna okuması için bir kâtip tutmuştu ama kızı yine gelip kefeninin düştüğünü, mezarında çıplak yattığını, mezarına su toplandığını, yanına genelevde çalışan, serbest bir kadının gömüldüğünü ve iblislerle düşüp kalktığını söylüyordu.

Babam rüyayı ıslah etmek için üç adam çağırmış, bunlar

Tzeitel'in önünde durup, "*Güzel* bir rüya gördün! Gördüğün güzel bir rüya! Gördüğün rüya güzel!" diye ahenkle okumuşlardı.

Daha sonra babam, Tzeitel'e, insanın ölünün ardından fazla yaz tutmaması, rüyalara da fazla önem vermemesi gerektiğini söyledi. Gemara'nın da dediği gibi, buğday nasıl samansız olmazsa, rüya da boş lafsız olmazdı. Ama Tzeitel kendine hâkim olamıyordu. Cemiyetin önde gelenlerine ve Defin Cemiyetine koşup, kızının naaşının mezarından çıkarılıp başka bir yere gömülmesini istedi. Evini boşladı ve her gün Henya Dvoşa'nın mezarını ziyaret etmeye başladı.

Selig'in sakalı bembeyaz kesilmiş, yüzü kırışık dolmuştu. Elleri titriyordu; avludakiler ceketlerle pantolonları çok geç teslim ettiğini, ya uzun ya kısa, ya bol ya dar yaptığını, ütülerken bozduğunu söyleyerek şikâyet ediyorlardı. Tzeitel'in artık yemek pişirmediğini, kocasının da sadece kuru şeyler yediğini bilen annem sık sık ona yemek gönderirdi. Bütün dişleri dökülmüştü; bir tabak yulaf ezmesi, tavuk suyuna çorba ya da erişte götürecek olsam, bana dişsiz ağzıyla güler ve, "Hediye mi getirdin? Neden? Purim değil daha," derdi.

"İnsanın her gün yemesi gerekir."

"Neden? Kurtları şişmanlatmak için mi?"

"İnsanın ruhu da vardır," derdim.

"Ruh patates istemez. Hem sen hiç ruh gördün mü? Öyle şey yoktur. Saçmalık."

"Peki insan nasıl yaşıyor?"

"Nefes alarak. Elektrikle."

"Karınız –"

Selig lafımı keserdi. "Aklını kaçırdı!"

Bir akşam Tzeitel, anneme, Henya Dvoşa'nın sol kulağına yerleştiğini itiraf etti. Şabat ve bayram şarkıları söylüyor, Tapınağın Yıkımına ağıt yakıyor, hatta *Titanik*'in batışına ağlıyordu. "Bana inanmıyorsan kendin dinle Rabbitzin," dedi.

Peruğu kenara çekip kulağını annemin kulağına dayadı.

"Duyuyor musun?" diye sordu Tzeitel.

"Evet. Hayır. Bu da ne?" dedi annem telaşla.

"Üç hafta oldu. Geçer diye bekledim ama günbegün kötüye gidiyor."

Öyle korkmuştum ki, mutfaktan dışarı fırladım. Çok geçmeden Krohmalna Sokağı ve civar sokaklarda, Tzeitel'in kulağına bir dibbukun yerleştiği, Tora okuduğu, vaaz verdiği ve horoz gibi öttüğü söylenmeye başladı. Kadınlar gelip kulaklarını Tzeitel'in kulağına dayıyor, Kol Nidre'nin söylendiğini duyduklarına yemin ediyorlardı. Tzeitel babamdan da kulağını, kulağına dayamasını istemişti ama babam evli bir kadının tenine değmeyi kabul etmedi. Bu vaka Varşovalı bir asabiye doktorunun ilgisini çekti. Dr. Flatau sadece Polonya'da değil, Avrupa, hatta belki Amerika'da da ün salmıştı. Bir Yidiş gazetede bu vakayla ilgili bir makale çıktı. Yazar, manşeti Tolstoy'un oyunundan almıştı: *Karanlığın Gücü.*

Tam o sıralarda Krohmalna Sokağındaki başka bir avluya taşındık. Birkaç hafta sonra Saraybosna'da bir terörist, Avusturya Arşidükü Ferdinand'la karısına suikastta bulundu. Bu tek şiddet eylemini, savaş, kıtlık, küçük kasabalardan Varşova'ya göç ve gazetelerde binlerce zayiat haberleri takip etti.

İnsanların terzi Selig ve ailesinden başka konuşacakları mevzuları olmuştu. Sukot'tan sonra Selig aniden öldü, birkaç ay sonra Tzeitel de peşinden gitti.

Bir kış günü, Almanlarla Ruslar, Bzura Nehrinde savaşırken, evimizin pencereleri top ateşinden zangırdarken, artık kömür alamadığımız için sobamız yanmazken, 10 numaradaki eski bir komşumuz olan Ester Malka annemi ziyarete geldi. İsur Godel ve Dunya boşanıyorlardı.

Annem, "Nedenmiş o? Hani âşıktılar," dedi.

"Rabbitzin, birlikte olamıyorlarmış. Henya Dvoşa her gece gelip aralarına yatıyormuş," dedi Ester Malka.

"Mezarda bile kıskanmaya devam mı ediyormuş?"

"Öyle herhalde."

Annem bembeyaz kesildi ve ağzından asla unutamayacağım kelimeler döküldü: "Ölüler yaşasın diye diriler ölüyor."

Otobüs

1956'daki o turu –bir grup turistle birlikte İspanya'da on iki gün otobüsle oradan oraya sürüklenmeyi– neden göze aldığımı halen anlamış değilim. Cenevre'den yola çıkmıştık. Öğleden sonra üç sularında otobüse bindiğimde, hemen hemen bütün koltukların dolmuş olduğunu gördüm. Şoför biletimi alıp bana bir kadının yanını gösterdi; kadının boynundaki siyah haç hemen göze çarpıyordu. Saçları kızıla boyanmış, yüzüne bolca allık sürülmüş, kahverengi gözlerini örten gözkapakları maviye bulanmıştı ama bütün bu boya katmanları altından derin kırışıklar kendini belli ediyordu. Kıvrık burunlu, kor kırmızısı dudaklı, sarımtırak dişliydi.

Benimle Fransızca konuşmaya başladı ama bu dili anlamadığımı söyleyince Almancaya geçti. Gerçek bir Alman, hatta İsviçreli gibi konuşmuyordu Almancayı. Aksanı benimkine benziyor, benimle aynı hataları yapıyordu. Arada bir, kulağa Yidiş gibi gelen bir kelime çıkıyordu ağzından. Çok geçmeden, toplama kamplarından kurtulmuş bir göçmen olduğunu anladım. 1946'da Landsberg yakınlarında bir DP kampına gitmiş ve tesadüf eseri Zürihli bir İsviçre bankası direktörüyle ahbaplık kurmuştu. Adam ona âşık olmuş ve evlenme teklif etmişti ama Protestanlığı kabul etmesi şartıyla. Kızlık adı Selina Pultusker'miş. Şimdiki adı Selina Veyerhofer'di.

Birden benimle Lehçe konuşmaya başladı, sonra Yidişe geçti. "Nasılsa Tanrıya inanmadığıma göre, Musa da İsa da benim için bir. Benden din değiştirmemi istedi, ben de birazcık değiştirdim," dedi.

"Peki neden haç takıyorsunuz?"

"Dinle alakası yok. Son nefesime kadar unutmayacağım birisi ölürken verdi bana."

"Erkekti herhalde?"

"Yok, kadın mı olaydı?"

"Kocanızın buna bir itirazı yok mu?"

"Ona soran mı var? İşte bakın, şurada."

Bayan Veyerhofer otobüste karşı sırada oturan bir adamı gösterdi bana. Kocası ondan daha genç görünüyordu; açık tenli, yumuşak bir yüzü, mavi gözleri ve dümdüz bir burnu vardı. Bana tam bir bankacı gibi göründü – aklı başında, mülayim, ütülü pantolon giyen, çizgisi bozulmasın diye otururken yukarı çeken, ayakkabıları daima boyalı bir adam. Başında panama şapka vardı. Tavırlarında düzen ve disiplin görülüyordu. Dizlerinin üzerinde *Neue Zürcher Zeitung* [Yeni Zürih Gazetesi] duruyordu; ekonomi sayfasının açık olduğunu fark ettim. Göğüs cebinden küçük bir bez parçası çıkarıp gözlüğünü sildi. Sonra altın saatine baktı.

Bayan Veyerhofer'e, neden birlikte oturmadıklarını sordum.

"Çünkü benden nefret ediyor," dedi Lehçe.

Bu cevap beni şaşırtmıştı ama çok da fazla değil. Adam bana yan yan baktıktan sonra başını çevirdi. Yanında, pencere tarafında oturan kadınla konuşmaya başladı. Şapkasını çıkarınca, seyrek, sarı saçlarla çevrili parlak, kel kafası meydana çıktı. "Bu İsviçreli yanımdaki kadında ne buldu acaba?" diye sordum kendi kendime ama böyle şeyler sorulmazdı.

Bayan Veyerhofer, "Gördüğüm kadarıyla siz otobüsteki tek Yahudi'siniz," dedi. "Kocam Yahudileri sevmez. Hıristiyanları da sevmez. Milyonlarca önyargısı vardır. Hiçbir söylediğimi beğenmez. Gücü yetse, insanlığın çoğunu öldürüp geriye sadece köpeklerini, bir de sıkı fıkı olduğu bankacıları bırakır. Ondan boşanmaya hazırım ama nafaka vermeyecek kadar cimri. Zaten şimdi de ancak hayatta kalacak kadar para veriyor. Yine de çok zekidir, tanıdığım en okumuş adamlardan biridir. Altı dili mükemmel konuşur ama Tanrıya şükür Lehçe bilmiyor."

Pencereden dışarı baktı, ben de onunla daha fazla konuşma arzumu kaybettim. Geceleyin pek iyi uyuyamamıştım, arkama yaslanıp kestirmeye başladım ama aklım uyanıkmışım gibi işliyordu. Sevdiğim –en azından arzuladığım– bir kadından ayrılmıştım. Zakopane'de bir otelde tek başıma üç hafta geçirmiştim.

Beni şoför uyandırdı. Akşam yemeğini yiyip uyuyacağımız otele gelmiştik. Hâlâ İsviçre'de miydik, yoksa Fransa'ya ulaştık mı anlayamadım. Şoförün söylediği şehrin ismini yakalayamamıştım. Oda anahtarımı aldım. Birisi bavulumu odaya bırakmıştı bile. Kısa süre sonra yemek salonuna indim. Bütün masalar doluydu, ben de yabancılarla oturmak istemiyordum.

Orada dikilirken on dört-on beş yaşlarında bir çocuk yanıma geldi. Kısa pantolonu, uzun yün çorapları, ceketinin dışına çıkarttığı gömlek yakasıyla, bana savaş öncesi Polonyası'nı hatırlatmıştı. Yakışıklı bir delikanlıydı – alabros tıraşlı, parlak siyah gözlü, olağanüstü beyaz tenliydi. Topuklarını asker gibi birbirine vurarak, "İngilizce biliyor musunuz efendim?" diye sordu.

"Evet."

"Amerikalı mısınız?"

"Amerikan vatandaşıyım."

"Bize katılmak ister misiniz? Ben İngilizce bilirim. Annem de biraz biliyor."

"Anneniz ister mi acaba?"

"Evet. Sizi otobüste gördük. Amerikan gazetesi okuyordunuz. Ben liseden mezun olduktan sonra bir Amerikan üniversitesine gitmek istiyorum. Profesör filan değilsiniz, değil mi?"

"Hayır ama üniversitelerde konferanslar verdiğim oldu."

"Sizi görür görmez anlamıştım. Buyrun, masamız şurada."

Beni annesinin yanına götürdü. Kadın otuzlu yaşlarının ortasında, tombul ama güzel yüzlüydü. Siyah saçlarını başının iki yanında iki topuz yapmıştı. Üzerinde pahalı bir elbise, pek çok da mücevher vardı. Merhaba dediğimde, gülümseyerek bana Fransızca cevap verdi.

Oğlu ona İngilizce hitap etti: "Anne, beyefendi Birleşik Devletler'den. Tahmin ettiğim gibi profesörmüş."

"Profesör değilim. Bir keresinde konuk öğretmen olarak bir üniversiteye davet edilmiştim."

"Lütfen, buyrun."

Kadına hiç Fransızca bilmediğimi söyleyince, benimle İngilizce-Almanca karışımı bir dille konuşmaya başladı. Adı Annette Metalon'du. Oğlunun adı Mark'tı. Garsonlar daha bütün masalara servis yapamamıştı; beklerken, ana oğula Yahudi olduğumu, Yidiş dilinde eserler verdiğimi ve Polonya doğumlu olduğumu söyledim. Sonradan yanlış anlamalar çıkmasını önlemek için bunu hep yaparım. Böylece, konuştuğum kişi züppeyse, kendimi olmadığım biri gibi göstermeye çalıştığımı düşünmez.

"Ben de Yahudi'yim efendim. Baba tarafından. Annem Hıristiyan'dır."

"Evet, merhum kocam Sefarad Yahudisi'ydi," dedi Bayan Metalon. Yidiş, bir dil mi yoksa lehçe mi, diye sordu bana. İbraniceden ne farkı vardı? Latin harfleriyle mi, yoksa İbrani alfabesiyle mi yazılıyordu? Bu dili kimler konuşuyordu, geleceği var mıydı? Bütün bu sorulara kısa cevaplar verdim. Bayan Metalon, biraz tereddüdün ardından, Ermeni olduğunu ve Ankara'da oturduğunu ama Mark'ın Londra'da eğitim gördüğünü söyledi. Kocası Selanikliydi. Doğu halıları ithal ve ihraç ediyor, başka işler de yapıyordu. Kadının parmağında devasa elmaslı bir yüzük, boynunda harika inciler vardı. Nihayet garson geldiğinde, şarap ve biftek sipariş etti. Garson benim vejetaryen olduğumu öğrenince yüzünü buruşturdu ve mutfakta vejetaryen yemekleri pişirilmediğini söyledi. Ona ellerinde ne varsa –patates, sebze, ekmek, peynir– yiyebileceğimi söyledim. İstediğini getirebilirdi.

Garson gider gitmez, vejetaryenliğim hakkındaki sorular başladı: Sağlık nedeniyle mi böyle besleniyordum? Prensiplerim yüzünden mi? Kaşerutla bir ilintisi var mıydı? Sadece yabancılara değil, yıllardır tanıdığım insanlara bile hesap vermeye alışmıştım. Bayan Metalon'a, herhangi bir sinagoga üye olmadığımı söyleyince, bana hiç cevap bulamadığım bir soru sordu – Yahudiliğim neleri içeriyordu?

Garsonun tepkisini görünce masadan aç kalkacağımı düşünmüştüm ama bir tabak dolusu haşlanmış sebze, mantarlı

omlet, ayrıca meyve ve peynir getirdi bana. Anne de oğlu da yemeklerimin tadına baktılar ve Mark, "Anne ben de vejetaryen olmak istiyorum," dedi.

"Benimle yaşadığın müddetçe olmaz," dedi Bayan Metalon.

"İngiltere'de kalmak istemiyorum, tabii Türkiye'de de. Amerikalı olmaya karar verdim," dedi Mark. "Amerikan edebiyatını, Amerikan samimiyetini, demokrasisini ve işe yaklaşımını beğeniyorum. İngiltere'de, orada doğmamış olanlar için hiçbir fırsat yok. Amerikalı bir kızla evlenmek istiyorum. Birleşik Devletler vizesi almak için hangi belgeler gerekiyor efendim? Bende Türk pasaportu var. Bana bir davetiye gönderebilir misiniz?"

"Elbette, memnuniyetle."

"Mark, ayıp oluyor. Beyefendiyle daha yeni tanıştın, hemen taleplerde bulunmaya başladın."

"Ne talep ediyorum ki? Davetiye topu topu bir kâğıt parçası, bir de imza. Harvard ya da Princeton'da okumak istiyorum. Sizce işletme konusunda bu üniversitelerden hangisi iyidir efendim?"

"Bilmiyorum."

"Her şeye karar vermiş bile," dedi Bayan Metalon. "Daha on dört yaşında bir çocuk ama kafası büyük. O açıdan babasına çekmiş. Babası da her şeyi en ince ayrıntısına kadar, yıllar öncesinden planlardı. Kocam benden kırk yaş büyüktü ama çok mutlu bir hayatımız oldu." Kenarı oyalı bir mendil çıkarıp, görünmeyen bir damla gözyaşını sildi.

Otobüste yolcular her gün koltuk değiştirmek zorundaydı. Böylece herkes bir kere önde oturmuş oluyordu. Çoğu çiftler birbirlerinden ayrılmıyorlardı ama tek başına seyahat edenler koltuk arkadaşlarını değiştiriyorlardı. Üçüncü gün şoför beni, karısının yanına oturmamaya azimli görünen İsviçreli bankacının yanına oturttu.

Kendini Dr. Rudolf Veyerhofer diye takdim etti. Otobüs geceyi geçirdiğimiz Bordeaux'dan çıkmış, İspanyol sınırına yaklaşıyordu. İlk başta ikimiz de konuşmadık; sonra Dr. Veyerhofer İspanya'dan, Fransa'dan, Avrupa'nın vaziyetinden

konuşmaya başladı. Bana Amerika hakkında sorular sordu; ona bir Yidiş gazetenin yayın kurulunda olduğumu söyleyince, konuşma Yahudilere ve Yahudiliğe döndü. İki bin yıl boyunca dünyanın çeşitli ülkelerinde dolaşan insanların, kimliklerini muhafaza etmiş olmaları ve onca zamanın ardından atalarının topraklarına dönmeleri tuhaf değil miydi? İnsanlık tarihinde bunun başka örneği yoktu. Dr. Veyerhofer, Graetz'in *Yahudilerin Tarihi* kitabını, hatta Dubnov'un yazdığı bazı şeyleri okuduğunu söyledi. Martin Buber'in eserlerini ve Klausner'in *Nasıralı İsa*'sını da biliyordu. Ama bütün okuduklarına rağmen, Yahudi'nin özü onun için açıklık kazanmamıştı. Talmud, Zohar, Hasidim üzerine sorular sordu, ben de elimden geldiğince cevapladım. Çok geçmeden karısından söz etmeye başlayacağına emindim.

Bayan Veyerhofer, diğer yolcuların huzurunu kaçırmayı çoktan başarmıştı. Hem Lyons hem de Bordeaux'da otobüs onu beklemek zorunda kalmıştı – Lyons'da yarım saat, Bordeaux'da bir saatten fazla. Gecikmeler yolculuk planını altüst ediyordu. Alışverişe gitmiş, eli kolu torbalarla dolu gelmişti. Bana anlattığı gibi kocası ondan bir lokma ekmeği esirgeyen cimrinin tekiyse, bu kadar şeyi nasıl alabildiğini anlayamamıştım. İki seferde de özür dilemiş ve saatinin durduğunu söylemişti ama İsviçreli kadınlar altın saatini kendisinin özellikle geri aldığını iddia ediyorlardı. Selina Veyerhofer bu hareketleriyle, sadece onu herkesin içinde yalan söylemekle itham eden kocasını değil, beni de küçük düşürmüştü, çünkü onun da benim gibi Polonya Yahudisi olduğu herkesin malumuydu.

Dr. Veyerhofer'in bana içini dökmeye nasıl başladığını tam hatırlayamıyorum. "Karım beni Yahudi düşmanlığıyla suçluyor," dedi. "Ama Yahudi düşmanı olsam, toplama kampından yeni çıkmış bir Yahudi'yle evlenir miydim? Bu evliliğin bana büyük zorluklar çıkarttığını bilmenizi isterim. O zamanlar ekonomi çevrelerindeki insanlar Nazi zehrine bulaşmışlardı; bu yüzden pek çok bağlantımı kaybettim. Sizin Amerika'ya, hatta Güney Afrika'ya göçmen gitmeyi ciddi ciddi düşünmeye başlamıştım, zira Hıristiyan iş cemiyeti beni tam anlamıyla dışlamıştı. Sizin dilinizde neydi... cherem mi? Annemle babam daha ha-

yattaydılar ve ikisi de koyu Hıristiyan'dı. Olanları yazsam çok kalın bir kitap olur.

"Karım din değiştirdi ama bunu öyle bir yaptı ki, her şey tam bir komediye dönüştü. Bu kadın nereye gitse düşman edinir ama en büyük düşmanı çenesi. Karşılaştığı herkesi kendinden nefret ettirmekte üstüne yoktur. Zürih'teki Yahudi cemiyetiyle irtibata geçmeye çalıştı ama öyle inanılmaz şeyler söyledi, öyle acayip davrandı ki, cemiyet üyeleri onu başlarından attılar. Hahama gider, ateist olduğunu söylerdi; onunla din üzerine tartışmaya girer, adama ikiyüzlü derdi. Herkesi Yahudi düşmanlığıyla suçladığı halde öyle laflar eder ki, Göbbels'in ağzından çıkmış zannedersin. Azgın feminist rolü yapar, kadınlara seçme hakkı vermediği için İsviçre hükümetine karşı yapılan gösterilere katılır ama kadınlara acımasız saldırılarda bulunur.

"Sizin yanınızda otururken sizinle konuştuğunu gördüm ve benim eli sıkılığımdan söz ettiğini anladım. Ama bu kadın alışveriş manyağı. Asla kullanmayacağı şeyler alır. Geniş bir dairem var ama içine o kadar çok mobilya, ıvır zıvır ve resim tıkıştırdı ki, insan sağdan sola zor dönüyor. Hiçbir hizmetçi bizim evde çalışmak istemiyor. Evde yemek yememekten nefret ettiğim halde hep lokantada yiyoruz. Onunla bu yolculuğa çıkmak tam bir delilikti. Ama on iki günü tamamına erdiremeyeceğiz anlaşılan. Sizinle burada oturmuş konuşurken, aklım hep paramı geri alıp, İspanya'ya girmeden otobüsü terk etmekte. Şahsi meselelerimi böyle anlatmamam gerektiğini biliyorum ama siz yazar olduğunuza göre, belki bir faydasını görürsünüz. Kampların ve oradan oraya sürülmenin sinirlerini bozduğunu söylüyorum kendi kendime ama Hitler cehennemini yaşamış başka kadınlarla da karşılaştım, hepsi sakin, medeni, hoş insanlardı."

"Peki bunu başta nasıl anlayamadınız?" diye sordum.

"Güzel soru. Ben de kendime aynı şeyi soruyorum. Size bütün bunları anlatmış olmam da benim için bir muamma, ne de olsa biz İsviçreliler ketum insanlarızdır. Herhalde bu kadınla on yıl yaşamak benim kişiliğimi değiştirdi. Görünüşe bakarsan o din değiştirdi ama ben Polonyalı bir Yahudi'ye dönüşmüş gibiyim. Bütün Yahudi haberlerini okuyorum, özellikle de Yahu-

di devletiyle ilgili olanları. Yahudi liderleri sık sık eleştiriyorum ama bir yabancı gibi değil, içeriden biri gibi."

Otobüs durdu. İspanya sınırına gelmiştik. Şoför pasaportlarımızı alıp sınır karakoluna girdi ve orada uzun süre oyalandı.

Dr. Veyerhofer alçak sesle, neredeyse mırıldanarak konuşmaya başladı: "Size karşı açık olacağım. Tek bir iyi özelliği vardı – bir erkeği nasıl cezbedeceğini bilirdi. Cinsel açıdan şaşırtıcı ölçüde güçlüydü. Bunları söylediğime inanamıyorum – benim muhitimde cinsellikten konuşmak tabudur. Neden ki? Erkekler beşikten mezara bunu düşünür. Güçlü bir hayal gücü, sapkın fantezileri vardır. Kadınlar konusunda tecrübeliyimdir, onları iyi tanırım. Konuştuklarıyla beni çılgına çevirmişti. Şehrazat'tan bile daha fazla hikâyesi vardır. Günlerimiz lanetliydi ama gecelerimiz bambaşkaydı. Beni öyle bitkin düşürmüştü ki, işimi yapamaz olmuştum. Doğu Avrupalı Yahudi kadınlara has bir şey midir bu? İsviçreli Yahudi kadınlar da Hıristiyanlardan daha ilginç değil."

"Siz de bilirsiniz Doktor, böyle bir genelleme yapmak imkânsız."

"Polonyalı Yahudi kadınların çoğu böyleymiş gibi geliyor bana. Gözlerinden anlıyorum. Yahudi devletine iş gezisine gitmiştim, hatta orada diğer İsrailli liderlerin yanı sıra Ben-Gurion'la da tanıştım. Leumi Bankasıyla çalışıyorduk. Günümüz Yahudi kadınlarının, gettoda geçen asırların acısını çıkarmak istediğini düşünüyorum. Hem Yahudiler, modern edebiyatta henüz büyük bir eser verememiş olsalar da, hayal gücü kuvvetli bir halk. Yakob Wassermann, Stefan Zweig, Peter Altenberg, Arthur Schnitzler'in eserlerini okudum ama beni hayal kırıklığına uğrattılar. Yahudilerden daha iyi şeyler bekliyordum. Yidiş ya da İbranice yazan ilginç yazarlar var mı?"

"İlginç yazar bulmak her yerde zor."

"İşte şoför pasaportları getiriyor."

Sınırı geçtikten bir saat sonra otobüs mola verdi ve bir İspanyol lokantasına öğle yemeği yemeye girdik.

Kapıdan girerken Bayan Veyerhofer yanıma geldi ve, "Bu sabah kocamın yanında oturuyordunuz; biliyorum, sürekli beni

çekiştirdi. Sağırlar kadar dudak okurum. Hastalık derecesinde yalancı olduğunu bilmelisiniz. Ağzından tek bir doğru laf çıkmaz," dedi.

"Aslında sizi övmüştü."

Selina Veyerhofer gerildi. "Ne dedi?"

"Sizin olağanüstü ilginç bir kadın olduğunuzu söyledi."

"Öyle mi dedi? İmkânsız. Senelerdir iktidarsız, yanında dura dura ben de frijit oldum. Beni hem fiziksel hem de ruhsal açıdan hastalıklı biri yaptı."

"Hayal gücünüzü övdü."

"Hayal gücümden başka şeyim kalmadı. Vampir gibi kanımı emdi. Cinsel açıdan normal değildir. Gizli homoseksüel –pek gizli de sayılmaz ya– ama yüzüne karşı söyledim mi şiddetle inkâr eder. Sadece erkeklerle birlikte olmak istiyor; aynı odayı paylaştığımız zamanlarda da sabahlara kadar bana başka erkeklerle ilişkilerimi sorardı. Onu tatmin etmek için hikâyeler uydururdum. Sonra bu hayali günahları başıma kakıp bana küfür ederdi. Beni, bir Nazi'yle ilişki kurduğumu itiraf etmeye zorlardı ama Tanrı biliyor ya, onlarla birlikte olmaktansa diri diri yüzülmeyi tercih ederim. Aynı masaya oturalım mı?"

"Bir hanımla oğluna söz verdim."

"Dün yemek salonunda yanınızda gördüğüm kadın mı? Oğlu pek güzel ama kadın çok şişko, yaşlanınca da buruş buruş olacak. Kaç tane elması var gördünüz mü? Mücevherci dükkânı gibi – zevksiz, iğrenç. Lyons ve Bordeaux'da hiçbirimizin odasında banyo yoktu ama onunkinde vardı. Madem o kadar zengin, neden otobüsle yolculuk yapıyor? Ona oda değil, süit vermişler. Yahudi mi?"

"Ölmüş kocası Yahudi'ymiş."

"Dul, öyle mi? Kendine koca arıyordur. Elmaslar da taklit mutlaka. Fransız mı?"

"Ermeni."

"Aptal adamlar kendilerini öldürüp böyle kancıklara dünyanın malını mülkünü bırakıyor. Nerede yaşıyormuş?"

"Türkiye'de."

"Aman dikkat. Bir bakışta onun örümceğin teki olduğunu anladım. Ama erkekler kördür."

Başta inanamamıştım ama Mark'ın, annesiyle aramızı yapmaya çalıştığını zamanla fark ediyordum. Tuhaftır, annesi pasif davranıyordu; sanki anasıyla babasının koca bulmaya çalıştığı bir eski zaman tazesiydi. Hepsi hayal ürünü, diyordum içimden. Genç bir dul, Türkiye'de yaşayan bir Ermeni, bir Yidiş yazardan ne isteyebilirdi? Böyle bir adamda kendine nasıl bir gelecek görebilirdi? Doğru, Amerikan vatandaşıydım ama Bayan Metalon ben olmadan da kendine kolayca bir Amerikan vizesi alabilirdi. On dört yaşındaki oğlunun, annesini hipnotize ettiği sonucuna vardım – muhtemelen kendisinden önce babasının yaptığı gibi o da annesine hükmediyordu. Babasının ruhunun Mark'ın içine girdiği ve ölmüş Sefarad'ın, karısının yine bir Yahudi'yle evlenmesini istediği fikriyle oynamak da hoşuma gitmişti. Onlarla yemek yemekten kaçınmaya çalışıyordum ama Mark her seferinde beni bulup, "Annem sizi bekliyor efendim," diyordu.

Sözleri emir gibiydi. Tam vejetaryen yiyecekleri sipariş edecekken, Mark lafı ağzımdan alıyor ve garsona ne getirmesi gerektiğini en ince ayrıntısına kadar anlatıyordu. Babasının Ladino konuşan bir ortağı olduğu için İspanyolca öğrenmişti. Yemekte şarap içmek âdetim değildi ama Mark bana sormadan sipariş veriyordu. Bir şehre geldiğimizde, ne yapıp edip annesiyle benim antikalar ve hediyelik eşyalar alırken yalnız kalmamızı ayarlıyordu. Bu gibi durumlarda annesi için para harcamamamı sıkı sıkı tembih ediyor, harcamışsam benden ödediğim ücreti öğrenip, annesinin paramı geri vermesini sağlıyordu. Karşı çıktığımda kaşlarını kaldırarak, "Efendim, bizim hediyeye ihtiyacımız yok. Bir Yidiş yazardan zengin olması beklenemez," diyordu. Annesinin cüzdanını alıp parayı elime sayıyordu.

Bayan Metalon buna koyun gibi gülüyor ve yarı şaka yarı ciddi, Mark'ın ona kızı gibi davrandığını söylüyordu. Ama belli ki bu ilişkiyi kendisi de kabullenmişti.

O kadar zayıf mı? diye merak ediyordum. Yoksa bu işin arkasında bir iş mi var?

Ana oğul sadece tatillerde birlikte olduğu için, durum bana iyice acayip görünüyordu. Yılın geri kalanında kadın Anka-

ra'da, oğluysa Londra'da oluyordu. Anladığım kadarıyla Mark annesinden gelen parayla geçiniyordu; bir şeye ihtiyacı olduğunda para istemesi gerekiyordu.

Başta otobüste ikisi yan yana oturuyordu ama bir gün öğle yemeğinden sonra Mark, annesinin yanına benim oturmamı istedi. Kendisi Selina Veyerhofer'in yanına oturdu. Bunu şoförden izin almadan yapmıştı, annesinin haberi olduğundan da şüpheliydim.

Ben o sırada Hollandalı bir kadının yanında oturuyordum ve bu koltuk değişimi yolcular arasında fısıldaşmalara yol açtı. O günden sonra sadece yemek salonunda değil, otobüste de Bayan Metalon'un refakatçisi oldum. İnsanlar göz kırpmaya, laf atmaya, gülmeye başlamışlardı. Ben çoğunlukla pencereden dışarısını seyrediyordum. Bana çölü ve İsrail topraklarını hatırlatan yerlerden geçiyorduk. Köylüler eşek sırtında gidiyorlardı. Çingenelerin mağaralarda yaşadığı bir yerden geçtik. Kızlar su testilerini başlarında taşıyordu. Nineler çarşaflara sardıkları çırpı ve ot tomarlarını yüklenmişlerdi. Asırlık zeytin ağaçlarının ve şemsiyeye benzeyen ağaçların yanından geçtik. Koyunlar, güneşte kavrulan, çatlak topraklara yayılmıştı. Bir at, bir su kuyusunun etrafında dönüp duruyordu. Açık mavi gökyüzü feci bir sıcak yayıyordu. Bütün bu coğrafya Kutsal Kitap'tan fırlamış gibiydi. Humaş bölümleri hafızamda canlanıyordu. Mamre düzlüklerindeymişim gibi geliyordu bana, birazdan İbrahim'in çadırı beliriverecekti ve melek, Sara'ya, doksan yaşında kendisine bir erkek çocuk ihsan edildiğini müjdeleyecekti. Aklım Sodom, İshak'ın kurban edilmesi, İsmail'in ve Hagar'ın hikâyeleriyle doluydu. Hasadı yapılmış tarlalardaki anızlar Yusuf'un rüyalarını hatırlatıyordu. Bir sabah, bir at panayırının yanından geçtik. Atlarla adamlar kıpırdamadan duruyorlardı, kayıp bir zamandan kalma bir panayırın hayaletleri gibi sessizlik içinde donmuşlardı. Topu topu on beş yıl önce bu topraklarda iç savaş çıktığına, Stalinistlerle Troçkistlerin birbirlerini öldürdüklerine inanmak çok zordu.

Yola çıkmamızın üzerinden sadece bir hafta geçmişti ama bana aylardır yollardaymışım gibi geliyordu. İnsan sürekli aynı vaziyette oturmaktan, aşka, hatta cinsel arzuya benzemeyen,

tümüyle hayvansı bir şehvete kapılıyordu. Yol arkadaşım da aynı hisleri paylaşıyor gibiydi, zira özel bir sıcaklık yayıyordu. Eli yanlışlıkla elime değecek olsa, ateş gibi geliyordu.

Saatlerce tek kelime etmeden oturduktan sonra çenemiz açılıyor, aklımıza geleni söylüyorduk. Birbirimize mahrem sırlarımızı açıyorduk. Esneyerek, yarı uykuda konuşmaya devam ediyorduk. Ona, kendisinden kırk yaş büyük bir adamla nasıl evlendiğini sordum.

"Yetimdim. Türkler babamı öldürdü, annem de kısa süre sonra öldü. Zengindik ama elimizden her şeyimizi aldılar. Onunla, iş için başvurduğumda tanıştım. Vahşi gözleri vardı. Tek bakışıyla, beni istediğini ve benimle evlenmeye hazır olduğunu anladım. Çelik gibi bir iradesi vardı. Dev gibi kuvvetliydi. Sabahtan akşama sigara içmese, yüz yaşına kadar yaşardı. Günde on beş fincan kahve içerdi. Beni perişan ederdi, öyle ki aşka karşı içimde tiksinti uyanmıştı. Öldüğünde, biraz rahat edeceğimi düşünerek kendimi teselli ettim. Ama şimdi içimde yeniden bir şeyler uyanmaya başladı."

"Evlendiğinde bakire miydin?" diye sordum, rüyada gibiydim.

"Evet."

"O öldükten sonra sevgilin oldu mu?"

"Peşime çok erkek düştü ama ben, evlenmeden kimseyle birlikte olmayacak şekilde yetiştirildim. Türkiye'de benim bulunduğum muhitte kadınlar serbest davranmaya cesaret edemez. Herkes kimin ne yaptığını bilir. Bir kadının şöhretini koruması gerekir."

"Türkiye'de neden duruyorsun?"

"Orada bir evim, hizmetkârlarım, işim var."

"İspanya'da istediğini yapabilirsin," dedim ve bunu söylediğime anında pişman oldum.

"Ama burada bir gözetmenim var," dedi. "Mark her hareketimi takip ediyor. Kulağa çılgınca gelen bir şey söyleyeceğim şimdi sana. O Londra'da, ben Ankara'dayken bile bana muhafızlık yapıyor. Benim gördüğüm her şeyi gördüğü hissine kapılıyorum hep. Sanki karşımdaki o değil, babası."

"Buna inanıyor musun?"

"Kesinlikle."

Arkaya baktığımda, Mark'ın, beni hipnotize etmeye çalışır gibi dikkatli dikkatli yüzüme baktığını gördüm.

Geceleyin otelde konakladığımızda önce tuvaletlerin önünde sıraya dizildik, sonra da uzun müddet akşam yemeğini bekledik. Bize ayrılan odaların tavanları yüksek, duvarları kalındı ve lavabo yerine eski usul ibrikle leğen vardı.

O gece mola yerine geldiğimizde geç olmuştu, yani en azından saat ona kadar yemek servisi yapılmadı. Mark yine şarap istemişti. Her nedense ben de bardak bardak içmeye razı oldum. Mark bana, yolculuk esnasında banyo yapma fırsatı bulup bulamadığımı sordu, ben de diğer yolcular gibi sabahları lavaboda, soğuk suyla olabildiğince kendimi temizlediğimi anlattım.

Bakışlarında yarı soru yarı emirle annesine baktı.

Bayan Metalon bir an tereddüt ettikten sonra, "Bizim odaya gelin. Bizde banyo var," dedi.

"Ne zaman?"

"Bu gece. Sabah beşte yola çıkıyoruz."

"Rica ederim efendim," dedi Mark. "Sıcak banyo sağlıklıdır. Amerika'da ister hamal ister kapıcı olsun, herkesin banyosu var. Japonlar maaile tahta fıçılarda banyo yapar. Yemekten yarım saat sonra gelin. Akşam yemeğinden hemen sonra banyo yapmak iyi değildir."

"Rahatsız etmek istemem. İkiniz de çok yorgunsunuz."

"Hayır efendim. Ben saat birden önce yatmam. Şehirde yürüyüşe çıkmak niyetindeydim. Bacaklarımı açayım biraz. Gün boyu otobüste oturmaktan iyice kasıldılar. Annem de geç yatar."

"Yabancı bir şehirde geceleyin tek başına yürüyüşe çıkmaktan korkmuyor musun?" diye sordum.

"Ben kimseden korkmam. Güreş ve karate dersi aldım. Atıcılık dersleri de aldım. Benim yaşımdakilere izin vermiyorlar ama özel bir öğretmen tuttum."

"Kafamdaki saçlardan daha fazla kursa gidiyor," dedi Bayan Metalon. "Her şeyi öğrenmek istiyor."

"Amerika'da Yidiş çalışacağım," dedi Mark. "Amerika'da

bir buçuk milyon kişinin bu dili konuştuğunu okumuştum bir yerde. Sizi kendi dilinizde okumak istiyorum. Hem işler için de faydalı. Amerika'da gerçek demokrasi var. Orada müşteriyle kendi dilinde konuşmak gerekir. Annemin de benimle Amerika'ya gelmesini istiyorum. Türkiye'de Ermeni kökenli hiç kimsenin hayatı garanti değil."

"Benim bütün arkadaşlarım Türk," diyerek karşı çıktı Bayan Metalon.

"Saldırılar başladı mı, seninle arkadaşlığı keserler. Annem benden saklamaya çalışıyor ama ben Türkiye'de Ermenilere, Rusya'da da Yahudilere yapılanları gayet iyi biliyorum. İsrail'e gitmek istiyorum. Orada Yahudiler, Rusya ve Polonya'da olduğu gibi başları önde gezmiyor. Direniyorlar. İbranice öğrenip Kudüs Üniversitesinde okumak istiyorum."

Ayrılırken Mark not defterinin bir yaprağına oda numaralarını yazıp bana verdi. Biraz kestirmek için odama gittim. Merdiveni çıkarken dizlerim titriyordu. Yarım saat dinlenmek maksadıyla elbiselerimle yatağa uzandım. Gözlerimi kapar kapamaz derin bir uykuya dalmışım. Birisi beni uyandırdı – Mark'tı bu. Odama nasıl girdi, halen anlayabilmiş değilim. Belki kapıyı kilitlemeyi unutmuştum ya da kapıyı açması için görevliye bahşiş vermişti.

"Efendim, özür dilerim ama bir saattir uyuyorsunuz. Banyo yapmak için odamıza geleceğinizi unuttunuz herhalde."

Mark'a, üç dakika sonra odalarında olacağımı söyledim; biraz duraladıktan sonra çıktı. Giysilerimi çıkarmak ve valizimde bornozla terlik bulmak benim için kolay olmadı. Bu tura çıkmaya karar verdiğim güne lanet okuyordum ama Mark'a banyoya gelmeyeceğimi söyleyecek cesaretim yoktu. Mark'ın, bütün nezaketi ve inceliğine rağmen, bir nevi çocuksu zalimliği vardı.

Bornozumun üzerine pardösümü giyip, titreyen bacaklarla iki kat yukarıdaki odalarına çıkmaya başladım. Daha tam uyanmamıştım ve bir an kendimi gemide zannettim. Metalonların katına çıktığımda, üzerinde oda numarası yazan kâğıdı bulamadım. 43 sayısını gayet iyi hatırlıyordum ama yüksek ta-

vandaki abajurun gölgelediği zayıf ampul çok az ışık veriyordu. O loş ışıkta sayıları göremiyordum. Uzun bir incelemeden sonra kapıyı bulup çaldım.

Kapı açılınca, hayretle karşımda Selina Veyerhofer'i gördüm; üzerinde gecelik, yüzünde kalın bir krem tabakası vardı. Saçları ıslak ve yeni boyanmış gibi görünüyordu. Öyle afallamıştım ki konuşamıyordum. Nihayet sordum: "Burası 43 numara mı?"

"Evet. Siz nereyi aramıştınız? Ha, anladım. Demek sizin şu elmaslı hanım da bu katta kalıyor. Oğlunu gördüm. Yanlış geldiniz."

"Hanımefendi, sizi oyalamak istemiyorum. Ama beni banyo yapmak için davet ettiklerini söylemek zorundayım, hepsi bu."

"Banyo, ha? İyi, öyle olsun. Ben de bir haftadır yıkanmadım. Ne biçim tur bu böyle, bazı yolculara ayrıcalık tanınıyor, bazılarına ayrımcılık yapılıyor? Reklamda iki farklı mevkiden bahsedilmiyordu. Bakın Bay –adınız neydi?– bu kadının size tuzak kurduğunu söylemiştim, görüyorum ki iş tahminimden de hızlı gelişiyor. Durun biraz – banyonuz kaçmaz. Buna ne zamandır banyo deniyor? Biz başka şey deriz. Kaçmayın. Numarayı unuttuğunuz için yabancıların kapılarını çalıp, insanları uyandıracaksınız. Herkes ölü gibi yorgun. Bu turda insan daha yatmaya fırsat bulamadan kalkması gerekiyor. Kocam rahat uyur. Yatar, kitabını açar, iki dakika sonra lordlar gibi horlamaya başlar. Yanında çalar saat taşır. Ama bende uyku muyku kalmadı. Gerçekten. Hastalık bu. Senelerdir uyumadım. Bunu Bern'de bir doktora danıştım –adam profesör–, bana yalancı dedi. İsviçreliler yerine göre pek kaba olurlar. Bir tıp kitabında bir şeyler okumuş ya da kendi teorisi varmış; gerçekler onun teorisine uymayınca, ben yalancı oldum. Sizin o kadınla oturduğunuzu görüyorum. Sürekli güldüğüne göre, fıkra anlatıyorsunuz herhalde. Sizi tekeline almadan önce kocam da yanına oturmuş, kadın hiçbir aklı başında kadının bir yabancıya anlatmayacağı şeyler söylemiş ona. Türkiye'de bir genelev işlettiğinden şüpheleniyorum. Ya da benzer bir şey. Hiçbir saygın kadın o kadar mücevher takmaz. Parfümü bir kilometre öteden du-

yuluyor. Bu oğlanın onun oğlu olduğundan bile emin değilim. Aralarında doğal olmayan bir ilişki var gibi."

"Bayan Veyerhofer, siz ne diyorsunuz?"

"İşkembeden atmıyorum. Tanrı beni gören gözlerle lanetlemiş. 'Lanetlemiş' diyorum, çünkü bu benim için bir ihsandan çok, bir lanet. Mutlaka banyo yapacaksanız, yapın rahatlayın ama dikkatli olun – öyle bir kadın insana kim bilir neler bulaştırır."

Tam o anda koridorun karşısındaki kapı açıldı ve Bayan Metalon'u muazzam bir gecelik ve sırmalı terliklerle karşımda gördüm. Saçları açıktı; omuzlarına geliyordu. Makyaj da yapmıştı. Kadınlar birbirlerine hiddetle baktılar; sonra Bayan Metalon, "Nereye gittiniz? Ben 48 numaradayım, 43 değil," dedi.

"Hata yaptım. Gerçekten de iyice kafam karıştı. Çok özür dilerim –"

"Git banyonu yap!" dedi Bayan Veyerhofer ve beni arkamdan hafifçe iteledi. Anlamadığım ama aşağılayıcı olduğunu tahmin ettiğim Fransızca kelimeler mırıldandı. Sonra da kapısını gürültüyle çarptı.

Bayan Metalon'a döndüm. "Kapısını çalmak için bu kadını mı buldun?" dedi. "Seni bekledim durdum. Sıcak su kalmadı. Hem Mark da nereye kayboldu? Yürüyüşe çıktı ama geri gelmedi. Bu gece benim için çok berbat geçti. Şu kadın –adı neydi? Veyerhofer– tam bir baş belası, hem de deli. Kendi kocası bile ruhen hasta olduğunu itiraf etti."

"Hanımefendi, çok feci bir hata yaptım. Mark oda numarasını yazıp vermişti ama elbiselerimi çıkarırken düşürmüş olmalıyım. Hep yorgunluktan –"

"O kızıl saçlı kancık şimdi beni bütün otobüsün önünde rezil etmesin! Yılan bu kadın, her sözü zehirli."

"Gerçekten de nasıl özür dileyeceğimi bilemiyorum. Ama –"

"Senin suçun değil. Bu işi Mark ayarladı. Şoför, banyomuz olduğunu gizlememi istemişti. Yolcular arasında kıskançlık çıksın istemiyor. Şimdi bana çok kızacak, haklı da. Artık bu yolculuğa devam edemem. Mark'la Madrid'de turdan ayrılacağım, sınıra kadar tren ya da uçakla giderim, hatta Paris'e bile geçebilirim. Buyrun, içeri gelin. Zaten olan oldu."

İçeri girdiğimde, beni banyoya götürüp sıcak suyun artık akmadığını gösterdi. Küvet tenekeydi. Alışılmadık ölçüde yüksek ve uzundu. Dış tarafında suyu boşaltmak için bir boru vardı. Musluklar bakırdı. Ben tekrar özür dileyince, Bayan Metalon konuşmaya başladı: "Sen masum bir kurbansın. Mark dâhidir ama bütün dâhiler gibi kaprisleri vardır. Üstün zekâlı bir çocuktu. Beş yaşındayken logaritma çözerdi. Kutsal Kitap'ı Fransızcadan okur, bütün isimleri hatırlardı. Beni çok seviyor ve biriyle tanışmam için elinden geleni yapıyor. Aslında baba arayışı içinde. Ne zaman birlikte tatile çıksak, bana koca aramaya başlar. Utanç verici karışıklıklara neden olur. Ben evlenmek istemiyorum – hele Mark'ın benim için seçeceği biriyle hiç. Ama çok ısrarcı. Histeriye kapılıyor. Sana bunu anlatmamam gerekir ama söylemeden de olmayacak – hoşuna gitmeyen bir şey yaptığımda beni dövüyor. Sonradan pişman olup başını duvarlara vuruyor. Ne yapabilirim? Onu canımdan fazla seviyorum. Gece gündüz onun için endişeleniyorum. Senin onu neden bu kadar etkilediğini tam olarak bilemiyorum. Belki de Amerikalı bir Yahudi yazar olduğun içindir. Ama ben Ankara'da doğdum, yuvam orası. Amerika'da ne yaparım? Amerika hakkında bir sürü makale okudum, bana göre bir yer değil. Bizim orda hizmetçiler ucuz, bana iş konularında akıl verecek dostlarım da var. Türkiye'den ayrılırsam, her şeyimi üç kuruşa satmam gerekir. Bunu sadece aramızda hiçbir şey olamayacağını göstermek için söylüyorum. Nasıl ben New York'ta yaşayamazsam, sen de Türkiye'de yaşayamazsın. Ama Mark'ı üzmek istemiyorum, bu yüzden de yol boyunca bana dostça davranmanı istiyorum – yine bizim masamızda otur, falan filan. Tur bitip de ülkene döndüğünde, bunu öyle bir anı olarak hatırlarsın. Mark birazdan gelir. Ona banyo yaptığını söyle. Madrid'de yıkanabilirsin. Orada iki güne yakın kalacağız, otelin modern olduğunu duydum. Eminim New York'ta bir sevdiğin vardır. Biraz daha otur."

"Sevgilimden yeni ayrıldım."

"Ayrıldın mı? Neden? Sevmiyor muydun?"

"Birbirimizi seviyorduk ama birlikte yaşayamadık. Geçen yıl durmadan kavga ettik."

"Neden? İnsanlar neden huzur içinde yaşayamıyor? Kocamla aramda büyük bir sevgi vardı ama her isteğine boyun eğerdim. Beni öyle serseme çevirdi ki, kendi oğluma bile hayır diyemiyorum. Merak ettim. Hiç bu kadar gecikmezdi. Muhtemelen senin bana aşkını ilan etmeni ve döndüğünde aramızda her şeyin halledilmiş olmasını istiyor. Daha çocuk, çılgın bir çocuk. En çok da intihar etmesinden korkuyorum. Beni daha önce tehdit etti." Bu son sözleri bir solukta söyledi.

"Neden?"

"Bir sebebi yok. Önemsiz bir konuda ona karşı çıkmaya cüret ettiğim için. Tanrım, sana bunları neden anlatıyorum? Çünkü çok doldum. Bu konuda ona hiçbir şey söyleme, maazallah!"

Kapı açıldı ve içeri Mark girdi. Beni divanın üzerinde otururken görünce, "Banyo yaptınız mı efendim?" diye sordu.

"Evet."

"Güzeldi, değil mi? Dinlenmiş görünüyorsunuz. Annemle ne konuşuyordunuz?"

"Havadan sudan. Ona, tanıdığım en güzel kadınlardan biri olduğunu söyledim," dedim, ağzımdan çıkana kendim de şaşarak.

"Evet, öyledir ama Türkiye'de kalmaması lazım. Doğuda kadınlar çabuk yaşlanır. Bir keresinde altmış yaşında bir aktrisin Broadway'de on sekiz yaşında bir kızı oynadığını okumuştum. Bize davetiye gönderin, size misafirliğe gelelim."

"Tabii, gönderirim."

"Anneme iyi geceler öpücüğü verebilirsiniz."

Ayağa kalkıp dediğini yaptım. Yüzüm nemli ve sıcaktı. Mark da beni öptü. İyi geceler dedikten sonra aşağı inmeye başladım. Yine gemideymişim gibi geliyordu. Basamaklar ayaklarımın altında kabarıyordu. Birden kendimi lobide buldum. O şaşkınlıkla bir kat daha inmişim. Lobi neredeyse tümüyle karanlıktı; resepsiyoncu uyukluyordu. Deri koltuklardan birinde Bayan Veyerhofer oturuyordu; üstünde sabahlığı, bacak bacak üzerine atmış, gölgelere gömülmüştü. Sigara içiyordu.

Beni görünce, "Nasılsa uyuyamıyorum, geceyi burada geçireyim dedim. Yatak uyumak, bir de sevişmek için ama insan

uyuyamayınca, sevişecek de kimsesi olmayınca, yatak hapishane gibi geliyor. Siz burada ne yapıyorsunuz? Siz de mi uyuyamadınız?" dedi.

Sigarasından derin bir soluk çekti; kızıl ışıltı bir an gözlerini aydınlattı. Gözlerinde hem merak hem de keyifsizlik vardı.

"Öyle bir banyodan sonra bir erkek kayıp ruh gibi dolaşmak yerine derin derin uyumalı," dedi.

Mark otobüsteki herkese annesiyle nişanlandığımızı söylüyordu. Otobüs Cenevre'ye döndüğünde Amerikan konsolosluğundan annesi ve kendisi için vize alacak, böylece üçümüz birlikte Amerika'ya uçacaktık. Bayan Metalon ona bunun imkânı olmadığını defalarca söyledi – Ankara'da bir iş randevusu vardı. Ben de kitaplarımla ilgili olarak İtalya'ya gitmem gerektiği yalanını uydurdum. Ama Mark, annesiyle benim işlerimizi geçici süreliğine erteleyebileceğimizi söylüyordu. Benimle çoktan üvey babası olmuşum gibi konuşuyordu. Annesinin varlıklarını liste halinde sıralamıştı. Babası ona bir fon ayırdıktan sonra, mal varlığının geri kalanını karısına bırakmıştı. Mark'ın hesaplarına göre, annesinin en az iki milyon dolarlık serveti vardı. Annesinin, Türkiye'deki bütün mal varlığını satıp parayı Amerika'ya aktarmasını istiyordu. Kendisi de liseyi bitirmeyi bile beklemeden Amerika'daki bir okula geçecekti. Annesinin servetinin faizi lüks içinde yaşamamıza yeterdi.

Mark, Washington'a yerleşmeye karar vermişti. Çocukça ve aptalca olduğunu biliyordum ama bu çocuk bana korku veriyordu. Kendimi ondan kurtarmanın zor olacağını biliyordum. Annesi, bir başka hayal kırıklığının onu intihara sevk edebileceğini ima etmişti. "Benimle gelip kısa bir süre Türkiye'de kalsan iyi olur belki. Türkiye çok ilginç bir ülkedir. Gazetende yazacak malzeme çıkar. İki üç hafta kalıp Amerika'ya geri dönersin. Mark gelmez. Zamanla bizim birbirimize uygun olmadığımızı anlar," dedi bana.

"Türkiye'de ne yaparım? Yok, imkânsız."

"Para meselesiyse, masrafları ben karşılarım. Benim evimde bile kalabilirsin."

"Hayır Bayan Metalon, mümkün değil."

"Mutlaka bir şey olacak. Bu oğlanla ne yapacağım? Beni çıldırtıyor."

Madrid'de iki, Kordoba'da bir gün geçirmiş, iki gün konaklayacağımız Sevilla'ya doğru yola çıkmıştık. Tur programına göre, orada bir gece kulübüne gidecektik. Rotamızın üzerinde Malaga, Granada, Valencia, Barselona ve Avignon vardı, oradan da Cenevre'ye geri dönecektik.

Kordoba'da Bayan Veyerhofer otobüsü yaklaşık iki saat bekletti. Yola çıkmadan otelden kayboldu, bütün aramalar da boşa çıktı. Onun yüzünden yolcular zaten boğa güreşini kaçırmışlardı. Dr. Veyerhofer şoförden yola çıkmasını ve deli karısını İspanya'da bir başına bırakmasını rica ediyordu ama şoför bir kadını yabancı bir ülkede bırakmaya razı olamıyordu. Kadın nihayet elinde torbalar ve paketlerle belirdiğinde, Dr. Veyerhofer yüzüne iki tokat attı. Paketler yere düştü, aldığı vazo kırıldı. "Nazi!" diye bağırdı kadın. "Homoseksüel! Sadist!" Dr. Veyerhofer herkesin duyabilmesi için yüksek sesle, "Tanrıya şükür, bu benim şehitliğimin sonu," dedi. Elini, yemin eden dindar bir Yahudi gibi gökyüzüne kaldırdı.

O velvele yüzünden kırk beş dakika daha geciktik. Bayan Veyerhofer tekrar otobüse bindiğinde kimse yanına oturmak istemedi; beni birkaç kere onunla konuşurken gören şoför bu iyiliği benden rica etti, zira hiç tek kişilik yer yoktu. Mark beni annesinin yanına oturtup yerime geçmek istedi ama Bayan Metalon bağırarak yanında kalmasını söyleyince razı oldu.

Bayan Veyerhofer, bu rezaletin sorumlusu benmişim gibi uzun müddet pencereden dışarı baktı ve beni görmezden geldi. Sonra birden dönüp, "Bana adresinizi verin. Mahkemede şahidim olmanızı istiyorum," dedi.

"Ne şahidi? İş mahkemeye kalırsa –kusura bakmayın ama– davayı kocanız kazanacaktır, bence doğrusu da bu."

"Ya? Anlıyorum. Şimdi bir Ermeni mirasyediyle evleniyorsunuz ya, hemen Yahudi düşmanlarının safına katıldınız."

"Hanımefendi, sizin bu hareketleriniz Yahudilere, düşmanlarından daha fazla zarar veriyor."

"Onlar benim düşmanım, can düşmanım. O iblisler beni

aşağıladığında, sizin Konstantinopolisli hanım keyiften dört köşe oldu. Tekrar toplama kampına düşmüş gibiyim. Siz din değiştirmek üzeresiniz, biliyorum, ama ben Yahudi Tanrısına geri döneceğim. Ben artık onun karısı değilim, o da benim kocam değil. Her şeyi ona bırakıp arkama bakmadan kaçacağım, tıpkı 1945'te yaptığım gibi."

"Neden otobüsü her durakta bekletiyorsunuz? Bunun Yahudilikle alakası yok."

"Bu bir kumpas, beni iyi dinleyin. Bütün bunları son ayrıntısına kadar planladı. Bütün gece uyumuyorum ama sabah oluyor, tam ben dalar gibi olunca saati geri alıyor. Geçen gece –hangi şehirdi?– şu Türk fahişeye banyo yapmaya giderken benim kapımı çalmanız da onun numaralarındandı. Beni bir erkekle yakalamak için kumpas kurmuştu. Çok açık. Beni üzerimde bir gömlekle kaçırmak istiyor, amacına da ulaştı, kurnaz tilki. İsviçre'de kalmama izin vermezler ama beni kim kabul eder? İsrail'e gidebilirsem, o başka. Şimdi her şeyi anlıyorum. *Onun* şahidi olacaksınız, benim değil."

"Kimsenin şahidi olmayacağım. Saçmalamayın."

"Benim deli olduğumu düşündüğünüz belli. Onun amacı da bu – beni tımarhaneye kapattırmak. Senelerdir bundan bahsediyor. Bir kere denedi bile. Beni psikiyatristlere yollayıp duruyor. Hem zehirlemeye de kalkıştı. Üç kere yemeklerime zehir döktü, üçünde de sezgilerim –belki de Tanrı– sayesinde kurtuldum. Bu arada, sizin şu Türk odalığın yanına oturmanızı şiddetle isteyen Mark denen çocuğun, o kadının oğlu olmadığını da bilin."

"Nesi peki?"

"Âşığı, oğlu değil. Onunla yatıyor."

"Gözlerinizle gördünüz mü?"

"Madrid'de bir oda hizmetçisi söyledi. Sabah yanlışlıkla odalarına girmiş ve ikisini birlikte yatakta görmüş. Öyle hasta kadınlar vardır. Kimi süs köpeği ister, kimi oğlan çocuğu. Bataklığa sürükleniyorsunuz."

"Ben hiçbir yere sürüklenmiyorum."

"Onu Amerika'ya götürecek misiniz?"

"Ben kimseyi bir yere götürmüyorum."

"Çenemi tutsam iyi olacak." Bayan Veyerhofer bana sırtını döndü.

Başımı koltuğa dayayıp gözlerimi kapadım. Kadının paranoyak olduğunu gayet iyi biliyordum; yine de son sözleri sinirlerimi oynatmıştı. Kim bilir? Bana anlattıklarında doğruluk payı olabilirdi. Pek çok gizemin cevabı cinsel sapkınlıkta yatar. Midem bulanmıştı. Evet, haklı, diye düşündüm. Bir bataklığa sürükleniyorum.

Artık tek bir isteğim vardı – bu otobüsten bir an önce inmek. Bayan Metalon ve Mark'la bütün samimiyetime rağmen onlara henüz adresimi vermemiş olduğumu hatırladım.

İçim geçmiş; gözlerimi açtığımda, Mark, Sevilla'ya geldiğimizi haber verdi. Üç saatten fazla uyumuştum.

Yola geç çıkmamıza rağmen hızlı bir yemeğe zaman vardı. Her zamanki gibi Bayan Metalon ve Mark'ın yanına oturdum. Mark bir şişe Malaga sipariş verdi, ben de yarısını filan içtim. Sarhoşluk buğuları midemden beynime yükseliyordu.

Masalarda herkes Dr. ve Bayan Veyerhofer'den söz ediyordu. Bütün kadınlar, Dr. Veyerhofer'in, böyle feci bir kadına onca zaman katlandığına göre tam bir aziz olduğu kanaatindeydi.

Bayan Metalon, "Bence artık sona geldi. Bir azizin bile sabrı bir yerde tükenir. Adam bankacı, hem yakışıklı da. Fazla yalnız kalmaz," dedi.

"Ben onun babam olmasını istemezdim," dedi Mark.

Bayan Metalon gülümseyerek bana göz kırptı. "Neden oğlum?"

"Çünkü ben Amerika'da yaşamak ve eğitim görmek istiyorum. İsviçre'de değil. İsviçre sadece dağa tırmanmak ve kayak yapmak için iyi."

"Merak etme, öyle bir tehlike yok."

Bayan Metalon konuşurken, daha önce hiç yapmadığı bir şey yapıyordu – dizini dizime değdiriyordu.

Otelin önünde, bizi kabareye götürmek için at arabaları bekliyordu. Arabaların fenerlerinde titreyen mumlar etrafa gizemli ışık ve gölge desenleri saçıyordu. Varşova'dan beri at arabasına binmemiştim. Sihirli bir akşamdı – otelden kabareye Ba-

yan Metalon ve Mark'la birlikte gitmek, sonra da gösteriyi izlemek. Arabayla loş Sevilla sokaklarında ilerlerken, Bayan Metalon elimi tuttu. Mark karşımızda oturuyor, gözleri gece kuşlarının gözleri gibi parlıyordu. Şarap, zeytinyağı ve gardenya kokularıyla ağırlaşan hava çok baygındı. Bayan Metalon, "Ne harika bir gece! Gökyüzüne bakın, yıldız dolu!" diye bağırıp duruyordu.

Kolum göğsüne değdi; titreyerek dizimi sıktı. İkimiz de sarhoştuk ama şaraptan ziyade yorgunluktan. Yine vücudunun sıcaklığını hissettim.

Arabadan indiğimizde, Mark birkaç adım önden yürüyordu; Bayan Metalon kulağıma fısıldadı: "Bir çocuğum daha olsun isterdim."

"Kimden?"

"Tahmin et," dedi.

Aktörlerin, aktrislerin, müziğin ve dansın düşündüğüm kadar ustalıklı olup olmadığını bilmiyorum ama o akşam gördüğüm ve duyduğum her şey beni coşturmuştu – yarı Arabesk müzik, dansçıların adeta Hasidler gibi ayaklarını yere vurmaları, kastanyetleri anlamlı anlamlı tıkırdatmaları, acayip kostümleri. Erotik olduğunu tahmin ettiğim melodiler bana Kol Nidre gecesi okunan ilahileri hatırlatmıştı. Mark sahneye yakın boş bir sandalye bulup bizi yalnız bıraktı. Uzun zamandır ayrı kalmış âşıklar gibi hararetle öpüşmeye başladık. İki öpücük arasında Bayan Metalon (benden ona Annette dememi istemişti) onunla Ankara'ya gitmem için ısrar ediyordu. Hatta Amerika'ya gelmeye bile razıydı. Bu kazandığım zaferin ancak bir açıklaması vardı; bazen aşk düellosunda saldırgan fethetmeye ne kadar istekliyse, kurban da teslim olmaya o kadar isteklidir. Bu kadın senelerdir yalnız yaşıyordu. İhtiyar bir adamın sarılışlarına alışmıştı. Bunları düşünürken, Mark'ın, ilişkimizin bir macera olarak kalmasına izin vermeyeceği konusunda kendimi ikaz ettim.

Mark arada bir arkasına dönüp bizi yokluyordu. Bayan Veyerhofer'in ana oğula attığı iftiraya inanmamıştım ama Mark'ın, annesinin şerefine leke sürecek birini öldürebileceği aşikârdı. Kadının bir çocuk daha istediğini söylemesi de tehlike işaretiydi.

Vücudunu ne kadar kuvvetle arzulasam da, onunla ruhsal bir bağlantım olmadığının, bir süre sonra yanlış anlamalar, sıkıntı ve pişmanlığın boy göstereceğinin farkındaydım. Hem Türklerden oldum olası korkmuşumdur. Çocukken Abdülhamid'in yaptıklarını anlatan hikâyelerle büyümüştüm. Sonra Ermenilere yapılanları okudum. Ankara'da, o uzak şehirde kolayca bana bir suçlama yöneltebilir, Amerikan pasaportuma el koyabilir, beni hapse atabilirlerdi; oradan da sağ kurtulamazdım. Ne tuhaf, daha heder öğrencisiyken, kalın halatlarla bağlanmış vaziyette bir Türk hapishanesinde yattığımı görmüştüm bir gece rüyamda ve bu rüyayı asla unutmadım.

Gece kulübünden dönerken, ana oğul odamda banyo olup olmadığını sordu. Onlara olmadığını söyleyince, beni hemen süitlerinde banyo yapmaya davet ettiler. Mark şehirde yürüyüşe çıkacağını söyledi. Ertesi gece de Sevilla'da kalacağımız için, sabahleyin erken kalkmamız gerekmiyordu.

Bayan Metalon'la Mark'a üç odalık bir süit ayrılmıştı. Onlara söz verdiğimde, Bayan Metalon, "Çok gecikme. Su çabucak soğuyabilir," dedi. Sözlerinin simgesel bir anlamı var gibiydi, sanki bir meselden alınmaydı.

Çatının hemen altındaki odama gittim. Fena halde sıcaktı. Güneş, gün boyu damı kavurmuştu; ışığı yaktıktan sonra sıcaktan ve o günkü deneyimlerden sersemlemiş vaziyette uzunca bir müddet öylece durdum. Birazdan dört bir yandan alevlerin parlayacağını ve odanın kâğıt bir fener gibi yanacağını hissediyordum. Pirinç karyolanın üzerinde koca bir yastık ve lekeli, kırmızı bir battaniye vardı. Uzanmak istiyordum ama çarşaf kirli görünüyordu. Kim bilir kaç turistin buraya döktüğü spermin kokusu burnuma gelir gibi oldu. Bornozumla pijamam valizimdeydi ama bende açacak takat yoktu. Hem eninde sonunda bu kirli yatağa yatacaksam, banyo yapmanın ne faydası vardı?

Arabada ve kabarede içimi müthiş bir ihtiras kaplamıştı. Şimdi kadınla tek başına kalma fırsatını ele geçirdiğimde, bütün o ihtiras uçup gitmişti. Daha ziyade, bu zengin Türk duluna ve şımartılmış oğluna öfke duyuyordum. Mark'ın beni uyandırmaması için gerekli tedbirleri aldım. Kapımı kilitleyip

üzerine bir de sürgüledim. Işığı söndürdüm ve bütün ayartmalara direnme kararlılığıyla, üzerimdekileri çıkartmadan yaylı yatağa uzandım.

Otel gürültülü bir muhitteydi. Delikanlılar nara atıyor, kızlar şuh şuh gülüyorlardı. Zaman zaman bir erkek haykırışı, ardından da bir iç çekiş duyuyordum. Dışarıdan mı geliyordu? Başka bir odadan mı? Bu odada birisini mi öldürmüşlerdi? İşkence mi etmişlerdi? Kim bilir, engizisyon tortuları belki hâlâ burada bir yerdeydi. Bir şeyler ısırıyor, kaşınıyordum. Her yerimden ter fışkırıyordu ama silmeye kalkışmıyordum. "Bu yolculuk tam bir delilikti," dedim içimden. "Çok fena bir durum."

Uykuya daldım ama bu sefer Mark beni uyandırmaya gelmedi. Sabaha karşı hava serinledi ve birkaç saat önce midemi bulandıran battaniyeye sarındım. Uyandığımda güneş yükselmişti. İbrikteki ılık suyla yıkandıktan sonra, sert havluyla kurulandım. Uykumda her şeyi çözmüş gibiydim. Bir gece önce şehirde arabayla dolaşırken, Cook's Turizm ve American Express'in bürolarını görmüştüm. Amerika'ya dönüş biletim, pasaportum ve seyahat çeklerim vardı.

Valizimle lobiye indiğimde, kahvaltıyı kaçırdığımı söylediler. Yolcular kiliseleri, bir Mağribi sarayını, bir de müzeyi gezmek üzere çıkmışlardı. Tanrıya şükür, Bayan Metalon ve oğluyla karşılaşıp onlara bahane uydurmak zorunda kalmamıştım. Oteldeki kasiyere, tur şoförüne verilmek üzere bahşiş bıraktıktan sonra doğrudan Cook's bürosuna gittim. Sorun çıkmasından korkuyordum ama çeklerimi bozup bana Cenevre için bir tren bileti sattılar. Otobüs şirketinde iki yüz dolarım kalacaktı ama bu onların değil, benim suçumdu.

Her şey tereyağından kıl çeker gibi oldu. Bir tren Biarritz'e hareket etmek üzereydi. Yataklı vagondan kendime bir oda ayırttım. Trene binip, hiçbir şey olmamış gibi bir yazımı gözden geçirmeye başladım.

Akşama doğru karnım acıktı ve kondüktörden yemek vagonunun yerini öğrendim. Bütün ikinci mevki vagonları boştu. Yemek vagonuna girerken, kapıya yakın bir masada Selina Veyerhofer'in bir piliçle boğuşmakta olduğunu gördüm.

Konuşmadan, uzun uzun birbirimizi süzdük; sonra Bayan

Veyerhofer, "Bu oldu ya, artık Mesih gelse yeri. Gerçi ben tekrar karşılaşacağımızı biliyordum," dedi.

"Ne oldu?" diye sordum.

"Sevgili kocam beni sepetledi. Tanrı biliyor ya, bu yolculuktan burama kadar gelmişti zaten." Eliyle boynunu işaret etti.

Beni masasına davet etti ve vejetaryen bir yemek sipariş edebilmem için bana tercümanlık yaptı. Eskisine nazaran daha aklı başında ve sakin görünüyordu. Hatta siyah elbisesi içinde daha genç bir hali vardı. "Demek kaçtınız, öyle mi? En iyisini yaptınız. Kendinizi asla kurtaramayacağınız bir tuzağa yakalanıyordunuz. Dr. Veyerhofer bana ne kadar uygunsa, bu kadın da size o kadar uygundu," dedi.

"Neden gittiğimiz her şehirde otobüsü bekletiyordunuz?" diye sordum.

Derin derin düşündü. "Bilmem," dedi nihayet. "Kendimi anlamıyorum. İblislerim var. Oyunlarıyla beni şaşırtıyorlar."

Garson sebzelerimi getirdi. Hasadı yapılmış tarlalara çöken geceyi seyrederek yemeye başladım. Güneş küçük ve parlak battı. Gökkubbedeki bir yangından fırlamış kor parçası gibi hızla aşağı yuvarlandı. Arazinin üzerinde gece kasveti asılıydı, sonsuz olmaktan bıkmış bir sonsuzluk. Tanrım, babamla dedem kadınlara bakmamakta ne kadar haklılarmış! Bir erkekle bir kadın arasındaki her yakınlaşma günah, hayal kırıklığı ve aşağılanmayla son buluyor. Mark'ın beni bulup intikam almaya çalışacağından korktum bir an.

Selina, aklımdan geçenleri okumuş gibi, "Merak etmeyin. Çok geçmeden unutur. Siz bu yolculuğa neden çıktınız? Sadece İspanya'yı görmek için mi?" dedi.

"Kendini bir türlü unutturmayan birini unutmak için."

"Nerede? Avrupa'da mı?"

"Amerika'da."

"İnsan hiçbir şeyi unutamıyor."

Geç vakte kadar oturduk ve Bayan Veyerhofer bana kaderci teorisini anlattı: Her şey önceden belirlenmiş ya da ayarlanmıştı – her hareket, her söz, her düşünce. Kendisi de yakın bir zamanda ölecekti ve hiçbir doktorun ya da büyücünün ona yardımı olamazdı. "Siz gelmeden önce, birisiyle birlikte intihar

ettiğimi hayal ediyordum. Bir zevk gecesinin ardından göğsüme bir hançer saplıyordu," dedi.

"Neden hançer?" diye sordum. "Bu, Yahudilere göre bir fantezi değil. Ben bunu Hitler'e bile yapamazdım."

"Kadın isterse, bu bir aşk fiili olabilir."

Garson yanımıza gelip bir şeyler mırıldandı.

Bayan Veyerhofer açıklamada bulundu: "Yemek vagonunda bir tek biz kalmışız. Kapatmak istiyorlarmış."

"Benim işim bitti," dedim. "Yani hem midemin hem de ruhumun."

"Acele etmeyin," dedi. "Yıldızı bozuk otobüsümüzün şoförünün aksine, bizi çıldırtan güçlerin bol bol zamanı var."

Düşkünlerevinde Bir Gece

I

Akşamleyin dokuzda düşkünlerevi görevlisi gaz lambasını söndürdü. Tek bir mumu yanık bıraktı, o da hemen titremeye başladı. Dışarıda buz ışıldıyordu ama düşkünlerevinin içi sıcaktı. Ağır hasta olanlar yataklarda yatıyorlardı. Diğerleri yerdeki ot döşeklerde.

Sobanın yanında, köylülerin at çalarken yakalayıp sakatladığı hırsız Zeinvel ve kâtip Motke yatıyordu. Motke, kendine Hasidik haham kılığı düzmüş, Polonya köylerinde gezip sözde mucizeler yaratan Yontçe adında sahte bir hahama uzun süre yardımcılık etmişti. Birlikte ta Litvanya'ya kadar gitmişlerdi. Derken Yontçe bir hizmetçi kızla iş üstünde yakalanmış ve Amerika'ya kaçmıştı. Motke de Amerika'ya kaçmak istemişti ama Ellis Adasında alıkonmuş ve trahomu olduğundan geri gönderilmişti. Sonra yarı kör olmuştu. Hem kâtip Motke hem de hırsız Zeinvel, genelde farklı odalarda kalsalar da, senelerdir düşkünlerevinde yaşıyorlardı.

Zeinvel uzun boylu, çingene gibi kara, çekik gözlü, siyah saçlı, bembeyaz dişli bir adamdı. Topal olmasının yanı sıra, veremden de mustaripti. Gençliğinde adı züppeye çıkmıştı. Düşkünlerevinde bile sakalını düzeltip pırıl pırıl tutmayı başarırdı. Motke kısa boylu, fıçı gibi toparlak bir adamdı; kel kafasının iki yanında keten gibi sarı saç tutamları vardı, sarı sakallarıysa sadece bir yanağında çıkıyordu. Gözleri hep şiş ve yarı kapalı

olurdu. Âlim denebilecek kadar bilgiliydi; Yontçe'yle ikisinin arada rolleri değiştirdiği söylenirdi. Bir ay Yontçe haham, Motke kâtip; bir ay tersi olurmuş.

Bir süre sonra mum söndü. Dışarıda dolunay vardı ve ışığı karın üzerinden düşkünlerevinin duvarlarına yansıyordu. Zeinvel'le Motke gece yarısından önce uyumazlardı. Muhabbet eder, hikâyeler anlatırlardı.

Bu sefer Motke konuşuyordu: "Dışarısı amma da soğuk, değil mi? Daha da soğuyacak. Polonya'da yine soğuk daha iyi; Litvanya'da don yaptı mı, ormanlarda meşeler orta yerinden yarılır. Oranın en iyi tarafı, odun ucuz. Köyler küçük ama neredeyse herkes tahsil görmüş. Marangoz ya da demirci der geçersin – adam sabahları tahta çakıyor, demir dövüyor, akşam olunca ayinden sonra dershanede toplananlara Mişna'dan bir bölüm okuyor. Hasidik hahamlarla işleri yok. Litvanya'nın yarısını gezsen bir Hasid göremezsin. Erkekler bizden uzak dururdu ama kadınlar kaşla göz arasında gelip, getirebildiklerini getirirlerdi – bir tavuk, bir düzine yumurta, bir ölçü karabuğday, bir sap sarımsak. Hastalık hiçbir yerde eksik değil, onlara çeşit çeşit ilaçlar verirdik – ördek sütüyle inek yumurtası, ikimizin uydurduğu muskalarla tılsımlar. Litvanya'dayken bir köyü altüst eden bir şey olmuştu."

"Neymiş o?" diye sordu Zeinvel.

"Bir dibbuk ortalığı karıştırdı."

"Litvanya'da dibbuk mu var?"

"Olmaz mı? Bana Litvanyalıların dibbuklara inanmadığı söylenmişti. Vilna Gaon böyle şeylere inanmazmış, Vilna Gaon'la Tanrı arasında da topu topu bir basamak var. Ama insan, gözünün gördüğünü inkâr edemez. Köyün adı Zabrinka'ydı. Yontçe'yle oraya gittiğimizde, şohet bizi Şabat yemeğine davet etti. Litvanya'da, Şabat gecesi misafiri düşkünlerevinde uyutmazlar. Yemeğini yediği kişi ona kendi evinde bir yatak yapar. Şohetin adı Bunem Leib'di, karısınınki Hiene – bizim buralarda yoktur bu isim. Tek kızları vardı, kısa boylu, kızıl saçlı, çilli bir kız olan Freidke. Babasının yanında kasaplık öğrenen bir gençle nişanlıydı. Çocuğun adı Hlavna'ydı. Litvanya'da herkesin ismi acayiptir. Delikanlı pek yakışıklıydı – uzun boylu, esmer,

üstü başı tertipli. Litvanya'da hiç kimse Şabat'ta saten cüppe giymez, tabii haham filan değilse. Favorileri de Polonya'dakiler kadar uzun değildir. Her şeyleri başkadır. Biz balık köftesine şeker koyarız, onlar biber.

"Yontçe boğazına düşkündü. Bir eve girdi mi, hemen yemeklerin başına çökerdi. Ben etrafı incelemeyi severim. Freidke'nin Hlavna'ya deli gibi âşık olduğunu fark etmiştim. Gözlerini ondan ayıramıyordu. Gözleri mavi, zeki, biraz hüzünlüydü. Ama neden? Beni ilgilendirmeyen şeyler de dikkatimi çeker, mizacım böyle. Sağlıklı, genç bir çocuğun iştahının yerinde olması gerekir ama Hlavna neredeyse hiçbir şey yememişti. Önüne ne koysalar bırakmıştı – Şabat ekmeği, çorba, et, hatta havuçlu güveç. Hiene ona bir bardak çay verdiğinde, elleri öyle titriyordu ki bütün çayı masa örtüsüne döktü. Bir kasabın elinin titrememesi gerekir, diye düşündüm. Olacak iş değil.

"Yontçe'yle birlikte Şabat'ı orada kutladık, sonra da yolumuza devam ettik. O zaman daha bilmiyorduk ama o kış, birlikte son kışımızdı. Litvanya'da şansımız pek yaver gitmemiş, Yontçe de hahamdan çok arabacı gibi davranmıştı. Genelde bir köyden ayrıldım mı orada tanıştığım herkesi unuturum ama kızakta giderken aklımda hep Freidke ve Hlavna vardı ve her nasılsa Zabrinka'ya geri döneceğimi biliyordum. Ama neden? Bu yabancılar benim için ne anlam ifade ediyordu?

"Başka bir kasabaya gelmiştik; orada Yontçe'yle çok fena kavga ettim, onun kepazenin teki olduğunu, ateşte kavrulacağını söyledim. Kendimi öyle kötü hissediyordum ki tavernaya gittim. Oturmuş, bir tek votka atmıştım ki, birisi yanıma geldi –gemi acenteliği yapan ufak tefek bir adam– 'Beni tanımadınız ama Zabrinka'da karşılaşmıştık. Siz kâtipsiniz,' dedi.

" 'Zabrinka'da ne var ne yok?' diye sordum. 'Haberi duymadınız mı? Şohetin kızına bir dibbuk girdi.'

" 'Dibbuk mu? Freidke'ye mi?' dedim.

"Adam hikâyeyi anlattı: O Şabat gecesi, biz köyden ayrıldıktan kısa süre sonra, kasaplar Bunem Leib'e boynuzları burmalı, büyük, siyah bir boğa getirmişler, sert bir hayvanmış. Freidke'nin nişanlısı Hlavna, bu zanaatı bütün kurallarıyla öğrendiği ve daha önce pek çok dana kesmiş olduğu için, Bunem Le-

ib hayvanı kesme işini ona bırakmaya karar vermiş. Bir boğa kesildiğinde kasaplar onu iplerle bağlar, yere devirir, kanı akıp ölene kadar da sıkı sıkı tutarlar. Ama Hlavna kutsama duasını söyleyip hayvanın boğazını kestikten sonra, boğa kendini kurtarmış, ayağa fırlamış ve öyle büyük bir öfkeyle koşmaya başlamış ki, neredeyse mezbahayı yıkacakmış. Deli gibi pazar yerine koşmuş, bir lamba direğini, bir de arabayı devirmiş. Bu esnada gırtlağından oluk oluk kan akıyormuş. Uzun bir takipten sonra kasaplar onu yakalayıp sürükleye sürükleye mezbahaya geri götürmüş, zaten hayvan da ölmüş. Ancak o zaman Hlavna'nın ortadan kaybolduğunu fark etmişler. Birisi kuyuya eğildiğini gördüğünü söylemiş. Başkaları nehre doğru koştuğunu görmüşler. Sopalarla suyu aramışlar ama bulamamışlar. Haham, Hlavna'nın kullandığı bıçağı incelediğinde, bıçağın kertikli olduğunu görmüş. Boğanın kaşer olmadığı ilan edilmiş. Kasaplar bu işi Hlavna'ya bıraktığı için Bunem Leib'e o kadar kızmışlar ki pencerelerini taşlamışlar.

"O gece Bunem Leib ve ailesi için çok zorlu geçmiş. Nihayet sabaha karşı karısıyla tam uykuya daldıklarında, –insandan ziyade hayvan sesi gibi– tuhaf bir bağırtıyla uyanmışlar. Freidke odanın ortasında çırılçıplak durmuş, öküz gibi böğürüyormuş. Nişanlısının kestiği boğa gibi titriyor, zıplıyor, mölüyormuş. Sonra ağzından korkunç bir insan sesi çıkmış. Bütün Zabrinka koşup gelmiş ve Freidke'nin içine bir dibbuk girdiği anlaşılmış. Dibbuk, hayattayken erkek olduğunu söylüyormuş – günahkâr, sarhoş, zamparanın tekiymiş. Öldüğünde ruhunun cennete girmesine izin verilmemiş, bir boğa olarak tekrar dünyaya dönme cezasına çarptırılmış. Ölüm Meleği, bu boğa şeriata göre kesildiğinde ve dindar Yahudiler gerekli duaları okuyarak etini yediklerinde, günahkârın kurtulacağını söylemiş. Ama Hlavna eti murdar ettiği için, günahkârın başıboş ruhu Freidke'ye girmiş.

"Gemi acentesinin bana anlattıkları beni öyle şaşırtmıştı ki, Yontçe'den apar topar ayrılıp, bohçamı aldığım gibi Zabrinka'ya geri döndüm. Çok kar yağmış, hava ayaza dönmüştü. Kızak bulamadığımdan yolun yarısını yürümek zorunda kaldım. Neredeyse rüzgârda uçacaktım. Sonumun geldiğini düşünerek itirafta bulundum."

"Freidke'ye âşık mı olmuştun?"

"Ne aşkı? Saçmalama."

"Sonra ne oldu?" diye sordu Zeinvel.

"Zabrinka'ya geldiğimde gece yarısı olmuştu. Herkesin panjurları kapalıydı, bir tek Bunem Leib'in evinde ışıklar yanıyordu. İçerde insanlar vardı. Anlaşılan, uyumak yerine oturmuş dibbuku dinliyorlardı. Kimse içeri girdiğimi fark etmedi. Sonradan, Freidke'nin annesinin üzüntüden hasta olduğunu ve bir akrabasının yanına gönderildiğini öğrendim. Bunem Leib'i zor tanıdım. Erimiş bitmiş, rengi sararmış, üç beş gün içinde kanı çekilmişti. Freidke yalınayak, yarı çıplak, kızıl saçları darmadağın ayakta duruyordu; yüzü ölü gibi bembeyazdı, gözleri dışarı uğramıştı. Bir kızın narin gırtlağından çıkabileceğine kesinlikle inanamadığım bir sesle haykırdı. Bu, insan değil, öküz sesiydi. 'Beni kes Bunem Leib, beni kes! Senin yüzünden *tref* [murdar] olan, sonsuz işkenceye mahkûm olan boğayım ben. Sen onları görmüyorsun ama sürüyle iblis, gulyabani ve şeytan burada pusuya yatmış, beni lime lime etmeyi, Karanlık Dağların ardındaki çöllere götürmeyi bekliyor. Ne senin mezuzan ne de evinin köşelerine astığın tılsımlarla muskalar beni kurtarabilir. Gözlerin biraz olsun görüyorsa bak: Burunları göbeklerine inen canavarlar, saçlarının olduğu yerde yılanlar kıvranıyor, burunları domuz burnu, katran kadar kara, ateş kadar kızıl, safra kadar yeşil! Deli gibi dans edip uluyorlar. Senin bıçak bile bileyemeyen o muhallebi çocuğu damadını seçmen benim suçum mu Bunem Leib? Sen ne kadar dadılık yaparsan, o da o kadar kasaplık yapar. Doksanlık bir adam gibi elleri titriyordu. Öyle yufka yürekliydi ki, yumurta beyazında bir damla kan görse bayılacak gibi olurdu. Kasap kandan korkmaz. Gerçek bir erkek, işler kötü gittiğinde müstakbel karısını bırakıp kaçmaz. Kızına ana kuzusu seçmişsin, şımarık bir piçkurusu, bir hadım. Benim bıçaktan korktuğumdan daha fazla korkuyordu benden! Kes beni Bunem Leib, kurtar o kötü ruhlardan. Yoksa seni boynuzlarıma takıp, asla kaçamayacağın bataklıklara götürürüm.'

" 'Kızım, sen neler söylüyorsun? Sen benim evladımsın,' dedi Bunem Leib. 'Hele şu kötü ruh seni bir bıraksın yeter. Ka-

derinde Hlavna yoksa, ben sana Tanrının izniyle başka bir eş bulurum, nikâh örtüsünün altına sokarım seni. Yüce Tanrım, sen bana yardım et! Bu acıya daha fazla dayanamayacağım.'

"Bunem Leib ağlıyordu. Ama Freidke hemen ona cevap verdi: 'Ben senin kızın değilim, o beceriksizin eline teslim ettiğin boğayım. Çıkar bıçağını da kes beni! Kanımı akıt! Erkek adamsın sen Bunem Leib, karı değil. Hiçbir öküz, inek, koyun, tavuk, bıçağının altından kaçamamıştır. Öldür beni Bunem Leib, öldür beni!' "

"Bütün bunları duydun mu?" diye sordu Zeinvel.

"İnşallah Mesih'in koç boynuzunu da böyle duyarım."

"Devam et."

"Hepsini anlatmak imkânsız. Şafağa doğru Bunem Leib öyle yorgun düştü ki, yatmak zorunda kaldı ama işi kasabanın serserileri ele aldı. Onlar için eğlenceydi bu. Düşünsene, bir evin bir kızı, sessiz, küçük bir güvercin, memeleri açık, kızıl saçları cadı gibi, insanın aklına durgunluk veren günahlar itiraf ediyor: 'Hayattayken Tanrıya her türlü hakarette bulundum. Sakalımı kestim, Yom Kipur'da domuz eti yedim, Hıristiyan karılarla, Yahudi orospularla yattım. Tanrıyı inkâr ettim, yüz yaşına kadar yaşayıp her türlü menfurluğa devam edeceğim sandım. Ama aniden çiçek hastalığına tutulunca, işimin bittiğini anladım. Yine de son nefesime kadar Tanrıya karşı gelip putlara hizmet ettim. Nihayet son nefesimi verdiğimde, Defin Cemiyeti vücudumu temizlemedi; beni gece yarısı, kefensiz, Kadiş okumadan gömdüler. Daha mezarcılar üzerime son küreği atmadan Melek Duma mezarımı açtı, yüzüme tükürdü ve beni ateşten kamçısıyla dağladı, sonra da Gehinam'ın kapılarına taşıdı. Beni içeri tıkmaya çalıştı ama Şeytan kapıyı çarpıp bağırdı: "Böyle rezil mahlukların içeri girmesine izin vermek Gehinam'a hakarettir." '

"Dünyanın bir numaralı zındığı olabilirsin Zeinvel ama insan böyle bir şey görünce ya da duyunca, Tanrı diye bir şey olduğunu kabul etmek zorunda kalıyor."

"Hiç de değil."

"Peki ya neydi o?"

"Sinirler."

"Aşağı dünyada olup bitenleri sinirler nerden bilecekmiş?" diye sordu Motke.

"Sinirler her şeyi bilir."

"Neymiş bunlar – kâhin mi?"

"Daha iyisi," dedi Zeinvel. "İyi geceler."

"Saçmalıyorsun."

Zeinvel uykuya dalmış, horluyordu ama Motke uyanıktı. Kendi kendine konuşmaya başladı: "Uyudun ha? Salak, beyinsiz... Her şeyi bildiğini zannediyor ama bence aptalın teki."

"Motke, kes çeneyi."

"Uyumuyor musun?"

"Uyuyorum ama her sözünü de duyuyorum. Bu numarayı hapishanede öğrendim. Orada ciddi ciddi uyumaya kalksan, sırtındaki gömleği bile alırlar. Freidke'ye ne oldu?"

"Nereden bileyim? Orada üç gün kaldıktan sonra kendi yoluma gittim. Daha her şeyi anlatmadım. Komşular Freidke'nin daha önce hiç şarkı söylemediğine yeminler ediyorlardı. Doğru, iyi yetiştirilmiş bir kız, erkekleri tahrik etmemek için sesinin duyulmasına izin vermez; yine de bir kızın sesi güzelse, bebek sallarken ninni söyleyebilir ya da Şabat ilahilerine katılabilir. Freidke birdenbire Yidiş, Lehçe, hatta Rusça açık saçık şarkılar söylemeye başlamıştı. Bir geline serenat yapıyor, düğün soytarılarının şarkılarını usulünce söylüyordu. Kadınların kasaplardaki pazarlıklarıyla, mikvedeki şakalaşmalarıyla dalga geçiyordu. Serseriler ona müstehcen şeyler söylüyor, o da hiç altta kalmıyordu. Hızlı hızlı konuşarak seslerini öyle bir bastırıyordu ki, hepsinin nutku tutuluyordu. Bütün komşular aynı şeyi söylüyordu – bu, Freidke değil bir hayta, jilet dilli bir serseriydi. Belden aşağı şakalarına gülmekten insan iki büklüm oluyordu. Bir kadının hem boğaya hem de erkeğe nasıl dönüştüğünü gördüm birader. Sinirler bunu yapamaz."

"Peki ne yapar?"

"Sadece Tanrı."

"Tanrı yoktur."

"Dünya nasıl oluştu?" diye sordu Motke.

"Yara kabuğu gibi, kendi kendine."

II

Zeinvel tekrar uyuklamaya başladı ama Motke hâlâ uyanıktı. Düşkünlerevindeki hastalar uykularında iç çekiyor, mırıldanıyorlardı. Zeinvel haklı olamaz mı, diye düşündü Motke. Merhametli bir Tanrı bunca sefalete izin vermezdi. İnsanlar burada sinek gibi ölüyorlardı. Her gün Defin Cemiyeti gelip bir cenaze çıkarıyordu.

Motke bir müddet, sobanın arkasında öten cırcırböceğinin sesini dinledi. Sanki minik çıngıraklar çalıyordu. Başı sonu olmayan bir hikâye anlatıyordu. Nasıl oluyor da bütün gece ötüyor, diye hayret etti Motke. Cırcırböceklerinin uykuya ihtiyacı yok mudur? Yoksa gündüz mü uyurlar? Paçavralar arasında yiyecek ne bulurlar? Bu cırcırböceğinin bir babası, annesi, dedesi, ninesi, belki çocukları olduğunu düşünmek çok acayipti. İyice kafam karıştı, diye düşündü Motke. Gün boyu bitkinlikten ölecek gibi oluyorum ama gece oldu mu beynim yayık gibi çalışıyor.

Bazen gündüzleri, Motke ilim irfan sahibi olduğunu göstermek istediğinde her şeyi unutuyor, cahiller gibi bölümleri birbirine karıştırıyordu. Ama gece yarısı beyni berraklaşıyordu. Kitabı Mukaddes'ten koca bölümleri, Gemara'nın bazı kısımlarını, hatta Roş Aşana ve Yom Kipur dualarını hatırlıyordu. Çok uzun zaman önce ölmüş, artık adlarını bile hatırlamadığı insanlar bütün canlılıklarıyla karşısında cisimleşiyordu. Yontçe'yle birlikte kaldıkları köylerin isimlerini hatırlıyordu. Tegannicilerin ilahileri ve Hasidim'in şarkıları tekrar zihninde beliriyordu. Motke dindar bir ailede büyümüştü. Babası onu Turisk'teki mucizeci hahama götürmüştü. Çocukken Hasidik kitaplar okur, hatta haham olmayı hayal ederdi. Ama babası tifodan ölmüş, annesi kazmanın tekiyle evlenmiş, Motke de Yontçe'yle malum turlarına başlamıştı.

Motke, Turisk'te Şabat yemeğinde duyduğu şarkıyı mırıldanmaya başladı:

Sevinçle söyleyeceğim
Açmak için kapılarını
Cennet bahçelerinin
Kutsal eşleri için.

Zeinvel öksürüğe tutulup yerinde doğruldu. "Gece vakti ne şarkısı bu böyle? Aç mısın?"

"Değilim."

"İçini kemiren bir şey mi var?"

"Koca bir ömrü haybeye tükettik," dedi Motke, kendi sözlerine kendi de şaşarak.

"Kadınlara bakmamak için kendi gözlerini kör eden şu müzisyen gibi sen de nedamet mi getirmek istiyorsun?"

"Artık çok geç."

"N'apalım be birader, doğduğumuzda bile bizim için çok geçti," dedi Zeinvel. "Şu Freidke hikâyesi fasa fiso. Hepsi uydurma – Yahudi Tanrısı, Hıristiyan Tanrısı. Hlavna sakar ahmağın, rezil korkağın tekiymiş. Freidke de çocuk onu bırakıp kaçtığı için öyle bir oyun sergilemiş. Genç kızlar kocakarıların hikâyelerini dinler, her şeyi inceden inceye beyinlerine yazar, sonra da taklit ederler.

"Bir keresinde çatlak bir kadına çatmıştım; bir Talmud öğretmeninin kızı. Adı Mindle'ydi. Kaşer bir bakire gibi görünüyordu. İkiye kadar bile sayamayacağına yemin edebilirdim – küçük solgun bir surat, kocaman kara gözler. Bütün her şey onunla tulumba başında karşılaşıp kovasını doldurmamla başladı. Tatlı bir gülümsemeyle bana teşekkür etti. O zaman hırsızlığa başlayalı çok olmuştu ve kafandaki saçtan fazla kadına sahip olmuştum. O zamanlar Yahudi kızlarını elde etmek kolay değildi –en azından bizim oralarda– ama şiksadan [Yahudi olmayan kız] bol bir şey yoktu. Onlar sahtelik nedir bilmez. Damarlarında Esau Amcanın kanı dolaşır. Ama Mindle'nin gözlerinde bir ateş yanıyordu. Ne zaman kovasıyla dışarı çıktığını görsem, ben de kovamı kapıp koşturuyordum. Onun için yüz kova doldurmuşumdur herhalde. Fakat bu işin zaman kaybı olduğunu düşünmeye başlamıştım. Derken günün birinde ona kovasını uzattığımda elime bir kâğıt parçası tutuşturdu. Elimde kovayla öyle hızlı koştum ki suyun yarısını döktüm. Eve girdim ve notu okudum: 'Geceleyin mezarlıkta buluşalım.'

"Tek satır, hepsi bu – süslü bir elyazısı. Her şeyin tadına bakmıştım –genç kızlar, yaşlısıyla genciyle kadınlar– ama bir yeşiva öğrencisi gibi kalbim pırpır ediyordu. Bir taraftan korku

da vardı. O günlerde gece yaratıklarına halen inandırdım. Ne menem bir kız gece yarısı bir erkekle mezarlıkta buluşmak isterdi? Geceleri sinagogda ölülerin dua ettiği söylenirdi, birisi yakından geçecek olursa, Tora okutmak için içeri çağırırlarmış. Hem bizim kasabada, serserinin birinden hamile kalan marangozun kızı kendini asmıştı, onun da geceleri mezarından çıkıp mezar taşları arasında dolaştığı söyleniyordu. Yine de geceyi iple çekiyordum, sonra da belediye binasındaki saat on bir buçuğu vursun diye sabırsızlanmaya başladım. Benimki her şeyi önceden ayarlamıştı. Biri önde biri arkada iki takke takan, koyu bir Hasid olan babası geceleri tavuklarla birlikte yatıyordu. Tapınağın Yıkılışına ağlamak için sabah şafak sökmeden uyanıyordu. Annesi, Krasnistav'da üç çocuğuyla birlikte yaşayan dul ve meteliksiz büyük kızına bakmak için panayırlara gidiyor, kendi diktiği ceketleri satıyordu.

"Fazla uzatmayacağım. Mindle buluşmamızı ay sonuna göre ayarlamıştı; mehtap yoktu, annesi de panayıra gitmişti. Gece sıcak ve karanlıktı. Mezarlığa giden yol Kilise Caddesinden geçiyordu. Yahudiler pazar meydanına yakın otururlardı. Daha ileride –evleri küçük, köpekleri büyük– Hıristiyanlar yaşardı. Yoldan geçerken köpekler kurt sürüsü gibi üzerime saldırdı. İnsan bir köpekle başa çıkabilir ama elli tane oldu mu hiç şansın yok. Hem Hıristiyanlar köpeklerinin havladığını duyunca, ellerinde sopalarla dışarı fırlamışlardı. Orada ölüp gideceğim zannettim ama bir şekilde mezarlığa kapağı attım. Kör bir adam gibi el yordamıyla ilerliyordum. O zamanlar inançlı biriydim ve içimden hayır işlerine on sekiz groşen bağışlama sözü vermiştim. Kollarımı uzatınca ona dokundum, sanki yerden bitmişti. İnsan korktu mu ihtiras filan kalmıyor ama ona dokunduğum anda beni sıcak kor gibi yaktı. Kulağıma bir sırrını fısıldadı. Konuşmaya gerek yoktu. Sofu bir öğretmenin evinden böyle bir ateş parçası nasıl çıkmıştı?"

"Seni fazlasıyla memnun etmiş galiba," dedi Motke.

"Bu kelime yeterli değil," dedi Zeinvel. "Birbirimizin üzerine yuvarlandık ve ayrılamadık. Onun bakire olduğundan emindim ama bambaşka bir şeydi!"

"Leziz bir parça desene?"

"Saatlerce mezar taşları arasında yatmıştık ama bana yetmiyordu. Ateş gibi sıcak, hançer gibi keskindi. Ne zaman biraz soğumaya başlasam öyle hararetli bir şey söylüyordu ki, titriyordum ve oyun yeni baştan başlıyordu. Bizim küçücük köyde o lafları nereden öğrenmişti bilmiyorum."

"Neden evlenmedin?" diye sordu Motke.

"Ben saygın bir kız istiyordum, bir fahişe değil. Benimle açık konuşmuştu: Tek bir erkek onun için iştah açıcı gibiydi. Daha fazlasına, hep yenilerine ihtiyacı vardı. Ben aziz değilim ama annem gibi bir eş isterim. Benim mesleğimde insan içeri atılmaya hazırlıklı olmalı. Hapishaneye düşüp, karının önüne gelenle yatıp kalktığını düşünmek pek de keyifli olmaz. Ona sarılıp onu öperken, ona ayı ve yıldızları vaat ederken bile, huzur içinde yatsın, Malkelem'i özlüyordum. O sırada onunla tanışmıştık. Kardeşim Zirel'in arkadaşıydı. Hep hırsız kalmak niyetinde değildim. Para biriktirip at tüccarı olmak istiyordum. Ama insan arzular, Tanrı emreder."

"Yani Tanrıya inanıyorsun," dedi Motke.

"Lafın gelişi. Tanrı nedir? Kimdir? Kimse cennete çıkıp da onunla hasbıhal edememiştir. Sadece Tora'da öyle yazıyor, ama Tora ne ki? Parşömenle mürekkep. Eline kalemi alan, içinden geçeni yazar. Neredeyse iki bin yıldır Yahudiler Mesih'i bekliyor ama onun acelesi yok anlaşılan."

"Yani dünyada kanun manun yok, öyle mi?"

"Gücü yetene. Yetmeyenin de tepesine basıp geçiyorlar."

"Yine de iyiliksever insanlar bize yulafla çorba göndermese, çoktan mortu çekmiştik," dedi Motke.

"Bizim için yapmıyorlar ki," dedi Zeinvel. "Cennette altın koltuklara, Levitan'dan büyük paylara sahip olmak için yapıyorlar."

"Bir keresinde kadere inandığını kendin söylemiştin," dedi Motke. "Son at hırsızlığında, sakatlanacağını önceden bildiğini, bunun kaderin olduğunu söylemiştin. Aynen bu kelimelerle."

"Tanrı başka, kader başka. Birkaç hafta içinde yarım düzine at çalmıştım, köylüler de ahırlarda uyumaya başlamıştı. Kazmalarla, baltalarla nöbet tutuyorlardı. Malkeleciğim bana yalvardı: "Zeinvel, yeter!" Önümde diz çöküp, evde kalmamı söyledi. Bir dükkân açmaktan, işler iyice sarpa sararsa Amerika'ya gitmek-

ten söz etti. Yeni bir hayata başlayacağıma Humaş üzerine yemin etmemi istedi. Ama yemin ederken bile beş para etmez adamın teki olduğumu biliyordum. Bir dükkânda oturup yüz gram badem ya da şarap tortusu tartmak bana göre değil. Öyle şeylere sabrım yok. Kolomb'un memleketine de meraklı değildim. Oraya gidenler ya ütücü ya seyyar satıcı oluyorlardı. New York'taki buhranı, çöp tenekelerinden yiyecek toplayan işçileri anlatan mektuplar geliyordu. Malkele'yi seviyordum ama o Mindle değildi. Tanrı şahidimdir, ona sadıktım ama gece gündüz onunla oturup beni muma çevirmesini bekleme fikri hoşuma gitmiyordu. İki kere düşük yapmıştı. Sürekli kaderimize ağıt yakıyordu. Son bir kere şansımı denemek istemiştim."

"Şansa inanır mısın?"

"Evet. Şansa ve şanssızlığa inanırım."

"Tanrı diye bir şey var, inan işte!" dedi Motke.

"Varsa ne olacak? Gökyüzünün yedinci katında oturmuş, melekleri onu ilahilerle pohpohluyor, bizi de zerre kadar kaale almıyor."

"Mindle'ye ne oldu?" diye sordu Motke.

"Babası onu salağın tekiyle, kendi hahamının müritlerinden zengin bir Hasid'in oğluyla evlendirdi. Benim küçük kedi yavrum, hiç dokunulmamış gibi saf ve duvaklı, nikâh örtüsünün altına girdi. Neden bu işe alet olduğunu hiç anlayamadım. Bazen böyle kadınlar, kolayca kandırabilmek için bir ahmakla evlenirler. Kandırmanın büyük zevki vardır – neredeyse çalmak kadar. Ama insan her şeyin bedelini ödüyor. İki yıl sonra doğum yaparken öldü."

"Demek ömrü o kadarmış."

"Evet. Ahmak kocası hahamının yanına gidip orada aylarca kaldı. Ben Yanov hapishanesindeydim. Sonra beni Lublin'e gönderdiler. O seferinde masumdum. İftiraya uğramıştım. Ben çıktığımda, Mindle öteki tarafa geçmişti bile."

"Belli ki Tanrı onu cezalandırmış," dedi Motke.

"Hayır."

Sessizlik çöktü. Cırcırböceği bile ötmeyi kesmişti. Bir süre sonra Zeinvel, "Onu unutmadım. Gehinam diye bir şey varsa, çivili yatakta onunla yatmak isterim," dedi.

Uygarlıktan Kaçış

Uygarlık kelimesinin ne anlama geldiğini öğrendikten kısa süre sonra, uygarlıktan kaçışımı planlamaya başladım. Ama on sekiz yaşına gelene kadar yaşadığım Bilgoray köyü, kaçılabilecek kadar uygar değildi. Sonra Varşova'ya gittiğimde, Bilgoray'a kaçmaktan başka yapacak şeyim yoktu. Bu fikir ancak New York'a geldikten sonra ete kemiğe büründü. Zira New York'ta bir alerjiye tutuldum – çiçek mi, saman mı, toz mu, artık her neyse. Şişe şişe ilaç yuttuğum halde faydası olmuyordu. O sene bahar başlarında hava ağustos kadar sıcaktı. Batı Yakasındaki mobilyalı odamda boğulur gibi oluyordum. Doktora meraklı biri değilimdir ama Varşova'dan tanıdığım, Yidiş basında yayınlatabildiğim her şeyi sadakatle okuyan Dr. Gnizdatka'ya göründüm.

Dr. Gnizdatka burnuma bir spekülom, ağzıma da bir çubuk sokup, "*Paskudno*" ("Kötü") dedi.

"Ne yapmalı?"

"Okyanusa yakın bir yere taşın."

"Okyanus nerede?"

"Sea Gate'e git."

Dr. Gnizdatka bu ismi söyler söylemez, uygarlıktan kaçma zamanının nihayet gelip çattığını anladım; Sea Gate de Haiti ya da Madagaskar'la aynı amaca hizmet edebilirdi. Ertesi sabah bankaya gidip, birikmiş yetmiş sekiz dolarımı çektim, odamın hesabını gördüm, bütün eşyalarımı büyük, karton bir bavula doldurdum ve metroya yürüdüm. Doğu Broadway'deki bir ka-

feteryada birisi bana Sea Gate'te mobilyalı oda bulmanın kolay olduğunu söylemişti. Uygarlıktan uzaktayken tinsel dayanağımı oluşturması için yanıma birkaç kitap almıştım: Kutsal Kitap, Spinoza'nın *Etika*'sı, Schopenhauer'in *İrade ve Tasavvur Olarak Dünya*'sı, ayrıca içinde matematik formülleri olan bir ders kitabı. O zamanlar ateşli bir Spinozacıydım ve Spinoza'ya göre insan ancak yeterli fikirler, yani matematik üzerinde tefekküre dalarsa sonsuzluğa ulaşabilirdi.

New York City'deki sıcak yüzünden Coney Island'ın ve kumsalın kalabalık olacağını düşünmüştüm. Ama trenden indiğim Stillwell Bulvarında mevsim kıştı. Manhattan'dan Coney Island'a gidene kadar geçen bir saat içinde havanın tümüyle değişmiş olması çok şaşırtıcıydı. Hava kapalıydı, soğuk bir rüzgâr esiyor, ince bir yağmur yağıyordu. Surf Bulvarı tramvayı boştu. Sea Gate'in girişinde gerçekten de bir kapı vardı. Oradaki bir kulübede duran iki polis beni durdurup, kim olduğumu ve Sea Gate'te ne işim olduğunu sordular. Neredeyse, "Uygarlıktan kaçıyorum," diyecektim ama, "Oda kiralamaya geldim," demekle yetindim.

"Bavulunuzla mı?"

Sözde özgür olması gereken bir ülkedeki bu sorgu sual bana hakaret gibi geldiğinden, "Yasak mı?" dedim.

Polislerden biri diğerinin kulağına bir şeyler fısıldadı ve ikisi birden güldü. Sınırdan geçme izni almıştım.

Yağmur artmıştı. Nerede oda bulabileceğimi birilerine sormak istiyordum ama ortalıkta kimseler görünmüyordu. Sea Gate'in ıssız bir hali vardı; daha kış uykusundan uyanmamıştı. Kendimi cesaretlendirmek için Sven Hedin, Nansen, Kaptan Scott, Amundsen ve dünyanın gizemlerini keşfetmek için rahat evlerini bırakan diğer kâşifleri düşündüm. Yağmur, karton bavulumun üzerine dolu gibi çarpıyordu. Belki de gerçekten dolu yağıyordu. Rüzgâr şapkamı uçurdu; şapka bir cin gibi sağa sola savruldu. Tam sağanak bastırdığı anda, beni evinin verandasına çağıran bir kadın gördüm. Ağzı kımıldıyordu ama rüzgâr sesini taşıyordu. Bana, yağmur ve rüzgârdan korunmak için verandaya çıkmamı işaret etti. Çatısında sivri çıkıntılar olan, sütunlu ve süslü kapılı, sevimli bir evin

önünde bulmuştum kendimi. Verandaya çıktım, bavulumu bıraktım (kitaplarla kâğıtlar taş gibi ağırdır), yüzümü mendilimle sildim; artık kadını daha rahat görebiliyordum: Otuz yaşlarında, zeytuni tenli, kara gözlü, yüz hatları klasik, esmer bir kadın. Avrupalı bir havası vardı. Kaşları kalındı. Yüzünde hiç makyaj izi yoktu. Bana Polonya'yı hatırlatan bir palto ve bere giymişti. Benimle İngilizce konuştu ama ona cevap verince aksanımı duydu ve Yidişe geçti.

"Kimi arıyorsunuz? O ağır bavulla yağmurda yürüdüğünüzü görünce düşündüm de..."

Oda kiralamaya geldiğimi söyleyince, biraz müstehzi bir tavırla güldü.

"Böyle mi oda aranır? Elinizde bavulla. Buyrun, içeri girin. Benim evimde bir sürü kiralık oda var."

Beni sadece filmlerde gördüğüm bir hole aldı – şark halıları, yaldızlı çerçeveli resimler, tırabzanları oymalı şık bir merdiven, basamaklarda kırmızı halılar. Antik bir saraya mı girmiştim yoksa? Kadın, "Ne tuhaf, değil mi? Evi şimdi açmıştım. Kış için kapalıydık. Hava ısınınca, belki de zamanı gelmiştir, dedim. Genelde burada sezon mayıs sonu ya da haziranda başlar," dedi.

"Kışın neden kapatıyorsunuz?" diye sordum.

"Kalorifer yok. Eski bina – yetmiş seksen yaşında. Isıtılabilir ama sistem karışık. Sıcak hava şuradan geliyor." Yerdeki pirinç bir ızgarayı gösterdi.

İçerinin dışarıdan daha soğuk olduğunu yeni yeni fark ediyordum. Uzun zamandır güneş ışığı almamış yerlere has bayat bir hava vardı içeride. Bir an sessiz kaldık. Sonra sordu: "Hemen mi yerleşeceksiniz? Elektriği daha açtırmadım, telefon da bağlanmadı. Genelde kiracılar önce gelip kontrat imzalar, depozito yatırır, hava ısındığında yerleşir."

"Şehirdeki odamdan ayrıldım."

Kadın bana dikkatli dikkatli baktıktan sonra, biraz tereddütle, "Resminizi gazete gördüğüme yemin edebilirim," dedi.

"Evet, geçen hafta bastılar."

"Varşavski misiniz?"

"Evet."

"Aman Tanrım!"

Hava kararmış, Ester Royskes bakır şamdandaki mumu yakmıştı. Mutfakta oturmuş, karı koca gibi akşam yemeği yiyorduk. Bana bütün hikâyesini anlatmıştı bile: Komünist bir şair olan kocasının başına açtığı dertleri; sonunda boşanmalarını; sevgilisiyle birlikte California'ya kaçıp iki küçük kızının bakımını Ester'e bırakışını. İki yıl önce para kazanmak umuduyla bu evi tutmuştu ama umduğu kadar gelir getirmiyordu. Herkes Dört Temmuza kadar bekliyor, indirim talep ediyordu. Geçen yıl odalarının bir kısmı boş kalmıştı.

Elimi cebime atıp yetmiş sekiz dolar çıkarttım ve ön ödeme yapmayı teklif ettim ama karşı çıktı. "Hayır, olmaz!"

"Neden?"

"Bir kere, nasıl bir yer tuttuğunuzu görmeniz lazım. Burası nemli ve karanlık. Tanrı esirgesin, üşütebilirsiniz. Hem nerede yiyeceksiniz? Ben sizin için seve seve yemek pişirirdim ama vejetaryen olmayı planladığınızı söylediğiniz için, bu biraz zor olabilir."

"Coney Island'da yerim."

"Midenizi bozarsınız. Burada sandviçten başka şey bulunmaz. Ölçüp biçmeden bavulunu topladığı gibi Sea Gate'e gelen bir adam pek pratik sayılmaz. Sizi bana bir mucize getirdi."

"Cidden de mucize."

Siyah gözleri bana hafif alayla baktığında, bunun ciddi bir ilişkinin başlangıcı olduğunu anladım. O da bunun farkında gibiydi. Bana genelde yabancılara anlatılmayacak şeylerden söz ediyordu. Mum ışığının yüzüne düşürdüğü gölgeler, tuale yapılmış karakalem karalamaları andırıyordu. "Geçen hafta yatağıma uzanmış, gazetedeki hikâyenizi okuyordum. Kızlar uyumuştu ama ben gece okumayı severim. Son zamanlarda hayaletlerden bahseden kim kaldı, diye düşündüm, hem de Yidiş gazetede! İnanmayacaksınız ama sizinle tanışmanın hoş olacağını düşündüm. Tuhaf, değil mi?" dedi.

"Evet, tuhaf."

"Bu evin romantik bir hikâyesi var. Bir milyoner burayı metresi için yaptırmış. O zamanlar Sea Gate hâlâ zenginlerin ve

Amerikan aristokratlarının mekânıymış. Adam öldükten sonra metresi son nefesine kadar burada oturmuş. Mobilyalar onun – hatta kütüphane bile. Görünüşe göre miras bırakmamış, banka da her şeyi olduğu gibi satmış. Ev senelerce boş kalmış."

"Güzel miymiş?"

"Gelin, size portresini göstereyim."

Ester şamdanı aldı. Mutfaktan salona gitmek için birkaç karanlık odadan geçtik. Eşiklerde tökezliyor, sallanan sandalyelere çarpıyordum. Kıvrılmış bir halıya takıldım. Ester bileğimi tuttu. Elinin sıcaklığını hissettim. "Üşüyor musunuz?" diye sordu.

"Hayır. Belki biraz."

Mumun titrek ışığında durup metresin portresine baktık. Saçları yüksek bir topuz yapılmıştı; dekolte elbisesi uzun boynunu ve göğüslerinin üst kısmını açıkta bırakmıştı. Gözleri yarı karanlıkta canlı gibiydi. Ester, "Her şey geçiyor. Hâlâ kitaplarının içinde kurutulmuş çiçekler buluyorum ama ondan geriye hiçbir şey kalmadı," dedi.

"Eminim geceleri ruhu bu odalarda dolaşıyordur."

Ester'in elindeki şamdan titredi; duvarlar, resimler ve mobilyalar sahne dekorları gibi sallandılar. "Öyle demeyin. Korkudan uyuyamam sonra!"

Zihinleri okuyabiliyormuşuz gibi birbirimize baktık. O zaman aklıma geleni hatırlıyorum: Kaderin birkaç dakikada, üç beş rötuşla hazırlayıverdiği böyle bir durumu bir romancının yavaş yavaş, bölüm bölüm, aylar, hatta yıllar boyu uğraşarak vücuda getirmesi gerekir. Her şey hazırdı – karakterler, koşullar, sebepler. İyi ama gerçek bir dramada insan bir an sonra ne olacağını asla tahmin edemez.

Yağmur durmuştu; mutfağa dönmüş, çay içiyorduk. Saatin geç olduğunu zannediyordum ama kol saatime baktığımda, daha sekizi yirmi beş geçtiğini gördüm. Ester de saatine baktı. Bir müddet konuşmadan oturduk. Hızla karara varması gereken bir şey düşündüğü belliydi, bunun ne olduğunu tahmin etmiştim. Kafasındaki sesi duyar gibiydim –belki de kadın cinsinin dehasıydı bu–, "O kadar kolay olmamalı. Bir erkek bir kadını bu kadar çabuk elde ederse ne düşünür?" diyordu.

Ester başını salladı. "Yağmur durdu."

"Evet."

"Diyeceğim o ki," dedi, "bu evin en iyi odası sizin, pazarlığa da gerek yok. Sizi burada ağırlamaktan şeref ve mutluluk duyarım. Ama taşınmanız için çok erken. Geceleyin burada kalmak niyetindeydim ama evi kilitleyip çocuklarımın yanına gitsem daha iyi olacak."

"Neden kalmıyorsunuz? Benim yüzümden mi?" diye sordum, sözlerime kendim de utanarak.

Ester bana inceleyen gözlerle baktı. "Diyelim ki öyle."

Sonra kadın diplomasisi kurallarına göre söylememesi gereken bir şey söyledi: "Her şeyin olgunlaşması için zaman lazım."

"Pekâlâ."

"Odanızdan çıktığınıza göre, bu akşam nerede kalacaksınız?"

"Başımın çaresine bakarım."

"Ne zaman taşınmak istersiniz?"

"Olabildiğince çabuk."

"15 Mayıs çok mu geç olur?"

"Hayır, o kadar da değil."

"Madem öyle, karar verilmiştir."

Sonra bana sitemle baktı. Belki ricalarda bulunmamı, onu ikna etmeye çalışmamı bekliyordu. Ama yalvarmak ve ikna etmek benim erkeklik stratejimin bir parçası olmamıştır hiç. Ester'le geçirdiğim birkaç saat içinde kendime güvenim artmıştı. Benden on yaş kadar küçük olduğunu tahmin etmiştim. Uygarlığı ve onun boş işlerini terk etmeye hazır birinin sabrıyla donatmıştım kendimi.

İkimiz de paltolarımızı çıkartmamıştık –çok soğuktu–, bu yüzden giymek zorunda da kalmadık. Ben bavulumu, Ester çantasını aldı. Mumu söndürdü. "Hayaletten söz etmeseydiniz kalabilirdim," dedi.

"Eminim iyi bir ruhtur."

"İyi ruhlar bile bazen hınzırlık yapabilir."

Evden çıktık ve Ester kapıyı kilitledi. Hava açılmıştı artık – sanki görünmez bir ay ortalığı aydınlatmıştı. Yıldızlar kırpışı-

yordu. Yakınlardaki bir deniz fenerinin döner ışığı Ester'in yüzüne vurdu. Neden bilmiyorum ama Pesah'ın ilk gecesi gibi geldi bana. Çimenlikle çevrili evin diğer evlere mesafeli olduğunu fark ettim. Okyanus topu topu bir blok ötedeydi. Uluyan rüzgâr yüzünden ilk başta okyanusun seslerini duymamıştım ama artık rüzgâr dinmişti. Sular kozmik bir kazandaki kozmik çorba gibi köpürüyor, kabarıyordu. Uzakta bir römorkör üç karanlık mavnayı çekiyordu. İnsanın Manhattan'dan topu topu bir saat mesafede böyle bir sükûneti yakalayabileceğine zor inanıyordum.

Ester dura dura konuşuyordu: "Avans vermek istemiştiniz ama ben reddetmiştim. Odayı cidden istiyorsanız avans alabilirim, yani iş kesinleşsin diye..."

"Yirmi dolar yeter mi?"

"Yeter. Fikrinizi değiştirmeyin diye alıyorum," dedi ve kendini yakalamış gibi güldü.

Gece aydınlığında yirmi doları saydım. Birlikte kapıya kadar yürüdük. İçeri girerken, kapıda gördüğüm polislerden birini tanıdım. Sırlarımızı tahmin etmiş olan bir büyücü gibi bilgiç bir edayla bir bize bir çantalarımıza baktı. Gülümseyerek göz kırptı. "Uygarlığa geri mi dönüyorsunuz?" dediğini duydum.

Vanvild Kava

Az yazı yazanlar için bir Nobel Ödülü olsa, herhalde Vanvild Kava alırdı. Hayatı boyunca incecik bir broşürle birkaç makaleden başka şey yayınlamamıştı. Broşürün yarısı da yazar ve kitap isimlerinden ibaretti. Yine de Varşova'daki Yidiş Yazarlar Kulübüne, hatta PEN kulübe üyeydi.

Ben Yazarlar Kulübüne girebilmek için ziyaretçi kartı aldığımda, Kava senelerdir oraya üyeydi. Tuhaf bir şahsiyet, acımasız bir eleştirmen olarak tanınırdı. Şolom Aleyhem ve Peretz gibi klasik Yidiş yazarlarını kıt yetenekli, Mendele Moşer Sforim'iyse yeteneksiz ilan etmişti. Şolem Aş'a, ümit vaat eden genç bir yazar diyordu ama vaatleri boşa çıkmıştı. Ağabeyim I. J. Singer ve arkadaşım Aaron Zeitlin'i işin başında kabul ediyordu. Kava, ilkokul öğretmeni gibi, başarıları sayılarla derecelendirmeyi severdi, ikisine de yedişer puan vermişti. Onunla, ağabeyim hakkında tartışamazdım ama Zeitlin'in pekâlâ usta sayılabileceğini söylemiştim. Onu Edgar Allan Poe, Lermontov ve Slowacki gibi yazarlarla kıyaslamıştım. Ama Kava'nın bu şairleri bile pek gözü tutmuyordu. Herkeste kusur bulurdu. Kava, uygarlıkla kültür topu topu beş bin yıllık kadar olduğuna göre, edebiyatın daha gelişiminin başında, bebeklik döneminde olduğunu iddia ederdi. Tam tekmil bir edebiyat dehasının ortaya çıkması için belki bir beş bin yıl daha gerekliydi. Ben, her sanatçının işe baştan başlaması gerektiğini savunuyordum; bilimin aksine sanat başkalarının bilgileri ve nitelikleri üzerinde yükselmezdi. Ama Kava, "Sanatın da kendi mutasyonları ve elemeleri, kendi biyolojik gelişimi vardır," buyurmuştu.

Varşova Yazarlar Kulübünde böyle haşin bir eleştirmenin varlığını sürdürebilmesi inanılmaz görünüyordu. Her cuma, Yidiş gazetelerin kitap bölümlerinde, yazarlar en azından yarım düzine yeni yetenek keşfederdi. Kava ne kadar titizse, onlar da o kadar lakayttı. Beni .003'le derecelendirdikten sonra (benim gibi bir acemi çaylak için az övgü değildi), edebiyat üzerine çok tartışmalar yaptık. Kava, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ının betimlemeler ve diyaloglar açısından gayet zengin ve güçlü olduğunu ama yapısının zayıf olduğunu öne sürmüştü. Dostoyevski'nin Tolstoy'dan daha derin bir sezgisi vardı ama tek bir eseri gerçekten başarılıydı – *Suç ve Ceza*. Shakespeare'in kıymeti şiirinden geliyordu – ama sonelerinden ziyade oyunlarındaki şiirlerden. Kava, ilkel bir yazar olarak Homeros'un okunabileceğini kabul ediyordu. Heine'ye tekerleme yazarı diyordu. Broşüründe, Yidişi bir lehçe olmaktan çıkarmak için çevrilmesi gereken bütün edebi ve bilimsel metinleri sıralamıştı. Yidişçiler ona can düşmanları gibi saldırmış, profesyonel çevirmenlerse onu göklere çıkarmıştı. Kimi edebiyatçılar Kava'nın Yidiş Yazarlar Kulübünden atılması gerektiğini söylüyor, kimileri de ciddiye alınamayacak kadar gülünç olduğunu söyleyerek karşı çıkıyordu.

Kader ve bizzat Kava, Kava'yı bir soytarı gibi göstermek için ellerinden geleni yapmışlardı. Kısa boylu, zayıf, çarpık ağızlıydı; ağzının kenarından kimi şeyleri yuvarlayarak konuşurdu. Yazarlar Kulübündeki şakacılar onun taklidini yapmakta ustalaşmıştı; abartılı aşağılamalarını, bilimsel sözler kullanışını, bilgiçlik taslamasını tiye alırlardı. Kava'ya göre Freud bir amatör, Nietzsche filozof çırağıydı. Edebiyat çevresindeki haytalar, Kava'ya bir isim takmışlardı – Diogenes.

Kava kıt kanaat geçinirdi. Yidiş basındaki redaktörler izne çıktığında onların yerine bakardı ve yegâne geliri buydu. Ancak dizgiciler onun düzeltmelerini tümüyle görmezden gelirdi, zira gramer ve sözdizimine dair kendine has düşünceleri vardı. Dizgi odasına koca koca ansiklopediler, çeşit çeşit sözlükler getirirdi. Editörler, Kava'nın bütün düzeltmelerini yapmaları halinde günlük gazetelerin üç ayda bir çıkacağını söylerlerdi.

Söylemeye ne hacet, Kava bekârdı. Vanvild Kava gibi biriyle hangi kadın evlenirdi? Yaz kış, rengi atmış bir melon şapka takar, bileklerine kadar inen bir ceket giyer, eskiden "baba katili" denen kolalı bir yakayla dolaşırdı. Yeleğinin cebinde saat değil, kronometre gezdirdiğini söylerlerdi. Birisi saati soracak olsa, "Beşe bir dakika, yirmi bir saniye var," diye cevap verirdi. Metinleri düzeltmek için okurken saatçi büyüteci takardı gözüne. Kava bir binanın beşinci katında, çatı arasında otururdu, odasının bütün duvarları kitap kaplıydı. Yazarlar Kulübüne geldiğinde hiçbir şey yemez, bir bardak çay bile içmezdi. Yok pahasına bayat, esmer ekmek, peynir ve meyve satılan bir pazar bulmuştu. Kendi çamaşırlarını kendisinin yıkadığı, kalın kitap ciltlerinin altına koyarak ütülediği söylenirdi. Yine de elbiselerinde en ufak leke olmazdı. Usturasını camda bilerdi. Vanvild Kava çileciydi – ama din uğruna değil, kendi dünyevilik yorumu uğruna.

Derken günün birinde Yazarlar Kulübü bir havadisle çalkalandı. Kava evlenmişti. Hem de kiminle? Genç ve güzel bir kızla. Bu havadisin yarattığı şamatayı tahmin etmek için Yazarlar Kulübünü ve dedikodu merakını bilmek lazım. İlk başta herkes bunun şaka olduğunu düşündü. Ama çok geçmeden şaka olmadığı anlaşıldı. Redaktörlerle dizgiciler gazetelerde tebriklerini yayınlamıştı bile. Günün birinde Kava, tam da her gün kulübe geldiği saatte –on biri yedi geçe– yeni karısıyla birlikte çıkageldi. Kadın yirmili yaşlarının sonlarında, şık giyimliydi; kısa siyah saçları, ojeli tırnakları vardı. Hem Lehçe hem de Yidişi gayet iyi konuşuyordu. O sırada kulüpte bulunanların ağızları açık kalmıştı. Kava kendisi ve sevgili eşi için iki fincan kahve, biraz da kek ısmarladı. Saat tam on ikiyi on yedi geçe çift ayrıldığında, kulüp heyecanla uğuldamaya başladı. Hemen oracıkta bir sürü teori ve açıklama yaratıldı. Aklımda sadece bir tanesi kalmış – Kava bir nevi Yidiş Rasputin'di, yani cinsel bir mucizeci. Ama bu teori hemen tam bir saçmalık olarak saf dışı edildi. Yazarlar Kulübünün her erkek üyesi, diğerlerinin topunu iktidarsız kabul ederdi. Kava da istisna olamazdı.

Yidiş Yazarlar Kulübü günler, haftalar boyu bu bilmeceyi çözmekle meşgul oldu ama her çözüm, bulunduğu anda hızla çöküyordu. Kimi yazarlar benim Kava'yla aramın iyi olduğunu

biliyordu; hem derecelendirmesinde de puanımı birkaç bindelik artırmıştı, bu yüzden benden bir ipucu talep ediyorlardı. Ama ben de onlar kadar şaşkındım. Kimsenin Kava'nın yanına gidip ona şahsi sorular soracak cesareti yoktu. Bu küçük adamın samimiyete izin vermeyen bir kibri vardı.

Sonra başka bir şey oldu. Evine gittiğim bir kızın Pulava kasabasından bir arkadaşı vardı. Pulava'da, bazı Yidiş kitapların basıldığı büyük bir yayınevi bulunurdu. Kasabalılar birkaç yazar ve çevirmen yetiştirmekle de böbürlenirlerdi. Pulavalı kız, Kava'nın karısının arkadaşıydı; bir akşam ben kız arkadaşımdayken, ikisi birlikte onu görmeye geldiler. Başıma talih kuşu konmuştu. Muammanın parçası olan kadınla akşam yemeği yedim. Akıllı ve yol yordam bilir bir kadına benziyordu, tavırlarında gizemli bir şey yoktu. Politika, edebiyat ve Pulava'daki edebiyat çevresinden söz ettik. Yemekten sonra Bayan Kava bir sigara yaktı ve diğer kızlar bulaşık yıkarken benimle sohbet etti. Ben, "Size bir şey soracağım ama çok kişisel bir şeyse lütfen darılmayın. Eğer istemezseniz cevap vermek zorunda..." derken lafımı kesti.

"Ne sormak istediğinizi biliyorum," dedi. "Kava'yla neden evlendiğimi soracaksınız. Herkes aynı soruyu soruyor. Size söyleyeyim. Ben dünkü çocuk değilim, erkekleri iyi tanırım ama karşılaştığım bütün erkekler maalesef beni sıkıntıdan bayılttı. Bir tekinin bile kendine ait bir fikri yoktu. Hepsi genç erkeklerin kızlara söyledikleri malum şeyleri söylüyorlardı. Gazetelerdeki makaleleri neredeyse satır satır tekrarlıyor, eleştirmenlerin önerdiği bütün kitapları okuyorlardı. Kimisi bana evlenme teklif etti ama daha ilk buluşmamızda beni esneten bir adamla nasıl evlenebilirdim? Bir erkekle sohbet etmek benim için çok önemlidir. Tabii erkekliği de önemli ama her şey bundan ibaret değil. Sonra Vanvild Kava'yla tanıştım ve aradığım her şeyi onda buldum – bilgili, kendine has fikirleri olan bir adam. On iki yaşındayken satranç oynamaya başlamıştım; herhalde Kava'nın harika satranç oynadığını bilirsiniz. Bu işe zaman ayırsa, büyük bir usta olabilirmiş. Tabii benden yaşlı, hem de fakir ama ben hiç zenginlik peşinde koşmadım. Öğretmenlik yaparak kendi paramı kazanıyorum, birinin bana bakmasına ihtiyacım yok. Onun yazıları hakkında ne düşündüğünüzü bilmiyorum ama bence çok iyi bir ya-

zar. Benim yanımda düzenli çalışabileceğini ve iyi eserler çıkaracağını umuyorum. Hepsi bu."

Bayan Kava'nın her kelimesi kararlılık ifade ediyordu. İlk olarak birinin Kava'dan bahsederken onunla dalga geçmediğini, üslubunu tiye almadığını görüyordum. Ona, Kava'yı tanıdığımı, engin bilgisini ve güçlü fikirlerini takdir ettiğimi ama bazen biraz fazla aşırı bulduğumu söyledim. Bana, "Çok özgün. Asla bayağı değil. Tek sorun, Yidiş yazması. Başka bir ortamda olsa, sevseler de sevmeseler de ona hak ettiği değeri verirlerdi," dedi.

Ertesi gün Yazarlar Kulübüne gidip, Kava'nın karısıyla görüştüğümü söyledim ve bana anlattıklarını anlattım ama herkes hayal kırıklığına uğradı. Birisi, "İnsan Kava gibi birini nasıl sever?" diye sordu. Ona her zamanki cevabı verdim: "Hiç kimse kimin sevilip kimin sevilmeyeceğini belirleyemez."

Bir süre sonra, Kava'nın karısıyla karşılaştığım evden ayağımı kestim; Kava'nın Yazarlar Kulübü ziyaretleri de bekârlık günlerine oranla iyice azaldı. Sadece, yedek redaktörlüğü bıraktığını duydum bir yerlerden. Bu kadınla birlikte olgunlaşarak, belki de değerli bir ürün vereceğine inanmaya başlamıştım. Yüksek bir edebi potansiyeli olduğuna şüphem yoktu. Başkalarından o kadar çok şey talep eden biri, doğru koşullarda kendinden de çok şey talep edecekti.

Ama o sırada öyle garip bir şey oldu ki, aradan kırk yıl geçtiği halde hâlâ çözebilmiş değilim. Aradan bir ya da iki yıl geçmişti; üç aylık bir derginin editörü olan arkadaşım Aaron Zeitlin bana yardımcı editörlük teklif etti. Birinci sayı için Yidiş edebiyat ya da genelde edebiyat hakkında önemli bir yazı arıyorduk; ben de Zeitlin'e, bu yazıyı Kava'ya yazdırmayı teklif ettim. İlk başka Zeitlin razı olmadı. "Kava'dan başka adam mı yok?" dedi. "Bir kere, yazması bir iki yıl sürer. Hem herkesi yerin dibine batırır. Daha en baştan adımız kötüye çıkar." Ama ben, "O kadar da emin olma. Bence evlendiğinden beri değişti. Hem herkesi kötülese bile, aşağıya bir dipnot koyup fikirlerine katılmadığımızı belirtebiliriz. Hem derginin tümüyle menfi bir çıkış yapmasını da sağlayabilir bu," dedi.

Uzun pazarlıklardan sonra Zeitlin'i bir kere şansımızı denemeye ikna etmeyi başardım ama Kava'nın dipnot koymamıza razı olması ve kesin bir teslim tarihi belirtmesi gerekiyordu. Zeitlin'in bu konuda yumuşak davranması beni memnun etmişti. Her nasılsa, Kava'nın bizi şaşırtacağını hissediyordum.

Tesadüf bu ya, ertesi gün Kava, Yazarlar Kulübüne geldi. Ona teklifimi yaptığımda çok müteessir oldu. "Benden baş makaleyi yazmamı istiyorsun, öyle mi? Senelerdir Yidiş edebiyattan aforoz edilmiştim. Kava adı kaşer değildi. Şimdi birden beni seçiyorsun," dedi.

Kava'yı, hem Zeitlin hem de benim onu çok beğendiğimize temin ettim. Yazarlardan olanaksızı talep etmemesini rica ettim ve yazısında hiçbir değişiklik yapmayacağımıza söz verdim. En kötü olasılıkla, görüşlerine katılmadığımızı belirten bir dipnot koyabilirdik. Hepsi bu.

Kava epeyce bir tereddütten sonra bir yazı yazmaya ve teslim tarihi vermeye razı oldu. Yazının elli sayfayı hiçbir şekilde geçmeyeceğine söz verdi. Kava'ya, bu makalenin edebiyat kariyerinde dönüm noktası olacağını hissettiğimi söyledim. Omuzlarını silkerek, her zamanki gibi özlü konuştu: "Zamanı gelsin de."

Teslim tarihi yaklaşıyor, Kava'dan ses seda çıkmıyordu. Yazarlar Kulübüne hiç gelmez olmuştu, bu da yazısıyla uğraştığını gösteriyordu. Günün birinde beni aradı. Teslim tarihini iki hafta uzatmak istiyordu. Ona yazının nasıl gittiğini sorunca, "Korkarım elli sayfayı biraz geçecek," dedi.

"Ne kadar?" diye sordum.

"Dokuz buçuk sayfa."

Zeitlin'in kızacağını biliyordum. Elli sayfa bile çok uzundu. Ama bir yazı güzelse, okuyucunun da eleştirmenlerin de her uzunluğa razı olduğunu da biliyordum. Bir an Kava'dan yazısının bir bölümünü istemeyi düşündüm ama sabırsızlık göstermemeyi tercih ettim. Olanları Zeitlin'e anlattığımda, "Korkarım Kava bize elli dokuz buçuk sayfa değil, elli dokuz buçuk satır getirecek," dedi.

Beklenen gün geldiğinde, Kava'yla Yazarlar Kulübünde buluştuk. Metni getirmişti. Pek çok yeri silmişti, ayrıca Alman-

ca, Fransızca, hatta İngilizce alıntılar vardı, ki bu, Yidiş bir derginin basımında sorun yaratabilirdi. Hem satırları da o kadar sıkışıktı ki, Kava'nın ince elyazısıyla yazılmış elli dokuz buçuk sayfa dergide seksen sayfayı bulurdu. "Bunu burada değil, evde tek başına okuman şartıyla veriyorum. Ondan sonra Zeitlin'e verebilirsin," dedi.

Metni kaptığım gibi hemen eve koştum. Zeitlin'e haklı olduğumu kanıtlama arzusuna kapılmıştım. Odama girer girmez kendimi divana atıp okumaya başladım. İlk üç dört sayfada her şey gayet hoştu. Kava genel bir edebiyat tanımıyla başlamış, sonra Yidiş edebiyatı üzerine yoğunlaşmıştı. Üslubu düzgün, cümleleri kısa ve açıktı. Hiçbir metni okurken, o ilk beş sayfada aldığım hazzı almamıştım. 6. sayfada Kava "safkan yazar" diye bir şeyden söz etmeye başlıyordu. Bu ifadeyi tırnak işareti içine almış, bu terimin yeteneği değerlendirmek için değil, yarış atlarını sınıflandırmak için kullanıldığını belirtmişti. Bu terimin Yidiş gibi bir dilde, zihin seviyelerine uygulanması tuhaftı.

Okudukça, Kava'nın bu ödünç alınmış terim üzerinde biraz fazla durduğunu hayretle gördüm. Kava karşı çıkmazsa, ana konudan ayrılan bu bölümü çıkartabiliriz diye düşündüm. Ama okudukça şaşkınlığım arttı. Kava atlar üzerine koca bir deneme yazmıştı – Arap atları, Belçika atları, yarış atları, Appaloosa atları. Hiç duymamış olduğum isimler okuyordum. Gözlerime inanamıyordum. "Belki de rüya görüyorum," dedim kendi kendime. Bunun bir kâbus olmadığından emin olmak için yanaklarımı çimdikledim. Vanvild Kava, atlar, fizyolojileri, anatomileri, davranışları ve çeşitli alttürleri üzerine bir makale yazmak için geniş bir araştırmaya girmiş, onlarca kitaptan alıntılar yapmıştı. Hatta sonuna bir de bibliyografya eklemişti. "Delirdi mi ne?" diye sordum kendi kendime. "Yoksa intikam için mi yapıyor?" Bu metni Zeitlin'e götürme fikri kanımı dondurdu. Bunu basmak diye bir şey söz konusu değildi. Verdiğim şeref sözünü çiğneyip metni Kava'ya iade etmem gerekiyordu. Çaresizliğime rağmen içimden gülmek geliyordu.

İyice düşünüp taşındıktan sonra Zeitlin'e gittim. Kava'nın "safkan" ifadesi üzerinde durmaya başladığı bölüme gelince yüzünün aldığı şekilleri hiç unutamayacağım. Sarıya çalan kaş-

larını kaldırmış, yazı bitene kadar da indirmemişti. Bir müddet yüzünde ironi ve tiksintiden başka bir şey kalmadı. Sonra, soğuk algınlığı şikâyetiyle gelen hastasında habis bir tümör bulan doktorun kederi gibi bir şey gördüm gözlerinde. "Sana demedim mi? Kava'dan başka ne beklenir?" dedi.

Hiç seçeneğim yoktu. Metni iade etmek zorundaydım. Kava'ya bunu neden yaptığını sorup bir açıklama rica ettim. Rengi atmış, kımıldamadan oturuyordu. "Sana Yidiş edebiyattan aforoz edildiğimi söylemiştim. Artık bana yazma teklifiyle gelme. Hayatımın geri kalanında derginizi görmek bile istemiyorum," dedi. Bir an Bayan Kava'yı arayıp, içine düştüğüm münasebetsiz durumu anlatmak geldi içimden ama muhtemelen kocasını savunacaktı. Seneler geçtikçe çarpık bir bakış açısı bulaşıcı bir hal alabiliyor.

Bu olaydan sonra benimle selamı sabahı kesmediği için Kava'ya minnettardım. İkimiz de bu konuyu hiç açmıyorduk. Aylarca gece yarısı uyanıp kendi kendime sorular sordum: Mazoşizm miydi bu? Bir tür delilik miydi? Delilikse neydi? Şizofreni mi? Paranoya mı? Erken bunama mı? Tek bir şey açıktı: Kava bu gereksiz makaleye muazzam emek vermişti. Yidiş muhitinde hiç kimsenin atlarla zerrece alakası yoktu. Genç olmama rağmen, hiçbir sebebi olmayan tonlarca insan davranışı olduğu sonucuna çoktan varmıştım. Aslında edebiyatta sebepler genelde hikâyeyi bozuyordu.

1935'te Amerika'ya gitmek üzereyken, PEN kulübün Yidiş bölümü ilk romanım *Goray'daki Şeytan*'ı yayınladı. Yayın kurulu, redaksiyon ve önsöz yazma işini Kava'ya vermişti. Kitabımda binlerce hata bulacağından ve önsözü o tuhaf kavramlarından birine alet edeceğinden korkuyordum. Ama redaksiyonda öyle büyük bir güçlük çıkartmadı, önsözü de kısa ve özlüydü. Hayır, Kava deli değildi. Atlar üzerine yazdığı tezin absürde son kaçışı olduğunu hissetmiştim. Tam o sırada Amerika'ya gittim.

Hâlâ zaman zaman Kava'nın acayip hareketinin ne anlama geldiğini çıkartmaya çalışırım ama bir anlamı varsa bile şimdi Vanvild Kava'nın olduğu yerde – mahut Büyük Ötetaraf'ta.

Tekrar Karşılaşma

Telefon çalınca Dr. Max Greitzer uyandı. Komodinin üzerindeki saat sekize çeyrek kalayı gösteriyordu. "Bu saatte kim arıyor böyle?" diye mırıldandı. Telefonu açtığında, bir kadın sesi, "Dr. Greitzer, kusura bakmayın, bu saatte arıyorum," dedi. "Bir zamanlar size yakın olan bir hanımın öldüğünü haber verecektim. Liza Nestling."

"Tanrım!"

"Cenaze bugün on birde. Bilmek isteyeceğinizi düşündüm."

"İyi düşünmüşsünüz. Teşekkür ederim. Teşekkür ederim. Liza Nestling hayatımda çok önemli bir rol oynamıştı. Acaba kiminle görüşüyorum?"

"Bunun bir önemi yok. Liza'yla siz ayrıldıktan sonra arkadaş olduk. Tören Gutgestalt cenaze evinde yapılacak. Adresi biliyor musunuz?"

"Evet, teşekkür ederim."

Kadın telefonu kapattı.

Dr. Greitzer bir süre hareketsiz kaldı. Demek Liza da gitmişti. Ayrılmalarının üzerinden on iki yıl geçmişti. Lisa onun büyük aşkıydı. İlişkileri on beş yıl –yok yok, on üç yıl– sürmüştü. Son iki yıl öyle çok yanlış anlama ve sorunla, öyle bir çığrından çıkmışlıkla doluydu ki, tarif etmek imkânsızdı. Bu aşkı inşa etmiş olan güçler, onu tümüyle yerle bir etmekten de geri durmamışlardı. Dr. Greitzer ve Liza Nestling bir daha hiç görüşmemişlerdi. Birbirleriyle hiç yazışmamışlardı. Liza'nın bir

arkadaşından, müstakbel bir tiyatro yönetmeniyle ilişki yaşadığını duymuş, sonra da başka bir şey duymamıştı. Liza'nın hâlâ New York'ta olduğunu bile bilmiyordu.

Kötü haber Dr. Greitzer'i öyle üzdü ki, o sabah nasıl giyindiğini, cenaze evine nasıl gittiğini bilemedi. Oraya gittiğinde saat dokuza yirmi beş vardı. Kapıyı açtığında, görevli ona çok erken geldiğini söyledi. Tören on birde yapılacaktı.

"Onu şimdi görmem mümkün mü?" diye sordu Max Greitzer. "Çok yakın bir arkadaşıyım ve..."

"Durun bir, hazır mı sorayım." Kız bir kapının ardında kayboldu.

Dr. Greitzer ne demek istediğini anlamıştı. Ölüler, ailelerine ve cenazeye katılanlara gösterilmeden önce iyice bir elden geçiriliyorlardı.

Kız biraz sonra döndü. "Görebilirsiniz. Dördüncü kat, üç numara."

Siyah takım elbiseli bir adam onu asansörle yukarı çıkarıp 3 numaralı odanın kapısını açtı. Liza omuzlarına kadar açık bir tabutta yatıyordu, yüzünün üzerine gazlı bez örtülmüştü. Max Greitzer orada yatanın o olduğunu bilmese tanıyamazdı. Siyah saçlarında boya matlığı vardı. Yanakları allıklıydı; kapalı gözlerinin etrafındaki kırışıklar makyajla kapatılmıştı. Kırmızıya boyanmış dudaklarında hafif bir tebessüm görülüyordu. Gülümsemeyi nasıl yapıyorlar? diye merak etti Dr. Greitzer. Liza bir keresinde onu mekanik birisi, hissiz bir robot olmakla suçlamıştı. Bu suçlama o zaman için yanlıştı ama şimdi garip bir biçimde doğru görünüyordu. Ne korkmuş ne de üzülmüştü.

Odanın kapısı açıldı ve Liza'ya tekinsizce benzeyen bir kadın girdi içeriye. "Kardeşi Bella," dedi Max Greitzer içinden. Liza hep California'da yaşayan kız kardeşinden söz ederdi ama hiç karşılaşmamışlardı. Kadın tabuta yaklaşırken, adam kenara çekildi. Ağlayacak olursa onu teselli edecekti. Kadın kendini kapıp koyvermeyince, Dr. Greitzer onu ablasıyla yalnız bırakmaya karar verdi ama kendi ablası bile olsa bir cesetle yalnız kalmaktan korkabileceğini düşündü.

Birkaç dakika sonra kadın dönüp, "Evet, bu o," dedi.

"Herhalde California'dan geldiniz," dedi Max Greitzer, bir şeyler söylemiş olmak için.

"Ne Californiası?"

"Ablanızla eskiden yakındık. Hep sizden bahsederdi. Benim adım Max Greitzer."

Kadın bu sözleri düşünür gibi sesini çıkartmadan durdu. Sonra, "Yanlışınız var," dedi.

"Nasıl yani? Siz Liza'nın kız kardeşi Bella değil misiniz?"

"Max Greitzer'in öldüğünü bilmiyor musunuz? Gazetelerde ölüm ilanı vardı."

Max Greitzer gülmeye çalıştı. "Başka bir Max Greitzer olmalı." Bu sözleri söyler söylemez gerçeği anladı: Kendisi de Liza gibi ölmüştü – konuştuğu kadın Bella değil, Liza'nın ta kendisiydi. Hayatta olsa büyük bir kedere kapılacağını ancak şimdi fark ediyordu. Ancak öte tarafa geçmiş biri, bir zamanlar sevdiği bir insanın ölümünü bu kadar kayıtsızca kabullenebilirdi. Bu tecrübe ettiğim, ruhun ölümsüzlüğü mü acaba, diye düşündü. Elinden gelse yüksek sesle gülecekti ama beden yanılsaması kaybolmuştu; Liza'yla ikisinin artık maddi varlığı yoktu. Yine de ikisi de mevcuttular. Sessizce sordu: "Bu mümkün mü?"

Liza'nın o zeki üslubuyla cevap verdiğini duydu: "Olmuşsa, mümkün demektir." Sonra ekledi: "Haberin olsun diye söylüyorum, senin bedenin de burada yatıyor."

"Nasıl oldu? Dün gece yattığımda sağlığım yerindeydi."

"Dün gece değildi, sen de sağlıklı değildin. Sanırım bu iş bir parça hafıza kaybıyla birlikte seyrediyor. Benimki evvelki gün oldu, bu yüzden de –"

"Kalp krizi mi geçirdim?"

"Belki."

"*Sana* ne oldu?" diye sordu.

"Benim her şeyim uzun sürer. Sahi, sen benden nasıl haber aldın?" diye ekledi.

"Yatakta yatıyordum sanki. Sekize çeyrek vardı, telefon çaldı ve bir kadın bana senin öldüğünü söyledi. Adını vermek istemedi."

"Sekize çeyrek kala bedenin buradaydı. Gidip kendine

bakmak ister misin? Seni gördüm. 5 numaradasın. Senden bir *krasavetz* yapmışlar."

Senelerdir bu kelimeyi duymamıştım. Güzel erkek anlamına geliyordu. Liza, Rusya'da doğmuştu, bu kelimeyi de sık sık kullanırdı.

"Hayır. Merak etmiyorum."

Şapel sessizdi. Kıvırcık saçlı, tıraşlı, süslü kravatlı bir haham, Lisa hakkında konuşma yaptı. "Kelimenin tam anlamıyla entelektüel bir kadındı," dedi. "Amerika'ya geldiğinde, gündüzleri dükkânda çalışıp geceleri üniversiteye devam etmiş, çok iyi bir dereceyle mezun olmuştu. Talihsiz bir kadındı, hayatında pek çok şey ters gitti ama o, metanetini daima muhafaza etti."

"Bu adamı hayatımda görmedim. Beni nereden tanıyacak?" diye sordu Liza.

"Akrabaların onu tutmuşlar, bilgiyi de onlar vermiştir," dedi Greitzer.

"Bu profesyonel övgülerden nefret ediyorum."

"Birinci sıradaki gri bıyıklı adam kim?" diye sordu Max Greitzer.

Liza güldü. "Hayattaki kocam."

"Evli miydin? Ben bir sevgilin olduğunu duymuştum."

"Her şeyi denedim, hepsi boş.

"Nereye gitmek istersin?" diye sordu Max Greitzer.

"Belki sana hizmet ederim."

"Kesinlikle olmaz."

"Bu nasıl bir varlık hali?" diye sordu Liza. "Her şeyi görüyorum. Herkesi tanıyorum. Şuradaki Reizl Teyzem. Tam arkasında kuzenim Becky. Seni onunla tanıştırmıştım."

"Evet, hatırlıyorum."

"Şapelin yarısı boş. Ben de bu konuda başkalarını ihmal etmiştim, layığını buldum. Senin için şapel dolacaktır, eminim. Bekleyip görmek ister misin?"

"Hiç meraklı değilim."

Haham konuşmasını bitirdikten sonra, tegannici "Merhametli Tanrı"yı söyledi. Şarkı söylemekten çok, ağlıyor gibiydi; Liza, "Kendi babam olsa bu kadar yas tutmazdı," dedi.

"Parasıyla."

"Bu kadarı yetti bana," dedi Liza. "Hadi gidelim."

Cenaze evinden sokağa süzüldüler. Cenaze arabasının arkasında altı limuzin kuyruk olmuştu. Şoförlerden biri muz yiyordu.

"Ölüm dedikleri bu mu?" diye sordu Liza. "Aynı şehir, aynı sokaklar, aynı dükkânlar. Ben de aynı görünüyorum."

"Evet, ama bedenin yok."

"Neyim öyleyse? Ruh mu?"

"Doğrusu ben de bilmiyorum," dedi Max Greitzer. "Açlık hissediyor musun?"

"Hayır."

"Susuzluk?"

"Yok, hayır. Bu işe ne diyorsun?"

"İnanılmaz, absürd, en bayağı batıl inançlar doğru çıkıyor," dedi Max Greitzer.

"Bir de bakıyorsun, Cennetle Cehennem de varmış."

"Şu noktada her şey mümkün."

"Belki de gömüldükten sonra, yaptıklarımızın hesabını vermek için Yüce Mahkemeye çıkarılırız."

"Olabilir."

"Nasıl birlikte olabiliyoruz?"

"Rica ederim bana soru sorma. Ben de senin kadar biliyorum."

"Yani okuduğun ve yazdığın bütün o felsefi eserler koca bir yalan mıydı?"

"Daha beteri – safi saçmalıktı."

O anda dört kişi Liza'nın bedeninin bulunduğu tabutu dışarı çıkarttı. Tabutun üzerindeki çelenkte şunlar yazılıydı: "Unutamayacağımız Liza'nın anısına."

"Bu çelengi kim yaptırmış?" diye sordu Liza, sonra da kendi cevap verdi: "Demek bunun için parasına kıymış."

"Onlarla mezarlığa gitmek ister misin?" diye sordu Max Greitzer.

"Hayır – neden gideyim ki? O sözde tegannici arkamdan bir de Kadiş mızıldanır artık."

"Ne yapmak istersin?"

Liza kendini dinledi. Hiçbir şey istemiyordu. İnsanın tek bir isteğinin bile olmaması ne ilginç bir durumdu. Hatırlayabildiği bütün yıllar boyunca iradesi, özlemleri, korkuları ona durmaksızın işkence etmişti. Rüyaları ümitsizlik, heyecan, vahşi arzularla doluydu. Bütün felaketlerden ziyade öleceği günden, her şeyin bitip mezar karanlığının başlamasından korkmuştu. Ama oradaydı işte, geçmişi hatırlıyordu, Max Greitzer tekrar yanındaydı. "Sonumun çok daha dramatik olacağını tahmin ediyordum," dedi.

"Ben bunun son olduğuna inanmıyorum," dedi Max Greitzer. "Belki iki varoluş modu arasındaki bir dönüşümdür."

"Eğer öyleyse, ne kadar sürecek?"

"Zamanın değeri olmadığına göre, kalıcılığın da anlamı yoktur."

"Bilmecelerinle paradoksların hiç değişmemiş. Gel, cenazene gelenleri görmek istemiyorsan burada durmayalım," dedi Liza. "Nereye gitsek?"

"Sen bilirsin."

Max Greitzer onun astral kolunu tuttu ve amaçsız, hedefsiz yükselmeye başladılar. Uçaktaymış gibi yeryüzüne baktılar, şehirleri, nehirleri, tarlaları, gölleri –insanlar hariç her şeyi– gördüler.

"Bir şey mi dedin?" diye sordu Liza.

Max Greitzer cevap verdi: "Bütün hayal kırıklıklarım arasında en büyüğü ölümsüzlük."

Komşular

Batı Central Park'ta, benim binamda oturuyordu ikisi de – adam iki kat aşağıda, kadın bir kat yukarıda. Birbirine bu kadar zıt iki insan düşünemezsiniz. Bu hikâyedeki adıyla Moris Terkeltoyb, benim de katkıda bulunduğum bir Yidiş gazetede "gerçek hikâyeler" yazardı. Margit Levi ise bir İtalyan kontunun eski sevgilisiydi. İkisinin tek ortak özelliği vardı: Her ikisi hakkındaki gerçeği öğrenememiştim. Moris Terkeltoyb hikâyelerini uydurduğunu bana kesin bir dille söylemişti ama yazdıklarını okuduğumda, tümüyle hayal ürünü olamayacaklarını düşünüyordum. İçlerinde ancak bizzat hayatın icat edebileceği ayrıntılar ve tuhaf hadiseler vardı. Hem onu hikâyelerindeki karakterlere benzeyen yaşlıca insanlarla görürdüm hep. Moris Terkeltoyb edebiyata kabiliyetli değildi. Üslubu klişelerle doluydu. Bir keresinde, gazeteye teslim ettiği bir metni görmüştüm. Sözdizimi diye bir şeyden haberi yoktu. Yerli yersiz virgüller, tireler kullanmıştı. Her cümleyi üç çizgiyle bitirmişti. Ama Moris Terkeltoyb onun bir muhabir değil, öykü yazarı olduğuna inanmamı istiyordu.

Onu tanıdığım süre zarfında bana pek çok yalan söyledi. Sayısız kadın, kendini onun kollarına attı – sosyetikler, Metropolitan Operası yıldızları, ünlü yazarlar, balerinler, aktrisler. Moris Terkeltoyb ne zaman tatil için Avrupa'ya gitse, yeni bir aşk macerası listesiyle geri dönerdi. Bir keresinde bana, aldığı bir aşk mektubunu göstermişti ama elyazısının ona ait olduğunu anlamıştım. Hikâyelerine, dünya edebiyatından alınma sah-

neleri koymaktan bile utanç duymazdı. Aslında kalp ve böbrek hastası, ihtiyar, yalnız bir bekârdı. Kendisi sanki bir böbreğinin eksik olduğundan habersiz gibiydi; ben de bir akrabasından duymuştum.

Moris Terkeltoyb kısa boylu, geniş omuzlu, beyaz saçlarından geri kalanları başının üzerinde köprü gibi bir uçtan öbür uca yatıran bir adamdı. İri sarı gözleri, gaga gibi bir burnu, neredeyse dudaksız bir ağzı vardı; takma dişleri, bu yarığın arasından görünürdü. Soyunda hahamlar ve tüccarların bulunduğunu söylemişti, gençliğinde Talmud okuduğu da belliydi, zira konuşmaları Talmud'dan alıntılarla doluydu. Anadili Yidişti ama çat pat İngilizce, yalan yanlış Lehçe ve Siyonist kongrelerinde kullanılan Yidiş-Almanca konuşurdu. Zamanla, onun mübalağaları arasından üç beş gerçek çekip çıkartmayı başardım. Polonya'da bir hahamın kızıyla nişanlanmıştı; kız düğünden bir hafta önce tifodan ölmüştü. Berlin'de Hildesheim hahamlık okulunda okumuş ama mezun olamamıştı. İsviçre'de bir üniversitede felsefe derslerine devam etmişti. Bir Yidiş seçkisinde iki üç şiiri, İbranice bir gazete olan *Sabah Yıldızı*'nda bazı makaleleri çıkmıştı. Metreslerinden sadece biriyle tanışmıştım – bir İbranice öğretmeninin duluyla. Onunla yeni yıl partisinde tanıştım, birkaç kadeh içtikten sonra bana senelerdir Moris Terkeltoyb'la ilişkisi olduğunu söyledi. Adam uykusuzluk çekiyormuş, zaman zaman iktidarsızlık yaşıyormuş. Metresi onun böbürlenmeleriyle dalga geçiyordu. Bir keresinde, kadına, Isadora Duncan'la macera yaşadığını anlatmış.

Diğer komşum Margit Levi yalancıya benzemiyordu ama başından geçenler öyle tuhaf ve karmaşıktı ki, onu nereye koyacağımı bilememiştim. Babası Yahudi'ydi; annesi Macar aristokratıydı. Babası, karısının Esterhazi hanedanından biriyle –Dreyfus davasının başlıca figürü olan Esterhazi'nin bir akrabasıyla– ilişkiye girdiğini öğrenince intihar etmişti. Annesinin sevgilisi de Monte Carlo'da bütün servetini kaybedince intihar etmişti. Onun ölümünden sonra Margit'in annesi aklını kaçırmış ve yirmi yıl Viyana'daki bir klinikte kalmıştı. Margit'i, Brezilyalı bir kahve yetiştiricisinin metresi olan halası yetiştirmişti. Margit Levi bir düzine dil bilirdi. Bavul bavul fotoğrafı, mektu-

bu, hikâyelerinin doğruluğunu kanıtlayan çeşitli belgeleri vardı. "Benim hayatımdan tek bir kitap değil, koca bir literatür yazılır. Yaşadıklarımla kıyaslandığında Hollywood filmleri çocuk oyuncağı kalır," derdi.

Margit Levi yaşlı bir kadının yanında pansiyoner olarak kalıyor ve emekli maaşıyla yaşıyordu. Romatizması olduğundan zar zor yürürdü. İki bastona yaslanarak minik minik adımlar atardı. Altmış yaşlarında olduğunu iddia etse de, benim hesaplarıma göre en azından yetmiş vardı. Margit Levi tam bir kafa karışıklığı içindeydi. Ne zaman beni ziyarete gelse bir şey unuturdu – cüzdanını, eldivenlerini, gözlüğünü, bastonlarından birini. Saçını bazen kızıla, bazen siyaha boyardı. Buruşuk yüzüne allık sürer, maskarayı biraz fazla kaçırırdı. Kara gözlerinin altında mor halkalar vardı. Çarpılmış parmaklarının tırnaklarını kıpkırmızı boyardı. Boynu bana yolunmuş tavukları hatırlatırdı. Ona fazla lisan bilmediğimi söylediğim halde benimle Fransızca, İtalyanca, Macarca konuşup dururdu. Yahudi ismi taşımasına rağmen bluzunun altında küçük bir haç gözüme ilişmişti, din değiştirdiğinden şüphe ediyordum. Margit Levi bir keresinde halk kütüphanesinden benim bir kitabımı almış, sonra da sadık bir okurum olmuştu. Hikâyelerimde yazdığım bütün güçlere –telepati, gaipten haber alma, önsezi, ölülerle iletişim kurma– sahip olduğuna beni temin ediyordu. Bir ruh çağırma tahtası ve çivisiz küçük bir masası vardı. Fakir olmasına rağmen birkaç dergiye üyeydi. Beni ilk ziyaretinden sonra elimi tutup titrek bir sesle, "Hayatıma gireceğini biliyordum. Bu benim son büyük dostluğum olacak," demişti.

Bana hediye olarak Kont Esterhazi'den kalma bir çift kol düğmesi getirmişti – hani şu bir gecede seksen bin altın kaybedip kafasına bir kurşun sıkan Esterhazi.

İki komşumu birbiriyle tanıştırmak hiç aklıma gelmemişti. Aslında ikisi de davet beklemezdi. Çat kapı geliverirlerdi; eğer fazla meşgul değilsem, geleni içeri alır, ona kahve ve kurabiye ikram ederdim. Moris Terkeltoyb'a Tel Aviv'den İbranice gazeteler gelirdi. Bir kitabımın eleştirisini, hatta reklamını gördüğü zaman hemen bana getirirdi. Bazen Margit Levi, yanında kaldı-

ğı ihtiyar kadının fırınında kek pişirir, mutlaka bana bir dilim getirirdi.

Ama bir keresinde ikisi aynı anda geldiler. Margit kâğıtlarının arasında, bana daha önce bahsettiği bir mektubu bulmuştu. Moris, benim de bir öykümün yer aldığı, Güney Afrika'da basılmış aylık bir dergiyi ele geçirmişti. Misafirlerimi tanıştırdım; senelerdir aynı apartmanda yaşadıkları halde hiç karşılaşmamışlardı. Margit son aylarda ağır işitmeye başlamıştı. Her nedense "Terkeltoyb" ismini telaffuz edemiyordu. Elini kulağına dayıyor, kaşlarını çatıyor, ismi yanlış söylüyordu. Aynı zamanda, kulağı ağır işiten Moris Terkeltoyb'muş gibi onunla bağıra çağıra konuşuyordu. Moris onunla İngilizce konuştuğu halde aksanını anlayamamıştı. Bunun üzerine Moris Almancaya geçti. Margit Levi başını sallayarak ona her kelimeyi tekrar ettiriyordu. Titiz bir öğretmen gibi gramerini ve telaffuzunu düzeltiyordu. Moris kelimeleri yuvarlardı, heyecanlandığında da sesi tizleşirdi. Daha kahvesini bile bitirmeden kalkıp kapıya yöneldi. "Bu çatlak kadın da kim?" diye sordu bana. Margit Levi'yi etkilemekteki başarısızlığının suçlusu benmişim gibi kapıyı çarparak çıktı.

O çıkar çıkmaz, genelde herkese aşırı ölçüde kibar davranan, hatta komşuların kedileriyle köpeklerine bile övgüler düzen Margit Levi, Moris Terkeltoyb için, eğitimsiz budala, terbiyesiz, dedi. Benim de Polonyalı olduğumu bildiği halde, öfkesine hâkim olamayarak ondan "Polonyalı şlemiel" diye bahsetti. Sonra hemen özür dileyip, sözüm meclisten dışarı, dedi. Yanakları öyle kızarmıştı ki, allığın altından bile kırmızısı görünüyordu. Önüne koyduğum kahveyi yarım bıraktı. Kapıda iki elimi birden tutup beni öptü ve, "Rica ederim canım, bir daha o mahlukla karşılaştırma beni," dedi.

Merdiveni çıkarken ağlıyormuş gibi geldi bana. Margit asansörden korkardı. Bir keresinde bir asansörde üç saat kapalı kalmıştı. Başka bir seferinde asansör kapısı eline kapanmış, elmas yüzüğünü kaybetmişti. Apartmanı mahkemeye vermişti.

Bu karşılaşmadan sonra, bir tanesi evimdeyse, diğerini kesinlikle içeri almamaya karar verdim. İkisi de sabrımı taşırıyordu. Moris Terkeltoyb kadınlar konusundaki başarılarıyla ya da

yayınevlerinden, üniversitelerden aldığı parlak tekliflerle böbürlenmediğinde, editörlerin, eleştirmenlerin, gazeteciler sendikasındakilerin, PEN kulüp sekreterlerinin kabalıklarından yakınırdı. Hiçbir yerde kabul görmezdi; herkes ona gıcık kapardı. Bizim gazetedeki redaktörler, hatalarını düzeltmeyi reddetmekle kalmaz, metinlerini kasten hatalı bırakırlardı. Bir keresinde dizgi odasında bir adamı, makalesindeki satırları tersine çevirirken yakalamıştı. Moris, matbaacılar sendikasına şikâyette bulunduğunda hiç cevap almamıştı. Yidiş edebiyata, kuru gürültü, derdi. Yidiş tiyatrosu oyun yazarlarını kendi öykülerinden çalıntı yapmakla suçlardı. "Muhtemelen benim haksızlığa uğrama hastalığından mustarip olduğumu düşünüyorsun. Ama unutma ki, insanlar birbirlerine gerçekten haksızlık ediyorlar," demişti bir keresinde.

"Bunu ben de biliyorum."

"Benim kendi babam da bana haksızlık ederdi." Moris Terkeltoyb, acıklı bir sesle, kendi gerçek hikâyeler sayfasında on iki kısım halinde yayınlanabilecek uzun bir monologa girişmişti. Bir ayrıntıyı merak edip sormaya kalkıştığımda öyle büyük bir hararetle lafa devam ediyordu ki, araya girmek mümkün olmuyordu. Sorularımı, elinin sabırsız bir hareketiyle savuşturuyordu. Sonunda hikâyeleriyle iyice içimi sıktı.

Bütün farklılıklarına rağmen Margit Levi ve Moris Terkeltoyb'un çok ortak noktaları olduğuna karar vermiştim. Tıpkı Moris gibi Margit de adları, tarihleri, olayları karıştırıyordu. Yine onun gibi, senelerce önce ölmüş insanları sayısız şeyle suçluyordu. Bütün kötü güçler Margit Levi'yi mahvetmek için işbirliği yapmıştı. Parasını teslim ettiği bir borsa simsarı kendini at yarışlarına kaptırmış, bütün parayı batırmıştı. Bir doktor, romatizmasını tedavi edeceğim diye ona yanlış iğne yapmış, bütün vücudu kabarmış, ölmenin eşiğine gelmişti. Kışın genelde buzda kayıp düşer, mağazalarda yürüyen merdivenlere takılırdı. Cüzdanı çalınmıştı. Bir keresinde kalabalık bir sokakta, güpegündüz silahlı soyguna uğramıştı. Margit Levi, tatile çıktığında, evinde kaldığı kadının onun giysileriyle çamaşırlarını giydiğine, mektuplarını açtığına, hatta ilaçlarını içtiğine yemin ediyordu.

"Başka birinin ilacını kim kullanır?" diye sordum.

"İnsanların elinden gelse, birbirlerinin gözlerini bile çalarlar," diye cevap verdi.

Yazın uzun bir tatile çıktım. İsviçre, Fransa ve İsrail'e gittim. Saman nezlemin başlamasıyla birlikte ağustos ortasında yola çıktım; aralık başında geri döndüm. Kiramı önceden ödemiş, evi kilitleyip bırakmıştım. Hırsızlara kitaplarla yazılardan başka bir şey kalmamıştı.

Döndüğüm gün New York'ta kar yağıyordu. Apartmanın önünde taksiden indiğimde gördüğüm şey beni afallattı. Margit Levi, bir elinde baston, diğerinde koltuk değneği, ağır ağır ilerliyordu, kolunda da Moris Terkeltoyb vardı. Moris diğer eliyle, Columbus Bulvarındaki süpermarketten alınmış bir araba dolusu yiyeceği itiyordu. Margit'in yüzü soğuktan sararmıştı ve her zamankinden daha buruşuktu. Üzerinde tüyleri dökülmüş bir kürk, bana çocukluğumun Varşovası'nı hatırlatan siyah bir şapka vardı. Hasta ve süzülmüş görünüyordu. Birbirine yakın gözlerinde, yırtıcı bir kuş gibi delici bir ifade vardı. Moris Terkeltoyb da yaşlanmıştı. Kıvrık burnu kırmızıydı, beyaz favorileriyse yüzüne taşmıştı.

Bu olay ne kadar olağanüstü görünürse görünsün, şaşkınlığım bir saniyeden uzun sürmedi. Yanlarına gidip, "Nasılsınız dostlar?" diye sordum.

Margit başını iki yana salladı. "Halimiz ortada."

Sonradan bir komşu, Margit'in yanında kaldığı yaşlı kadının, evini satıp Miami'ye gittiğini söyledi. Margit sokakta kalacakmış. Ama Moris Terkeltoyb'un yanına taşınmış. Komşum bu işin nasıl olduğunu bilmiyordu. Moris Terkeltoyb'un posta kutusuna, Margit Levi adının eklendiğini fark ettim.

Geri döndükten birkaç gün sonra Margit ziyaretime geldi. Ağlayıp sızlayarak, İngilizceye Almanca katarak, bana bencil kızkurusunun damdan düşer gibi nasıl taşınmaya karar verdiğini; bütün komşuların, talihsizliğine nasıl kayıtsız kaldıklarını uzun uzadıya anlattı. Sadece Moris Terkeltoyb insaniyetli davranmıştı. Margit, Moris onu evine kiracı olarak almış gibi davranıyordu. Ama ertesi gün Moris kapımı çaldı ve bitirmediği

cümlelerden, el kol hareketlerinden, ilişkilerinin kiracı-evsahibi ilişkisinden fazlası olduğu meydana çıktı. "İnsan gençleşmiyor, yaşlanıyor. Hastalandığında, bir bardak çay getirecek birini arıyorsun," dedi. Başını salladı, göz kırptı, suçlu suçlu ve bön bön gülümsedi, beni akşam evine davet etti.

Yemekten sonra gittim. Margit beni evsahibi gibi karşıladı. Ev temiz görünüyordu, pencerelerde perdeler, masada örtü ve belli ki Margit'e ait tabaklar vardı. Onlara çiçek götürmüştüm; beni öpüp gözlerini sildi. Margit'le Moris birbirlerine hâlâ "sen" yerine "siz" diye hitap ediyorlardı ama Margit bir keresinde dalıp "sen" dedi. Birbirleriyle Almanca-İngilizce-Yidiş karışımı bir dille konuşuyorlardı. Moris Terkeltoyb ringasını elleriyle yiyip parmaklarını kollarına silmeye kalkışınca, Margit ona, "Peçetenizi kullanın. Burası New York, Klimontov değil," dedi.

Moris Terkeltoyb da tipik Hasidik Lehçe tonlamasıyla, "*Nu*, öyle olsun," diye cevap verdi.

O kış Moris Terkeltoyb hastalıktan kurtulamadı. Önce griple başladı. Sonra doktorlar şeker hastası olduğunu anlayıp insülin verdiler. Gazeteye gitmeyi bırakıp metinleri postayla yollamaya başladı. Margit, hatalar yüzünden Moris'in gazetede çıkan kendi makalelerini okuyamadığını söylemişti. Ne zaman bir yazısını okumaya kalkışsa çarpıntı bastırıyordu. Benden düzeltmeleri ona getirmemi rica etti. Yardım etmek isterdim ama artık gazeteye gidecek zaman bulmakta güçlük çekiyordum. Sürekli konferans veriyor, bazen şehirden haftalarca ayrı kalıyordum. Bir keresinde dizgi odasına girdiğimde Margit Levi'yi gördüm. Durmuş, düzeltmeleri bekliyordu. Artık haftada iki kere şehir merkezine iniyormuş – bir kere düzeltmeleri almak, bir kere de geri getirmek için. "Kızgınlığın kalbe verdiği zararı hiçbir ilaç tamir edemez," dedi bana. Sonra da ancak Moris Terkeltoyb'un ağzından çıkabilecek bir şey söyledi: "Yazar tıbbi hatalardan değil, baskı hatalarından ölür." Matbaa şeytanı Jake, düzeltmeleri acele acele Margit'in eline tutuşturdu. Margit gözlüğünü takıp incelemeye başladı. Jake genelde düzeltmeleri öyle baştan savma yapardı ki, kenarlardaki harfler ya da sayfaya sığmayan alt satırlar çıkmazdı. Margit, Yidiş bilmediği halde

bazı düzeltmelerin sorunlu olduğunu anlamış, uğultulu makineler arasında Jake'i aramaya başlamıştı. Çocuk ona bağırıp ileri geri konuştu; yanıma geldiğinde bana sızlandı: "Amerika'da edebiyata bu muameleyi mi reva görüyorlar?"

Bahara doğru Moris Terkeltoyb tekrar gazeteye gitmeye başladı ama Margit'in safra kesesinde taş çıkmış, hastaneye kaldırılması gerekmişti. Moris günde iki kere onu ziyarete gidiyordu. Doktorlar çeşit çeşit komplikasyona rastlıyordu. Bir sürü test uygulayıp bol bol da kan almışlardı. Moris, Amerikan doktorlarının hastalarına saygısı olmadığını söylüyordu; çoktan ölmüşler gibi hastaları kesip biçiyorlardı. Hemşireler çağrıldıklarında gelmiyor, hastalara doğru düzgün yemek verilmiyordu. Moris, Margit'e çorba ve portakal suyu götürmek zorunda kalıyordu. "Doktorların yazarlara ya da tiyatro yönetmenlerine ne üstünlüğü var? Hepsi insan," dedi bana.

New York'tan tekrar, üç aylığına ayrıldım. Sonbaharda geri döndüğümde, gazetede Yidiş Yazarlar Sendikasının, Moris Terkeltoyb'un ölümünün otuzuncu gününde bir anma töreni düzenlediğini okudum. Düzeltmeleri okurken kalp krizi geçirmişti. Belki de bir baskı hatasından ölmüştü. Akşamleyin Margit'i taksiyle, törenin yapıldığı salona götürdüm. Salonun aydınlatması yetersizdi, yarısı da boştu. Margit karalar giymişti. Yidiş konuşmaları anlamıyordu ama ne zaman Moris Terkeltoyb adı geçse hıçkırıyordu.

Birkaç gün sonra Margit kapımı çaldı. Onu ilk olarak makyajsız görüyordum. Bana doksan yaşında gibi göründü. Koltuğa oturması için yardım etmem gerekti. Elleri titriyor, başı sallanıyor, zorlukla konuşuyordu. "Ben öldükten sonra Moris'in yazılarını çöpe atmalarını istemiyorum," dedi. Yazılarıyla kitaplarını, sandıklara hatta çamaşır sepetine doldurduğu binlerce mektubunu alacak bir kurum bulacağıma söz verdim.

Margit on üç ay daha yaşadı. Bu süre zarfında sürekli yeni yeni projelerle bana geliyordu. Moris Terkeltoyb'un en iyi yazılarından bir seçki yapmak istiyordu ama öyle çok metin vardı ki, aralarından bir seçim yapmak yıllar sürebilirdi. Hem yayınlayacak birini bulmak da imkânsızdı. Bana aynı soruyu sorup

duruyordu: "Moris neden daha anlaşılır bir dille –Lehçe ya da Macarca– yazmadı?" Yidiş öğrenmek için ona bir gramer kitabı bulmamı istemişti. Hiçbir yazısını okumadığı halde Moris'i büyük yetenek, hatta deha olarak tanımlıyordu. Bir başka seferinde de oyuna benzeyen bir metin bulmuş, bunu bir tiyatro yönetmenine götürmem ya da İngilizceye tercüme ettirmem için beni sıkıştırmıştı.

Margit Levi hayatının son iki ayını evden çok hastanede geçirdi. Bir iki kere ziyaretine gittim. Koğuşta yatıyordu; yüzü öyle değişmişti ki, her seferinde onu tanımakta zorluk çekiyordum. Takma dişleri artık büzülmüş çenesine uymuyordu. Burnu Moris'inki gibi kıvrılmıştı. Benimle Almanca, Fransızca, İtalyanca konuşuyordu. Bir keresinde yanında başka bir ziyaretçi buldum – bir Alman Yahudisi olan avukatıydı bu. Avukata, Klimontov Cemiyeti mezarlığında, Moris'in mezarının yanında bir yer aldığını söylediğini duydum.

Ocakta öldü. Soğuk ve rüzgârlı bir hava vardı. Şapele iki kişi gelmişti – avukatla ben. Haham hızlı hızlı "Tanrı Merhametlidir"i okudu, kısa bir konuşma yaptı. "Ardında iyi bir isim bırakma ayrıcalığı sadece köylülere ait. New York gibi bir şehirde insanın adı kendinden de önce ölüyor," dediğini duydum. Sonra tabut cenaze arabasına kondu ve Margit Levi, yanında hiçbir refakatçisi olmaksızın, ebediyete doğru yola çıktı.

Moris Terkeltoyb'un yazılarını alacak bir kurum bulma sözümü yerine getirmeye çalıştım ama aradığım kurumların hiçbiri metinleri kabul etmedi. Yazılarıyla dolu bir bavulu ve Margit Levi'nin iki albümünü evimde saklamaya karar verdim. Geri kalanların hepsini yönetici sokağa attı. O gün evden çıkmadım.

Moris Terkeltoyb'un bavulunda, kadınların ona yazdığı –hepsi Yidiş– tomar tomar, solmuş aşk mektupları buldum. Kadınlardan biri, Moris ona dönmezse intihar edeceği tehdidini savurmuştu. Hayır, Moris Terkeltoyb zannettiğim gibi böbürlenme hastası değildi. Kadınlar onu sevmişti. Spinoza'nın, yalan diye bir şey olmadığı, sadece saptırılmış gerçekler olduğu lafını hatırladım. Aklıma tuhaf bir fikir geldi: Belki bu mektuplar arasında Isadora Duncan'dan gelmiş bir mektup bulabilir-

dim. Bir an Isadora Duncan'ın Yidiş bilmediğini unutmuşum.

Margit Levi'nin ölümünden bir yıl sonra, Klimontov Cemiyeti, beni Malka Levi –cemiyet ona İbranice bir isim vermiştiadına yapılan anıtın açılışına davet etti. Ama o pazar çok yoğun bir kar yağışı vardı ve açılışın erteleneceğini düşündüm. Hem siyatik sancısıyla uyanmıştım. Sıcak bir banyo yaptım ama uğruna tıraş olmamı ve giyinmemi gerektirecek kimsem yoktu. Zaten böyle birini aradığım da yoktu. Kahvaltıdan sonra Margit'in albümünü, Moris'in birkaç mektubunu aldım, resimlere bakıp mektupları okudum. Uyukladım, rüya gördüm, uyanır uyanmaz rüyalarımı unuttum. Arada bir gidip camdan baktım. Kar, kendi düşüşüne dalmış gibi sükûnetle, ağır ağır dökülüyordu. Kısa gün sonuna yaklaşmıştı. Issız park mezarlığa dönüşmüştü. Güney Central Park'taki binalar mezar taşları gibi yükseliyordu. Güneş, Riverside Yolu üzerinden batıyordu ve ışıkları suyun üzerinden yansıyordu. Yanında oturduğum kalorifer tıslayıp mırıldanıyordu: "Toz, toz, toz." Bu şarkı, ısıyla birlikte kemiklerime nüfuz etti. Dünya kadar eski, uyku kadar derin bir gerçeği yineliyordu sadece.

Ay ve Delilik

Dışarıda lapa lapa kar yağıyordu. Şafak vakti başlamış, akşama kadar yağmayı sürdürmüştü. Sonra hava don yaptı. Radzimin dershanesi sıcaktı. Bellerine birer urgan bağlamış iki dilenci, sobanın yanına oturmuş, patates pişiriyordu. İhtiyar Yeremiah mezmurlar söylüyordu. Gözleri kör olmuştu ama Mezmurlar Kitabını ezberlemeyi başarmıştı. Kutsal Parşömen Sandığının karşısındaki uzun masada camcı Zalman, trahomdan mustarip olduğu için gece bile kara gözlük takan Levi Yitçok ve Kabalacı hadım Meir oturuyordu; Meir'in ayın yarısında akıllı, dolunaydan sonraki ikinci yarısındaysa deli olduğu söylenirdi. Sohbet merhametten açılınca, camcı Zalman lafa girdi:

"Merhamet elbette fazilettir ama fazlası zarar verebilir. Bizim Radoziçe'ye fazla uzak olmayan bir kasabada Polonyalı bir toprak ağası yaşardı, uçsuz bucaksız arazilerin sahibi Kont Yan Maleki. Çar serflerin azat edilmesini emretmeden çok önce Kont bütün köylülerini çağırmış ve onlara, 'Toprak bana değil, onu işleyenlere aittir. Siz artık kölem değilsiniz. Kendinize aklı selim sahibi birini bulup toprakları aranızda bölüştürün,' demişti. Maleki sanki gözlerimin önünde – iriyarı, şişman bir adam, kırmızı suratlı, sarı bıyıkları neredeyse omuzlarına iniyor. Hiç çocuğu olmamıştı ama karısının beş kız, iki de erkek kardeş vardı. Onların hepsinin çok sayıda çocuğu olmuştu ve bu büyük, fakir ailenin geçimini Maleki sağlardı. Köylüleri azat etmiş olmasına rağmen, Maleki tarlaları işlemekten geri durmazdı – kendisi sürer, eker, biçerdi. Kamış paralamak için bir

makine almıştı, kamışı samanla karıştırıp sığırları beslerdi. Paralı işçi gibi saatlerce makinenin başında dururdu ama kayınbiraderleriyle baldızları baloya gidecekmiş gibi giyinir, veletleriyle birlikte ortalıkta aylak aylak dolaşırlardı. Bir keresinde maiyetindeki Yahudi Zelig ona, başkalarının böyle davranmasına neden göz yumduğunu sorduğunda, 'Herkes içinden geleni yapmalı. Ben yük taşımayı seviyorum, bu yüzden de taşıyorum. Onlar aylaklığı seviyor, kendileri bilir,' diye cevap vermişti. Bu arada Maleki'nin akrabaları kavgacı ve iftiracıydılar. Ufaklıklar hırsızlık da yapardı. Yeğenleri içip içip sarhoş olur, bellerinde tabancayla dolaşırlardı; Kontun ormanlarında avlanmaya çıkar, bazen birbirlerine nişan alırlardı. Kızlar piyano çalar, partilere giderlerdi. Radoziçe ahalisi Konta bir isim takmıştı – Yan Şmatte, yani 'enayi'.

"İsyankâr olmadığı ve kimseyle kavga etmediği için Rusların onunla bir alıp veremediği yoktu, bu yüzden de onu bölge hâkimi yapmışlardı. Maaş almayı reddetmişti. Onun hâkim olduğu gün hırsızların şenlik düzenlediği söyleniyordu. Maleki'nin kimseyi hapse atmayacağını biliyorlardı. Öyle de oldu. Karşısına bir hırsız getirdiklerinde, adam ayakkabılarının delik olduğunu, başını ağrıdığını, tek kuruşu olmadığını söyleyerek kendini savunuyor, Maleki onu serbest bırakmakla kalmayıp cebine de üç beş ruble koyuyordu. Suçlunun o günden itibaren dürüst bir hayat süreceğine söz vermesi onun için yeterliydi. Soyguncularla yankesicilere eğlence çıkmıştı.

"Radoziçe'de Maçiek Sokal diye bir adam vardı, ona Avukat derlerdi. Ben ne kadar doktorsam, o da o kadar avukattı. Okuması bile kıttı. Yine de ne zaman birinin mahkemesi olsa, Sokal'ı avukat tutardı. Sokal'ın kendisi de serserinin, ayyaşın, sefih herifin tekiydi. Mahkemede avukat olarak boy göstermeye başlamadan önce, Daimi-Şahit Sokal diye bilinirdi. Suç işlemiş olanların o anda başka yerde bulunduğunu kanıtlamak için şahitlik yapar, yalan yere yemin ederdi. Sokal, Maleki'nin kolay aldandığını bildiğinden, suçlulara onu nasıl kandıracaklarını öğretirdi. İşler öyle bir hal almıştı ki, başka köylerden Radoziçe'ye hırsızlar gelmeye başlamıştı.

"Çok geçmeden Maleki'nin, yufka yürekliliği yüzünden

herkesin başına iş açtığı ortaya çıktı. Radoziçe'deki dükkân sahipleri geceleri uyuyamıyordu. Dükkânlarını sopa ve zırıltıyla koruması için bir bekçi tutmuşlardı ama soyguncular adamı dövmüş, zavallı haftalarca düşkünlerevinde hasta yatmıştı. Çevre köylerden at çalmaya başladılar. Köylüler bir hırsızı yakalayıp Radoziçe'ye getirdiklerinde, Maleki onu hemen bırakıyordu. Kimi tüccarlar öyle çok soyulmuştu ki, dükkânlarını üç kuruşa elden çıkarıp başka kasabalara taşınmışlardı. Kimisi de Amerika'ya gitmişti. Köylüler bu işin tek çaresi olduğunu söylüyorlardı – Maleki'den kurtulmak. Ama Ruslar onun tarafındaydı. Polonyalı köylülerin çektikleri onların ne umurunda? Ahali, Sokal'ın kurnazlığı ve Maleki'nin merhameti yüzünden hayatın her zamankinden daha çekilmez olduğundan şikâyetçiydi.

"Radoziçe'nin yakınlarında Boyari diye bir köy vardı. Orada Voytek diye bir eşkıya yaşardı – ayyaş, katil, hırsız, tecavüzcüydü. Babası yoktu. Annesi ona gezgin çingenelerden hamile kalmıştı. Daha beş yaşında hırsızlığa başlamıştı. Annesi ölünce Voytek *parobek*, yani kendi toprağı olan bir köylünün yanında çalışan işçi olmuştu. Bu Voytek her perşembe Radoziçe pazarına gelir, her seferinde bir rezalet çıkarırdı. Bir dükkâna girip şapka ya da ceket alır, parasını ödemezdi. Meyhanede sarhoş olur, köylüleri döver, camları kırar, masalarla sandalyeleri devirirdi. Kundakçılık yaptığı da bilinirdi. Ne zaman biriyle kavga etse, evini ateşe verirdi. Herkes bunu bilirdi. Ama tutuklanıp mahkemeye çıkarıldığında aleyhine şahitlik edecek kimse bulunmazdı.

"Boyari'de Stah Skiba diye bir köylü, onun da Stasya adında bir kızı vardı – sağlıklı bir kızdı bu, iyi çalışırdı, ev işine de tarla işine de eli yatkındı. Annesi yoktu. Delikanlıların çoğu onunla evlenmek istiyor, ona hediyeler getiriyordu. Herkesten çok Voytek peşindeydi. Ama kız ona, 'Köpeğe sosis verilmez,' demişti. Voytek onu, babasını ve evleneceği adamı öldürmekle tehdit ediyordu. Ama köylüler kolay kolay korkmaz. Stasya nihayet Stefan adında güçlü bir köylü çocuğuyla nişanlandı ve Voytek'e, nişanlısına kötü bir laf ederse, çocuğun onun boynunun kıracağını söyledi. Derken düğün yapıldı, bütün köylüler

Stah Skiba'nın kulübesine geldiler, yiyip içip dans ettiler. Kutlamanın orta yerinde acı bir çığlık duyuldu. Ev dört bir yanından alev almıştı. Dar kapıdan çıkmaya çalışanların bazıları düşüp ezilerek öldüler. Birisi eşiğe büyük taşlar yığmıştı. Alevlerin arasında yirmi küsur insan can verdi, bunların arasında gelinle damat da vardı. Bazıları da öyle kötü yanmışlardı ki, hayatlarının sonuna kadar sakat kaldılar.

"Bu sefer bir şahit vardı. Sekiz yaşında bir kız, Voytek'in Skiba'nın kapısına taş yığdığını görmüştü. Ayrıca, Radoziçe'den Naftali Gorskover adında bir Yahudi tüccar, polise, yangından bir gün önce Voytek'in kendisinden koca bir teneke gaz aldığını söylemişti. Köylüler Voytek'i yakaladı, dövdü ve bir arabayla Radoziçe'ye götürdü. Sokal hemen ortaya çıkıp, masum bir delikanlıyı dövdükleri için köylüleri azarladı. Kasabadaki tek polis Voytek'i hapse attı ama Sokal hemen Kont Maleki'ye gidip, sarhoş köylülerin masum bir çocuğa saldırdığını ve kaburgalarını kırdığını söyledi. Sokal aynı zamanda Maleki'ye, Naftali Gorskover'in, ondan tuz, gazyağı ve balta yağı alan köyün ihtiyarı tarafından yalancı şahitlik yapmaya ikna edildiğini de söyledi. Sokal, Majestelerinden, Voytek'i hemen serbest bırakmasını ve onu dövenleri cezalandırmasını talep etti. Sokal'ın Voytek için neden bu kadar gayret gösterdiği pek açık değildi ama Radoziçe hırsızlarının, kasabadaki bütün serserileri savunması için Sokal'a para verdikleri biliniyordu.

"Kontun, resmi cüppesi ve boynundaki altın zincirden sarkan haçla oturup resmi işleri gördüğü mahkeme binasında Sokal oyalana dursun, dışarıda büyük bir köylü güruhu toplanmıştı. Birden kapı açıldı ve Sokal elinde bir kâğıtla dışarı çıktı. Maleki ona, Voytek'in hemen serbest bırakılmasını ve zararının tazmin edilmesini belirten yazılı bir emir vermişti. Köylüler, Sokal'ı elinde kâğıtla görünce çileden çıktılar. Vahşi çığlıklar atarak üzerine saldırdılar. Bir dakika bile geçmeden Sokal'ın paramparça olduğunu anlatmışlardı bana. Tabutçuluk yapan komşumuz, tabuta koyacak pek bir şey kalmadığını söylemişti sonradan. Ama mahkemeyle hapishane arası topu topu iki adımdı. Öfkeden gözü dönen köylüler kapıyı kırıp Voytek'i dışarı sürüklediler; birisi aceleyle bir ip buldu ve

adamı sokak lambasına astılar. Gırtlağına urganı geçirdiklerinde, 'Kardeşlerim, unutmayın, ben yetimim,' demeyi başarmış. Köylülerden birisi de ona, 'Birazdan yetim metim olmayacaksın!' diye bağırmış.

"Yahudiler bu olanları duyunca korkuya kapıldılar. Çarşıdaki bütün dükkânlar hemen kapatıldı, herkes saklandı. Köylüler o öfkeyle Yahudilere saldırabilirdi pekâlâ. Naftali Gorskover dükkânını kapatmaya bile zahmet etmeden koşmaya başladı, Amerika'ya varana kadar da durmadı. Yani lafın gelişi. Ortadan kayboldu, karısı da terk edilmişler safına geçti. Ama bir yıl sonra New York'tan bir mektup geldi. Neyse, o konuya girmeyeyim. Güruhun içinden birisi, 'Maleki'ye hücum!' diye bağırdı. Köylüler için bir bağrış yetti. Mahkemeye dalıp Kontu öldürdüler. Bütün bunlar birkaç dakika içinde olup bitti.

"Vali köylülerin yaptığını duyunca, Radoziçe'ye yüz Kazak'tan oluşan bir komisyon gönderdi ve aylarca süren soruşturma başladı. İlk iş, hırsızları zincire vurup Radom hapishanesine, belki de başka bir kasabaya yolladılar. Radoziçe esnafının yüzü gülmüştü. Ama Yahudiler o kadar kolay kurtulamadı. Bölgede görevli bazı memurlar komisyonu yanlış yönlendirmişti; Stah Skiba'nın evini Yahudilerin yaktığını, Naftali Gorskover'in de bu yüzden kaçtığını iddia ediyorlardı. Hatta Naftali'nin karısını birkaç haftalığına hapse bile attılar.

"Kazaklar ne yapar? Küçük atlarının üzerinde kırbaçlarını şaklatarak orada burada geziniyorlardı. Yoldan kim geçse kamçıyı yiyordu. Bir düzine kadar Boyari köylüsü hiç yargılanmadan Sibirya'ya sürüldü. Aralarında Voytek'in, Skiba'nın kapısına taş yığdığını gören kızın babası da vardı. Bir keresinde, domuzunu çalan Voytek'le kavga ettiği için kızını yalancı şahitlik yapmaya zorlamakla itham etmişlerdi onu. Komisyonun kime ne faydası olur? Ölüleri diriltemezler ya. Yoktan yere Kont Maleki'nin başına gelen felakete herkes pek üzülmüştü. Bir keresinde Yidiş bir Kutsal Kitap yorumunda, kötülere merhamet edenlerin masumlara zulmettiğini okumuştum."

"Bu laf Gemara'dan," diye düzeltti hadım Meyer.

Radzimin dershanesine sessizlik çökmüştü, lambanın fitili-

nin gazı emişi bile duyuluyordu. Yaşlı Yeremiah da tesadüfen, Amori Kralı Sihon ve Başan Kralı Og'u öldürüp topraklarını İsrail'e devreden Tanrının merhametini anlatan bölümü okuyordu. İki dilenci, sobanın kapağını açıp, pişmiş patatesleri çıplak elleriyle dışarı çektiler. Rabi Levi Yitçok, kızarmış gözlerindeki kara gözlüğü çıkarıp gözlerini ceketinin yenine sildi. Hadım Meir sakalsız yanaklarına dokundu. Pencereden gökyüzüne baktı. Daha dolunay olmamıştı, incecik bir parçanın eksik olduğu görülüyordu. Bir süre sonra Levi Yitçok kara gözlüğünü tekrar takıp anlatmaya başladı:

"Polonya'da çılgın toprak ağasından bol bir şey yoktu. Kimi fazla içkiden, kimi de aşırı lüksten akıllarını kaybetmişti. Şu Kont Maleki belki de Yahudi şeriatını biliyordu; sanık daha suçu işlemeden cezasını ona bildirmiş olan iki kişinin şahitliği olmadan kimse yargılanamaz. Yetmiş yılda bir de olsa bir ölüm cezası veren mahkemeye ölüm mahkemesi dendiği Mişna'da yazar."

"Hangi katil birini iki şahidin yanında, hem de uyarıldıktan sonra öldürür?" diye sordu camcı Zalman. "Katil, görülmeyeceği zamanı kollar. Genelde karanlıkta, kimseler olmadığında saldırır."

"Tanrı görür," diye cevap verdi Levi Yitçok. "Onun şahide ihtiyacı yoktur. Kendisi hem şahit, hem hâkim, hem infazcıdır. Ama madem münasebetsizce bir merhametten söz açıldı, benim de anlatacaklarım var."

"Anlat bakalım."

"Kozyeniçe'de Stanislav Karlovski diye bir toprak sahibi vardı. Ona Deli Karlovski derlerdi. Ömrü diğer toprak sahiplerine açtığı davalarla geçmişti ve bu uzatmalı çekişmeler yüzünden hem para hem de itibar kaybına uğramıştı. İki dedesinden de o kadar çok sığır, o kadar çok tarla ve orman miras kalmıştı ki, bütün kaprislerini gerçekleştirebilirdi. Mahkemeye çıktığında hâkime küfür etmek, onu cehaletle ve rüşvet almakla suçlamak gibi bir âdeti vardı. Avukatları, sesini çıkarmaması için yalvarırlardı. Ama insan deli oldu mu, laf maf dinlemez. Komşu toprak sahipleri onun bu huyunu bildiklerinden, sürekli toprakları üzerinde hak iddia eder, her seferinde de o kaybe-

derdi. Karısı da muazzam zengindi. Polonya krallarının soyundan geliyordu. Onu hiç görmedim ama bana son derece güzel, biraz da hafifmeşrep bir kadın olduğunu söylemişlerdi. Herkes düzinelerce âşığı olduğunu bilirdi. Hatta deli kocasını dava eden toprak ağalarıyla bile maceralar yaşamıştı.

"Bizim zamanımızda düello yasaklanmıştı ama soylular durmadan düelloya tutuşurdu. Bir soylu diğerine yarış atının yeterince hızlı koşmadığını söylese, hemen düelloya davet edilirdi. Bir düello için mutlaka ikinciler gerekirdi. İkincilerin görevi, düşmanları barıştırmaktı ama dövüş ve kan görme merakları yüzünden adamları iyice kinlendirirlerdi. Bir keresinde asillerden biri, Karlovski'nin karısı için, önüne gelenle yatıyor, demiş. Karlovski adamı hemen düelloya davet etmiş. Her zamanki gibi ikinciler ateşe körükle gitmişler. Karlovski bir tabanca, düşmanı bir tabanca alıp ormandaki bir açıklığa gitmiş, silahları ateşlemişler. İkinciler iki tarafta sinmiş, kimin kimi öldüreceğini görmek için bekliyorlarmış. Hıristiyanlar buna şeref meselesi derdi. Kurallara göre, iki tarafın da aynı anda ateş etmesi gerekirdi. Ama insan tetiği tam ne zaman çekeceğini nasıl bilsin? Karşısındaki adam önce ateş edip Karlovski'yi dizinden yaralamış. Düellodan sonra eski düşmanların birbirlerini affetmeleri, el sıkışmaları, hatta bazen öpüşmeleri gerekirdi. Bunlar da gerektiği gibi özür dileyip barışmışlar. Önce ateş eden, zaferini kutlamak için atına atlayıp evine gitmiş. Karlovski'nin dizi sarılmış, bir britskaya konup evine götürülmüş.

"Karlovski düelloya gittiğinde, sadakatsiz karısı âşıklarından birini alıp, uzakları gören kulelerden birinin balkonuna çıkmış, ikisi birlikte bir yandan dürbünle düelloyu izlemişler, bir yandan da öpüşüp koklaşıp keyiflerine bakmışlar. İkisi de Karlovski'nin öleceğini umuyormuş, britskaya konulduğunu gördüklerinde de çoktan cenazesinin çıktığına hükmetmişler. Şarap içip rahatlamak için aşağı inmişler. Daha sonra Karlovski eve canlı getirildiğinde karısı düşüp bayılmış ama sonradan kendine gelip kocasını öpmüş, sözde sevinçten ağlamış ve şöhretini savunduğu için ona defalarca teşekkür etmiş. Karlovski sonradan iyileşti ama sakat kaldı.

"Daha bitmedi ama. Aradan biraz zaman geçince, karısı

bundan iyice bıkmış. Şık giysilerini, bütün mücevherlerini, ele geçirdiği bütün parayı alıp genç bir zamparayla yurtdışına çıkmış – Paris'e filan gitmiş. Kocası onu yakalatmak için arkasından silahlı süvariler salmış ama onlar sınırı çoktan geçtiklerinden, takipçiler bir şey yapamadan geri gelmiş. Karlovski sahip olduğu üç beş arkadaşa, masum karısını genç bir düzenbazın kandırdığını ve yoldan çıkardığını söylemiş. Gırtlağına kadar davalara batmış olduğundan, bu rezaleti düşünecek fazla vakti yokmuş. İki üç ayda bir koru ya da arazi satıp davalılarıyla avukatlarının ücretlerini, ayrıca mahkemeye hakaretten aldığı cezaları ödemesi gerekiyormuş. Yüksek faizle borç almak zorunda kalıyormuş. Hatta sürekli azalan mallarını idare eden Yahudi'den bile borç almış. Üç yıl böyle geçmiş. Günün birinde Karlovski'nin şatosuna bir araba gelmiş, içinde kim varmış dersiniz? Karısı – hem de tek başına değil, yanında küçük bir çocuk, bir piçle. Onu gelirken görenlerin hepsi Karlovski'nin bir tabanca ya da kılıçla dışarı fırlayıp onu öldüreceğinden eminmiş. Orospuluktan olmuş çocuğuyla kocasına dönen bir kadından daha beter ne olabilir? Ama Korlovski onu affetmiş. Ben orada değildim ama dediklerine bakılırsa, kadın bunun boynuna sarılmış, ağlamış, sızlamış ve bütün bu yılları onun özlemiyle geçirdiğine yeminler etmiş. Bütün suçu, onu büyüleyen, ayartan, adını kötüye çıkaran aygıra atmış. Ne der kitapta? 'Alnın fahişe alnıysa, utanmak nedir bilmezsin...' Yediğini yemiş, ağzını silmiş ve, 'Ben kimseye zarar vermedim,' demiş. Sürekli ağlıyormuş, Karlovski de onu teselli etmeye çalışıyormuş. Çok geçmeden kadın yine şatonun hâkimi olmuş. Başka günahkârlar bulmuş, belki de eskileri geri dönmüştür. Karlovski davalar için sık sık Lublin'e ya da Varşova'ya gidiyormuş. Hatta hak yerini bulsun diye Petersburg'daki kilise meclisine bile başvurmuş. Borçları öyle fazlalaşmış ki, iflasın eşiğine gelmiş. Ama tam o sırada yüz yaşındaki teyzesi ölüp ona küçük bir miras bırakmış. Böylece borçlarını ödeyip yeni davalar için para bulmuş.

"Sanmayın ki hikâye burada bitiyor. Günün birinde şatoya bir araba daha gelmiş, bilin bakalım içinde kim varmış? Bebeğin babası. Hapse düşmesine neden olabilecek bir suç işlemiş.

Çocuğunu görme bahanesiyle gelmiş ama esas maksadı çocuğun annesinden para istemekmiş. Anlaşılan kadın onu unutamamış. Borçlarını ödemek için incilerini rehine verdiğini söylediler bana. Yanılmıyorsam adam işaretli kartlarla kumar oynamış ve annesiyle babası bunu evlatlıktan reddetmişler. Sanırım içki ve sefih hayatı yüzünden hastalanmış da. Karlovski ne yapsa beğenirsiniz? Karısını ayartan adamla çok sıkı arkadaş olmuş, onu şatoya almış, iyileştirmek için doktorlar getirmiş. Civar köylerdeki rahipler bile Karlovski'nin bu akıl almaz davranışlarını kınamışlardı. Ama Karlovski'nin malikânesinde özel bir kilisesi ve kendine ait bir piskoposu vardı; adam lordunun, düşmanını bağışlayıp öteki yanağını çevirerek gerçek bir Hıristiyan gibi davrandığını vaaz etmişti."

"Sonra ne oldu?" diye sordu camcı Zalman.

"Ne olabilir?" dedi Levi Yitçok. "O serseri uzun müddet şatoda kaldı, dinlendi, sağlığını kazandı, semirdi. Kadın artık ona yeterince genç gelmediğinden, daha küçük bir av arıyordu. Çok geçmeden kendisini ona sunmaya hazır bir mürebbiye ya da kâhya buldu. Günün birinde Karlovski'nin kasasını kırdı, içinden metresinin mücevherleri de dahil kıymetli ne bulduysa aldı ve diğer kadınla kaçtı. Sanırım kadın, eski metresinin uzak bir akrabasıydı. Karlovski davalarına devam etti. Günün birinde hâkim aleyhine karar verdiğinde öyle sarsıldı ki, düşüp öldü. Karısı, arabacı ya da başka hizmetkârlarla teselli bulmaya çalıştı ama alacaklılar şatoyu elinden alıp onu da kapı dışarı ettiler. Kısa süre sonra öldü."

"Gayri meşru çocuğa ne oldu?" diye sordu camcı Zalman.

"Valla bilmiyorum," dedi Levi Yitçok. "Günahkârlarla döllerine ne olur? Mezmurlarda da dendiği gibi, rüzgârın savurduğu samana benzerler."

Dershaneye yine uzun bir sessizlik çöktü. Dilencilerden biri sedire uzanıp uyumaya başlamıştı. Horluyor, mırıldanıyor, arada burun deliklerinin birinden ıslık sesi çıkıyordu. Öteki dilenci, hikâyeleri dinlemek için oturmuştu. Küçük sarı bir sakalı, buzağı gibi iri gözleri vardı. Levi Yitçok'un söylediği her kelimeye başını sallamış; derken o da uyuklamaya başlamıştı. Ha-

dım Meir eliyle camdaki buğuyu sildi ve daha tam dolunay olmadığından emin olmak ister gibi gökyüzüne baktı. Sonra dönüp konuşmaya başladı:

"Toprak ağası Maleki'nin yaptığı şeyin merhametle alakası yok. Süleyman'ın Messelleri şöyle der: 'Yargı makamında bile şer vardı.' Tıpkı doktorların hastaya ihtiyacı olduğu gibi, bütün bu hâkimlerle avukatların da suçlulara ihtiyacı var. Haksızlığa uğramış dürüst insanlardan kâr elde edemezler. Diğer toprak ağasına, adı neydi –Karlovski'ye– gelince; şirret karısının ne işler çevirdiğini gayet iyi biliyordu ama onun rezilliklerine göz yummak hoşuna gidiyordu. Gemara ne der? 'Köle düzensizliğe sevinir.' Bir adam Murdarlığın Kırkdokuz Kapısından indi mi, mizacı da tersine döner. Kötü iyi, utanç şeref olur. Bataklıkta yuvarlanır, bir de bundan gurur duyarlar. Sodom neydi? Tufan nesli neydi? Sapıklık başka bir şey değil. Haham Joseph della Reina'ye ne oldu? Şeytanı zincire vurmuştu, Kurtuluşu getirmek üzereydi. Ama birden, olmayacak bir merhamete kapılıp Şeytana bir parça tütün verdi. Başkötüye karşı duyulan bu acıma putlara tütsü oldu ve Haham Joseph'in bütün gayretleri boşa gitti. Şeytan hemen zincirlerinden kurtuldu, kötü güçlerini tekrar ele geçirdi ve Kurtuluş ketlendi. Haham Joseph nedamet getirebilirdi, çünkü pişmanlığın kapıları hep açıktır ama o, kaderine razı oldu. Günlerin Sonunu getiremediği için dünyanın sonunu getirmeye çalıştı. Tıpkı bir zamanlar kutsal adları çağırdığı gibi Kötü Güruhun adlarını anmaya başladı. Işıkla karanlık arasında sadece bir adım vardır.

" 'Bir adam ne kadar büyükse, ihtirası da o kadar büyüktür' der Talmud. Haham Joseph ateşten bir kanla doğmuştu. O zamanlar İspanya, İsmail'in oğullarına aitti. Haham Joseph bir halifenin karısının dünyanın en güzel kadını olduğunu duymuştu; kadının adı Ptima'ydı. Çok şehvet düşkünüydü; Zur'un kızı Cozbi'nin ruhunu taşıyordu. Haham Joseph, kutsallık boyunduruğunu atıp tümüyle doğru olma hedefinden vazgeçince, tamamen suçlu olmayı seçmişti. Şeytanın isimlerinden birini mırıldanıp iki iblisi, Ptima'yı kendisine getirmekle görevlendirdi. Mesih'i getirmek için oruç tutup kefaret ödediği zamanlar-

daki gibi hâlâ mağarada yaşıyordu. Adaletli Joseph'in soyundan geldiği söylenirdi ve atası kadar cazibeliydi. Ptima'yla bir araya geldikten sonra, olabilecek her türlü menfurluğa dalmalarına şaşmamalı.

"Ne derler: 'Zamanla insan kreplehten bile bıkar.' Birkaç ay sonra Haham Joseph'e, Büyük Vezirin karısının Ptima'dan bile daha ateşli olduğunu söylediler. Adı Grişa'ydı. Haham, ruhu bekleyen ödüllerden vazgeçtiğinden, bu kadının da tadına bakmasına engel yoktu. İblislere Grişa'yı da getirtti; getirdiklerinde de o şehvetli güzelliğine kendini kaptırdı. Ondan sonra kötü ruhlar ona her gece bu iki kadını da getirmeye başladılar – Ptima'yı günbatımından gece yarısına kadar tutuyor, onu bir an süren bir yolculukla yatağına uğurladıktan sonra şafağa kadar Grişa'nın tadına varıyordu.

"Bir keresinde Ptima, Haham Joseph'in yanındayken yatakta, üzerinde Grişa yazan bir künye buldu. Kıskançlığa kapılıp Haham Joseph'e Grişa'nın kim olduğunu sordu. Tıpkı Delilah'nın Samson'u konuşturması gibi, Ptima da Haham Joseph'i öyle sıkıştırdı ki, nihayet ağzından Grişa'nın Büyük Vezirin karısı olduğunu aldı. Ptima, Haham Joseph'in bütün bu mucizeleri kutsal olmayan bir adın gücüyle yaptığını biliyordu ve onu uyuttuktan sonra bu adı aramaya başladı. Boynundaki küçük bir kesenin içinde, bir parça parşömene yazılmış vaziyette adı buldu. Bulur bulmaz da kontrolü ele geçirdi. İblislere Haham Joseph'i bir kuşakla sıkı sıkı bağlatıp, kendine insanlığın bütün krallıklarındaki en güçlü erkekleri getirtti.

"Düşmüş Meleklerin –ayrıca Musa'nın Kenaan'a gönderdiği casusların gördüğü Anak'ın torunlarının– halen hayatta olduğunu bilir misiniz bilmem. Kara Dağların arkasında ya da belki Sambatyon Nehrinin öte kıyısında saklanıyorlar. Bu dünyadan olmadıkları için Ölüm Meleğinin onlara sözü geçmez. Ptima iblislere, kendisine bu devleri getirmelerini emretmişti. İblisler söyleneni yapınca, Haham Joseph'in önünde onlarla üç gün üç gece sevişti. Haham Joseph'in ıstırabını tahmin edersiniz ama murdar isim kadının elinde olduğundan, kendini bir türlü kurtaramıyordu. Halife karısını arıyordu ama Ptima ortadan kaybolmuştu.

"Ptima iblislere, Düşmüş Melekleri ve Anak'ın oğullarını getirmelerini ilk söylediğinde, Haham Joseph duymasın diye sihirli ismi fısıltıyla söylemişti. Dördüncü gün şafak sökmeden önce iğrenç oyunu onu öyle yormuştu ki, dikkati elden bırakıp ismi yüksek sesle söyledi. Haham Joseph uyur gibi görünüyordu ama o anda uyandı. İsmi unuttuğundan eli kolu bağlı kalmıştı; şimdi yeniden hatırlayınca eski gücü geri geldi ve gecenin ulaklarına kendi isteklerini yerine getirmelerini buyurdu. İki taraf da aynı sihri farklı amaçlarla kullandığı için birbirlerinin büyüsünü bozmuşlardı, bunun üzerine kötü ruhlar, Seir Dağına kaçıp orada dengede durdular. Haham Joseph yavaş yavaş kendini bağlarından kurtardı, Ptima'nın boğazına yapıştı; onu boğmak üzereydi. Zinayla cinayet arasında ne var?

"Kurnaz Ptima sonunun yakın olduğunu anlayınca yalvarmaya, Haham Joseph'e tatlı sözler söylemeye ve aslında onu sevdiğini, kıskançlığı yüzünden o canavarlara kendini verdiğini anlatarak, kendini savunmaya girişti. 'Beni öldürmekle ne kazanırsın? Benim kadar tutkulusunu bir daha bulamazsın,' dedi. Haham Joseph, Grişa'nın etinin onunkinden çok daha tatminkâr olduğunu söyleyince, Ptima, 'Grişa artık yaşamıyor. İblislere onu öldürmelerini emrettim, onlar da yaptılar. Dün gömüldü,' dedi. 'Yaşamama izin verirsen, birlikte dünyayı fethederiz. Sen en güzel kadınları, ben en zengin erkekleri büyülerim. Onları uyutur, elmaslarını, madalyonlarını, bütün varlıklarını çalarız. Sen aşağı dünyanın kralı olursun, ben de sevgili eşin. Merhametin karşılığında kıskanç mizacımı bir kenara bırakır, sana Kral Süleyman'ın hareminden bile daha büyük bir harem kurarım. Saba Melikesini, Yosma Rahab'ı canlandırır, içimizden ne geçerse yaparız.'

"Başkalarını ikna edebilenlerin kolayca tahrik olduklarını bilirsiniz. Haham Joseph, Grişa'yı diriltir mi diye sorduğunda, Ptima, 'Senin zevkin benim zevkimdir. Onu geri getirirsen, üçümüz birlikte keyif çatarız,' dedi. Haham Joseph, 'Kocana ne olacak?' diye sordu. Ptima, 'Senin için dul kalmaya razıyım,' dedi.

"Haham Joseph merhamete kapılmakla kalmamış, hayati bir hata yapmıştı. Kabala bilenler, cadılıkla, ölüleri diriltmek

haricinde her şeyin yapılabileceğini bilirler. Haham Joseph'le Ptima, Grişa'yı diriltmeye kalkıştıklarında bütün güçlerini kaybettiler. Seir Dağından vahşi bir kahkaha yükseldi. Şeytanla Lilit öyle çok gülüyorlardı ki, kahkahaları bütün çöllerde yankılanıyordu. Haham Joseph della Reina hem kutsal, hem de şeytani gücünden mahrum kalmıştı. Pislikten hastalandı. Ptima artık halifeye dönmek için can atıyordu ama halife beş yüz kilometre uzaktaydı. Hem muhafızlar onu içeri almazlardı, çünkü güzelliği kaybolmuş, kemik torbasına dönmüştü. Kimse onu hatırlamazdı."

"Sonra ne yaptılar?" diye sordu camcı Zalman.

"Haham Joseph üzerine tükürüp onu kendi haline bıraktı. Kadın cami önünde dilenmeye başladı, çok geçmeden de öldü. Haham Joseph nedamet getiremeyecek kadar kibirli olduğundan isyankâr öldü. Köpek olarak tekrar dünyaya geldi."

"Bunu hiç duymamıştım," dedi Levi Yitçok.

"Şimdi duydun," dedi Meir.

"Kitapta mı okudun?" diye sordu Levi Yitçok.

"Kitap benim," dedi Meir.

Ayağa kalkıp iki duvar arasını arşınlamaya başladı. Ellerini ovuşturuyordu. Gaz lambası titriyordu. Fitil, is çıkartıyordu. Radzimin dershanesi gölgelerle dolmuştu. Camcı Zalman, "Valla, tek başıma eve gitmeye korkuyorum," dedi.

Hadım Meir onu duymuşa benziyordu, çünkü birden durdu, güldü ve bağırdı: "Saçmalama Rabi Zalman. Ay parlıyor. Gökyüzü açık. Şer dediğin nedir ki, bir tomar delilik."